
—: అంకితము :—

శ్రీకామేశ్వరికి, శ్రీచంద్రమాళేశ్వరునకు.

అకారాదిసూచిక.

	అ. శ్లో. పేజీ.		అ. శ్లో. పేజీ.
అపరం భవతో జన్మ	4-4-7	జతాత్మనః ప్రళాంతస్య	6-7-268
అజోఽపి సన్నవ్యయాత్మా	4-6-10	జ్ఞానేన తు తదజ్ఞానం	5-16-195
అపానే జహ్వతి	4-39-109	జ్ఞానవిజ్ఞానతృప్తాత్మా	6-8-263
అపరే నియతాహారాః	4-30-10	జ్ఞేయస్య నిత్యరంగ్యాసీ	5-8-162
అపిచే దసి పాపేభ్యః	4-36-124	తద్విద్ధి ప్రణిపాతేన	4-34-121
అజ్ఞ శ్చాశ్చక్రిద్ధధానశ్చ	4-40-134	తస్మా దజ్ఞాన సంభూతం	4-42-133
అనాశ్రితః కర్మఫలం	6-1-241	తద్భుక్తయ స్తదాత్మానం	5-17-198
అసంశయం మహాబాహూ	6-35-338	తత్రైకాగ్రం మనః కృత్వా	6-12-173
అసంయతాత్మనా	6-36-344	తం విద్యా ద్దుఃఖరంయోగం	6-23-305
అయతి శ్చక్రిద్ధయాపేతః	6-37-347	తత్ర తం బుద్ధి సంయోగం	6-43-360
అథవా యోగినా మేవ	6-42-358	తపస్విభ్యోఽధికో యోగీ	6-46-366
ఆరుదుతో ద్భూతే ర్యోగం	6-3-254	త్యక్త్వా కర్మఫలాసంగం	4-20-72
ఆత్మోపమ్యేన సర్వత్ర	6-32-330	దైవమేనాపరే యజ్ఞం	5-25-96
ఇమం వివస్వతే	4-1-1	ద్రవ్యయజ్ఞా స్తపోయజ్ఞా,	4-28-106
ఇహైవతై ర్జితః	5-9-102	సమాం కర్మాణి లింపన్తి	4-14-84
ఉద్ధరే దాత్మనాఽఽత్మానం	6-5-260	సహి జ్ఞానేన సదృశం	4-38-129
ఏవం పరంపరాప్రాప్తం	4-2-4	స కర్తృత్వం స కర్మాణి	5-14-189
ఏవం జ్ఞాత్వా కృతం కర్మ	4-15-36	సప్రహృష్యే త్ప్రియం ప్రాప్త్య	5-20-207
ఏవం బహువిధా యజ్ఞాః	4-32-116	నాదత్తే కస్య చిత్తాపం	5-15-192
ఏతం మే సంశయం కృష్ణ	6-39-352	నాఽత్యశ్చ తస్మై యోగోస్తి	6-16-294
కర్మణో హ్యపి బోధవ్యం	4-17-39	నిరాశీ ర్యతచిత్రాత్మా	4-21-75
కర్మణ్యకర్మ యః	4-18-42	నైవ కించిత్కరోమిహి	5-8-175
క చ్చిన్నోభయవిభ్రష్టః	6-38-351	పరిత్రాణాయ సాధూనాం	4-8-20
కాంక్షంతః కర్మణాం సిద్ధిం	4-12-29	పార్థనై వేహ నాముత్ర	6-40-353
కాయేన మనసా బుద్ధ్యా	5-11-179	పూర్వాభ్యాసేన తేనైవ	6-44-362
కామక్రోధ వియక్తానాం	5-26-225	ప్రళపన్విశృజ స్పృహం	5-9-175
కిం కర్మ కి మకర్మేతి	4-16-37	ప్రళాంతాత్మా విగతభీః	6-14-181
గతసజ్జస్య ముక్తస్య	4-23-84	ప్రళాంతమనసం హ్యేనం	6-27-317
చంచలం హి మనః కృష్ణ	6-34-336	ప్రయత్నా ద్యతమానస్తు	6-45-365
చాతుర్వర్ణ్యం మయా	4-13-81	ప్రప్య పుణ్యకృతాం లోకాన్	6-41-357
జన్మ కర్మ చ మే దివ్యం	4-9-22	బహూని మే వ్యతీతాని	4-5-8

బంధురాత్మాత్మన స్తస్య	అ. శ్లో. వేజి.	అ. శ్లో. వేజి.
బాహ్యస్పర్శే వ్యసక్తాత్మా	6-6-264	వీతరాగభయకౌఠాః
బ్రహ్మర్పణం బ్రహ్మహవిః	5-21-209	శక్నో తీహేవ య స్సోఘం
బ్రహ్మణ్యాధాయ కర్మాణి	4-24-87	శనై శ్వనై రుపరమేత్
భోక్తారం యజ్ఞతపసాం	5-10-177	శుచా దేశే ప్రతిష్ఠాప్య
యదా యదాహి ధర్మస్య	5-29-285	శ్రద్ధావా స్తభతే జ్ఞానం
యస్య సర్వే సమారంభాః	4-7-19	శ్రీయా స్త్రవ్యమయా ద్యజ్ఞాత్
యదృచ్ఛాలాభసంతుప్తః	4-19-70	శ్రోతాగ్రీది సిందియా ణ్యస్తే
యజ్ఞశిష్టామృతభుజః	4-22-80	స ఏవాయం మయా తేద్య
యజ్ఞాత్వా న పునర్లోహం	4-8-111	సర్వా నీన్ద్రియకర్మాణి
యథైథాంసే సమిద్ధోగ్నిః	4-35-128	సంన్యాసం కర్మణాం కృష్ణ
యత్సంఖ్యైః పాప్యతే స్థానం	4-37-126	సంన్యాస్యః కర్మయోగ శ్చ
యతేన్ద్రియమనోబుద్ధిః	5-5-67	సంన్యాస స్తు మహాబాహూ
యం సన్యాసమితి పాప్యతః	5-28-227	సర్వకర్మాణి మహా
యదాహి నేన్ద్రియాశ్శేష	6-2-250	సమం కాయశిరోగ్రీవం
యదా వినియతం చిత్తం	6-4-257	సంకల్పప్రభవా న్కామాన్
యథాదీపో నివాతస్థః	6-18-298	సర్వభూతస్థ మాత్మానం
యత్రోపరమతే చిత్తం	6-19-299	సర్వభూతస్థితం యో మాం
యం లబ్ధ్వా చాపరం	6-20-300	సాంఖ్యయోగా పృథ గ్బాలాః
యతో యతో నిశ్చరతి	6-22-03	సుహృన్మిత్రాన్మృదాసీన
యుక్తః కర్మఫలం త్యక్త్వా	6-26-318	సుఖ మాత్మ్యంతికం యత్త్వ
యంజన్మేవం సదాత్మానం	5-12-188	స్వర్కాన్మృత్వా బహి ర్బాహ్యన్
యత్రాహారవిహరస్య	6-15-216	చతుర్ధాధ్యాయ శ్లోకసంఖ్య
యంజన్మేవం సదాత్మానం	6-17-296	పంచమాధ్యాయ శ్లోకసంఖ్య
యే యథా మాం ప్రపద్యంతే	6-28-318	షష్ఠాధ్యాయ శ్లోకసంఖ్య
యే హి సంస్పర్శణ భోగాః	4-11-25	మొత్తం
యోగసంస్యస్తకర్మాణం	5-22-12	ప్రథమపట్క శ్లోకములసంఖ్య
యోగయక్తో విశుద్ధాత్మా	4-41-186	
యోఽస్త సుఖోఽస్తరామాః	5-7-173	
యోగీ యంజిత సతతం	5-4-221	
యో మాం పశ్యతి సర్వత్ర	6-10-214	
యోఽయం యోగ స్త్వయా	6-60 8:5	
యోగినామపి సర్వేషాం	6-33-335	
లభంతే బ్రహ్మవిర్మాణం	6-47-368	
విద్యావినయసంపన్న	5-25 23	
	5-18-201	

వదాన్య శేఖరులు.

- (1) “విద్వత్కల్పతరు” బ్ర॥ వే॥ కే. ఎల్. నారాయణగారు, కమ్మరియర్ ట్రాన్సు ఆఫీసరు.
- (2) బ్ర॥ వే॥ జంధ్యాల నారాయణమూర్తిగారు, నారాయణరేడియోస్టాంపు, బెజవాడ 2.
- (3) బ్ర॥ వే॥ లక్ష్మణరఘు, వెంకటేశ్వర్లుగారు, వెంకటేశ్వరాయుర్వేదసార్వసీ, గాంధీనగర్ బెజవాడ 2.
- (4) బ్ర॥ వే॥ కొండురి అచ్యుతరామయ్యగారు, రాజమండ్రి.
- (5) కీ॥ శే॥ కడిమిశెట్టి చినవీరాస్వామిగారు, అనకాపల్లి వీరిజ్ఞాపకార్థము శ్రీ) కడిమిశెట్టి చిన వీరాస్వామిగారు, అనకాపల్లి.
- (6) శ్రీ) కడిమిశెట్టి యర్రంశెట్టిగారి కుమారులు వెంకటసూర్యనారాయణగారు అనకాపల్లి.
- (7) కీ॥ శే॥ ఉప్పల చినవెంకటరమణయ్యగారు, వీరి జ్ఞాపకార్థము శ్రీ) ఉప్పల చినవెంకటరమణయ్యగారు, అనకాపల్లి
- (8) కీ॥ శే॥ మొగలపల్లి వెంకటరాజుగారు, వీరి జ్ఞాపకార్థము శ్రీ) మొగలపల్లి సుబ్బారావు అండ్ బ్రదర్సు, అనకాపల్లి.

కృతజ్ఞతా శీర్షాదము

నే నొకా నొకసమయమున బ్రా! వే! కొంపెల్ల లక్ష్మీనారాయణగారిచే నొనరింపబడిన శ్రీ భాగవత సప్తహమహోత్సవమునకు ఆహ్వానింపబడి, వారిచే నొనరింపబడిన శ్రీభాగవత సప్తహమన కాధ్యక్ష్యమును వహించి, నడుపుచుండ పురస్కముఖములతో నాకు పరిచయము కల్గి నే నీభగవద్గీతాశాంకరభావ్యలత్తబోధినీ ద్వితీయ సంపుటము పునర్ముద్రణము చేయవలె నని మనవిచేయగా తన్ముద్రణమునకు సరిపడు ౬0 రీములు కాగితమునకు సంపూర్ణమగు ద్వివ్య సహాయము మొనరించిన నామిత్రులగు (1) కడిమి శైట్టి వీరాస్వామిసన్నువారు, (2) యర్రం శైట్టి వెంకటనారాయణగారు, (3) శ్రీఉప్పల పెడవెంకటరమణయ్యసన్నువారు, (4) శ్రీ మొగలపల్లి సుబ్బారావు అండ్ సన్నవార్ల కు (అనకాపల్లి)

శ్లో! 'చత్వారః ప్రథయంత విదుమలతారక్తాంగుళిశ్రేణయ
శ్రేయ శ్శ్రీణగరోజకోరకరుచ స్తే శార్జిణః పాణయః |
ఫాలే వ్యబ్జభవో లిఖంతి యగప ద్యే పుణ్యవర్ణావళిః
కస్తూరీమకటిః పయోధరయుగే గండద్వయే చ శ్రియః |'

బ్రహ్మదేవుని నాల్గుమోములం దొక్కసారిగ నాయుర్దాయపంక్తులను, లక్ష్మీదేవి యొక్క గండద్వయ, కుచద్వయములం దొక్కసారిగ కస్తూరీమకరికాపత్రములను నేని లిఖించుచుండనో యట్టి పగడపుకీగలవలె నెరిగినై న పేళ్ళపంక్తులు కల శార్జియగు శ్రీమహావిష్ణు వ్రయొక్క నాలుగుబాహులు ధర్మార్థకామమోక్షము లనెడి పురుషార్థచతుష్టయమును, నాయర రోదైత్యశ్రీరాక్షసివృద్ధిని ప్రసాదించగాక! యని శ్రీమహాష్టవతారభూత పార్థ పారథిని ప్రార్థించుచున్నాను.

ఇట్లు

గృంథ ర చ యి త :

"దర్శనాలంకార, వ్యాయవేదాంతవిద్యాపారిజ"

బులును అప్పన్న శాస్త్రి

శ్రీమహాగణాధిపతయే నమః ।

శుభమస్తు.

శ్రీభగవద్గీతా శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని

చతుర్థోధ్యాయః

(జ్ఞానకర్మసంన్యాసయోగః)

శ్రీభగవానువాచః -

గీ॥ ఇమం వివస్వతే యోగం ప్రోక్తవా నహ మవ్యయమ్ ।

వివస్వా నృనవే ప్రాహ మను రిత్వోక్తవేఽబ్రవీత్ ॥

101

పదవిభాగము:— శ్రీభవాన్ - ఉవాచ: - ఇమం - వివస్వతే - యోగం - ప్రోక్తవాన్ - అహం - అవ్యయమ్ - వివస్వాన్ - మనవే - ప్రాహ - మనుః - ఇత్వాకవే - అబ్రవీత్ ॥

102

ప్రతిపదార్థము:— శ్రీభగవాన్ = పద్మచైత్యరసంపన్నుడగు శ్రీకృష్ణపరమాత్మ; ఉవాచ = చెప్పుచుండెను; అహం = నేను; అవ్యయం = (నాశరహితమగు మోక్షరూపఫలముకలదుటచే) నాశరహితమైనట్టి; ఇమం = పూర్వమునందుగల యధ్యాయద్వయముచే చెప్పబడిన; యోగం = యోగమును; వివస్వతే = సూర్యునికొరకు; ప్రోక్తవాన్ = బోధించితిని; వివస్వాన్ = సూర్యుడు; మనవే = మనువుకొరకు; ప్రాహ = చెప్పెను; మనుః = మనువు; ఇత్వాకవే = (పుట్టుకగు) ఇత్వాకుపుకొరకు; అబ్రవీత్ = చెప్పెను.

శాంకరభాష్యమ్:—

యోగం యోగోఽధ్యాయద్వయే నోక్తో జ్ఞాననిష్ఠాలక్షణ సంన్యాసః
కర్మయోగోపాయో యస్మి నేదార్థః పరిసమాప్తః ప్రవృత్తిలక్షణో నివృత్తిలక్షణశ్చ,
గీతాను చ సర్వాస్వయమేవ యోగో వివక్షితో భగవతాఽతః పరిసమాప్తం నేదార్థం

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

ప్రవృత్తిచే దెలిసికొనదగిన కర్మయోగము, నివృత్తిచే దెలిసికొనదగిన జ్ఞానయోగ మనెడి నేదార్థ మేకర్మయోగద్వయమునందు పరిసమాప్తమో, కర్మయోగ ముపాయముగా గల యట్టి జ్ఞాననిష్ఠారూప మగు సంన్యాస మనెడి యోగము ప్రభుమద్విత్తీయాధ్యాయములచే

౪ వ అధ్యాయము ౧ వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు .—

మధుసూదనసరస్వతీయము:— ఇంతకుపూర్వము జ్ఞానయోగము పేయముగను, (సాధ్యముగను) కర్మయోగ ముపాయముగను, ప్రతిపాదితములైనవి. అట్లై నను “ఏకం సాంఖ్యం చ యోగం చ” అను గీతోక్తరీతిని సాధ్యసాధనములకు ఫలైక్యముచే నుపచారతః ఐక్యమును జెప్పి, సాధనభూతమగు కర్మయోగమును, సాధ్యభూతజ్ఞానయోగమును, యనేకగుణవిధానమునకై వంశకథనరూపమున శ్రీకృష్ణపరమాత్మ

శాంకరభాష్యమ్:—

మన్వాన స్తం వంశకథనేన ప్రాప్తి శ్రీభగవాన్ - ఇమ మధ్యాయవ్యయే నోక్తం యోగం వివస్వత ఆదిత్యాయ సగ్రాహా బోక్తవా నమాం జగత్ప్రిపాలయిత్యాణాం క్షత్రియాణాం బలాధానాయ | తేన యోగబలేన యుక్తా స్సమర్థా భవన్తి బ్రహ్మ పరిరక్షితుమ్ | బ్రహ్మ క్షత్రే పరిపాలితే జగ త్ప్రిపాలయితు మలం | అవ్యయ మవ్యయలత్యాత్ | సహ్యస్య సమ్యగ్దర్శనిపాలక్షణస్య మోక్షోఖ్యం ఫలం వ్యేతి | సచ వివస్వా న్మనవే ప్రాహ; మను రిక్ష్యోకవే స్వపుత్రా యాదిరాజా యాబ్రహ్మీన్ |

[౧]

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

జెప్పబడెను. గీతలయం దంతట నీజ్ఞానయోగమే శ్రీకృష్ణపరమాత్మచే వివక్షితము (ప్రతిపాదితము.) కాన వేదార్థమును పరిసమాప్తముగ శ్రీకృష్ణపరమాత్మ తలచి యీయోగము కృత్రిమమునడి శంకను తొలగించుటకు సంప్రదాయోపదేశ (గురుశిష్యపరంపరోపన్యాస) మనడి వంశకథనముచే నీయోగమును శ్రీకృష్ణపరమాత్మ స్తుతించుచుండెను.

అర్జునునిగూర్చి శ్రీకృష్ణపరమాత్మ ఇట్లు పలికెను ఓయర్జునా! కర్మయోగమనడి యుపాయముచే బొందదగిన, ప్రథమద్వితీయాధ్యాయములచే బోధింపబడిన యీ జ్ఞానయోగమును సృష్ట్యాదియందు నేను (స్వయముగ) సూర్యునికొరకు బోధించితిని. (ఈ చెప్పటవలన స్వయముగ కృతార్థుడై కానివారు తమ ప్రయోజనమునందు వ్యగ్రులైయుండి పరుల కుపదేశింపజాలరు. అట్లుకాక శ్రీకృష్ణభగవానులు పరుల కుపదేశించుటచే దాను కృతార్థుడని, తన కేదిభమగు ప్రయోజనము లేదని స్పష్టమగుచున్నది) తనకు ప్రయోజనము లేనిచో సూర్యున కుపదేశించు టెందులకు? అనిన ఈయోగము నాశరహితమగు వేదమూలక మగుటచే నవ్యయ

యీ యధ్యాయాదియందు స్తుతించుచున్నాడు- "ఇమం...అబ్రహ్మీన్ "ద్వితీయాధ్యాయ తృతీయాధ్యాయములచే జెప్పబడినదియు, కర్మనిష్ఠారూపోపాయలక్ష్యమగు జ్ఞాననిష్ఠారూపయోగమును-సర్వజగత్ప్రిపాలకడ నగు నేను సృష్ట్యాదియందు క్షత్రియులకు బలమునుచేకూర్చి తనదీనమగు సర్వజగత్తును పాలింపఁచి నను ప్రతత్తింపఁగమునకు మూలపురుషుడగు సూర్యునకు సర్వసందేహనివృత్తిపూర్వకముగ జెప్పియుంటిని "ఉ: దిష్టమగు జ్ఞానయోగముచే బలమెట్లుచేకూరు" ననుశంకను 'అవ్యయం' అను విశేషణవిన్యాసముచే తొలగించుచుండెను- "న వ్యేతిత్వవ్యయం" (నశించకుండునది యవ్యయ మనబడును) అసగా నీజ్ఞానయోగ మవ్యయ (నాశ) రహితమగు వేదము మూలముగా కలదగుటచేతను, నాశరహితమగు మోక్షము ఫలముగా కలదగుటచేతను, స్వీయమగు మోక్షఫలమునుండి వ్యభిచరించనిది (జ్ఞానముకలిగినపుడు నియము మోక్షము సంభవించునను యధార్థజ్ఞానములో కారణరూపముగ విషయమగునది) కాన నవ్యయమనబడును. కాన కలావశ్యంభావనియముమీ కల జ్ఞానయోగముచే బలమును చేకూర్చుట శక్యమే యగు నని భావము) ఆ నా శిష్యుడగు సూర్యుడు- తన పుత్రుడగు వైవస్వతమనువు కుపదేశించెను ఆమనువు- తన పుత్రుడును, రాజులలో బ్రథముడునగు నిక్షాకున కుపదేశించెను, (ప్రతిమన్వంతర కాలమందును యీభగవదుపదేశము స్వాయంభువమన్వాది సాధారణమే యైనను ప్రస్తుత వైవస్వతమన్వంతరాభిషాంయముతోడనే సూర్యుని మొదలుకొని గురుశిష్యులంప్రదాయము పరిగడింపబడెను.)

శంకరానందీయము:— ద్వితీయతృతీయాధ్యాయములందు కర్మయోగమే యుపాయముగా గల జ్ఞానయోగమే "ఏషా బ్రహ్మ స్థితిః" అనియు. "సంస్తభ్యాత్మాన మాత్మనా" అను మొదలగు వచనములచే మోక్షైకసాధనమని ప్రతిపాదించి, ప్రస్తుతము ఆజ్ఞానయోగము "ఏష పంథా ఏత త్కర్మ, ఏత ద్బ్రహ్మ" అను

కాంక్షరభావ్యతత్వబోధిని:—

మనబడును. అట్టి జ్ఞానయోగబలము కలవారై ఊత్తియులు బ్రాహ్మణత్వమును రక్షించుటకు సమర్థు లగుదురుగాన జగమును రక్షించుఊత్తియులకు బలము పొందించుటకు నేనునుసూర్యున కీజ్ఞానయోగము నుపదేశించితిని.

బ్రాహ్మణత్వఊత్తియత్వములు రక్షింపబడిన బ్రాహ్మణు లుపదేశకులై, ఊత్తియులు పరిపాలకులై నిఖలజగమును రక్షించుటకు సమర్థు లగుదురు. ఈయోగమున కిట్టి మహిమకలదా? అనినచో నాశరహిత మగు మోక్షమును సమకూర్చుటచే జ్ఞానయోగ మవ్యయము. ఈసూర్యుద్గర్భనయోగప్రాప్త మగు మోక్షమనెడి ఫలమునశింపదు. అనగా నీయోగమువలన మోక్షము పొందించును. కాన నీయోగ ముత్కృష్టమైనది. పరమాత్మచే నుపదిష్టుడై సూర్యుడు మనువున కుపదేశించెను. ఆమనువు ఆదిరాజు తన పుత్రుడునగు సింహాక్షున కుపదేశించెను ।౧।

శ్రుతివ్యవహారికమైనను, సిద్ధపురుషవరంపరాప్రాప్త మగుటచేగూడ వరమప్రమాణము. సూరించుటకు వంశకథనమున కృష్ణపరమాత్మ స్తుతించుచున్నాడు. “అహం” పరమాత్మనగునేను “అవ్యయం” అవ్యయ వేదైకవ్యవహారిక మగుటచే జ్ఞానయోగ మవ్యయ మనబడును. లేక, “న న పున రావర్తతే” (మ మ్మ డగువాడు తిరిగరాడు) అను శ్రుతి చొప్పున నవ్యయఫలహేతు వగుటచేగాని యవ్యయ మనబడును. (అనగ దనను బ్రహ్మముగ దెలిసికొనుట రూపమగు జ్ఞానయోగముచే లభ్యమగు మోక్షము నాశరహితమయిన దగుటచే నవ్యయఫలహేతుత్వము జ్ఞానయోగమునకు సిద్ధించుచున్నది. ఇక సాధ్యమగునది యవ్యయ మను యనుభవ ముండుటచే జ్ఞానసాధ్యమగు మోక్ష మనిత్యమగు యనుమానము “న న పున రావర్తతే” అను శ్రుతిచే పరాహిత మయినది. కాన జ్ఞానయోగము నిత్యమగు మోక్షము ఫలముగా కలగగుటచే నవ్యయ మనంబడునని యర్థము) “ఇమం యోగం” అధ్యాయస్వయంప్రతిపాదితము, మోక్షైష్ఠ్యోపాయోజనమునగునట్టి జ్ఞానయోగమును సూర్యున కుపదేశించితిని. అసూర్యుడును “స్వయం తీర్థః పరాన్ తారయతి” అనుశ్లోకమున సారమాతని పుత్రుడగు మనువున కుపదేశించెను. అమనువు తనపుత్రుడగు నిశ్వాసునకుపదేశించెను.

భాష్యోత్కర్షదీపిక:— ద్వితీయతృతీయాధ్యాయోక్తము, నిష్ఠాద్వయాత్మకము నగు వేదార్థము సమాప్తమయ్యె నని తలచి శ్రీకృష్ణపరమాత్మ సంప్రదాయ (గురు పరంపరా) ప్రదర్శనపూర్వకముగ నిష్ఠాద్వయమును స్తుతించుచున్నాడు. “ఇమం యోగం” అధ్యాయద్వయోక్తము, కర్మయోగరూపి పాయసహితము సంన్యాససహిత మగు సాంఖ్యయోగమును, పంధ్యోపాసనాదినిర్వికల్పసమాధ్యమ స్థానాంతకర్మయోగమును, పారివాజ్ఞానధికారులగు ఊత్తియులకు యోగ్యమగు జ్ఞాననిష్ఠోపరక్షన మును, (“అవ్యయ మవ్యయఫలత్వాత్”) అను భాష్యమువలనబడును. అనగా నాశరహితమగు మోక్షము ఫలముగా కలదగుడచే జ్ఞాననిష్ఠ యవ్యయ మనబడునని భాష్యమునకు యథాశక్తిత్వము. ఈభాష్యముచే నాశరహితమగు వేదమ మూలముగా కలదగుటచేగూడ జ్ఞాననిష్ఠ యవ్యయమని తెలిసికొనదగుననుట) “ఈజ్ఞాననిష్ఠ యవిచ్ఛిన్నసంప్రదాయము (గురుశిష్యపరంపర) కలదిగాన నవ్యయ మనబడును” అని కొందరు వాఖ్యానించిరి. గాని యీవాఖ్యానము— “స కాలేనేహ మహతా యోగో నిష్ఠః పరంతప!” “అట్టి యోగము దీర్ఘకాలమునకు విచ్ఛిన్నసంప్రదాయమై కనుపడకున్నది” అను వాక్యకేవలమర్థ మగుటచే మహిమము. (శిష్టమగు నర్థము వాఖ్యానగోరీతిని జూడదగును.)

పరమార్థప్రసంగ:— ద్వితీయతృతీయాధ్యాయములచే జ్ఞానకర్మయోగముల నిరూపించి, ప్రస్తుతమీ యధ్యాయమున కర్మము బ్రహ్మార్పణముగ చేయబడినదై మోక్షప్రాప్తమగుననినిరూపించుటకు ప్రయత్నించుచుండెను. ఈయధ్యాయమున చెప్పబోవు ప్రమేయ మెవనిచే నుపదేశింపబడి పరంపరాప్రాప్తమై యనేకులచే

సీ॥ ఏవం పరంపరాప్రాప్త మిమం రాజర్షయో విదుః ।

స కాలే నేహ మహతా యోగో నష్టః పరంతప! ॥

॥౨॥

పదవిభాగము:— ఏవం- పరంపరాప్రాప్తం- ఇమం- రాజర్షయః- విదుః- సః- కాలేన- ఇహ- మహతా- యోగః- నష్టః- పరంతప! ॥

॥౨॥

ప్రతిపదార్థము:—పా పరంతప! = శత్రువులను తపింపజేయు యోయర్జునా!; ఏవం = ఈవిధమున; పరంపరాప్రాప్తం = ఊత్తీయపరంపరగా సంప్రాప్తమైన; ఇమం = ఈయోగమును; రాజర్షయః = రాజర్షులు; విదుః = తెలిసికొనిరి; సః = అట్టి; యోగః = జ్ఞానయోగము; మహతా = గొప్పదైన; కాలేన = కాలముచే; ఇహ = ఈసమయమునందు; నష్టః = నశించిన సంప్రదాయము కలదై నది

॥౨॥

శాంకరభాష్యమ్:—

ఏవ మితి । ఏవం ఊత్తీయపరంపరాప్రాప్త మిమం రాజర్షయో రాజానశ్చ త ఋషయశ్చ రాజర్షయో విదు రిమం యోగమ్ । స యోగః కాలే నేహ మహతా దీర్ఘో నష్టః

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

ఈవిధమున ఊత్తీయపరంపరాప్రాప్తమైన జ్ఞానయోగమును * రాజర్షులు తెలిసికొనిరి. అట్లులైనచో సంప్రదాయసిద్ధమగు నీయోగమును నీ వెందుల కుపదేశింపవలయు ననెదవా? శత్రువులను తపింపజేయు యోయర్జునా! ఈజ్ఞానయోగము సంప్రదాయసిద్ధమైనదైనను దీర్ఘసమష్టింపబడినదో యావిషయమును మూడు శ్లోకములచే చెప్పుచున్నాడు. “ఇమం యోగం” ఈవత్త్వమాణ మగు యోగమును అని యర్థము. (పరిశిష్ట మగు నర్థము వ్యాఖ్యాంతరరీతిని గానిహము.)

నీతికంఠీయము:— ద్వితీయతృతీయాధ్యాయాక్త మగు నర్థము ప్రమాణమా? అప్రమాణమా? అను శంకను తొలగించుటకు విద్యావంశ సంప్రదాయమును, శ్రీకృష్ణపరమాత్మకు భ్రమయు, విపరీతభక్త్యము అనెడి దోషములను నిరసించుటకు తన కీశ్వరత్వమును, సర్వజ్ఞత్వమును ‘ఇమం’ అను శ్లోకము మొదలుకొని చెప్పుచుండెను.

‘ఇమం’ కర్మయోగోపాయసహితము, సంన్యాససహితము నగు సాంఖ్యయోగమును అని శంకరభగవత్పాదులు వ్యాఖ్యానించిరి (మా యభిప్రాయ మేదనిన?) జ్ఞాననిష్ఠ కుపసర్జనము, (అంగము) సంన్యాసము వంద నధికారులగు ఊత్తీయులకే యోగ్యమగునట్టి సంధోష్ఠాపననాది నిర్వికల్పక సమాధ్యనుష్ఠానాంతకర్మ యోగమును- సర్వఊత్తీయులకు మొదటివా డగునట్టియు, మండలాభిమాని యగునట్టి సూర్యునికొరకు “అద య ఏహింతరాదిత్యే హిరణ్యయః పురుషోద్భవశ్చ తే హిరణ్యశ్చక్రః హిరణ్యకేశ ఆప్రణఖా త్వర్వ ఏవ సువర్ణస్తస్య యథా కప్యాసం పుండరీక మేవ మక్షిణీ తస్యోదితినామ” అను శ్రుతిసిద్ధమగు నాదిత్యాంతర్యామియగు నేను పూర్వమునందు చెప్పితిని ఈయోగ మెట్టిదనిన? “అవ్యయం” విచ్ఛిన్నముకాని సంప్రదాయము కలది. (ఈచెప్పుటవలన కర్మయోగమున కనాదిత్వ ముపపాదితము.) సూర్యుడు తనకుమారుఁ డగు మనువుకొరకు చెప్పెను. మనువు తన కొమరుఁడుగు నిజ్ఞాకుపుకొరకు చెప్పెను.

॥౧౧॥

— ♦ ర వ అధ్యాయము ౨ వ శ్లోకవ్యాఖ్యావిశేషములు . —

మధుసూదనసరస్వతీయము:— సూర్యునిమొదలు గురుశిష్యపరంపరాప్రాప్తమై స్వపితౌది

* ఐశ్వర్యసంపత్తులు, రాజత్వము ఎవరి కుండునో వారికే సూక్ష్మార్థవీరిక్షణసామర్థ్యరూప మగు ఋషిత్వము సంభవించినచో అట్టివారు రాజర్షు లనఁబడుదురు.

॥౨॥

శాంకరభాష్యమ్:—

విచ్ఛిన్నసంప్రదాయ సంప్రవృత్తో హేపరంతప! ఆత్మనో విపక్షభూతాః పర ముచ్యంతే
తా శౌర్యతేజోగభస్తిభి ర్భాను రివ తాపయతీతి పరంతప శ్శత్రుతాపన ఇత్యర్థః । ౧౨॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

కాల మగుటచే నిపు డీయోగముయొక్క సంప్రదాయము నశించినది. కాన విచ్ఛిన్నసంప్రదాయము కలదగుటచే తిరిగి యుపదేశించుచుంటిని.

తనకు శత్రుభూతులు పరు లనబడుదురు. వారలను శౌర్యముచేతను, తేజస్సుచేతను, కిరణములచేతను నూర్చుడువలె తపింపజేయువాడు పరంతపు డనబడు నని యర్థము. అట్టివా డగుటఁజేసి యర్జునుని ‘పరంతప’ అని సంబోధించెను. ౧౨॥

పోక్తిమగు నీయోగమును— సూక్ష్మవస్తునిరీక్షణసమర్థులగు నిమిషప్రభృతులగు రాక్షసులు తెలిసికొనిరి. కాన ననాదివేదమూలకమగుటచేతను, అవంతఫలకమగుటచేతను, అనాదిగురుశిష్యపరంపరాప్రాప్త మగుటచేతను, కృత్రిమత్వశంకానాస్పద మగుటచే నీయోగము మహాప్రభావముకలది, (అని యీ యోగమునెడ శ్రద్ధాతి శయమునకై స్తుతించెను) శత్రుతాపనుడవగునోయర్జునా! అట్టిమహాప్రయోజనముకలదైనను ఈయోగము దీర్ఘ కాలమునకు ధర్మము హాస్వింతుటచే నీకాలమున దుర్బలులు నతితేంద్రియులునగు ననధికారులబొంది కామకోధాదులచే నభిభూయమానమై విచ్ఛిన్నసంప్రదాయముకలది యయ్యెను. (అట్టి యోగమార్గము లేనిదే పరమపురుషార్థము పొందింపదు కాన లోక దౌర్భాగ్యమెట్టిది? అయ్యో! అని శ్రీకృష్ణపరమాత్మ వై విధమున దుఃఖమును సూచించెను.) “హేపరంతప!” అను సంబోధనముచే— కామకోధాదిరూప మగు శత్రుగణమును గొప్పవిచేకముచేతను, తపస్సుచేతను తపింపజేయు నోయర్జునా! ఊర్వశ్యుపేక్షణాద్యర్థుత కర్మకారివిగాన జితేంద్రియుడవగు నీవీయోగానుష్ఠానమున కధికారి వని సూచింపబడెను.

శంకరానందీయము:— శ్రీకృష్ణపరమాత్మ తనచే చెప్పబడిన జ్ఞానయోగము శిష్టజనపరిగృహీతమే యైనదని ఈశ్లోకమున చెప్పుచున్నాడు. బ్రహ్మనిష్ఠచే కామకోధాదిశత్రుగణమును తపింపజేసిన యో యర్జునా! వివస్వదాది విశిష్టజనపరంపరాప్రాప్తమగు నీజ్ఞానయోగమును తరువాతవారగు జనకాదిరాజు యులు తెలిసికొనిరి. (లేక జనకాదిరాజులు, సనకాదిబ్రుహ్మలుగూడ తెలిసికొనిరినిగాని యర్థము చెప్పనగును.) “మహానుభావులగు రాక్షసులచే గ్రహింపబడినచో నీయోగమంతటను పసిద్ధమే యైరదికాదా? పసిద్ధమగు నట్టి యోగమును పసిస్తత మెందుల కుపదేశించెద” వను నాశంకమీద నుత్తరార్థమును చెప్పుచున్నాడు— పూర్వకాలమున నాచే నుపదిష్టమైన నీయోగము పసిస్తతము కాలదేశవిపర్యాసమువలన పసివర్త్యపసివర్తక జనము లేకుండుటచే నీలోకమున సంప్రదాయవిచ్ఛిత్తిని పొందినది. ౧౨॥

నీలకంఠీయము— ఇత్థాకుపురలన నిమినాభాగాదికృమమున రాక్షసులు, జనక, అజాతశత్రు, కేకయప్రభృతిరాజులు, సనకవశిష్టాదిబ్రుహ్మలు (సూక్ష్మార్థదర్శులు) తెలిసికొనిరి. లేక రాక్షసులు తెలిసికొని రని యర్థము. అట్టియోగ మీకాలమునం దదర్శనమును పొందెను. ౧౨॥

గీ॥ స ఏవాయం మయా తేఽద్య యోగః ప్రోక్తః పురాతనః ।

భక్తోసి మే సఖా చేతి రహస్యం హ్యేత దుత్తమమ్ ।

13॥

పదవిభాగము:— సః ఏవ అయం మయా తే అద్య యోగః ప్రోక్తః పురాతనః—
భక్తః అసి మే సఖా చ ఇతి రహస్యం హి ఏతత్ ఉత్తమమ్ ॥ 13॥

పరిశిష్టదార్థము:— హి = ఏకారణమువలన; ఉత్తమం = శ్రేష్ఠమైన; ఏతత్ = ఈజ్ఞానము; రహస్యం = గోపనీయమైన; తథాపి = (ఈపదమధ్యాహార్యము) అయినను; త్వం = నీవు; భక్తః = భక్తుడవు; సఖాచ = స్నేహితుడవు; మే = నాకు, అసి = అయితిని; ఇతి = ఈకారణమువలన; మయా = నాచేతన; తే = నీకొరకు; అద్య = ఇప్పుడు; పురాతనః = ప్రాచీనమైన; సవప = అ; అయం = ఈ; యోగః = జ్ఞానయోగము; ప్రోక్తః = పోకర్చుగ తెల్పబడెను. 13॥

శాంకరభాష్యము:—

దుర్బలా నజితేన్ద్రియా నాప్రిప్య సప్తం యోగ మిమ ముపలభ్య లోకం చా పురుషార్థ సంబంధినం । స ఏవాయమితి । స ఏవాయం మయా తే తుభ్య మద్యేదానీం యోగః ప్రోక్తః పురాతనః భక్తోసి మే సఖా చా నీతి । రహస్యం హి యస్మా దేత దుత్తమం యోగో జ్ఞాన మిత్యర్థః । 13॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

ఏకారణముచే వర్తమానకాలమున జ్ఞానయోగము సంప్రదాయరహితమాయె ననిన, ఇక్ష్వాళమున ప్రజలు కామకోధాదిప్రధానులగుటంజేసి దుర్బలులు. అట్టి ప్రజలను పొంది కామకోధాదులచే నభిభూయమానమై యోగము విచ్ఛిన్నసంప్రదాయము కలదాయెను. అట్టిదానినిగయోగమును తెలిసికొని, లోకమముపరపురుషార్థసంబంధము లేనిదానినిగ గురుతించి శ్రేష్ఠమైన యీజ్ఞానయోగము రహస్యమైనను నీవు నాకు భక్తుడవు (శరణబుద్ధిచే ప్రీతియుక్తుడవు) స్నేహితుడ (సమానవయస్సుకలవాడవై స్నిగ్ధుడవై సహాయ మొనరించువాడ) వగుటంజేసి యీప్రాచీనమైన యోగము నాచే నీ కుపదేశింపబడెను. 13॥

• ౪ వ అధ్యాయము 3 వ శ్లోకవ్యాఖ్యావిశేషములు • —

శంకరానందీయము:— “విసప్తసంప్రదాయకమగు నీయోగమును ప్రస్తుతమెందులకు ప్రవర్తించ జేసితి” వందువా? చెప్పెదవినుము. కూటస్థము, అనంగము, చిద్రూపము, అవిషయము, అవిక్రియ నగు నాత్మయందు అనాత్మధగ్మముల నారోపించి నేను కర్తను, నేను భోక్తను, నేను సుఖవంతుడను, నేను దుఃఖవంతుడను అని మోహించుచున్నట్టియు, తపించుచున్నట్టి యీలోకమును జూచి ఇట్టి జనమును సంసారసాగరమునుండి యుద్ధరింపవలెననిన నాచే నిన్ను నిమిత్తునిగా జేసుకొని యీ యోగ మిప్పుడు ప్రవర్తించజేయబడుచున్నది.” అను నాశయముతో నీశ్లోకమును చెప్పుచున్నాడు— “స ఏవాయం—పురాతనః” అనాదిశ్రుతిమూలక మగుటచే సనాతనము, సంసారధ్వంశవిధ్వంసకము నగు నే యోగమును పూర్వము సఽవగిదాయప్రవృత్తికై సూర్యున కుపదేశించితిని అట్టి ఆ జ్ఞానయోగమే నాచే కర్తృత్వభోక్తృత్వభీమచే మోహపడుచున్న నీకొరకుపదేశింపబడెను. (బుద్ధిమోహవిచ్ఛేదమునకై యుపదేశింపబడె నని యర్థము.) అర్జునునకు జ్ఞానోపదేశయోగశ్రవణము మత్తరార్థముచే జెప్పుచున్నాడు—

అర్జున ఉవాచ: - గీ! అపరం భవతో జన్మ పరం జన్మ వివస్వతః ।

కథ మేత ద్విజానీయాం త్వ మాదా పోక్తవా నితి ॥ ౧౮ ॥

పదవిభాగము:— అర్జునః— ఉవాచ— అపరం— భవతః— జన్మ— పరం— జన్మ— వివస్వతః— కథం— ఏతత్— విజానీయాం— త్వం— ఆదౌ— పోక్తవాన్— ఇతి ॥ ౧౮ ॥

ప్రతిపదార్థము:— పోక్తవాన్! = (ఈపదమధ్యాహార్యము) ఓశ్రీకృష్ణపరమాత్మ!; భవతః = నీయొక్క; జన్మ = వసుదేవగృహమునందు జనించుట; అపరం = ఈకాలమునం దైనది; వివస్వతః = సూర్యునియొక్క; జన్మ = పుట్టుట; పరం = సృష్ట్యాదియందైనది; త్వం = (ఈకాలమునందు జనించిన) నీవు; ఆదౌ = సృష్ట్యాదియందు; పోక్తవాన్ = (సూర్యునికొర) కుపదేశించితివి; ఇతి = ఈవిధమున; ఏతత్ = దీనిని; కథం = అవిరుద్ధార్థముగ నెట్లు; విజానీయాం = తెలిసికొనెదను; ఇతి = (ఈపదమధ్యాహార్యము) ఈవిధమున; అర్జునః = అర్జునుడు; ఉవాచ = ప్రశ్నించెను. ॥౧౮॥

శాంకరభాష్యమ్:—

భవతా విప్రీతిపిద్ధ ముక్త మితి మాభూత్కస్యచి ద్బుద్ధి రితి పరిహారార్థం చోద్య మివ కుర్వః— అపరమితి! అపర మర్వా గ్వసుదేవగృహే భవతో జన్మ, పరం పూర్వం సగ్గాదా జన్మోత్పత్తి ర్వివస్వత ఆదిత్యస్య । తత్కథ మేత ద్విజానీయా మవిరుద్ధార్థతయా । య స్త్వ మేవాదా ప్రోక్తవా నిమం యోగం స ఏవ త్వ మిదానీం మహ్యం పోక్తవా నసీతి ॥౧౮॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

“శ్రీకృష్ణ డీశ్వరుడు కానేరడు. కనుకనే సర్గాదియందు సూర్యునకు ద్వాపరావసాన మగు నీచమయమున జన్మించిన తానుపదేశించినట్లు చెప్పియుండె” నని యెవనికైన జ్ఞానము కలుగవచ్చును. అట్టి జ్ఞానము కలుగకుండగ శ్రీకృష్ణునియం దనీశ్వరత్వశంకను తొలగించుటకు ఆశ్చర్యపడువానివలె యర్జునుఁ డీవిధమున ప్రశ్నించెను.

ఓశ్రీకృష్ణ! ద్వాపరావసానమున వసుదేవుని గృహమునందు నీజన్మముకదా! యీసృష్ట్యాదియందుకదా సూర్యుని జన్మము. ఈ కాలమునందు జన్మించిన నీవు సృష్ట్యాదియందుపదేశించిన జ్ఞానయోగమునే నీవే యిపుడు నా కుపదేశించితి వని యవిరుద్ధార్థముగ నెట్లు గ్రహింపనగును? భిన్న కాలికుల కుపదేశించుట యసంభవము. ॥౧౮॥

భక్తోసి—ఉత్తమం” “యథా శివమయో విష్ణు రేనం విష్ణుమయ శివః” (ఎట్లు విష్ణువు శివమయుడౌ, యట్లు శివుడును విష్ణుస్వరూపుడు) అను స్మృత్యుక్తిరీతిని శివకేశవుల కభేదము శూన్యమాణ మగుట వలన శివస్వరూపుడ నగు నన్నే బయటను, లోపలను అవ్యాజమైన శరీర్దతో భజించుచున్న నీవు నా కత్యంతభక్తుడవు. మరియు నెఱుడవు. (నెఱుడ నగు నాదు స్మరణదర్శనశాసనాదులచే ద్రవిభూతాంతఃకరణము కలవాడవు) కనుకనే నీకి యోగము నుపదేశించితి నని యర్థము. ఈ యోగోపదేశమునకై పాత్ర విచారణమును చేయవలయునా? అను శంకమీద చెప్పుచున్నాడు. “రహస్యం” ఈజ్ఞానకాన్త్రము అతి గోప్య మైనది. కాన పాత్రాపాత్రవిచారణ లేకుండగ నెవనికో యొకానొకనికి యుపదేశింపదగినదికాదు.

“ఉత్తమం” సర్వోత్తమపరబ్రహ్మపాపికి పాతు వగుటచే నుత్తమమైనది. ॥౧౯॥

— ౧౮ వ అధ్యాయము ౪ వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు —

108 రానందీయము:— “ఉత్తీయుడగు వసుదేవుని పుతుడగుటవలన కృష్ణుడు రాజసాధారణుడు.

శ్రీభగవానువాచః— గీ॥ బహూని మే వ్యతీతాని జన్మాని తవ చార్జున! ।

తా న్యహం వేద సర్వాణి న త్వం వేత్త పరంతప! ॥౧॥

పదవిభాగము:— శ్రీభగవాన్ - ఉవాచ; బహూని- మే- వ్యతీతాని- తవ- చ- అర్జున!- తాని-

అహం- వేద- సర్వాణి- న- త్వం- వేత్త- పరంతప! ॥

॥౧॥

ప్రతిపదార్థము:— శ్రీభగవాన్ = శ్రీకృష్ణవరమాత్యుః; ఉవాచ = సమాధానము చెప్పెను; హే- అర్జున! = ఓయర్జునుడా!; మే = నాకు; తవచ = నీకును; బహూని = అనేకమైన; జన్మాని = జన్మములు; వ్యతీతాని = అతీతిమించినవి; హేపరంతప! = శత్రువులను తపింపజేయు యోయర్జునా!; అహం = నేను; సర్వాణి = నిజలములగు; తాని = ఆకర్మములను; వేద = ఎరుగుదును; త్వం = నీవు; నవేత్త = గుర్తెరుగవు.

ఇతనిచే చెప్పబడిన యీగీతాశాస్త్ర మప్రమాణ” మని సర్వులకు గీతాశాస్త్రమునం దవిశ్వాసము సంభవించును. “ఈగీతాశాస్త్రరచయితయగు శ్రీకృష్ణుడు భగవంతుడు” అని తెలియబడిన నవిశ్వాసము తొలిగి శ్రీద్వాభక్తులతో సర్వులకు గీతాశాస్త్రమునందు ప్రవృత్తి గలుగును. అందుచే సర్వులు కృతార్థులగుదు రని శ్రీకృష్ణవరమాత్యయొక్క పరమేశ్వరత్వమును పరమేశ్వరుడగు శ్రీకృష్ణవరమాత్యయొక్క ముఖముచేతనే ప్రకటన చేయించవలె నను యాశయముచే సర్వులు ‘అపరం’ అను శ్లోకముచే బ్రశ్నించుచుండును.

నీలకంఠియము:— భగవంతుడగు వాసుదేవుడు మనుష్యుడు నసర్వజ్ఞుడు నను మూర్ఖులశంకను తొలగించుట కర్హుడు “అపరం” అను శ్లోకముచే నాశంకించుచుండును.

ఓశ్రీకృష్ణ! ఇందుచేను గృహమునందు నీకు శరీరగ్రహణమై స్వల్పకాలమైనది. ఇది మనుష్యజన్మము కాన నికృష్టమైనది. సూర్యుడు సృష్ట్యాదియందు శరీరమును గ్రహించినవాడు. అతనిజన్మ దేవజన్మగుటచే మత్కృష్టమైనది (ఇచట యాత్మకు జన్మాభావము పూర్వమునందు చెప్పబడుటచే దేహాభిప్రాయముచేతనే యర్జునుని ప్రశ్నమని గ్రహించవగును.) కాన సర్వజ్ఞుడు, దేవుడు, సృష్ట్యాదిపురుషుడు నగు సూర్యునకు అసర్వజ్ఞుడవు, మనుష్యుడవు, ద్వాపరాంతమగు నీకాలమునందు జన్మించిననీవు చెప్పితి వమ విరుద్ధార్థమును నేనెట్లు గ్రహింపవలయును?

ఇచట నిష్కృష్టాశయ మేమనిన? (1) ఓశ్రీకృష్ణ! యీదేహముతోగూడిననీవు మరియొకదేహముతో గూడిన సూర్యున కాకర్మయోగ ముపదేశించితివా? (2) ఈదేహముతోనే యుపదేశించితివా? దేహాంతరముతోగూడిన యుపదేశించితి ననెదవా? అట్లుపదేశించుగాక. కాని నీవు మనుష్యుడవగుటచే నసర్వజ్ఞుడవు; అసర్వజ్ఞుడు జన్మాంతరానుభూతమును స్మరించుటకు సమర్థుడుకాడు. కాన సర్వజ్ఞుడవగు నీవు జన్మాంతరానుభూతము నెట్లు స్మరించుచుంటివి? అట్లు స్మరించుటకు, చెప్పటకు నీకు సామర్థ్యములేదు. అట్లు కానిచో నసర్వజ్ఞుడనగు నాకుగూడ జన్మాంతరానుభూతము స్మృతికిరావలసివచ్చును. కాన జన్మాంతరముచే సూర్యునకుపదేశించితి నను ప్రథమపక్షము సంభవింపదు. సృష్ట్యాదియందు యీదేహముచేగృహమునం దుత్పన్న మగు దేహము లేమింజేసి యీదేహముతోనే యుపదేశించితి నను ద్వితీయపక్షముకూడ సంభవింపదు. తెలియరాక యేమి? శ్రీకృష్ణుడు దేహాంతరముచే సృష్ట్యాదియందుండినను ఆదేహముచే ననుభూతవిషయమే కృష్ణదేహమునందు స్మరణకు సంభవింపనందున సృష్ట్యాదియందు సూర్యున కీయోగము నుపదేశించితి నని యిప్పుడు నీవు చెప్పట యెట్లుపపన్న మగునని యొకప్రశ్నము. ఈదేహముతో స్మరణ సంభవించినను సృష్ట్యాదియందీదేహము లేమింజేసి యీదేహముతో సృష్ట్యాదియందీయోగమును సూర్యునకెట్లుపదేశించితివి? అని చెందవ ప్రశ్నము.

శాంకరభాష్యమ్:—

యా వాసుదేవేనీశ్వరానందస్వజ్ఞాశంకా మూర్ధాణాం తాం పరిహరన్ప్రీభగవానువాచ
యద్యో హ్యర్జునస్య ప్రశ్నః— బహూనీతి | బహూని మే మమ వ్యతీతా న్యతికాంతాని
జన్మాని తవ చ హేర్జున! తా న్యహం వేద జానే సర్వాణి; న త్వం వేత్థ జానీషే ధర్మా
ధర్మాది ప్రతిబద్ధజ్ఞానశక్తిత్వాత్ | అహం పున ర్నిత్యశుద్ధబుద్ధముక్తస్వభావత్వా దనావరణ
జ్ఞానశక్తిరితి వేదాహం హేపరంతప! ||

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

పూర్వశ్లోకమునం దర్జునప్రశ్న మెందులకు జేయబడెను? వాసుదేవు డీశ్వరుడు, సర్వ
జ్ఞుడు కాదను శంకను తొలగించుటకు కదా! వాసుదేవుని విషయమై మూర్ఖులకు గల “వాసు
దేవు డీశ్వరుడు గాడు, సర్వజ్ఞుడు కాడు” అను శంకను పరిహరించుచు శ్రీకృష్ణపరమాత్మ
యర్జునుని ప్రశ్నమున కిట్లు సమాధానము జెప్పఁదొడంగెను.

ఓర్జునా! నీకును, నాకును అనేకజన్మము లతిక్రమించినవి ఇన్ని దేహములయం
దనున్మాత్ర మగు యాత్మ మణిగణమునం దనున్మాత్ర మగు సూత్రమువలె నొకటియే. అట్లు
లై నను యాజన్మము లన్నిటిని నేను గుర్తెరుగుదును నీవాజన్మములను గుర్తెరుగవు. మణిగణ
మునం దనున్మాత్రమైన సూత్రమువలె యన్ని జన్మములయం దనున్మాత్రమైన యాత్మ
యొక్క టియే యెచుచో నేనెందుల కాజన్మములను యెరుగను? నీ వెందుల కెరుగుచువు? అని
నచో జీవోపాధిభూత మగు సంతకరణధర్మముకదా జ్ఞానశక్తి, అదేవిధమున ధర్మాధర్మములు,
రాగలోభములు కూడ సంతకరణధర్మములు ఎవనికి ముక్తికాంత చేకూరదో యట్టి నానికి
ధర్మాధర్మములు తప్పవు. నీవు ముముక్షువవు కాని ముక్తుడవు కావు. అందుచే నీకు ధర్మా
ధర్మములు తప్పవు అట్టి ధర్మాధర్మములు జ్ఞానశక్తిని ప్రతిబంధించుటచే నీ వా జన్మము
లన్నిటిని గుర్తెరుగవు. నేనన్ననో నిత్యశుద్ధబుద్ధముక్తస్వభావుడ నగుటంజేసి నాజ్ఞానశక్తిని
ధర్మాధర్మములు ప్రతిబంధింపనందున నే నాజన్మము లన్నిటిని గుర్తెరుగుదును.

ఇట్లు చెప్పటవలన వాసుదేవనియం దనీశ్వరత్వాసర్వజ్ఞత్వాశంక తొలగింపబడెను. ||౫||

† ర వ అధ్యాయము ౫ వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు † —

మధుసూదనసరస్వతీయము:— లోకదృష్ట్యభిప్రాయముచే లీలాదేహగ్రహణరూపము లగు ననేక
జన్మములు సర్వజ్ఞుడనగు నాకును, మార్పున కుదయమువలె గతించినవి. మరియు నజ్ఞాని వగు నీకును
కర్మార్జితదేహగ్రహణరూపము లగు వనేకజన్మములు గతించినవి. (ఇట ‘తవచ’ అనునది యర్జునేశ్వరులగు
జీవుల కివలక్షణము. లేక జీవైక్యాభిప్రాయకము. ‘అర్జున’ అని శ్లేషగ వృత్తనామముచే సంబోధించుచు
“నీవు అవ్యతజ్ఞానము కలవాడ” వని సూచించెను.) అట్టి నాసంబంధమగు లీలాదేహగ్రహణరూపానేకజన్మ
ములను, నీసంబంధమగు కర్మార్జిత దేహగ్రహణరూపానేకజన్మములను— సర్వజ్ఞుడను, సర్వశక్తిసంప
న్నుడ నగు నే నేనెందుగుదును. ఇక నీమన్ననో జీవుడవు. కనుక నే యజ్ఞుడవు తిరోభూతజ్ఞానశక్తివి. అట్టి
నీకు నీజన్మములనే తెలియకుండును. అట్టి యెడ వరకీయజన్మముల నెటు తెసికొందువు? (తెలిసికొనలేవని

శాంకరభాష్యమ్ —

యా వాసుదేవేనీశ్వరానందస్వజ్ఞాశంకా మూర్ఖాణాం తాం పరిహర స్ప్రిభగవా నువాచ
యదర్థో హ్యర్జునస్య ప్రశ్నః — బహూనీతి । బహూని మే మమ వ్యతీతా న్యతిక్రాంతాని
జన్మాని తవ చ హేర్జున! తా న్యహం వేద జానే సర్వాణి; న త్వం వేత్త జానిషే ధర్మా
ధర్మాది ప్రతిబద్ధజ్ఞానశక్తిత్వాత్ । అహం పున ర్నిత్యశుద్ధబుద్ధముక్తస్వభావత్వా దనావరణ
జ్ఞానశక్తిరితి వేదాహం హేపరంతప! ॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని —

పూర్వశ్లోకమునం దర్జునప్రశ్న మెందులకు జేయబడెను? వాసుదేవు డీశ్వరుడు, సర్వ
జ్ఞుడు కాడను శంకను తొలగించుటకు కదా! వాసుదేవుని విషయమై మూర్ఖులకు గల “వాసు
దేవు డీశ్వరుడు గాడు, సర్వజ్ఞుడు కాడు” అను శంకను పరిహరించుచు శ్రీకృష్ణపరమాత్మ
యర్జునుని ప్రశ్నమున కిట్లు సమాధానము జెప్పబడినదిగాను

ఓర్జున్లు! నీకును, నాకును అనేకజన్మము లతిక్రమించినవి ఇన్ని దేహములయం
దనుస్మృత మగు యాత్మ మణిగణమునం దనుస్మృత మగు సూత్రమువలె నొకటియె. అటు
లైనను యాజన్మము లన్నిటిని నేను గుర్తెరుగుదును నీవాజన్మములను గుర్తెరుగవు. మణిగణ
మునం దనుస్మృతమైన సూత్రమువలె యన్నిజన్మములయం దనుస్మృతిమైన యాత్మ
యొక్క టియే యెవచో నేనెందుల కాజన్మములను యెరుగను? నీ వెందుల కెరుగుచువు? అని
నచో జీవోపాధిభూత మగు సంతకరణధర్మముకదా జ్ఞానశక్తి, అదేవిధమున ధర్మాధర్మములు,
రాగలోభములు కూడ సంతకరణధర్మములు ఎవనికి ముక్తికాంత చేకూరదో యట్టివానికి
ధర్మాధర్మములు తిప్పవు. నీవు ముముక్షువవు కాని ముక్తుడవు కావు. అందుచే నీకు ధర్మా
ధర్మములు తిప్పవు అట్టి ధర్మాధర్మములు జ్ఞానశక్తిని ప్రతిబంధించుటచే నీ వా జన్మము
లన్నిటిని గుర్తెరుగవు. నేనన్ననో నిత్యశుద్ధబుద్ధముక్తస్వభావుడ నగుటంజేసి నాజ్ఞానశక్తిని
ధర్మాధర్మములు ప్రతిబంధింపనందున నే నాజన్మము లన్నిటిని గుర్తెరుగుదును.

ఇట్లు చెప్పటవలన వాసుదేవునియం దనీశ్వరత్వాసర్వజ్ఞత్వాశంక తొలగింపబడెను. ॥౫॥

† ర వ అధ్యాయము ౫ వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు † —

మధుసూదనసరస్వతీయము — లోకదృష్ట్యభిప్రాయముచే లీలాదేహగ్రహణరూపము లగు ననేక
జన్మములు సర్వజ్ఞుడనగు వాకును, సూర్యున కదయమువలె గతించినవి మరియు నజ్ఞాని వగు నీకును
కర్మార్థిదేహగ్రహణరూపము లగు ననేకజన్మములు గతించినవి (ఇట ‘తవచ’ అనునది యర్జునేశ్వరులగు
జీవుల కపలక్షణము లేక జీవైక్యాభిప్రాయము ‘ఆర్జున’ అని క్లేషగ వృక్షనామముచే సంబోధించుచు
“నీవు — వృతజ్ఞానము కలవాడ” వని మూచించెను) అట్టి నాసంబంధమగు లీలాదేహగ్రహణరూపానేకజన్మ
ములను, నీసంబంధమగు కర్మార్థిదేహగ్రహణరూపానేకజన్మములను — సర్వజ్ఞుడను, సర్వశక్తిసంప
న్నుడనగు నే నేనెరుగుదును ఇక నీున్ననో జీవుడవు కనుక నే యజ్ఞుడవు తిరోభూతజ్ఞానశక్తివి. అట్టి
నీవు నీజన్మములనే తెలియవచ్చును. అట్టి యెడ వరకీయజన్మముల నెట్లు తెలిసికొనుచు? (తెలిసికొనలేవని

సీ॥ అజోపి స స్స వ్యయాత్మా భూతానా మ్నిశ్వరోఽపి సః ।

ప్రకృతిం స్వా మధిష్ఠాయ సంభవా మ్మాత్మమాయయా ॥

1౭॥

పదవిభాగము:— అజః- అపి- సః- అవ్యయాత్మా- భూతానాం- ఈశ్వరః- అపి- సన్- ప్రకృతిం- స్వాం- అధిష్ఠాయ- సంభవామి- ఆత్మమాయయా ॥

1౮॥

ప్రతిపదార్థము:— పేర్లైన! = (ఈపద మనువృత్తము) ఓయర్జునుడా!; అహం = (ఈపదమధ్యాహార్యము) నేను; అజోపిన్ = జన్మ లేనివాడనైనను; అవ్యయాత్మా = నశించని జ్ఞానశక్తి కలవాడనైనను; భూతానాం = బ్రహ్మాదిస్తంభవర్గత మగు భూతములకు; ఈశ్వరోపిన్ = పరిపాలించు స్వభావము కలవాడనైనను; స్వాం = స్వక్రియమగు; ప్రకృతిం = సత్త్వజస్త్వమోగుణాత్మక మగు మాయను; అధిష్ఠాయ = స్వాధీన మొనరించుకొని; ఆత్మమాయయా = నాసంబంధమగు మాయచే; సంభవామి = దేహ వంతునివలె యగుచుంటిని.

౧౯॥

శాంకరభాష్యమ్:—

కథం తస్మి తవ నిత్యేశ్వరస్య ధర్మాధర్మాభావేఽపి జన్మేత్సృచ్ఛతే- అజోపీతి అజోపి జన్మరహితోఽపి సంస్తథాఽవ్యవ్యయాత్మాఽక్షీణజ్ఞానశక్తి స్వభావోఽపి సంస్తథా భూతానాం

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

జన్మమును గూర్చి ధర్మాధర్మములు కారణములు. నిత్యుడవు, ఈశ్వరుడవు నగు నీకట్టి ధర్మాధర్మములే లేనపుడు జన్మమే సంభవముకాదు. అనేక జన్మము లెట్లు నీకు సంభవించె

భావము.) “వరం శత్రుం భేదదృష్టిః పరికల్ప్య హంతుం ప్రసృత్తోసీతి వరం తవ!” (శత్రువు నొకని భేదదృష్టిచే వేరుగ గల్పించి వాని బరిమార్చుటకు ప్రసరించుచుంటివి. ఇట్టి విపరీతదర్శి వగుటచే భాగంతుడ నయితి వని వై సందోధనచే సూచించబడెను. వై సందోధనద్వయముచే నావరణవిఘ్నములు రెండును యజ్ఞానిధర్మములుగ జూపబడెను.)

1౨॥

శంకరానందీయము:— ఈ నా మాయావిలాసవైభవమునే సత్యమవి తెలిసికొనువారు చూడులే యగుదురు కాని నాతత్త్వమును దెలిసికొను వండితులకు- నాయందీశ్వరశ్వభావనయు, శోద్ధయు, నావాక్యములయందు ప్రమాణబుద్ధియు కలుగును. నేను స్వయముగ నజుడను, అవ్యయుడను, సర్వభూతముల కీశ్వరుడను, నిత్యకుద్దబుద్ధముక్తస్వభావుడను వైయున్నను స్వీయమహిమచే నిత్యసిద్ధజ్ఞానైశ్వర్యశక్తిబల వీర్య తేజస్సంపన్నుడను, లోకనిగ్రహనుగ్రహచికిర్షువును నగు నాకిదిధముగ ననేక జన్మములు కల వని యీశ్లోకమున తెప్పచున్నాడు—

అప్రేమయ్యభావుడను, అనంతశక్తిమంతుడను పరమేశ్వరుడను అగు నాకు దేవతిర్యజ్ఞమప్యై లలో సంచార్యాకములగు జన్మములు గతించినవి. నీకు నితరులకు ననేకజన్మములు గతించినవి వీటి నన్నిటిని నేనెరుగుదును, (అనగా “సహ విజ్ఞాతు ర్విజ్ఞాతే ర్విపరితోపో దృశ్యతే” (విజ్ఞాతకు విజ్ఞానలోపముండదు) అను శుతిచొప్పున నప్రతిహతవిజ్ఞానశక్తి కలవాడ నగుటచే నతీతానాగతవర్తమానకాలిక మగు సర్వార్థజ్ఞాతమును నేనెరుగుదునని యర్థము.) నీవైతే వీనిని వేటిని యెరుగకుండువు. అనగా (పాపపుణ్యరూప ద్వేషములచే దిరోభూతమైన జ్ఞానశక్తి కలవాడ వగుటచే నతీతానాగతవర్తమానార్థజ్ఞాతములో కొద్దిగనైన దెలిసికొనలేకుంటి వని యర్థము.)

1౩॥

† ౪ వ అధ్యాయము ౭ వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు† —

మధుసూదనసరస్వతీయము:— “నీ యతీతానేకజన్మనత్త్వమును స్మరించెడి నీవొకజాతిస్మరుడ వగు జీవుడవగుదువు. “శాస్త్రదృష్ట్యా తావదేవో నామదేవకీ” అనుమాతాక్రీడిని వామదేవుడనుయోగి జీవు.

శాంకరభాష్యమః—

బ్రహ్మాదిస్తంబపర్యంతానామీశ్వర ఈశనశీలోపి స స్సృక్పృథిం స్వాం మమ వైష్ణవీం మాయాం తిగుణాత్మికాం యస్యా వశే సర్వం జగద్వర్తతే, యయా మోహితం స త్స్వమాత్మానం వాసుదేవం స జానాతి తాం ప్రకృతిం స్వామధిష్ఠాయ వశీకృత్య సంభవామి దేహవాసివ భవామి జాత ఇవాత్మ మాయయాఽఽత్మనో మాయయా స పరమార్థతో లోకవత్ । ౧౬।

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధినిః—

సచేదవా? జన్మము లేనివాడనైనను, క్షీణముకాని జ్ఞానశక్తిస్వభావము కలవాడనైనను బ్రహ్మాదిస్తంబపర్యంతభూతముల కీశ్వరుడ నైనను, దేని వశమునందు నిఖలజగత్తుండి దేనిచే మోహపెట్టబడినదై తనను వాసుదేవస్వరూపముగ దెలిసికొనుటలేదో యట్టి సర్వరజస్తమో గుణాత్మక మగు నాసంబంధమైన వైష్ణవీమాయను స్వాధీనమొనరించుకొని, పుట్టినవానివలె, దేహవంతునివలె నాసంబంధమగు మాయచే నగుచుంటిని. లోకమువలె నాకు శరీరముల యందు పరమార్థత్వాభిమానము లేదు. అనగా నాజన్మము పారమార్థికము కాదు. మరేమనిన ప్రాతిభాసికమని గ్రహింపవలయును. ౧౬।

డయ్యెను 'నేను మనువునైతిని', సూర్యుడనైతిని అని సార్వాత్మాభిమానముచే పరజన్మజ్ఞానము కలవా డయ్యెను. కనుక నే యిట్టి జీవసాధారణసర్వజ్ఞతావంతుడ వగు నీవు సర్వజ్ఞుడగు సూర్యున కెట్లువదేశించి తివి? మఱియు జీవుడు వ్యష్ట్యపాధికుడుగాన పరిచ్ఛిన్నుడగును. అట్టి జీవునకు సర్వసంబంధితత్వము పొసగదు గాన ముఖ్యమగు సర్వజ్ఞత్వము సంభవింపదు. మఱియు సమష్ట్యపాధికుడగు విరాట్టుగూడ స్థూలభూతో పాధికుడుగాన నట్టి విరాట్టునకు సూక్ష్మభూతపరిణామవిషయకము, మాయాపరిణామవిషయకము నగు జ్ఞానము సంభవింపనేరదు. ఇటులే సూక్ష్మోపాధికుడగు హిరణ్యగర్భునకు తత్కారణ మాయా పరిణామా కాకాది సర్గకర్మాదివిషయకజ్ఞానము సంభవింపనేరదు. కనుక నీశ్వరుడే కారణోపాధికుడుగాన యతీతాది సర్వార్థజ్ఞానవ తుడై ముఖ్యసర్వజ్ఞు డగును (ఇట్ల కాలత్రీయనిబంధితములగు మాయావృత్తులు మూడని గాని, లేక సర్వము విషయముగాగల మాయావృత్తి యొకటియేయనిగాని యూహింపఁగలుగును.) అట్టి సర్వజ్ఞుడు, నిత్యుడు నగు యీశ్వరునకు ధర్మాధర్మములు లేమింజేసి జన్మమే పొసగదుగాన యతీతానేక జన్మవత్త్వ మనలే పొసగ నేరదు. ఇట్లుగలచే "జీవత్వ మున్నచో సర్వజ్ఞత్వ మనుపవన్న మగును. ఈశ్వరత్వ మున్నచో దేహగ్రహణ మనుపవన్న మగు" నను శంకాద్వయము నీశ్లోకమున పరిహరించుచు నీశ్వరా నిత్యత్వపక్షమును గూడ నిరాకరించుచుండెను—

అపూర్వదేహేంద్రియాదిగ్రహణము జన్మమనబడును. పూర్వగృహీతదేహేంద్రియాదివియోగము వ్యయ (మృతి) మనబడును. ఈరెంటిని తార్కికులు ప్రేతభావ మందురు. ఈజన్మవ్యయములే "జాతస్య హి ధృవో మృత్యు ర్థృవం జన్మ మృతస్య చ" అను వచనముచే చెప్పబడినవి. ఈరెండును ధర్మాధర్మ వశమున గలుగుచుండును. ధర్మాధర్మవశత్వము— దేహాభిమానియు నజ్ఞుడు నగు జీవునకు కర్మాధి కారమువలన ప్రాప్తించుచుండును. ఇది యిట్లుండ సర్వకారణుడు సర్వజ్ఞుడు నగు ఈశ్వరు డీవిధ మగు దేహమును గ్రహించుట యనుపవన్న మనుట యుక్తము. అట్లు కానిచో శ్రీకృష్ణునియొక్క శరీరము (1) స్థూలభూతకార్యమా? లేక (2) సూక్ష్మభూతకార్యమా? స్థూలభూత కార్య మను పక్షమపక్షమున (1) వ్యష్టిరూపమా? లేక (2) సమష్టిరూపమా? వ్యష్టిరూప మున్నచో జాగ్రదవస్థయు,

తత్వము శ్రీ కృష్ణుని కనిపాద్యము. సూక్ష్మభూతకార్యము శ్రీకృష్ణజరీర మను ద్వితీయపక్షమున నట్టి శరీరము (1) వ్యష్టిరూపమా? లేక (2) సమష్టిరూపమా? వ్యష్టిరూప మన్నచో స్వప్నావస్థయు, అస్మదాది తుల్యత్వముసంభవించును సమష్టిరూపమన్నచో సపష్టవ్యపాధికుండగుటగలన హిరణ్యగర్భజీవస్వరూపత్వము సంభవించును. ఈ చెప్పుటలన తేలిక యాశయమేమి? పరమేశ్వరునకు జీవావిష్టము కాని భౌతికదేహము సంభవించగని సిద్ధమగుచున్నది. జీవావిష్టమగు శరీరమునదు శ్రీకృష్ణసమాత్మ భూతావేశమువలె ప్రవేశించెనని చెప్పుటయు పొడగుదు. ఆశరీరమునందు జీవునకు భోగ మంగీకరింపనిచో నంతర్యామిరూపుడగు పరమేశ్వరునకు సర్వశరీరప్రవేశము సిద్ధమగుచుండ శరీరవిశేషము నొప్పుట (భూతావేశమువలె జీవ శరీరమునందు ప్రవేశించెనని చెప్పుట) వ్యర్థమగును భోగమే లేదనినచో (భోగాయతనమగు) జీవశరీర త్వమే యనునవర్స మగును కాన నీశ్వరశరీరము భౌతికశరీరము కాదని పూర్వాద్యముచే చెప్పుచుండెను. “అజోవిన్” (పుట్టుక లేనివాడు) అను విశేషణముచే, నీశ్వరుడు పూర్వమునందులేని మరయొకశరీరమును ధరింపడని సూచిత మయ్యెను “అవ్యయాత్మాన్” (నాశములేనివాడు) అను విశేషణముచే నీశ్వరునకు పూర్వదేహావచ్ఛేదము సిద్ధమయ్యెను “భూతానామీశ్వరోపిన్” (బ్రహ్మాదిస్తంభవరగ్గత మగు సర్వభూతములకు ప్రభువు) అను విశేషణముచే నీశ్వరుడు ధర్మాధర్మములకు నశనర్మికాడని సూచిత మైనది అట్లగుచో నీశ్వరునకు దేహాగ్రహణమెట్లుపడవన మగునను శంకను ఉత్తర్యాద్యముచే తొలగించుచుండెను “చక్రికృతిం స్వాం” అభుటనఘటనాసమగ్ధయు విచిత్రానేక క్రిమతీయు స్వోపాధిభూతయునగు మాయను, “అధిష్ఠాయ” చిదాఖ్యచే వశపరకొని “సంభవామి” ఆ మాయాపరిణామ విశేషములచేతనే దేహపంతుడువలె, పుట్టినవాడువలె నయ్యెనను. అనాదియగు మాయయే నాకు ఉపాధియై యెల్లపుడుండునది. గాన నిత్యయై, జగత్కారణత్వ సంపాదియై మదిచ్చానువర్తినియై, విశుద్ధసత్వమును యగుటచే నాకు మూర్తియైయుండును. అట్టి మాయావిశిష్టుడగు నాకు అత్యము, అవ్యయత్వము, ఈశ్వరత్వము ఉపవన్నము లగును. కాన నట్టి నిత్యునిగు దేహముతోడనే నీకును, సూర్యునకును గూడ నుపదేశించితి ననుట యుపపన్నము. “అకాశశరీరం బ్రహ్మ” (బ్రహ్మము అవ్యాప్యతాకాశ శరీరకము) అను శుక్తియు “అకాశ స్తల్లింగాత్” అను న్యాయము నీశ్వరుడు మాయామాన్యవిగ్రహదేయని తెల్పుచున్నవి. “ఈశ్వరుని శరీరము భౌతికశరీరమే కానిచో, భౌతికశరీరధర్మములగు మనుష్యత్వాదుల ప్రతీతి యెట్లు సంభవించుచున్నది” అను శంకను “అత్యమాయయా” అను పదముచే తొలగించుచుండెను. నాసంబంధమగు మాయచేనే లోకానుగ్రహమునకై నాయందు మనుష్యత్వాదిప్రతీతి కలుగుచున్నది. గాని వస్తుస్థితిచే నాయందు మనుష్యత్వాదిధర్మము లేనియు లేవని భావము. ఈవిషయమునే మోక్షార్థసమున భగవంతుడు నాడెన ట్లుపదేశించెను. “మాయాప్రేషా మయా సృష్టాయ న్నాం వశ్యసి నారద! సర్వభూతగుణై ర్మూర్తం స తు మాం దర్శిష్టు మర్హసి” (ఓ నారదా! యీమాయ నాచే సృజింపబడినది. దీనినే నన్నుగా జూచుచుంటివి. కాని సర్వభూతగుణములతో గూడిన (కారణోపాధిడనగు) నన్ను చగ్గుచతుపుతో జూడజాలవు) మతీయు నీవిషయమునే శ్రీశంకరభగవత్పాదులు గూడ గీతాభాష్యాదయందు “సచ భగవాన్ జ్ఞానైశ్వర్య బల వీర్య తేజోభిః సదా సంపన్న స్త్రిగుణాత్మికాం వైష్ణవీం స్వాం మయాం ప్రకృతిం వశ్యిత్వాఽజోఽవ్యయో భూతానామీశ్వరో నిత్యశుద్ధబుద్ధముక్తస్వభావోఽపిన్ స్వమాయయా దేహవా నివ జాత ఇవచ లోకానుగ్రహం గుర్వన్లక్ష్యతే స్వప్రయోజనాభావేఽపి భూతానుజిఘ్నేషయా” అని చెప్పియుండిరి. కొందరు వ్యాఖ్యాతలుగూడ వైవిధ్యముగనే స్వేచ్ఛానిర్మితము, మాయానుయము దివ్యము నగు స్వరూపముచే నవతరించె నని వ్యాఖ్యానించిరి. “నిత్యో యః కారణోపాధిః మాయాభ్యోఽవేకశక్తిమాన్ స పవ భగవద్దేహ ఇతి భాష్యకృతాం మతమ్” (మాయాభిదానకము, విచిత్రానేక శక్తులు కలదియు నగు కారణోపాధియే భగవద్దేహ మని భాష్యకారుల యభిప్రాయము.) అను నీశ్లోకముగూడ నిరుక్తవిషయమును ధృవపరచుచున్నది. మరికొందరు పరమేశ్వరునకు దేహదేహిభావమును దలవక నిత్యుడు, విభువు, సచ్చిదానందఘనుడు, భగవంతుడు, వాసుదేవుడు, పరిపూర్ణుడు, నిర్గుణుడు

సేవరమాత్మ యగునో యావరమాత్మయే స్వస్వరూపవిగ్రహము కలవాడగును. స్వేతరమగు భౌతిక మగునదికాని, మాయఃమగునదికాని యగు శరీరము పరమేశ్వరునకు లేదని చెప్పుదురు ఈవక్షమున నిట్లు యోజింపవగును. “అకాశవత్సర్వగతశ్చ నిత్యః” “అవిచాళీ వా అరేయ మాత్మానమచ్ఛిత్తిధర్మా” అను మొదలగు శ్రుతిశ్లోకరీతిని “అసంభవస్తు సత్-అనువవత్తేః” “ఆత్మా శ్రుతే ర్నిత్యత్వాచ్చతాభ్యః” ఇత్యాది న్యాయానుసారము వస్తుస్థితి ననుసరించి నేను జన్మవినాశరహితుడను, సర్వావభాసకుడను, సర్వ జగత్కారణ మాయధిష్ఠాన మగుటచే సర్వభూతేశ్వరుడను అయినను “స్వాం ప్రకృతిం” దచ్చిదానందఘనైకరస్వరూపమగుస్వభావ (నిజస్వరూప)మును (ఇటప్రకృతిశబ్దముమాయావాచకము. గానతద్వ్యావృత్తికొరకు ‘స్వాం’ అని ప్రయోగించెను) “అధిష్ఠాయ” అధిష్ఠించియే (స్వస్వరూపావస్థితుడ నయియే) “సంభవామి” దేహదేహిభావమును విడచియే దేహవంతునివలె వ్యవహరించెనను. అట్లగుచో దేహవంతుడుకాని పరమేశ్వరునియందు దేహవస్థితి యెట్లు సంభవించుచున్నది? అనునాశంకపై జెప్పుచున్నాడు “ఆత్మమాయయా” నిర్గుణుడను శుద్ధుడను. సచ్చిదానందరసఘనుడను, వాసుదేవుడను, భగవంతుడను, దేహదేహిభావశూన్యుడను అగు నాయందు దేహప్రీతితి స్వీయచూయచేతనే యగుచున్నది. (మాయా మాత్రక్రిష్ణతమే) అని యాశయము. “శృష్ట మేవ మహేహి త్వ మాత్మాన మఖలాత్మనాం । జగద్ధితాయ సోప్యత్ర దేహీవాఽఽభాతి మాయయా” (ఈశ్వరీకృష్ణపరమాత్మను సమస్తజనులకు నాత్మనుగ దెలిసికొనుము. ఆపరమాత్మయే జగములక: మేలుకూర్చుచాడై యీభూమియందు స్వీయచూయచే దేహవంతుడువలె భాసించుచుండెను.) ‘అహో! భాగ్య మహో భాగ్యం నంద గోప నంజౌకసా, । యస్మిన్ శ్రీం పరమానందం పూర్ణం బిహృ ససాతనః॥’ (నందగోవుని పల్లెయందున్నవారి కెంతభాగ్య మబ్బెను ససాతనమగు పరిపూర్ణానంద పరబ్రహ్మము వారి కావ్రమిచ్చుచుండయ్యెను. కాన వారికెంతభాగ్య మబ్బెను.) అను నీరెండు శ్లోకములు పై యర్థమును పోషించుచున్నవి. మఱి కొందరు— నిత్యుడు, నిరవయవుడు, నిర్వికారుడు, పరమానందరసస్వరూపుడగు పరమాత్మకు అవయవావయవిభావము నొప్పి వాస్తవికదేహము కలదని తలచుచుండిరి కాన “నిర్గుణైకం బుద్ధవాణస్తు నాస్మాఖి ర్విలివార్యతే” అను న్యాయానుసారము వారి మతమును ఖండింపబానము. అట్టి వాస్తవికదేహమే సంభవించుచో నది యటులేయగుగాక. విస్తృతవ్యర్థవిచారణతో నేమి ప్రయోజనము?

॥౬॥

శంకరానందీయుఁ— “కర్మణా బన్ధతే జంతుః కర్మజైవ ప్రళీయతే” (ప్రీతిజంతువు కర్మము చేతనే పుట్టుచుండును; గట్టుచుండును.) అను స్మృత్యుక్తరీతిని జన్మమరణములకు హేతువులగు పుణ్యపాపకర్మలు లేమి క్షేప్యతంత్రుడవగు నీకు జన్మాదులెట్లు సంభవించును? అను నాశంకకు సమాధానముగ నాకీజన్మమరణములు మాయచేతనే కలుగుచున్నవి. కాని, లోకులకువలె పుణ్యపాపకర్మలచే కలుగుటలేదని యీశ్లోకమున జెప్పుచున్నాడు. ‘అజః’ (ఎప్పుడును, దేహవల్లను పుట్టనివాడు) “న తస్య కశ్చి జ్ఞనితా న చాధిపః” (ఆపరమేశ్వరునకు జనకుడుగాని, ప్రభువుగాని యెవ్వడును లేడు) అను శ్రుత్యనుసారము జన్మాదిహేతువులగు ఉపాదానాదులు లేమింజేసి జన్మరహితుడనే యగుదును. మఱియు నటులే “అవ్యయాత్మా” నిరవయవుడ నగుటచే వినాశకారణసామగ్గీసంబంధము సంభవింపదు. నాశకీయలకు విషయము కాని స్వభావముకలవాడను, (అనగా “అజో నిత్యః” అను శ్రుతిశ్లోకరీతిని నేనెల్లపుడు నిత్యుడనేగాని, వ్యవహికారమగు నాశము కలవాడనుకాను.) “అజః అవ్యయాత్మా” అని విశేషణద్వయముచే తదంతరాల పతితములైన వికారము లేవియు లేనివాడనని ద్యోతన చేయబడెను. కర్మనిమిత్తజన్మాదికము లేకపోయినను నీకు ఈశ్వరుడు, నియంతయు వేరొకడు కలడా? యను ప్రశ్నకు సమాధానముగ “భూతానా మీశ్వరోపి నన్” అని జెప్పుచున్నాడు. “ఏష సర్వేశ్వరః” అను శ్రుతిచొప్పున బ్రహ్మగిస్తంబపర్యంత మగు పర్వభూతములకు నేనే సన్నిధిమాత్రముచేతనే ప్రభువును, నియంతను యగుమను గాని “న చాధిపః”

అను శుక్రిచోప్పున సతరుచి కెవరికిని నియోగవిషయముడను కాను ఈవిధముగ నజుడను, అవ్యయముడను, సర్వభూతేశ్వరుడనై నను వికారరహిత పరమాత్మ నగుదును. అట్టి నేనే “ప్రకృతిం” “మాయాం తు ప్రకృతిం విద్యాత్” అను శుక్రిచోప్పున ప్రకర్షతో కృతి (పృష్ట్యాదికియ) దేని సకాశము నుండి యగునో అట్టి తిగిగుణాత్మికయగు మాయ ప్రకృతి యనబడును. “స్వాం” “కార్యోపాధి రయం జీవః కారణో పాధి రీశ్వరః” అను శుక్రుత్పరీతిని తన కుపాధిభూతము, అవ్యక్తసంజ్ఞికము నగుటట్టి మాయ నధిష్ఠించి (అమాయయందును, మాయాకార్యమనందును “నేను నాది” అను భావనజేసి) “అత్మమాయయా సంభవామి” ఆత్మాధీశమగు మాయచే సంభవించెను. లేక సూర్యునివిడచి కాంతియు, నగ్నిని విడచి ఉష్ణత్వము వేరుగ నుండనట్లు నన్ను విడచి మాయయనునది వేరుగ సంభవింపదు గాన మదభిన్నమాయ “అత్మమాయ” యనబడును. ఈవిషయమునే “దేవాత్మకశ్చిం స్వగుడై ర్నిగూడాం” అను శుక్రియు స్థిరపరచుచున్నది అట్లుకానిచో (పరమేశ్వరునికంటె మాయ భిన్నముగనే యున్నదనినచో) నదై వ్యతహానియు, శుక్రివిరోధము పాప్తించెడిని. కాన దహనశక్తి వహ్ని భిన్నమైనటుల మదభిన్నము, ప్రకృతిశబ్దితము నగు మాయచేతనే నేను జన్మవంతుడ నగుచుంటిని. కాని వస్తుతః జన్మవంతుడను గాను. ఏమన, పరమార్థతః జన్మవంతుడనే యన్నచో “నిష్కలం నిష్క్రియం శాంతం, న జాయతే మిరియతేవా విపశ్చిత” అనుశుక్రులకు విరోధముసంభవించును. కాన నేనుమాయచేతనే దేవాదులయందు సంభవించుచుంటిని. ఈవిధముగ దత్పదార్థ మగు నీశ్వరుని జన్మాదికము మాయక మని బోధిత మగుటచే త్వంపదార్థ మగు జీవు డీశ్వరాభిన్ను డగుటవలన జీవుని జన్మాదికము గూడ నావిద్యకమే యని సూచింపబడెను.

భాష్యోక్తర్వదీపికః— పరమేశ్వరునియందు శరీరశరీరభావము సంభవింపదు. మరేమనిన? నిత్యుడు, విభువు, సచ్చిదానందఘనుడు, భగవంతుడు వాసుదేవుడు (నగు నేను) పరిపూర్ణుడు, నిర్గుణుడు పరమాత్మ జన్మవిలాశాది రహితుడు జగత్కారణు డగుటచే సర్వభూతముల కీశ్వరుడనైనను నిజరూప మగు సచ్చిదానందఘనైక రసస్వరూప మగు స్వభావము నధిష్ఠించి (అనగా స్వస్వరూపావస్థితుడనై) శరీరశరీర భావము లేకుండగనే దేహవలె వ్యవహరించుచుంటిని. అట్లుగుచో దేహశూన్యు డగు సచ్చిదానందఘనుని యందు శరీరత్వప్రతీతి యెట్లుపొనగు నను శంకను తొలగించుటకు “అత్మమాయయా” అని చెప్పెను. అనగా నిర్గుణుడు, శుద్ధుడు, సచ్చిదానందఘనుడు, శరీరశరీరభావశూన్యుడు, భగవంతుడు, వాసుదేవుడు నగు నాయందు శరీరశరీరభావప్రతీతి మాయామాత్ర మని యర్థము. కనుకనే “కృష్ణమేన మచేహ శ్వ మాత్మాన మఖిలాత్మనాం । జగద్ధితాయ సోఽవ్యత్ర దేహీవాఽఽభాతి మాయయా” అని శ్రీమద్భాగవత మునందు ‘దేహీప’ (శరీరముకలవాడువలె) అని చెప్పబడెను. శ్రీమద్భాగవతమునందే “అహో! భాగ్య మహో! భాగ్యం నన్దగోపవజ్రాకసాం । యన్మిత్రం పగమాన్ద్రం పూర్ణం బ్రహ్మ సనాతనం” అని పరిపూర్ణరూపము పరమానందరూపమునగు బ్రహ్మమే శరీరవలె గోపగోపికలకు మిత్రరూపమువలె భాసించె నని చెప్పుచుండెను. అని కొందరు చెప్పుచుండిరి.

ఈవిషయమున కొంత విచారింపదగియున్నది పరమేశ్వరునియందు శరీరశరీరభావము లేదనిచెప్పట, “మాయచే శరీరశరీరభావము పరమేశ్వరునియందు కలదు. వాస్తవికముగ శరీరశరీరభావములేదు” అని యంగీకరించిన భగవద్భాష్యకారుల మతమునకు విరుద్ధ మగుటచే నుపాదేయము కాదు.

నిత్యుడు, అందునను నిర్గుణుడు, “అథాత ఆదేశో నేతి నేతి, నేరం యదిద ముపాసతే । ఏక మేవాద్వితీయం । సత్యంజ్ఞానమనంతం బ్రహ్మ విజ్ఞానమానంతం బ్రహ్మ, అహలమన ఇష్టహృష్టమదీర్ఘం । యత్రినాన్య త్వశ్యతి నాన్యచ్ఛ్రుణోతి నాన్యద్విజ్ఞానాతి స భూమా । యోవై భూమా త త్సుఖం । యతో వాచో నివ ర్తతే, అప్రోవ్య మనసా సహ । త దేత దపూర్వ మనపర మనన్తర మభావ్య మయ మాత్మా బ్రహ్మ

సర్వానుభూః । నిష్కలం నిష్క్రియం శాంతం నిరవద్యం నిరంజనం । అపాణిపాదం” ఇత్యాదిశ్రితితాత్పర్యసిద్ధమగు పరమాత్మయే పరమాత్మవిగ్రహ మని చెప్పుటయు పొసగదు.

ఎందువలననిన? అట్టి విగ్రహము (1) సాకారమా? (2) లేక నిరాకారమా? సాకారమును పక్షమున (1) నిర్గుణమగు పరమాత్మయొక్క పరిణామమా? (2) లేక వివర్తమా? నిర్వికారునకు వికారస్వరూపమగు పరిణామము సంభవింపనందున పరిణామమును పక్షము సంభవింపదు అట్లుకాక నిర్వికారునకు కూడ వికారస్వరూప మగు పరిణామ మంగీకరించినచో నవికారియగు పరమాత్మ కనిత్యత్వము సంభవించెడిని. వివర్తమును పక్షమునందు వివర్తమును సాధించెడి మాయ నవశ్య మంగీకరింపవలెను. అట్లంగీకరించిన నట్టి భగవద్దేహము మాయకమైయుండ “భగవద్దేహము మాయకము కాదు.” అని చెప్పుట యసంగతము. కాన భగవద్దేహము సాకారమును ప్రథమపక్షము సమంజసముకాదు. ఇక నిరాకారమును ద్వితీయపక్షమును విచారితము. సర్వాకారకూమ్యుడని యంగీకరించి తిరిగి విశేషాకారముచే గ్రహింపబడువాడు కాన సవిగ్రహు డని చెప్పుట స్వవచన వ్యాఘాత మగును కాన భగవద్విగ్రహము నిరాకారమని చెప్పుటయు పొసగదు. మరియు అట్టి భగవద్విగ్రహము (1) హస్తపాదాదులు కలదా? లేక హస్తపాదాదులు లేనిదా? హస్తపాదాదులు కలదను ప్రథమపక్షమున నట్టి హస్తపాదాదులు (1) దృశ్యములా? లేక (2) అదృశ్యములా? దృశ్యములను ప్రథమపక్షమున భగవద్విగ్రహము పంచభూతకార్యము కానందున మాయకమని యవశ్య మంగీకరింపవలెను. అదృశ్యమును ద్వితీయపక్షమున భక్తులకు దర్శనాదులు సంభవింపక పోయెడిని. కాన ద్వితీయపక్షము కూడ సంభవింపదు. భగవద్విగ్రహసంబంధ మగు హస్తపాదాదులదృశ్యములైనను మాయచే దృశ్యము లగును. కాన భక్తులకు దర్శనాదిబోధము సంభవింపదనెదవా? అట్లుగుచో నట్టి హస్తపాదాదులు (1) పరమాణ్వాదులవలె యదృశ్యములా? (2) లేక బ్రహ్మస్వరూప మగుటచే నదృశ్యములా? పరమాణ్వాదులవలె నదృశ్యములను ప్రథమపక్షమున పరమాణ్వాదులు యోగులకు యోగబలముచే నక్షిగోచరములు గాన నట్లే భగవద్విగ్రహ సంబంధమగు హస్తపాదాదులు గూడ యోగుల కక్షిగోచరములు కావలసివచ్చును. గాన భగవద్విగ్రహసంబంధ మగు హస్తపాదాదులు పరమాణ్వాదులవలె నదృశ్యము లను ప్రథమపక్షము సమంజసముకాదు. ఇక బ్రహ్మస్వరూపముచే నదృశ్యములను ద్వితీయపక్షమునందు హస్తపాదాదులవయవములు. అట్టి యవయవములు కలిది భగవద్విగ్రహమనిన స్వశిష్యముఖబంధన (ముఖపిఠాన) రూపమగు వచనమాత్రమే యగునుకాని స్వేచ్ఛము సిద్ధింపనేరదు. ఈ కైపుటవలన నేతత్పక్షము ననుసరించి క్షిప్తకల్పనచే శ్లోక యోజనకూడ నిరాకృతము.

ఉదాహృతవచనద్వయము గూడ భాష్యకారుల మతమునందు లెన్నగ నుపపన్న మగును. కాన సచ్చిదానందస్వరూపుడు, మాయావిశిష్టుడు, “యతోవా ఇమాని భూతాని జాయంతే । యేన జాతాని జీవంతి । యశ్చాయంత్యభిసంవిశంతి” “యత స్సర్వాణి భూతాని భవం త్యాదియుగాగమే । యస్మిం శ్చ ప్రళయం యాంతి పునరేవ యుగక్షయే” “జన్మాద్యవ్యయతః” ఇత్యాది శ్రితిస్మృతిస్థాయములచే జగత్కారణప్రతిపాదితుడు, శుద్ధబుద్ధముక్తస్వభావుడు, అశరీరి, సర్వేశ్వరుడు, మాయానియంత యగు పరమాత్మ సాధకానుగ్రహార్థమై తన మాయచే లీలావిగ్రహమును గ్రహించి జన్మించినవాడువలె, విగ్రహవంతుడువలె భాసించుచుండె ననెడి మతము శ్రితిస్మృతితీహాసపురాణానుగ్రహీతం బగు మతము. ఈమతమే సర్వజ్ఞులు, భాష్యకర్తలు నగు శ్రీశంకరభగవత్పాదుల మతము. ఈమతమే శరణ బొందదగినది.

‘భగవంతునిశరీరము కర్మవలనజనించినదికాదు. కనుకనే ‘అజోఽపిసన్’ అనిచెప్పబడెను. అట్లుగుచో భగవంతుడగు శ్రీకృష్ణునిదేహము జన్మించుటకు కారణమేది? అవిద్య యనెదమా? భగవంతుని కవిద్యయే లేనందున నదియు పొసగదు. జీవావిద్యయే భగవద్దేహమున కుపాదాన మనెదమా? జీవావిద్యవలన జనించెడి శుక్తిరజతాదులువలె భగవదేహముకూడ తుచ్ఛమయ్యెడిని. చిన్నాత్రముభగవద్దేహమున కుపాదానమనిన చిత్తునకు

సాకారతము సంభవించనందున నదియు సంభవముకాదు చిత్తునకు సాకారత్వము సంభవించు ననినను చిత్తు యింద్రియగోచరము కానందున తదుపాదానక మగు భగవచ్ఛరీరముకూడ యింద్రియగోచరము కాకపోయెడిని కాన దేవకీగర్భప్రవేశ, జనన, బాల్య, కౌమార, పౌగండ, యౌవనాది ప్రతీతివిషయ మగు భగవద్దేహము దేని నవలంబనము జేసుకొని జన్మించెను? అని ప్రశ్నించిన “ప్రకృతిం స్వాం” జీవాత్మలు పంచభూతాత్మక మగు ప్రకృతిని యాధారముగ జేసుకొని జన్మామలను పొందుచుండిరి నేనైతే ప్రత్యగ్భూతమగుచుంటే వేరుకాట్టి “ప్రకృతిం” ప్రత్యక్షైతన్యము నధిష్టించి, “ఆత్మమాయయా” స్వీయమాయచే జన్మారూపము పొందుచుంటిని, ఒకానొకమాయావి తాను స్వస్థానమునందే యున్న వాడైనను యున్న శ్చుడైనను, స్థూలసూక్ష్మబూతములను స్వీకరింపకయే కేవలమాయచేత తనతోనమానమగు రెండవమాయా విని సూత్రోమార్గముచే గగనము నధిష్టించువానిని యెట్లు సృజించునో అట్లే నేనును కూటస్థవిస్మాతుడనై, అగోచరమైన నామాయచే చిన్మయమగు నాయొక్క శరీరమును సృజించెను అట్టి శరీరమునకు బాల్యాద్యస్తలు సూత్రారోహణమువలె చూపించెను కాని లౌకికమాయావి తన మాయ నుపసహరించుచు రెండవవా డగు మాయావినికూడ నుపసహరించును నేనైతే నామాయ నుపసహరింప మొనరించు నాదేహమును యుపసహరించును ఇదియే లౌకికమాయావీక్షిని, నాకునుగల విశేషము ఇట్లుగనో హిరణ్యశక్తికుఁ త్యాది లక్షణములుకల విగ్రహమతోగూడిన చేతనని “అంతస్తద్ధర్మోపదేశాత్” ఇత్యాదిన్యాయసిద్ధమగు వియదాద్యుపాదానలక్షణమగు సర్వేశ్వరత్వ ముపపన్నమగును మఱియొకవిధమున యుపపన్నము గానేరదు కాన పరమేశ్వరుడు మాయావయవశరీరము నిర్మమని సిద్ధము “హిరణ్య శక్తికుఁత్యాదిలక్షణముగ నొక దేహము చేతనే సూర్యుడు రుపదేశించి నీక గూడ నుపదేశించుచుంటిని.” అని కొందరు వర్ణించుచుండిరి

ఈ విషయమున కొంచెము చెప్పవలయున్నది నిర్యమ్యదేహ ముకంటె వేరుగ నియామకదేహము లేనందున నొక దేహము చేతనే నుపదేశించుచుంటి ననునది యుపపన్నముగాదు, మఱియు హిరణ్యశక్తికుఁత్యాది ధర్మవిశిష్టమగు నాదిత్యాంతర్యామిదేహమే శీకృష్ణదేహమగుచో శీకృష్ణదేహమటులే హిరణ్యశక్తికుఁత్యాదిలక్షణములు కలదియే కనుపించవలసివచ్చును మేఘశ్యామత్యాదిలక్షణములు కలదిగ కనుపించక పోయెడిని మాయచే నట్లు కనుపించె ననెరరా! అంతకంటె హిరణ్యశక్తికుఁత్యాదివిశిష్టదేహములు సవిశేషములు కాన మాయకము లనియు, అందుచే కృష్ణాదివిగ్రహములు పరంపరయమాయకము లని భాష్య విరద్ధకల్పనముకంటె పరమేశ్వరుడశరీరమైనను సాధకానుగహస్తమాదిత్యాంతర్యామిరూపముచే కృష్ణాదేహాత్మస్వరూపము చేతను, మాయచే నజస్థానము సంభవించునని వర్ణించుట శ్రేష్ఠము ఒకానొక లౌకికమాయావి లననది మొదలుకొని దృష్టాంతపురస్కరముగ జెప్పబడినవిషయముకూడ సమంజసము కాదు అట్లుగనో భగవంతుడగు వాసుదేవునిచే మొట్టమొదట చాలుగు బాహువులు కల రూపము చూపింపబడి తిరిగి రెండుభుజముల కల రూపము జూపించబడెను దానిని యంతర్హిత మొనరించి, తిరిగి యారూపమే ప్రకటితమను ప్రసిద్ధికి విరోధము వాటిల్లును అట్లుకానిచో ననంతముగ మోహిన్యాది పగమేశ్వరదేహము లొకసారియే కనుపింపవలసివచ్చును కాన పరమేశ్వరుడు భక్తులనిమిత్తము ఆయా విగ్రహముల నావిర్భవించజేయును తిరిగి యాదేహములను తిరోధాన మొనరించునని యవశ్య మంగీకరింపవలయును “అతోఽపి” ఇత్యాదికేవలముచే భాష్యకారోక్త వ్యాఖ్యానముచే పరమేశ్వరుడగు శ్రీకృష్ణపరమాత్మకు జీవునికంటె వైలక్షణ్యము కనుపించుచుండ భాష్యవిరద్ధము, క్లిప్తము, అవసీధ్ధమనగు నర్థము కల్పించుట యనుచితము కాన “పతే నాహం” ఇత్యాదికముచే కొందరిచే వర్ణింపబడిన యాశయము నిరాకృతము కనుకనే యీశ్వరదేహాపాయముచే నర్జునుడు ప్రశ్నించెనని పూర్వమునందు జెప్పబడిన కొందరి యభిప్రాయము పరమేశ్వరునకు వాస్తవదేహము లేనంగన తొలగింపబడెను

కాన నో శ్రీకృష్ణ! నీవు కూడ సర్వజ్ఞుడవే, జీవుడవే . . . అట్టి నీవావత్సునిగూర్చి నువ్వదేశించుట విరుద్ధము అని మూఢాభిప్రాయముచే నర్జునుడు ప్రియమైన “నేను జీవునివలె భగవాన్లవైతి పరతంత్రుడను కానందున నజ్ఞుడను, అవ్యయాత్మను, భూతము, కేశ రుద్రును, అట్టివాడ నైనా నా ప్రకృతి నధిష్ఠించి స్వమాయచే సంభవించుచుంటి” అని చెప్పటచే నీశ్వరుడను, సర్వజ్ఞుడ నగు నేను సర్వాధ్యాయం దుపదేశముకొరకే యోగ్యునిగు విగ్రహమును ధరించి, సూక్ష్మనికొర కేయోగము నుపదేశించితి నో ఆ నేనే యిప్పుడు కూడ నీకొర కాయోగము నుపదేశించితి నను యత్త ము సమంజసము.

పరమార్థ ప్రపంచము — శ్రీకృష్ణపరమాత్మ తన కీశ్వరత్వమును సాక్షాత్కరించుచు నిట్లు చెప్పి దొడగెను. “అజః” అనుత్పత్తి ధర్మముకలవాడనై, “అవ్యయాత్మా” అననాధ ధర్మముకలవాడనై. “భూతానామీశ్వరః” భూతములకు ప్రభువునై (కర్మపారతింత్యర హితుడనై) “సంభవామి” లెస్స లోపించని సర్వజ్ఞత్వాది గుణములు కలవాడనై యగుచుంటిని. “శ్రీకృష్ణపరమాత్మ యీశ్వరుడగుచో నీశ్వరునకు లింగదేహదులు లేనందున జన్మ మెట్లు పొందును.” అను నాశయము తొలగించుటకు ‘ప్రకృతి’ అని చెప్పుచుండెను. ‘స్వాం’ నాయుడధర్మస్తము, శుద్ధసత్త్వాత్మికము నగు ప్రకృతి నధిష్ఠించి అనగా స్వేచ్ఛానిర్భూత శుద్ధసత్త్వాత్మకమూర్తిచే నవతరించుచుంటిని. ఈ ప్రపంచము “అతో హ మాయయా జన్మ జాయతే నతు తత్త్వతః” అతో మాయయా జన్మ తత్త్వతో నపి యుజ్యతే । వంద్యపుత్రో న తత్త్వేన మాయయా నాపి జాయతే” సదూపమునకు మాయచే జన్మ సంభవించును. తత్త్వమువలన సభవి పదు. అసత్తునకు మాయచే జన్మ యథార్థముగ సంభవింపదు. ఈ విషయమున దృష్టాంతము - వంధ్య (గొడ్డురాతి) పుత్రుడు తత్త్వమువలన నవస్కిండుడు మాయచేతను జన్మింపదు.

నీలకంఠియము: — “నీవు సర్వజ్ఞుడవైన నేమి? జీవులగు యోగులకు సర్వజ్ఞత్వము వసిద్ధమే కాక నీవుకూడ పూర్వజన్మస్మృతికల జీవుడవే” అను శంకను ‘అజః’ అను శ్లోకముచే దొలగించుచుండెను. దేవత్వము కంటె పెరువరుపబడిన యాత్మ కజత్వము, అవ్యయత్వము “నత్యేవాహం జాతునానః” అను శ్లోకమునందు సాధింపబడెను. ఈశ్లోకమునందు దేహవిశిష్టమగు నీశ్వరున కజత్వము, అవ్యయత్వము “ఈశ్వరోపి నన్” అను దానిచే జెప్పబడుచుండెను. దేహవ్యతిరక్తాదామరకు కూడ నీశ్వరత్వము “తత్త్వమసి” “అహం బ్రహ్మాస్మి” ఇత్యాదిశుశ్రులవలన బ్రసిద్ధమే. కాన దేహవిశిష్టమనే యజత్వము, నిత్యత్వము యిచట దృఢము జేయబడుచుండెను. అట్లు కానిచో పరమాత్మ కస్వీయత్వము పొందించెడిది. అదిత్యాంతర్యామి యగు పరమేశ్వరుని హిరణ్యకశ్యపుత్యాదివిశిష్టమగు దేహము క్షయజన్మల జన్మించిరది కాదుగాన నుత్పత్తి వినాశములు గలది గాదు. కర్మఫలమునకు పరాకాష్ఠ (చిరవిద్యు) ప్రారణ్యగర్భకరీరపాస్తియే. “పురుషో హ వై నారాయణోఽకామయత అత్యంతిమేయం సర్వాణి భూతాని అహ మేవేదం సర్వ స్యామితి । స పతం పురుష మేధం పంచరాత్రం యజ్ఞకర్తృమహశ్శత” ఇత్యాదివాక్యములచే శతపథబ్రాహ్మణము నందు నారాయణాఖ్య పరమాత్మకు “సవాసక్తిర్నాపురుషః పమానాక్ష స్సహస్రీపాత్, స భూమిం విశ్వతో వృత్వా । అత్యంతిష్ఠద్ధృవాంగులం” “పాదోస్య సర్వా భూతాని తిరిపాదస్యామృతం దివి” అను పురుషసూక్త వృత్తిపాదితమగునట్టియు, సర్వభూతముల నతికరిమించి యున్నట్టియు, నీశ్వరునకు గూడ శరీరము పంచరాత్రమనెడి కర్మవిశేషముగ శూన్యమాత్ర మగుటవలన నీశ్వరుని దేహము గూడ కర్మాయత్త మగుటంజేసి యనిత్యమేయని శంకింపజనదు. శతపథబ్రాహ్మణముచే జెప్పబడు నారాయణుడు హిరణ్యగర్భుడే. అతనిదేహము పంచరాత్రాఖ్యకర్మవిశేషమువలన జనించిన పరమేశ్వరదేహ మట్టిది కాదు.

కాన నది నిత్యము. పూర్ణకాముడు, సర్వము సతికృమించియున్నట్టి పరమేశ్వరునకు “సర్వభూతముల సతికృమించియుండగలను” అని శరీరకామన సభవించదు. పరమేశ్వరునియందగుడ కామన “సోఽకామయత బహున్యాంప్రజా యేయేతి” అను శుక్తి సిద్ధమే యనెదవా? నీవెంతి జ్ఞానునియైతి కలవాడవు నాడుత్తు దేవతలకు ప్రియుడగు నీవు “అప్తకామస్య కా స్పృహ” “లోకవత్తు లీలాకైవల్యం” అను శుక్తిన్యాయములవలన నిష్పృహుడు, లీలచేతనే బ్రహ్మ డకోటులబ సృశించుచుట్టి పరమేశ్వరుడు సగు శ్రీష్టప్రపరమాత్మ కగ్రము సర్వాస్యమును పాగ్ధించుచుట్టి కింకరకృతమగు కగ్రతో సామ్యము నావాదించుచు టివి. కాక భగవంతుని శరీరము కస్తలలర పాగ్ధించుచుది కాదు. కనుకనే విరాటూప తాత్యాశ్రికికునకు భౌతికము సంభవించదు గాన పరమేశ్వరదేహము భౌతికము కాదు. కాన “అక్షోపి సన్” అని చెప్పుట న్యాయమే.

పరమేశ్వరదేహము భౌతికము కాదన్నచో నికదాని కుపాదానకారణమేమి? పరమేశ్వరునకు అవిద్య సంభవించదు. కాన నది యీశ్వరదేహమున కుపాదానకమగుట యుపపన్నముగాదు. జీవావిద్యోపాదానకమలగు శుక్తిరజతాదులు తుచ్ఛములు అట్టి జీవావిద్య పరమేశ్వరదేహమున కుపాదానమని శుక్తిరజతాదులవలె పరమేశ్వరదేహముగూడ తుచ్ఛము కావలసినచున్ను. పరమేశ్వరదేహము చిన్మాత్రమే యనిన దానికి సాకారత్వము పొందగలకొండెడిది. అట్లుగుచో (సాకారకమే కాదనినచో) సంతీదియము కావలసినచున్ను. కాన దెవకీగర్భవృక్షేజననబాల్యకౌమారపాగడ యౌవనాది వృత్తివిషయమగు భగవద్దేహమునకు అలంబనమేచనిన విషము “ప్రకృతిం వ్లా మధిష్ఠాయ సంభవా మ్యాత్మరూపాయయా” దీనికి నిష్కృష్టాశయమిది— జీవాత్మలు అనాత్మభూతము, భౌతికమునగు ప్రకృతినధిష్ఠించి జన్మమును పొందుచుందురు. నేనైతే ప్రకృత్యైతస్య రూపమగు ప్రకృతినే యధిష్ఠించి (ఇతరమగు యుపాదానమును గ్రహించకయే) నాసంబంధమగు మాయచే జన్మించుచుంటిని. అదెట్లునిన? ఒకానొక మాయాని స్వయముగ స్వస్థానము నుండి యప్రచ్యుతసంభావము కలవాడైనను యదృశ్యుడై స్థూలసూక్ష్మభూతములను గ్రహించకయే కేవలమాయచే తనతో సమానుడును, సూత్రమార్గముచే గగనము నధిష్ఠించుచున్నట్టియు నగు రెండవ మాయావిని సృజించుచును. ఇట్లే నేనును (కూటస్థచిన్మాత్రము) స్వమాయచే చిన్మయమగు శరీరము నాత్మకు సృజించెను. అట్టి దేహమునకు బాల్యాద్యవస్థలు సూత్రారోహణమువలె చూపించుచుంటిని. ఇంతమాత్రమే విశేషము. తాకికమాయావి మాయ నుపసంహరించుచు రెండవవాడగు సూత్రస్థమాయావినిగూడ యుపసంహరించును. నేనైతే నామాయ నుపసంహరింపనివాడనై నాదేహమునుకూడ నుపసంహరింపను. ఇట్లుగుచో హిరణ్యశ్రుశ్రిత్వాది లక్షణములతోగూడిన చైతన్యమునకు “అ త్తద్గర్భోపదేశాత్” ఇత్యాదన్యాయసిద్ధమగు వియదాచ్యుపాదానత్వ స్వరూపమగు సర్వేశ్వరత్వము సంభవించును. మరియొకతీరున సంభవించదు. కాన పరమేశ్వరునకు మాయామయము శరీరము నిత్యమని సిద్ధమగుచున్నది. కాన, నొకదేహముచేతనే సూక్ష్మ కుపదేశించి యాదేహముచేతనే నీచ ముపదేశించుచు టిని. మరియొకస్థలమునందుగూడ నాజగన్మూర్తి నిత్యమైరదే యని సాధారణముగ బ్రతిజ్ఞ చేయబడుచుండెను “దేవానాం కార్యంద్యోగ్ధ మవిభృతి సాయదా ఉత్పన్నేతి తదా లోకే నా నిత్యా స్థితిరీతే” దేవతల కార్యసిద్ధ్యోగ్ధ మెపుడు జగన్మూర్తి యునిర్భవించునో అపుడు లోకమునందు నిత్యమైనదైనను యాజగన్మూర్తి పుట్టెను అని చెప్పబడుచున్నది. సూర్యునకువలె నిత్యమై ను జగన్మూర్తికి యావిర్భావము నపేక్షించి బాల్యాదికము, ఉత్పత్త్యాదికము అంగీకరింపబడుచున్నది. భాష్యమునందైతే తన స్వరూపము ప్రకృతిరూపము వైష్ణవీతిగుణాత్మకము అగు మాయను స్వాధీనమొనరించుకొని యాత్మమాయచే దేహవంతునివలె, పుట్టినవానివలె కనబడుచుంటిని. పరమార్థమువలన లోకమువలె గాదు. అని వ్యాఖ్యానింపబడెను.

గీ॥ యదా యదా హి ధర్మస్య గ్లాని ర్భవతి భారత! ।

అభ్యుత్థాన మధర్మస్య తదాఽఽత్మానం సృజా మ్యహమ్ ॥

॥2॥

పదవిభాగము:— యదా- యదా- హి- ధర్మస్య- గ్లాని- భవతి- భారత!- అభ్యుత్థానం- అధర్మస్య- తదా- ఆత్మానం- సృజామి- అహమ్ । ॥2॥

పరిశిషదాశ్వాసము:— హే భారత! = ఓ భారతాన్వయసంభూతుడ వగు నో యర్జునా!; యదాయదా హి = ఏయేసమయములందు; ధర్మస్య = వర్ణాశ్రమాచారాదులచే నూహింపఁగిన ధర్మమునకు; గ్లానిః = హాని; భవతి = అగుచున్నదో; అధర్మస్య = అధర్మమునకు; అభ్యుత్థానం = అభివృద్ధి; భవతి = (ఈ పద మావృత్తము) అగుచున్నదో; తదా = అట్టిసమయములందు; అహం = నేను; మాయయా = (ఈ పద మధ్యావార్యము) మాయచే; ఆత్మానా = నా స్వరూపమును; సృజామి = సృజియించుచుంటిని. ॥2॥

కా-కరభాష్యమ్:—

తచ్చ జన్మ కదా కి మర్థం చేత్యుచ్యతే — యదేతి । యదా యదా హి ధర్మస్య గ్లాని ర్భాని ర్వర్ణాశ్రమాదిలక్షణస్య పాణినా మభ్యుదయనిశ్చేయససాధనస్య భవతి భారత! అభ్యుత్థాన ముద్భవోఽధర్మస్య తదాఽఽత్మానం సృజా మ్యహం మాయయా । ॥2॥

కా-కరభాష్యతత్త్వబోధని:—

సీకట్టి మాయానిబంధనమగు జన్మ మెపుడు పొందెను, యెందులకు పొందెను? అనిన వినుము చెప్పెదను. భారతాన్వయసంభూతుడ వగు నో యర్జునా! ధర్మనాశన మగుచో పాణిల కభ్యుదయ నిశ్చేయసములు సమకూరవు. కాన, నభ్యుదయ నిశ్చేయసములకు హేతువు ధర్మము. వర్ణాశ్రమాచారాదులచే నూహింపఁగినట్టి యాధర్మమున కెపు డెపుడు హాని సంభవించునో, అధర్మ మెపుడు వృద్ధి నొందునో అపుడు మాయచే నాస్వరూపమును సృజియించెదను (అట్టిసమయముననే నేను మాయానిబంధనమగు దేహమును ధరియించెదను ॥2॥

— ♦ రవ అధ్యాయము 2వ శ్లోః వ్యాఖ్యానిశేషములు ♦ —

మధుసూదనసంస్వత్తియము:— ఇట్టి సచ్చిదానందమనుడవగు నీ కెప్పు డెందులకు దేహివలె వ్యవహారము సఃఖించునచెదవా! వేదపితము, బ్రాణుల యభ్యుదయ నిశ్చేయసములకు హేతువు, వర్ణాశ్రమ తదాచారములచే వ్యంగ్యము, ప్రవృత్తినివృత్తిరూపము నగు ధర్మమున కెపుడెపుడు హాని సంభవించునో ఁటలె యెపుడెపుడు వేదనిషిద్ధము, నానావిధదుఃఖసాధకము, ధర్మనిరోధియగు నధర్మ ముద్భవించునో అట్టితరి నాస్వరూపమగు దేహము నిత్యనిర్ద మైనను సృజింపబడినదానివలె మాయచే జూపించుచుండెనను. (ఇట “భారత!” అని సంబోధనచే భరతవంశోద్భవుడవుకాన, లేక జ్ఞానిరతుడవు కాన నీవు ధర్మహానిని సహించుటకు సమర్థుడవు కావని యర్థము గొప్పాంప నగును.)

భాష్యోత్పన్నదీపి :— నిత్యనిర్ద మగు నాత్మస్వరూపదేహమును సృష్టిపబడినదానివలె చూపించెదనని కొందరు (మధుసూదనసంస్వత్తులు) వ్యాఖ్యానించిరి. ఇట కొంచెము విచారితము. (1) పరమేశ్వరదేహము పరమేశ్వరునికంటెభిన్నమా? లేక పరమేశ్వరానన్యమా? పరమేశ్వరునికంటె భిన్న మను ప్రథమపక్షమున నట్టి దేహమున కసత్త్వాద్యాపత్తిచే సచ్చిదాదిరూపత్వస్వీకారమునకు విరోధము ప్రాప్తించును. కాన ప్రథమపక్షము

గీ॥ పరిత్యాగాయ సాధూనాం వినాశాయ చ దుష్కృతామ్ ।

ధర్మసంస్థాపనార్థాయ సంభవామి యుగే యుగే ॥

॥౮॥

పదవిభాగము:— పరిత్యాగాయ- సాధూనాం- వినాశాయ- చ- దుష్కృతాం- ధర్మసంస్థాపనార్థాయ- సంభవామి- యుగే- యుగే ।

॥౮॥

ప్రతిపదార్థము:— సాధూనాం = సన్మార్గమునందు ప్రవర్తించువారలయొక్క; పరిత్యాగాయ = అతః రక్షించుటకొరకును; దుష్కృతాం = పాపము నాచరించువారలయొక్క; వినాశాయ = నాశముకొరకును; ధర్మసంస్థాపనార్థాయ = ధర్మముయొక్క సంస్థాపనముకొరకును; యుగే యుగే = ప్రతీయుగమునందు; మాయయా = (ఈ పరమధ్యావోర్యము) మాయచే; సంభవామి = జన్మించుచు టిని. ॥౮॥

శాంకరభాష్యము:—

కీ మర్థం — పరిత్రాణాయేతి । పరిత్రాణాయ పరిరక్షణాయ సాధూనాం సన్మార్గస్థానాం

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

కృతకృత్యుడగు పరమేశ్వరుడు ధర్మము కృతించినట్టియు, అధర్మము నృద్ధిపొందునట్టి సమంజసము గాను, పరమేశ్వరదేహము పరమేశ్వరానన్య మను ద్వితీయపక్షమునందు అదేహము పరిచ్ఛిన్నమా? లేక అపరిచ్ఛిన్నమా? (సర్వవ్యాపకచా) పరిచ్ఛిన్న మనినచో నీశ్వరునకు పరిచ్ఛిన్నత్వమే సంభవించెడిది. అట్లునచో నీశ్వరదేహమునకు నిత్యసిద్ధత్వమును జెప్పెడివారలచే పరమేశ్వరున కసత్త్వము సంపాదిత మగును. అట్టి యసత్త్వసంపాదనచే మూలోచ్చేదమే సంపాదిత మగును. ఈశ్వరదేహ మపరిచ్ఛిన్న మను ద్వితీయపక్షమున యీశ్వరదేహ మపరిచ్ఛిన్న మని జెప్పి, తిరిగి యవయవసమూహము, పరిమితాకారము నని చెప్పుట స్వవచనవిరోధ మగును.

సాంఖ్యిప్రాయము:— భాష్యో త్తర్జ్వదీపికాకారుల స్వభావ మెన్నడును మారదు. పరమతమును యేదో యొక దోషోద్భూతనచే దూషించుట వీరికి స్వభావము. మధుసూదనసరస్వత్యు లేమి జెప్పిరి? సచ్చిదానంద స్వరూప మగు నాదేహమును స్పృష్టమైనదానివలె జూపించెద నని జెప్పిరి. దీని యర్థ మేమి? పరమేశ్వరానన్యమగు దేహము అవయవసంబంధము లేనిదై: ను యవయవసంబంధము కలదివలె యపరిచ్ఛిన్నమైనను పరిచ్ఛిన్నమువలె జూపించెద ననియే కదా యర్థము. పరమేశ్వరానన్యము పరమేశ్వరదేహ మని జెప్పుచుండ పరమేశ్వరునికంటె దేహము భిన్నమా? అనన్యమా? అని భాష్యోత్తర్జ్వదీపికాకారుల వికల్ప మెటుల సంభవించును? సంభవింపదు. పరమేశ్వరదేహము సచ్చిదానందపరమేశ్వరస్వరూప మని జెప్పుటచే పరమేశ్వరుడు సర్వవ్యాపకడు కాన నట్టి దేహము గూడ సర్వవ్యాపకమే యని యర్థము స్పష్ట మగుచుండ నట్టి దేహము పరిచ్ఛిన్నమా? అపరిచ్ఛిన్నమా? అని దీపికాకారుల వికల్పమునకు తా వెక్కడిది! సర్వవ్యాపక మగు నా స్వరూప మైనను నా దేహమును యవయవసంబంధము కలదానినిగను, పరిమితాకారము కలదానినిగను చూపించెద నని జెప్పుటయందు యేమి స్వవచనవిరోధ ముండును? ఒక మాయావి పెద్దదియగు ప్రాసాదమును సూక్ష్మ మగు తన ముఖముచే మ్రింగునట్లు మాయచే జూపించును. అదేమి యీశ్వర్యము? అటులే యీశ్వరుడు తన మాయచే నపరిచ్ఛిన్న మగు తన స్వరూపమును పరిచ్ఛిన్నమైనదానివలె జూపించుటయం దేమియు విరోధ ముండదు. అట్లు జెప్పుటయందును స్వవచనవిరోధము ప్రాప్తింపదని మా యభిప్రాయము.

॥౮॥

— † రవ అధ్యాయము — ౮వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు —

మధుసూదనసరస్వతీయము:— ఓశ్రీకృష్ణ! ధర్మహానియు, అధర్మవృద్ధియు నగు కాలమునం

శాంతిభాష్యము:—

వినాశాయ చ దుష్కృతౌ పాపకారిణామ్ । కించ ధర్మసంస్థాపనార్థాయ ధర్మస్య సమ్యక్త్వా
పనం తదర్థం సంభవామి యుగే యుగే ప్రతియుగమ్ ।

శాంతిభాష్యతత్త్వబోధిని:—

సమయముననే ప్రయోజనము నుద్దేశించి మాయానిబంధన దేహమును పొందవలయు నన
దవా? సత్పురుషులను రక్షించుటకు, పాపాత్ములను నశింపజేయుటకు, ధర్మసంస్థాపనకొరకు,
ప్రతియుగమునం దాత్మమాయచే జనించెదను. ధర్మము స్థాపితమైనచో జగము స్థాపితమగును.
లేనిచో జగము భిన్నమైన మర్యాదకలదై అసంగత మగును.

దావిర్భూంతు ననుచుంటివి అట్లుగుచో ధర్మవివాళము, అధర్మవృద్ధి నీ యార్జున పాతువులు కాన నారె
డును నీ పుత్రోఽకారులా? అటులైనచో నీ నువతార మనర్థమును సమకూర్చుదే యు శంకను “పరి
త్యాజాయ” అను శ్లోకముచే దొలగించుచుండెను.

ధర్మహానిచే క్షయమును పొందుచుండిన వేదమార్గానుసారులగు పుణ్యపురుషులు సర్వవిధముల
రక్షించుటను, అధర్మవృద్ధిచే నభివృద్ధిని పొందుచున్న వేదమార్గవిరోధులగు పాపకారుల వివాళముకొర
కును ప్రయోగమునం దావిర్భవించెను. వై రెండును యెట్లుగననిర ధర్మసంస్థాపకచే నగును. గాన
నట్టి ధర్మముయొక్క సంస్థాపకకొరకు (తెచ్చగ నధర్మమును నివారించి) వేదమార్గపరిక్షణకొరకు ప్రతి
యుగమునం దావిర్భవించెదను.

శంకరానందీయము:— పాపము పోవుచున్నను యెవరు స్వధర్మమును పరిత్యజింపరో వాచే
సాధువు లనబడుదురు స్వధర్మైక్యకళరణుగు యట్టి వాసల పరిరక్షణకొరకు (పరిత్యాజింపక సాధువులు
పార్థింపకుండగనే యుపచరలోకవిచ్ఛిత్తి వాసలకు కాకుండగ రక్షించుటయే) ఈచెప్పుటన సాధు
వులు— “ఈశ్వరుడే మనలకు రక్షకుడు” అని వైర్థ్యముతో స్వధర్మమునం దుండవలయునని సూచింప
బడెను. మరియు నెవరు వాఙ్మనకాయము లనెడి కరణత్రయముచే యోగమాత్రము సుశ్రుతము
నాచరింపక దుష్కృతమునే యాచరించెనో అట్టి వారల దుష్కృతు లనుపించుకొందురు. వారు జగ
ద్దూషకులు. అట్టి వారలకు పుత్రప్రాప్తి కలతప్రాప్తిదరులతో గూడ సమూలవివాళముకొరకును, సత్పురుషుల
యభ్యుదయ నిశ్శేషియంపాతువగు ధర్మమును యధర్మ తిరస్కార పూర్వకముగ సంస్థాపన చేయుటకును
కృతకేళితాదియగములయందు మాటిమాటికి నామాయచే న్యయముగ నవతరించుచుంటిని. ఈ చెప్పుట
వలన దేలిక యాశయమేమి? 1. సాధుపరిపాలనము 2. దుష్టవినాశము 3. ధర్మసంస్థాపనము అనెడి
మూడును భగవదవతారమునకు ప్రయోజనములని సూచింపబడెను. యజ్ఞాదిధర్మమును రక్షించిన దానిచే
దేవతలు వృద్ధి నొందెదరు. అందుచే వర్షములు సంభవించును. అందువలన నన్నము, దానిచే సర్వప్రాణులు
జీవించెదరు. కాన ధర్మరక్షణమాత్రముచే నిఖిలప్రపంచము సురక్షిత మగునని భావము.

పరమార్థప్రస:— సర్వలయందు సమానదృష్టికల పరమేశ్వరుకు సాధుసంరక్షణము, దుష్టనిగ్ర
హము న్యాయమా? యని శంకింపజనదు. “లాంసే తాడనే మాకు గ్న వైషమ్యం యాదుకే. తద్యదేవ
మహేశస్య నియంతు ర్గుణదోషయో:” పిల్లవానిని లాలించినను తాడనవేరనియెడల తల్లి వైషమ్య
మెట్లు సంభవించదో అటులే నియంతయగు మహేశునకు గుణదోషములను వైషమ్యము లేవని
తెలిసికొననగును.

గీ॥ జన్మ కర్మ చ మే దివ్య మేవం యో వేత్తి తత్త్వతః ।

త్యక్త్వా దేహం పున ర్జన్మ నైతి మా మేతి సోఽర్జున ॥

॥౯॥

పదవిభాగము:— జన్మ-కర్మ-చ-మే-దివ్య-ఏవం-యో-వేత్తి-తత్త్వతః-త్యక్త్వా-దేహం-పునః-జన్మ-న-ఏతి-మాం-ఏతి-న-సః-అర్జున!

॥౯॥

పరిశిషదార్థము:— పోఽర్జున! = ఓ యర్జునుడా!; మే = నాయొక్క; జన్మ = మాయారూపమును; కర్మచ = సాధుపరిత్యాగాదకర్మమును; దివ్యం = అపారీక్ష్యతైశ్వర్యము; ఏవం = ఈ పూర్వోక్తరీతిని; తత్త్వతః = యథార్థముగ; యః = ఎవడు; వేత్తి = తెలిసికొనుచో; సః = ఆ పురుషుడు; దేహం = (ప్రార్థకర్మాధీనమగు) నీ దేహమును; త్యక్త్వా = విడిచి; పునః = తిరిగి; జన్మ = జన్మమును; నైతి = పొందడు; మాం = నన్నును; ఏతి = పొందుచున్నాడు.

॥౯॥

శాంకర భాష్యము:—

తత్ — జన్మేతి । జన్మ మాయారూపం, కర్మచ సాధుపరిత్యాగాది, మే మమ దివ్య మప్రాకృత మైశ్వర మేవం యథోక్తం యో వేత్తి తత్త్వత స్తత్త్వేన యథావ త్యక్త్వా దేహ మిమం పునర్జన్మ పున రుత్పత్తిం నైతి స ప్రాప్నోతి మా మే త్యాగచ్ఛతి స ముచ్యతే పోఽర్జున!

॥౯॥

శాంకర భాష్యతత్వబోధిని:—

భగవంతుని జన్మ కల్పిత మనియు, అతని కర్మ సాధుపరిత్యజము, దుష్టనిగ్రహము, ధర్మస్థాపనమని నాసంబంధమగు నప్రారీక్ష్యతైశ్వర్యమును పూర్వోక్తరీతిని యథార్థముగ నెవడు తెలిసికొనునో అట్టివాడిప్రార్థకర్మాయత్తంబగు దేహమును విడిచి తిరిగి జన్మమును పొందడు. నన్నును పొందుచున్నాడు. అనగా ముక్తుడగుచున్నాడు. ఎవడు భగవంతునికి జన్మము వాస్తవమైనది, సాధుజనపరిపాలనాదికము మరియుక ఊత్తియుని కర్మయని తెలిసికొనునో అట్టివాడు తత్త్వమును తెలిసికొననివాడగుటచే సంసారమునందే నిమగ్ను డగుచున్నాడని యాశయము.

॥౯॥

— ౪వ అధ్యాయము ౯వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు —

మధ సూదనసరస్వతీయము:— సిత్యసిద్ధుడను, సచ్చిదానందఘనమైనను, అగు నాకు జన్మమనగ నా విలాసచే జన్మించినట్లనకరించుట. నిత్యసిద్ధేశ్వరస్వరూపుడనగు నాయొక్క కర్మ యనగ ధర్మసంస్థాపన ద్వారమున ఒకత్పరిపాలనము. ఇది. ఇతరులు కేయిటకు శక్యముకానిదని. ఈశ్వరుడనగు నాకు “దివ్యం” అపారీక్ష్యతము, అసాధారణమునగు కర్మము. ఇటులే “అజోవిః” ఇత్యాదికముచే జెప్పబడినదానిని భ్రాంకిరహితముగ నెవడు తెలిసికొనునో (అనగా మూఢులు శ్రీకృష్ణునియందు మనుష్యత్వభ్రాంతిచే భగవంతునిగూడ గర్భవాసాదీరూపము జన్మమును, స్వభోగార్థమై కర్మయనియు, నారోపించెదరు. ఇటు భారోఢించుటకు కారణమేమి? పరమార్థముగ శ్రీకృష్ణుడు శుద్ధసచ్చిదానందఘనరూపుడని తెలియక పోవుటయే. అట్టి యజ్ఞానమును తొలగించుకొని పరమేశ్వరు డబుడైనను మాయచే జన్మానుకరణము, అకర్మయై నను పరామగ్నిహోమము కర్మానుకరణము అని యెవడు తెలిసికొనునో) అట్టి వాడాయొక్క

గీ! వీతరాగభయకోధా మన్మయా మా ముపాశ్రితాః ।

బహవో జ్ఞానతపసా పూతా మద్భావ మాగతాః॥

॥౧౦॥

పదవిభాగము:— వీతరాగభయకోధాః- మన్మయాః- మాం- ఉపాశ్రితాః- బహవః- జ్ఞాన తపసా- పూతాః- మద్భావః- ఆగతాః ।

॥౧౦॥

వచనవిభాగము:— బహవః = అనేకులు; వీతరాగభయకోధాః, వీత = పోయి; రాగభయ కోధాః = కామము, భయము, కోధము కలవారై; మన్మయాః = ఈశ్వరాభేదదర్శనము; (బ్రహ్మ వేత్తలై) మాం = పరమేశ్వరుడ నగు నన్నును; ఉపాశ్రితాః = ఆశ్రయించి వారై; (కేవలజ్ఞాననిష్ఠులై) జ్ఞానతపసా = పరమాత్మోపయోగమును జ్ఞానమనెడి తపస్సుచే; పూతాః = పవిత్రమైనవారై; మద్భావం = ఈశ్వరభావమును; (మోక్షమును) ఆగతాః = పొందరి.

॥౧౦॥

శాంకరభాష్యము:—

నైషమోక్షమార్గ ఇదానీం ప్రవృత్తః కింతర్హి పూర్వమపి వీతరాగేతి । వీతరాగభయ క్రోధా-రాగశ్చ, భయంచ, క్రోధశ్చ వీతా విగతా యేభ్యస్తే వీతరాగభయక్రోధా మన్మయా శాంకరభాష్యతత్త్వబోధని:—

ప్రస్తుతమోక్షమార్గము సూత్రన మగుటంజేసి యవ్యవస్థితము. అనగా నీ ప్రబోధించిన మోక్షమార్గమునకు వ్యతిరేక్తముగ మరియొకడు చెప్పవచ్చును. తద్వ్యతిరేక్తముగ మరియొకడు తత్త్వస్మరణవలన నీదేహమును విడచి తిరిగి జన్మమును పొందుదు. మరేమి చేయుకనిన? భగవంతుడను, సచ్చిదానందఘనముడను, నగు నన్నే పొందును. సుసారసాగరము నుండి ముక్తుడగు నని యర్థము.

శంకరానందీయము:— దుష్టులను నిగ్రహించుటకొరకును, శిష్టులననుగ్రహించుటకొరకును, ధర్మ సంస్థాపనముకొరకును, సూక్ష్మము మొదలగు వారలకు యోగోపదేశముకొరకును మాయచే జన్మించిన శరీరములును, అట్టి శరీరములచే నాచరింపబడిన కర్మములును ఇవన్నియు వస్తుతః బ్రహ్మమాతృస్వరూపమే అని యెవడు తెలి కొనునో వాడు ముక్తిని పొందుచున్నాడని “జన్మకర్మ” అనుశ్లోకముచే జెప్పబడును.

ఇతరాచేత లేకుండగ స్వాత్మయుందు స్వయముగ స్వప్రకాశచే ప్రకాశించునది “చన్ద్రా” అని యనబడును. అది నిర్వికేషవిదేశకనగు పరబ్రహ్మము. స్వప్రకాశము, పూర్ణానందైకమనము, అద్వితీయము. సర్వాధిష్ఠానము నగు పరబ్రహ్మమునందు యేకైక్యత ప్రతీతమగుచున్నదో (జ్ఞానించుచున్నదో) నాయొక్క యేకైక్యతజన్మము, పాపకృతశరీరము కలదో ఏకైక మట్టి శరీరముచే నాచరింపబడెనో వీనినన్నిటిని యథాశక్తి ప్రక్షిప్త చేసి పరిశీలించి ఇవన్నియు “చన్ద్రం దివో బ్రహ్మణస్స్వరూపం” బ్రహ్మయొక్క స్వరూప మగు చైతన్య మాత్రమే అని తెలిసికొనునో “సర్వము బ్రహ్మమాతృస్వరూపమే” అని తెలిసికొనునట్టి యావిద్యాంసు డీవిద్యదేహమును విడచి తిరిగి జన్మమును పొందుదు. మరేమిచేసిన? సచ్చిదానందైకరస స్వరూపము, బ్రహ్మము నగు నన్నే పొందును. అనగా విదేహముక్తిని పొందునని యర్థము.

॥౧౧॥

— ౪ అధ్యాయము ౧౦వ శ్లోకవ్యాఖ్యానితేషములు —

మహానందసరస్వతీయము:— “మామేతి పోక్షుర” అని పూర్వశ్లోకమునందు జెప్పబడెను. ఈ చెప్పటవలన పరమాత్మ సర్వముక్తప్రాప్తు డగుటచే ఈ మోక్షమార్గమునకు పురుషార్థత్వము, అనాదిపరం పరాగతత్వము నిరూపింపబడెను. ఈ షష్ఠ్యమునే “వీతరాగభయకోధా” అను శ్లోకముచే గూడ సృష్టముగ జెప్పబడును.

శాంకరభాష్యమ్:—

బ్రహ్మవిద ఈశ్వరాభేదదర్శినో మామేవ పరమేశ్వర ముపాశ్రితాః కేవలజ్ఞానస్థా ఇత్యర్థః ।
 బ్రహ్మోఽనేకే జ్ఞానతపసా జ్ఞాన మేవచ పరమాత్మోపయంతి పస్తేన జ్ఞానతపసా పుతాః పరాం
 శుద్ధిం గతా స్సంతోషద్యావ మిశ్వరభావం మోక్ష మాగతా స్సమనుప్రాప్తాః । ఇతరత
 పోషితపేక్షజ్ఞానస్థా ఇత్యస్య లింగం జ్ఞానతపసేతి విశేషణమ్ । ॥౧౦॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

చెప్పవచ్చును. ఎవనికి తోచినట్లు జెప్పిన నది వ్యవస్థితము కాక నవ్యవస్థితమగునని శంకింప
 జనదు. ఈమోక్షమార్గ మిపుడే ప్రవృత్తిమైనది కాదు, మరేమనిన? పూర్వమునందుకూడ
 ననేకులు రాగభయకోర్ధములను విడనాడి బ్రహ్మవేత్తలై (తమను యీశ్వరాభిన్నముగ
 “బ్రహ్మైవాహమస్మి” అని తెలుసుకొని) పరమేశ్వరునే యాశ్రియించి, అనగా కేవలజ్ఞాన
 స్థాపరులై, పరమాత్మవిషయకజ్ఞానమనెడి తపస్సుచే నుత్కృష్టమగు పరిశుద్ధిని పొంది
 మోక్షమును పొందిరి. ఇట “మా ముపాశ్రితాః” అను వాక్యమునకు (కేవల ఇతరతపోవీర
 పేక్ష) జ్ఞానస్థులని యర్థము జెప్పటకు హేతువు “జ్ఞానతపసా” అనునదియే గ్రహింపనగును.
 ఈ చెప్పటచే నీమోక్షమార్గము నూతనముగ ప్రవృత్తిము కాన నవ్యవస్థిత మనెడి శంక
 తొలగింపబడెను. ॥౧౦॥

ఇత్యుక్తయే రాగ మనఃబిడను. సర్వవిషయములను త్యజించి కేవల జ్ఞానమ్యాగమునం దెట్లు జీవింప
 కలయు నను పృత్తియే భయ మనఃబిడను ఈజ్ఞానమార్గము సర్వవిషయములను భేదించునది. అట్టి జ్ఞాన
 మార్గ మెట్లు హిత మగునను ద్వేషవృత్తియే కోర్ధ మనఃబిడును. అట్టి రాగభయకోర్ధములను విడచి ట్టి
 శుద్ధసత్వముకలవారై, “మన్మయాః” తపదార్థమగు పమాత్మను త్వంపదార్థ మగు జీవునితో నభిన్న
 ముగ సాక్షాత్కార మొనరించుకొని, లేక విదేకచిత్తులై (పరమేశ్వరునియందే చిత్తముకలవారై) “మా
 ముపాశ్రితాః” ఏకాంతప్రేమభక్తిచే నీశ్వరుని శరణుబొందినవారై యనేకులు సర్వకర్మక్షయపాతు
 వగుటవలన జ్ఞానమే తపస్సు. అట్టి తపస్సుచే నశించిన సర్వపాపములు కలవారగుచు (అట్లుగా పొంగొట్ట
 బడిన నజ్ఞానతత్కార్యవలములు కలవారగుచు) విశుద్ధఽచ్చిదానందఘనరూపమగు మోక్షము పొందిరి.
 అని యాశయము. లేక జ్ఞానమనెడి తపస్సుచే జీవన్ముక్తు యైనవారగుచు “మద్యాకం” పరమేశ్వరవిష
 యకు మగు రుచియను పేరుగల ప్రేమను పొందిరి. అనియైనను భానమును జూచుకొనవలెను. ఈ విషయ
 మునె “తేషాం జ్ఞానీ నిత్యయుక్త ఏకభక్తి ర్విశిష్టతే” అని శ్రీకృష్ణపరమాత్మయే శెప్పుగలడు.

శంకరానందీయము:—

‘యోగః ప్రోక్తః పురాతనః’ అనుదానిచే జెప్పబడిన జ్ఞానయోగ ప్రోక్తమునే యీ
 శ్లోకమున సర్వము బ్రహ్మస రూపమేయమజ్ఞానయోగముచే జాగ్రత్తమనెకలు ముక్తులైరి. అని
 ప్రతిపాదించుచుండెను. “వీతిరాగ భయకోర్ధాః” ఉపకారకము లగువానియందును, భోగములయందును
 రాగము, అధ్యాత్మికాద్యుపద్రోషములనుండి భయము, తనకపకారకులందు క్రోధము నివి ప్రతివానికి
 కలుగుచుండును. వీనిని తిప్పివను డచేతను, సదసద్వివేక నైరాగ్యములచేతను విడనాడినవారు వీతిరాగ
 భోగ్యులొక్కరు లనఁబడుదురు; అట్టివారు— “జ్ఞానతపసః” బ్రహ్మమునే వేమ యను యప్రతిబద్ధముగ

గీ॥ యే యథా మాం ప్రపద్యంతే తాం స్తతైవ భజా మ్యహమ్ ।

మమ వర్తమానవర్తంతే మనుష్యాః పార్థ! సర్వశః ॥

॥౧౧॥

పదవిభాగము.— యే-యథా-మాం-ప్రపద్యంతే-తాన్-తథా-ఏవ-భజామి-అహం-మమ-వర్త-అనువర్తంతే-మనుష్యాః-పార్థ!-సర్వశః ।

॥౧౧॥

విశ్రిత్యాద్యము:— పే పార్థ! = పృథాపుత్రుడ వగు నో యర్జునా!; యే = ఎవరు; మాం = వరమేశ్వరుడ వగు నన్నను; యథా = ఏదలములను కోరుచారై; ప్రపద్యంతే = శరణ జొచ్చుచుండిరో; అహం = నేను; తాన్ = వారిలను; తతైవ = తత్ఫలప్రదానముచేతనే; భజామి = అనుగ్రహించుచుంటిని; మనుష్యాః = మనుష్యులు; సర్వశః = సర్వప్రకారములచేతను; మమ = వరమేశ్వరుడ వగు నాయొక్క; వర్త = మార్గముచే; అనువర్తంతే = అనుసరించుచుండిరి

॥౧౧॥

కా కరభాష్యమ్:—

తవ తస్మా రాగద్వేషా స్తతి, యేన కేభ్య శ్చిదేవాత్మభావం ప్రయచ్ఛసి న సర్వేశ్వ ఇత్యుచ్యతే— యే యథేతి । యే యథా యేన ప్రకారేణ యేన ప్రయోజనేన యత్ఫలాధితయా

కా-కరభాష్యత్వబోధిని:—

ఈశ్వరుడ వగు నీవు సర్వులకు మోక్ష మొసంగెదవా? “జ్ఞానతపసా పూతాః” జ్ఞానమనెడి తపస్సుచే పవిత్రులై మోక్షమును పొందెదరని జెప్పట వ్యర్థము. సర్వులకొరకు గలుగు బ్రహ్మత్వత్వదర్శనమే జ్ఞానమనబడును. అట్టి జ్ఞానరూపమగు తపస్సునే— “మనసశ్చైంద్రియాణాంచ హ్యేకాగ్ర్యం ఛరమం తపః” అను స్మృత్యనుసారము ముముక్షు వగువాడు జేయదగును. అట్టి జ్ఞానతప ముచే “పూతాః” అనుగ విశిష్టమైన యనాత్మస్వభావము కలదగుటచే శుద్ధమైన మనస్సుకలవారును నగు శుద్ధాత్ములు కా నుదేవాద్యనేక మహర్షులు ముముక్షువులై యెల్లప్పుడు స్వయముగ ‘మాం’ అనాదియు, ననంతము, నబాగ్యము, నద్వితీయము నగు వరబ్రహ్మమును (నన్నను) “ఉపాశ్రితాః” ఆశ్రయించి వారై (అనగా సర్వము బ్రహ్మస్వరూపమే యని వెలుపలను, లోపలను యంతట బ్రహ్మగ్రంథిష్టిచే సదే కత్వరూపమను జేయుచున్నవారై) “మన్మయాః” నా (బ్రహ్మ) స్వరూపముచే బూర్ణులై దేహ పాతాన రతమున “మద్యాన మాగతాః” బ్రహ్మత్వస్వరూపావస్థానరూపమగు విదేహముక్తిని పొందిరి.

శ్రిధరియము:— ‘నీజన్మకర్మలను దెలిసికొనుచో నీయైక్యమెట్లు సంభవించును?’ అను నాశంకమీద జెప్పుచున్నాడు. నేను శుద్ధసత్త్వస్వరూపములైన యవతారములతో ధర్మరక్షణమును చేయుచుందును గాన నా సంబంధమగు వరమకారుణికత్వమును తెలిసికొని విఠోభరహితులై, రాగ, భయ, క్రోధములను విడచిన వారై మదేచితులై నన్నే యాశ్రయించినవారై మత్ప్రసాదలభ్యమైన యాత్మజ్ఞానముచేతను, తత్ఫలి పాక హేతులగు తపస్సుచేతను నిర్మూలితమైన అజ్ఞానతత్కార్యములము కలవారై పూర్వు లనేకులు నాసాయుజ్యము ను పొంది యుండిరి. (ఈభక్తిమార్గము క్రొత్తగ బయలుదేరినది కాదనిభావము) (“తాన్య హం వేద సర్వాణి” ఇత్యాదిగ్రంథముచే-విద్యావిద్యోపాధులచే దత్వంపదార్థములగు నీశ్వరజీవులను పగద ర్శించి, ఈశ్వరు డవిద్యోపాధికుడు కాదు గాన నిత్యశుద్ధుడగుననియు నందుచే నవిద్యోపాధికుడగు జీవుడు ఈశ్వరా నుగ్రహేబ్ధజ్ఞానముచే నజ్ఞానముతోలగి శుద్ధుడగుననియు, నట్టిశుద్ధుడగు సత్తునకు చిదంశముతో వై కృము జెప్పబడెనని తెలిసికొనదగును.)

1౦౨౩

—♦ రవ అధ్యాయము ౧౧వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు ♦—

మధుసూదనసరస్వతీయము:— ఎవరు జ్ఞానతపస్సుచే పవిత్రులై అట్టి నిష్కాములు నీస్వరూప

శాంకరభాష్యమ్—

మాం ప్రపద్యంతే తాం స్తతైవ తత్ఫలదానేన భజామ్యనుగృహ్ణోమ్యహ మిత్యేతత్ । తేమాం మోక్షం ప్రత్యనర్థిత్యాత్ । న హ్యేకస్య ముముక్షుత్వం ఫలార్థిత్వం చ యుగపత్సంభవతి । అతో యే ఫలార్థినస్తా స్ఫలప్రదానేన, యే యథోక్తకారిణ స్త్వఫలార్థినో ముముక్షువశ్చ తాన్ జ్ఞానప్రదానేన, యే జ్ఞానిన స్సంన్యాసిన్ ముముక్షువశ్చ తాన్మోక్షప్రదానేన, తథాఽర్థా నార్తిహరణేనేత్యేవం యథా ప్రపద్యంతే యే తాం స్తతైవ భజామీత్యర్థః । న పునా రాగ ద్వేషనిమిత్తం మోహనిమిత్తం వా కంచి ద్భజామి । సర్వధాపి సర్వావస్థస్య మమేశ్వరస్య వర్జ్య మార్గ మనువర్తంతే మనుష్యాః, యత్ఫలార్థితయా యస్మిన్సర్వ ఇన్ద్రధిక్రతా యే ప్రయతంతే తే మనుష్యా ఉచ్యంతే హేపార్థ! సర్వశ సర్వప్రకారైః । ॥౧౧॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

మోక్ష మొసగక కొంతమందికొరకే మోక్షము నొసగెదవా? అటులైన నీకు రాగద్వేషములు సంభవించెడివి. అట్టి రాగద్వేషములతోకూడిన నీ కీశ్వరత్వ మెట్లు సిద్ధించును? అని శంకించినచో ఎవ రేఫలము నపేక్షించి నన్ను శరణు బొందెదరో వారలను తత్ఫలప్రదానము చేతనే యనుగ్రహించెదను. ఎవరు మోక్షము నపేక్షించెదరో వారలకు జ్ఞానసంపాదనద్వారమున మోక్షమును, ఎవరు స్వర్గాదిఫలాంతరము నపేక్షించెదరో వారలకు స్వర్గాదిఫలమును ఈశ్వరుడొసగును. స్వర్గాదిఫలమును కోరువారు మోక్షము నపేక్షింపనందున వారలకు మోక్ష ఫలము నొసగడు కాన, యీశ్వరునికి రాగద్వేషములు సంభవములు కావు. ప్రత్యేకము ఫలమును కోరువారలకు బ్రత్యేకఫలము నొసగు గాక, ఒకడే మోక్షమును, స్వర్గాదిఫలమును కోరినచో నారెంటివి యీశ్వరు డొసగునా యని శంకింపజనదు. స్థితిగతులువలె పరస్పరః పరస్థములగు ముముక్షుత్వము, ఫలార్థిత్వ మొకనికి యొక్కసారి సంభవములు కావు. కాన నారెంటివి నొకవి కెందుల కొసగ డీశ్వరు డను శంకకు తావులేదు. మొట్టమొదట ఫలార్థియై కర్మ

మను (మోక్షమును) పొందెదరనియు, ఎవర వనిత్యులో సకాలములగునట్టివారు నీర్వరావమును పొందరనియు చెప్పుచు టివి. అట్లుచో ఫలదాతవగు పరమేశ్వరుడవై న నీకు వైషమ్యము, వైర్మ్యము, సర్వోత్తము సంభవించవా? అను శంకను 'యే య హ' అను శ్లోకముచే తొలగించుచుండెను.

పరమేశ్వరునిసేవించువారు నలుగురు. వారెవరని? (1) అర్తుడు, (2) అర్థార్థి, (3) జిజ్ఞాసువు, (4) జ్ఞాని. యీనలుగురిలో యెవరెవరు సర్వఫలప్రదాయుల నన్ను కామనచేగాని, నిష్కామనచేగాని సేవి చేరో వారలు కోరిన ఫలప్రదానముచే నేను వారల ననుగ్రహించెదను. అంతకు విరుద్ధముగ నుండను. వారలలో ముముక్షువులు కానట్టి యార్థులను వారి యార్థిని తొలగించి యనుగ్రహించెదను. అర్థార్థులను ధనార్థుల నొసగి యాదరించెదను "వివిదవస్తి" అను శ్లోతి విహితంబగు నిష్కామకర్మ వాచరించు జిజ్ఞాసువులను జ్ఞానము నొసగి యనుగ్రహించెదను. ముముక్షువులగు జ్ఞానులను మోక్షప్రదానముచే ననుగ్రహించెదను. ఇంతియేకాని యొకదానిని కోరినవారకు కోరినదానికంటె వేరగుదాని నొసంగను.

కాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

ముల నాచరించినచో నా కర్మఫలము నొసగుచుండ నతడే మోక్షార్థి యుత్తరకాలమున నగుచో నతనికి కాలాంతరమున నీశ్వరుడు మోక్షము నొసగును. కాన నెవడు ఫలము నపేక్షించెదరో వారి నాఫలప్రదానముచేతను, ఎవరు శాస్త్రోక్తకర్మకారులై ఫలము నపేక్షింపక ముముక్షువులలో వారలను జ్ఞానప్రదానముచేతను, ఏజ్ఞానులు సర్వకర్మలను పరిత్యజించి, ముముక్షువులలో వారలను మోక్షప్రదానముచేతను, అదేవిధమున నార్తుల నార్తిహరణముచేతను, ఎవరెవరేవిధమున శరణు బొందెదరో వారల నాయావిధముననే నే ననుగ్రహించెదను. రాగ నిమిత్తముగ గాని, ద్వేషనిమిత్తముగ గాని మోహనిమిత్తముగ గాని యెవనినిగూడ యనుగ్రహింపను. ఎట్లయినను సర్వవిధములచే మానవులు సర్వత్రాయుండిన యీశ్వరుడనగు నాయొక్క మార్గమునే (జ్ఞానకర్మరూపమగు మార్గమునే) యనుసరించుచుండిరి. ఈశ్లోకమున “మనుష్యులు నామార్గమునే యనుసరించుచుండిరి” అని చెప్పటచే యితరు లీశ్వరమార్గాను సారులుకారని చెప్పినట్లగుచున్నదని శంకింపజనదు. ఎవ రేఫలాప్నలై, యేకర్మమునం దధిక్రతులై ప్రయత్నించెదరో, అట్టివారందరును ఇట జెప్పబడిన మనుష్యశబ్దవాచ్యులే. కాన నోయద్భుతా! సర్వప్రాణులు సర్వప్రకారములచే నామార్గమునే యనుసరించుచుండిరి. ||౧౦||

“అట్లైన ఓకృష్ణా! నీవు నీభక్తులకే ఖలము పోచ్చెదవు. ఇతరులకు ఫలము నివ్వనివాడవగుటచే నీవు వైషమ్యముతప్ప” దనుశంకను “మమకర్తృ” అను నుత్తరార్థముచే తొలిగించుచుండెను. ఓ యద్భుతా! సర్వాత్ముడను, వాసుదేవుడనునగు నాయొక్క భజనమార్గము కళ్యణరూపము, జ్ఞానరూ. ము ఇట్టిమార్గముచే యిందాగ్ని వెరుడాది దేవతల మదేకించి యజించు వాసులందరు కర్మాధికారముచే యనుసరించెదరు. కనుకనే బ్రహ్మసూత్రములయందు గూడ “ఫల మత ఉపపత్తేః” పరమేశ్వరస్వరూపమే సర్వదేవత గుట వలన పరమేశ్వరునివలననే ఫలము పొందెను నని స్పష్టముగ చెప్పబడెను. అనగా సర్వస్వరూపమగుట చేతను ఫలదాత యొక భగవంతుడేయని యర్థము. ఈ విషయమునే శ్రీకృష్ణపరమాత్మ “యేష్యస్య దేవతాభక్తాః” అని చెప్పగలడు. కాన మనుష్యులు యెవరిని సేవించినను వారందరు పరమేశ్వరుని సేవించి వారేయగుదురు. ఎందువలననిన పైనలుగురిలో ప్రతీక్షమనుష్యుడు ఏదోయొకదానిచే అనగా నాని చే. నో, లేక ధనతృప్తచేతనో జిజ్ఞాసచేతనో మోక్షకామచేతనో పరమేశ్వరస్వరూపమగు నింద్రాదిదేవతలను సేవించువారి. కాన మనుష్యులనందరిని వారివారి కోరికల ననుసరించి నేననుగ్రహించువాడనే కాన నాకు వైషమ్యము లేదని యాశయము.

శంకరానందీయము:— సుధాత్మియందుండు ప్రాణుల వలె సర్వప్రాణులును అద్వితీయ ప బ్రహ్మ శక్తియులే యగుచుండిరి. కాన త్వదాశ్రియము నర్పించు తుల్యమేయగుచుండ వారిలో కొందరికే ముక్తిని యనుగ్రహించుచుంటివగాని యందరకు ననుగ్రహించుటలేదు. నీకీపక్షపాతము ఉగువా? అను నాశంకమీన— ‘అమృతాత్మివాసులందరకు తద్వాసిత్వము తుల్యమేయైనను అమృతపానము చేసినవారలకే యమరశ్యముసిద్ధించునుగాని యితరులకు సిద్ధింపనేరదు. అట్లేనాయాశ్రయముసర్వసమమేయైనను నన్నొకనినిగూర్చియే పరభావమును బొందువారలకు మోక్షముచేకూరునుగాని యపరభావమును పొందుకాములకు మోక్షము చేకూరదు.’ అని తలయథాయథోపాసకేతతై వ భవతి’ అను శ్రుత్యర్థముననుసరించి చెప్పుచున్నాడు.

“ద్యేరూపే వాసుదేవ్యై వ్యక్తంచావ్యక్త మేవచ । అవ్యక్తం బహ్మణో రూపం వక్తమేతచ్ఛరాచరమ్” (వాసుదేవునకు వ్యక్తమనియు, అవ్యక్తమనియు రెండు రూపములు కలవు. అందున బహ్మస్వరూప మవ్యక్తము. నిఖలచరాచరజగత్తు వక్తరూపము) అనుస్మృతిచొప్పున నిర్విశేషవరబ్రహ్మస్వరూపమువక్త ముగను, మాయోపాధికావ్యభాతము వక్తముగను, నాతత్త్వమును కాస్త్రాచార్యోపదేశసంక్రాంతస్వస్య పోజ్ఞానరూపముగ దెలిసికొని వరబ్రహ్మవేత్తలు గాని, యవరబ్రహ్మవేత్తలు గాని తత్త్వలక్షణములై ద్విధా వస్థితుడను పరమాత్మనునగు నాజ్ఞానయోగముచే గాని లేక, మరియొకవిధముచే గాని యుపాసించినచో తత్త్వాన్వయ నిష్ఠులగు ఉపాసకులు యేయే తత్త్వమునకు పరినిష్ఠితులగుదురో యాయాతత్త్వరూపము గనే ప్రత్యక్షమై వారలనుగ్రహించెదను. (అయా ఉపాసనానురూపముగు ఫలమును వారికి చేకూర్చెదనని యర్థము.) “యాద్యశీ భావనాయత్యో సిద్ధిః సతీతాద్యశీ” (దేనియందెట్టి భావనకలుగునో అట్టి ఫలము రూపముగనే సిద్ధియు కలుగును.) అను న్నానాయానుసారము స్వస్వప్రోజ్ఞాబలపరిగృహీతవస్తూపాసనాను రూపముగనే యాయాఉపాసకులకు ఫలము సిద్ధించును. గాని మరియొక విధముగ సిద్ధింపనేరదు. కాన నాకెట్టిపక్షపాతమును లేదు నేను జ్ఞానకర్మయోగవృద్ధాన మగు స్వభావముతో నుంటిని. కాస్త్రార్థ జ్ఞులు శరణుసారులు, ముముక్షులు నగు బ్రాహ్మణులు సర్వేశ్వరుడ నగు నాకు హితము, శు తిస్మృతి విహితము నగు కర్మమార్గమునే యనువర్తించుచుండిరి, లేక నేను లోకసంగ్రహార్థము కర్మము జేయు చుందును. అట్టి మత్స్కృతివిషయభూతమగు కర్మమార్గమునే యనువర్తించుచున్నారే. (విశేషించి కర్మనే చేయుచుండి రని యర్థము.)

భాష్యోక్త్యర్థదీపిక:— తనయందు ప్రోక్షములైన రాగద్వేషముల సీగ్లోకమునందు వారించు చుండెను. “యే యథా మాం ప్రపద్యంతే తాంస్తతైవాహం భజామి” యెవరు యేప్రకారముగ అనగా మోక్షార్థము కాని, అర్థనిమిత్తము కాని, ఆర్తినివృత్త్యర్థము కాని, జ్ఞానమునకై గాని నన్ను సేవించెదరో వారల నావిధముగనే తత్త్వలక్షణవిధానముచే సమస్తఫలప్రదాతను పరమేశ్వరుడను అగు నేను అనుగ్రహించెదను. “యే మనమ్యులు యేఫలమును కోరి యేకర్మయం దధిక్రతులై యిందాది దేవతాంతరముల యశించెదరో వారలు సర్వాత్మ నగు నాయొక్క కర్మమార్గమునే యనువర్తించు చుండిరి. అర్థాంతరవర్ణనవ్యగులగు కొంద రివిధముగ వ్యాఖ్యానించిరి. యేమనుష్యులు సర్వేశ్వరింస్తుడ నగు నన్ను యేప్రకారముగ (అనగ శతుత్వముచే గాని, మిత్రత్వముచే గాని) అనుసరించెదరో వారల నావిధముగనే యనుసరించెదను. యెవరు భక్తిధ్యాన ప్రణిధానాత్మక మగు నా మామను ననుసరించెదరో వారల నావిధముగనే సర్వవిధముల సేవనుసరించెదను. అని. ఈ వ్యాఖ్యానమున “మా మపాశ్చితాః యజంతే” అని పూర్వోత్తరగర్భానుసారియగు “ప్రపద్యంతే భజామి” అను వీనియొక్క యథాకుశల తార్థము విడువబడెను. ‘పార్థ!’ అనుసంబోధనముచే— “ఇతరమనుష్యులుగూడ నామార్గము ననుసరించు చుండిరి గాని మత్సంబంధివగు నీవు మాత్రము నన్ననుసరించకుంటిని” అని యాశ్చర్యము సూచింపబడెను.

నీలకంఠియము:— సామరక్షణమును, అసాదు విచారమును చేయునట్టి నీవు వైషమ్యము, దయలేక పోవుట యనెడి దోషద్యయములు కలదు అందువలన నన్మగాదులతో సమానమగు నీన బంధమును జగ్మకర్మ స్వరూపముల విచారణచే నేమి ప్రయోజనము? అను నాశంకను “యే యథా” అను స్లోకముచే తొలగించుచుండెను

ఏమానవులు సర్వేశ్వరిరస్థితుడనగు నన్ను యే ధమున అనగా శతుభావముచే గాని, మిత్రభావ ముచే గాని పొందెదరో వారల నదే భావముచే ననుకూడ ననుసరించెదను. ఎవరు నామార్గమును (భక్తి ధ్యాన ప్రణిధానరూప మగు మార్గము) ననుసరించెదరో నాయాత్మభూతులగు వారలను నేను సర్వవిధము లచే ననుసరించెదను జీవుడు ప్రణిబింబస్వరూపుడు. ఈశ్వరుడనగు నేను బింబభూతుడను కాన నేను బింబముగా గల ప్రాణిజాతమునం దెవడు ప్రీతిని గాని, ద్వేషమును కాని చేయునో అట్టి మత్స్కృతిబింబ భూతుడగు జీవునియందు నేను కూడ నట్లే ప్రీతిని, ద్వేషమును జేయుదును. బింబమునకు పూజ కాని.

సీ॥ కాంతంతః కర్మణాం సిద్ధిం యజంత ఇహ దేవతాః ।

షీప్రం హి మానుషే లోకే సిద్ధి ర్భవతి కర్మజా ॥

॥౧౨॥

పదవిభాగము:— కాంతంతః— కర్మణాం— సిద్ధిం— యజంతే— ఇహ— దేవతాః— షీప్రం— హి— మానుషే— లోకే— సిద్ధిః— భవతి— కర్మజా । ॥౧౨॥

వృత్తిపద్యము:— మానుషే లోకే = మనుష్యలోకమునందు; కర్మజా = కర్మఫలజనించెడి; సిద్ధిః = ఫలసిద్ధి; షీప్రం = శీఘ్రముగ; హి = ఏకారణమువలన; భవతి = అగుచున్నదో; అతః = ఆకారణమువలన; ఇహ = ఈమనుష్యలోకమునందు; కర్మణాం = కర్మఫలయొక్క; సిద్ధిం = ఫలసిద్ధిలి; కాంతంతః = కోరుచున్నవారై; దేవతాః = ఇంద్రాగ్నివైదేవతలను గూర్చి; యజంతే = యాగమును జేయుచు డిరి ॥౧౨॥

కాంక్షరథాప్యమ్:—

యది తవేశ్వరస్య రాగాదిదోషాభావా తస్యప్రాణి వ్యనుజిఘ్నతోమాం తుల్యాయాం సర్వఫలప్రదానసమర్థేచ త్వయి సతి “వాసుదేవ సర్వ” మితి జ్ఞానేనైవ ముముక్షువ స్సంతః కస్మాత్త్వా మేవ సర్వే స ప్రతిపద్యంత ఇతి, శ్రుణు తత్ర కారణమ్ — కాంతంతః ఇతి ॥ కాంతంతః ౨ భీషంతః కర్మణాం సిద్ధిం ఫలనిష్పత్తిం ప్రార్థయంతో యజంత ఇహస్మిన్లోకే దేవతా ఇంద్రాగ్నివైదేవతాః “అథ యోగ్యాం దేవతా ముపాస్తే ౨న్యోసా వన్యోసా మస్మీతి స స వేద యథా పశు రేవం స దేవానాం” (బృ॥ 1-4-10) ఇతి శ్రుతేః । తేషాం భిన్న దేవతా

కాంక్షరథాప్యమ్:—

ఈశ్వరుడవగు నీకు రాగద్వేషాదిదోషములు లేనందున సర్వప్రాణులయం దనుజిఘ్నకు (దయ) సమానమై యుండ, నీవు సర్వఫలప్రదానసమర్థుడవై యుండ “ఈ నిఖిలజగము వాసుదేవస్వరూపమే” అనెడి జ్ఞానముచేతనే ముముక్షువులై నిన్నే యేకారణముచే సర్వులు శరణు పొందరు? అను శంకపై కారణమును జెప్పచున్నాడు.

చిరకాలమునకు ప్రాప్తించు ఫలముకన్న శీఘ్రముగ ప్రాప్తించు ఫలము నపేక్షించుట ప్రాణిస్వభావము. అది యెట్లునన? ఒకానొక తుభావై భిక్షువిమిత్తము రాగా వానిని గాంచి యజమాని ‘నీవాతురతను పొందకు, రేపు నీకు వడ్రాసోపేతాహారము నిచ్చెద’ నన్న నది విని యా భిక్షుకు డేమి సమాధాన మొసరించును? ‘రేపటి భోజన మట్లుండనిమ్ము! నేడు గంజయైన పోయి’ మని రోజచేయును. అనగానేమి? ప్రాణిజాతము దీర్ఘకాలభావియగు గొప్పఫలము పరాభవము కాని చేసినచో నది ప తిబింబమునందె సంక్రమించును. కాన వైషమ్య నిర్ణయింపములు నాకు సంభవింపవు ఇవన్నియు ప్రతిబింబగతములే యని గ్రహింపనగును. అందువలన శ్రేయోర్థి సర్వులకు కల్పాణముకొరకే ప్రియత్నింపవలయు నని భావము. ॥౧౩॥

— ♦ ౪వ అధ్యాయము — ౧౨వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు —

మమ సూదనసరస్వతీ యము:— “సర్వేశ్వరుడవగు నిన్నే శంఖాబిందక కొందరు యితరోహనన అను చేయుచుందురు. కారణమేమి? అను నాశంకమీద చెప్పచున్నాడు ‘కర్మణాం సిద్ధిం కాంతంతః ఇహ దేవతాః యజస్తే’ కర్మఫలయొక్క ఫలనిష్పత్తిని కోరినవారలై అజ్ఞానప్రతిహతులగుట కొందరు ఇంద్రాగ్ని దేవతలను పూజించుచు డిరి గాని నిష్కాములైనను సేపించుటలేదు. కారణమేమన? ఇంద్రాగ్నిదేవతాయాజు అగు కర్మఫలకాంతులకు— “కర్మజా సిద్ధిః మానుషే లోకే షీప్రంభవతి” కర్మజన్యమగు ఫలము మనుష్యలోకమున శీఘ్రముగ సంభవించును. ఇక జ్ఞానఫలమన్నో శీఘ్రముగ సంభవించునది కాదు. (ఇట మానుష

శాంకరభాష్యమ్:—

యాజ్ఞానం ఫలాకాంతక్షణం క్షిప్రం శీఘ్రం యస్మాన్మానుషే లోకే హి శాస్త్రాధికారః ।
క్షిప్రం హి మానుషే లోక ఇతి విశేషణా దశ్యేష్వపి కర్మఫలసిద్ధిం దర్శయతి భగవాన్ ।
మానుషేలోకే వర్ణాశ్రమాది కర్మణీతి విశేషః । తేషాం వర్ణాశ్రమాద్యధికారికర్మణాం ఫల
సిద్ధిః క్షిప్రం భవతి కర్మజా కర్మణో జాతా ॥౧౨॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

కన్న శీఘ్రభావియగు నల్పఫలమునే యపేక్షించును కాన భిన్న దేవతల నుద్దేశించి యాగాదు
లొనరించు ఫలాకాంతక్షణము మనుష్యలోకమున కర్మఫలము శీఘ్రముగ సిద్ధించును. ఇట్లనుటచే
నాలగ్యముగ లోకాంతరమందుకూడ కర్మఫలము సిద్ధించునని శ్రీకృష్ణపరమాత్మ జెప్పినట్లుగు
చున్నది. అదియెట్లనిన: వర్ణాశ్రమాదివిభాగము మనుష్యలోకమునందే కలదు 'శాస్త్రం మనుష్యా
నేవాధికరోతి' అను న్యాయమున వర్ణాశ్రమాదిపురస్కరముగ విధించు "బ్రాహ్మణో యజ్ఞేత"
ఇత్యాదిశాస్త్రము ననుసరించి మనుష్యులే శాస్త్రమునందధిక్వతు లగుటంజేసి శాస్త్రోక్తకర్మల
నాచరించుటకు మనుష్యులకే యధికారము కలదు. అట్టి కర్మములు రెండువిధములు. శరీరాం
తరోపభోగ్యఫలదాయకములు, శరీరోపభోగ్యఫలదాయకములు. అందు మొదటివి జ్యోతి
ష్టోమాదులు. రెండవవి ఈలోకమునందే వృష్ట్యాదిఫలప్రదానయోగ్యములగు కారేచ్యేష్ట్యా
దులు. అందు శీఘ్రఫలప్రదానశమర్థములగు కర్మములయందే ప్రాణుల కానక్తి కలిగి యట్టి
వర్ణాశ్రమాద్యధికారి కర్మల నాచరించినచో వాటియొక్క ఫలసిద్ధి శీఘ్రముగ కర్మవలన పుట్టిన
దగును. ఇట్టివిధమున దేవతలు జేరు, నేను వేరు. అని యెవడు భిన్న దేవత నుపాసించునో వా
డాత్మస్వరూపము తెలిసినవాడు కాడు. మనచే నొసగబడిన తృణజలాదులను గైకొని హల
(నాగలి) వహనాదులచే పశు వెట్లు మసల కుపకరించునో అదే విధమున నీయజ్ఞుడగువాడు
కూడ యాగాదులచే దేవతల కుపకరించుటచే వీడు దేవపశు వనబడునని భిన్న దేవతాయజన
శీలు రను బృహదారణ్యశ్రుతి నిందించుచున్నది. అట్టివారలై కర్మల ఫలసిద్ధిని కోరుచు నిం
దాగ్నాదిభిన్న దేవతలను గూర్చి యీ మనుష్యలోకమునందు యాగములు నలిపెదరు. కాన
శీఘ్రఫలానక్తులై యాగములు సలిపెడివార లగుటంజేసి సర్వఫలప్రదాతనగు నేనుండినను
సర్వప్రాణులయందు దయ నాకుండినను "సర్వము వాసుదేవస్వరూపము" అని ప్రాణులు
నన్ను శరణపొందరు. ఇందుకు గారణము శీఘ్రఫలాకాంత్యయే యని గ్రహింపనగును. ॥౧౨॥

లోకమున కర్మఫలము శీఘ్రముగ సంభవించునని విశేషించి చెప్పుటవలన మానుషలోక వ్యతిరిక్తస్వరూపి
లోకములయందగూడ వర్ణాశ్రమధర్మవ్యతిరిక్త కర్మఫలము సిద్ధించునని మూచింపబడెను.) సకాములగు
మోక్షవిముఖులు. ముద్భోగినికై మద్యపానములగు దేవతల వారాధించెదరు. కనుకనే వారు ముముక్షువు.
తారాధించినట్లు నన్నారాధింపకుండురని యర్థము.

గీ! చాతుర్వర్ణ్యం మయా సృష్టం గుణకర్మవిభాగశః ।

తస్య కర్తార మపి మాం విద్ధ్యకర్తార మవ్యయమ్ ॥

1౧౩1

పదవిభాగము:— చాతుర్వర్ణ్యం = మయా = సృష్టం = గుణకర్మవిభాగశః = తస్య = కర్తారం = అపి = మాం = విద్ధి = అర్తారం = అవ్యయమ్ ।

11౩1

ప్రతి పదార్థము:— మయా = ఈశ్వరుడ నగు నాచే; చాతుర్వర్ణ్యం = బ్రాహ్మణక్షత్రియవైశ్యశూద్రులచేడి నాలుగువర్ణములు; గుణకర్మవిభాగశః = గుణవిభాగపూర్వకముగను కర్మవిభాగపూర్వకముగను; సృష్టం = సృజించబడెను; తస్య = ఆసృష్టికి; కర్తారమపి = కర్తనైనను; మాం = నన్నును; అర్తారం = కర్తను కానివానినిగను; అవ్యయం = నాశరహితునిగను; అసంసారిణం = (ఈ పదమధ్యాహార్యము) సంసారరహితునిగను; విద్ధి = తెలిసికొనుము.

11౩1

కాంక్షరభాష్యమ్:—

మానుష ఏవ లోకే వర్ణాశ్రమాదికర్మాధికారో నాన్యేషు లోకే స్వీతి నియమః

కాంక్షరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

మనుష్యలోకమునందే బ్రాహ్మణాదివర్ణములు, బ్రాహ్మచర్యాద్యాశ్రమములు, అవస్థా

శ. కరాచందీయము :— “ఈమోక్షమునకు సన్నికృష్టకారణము, ప్రకృష్టమైరదయు, సగ్వశ్రుతిసద్దము నగు జ్ఞానయోగమును విడిచి వండితులుగూడ కర్మమార్గమునే యాశ్రయించుచుండిరి. ఇటు కా ‘ణమేమి?’ అను నాశంకకు సమాధానముగ— “జ్ఞానయోగము చిత్తశుద్ధివైశ్యకలభ్య మగుటవలన నట్టి చిత్తశుద్ధి లేకుండగనే సర్వకర్మలను సంవృతించి జ్ఞానయోగమునందు ప్రవృత్త మైరవానికి జ్ఞాననిష్ఠ సంభవింపవే యు. అది లేనిచో మోక్షము సంభవింప నెరదు. అందువలన నట్టివానికి జ్ఞానకర్మఫలవ్యయమునుండియు భ్రంశము సంభించును. కాన మోక్షమునకు ప్రథమకారణ మగు చిత్తశుద్ధినే సత్కర్మవలన సంపాదింపవగునని యూహించి విచక్షణులగు వండితులు తత్కారణ మగు కర్మమునే యనుష్ఠించుచుండిరి.” అని యీ శ్లోకమున జెప్పచున్నాడు. “ఇహ దేవతా యజంతః కర్మణాః క్షిప్తాః కాంతంతః మను వర్తమానవస్తే” (ఈ లోకమున ఇంద్రాగ్నిదివేదతలను వారి యనుగ్రహింపింపకై ఆశ్వాపవాలింపచే నారాధించువండితులు శ్రద్ధాభక్తులతో నియమపూర్వకముగ ననుష్ఠింపవలెన శాస్త్రసారాది కర్మలచేసిన సత్కర్మశుద్ధి రూపసిద్ధిని కోరినవారై నా మార్గము ననుసరించుచుండిరి.) “హతాదియోగములచేగూడ సత్కర్మశుద్ధిని సంపాదించుట శక్యమే యగునుదా! ఇక కర్మలతో నేమి ప్రయోజనము?” అను నాశంకకు సమాధానముగ— “హతాదియోగము లవైదికము లగుటచేతను, బ్రాహ్మణులకవిహితమగుటచేతను, అనుష్ఠింపబడినను వాటిచే చిత్తశుద్ధి బహుకాలభావ్య మగుటచేతను, వాటినివిడిచి ముముక్షువగు బ్రాహ్మణుడవశ్యము కర్మనే చేయదగునని యుత్తరార్థముచే జెప్పచున్నాడు— “హి మానుషే లోకే కర్మజాసిద్ధిః శివప్రసాదాత్” ఏకారణముచే కర్మభూమియందు వైదికకర్మానుష్ఠానసంపన్నము, చిత్తశుద్ధిరూపమునగు సిద్ధి శీఘ్రకాలములో సంభవించుచున్నదో ఆ కారణముచే వండితులు కర్మనే చేయుచుండిరి. (యజ్ఞము లచే నారాధితులగు దేవతల ప్రసాదముచే శీఘ్రముగనే మనస్సు ప్రసన్న మగు నని యర్థము.) “మానుషే లోకే సిద్ధిః” అనుటచే మనుష్యలోకమునందే చాతుర్వర్ణ్యవ్యవస్థయు, చాతురాశ్రమ్యవ్యవస్థయు, కర్మ విధియు సంభవించును గాని ఇతరలోకములలో నివేదియు లేవని సూచితమయ్యెను.

11౩1

— రవ అధ్యాయము ౧౩వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు —

మధుసూదనరస్వతీయము:— “శరీరారంభకములగు గుణములయొక్క వైషమ్యముచ గూడ జను

శాంకరభాష్యమ్:—

కిం నిమిత్త ఇతి, అథవా వర్ణాశ్రమాదివిభాగోపేతా మనుష్యా మమ వర్తమానువర్తంతే సర్వశ ఇత్యుక్తం కస్మా త్పునః కారణాన్నియమేవ తవైవ వర్తమానువర్తంతే నాన్యస్యే త్యుచ్యతే — చాతుర్వర్ణ్యమితి | చాతుర్వర్ణ్యం చత్వార ఏవ వర్ణా శ్చాతుర్వర్ణ్యం మయేశ్వ రేణ సృష్ట ముత్పాదితం “బ్రాహ్మణోఽస్య ముఖ మాసీత్” (ము॥ 10-9-12) ఇత్యాది శ్రుతేః, గుణకర్మవిభాగశో గుణవిభాగశః కర్మవిభాగశ్చ గుణా సత్త్వరజస్తమాంసి | తత్ప్ర సాత్త్వికస్య సత్త్వప్రధాన్య బ్రాహ్మణస్య శమో దమస్తపః” ఇత్యాదీని కర్మాణి | సత్త్వో పసర్జనరజఃప్రధానస్య క్షత్రియస్య శౌర్యతేజఃప్రధృతీని కర్మాణి | తమ ఉపసర్జనరజఃప్రధా నస్య వైశ్యస్య కృష్యాదీని కర్మాణి | రజఃఉపసర్జనతమఃప్రధానస్య శూద్రస్య శుశ్రూషైవ కర్మే ణ్యేవం గుణకర్మవిభాగశ్చాతుర్వర్ణ్యం మయా సృష్టమిత్యర్థః | తచ్ఛేదం చాతుర్వర్ణ్యం నాన్యేషు లోకేష్యతో మానుషే లోక ఇతి విశేషణమ్ | హంత! తస్మి చాతుర్వర్ణ్యస్యగ్రాడేః కర్మణః కర్తృత్వా తత్ఫలేన యజ్ఞసేవతో న త్వం నిత్యముక్తో నిశ్చేత్సర ఇతి | ఉచ్యతే | యద్యపి మాయాసంవృతహారేణ తస్య కర్మణః కర్తార మపి సంతం మాం పరమార్థతో విధ్య కర్తార మత ఏవావ్యయ మసంసారిణం చ మాం విధి |

||౧౩||

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

విశేషములు. అట్టి వర్ణాశ్రమాదులను పురస్కరించుకొనియే తత్కర్మములు విహితములు. యితర లోకములయందు వర్ణాశ్రమాదివిభాగము లేదు. కర్మవిధానము లేదను నియమమునం దేమి హేతువు?

లేక, వర్ణాశ్రమాదివిభాగముతోగూడిన మనుష్యులు సర్వప్రకారములచే నామార్గమునే యనుసరించుచుండి రని జెప్పితివి. ఏకారణముచే నియమముగ నీ మార్గమునే మనుష్యులు యనుసరించుచుండిరి? ఇతరుల మార్గము నేల యనుసరింపకుండిరి? అను నాశంకమీద జెప్పవచ్చుచున్నాడు

బ్రాహ్మణక్షత్రియవైశ్యశూద్రులనెడి నాల్గువర్ణములను ‘బ్రాహ్మణోఽస్య ముఖ మాసీత్’ అను శ్రుత్యసారము సృజించితని. సత్త్వగుణప్రధానులు. బ్రాహ్మణులు అట్టి బ్రాహ్మణులకు లసమానస్వభావులగుదు” (ని ఈశో. మున చెప్పుచున్నాడు — “మయా గుణకర్మవిభాగశః చాతుర్వర్ణ్యం సృష్టే” ఈశ్వరుడనగు నాచే గుణవిభాగానుసారముగను, కర్మవిభాగానుసారముగను చాతుర్వర్ణ్యము (నాలుగు వర్ణములు) సృజింపబడెను. ననగా బ్రాహ్మణులు సత్త్వప్రధానులు గాన వారలకు శమదమాది సాత్త్వికకర్మము లుడుననియు, ఇట్లే క్షత్రియులు సత్త్వోపసర్జనరజఃప్రధానులు గాన వారలకు సత్త్వోప సర్జనరజఃప్రధానులగు శౌర్యతేజః ప్రకృతికర్మలుండుననియు, ఇట్లే తమోపసర్జనరజఃప్రధానులగు వైశ్యులకు తాదృశములగు కృష్యాదికర్మము లుడుననియు, ఇట్లే తమోప్రధానులగు శూద్రులకు శ్రైవర్ణికశుశ్రూ షాదితామసకర్మలుండుననియును మనుష్యలోకమున వ్యవస్థకల్పించెడిను. “అట్లుగచో విషమస్వభావము కల చాతుర్వర్ణ్యమును సృజించెడి నీకును వైషమ్యముకలదా?” అను ప్రశ్నకు సమాధానముగ సత్త్వ ప్రధానమును చెప్పుచున్నాడు. “తస్య కర్తారం— అవ్యయం” (విషమస్వభావముకల చాతుర్వర్ణ్యమునకు వ్యవహార్యుడై కర్తృమగను, పరమార్థదృష్టిచే నకర్తృమను నిరహంకారుడనగుటచే నక్షీణమగు మహిమ కలవానినిగ నెన్ను తెలిసికొనుము.

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

అంతరిందియనిగ్రహము, బహిరిందియనిగ్రహము, తపస్సు, శౌచము, త్సౌంతి, ఋజుభావము, జ్ఞానము, విజ్ఞానము, ఆస్తికత యను నీ గుణములు విధింపబడినవి. సత్త్వ మప్రధానము, రజస్సు ప్రధానముగా గల క్షుత్తియునకు శౌర్యము, తేజస్సు, ధృతి, కార్యనిర్వర్తనసామర్థ్యము, యుద్ధమునుండి వెనుకకు తిరుగకుండగ నిలచుట, సత్పాత్రము పాప్తించినపుడు ముక్తహస్తు డగుట, ప్రభుత్వము యను నీ కర్మములు విధింపబడినవి. తమోగుణ మప్రధానముగా గలిగి రజోగుణము ప్రధానముగాగల వైశ్యునకు వ్యవసాయముజేయుట, గోవులను రక్షించుట, వర్తకము జేయుట అను నీ కర్మములు విధింపబడినవి. రజోగుణ మప్రధానముగా గలిగి తమోగుణము ప్రధానముగా గల శూద్రునకు పూర్వవర్ణల శుశ్రూష యను కర్మము విధింపబడినది. ఈ విధముగ గుణవిభాగపూర్వకముగను, కర్మవిభాగపూర్వకముగను బ్రాహ్మణ, క్షత్రియ, వైశ్య, శూద్రులు నాచేర్యజంపబడిరి. ఇచట తత్త్వ మిది:— (పరమేశ్వరుడు చాతుర్వర్ణ్యమును సృజించెను. అనుటచే సృష్టినుండియే చాతుర్వర్ణ్యవిభాగ మేర్పడినట్లు స్థిరపడుచున్నది. ఎట్లు సృజించెను? అనిన గుణకర్మవిభాగపురస్సరముగ సృజించెను. అనగా బ్రాహ్మణాదివర్ణులను సత్త్వరజస్వ మోగుణములలో నేదో యొకదానిని ప్రధానముగ జేసుకొని సృజించెను. మరియు నాచే సృష్టమైన నీవర్ణ లాయా కర్మములనే తప్పక నాచరించుచుండవలె నని యా యా వర్ణులు జేయదగిన కర్మములను గూడ వేర్వేరుగ నియమించియే యీ వర్ణులను సృజియించెను. అనియే యీ శ్లోకమువలన దేలిన యాశయము. ఈ శ్లోకమునకు కొందరు ఇందునగల ‘సృష్టం’ అను పదమును విడిచియొ, లేక దానియర్థము సన్యధా గ్రహించియో గుణకర్మవిభజనపూర్వకముగ వర్ణము లేర్పడు నని వ్యాఖ్యానించి, యంత్యజుడైనను సత్త్వప్రధానుడై, శమదమాది కర్మములు కలవాడై యుండినచో వాడు బ్రాహ్మణు డనియు, బ్రాహ్మణ వర్ణమునందు జనించి నను తమప్రధానుడై శుశ్రూషాపరుడైనచో నా పురుషుడు చతుర్థుడగు ననియు వచించెదరు. ఇట్టి వాక్యములను పలికి, నిరంతరము పోతనహించి వర్ణాశ్రమాచారదురులను జేయుచుండిరి. అట్టివారి వాక్యములను బాగుగ విచారించి యందుగల ‘సృష్టం’ అను పదమున కేమి గతి యని ప్రశ్నించి, వారి వాక్యములు ప్రమాణాభాసములుగ గ్రహించెదరుగాక. బ్రాహ్మణుడు తన కర్మల నాచరింపనిచో ‘బ్రాహ్మణబ్రవుడు, బ్రహ్మబంధువు’ అను పదములచే వ్యవహరింపబడునుగాని శూద్రుడు కానేరడు. ఈ విషయమున చాందోగ్యోపనిషత్తునందలి ‘శ్వేతకేతూపాఖ్యానమే సాక్షి యగును. కనుకనే ‘స్వకర్మణా త మభ్యర్చ్య సిద్ధిం విందతి మానవః’ అని కృష్ణపరమాత్మ స్వకర్మనిరతులకే సిద్ధి గలుగునని జెప్పఁగలడు.)

శ.కరానందియము:—‘మ మ వర్తమానవర్తే’ అనుస్థలమున మహ్మతివిషయాభూతమగు కర్మమార్గము ను విచక్షుణులను సరించుచుండిరి. అనిచెప్పబడెను దానినే ఈశ్లోకమున సృష్టపరచుచుండెను. ‘గుణకర్మ

స మాం కర్మాణి లిమ్పన్తి న మే కర్మఫలే స్పృహః ।

ఇతి మాం యోభిజానాతి కర్మభిర్న్మ స బధ్యతే ॥

॥౧౪॥

పరిపాదము:— న-మాం-కర్మాణి-లిమ్పన్తి-న-మే-కర్మఫలే-స్పృహః-ఇతి-మాం-య-అభిజానాతి-కర్మభి-న-స-బధ్యతే ।

॥౧౪॥

ప్రశ్నార్థము:— మాం = నన్ను; కర్మాణి = కర్మము; నలిమ్పన్తి = (దేహారంభకములై) లేవమును చేయుచు; మే = నాకు; కర్మఫలే = కర్మఫలమునందు; స్పృహః = కోరిక; న = లేదు; ఇతి = ఈవిధము; యః = ఎవడు; మాం = నన్ను; అభిజానాతి = తెలిసికొనునో; స = వాడు; కర్మభిః = కర్మలచే; న బధ్యతే = బంధింపబడడు.

॥౧౪॥

శాంకరభాష్యమే:—

యేషాం తు కర్మణాం కర్తారం మాం మన్యసే పరమార్థత స్తేషా మకర్తైవాహం యతః-నేతి । స మాం తాని కర్మాణి లిమ్పన్తి దేహాద్యారంభకత్వే నాహంకారాభావాత్ । న చ తేషాం కర్మణాం ఫలేషు మే స్పృహ తృష్ణా! యేషాం తు సంసారిణా మహం కర్తృ తృభి-శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

ఈ చాతుర్వర్ణ్య మితరలోకములయందు లేదు. కనుకనే పూర్వశ్లోకమునందు 'మానుషే-లోకే' అను విశేషణము వినయసింపబడెను. అట్లగుచో చాతుర్వర్ణ్యసృష్టికర్త వగుటంజేసి తత్ఫలముకూడ నీకు పొందెడివి. అట్లగుచో నీవు నిత్యముక్తుడవు, నిత్యేశ్వరుడవు కావు. అని నచో మాయానందబంధమువలన చాతుర్వర్ణ్యకర్తనై నను పరమార్థముగ నన్నును యకర్తనుగ దెలిసినానుము. కనుకనే నన్ను నాశంహితునిగను, సంసారరహితునిగను దెలిసికొనుము. ॥౧౩॥

ఏకర్మలకు కర్తనుగ నన్ను దలచుచుంటినో పరమార్థమువలన నే నాకర్మల కకర్తను. ఎందువలననిన?

నా కహంకారమమకారములు లేమింజేసి యా కర్మములు దేహాద్యారంభకములై నన్ను బంధింపవు. ఆకర్మములయందు నాకు కోరికయు లేదు.

విభాగము:— (త్వాదిగుణములయొక్కయు, శమాదుగుణయొక్కయు, విభాగముచే "చాతుర్వర్ణ్యం మయా సృష్టం" బాలుగు వర్ణములు నాచే సృజింపబడినవి. కాన మనుష్యులు నామార్గము ననుసరించుచుండిరి. హింసయు వ్యాభ్యానాంతరోక్తిరితని జూడదగును.

॥౧౪॥

—† కవ అధ్యాయము ౧౪వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు †—

మధుసూదనసరస్వతీయము:— అహంకారము లేమింజేసి కర్మత్వాభిమానకూన్మ్యుడను, భగవంతుండు చెగు నన్ను అగత్యుత్పాదకకర్మలు దేహారంభకములై బంధింపవు. (ఈచెప్పుటవలన పరమేశ్వరునకు కర్మత్వము తొలగింపబడెను.) "అప్రకామస్య కా స్పృహః" అను శుక్తివ్రతసారము అప్రకామడనగువాడు కర్మఫలమునందు తృప్తయైతేను. కర్మత్వాభిమానముచేయు, ఫలశృష్టచేతను కర్మలు బంధకములగును. అట్టి కర్మత్వాభిమానము, ఫలతృప్తయై లేమింజేసి నన్నాకర్మలు బంధింపనేరవు. ఇట్లే ఇతరుడు

శాంకరభాష్యమ్:—

మానః కర్మసు స్పృహ తత్ఫలేషు చ తాన్మర్మాణి లిమ్పన్తి యుక్తం, తదభావాన్న మాం
కర్మాణి లిమ్పన్తి త్యేవం యోఽన్యోపి మా మాత్మ త్యేనాభిజానాతి, నాహం కర్తా న మే
కర్మఫలే స్పృహతి స కర్మభి ర్న బధ్యతే | తస్యాపి న దేహాద్యారంభకాణి కర్మాణి
భవన్తి త్యర్థః |

॥౧౮॥

శాంకరభాష్యత్వబోధిని:—

ఏసంసారులకు “నేను కర్తను” అని కర్మలయం దభిమానము, కర్మఫలములయందు
కోరికయు కలదో వారలకు కర్మలు దేహాద్యారంభకములగునని చెప్పట యుక్తముకాని నాకట్టి
యభిమానము, కర్మఫలస్పృహయు లేనందున నాకా కర్మములు దేహాద్యారంభకములు కానే
రవు. ఈ విధముగనే యితరుడు న న్నాత్మరూపముగ దెలిసికొనుచో అనగా (“నేను
కర్తనుకాను, నాకు కర్మఫలములయందు కోరికలేదు” అని తెలిసికొనునో) అట్టివాడు కర్మ
ములచే బంధింపబడడు. అట్టిజ్ఞానికి ఆహంకారాదులు లేనందున కర్మములు దేహాద్యారంభక
ములు కానేరవని యర్థము.

॥౧౯॥

కూడ ఆకర్తను, అభోక్తను యగు నన్నాత్మగ దెలిసికొనునో అట్టివా డకర్తాశ్రయజ్ఞానముచే కర్మలవలన
బంధింపబడడు మరేమగును? ముక్తుఁ డగునని యర్థము.

శాంకరానందీయము:— పరబ్రహ్మస్వరూపుడనగు నాకు మాయాతత్కార్యరూపనగు ఉపాధిన్వ
యము సంభవించనేరదు. (బంధకముకానేరదు) ఏమన? కూటస్థుడను, అంగుడను, చిత్ స్వరూపుడను అగు
నాకు మాయాతత్కార్య సంబంధమే సంభవింపదు. కాన మాయాకర్తృత్వముగ జన్మస్మృత్యైవైకకర్మము
లతో సంక్లేషము నాకు లేకుండును. మరియు నిట్లే ప్రత్యగూహుడనగు నే ననంగుడను గాన నాకు
మాయాకార్యములగు దేహేంద్రియాదులచే చేయబడు కర్మలతోకూడ సంక్లేషములేదు. తైవిధముగ
కర్తృత్వభోక్తృత్వాద్విధిగూను డను పరమాత్ముడనునగునన్ను శ్రీవరాహమననాదిఁ జాతకముగ విజ్ఞానబల
ముచే నెనడు స్వస్వరూపుఁగ దెలిసికొని కర్మలయందు ప్రవర్తించునో వానిని కర్మలు బంధింపనేవు”
అని ఈశ్వరమున జెప్పచున్నాడు. “మే” కూటస్థానంగచిద్రూపుడనగుటచే బుద్ధ్యాదిసంబంధకానుష్ఠానము,
ప్రత్యగూహుడను అగునాకు “కర్మఫలే” కర్మలయందును, కర్మఫలములయందును “నస్పృహ”
స్పృహ (ఇచ్చ) బుద్ధిధర్మముగటచే బుద్ధ్యాది సాక్షియు, అవికారుడను అగు నాకు బుద్ధిధర్మములు సంశ
యింపవు గాన వానితోచేరిన కర్మఫలేచ్ఛయు సంభవింపనేరదు. కనుకనే “న మాం కర్మాణి లిమ్పన్తి”
“న యథా కామో భవతి తత్కర్మభవతి యత్కర్మభవతి తత్కర్మ కురుతే” అను శుక్తుక్తరీతిని
కామియగు వానికే కర్మలు, సంకల్పములు, తదారంభములు శూన్యమాణముగటచే కర్మఫలేచ్ఛవగు
విజ్ఞానే కర్మములు జేయునుగాని యకామి చేయనేరదు, కాన బుద్ధ్యాదికృతములగు కర్మలు_ అకర్తను,
కర్మ, తత్కర్మసాక్షిని యగు నన్ను స్పృశింపనేరవు. అనగా ఫలేచ్ఛవగువానిచే చేయబడు కర్మము
తైలిమువలె వానిచే స్పృశించునుగాని మరొకనిని స్పృశింపనేరదు. కాన బుద్ధ్యాదికముకంటె వెరగు
కర్మకర్తయగువానిని బుద్ధ్యాదికృతకర్మములు స్పృశింపనేవు “ఇతి” పరమాత్మనగు నన్ను కర్మా
కర్తమగును అభోక్తమగును ఆకాశమువలె సర్వగతునిగును, అసంగునిగును, అవిక్రియనిగును బుద్ధి, ఇంద్రియ
తదవస్థాసాక్షినియగు నన్ను పరమాత్మునిగును స్వతత్త్వముగను “యోభిజానాతి” తెన్నగ నాభిముఖ్య
ముతో “అయ మేవాహ మస్మి” అనిసాక్షాత్తు స్వస్వరూపముగ నెనడు తెలిసికొనునో వాడు విద్వాంసుడు,
అధికారియు నగును. అట్టివాడు లోకసంగ్రహార్థము తనచే చేయబడిన కర్మలచే బంధింపబడడు. (అనగా
అట్టివానికి కర్మములు దేహారంభకములు కావని యర్థము)

॥౧౯॥

గీ॥ ఏవం జ్ఞాత్వా కృతం కర్మ పూర్వై రపి ముముక్షుభిః ।

కురు కర్మైవ తస్మా త్త్వం పూర్వైః పూర్వతరం కృతమ్ ॥

॥౧౫॥

పదవిభాగము:— ఏవం- జ్ఞాత్వా- కృతం- కర్మ- పూర్వైః- పి- ముముక్షుభిః- కురు- కర్మ- ఏవ- తస్మాత్- త్వం- పూర్వైః- పూర్వతరం- కృతం ।

॥౧౫॥

పరిశిష్యార్థము:— ముముక్షుభిః = మోక్షేచ్ఛకః; పూర్వై రపి = ప్రాచీనులచేతనున్న; ఏవం = నేను కర్తనుగాను, నాకు కర్మఫలమునందు కోరికలేదని; జ్ఞాత్వా = తెలిసికొని; కర్మ = కర్మము; కృతం = అచరింపబడెను; తస్మాత్ = ప్రాచీనులచే నాచరింపబడిన దగుటవలన; త్వం = నీవు; పూర్వైః = ప్రాచీనులచే; కృతం = చేయబడిన; పూర్వతరం = అతిప్రాచీనమైన; కర్మైవ = కర్మమునే; కురు = చేయుము.

॥౧౫॥

కా-కరభాష్యము:—

నాహం కర్తా న మే కర్మఫలే స్పృహేతి— ఏవమితి । ఏవం జ్ఞాత్వా కృతం కర్మ పూర్వై రప్యతిక్యానై ర్ముముక్షుభిః, కురు, తేన కర్మైవ త్వం న తూష్ణీ మాసనం నా పి సంన్యాసః కర్తవ్యస్తస్మాత్త్వం పూర్వై రప్యనుష్ఠితత్వా ద్యద్యనాత్మజ్ఞస్త్యం తదాఽత్మ శుద్ధ్యర్థం, తత్త్వవిచ్ఛే ద్లోకసంగ్రహార్థం పూర్వై ర్జనకాదిభిః పూర్వతరం కృతం నాధునా తనం నిర్వర్తితమ్ ।

॥౧౫॥

కా-కరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

“నీకును, జ్ఞానికిని కర్మతత్ఫలసంబంధము లేనిచో నాకుమాత్రము కర్మముతో నేమి ప్రయోజన” మని శంకింపజనదు. ప్రాచీనులగు ముముక్షువులచే “నేను కర్తనుగాను, నాకు కర్మఫలములయందు కోరికలేదు” అని తెలిసికొని కర్మ మాచరింపబడెను. అట్టి ప్రాచీనులచే నాచరింపబడినదగుటచే పరమప్రాచీనమగు కర్మమునే—ప్రాచీనానుష్ఠితమగుటవలన నీవజ్ఞుడవగుచో చిత్తశుద్ధినిమిత్తము కాని, తత్త్వవేత్తవగుచో లోకసంగ్రహార్థము కాని యాచరింపుము. తూష్ణీభావముకాని, కర్మసంన్యాసముకాని పొందవలదు. ఈ కర్మము తత్త్వవేత్తలగు జనకాదులచేగూడ నాచరింపబడిన దగుటచే అధునాతనముగ నిర్వర్తితముకాదు.

। ఇట “కురు” అని చెప్పటచే కర్మము విధింపబడుచున్నదని కొందరు చెప్పెదరు. ప్రస్తుత మీయాధికర్మము “తస్మా ద్యుద్ధ్యస్వ భారత” అనుచోట “ఇచట తత్త్వమిది”

— * రవ అధ్యాయము ౧౫వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు * —

మధుసూదనసంప్రదీపము:— “నేను కర్తనుగాను, కర్మఫలమునందు స్పృహలేనివాడ” నని తెలిసికొనువాడు కర్మజిద్దుట కాదు. కనుకనే “ఏవం జ్ఞాత్వా” కర్మైవత్వములేని తాము కర్మాలిప్తులమని తెలిసికొని కృతంకర్మ పూర్వైః పి ముముక్షుభిః” యీ యుగమున యయాతీయదువ్రభృతులగు ముముక్షువులచే కర్మచేయబడెను. “కురు... కృతం” కావ నీవుగూడ కర్మచే చేయుము కాని ఊరక కూర్చొనుటను గాని సున్యసించుటను గాని జేయుకుము. నీవు చేయుకర్మలు తత్త్వవేత్తవుకానిచో నీ కాత్మశుద్ధ్యర్థమువయో

గీ॥ కిం కర్మ కి మకర్మేతి కవయోప్యత్ర మోహితాః ।

త త్తే కర్మ ప్రవక్ష్యామి య ద్జ్ఞాత్వా మోక్ష్యసేఽశుభాత్ ॥ ౧౩॥

పదవిభాగము:— కిం- కర్మ- కిం- అకర్మ- ఇతి- కవయః- అపి- అత్ర- మోహితాః- తత్- తే- కర్మ- ప్రవక్ష్యామి- యత్- జ్ఞాత్వా- మోక్ష్యసే- అశుభాత్ । ౧౩

ప్రతిపదార్థము:— కర్మ = కర్మము; కిం = ఎట్టిది?; అకర్మ = అకర్మము; కిం? = ఎట్టిది?; ఇతి = ఈ విధమున; కవయోసి = బుద్ధిమంతులున్న; అత్ర = ఈ కర్మాకర్మ విషయమై; మోహితాః = మోహమును పొందిరి; యత్ = ఏకర్మాకర్మములను; జ్ఞాత్వా = తెలిసికొని; అశుభాత్ = సంపాదమునుండి; మోక్ష్యసే = విడువబడెదవో; తత్ = ఆ; కర్మ = కర్మమును; అకర్మ = అకర్మమును; తే = నీకొఱకు; ప్రవక్ష్యామి = చెప్పగలను. ౧౪

కాంక్షరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

అనునది మొదలగు గ్రంథభాగమునందు మాచే జూపబడిన విధముననే విధిచే ప్రాప్తము కానందున యనువాదమాత్రమేయని గ్రహింపనగును. అట్లునుడు శోకమోహన్యాకులుడై బ్రాహ్మణధర్మమునందు ప్రవృత్తుడగుటకు సిద్ధమై స్వధర్మవిముఖుడగుటజూచి యతనిని స్వధర్మమునందు ప్రోత్సహించుచుండెనే కాని యుద్ధకర్మమును విధించుటలేదని గ్రహింప నగును ౧౫

గించును. తత్త్వవేత్తవగుచోనవి లోకసంగ్రహార్థమగును. ఈకర్మల జనకములచే బూర్వయుగమునందు గూడ జేయబడెను. (ఇట్లనుటచే— పూర్వులగు యదుయయాతిప్రభృతులును, అంతకంటె పూర్వులగు జనకాదులు ఈ కంఠము నాచరించిరి. కాననవశ్యము నీవు చేయదగిన దని సూచితమయ్యెను.)

శంకరానందీయము:— “శరీరేంద్రియాదిరూపమును నుపాధిచే ననుష్ఠింపబడిన కర్మలు బంధకములుకా” వనెడి విద్వాంసుని జ్ఞానమే వరార్థప్రవృత్తియందు ప్రబలమగు సాధనమని సూచించి, ప్రాచీనులకూడ “నుపాధికృతమగు కర్మలు బంధకములు కా” వనెడి జ్ఞానముచేతనే వరార్థము కర్మలయందు ప్రవృత్తులై రని శిష్టాచారమును ప్రమాణముగ నిచ్చి యోయర్హున! నీవుకూడ శిష్టులగు ప్రాచీనులయారముననే యనుసరించుచుని యీశ్లోకమున బోధించుచుండెను.

నేను “అహం” అనెడి బుద్ధికి సాక్షియగు ప్రత్యగాత్మస్వరూపుడను. అట్టి నేను దేహేంద్రియముల కంటె భిన్నుడను. కనుకనే దేహేంద్రియాదికృతమగు కర్మలచే బద్ధుడను కానని యాత్మకు దేహేంద్రియాదిభిన్నత్వమును, దేహేంద్రియాదికృతమగు కర్మల కబంధకత్వమును వై జెప్పినవిధమున తెలిసికొని “ముముక్షుభిః” (ఈపదము గర్భితణిజస్తరూపము.) అవిద్యాబంధమునుండి విడిపించుట కిచ్చయించు ప్రాచీనులగు జనకాదులచే లోకహితార్థము కర్మ మాచరింపబడెను. కాన నోయర్హున! నీవుకూడ బ్రాచీనులు, పత్నురుషులు అగు జ్ఞానవృద్ధులచే నాచరింపబడినట్టి యచాదికాలప్రవృత్తమగు కర్మమునే లోకహితార్థ మాచరింపుము. సన్యాసమునుమాత్రము స్వీకరింపవలదని యర్థము.

శ్రీధరీయము:— “అహంకారాదులు లేకుండగ నాచరింపబడిన కర్మ బంధకముకాదు,” అని తెలిసికొని ముముక్షువులగు జనకాదు లంతఃకరణశుద్ధినిమిత్తము యుగాంతరములయందుకూడ చేయబడిన కర్మ నాచరించిరి. కాన నోయర్హున! నీవుకూడ మొట్టమొదట కర్మ నాచరింపుము. ౧౬

శాంకరభాష్యమ్:—

తత్ర కర్మచే త్కర్తవ్యం త్వద్వచనా దేవ కరో మ్యహం కిం విశేషితేన పూర్వైశ్చ పూర్వతరం కృత మిత్యుచ్యతే— యస్మా న్మహా దై వ్యవశ్యం కర్మణి, కథం?— కిం కర్మేతి । కిం కర్మ? కిం చాఽకర్మేతి కవయో మేధావి నో ప్యతాస్మి స్కర్మాదిఃషయే మోహితా మోహం గతా అత స్తే తుభ్య మహం కర్మాఽకర్మ చ ప్రవక్ష్యామి యద్భాత్వా దిత్వా కర్మాది మోక్ష్యసేఽశుభా త్సంసారాత్ ।

॥౧౬॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

“మనుష్యలోకమున కర్మయే చేయదగిన దగుచో నీవాక్యముననుసరించియే నాచరించెదను “పూర్వైః పూర్వతరం కృతం” పాపములచే నతి పాపముగ కర్మ చేయబడెనని చెప్పట యెందులకు?” అనెదవా? చెప్పెద వినుము. కర్మయందు మహాదైవమ్యము కలదు. అది యెట్టిదనిన? కర్మమనగ నెట్టిది? అకర్మమనగ నెట్టిది? అని బుద్ధిమంతులు కూడ నీకర్మాకర్మవిషయమై మోహమును పొందిరి. కాన, శీకర్మాకర్మములను తెలిసికొని కశ్యలమగు సంసారమునుండి విడువబడెదనో, అట్టి కర్మాకర్మములను నీకొరకు చెప్పెద.

ఈ చెప్పటవలన (మేధాస్థులకు గూడ నీకర్మ విషయమై వ్యామోహము సంభవించుచుండ నీకు వ్యామోహము కలుగకతప్పదు. అట్టి వ్యామోహ నిరాసార్థమై ఆప్తవాక్య మపేక్షితము. కర్మమునందు వైషమ్యము కలదు. కాన నతిపాపముగ కర్మము పాపములచే నాచరింపబడెనని పైప్రశ్నకు సమాధాన మీయబడెను.)

॥౧౭॥

— † రథ అధ్యాయము — ౧౭వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు † —

మథ సూదనసరస్వతీయము:— “పూర్వైః పూర్వతరం కృతం” అని కర్మ నాచరించుటయందు మిక్కిలి నిర్బంధము చేయుచుంటివి. ఇ.క నీకర్మవిషయమున నేమి సందేహము కలదనె? చా? ఓయగ్ధవా! ఈకర్మవిషయమున సందేహము కలదని “కిం కర్మ” అను శ్లోకముచే చెప్పుచుండెను.

క్రియారహితమగు నొడ్డుయందుండు వృక్షములయందు నావలో నుండు పురుషునకు క్రమవర్తమాను డుటవలనను, అట్లే చతురింద్రియసంబంధము కలిగిన దూరప్రదేశమున నడచుచున్నట్టి పురుషు యందుం చూరదోషమువలన గత్యభావభక్తి గన్పట్టుటవలనను వరమార్గముగ “నేదికర్మ? యేది యకర్మ” యని బుద్ధిమంతులుకూడ నత్యంతము నిరూపించుటకు కష్టము కానందున వీవిషయమున మోహమును పొందిరి. అనగా నిర్ణయించుటకు సామర్థ్యము లేకుండిరి. కాన నోయర్థుని ! నీకొరకు కర్మస్వరూపమును, అకర్మ స్వరూపమును సందేహము లేకుండగ చెప్పెద. ఈకర్మాకర్మస్వరూపమును తెలిసికొని సంసారము నుండి విడువబడెదవు.

శంకరానందీయము:— “కర్మణా బధ్యతే జంతుః” (జీవుడు కర్మముచే బంధింపబడును.) అనెడి శ్మృతివలన కర్మమును బంధకత్వమే నిర్ధించుచున్నదని శంకరవజనదు “కర్మణా బధ్యతే జంతుః” అను స్మృతి వాక్యమవిద్వాంసునిచే నాచరింపబడిన కర్మలకే బంధకత్వము బోధించును. “శం విదత్వా న లిప్యతే కర్మణా పాపకే” (సచ్చిదానందాత్మస్వరూపమును తెలిసికొనినచో పాప కర్మచే లేపమును పొందడు.) అను

గీ॥ కర్మణో హ్యపి బోధవ్యం బోధవ్యం చ వికర్మణః ।

అకర్మణశ్చ బోధవ్యం గమానా కర్మణో గతిః ।

॥౧౭॥

ఓదవిభాగము:— కర్మణః- హి- అపి- బోధవ్యం- బోధవ్యం- చ- వికర్మణః- అకర్మణః- చ- బోధవ్యం- గమానా- కర్మణః- గతిః । ॥౧౭॥

ప్రతిపదార్థము:— కర్మణో హ్యపి = శాస్త్రవిహితకర్మముయొక్కయు; తత్త్వం = తత్త్వము; బోధవ్యం = తెలిసికొనదగినది; అస్తి = కలదు; వికర్మణః = శాస్త్ర నిషిద్ధముయొక్కయు; తత్త్వం = తత్త్వము; అకర్మణశ్చ = తూష్టింభావముయొక్కయు; తత్త్వం = తత్త్వము; బోధవ్యం = తెలిసికొనదగినది; అస్తి = కలదు; (“తత్త్వం, అస్తి” అను ఈరెండు పదములు ప్రామాదుస్థలములయందు నధ్యాహార్యములు) కర్మణః = (ఈపద ములక్షణము, ఉపలక్షణ మనగ సక్తవ్యామునను దేక దేశకథనము) కర్మాకర్మవికర్మములయొక్క; గతిః = తత్త్వము; గమానా = విషయము తెలిసికొనుటకు కర్మమైనది కాదు. ॥౧౭॥

శాంకరభాష్యము:—

నచైత తత్త్వయా మన్తవ్యం, కర్మనామ దేహాదిచేష్టా లోకప్రసిద్ధ మకర్మ తదక్రియా

శాంకరభాష్యత్వబోధిని:—

“కర్మ మనగ లోకప్రసిద్ధమగు దేహాదిచేష్టకదా. అకర్మమనగ తూష్టింభావముగ నుం శ్రుతి విద్వాంసునకు పాపకర్మసంబంధము లేదని బోధించుచున్నది. కాన బూర్వోదాహృతస్మృతి యజ్ఞాని విషయకమేయని తెలిసికొననగును.

అందువలన కర్మాకర్మలక్ష్యమును లెప్పుగ తెలిసికొనిన విద్వాంసునిచే నాచరింపబడినకర్మ యకర్మ యేయై బంధముకొఱకుకాదు. అవిద్వాంసునిచే చేయబడిన యకర్మయు కర్మయేయై బంధముకొఱకుగను.

“నిపుణులైన రీతిని కర్మ యకర్మస్వరూపము, అకర్మ కర్మస్వరూపము నగుచో కర్మాకర్మల లక్షణ మేది?” యని శంకించెదవా? చెప్పెదవినుమని “కింకర్మ” అనుశ్లోకముచే శ్రీకృష్ణవరమాత్మ చెప్పదొడగెను.

శ్రుతిస్మృతులచే విహితమైనదియే కర్మ. శ్రుతిస్మృతులచే విహితముకానిది యకర్మయని కొందరు పండితులు జెప్పిరి. మరికొందఱు శాస్త్రసార్థము లన్నియు కర్మలు, అట్టి శాస్త్రసార్థకర్మల సంత్యాస మకర్మ యేయు, చలనాత్మకమగునదంతయు కర్మ. తూష్టింభావముగ నుండుల యకర్మ మని మఱి కొందఱు జెప్పుచుండిరి. మఱి కొందరు కర్మఃబద్ధవాచ్య మేది? అకర్మఃబద్ధవాచ్య మేది? అని కర్మాకర్మతత్త్వ నిర్ణయమునందు మూఢభావమునుబొంది కర్మాకర్మతత్త్వమును నిర్ణయించుట కసమర్థులైరి. కాన కర్మా కర్మస్వరూపమును తెలియని నీకొరకు కర్మాకర్మల లక్షణము నుపదేశించెదను. ఇట్టి కర్మాకర్మల తత్త్వ మును తెలిసికొనినచోనిపు ముక్తుడవు కాగలవు.

శ్రీధరి యము:— అట్టికర్మ తత్త్వవేత్తలతోగూడి విచారించి చేయదగినదని ‘కింకర్మ’ అనుశ్లోకముచే బోధించుచుండెను, కర్మనాచరించుట యెట్టిది? కర్మాకర్మమెట్టిది? అను విషయమై వివేకులుకూడ మోహ మును పొందిరి. కాన నేకర్మను చేయుటవలన సంసారముచే విడువబడెనచో అట్టికర్మాకర్మలను నీకొరకు బోధించెను వినుము. ॥౧౬॥

—† రవ అధ్యాయము ౧౭వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు —

మధుసూదనసరస్వతీయము:— దేహేంద్రియాదివ్యాపారము కర్మయనియు, తూష్టింభావము

శాంకరభాష్యమ్:—

తూష్ణీ మానసం కిం తత్ర బోధ్యమితి । తస్మా దుచ్యతే కర్మా ఇతి । కర్మణ శ్చాస్త్రీ విహితస్య హి యస్మా దప్యస్తే బోధ్యం చాస్త్రేవ వికర్మణః ప్రతిషిద్ధస్య బోధ్యమ్ । తథాఽకర్మణశ్చ తూష్ణీంభావస్య బోధ్యమస్తీతి త్రిష్వప్యధ్యాహరః కర్తవ్యో యస్తా ద్గహనా విషమా దుర్జ్ఞానా, కర్మణ ఇత్యపలక్షణార్థం కర్మాదీనాం కర్మాకర్మవికర్మణాం గతి ర్యాథాత్మ్యం తత్త్వమిత్యర్థః ।

॥౧౭॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

దుటయేకదా, ఇట్టి కర్మాకర్మవికర్మలక్షణములై తెలిసికొనదగిన దేదికల" దనినీవుతలవరాదు. యెందువలన ననెదవా? శాస్త్రవిహితకర్మలక్షణములై, శాస్త్రవిషిద్ధమగు వికర్మవిషయములై, అకర్మవిషయములై (తూష్ణీంభావవిషయములై) తెలిసికొనదగినది కలదు. కాన నాప్రవచన మర్థపత్తగును. (ఇటుగల "కర్మ" అనుపద ముపలక్షణము. అనగా తాను చెప్పదగిన యంశమున నేకదేశమును చెప్పట) ఇచట కర్మాకర్మవికర్మలు చెప్పదగియుండ తదేకదేశమగు కర్మము బోధించు కర్మపదమునుమాత్రమే ప్రయోగించుట. అనగా నిచట కర్మపదముచే కర్మాకర్మ వికర్మలు గ్రహింపనగును.) (కర్మాకర్మవికర్మముల తత్త్వము తెలిసికొనుటకు శక్యముకాదు. కాన నేనాతత్త్వమును జెప్పద వినుము.)

॥౧౭॥

పాండియుండట లకర్మయోగము నిర్వలోకపరిసద్ధమే. ఈవిషయమును నేనే యెరుగుదును. ఈవిషయమున నీవు బోధించదగిన దేదికలను శంకను "కర్మణః" అను శ్లోకముచే దొలిగించుచుండెను.

శాస్త్రవిహితకర్మయొక్క తెలియదగిన తత్త్వముకలదు. శాస్త్రవిషిద్ధకర్మయొక్క తెలియదగిన తత్త్వము కలదు. తూష్ణీంభావరూపమగు అకర్మయొక్క తెలియదగిన తత్త్వము గలదు. కర్మాకర్మ వికర్మల తత్త్వము తెలిసికొనుట శక్యమైనది కాదు. అందుచే "కర్మాకర్మవికర్మలు లోకపరిసద్ధములే. అందు తెలిసికొనదగిన దేదికల" దని శంకింపఁజనదని యాశయము.

॥౧౭॥

శంకరానందీయము :—కర్మాకర్మవికర్మల తత్త్వ మారురుతువు తెలిసికొనదగినదా? లేక ఆరూఢుడు తెలిసికొనదగినదా? "ఆరురువు చే కర్మాకర్మవికర్మలయం దధికారము కలవాడు. కర్మాకర్మవికర్మల దురవగాహము లగుటవలన నతడే ప్రయత్నపూర్వకముగ కర్మాకర్మవికర్మలతత్త్వమును తెలిసికొనవలయును. ఆరూఢుడు తెలిసికొనవలసరములేదు" అను వాశయముచే "కర్మణః" అను శ్లోకమును జెప్పదొడఁగెను.

శాస్త్రము లనేకములు. శాస్త్రప్రవర్తకు లనేకలు. అట్టి శాస్త్రప్రవర్తకులచే బోధింపబడిన కర్మ గూడ దేశభేదముచేతను, కాలభేదముచేతను, యుగ భేదముచేతను, అధికారిభేదముచేతను, బ్రాహ్మణాది వర్ణ భేదముచేతను, బ్రహ్మచర్యాద్యాశ్రమభేదముచేతను, జాత్యాయావ్వనాది వయోభేదముచేతను, అవస్థాభేదముచేతను సంకోచము, వికాసము గలిగి కర్మవిధి యనేకరూపములగును. కాన అట్టి కర్మయొక్క తత్త్వము వారురుతువు తెలిసికొనిన యథాశాస్త్రముగ కర్మ నాచరించుటకు నవర్థుడగును. అట్టి కర్మతత్త్వమును తెలిసికొనవలెనాడు యథాశాస్త్రముగ కర్మల నాచరింపనేరదు. అందుచే కర్మవ్యయమగు కర్మయొక్క తత్త్వము వారురుతువు లెన్నగ తెలిసికొనవలయును. అట్లే అనంతకర్మసంబంధముగల విధివాక్యముచే విహితము

మగు కర్మకు విపరీతముగ విధింపబడునది వికర్మ యనబడును. అట్టి వికర్మయే పరిపిద్ధకర్మ యనియు తెప్పించును. అట్టి నిపిద్ధకర్మ యుపదేశకాలాదభేదముచే నేకవిధములు. అట్టినిపిద్ధకర్మతత్త్వమును దెలిసికొనిన యానిపిద్ధాశము బిర్యజించుటకు వీలగును నిపిద్ధమును దెలిసికొనినచో బిర్యజించుట వలనుపడదు కాన శాస్త్రనిపిద్ధమగు నిందితకర్మయొక్క తత్త్వమునుకూడ తెలిసికొనవలయును. అకర్మయనగ కర్మసంన్యాసము. ఈ కర్మసంన్యాసము కామ్యకర్మ పరిత్యాగమనియు, నిపిద్ధకర్మ పరిత్యాగమనియు, కర్మఫలపరిత్యాగమనియు, సర్వకర్మపరిత్యాగమనియు ననేకవిధములు. కాన అట్టి కర్మసంన్యాసరూపమగునట్టి యకర్మయొక్క తత్త్వము తెలిసికొనవలసినది. కర్మాకర్మవికర్మయొక్క గతి అనగా ఇతికర్తవ్యతాశయము విద్యాంశ లకుకూడ తెలిసికొనుటకు శక్యమైనది కాదు. కాన అరుదుకుపు కర్మాకర్మవికర్మల స్వరూపమును, లక్షణమును, రహస్యమును, శాస్త్రమువలన, ఆచార్యునివలన తెన్నగ దెలిసికొనవలయును.

పరమార్థప పా:— కర్మాకర్మవికర్మల తత్త్వము తెలిసికొనుట శక్యమైరది కాదని “కర్మణః” అను శ్లోకముచే బోధించుచుండును.

మోక్షనిరూపమున కర్మాకర్మణమునందు వికర్మ యుక్తాంతము కాలేదు. కాన పేరవిహితమగు కర్మవలన నేది పాప్తింపుచునో తత్త్వమువలన నెట్టిది తెలియనగును. కర్మము “కర్మ ణ్యకర్మ యః పశ్యే దకర్మణ చ కర్మ యః” అను సుత్తరశ్లోకముచే రెండువిధములుగ చెప్పబడును. అట్లు రెండువిధముల ననుసరించి స్వర్గపాపక మగు కర్మము నశించువలము కలదగుటచే వికర్మమనబడును. అట్టి పానివలన నేమి ప్రయోజనము పాప్తింపుచు నని దెలిసికొనవలయును. అట్లే “అకర్మణః” కర్మగరిష్టమాప్తిరూప మగు నైష్కర్మ్యమువలన నేమి సంభవించుననియు దెలిసికొనవలయును. ఎందులకు తెలుసుకొనుటయనెదవా? కర్మయొక్కగతి (తత్త్వము) గహనము (తెలిసికొనుట) క్లిష్టమైరది. ఈ విషయమే “కర్మాగ్రామకర్మ మర్మ సుధియా బోధవ్య మేవాదితః, కర్మ ప్యా ద్విధిపూర్వకం తు మనసా సరే న్ద్రియవ్యాప్యతి. త ద్వేద్ధా సఫలం ఫలం రహితం త్వాన్యం వికర్మ స్మృతం, బద్ధా దన్య దకర్మ శుద్ధి రణానైష్కర్మ్యతా మాగతమ్” యోగ్యమైన బుద్ధిగల పురుషుడు ప్రపంచమున కర్మాకర్మవికర్మల రహస్యమును తెలిసికొనవలయును. ఈ మూటిలో కర్మయనగ నేదియనిన? “అహ రహ స్సంధ్యా ముపాసిత” ఇత్యాదివిధిపూర్వకముగ సత్వప్రధానమగు మనస్సుతో గూడ త్వక్చక్షుశ్రోత్రసంఘాతముల నెడి జ్ఞానేంద్రియములయొక్కయు, వాక్పాదపాణిపాయూషస్తలనెడి కర్మేంద్రియములయొక్కయు వ్యాపారమే యనబడును. అనగా యజ్ఞోపకరణము, దర్శనము, (శాస్త్రము) శాస్త్రప్రతిపాద్యము, వేదశాస్త్రము, హోమధూమాఘ్రాణము, యజ్ఞపాత్రల దర్శనము, పురోదాశభక్షణము, యజ్ఞపామగ్నీసంపాద విమితము హస్తపాదమలక్రీయ, ఋతుకాలమున భార్యాగమనము, దక్షిణదిక్కునందు మలోత్సర్జనము, మొదలగు విభుక్తమగు నేంద్రియవ్యాపారము కర్మ యనబడును ఇట్టికర్మ స్వర్గమును పొందించుచున్నదై సఫలమనియు, మోక్షప్రాప్తకమై ఫలరహితమనియు రెండువిధములు. రెండువిధముల కర్మల విషయమై విధినమానమే. విధి నమానమైతపు డేకవిధమే యగునుకాని రెండువిధములెట్లుగననెదవా? ఈ వైవిధ్యము సఃకల్పకృతము. (అనగా ఫలసంకల్పముచే ననుష్ఠించిన వది సఫలకర్మ యనబడును. సంకల్పరహితమైనకర్మ ఫలరహితమనబడును) ఆ రెండుకర్మలలో మొట్టమొదటిది యగు సఫలకర్మ స్వర్గప్రాప్తకమై విశ్వరూపము కలిది. అందుచే నట్టి కర్మ బంధకమగుటవలన వికర్మ యనబడును. ఫలరహితకర్మము మొట్టమొదటి నొనరించినవిధం యురతిని (శాంతిని) బోధి జ్ఞానవృద్ధిమును పొంది మోక్షప్రాప్తమగును. కాన ఫలరహితకర్మ అకర్మ మనబడును.

గీ॥ కర్మ ణ్యకర్మ యః పశ్యే దకర్మణి చ కర్మ యః ।

స బుద్ధిమాన్మనుష్యేషు స యుక్తః కృత్స్నకర్మకృత్ ।

॥౧౦॥

వదవిభాగము:— కర్మణి— అకర్మ— యః— పశ్యేత్— అకర్మణి— చ— కర్మ— యః— సః— బుద్ధిమాన్— మనుష్యేషు— సః— యుక్తః— కృత్స్నకర్మకృత్ ।

॥౧౦॥

ప్రతిపదార్థము:— యః = ఎవడు; *కర్మణి = కర్మమును; అకర్మ = అకర్మమునుగ; పశ్యేత్ = తెలిసికొనునో; అకర్మణిచ = అకర్మమును; కర్మ = కర్మముగ; యః = ఎవడు; పశ్యేత్ = తెలిసికొనునో; సః = వాడు; మనుష్యేషు = మనుష్యులలో; బుద్ధిమాన్ = బుద్ధిమంతుడు; సః = వాడు; యుక్తః = యోగి; కృత్స్నకర్మకృత్ = నిఖలకర్మల నాచరించినవాడు,

॥౧౦॥

శాంకరభాష్యమ్:—

(1) కిం పునస్తత్త్వం కర్తాదేర్యదోషధ్వం వత్సోమితి, పతిజ్ఞాతముచ్యతే—కర్మణితి కర్మణి కర్మ క్రియత ఇతి వ్యాపారమాత్రం తస్మిన్కర్మ ణ్యకర్మ కర్మాభావం యః పశ్యే దకర్మణి చ కర్మాభావే కర్మతన్విత్యా తప్రవృత్తినివృత్త్యర్వస్తస్మాదప్రైవ హి నర్వ ఏవ శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

(1) “కర్మాకర్మవికర్మల యేతత్త్వము దెలిసికొనడగినదో దానిని చెప్పెదనని నీచే బ్రతిజ్ఞ చేయబడెను. అట్టి తత్త్వ మేది” యందువా? చెప్పెద వినుము.

చేయబడు వ్యాపారమాత్రమెల్ల కర్మ యనబడును. అట్టికర్మమునందు ‘అకర్మ’ కర్తాభావము నెవడు చూచునో “అకర్మణి” కర్తాభావమునందు కర్మము నెవడుచూచునో అనగా ఇట ప్రవృత్తి యనగా కర్మరూపము, నివృత్తి యనగా కర్తాభావరూపము నగును. కాన నివృత్తిరూపకర్తాభావమునందు కర్మదర్శన మెట్లు పొసగునెడవా? ప్రవృత్తిరూపకర్మ మెట్లు కర్తృధీనమో అట్లే నివృత్తియు కర్తృధీనమేయగును. కాన ప్రవృత్తియందువలె నివృత్తి యందుకూడ కర్మదర్శనము విరుద్ధముకాదు. నివృత్తి వస్త్వధీనమగుటచే కర్మనిబంధనములేదు.

—♦ రవ అధ్యాయము ౧౦వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు ♦—

మధుసూదనసరస్వతీయము:— ఒకానొకడు నాన నధిస్థించి నదియందు ప్రయాణముచేయుచుండ నాపురుషుడు నదీతటము (వడ్డు) నందుండు వృక్షములవైపు చూచిన వృక్షములు పరుగిడుచున్నట్లు తలచును. అట్లే శరీరేంద్రియాదులు వ్యాపారము (కర్మ) కలవై యుండ ‘నేమమనుష్యుడను, గుడ్డివాడను, స్థూలుడను, శాన్ద్రాణుడను’ అని యాత్మయందు శరీరేంద్రియాదితాదాత్మ్యాధ్యాస (భ్రమ) కలవాడగుటవలన శరీరేంద్రియాదినిష్ఠమగు వ్యాపార (కర్మ) మాశ్చన్యమే యని తలచును. అట్లాశ్చన్యముగ దలచిన కర్మయందు— క్రియాశూన్యమగు నదీతటమునందు వృక్షముయందు చలనక్రియ యున్నదని తలచుచున్నను తత్త్వము పరిశీలించి యాకీయ నదీతటస్థవృక్షములయందు లేదు, నదీతటస్థములయందకర్మ కలని తలచినట్లు ఆకర్తృత్వరూపమును చక్కగ బరిశీలించి వాస్తవముగ శరీరేంద్రియాదినిష్ఠ

*ఈశ్లోకమునందు “పశ్యేత్” అను క్రియాపరమునకు జ్ఞాన మర్థమగుటజేసి ‘కర్మణి’ అను స్థలము నందుగల శస్త్రమికి విషయకృత మర్థము గ్రహింపవలయును కనుక నీవ్రతిపదార్థ నిరూపణమునందు ద్వితియార్థముగ తెప్పరిచెను. (కర్మ నకర్మగను, అకర్మను కర్మగను నెవడు తెలిసికొనునో యని యర్థము.)

శాన్తం భావ్యమే—

క్రియాకారకాదివ్యవహారోఽవిద్యాభూమా వేవ కర్మ యః పశ్యే తృత్యతి స బుద్ధిమాన్మను-
ష్యేషు స యుక్తో యోగీ కృత్స్నకర్మకృ త్సమస్తకర్మకృచ్ఛ స ఇతి స్త్రూయతే కర్మాకర్మ-
ణో వితరేతరదర్శి ।

(2) సను కి మిదం విరుద్ధ ముచ్యతే—కర్మ ణ్యకర్మ యః పశ్యేది త్యకర్మణి చక్రకర్మేతి-
సహికర్మాఽకర్మ స్యా దకర్మ వా కర్మ, తత్ర విరుద్ధం కథం పశ్యే ద్ద్రీష్టా ।

శాన్తం భావ్యత్యబోధనిః—

కాన నివృత్తిరూపకర్మాభావమునందు కర్మదర్శనము సంభవింపదని శంకింపవలదు కర్మయని,
కర్తయని, ఫలమనెడి వ్యవహార మవిద్యావస్థయందే సర్వులకు సంభవించును. ఎందువలననిన?
సవిద్యావస్థయందు సత్యవస్తుచందర్శనము లేదు కనుకనే యవిద్యావస్థయందే క్రియాకారక
ఫలభేదము కాన నట్టి యవిద్యావస్థయందు ప్రవృత్తియందువలె నివృత్తియందుకూడ నెవడు
కర్మను తెలిసికొనునో (యని యర్థము.) వాడు బుద్ధిమంతుడు, మనుష్యులలో వాడు యోగి,
సమస్తకర్మముల నాచరించినవాడు. (ఈశ్లోకమున కర్మమునం దకర్మమును అకర్మయందు
కర్మమును చూచువాడు నుతింపబడెను.)

(2) ఇంతవరకు “కర్మ ణ్యకర్మ యః పశ్యేత్” అను శ్లోకమునందుగల శబ్దములకు
యథాశ్రుతార్థము నిరూపింపబడెను. ఇంతమాత్రమునే తెలిసికొని శ్లోకతాత్పర్యజ్ఞానము లేని
వాడై వాది శంకించుచుండెను. కర్మయం దకర్మమును, అకర్మయందు కర్మము నెవడు తెలిసి
కొనునో యని విరుద్ధముగ బలుకుచుంటివేమి? ఏమిఁరోధమనెదవా? ఇట్టి కర్మణి, అకర్మణి,
అనుస్థానములయందుగల సప్తమికి విషయత్వ మర్థమా? అధికరణత్వ మర్థమా? విషయత్వ
మనెదవా? కర్మవిషయకము, అకర్మప్రకారకము దర్శన మగును అది యెట్లనిన? మృత్తు

మగు నీకర్మ అకర్మమే. అగా నకర్తయగు నాత్మయందు లేదు. అని యెవడు తెలిసికొనునో— (అగా-
దేహేంద్రియాదులు వ్యాపారములు కలవై యుండ దేహేంద్రియాదులే నేనను భ్రాంతివలన దేహేంద్రి-
యాదులయందుండు వ్యాపారము నాత్మయం దద్యసించి నేను చేయుచుంటి నని భ్రమించుచుండెను.
అట్లు దేహేంద్రియాదినిష్ఠవ్యాపారము కలవాడుగ భ్రమించుచు యాత్మస్వరూపమునందు కర్మాభావ
మును యెవడు తెలిసికొనునో) యని “కర్మ ణ్యకర్మ యః పశ్యేత్” అను పాదమున కర్థము. మఱియు
దూరముగ కొందఱు మనుజులు నడచి వెళ్ళుచుండ వారలు కంటికి కనుపించుచుండ దూరదోషముచేత యా-
పురుషులు నడచుటలేదని తలచును తత్త్వమును విచారించి యాపురుషులు నడచుచుండిరని తెలిసికొనును.
అట్లే దేహేంద్రియాదులు త్రిగుణమాయావరణము లగుటవలన నెల్లపుడు వ్యాపారములు కలవై
యుండ నేను నిర్వాప్తపారివై సుఖముగ నుంటి నను యభిమానముచే నాత్మయం దారోపితమగు వ్యాపా-
రోపరమమునందు (అకర్మయందు) వ్యాపారయుక్త దేహేంద్రియాదుల స్వరూపపర్యాయోచన చేసి వస్తుతః
నీవ్యాపారోపరమము (అకర్మ) నివృత్తియనెడి వ్యయత్వస్వరూపమగు వ్యాపారమే యని యెవడు తెలిసి

శాంకరభాష్యమ్:—

(3) న స్వకర్తృవ పరమార్థత స్సత్కర్మవ దవభాసతే మూఢదృష్టై ర్లోకస్య । తథా కర్తృవాకర్మవ త్తత్ర యథాభూతదర్శనార్థ మౌహ భగవాన్ “కర్మ జ్యైశ్చ కర్మ యః పశ్యే”

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

నకు, ఘటమునకు తాదాత్మ్యము సంబంధము. అనగా ఘటము మృత్స్వరూపమునుట. అట్టి మృద్ధుటములకగు “మృత్తు ఘటము” అను దర్శనము మృద్విషయకముఘటప్రకారకమునగును. అట్లే కర్మాకర్మలకు తాదాత్మ్యముండినచో “కర్మ మకర్మము” అనెడి దర్శనముకూడ కర్మవిషయకము, అకర్మప్రకారకము నగును. కాని ప్రవృత్తినివృత్తిరూపములగు కర్మాకర్మల కెన్నడును తాదాత్మ్యము పొనగదు. అనగా నెన్నడును కర్మ మకర్మముకాని, అకర్మము కర్మము కాని కానేరవు. అందుచే కర్మము నకర్మముగను, అకర్మమును కర్మముగను తెలిసికొనుమని చెప్పబట విరుద్ధము “కర్మణి, అకర్మణి” అను స్థలములయందుకల సప్తమీవిభక్తి కథిరరాత్వ మర్థమనెదవా? అట్లే నను కర్మ భావరూపము, అకర్మ యభావరూపము. కాన నట్టి భావా భావరూపములగు కర్మాకర్మముల కాధారాధేయభావము సుతరాం విరుద్ధమగుటజేసి కర్మము నం దకర్మమును, అకర్మమునందు కర్మమును జూడుమని చెప్పబటయు నత్యంతవిరుద్ధమే యగును.

(3) “కర్మణి, అకర్మణి” అనుస్థలములయందుకల సప్తమీవిభక్తికి విషయత్వార్థము నంగీరించి వాదిచే నుడువబడిన పూర్వపక్షమును పరిహరించుచుండెను. అదియెట్లనిన?

ఆత్మానాత్మలకు పరస్పరాధ్యాస మనాదిసిద్ధము అనగా నాత్మానాత్మవివేకములేని ప్రాణికోటి నిష్క్రియమగు నాత్మయు, సక్రియమగు ననాత్మయు (శరీరాదులు) యొకటేయని

కొనునో అట్టి పరమార్థదర్శి బుద్ధిమంతుడనియు, యోగయుక్తుడనియు, సర్వధర్మముల నాచరించినవాడనియు ద్వితీయచరణముచే స్తుతింపబడెను. ఈ ల్లోకమునందుగల “కర్మ జ్యైశ్చ కర్మ యః పశ్యే” అను పాదమునందుగల కర్మకర్మమునకు కర్మవికర్మ లర్థము కాన ప్రథమపాదముచే కర్మవికర్మల తత్త్వము చెప్పబడెను. “అకర్మ ణి వ కర్మయః” అను ద్వితీయపాదముచే అకర్మయొక్క తత్త్వము చెప్పబడెను. అని తెలిసికొనవలయును

కర్మత్వాభిమానము లేనిచో కాస్త్రీవిహితకర్మకాని, కాస్త్రీసపిద్యకర్మముగాని బంధపాతువు కాదు. కాన నోయర్థునా! కర్మ బంధపాతువుకావ “నే నేకర్మను చేయక మదాసీనుడనై సుఖముగ నుండెద” నని నీవు తలచుట మృష (మిథ్యమే). కర్మత్వాభిమానమును పరిత్యజించినవానిని కర్మ బంధం తునేరదని “వ మాం కర్మాణి లింపంతి” అనుశ్లోకముచే చెప్పబడెను. వస్తుతత్త్వమును తెలిసికొననిచో “మాడ్టింభావముచే నుట” నను యాదాసీన్యాభిమానస్వరూపమగు కర్మయు బంధపాతుచే యగును. అందువలన కర్మవికర్మాకర్మల తత్త్వమును వైసబోధించిన విధమున వెరిగి వికర్మను, అకర్మను పరిత్యజించి కర్మత్వాభిమానమును ఫలాభిసంధిని వదలి యోయర్థునా! విహితకర్మము నాచరింపుమని యభిప్రాయము.

ఈశ్లోకమును మఱియుకతీరున వ్యాఖ్యానింపవచ్చును. అదియెట్లనిన? ‘కర్మణి’ జ్ఞానకర్మయందు అనగా ర్మశక్యమగు అడవప్రపంచమునందు సద్రాపముచేతను పురణరూపముచేతను అనుస్మృతము, సక్ష్య భిమానిభావము అగు “అకర్మ” అచేవ్యము, స్వప్రకాశచైతన్యము అని పరమార్థదృష్టిచే నెవడు తెలిసి

కాంక్షాభాష్యమే:-

చిత్వాది । అతో న విమర్శమే । బుద్ధిమత్త్వాద్యుపపత్తేశ్చ “బోధవ్య” (గీ 4-17) మితి చ యథాభూతదర్శన ముచ్యతే ।

కాంక్షాభాష్యతత్త్వబోధిని:-

భ్రమనాందుచుండుట యనాదిసిద్ధమే. కనుకనే మూఁగును సక్రియమగు శరీరము నడచుచుండ ‘నేను నడచుచుంటిని’ అని నిష్క్రియాత్మయందు గమనాదులను, సక్రియమగు సంతకరణము కామనాదులు కలదై యుండ నిష్క్రియమగు నాత్మయందు దా కామనాదుల నారోపించి ‘నేనిచ్చు యించుచుంటిని’ అనియు భ్రమయుట యితరేతరావివేకముచేతనే కలుగుచుండుట యనుభవ సిద్ధము. మరియు నిట్లే తనకంటే వేరుగ గొప్పట్టుచున్న పుత్రాదులు వికలులైనచో “నేను వికలుడననియు, సకలులైనచో ‘నేను సకలుడ’ననియు భ్రమయుట లోకసిద్ధము. ఇంతియో కాదు. నేత్రమున గుడ్డితనము పొందినచో “నేను గుడ్డివాడను” అనియు, శ్రోత్రమునకు బధిరత్వము పొందినచో “నేను బధిరుడ” ననియు ఇంద్రియధర్మములను తనయందు దారోపించుటయు, ఇంద్రియాదులతో పరస్పరాధ్యాసమువలననే యని గ్రహింపనగును. కాన పరస్పరాధ్యాసమువలన నవివేకి నిష్క్రియమగు కూటస్థబ్రహ్మమును క్రియావంతముగ దెలిసికొను కొనునో, అట్లే “అకర్మణి” స్వప్రకాశమగు దృగ్విస్తువునందు కల్పితము “కర్మ” మాయామయమగు దృశ్యము (జడము) పరమార్థమున నెత్తు కాదు. ఎందువలనని? దృక్కునకు, దృశ్యమునకు పరస్పర సంబంధములేకుండున అని పాతువును సమన్వయించవలెను. ఈవిషయమే “యస్తు సర్వాణి భూతా న్యాస్త్రాన్యే వాసుకశ్యతి । సర్వభూతేషు చాత్మానం తతో న విజాగచ్ఛతే ।” అని ఈ శావరోహసప్తకంఠం చెప్పబడెను. ఇట్టి దృక్కునకు దృశ్యమునకు పరస్పరాధ్యాస యుండినను శుద్ధమగు నాత్మవస్తువును వై తెప్పర విధమున నెవడు తెలిసికొనునో అట్టివాడు పరమార్థదర్శి యగుటవలన యితరుడు కారమున యికడే బుద్ధిమంతుడు యితరుడు కాదు. ఇట్టివాడే బుద్ధిసాసనమగు యోగముతోగూడినవాడు. అంతఃకరణపరిశుద్ధిచే నేకాగ్రీభుతుడు. అందుచేతనే యిట్టివా డంతఃకరణపరిశుద్ధిసాధనమగు నిఖలకర్మల నాచరించిన నాడని వాస్తవధర్మములచే స్తుతించబడుచుండెను. కాన నోయర్జునా! నీవుకూడ పరమార్థదర్శివగుము. పరమార్థదర్శనముచేతనే నీవు నిఖలకర్మల నాచరించినవాడ వగుదునని యథి పోయి ము. కాన దీనిని తెలిసికొనుటచే సంసారమువలన విడువబడెదవు. కర్మాకర్మవికర్మల తత్త్వము తెలిసికొనగలిగితి. అట్టి తత్త్వమును దెలిసినవాడు బుద్ధిమత్త్వాది ధర్మములు కలవాడని స్తుతియు యేకచెప్పబడెనో అంతయు పరమార్థదర్శనమునందు సంగతమగును. పరమార్థతత్త్వముకంటె భిన్నమగు దానియొక్క జ్ఞానముచే ననుభూతపరిసారమునుండి మోక్షణము సంభవింపదు. కాన ననుభూతపరిసారమోక్షకమగు తత్త్వ జ్ఞానమే యిచట వివక్షితము. కాన నోయర్జునా! నీవుకూడ నికరమగు దానిని తెలిసికొనవలెను. అట్టి యితరజ్ఞానమువలన బుద్ధిమత్త్వము కుదరదని పరమార్థదర్శనవ్యాఖ్యానము యుక్తమైనదే.

మఱికొంద రిట్లోకము నన్యరీతిని వ్యాఖ్యానించిరి. అదియెట్లు? ‘కర్మణి’ పరమేశ్వర్యాత్మా నాచరింపబడు నిత్యకర్మ బంధపాతువు కానందున నట్టి నిత్యకర్మ మకర్మమే యని యెవడు తెలిసికొనునో, అట్లే “అకర్మణి” నిత్యకర్మల నాచరించకపోవుట పోత్యవాయజకమగుటచే బంధపాతువగును. కాన అట్టి నిత్యకర్మల నాచరింపకపోవుట (అకర్మము) కర్మమేయని యెవడు తెలిసికొనునో అని “కర్మ ణ్యోర్మయః

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని:-

అచే నాబుద్ధిని తొలగించుటకు శ్రీకృష్ణపరమాత్మ 'కర్మణ్యకర్మయః పశ్యేత్' అని చెప్పమొదలు విడచెను. అనగా నేమి? ఏనిష్క్రియమగు కూటస్థబ్రహ్మమును క్రియావత్తుగ మూఁగులు దెలిసికొనుచుండినో అట్టి క్రియావత్తుగ మూఁగుదృష్టికి భాసించుదానిని 'అకర్మ' నిష్క్రియాత్మనుగ దెలిసికొనుము. అని కర్మణ్యకర్మయః పశ్యేత్' అనుదాని కర్థము. ఏవిధమున నిష్క్రియకూటస్థబ్రహ్మము మూఁగునకు సక్రియముగ భాసించుచున్నదో అట్లే 'కర్మ' సక్రియమగు ద్వైతము 'అకర్మణః' అధిష్ఠానమగు నిష్క్రియకూటస్థబ్రహ్మమునందు సంసృష్టమై భాసించుచున్నదని ఎవఁడు తెలిసికొనునో అని ద్వివేషింపదమగు 'అకర్మణః చ కర్మయః' అనుదాని కర్థము. సక్రియమగు ద్వైతప్రపంచమునకు, నిష్క్రియమగు కూటస్థబ్రహ్మమునకు పరస్పరాధ్యాస (ఆత్మానాత్మలొకటియే యని భ్రమ) సిద్ధించియుండ యట్టి భ్రమను పొంగొట్టి సమ్యక్దర్శనము సిద్ధించుటకు భగవంతుని "కర్మణ్యకర్మయః పశ్యేత్" అనువాక్యముచితమే యగును. ఎట్లు ముత్యపు

చిహ్నము దాచుచున్నది య" అను చరణమును వ్యాఖ్యానించి ఇట్టి వ్యాఖ్యామన గలది. ఎందుకనినా? "నిత్యకర్మ మకర్మమే" అను జ్ఞానము భ్రమమాత్రము, అశుభరూపము. ఇట్టి యశుభరూపమగు జ్ఞానమున కశుభరూపంపాం మోక్షపాపత్వము సంభవించదు కాన వైవాఖ్య యనంగతమని యెఱుంగవలెను.

తెలిసికొనదగిన కర్మాకర్మతత్వ మిట్టి మిథ్యాజ్ఞానము కాదు. కర్మమకర్మ మనెడిజ్ఞానము మిథ్యాజ్ఞానము (భ్రమజ్ఞానము). అట్టి భ్రమజ్ఞానము కలవానికి "స బద్ధిమా నృచమ్యేషు" అనియత్తర్కముచే బద్ధిమత్వాదులచే స్తుతియు సమంజసము గాదు. నిత్యకర్మానుష్ఠానము అంతఃకరణరీతిద్విత్వామున బ్రహ్మజ్ఞానమునకు హయుక్తము. ఇంతియేకాని నిత్యకర్మ లకర్మ లను జ్ఞానము కాస్త్రముచే నామాదుర్దృష్టి "నాచుర్విప్రే త్మృపాసీత" అని విధించినట్లెచటను విధింపబడనందున నెచటను యుక్తము కాదు. ఉపనిషత్సూత్రము వాస్తవము. కాన "కర్మణ్యకర్మయః పశ్యేత్" అనువాక్యమే కర్మ మకర్మమను జ్ఞానమును విధించుచున్నదని చెప్పటకు వలెనుపడదు. నిత్యకర్మాకరణముగూడ స్వరూపముచే నిత్యకర్మకు విరుద్ధమగు కర్మకు ద్యోతకము. అనగా నొకపురముడు నిత్యకర్మల నాచరించుట లేదు. అట్టి నిత్యకర్మల నాచరింపకపోవుటవలన నీపురముడు నిత్యకర్మలకు విరుద్ధమగు పాపకర్మల నాచరించుచుండెని యూహించవగును. అంతియే కాని "నిత్యకర్మాకరణము పాపపాప వగుటచే కర్మమే" యను జ్ఞానమేరకు యునయుక్తము కాదు. అభావమువలన భావపదార్థము పుట్టునని యంగీకరించిచో సర్వసమాధానములకు విరోధము వాటిల్లును. కాన నిత్యకర్మాకరణమనెడి యభావమువలన ప్రత్యేకాయ మనెడి భావపదార్థము పుట్టనేరదు. అట్లు కాక నభావమువలన భావమే జనించినచో నభావమునది సర్వత్రసాధారణముగ సంభవించుచునేయుండును. కాన సర్వత్రసర్వదా కార్యము జనించుచునే యుండవలెననిచ్చును. అందువలన నభావమువలన భావము పుట్టనేరదు. "కర్మకర్మము భావార్థకము. అట్టి కర్మకర్మమువలన క్రియ ప్రతీయ మానవగును. ఈయర్థమే విధింపబడుచున్నది" అను వ్యాఖ్యానసారముభావార్థమే యపూర్వజనకము. "అతిరాత్రే షోడశిం గృహ్లాః" అనుస్తలమున షోడశిగ్రహగణ మపూర్వజనకము కాదు. మఱియొకటి యజమానినంశులపితృయపూర్వజనకమని "నేతేతోద్యోతమాదిత్యం" ఉపయించుచున్న సూర్యుని చూడకూడదని చెప్పియుండిరి. అచట సూర్యదర్శనాభావ మపూర్వజనకము కాదు. ప్రజాపతిర్యోతమునగు మూర్ఖదర్శనము వివేచింపబడెను. అట్టి సూర్యదర్శనాభావోపక్షిత్తసంకల్పమే యపూర్వజనకమైనట్లు

కాంకరిభాష్యతత్త్వబోధిని:—

చిప్పనుచూచి రజితముని భ్రమనొందినవానినికూర్చి ఏ వస్తువు యింతవరకు రజితముని దెలిసి కొంటిన్ దాని నిపుడు శుక్తిశకలముగ (ముత్యపుచిప్పనుగ) తెలిసికొను మని భ్రమసిద్ధ మగు రజితాదివిషయానువాదపురస్సరముగ శుక్తిశకలము నుపదేశించినటులకర్తాదిస్వరూపవిషయానువాదపురస్సరముగ తదధిష్ఠానము, కర్తాదిరహితము, కూటస్థము అగు బ్రహ్మమిచట శ్రీకృష్ణునిచే బోధింపబడుటవలన భగద్వచనమునకు విరోధము లేదు మఱియు కూటస్థబ్రహ్మముకంటె వేరుగ భాసించు నిఖలపక్షంచము మాయామాత్ర మగుటజేసి అట్టి మాయామాత్రప్రపంచజ్ఞానమువలన బుద్ధిమత్త్వయుక్తత్వకృత్స్నకర్మకృత్త్వము లుపపన్నములు కానందున సీల్లోకమునందు “స బుద్ధిమాన్” అనుదానిచే బుద్ధిమత్త్వాదినిర్దేశమువలనను, బ్రహ్మజ్ఞానముచేతనే బుద్ధిమత్త్వాదికముపపన్న మగుటచే నిచట సర్వక్రియారహితబ్రహ్మజ్ఞానమే వివక్షితము. కాన అధ్యారోపితకర్తాదుల యనువాదపూర్వకముగ తదధిష్ఠానము, కర్తాదిరహితము, నిర్విశేషము నగు బ్రహ్మము బోధ్యమాన మగుటవలన సీల్లోకమున విరోధాశంకావికాశము లేదు.

మఱియు “కర్మణోహ్యపి బోధ్యం” అనుచోటనుండు బోధశబ్దమునకు సమ్యజ్ఞానమే ప్రసిద్ధిదగు యర్థము కర్మాకర్మవికర్మముల స్వరూపము బోధ్యమని జెప్పచుండెడి శ్రీకృష్ణునిచే సమ్యక్జ్ఞానోపదేశమే వివక్షితమగుటంజేసి నిచట కూటస్థబ్రహ్మమే వివక్షితము. కాన నేవిరోధ మిచట పాస్తింపదు

య.గీకరించిరి కనుకనే “అకుర్వ నివహితం కర్మ” అను స్థలముననుండిన శత్రుప్రశ్నయము లక్షకముని వ్యాఖ్యానించిరి. శత్రుప్రశ్నయము “లక్షణపాత్యోః క్రియామా.” అను పాఠనిరూపమువలనయవిశేషముగ లక్షణార్థమునందు పాత్యర్థమునందు పాస్తించుచున్నను ‘అకుర్వన్’ అనుస్థలమునవిహితకర్మాకర్మరూపాభాసమునకు పోత వాయరూపభావపాత్యత్వము సుభవివనందున లక్షణార్థకముగ వ్యాఖ్యానించిరి. కాన ప్రస్తుతము మిథ్యా (భ్రమ) దర్శనము తొలగింపవలసియుండ “కర్మ యకర్మ, అకర్మ కర్మ” యని వ్యాఖ్యానించుట యంతమాత్రము మంచిది కాదు. మఱియు “కర్మ ణ్యకర్మ యః పశ్యేత్” అను వాక్యము నిత్యకర్మానుష్ఠానవరమేయని చెప్పటయు సంగతము కాదు అట్లుగుచో శ్రీకృష్ణవరమాత్మ “నిత్యాని కుర్యాత్” (నిత్యకర్మల నాచరింపుము) అని చెప్పవలయును. అట్లుచెప్పక నిత్యకర్మాచరణబోధకమగు వాక్యమును బ్రయోగింపక “కర్మ ణ్యకర్మ యః పశ్యేత్” అని నిత్యకర్మాచరణమును బోధింపని వాక్యమును బ్రయోగించుటచే శ్రీకృష్ణవరమాత్మ జగద్వంచకుడని చెప్పవలసివచ్చు ననెడి దోషము లీవ్యాఖ్యయందు భాష్యకారులు భాష్యమున విస్తారముగ జూపియుండిరి. కాన నేనిచట యి తకంటె విస్తారముగ జూప నవసరములేదని విరమించుచుంటిని.

శంకరానందీయము:— కర్మాకర్మవికర్మలతత్త్వమారూఢుడు తెలిసికొన నవసరము లేదు. అయినా మువే అశుభసంసారమోక్షణము కొరకు వాని తత్త్వమును తెలిసికొనవలయును. అట్టి తత్త్వముచే చెప్పెద నని పూర్వమునందు పలికి జేయబడెను. అట్టి పలికాన మగు కర్మాకర్మలతత్త్వమునే “కర్మ ణ్యకర్మ” అను శ్లోకముచే చెప్పుచుండెను.

‘క్రియత ఇతి కర్మ’ దేహేంద్రియములచే చేయబడున దెల్లను కర్మ యనబడును. అది లౌకికకర్మయు, వైదికకర్మయు కూడ నగును. అది శరీరాదుర్బాధి సంబంధమైనది. అట్టి చేష్టామాత్రస్వరూపమగు లౌకిక వైదిక

శాంకరభాష్యమ్:—

(4) నచ విపరీతజ్ఞానా దశుభా న్యోక్షణం స్యాత్ “య ద్జ్ఞాత్వా మోక్షస్యేష శుభా”
(గీ 4-16) దితి చోక్తమ్ । తస్మా త్కర్మాకర్మణీ విపర్యయేణ గృహీతే ప్రాణిభి స్తద్విపర్యయః
గ్రహణనివృత్త్యర్థం భగవతో వచనం ‘కర్మణ్యకర్మ యః’ ఇత్యాది । నచాత్ర కర్మాధికరణ

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

(4) ఫలమునుబోధించెడి వాక్యముయొక్క విచారముచేగూడ నిచట కూటస్థబ్రహ్మమే
యభిప్రేతము. అది యెట్లనిన ? పూర్వశ్లోకమునందు ఫలమును బోధించెడి “య ద్జ్ఞాత్వా
మోక్షస్యేష శుభాత్” అను వాక్యము కలదు. దాని కర్థ మేమి? ఏ కర్మాకర్మవికర్మముల
తత్త్వజ్ఞానమువలన సంసారమునుండి విముక్తుడగుదువో యనికదా యర్థము. దీ-వలన దేలిన
యాశయ మేమి? కర్మాకర్మవికర్మల తత్త్వజ్ఞానము మోక్షసాధనమనియే నిర్ణయింపవలయును.
అది కర్మమునం దకర్మజ్ఞాన మనెదవా? ఇది విపరీతజ్ఞానము. ఇట్టి విపరీతజ్ఞానమువలన మోక్ష
మెట్లుప్రాప్తించును? ప్రాప్తించనేరదు. కనుకనే “కర్మణ్యకర్మ యః పశ్యేత్” అనుచోట

కర్మయందు “అకర్మ” కర్మాభావమును— అస్మయాధాత్మ్యమను దెలిసి యే పిదప, నుజ చూచునో,
అట్లే “అకర్మణి” దేహేంద్రియవ్యాపారోపామరూపమగు తూష్టిభావావస్థయందు “కర్మ” క్రియను
యెవడు చూచునో యని యర్థము.

క్రియారూప మగు వ్యాపారము చూడబడుటవలన కర్మ వకర్మము కాదు. అకర్మ మనగ తూష్టిం
భావము. అదియు స్థాణువువలె పశిత్యేకము చూడబడుటవలన కర్మము కాదు. అట్లగ చో పశిత్యక్షమునకు
విరోధము వాటిల్లును. కాన భావ మభావరూపము, అభావము భావరూపము కానేరదు. కాన కర్మము
అకర్మనుగాను, అకర్మను కర్మనుగాను తెలిసికొనుట సంభవించదని శంకింపజనదు.

యోగ్య మగు బుద్ధిచే విచారించిన కర్మ నకర్మముగాను, అకర్మమును కర్మముగాను దెలిసికొనుట
సంభవించును. అది యెట్లనిన: మేఘములు పరిగిడుచుండునట్లుడు చంబుగిడుకూడ పరిగిడుచుండునట్లుకను
వించును. కాన చంద్రునియం దాక్రియ లేకున్నను మేఘములచే చంద్రుడు క్రియకలవా డగును. మరియు
అతవము క్రియశూన్యమైనను దర్పణాదులను చలంపజేసినచో దర్పణాదిచాలనక్రియచే అతవము
క్రియకల దగును. అట్లే కర్వణీవులు స్వయముగ క్రియలేనివారైనను దేహేంద్రియతాదాత్మ్యముచే
దేహాదలక్రియచే క్రియావంతు లగుదురు. అట్లే నను బ్రహ్మజేత్ “నేను బ్రహ్మస్వరూపమునే” అని
బ్రహ్మమునందే యత్మత్వవిజ్ఞాము కలవా డగును. అట్టి విజ్ఞానముచే తనకు దేహాదినంబ ధము లేమింజేసి
దేహాదికర్మకమగు కర్మను “నాది, నా సంబంధమైనది” అనెడి స్వత్వము లేనందున అక్కర దెలిసికొనును.
అన్యకర్మక మగు కర్మయం దన్యున కెన్నడు స్వత్వ ముండదు. కాన దేహాదికర్మకమగు కర్మ జీవునకు
బంధకము కానందున బంధకముగానట్టి యకర్మతోతుల్య మగుటజేసి యకర్మయే యగును. అందువలన
బ్రహ్మజేత్ దేహేంద్రియాదికర్మకమగు కర్మను యక్కర్మగనే తెలిసికొనును. ఇంతియే కాని తనయం
దుడు కర్మ నకర్మగ తెలిసికొనడు. ఎందువలన? తాను నింవయవుడు కాన నిరవయవమునందు కర్మసంభ
వించనందున మేఘములు చలించు (పరుగిడు) చు డ చంద్రుని నిష్క్రియునిగ నెట్లుచూచునో, అట్లే
దేహేంద్రియాదులు స్వేచ్ఛగ విషయములయందు పరివర్తించుచుండ విద్వాంసుండు తనను నిష్క్రియునిగ
తెలిసికొనును. కాన “నిష్కలం నిష్క్రియం” అనుగుణిప్రామాణ్యమువలన కూటస్థము, అసంగము.

కాంక్షరభాష్యమ్:—

మకర్దాస్త్రీ కుండే బడరాణేవ, నాప్యకర్తాధికరణం కర్తాస్త్రీకర్తాభావత్వా దకర్మణః । అతో విపరీతగృహీత ఏవ కర్తాకర్మణీ తాకికై ర్యథా మృగత్పక్షికాయా ముదకం శుక్తికాయాం వా రజతమ్ ।

కాంక్షరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

కూటస్థభిహ్మామే బోధింపబడును. అట్టి కూటస్థభిహ్మాముయొక్క దర్శనము మోక్షకారణమే యగును కాన పాపములు కర్తాకర్మలను విరుద్ధముగ గ్రహించుచుండిరి. అట్టిపాపముల విపరీత గ్రహణవివృత్తికొఱకే శ్రీకృష్ణపరమాత్మ 'కర్మణ్యకర్మ యః పశ్యేత్' అని చెప్ప మొదలిడెను.

ఇటు వ్యవహారభూమియందు కుండమునందు బడరీబీజములవలె కర్మ మధికరణముగా గలది యకర్మముకాదు. అకర్మయనగ కర్తాభావము అభావము తుచ్ఛమగుటంచేసి దానియందు దాధారత్వముగాని, యాధేయత్వముగాని యుండనేరదు. కనుకనే అకర్మచుధికరణముగాగల కర్మము సంభవింపదు. అందుచే కర్తాకర్మలు మృగత్పక్షిక (ఎండమావుల) యందు జలము వలె శుక్తిక (ముత్యపుచిప్ప) యందు రజతమువలె తాకికులచే విపరీతముగ గ్రహింపబడెను.

చిద్రాశము నగు యీశ్వర తనరూపముగ తెలిసికొనిన విద్యానునకుచే పేం ది యా ది కర్తృకమగు కర్మ నకర్మగ దెలిసికొనుట సమంజసమే యగును. ఇట్టిజ్ఞానము విద్యత్ప్రత్యక్షము. “అకర్తారం న వశ్యతి” అను స్మృతిసిద్ధమగుటవలన పాపమాణ్య ముపవన్నము.

మఱియు అశ్వమునధిష్ఠించి ప్రయాణముచేయువా డశ్వమౌగినపుడు తా నాగినటుల తెలిసికొనును. నడుచుచున్న సూర్యుని నెడవనివానినిగ దెలిసికొనును అట్లే మౌధుడు (అజ్ఞాని) తనయందు దేహాదుల నధ్యసించి (దేహాదులే యీశ్వరయని భ్రమించి) దేహాదులవ్యాపారోపరమము సాంప్రదించినపుడు “నేను తూష్టింభావముగ నుంటిని, దుఃఖకరమగు నేకర్మను చేయుటలేదు” అని యనుభవముగ దేహేంద్రియ నిరోధమునందుముఖబుద్ధిచే దేహేంద్రియాదుల క్రియచేతన వక్రియయనిగా తెలిసికొనును. (చూచుచుండును) విద్యాంనుండట్లు తెలిసికొనదు. మఱియెట్లుచూచును? దేహేంద్రియవ్యాపారోపరమరూపమగు నకర్మను కర్మస్వరూపముగనే తెలిసికొనును, ఒకానొకడు వేళ్లుముడిచి పిడికెలి పట్టె నను కొనుడు. అట్టి పిడికెలి యందు వెలువల క్రియలేక న్నను పిడికిడిలోపల పెళ్ళముకలీభావమునకు కారణమగు వేళ్ళయొక్క నిరోధక్రియ కలదు చతుస్సు మూసుకొనినను వెలువల దర్శనక్రియ లేకున్నను కనుచెప్పల నిరోధనక్రియ కలదు. అట్లే “నేను దేనిని చేయను” అని తూష్టింభావావస్థయందు కూడ వెలువల దేహేంద్రియాదుల చలనక్రియ లేకున్నను లోపల “నేను యేకర్మను చేయను” అని కర్తృకాగ్రహరూపమగు మానవక్రియ కలదు. సర్వార్థసిద్ధులు మనోవ్యాపారమూలకములుగాన లోపల నిగ్రహక్రియలేనిచో వెలువల హస్తాదుల నిరోధమే సఙ్గవింపదు. ఇంద్రియముల నిగ్రహక్రియచేతనే దేహము నిశ్చలమగుచున్నది. ఇంద్రియ నిగ్రహక్రియలేనియెడల దేహచలనము కాని, ఇంద్రియచలనముకాని సంభవించెడిని. అందువలన తూష్టి మవస్థాన మక్కయైనను అది కర్తృయొక్క యాగ్రహరూపమానవక్రియయే. కాన నట్టి యక్కయ కర్మ ముగ దెలిసికొనుట వ్యాయస్థిద్ధము, దృష్టాంతసిద్ధము, అనుభవసిద్ధము. అందువలన నకర్మను కర్మగ దెలిసికొనుట విరుద్ధముకాదు. పాపమాణికమేయగును. భావము నభావముగను, అభావమును భావముగను తలంపబడుదు. దేహేంద్రియాదులచేష్ట భావరూపమయినను అది యబిధకమగుటవలన నభావతుల్యమే.

శాంకరభాష్యమ్ —

(5) నను కర్మ కర్తైవ సర్వేషాం న క్వచి ద్వ్యభిచరతి-తన్న, నాన్యస్య నావిగచ్ఛన్త్యాం తటస్థే వ్యగతిషు సగేషు ప్రతికూలగతిదర్శనా ద్దూరస్థేషు చక్షుషాఽసన్నికృష్టేషుగచ్ఛత్సు గత్య

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని. —

(5) సర్వప్రాణులకు కర్మము కర్మముగనే భాసించుచున్నది. ఎచటను వ్యభిచరించుట లేదు. అదేవిధమున సకర్మ మకర్మముగనే భాసించుచున్నది కాని యదియు వ్యభిచరించుటలేదు. కాన వివాదవిషయమగు కర్మాకర్మములు అవ్యభిచారు లగుటంజేసి సత్యములు అనే శంకింపఁ జనదు.

నావాయండుండువానికి నావ వెళ్లుచుండ ఒడ్డునండుండు గతిశూన్యమగు వృక్షముల యందు ప్రతికూలముగ గమనము కన్పించుటచేతను, చక్షురిందిరియమునకు సన్నికృష్టముకాక అందువలన కర్మను అకర్మనుగ దెలిసికొనట యక్తమే కనుకనే భాషము నభావముగ దెలిసికొనుట యుపపన్నమే. తూష్టింభావావస్థానరూపమగు నకర్మయందును వైసచెప్పినవిధమున కర్మదర్శనమువలన కర్మయందు కర్మదర్శనమున్న యుపపన్నతమే కాన నేమియు నొకములేదు

విద్వాంసునక — కర్మయం కర్మదర్శన మతీతానాగతవర్తమానసర్వకర్మనాశపాతు వగుటచే జన్మాది బంధవివర్తకమగుటవలన నవశ్యము కర్మవ్యమే. అకర్మయందు కర్మదర్శనమునకు బియ్యోనము లేనందున “అకర్మణి చ కర్మయః పశ్యేత్” అని యకర్మయందు కర్మదర్శనమును విధించుట వ్యర్థమని శంకింపజనదు

అకర్మయందు కర్మదర్శనముగూడవిధించుట నిష్క్రియము, అస్పృష్టము నగు నాత్మయొక్క దర్శనమునకు సాధనమగుటచే సఫలమగును. “నిష్క్రలం, నిష్క్రియం కాతః” అనుకుగ్రీతివలన నిష్క్రియత్వ శాంతత్వములు బ్రహ్మాలక్షణములుగ శూన్యమాణములగుటవలన నిష్క్రియత్వశాంతత్వములు కలిదేపాందియవ్యాపారోపరమరూపమగు తూష్టిమవస్థానమునందు స్వరూప (అత్మ) భగవం సంభవించుచు. అనగా దేపాందియాదులయందున్న తూష్టిమవస్థానరూపమగు వ్యాపారోపరమును. “నేను తూష్టింభావమును పొందియుంటి” నని అత్మసంబంధమైరదానివిగ భగ్గిమించుచు. అట్టిభగ్గిమ లేకుండుటకు “అకర్మణి చ కర్మయః” అని యుపదేశించఁబడెను కర్మవలె యకర్మయు యాపాధికమగుటకాన, పురుషతంత్రముగుటవలన దృశ్యమగుటవలన, విచారింపఁగ సక్రియమగుటవలన స్వయముగ ననాత్మయే యగును “అట్టి యకర్మను చూచువాడే యాత్మ యని దెలిసికొనవలయునని సూచించుటకు ‘అకర్మణి చ కర్మయః’ అని చెప్పఁబడెను

మఱియు “అకర్మయః కర్మవలె కర్మస్వరూపమే” అను జ్ఞానముచే కర్మాకర్మల రెండింటి కనాత్మత్వము సిద్ధించును అట్టి నిశ్చయముండిన విద్వాంసుకు తూష్టింభావమును పొందియుండవలెనా? లేక కర్మలను చేయవలయునా? అని విచారించిన అకర్మ నిష్ఫల మగుటవలన నకర్మాపేక్షయా లోకోపకారక మగుటవలన విద్వాంసునకు కర్మయదు వ్యవృత్తి సఫలమని “అకర్మణి చ కర్మయః” అను వాక్యముచే శ్రీకృష్ణపరమాత్మ సూచించుచుండెను. కాన “అకర్మణి చ కర్మయః పశ్యేత్” అను విధివాగ్యము సర్వదా అన్నివిధములచేతను సఫలమే యగును.

“నహి వస్తు” దృశ్యమగు దైవమేలేదని జ్ఞానముకల విద్వాంసునకు దేపాందియాదులు మిథ్యా రూపములు. కాన దేపాందియాదులయందు గూ కర్మకూడ మిథ్యయే యను జ్ఞానము సంభవించును. ఇట్టి జ్ఞానికి కర్మయందు కర్మదర్శనము సంభవించదు. ఎందువలన ననిన దేహదులు సత్యమైనపుడు కదా దేహ

కాంక్షరభాష్యమ్:—

(6) తిదేత దుక్తప్రతివచన మప్యనశృ దత్వస్తవిపరీతదర్శనభావితతయా మోముహ్యమానో లోక స్ఫుత మప్యనశృ తత్త్వం విస్మృత్య మిథ్యాప్రసంగ మవతా ర్థావతార్యచోదయతీతి పునఃపున రుత్తర మాహ భగవాన్ ద్విజ్ఞేయత్వం చాలక్ష్య వస్తునః 'అవ్యక్తోఽయ కాంక్షరభాష్యతత్వబోధిని:—

(6) ఈ శ్లోకమునందు కర్మ తదభావము లాలోపితములుకాన నవిక్రియమగు బ్రహ్మము యొక్క జ్ఞానమే వివక్షచేయబడినచో 'అవ్యక్తోఽయ మవినోఽయం, న జాయతేప్రియతేవా' అనుస్థలములయందుకూడ నవిక్రియబ్రహ్మమే చెప్పబడుటవలన పునరుక్తిదోషము పొందించు నని శంకింపవలదు.

ఆత్మయందు సక్రియత్వము శంకింపబడి, యనేకసారు లాత్మ సక్రియముకాదు, నిష్క్రియమేయని సమాధానము చెప్పబడినను నిర్వికారాత్మవత్త్వపేక్షకలిగెడి యత్వంతవిపరీతదర్శనరూపమిథ్యాజ్ఞానజనితమగు సంస్థారప్రచయమువలన నత్యంతము మోహమునుపొందుచుండిన లోక మనేకసారు లాత్మతత్త్వమును వినుచుండినను యట్టి యాత్మతత్త్వమును మరచి తిరిగి యేదోయొకప్రగతిని కలుగజేసి యాత్మయందు సక్రియత్వమునే శంకించుచుండును కాన శ్రీకృష్ణపరమాత్మయు — ఆత్మవస్తువు తెలిసికొనుటకు శక్యముకాదని దెలిసికొని ప్రాణిజాతమున కెటుల తెలియునోయని (కరుణచే) మాటిమాటికి యాత్మతత్త్వమును బోధించుచుండును.

వైవాక్యమువలన కలుగుట లేదా! అట్లు కానిచో వగర్హింపఁ న్నలమునందు గూడ జగత్తునకు కర్త యొకడని, లయకర్త మటయొకడని నిశ్చయింపవలయునుకదా? అట్లుజగజ్జన్మకర్త యొకడు, లయ కర్త మటయొకడు. అని యొప్పుకొనిన వారిరువురు స్వతంత్రులే గాని యన్యతంత్రులుకారుకదా! అట్లు స్వతంత్రకర్త లిరువురు జగజ్జన్మ లయపాత్రులు లగుచో నొకడు సృష్టిని ప్రారంభించిన, వెంటనే మఱియొకడు లయమునకు న.కల్పించిన జగజ్జ్ఞాని యేమి గావలయును. జగ మప్యవస్థితము గావలసివచ్చునుకదా! స్వతంత్రులగు జగజ్జన్మ కారకుని, లయకారకుని యిట్లు మీరిరువురు ఏక కాలమున పంకల్పింపవద్దని వాదించెడివారెవరు? మరియు "బ్రహ్మవిదాప్నోతి పరం" అని బ్రహ్మవల్లిప్రారంభమున సూత్రభాషమగు వైవాక్యముచే పరమాత్మజ్ఞానము కలివానికి అవిద్యానివృత్తిరూప మగు పరమేశ్వరస్వరూపముతో నన్వేషిరూపమగు పరప్రాప్తి చెప్పబడెను. అనంతర గ్రంథము నామాతృస్థానీయ మగు "బ్రహ్మవిదాప్నోతిపరం" అను వాక్యమునకు వృత్తి స్థానీయముగ చెప్పబడెను. అందుపరమాత్మవలన నాకాకాడి నిఖలజగత్తుయొక్క సృష్టియగుచున్నదని చెప్పబడెను. తనచే సృష్టమగు కార్యమునందు పరమాత్మయే ప్రవేశించెనని చెప్పి బుద్ధిరూప గుహయందు పరమాత్మవిజ్ఞానము కొలుకు పంచకోశముల నుపస్థాపించెను. అనంతరము భేదదర్శన ముఖయపాత్రుల వొక పురుషుడయినచో బ్రహ్మజగదుపాదారము, ఉపాదానము కంటె యుపాదేయమనునది వేఱుగలేదు. ఈ రృక్మమగు జగమంతయు బ్రహ్మ కార్యమగుటచే నీజగము ఉపాదానమగు బ్రహ్మముకంటె వేరుగలేదు. ఈజగమంతయు మిథ్యయే. అని జగమును మిథ్యాస్వరూపముగ నెఱిగి నత్యవస్థరూపమగు బ్రహ్మస్వరూపమే "నే" నని తెలిసికొనును. అట్టి జ్ఞానిమొత్తడగును. లయకర్త వేరు. సృష్టికర్త వేరనినచో

అనుచున్నాము:—

మచిన్ద్యయం' (గీ 2-25) న జాయతే మ్రియతే వా' (గీ 2-21) ఇత్యాదివాచ్యత్వం కర్మాభావ శుభ్రాశ్చిన్ద్రాశ్చిన్ద్రాయస్సపిద్య ఉక్తో వక్ష్యమాణశ్చ తస్మిన్నాత్మకర్మాభావే అకర్మణికర్మ విపరీతదర్శన మత్యంత నిరూఢమ ।

కాంక్షకర్మాభ్యంత్యబోధిని:—

అదెట్లునిన ? “అన్యక్తోఽయ మచిన్ద్యోఽయం; న జాయతే మ్రియతే వా కదాచిత్” ఇత్యాదిగ్రంథముచే నాత్మయందు కర్మాభావము శుభ్రాశ్చిన్ద్రాశ్చిన్ద్రాయస్సపిద్యమని చెప్పబడెను. ముచ్చందాదిషయమునే “సర్వకర్మాణి మరసా సంస్యస్యాస్తే” అను గ్రంథముచే స్పష్టముగ జూపించును.

కర్మమనునది దేహాదివిర్వర్త్యమగుటచే కాయక, వాచిక, మానసికభేదముచే మూడువిధములు. కూటస్థకర్మాభావమగు నాత్మయగుగతమగుటవలన నట్టియాత్మచేరిర్వర్త్యమగుకర్తమే యుపసిద్ధము. కాన నిర్గుణము, నిష్క్రియము నగు నాత్మయందు విపరీతమగు కర్మయొక్క దర్శన మెట్లు సిద్ధించు నని శంకింపవలదు.

“అహం కర్తా” నేను కర్తను అనేక యాత్మరూపాధికరణముగ భాసింపజేసి వ్యాపార మాత్రముయొక్క యనుభవమువలన నిష్క్రియాత్మయందు కర్మభ్రమ యత్యంతమునిరూఢము

బ్రహ్మమనకు జగదుపాదానత్వము సిద్ధింపదు. అట్లైన జగమునందు మిథ్యావృక్షారము సంభవించునని భేదజ్ఞానమే సంభవించును. అట్టిభేదజ్ఞాన ముడిన జీవబ్రహ్మం కభేదజ్ఞానము సంభవము కాదు. అట్లుగనచో బ్రహ్మనేత బ్రహ్మస్వరూపమును పొందునని చెప్పుట యంగతము. కాన బ్రహ్మయొక్క కభిన్ననిమిత్తోపాదానత్వము చెప్పుటకు తృగునల్లి పొగిరంభమై “యతోవా ఇహాని భూతాని జాయంతే, యో జాతాని జీరంతి, యత్ప్రియన్త్యభిరుచిన్తి” అని చెప్పెను. ఈ వాక్యములు బ్రహ్మ కభిన్ననిమిత్తోపాదానత్వమును చెప్పుటకు వసర్తించినవి. జగజ్జన్మకర్త యొకడు, అయకర్త మరియొకడనిన బ్రహ్మయొక్క కభిన్ననిమిత్తోపాదానత్వము పొనగదు అందుచే నివటనుండు యచ్చబ్ధిత్యయము యొకబ్రహ్మయనే చెప్పును. అట్లే “కర్మ ణ్యైకగ్మ యః పశ్యే దకర్మణి చ కర్మయః” అనుచోట నుండు యచ్చబ్ధిద్యయము కర్మయోదకర్మదర్శియు, అకర్మయందు కర్మదర్శియు వేఱని బోధింపదు. మతేమని? వారిరువురు నొకటేమని పూర్వమునందు చెప్పిన విధమున బోధించును. కాన, కర్మయం దకర్మదర్శనము, అకర్మయందు కర్మదర్శనము భిన్నకర్తృకములు కావు. అట్లుగనచో నొక యచ్చబ్ధియు ప్రయోగించిన చాలదా? రెండుయచ్చబ్ధియు రెండులకు ప్రయోగింపవలె ననెనవా? జ్ఞానసౌకర్యము నిమిత్తమట్లు యచ్చబ్ధియును ప్రయోగింపబడెను గాని, అట్లు గ్రహీతలిద్దరను బోధించుటకు బ్రహ్మయొగింపబడలేదు మఱియు “సబుద్ధిమాన్” అను యుత్తరవాక్యమునందు “సః” అనెడి తచ్చబ్ధిమొకటియే ప్రయోగింపబడెను. కాన కర్మయం దకర్మజ్ఞానము, అకర్మయందు కర్మజ్ఞాన మొకనికే చెప్పబడెనని గ్రహించవలదు.

ఇట్లు కర్మ నకర్మమగాను, అకర్మను కర్మమగాను యెవడు కాత్త్రమువలన, ఆచార్యునివలన, అనుభవమువలన తెలిసికొనునో, అట్టివాడే మనుష్యులలో సర్వకాత్త్రములయందు దధికారి. వాడే యాత్మ తత్త్వమును తెలిసినవాడు. అట్టివాడే యోగి. అట్టివాడే కాకస్త్వానరూపమగు నిఖలవ్రత్యకర్మ వాచరించినవాడు “యథాకృతాయవిజితాయాధరేయ స్సూయన్త్రైవ మేవగ్ం సర్వం తదభివమేతి

శాంకరభాష్యమ్:—

(7) యతః “కిం కర్మ కి మకర్మేతి కవయోఽప్యత్ర మోహితాః” (గీ 4-116) జీవాన్మూర్త్యాశ్చ కర్మాత్మ సృష్ట్యాశ్చోపాహం కర్తా మమైతత్కర్మ మయాఽస్య ఫలం భోక్తవ్యమితి చ | తథాహం తూష్ణం భవామి యేనాహం నిరాయాసోఽకర్మా సుఖి స్యా మితి కార్యకరణశ్చయవ్యాపారోపరమం తత్కృతం చ సుఖత్వ మాత్మ సృష్ట్యాశ్చోప్య స కరోమి కించిత్తూష్ణం సుఖ మాన మిత్యభిమన్యతే లోకస్తత్రేదం లోకస్య విపరీతదర్శనాపనయనాయాహ

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

(7) ఏదికర్మము ? అకర్మమేది ? అని బుద్ధిమంతులుగూడ మోహమును పొందుచుండిరి. కాన నిష్క్రియమగు యాత్మయుండు కర్మకలదని భ్రాంతి సర్వలకు కలదు ఆత్మ నిష్క్రియముకదా ! అట్టియాత్మయుండు కర్మవిభిము మెటుల సంభవించుననెదవా ? కర్మమున కాశ్చయము దేహదులు. అట్టి దేహదులకునాత్మకు వికార్యాధ్యాసమువలన దేహదుల యందుండు కర్మము నాత్మయం దారోపించి “నేనుకర్తను, ఈకర్మము నాసంబంధమైనది, నేని కర్మఫలము ననుభవింపవలెననియు, అట్లే కార్యకరణములయందుండు వ్యాపారోపరమరూప మగు నకర్మమును ఏతూష్ణంభావముచే నిరాయాసుడనై కర్మరహితుడనై సుఖముకలవాడనగుదునో అట్టి తూష్ణంభావమును పొందెదను” అని కార్యకరణములయందుండు వ్యాపారోపరమమును, అట్టి వ్యాపారోపరమనిమిత్తమగు సుఖత్వమును యాత్మయం దారోపించి నేనేయుము

యత్కించ ప్రజా న్నాథు కుర్మన్తి యస్త ద్వేద య త్సివేద” ద్యూతమునందు జయముపొందెవానికి పరాజితులు తమవంచెము నిచ్చునటుల యెవడాత్మస్వరూపమును దెలిసికొనునో వానిని ప్రజ లేయేకుక్కుతముల నాచరించెదరో అవన్నియు పొందుచున్నవి.) అను శ్రుతివలన మనుష్యులందరిచే నాచరింపబడిన పుణ్య కర్మలన్నియు నాత్మజ్ఞునిచే నాచరింపబడినవే యగుచున్నవి. కాన కర్మయం దకర్మను, అకర్మయందు కర్మను దెలిసికొనినవాడు జ్ఞానియగుటవలన నతని “కృతన్న కర్మకృత్” (నిఖలకర్మల నాచరించి:వాడని స్తుతించుట యుక్తమే.

లేక “కిం కర్మ కి మకర్మేతి” అను శ్లోకవ్యాఖ్యానికేష మివట వ్రాయబడుచుండెను. కర్మా కర్మల తత్త్వమును తెచ్చగ దెలిసికొని యశుభమగు సంసారమునుండి ముక్తుడవు కాగలవు.

“శమేవం విదిత్వాఽకిమృత్యుమేతి” అనుశ్రుతి ఆత్మతత్త్వజ్ఞానమువలననే మోక్షము సంభవించునని బోధించుచున్నది. కర్మాకర్మలతత్త్వజ్ఞానమువలన మోక్షము పొందించునని బోధించుటలేకని యనెదవా ? సత్యము. ఆత్మజ్ఞానమువలననే మోక్షము పొందించును. అయినను ‘తదా విద్వా న్పుణ్యపాపే విధూయ’ అనుశ్రుతి పుణ్యపాపముల విధ్వంస మొనరించుకొనిన విద్వాంసులకే ముక్తి పొందించునని బోధించుచున్నది. కాన ముముక్షువు కర్మాకర్మవికర్మల తత్త్వముయొక్క జ్ఞానముచే జన్మమరణాదులకు పాతువగు కర్మాకర్మ కర్మలవలన విముక్తుడగు కావలయును. అందునిమిత్తమై కర్మాదుల తత్త్వము దెలిసికొనదగినదని “కర్మణో హ్యాపి బోధవ్యం” అనువాక్యమును శీఘ్రస్థపరమాత్మ జెప్ప మొదలిడెను.

మన య్యునకు కర్మవ్యమని శాస్త్రముచే బోధింపబడిన స్వర్గాదులకు పాతువగుకర్మయొక్క తత్త్వము మెదురువువలన ముముక్షువుచే దెలిసికొనదగినది. నకాది దుర్గతికి పాతువగు శాస్త్రవిషిద్ధకర్మయొక్క

కాంకరభాష్యమ్:—

భగవాన్ 'కర్మణ్యకర్మ యః పశ్యేత్' ఇత్యాది । అత్ర చ కర్మ కర్తృత్వ సత్కార్యకరణ శ్రేయం కర్మరహితేఽపి క్రియ అత్మని సర్వై రభ్యంతం యతః పండితోఽప్యహం కరోమితి మన్యతే । అత ఆత్మసమవేతతయా సర్వలోకప్రసిద్ధే కర్మణి నదీహులభ్యేష్వివ వృక్షేషు గతిః

కా కరభాష్యతత్త్వబోధని:—

చేయను, తూర్ణీకారముగ సుఖమును పొందితినిని లోక మభిమానమును పొందుచుండెను. వ్యవహారభూమియందు లోకముయొక్క యిట్టి విపరీతదర్శనమును తొలగించుటకు శ్రీకృష్ణ పరమాత్మ 'కర్మణ్యకర్మ యః పశ్యేత్' అని చెప్పచుండెను.

ఈ వ్యవహారభూమియందు కార్యకరణము (శరీరేంద్రియాలు) లాశ్రయముగా కలదై కర్మము కర్మస్వరూపముగనే నున్నదై కర్మరహితము, అనికీ)యమునగు నాత్మయందు కార్య కరణ (శరీరేంద్రియా) రోపాద్వారమున నద్వైతముగ నున్నది. (ఆరోపింపబడు చున్నది. అనగా జపాశునుమచ్చటికములకు సాన్నిధ్యమున్నపు డారెంటికి భేదజ్ఞానములేనితరి యాజపాశునుమమునందుండు తాహిత్యమును (యెరుపును) స్పటికమునం దారోపించి స్పటికము లోహితమని భ్రమనొందినటుల కార్యకరణములకు ఆత్మకు భేదజ్ఞానము లేనందున కార్యకరణ ముల (శరీరేంద్రియాలు) యందాత్మతాదాత్మ్యమును, ఆత్మయందు కార్యకరణములను అధ్య సించు (ఆరోపించు)ను. ఇదియే పరస్పరాభ్యాస మనబడును.

తత్త్వము సద్గురువునలన దెలిసికొనదగినది. అటులనే యర్థహేతువు. అశ్రద్ధచే విహితాకరణమాసముగు నకర్మయొక్కయు తత్త్వము సద్గురువునలన దెలిసికొనదగినది. చలనమే కర్మయొక్కతత్త్వము. ఇంత కంటె కర్మయొక్క తత్త్వము దెలిసికొనదగిన దేమి? అని శంకింపజనదు. కర్మాకర్మవికర్మల తాదా త్యావగతి సద్గురూపదేశములేనిదే మూఢులచే దెలిసికొనుటకు శక్యమైరదికాదు,

కర్మాకర్మవికర్మలతత్త్వము సద్గురువుచే దెలిసికొనదగినదగుచో లోకగురుడగునీవే యాకర్మాకర్మ వికర్మల తత్త్వము నుపదేశించుచునెవవా? అట్లగుచో నుపదేశించెన విమము. కర్మాకర్మవికర్మలకు, అకాశాదినిఖిలప్రపంచమునకు తత్త్వము బ్రహ్మమే. అట్టి బ్రహ్మము దెలియబడిన సర్వముయొక్క తత్త్వము దెలియబడును. "సర్వభూతస్థమాత్మానం సర్వభూతానాం చాత్మని । సంవక్ష్యే నృసింహ పరమం" (అత్మను సర్వభూతములయందుండుదానిగను సర్వభూతము లాత్మయందుండువాటినిగను తెలిసికొనిన వాడు.) అనుశ్రుతిప్రమాణముగాకల నిశ్చేషసంసారవిభ్రమ విధ్వంసక మగు పరావరైకతత్త్వజ్ఞానమును "కర్మణ్యకర్మ యః పశ్యేత్" అను శ్లోకముచే శ్రీకృష్ణపరమాత్మ యుపదేశించుచుండెను.

"క్రియతే సృజ్యత ఇతి కర్మ" సృజింపబడునది కర్మ యనబడును. అది బ్రహ్మ కార్యమగు మహ త్తత్త్వము మొదలు స్థూలము వరకు నగు జగత్తు. దానిను "న నిద్యతే యత్ర కర్మ తదకర్మ" దేని యందు కర్మలేదో అది యకర్మ యనబడును. "నిష్కలం నిష్క్రియం" అనుశ్రుతినిర్దమగు అట్టి యకర్మ స్వరూపమగు పరబ్రహ్మమును యెవడు తెలిసికొనునో అనగా ప్రతీతిమగు ప్రపంచమును పరబ్రహ్మరూప ముగ నెవడు తెలిసికొనునో అని "కర్మణ్యకర్మ యః పశ్యేత్" అను పాదమున కర్థము.

శాంకరభాష్యమ్:—

ప్రాతిలోమ్యే నాకర్మ కర్తాభావం యథాభూతం గత్యభావ మివ వృక్షేషు యః పశ్యేద కర్మణః
చ కర్మ కరణవ్యాపారోపరమే కర్మ వచాత్మ స్యధ్యాయోఽపితే తుష్టి మక్షర్వ న్సఖ మాన

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

ఇట్టి యధ్యాసమూలముననే శరీరేంద్రియాదులకన్న తాను వాస్తవముగ వేరైనను
“నేను మనుష్యుడను, నేను గుడ్డివాడను, నేను బధిరుడను, నేను కర్తను” శరీరేంద్రియ
మనోధర్మము లగు గమనక్రియ, అంధత్వ, బధిరత్వ, మూకత్వ, కర్తృత్వాదులను స్ఫుటికము
నందు తాహిత్యమునువలె తనయం దారోపించుకొనును. ఇట్టి యధ్యాస మనాదికాలమునుండి
ప్రస్తుత మగుటచేతనే బండితుడుగూడ ‘నేను జేయచుంటిని’ అని కర్తృత్వమును తనయం
దారోపించుకొనును. ఇక మూఢునివిషయ మేమి జెప్పవలెను? కాన క్లమాత్మనమవేత
ముగ సర్వలోకపసిద్ధము. అట్టి కర్మమును నదీకాలస్థములగు వృక్షములయందు ప్రాతిలోమ్య
ముగ ననుభవసిద్ధ మగు గమనము వృక్షములయందుండు గమనము గాదు. (అనగా నదీతీరము
నందుండు వృక్షములయందు గమనము లేదు) అని తెలిసికొనునటుల కర్మము గాదు (అనగా
విప్రీయ మగు నాత్మయందు గమనాదులు లేవని) యథాభూతమగు గత్యభావము నెఱడు
దెలిసికొనునో, నడచుచున్నట్టి దూరస్థపురుషులయందు భాసించు గత్యభావము (గమనక్రియ

పూర్వపక్షము:— జగత్తు సవిశేషము, బ్రహ్మ నిర్విశేషము. (విశేషముబలేనిది) గాన గోవు,
అశ్వమువలె బ్రహ్మము, జగత్తు పరస్పరము విరుద్ధములు. విరుద్ధములగు గవాశ్వములను పరస్పరము
గోవును అశ్వముగను, అశ్వమును గోవుగను తెలిసికొనుట యెట్లు సంభవముకాదో అట్లే విరుద్ధమగు జగ
త్తును బ్రహ్మముగ విద్వాంసు డెట్లు తెలిసికొనును? తెలిసికొనలేదని శంకింపజనదు.

సిద్ధాంతము:— గవాశ్వములకు కార్య కారణభావము లేరందున, జాతిమతభేదమువలనను గవా
శ్వములకు వైలక్షణ్యముఁడును. జగద్బ్రహ్మమైతే కార్య కారణభావమును పొందినవగుటంజేసి వైల
క్షణ్యము సిద్ధింపదు. కనుకచే విద్వాంసుఁడు జగమును బ్రహ్మముగ దెలిసికొనును.

పూర్వపక్షము:— జగము నామమువలన, గుణమువలన, జాతివలన, నామ, రూప, జాతిగుణ
కూన్యమగు బ్రహ్మముకలె వేఱగును. అట్టిభేదము ప్రత్యక్షసిద్ధమే. ఇట్లు ప్రత్యక్షసిద్ధమగు భేదముచే
భిన్నమగు జగమును బ్రహ్మముగ నెట్లు విద్వాంసుఁడు దెలిసికొనును?

సిద్ధాంతము:— ఉదకమొక్కటైనను ఉదకమైనందు తరంగములని, సురగయని, బుప్పుగము
లనియు యెట్లు భేదకల్పనయో, భూమి యొక్కటైనను భూమియందు వృక్షములని, క్షేత్రములని, గృహ
ములనియు యెట్లు భేదకల్పనయో అట్లే ఒక్కబ్రహ్మమునందు నామరూపాదిభేదకల్పన భ్రమమూలక
మైనది. వాస్తవమైనదికాదు, జలమునఁడుండు వదురిత్వము, దోవత్వము, శీతత్వము, శుక్లత్వము, మొన
లగు ధర్మములు భేదతరంగాదులయందు లోపల వెలుపల అనుభూయమానమగుటచే భేదతరంగాదులును
జలముకలె వేరు కానటుల జలవత్తకలె వేరుగ నత్త భేదతరంగాదులయందు కాన్పించనందున భేద
తరంగాదుల లెస్సీద్రూపమే యగునటుల జగమునఁదంతలను వెలుపల లోపల విచ్ఛేదము లేఁడగ
బ్రహ్మధర్మముగ సత్తత్త్వాదులె కన్పట్టుటవలన, జగమునందు బ్రహ్మసత్తకలె వేరుగ నత్త

కాంక్షరభాష్యమ్:—

ఇత్యహంకారాభిసంధిహేతుత్వాత్తస్మిన్నకర్మణి చ కర్మ యః పశ్యేత్ య ఏవం కర్మాకర్మ విభాగజ్ఞ స్స బుద్ధిమాన్పండితో మనుష్యేషు స యక్తో యోగీ కృత్స్నకర్మకృచ్ఛసోఽశుభాన్మోక్షేతః కృతకృత్యో భవతీత్యర్థః ।

కాంక్షరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

లేమి) గత్యభావము గాదు మతేమనిన నది గమనమే. అనగా నాపురుషులయందు గమనము గలదు. అది దెలిసికొనినటుల శరీరేంద్రియాదుల వ్యాపారోపరమము కర్మమువలె “నేను తూష్ణీంకారముగ నేమియు చేయనివాడనై సుఖముగ నుంటిని” అనెడి యహంకారాభిసంధివలన నాత్మయం దారోపితము. అట్టి శరీరేంద్రియాదుల వ్యాపారోపరమరూప కర్మాభావము నవడు కర్మగ దెలిసికొనునో (అనగా నీ వ్యాపారోపరమము ఆత్మధర్మము గాదు. మతేమనిన శరీరము నందుండు కర్మవిశేషమే యని యెవడు దెలిసికొనునో) అనగా నిట్టి కర్మాకర్మవిభాగమును దెలిసికొనినవాడు జ్ఞాని, మనుష్యులలో వాడే యోగియనియు, నిఖలకర్మల నాచరించినవాడనియు జెప్పనొప్పును. అట్టి పురుషుడే సంసారసాగరమునుండి విముక్తుడై కృతకృత్యుడగునని యర్థము.

లేనందున “చిద్దీరం సర్వం సద్దీరం స్వం । సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ । బ్రహ్మైవేదం స‘త్వం” (ఈనిఖల ప్రపంచకము చిత్స్వరూపము, సత్స్వరూపము, బ్రహ్మస్వరూపము, ఈనిఖలప్రపంచకము బ్రహ్మస్వరూపమే) అనుశోతులచేసే మృక్కార్యమగు ఘటాదులు మృత్స్వరూపములే అయినట్లు బ్రహ్మకార్యమగు నిఖలప్రపంచము బ్రహ్మమే. కుక్తియం దారోపితబడిన రజతమువలె బ్రహ్మమునం దారోపితము అను నట్టి యుక్తులచేతను, మృదాది దృష్టాంతములచేతను లెక్కవిచారింపినచో నిఖలజగముబ్రహ్మమే యగును. కనుకనే నిఘర్తమైన యంతఃకరణముకల బ్రహ్మజేత్త నిఖలజగమును బ్రహ్మముగ దెలిసికొనునని యర్థము

విచారింపంగ పూర్వమునందు జూపబడిన కుక్తియుక్తిదృష్టాంతానుభవములచే జగత్తునకు బ్రహ్మ మాతృత్వము సిద్ధి ప జగత్తునకు కార్యత్వము నివృత్తమగును. జగత్తునకు కార్యత్వము నివర్తింప “నిమిత్తా పాయే నైమిత్తికస్యా వ్యసాయః” కార్యము లేనిచో (నివృత్తమైరచో) కారణము లేనిదే (నివృత్తమే) అను న్యాయాన సారము బ్రహ్మమునకు కారణత్వము కూడ నివృత్త మగును. ఎందువలెనని? ఒకదానికై కార్యత్వ ముండునపుడే మఱియొకదానికి కారణత్వము సంభవించును. జగత్తునకు కార్యత్వమే లేనపుడు కార్యత్వం వేషితమగు కారణత్వము బ్రహ్మమున కెటుల సంభవించును? సంభవించును. వైన జెప్పిన విధమున జగత్తునకు కార్యత్వము బ్రహ్మమునకు కారణత్వము నివర్తింపటచే కార్యకారణభావకూన్యము, నద్విత్వీయము నగుబ్రహ్మము సిద్ధించును. అయినను ఇప్పుడు విచారించుటచే నద్విత్వీయత్వము బ్రహ్మమునకు సిద్ధించినను—ఇట్టి విచారమునకు పూర్వమునందు జగత్తనియు, బ్రహ్మమనియు, ద్వైతమే కలదని, శంకింపజూదు. పూర్వమునందు రజ్జువే (శ్రోడే) సర్పముగను, సర్పశిరస్సుగను; పుచ్చముగను ఎట్లు భాసించెనో; నిష్టలపదేశమే జలతరంగ ఫేనబుద్బుదరూపముగ నెట్లు భాసించెనో; అట్లే బ్రహ్మమే భ్రాంతిచే ద్రవ్యగుణకర్మాది భేదములచే వేరుగు జగదాత్మకముగ భాసించెను. వాస్తవముగ జగత్తుననది లేరు కాన మును డువు బ్రహ్మమునకు కాలత్రయమునం దద్విత్వీయత్వము సిద్ధించుటకు బ్రహ్మమునందు బ్రహ్మ

శాంకరభాష్యమ్.—

(6) అయం శ్లోకోఽన్యథా వ్యాఖ్యాతః కైశ్చిత్ | కథం నిత్యానాం కిల కర్మణా
మిశ్వరాధేఽన్యతీయమానానాం తత్ఫలాభావా దకర్మాణితా న్యచ్యస్తే గౌణ్యావృత్త్యా, తేషాం
చాకరణ మకర్మ, తచ్చ ప్రత్యవాయఫలత్వా త్కర్మోచ్యతే గౌణ్యేన పృత్యా తత్ర నిత్యే కర్మ
శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

(8) శుక్తియందు రజతమువలె నాత్మయందు కార్యకరణసంఘాతసమూహోద్వారమున
కార్యకరణసంఘాతవ్యాపారరూపమగు కర్మ మారోపితము శుక్తికయం దారోపితమగు రజత
మును రజతాభావమునుగ దెలిసికొనినటుల యాత్మయం దారోపితమగు కర్మము నెవఁ డిది
యాత్మనిష్ఠకర్మము గాదు. కర్మాభావమేయని దెలిసికొనునో, 'అకర్మణి' కార్యకరణసంఘాత
వ్యాపారోపరమము కార్యకరణసంఘాతద్వారమున నాత్మయం దారోపితము. అట్టి కర్మాభావ
మును "కర్మ" ఈ వ్యాపారోపరమ మహంకారహేతుకమని యెవఁడు దెలిసికొనునో అట్టి
రూప్యతదభావనిభాగము లేనిశుక్తిమాత్రమువలె కర్మాకర్మవిభాగశూన్యము, కూటస్థము అగు
బ్రహ్మమును దెలిసికొనినవాఁడు బుద్ధిమంతుడు, యోగి, నిఖిలకర్మలనాచరించినవాఁడని, స్తుతికి
పాత్రుఁడని "కర్మ నిష్కర్మ యః పశ్యేత్" అను శ్లోకమున కాశయము. ఈ శ్లోకమును వృత్తి
కారు లన్యథా వ్యాఖ్యానించిరి. అది యెట్లనిన —

— • వృత్తికారమతము • —

శబ్దముచే నర్థమును గ్రహింపవలయు ననిన వృత్తి యనుసాధనపురస్సరముగనే దెలిసి
కొనవలయును. అట్టివృత్తి శక్తియని, లక్షణ యని రెండువిధములు. అందు లక్షణావృత్తి
ముఖ్యయనియు, గౌణయనియు రెండువిధములు. "గంగాయాం ఘోషః" అనుచోట గంగా
పదము శక్తియను సాధనముచే ప్రవాహమును బోధించును. అట్టిప్రవాహమునకు తీరమునకు
వివర్తమగ జగత్తు యన్నది తెలిసికొనవలయు నని వ్యతిహారమున జెప్పిన దర్శనమునే జగత్తు
బ్రహ్మస్వరూపమగుటయందు సందేహానివృత్తికొఱకు "అకర్మణి చ కర్మ యః" అను వాక్యముచే దృఢ
పరచుచుండెను. "అకర్మణి" చెప్పబడినలక్షణముకల బ్రహ్మమునందు జగత్తును "యః పశ్యేత్" జగత్తు
బ్రహ్మవివర్తము కాన స్వతః సత్తలేమింజేసి రజతమును శుక్తివలె, ఉపకమను మరువబ్రేదేశువలె నిఖిల
జగత్తు బ్రహ్మమేయని ఎవఁడు తెలిసికొనునో యని యర్థము. "సర్వం తం పరాదాద్యోఽన్యత్యాశ్రయ
స్సంప్రేదే" బ్రహ్మముకలచె వేఱగునెత్త కలదనిలిగ నామరూపాది జగత్తును తెలిసికొనువాడు అచర్మ
మును పొందు) వని శుక్తి చెప్పుచున్నది. కాన, నామరూపాద్యైతదదర్శనమును విడిచి మోక్షార్థి సర్వ
శ్రాంతిః హితమగునటుల నావము, రూపము, గుణము, కర్మ అను సర్వప్రపంచము బ్రహ్మస్వరూపమే
యని తెలిసికొనవలయును.

కట్లు నడిగ్గము, వివర్తస్తము కానటుల సర్వమును ప్రకృష్టప్రకృష్టచే బ్రహ్మయేయని యెవఁడు తెలిసి
కొనునో వాడే బ్రహ్మవేత్త; వాడే బ్రహ్మనిష్ఠుడు; వాడే "కృతస్సైకకర్మకృత్-కృతస్సైక" సర్వాణ్యనేక
కల్పార్థికాని సంచితా న్వాదునికజన్మృతా న్యవృత్త్యంతలాని కర్మాణి నానాయోనిసాప్రకాణి స్వయా

కాంకరభాష్యమ్:—

ణ్యకర్మ యః పశ్యే త్ఫలాభావా ద్యథా ధేనురపి గౌరగౌ రుచ్యతే క్షీరాఖ్యం ఫలం స ప్రయాచ్యతీతి తద్వత్ । తథా నిత్యకరణే త్వక్మణి కర్మ యః పశ్యే న్నరకావప్రత్యవాయఫలం ప్రయాచ్యతీతి ।

కా కరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

సాక్షాత్సంబంధము సంయోగము అట్టిప్రవాహసంబంధముగు సంయోగముచే తీరబోధ కలుగును కాన నాసంయోగరూపసాక్షాత్సంబంధము ముఖ్యలక్షణయని పేర్కొనబడును. గొవు క్షీరములనెడి ఫలము నివ్వజాలనివాడు 'ఇయం గౌరగౌ' అని యొకడు పలికెను. దాని వలన నెట్టిజ్ఞానముకలుగును? క్షీరమనెడిఫలము నివ్వనేరని వృషభమువలె నీగోవుకూడ క్షీర ఫలము నివ్వనందున గోవుకాదు, మతేమనిన వృషభమేయగును. అనగా క్షీరఫలము నివ్వ జాలనందున వృషభసాదృశ్యముకలదు. కాన సాదృశ్యచిశ్చిత్తమునందు సాదృశ్యమనెడి సంబంధ ద్వారమున సర్థబోధ కలిగించు లక్షణ గౌణీలక్షణయనబడును. కాన గౌణీవృత్తిచే గోవు గోవుకాదు అనినట్లు ఈశ్వరార్థమనుష్ఠింపబడు నిత్యకర్మములు ఫలములేమింజేసి యకర్మము లనబడును, అట్టి నిత్యకర్మముల యకరణము ప్రత్యవాయఫలముకలదగుటచే గౌణీవృత్తిచే కర్మమనబడును. ధేనువు క్షీరమనెడిఫలము నివ్వజాలనితరి యధేనువనబడినటుల యీశ్వరార్థ మనుష్ఠింపబడు నిత్యకర్మములు ఫలము లేమింజేసి యకర్మలనియు, అట్టి నిత్యకర్మ ముల యకరణము ప్రత్యవాయఫలము కలదగుట కర్మమని యెవడు దెలిసికొనునో వాడు బుద్ధిమంతుడు, యోగీ, నిఖలకర్మకృత్ అని వృత్తికారు లీశ్లోకమును వ్యాఖ్యానించిరి.

ధాత్వవిజ్ఞానము క్షౌణ్డి చిత్తీ కృత్కర్మకృత్" నానాయోగపాపకములగు ఎంచిత మైన అనేక లాప్దితములు అప్రవృత్తఫలములగు యీశ్వరార్థితములగు వానకర్మలను తన యాథాత్మ్య జ్ఞానముచే చేసి, చెడివాడగుచున్నాడు. "సర్వం పాపానం తరతి" (ఎవ ధాత్వజ్ఞాని యో వాడు నిఖల పాపములను తరించువా డగుచున్నాడు). అను సుకృతిపామాణ్యముచేసిన నెక డిట్టి ఆత్మ మాతృత్వము కలవాడో వాడశుభమగు సంపారమునుండి ముక్తు డగుచున్నాడని యర్థము.

నీలకంఠియ :— ఏకర్మాకర్మల తత్త్వమును చెప్పెదనని ప్రతిజ్ఞ చేసెనో, అట్టితత్త్వమును 'కర్మణ్యకర్మ' అనుశ్లోకముచే చెప్పమనెను 'కర్మణ' కర్మాకర్మవికర్మకర్మములగు దేహేంద్రియావ్యాపారముల త్ర గాత్రయం దనివృత చేసారోపితమైయుండ అట్టికర్మను 'అకర్మ' కర్మభావమును—నావయం దున్న పురుషుడు తీరమునందుండు వృక్షమునందు చానము నారోపించియుండ తత్త్వబుద్ధిచే నాచలకమును చలనాభావమునవలె నెవడు తెలిసికొనునో, అట్లే త్రిగుణాత్మకములగు దేహేంద్రియామలు నిత్యకర్మలు కల వైయు డ నెవడు చంద్రకారకదులయగు గత్యభావమునవలె నేచు తూష్టింభావుడనై కిని, దేనిని చేయుట లేదని యభ్యసించుచుండెనో (ప్రథమ పొందుచుండెనో) అట్టి తూష్టింభావమే యకర్మ. అట్టి యకర్మను 'కర్మ' విగ్రహమనెడి ప్రయత్నరూపముగ నెవడు తెలిసికొనునో అట్టివాడు మనుష్యులలోశ్రేష్ఠుడగు. ఇట్టిజ్ఞానముచే వాక్యయందుబ్రాహ్మిజనితవ్యాపారము, అనాత్మయందు తూష్టిరూపసరూపనివ్యాపారకర్మము బాధికమగుటచే

కాంక్షాభాష్యమే:—

(9) చైతన్య దృక్తం వ్యాఖ్యానమేవంజ్ఞానా దశుభా నోఽతానుపపత్తేః “య ద్దృష్ట్యా మోక్ష్యసేఽశుభాత్” (గీ 4-16) చిత్తి భగవత్సత్త్వం వచనం బాధ్యతే । కథం నిత్యానా మను

కాంక్షాభాష్యతత్వబోధిని:—

—♦ భగవద్భాష్యకారసిద్ధాంతము ♦—

(9) ఈశ్వరాధ్యక్షానుష్ఠితమునానము లగు నిత్యకర్మములు ఫలము లేమింజేసి యకర్మములే. మఱియు అట్టి నిత్యకర్మముల యకరణరూపాకర్మము ప్రత్యవాయఫలజనకమగుటంజేసి కర్మమేయనుజ్ఞానమువలన నశుభరూపసంసారముయొక్క మోక్షణము సంభవింపనందున “య ద్దృష్ట్యా మోక్ష్యసేఽశుభాత్” అనుభగవద్వచనము బాధింపబడును కాన నిట్టివృత్తి కారవ్యాఖ్యానము యుక్తముకాదు ‘ధర్మేణ పాప మపనుదతి’ (ధర్మముచే పాపమును నశింపజేయును) అనుశ్రుతివలన నిత్యకర్మానుష్ఠానమువలన పాపక్షయరూపఫలము సంభవించినను ఫలాంతరము నిత్యకర్మలకు లేదని తెలిసికొని నిత్యకర్మల నాచరించినచో నశుభక్షయమందులకు కాదని శంకింపజనదు. “క్షేత్రేజ్ఞ స్వేశ్వరజ్ఞానా ద్విశుద్ధిః పరమా మతా” (క్షేత్రేజ్ఞాన కీశ్వరజ్ఞానమువలన నుత్కృష్టమగు విశుద్ధి (సంసారమోక్షణము) కలుగును. అను స్మృత్యుక్త రీతిని యాత్యంతికసంసారోపరమమునుకూర్చి యీశ్వరజ్ఞానము కారణము. కాని నిత్యకర్మానుష్ఠానము కారణముకాదు అయినను నిత్యకర్మానుష్ఠానముకూడ నాత్యంతికసంసారమోక్షణమునకు కారణమని యంగీకరించినను నిత్యకర్మానుష్ఠానమువలన నశుభరూప సంసారముయొక్క నిట్టిజ్ఞానియే యుగియనియు, కర్మయోగఫలమగు తత్త్వజ్ఞానము పొందించుటవలన కృత్సర్వకర్మకృత్ అనియు ప్రతిమాతృము. ఉత్తమకర్తృత్వమును, కార్యకరణసామూహమునకు కర్తృత్వమును తలచువాడుకర్మలవాచరించవలయును. అని యర్థము. ఈవిషయము “అవ్యక్తోఽయం” అను శ్లోకవ్యాఖ్యాన వాచసరమునందు విస్తారముగ వాయించెను. అయినను తత్త్వము దుర్బోధమగుటవలనమాటిమాటికాత్మ తత్త్వము సుబోధమగుటకై చెప్పబడుచుండెనని పొచ్చినది యాశయము

మఱికోదరు— నిత్యకర్మను పరమేశ్వరాగ్ర మనుష్ఠించుచుండ యట్టి నిత్యకర్మ బంధపాశువు కానందున “ఇట్టి నిత్యకర్మ మకర్మ” మనియు, అట్లే నిత్యకర్మాకరణము ప్రత్యవాయపాశువగుటచే “నిత్యకర్మాకరణము కర్మయే” యనియు నెవడు తెలిసికొనునో వాడు బుద్ధిమంతుడని చెప్పుచుండిరి. నిత్యకర్మ అకర్మాను జ్ఞానము మిథ్యాజ్ఞానము కాన నదియే యశుభరూపమగుటవలన నట్టిజ్ఞానమునకు శుభ రూపమోక్ష పాశుత్వము లేమింజేసి చైతన్యవ్యాఖ్యానమసంగతమని తెలియనగును. ఇట్టి మిథ్యాజ్ఞానము బోధ వ్యయమగు తత్త్వము కాదు. ఇట్టి జ్ఞానముకల వానికి బుద్ధిమత్త్వాదిప్రతి యుపవన్నము కాదు.

మఱికోదరు— “కర్మణి” జ్ఞానాధాత్వకర్మభూత (దృశ్య) మగు ఉదమును “అకర్మ” సదాచరముచే యనుసూతము, సర్వభృమాధిష్ఠానము, నిష్క్రియము, అవేద్యము అగు స్వప్రకాశచైతన్యరూపముగ నెవడు తెలిసికొనునో, అట్లే “అకర్మణి” స్వప్రకాశమగు దృశ్యస్తువునందు ‘కర్మ’ దృశ్యమును కల్పితము.

శా.కంభాష్టమః—

ష్ఠానా దశుభా త్సాన్యన్నామ మోక్షణం, స తు తేషాం ఫలాభావజ్ఞానాత్ | సహ నిత్యానాం
ఫలాభావజ్ఞాన మశుభముక్తిఫలత్వేన చోదితం, నిత్యకర్మవిజ్ఞానం వా న భగవతై | వేహోక్తం |

(10) ఏతే నాకర్మణి కర్మదర్శనం ప్రతిష్ఠాత్మకం | స హ్యకర్మణి కర్మేతి దర్శనం కర్తవ్యత
యేహ చోద్యతే, నిత్యస్య తు కర్తవ్యతామాత్రం | స చకరణాన్నిత్యస్య ప్రత్యవాయో భవ

శాంకర శాష్ట్యుత్తరబోధినిః—

మోక్షణము పొందించుగాక, కాని నిత్యకర్మలకు ఫలము లేదనుజ్ఞానమువలన సశుభమోక్ష
ణముమాత్రము ప్రాప్తింపదు. నిత్యకర్మానుష్ఠానమువలన సశుభక్షయము ప్రాప్తింపవలెను యీ
ప్రకరణమునందు జ్ఞానమువలన సశుభక్షయము “యద్భక్త్యా మోక్ష్యసే శుభాత్” అను
దానిచే ప్రతిజ్ఞాతము కాన నిత్యకర్మలకు ఫలము లేదు కాన నవి యకర్మలను
జ్ఞానము సంసారరూపాశుభమోక్షఫలకముగ శ్రుతియందెచ్చటను విధింపబడలేదు. మఱియు
సతీంద్రియార్థము శాస్త్రమువలన దెలియనగునుకాన నట్టిశాస్త్రము యెచటను నిత్యకర్మ
విజ్ఞానమునకు మోక్షఫలమును చెప్పబలేదు. ఈ విషయమున భగవద్దశనమే ప్రమాణ
మనెదవా? అట్టితీరున శ్రీకృష్ణపరమాత్మ యెచటను యీగీతలయందు చెప్పియుండలేదు.

(10) అశుభమోక్షణసంభవప్రదర్శనముచే కర్మమునకు దశకర్మదర్శనము నిరాకరింప
బడెను. ఈ న్యాయముచేతనే యకర్మమునందు కర్మదర్శనముకూడ నిరాకరింపబడెను “నామ
బ్రహ్మే త్యుపాసీత, మనో బ్రహ్మే త్యుపాసీత” (నామమునందు బ్రహ్మదృష్టినుంచి యుపాసిం
పవలెను. మనస్సునందు బ్రహ్మదృష్టినుంచి యుపాసింపవలెనని) నామాదులయందు బ్రహ్మ
దృష్టిని విధించినటుల ఫలార్థమై యకర్మమునందు కర్మదృష్టిని విధించుటచే సశుభరూపసంసార
మునుండి మోక్షణరూపముగు ఫలము ప్రాప్తింపవలెనని శంకింపజనదు. ఈ శ్లోకమునందు పర
మతమున నిత్యకర్మలకు కర్తవ్యతామాత్రమే వివక్షితము. కాన సశుభమోక్షణరూపఫలము
కొఱ కకర్మమునందు కర్మదర్శనము విధింపబడుటలేదు. కాన పూర్వోక్తాశంకింపదవకాశము
లేదు. ఇచట యట్టివిధిలేకున్నను యట్టివిధి కల్పించెదమనెదవా? నిత్యకర్మల కిచట కర్తవ్య
తామాత్రము చెప్పబడుటవలన నట్టికల్పనయు (అనగా సకర్మమునందు కర్మదృష్టి విధింప
బడుచుండెనను కల్పనయు) పరుని (వాది) యొక్క సిద్ధాంతమునకు విరుద్ధము.

గను, మాయాయముగను, పరమార్థసద్రూప్యమునుగ నెవడు దెలిసికొను నో వాడు పరమార్థ
మును దెలిసికొనవాడగుటవలన బుద్ధియందు. అని వాస్తవికగుణములచేతనే యట్టివాడు స్తుతింపబడు
చుండెను అనియు సిల్లోకముచు వ్యాఖ్యానించిరి. “కర్మమరు” “కర్మప్రసక్త్యామి” అని యచు మేయ
కర్మప్రస్తావమునందు తత్త్వజ్ఞాన మవపరముగాననట్టి వ్యాఖ్యానముకూడనసంగతమేయగును. “కర్మరీపుత
తమోకర్మ” అనునది పారిభాషికము. అట్టిపారిభాషిక మాగమార్థనిర్ణయనర్హమగుటవలన నట్టిపారి
భాషికముచే కర్మకల్పమునకు దృశ్యమర్థమని గ్రహించుటయు సంభవింపదు.

కారభాష్యమ్:—

తీతి విజ్ఞానా త్కించి త్ఫలం స్యాత్ । నాపి నిత్యకరణం జ్ఞేయత్వేన చోదితం । నాపి కర్మా కర్మేతి మిథ్యాదర్శనా దశుభా న్మోక్షణం, బుద్ధిచుత్వం, యుక్తతా, కృత్స్నకర్మకృత్వాదిచ

కారకభాష్యతత్వబోధిని:—

వాది మతమున నీ శ్లోకమునందు నిత్యకర్మలకు కర్తవ్యత్వము గూడ నవివక్షితమే మరే మనిన ? నిత్యకర్మాచుష్టానమునందు ప్రవృత్తిగలుగుట కిచట 'నిత్యకర్మల నాచరింపనిచో ప్రత్యవాయము సంభవించును' అనెడి జ్ఞానము కర్తవ్యముగ మాత్రమే వివక్షిత మనెదవా? ఇచట వాదిని ప్రశ్నింపవలసియున్నది. "నిత్యకర్మలు విహితములుగాన నిత్యకర్మలయందు ప్రవృత్తి కలుగునా? లేక నిత్యకర్మల నాచరింపనిచో ప్రత్యవాయము (పాపము) ప్రాప్తించు నను జ్ఞానమువలన నిత్యకర్మలయందు ప్రవృత్తి కలుగునా? నిత్యకర్మల నాచరింపనిచో ప్రత్య వాయము కలుగునను జ్ఞానమువలననే నిత్యకర్మలయందు ప్రవృత్తి కలుగున నెదవా? అట్లులైన 'అహ రహ స్సంధ్యా ముపాసీత' అనెడి నిత్యకర్మవిధానమున కార్థకృత్యము ప్రాప్తించుచు. ఇట్టి శ్రుతికి వైయర్థ్యము సంగీకరించుట న్యాయము కాదు. అట్లులైన వేదమునకే యప్రామా ణ్యము ప్రాప్తించెడిని. కాన 'అహ రహ స్సంధ్యా ముపాసీత' యనెడి విధులవలననే నిత్య కర్మల యందు ప్రవృత్తిగలుగుచుండ నిత్యకర్మముల నాచరింపనిచో ప్రత్యవాయము ప్రాప్తిం చుననెడి జ్ఞానమునకు నిత్యకర్మలయందు ప్రవృత్తియే ఫలమని జెప్పట విలువడదు ఇట్టి జ్ఞాన మునకు ఫలాంతరముగూడ గాన్పింపనందున 'నిత్యకర్మల నాచరింపనిచో ప్రత్యవాయము ప్రాప్తించు' ననెడి జ్ఞానము నిష్ఫలమే యగును.

మఱియు నిత్యకర్మాకరణమునందు కర్మదృష్టి విధింపబడినచో నిత్యాకరణ మాలంబన మగును. ఏది యాలంబనమో యది ప్రధాన మగుటచే దానికే జ్ఞేయత్వము జెప్పవలయును.

యథాద్ధామను విచారించుచో 'కర్మణ్యకర్మ' అను శ్లోకము కర్మ మిట్లు చెల్లినకొననగును, 'స్థానో న్యాపి బోధవ్యం బోధవ్యం చ వికర్మణః । అకర్మణ్య బోధవ్యం' అనుశ్లోమున దు కర్మా కర్మవికర్మల యొక్క వర్ణనసానము గహన మగుటవలన బోధవ్యము (తెలిసికొనదగినది) అని జెప్పబడెను. అశ్లో మునకే "కర్మణ్యకర్మ యః పశ్యేత్... బుద్ధిమాన్మనుష్యేషు" అనుశ్లోకము వ్యాఖ్యానము అదియెట్లు ని? "కర్మణి" అనుపదముచే కర్మాకర్మవికర్మల గోహి వనగును. వాటియందు శాస్త్రమువలనతదైవస రీత్యము చూడబడును. ఎట్లని? శ్రీధారహితమిచ్చే నాచరింపబడిన కర్మపు శ్రీధారహితమగు నతనికి యకృతమైనదియగును. కాన నట్టికర్మ వక్రమిచ్చే యని శాస్త్రమువలన ననిపించుకొనుచు దానినికే కర్మవాచరింపబడినచో నట్టి కర్మపు దానికునకు వికర్మ యని యనిపించుకొనుచు ఈ విషయమే శ్రీకృష్ణపరమాత్మచే "అకర్మయో హతం దత్తం తపస్తప్తం కృతం చ యత్ । అప దిత్తువ్యతే పాథ" (కర్మచే హతమే, దత్తము, తపింపబడిన తపస్సు ఇట్టి కృతము అన్నియు యనత్తులే యని) జెప్పబడెను. మఱియు మరియొకస్థలమునందు "చత్వారి కర్మాణ్యభయఃకరాణి భయం ప్రాయచ్చ స్త యథా శాస్త్రాని । మానాగ్నిహోత్రి ముతమానమానం మానేనాధిత ముతమానయజ్ఞః" (మానాగ్నిహోతృము, మానామోము, మానముచే సధితము, మానయజ్ఞము అను నీనాలుకర్మలు శాస్త్రము చెప్పిన విధమున

శాంకరభాష్యమ్:—

ఫలముపపద్యతే సుతిర్వా । మిథ్యాజ్ఞాన మేవ హి సాక్షా దశుభరూపం కుతోన్యస్యా దశుభా న్యోక్షణం, న హి తమ స్తమసో నివర్తకం భవతి ।

శాంకరః వ్యతిత్త్వబోధిని:—

నిత్యకర్మాకరణ మభావరూప మగుటవలన నది తుచ్ఛమగుటచే నద్వానికి జ్ఞేయత్వము సంభవింపదు. కాన నిత్యకర్మాకరణము జ్ఞేయమనియు విధి సంభవము కాదు.

నిత్యకర్మాకరణ మభావరూపమగుటచే నసత్తనబడును. అట్టి యసత్తు నాలంబనముగ జేసికొనినామాదులయందు బ్రహ్మదృష్టివలె జ్ఞానము సంభవింపకున్నను 'ఇది గజతము' అను జ్ఞానమువలె 'అకర్మ కర్మ' అను జ్ఞానము సంభవించుననెదవా? 'కర్మ అకర్మ' అనేకి జ్ఞానము కాని 'అకర్మ కర్మ' అనేకి జ్ఞానము కాని మిథ్యాజ్ఞాన మగును అట్టిజ్ఞానమాత్రమువలన నశుభ మోక్షణము ప్రాప్తింపనేరదు. మరియు అట్టిజ్ఞానికి బుద్ధిమత్త్వము, యుక్తత్వము, విఖల కర్మకృత్త్వము అనెడి ఫలముకాని, సుతికాని ప్రాప్తింపనేరదు.

స్వప్నమునందు గలిగెడి మిథ్యాజ్ఞానమునకు లోకమున ఫల మనుభవసిద్ధమే. అట్లే 'కర్మ అకర్మ' అనెడి జ్ఞానము మిథ్యాజ్ఞాన మైనను యిట్టి జ్ఞానమునకు ఫలము ప్రాప్తింపవచ్చునని శంకింపజనదు. అట్టిమిథ్యాజ్ఞానము సాక్షాత్తు అశుభరూపము. అట్టి యశుభరూప మగు మిథ్యాజ్ఞానమువలన నశుభరూపసంసారమోక్షణ మెటులు ప్రాప్తించును? (ప్రాప్తింపవలయు భావము)

అశుభరూపమిథ్యాజ్ఞానమువలన యశుభనివృత్తి యేల కాదనెదవా? తమిచ్చు తమో నివర్తకము కానటుల యశుభమువలన యశుభము నివర్తింపనేరదు.

నాచరి పనిచో నభయము నొసగును. అట్లు కానిచో భయము చేయునగును.) అచ్యుతము అట్లే యార్తపరితాపమునందు శక్తుడైనవా డార్తపరితాప మొకరింపక యుదాసీనుడై గచో గట్టి వారి యాయాదాసీన్లు రూపమగు నకర్మము ఆర్తతాపము లేమిజేసి వికల్పయని యనిపించుకొనును. అగ్ని ధానమొకరించిన దీక్షుతులుకాని, భగవద్ధ్యానానక్షుడుకాని సకాలమునందు వంచయజ్ఞముల నాచరింపనిచో నట్టి వంచయజ్ఞాకరణము "దీక్షితో న దదాతి" "నర్హర్హా న్పూర్వజ్ఞా" అనువచనములవలన నిత్యకర్మకాలమున పూర్వవాపేతువు, అవిహితము నగు నన్యము నాచరించి గడువ కర్మయే యనిపించుకొనును. అట్లే హింస ఒకండ్రి (నీపిర్దోర్మ) యైనను "అగ్నిహింసాయం పశు మాలభేత" అను వాక్యమువలన యజ్ఞమునందు శాస్త్రవిహితమగు కర్మయేయని యనిపించుకొనును. పశువు వృధాస్వమైనచో ఆహంసయే విర్యక్తాస్పత్తి వలన కర్మయని యనిపించుకొనదు. కామకారముచే చేపగది కారంకుత వికర్మయనియు యనిపించుకొనును. మతేమనిపించుకొనును? పరిశేషమువలన కృతమైనను యకృతమేకార నకర్మయని యనుపించుకొనును. కొందరుదొంగలలో నొందొంగవారిని రాజు శిక్షింపక విడిచికచో రాజుయొక్క యట్టికర్మము 'స్తేనఃపశు ముక్తో రాజనిపాపం మార్షి' (రాజు దొంగవారిని శిక్షింపక విడిచిచో రాజుయందు పాపరూపించును)

శాంకరభాష్యమ్:—

(11) నను కర్మణి య దేశకర్మదర్శన మకర్మణి వా కర్మదర్శనం న తస్మిన్మాత్రాన్మానం కిం తస్మా గౌణం ఫలభావాభావనిమిత్తమ్ । న కర్మాకర్మవిజ్ఞానా దపి గౌణా త్ఫలస్యాశ్చేవణాత్ ।

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

(11) “ఇదం రజతం” (ఇది రజతము) అనేడిజ్ఞానము సదసత్తులకు సామానాధికరణ్య మవగహించుటచే శుక్తవివేకపూర్వక మగుటంజేసి మిథ్యాజ్ఞాన మగును. “సింహా మాణ వకః” (మాణవకుడుసింహము) అనుజ్ఞానము మాణవకావివేకపూర్వకము కాదు. మరియు సద సత్తుల సామానాధికరణ్య మవగహించుటయు కాదు. కాన నీజ్ఞానము గౌణప్రత్యయ మన బడును. ఇట్టి ప్రత్యయమునకు ఫలము శౌర్యధైర్యములు కలవాడు మాణవకు డని తెలియు టయే అట్లే కర్మమునం దేయకర్మదర్శనము, అకర్మమునం దేశకర్మదర్శనము కలనో యా అనువాక్యమువలన నిషిద్ధకర్మయే (వికర్మయే) యని యనుపించుకొనును. యత్కించుడు దొంగను శిక్షిం పక నుపేక్షించినచో నాయతయొక్క యార్జు యక్ష్మి యనుపించుకొనును. అట్లే ఒకానొకడు మరి యొక నిభాగ్య వ్యభిచరించుచుండ నద్దానిచూచి యజమానునితో నీభాగ్య వ్యభిచరించుచుండ ని చెప్పిన నది సత్యమైనను యజమాని తనభాగ్యను హింసించుటవలన నావత్తము హింసాఫలమగుటంజేసి వికర్మ యని యనిపించుకొనును. నిరక్షరకుక్షికాని, కొంచెము చదివినవాడుకాని రాజసభకు రాగా చానిని హింసించి యాస్థానపద్యాంబుడు వీడు గొప్పవిద్వాంసుడని ప్రభువుతో పలికిన నాడలు కన్యతమైనను యా పద్యాంబునివాక్యమువలన యానిరక్షరకుక్షి గొప్పదాన మొనరించుటవలన నాయన్యతము శాస్త్రనిహిత కర్మయే యగును. కాన ‘కర్మణి’ అనుపదముచే చెప్పబడు కర్మాకర్మవికర్మలయందు ‘అకర్మ’ పూర్వోక్త విధమున తదైవరీత్యమును యెడడు తెలిసికొననో ఁట్టి కార్యాకార్య విభాగజ్ఞుడు బోధవ్యమున తెలిసికొంటుచే ‘బుద్ధిమాన్’ బుద్ధిమంతుడని శెప్పబడుచున్నాడు.

అట్లే ‘కింకర్మ’ అనుశ్లోకమునందు దేనియందు కఫలక కూడా (కాంతదర్శులక కూడ) మోహము కదో ఏ కర్మాకర్మజ్ఞానము అభిభాషాపాతునో ఁట్టికర్మాకర్మలను చెప్పదవని ప్రతిజ్ఞ చేయబడెనో దానికి “అకర్మణి చ కర్మ యః వశ్యే త్సయక్తుః” అనినది వ్యాఖ్యానము. ఇటు చకారము జ్ఞానవ్యయ రూపముచ్చయమును బోధించును. ఈచెప్పుటవలన నెవడుబుద్ధిమంతుడు, యుక్తుడు నగునో వాడు నిఖలకర్మాకృత్తుగును. కాని కేవల బుద్ధిమంతుడు కాని, కేవలయుక్తుడు కాని నిఖలకర్మాకృత్తు కాడని తెలిసికొననగును, అది ఎట్లని? ‘అకర్మణి’ క్రియాశూన్యమే, కూటస్థము నగు వసువునందు ‘కర్మ’ స్పంద తోగూడిన బాహ్య గగనాదులను, ఆశ్శృంగత ప్రమాత్రాధికమును ఆధారాధేయభావముచే గాని, ఉపాదా వోపాదేయభావముచే గాని, అధిష్ఠానాధ్యక్షభావముచే గాని చూచునట్టి శాస్త్రవేత్తలుకర్మ నాచరించెదరు. అందు ఆధారాధేయభావముచే జూచువాడు సాంఖ్యుడు. ఆసంగుడనగు నాయందు కార్యకరణం, ఘాత ధర్మమగు కర్తాధికము అవివేకమువలన స్పటికమునందు తాపిత్యమువలె భాసించుచున్నదని సాంఖ్యుడు తలచును. రెండవవాడు కనకకుండలములవలె బ్రహ్మసలక జనించునట్టిమూసవ్వము బ్రహ్మస్వరూపవే యని కర్మయు, తత్సాధనములు, నేను బ్రహ్మస్వరూపమే యని తెలిచుచు కర్మల నాచరించును. వీరిరువురు యుక్తులై నను అతిబుద్ధిమంతుడగు నయుక్తుడకూడ కర్మల నాచరించును. ఁట్టి యయుక్తునిచే నాచ రింపబడినదంతయు యుద్ధాస్థమే యగును కాని యశుభమోక్షణము కొఱకు కానేరదు. ఈవిషయ మునే “యో వా ఏతదక్షరం గార్గ్యవిదిత్వాస్మిం శ్లోకి యజతి, దదాతి, తవస్తస్యతేషి బహుని

శాంకరభాష్యమ్:—

(11) నను కర్మణి య దేశకర్మదర్శన మకర్మణి వా కర్మదర్శనం న త స్మిథ్యాజ్ఞానం కిం తస్మి గౌణం ఫలభావాభావనిమిత్తమ్ । న కర్మాకర్మవిజ్ఞానా దపి గౌణా త్ఫలస్యాశ్చివణాత్ ।

శాంకరభాష్యత్వబోధిని:—

(11) “ఇదం రజతం” (ఇది రజతము) అనేడిజ్ఞానము సదసత్తులకు సామానాధికరణ్య మవగహించుటచే శుక్తవివేకపూర్వక మగుటంజేసి మిథ్యాజ్ఞాన మగును. “సింహా మాణ వకః” (మాణవకుడుసింహము) అనుజ్ఞానము మాణవకావివేకపూర్వకము కాదు. మరియు సద సత్తుల సామానాధికరణ్య మవగహించుటయు కాదు. కాన నీజ్ఞానము గౌణప్రత్యయ మన బడును. ఇట్టి ప్రత్యయమునకు ఫలము శౌర్యధైర్యములు కలవాడు మాణవకు డని తెలియు టయే అట్లే కర్మమునం దేయకర్మదర్శనము, అకర్మమునం దేశకర్మదర్శనము కలనో యా అనువాక్యమువలన నిషిద్ధకర్మయే (వికర్మయే) యని యనుపించుకొనును. యత్స్వరుడు దొంగను శిక్షిం పక నుపేక్షించినచో నాయతయొక్క యార్జు యక్ష్మ యనుపించుకొనును. అట్లే ఒకానొకడు మరి యొక నిభాగ్య వ్యభిచరించుచుండ నద్దానిచూచి యజమానునితో నీభాగ్య వ్యభిచరించుచుండని చెప్పిన నది సత్యమైనను యజమాని తనభాగ్యను హింసించుటవలన నానత్యము హింసాఫలమగుటజేసి వికర్మ యని యనిపించుకొనును. నిరక్షరకుక్షికాని, కొంచెము చదివినవాడుకాని రాజసభకు రాగా చానిని హింసించి యాస్థానపద్యాంబుడు వీడు గొప్పవిద్వాంసుడని ప్రభువుతో పలికిన నాడలు కనృతమైనను యా పద్యాంబునివాక్యమువలన యానిరక్షరకక్షిక గొప్పదాన మొనరించుటవలన నాయనృతము శాస్త్రనిహిత కర్మయే యగును. కాన ‘కర్మణి’ అనుపదముచే చెప్పబడు కర్మాకర్మవికర్మలయందు ‘అకర్మ’ పూర్వోక్త విధమున తదైవరీత్యమును యెఱచు తెలిసికొనునో అట్టి కార్యాకార్య విభాగజ్ఞుడు బోధవ్యమునను తెలిసికొంటుంటే ‘బుద్ధిమాన్’ బుద్ధిమంతుడని శెప్పబడుచున్నాడు.

అట్లే ‘కింకర్మ’ అనుశ్లోకమునందు దేనియందు కఫలక కూడా (కాంతదర్శులక కూడ) మోహము కదో ఏ కర్మాకర్మజ్ఞానము అశుభమోక్షపాతునో అట్టికర్మాకర్మలను చెప్పెదవని ప్రతిజ్ఞ చేయబడెనో దానికి “అకర్మణి చ కర్మ యః వశ్యే త్సయక్తః” అననది వ్యాఖ్యానము. ఇట చకారము జ్ఞానవ్యయ రూపసముచ్చయమును బోధించును. ఈచెప్పుటవలన నెవడుబుద్ధిమంతుడు, యుక్తుడు నగునో వాడు నిభలకర్మకృత్తుగును. కాని కేవల బుద్ధిమంతుడు కాని, కేవలయుక్తుడు కాని నిభలకర్మకృత్తు కాడని తెలిసికొననగును, అది ఎట్లని? ‘అకర్మణి’ క్రియాశూన్యమై, కూటస్థము నగు వసువునందు ‘కర్మ’ స్ఫుంద తోగూడిన బాహ్య గగనాదులను, ఆశ్శృంగతర ప్రమాత్రాధికమును ఆధారాధేయభావముచే గాని, ఉపాదా వోపాదేయభావముచే గాని, అధిష్ఠానాధ్యస్తభావముచే గాని చూచునట్టి శాస్త్రవేత్తలుకర్మ నాచరించెదరు. అందు ఆధారాధేయభావముచే జూచువాడు సాంఖ్యుడు. ఆసంగుడనగు నాయందు కార్యకరణం, ఘాత ధర్మమగు కర్త్యాధికము అవివేకమువలన స్ఫటికమునందు తాపిత్యమువలె భాసించుచున్నదని సాంఖ్యుడు తలచును. రెండవవాడు కనకకుండలములవలె బ్రహ్మసలక జనించునట్టిమూసవ్వము బ్రహ్మస్వరూపవే యని కర్మయు, తత్సాధనములు, నేను బ్రహ్మస్వరూపమే యని తెలచుచు కర్మల నాచరించును. వీరిరువురు యుక్తులై నను అతిబుద్ధిమంతుడగు నయుక్తుడకూడ కర్మల నాచరించును. అట్టి యయుక్తునిచే నాచ రింపబడినదంతయు యుద్భావమే యగును కాని యశుభమోక్షణము కొఱకు కానేరదు. ఈవిషయ మునే “యో వా ఏతదక్షరం గార్గ్యవిదిత్వాస్మిం ల్లోకే యజతి, దదాతి, తపస్త్యతేషి బహుని

శాంకరభాష్యమ్:—

(12) తత్రైవం వ్యాచక్షాణేన భగవతోఽక్షం వాక్యం లోకవ్యామోహార్థ మితి వ్యక్తం కల్పితం స్వాత్ । న చైత చ్చద్మరూపేణ వాక్యేన రక్షణీయం వస్తు, నాపి శబ్దాన్త-

శాంకరభాష్యతత్త్వ బోధిని:—

(12) ఈశ్లోకమునందు వృత్తికారులు చెప్పిన విధమున శ్రీకృష్ణపరమాత్మచే నీవాక్యము చెప్పబడినచో లోకవ్యామోహార్థ మిది కల్పితంబడిన దని సువ్యక్తమే. అట్లుగచో పరమాత్మ యగు శ్రీకృష్ణపరమాత్మకు వంచకత్వ మాపాదిత మగును. కాన నీవృత్తికారవ్యాఖ్యాన ముపేక్షణీయము.

నిత్యకర్మానుష్ఠానసిద్ధ్యర్థము వ్యాజరూపమైనను భగవద్వచన ముచితమే యని శంకింప జనదు. “నిత్యకర్మ లాచరింపవలయు” నను స్వశబ్దముచేతనే నిత్యకర్మానుష్ఠానము సిద్ధించు చుండ ఇట్టి వ్యాజరూపమగు వాక్యముచే రక్షింపదగినది కాదు. నిత్యకర్మానుష్ఠానరూపమగు వస్తువు- సుబోధోన్మీసిద్ధ్యర్థ మాత్మప్రతిపాదన తిరిగి తిరిగి యెట్లుచేయబడునో, అట్లే నిత్యకర్మల యనుష్ఠానము యోగ్యముగ దెలియబడుటకు “కర్మ కర్మకర్మ” అని భగవంతుడు శబ్దాంతరముచే జెప్పట న్యాయమే యని యనెదవా? “కర్మ కర్మకర్మ” అను వాక్యమునకు నిత్య కర్మానుష్ఠానవాచకత్వము లేమింజేసి శబ్దాంతరముచే తిరిగి తిరిగి చెప్పబడినచో సుబోధ మగు ననియు జెప్పటకు వీలుపడదు.

యస్త ద్వేదోభయగ్ం సః । విచారేన మృత్యుం తీర్త్వా స భూతాః ॥ ౨౪ ॥ త మక్షుతే” అను నీవాక్యప్రతిచే చెప్పబడుచున్నది. ఇట్టి యవ్యాకృతోపాస్యసాక్షాత్కారముకలవాడు “యక్షుడు” అని చెప్పబడును. ఇట్టి వానికికూడ ముందుకర్తవ్యము కలదు కాన నితదుకూడ కృత్యైకకర్మకృత్తుకాడు. మఱి యెవఁడు కృత్యైక కర్మకృత్తు? అనిన నెవనికి కర్మభావపురస్కరముగ ముఖ్యమగు నకర్మదగ్ధనముగలదో యట్టివాడే కృత కృత్యుడగుటవలన ముఖ్యమగు కృత్యైకకర్మకృత్తుగును. ఈమగ్గురిలో మొదటివాడు దేహభిమానముకల హనుమ్యునిలో ఒద్దిమంతఁడు, కాంతదర్శికాఁడున కవికాడు. (కవియనగ కాంతదర్శియని యర్థము.) మిగిలిన యిరువురు అనగా వ్యాకృతోపాస్యసాక్షాత్కారము కలవాడు. అవ్యాకృతోపాస్యసాక్షాత్కారము కలవాడు కాంతదర్శియనినను తత్త్వవిషయమున మూఢులగుటఁజేసి కవులయినను ఆత్మతత్త్వమున మోహితు లనఁబడుదురు. వీరలకు వ్యవధానముగ (అలసాముగ) సంసారమునుండి ముక్తికలుగుచు, ఉత్తముడు (తత్త్వసాక్షాత్కారవంతుడు) జీవించియుండగనే సంసారమునుండి ముక్తుఁడగుచు. అని ‘కర్మ కర్మకర్మ యః పశ్యేత్” అను శ్లోకమున కర్తవ్యమని నాకు దోచుచున్నది, “వ్యాఖ్యాతు రపి మే నాస్తి భాష్య కారేణ తుల్యతా । గుహవద్బోధినితోఽప్రస్తి కిం దీపస్యార్కశః ల్యతా” (వ్యాఖ్యాత నగు నాం భాష్య కారులగు శ్రీమచ్ఛంకరభగవత్పాదలతో సామ్యము లేమి గుహనుమాత్రము పోకాళి, పఁజేయు దీపము నకు జగదవభాసకుండగు సూర్యునితో సామ్య మెన్నఁదైన సంభవించునా? సంభవించును.)

లేక కర్మాకర్మలను వక్తవ్యములుగను, బోధవ్యములుగను పరిశిష్ట జేసినందున నీశ్లోకమునం దాకర్మాకర్మల లక్షణములను ప్రదర్శించుట యక్తమని వ్యాఖ్యానింపవగిరది. కాన ఏది యకర్మవిశేషితమో యదియేకర్మ, ఇతరమైనది కాదని కర్మలక్షణము. అట్లే యేది కర్మవిశేషితమో యది యకర్మ. ఇతర

శాంకరభాష్యమ్:—

తేణ పునః పున దుచ్యమానం సుబోధం స్యా దిత్యేవం వక్తుం యుక్తం 'కర్మ జ్యేవాధికారస్తే' (గీ 2-47) ఇత్యత్ర హి స్ఫుటతర ఉక్తోఽర్థో న పున ర్వక్తవ్యోభవతి | సర్వత్ర చ ప్రశస్తం బోధవ్యం చ కర్తవ్య మేవ న నిష్ప్రయోజనం బోధవ్య మిత్యుచ్యతే |

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

మఱియు "కర్మజ్యేవాధికారస్తే" అనుచోట స్పష్టముగ నీ నిత్యకర్మానుష్ఠానముచెప్పఁ బడుటచే తిరిగి చెప్పదగిన విషయ మేదియు లేదు.

ఇంతవర కగు గ్రంథముచే కర్మాకర్మవిజ్ఞానవ్యాజమున నిత్యకర్మానుష్ఠానకర్తవ్యత యందు తాత్పర్య మను పృత్తికారమతము నిరాశృతము. "కర్మ మకర్మము" అను జ్ఞానము గౌణ మను పక్షము కూడ సంభవము కాదు. ఏలన? లోకమునందు, వేదమునందు ప్రశస్త మగు దేవతాదితత్త్వము, అనుష్ఠానార్థమగు నగ్నిహోతాదీకము దెలిసికొనదగినది. నిష్ఫల మగు కాకదంతాదికము దెలిసికొనదగినది కాదు. కాన కర్మయం దకర్మదర్శనము, అకర్మము నందు కర్మదర్శనము గౌణ మగుటచే ప్రశస్తము కాదు. కర్తవ్యము కాదు కాన నీగౌణ దర్శనము బోధవ్య మని చెప్పబడు తగదు.

మైనది కాఁది యకర్మలక్షణము. అని వ్యాఖ్యానింపదగినది. శ్లోకమునందలి యక్షరార్థమేమిది? 'కర్మణి' సాధకములతోకూడిన యజ్ఞాదికమునందు "కర్మ" క్రియాకూన్యము, కూటస్థము కగు బ్రహ్మర్షిరూప మును "యః పశ్యేత్" ఎవడు చూచునో, అ"గా కర్మయందు, కర్మాంగములయందు బ్రహ్మర్షి నధ్యసింపవలయుననుట అదియెట్లని? "అహం కృతు గహం యజ్ఞ స్వధాఽహ మహ మోషధం | ముత్రోఽహ మహ మేవాజ మహ సుగ్ని రహం హుతమ్" క తువు, యజ్ఞగు, స్వధాకారము, సోమరసము, ము త్రము, ఆజము, అగ్నియు, హోమముచేయబడు చరువుగోదాకాదికము నేనే) అని చెప్పినరీతిని యజ్ఞ తదంగములయందు బ్రహ్మర్షి నధ్యసింపవలయును. అనగా యజ్ఞ తదంగములు బ్రహ్మర్షిరూపమే యని యుపాసన చేయవలెను. అట్లుకానిచో నేది చేయబడునో యది వృథాచేష్టారూపమే యగును. కనుకనే శ్రీకృష్ణపరమాత్మ "గహనా కర్మణో గతిః" కర్మయొక్కగతి గహనము. దుర్బోధము (దెలిసికొనుట శక్యము కానిది) అని చెప్పియుండెను.

కర్మయం దధ్యసింపఁబడునట్టి యకర్మ యనునదియేది? అని ప్రశ్నించెనవా? (అవిద్యావస్థయందు) ఏ యాస్మయం దీపుణ్యపాపాత్మకమగు కర్మ చూడబడుచుండెనో 'పుణ్యో వై పుణ్యేన కర్మణా భవతి పాపః పాపేన' (పుణ్యముకలవాడు పుణ్యకర్మచేతను, పాపముకలవాడు పాపకర్మచేతను పుట్టుచుండెను.) అని శు"తియు చెప్పించెనో అట్టి పుణ్యపాపకర్మల ఫలమగు సుఖదుఃఖములుకూడ "నేను సుఖవంతుడను, నేను దుఃఖవంతుడను" అని దేనియం దనుభూయమానములగుచున్నవో, అట్టి ప్రత్యక్షేతమండగునాత్మయే 'అకర్మ' అనుకర్తార్థము. అట్టియాత్మయందే యీకర్మ స్పంద (చలన) రహితమగునట్టియసర్వరూపము కానట్టిరజ్జువు (కాదు) నందు చలనక్రియగల సర్పమువలె న్యధస్థుని యెవడు దెలిసికొనునో యని శ్లోకస్థమగు నక్షరముల యర్థము, దీనిభావమేమనిన? ఎట్లు రజ్జువునం దధ్వజమగు సర్పమును చూచుచు 'ఇది సర్పముకాదు మరేమనిన. రజ్జువు' అని యుపదేశించినను విశేషశక్తిపా్బిల్యమువలన పుగోవర్తివస్తువునందు రజ్జుత్వమును దెలిసికొనని మోహనపునికూర్చి 'ఈసర్పమును రజ్జువృష్టిచేసుపాసించుము' అని నియోగించిన నామానవుడట్లే రజ్జువృష్టిచేసుపా

కాంకరభాష్యమ్:—

(13) నచ మిథ్యాజ్ఞానం బోధన్యం భవతి, తత్ప్రతివ్యతిరేకతం వా వస్తాభాసం | నాపి నిత్యానా మకరిణా డభావా త్ప్రత్యవాయభావోత్పత్తిః 'నానతో విద్యతేభావ' (గీ 2-16) ఇతి వచనాత్ 'కథ మసత స్సజ్ఞాయేతే' తి చ దర్శితమ్ | అసత స్సజ్జన్మప్రతిషేధా దసత స్స దుత్పత్తిం బుద్ధితానందేన సద్భవేత్సచ్చానందస్య వేదిత్యుక్తం స్యాత్ | తచ్చాయుక్తం సర్వ ప్రమాణవిరోధాత్ |

(14) నచ విషులం విదధ్యా త్కర్మశాస్త్రం దుఃఖరూపమత్వాద్దుఃఖస్య చ బుద్ధిపూర్వక తయా కార్యత్వానుపపత్తేః | తదకరణే చ సరళ వాతాభ్యుపగమేన స్థాయైవోభయభాసి కరణేన కాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

(13) కర్మాదులు మాయామూర్తిములు కాన తద్విషయకజ్ఞానము గౌణమైనను మిథ్యా జ్ఞానమే యగును కాన నట్టి మిథ్యాజ్ఞానము దెలిసికొనదగినది కాదు అట్టిజ్ఞానము తెలిసికొన దగినది కాకున్నను యాజ్ఞానవిషయము బోధన్య మగునని శంకింపజనదు. అట్టి జ్ఞానముచే సిద్ధించునది వస్తాభాసమే యగును కాన నాభాసమునకు వస్తుత్వము లేమింజేసి నదియు బోధన్యము కానేరదు నిత్యకర్మముల యకరణము ప్రత్యవాయపేతు వగుటంజేసి యకర్మ కర్మ మనబడును. గణేవృత్తిచే నని జెప్పటయు సమంజసము కాదు. "నానతో విద్యతే భావః" అను గీతావచనముచేతను, 'కథ మసత స్సజ్ఞాయేత' అను ఛాందోగ్యవృత్తిపాఠక శ్రుతిచేతను యసత్సవలన సత్తు పుట్టదని నిశ్చయించుటవలన నిత్యకర్మాకరణమనెడి యభావము వలన ప్రత్యవాయ మనెడి భావపదార్థము పుట్టనేరదు. అట్లు కాక యసత్సవల్ల సత్తు జనించునని చెప్పినచో నీవు యసత్తు సత్తు గుననియు, సత్తు యసత్తు గుననియు చెప్పినవాడవగుచువు. నిరస్త సమస్త తత్త్వములుకలదానికి యక్కించిత్తత్త్వము వంగీకరించినచో, సర్వప్రమాణములు కప్రాప్రమాణము ప్రిప్రించెడివి. (అదియెట్లనిన? ప్రత్యక్షానుమానోపమానశబ్దార్థాపత్త్యనుప లబ్ధులనునవి ప్రమాణములు. ఇట్టి ప్రమాణములకుకూడ గోచరము కానట్టియు, నిరస్త సమస్త తత్త్వములు కల వంధ్యాపుత్ర, శశశృంగ, గగనారవిందములకు కూడ తత్త్వమంగీకరించిన వైప్రమాణముల కచట ప్రవృత్తిలేమింజేసి ప్రమాణము లప్రమాణములు కావలసివచ్చును.)

(4) నిత్యకర్మానుష్ఠానము దుఃఖరూపమగుటవలన నట్టినిత్యకర్మములను నిష్ఫలముగ కర్మశాస్త్రము విధింపదు నిత్యకర్మము దుఃఖరూపమైనను సాధ్యమగుటచే కార్యము. కాన నట్టి దానిని విధించు విధియు సంభవించుననెదవా ? అట్లగుచో దుఃఖరూపము నెవడును బుద్ధి సించిన నట్టియపాసనాదార్థము చే నగ్గుమునుమరచి జ్ఞతత్త్వమే దెలిసికొనునో, ఎదడు "ఇహకర్మము కాదు రజ్జువు" అనువాక్యమువలననే జ్ఞతత్త్వము దెలిసికొనునో ట్టివానికిప్రత్యయావృత్తి రూపమగునుపా సనతో వ లేదు. అట్లే యకర్మకర్తార్థమగు వాక్యముం ద్యస్తమగు కర్తార్థమును 'తత్త్వమసి' అనువాక్య మువలన తాధింపజేసి యాత్మవృత్తివత్తి (జ్ఞానము) కుద్దెత్తునకు కలుగును. మఱియొకనికి ('తత్త్వమసి'

కాంక్షరభాషమః—

కరణే చ శాస్త్రం నిష్ఫలం కల్పితం స్యాత్ । స్వాభ్యుపగమవిరోధ శ్చ నిత్యం నిష్ఫలం కల్మ-
త్యభ్యుపగమ్య మోక్షఫలాయేతి బ్రువతః । తస్మా ద్యథాశ్చుత ఏవార్థః 'కర్మ ణ్యకర్మ య'
ఇతిత్యదేః । తథా చ వ్యాఖ్యాతోఽస్మాభిః శ్లోకః ।

॥౧౮॥

కా.కంభామృతత్వబోధనః—

పూర్వకముగ నాచరింపడు కాన నట్టి కర్మమునకు కార్యత్వము సంభవింపనందున దానిని విధించు విధి వ్యర్థము.

నిత్యకర్మలకు స్వర్గాదిఫలములు లేకున్నను అట్టి కర్మముల నాచరింపనిచో నరకపాత మావశ్యకమగుటచే యట్టి నరకపాతము సంభవింపకుండుటకు నిత్యకర్మము లావశ్యకములు. కాన వాటిని విధించు విధివాక్యము వ్యర్థము కానేరదందువా ? అట్లులైన నిత్యకర్మము లాచరించుట వలన దుఃఖము పొందెను. ఆచరింపనిచో నరకపాతము తప్పదుకాన నుభయథా అనగా నిత్యకర్మానుష్ఠానమునందును, నిత్యకర్మాననుష్ఠానమునందును యనర్థమే కల్పింపబడుటవలన శాస్త్రము నిష్ఫలమైన దని కల్పించినట్లుగును నిత్యకర్మలకు స్వర్గాదిఫలము లేకున్నను మోక్ష ఫలము సంభవించుచుగాన నిత్యకర్మము లావశ్యకములు. ముచుక్తువుచే నాచరణీయములు కాన వాటిని విధించుట సమంజసమే యనదవా? అట్లు నీవు చెప్పినయెడల నిత్యకర్మలకు ఫలము లేదని నీవు ప్రధమమున చెప్పి, యనంతరమున మోక్షము ఫల మని చెప్పినచో నీ మతమునకే విరోధము వాటిల్లును. (కాన నిత్యకర్మములకు ఫలము లేనందున నట్టి కర్మముల నక్కములుగను, నిత్యకర్మాకరణము ప్రత్యవాయఫలక మగుటచే నాయకర్మము కర్మముగను నెవడు దెలిసి కొనునో వాడు బుద్ధిమంతుడు, యోగి, నిఖలకర్మకృత్తు, అని వ్యాఖ్యానించిన వృత్తికార వ్యాఖ్యాన మెటుల చూచినను సరిపడనందున నది యుపేక్షణీయము. కాన నీ 'కర్మ ణ్యకర్మ యః పశ్యేత్' అను శ్లోకమునకు యథాశ్చుతార్థమునే గ్రహించుడు. ఈ శ్లోకమున కా యథా శ్చుతార్థ మేదన? ఎట్టితీరున విరోధములు వాటిల్లవో యావిధమున వృత్తికారమతనిరాసకు పూర్వమునందే యీ శ్లోకము మాచే వ్యాఖ్యానింపబడెను. (దానిని చూడుడు) ॥౧౮॥

అనువాక్యములన నాపొజ్ఞానము కలుగనివానికి కర్తాదుల నకంఠ (బ్రహ్మ) దృష్టిచే నుపాసించువాని కుపా సనాదార్థ్యమువలన కర్తార్థికము శిరోహితమై యకర్మ (బ్రహ్మ) తత్త్వజ్ఞానము సంభవించును. అనిభావము

లేక, కర్మయం దకర్మదృష్టివలె నిషిద్ధకర్మసహితమగు విహితాకరణరూపమగు నకర్మయందుకూడ 'నకర్మ' (బ్రహ్మ) దృష్టిని చేయదగదని యాశంకించి "కర్మ ణ్యకర్మ" అని చెప్పెను. విహితాకరణము నందు, నిషిద్ధాచరణమునందు కర్మదృష్టియే చేయవలెను. విహితాకరణరూపమగు నకర్మవలన భయపడెడి వాడు శాస్త్రవిహితకర్మను బ్రహ్మదృష్టిచే చేయవలెను. అట్లే విహితాకరణము, నిషిద్ధకర్మయు బ్రహ్మ దృష్టిచే చేయరాదు. అని అర్థము.

గీ॥ యస్య సర్వే సమారమ్భాః కామసంకల్పవర్జితాః ।

జ్ఞానాగ్నిదగ్ధకర్మాణం త మాహుః పండితం బుధాః ।

॥౧౯॥

పదవిభాగము:— యస్య= సర్వే= సమారమ్భాః= కామసంకల్పవర్జితాః= జ్ఞానాగ్నిదగ్ధకర్మాణం= తం= ఆహుః= పండితం= బుధాః ।

॥౧౯॥

విశేషార్థము:— యస్య = ఎవనియొక్క; సర్వే = నిఖలమైన; సమారమ్భాః = కర్మములు; కామ సంకల్పవర్జితాః, కామ = కామముచేతను; సంకల్ప = కామమునకు గాఢమగు సంకల్పముచేతను; వర్జితాః విడిచిపెట్టబడినవై; భవంతి = (ఈ పద మధ్యాహార్యము) అగుచున్నవో; జ్ఞానాగ్నిదగ్ధకర్మాణం, జ్ఞాన = కర్మమునం దకర్మాది దర్శనరూప మగు జ్ఞానమునెడి; అగ్ని = అగ్నిహోతృముచే; దగ్ధ = తగు పెట్టబడిన; కర్మాణం = కర్మములు కల; తం = ఆ పురుషుని; పండితాః = బ్రహ్మవేత్తలు; పండితం = అత్రజ్ఞానినిగ; ఆహుః = చెప్పుచున్నారు.

॥౧౯॥

శాంకరభాష్యము:—

తదేత కర్మణ్యకర్తాదిదర్శనం స్త్రాయతే— యస్యేతి । యస్య యథోక్త దర్శన సర్వే యావంత సమారమ్భాః కర్తాణి సమారభ్యంత ఇతి సమారమ్భాః కామసంకల్పవర్జితాః కామైస్తత్కారణైశ్చ సంకల్పైర్వర్జితా ముదైవ చేష్టామాత్రా అనుష్ఠీయంతే పరివృత్తేనచే ల్లోక

శాంకరభాష్యము:—

‘యస్య సర్వే’ అను శ్లోకముచే పూర్వమునందు చెప్పబడిన కర్మమునం దకర్మాది దర్శనమును స్తుతించుచుండెను. కర్మమునం దకర్మాదిదర్శనముకల యే పురుషునియొక్క నిఖల కర్మములు కోరికచేతను, అట్టి కోరికకు పూర్వరంగ మగు సంకల్పముచేతను పరితములో—ఇట కామసంకల్పవర్జితము లగుచో నతడాకర్మల నెందుల కాచరించుననెదనా? వ్యర్థముగ చేష్టామాత్ర

(అనగా హితము గ కర్మలను విశ్లేషించుట న బ్రహ్మస్వరూపము, పరదారాభిముఖ పరద్రావ్యాపవారణముల బ్రహ్మమే, అన్యతపదనము బ్రహ్మస్వరూపమే, కలఃజితముబ్రహ్మస్వరూపమే, లక్షన వలాండుకక్షణము బ్రహ్మస్వరూపమే యని బ్రహ్మదృష్టిచే పరదారాభిముఖన, పరద్రావ్యాపవారణ, అన్యత పదన, అభిక్షయభవణాదిక మా చ రిం ప వ ల దు. పరదారాభిముఖాదికము కర్మయే ఇ ట్టి క ర్మ ము నిషిద్ధమును దృష్టినాకోయించి పరదారాభిముఖనాదికమును విరక్తజింపుడు. ఇక శాస్త్రవిహితమగు కర్మము బ్రహ్మస్వరూపము, తదంగములు బ్రహ్మస్వరూపము, కర్తాదికము బ్రహ్మస్వరూపము అను బ్రహ్మదృష్టిచే నుపాసించుచు నట్టి కర్మలనాచరింపుడు. అట్లైన నుపాసనాదార్థ్యమువలన కర్తృత్వాదికము నిర్మితమై బ్రహ్మకర్తృత్వ షాత్రాగము కలిగి ముక్తు లగుదురు, ఇట్టివారే బుద్ధిమంతులు, యుక్తులు అగుదురు కనుకనే వారు నిఖలకర్మలనాచరించిన వారగుదురని జ్ఞానిని స్తుతించెను.

॥౧౯॥

— ౪వ అధ్యాయము — ౧౯వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు —

మద సూరకసన్వృతిము:— పూర్వమునందు జెప్పబడిన విధమున యెవడు పరమార్థదర్శియో అట్టివానికి కర్తృత్వాభిమానము లేమింజెనీ కర్మలేపము (కర్మరంబంధము) సంభవింపదని ‘యస్య సర్వే’ అనుశ్లోకము మొదలుకొని ‘బ్రహ్మకర్మాణం...బ్రహ్మకర్మసమాధినా’ అను శ్లోకమువరకు విస్తారముగ జెప్పబడుచుండెను.

పూర్వమునందు జెప్పబడిన యేవరమార్థదర్శియొక్క లోకక వైదికకర్మలు ఫలితప్రసాదహితములు, వేను చేయుచుంటి నను కర్తృత్వాభిమానరహితములు నగునో అట్టివానిని కర్మాదులయం దకర్మాదుల దర్శనమనెడి జ్ఞానాగ్నిచే దగ్ధమైన శుభాశుభకర్మలు కలవానినిగను పరమార్థదర్శినిగను బ్రహ్మవేత్తలు చెప్పుదురు. పరమార్థదర్శికి శుభాశుభకర్మలు జ్ఞానాగ్నిచే దగ్ధమగునని “తదధిగమ ఉత్తరపూర్వామయో

శాంకరభాష్యమ్:—

సంగ్రహార్థం నివృత్తేన చే జీవనమాతార్థం తం జ్ఞానాగ్నిదగ్ధకర్మాణం కర్మావా వకర్మాది దర్శనం జ్ఞానం తదేవాగ్ని స్తేన జ్ఞానాగ్నినా దగ్ధాని శుభాశుభలక్షణాని కర్మాణి యస్య త మాహుః పరమార్థతః పండితం బుధా బ్రహ్మవిదః ।

౧౯॥

శాంకరభాష్యత్వబోధిని:—

ములే యాకర్మములగును. అందున ప్రవృత్తికలవాడై చేసినచో యాకర్మము లోకసంగ్రహార్థ మగును. నివృత్తుడై యాచరించినచో జీవనమాతార్థమగును కాన పూర్వోక్తమగు కర్మ మునం దకర్మదర్శనమనెడి యాత్మజ్ఞానరూపమగు నగ్నిచే నాశనమొనరింపబడిన శుభాశుభము లనెడి కర్మములుకల యాపురుషుని బ్రహ్మవేత్తలు పరమార్థముగ నిత డాత్మజ్ఞానియని చెప్పుచుండిరి

౧౯॥

రిశ్లేషవివాశా తద్వ్యవధేశాత్” బ్రహ్మజ్ఞానముకలిగినచో అగామికర్మలపరిబంధము డదు. సంచితముగ పాపకర్మలు నశించునని బ్రహ్మసూత్రము స్పష్టముగ బోధించుచున్నది

శంకరానందీయమ్:— “యథా పుష్కరిణలాశః పో న శ్లిష్టస్తే” తామ రాకు ముండుంచిన యుర కము తా రాకున క టనటుల యెవడు క్షయం దకర్మత్వవర్హానుచే శరీరయాత్రి కుర క్షయములు, జ్ఞానసమానకాలినములునగు పరక్షణలు విశ్లేషను పొందించుకొనునో (నశి:పశేమకొనునో) అట్టిపురుషుడే పండితుడని “యస్యసరే.” అనుశ్లోకముచే బోధించుచుండెను.

ఏబ్రహ్మవేత్త యొక్క “సూరభాః సమ్యగ్దేహేంద్రియాదిభిరేవార్థస్తే క్రియన్త ఇతి” పా్ రక్షణమాత్రోపయోగులగు దేహేంద్రియాదులచే చేయబడు సఖకర్మలు “కామసంకల్పవర్జితాః.” దీనిచే కారణమగు యిచ్ఛావేగమునకు కారణమగు సమ్యక్త్వవిబుద్ధి (మంచిననుబుద్ధి) అట్టివాటిచే శూన్యమై అనగ ఏజ్ఞానికర్మలు అకలిమొదలగువాటివలె తాత్కాలిక మగునో “జ్ఞానాగ్నిదగ్ధకర్మాణం” “నేను హుటస్థానంగ చిద్రూపుడను, కర్తను, భోక్తను, శోకను, దోష్టను వక్తను కాను” అనెడి యాత్మయూ నాత్మభావా వత్తిచే దేహ, తర్క, తత్కర్మసుఖముల కసంగక్షదర్శన మనెడియగ్నిచేదగ్ధమై విహతావిహతములు, జ్ఞాపాధికములు నగు నిఖ కర్మలకల యావిద్వాంసుని శాస్త్రజ్ఞులు జీవన్ముక్తులగును, మహాపురుషునిగు చెప్పుచుండిరి. “పండితః” అనగా “పఃడా = కల్యాణీ సర్వతః బ్రహ్మసూత్రావగాహి బ్రఖండాశ్చైకా వృత్తి రస్య సంజాతేతి పండితః” అనగా మంగళవర్షదమైనట్టియు, నిఖలమునందు బ్రహ్మమాతృస్వరూపము నవగ హించిన నఖండాత్మకవృత్తిగలవాడు పండితుడు.

ఇచట “కామసంకల్పవర్జితాః” అనిచెప్పుటచే “యద్యద్ధి కురుతే జంతు వ్రత్త త్కామస్యచేష్టిశమ్” (జీవుడు దేహి చేయునో అదెల్లయు కాముని చేష్టితమే) అను న్యాయానుసారము క్షలయూదు ప్రవృత్తికి కారణము కాముడు. అట్టి కామునకు కారణము కార్యముల సంకల్పమే అట్టిసంకల్పమేలేనిచో స్వార్థ మునుకూర్చికాని, పరార్థమునుకూర్చికాని విద్వాంసునకు ప్రవృత్తి యనుపపన్నమై శరీరయాత్రావశిష్టమై తాత్కాలిక మగును. అందుకూడ కామాదులు లేమింజేసి వేగవర్జితమై జ్ఞానాగ్నిచే నిర్దగ్ధ మగునని సూచింపబడెను.

నీలకఠీయము:— అజ్ఞానులకు కర్మయం దకర్మభావనను దృఢపరచుటకు విద్వాంసుల కర్మదర్శన మును స్తుతించుచుండెను. ఏవిద్వాంసుని కర్మలు ఫలెచ్చుచేతను, “నేను దీనిని చే యుచుంటిని” అనెడి యఖ మానముచేతను వర్జితములొ అట్టి విద్వాంసుని కర్మాదురయం దకర్మదర్శనముచే అంకురీభావములేని వాటిగ చేయబడిన శుభాశుభకర్మలు కలవానినిగను, పండితునిగు విద్వాంసులు చెప్పుచుండిరి.

౧౯॥

గీ త్యక్త్వా కర్మఫలాసంగం నిత్యతృప్తో నిరాశ్రియః ।

కర్మ ఫలభిప్రవృత్తోఽపి నైవ కించిత్ కరోతి సః ॥

120F

పదవిభాగము:— త్యక్త్వా=కర్మఫలాసంగం- నిత్యతృప్తిః- నిరాశ్రియః- కర్మణి- అభిప్రవృత్తిః-
అపి- న- ఏవ- కించిత్- కరోతి- సః ।

120F

పరిశిష్యాద్యము:— యః = ఏపురుషుడ; కర్మఫలాసంగం, కర్మ = కర్మములయందు భిమానమును
ఫలాసంగం = ఫలమునం దాసక్తిని; త్యక్త్వా = విడచి; జ్ఞానేన = (ఈ పర మధ్యాహార్యము) యథోక్తమగు
జ్ఞానముచే; నిత్యతృప్తిః, (అనగా విషయములయందు కోరిక లేనివాడై); నిరాశ్రియః = స్వచ్ఛ బుద్ధి
వలన, అస్వచ్ఛ మగు నిష్ప్రళబ్ధములకు యేక సాధనమో యట్టి సాధనంహితుడై; కర్మణి = (ఈ పర మధ్యా
హార్యము) ఉండునో; సః = అట్టివాడు; కర్మణి = కర్మమునందు; అభిప్రవృత్తోఽపి = అంతట ప్రవృత్తు
డైనను; కించిత్ = కొంచెము కర్మము నై న; కరోతి = చేయనివాడే యగుచున్నాడు.

121F

కా కరభాష్యము:—

(1) యస్త్వైకర్మాదిదర్శి సోఽకర్మాదిదర్శనా దేవ నిష్కర్తా, సంన్యాసీ జీవనమాత్రార్థచేష్ట
స్స స్కర్మణి న ప్రవర్తతే యద్యపి ప్రాప్తి వేకతః ప్రవృత్తిః । యస్తు ప్రారబ్ధకర్తా సన్నతర
కాల ముత్పన్నాత్మసమ్యక్ దర్శన సాన్య త్స కర్మణి ప్రయోజన మపశ్యన్ ససాధనం కర్మ పరి
త్యజత్యేవ । స కుత శ్చిన్నిమిత్తా త్కర్మపరిత్యాగాసంభవేనతి కర్మణి త త్ఫలేచ సంగరహిత

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

(1) ఆత్మజ్ఞానముకలుగుటకుపూర్వమునం దభినివేశముచే కర్మయందు ప్రవృత్తుడైనను
ఎవడు కర్మాదులయందు దశకర్మమును చూచునో యట్టివాడకర్మాదిదర్శనమువలన సభినివేశము
లేమింజేసి ప్రవృత్తి సంభవింపనందున నిష్కర్మయై సంన్యాసియైనను జీవనమాత్రానిమిత్తమగు
చేష్టకలవాడై కర్మమునందు ప్రవర్తింపడు జీవనమాత్రము నుద్దేశించి ప్రవృత్త్యాభాసము
మాత్రము వానికి ప్రాప్తించును.

ఏవేకముండినను తత్త్వసాక్షాత్కారము లేమింజేసి కర్మలయందు ప్రవృత్తిమైనవాని
కెట్లు కర్మత్యాగము సంభవించునని శంకింపఁజనదు. ఎవడు ప్రారబ్ధకర్మకలవాడై యత్తరకాల
మున జనించిన సమ్యక్ దర్శనము కలవాడగునో అట్టివాడు కర్మమునందు ప్రయోజనమును కానక

— * ర అధ్యాయము 20వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు * —

మ దుసూచనసరస్వతీయము:— అరంభి పరిచిన ఫలములుకల పార్శ్వకృతములగు సంచితకర్మలు
జ్ఞానాన్నిచే నశి-చుగాక, అగామి ల జేయకుండుగాక, జ్ఞానోప్సత్తి కాలమునం దాచరింపబడిన కర్మ లాగామి
సంచితములయందు దశకర్మావముకావడన నట్టికర్మలవలన జ్ఞానికికూడ ఎవశ్యము ఫలము సంభవించు నను
యూహకము “త్యక్త్వా” అనుశ్లోకముచే తొలగించుచుండెను

శాంకరభాష్యమ్:—

తయా స్వప్రయోజనాభావా ల్లోకసంగ్రహార్థం పూర్వవత్కర్మణి ప్రవృత్తోఽపి నైవ కించిత్కరోతి జ్ఞానాగ్నిఙ్గకర్మత్వా త్తదీయం కర్మాఽకర్మైవ సమృద్ధ్యత ఇత్యేత మర్థం దర్శయిష్యమామ — త్యక్తేతి ।

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

సాధనములతోకూడ కర్మమును పరిత్యజించును. ఎంతమాత్రము కర్మముల నాచరింపడు. అట్టి సమ్యగ్దృష్టికి యేదోయొకకారణముచే కర్మపరిత్యాగము సంభవింపకున్నను అతడు కర్మమునందు, తిత్థలమునందును సంగరహితుడగుటచే స్వప్రయోజనము లేనందున లోకసంగ్రహార్థము కర్మమునందు ప్రవృత్తుడైనను యేకర్మమును చేయనివాడే యగుచున్నాడు. అట్టివాడు జ్ఞానాగ్నిఙ్గకర్మము కలవాడగుటవలన వానిసంబంధముగు కర్మ మకర్మమే యగుచున్నదను యీ విషయమును చూపదలచి శ్రీకృష్ణపరమాత్మ 'త్యక్త్వా కర్మఫలారంగం' అని చెప్పించుడను.

అర్థం, అభిప్రాయగు నాత్మయొక్కందులము నిఖలము బాధితమగుటవలన కర్మయోగ కర్మత్వాభిమానమును, కర్మఫలములయందు భోగాభిలాషను విడచి పరమానందస్వరూపలాభముచే సర్వత్రోక్రోధి లేనివాడై, అదైవతదర్శనముచే దేహద్యాళియములేనివాడైన * (దేహేంద్రియాద్యభిమాన శూన్యతై) జీవన్ముక్తుడు సమాధివృత్తాన కాలమునందు పూర్వకర్మఫలమువలన వైదికక్రమ మికాని, లోకకర్మయందుకాని లోకదృష్టిచే సాంగోపాంగానుష్ఠానముకొంటు వప్రవృత్తుడైనను నిష్క్రియాత్మకస్థనముచే నిఖలము బాధితమగుటవలన తన దృష్టిచే దేహిని చేయనివాడే యగుచున్నాడు.

శంకరానందీయము:— సర్వమును బ్రహ్మముగఁ దెలిసికొనిన బ్రహ్మ సుతకు స్వాత్మముగాని, పరార్థముగాని ప్రవృత్తినింభవింపదు. ఒకానొకప్పుడు వాసనావశమున యాహారదులయందు బ్రవృత్తుడైనను అట్టివాడు స్వయముగ నకర్తయే యగును. అని యీ శ్లోకమునజెప్పచున్నాడు. బ్రహ్మవేత్త 'నిత్యతృప్తః' నిత్యము, బ్రహ్మారైకరసము, స్వస్వరూపముచే సాక్షాత్కృతము నగు బ్రహ్మముచేతనే దృష్టి నొందినవాడగును. (స్వస్వరూపమునంపన్నుడగును) కనుకనే "నిరాశ్రియః" కామముచే బురుషుడు సాధనసహితముగు కర్మము నాశ్రియించునుగాన కామము అశ్రయముబడును. బ్రహ్మవేత్త నిరాశ్రియుడగును. (నిష్ఠాముడగును) కర్మలయందునుబ్రవర్తించడు, ప్రవృత్తి కామమూలకముగాన కామశూన్యుడగుబ్రహ్మచేత్తకు కర్మవ ప్రవృత్తియు సంభవించదని యర్థము. అట్టిబ్రహ్మవేత్త యొకానొకప్పుడు వాసనావశమున భిక్షాటనాదులయందు ప్రవర్తించినను అతగా "కర్మఫలాసంగత్యక్తః" (భుభాశుభరూపకర్మలు దేహమునందు ఫలించునుగాన దేహము కర్మఫలమనబడును లేక దేహము కర్మవలనపుట్టినదిగాన కర్మఫలమనబడును) అట్టిదేహమునందు "నేనుకర్తను, భోక్తను, ఇక్తను, శోకను, దృష్టను" అనడి దేహకార్యాద్యము విడచి స్వోచితకర్మమునందు బ్రవర్తించినను అట్టిబ్రహ్మవేత్త ఇతరదృష్టిచే చేయుచున్నవాడైనను స్వీయ

* అతగా నిత్యతృప్తుడుకనుకనే భుజాదునలేనివాడు, దేహేంద్రియాద్యభిమానము లేనివాడు కనుకనే కర్మత్వాభిమానములేనివాడని కర్మముగ నిత్యతృప్తుడు, నిరాశ్రియుడు అనురెంటిని భుజాదున కర్మత్వాభిమానములు లేకుండుటయందు హేతువులుగ పమన్వయించుకొనవలెను.

శాంకరభాష్యము:—

(2) త్యక్త్వా కర్మ స్వభిలాషం ఫలాసంగం చ యథోక్తేన జ్ఞానేన నిత్యతృప్తో నిరాకాంతో విషయే స్వీత్యర్థః | నిరాశ్రయ ఆశ్రయరహితః | ఆశ్రయో నాను య దాశ్రిత్య పురుషార్థం సిమాధయవతి | దృష్టాద్దృష్టేష్టఫలసాధనాశ్రయరహిత ఇత్యర్థః | ఓదుమా క్రియ మాణం కర్మ పరమార్థతోఽకర్తృన తస్య నిష్క్రియాత్మదర్శనసంపన్నత్వాత్ | తేనైవం భూతేన ప్రయోజనాభావా త్సాధనం కర్మ పాత్యక్తవ్య మేవేతి ప్రాప్తే తతో నిర్గమాసం భవా ల్లోకసంగ్రహచిక్కిర్షయా, శిష్టవిగర్హణాపరిచహీర్షయా వా పూర్వస త్కర్మ ని్యభిప్రవృ త్తోఽపి నిష్క్రియాత్మదర్శన సంపన్నత్వా నైవ కించి త్కరోతి నః | 1.౨౦||

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

(2) కర్మములయందు కోరికను, తత్ఫలములయందు దాసక్తిని వదలి కర్మానులయందు కర్మాదిదర్శనరూపమగు నాత్మవిజ్ఞానముచే నిత్యతృప్తుడై (అనగా స్రచ్చందనవనితాది భోగము లయందు కోరికలేనివాడై) ఆశ్రయరహితడై (అనగా దేని నాశ్రయించి పురుషార్థమును సాధింపనిచ్చుగలవాడగునో యట్టిదృష్టాద్దృష్టేష్టఫలములకుసాధనమగు కర్మయ నెడియాశ్రయము లేనివాడై యెవడుండునో- విద్వాంసునిచే చేయబడుకర్మము విద్వాంసుండు నిష్క్రియాత్మదర్శి యగుటవలన పరమార్థముచే నకర్మమే యగును. ఇట్టివిద్వాంసుడు ప్రయోజనములేనందున సాధనముతోగూడినకర్మము పరిత్యజింపవలసినదేయని ప్రాప్తింపినను అట్టి కర్మములవలన నిర్గమముసంభవింపనందున లోకసంగ్రహచిక్కిర్షచేగాని శిష్టులుచేయు నిందనుపరిహరించుచుచు చేగ ని అజ్ఞానావస్థయందువలె కర్మమునందు ప్రవృత్తిగలయట్టివాడు దేనిని చేయనివాడే యగుచున్నాడు. 1.౨౦||

దృష్టిచే నేమియు చేయనివాడే యగును. (కర్మము దాసక్తియునుచూచువాడగుటచే నట్టిబ్రహ్మచేత్ర యుపాధిచ్ఛేదము లగు కర్మచే లేకమును బొందని యర్థము.)

నీలకంఠియము:— “ప్రాయశ్చిత్తముచే పాపకర్మ నశించునట్లు జ్ఞానాగ్నిచే పూర్వకర్మ నశించి నను వర్తమానకాలమున చేయుచుండెడి కర్మ ఫలగు ను తప్పక (జ్ఞానికి) నిచ్చును” అనువాశాంకను “త్యక్త్వా” అను శ్లోకముచే తొలగించుచుండెను.

ఆత్మలాభముచే జ్ఞాని నిత్యతృప్తుడగుటవలన ఫలమునం దాసక్తిని వదలి, అహంకారము నాశ్రయముగ జేసుకొనియే ప్రతిమానవుడు కర్మను చేయును. ఈ జ్ఞానియన్ననో “నిరాశ్రయః” అహంకార రహితుడై, మదాజ్ఞారూపమగుటచే కర్మయందు దంతుల ప్రవృత్తుడైనను దేనిని చేయనివాడే యగును. కాన జ్ఞానిచే నాచరింపబడు కర్మ ఫలముకొఱకు సమర్థమైనది కాదు.

గీ॥ నిరాశీ ర్యతచిత్రాత్మా త్యక్తసర్వపరిగ్రహః ।

శారీరం కేవలం కర్మ కుర్వన్నాప్నోతి కిల్బిషమ్ ।

1౨౧౯

పదవిభాగము:— నిరాశీ:— యతచిత్రాత్మా— త్యక్తసర్వపరిగ్రహః— శారీరం— కేవలం— కర్మ— కుర్వన్— న— అప్నోతి— కిల్బిషమ్ ।

1౨౧౯

వ్యతిరేకార్థము:— నిరాశీ = తృప్తివిశేషములగు పార్థివాభేదములు (విశేషములు) లేనివాడై; యతచిత్రాత్మా, యత = నియమించబడి ; చిత్ర, = అంతఃకరణము ; ఆత్మా = బాహ్యేంద్రియములు శరీరముకలవాడై; త్యక్త సర్వపరిగ్రహః, త్యక్త = విడిచిపెట్టబడిన; సర్వపరిగ్రహః = నిఖలవృత్తిగ్రహములు కలవాడై; కేవలం = ఒక్క; శారీరం = శరీరస్థిమాత్రప్రయోజకమగు; కర్మ = కర్మమును; కుర్వన్ = చేయునట్టివాడు; కిల్బిషమ్ = పాపమును; అప్నోతి = పొందడు.

1౨౧౯

శాంకరభాష్యము:—

(1) యః పునః పూర్వోక్తవిపరీతః పాగేవ కర్మారమ్భా ద్భ్రష్టాణి సర్వాస్తరే ప్రత్య గాత్మని నిష్క్రియే సంజాతాత్మదర్శన స్స దృష్టాదృష్టేష్టవిషయాశీర్వివర్జితతయా దృష్టా దృష్టాశ్చే కర్మణి ప్రయోజన మపశ్యేన్నసాధనం కర్మ సంన్యస్య శరీరయాత్రామాత్రచేష్టాయతి దృష్టాననిష్టో ముచ్యత ఇత్యేత మర్థం దర్శయితు మాహ—నిరితి । నిరాశీర్నిర్గతా ఆశిషో యస్మాత్స నిరాశీః, యతచిత్రాత్మా చిత్త మంతఃకరణ మాత్మా బాహ్యః కార్యకరణసంఘాత స్తా పుభావపి యతా సంయతా యేన స యతచిత్రాత్మా, త్యక్త సర్వః పరిగ్రహా యేన స త్యక్త సర్వపరిగ్రహః, శారీరం శరీరస్థిమాత్రప్రయోజనం కేవలం తత్రా ప్యభిమానవర్జితం కర్మ కుర్వన్నాప్నోతి న పాప్నోతి కిల్బిష మసిష్టరూపం పాపం ధర్మం చ । ధర్మోఽపి ముముక్షుః కిల్బిష మేవ బంధాపాదకత్వాత్ ।

శాంకరభాష్యత్వబోధిని:—

(1) విశేషకమగు కర్మముండినను కూటస్థాత్మానుసంధానముసిద్ధించినచో నది కైవల్య హేతువగును. విశేషములేనిచో కూటస్థాత్మానుసంధానము తప్పక మోక్షహేతువగును కాన నేనడు పూర్వోక్తమగు లోకసంగ్రహోదులయందు నిరపేక్షుడై (శిష్టవిగర్హణాదులను లెక్క సేయక కర్మారంభమునకు పూర్వమునందే సర్వాంతర్యామియు, ప్రత్యగాత్మయు, నిష్క్రియము నగు బ్రహ్మమునందు జనించిన యాత్మదర్శనము కలవాడో, (అనగా నిష్క్రియము, సర్వాంతర్యామియు అగు కూటస్థబ్రహ్మస్వరూపుడను నేను అను బ్రహ్మత్వైక్యత్యవిజ్ఞానముకల

—† రవ అధ్యాయము — ౨౧వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు †

మధుసూదనసంప్రదీయము:—“అత్యంతవిశేషపాతమైనను జ్యోతిష్ప్రమాది మే సమ్యగ్జ్ఞానవశమున ఫలజనకము కాదన్నచో నిక శరీరస్థిమాత్రపాతమే అవిశేషకరము నగు భిక్షాటనాదికము విజ్ఞానికి బి ధపాతమెట్లగును?” అని కైముతికన్యాయముచే నిట్టి కర్మము బంధకము కానేర దని చెప్పుచున్నాడు— నిరాశీ:—

శాంకరభాష్యమ్:—

(2) కించ శారీరం కేవలం కర్మే త్యక్తి కిం శరీరనిర్వర్త్యం శారీరం కర్తృభిప్రేతమాహాన్ స్విచ్ఛరీరస్థితిమాత్రప్రయోజనం శారీరం కర్మేతి కించాత్మో? యది శరీరనిర్వర్త్యం శారీరం కర్మ, యదివా శరీరస్థితిమాత్రప్రయోజనం శారీర మితి; ఉచ్యతే—యదా శరీరనిర్వర్త్యం కర్మ

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

వాచో) అట్టి దృష్టేషవిషయములగు సక్ష్పందనవనితాదులయందు, అదృష్టేషవిషయములగు స్వగ్గాదులయందు తృప్త్యలేనివా డగుటచే దృష్టాదృష్టములు ప్రయోజనములుగా గల కర్మలయందు ప్రయోజనములేదని తెలిసికొని సాధనసహితముగు కర్మను సంన్యసించి శరీరయాత్రా మాత్రచేష్ట కలవాడై యుండు జ్ఞానస్థుడగునట్టి యతి మోక్షమును పొందుననెడి విషయమును చూపుటకు శ్రీకృష్ణపరమాత్మ 'నిరాశీః' అని చెప్పమొదలిడెను.

ఎవడు చిత్తమును, (అంతఃకరణమును బాహ్యముగు కార్యకరణసంఘాతమును (శరీరేంద్రియాదులను) నియమించుకొని (అనగా సంతతికరణమును సంకల్పరహిత మొనరించిన నది విషయకామనారహిత మగును. అట్లు విషయకామనారహిత మంతఃకరణముగుచో బాహ్యములగు శరీరేంద్రియములు విషయములయందు ప్రవర్తింపవు. అట్లుశరీరేంద్రియాదులను చిత్తమును నియమించుకొని) కనుకనే యైహికములగు స్రక్షందనవనితాదులయందుకాని, శబ్దస్పర్శ రూపరసగంధములయందుగాని, ఆముష్మికములగు స్వగ్గాదులయందుగాని తృప్త జనింపదు. అట్టి తృప్తారహితుడై, సర్వప్రతిగ్రహములను వీడి శరీరస్థితిమాత్రమునకు ప్రయోజనముగు నట్టియు, అభిమానవర్జితము నగు కర్మముచేయుచో అట్టివా డనిష్టరూపముగు సధర్మరూపపాపమును, ధర్మమును పొందడు. అధర్మ మనిష్టరూప మగును. కాని ధర్మ మనిష్టరూప మెట్లుగునని శంకింపజనదు. ధర్మముకూడ బంధహేతు వగుటవలన ముముక్షువున కనిష్టరూపమే యగును అనగా నీట్టి యతి శరీరయాత్రకు డగు కర్మము సభిమానవర్జితముగ నాచరించినను బంధమునకు కారణముగు పుణ్యపాపములను పొండక ప్రార్థకర్మక్షయసంతరము ముక్తు డగునని యాశయము

(2) ఈ శ్లోకమునందు 'శారీరం' అనుపదముకలదు. దానికి శరీరనిర్వర్త్యంకర్మశారీరం' (శరీరముచే జేయబడు కర్మమాత్ర) మెల్ల 'శారీరం' అని యిచట చెప్పనొప్పునా? శరీరస్థితికి వరిగ్పాఠః" తృప్త్యారహితుడు, నియమితాంతఃకరణబాహ్యేంద్రియసహజేవాము కలవాడును, కనుకనే తత్కర్మముగు భోగోపకరణములు కలవాడును అగు జ్ఞాని ప్రార్థకర్మవశమున 'శారీరం-కర్మే' శరీరస్థితిమాత్రప్రయోగియగు కాపీనాచ్చరనావిగ్రహణ, భిక్షాటనాదిరూపమగు (యనితిగూర్చి శాస్త్రముచే నశ్యమజ్ఞాతమగు కాయక, వాచిక, మానసికాన్యతమము, అందునను కేవలము శర్మకర్మభిమానకూన్యమునగు) కర్మమును పరాధ్యారోపితకర్మత్వముచే చేయుచున్నను, అట్టిజ్ఞాని

శాంకరభాష్యమ్:—

శార మభిప్రేతం స్యాత్తదా దృష్టాదృష్టప్రయోజనం కర్మ ప్రతిషిద్ధ మపి శరీరే • కుర్వన్నాహ్నోతి కిల్బిష మితి బువతో విరుద్ధాభిధానం ప్రపజ్యేత | శాస్త్రీయ చ కర్మ దృష్టాదృష్టప్రయోజనం శరీరేణ కుర్వన్నాహ్నోతి కిల్బిష మిత్యపి బువతోఽప్రాప్తప్రతిషేధప్రసంగః |

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

ప్రయోజకమగు కర్మమాత్రమే 'శారీరం' అని యీ స్థలమునందు చెప్పినాప్పునా? శరీరముచే నాచరింపదగిన కర్మము 'శారీరం' అనిననేమి? శరీరస్థితికి హేతువగు కర్మము శారీరం అనిననేమి? ఎట్లనిననేమి యనినచో— ఈ శ్లోకమునందుగల "శారీరం" అను పదమునకు 'శరీరముచే జేయదగిన కర్మము' అని యర్థము జెప్పినచో నట్టికర్మము శాస్త్రనిషిద్ధమా? శాస్త్రనిషిద్ధమా? శాస్త్రనిషిద్ధ మన్నచో దృష్టాదృష్టప్రయోజనకము శాస్త్రనిషిద్ధమునగు శరీర నిర్వర్తకకర్మము నాచరించువాడు. 'నాహ్నోతి కిల్బిషం' కిల్బిషమును (పాపమును) పొందడని చెప్పినాడు విరుద్ధమును జెప్పినవాడే యగుచున్నాడు. దృష్టాదృష్టప్రయోజకమగు శాస్త్రీయ కర్మమును శరీరముచే జేయువాడు పాపమును పొందడని 'శారీరం' కేవలం కర్మ కుర్వన్నాహ్నోతి కిల్బిషం' అను వాక్యమున కర్థమనెదవా? ఇట్లు చెప్పినాని కప్రాప్తప్రతిషేధ మను దోషము ప్రాప్తించెడిది అది యెట్లనిన: ఒకానొకడు యజమానికడకేగి అయ్యా! నేనొజున మీయింటివద్ద భోజనముచేసెద నని చెప్పి యదివిని యజమాని మాయింటివద్ద నీకు భోజనము పెట్టుట పిలువడని జెప్పట ప్రసక్తమగు భోజనమునకు నిషేధము— ఇది ప్రసక్తప్రతిషేధ మనబడును కాని యాపురుషుడే యజమాని కడకేగక భోజనము నీయింట చేసెదనని చెప్పక తాను మార్గము ననుసరించిప్రాప్తించుండ యజమాని యాపురుషుని పిలిచి నీకోసము నేను భోజనము

అకర్తాత్వదర్శియగుటచే ధర్మాదర్శిఫలభూతము, నిష్ఠ . నగు సంపాదమున పొందనేడు పాపమువలె బుద్ధ మగుడ యనిష్టసాధరభూతమే గాన కిల్బిషమే యగును. ఇట్లొందరు 'శారీరం' శరీరముచే నిర్వర్తకమగు కర్మమని వ్యాఖ్యానించిరి కాని వారిమతమున "కర్మ కుర్వన్" అనుదానివలననే యీ యర్థము ప్రాప్తించుచుండ "శారీరం" అనుపదము వ్యర్థమగును. ఇంకను ఈ విషయమునుచర్య బాష్యమునందు విస్తరముగనున్నది

శంకరానందీయము:— ఏయతీశ్వరుడు వివేకవైరాగ్యశమదమాదిపాదనసంపత్తిచే సర్వకర్మలను విడచి (సన్యసించి) శివజనుననములచే నాశ్మతత్త్వమును దెలిసికొని, నిధిధ్యానావధుడై యుండునో అట్టి యతీశ్వరుడు శరీరయాత్రామాత్రాత్మకమగు కర్మము చేసియు బ్రహ్మనిష్ఠచే నిర్మూలించబడిన బంధము కలవాడై (బంధమును నిర్మూలించుకొనినవాడై) ముక్తుడగునని "నిరాశిః" అను శ్లోకముచే జ్ఞాపించెను. నిఖలవైషయిక కామనలను బరిత్యజించి కనుకనే కౌపినకంఠాతిరిక్త సర్వసరిగ్గిగాములను పరిత్యజించి, యోగనిష్ఠావధుడైన యతి స్వయముగ చిత్తమును, దేహమును, నిరోధించి లేక "యతం సస్థాపితం చిత్త మాత్మనైవ న క్వచిదనాత్మని యేన సః" అంతఃకరణము యనాత్మలయందుంచక కేవల మాత్మయందే యుంచినవాడై ప్రాణసంరక్షణమే ప్రయోజనముగా కల అందునను "కేవలం" నేను యతిని, జ్ఞానిని, నేనుభిక్షకువచ్చియుంటిని అనేడి కర్మత్వాభిరూపమును విడచి భిక్షాటనాదికర్మము చేయునో అట్టి యతి కిల్బిష (పాప) మును పొందనేరడు.

శాంకరభాష్యమ్:—

శారీరం కర్మ కర్వన్ని కి విశేషగా తేజవలశబ్దప్రయోగా చ్చ వాఙ్మనోనిర్వర్త్యం కర్మ విధి ప్రతిషేధవిషయం ధర్మాధర్మశబ్దవాచ్యం కర్వన్ నాప్రీహృతి కిల్బిష మిత్యుక్తం స్యాత్ ।

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

పెట్టును. అని చెప్పట యప్రసక్తమగు భోజనమును నిషేధించుటచే యిది యప్రసక్తప్రతిషేధ యను దోషము. అట్లే శాస్త్రీయమగు కర్మముల నాచరించువానికి పాపము పాపింతుచుచో నీగీతావాక్యముచే నట్టివానికి పాపము పాపింతుచదని నిషేధింపవచ్చును. కాని శాస్త్రసిద్ధమగు కర్మముల నాచరించువానికి పాపమే పాపింతుచనపుడు 'నాప్రీహృతి కిల్బిషం' పాపమును పొంద డని నిషేధించుట యప్రసక్తప్రతిషేధ యను దోషము పాపింతుచును

'శారీరం కేవలం కర్మ కర్వన్' అని కర్మకు శారీరం అను విశేషణమువలనను, కేవలశబ్ద ప్రయోగస్వార్థమువలనను వాఙ్మనస్సులచే నాచరింపబడుకర్మ ప్రతిషేధవిషయము, అనగా వాఙ్మనస్సులచే ధర్మమునుకాని అధర్మమునుగాని చేయరాదు. అట్లు వాఙ్మనస్సులచే ధర్మ మునుకాని అధర్మము కాని చేసినయెడల పాపమును పొందును. అని చెప్పినట్లుగును అందునను వాఙ్మనస్సులచే శాస్త్రప్రేరేపితమగు కర్మము నాచరించినచో పాపమును పొందుననిచెప్పట విదు

పూరణ:— "పుత్రత్రాయార్థ భిక్షార్యం చరిన్తి" (సన్యసించి భిక్షాటనము నాచరించెదరు.) అను కుశీచే పాఠసంగతతమ హేతుమగు భిక్షాటనము యతీశ్వరునకు విహిత మగుటవలన విహితమగు భిక్షాటనము నాచరించిన పాపమే సంభవము కాదుకదా. సంభవించనిపాప మపాప్రమేయపుడు "పాపమును పొందడు" అని నిషేధించుటవలన యపాప్ర ప్రతిషేధ మనెడి దోషము గీతావాక్యమునందు సంభవించు నని శ కింజలుడు

సిద్ధాంతము:— "యశచిత్రాత్మా" అని చెప్పటచే వాగింద్రియముకూడ నిదుర్లమైనదగుటవలన నట్టి యతి "అభిశస్తపతిశర్వ" అను కుశీచే నిషేధించిన అభిశస్తపతితులవలన గూడ భిక్షను పొరజాటుచే గోహి. చిన కిల్బిషము పొందును. అట్టి జ్ఞానవృత్తిబంధకమగు కిల్బిషము(పాపము)ను కర్మయం దకన్త్య దర్శనమనెడి జ్ఞానాగ్నిచే నశించెడి కొని ముక్తిని పొందునను యాశయముచే 'కుశ్యన్నాప్నోతి కిల్బిష' అని చెప్పెను కాన యపాప్ర ప్రతిషేధన నెడి దో ము పాపింతుచు,

లేక 'మధుమాంసంచ మద్యం చ తాంబూలం తైల మౌషధమ్ । త్యాజ్యాన్యష్టే యతే ర్గూఢాత్తథా కన్యాచ కాంచనమ్' యతి మధువును, మాంసమును, మద్యమును తా.బూలమును, నూనెను, ఔషధమును, కన్యను, బంగారమును చూ ముగ . డవవలె నుటచే స్వప్నమునందైన తలవరాదని యర్థము. అని స్మృతిచే నిషిద్ధమగు నవి కూడ శరీరస్థితికి హేతుకగును. ఏది లేకపోయినచో శరీరముపోవునో (నశించునో) శరీరవా దిము సిద్ధి వనో అది శారీరకర్మ యనిపి చుకొనుట. పాముకాటు, నేత్రగోగము, ఉదరశూల, మొలగు మహాబలములు వ్యాపించినపుడు "బౌషధవ శశన మాచరేత్" (బౌషధమువలెనే భో నమును చేయ చెలె) నను కుశీచే నశయశస్త్రముగ వాప్తించిన శరీరస్థితిమాత్రమునకు కారణమగుకర్మము యతీశ్వరు డాచరించినను శరీరవాదవననిధిధ్యాసవత్కర్మవలెనచో పాపమును పొందడు. కాన నపాప్ర ప్రతిషేధ మనెడి దోషము సంపాప్తించదు

లే "నిరాశిః" నిత్యానిత్యవిశేష వైరాగ్య తీవ్రమోషేచ్ఛచే తుచ్ఛవిషయములుగల ఐహికా వ ప్తిక సుఖాశల విడిచినట్టియు, అట్టివాడు ననున నే "త్యక్త సర్వపరిగ్రహః ధర్మప జ్ఞానంవత్ స్థిరం పరి త్యక్తపాత్ర ఇతి పరిగ్రహః దారాణః త్యక్తః సర్వపరిగ్రహః యేన స." ధర్మప్రజ్ఞాసంపక్యము పరిగ్ర

శాంకరభాష్యమ్:—

తతాపి వాఙ్మనసాభ్యాం విహితానుష్ఠానపక్షే కిల్బిషప్రాప్తిచచనం విరుద్ధ మాపద్యేత । ప్రతి సిద్ధసేవాపక్షేపి భూతార్థానువాదమాత్ర మనర్థకం స్యాత్ ।

యదా తు శరీరస్థితిమాత్రప్రయోజనం శారీరం కర్మాభిప్రేతం భవేత్తదా దృష్టా దృష్టప్రయోజనం కర్మ విధిప్రతిషేధగమ్యుః శరీరవాఙ్మనోనిర్వర్త్య మన్య దకుర్వం సైరేన శరీరాదిభిశ్శరీరస్థితిమాత్ర ప్రయోజనం కేవలశబ్దప్రయోగాదహం కరోమి త్యభిమానవర్జితః శ్శరీరాదిచేష్టామాత్రం లోకదృష్ట్యా కుర్వన్నాప్నోతి కిల్బిషమ్ । ఏనం భూతస్య పాపశబ్దవాచ్య కిల్బిషప్రాప్త్యసంభవా శ్చిల్బిషం సంసారం నాప్నోతి జ్ఞానాగ్నిదగ్ధసర్వకర్మత్వా ద్దప్రతిబంధేన ముచ్యత ఏవేతి పూర్వోక్తసమ్యుద్ధ్వనఫలానువాద ఏవైషః । ఏం శారీరం కేవలం కర్మే త్యస్యాత్సర్వ పరిగ్రహే నిరవధ్యం భవతి ॥ ౧౦॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

ద్ధమే యగును శాస్త్రనిసిద్ధకర్మము నాచరించినచో పాపమునుపొందునని చెప్పట భూతార్థాను వాదమేయగును అనగా నిసిద్ధకర్మము నాచరించువానికి పాపము సిద్ధమైయుండ అట్లు వాడు పాపమును పొందునని చెప్పట వ్యర్థమని యాశయము

శరీరస్థితిమాత్రము ప్రయోజనముగాగల కర్మమే “శారీరం” అనుపదమున కర్థమని యభిప్రాయమున్నచో విఃప్రతిషేధగమ్యము, దృష్టాదృష్టప్రయోజనకము శరీరవాఙ్మనోనిర్వర్త్యమునగు కర్మమునాచరింపక యాశరీరవాఙ్మనస్సులచేతనేశరీరస్థితిమాత్రము ప్రయోజనము గాకల “కేవలం” అను శబ్దప్రయోగమువలన నేను చేయుచుంటినను యభిమానరహితత్వ లోకదృష్టిచే చేయుచున్నను పాపమునుపొందడు. ఇట్టివానికి పాపశబ్దవాచ్య కిల్బిషప్రాప్తియే సంభవింపనందున యట్టియతిసంసారమును పొందడు. జ్ఞానాగ్నిచే దగ్ధమైన సర్వకర్మములవాడ గుటవలన మోక్షమునే పొందునని పూర్వమునందు చెప్పబడిన సమ్యుద్ధ్వనఫలమే యనుచ దింపబడెను “శారీరం కేవలం కర్మ” అనుదాని కీయర్థమునేగ్రహించినచో నిరవధ్యమగును

హి పబడు భార్యాదిలను మోక్షేచ్ఛచేడచునట్టి, అనగా సన్న్యాసి వలబడిన సర్వ క్రితత్వాధములు కం యతీశ్వరుడు స్వయముగ జాన్యపోవృత్తివలన మరలిచి యంశకణము, శరీరము కలివాడై “శారీరమ్” శరీరమే యుపాధిగాగల యాత్మను పొందించు శ్శ్రవణాదీకర్మను అనగా జాన్యమగు జహూ డమును వదిలి యాంతరమగు కే.లశ్శ్రవణాది కర్మము జేయువాడే “కిల్బిషం న పాప్నోతి” దుఖ్యోప మగు సంసార బంధమును పొందడు. “కుర్వన్నాప్నోతి కిల్బిషమ్” అని చెప్పుటవలన జపాది కర్మయు శ్శ్రవణముకాదుకాన శ్శ్రవణాదులను వదిలి తద్యధిరక్తమగు జపాదులను జేయు యతీశ్వరుడు సంసార బంధమును పొందునని నూచించబడెను. ఈ చెప్పుటవలన యతీశ్వరుడు పర్యదా శ్శ్రవణాదుకమునే యాచ రించవలెను. యితరమగు స్తోత్రపాఠము, మంత్రజపాదుల నాచరింపవలదని యిట్లోకముచే సిద్ధమైన యర్థము యీవిషయమునే “యమా నభిక్షం నేవేత నియమా నృత్పరస్త్యజేత్ । జిజ్ఞాసాయాం సం ప్రస్మత్ నాద్రియే త్కర్మచోదనమ్” “సన్న్యస్య శ్శ్రవణం కుర్యాన్నాన్య త్కుర్యాద్యతిః క్వచిత్” (యతీశ్వరుడు యమముల నత్యంతము సేవించవలెను. పరమాత్మపరుడై నియమమును విరక్తజించవలెను. బ్రహ్మజిజ్ఞాసయందు ప్రస్మత్తుడై కర్మలను విధించు విధివాక్యములను యెన్నఁడాదరింపవలదని స్మృతియను బోధించుచున్నది.

1. యదృచ్ఛాలాభసమస్తో ద్వంద్వతీతో విమత్సరః ।

స్వసు స్సిద్ధా వసిద్ధౌ చ కృత్వాఽపి న నిబద్ధతే ॥

1.౨౨

పదవిభాగము:— యదృచ్ఛాలాభసమస్తః— ద్వంద్వతీతః— విమత్సరః— సమః— సిద్ధౌ— అసిద్ధౌ—
చ— కృత్వా— అపి— న— నిబద్ధతే ।

ప్రతిపదార్థము:— యదృచ్ఛాలాభసమస్తః— యదృచ్ఛాలాభ = యాచింపకు డగ పొందబడిన
లాభము చే; సమస్తః = సమస్త యలంపిత్యయములవాడై; (చలుననుజ్ఞానముకలవాడై) ద్వంద్వతీతః
= కోపోష్ణాదిద్వంద్వములచే కొట్టబడినవాడైనను ధేర్యమును పొందనిచిత్తముకలవాడై, విమత్సరః =
వైరములేని బుద్ధికలవాడై; యదృచ్ఛాలాభః = (ఈదమహ్నోరథము) యదృచ్ఛాలాభః యొక్క;
సిద్ధౌ = సిద్ధిపొందును; అసిద్ధౌ = అసిద్ధిపొందును; సమః = హర్షోపాదరహితుడై; కర్మ = (ఈసగమధ్యా
హ్నము) శరీరస్థితిప్రయోజకకర్మమును; కృత్వా అపి = చేయువాడైనను; న నిబద్ధతే = బంధింపబడడు.

కావ్యరూపము:—

త్యక్తనర్వచరిగ్రహస్య యతే రన్నాదే శ్వరిరస్థితిహేతోః పరిగ్రహ స్యాభావాద్యాచ
నాదినా శరీరస్థితో కర్తవ్యతాయాం ప్రాప్తాయాం “అయాచిత మసంప్లుప్త ముపపన్నం యదృ

కాంక భాష్యతత్వబోధిని:—

ప్రతిగ్రహములనెల్ల విడిచిన యతికి శరీరస్థితికి హేతువగు నన్నాదుల ప్రతిగ్రహము సంభ

వోధినియము:— “కారి-మ్” యోగాయాధుమ శరీరనిర్వాహ (స్థితి) మాత్రప్రయోజకమగు
సాధా కర్తవ్యతాదేహవాది కర్మము చేసిన వాడైనను “కీర్తి-మ్” శాస్త్రవిహితకర్మల నాచరించినందున
ప్రాప్తిచెడి పాపమును పొందడు.

సీకంఠయము:— జ్ఞానికి కర్మాచరణము గోచరము. (మఖ్యముకాదు) కర్మ నాచరించకపోవు
టయే మిక్కిలి యాశ కిచ్చి గృహస్థునకు కర్మ నాచరించకపోవుట వ్యతిరేకమునకాదు మని వ్యతిరేక
ముఖమున ‘సరాశః’ అను శ్లోకముచే చెప్పుచుండెను.

ఎందు స్త్రోవిరిహార హితవో (సంన్యాసియో) అట్టివాడు యోగైశ్వర్యమును కోరనివాడై
విగ్రహీతమగు బుద్ధియు, దేహేంద్రియాది సామాన్యముకలవాడై అనగా సమాధికాలమునం దరిట్టబడిన
కావ్యభక్తంతర వృత్తులు కలవాడై యుండునో అట్టివాడు సమాధిమండి లేచిన కాలమున శరీరస్థితిమాత్ర
ప్రయోజకమగు భిక్షాటనాదికమును, అందుకూడ కర్మత్వాభిమానకూన్యముగను, పనులచే నారోపింప
బడిన కర్మశ్చరస్వరముగ నాచరించినను “యావజ్జీవ మగ్నిహోత్రం జుగుయాత్” అను శ్రుతివిహిత
మగు కర్మలను విధివలన పరిత్యజించుటచే అట్టి కర్మల నాచరిం:కపోవుటవలన ప్రాప్తిచెడి ప్రశ్నవాయ
మును పొందడు. ఎందు స్త్రోవిరిహార హితవో అట్టివాడు యోగైశ్వర్యమును కోరనివాడైనను,
విగ్రహీతమగు బుద్ధి దేహేంద్రియాదులు కలవాడైనను కేవలము శరీరస్థితిమాత్రప్రయోజకమగు కర్మను
చేయుచో యావజ్జీవమగ్నిహోత్రమగు కర్మల నాచరింపవలెనని కిల్బిషమును (పాపమును)
తప్పక పొందును.

1.౨౩

— * ర అధ్యాయము ౨౨వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు —

మధుసూదనసర్వతీయము:— ధార్మశ్లోకమునందు త్యక్త నర్వచరిగ్రహములుకల యతిశ్వరుడు
శరీరస్థితి మాత్రప్రయోజకమగు కర్మ నాచరింపవచ్చునని యభ్యుక్తి యొసంగబడెను. అందున అన్నము,

శాంకరభాష్యమ్:—

చ్చయా) (భా 2'-2-12) ఇత్యాదినా వచనే నానుజ్ఞాతం యతే శరీరస్థితిహేతో రన్నాదేకా
పాప్తిద్వార మావిష్కర్తవ్యన్నాహ—యదృచ్ఛేతి । యదృచ్ఛాల్లాభసంతుష్ట్యాఽపార్థికోపనతో
లాభో యదృచ్ఛాల్లాభస్తేన సంతృప్త స్సంజాతాలంపిత్యయో దద్వాతీతో ద్వంద్వే శ్రీతోష్ణాదిభి

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

వింపనందున యాచనాదులచే శరీరస్థితి కర్తవ్యమైయుండ * “అయాచిత మసంక్లుప్త ముపపన్నం
యదృచ్ఛయా” యాచింపకుండగను, ఒకానొకస్థలమునందే యని సంక్లుప్తము కాకుండగ
యాదృచ్ఛికముగ బాప్తిమగుదానినే భుజింపవలయుననెడి వచనముచే ననుజ్ఞాతము, యతి
యొక్క శరీరస్థితికి హేతువునగు సన్నముయొక్కయు, కాపీనాదులయొక్కయు, పాప్తిద్వారమును
పరికటనచేయుచు “యదృచ్ఛాల్లాభసంతుష్ట్య” అని శ్రీకృష్ణపరమాత్మ చెప్పమొదలిడెను.

ఆచార్యనము మొదలగుచి లేనియెడల శరీరముండనేరనందున యాచనాదులచేతను, స్వప్రయత్నముచే
తను అన్నాదికము సంపాదించవలసియుండ ‘యదృచ్ఛయా’ అనుశ్లోకముచే నియమములను చెప్పుచుండెను.

“యదృచ్ఛయా” శాస్త్రానుమతముకాని ప్రయత్నములకు వేరగునది యదృచ్ఛ యనబడును.
అట్టి యదృచ్ఛచే శాస్త్రానుమతముగ నన్నాదుల సంపాదిస్తే సంతృప్తుడైనట్టియు, ఈవిషయమునే
“భైక్షం చరేత్” (భిక్షాటనను ఆచరింపవలయునని) భిక్షాటనను ప్రకృతముగ జేసికొని “అయాచిత మసం
క్లుప్త ముపపన్నం యదృచ్ఛయా” (యాచింపకుండగను, నియమితము కాకగను యదృచ్ఛచే సంపాదిస్త
మగు నన్నాదులను యతి గ్రహింపవలయును) అను శాస్త్రము బోధించుచు యత్కియరులకు యాచనా
సంకల్పాదులు కూడవని బోధించుచున్నది. మనువున్న “న చోత్పాతనిమిత్తాభ్యాః న నశత్రాంగవిద్యయా ।
నానుకాసనవాదాభ్యాం భిక్షాం లిప్యేత్ కర్షించిత్” ఉత్పాతనిమిత్త లచేతను, జ్యోతిశ్శాస్త్రముచేతను,
అనుకాసనవాదములచేతను యత్కియరుడు యెన్నడు భిక్షను కోరరాదని బోధించుచుండెను. “యతయో
భిక్షార్థం గామిం విశన్తి” అనుశ్రుతి (యత్కియరులు భిక్షనిమిత్తము గామిమును ప్రవేశించుటకు తగు
ప్రయత్నము నందభ్యనుజ్ఞ నిచ్చుటవలన నట్టిప్రయత్నము యత్కియరునకు శాస్త్రవిహితమే. ఇట్లే వరులవలన
శాస్త్రసిద్ధమైనది పొందతగినది యతి స్వీకరింపవచ్చును. అవి యేవని— “కాపీనముగలం వాసః కన్ఠా
శీతనివారిణీ, పాదుకే చాపి గృహ్ణీయా త్కుర్యా న్నాన్యస్య సంగోహమ్” (రెండుకాపీనములు,
ఒ వస్త్రము, చరీతాను నివారింపు ఒకకంఠ (బొంతయు, పాదుకలు యత్కియరుడు స్వీకరింపవచ్చును.
ఇత మైనదానిని దేనిని స్వీకరింపవలదు. అని యతి స్వీకరించవలసినవాటిని స్మృతి బోధించుచున్నది.

* “అయాచితం” భిక్షాటనార్థము ప్రయత్నము చేయుటకు బూర్వమునందే యొకానొక యొగ్యు
నిచే సమర్పించఁబడినభైక్షము అయాచిత మనబడును. “అసంక్లుప్తం” అశిశ్చుని, వతితనివిడచి సంక
ల్పము లేకుండగనే నయిదు గృహములనుండి గాని, యేడు గృహములనుండి తీసుకొనిరాబడిన భైక్ష
మసంక్లుప్త మనబడును. “ఉపపన్నమ్” భక్తజనులచే తన సమీపమును గూర్చి తీసుకురాబడిన యన్నము
ఉపపన్న మనబడును. అదియు తన ప్రయత్నము లేకుండగనే యుండలయును. మరియు, మాదుక
లము, అసంక్లుప్తము, పార్శ్వగోళితము, అయాచితము, తాత్కాలికోపపన్నము” అని భైక్షము ఐదువిధ
ములు. ఈ ఐదువిధములయిన భైక్షము యతికి దగినదని గ్రహింపవగును.

కారణభాష్యమే—

ర్హస్యమానో వ్యవిషణ్ణచిత్తో ద్వంద్వతీత ఉచ్యతే | విమత్సరో విగతమత్సరో నిర్వైరబుద్ధి స్సమస్తుల్యో యదృచ్ఛాలాభస్య సిద్ధా వసిద్ధాచ | య ఏవం భూతో యతి రన్నాదే శ్రీరీరస్థితి హేతో ర్లాభాలాభయో స్సమో హర్షవిషాదవర్జితః కర్మాదా ఎకర్మాదిదర్శి యథాభూతాత్మ

కాంక్షరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

తన ప్రార్థనలేనిదే ప్రాప్తమగు లాభము (భిక్ష)చే చాలునను జ్ఞానముకలవాడై శీతోష్ణా ద్వంద్వములచే కొట్టబడుచుండినను భేదమునుపొందని చిత్తముకలవాడై, యెవరియందును వైరములేనివాడై, యదృచ్ఛాలాభముయొక్క సిద్ధియందు హర్షరహితుడై, అట్టి యదృచ్ఛాలాభముయొక్క యసిద్ధియందు విషాదరహితుడై యేయతియందునో, కర్మాదులయందు దకర్మాదిదర్శియు, యథాభూతాత్మదర్శనవిష్టుడునగు నాయతి శరీరస్థితిమాత్రప్రయోజనకము, శరీరాది

స్వోపనిషత్తులచే కాపీనకంఠాదు లభి చనిచో శీతోష్ణాదిపీడితకడై యతీశ్వరు డెట్లుజీవించవలయు ను శంకను “ద్వంద్వతీతః” అనుపదముచే నివారించుచుండెను. తుత్పిపాపాశీతోష్ణవర్షాదుల నతిక్రమించినవాడై (తుత్పిపాపజను, శీతోష్ణాదులను, వర్షవాతాదులను సహించినవాడై) అనగా సమాధి కాలమునందు తుత్పిపాపాదులప్పుడయే యుండదు. సమాధివృత్తాన కానుండునో తుత్పిపాపాదుల స్ఫురణయున్నను పంమానందము, అద్వితీయము, అకర్మరూపము, అభోక్తృరూపుము, అగు నాత్మయొక్క జ్ఞానముచే తుత్పిపాపాదులు బాధితమగుటలేన (ఋతత్త్వపాపాత్మాగముచే బాధితమగు సర్పముచే కరవబడినను య తాకణము ఊళించనటుల) తుత్పిపాపాదులచే బాధింపబడుమన ను ఊళించబడిన చునస్సులవాడై యుండును కనుకనే పరులకు లాభించినప్పుడు, తనకు లాభించనివాడు * మత్సరములేనివాడై (అద్వితీయాత్మదర్శనముచే వైరబుద్ధి లేనివాడై) కనుకనే యదృచ్ఛాలాభము యొక్క సిద్ధినిర్భయందు, తులుడై అనగా సిద్ధియందు స తోషము, అసిద్ధియందు విషాదము లేనివాడై సామభిప్రాయముచేత యర్థయై పరులచే రోపి పబడిన కర్మతత్త్వముకలవాడై శరీరస్థితిమాత్రప్రయోజక భిక్షాటనాది కర్మముచేయువాడైనను బంధపాతునగు కర్మ మవిద్యతోకూడ జ్ఞానాగ్నిచే దగ్ధమగుటవలన భిక్షాటనాదికర్మచే బంధి పడడు.

శకరానందీయము:— పరావరైకత్వ (జీవబ్రహ్మైకత్వ) విజ్ఞానముచే నశ్యంతము దగ్ధమైన యది దృయ తత్కార్యగోంధులు కలిగిన జీవన్ముక్తుడగు విద్వాంసునకు శరీరయాత్రకంటె నతిరిక్తమగు కర్తవ్యమైన కర్మలేదనిచెప్పి నిధిధ్యానగల యతియగు మోనికి అన్నముయొక్కయు, అన్నచాతయొక్కయు, విచారమును విడచి శరీరయాత్రను చేయువానికికూడ ముక్తిసంభవించుననిచెప్పి జీవన్ముక్తుడై యజగర (కొండచలన) వృత్తి నవలంబించి యదృచ్ఛాప్రాప్తిచే జీవనముచేయు యతికి యేవృత్తి చెప్పబడెనో అట్టిశరీరస్థితిమాత్రప్రయోజకమగు వృత్తి (కర్మ) ముక్తిబ్రీతిబంధకము కాదని శ్రీకృష్ణపరమాత్మ “యదృచ్ఛాలాభనంతపుష్టః” అను శ్లోకముచే చెప్పుచుండెను.

నీవు, నేను, ఇది, అది, ఇష్టము, అయిష్టము, శుద్ధము, అశుద్ధము, దైవశము, అదైవశము అనునవి మొదలుగాగల విపరీతజ్ఞానములు అంతట బ్రహ్మదృష్టిచే నశి ప యట్టి ద్వంద్వరూపముగు విపరీతజ్ఞానము లేనివాడై, కనుకనే “ఈసర్వము నేనే” అని సర్వమును తనరూపముగ దెలిసికొనుటవలన మత్స్కృష్టత్వాన కృష్ణత్వ భావన సంభవింపనందున సర్వత్ర ఆత్మబుద్ధి కలుగుటచే నశించిన మత్సర (కోప) ము కలవాడై కనుకనే “యదృచ్ఛాలాభనంతపుష్టః” ప్రార్థిష్టార్థశమున పోయత్నములేఅండగ ప్రాప్తించినది యదృచ్ఛాలాభవనబడును. సత్పురుషునిచేగాని, దుర్మార్గునిచేగాని యివ్వబడినది పనిత్రొమైనదిగాని అపవిత్ర

* మత్సరమనగ పరోత్కర్షానవానపూర్వకమగు సోపేక్షార్థవాంఛయే.

కాంక్షాభావము:—

దర్శనవిష్ట శరీరస్థితిమాత్రప్రయోజనే భిక్షుటనాదికర్మణి శరీరాదినిర్వర్త్యే “నైవ కించిత్కరోమ్యహం” (గీ 5-8) “గుణా గుణేషు వర్తనే” (గీ 2-23) ఇత్యేవం సదా సంపరిచక్షాణ ఆత్మనః కర్మత్వాభావం పశ్య నైవ కించి ద్భిక్షుటనాదికం కర్మ కరోతి । లోకవ్యవహార సామాన్యదర్శనేన తు లాకికై రారోపితకర్మత్వే భిక్షుటనాదా కర్మణి కర్తా భవతి । స్వానుభవేన తు శాస్త్రప్రమాణాదిజనితే నాకర్తేన । స ఏవం పరాధ్యారోపితకర్మత్వం శరీరస్థితి మాత్రప్రయోజనం భిక్షుటనాదికం కర్మ కృత్వాపి న నిబధ్యతే బద్ధహేతోః కర్మణ స్స హేతుకస్య జ్ఞానాగ్నినా దగ్ధత్వాదిత్యక్తానువాద ఏనైవః ।

1.౨౧

కాలకః భావ్యతత్త్వబోధనః:—

నిర్వర్త్యము నగు భిక్షుటనపాదుకాచ్ఛాదనములయందు “నేను కొంచమైన చేయునదిలేదు. “గుణా గుణేషు వర్తనే” ఇందియములు విషయములయందు వర్తించుచున్నవికాని నేను పరివర్తించుటలేదు” అని చెప్పుచున్నట్టి యాయతి తనకు కర్మత్వాభావమును దెలిసికొను చున్నవాడై యేదో యొక భిక్షుటనాదికమును చేయుచున్నాడు లోకవ్యవహారదృష్టిచే లాకికు లచే భిక్షుటనాది కర్మమునం దారోపితకర్మత్వముండుటచే భిక్షుటనాదికర్మమునందు కర్త యగుచున్నాడు. శాస్త్రప్రమాణమువలన పుట్టిం స్వానుభవముచే నకర్తయే యగుచున్నాడు.

ఈ విధమున పరులచే నారోపిత కర్మత్వముగల శరీరస్థితిమాత్రప్రయోజకమగు కర్మము నాచరించినను బంధహేతువగు కర్మము యజ్ఞానముతోగూడ జ్ఞానాగ్నిదగ్ధమగుటవలన నట్టి కర్మముచే బంధింపబడడని యిది పూర్వమునందు చెప్పబడిన విషయముయొక్క యనువాదమే అని గ్రహింపవగును.

1.౨౨

మైనదగాని, స్వల్పముగాని, ప్రాతముగాని యగు నన్నది. అచే విరక్తప్రీతిపొందునవాడై “నర్థా వనిర్థా చ నమ” ఆహారము సిద్ధించినను, సిద్ధింపకన్నను బ్రహ్మాసందానుభూతిచే స్వయముగ హర్ష విషాదవై పల్లదులు లేనివాడై శరీరయాతనను చేసినను అజగత్వరూపుడు, బ్రహ్మవిత్తు నగు యతీశ్వరుడు “న నిబద్ధతే” ముక్తికి ప్రశ్నిబంధకమను పొందడు. లోకదృష్టిచే ఆహారాదివైషమ్యముచే ప్రశ్నిబంధకత్వగు దోషముతో కాన్పించుచున్నను విద్వాంసుడు “ఈ భుజ్యత్తు నేను బ్రహ్మమే” అని భోక్తయు, భోగ్య ము, దాతయు, దేయము మొదలగునవి బ్రహ్మామాతృమైన పవిత్రాపితమగుటవలన నద్వితీయమగు పర బ్రహ్మమునందు బ్రతిబింధకమగు నన్యము సంభవింపనందున నీవిద్యద్దేశము పవిత్రమైనవెంటనే విదేశా ముక్తిని పొందునని యుద్ధము.

1.౨౩

నీ ల క ం తీ య ము:— “ప్రాగ్నిదీపరిగోహములవాడు కుటు. బహిషణయందు వ్యగ్రుడగు గాన నట్టివాడు ధనవ్యయముచేతను, శరీరాయాసముచేతను సాగ్రమగు నగ్నిహోతాదుల నెటుల నవస్థించును.” అను నాశంకను “యదృచ్ఛాలాసంతుష్టః” అను శ్లోకముచే తొలిగించుచుండెను.

ప్రాగ్నిదీపకుండగ సంపాప్తమగు లాభముచే సంతుష్టుడై అనగా బ్రాహ్మణవక్షః-ముతామృతములచే జీవనము విహతము. అట్టి జీవనము కలవాడై ఋత మనగ సంఘశిలావృత్తులు. అమృతమనగ యాచింపకుం డగ సంపాప్తమైనది యని గ్రహింపవగును. ఈవిషయమే ‘ఋత ముంఘశిలం పోక్త మమృతం ప్యాదయా చితమ్’ అను స్మృతిచే చెప్పబడెను. ప్రాతముగ పాప్రించినను, ప్రాప్తింపరన్నను, సుఖదుఃఖములు లేనివా డై పరుని లాభమును జూచి సంతాపములేనివాడై, నముడై, యదృచ్ఛాలాభముచేతనే యిష్టి, పశు, చాతుర్మా ప్యాది నిత్యకర్మల సిద్ధియందును, అసిద్ధి మొదలును నష్టమై అనగా నిర్వికారుడై యిష్ట్యదులను చేయు

గీ॥ గతసంకల్య ముక్తస్య జ్ఞానావస్థితచేతనః ।

యజ్ఞా యాచరతః కర్మ సమగ్రిం ప్రవీలియతే ।

॥౨౩॥

పదవిభాగము:— గతసంకల్య- ముక్తస్య- జ్ఞానావస్థితచేతనః- యజ్ఞాయ- ఆచరతః- కర్మ- సమగ్రిం- ప్రవీలియతే ।

॥౨౩॥

పరిశిషదార్థము:— గతసంకల్య- గత = నివృత్తమైన; సంకల్య = అసక్తికలిగినట్టియు; ముక్తస్య = నివృత్తమగు ధర్మాధర్మావిబంధము కలిగినట్టియు; జ్ఞానావస్థితచేతనః- జ్ఞాన = బ్రహ్మత్వైక్య జ్ఞానము నందే; అవస్థిత = ఉంచబడిన; చేతనః = చిత్తముకలిగినట్టియు; యజ్ఞాయ = పరమేశ్వరునినిమిత్తము; ఆచరతః = (కర్మమును) చేయువానియొక్క; కర్మ = కర్మము; సమగ్రిం = (అగ్రేణ, ఫలేన, సమావృత ఇతిసమగ్రిం) ఫలముతోగూడ; ప్రవీలియతే = నశించుచున్నది.

॥౨౩॥

శాంకరభాష్యమ్:—

“త్యక్త్వా కర్మఫలాసంగం” (గీ 4-20) ఇత్యనేన శ్లోకేన యః ప్రారబ్ధకర్మా స స్యదా నిష్ఠ్ఠియబ్రహ్మత్మదర్శనసంపన్నస్సాన్య త్తదా తస్యాత్మనః కర్మకర్మప్రియోజనాభావదర్శనః కర్మపరిత్యాగేప్రాప్తే కుత శ్చినిమిత్తా త్తదసంభవేనతి ఛార్వవత్సన్మి స్మర్మణ్యభిప్రవృత్తోఽపి నైవ కించిత్కరోతి సః (గీ 4-20) ఇతి కర్మాభావః ప్రదర్శితః । యస్యైవం కర్మాభావో దర్శిత స్తస్యైవ—గతసంకల్య సర్వతో నివృత్తాసక్తే ర్ముక్తస్య నివృత్తధర్మాధర్మాదిబంధస్య జ్ఞానా

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

“త్యక్త్వా కర్మఫలాసంగం” అను శ్లోకముచే నేనమయమున నేపురుషుడు నిష్ఠ్ఠియాత్మ జ్ఞానము కలవా డగునో అట్టి సమయమున క్రియాకారక ఫలాభావజ్ఞానము కల యట్టిపురుషునకు కర్మపరిత్యాగము ప్రాప్తించినను, యేదో యొక నిమిత్తమువలన కర్మపరిత్యాగము ప్రాప్తంపకు న్నను యజ్ఞానావస్థయుండువలె నిత్యనైమిత్తికకర్మములయందు ప్రవృత్తుడైనను వాడు దేనిఁ

వాడైనను అయిష్ట్యాదుల ఫలమును స్వర్గాదులచే బంధింపబడడు. “కృత్యాఽపి” అనుచోటనుండు అపి శబ్ద మువలన బంధిపాతువగు కర్మ క్షత్త విజ్ఞానముచే దిగ్దమగుటచేసి పాపముచేగూడ బంధింప దడనిగర్హించు నగును. ఈరహస్యమునే “న్యాయాగతధ స్తత్త్వ విజ్ఞానః ష్టాఽఽథిపీయః । శాద్ధక్యశ్చత్వవాదీ చ గృహ స్తోపి విముచ్యతే” (న్యాయముగ సంపాద్యధనముకలవాడై తత్త్వ విజ్ఞాననిష్ఠుడై అతిఫలయందు పీఠికల్గి పిశ్చికార్యములను చేయువాడై, సత్యమునే కలుకునట్టి గృహస్థుకూడ ముక్తుడగును) అని స్మృతి చెప్పుచున్నది. భాష్యమునం దైతే యాశ్లోకము సాన్యాసపరముగ కీమచ్యుతక భగవత్పాదులచే వ్యాఖ్యానింపబడెను.

॥౨౩॥

— † ర అధ్యాయము ౨౩వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు † —

మునుసూదనసరస్వతీయము:— త్యక్త్వసర్వపరిగ్రహుడు, యద్భుచ్చాభిసంతుష్టుడు నగు యతీశుడు శరీరస్థితిప్రియోజనమును భిక్షాటనాదికర్మ నాచరించినను, అట్టికర్మచేతను యతి బంధింపబడదని చెప్పి తువలన గృహస్థులు బ్రహ్మక్షేత్రులు నగు జనకాదుల యజ్ఞరూపమును కర్మ వారలకు బంధిపాతువగునన

శాంకర భాష్యమ్:—

పథితచేతసో జ్ఞాన ఏవావస్థితం చేతో యస్య సోఽయం జ్ఞానావస్థితచేతా సత్త్య యజ్ఞాయ
యజ్ఞనిర్వృత్త్యర్థ మాచరతో నిర్వృత్యతః కర్మ సమగ్రిం సహగ్రేణ ఫలేన వర్తత ఇతి
సమగ్రిం కర్మ తత్సమగ్రిం ప్రచీలీయతే వినశ్యతీత్యర్థః । ౨౩।

శాంకర భాష్యతత్త్వబోధిని:—

యాచరింపనివాడే యగునని (వానికి) కర్మాభావము చూపబడెను. ఎవని కీవిధమున కర్మాభా
వము చూపబడెనో, ప్రతిపన్నప్రయందు నివృత్తమైన యాసక్తి కలిగినట్టియు, ధర్మాధర్మ రాగ
ద్వేషాది బంధమువలన నివృత్తమైనట్టి బ్రహ్మత్వైక్యజ్ఞానము నందు దృఢముగ నుంచబడిన
నంతఃకరణము కలిగి యీశ్వరార్థము కర్మల నాచరించు యా పురుషునియొక్క కర్మము ఫల
ముతోగూడ నశించుచున్నది. (అనగా నట్టివానిచే నాచరింపబడిన కర్మము భర్తృతబీజమువలె
జ్ఞానాగ్నిచే భర్జితమగుటఁజేసి ఫలము నివ్వజాలదు. అతడుముక్తుడగునని యాశయము.) । ౨౩।

ఇంకను తొలగించుటకు “త్యక్త్వా కర్మఫలానుగం” ఇతి యుక్తముచే చెప్పబడినవిషయమున “గతసంగస్య”
అను శ్లోముచే వివరించుచుండెను.

కర్మఫలమునందాసక్తి లేనట్టియు, ‘మక్త్య’ కర్మ్యభోక్తృత్వాద, ధ్యానకామ్యుడై నట్టియు
నిర్వికల్పబ్రహ్మత్వైక్యబోధయఁదేయుఁడైన చిత్తముకల స్థితప్రజ్ఞుడగు అనగా స్థితప్రజ్ఞుడు కనుకనే
కర్మ్యభోక్తృత్వాద్యధ్యానకామ్యుడు, కనుకనే కర్మఫలమునం దాసక్తిలేనివాడు. అట్టివాడైనను ప్రార
బ్ధకర్మఫలమున యజ్ఞసంరక్షణార్థము. లేక శ్రేష్ఠాచారమగుటచే జ్యోతిష్టోమాదియజ్ఞమునందు లోక
ప్రసిద్ధినిమిత్రముకాని విష్ణుప్రీతినిమిత్రముకాని యాచరించుట బ్రహ్మవేత్తయొక్క యజ్ఞదానాది
కర్మము “సహగ్రేణ ఫలేన న విద్యతి ఇతి సమగ్రిం” ఫలముతోగూడ తత్త్వార్థసమవలన కారణమగు
నవిద్యావాశపూర్వకముగ నశించుచున్నది.

శంకరానందీయము:— “ఈనిఖిలజగత్తు, నేను పరబ్రహ్మస్వరూపమే” అని నిఖిలజగత్తును, తనను
ప్రత్యగ్దృష్టిచే బ్రహ్మముగ నెల్లి పుడు చూచునట్టి బ్రహ్మవేత్తలగు జీవన్ముక్తుల శరీరయాతాత్మకమగు
కర్మము బ్రహ్మదృష్టిచే ప్రవిలాపితమగుట (లయమును పొందింపబడినదగుట)చేత సత్తువలేనిదై జీవన్ముక్తుల
ముక్తికి ప్రతిబంధకము కాకుండు గాక, లోకానుగ్రహకామనచే కర్మయందు ప్రవృత్తమైన యాధికారికు
కాని, అవిద్యాంసుడగు నన్యడుగాని “నేనుకర్తను, నాచే నిది కర్తవ్యము.” అనెడి క్రియాకారకభేద
దృష్టి నాశ్రయించి కర్మనాచరించినచో నట్టికర్మము ముక్తిని ప్రతిబంధించును. ఈవిషయమున “నాభుక్తం
క్షీయతే కర్మ కల్పకోటిశతైరపి” అనేక కల్పకోట్లు గతించినను తనచే నాచరింపబడిన కర్మ మనుభవింప
నిదే నశించదని స్మృతియు బోధించుచున్నది. అను యాశంకను బ్రహ్మవేత్తలగు మహాపురుషులచే నను
ష్ఠింపబడు లోకకర్మకాని, వైదికకర్మకాని, క్రియాకారకాదిభేదముచే నేదైనను సర్వము బ్రహ్మమే
అని సర్వత్రబ్రహ్మదృష్టిచేతనే యాచరింపబడును. కాని “ఇది నాచే నాచరింపబడుచున్నది.” అను భేద
దృష్టిచే నాచరింపబడు. అందువలన బ్రహ్మవేత్తలచే నాచరించబడు కర్మ మెట్టిదైనను యట్టివారలకు
ముక్తినిప్రతిబంధించుటకు సమర్థము కాదని యాశయముచే శ్రీ కృష్ణచరమాత్మ “గతసంగస్య” అని
చెప్పుచుండెను.

ముక్తుడు బ్రహ్మమునందే యాత్మభావావృత్తిచే “నను, నాది” అనేది యభిమానశూన్యుడు, అహంకారరహితుడు, గనుకనే “గతసంగస్య—సజ్గుతే పుమా ననేన కర్మస్వీతి సంగః కామః” దేనిచే కర్మలయందు పురుషుడు కట్టబడునో అట్టికామము లేనివాడు, కనుకనే యంతటను బ్రహ్మదగ్గనరూపము గుఱ్ఱమునందు సమకూర్పబడిన చిత్తముకలవాడు, అనగా విషయావగాహియగు సంతఃకరణవృత్తిని యెల్లప్పుడు బహిష్కారత్వమును పొందించునట్టివాడు, విష్ణువుకొఱకు లేక “దేవాన్సజస్వీతి యజ్ఞాః శ్రాహ్మణాదయః” శాంతకర్మచేతను, స్మారకకర్మచేతను దేవతలనుగూర్చి యాగముచేయు శ్రాహ్మణాదులు యజ్ఞశబ్దముచే తెప్పబడుదురు. (ఇచట “యజ్ఞాయ” అనుశబ్ద మేకవచనాంతమైనను జాతీయం దేకవచన ప్రయోగమనిన శ్రాహ్మణాదులగము సంభవించును. అట్టి శ్రాహ్మణాదులకొరకు లోకహితమునిమిత్తము కర్మల నాచరించువారలైనను అట్టి యాధికారికులకు నిశ్చయనుష్ఠీయమానమగు కాయక వాచక మానసిక కర్మము, లేకఃశ్రావ్యఃశ్రావ్యరూపమగు సర్వముబ్రహ్మర్పిచేప్రవీలంపితమై మూలాజ్ఞానముతోకూడనశించి జవాదిఫలముకొఱకు సమర్థముకాదు.

1231

నీలకంఠీయము:— “త్యక్త్వా కర్మ ఫలాసంగమ్” అను శ్లోకముమొదలు మూడుశ్లోకములచే విద్వాంసుడు కర్మము చేయువాడైనను చేయునివాడే, కనుకనే కర్మలతో లేపమును పొందడు. కర్మ లేపము లేనందుననే ఒద్దుడుకాడని చెప్పబడును. ఇచట నొక సంశయము కలదు. జ్ఞానముచే కర్మల ఫలదానశక్తి ప్రతిబంధము జేయబడునా? లేక కర్మలు (సమూలము) నశింపజేయబడునా? అని యాశంకించి మొదటి పక్షమున ముక్తునకు కూడ తిరిగి సంసారము సంభవించవలసినచున్ననని తలచి ద్వితీయపక్షమును “గతసంగస్య” అను శ్లోకముచే సంగీకరించు చుండెను.

విద్వాంసుడు గతసంగుడు (ర్మత్వాభిమానశూన్యుడు.) కనుకనే దేనిని చేయదనిచెప్పబడెను. విద్వాంసుడు ముక్తుడు. (ఫలకామనను విడచినవాడు) కనుకనే కర్మలచే లేపమును పొందడని చెప్పబడెను. విద్వాంసునకు పొందదగిన దేదయు లేనందున ఫలాంతరము నిమిత్తము విద్వాంసుడు కర్మల నాచరింపడు. మరేమని? యజ్ఞేశ్వరప్రీతి త్యక్తమే కర్మల నాచరించును. కాన యజ్ఞేశ్వరప్రీతి జనింపజేసి కృతార్థములయిన కర్మలచే విద్వాంసుడు బంధించబడడని చెప్పబడెను. విద్వాంసుడు సమ్యగ్దృశమునందు ప్రతిష్ఠితమైన పంజికలవాడగుటవలన నీశ్వర ప్రీతిఫలకమగు జ్ఞానిస్థాపాప్తి పూర్వమునందే పాప్తించిన దగుటవలన గతసంగుడు (కర్మత్వాభిమానశూన్యుడు) ముక్తుడు (ఫలకామనను విడచినవాడు) పరమేశ్వరప్రీతినిమిత్తము కర్మల నాచరించునట్టియు, జ్ఞానావస్థితుడును అగు నీవిద్వాంసునకు క్రియమాణములగు సర్వకర్మలు సర్వవిధములచేతను నిష్ప్రయోజనమై సమగ్రిముగ (ఫలముతోకూడ) లేక వాసనతోకూడ నశించును. గాన ఎన్నడును ఫలము నివ్వజాలవు. వహ్నికి నౌష్ణ్యము స్వాభావికము. అట్టి స్వాభావికమగు నౌష్ణ్య మెవ్వరిచేతను ప్రత్యాభ్యాసము చేయుటకు వీలుకానటుల కర్మలకు ఫలజనన పాపర్థ్యము స్వాభావికము. అట్టి స్వాభావికధర్మమును ప్రత్యాభ్యాసము జేయుటకు వీలుకానందున వీకర్మవోలయము (కర్మనాశనము) విద్వద్వృత్తిచే చెప్పబడెనని గ్రహింపవలెను. కనుకనే జ్ఞానముచే పూర్వకర్మల దాహము (నాశము) అగామికర్మల యసంబంధము “తద్యత్తైషికాతూల మగ్నోప్రోతం పదూ యైత్రేణం హస్య సర్వే పాపాన్తాః పదూయన్తే” ఐషికాతూలము (దూది) అగ్నియందుంచబడి యెటుల నశించునో అట్లే జ్ఞానోష్ణుని సంచితకర్మలు జ్ఞానాగ్నిచే నశించును. “తం విదిత్వా న కర్మణా లిప్యతే పాపకేన” (హేమాత్మ స్మరణమును దెలిసికొనిన జ్ఞాని అగామిపాపకర్మముచే లేపమును పొందడు) అను శ్లోకులచే బోధింపబడుచుండెను. వఱియు “తస్య పుత్రా దాయ ముపయంతి సుహృద స్సాధుకృత్యాం చ్ఛిషన్తః పాపకృత్యాం” (జ్ఞానియొక్క దాయమును పుత్రులు, సాధుకర్మను మిత్రులు, పాపకర్మను

గీ॥ బ్రహ్మర్పణం బ్రహ్మ హవిర్బ్రహ్మగ్నా బ్రహ్మణా హుతమ్ ।

బ్రహ్మైవ తేన గన్తవ్యం బ్రహ్మకర్మసమాధినా ।

||౨౪||

పదవిభాగము: — బ్రహ్మ- అర్పణం- బ్రహ్మ- హవిః- బ్రహ్మగ్నా- బ్రహ్మణా- హుతం- బ్రహ్మ- ఏన- తేన- గన్తవ్యం- బ్రహ్మకర్మసమాధినా ।

||౨౪||

పరిశిషదార్థము: — అర్పణం = హవిస్సును సమర్పించుటకు సాధనము; బ్రహ్మ = బ్రహ్మస్వరూపమే; హవిః = జ్యోతిహవిస్సు; బ్రహ్మ = బ్రహ్మస్వరూపమే; బ్రహ్మగ్నా = బ్రహ్మస్వరూపమగు నగ్నియందు; బ్రహ్మణా = బ్రహ్మస్వరూపమగు కర్తచే నిర్వర్తింపఁబడు; హుతం = హవనక్రియము; బ్రహ్మైవ = బ్రహ్మస్వరూపమే; బ్రహ్మకర్మసమాధినా = బ్రహ్మగునెకి కర్మముగనుచిత్త సమాధానము గల; తేన = అపురూపచే; గన్తవ్యం = పొందదగినఫలము; బ్రహ్మైవ = బ్రహ్మమేయై; భవతి = (ఈపద మద్యోహార్యము) యగుచున్నది.

||౨౪||

కాండంభాష్యము: —

(1) కన్యాత్వనః కారణాశ్చియమాణం కర్మస్వకార్యాగ్ను మసర్వత్సయగ్రం ప్రసవీయత ఇత్యుచ్యతే యతః బ్రహ్మైతి । బ్రహ్మర్పణం యేన కరణేన బ్రహ్మనిధిరగ్నా వర్షయతి తద్బ్రహ్మైవేతి పశ్యతి తస్మాత్సత్వతీరేకేణభావం పశ్యతియథా శుక్తికాయాం రజతాభావం పశ్యతి తదుచ్యతే బ్రహ్మైవార్పణమితి । యథా యద్రజితం తద్బుక్తికైవేతి ।

కాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని: —

(1) “నాభుక్తం క్షియతే కర్మ కల్పకోటికతైరపి” (తాను చేసిన కర్మమునేకకోట్ల కల్పములు గడచినను తానాకర్మఫలము ననుభవించుచుండే నశించినను స్మృతివలన కర్మము ఫలమివ్వచుండే నివృత్తము కాదని) స్మృతి ఘోషించుచుండ నేకారణమువలన విద్వాంసునిచే ననుష్ఠింపఁబడిన కర్మము తన కార్యమగు ఫలమును పుట్టించక ఫలముతోగూడ నశించుననదవా? (నినుము) చెప్పెద.

‘అర్పణం=అర్పయత్యనేనేత్యర్పణమ్’ ఏ సాధనముచే నాజ్యాదిహవిస్సుల నగ్నియందుంచునో యట్టి యాజ్యాదుల యర్పణమునకు సాధనములగు సృక్సప్రవాదిక మర్పణయనఁబడును.

శత్రువులు, బాంధవులు) అను ఖృతియు విద్వాంసునిధనము పుత్రులను పొందినట్లు కన్యలుగూడ నమృతము పొందునని బోధించుటవలన విర్యతృప్తమగు కర్మలకు వాస్తవముగ నాశములేదు. (మఱేమిని విద్వాంసులకు ఫలారంభకములుగాక సుపుత్రులకు, శత్రువులకు ఫలారంభకములుగునని గ్రహింపవలయు. ఈచెప్పుట వలన కర్మస్వభావము ఫలజననసామర్థ్యము స్థిరమనియు, నదియమృతకు ఫలజనకమనియు, జ్ఞానికి ఫలజనకమై బంధకము కానేరదనియు తేలిన యాశయము.

||౨౪||

—♦ రవ అధ్యాయము — ౨౪వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు —

మధుసూదనసరస్వతీయము: — చేయబడుకర్మము ఫలమునివ్వక యెట్లుగలదు ? అనుశంకనుబట్టి కర్మమునకు కారణమగు నజ్ఞానము బ్రహ్మజ్ఞానమున కార్యమగు కర్మము నశించునని “బ్రహ్మర్పణం” అను శ్లోకముచే జెప్పఁబడెను.

యజ్ఞాదికియ యనేక కారకసాధ్యము. యాగమనగ దేశతనుద్దేశించి చయపురోహాది ద్రవ్యత్యాగము. అగ్నియందట్టిద్రవ్యముయొక్క ప్రతేనమునైన నట్టి ద్రవ్యత్యాగమేహోపమనబడును. అట్టిహోమము

శాంకరభాష్యమ్:—

బ్రహ్మ, అర్పణ మిత్యసమస్తే పదే । యదర్పణబుద్ధ్యా గృహ్యతే లోకే తదస్య బహ్మవిదో బ్రహ్మేవే త్యర్థః ।

(2) బ్రహ్మ హవిస్తథా య ధవిబుద్ధ్యా గృహ్యమాణం త ద్బ్రహ్మైవాస్య । తథా బ్రహ్మగ్నావితి సమస్తం పదం । అగ్ని రపి బ్రహ్మైవ యత్ర హూయతే బ్రహ్మణా కర్తా బ్రహ్మైవ కర్తేత్యర్థః । యత్రేన హుతం హవనక్రియా తద్బ్రహ్మైవ । యత్రేన గస్తవ్యం ఫలం తదపి బ్రహ్మైవ । బ్రహ్మకర్మసమాధినా బ్రహ్మైవ కర్మ బ్రహ్మకర్మ తస్మిన్నసమాధి ర్యస్యస బ్రహ్మకర్మసమాధి స్తేన బ్రహ్మకర్మసమాధినా బ్రహ్మైవ గస్తవ్యం । ఏవం లోక సంగ్రహం చిక్షీర్షణాఽపి క్రియమాణం కర్మ పరమార్థతోఽకర్మ బ్రహ్మబుద్ధ్యవమృదిత్

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

బ్రహ్మకేత్రి యట్టి సృక్స్సృవాదికమును బ్రహ్మముగ దెలిసికొనును. అనగా; “య ద్రిజితం త చ్చుక్తికైవ” ఏది రజితమై యింతవరకు భాసించినదో యదిముత్యపుచిప్ప” అనుచోట బాధ యందు సామానాధికరణ్యము బాధయందు సామానాధికర యమరగ నింతవరకు భాదించిన రజితము రజితముకాదు. మరేమనిన? శుక్తి కయే అని శుక్తి యందు రజితాభావమునుచూచుట అట్లే యేసృక్స్సృవాదికము కలదో యది వాస్తవముగ సృక్స్సృవాదికముకాదు మరేమనిన బ్రహ్మమేయని బహ్మభిన్నముగ నాసృక్స్సృవాదికముయొక్క యభావమును దెలిసికొనును (అనగా బ్రహ్మముకంటె వేరుగ నర్పణాదికము లేదని దెలిసికొనునని యాశయము) మూలము నందుగల “బ్రహ్మర్పణం” అనుచోటబ్రహ్మ-అర్పణం అనునవియనమస్తవగు పదద్వయము- (పర్యవసితమేమి) ఏది లోకమునందర్పణబుద్ధిచే గ్రహింపబడునో నట్టి యాజ్ఞాది హవిద్రాస సాధనమగు సృక్స్సృవాదికమెల్ల యీ బ్రహ్మవేత్తకు బ్రహ్మస్వరూపమే యని యర్థము.

(2) అట్లే యేది హవిబుద్ధిచే గ్రహింపబడుచున్నదో అట్టి యాజ్ఞాది హవిస్సున్న యీబ్రహ్మవేత్తకు బ్రహ్మస్వరూపమే “బ్రహ్మర్పణం” అనునది యసమస్తపదమగున టుల (బ్రహ్మగ్నా) అనుపద మసమస్తముకాదు మరేమనిన? సమస్తపదమని గ్రహింప నగును. దేనియం దాజ్ఞ పురోడాశాదికమును హోమముచేసెదరో అట్టియగ్నియు బ్రహ్మమే. అట్టి కర్తచే నలుపబడు హవనక్రియయు బ్రహ్మమే. బ్రహ్మమనెడి కర్మమునందు చిత్తసమా ధానముకలవానిచే పొందదగిన ఫలమున్ను బ్రహ్మమే. ఈవిధమున లోకసంగ్రహము చేయ విచ్ఛేదనముచే నాచరింపబడు కర్మము, హవనసాధనములగు సృక్స్సృవాదులు, హవిస్సు మున కుద్దేశ్యమగు దేవతయే సంపాదనము. గ్నియందుంచబడు చరుపురోడాశాదివ్యముహవిస్సన బడును, అట్టి హవిసే సాక్షాత్ ‘హ’ ధాతవర్ణకగ్మ దానికి (అట్టిహోమముకు) ఫలము కాలాంకరమునందు పోప్తి చు స్మర్తాదికము. ఈఫలమునే భావనాకర్మమనెదరు ‘హ’ అనునది మొలగు పాశ్రావిశేషము

కాంక్షాభాష్యమ్.—

త్వాత్ । ఏవం సతి నివృత్తకర్మణోఽపి సర్వకర్మసంన్యాసిన సమ్యగ్దర్శనస్తుత్సర్థం యజ్ఞత్వ సంపాదనం జ్ఞానస్య సుతరా ముపపద్యతే యదర్పణా ద్యధియజ్ఞే ప్రసిద్ధం తదప్యధ్యాత్మం బ్రహ్మైవ పరమార్థదర్శన ఇతి ।

(3) ఆన్యథా సర్వస్య బ్రహ్మత్వేఽర్పణాదీనా మేవ విశేషతో బ్రహ్మత్వాభిధాన మన ర్థకం స్యాత్ । తస్మా ద్బ్రహ్మైవేదం సర్వ మిత్యభిజానతో విదుష సర్వకర్మాభావః । కారక

కాంక్షాభాష్యతత్త్వబోధిని:—

అగ్నియు, హోమకర్తయు పొందదగిన ఫలమున్ను బ్రహ్మమే. య నెడి బ్రహ్మజ్ఞానముచే నుప మర్దిత మగుటవలన పరమార్థముగ కర్మమే యగును. ఇట్లుగుచో యజ్ఞముననుసరించి ప్రసిద్ధ మగు నేయర్పణాదికముకలదో యదియు నీబ్రహ్మవేత్త యగు పరమార్థదర్శి కధ్యాత్మమగు బ్రహ్మ మే య ని నివృత్తసర్వకర్మలుకల సర్వకర్మ సంన్యాసియొక్క జ్ఞానమునకు యజ్ఞత్వ సంపాదనము సమ్యగ్దర్శనస్తుతినిమిత్తము సుతరాం ఉపపన్న మగును.

(3) 'బ్రహ్మైవేదం' అను శ్లోముచే జ్ఞానమునకు యజ్ఞత్వ ముపపాదితము. అట్లుకానిచో ప్రపంచమంతయు బ్రహ్మస్వరూపమే యైయుండ విశేషముగ నర్పణాదులకే బ్రహ్మస్వరూ పత్వము జెప్పుట నిరర్థక మయ్యెడిది. కాన జ్ఞానస్తుతినిమిత్తము జ్ఞానమునకు యజ్ఞత్వసంపాద నము చేయుటకే యర్పణాదులకు బ్రహ్మత్వ ముపపాదితము. అందువలనను 'బ్రహ్మైవేదం సర్వం' (ఈ ప్రపంచమంతయు బ్రహ్మమే) అనెడి యాత్మవ్యతిరేకముగ ప్రపంచమున కసత్త్వ మును దెలిసికొనిన విద్వాంసునకు కారణబుద్ధి లేమింజేసియు సర్వకర్మాభావమే సిద్ధించు చున్నది. యజ్ఞమునందు 'ఇంద్రాయ వీహిభి ద్భహోతి' అను స్థలమునందు 'ఇంద్రాయ' అను పదముచే జెప్పబడు ఇంద్రదేవతావిశేషము చతుర్థీకారక మనబడును. 'వీహిభిః' అను పద ముచే జెప్పబడు వీహులు (ధాన్యము) కరణకారక మనబడును. అగ్నిహోత్రాది నిఖలకర్మ ములు "ఇంద్రాయ" అను శబ్దసమర్పిత మగు నింద్రాగ్న్యాది దేవతావిశేషసంప్రదానకారక బుద్ధికలవై 'వీహిభిః' అనెడి శబ్దసమర్పిత వీహ్యదిరూప కరణకారకబుద్ధి కలవై "నేనుకర్తను, నాచే నీఫలము పొందదగినది" అనెడి కర్తృభిమానఫలాభిసంధి కలవై లోక వేదములయందు ప్రసిద్ధముగ చూడబడుచున్నవి. కాని "ఇంద్రాయ" అను శబ్దసమర్పిత మగు నింద్రాగ్న్యాది దేవతావిశేషరూప మగు సంప్రదానకారకముయొక్క జ్ఞానముతో శూన్యమై 'వీహిభిః' అనెడి శబ్దసమర్పిత వీహ్యదికరణకారకశూన్యమై "నేను కర్తను" అనెడి కర్తృత్వాభిమానశూన్యమై "నాచే యీ ఫల మనుభవింపదగినది" అనెడి ఫలాభిసంధివర్జితమై యే యజ్ఞ రూపకర్మములోక

మొదలుగుటచేను; హవిస్సును అగ్నియగుదుంచుటలో" యధికశూన్యమగుటచేతిను "కరణము" అని యనిపించు కొనును. మంత్రాధికముకూడ దేవతాదిప్రకాశకమగుటచే "కరణములే" యని యనిపించుకొనును.

శాంక భాష్యమే:—

బుద్ధ్యభావాచ్చ! సహి కారకబుద్ధిరహితం యజ్ఞాఖ్యం కర్మదృష్టం! సర్వమేవాగ్నిహోతృాదికం కర్మశబ్దసమర్పితదేవాతావిశేషసంప్రదానాదికారకబుద్ధిమత్కర్తృభిమానఫలాభిసంధిమచ్చదృష్టం నోపమృదితక్రియాకారకఫలభేదబుద్ధిమత్కర్తృత్వాభిమానఫలాభిసంధిరహితం వా! ఇదం తు బ్రహ్మబుద్ధ్యపమృదితార్పణాదికారకక్రియాఫలభేదబుద్ధికర్మతోఽకర్తృవ తత్ ।

(4) తథా చ దర్శితం 'కర్మణ్యకర్మ యః పశ్యేత్' (గీ-4-18) కర్మణ్యభిప్రవృత్తోఽపి నైవ కించిత్కరోతి సః, (గీ-4-20) గుణా గుణేషు వర్తంతే, (గీ-3-28) నైవ కించిత్కరోమీతి

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని:—

వేదములయందు చూడబడలేదు. బ్రహ్మవేత్తచే నాచరింపబడు కర్మము బ్రహ్మబుద్ధిచే నుపమర్దిత మగు సర్వకారకకర్మక్రియాఫలభేదబుద్ధి కలది. అనగా నీబ్రహ్మవేత్తకు "సర్వము బ్రహ్మమే" అను జ్ఞానము కలదు. అట్టి జ్ఞానముచే నేనీ కర్మమునకు కర్తను, నాచే నీఫలమనుభవింపదగినది. అనెడి ఇంద్రాగ్న్యదులకొఱకు నీహోమముచేయుచుంటిని. అనెడిసంప్రదానకారకబుద్ధియు, వీహులచే హోమముచేయదగినది. అనెడి కరణకారకబుద్ధియు నుపమర్దితము. (అనగా బ్రహ్మజ్ఞానముకలవాని కిట్టి క్రియాకారకఫలభేదజ్ఞానముండదు. అందువలన నట్టివానిచే నాచరించబడు కర్మము కర్మాభాసమే యగును. పర్యవసిత మేమనిన? బ్రహ్మవేత్తయొక్క కర్మము "బ్రహ్మైవాహ మస్మి" అనెడి బ్రహ్మజ్ఞానముచే నిరాకృత మగుక్రియాకారకాదిభేదబుద్ధి కల దగుటచే నట్టి కర్మ మకర్మమే యగును. ఎందువలననిన? కర్మమునకు వ్యాపకము కారకాదికము. (అనగా నెచట కర్మము ప్రసక్త మగునో యచట ఇంద్రాదిసంప్రదానకారకము వీహ్యదికరణకారకాదులు నియమితములు ఎట్లనిన? ధూమముండిన స్థలమునందెల్ల నగ్నియుండునటుల యని గ్రహించనగును. ఇట ధూమము వ్యాప్యము, అగ్ని వ్యాపక మనబడును. అట్లే కర్మము వ్యాపకముదేవతాదికారకము వ్యాప్యమగును. వ్యాప్యమగుధూమము నివర్తించినచో వ్యాపకమగు నగ్ని నివర్తించునటుల "బ్రహ్మమే సర్వము" అను జ్ఞానముచే నింద్రాదికారకము నివృత్త మగుచో వ్యాప్యమగు కర్మము గూడ నివర్తించును కాన నిద్రించుపానిచేప్రవలె బ్రహ్మవేత్తయొక్క శరీరాదిచేష్ట కర్మవ్యాపక మగు నింద్రాదికారకవ్యాప్యవృత్తివలన కర్మాపావమే యగునని యర్థము.

(4) జ్ఞానిచే ననుష్ఠింపబడిన కర్మ మకర్మమే యని "కర్మణ్యకర్మ యః పశ్యేత్, గుణా గుణేషు వర్తంతే. నైవ కించిత్కరోమీతి యుక్తో మన్వేత్ తత్త్వవిత్" అను గీతావాక్య

యీకరణములు కారకములని, జ్ఞాపకములని రెండువిధములు క్రియయుఅగ్నియందు త్యాగమనియు ప్రశ్నేపమనియు రెండువిధములు. ఆరెంటితో మొదటివగు త్యాగమనెడిక్రియయందు యజమానికాత్మకర్తయగును. ప్రశ్నేపమనెడి క్రియయందు యజమానిచే క్రితమైన (ధనపూర్వకముగకొనబడిన) యధ్వర్యుడు

కాంకరభాష్యమ్:—

యక్తో మస్యేత తత్త్వవిత్ (గీ-౩-౮) ఇత్యాదిభిః తథా చ దర్శయం స్తత్యతత్య క్రియాకారక ఫలభేదబుద్ధ్యపమర్దం కరోతి దృష్టా చ కామ్యాగ్నిహోత్రాదా కామోపమర్దేన కామ్యాగ్ని హోత్రాదిహోనిః । తథా మతిపూర్వకామతిపూర్వకాదీనాం కర్మణాం కార్యవిశేష స్వారమ్భ కత్వం దృష్టమ్ । తథేహాపి బ్రహ్మబుద్ధ్యపమర్దితార్పణాది కారకక్రియాఫలభేదబుద్ధే రాభిహ్య చేష్టామాత్రేణ కర్మాపి విదుషోఽకర్మ సమ్పద్యతే । అత ఉక్తం సమగ్రిం ప వీలియత ఇతి ।

కాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

ములచే శ్రీకృష్ణపరమాత్మ చూపియే యుండెను. బ్రహ్మవేత్తకు దృష్ట మగు కర్మము లేదని చెప్పినను, అట్టికర్మకారణ మగు క్రియాకారక ఫలభేదజ్ఞానము నశించినచో నదియెట్లునకంచు ననియు, యెట్లు సమంజస మగునని శకింపఁజనదు. బ్రహ్మవేత్తకు కర్మము లేదని శ్రీకృష్ణపర మాత్మ చూపుచు ‘ఈకర్మము నాచే జేయదగినది. ఈకర్మకు నేను కర్తను, ఈకర్మఫలము నాచే యనుభవింపదగినది, ఈదేవతకొర కీహవిస్సు నర్పణము జేయవలెను’ అనెడి క్రియా కారకఫల భేదబుద్ధియొక్క యుపమర్దమును (నాశమును, లేక నివృత్తిని) జేయుచునే యుండును. కాన కారణమగు క్రియాకారకఫలభేదజ్ఞానము సంభవింపనందున తత్కార్యమగు కర్మయు విద్వాంసునకు సంభవింపనేరదు.

అది యెట్లునిన ? కామనచే ననుష్ఠింపఁబడిన యగ్నిహోత్రము కామ్యాగ్నిహోత్రమై యది యపూర్వద్వారమున నాకామనానుగుణమగు స్వర్గాదులనుకలుగజేయును. కామనారహితముగ నాయగ్నిహోత్రము నాచరించినచో నాయగ్నిహోత్రము కామ్యాగ్నిహోత్రము గాక నిత్యాగ్నిహోత్ర మనంబడి స్వర్గాదులకు సాధనము గాక నంతకరణమును సత్త్వప్రధాన మొనరించి శ్రీరాది ద్వారమున బ్రహ్మజ్ఞానమునకు సాధనమై మోక్షమునకు ప్రయోజనమగు చున్నది అట్లే “ఈకర్మ మిట్లాచరింపదగినది. నాచేనీకర్మముయొక్క ఫలమనుభవింపఁ దగినది” అను జ్ఞానపూర్వకముగ నాచరింపఁబడిన కర్మలకు ఫలవిశేషరూపకార్యజనకత్వము, అట్టి జ్ఞానము లేకుండగ నాచరింపఁబడిన కర్మలకు ఫలవిశేషరూప కార్యారంభకత్వము లోకమున యనుభవసిద్ధమే కాన నిచటగూడ “క్రియాకారకఫలము లన్నియు బ్రహ్మమే” అను బుద్ధిచే

కర్తయగును. ద్రివ్యప్రతీక్షేపమున కధికరణ మగ్నియగును. ఇట్లే దేశకాలాదికముగూడసర్వక్రియాసాధారణము అధికరణరూపమగును ఇట్టి నిఖలిక్రియాకారకాదివ్యవహారములు “జ్ఞప్తిజ్ఞానముచే పరికల్పితమగు సర్వధారవలె బ్రహ్మజ్ఞానముచే పరికల్పితములై రజ్జుతత్వసాక్షాత్కారముచే నిర్విధాన బాధితమై టుల బ్రహ్మతత్త్వజ్ఞానముచే క్రియాకారకాది నిఖలి వ్యవహారములు బాధితము లగును అట్లు బాధితములైనను (ప్రార్థిరబ్ధిగృహమున) తిరిగి యనువృత్తములై యవి వ్యవహారాభాసములుగ గోచరించుచున్నవి. ఇట్లు టునామమున ఫలముకొరకు సమర్థము కానేరవని యిట్లోకమున చెప్పుచుండెను.

శాంకరభాష్యమ్:—

(5) అతః కేచి దాహు ర్యద్యుహ్య తదర్పణాదీని బ్రహ్మైవ కిలార్పణ దినా పంచవిధేన కారకాత్మనా వ్యవస్థితం స త్ర దేవ కర్మ కరోతి, తతః సార్పణాదిబుద్ధినివర్త్యతే, కిం త్వర్పణా దిషు బ్రహ్మబుద్ధి రాధీయతే! యథా ప్రతిమాదా విష్ణోదిబుద్ధి ర్యథా వా నామాదా బ్రహ్మబుద్ధి రితి ।

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

నుపమ్యుదితము (అనగా సర్పణాది రూప క్రియాకారక ఫలము లన్నియు బ్రహ్మమే యను జ్ఞానము గలవానికి “ఈ కర్మము నాచే జేయదగినది; ఇంద్రాదులకొరకు హవిస్సు సర్పింపవల యును; ఈకర్మఫలము నాచే ననుభవింపదగినది” అనెడి జ్ఞానముండదనుట) అట్టి విద్వాంసుని కర్మము బ్రాహ్మచేష్టామాత్రముచే కర్మరూపమైనను యది యకర్మమే యగుచున్నది; కనుకనే పరమేశ్వరాథమాచరించు విద్వాంసుని కర్మము ఫలముతోగూడ నశించునని యీ శ్లోకము నందు చెప్పబడెను.

(6) ఈ శ్లోకమును కొందరు మఱియొకవిధముగ వ్యాఖ్యానించుచుండిరి. అది యెట్లునిన? “ఏ బ్రహ్మము కలదో యది యర్పణాదిరూపము” అని ఇచట ప్రసిద్ధము నుద్దేశించి యప్ర సిద్ధవిధానము న్యాయముకాని, యప్రసిద్ధమునుద్దేశించి ప్రసిద్ధవిధానమును విధింనుట న్యాయ ముకాదని శంకింపఁజనదు. కర్మ, కర్త, కరణము సంప్రదానము, అధికరణ మనెడి యయిదు విధములగు కారక రూపముగ బ్రహ్మమే యున్నదై కర్మమును చేయుచున్నది అని యంగీక రించుటచే బ్రహ్మమున కప్రసిద్ధి లేదు. కాన నట్టి బ్రహ్మనువాదపుఃస్పరముగ సర్పణాదుల యందు బ్రహ్మదృష్టి విధింపబడుచుండెను. ప్రాతిభాసికరజతానువాద పురస్సరముగ నేది రజ తమో యది శుక్తిక యనుజ్ఞానముచే రజతబుద్ధి నివర్తించునటుల ఇచట యేది యర్పణాది కమో యది బ్రహ్మమే. యనుజ్ఞానముచే సర్పణాబుద్ధి నివర్తింపజేయుటలేదు. మఱేమన? ప్రతి మాదులయందు విష్ణుబుద్ధివలెను, నామాదులయందు బ్రహ్మబుద్ధివలె సర్పణాదులయందు బ్రహ్మబుద్ధి యుంచ బడుచున్నది. (అనగా సర్పణాదులు బ్రహ్మమేయని యుపాసింపవలె నని యీశ్లోకము నుపాసనాపరముగ వ్యాఖ్యానించిరి)

అదియెట్లునిన:— “అర్పణతే అనే నేతి కరణవ్యుత్పత్త్యా అంపాం అహ్వోది, మంత్రాదిచ” దేనిచే అజ్ఞాది హవిస్సు లర్పింపబడునో అట్టి అహూ మొదలగుపాత విశేషములు, మంత్రములు కరణవ్యుత్పత్తిచే అర్పణము లనిపించుకొనును. “అర్పణతే అస్మా ఇతి వ్యుత్పత్త్యా” దేనికొర కాజ్ఞాది హవిస్సు లర్పింపబ డునోఅట్టి దేవతావిశేషముకూడ “అంపాం” అనుశబ్దముచే తెప్పబడును. ‘అర్పణతే అస్మిన్నిత్యుత్పత్త్యా’ దేనియం దాజ్ఞాదిహవిస్సు లర్పింపబడునో అట్టి యధికరణమగు దేశకాలాదులు “అర్పణం” అనుశబ్దముచే తెప్పబడును. ఇట్టి యర్పణశబ్దముచే తెప్పబడు అహూ మొదలగు పాత్రవిశేషములు, మంత్రాదులు,

శాంకరభాష్యమ్:—

(6) సత్య మేవ మపి స్యా ద్యది జ్ఞానయజ్ఞస్తు త్యర్థం ప్రకరణం న స్యాత్ | అత్ర తు సమ్యగర్థసం జ్ఞానయజ్ఞశబ్దిత మనేనా న్యజ్ఞశబ్దితా నిగ్రహావిశేషా నుపన్యస్య “శ్రేయా న్ద్రవ్యమయాద్యజ్ఞా ద్జ్ఞానయజ్ఞః” ఇతి జ్ఞానం ప్రాశ్నాతి అత్ర చ సమర్థ మిదం వచనబహుర్వచన

శాంకరభాష్యత్వ ప్రబోధని:—

(6) అర్హణాదులయందు బ్రహ్మదృష్టిని విధించుచో విధింపబడు దృష్టి మానసక్రియా రూప మగుటచే సమ్యగ్జ్ఞానము కానేరదు. ఇచట యజ్ఞశబ్దవాచ్యములగు ననేకక్రియావిశేష ముల నుపన్యసించి “శ్రేయా న్ద్రవ్యమయా ద్యజ్ఞా ద్జ్ఞానయజ్ఞః” అని జ్ఞానమునే నుతించు చుండెను. అట్టి జ్ఞానమే జ్ఞానయజ్ఞశబ్దితము కాన నీప్రకరణము జ్ఞానయజ్ఞస్తుతినిమిత్తము

దేవతాస్వరూపములు, అధికరణముగు దేశకాలాదులు బ్రహ్మమే త్యాగమునకు, ప్రక్షేపమునకు సాక్షాత్తు కర్మయగు నాజ్ఞాదిగోనిస్సులు బ్రహ్మమే. ఏయగ్నియం దాజ్ఞాదిహవిస్సు లుంచబడునో ఆయగ్నియు బ్రహ్మమే. “బ్రహ్మగ్నో” అనునది సమానవదము. అట్లే యేయజమానిచేతను, యేయధ్వర్యునిచేత నాజ్ఞాదిహవిస్సు అగ్నియందుంచబడునో ఆ యజమానుడు, అధ్వర్యుడు కర్తృకారకము లనబడును. ఆ ఇరువురిని కర్తృవాచకముగ నిధి పబడిన తృతీయావిభక్తి ననుసరించి వారిరువురు బ్రహ్మమే యని “బ్రహ్మణా” అను శబ్దముచే బోధించుచుండెను. అనగా యజమానియు, అధ్వర్యుడు బ్రహ్మమేయని యర్థము. బ్రహ్మస్వరూపమగు యజమానిచేతను, అధ్వర్యునిచేతను జేయబడిన హవనము అనగా త్యాగక్రి యయు, ప్రక్షేపక్రియయు బ్రహ్మమే. అట్టి హవనముచే పొందదగిన స్వర్గాధికర్యయు బ్రహ్మమే. ఈచెప్పినవిధమున కర్మయందు బ్రహ్మజ్ఞానముకల బ్రహ్మవేత్త కర్మానుష్ఠాతయైనను ఆతనిచే పొందదగినది పరమానందాద్యయమే. ||౨౪||

శంకరానందీయము:— కర్మల పక్షిలాశనప్రకారమును “బ్రహ్మార్పణం” అను శ్లోకముచే తెప్ప చుండెను. “హవిరర్పణేన నేనేత్యర్పణమ్” వేటిచే హవిస్సు మొదలగున వర్షింపబడునో యట్టి చమస్సు, సృక్కు, సృవాది పాత్ర లర్పణము లనబడును. అట్టి పాత్రవిశేషము లన్నియు బ్రహ్మమేయని ప్రత్యర్థం వృష్టిచే బ్రహ్మవేత్త చూచుచును, (మూ ధదృష్టికి యేది రజతమై భాసించుచున్నదో, అదియే వివేకదృష్టికి శుక్తియైయున్నట్లు అజ్ఞాని దృష్టికి యే చమసాది పాత్రలు యజ్ఞసాధనములలో అవియే బ్రహ్మవేత్తయొక్క దృష్టికి బ్రహ్మమే యగునని యర్థము.) “బ్రహ్మహవిః” యజ్ఞసంబంధము, హోమము జేయదగిన యే చరుషరోదాశాదిహవిసు కలదో ఆహవిస్సు మొదలగువాటిని బ్రహ్మముగ బ్రహ్మవేత్త తెలిసికొనును, “బ్రహ్మవి ద్రుప్తైవభవతి” అను శ్రుత్యుక్తిని హోమము చేయు బ్రహ్మవేత్తయు బ్రహ్మమే. బ్రహ్మ స్వరూపమగు యజమానిచే బ్రహ్మస్వరూపమగు నగ్నియందు అనగా బ్రహ్మవేత్త హోమాధికరణమగు యగ్నిని బ్రహ్మముగ జూచును. ఆయగ్నియందు హోమము జేయబడిన హవనక్రియయు బ్రహ్మమేయని బ్రహ్మవేత్త చెప్పికొనును. సర్వము బ్రహ్మస్వరూపమేయని తెలిసికొనుటయే బ్రహ్మకర్మము. అట్టి బ్రహ్మ కర్మమునందు స్థాపింపబడిన చిత్తగల (సర్వము బ్రహ్మస్వరూపమే యని జూచు) బ్రహ్మవేత్తచే బ్రహ్మము జ్ఞానఫలముగ పొందదగిది బ్రహ్మమే యగును.

ఇట్లు లోకహితవునిమిత్తము ప్రవృత్తమైన యధికారియగు బ్రహ్మవేత్తయొక్కసాధకములతోగూడిన నిజలికర్మలు బ్రహ్మవృత్తిచే బ్రహ్మమాత్రముగ లయమును పొందింపబడినవగుటచే శక్తిలేనివై యకర్మము లేయై బంధముకొనుట సమర్థములు కావని తేలిన యాశయము.

శాంకరభాష్యమ్:—

మిత్యాదిజ్ఞానస్య యజ్ఞత్వసంపాదనేనన్యథా సర్వస్య బ్రహ్మత్వేనర్పణాదీనా మేవ విశేషతో బ్రహ్మత్వాభిధాన మనర్థకం స్యాత్ ।

(7) యేత్వర్పణాదిషు ప్రతిమాయాం విష్ణుదృష్టివ ద్బ్రహ్మదృష్టిః కీప్యతేనామాదిష్వివ చేతి బ్రువతే, న తేహం బ్రహ్మవిద్యోక్తేహ వివక్షితా న్యా దర్పణాదివిషయత్వా జ్ఞానస్య నచ దృష్టిసంపాదనజ్ఞానేన మోక్షఫలం ప్రాప్యతే, “బ్రహ్మైవ తేన గన్తవ్యం” ఇతి చోచ్యతే! పిరుద్ధం చ సమ్యగ్దర్శన మన్తరేణ మోక్షఫలం ప్రాప్యత ఇతి ।

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

ప్రారంభింపబడెను. అట్లు గానిచో యర్పణాదులయందు బ్రహ్మదృష్టియనునది సత్యమే యయ్యెడిది మరియు “బ్రహ్మార్పణం” అను మంత్రము జ్ఞానమునకు యజ్ఞత్వసంపాదనయందే సమర్థ మగుచున్నది. అట్లు కానిచో ప్రపంచమంతయు బ్రహ్మస్వరూపమైయుండ విశేషముగ నర్పణాదులకే బ్రహ్మత్వము జెప్పట యనర్థకమయ్యెడిది (కాన యజ్ఞ గతములగు నర్పణాదులకే బ్రహ్మస్వరూప్యమును జెప్పుటచే నీప్రకరణము జ్ఞానమునకు యజ్ఞత్వసంపాదన ద్వారమున జ్ఞానస్తుతినిమిత్త మే యని నిర్ధారంపవలయును. కాని యర్పణాదులయందు బ్రహ్మదృష్టివిధా యకము కానేరదని గ్రహింపనగును.

(7) అర్పణాదులయందు బ్రహ్మదృష్టిని చేయువారలకు కూడ నిచట బ్రహ్మజ్ఞానమే వివక్షితము. కాన మితభేద మేమియు లేదనికొనింపవలదు. ఎట్లు నామాదికము బ్రహ్మదృష్టిచేతను, ప్రతిమాదికము విష్ణుదృష్టిచేతను ఉపాస్యమో అట్లే యర్పణాదికమునందు బ్రహ్మదృష్టిచుంచ వలెవని చెప్పువారికి నీస్థలమున బ్రహ్మవిద్య వివక్షితము కాదు. ఎందువలననిన? అర్పణాదికము నందు బ్రహ్మదృష్టిచుంచినచో నాజ్ఞాన మర్పణాదివిషయకమగుటచే ప్రధానముగ జేయు నర్పణాదికమే యగును. కాన బ్రహ్మవిద్య వివక్షితముకాదు. మరియు “బ్రహ్మైవ తేన గన్తవ్యం” అని యట్టిజ్ఞానము కలవారికి మోక్షప్రాప్తిచెప్పబడుచున్నది. అర్పణాదులయందు బ్రహ్మదృష్టి సంపాదనమాత్రముచే మోక్షఫలము పొందబడదు. అట్లు కాక నిట్టి దృష్టిసంపాదనచే గూడ మోక్షము ప్రాప్తించుననిన సమ్యగ్దర్శనము లేనిదే మోక్షము ప్రాప్తించుననుట విరుద్ధము.

ఈచెప్పినచే చలనాత్మకముగ ప్రవృత్తి నిరోధించుటకు కర్మము కానందున యెల్లప్పుడు విధ్వాంసుడు గూడయేదోయొక కర్మయందు ప్రవర్తించవలసియుండ యితరకర్మల నాచరింపక వైశకకర్మలయందుప్రవర్తించుట యలంకారముకొరకు, మనస్సంతోషముకొరకు, లోకహితపుకొరకు, అంతతః బంధములేకుండు బుద్ధిగలుగుచున్నది కాన సద్బ్రహ్మచేతలు బ్రహ్మదృష్టిచే వైదికకర్మలందు ప్రవర్తించదగినదని సూచితము.

సరమార్గప్రసాద:— ఉపక్రాంతజ్ఞానరూపవిషయమును “బ్రహ్మార్పణం” అనుశ్లోకముచే ముపసంహరించుచుండెను. చిత్త్రంబంధ మగు దానసంకల్ప మర్పణ మనిపించుకొనెను. అట్టి ముట్పణము బ్రహ్మరూప

శాంకరభాష్యమ్:—

(8) ప్రకృతవిరోధ శ్చ । సమ్యగ్దర్శనం చ ప్రకృతం 'కర్మణ్యకర్మ యః పశ్యేత్' (గీ-4-48) ఇత్యతాంతే చ సమ్యగ్దర్శనం తస్యై వోపసంహారాత్ । 'శ్రేయాస్త్యవ్యమయా ద్యజ్ఞా ద్జ్ఞానయజ్ఞః' (గీ-4-33) 'జ్ఞానం లభ్యా పరాం శాంతిం' (గీ-4-39) ఇత్యాదినా సమ్యగ్దర్శనస్తుతి మేవ కుర్వ న్నుపక్షిణోఽధ్యాయః । తత్ప్రాకస్యా దర్పణాదా బ్రహ్మదృష్టి రప్రకరణే ప్రతిమాయా మివ విష్ణుదృష్టి రుచ్యత ఇత్యనుపపన్నం । తస్మా ద్యధావ్యాఖ్యాతార్థ ఏవాయం శ్లోకః ॥ ౧౮॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

(8) అర్పణాదులయందు బ్రహ్మదృష్టివిధానబలముచే మోక్షము పొందించుననుటయు ప్రకృతవిరుద్ధమే. "కర్మణ్యకర్మ యః పశ్యేత్" అనుస్థలమునందును, అంతమునందును సమ్యగ్దర్శనముతోనే యుపసంహరించుటవలనను సమ్యగ్దర్శనే ప్రకృతము. మరియు, "శ్రేయాస్త్యవ్యమయా ద్యజ్ఞా ద్జ్ఞానయజ్ఞః; జ్ఞానం లభ్యా పరాం శాంతిం" అనునవి మొదలగు గీతావాక్యములచే సమ్యగ్దర్శనస్తుతిని చేయుచునే యీ యధ్యాయము సమాప్తిని పొందెను. ఇట్టియధ్యాయము జ్ఞానప్రకరణమై యుండ నకస్మాత్తుగ ప్రతిమయందు విష్ణుదృష్టివలె నర్పణాదు లందు బ్రహ్మదృష్టి చెప్పబడుచున్నదని యప్రకరణమున జెప్పట యుపపన్నము కాదు. కానప్రకృతమునకు విరోధము. అందువలన నీశ్లోకము మాచే వ్యాఖ్యానింపబడిన యర్థమే కలది ॥ ౧౮॥

మగుటచే బ్రహ్మజ్ఞేయగును. సమిత్తులు, తిరులు, అజ్ఞము మొదలగు హవిస్సులు విరాడ్బ్రహ్మముయొక్క వ్యష్టిరూపమగుటచే బ్రహ్మమే. అగ్నియు వైశ్వానరావరపర్యాయమగు బ్రహ్మమే. అట్టి యగ్నియందు యేపురుషుడు హోమము చేయునో అట్టి పురుషుడు బ్రహ్మమే. అని దెలిసికొని యెఱుంగుచే కర్మ చేయబడునో అట్టి బ్రహ్మర్పణ మనెడి బ్రహ్మకర్తృయం దుంచబడిన చిత్రైకాగ్ర్యము కలవానిచే పొందదగినది బ్రహ్మమే. ॥ ౧౯॥

నీలకంఠీయము:— ఏకారణమువలన విద్వాంసుల కర్మలు నశించును? అను నాశంకను "బ్రహ్మర్పణం" అనుదానిచే తొలగించు మఁడెను. విద్వాంసులు సవికల్పకసమాధియందు నిఖిలప్రపంచమును ప్రత్యగాత్మశక్తిచే నిర్మింపబడినదానినిగ దెలిసికొనెదరు. ఈవిషయమునే "కిం కారణం" (ఈజగత్తు జన్మించుట యందు కారణ మేది?) అని యుపకృమించి "కాలః స్వభావః" కాలము కారణము, స్వభావము కారణము అని లోకదృష్టిచే కాలాదులను కారణములుగ జెప్పి, కారణమును నిర్ణయించి "తే ధ్యానయోగానుగతా అవశ్య నైవాత్మశక్తిం స్వగుణై ర్నిరూఢామ్" (జ్ఞానులు ధ్యానయోగమును పొందినవారై తన గుణములచే నిరూఢాత్మశక్తిని జగత్కారణముగదెలిసికొనిరి.) అనుకురితియు జ్ఞానులు సవికల్పసమాధిచే వరమాత్మశక్తియే జగత్కారణమని దెలిసికొనిరని బోధించుచున్నది. కాన సవికల్పకసమాధిచే సర్వము బ్రహ్మ మందు కల్పితమని దెలిసికొనెడి విద్వాంసులకేది యగ్నరూపాధనమో అట్టి జుహూ (యజ్ఞమందుపయోగించుపాత్ర) మంత్రాధికము బ్రహ్మస్వరూపమే, కర్మయం దివ్వదగిన హవిస్సుయు బ్రహ్మస్వరూపమే, ఏది హుతమో అనగా హవనక్రియచే దర్పితమగు దేవజాగ్రహాధికము బ్రహ్మస్వరూపమే. ఏది అగ్నియందు హుతమో అదియు బ్రహ్మమందే హుతము, ('బ్రహ్మణి' అను పద మధ్యాహార్యము) ఏది యజమానిచే హుతమో

గీ॥ దైవమేవావరే యజ్ఞం యోగినః పర్యుపాసతే ।

బ్రహ్మగ్నా వపరే యజ్ఞం యజ్ఞే నైవోపజహ్వతి ।

॥౨౫॥

పదవిభాగము:— దైవం-ఏవ-అవరే-యజ్ఞం-యోగినః-పర్యుపాసతే--బ్రహ్మగ్నా-ఏవరే-యజ్ఞం-యజ్ఞేన-ఏవ-ఉపజహ్వతి.

॥౨౫॥

వ్యతిపదార్థము:— అవరే = కొందరగు; యోగినః = కర్మానుష్ఠానపరులు; దైవం = ఇంద్రాది దేవతాసంఘముగు; యజ్ఞమేవ = యజ్ఞమునే; పర్యుపాసతే = ఉపాసించుచుండిరి; అవరే = మరికొందరగు; బ్రహ్మవేత్తలు; బ్రహ్మగ్నా = బ్రహ్మమునెది యగ్నిహోతృమునందు; యజ్ఞేనైవ = అశనాది సర్వసంసారధర్మవర్జితముగు నాత్మస్వరూపముచేతనే; యజ్ఞం = అర్చన సర్వోపధికముగు నాత్మరూపముగు నాహుతిని; ఉపజహ్వతి = హోమము చేయుచుండిరి.

॥౨౫॥

శాంకరభాష్యము:—

తత్త్వాధునా సమ్యగ్దర్శనస్య యజ్ఞత్వం సమాద్యతత్ స్తుత్యర్థ మన్వేపి యజ్ఞా ఉపశీప్యన్తై దైవమేవేత్యాదినా । దైవమేవ దేవా ఇజ్యన్తై యేన యజ్ఞే నానాదైవో యజ్ఞ

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

“బ్రహ్మర్పణం” అను శ్లోకముచే జ్ఞానమునకు యజ్ఞత్వము సంపాదించబడెను. అది యట్లుండ యిపుడు తిరిగి సమ్యగ్దర్శనమునకు యజ్ఞత్వమును సంపాదించి జ్ఞానముయొక్క స్తుతి నిమిత్త మితర మగు యజ్ఞములు జెప్పబడుచుండెను.

అయ్య బ్రహ్మమే చేకనే హుతము. ఏది ఆకర్మచే పొందదగినఫలమో అట్టిఫలము బ్రహ్మస్వరూపమే. విస్తారముగ జెప్పించే నేమిలాక్షణము? విద్వాంసు డేయే కర్మ నాచరించునో అనగా వరుండుట, కూర్చుండుట మొదలగు నిజలము బ్రహ్మమే. అందు కారణ మేమన? సవికల్పకనమాధిచే గలిగిన యాత్మసాక్షాత్కారమే యని గ్రహింపవగును. కాన విద్వాంసునకు సకలముబ్రహ్మస్వరూపమే యగుటవలన బ్రహ్మమువ్యత్యక్తస్వరూపమే. కాన నివృద్ధగిరీశము లేమింజేసి కైలయందుంచబడిన యగ్ని కైలయను భస్మముగ నొనరించిన విదవ దహింపజేయదగినపస్త్రపులేసంపదన స్వయముగ నశించునట్లు కర్మలు నశించునని యాశయము.

కొందరు కర్మలయందు, తదంగములయందు, నామాదులయందు బహ్మదృష్టిచేత నిట బ్రహ్మదృష్టి విధింపబడెనని (నీశ్లోకములను కర్మ తదంగములను బ్రహ్మదృష్టిచే నుపాసించుట విధింపబడెనని) వ్యాఖ్యానించిరి. ఇటు బ్రహ్మవిద్య ప్రకృతముకాన నుకృతహృదలకు విదుద్దమగుటజేసి నిట్టివ్యాఖ్యాన మసంగతమని భాష్యమునందే యావ్యాఖ్యానము నిరసించబడెను.

ఈ శ్లోకమున కర్మయందు, కర్మాంగముల యందు యథార్థమగు బ్రహ్మదృష్టి చెప్పబడెను. అట్టి బ్రహ్మదృష్టి స్థితవోజ్ఞః-ఉదము లెట్లు జ్ఞానుల కనుష్ఠేయములో యల్లె యజ్ఞానుల కనుష్ఠేయము లని ఫలముచే సిద్ధించుచున్నది.

॥౨౬॥

— ౪వ అధ్యాయము — ౨౫వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు —

మధుసూదనసరస్వతీయము:— సమ్యగ్దర్శనము యజ్ఞస్వరూప మగుటచే నద్దానిని “బ్రహ్మర్పణం” అను శ్లోకముచే స్తుతిజేసి తిరిగి జ్ఞాన యజ్ఞ స్తుతినిమిత్త మితరయజ్ఞములను “దైవమేవ” అను శ్లోక

శాంకరభాష్యమి:—

స్త మేనాపరే యజ్ఞం యోగినః కర్మణః పర్యుపాసతే కుర్వంతీ త్యర్థః । బ్రహ్మగ్నో “సత్యం జ్ఞాన మనంతంబ్రహ్మ” (తై 2-1) విజ్ఞాన మానందం బ్రహ్మ” (బృ 3-9-28) “యత్సాక్షా దపరోక్షా ద్బ్రహ్మ । య ఆత్మా సర్వాస్తరః” (బృ 4-4-1) ఇత్యాది వచనోక్త మకనా

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

శ్రేయస్సాధనములగు సర్వమునకు ముఖ్యవృత్తి చే గాని, గౌణవృత్తి చే కాని యజ్ఞత్వమును చూపించుచు మొట్టమొదట “దైవమేవ” అనుశ్లోకముచే రెండుయజ్ఞములను చూపించుచుండును.

వేనిచే ఇంద్రాదిదేవతలగూర్చి యాగము చేయుమరో అవి దైవములనబడును (అట్టి యజ్ఞములు పంచసాకయజ్ఞములు, సోమము, అతిరాత్రము, ఆప్తోర్యామము, వాజపేయము, బృహస్పతిసవనము అనునవి మొదలగు యజ్ఞములు) అట్టి యజ్ఞములు కొందఱు కర్మ నిష్ఠాపరు

స్తుతిచుండును. కొందఱు కర్మాచరణతత్పరులు జ్ఞానయజ్ఞము నాచరింపక యింద్రాద్విదిదేవతల నుద్దేశించి ద్భృపూర్ణమాణోఽపిష్టోమాది యజ్ఞములనే చేయుచుండిరి. ఇట్లు కర్మయజ్ఞమును జెప్పి యంతః కరణపరిశుద్ధిద్వారమున కర్మయజ్ఞఫల మగు జ్ఞానయజ్ఞమును “బ్రహ్మగ్నో” అను నుత్తరార్థముచే జెప్పుచుండును. సత్యజ్ఞానానందరూపము, నిరస్తనమస్తవిశేషము, తత్పదార్థము నగు బ్రహ్మ మనెడి యజ్ఞము నందు త్వంవదార్థ మగు పరిత్యగాత్మ యనెడియజ్ఞముచే హోమము నాచరించుచుండిరి. అనగా “యజ్ఞే నైవ” అనుచోట నుడు తృతీయావిభక్తి “ఇత్థం భూతలక్షణే తృతీయా” అను సూత్రముచే సంపాద్యము. ఏవకారము భేదాభేదములను వ్యావృత్తిచేయును (తొలగించును). అనగా త్వంవదార్థభేదముగనే పరమాత్మను దెలిసికొందురని యర్థము. “అపరే” అనగ కర్మల కంటె వెరగు బ్రహ్మదర్శనైన సంన్యాసులని యర్థము. మున్ముందు జీవబ్రహ్మభేదజ్ఞానమును యజ్ఞముగ జెప్పి నద్వైతాని స్తుతిచుటకు జీవబ్రహ్మభేదయజ్ఞసాధనములగు యజ్ఞములమధ్య “శ్రేయా స్తస్య మయాదృజ్ఞాత్” అని జెప్పుచుండును

శంకరానందీయము:— పూర్వమును “బ్రహ్మగ్నం” అను శ్లోకముచే జహూచమహావి పాత్ర విశేషాదులు బ్రహ్మస్వరూపములే యను జ్ఞానమునుయజ్ఞమరూపముగ వర్ణించియట్టి జ్ఞానయజ్ఞముసాక్షాత్తు మోక్షసాధన మగుటచే దైవాదియజ్ఞములకంటె సర్వోత్తమమని చెప్పుటకు మోక్షమునకు వ్యోహితముగ సాధనములగు దైవాదియజ్ఞములను ముముక్షువులు స్వాధికారానుసారముగ చిత్తశుద్ధి నిమిత్త మాచరింప వలయుని సూచించుటకున్న “దైవం” అను శ్లోకముచే కొన్ని దైవాదియజ్ఞముల జెప్పుచుండును

ఇంద్రాదిదేవతల నుద్దేశించి యాచరించు యజ్ఞములు దైవము లనబడును. అట్టి శ్రాతపూర్ణ కర్మలను మోక్షకాములు కర్మయోగులు నగు గృహస్థులు యంతఃకరణశుద్ధినిమిత్త మాచరించుచుండిరి. వైదిక మగు దైవయజ్ఞమే గృహస్థుల కాచరింపదగినదని సూచించి బ్రహ్మవేత్తలగు యతీశ్వరులకు ముక్తినిమిత్తము జ్ఞానయజ్ఞమే చేయతగినదని జ్ఞానయజ్ఞమును మరియొకవిధమున “బ్రహ్మగ్నో” అను నుత్తరార్థముచే వర్ణించుచుండును.

గృహస్థులకంటెయితరులగు యతీశ్వరులు శ్రవణాదులచే దెలిసికొనిన యాత్మశత్యముకలవాడై “సత్యం జ్ఞాన మనంతం బ్రహ్మ । ఆనందో బ్రహ్మ । తదేత ద్బ్రహ్మపూర్వ మనవరం” ఇత్యాది క్రతులచే స్రేయస్సము, విస్తా శేషమిశేషములు కలిగినట్టియు, సచ్చిదానందాత్మకము నగు పంచబ్రహ్మ మవిద్యాతత్కార్యములదహింప

*యాస్కముని యజ్ఞశబ్దమును ఆత్మనామములయందు వలించుటవలన నిచట యజ్ఞశబ్దమునకు పరిత్యగాత్మ యర్థము జెప్పుట సమంజసమే.

నీలకఠియము:— ఇట్లు సమగ్రమునకు యజ్ఞతత్వమును సంపాదించి జ్ఞానయజ్ఞస్థుతినిమిత్తము మఱికొన్ని యజ్ఞములను "దైవమేవావరే" అనఁజొకము మొదలుకొని చెప్పుచుండెను.

కా కరభాష్యమ్:—

సంయుక్త మధ్యస్తసర్వోపాధిధర్మకమాహుతిరూపం యజ్ఞేనై వాత్మనై వాత్మనై వోక్తలక్షణే నోపజుహ్వతి ప్రక్షిప్తి: సోపాధికస్వాత్మనో నిరుపాధికేన పరబ్రహ్మస్వరూపేణైవ యద్దర్శనం స తస్మిన్తోమనం కుర్వన్తి బ్రహ్మైకత్వే దర్శననిష్ఠాసంన్యాసిన ఇత్యర్థ: | సోయం సమ్యగ్దర్శన లక్షణో యజ్ఞో దైవయజ్ఞాదిషు యజ్ఞే ఘోషతీప్యతే “బ్రహ్మర్పణం” మిత్యాదిశ్లోకై: | ‘శ్రేయా ప్రవృత్తయో ద్యజ్ఞా జ్ఞానయజ్ఞ: పరస్తవ’ ఇత్యాదినా స్తుత్యర్థమ్ |

కరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

పరబ్రహ్మస్వరూపమైనను బుద్ధ్యాద్యుపాధి సంయుక్తమై, తనయం దధ్యస్తసర్వోపాధిధర్మములు గలదై యాహుతిరూపమగుచున్నది అట్టి బుద్ధ్యాద్యుపాధిసంయుక్తమగు నాత్మను నిరస్తసర్వోపాధులు కల యాత్మస్వరూపముచేతనే బ్రహ్మవేత్తలు హోమము జేయుచుండిరి. (ఇట హోమ మనగ బుద్ధ్యాద్యుపాధులతోగూడిన యాత్మను నిరుపాధికమగు పరబ్రహ్మస్వరూపముగ తెలిసికొనుటయే బ్రహ్మగ్నియందు హోమమనఁబడును.) అట్టి హోమమును జీవబ్రహ్మైక్య దర్శననిష్ఠులగు సంన్యాసులు జేయుచుండిరిని యీ శ్లోకోత్తరార్థముయొక్క యర్థము. ఇట్టి సమ్యగ్దర్శనరూపయజ్ఞము ‘శ్రేయా ప్రవృత్తయో ద్యజ్ఞా జ్ఞానయజ్ఞ: పరస్తవ’ అనుదానిచే జేయబడుజ్ఞానస్తుతినిమిత్తము “బ్రహ్మర్పణం” ఇత్యాదిశ్లోకములచే దైవయజ్ఞాదిరూపయజ్ఞము లందుంచబడుచున్నది. (దైవయజ్ఞాదులలో జ్ఞానయజ్ఞముకూడ పరిగణింపబడుచున్నది) ||౨౫||

కర్మయోగులు దేవతయే ప్రధానముగాకల చర్మపూర్ణ సాధియజ్ఞములనే నేపించుచుండిరి. మఱియొక యజ్ఞమును వారు నేపించరు. మరికొందరు సత్యజ్ఞానానందాత్మకము, అఖండైకరసము నగు వస్తువే దెలియబడినదై సర్వకర్మను దహించుటవలన నగ్నివంటిదగును. కాక అట్టిబ్రహ్మమే యగ్ని యనఁబడును. అట్టి బ్రహ్మగ్ని యందు ‘యజ్ఞ:’ సోపాధికమగు జీవరూపమును ‘యజ్ఞేనైవ’ నిరుపాధిక మగు నాత్మస్వరూపముచే “ఉపజుహ్వతి” మహాకాశమునందు ఘటాకాశముచునల నుపాసెయగు లింగ దేహప్రహేణ (నాశ) పురస్కరముగ లయించెనుకొనెదరు (అనగా ఆకాశ మొకటియైనను ఘటమనెడి యుపాధిభేదమువలన ఘటాకాశమనియు, మహాకాశమనియు రెండువిధముల వ్యవహరించబడుచుండెను. అట్లే యాశ్చర్యమొకటియైనను అంతఃకరణరూపమగు నుపాధిభేదమువలన జీవవరశబ్దములచే వ్యవహరించ బడుచుండెను. ఘటమనెడి యుపాధి నశించినచో మహాకాశమే యని వ్యవహరింపబడినట్లు అంతఃకరణమనెడి యుపాధి యవిద్యాపరిణామియగుటవలన నది జ్ఞానమనెడి విద్యకు విరోధి. అట్టి యవిద్య తనకువిరోధి యగు విద్య జనించినతోడనే విధివమువలన తిమిరము నశించునటుల నశించును. విద్యవలన కారణమగు విద్య నశించినతోడనే యవిద్యాపరిణామియగు నంతఃకరణము గూడ నశించును. అంతఃకరణము నశించిన వెంటనే యంతఃకరణమువలన జనించి యంతఃకరణ మాశ్రియముగాగలవిద్యయు కిట్టెలలు దగులబెట్టునట్టి యగ్ని యాశ్రియములేమిజేసి స్వయముగా కాంతించి ట్లు స్వయముగనే నశించును మహాకాశభేదక మగు ఘటాద్యుపాధులు లేనితరి ఘటాకాశము, మహాకాశమని వ్యవహారద్వయ మెట్లుసంభవించదో అట్లే యాత్మకు జీవుడు, పరుడుఅనెడి భేదవ్యవహారద్వయమునకు కారణమగు నంతఃకరణరూపమగు నుపాధి విద్యవలన నశించినతరి జీవ, పరభేదవ్యవహారములు సంభవించవు అని యాశయము) ఇదియే జ్ఞానయజ్ఞము. ఈ జ్ఞానయజ్ఞమే ముఖ్యమైనది.

గీ॥ శ్రోతాగ్రీదీ నీద్రియాణ్యన్యే సంయమాగ్నిషు జహ్వతి ।

శబ్దాదీ న్యవయా నన్య ఇన్ద్రియాగ్నిషు జహ్వతి ॥

॥౨౬॥

పదవిభాగము:— శ్రోతాగ్రీదీని- ఇన్ద్రియాణి- అన్యే- సంయమాగ్నిషు- జహ్వతి- శబ్దాదీన్- విషయాన్- అన్యే- ఇన్ద్రియాగ్నిషు-జహ్వతి । ॥౨౬॥

ప్రతిపద్యము:— అన్యే = కొందరు యోగులు; శ్రోతాగ్రీదీని = శ్రోతము మొదలగు; ఇన్ద్రియాణి = ఇంద్రియములను; సంయమాగ్నిషు = సంయమములనెడి యగ్నులయందు; జహ్వతి = హోమము చేయుచుండిరి; అన్యే = మరికొందరు; శబ్దాదీన్ = శబ్దము మొదలగు; విషయాన్ = విషయములను; ఇన్ద్రియాగ్నిషు = ఇంద్రియములనెడి యగ్నులయందు; జహ్వతి = హోమము జేయుచుండిరి । ౨౬॥

శాంకరభాష్యము:—

శ్రోతాగ్రీదీనీతి । శ్రోతాగ్రీదీనీద్రియాణ్యన్యే యోగిన సంయమాగ్నిషు ప్రతీద్రియం సంయమా భిద్యత ఇతి బహువచనం । సంయమావవాగ్నయస్తేషు జహ్వతీద్రియసంయమ

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని:—

కొందరు యోగులు త్వ కృతు శ్రోతృజిహ్వహృణములనెడి ఇంద్రియములను సంయమము లనెడి యగ్నులయందు హోమము చేయుచుండిరి. (అనగా ఇంద్రియములను విషయములనుండి మరల్చుటయే ఇంద్రియసంయమము; అట్టిసంయమమును జేయుచుండిరని యర్థము) ఇట “సంయమమొకటియే యైయుండ “సంయమాగ్నిషు” అని బహువచన మెందులకు ప్రయోగింపబడెనని? ప్రతీద్రియముల సంయమము ఇంద్రియభేదము ననుసరించి భిన్నమగుటచే ప్రతీద్రియసంయమము భిన్నమే యగునని “సంయమాగ్నిషు” అనుచోట బహువచనము ప్రయోగింపబడెను.

♦ ౪వ అధ్యాయము. — ౨౬వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు ♦ —

మధుసూదనసర్వశీయము:—పూర్వశ్లోకమునందు ముఖ్యములు, గౌఢములు నను రెండుకముల యజ్ఞములు జెప్పబడెను శ్రేయస్సాధనమగు నిఖిలవైదికకర్మలను యజ్ఞములుగ బోధించుచుండెను.

కొందఱు త్వకృతుశ్రోతృజిహ్వహృణము లనెడి జ్ఞానేంద్రియములను శబ్దస్పర్శరూపరసగంధములనెడి విషయములనుండి మరలి చిత్తావరోపములై ధారణాధ్యాన సమాధిరూప సంయమమునెడి యగ్నియందు హోమముచేయుచుండిరి. ఈ విషయమునే భగవత్పతంజలి యోగసూత్రములయందు “త్రయమేతత్త్రయమ్” అని జెప్పెను. హృత్పుండరీకమునందు మనస్సును చిరకాలము స్థాపనచేయుట ధారణ యనబడును. ఒకచోట స్థాపనచేయబడిన చిత్తమునకు భగవదాకారవృత్తిప్రవాహము మధ్యమధ్య యితరాకారవృత్త్యయవ్యవహిత మైనపుడు ధ్యాన మనబడును అన్నివిధములచేతను మధ్యమధ్య యితరవృత్త్యయ శూన్యమైన భగవదాకారవృత్త్యయములవహివాహము సమాధి యనుపించుకొనును. అట్టి సమాధి చిత్తభూమి భేదముచే సంపృజ్ఞాత మని, అసంపృజ్ఞాత మని రెండువిధములు. చిత్తమునకు ఊర్జము, మూఢము, విఊర్జము, ఏకాగ్రము, నిరుద్ధము యని అయిదుభూమిలు. అందు చిత్తము రాగద్వేషవశమున విషయములయందు దగిలివిష్ట మైనపుడు ఊర్జము. తంత్రాదిగ్రస్త మైనపుడు మూఢము. ఎల్లపుడు విషయానక్తమైనను యోగా

కాంకరభాష్యమ్:—

మేవ కుర్వస్తీత్యర్థః । శబ్దాదీర్విషయా నన్య ఇందియాగ్నిషుజుహ్వతి ఇందియా జ్యేవాగ్నయ స్తేష్విందియాగ్నిషు జుహ్వతి శోతాదిభి రవిరుద్ధవిషయగుహణం హోమం మన్యన్తే । ॥౨౬॥

కాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

కొందరు యోగులు శబ్దరూపరసగంధములనెడి విషయములను యిందియము లనెడి యగ్నులయందు హోమముచేయుచుండిరి. (అనగా—రాగద్వేషములను విడిచి నిష్పద్ధములగు విషయములను పరిత్యజించి సంప్రాప్తమగువిషయముల శోతాదులచే ననుభవించుటయే యిందియాగ్నులయందు విషయముల హోమము అని తలచెదరు.) ॥౨౬॥

నొకప్పుడు ధ్యానస్థ మైనపుడు ఊహముకంటె వేఱగుటవలనవిఊహమరణమగును. అందుఊహము, మూఢము సమామలా? అను యాశంకయైన లేదు. ఎందువలన? ఊహము రాగద్వేషాదివశమున విషయములయందు దలి నివిష్టము. మూఢము తంత్రాగ్రస్తము కనుకనే సమాధిశబ్దమెన్న డా మనస్తలయందు వర్తింపదు. చిత్తము విఊహ మైయుండ కాదాచిత్తముగ సమాధి విక్షేపచేదన మగుటవలన యోగపక్షమందు వర్తింపదు. అనగా యోగమనఁబడదు. మరేమిదన? తిన్ననుగువాయువుచే విఊహమగు ప్రదీపమువలె స్వయముగనే నశించును ఏకవిషయకధారావాహికవృత్తి సమర్థము, సత్వోద్దేగముచే తమోగుణ కృతతంత్రాదిలయము లేమింజేసి ఆత్మాకారమగు వృత్తియే గాత్రతయనెడి భూమిక, ఆయేగాత్రయే రక్షోగుణకృత చాచల్యరూపవిక్షేపము లేమింజేసి ఏకవిషయకమై సత్త్వము శుద్ధమైనపుడు చిత్తమేకాగ్రమగును. ఈభూమికయందు సంప్రజ్ఞాతసమాధి ప్రాప్తించును. అందు ధ్యేయాకారమగు వృత్తియు భాసించును ఆవృత్తి యొక్కయు నిరోధము ప్రాప్తించినపుడు చిత్తము నిరుద్ధమై యసంప్రజ్ఞాతసమాధి భూమి యనుపించుకొనును. ఈవిషయమునే “తస్యాపి నిరోధే సర్వవృత్తి నిరోధాన్నిర్మిష స్సమాధిః” అను సూత్రము బోధించుచున్నది. ఈసమాధియే సర్వమునుండి విరక్తుడైనట్టియు, సమాధిఫలమగు సుఖముకపేక్షించినట్టి యోగికి దృఢభూమియై “ధర్మమేఘము” అని యుపబిడును. ఈవిషయమునే “ప్రసంగాభ్యానేనైవస్యశీరస్య సర్వథా నివేశ్యాతే ర్ధర్మమేఘ స్సమాధిః । తతః క్లేశకర్మనివృత్తిః” (సర్వసిద్ధులు కరస్థితములై లెక్కించుటకు వీలైయున్నను, వాటివిషయమై యాశక్తిలేనట్టి యోగి నివేశముకలనాడగుట వలన వాని సమాధి ధర్మమేఘ న నబిడును.) అట్టి ధర్మమేఘభూమి నదిరోహించినవానికి క్లేశములు నివృత్తము లగును. వైవిధముగ సంశయము లనేకవిధములుగాన “అగ్నిషు” అని బహువచనమున ప్రయోగింపబడెను. ఈ సంయమాగ్నులయందు యిందియములను హోమముచేయుదురు. (అనగా ధారణాధ్యాన సమాధులు సిద్ధించుటకై యన్ని యిందియములను వాటి వాటి విషయములనుండి మరలించవలెనని యర్థము) “స్వస్త్వవిషయ సాప్రయోగే చిత్తస్వరూపానుకార ఇవేందియాణాం ప్రత్యాహారః” “ఇందియములకు స్వస్త్వవిషయమున సంబంధము లేనపు డట్టి ప్రత్యాహారము చిత్తస్వరూపానుకారమువలె నుండును) అను వచనానుసారము నిగ్రహితము లగు యిందియములు చిత్తస్వరూపములే యగును. అట్లుగుటచే చిత్తము విక్షేపము లేమింజేసి ధారణాకదిమును నిర్వహించును ఈ వివరణచే బ్రత్యాహార ధారణా ధ్యాన సమాధులను యోగాంగ చతుష్టయము నిరూపింపబడెను. ఈ విషయముగ సమాధ్యవస్థయందు సర్వేందియ వృత్తినిరోధము యజ్ఞముగ జెప్పబడెను. ఇకపుణ్యశాస్త్రయందు రాగద్వేషరహితముగ నగు విషయభోగముగూడ మరియొక యజ్ఞముగ నిరూపించుచుండెను. “శబ్దాదీ నిర్విషయానన్య ఇందియాగ్నిషు జుహ్వతి” (పుణ్యితులగు మరి కొందరు నితరసాధారణములు నవిరుద్ధములు నగు విషయములను శోతాదులచే నిప్పుహతో గ్రహించుచుండిరి.) ఇదియే వారికిగల మోహము.

శంకరానందీయము:— వైవిధముగ బహువైతలుచేయదగు జ్ఞానయజ్ఞమును జెప్పి యబిహృత వైతలు జేయదగు యజ్ఞాంతరముల నీశ్లోకమున జెప్పుచున్నాడు— “అన్యే” ఇంతకుపూర్వము జెప్పబడిన యీ కంటె నితరులగు నబిహృతవైతలగు వైష్ణికబిహృతాచార్యాది ముముక్షువులు— “శ్లోకాద్ధి నీ ద్రియాణి సంయమాగ్నిషు జహ్వతి” శ్లోకాద్ధింద్రియములను, వాగాద్ధింద్రియములను సంయమము లనెడి (అంగు ఇంద్రియములను వాటి వాటి విషయముల నుండి మరలించి వాటివాటి స్థానమునఁ దెనిగిపొంచుట సంయమమనబడును. ఇంద్రియములనేకముగాన సంయమములనేకములని జెప్పబడెను.) యగ్నులయందు హోమముచేయుచుండిరి. (ఇంద్రియనిగ్రహరూపముగ యజ్ఞమునుచేయుచు డిరని యగ్ను) “అన్యే” వీరికంటెనితరులు, ముముక్షువులనగు గృహస్థులు స్వధర్మనిష్ఠులై యనిషిద్ధములగు శబ్దాదివిషయములను యోగ్యకాలమున “ఇంద్రియాగ్నిషు జహ్వతి” ఇంద్రియములనెడి యగ్నులయందు హోమముచేయుచుండిరి. విషయానుభవనియమమే వీరికి యజ్ఞమగునని యర్థము. ||౨౬||

నీలకంఠీయము:— మఱికోందరు— సంయమములనెడి యగ్నులయందు శ్లోకాద్ధింద్రియములను హోమము జేసెదరు. ఇవి సంయమముల కనేకవిషయములు కలుగుటవలనను, వేరువేరు ఘటములు కలవగుట వలనను అనేకములని జెప్పటకు “సంయమాగ్నిషు” అని బహువచనము ప్రయోగింపబడెను. ఈ విషయమే “భువనజ్ఞానసూర్యసంయమాత్, చంద్రేతారావ్యూహజ్ఞానాత్ కరతకూపే తుత్తిపానా నివృత్తిః” సూర్యసంయమమువలన భువనజ్ఞానము కలుగును. చంద్రునియందు తారావ్యూహజ్ఞానమువలన కరతకూప మునందు తుత్తిపానలు నివర్తించును. అని యోగసూత్రకారులచే చెప్పబడెను. అట్టిసంయమములే— యింద్రియములనెడి యింద్రం (కటైల) సంహారపాశువులగుటవలన నగ్నులంబడును. అట్టి సంయమాగ్నుల యందు శ్లోకాద్ధింద్రియములను “జహ్వతి” హోమముచేయుచుండిరి. అందుకూడ శ్లోకేంద్రియము ననాహతధ్వనియందు లెక్కగ నియమ మొనరించి హంసోపనిషత్తునందు చెప్పిన విధమున ఘంటావాదము మొదలగు యువనాదము లనుభవించుచుండరు. అనాహతధ్వనియందు చిత్తము నరికట్టికనో నట్టి సమయ మున ఘంటానాదాది దశవిధశబ్దములకంటె వేరగు శబ్దములు గ్రహింపబడవు. ఇదియే శ్లోకేంద్రియము నకు సంయమాగ్నియందు హోమమని దెలియనగును. ఇట్లే యితరేంద్రియములకు గూడ సంయమాగ్ని యందు హోమమును దెలిసికొనవలెను. ఇట్లు సంయమాగ్నులయందు ఇంద్రియముల హోమ మొనరించిన తద్వారమున నిష్క్లమగు తత్త్వమును పొందెదరు.

మరికొందరు శబ్దస్వర్యూహవరసగంధాదివిషయముల నింద్రియాగ్నులయందే హోమముచేసెదరు. అనగా శబ్దాదివిషయములనుండి శ్లోకాద్ధింద్రియముల నరికట్టిన (శ్లోకాద్ధింద్రియములు విషయముల యందు ప్రవేశింపకుండగ నింద్రియముల నరికట్టినవారు) కాని వీరు ధావచాధ్యాససమాధ్యాత్మకమగు మనస్సుయొక్క సంయమమును— మూలాధార, స్వాధిష్ఠాన, మణిపూర, అనాహత, విశుద్ధ, సకాసాగ్రాత్యకమగు షట్పక్రములలో నేదోయొక చకోమునందు చేయుట కశక్తులు. తగులబెట్టబడిన కటైలుగల యగ్ని విషయవియోగమువలన స్వయముగ శాంతించినట్లు శబ్దాదివిషయవియోగమువలన మనస్సుతో గూడిన నింద్రియములు స్వయముగ విలీనమగును. అట్టి యింద్రియములయందు యెవరికి సమాధిబుద్ధి కలుగునో వారలు యింద్రియములయందు విషయములనే యనుసంహరించినవార లగుదురు. కాని యింద్రియాదులను మనస్సు మొదలగువాటియందు దుష్టసంహరించినవారు కారు. ఇట్టియింద్రియచింతకుల నుద్దేశించి వాయువియమనందు “దశమన్వంతరాణి తిష్ఠంతింద్రియచింతకాః” విషయములయందు యింద్రియములు పోకుండగ నరికట్టుటయే సమాధియమకొనెడి యింద్రియచింతకు లీలోకమునందు పరిమన్వంతములు విగతజ్వరులై యుండెదరని చెప్పబడెను. ||౨౭||

గీ॥ సర్వాణీన్ద్రియకర్మాణి పాణికర్మాణి చాపరే ।

ఆత్మసంయమయోగాగ్నౌ జహ్వతి జ్ఞానదీపితే ॥

॥౨౭॥

పదవిభాగము:—సర్వాణి= ఇన్ద్రియకర్మాణి- పాణికర్మాణి-చ-అపరే-ఆత్మసంయమయోగాగ్నౌ
-జహ్వతి-జ్ఞానదీపితే ॥

పరిశిష్టార్థము:—అపరే = మరికొందరు; సర్వాణి = సమస్తమైన; ఇన్ద్రియకర్మాణి- ద్రియ =
శ్వాక్షకు శ్లోత్ర) జహ్వహృణములయొక్క; కర్మాణి = కావణ్యార్థనచాతుషరాసనాది రూపకర్మ
లను; పాణికర్మాణి చ- పాణి = అధ్యాత్మిక వాయువుయొక్క; కర్మాణి చ = ఆకుంచనప్రసారణాది
కర్మములను; జ్ఞానదీపితే = విజ్ఞానముచే నుజ్జ్వలభావమును పొందింపఁబడిన; ఆత్మసంయమయోగాగ్నౌ-
ఆత్మ = ఆత్మయందు; సంయమ = ధారణాధ్యానసమాధిరూపసంయమమనెడి; యోగాగ్నౌ = యోగా
గ్నియందు; జహ్వతి = హోమము జేయుచుండిరి.

॥౨౭॥

కాంకరభాష్యమ్:—

కించ — సర్వాణీతి । సర్వాణీన్ద్రియకర్మాణీన్ద్రియాణాం కర్మాణీన్ద్రియకర్మాణి తథా
పాణికర్మాణిపాణోవాయు రాధ్యాత్మిక స్తత్కర్మా జ్యాకుంచనప్రసారణాదీని తానిచాపర

కాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

మరియు “సర్వాణి” అనుశ్లోకముచే మరియొకయజ్ఞమును చెప్పుచుండెను. చాక్షుష
స్వార్థనశ్లోత్ర)రాసనాదిరూపమగు నిఖలేన్ద్రియకర్మములను, అట్లే యాకుంచనప్రసారణగమ

— ♦ రవ అధ్యాయము — ౨౭వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు ♦ —

మధుసూదనసరస్వతీయము:— పంతజలిమతామసారములయపూర్వకసమాధియు, పుష్ట్యాసము అను
యజ్ఞద్వయమును జెప్పి బ్రహ్మవాదిమతానుసారముగ భావపూర్వకముగ, కారణనాశముచే పుష్ట్యాస
కూన్యము, సర్వఫలభూతము నగు సమాధియజ్ఞము నీశ్లో ముజెల్పించున్నాడు. సమాధి అయపూర్వకమని,
భావపూర్వకమని రె డువిధములు. అ దు-“త దనశ్రత్వ మానంభణశబ్దావిభక్తి” అను న్యాయానుసారము
కారణముకంటె వ్యతిరేకముగ కార్యముండదుగాన వ్యప్తిరూపమగు పంచీకృత పంచభూతకార్యము సమిష్టి
రూపవిరాట్కార్యమగుట విరాడ్యవ్యతిరేకముగ నది లేనిదే యగును. అట్లే పంచీకృత పంచభూతాత్మకము,
సమిష్టిరూపము నగు కార్య మపంచీకృతపంచమహాభూతకార్య మగుటచే తద్వ్యతిరేకముగ నది యుండ
నే దు. అ దునను శబ్దస్వరరూపరసగంధాఖ్యపంచగుణముగు పృథివి శబ్దస్వరరూపరసములను నాల్గుగుణ
ములు కల జలము కారణముగా కలది కాన నట్టి జలము కంటె వ్యతిరేకముగ పృథివి లేనిదే యగును.
అజలముకూడ గంధరసేతరత్రిగుణాత్మక తేజస్సు కారణముగ కలదికాన తద్వ్యతిరేకముగ నదియు లేనిదే
యగును. అట్రిగుణాత్మకమగు తేజస్సుకూడ గంధరససూచేర ద్విగుణవాయుకార్యమగుట వాయువు
కంటె వ్యతిరేకముగ నదియులేనిదే యగును. ద్విగుణాత్మకమగు వాయువుకూడ శబ్ద మాత్రగుణాకాశ
కార్యమగుట నాయాకాశముకంటె వ్యతిరేకముగ నదియులేనిదే యగును. అట్టిశబ్ద మాత్రగుణ మగునాయా
కాశముకూడ ‘బహుస్యాం’ అను పరమేశ్వర సంకల్పాత్మకాహంకారకార్యమగుటచే నట్టి యాహంకారము
కంటె వ్యతిరేకముగ నదియు లేనిదే యగును. ఆ సంకల్పాత్మకమగు
నాహంకారముకూడ మాయేక్షణరూపమహత్తత్త్వకార్య మగుటచే మహత్తత్త్వము

శాంకరభాష్యమ్:—

ఆత్మసంయమయోగాగ్నా వాత్మని సంయమ ఆత్మసంయమ స్స ఏవ యోగాగ్నిస్తస్మిన్నాత్మసంయమయోగాగ్నౌ జహ్వతి ప్రక్షిప్తి జ్ఞానదీపితే స్నేహోనవ ప్రదీపితే వివేక విజ్ఞానేనోజ్జ్వలభావ మాపాదితే ప్రవిలాపయన్తి త్యర్థః ।

॥౨౭॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

నాదిరూపమగు నాధ్యాత్మికవాయుకర్మములను తైలముచే నుద్దీపితమగు నగ్నియందువలె వివేకవిజ్ఞానముచే నుజ్జ్వలభావమును పొందింపఁబడిన యాత్మయందు ధారణాధ్యానసమాధుల నెడి యోగాగ్నియందు కొందరు హోమముచేయుచుండిరి. అని యాశయము. ॥౨౭॥

కంటె వ్యతిరేకముగ నదియు లేనిదే యగును. ఆ యీక్షణములగు మహత్త్వముగూడ మాయాపరిణామమగుట మాయకంటె వ్యతిరేకముగ నదియు లేనిదే యగును. ఆ మాయాభ్యుపగు కారణము జడమగుటచే చైతన్యమునం దధస్తముగాన చైతన్యముకంటె వ్యతిరేకముగ నదియు లేనిదే యగును. అనునీ విధముగ యనుసంధానముచే కార్యకారణాత్మకము, విద్యమానము నగు ప్రసంగమునందు చైతన్యమాత్రగోచరమగు సమాధియే లయపూర్వక సమాధి యనఁబడును. ఈ సమాధియందు తత్త్వమర్పాది మహావాక్యార్థజ్ఞానము నిరూఢము కానింపన యవిద్యాతత్కార్యములు క్షీణింపవుగాన వై విధముగ చిత్తి చుచున్నను కారణ ముండుటచే తిరిగి కృత్స్నప్రసంగక ముత్థిత మగుచుండును. గాన నీ సమాధి సుషుప్తివలె నిశ్చలమై యముఖ్యమగును. తత్త్వమస్యాదిసాక్షాత్కారముచే నవిద్య నివర్తించిన సర్వకమమున తత్కార్యమగు యనాద్యవిద్యకుగూడ పునరుత్థాన ముండదుగాన తత్కార్యమునకుగూడ పునరుత్థాన ముండదు. కాన నీ సమాధి నిశ్చలమై బాధపూర్వక మనఁబడును. ఇది ముఖ్యసమాధి యనఁబడును. ఈ సమాధినే యీ శ్లోకమున జూపుచుండెను.

“సర్వాణి” నిఖలములగు స్థూలరూపములగు సంస్కారములను, “ఇదిగ్ధియకర్మాణి” త్వక్పక్షు శ్శోభితశివోహ్నిఃకణములను యైషయింద్రియములయొక్కయు, వాక్పాణిపాదపాయూఃస్థలమణిపాద్యం ది యములయొక్కయు, అంతరములగు మనోబుద్ధులయొక్కయు, స్వగృగర్భాన శృణో రసగ్రహణ గంధగ్రహణములను, వచనాదాన విహరణోఽస్పర్శానందములను, ఇతై సంకల్పార్థవసాయములను “పాణికర్మాణి” పాణిణాపానవ్యాసోదానసమానముల బహిర్నిచునుసాధోనియమనాకుంచన ప్రసరణాదులను (ఈచెప్పుచే పంచజ్ఞానేంద్రియములు, పంచకర్మేంద్రియములు, పంచపాణిములు, మనస్సు, బుద్ధి యనెడు సప్తరకాత్మకమగు లింగశరీరము నిరూపింపబడెను.) మరెము, సూక్ష్మభూతరమిష్టిరూపమగు హిరణ్యగర్భాఖిలింగ పట వి. ఉజ్జేయబిడెని జెప్పటకు “సర్వాణి” అను విశేషణ మువయొక్కమైచిది. “ఆత్మ సంయమ యోగాగ్నౌ” ఆత్మవిషయకమగు ధారణాధ్యాన సంజ్ఞాత సమాధిరూపమగు సంయమము విరివక్వమైనచో బరోధ సమాధిరూపమగు యోగము సిద్ధించును. దీనినివతంజలి యీవిడముగ సూత్రించెను “వ్యుత్థాన నిరోధసంస్కారయో రభిరథవప్రాదుర్భావౌ నిరోధక్షణ చిత్తావ్యయోనిరోధనిరణామః” వ్యుత్థానము క్షిప్తమనియు, మూఢమనియు విక్షిప్తమనియు కి భూమిలుగనున్నది ఈభూమిత్రయ సంస్కారములు సమాధికి ప్రతిబంధకములై యున్నవి కాని వాటిని యోగులు ప్రయత్నపూర్వకముగ ప్రతిదిగము, ప్రతిక్షణమగుగూడ తిస్కరించుచుందురు. అట్టి యోగులకు, ఈ భూమిత్రయ సంస్కారములకు విరోధులగు నిరోధసంస్కారములు పుట్టుచుండును. అంతరమున నిరోధమాత్రక్షణముననే చిత్తావ్యయము నిరోధ

పరిణామము కలుగును. “తతః ప్రకాంతవాహితా సంస్కారాత్” తమోరజస్సులు తయమగుచే, విశేష శూన్యమగుటచే శుద్ధసత్త్వస్వరూపమగు చిత్తము ప్రకాంత మనబడును. పూర్వపూర్వప్రశమనసంస్కార సామర్థ్యముచే నగు చిత్తాధిక్యము ప్రకాంతవాహిత యనబడును. ఇట్టి ప్రకాంతవాహిత్యమే నిరోధ సమాధివలన కలుగుకలము. “విరామప్రత్యయాభ్యాసపూర్వః సంస్కారశేషోఽన్యః” శృత్తులపరమనిమిత్త మైన ఘరుషప్రయత్నము విరామప్రత్యయ మనబడును. తదభ్యాసముచేనైన స.వ.జ్ఞాతచిలక్షణమగు యసంప్రజ్ఞాతసంస్కారశేషము ప్రకాంతవాహిత్యమునకు కారణమగును. ఇట్టి అత్మసంయమయోగరూపము (జ్ఞానదీపితము వేదాంతవాక్యజన్యమగు బిహృత్తైక్య సాక్షాత్కారముచే అవిద్యాతత్కార్యవాళ ద్వారమున అత్యంతోజ్వలితమగు) జాధపూర్వకసమాధిరూపమునకు నగ్నియందు హోమమును (ప్రవిలాసమును) జేయుచు డిరి.

॥౨౭॥

శ్రీధరియరు:— “అపరే” ధ్యాననిష్ఠులగు మరెకొందరు ‘ఇంద్రియకర్మాణి’ జ్ఞానేంద్రియములగు శోభాద్రియలయొక్క శరణదర్శన దిక్పాతము కర్మోద్యమములగు, వాక్పాత్యదుల వచనోపాదానాది కర్మలను “పాణికర్మాణి” (అనగా పాణివాాయువునకు వెలుగుట వెడలుట, అపానవాాయువునకు మలమును కిందకు తీసుకువెళ్ళుటయు, వ్యానవాాయువునకు వ్యాకుంచుటకుంచనప్రసారణాదికము, సమాన వాయువునకు భక్షించిన యాహారమును, తాగిన పానీయమును వాటివాటి స్థానములకు తీసుకువెళ్ళుట, ఉదానవాాయువుకూర్మభాగములకు కావలసిన పదార్థమును తీసుకువెళ్ళుట ఇవి పంచవాాయువులయొక్క కార్యములు. “ఉద్ధారే వాగ్ అభ్యాసః కూర్మ ఉన్మీలనే స్మృతః । కృకంః తుతక్తత్ జ్ఞేయో దేవదత్తో విష్కృభణే । న జహతి మృతం చాపి సోఽవ్యాపీ ధనంజయః ।” (నాగవాాయువు వసుకముచేయుటను, కూర్మవాాయువు మేల్కొనుటను, కృకరవాాయువు తుమ్ముటను, దేవదత్తవాాయువు ఆవలించుటను జేయుచును. ధనంజయవాాయువు మృతశరీరమునుగూడ విడిచిపెట్టుచుండును.) వై జేప్పబడిన దశవిధప్రాణాది వాయువులయొక్క కర్మములను “జ్ఞానదీపితే అత్మసంయమయోగాగ్నౌ జహృతి ।” ధ్యేయోపయముచే వ.జ్వలితము, అత్మసంయమయోగధాన్యమైన కార్యమునెడి యగ్నియందు హోమముజేయుచుండిరి (అనగా ధ్యేయమగు బిహృత్తమును లెప్పగ దెలిసికొని దానియందు మనస్సును లగ్నముజేసి సర్వకర్మములను యుగరమింపజేయుదురని యర్థము)

॥౨౭॥

నీలకంఠియరు:— పూర్వమునందు చెప్పబడిన యోగముకంటె సుతక్ష్మప్రమగు యోగమును “సర్వాణి” అను శ్లోకముచే చెప్పచుండెను.

మఱికొందరు యోగులు దేహేంద్రియప్రాణమనస్సులకంటె నాత్మ వేరను జ్ఞానముచే ప్రకాశింపజేయబడిన బుద్ధియందు సంశయమనెడి యోగాగ్నియందు సమస్తమగు నింద్రియకర్మలను (ఇంద్రియములయొక్క కర్మలనగా శబ్దాదృగ్పాతములు) పాణికర్మలగు ఆకుంచన ప్రసారణ శ్వాసప్రశ్వాసములను ప్రవిలయమును జేయుచుండిరి.

ఇంద్రియయోగులకు సుషుప్తియందువలె ప్రాణ సూక్ష్మహృత్తముకాదు. ఎందవలననిన? ప్రాణ సహచరమగు మనస్సున కుపసంహారము లేనందున ప్రాణముకూడ సుపసంహృతముకాదు. బుద్ధియోగుల కన్ననో మనస్సు యుపసంహృతమగుటవలన తదాయత్తమగు ప్రాణముకూడ సుపసంహృతమగును. ఇదియే యింద్రియ యోగులకు, బుద్ధియోగులకుగల విశేషము. ఇట్టిబుద్ధియోగులకుగూడ తెలిసికొనదగిన దేదియు లేనందున బుద్ధి పూర్వమునందువలె తీనమైయుండ సమాధిబుద్ధిమాత్రము కలదు. ఇట్టిబుద్ధియోగులకూడ బుద్ధికంటె వేరుగా నాత్మను తెలిసికొనువారు కారు. అత్మయందు బుద్ధి యుపసంహృతము కాదు. కనుకనే ఇట్టివారలనుద్దేశించి వాయపీయమునందు “బౌద్ధా దశరహస్యాణి తిష్ఠంతి విగతజ్వరాః” బుద్ధియందు తీనమైనవారు పదివేలమన్వంతరమేలు విగతజ్వరులై సుఖముగ సుండెరని చెప్పబడెను.

॥౨౭॥

గీ॥ ద్రోవ్యయజ్ఞాస్తపోయజ్ఞా యోగయజ్ఞాస్తథాపరే ।

స్వాధ్యాయజ్ఞానయజ్ఞాశ్చ యతయ సంశితవృతాః ।

॥౨౦॥

పదవిభాగము:— ద్రోవ్యయజ్ఞాః- తపోయజ్ఞాః- యోగయజ్ఞాః- తథా- అపరే- స్వాధ్యాయజ్ఞానయజ్ఞాః- చ- యతయ- సంశితవృతాః ।

॥౨౦॥

వ్యాఖ్యపదార్థము:— అపరే = కొందరు; ద్రోవ్యయజ్ఞాః = తీర్థాసులయుదు యజ్ఞబుద్ధిచేద్రవ్యమును వినియోగించుచు ద్రోవ్యయజ్ఞులు; అపరే = కొందఱు; తపోయజ్ఞాః = తపస్సే యజ్ఞముగాకలవారు; అపరే = కొందఱు; తథా = అట్లే; యోగయజ్ఞాః = ప్రాణాయామప్రత్యాహారధ్యానధారణాసమాధియమనియమానరూపయోగమే యజ్ఞముగాకలవారు; అపరే = మరికొందఱు; స్వాధ్యాయజ్ఞానయజ్ఞాశ్చ = యథాధిగ బుద్ధిజ్ఞానసాధారణవేదాభ్యాసమనెడి యజ్ఞము, శాస్త్రార్థపరిజ్ఞానమనెడి యజ్ఞములు కలవారు; యతయః = యశీశ్వరులు; సంశితవృతాః = లెస్సగ నతిదృఢత్వమునుపొందింపఁబడిన వృతములు కలవారు

॥౨౦॥

శాంకరభాష్యము:—

ద్రోవ్యేతి । ద్రోవ్యయజ్ఞాస్తీర్థేషు ద్రోవ్యవినియోగం యజ్ఞబుద్ధ్యా కుర్వంతి యేతే ద్రవ్యయజ్ఞాః, తపోయజ్ఞా యే తపస్సేన సై తపోయజ్ఞాః, యోగయజ్ఞాః ప్రాణాయామ ప్రత్యాహారాదిలక్షణో యోగయజ్ఞో యేషాం తే యోగయజ్ఞాస్తథాపరే స్వాధ్యాయజ్ఞానయజ్ఞాశ్చ స్వాధ్యాయో యథావిధి ముగాద్యభ్యాసో యజ్ఞో యేషాం తే స్వాధ్యాయయజ్ఞాః జ్ఞానయజ్ఞా జ్ఞానం శాస్త్రార్థపరిజ్ఞానం యజ్ఞో యేషాం తే జ్ఞానయజ్ఞాశ్చ యతయో యతనశీలాః సంశితవృతాస్తవ్యక్తితాని తనూకృతాని తీక్ష్ణీకృతాని వృతాని యేషాం తే సంశితవృతాః ॥౨౦॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

‘ద్రోవ్యయజ్ఞాః’ అను శ్లోకముచే నారుయజ్ఞముల నుపపాదించుచుండెను- కొందరు తీర్థాదులయందు, పుణ్యస్థలములయందు యజ్ఞబుద్ధిచే ద్రోవ్యమును వినియోగించెదరు. వారు ద్రోవ్యమే యజ్ఞముగాకలవారలు. మరికొందరు తపమునే యజ్ఞబుద్ధిచే ననుష్ఠించెదరు. వారు

— * రవ అధ్యాయము - ౨౦వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు *

మధుసూదనసరస్వతీయము:— వైముడుశ్లోకములచే బంచయజ్ఞములనుజెప్పి పశ్చిమీశ్లోకమున నితరములగు యారుయజ్ఞములను జెప్పుచున్నాడు. ‘అపరే’ కొందరు “ద్రోవ్యయజ్ఞాః” యథాశాస్త్రముగ ద్రోవ్యత్యాగమే యజ్ఞముగాకలవారు, (అనగ “వాపీకూపతటాకాది దేవతాయతనానిచ । అన్నప్రదాన మారామః పూర్తమిత్యభిధీయతే” శరణాగతసంతాపిణం భూతానాం చాప్యహింసనః । బహిర్దేదిత యద్దానం దత్తమిత్యభిధీయతే” వాపీకూపతటాకాదులను నిర్మించుట, దేవాలయనిర్మాణము, అన్నప్రదానము, ఆరామనిర్మాణము, ఇవి పూర్తములనబడును. శరణాగతసంతాపిణము, భూతముల హింసించక పోవుట, (ప్రఖ్యాతపదయనట్లు దానమొసంగుట ని) దత్తములనబడును. అంతరేదిదానముగూడదీని లోనే యంతర్భావమును. ఇట్టి పూర్తదత్తాభ్యసార్థకర్మతత్పురులు) ద్రోవ్యయజ్ఞులనబడుదురు. “తపోయజ్ఞాః” మరికొందరు కృచ్ఛాచారాయణాతపస్సే యజ్ఞముగాకలవారు. మరికొందరు “యోగయజ్ఞాః” యోగయజ్ఞులనబడుదురు. యమ, నియమానన ప్రాణాయామ ప్రత్యాహారధారణాభ్యాస సమాధులు యోగమున కష్టాంగములు. వీటిలో ప్రత్యాహారము “శోతాగ్నినీందిగ్గియాణి” అనుశ్లోకమున నిన్విచింపబడెను. ధారణాభ్యాససమాధులు “ఆత్మసంయమయోగాగ్నై” అనుశ్లోకమున జెప్పబడెను. ప్రాణాయామము “అపానే జహ్వతిప్రాణం” అనుముందుశ్లోకమున జెప్పబడును. యమనియమాననము లీశ్లోకమున జెప్పబడుచుండెను. అహింస, సత్యము, అస్తేయము, బ్రహ్మచర్యము, అపరిగ్రహము యను

కాంక్షరభావ్యతత్వబోధిని:—

తపస్సే యజ్ఞముగాకలవారు. మరికొందరు యమనియమాసనప్రాణాయామప్రత్యాహారధ్యాన ధారణాసమాధులనే యజ్ఞబుద్ధిచే ననుష్ఠించెదరు. వారు యోగమే యజ్ఞముగా కలవారు. అట్లే మరికొందరు గురుగృహమున కేగి సాష్టాంగవందనము లర్పించి పాఙ్కజులై పవిత్రమును హస్తమున ధరించి ఋగ్యజుస్సామాధర్వణవేదముల నభ్యసించును. అట్టివారు స్వాధ్యాయమే యజ్ఞముగాకలవారు మరికొందరు యథావిధిగ శాస్త్రాదుల నభ్యసించి శాస్త్రార్థపరిజ్ఞానము

నీయెదును యమము లనబడును. శౌచము, సంతోషము, తపస్సు, స్వాధ్యాయము, ఈశ్వరప్రణిధానము అను నీయెదును నియమములనబడును. స్థిరసుఖముగల యాసనము వద్మకన స్థికాద్యనేక విధము. శాస్త్రార్హిత మగు ప్రాణివధము హింస యనబడును. ఇయ్యది కృతమనియు, కారితమనియు, అనుమోక్షమనియు మూడువిధములు. ఇట్లే అయధార్థభాషణము, హింస వతగనివారిని హింసించుటకు కారణమగు యధార్థ భాషణము నీరెండును యన్యతము లనబడును. అశాస్త్రీయమార్గమున బరద్రవ్యమును స్వీకరించుట స్త్రీయ మనబడును అశాస్త్రీయమగు స్త్రీపురుషసమాగమము మైథున మనబడును. దేహయాత్రకు సంపదదాని కంటె నధికభోగసాధనముల నశాస్త్రీయ మార్గమున స్వీకరించుట పరిగ్రహ మనబడును. ఇట్టిహింస, స్త్రీయము, మైథునము, అశృశము, పరిగ్రహము అను వీటి నివృత్తిరూపములగు యుపరచుడులు వైశామము లనబడును. మరియు, నిశ్చల బాహ్యమనియు, అభ్యంతర మనియు శౌచము రెండువిధములు. ఆందు మృత్తు, జలము మొదలగువాటిచే శరీర జాలనము, హితము మితము పవిత్రమునగుదానిని భుజించుట మొదలగునది బాహ్యశౌచము స్నేహము మోదము మొదలగువాటిచే మదము మానము మొదలగు చిత్తమలములను జాలనచేయుట యాభ్యంతరశౌచము. సిద్ధమైయున్న భోగోపకరణములకంటె నధిమగు యుపకరణముల సంపాదించరాదను ఇచ్ఛాభావరూపమగు చిత్తవృత్తి సంతోష మనబడును. ఆకలిదప్పి లను, శీతోష్ణాదద్యద్వయములను సహించుట, కాష్టమోనము, అకారమోనము మొదలగు వ్రతములు తపస్స బడును. ఇంగిత (చేష్టమాత్ర)ము చేసినను స్వాధిపాత్రయమును దెలుపకుండట కాష్టమోనమనియు, మట్లాడకుండుట యాకారమోనమనియు భేదము. మోక్షశాస్త్రార్థయరచుటగాని, పరిణవజనముగాని స్వాధ్యాయమనబడును. ఫలాభినందనహితముగ సర్వకర్మలను పరమేశ్వరన కర్పించుట యీశ్వరప్రణిధాన మనబడును. ఇవి విధిరూపములగు నియమములు. పురాణములయం దింతకంటె నెక్కువగ జెప్ప బడినవాటిని యీ యమ నియమములలో నంతర్భావము జేయదగును ఇట్టి యమనియమాభ్యాసపరులు యోగయజ్ఞులనబడుదురు. “స్వాధ్యాయజ్ఞానయజ్ఞాశ్చ” యథావిధిగ వేదమునభ్యసించినవారు స్వాధ్యాయ యజ్ఞు లనబడుదురు. న్యాయముగ వేదార్థ నిశ్చయపరులు జ్ఞానయజ్ఞు లనబడుదురు. “యతయః” యత్న శీలురై “సశితవ్రతాః” లెన్నగ తీక్షణమైనవ్రతము కలవారు. ఈవిషయమును పతంజలిభగవాను లిట్లు సూక్తిం చెను. “తే జాతిదేశకాల సమయావచ్ఛిన్నాః సాంఖ్యభౌమా మహావ్రతం” పూర్వమునందు జెప్ప బడిన యహింసాదిపంచయమములే - జాతి, దేశ, కాల, సమయావచ్ఛిన్నములై, దృఢభూములై మహావ్రత శబ్దవాచ్యములగుచున్నవి. అనగా - సర్వణ్యమునందు శాఖామృగములు, (చానరములు) వరాహఖడ్గాది మృగములు యన్నపుడు వేటకేగిన ఊత్రీయుడు వరాహఖడ్గాది మృగములహింసించుచు తదతిరిక్తములగు శాఖామృగముల హింసించననిదలచి, వాటినిహింసంపకుండుట జాత్యవచ్ఛిన్నమను యహింస యనబడును. ఇట్లే అట్లు వేటకేగిన ఊత్రీయుడు పుణ్యతీర్థమునందున్న మృగములను హింసించననిదలచివాటిని హింసించకుండుట దేశావచ్ఛిన్నమగు యహింస యనబడును. ఇట్లే ఊత్రీయుడు శతుర్థశి మొదలగు పర్వతినముల యందు మృగములను హింసించరాదను యూహతో నట్లు హింసంపకుండుట కాలావచ్ఛిన్న మగు యహింస యనబడును. ఊత్రీయుడు దేవతాస్మాణ్యప్రయోజనము లేకుండగ హింసించననుబుద్ధితో హింసించకుండుటయు, యుద్ధరూపప్రయోజనములేకుండగ వ్యర్థముగ మరియొకని కధింపకనయూహతో పధింపకుండుటయు నివి ప్రయోజనవిశేషరూపసమయావచ్ఛిన్నమగు యహింసయనబడును ఈతిరిగ యహింస జాతి, దేశ, కాల సమయావచ్ఛిన్నముగ నాలుగువిధములగును. ఇట్లే ‘వివాహాదిప్రయోజనములేనిదే యనత్యమాదను’

శాంకరభావ్యతత్వబోధిని:—

కలవారు. అట్టివారు జ్ఞానమే యజ్ఞముగాకలవారు. మరికొందరు యతులు లెస్సగ శీఘ్రీకృత మగు (అతిదార్ద్రమును పొందింపబడిన) కృచ్ఛ్రచాంద్రాయణాదివృత్తములు కలవారు అని యాశ్లోకమున 1 ద్రవ్యయజ్ఞము, 2 తపోయజ్ఞము, 3 యోగయజ్ఞము 4 స్వాధ్యాయయజ్ఞము, 5 జ్ఞానయజ్ఞము, 6 నిశితవృత్తయజ్ఞము అనెడి యారుయజ్ఞము లుపపాదితములు ||౨౮||

అనుయూహతో నసత్యమును పలుకుకుండుట వ్యయోజనశేషరూపసమయావచ్చిన్నసత్య మనబడును. ఇట్లే అనుయూహమునువిడిచి కుద్యాధాపీడితుడనయ్యి పంద్యము నవహరింపను అనుయూహతో నట్లవహరింపకుండుట కాలావచ్చిన్నమగు నస్త్రేయ మనబడును. ఇట్లే ఋతుకాలమునువిడిచి తద్వ్యతిరిక్తకాలమున వర్షితో కూడనీశలచి, యట్లు కూడకుండుట కాలావచ్చిన్నబ్రహ్మచర్యమనబడును ఇట్లే గుర్వాది వ్యయోజనములకంటె నితరవ్యయోజనములకై పరిగ్రహింపనను యూహతో యట్లు పరిగ్రహింపకండుట వ్యయోజనవిశేషసమయావచ్చిన్నమగు యపరిగ్రహ మనబడును ఇట్లే యథాయోగ్యముగ వాటివాటి యవచ్చేదకముల మాహింపనగును. ఇట్టి యవచ్చేనరహారపూర్వకముగ సర్వజాతి సర్వదేశ సర్వకాల సర్వవ్యయోజనములయందు నాచరింపబడు మాహింసాసత్త్వాస్త్రేయబ్రహ్మచర్యపరిగ్రహములు అధిక వ్యయతనముచే పరిపాలింపబడినవిగాన సార్వభౌమము లనబడును. ఇవి యట్లాచరింపబడు కాలమున మహావ్యవసాదికాచర్యములగును ఇట్లే క్యామోనాది వృత్తమునుగూడ మాహింపనగును. ఇట్టి వృత్తదార్ద్రము సంపన్నమైనపుడు నరకద్యారభూతములగు కామకోపలోభమోహములు నివృత్తము లగును. అందున యహింసచేనగు తమ కోపముయొక్కయు, బ్రహ్మచర్యముచేనగు వస్తువిచారముచే కామముయొక్కయు, అస్త్రేయపరిగ్రహరూపమగు సంతోషముచే లోభముయొక్కయు, సత్యముచేనగు యథార్థజ్ఞానరూపమగు వివేకముచే మోహముయొక్కయు, తన్మూలమగు సర్వముయొక్కయు నివృత్తి యగును. ఇట్టి వృత్తానుష్ఠానములగునకామములకు యోగకాన్త్రమున ఇతరములగు ననేకఫలములు జెప్పబడినవి.

శంకరానందీయము:— ముముక్షువులు యీచెప్పబోవు యజ్ఞములనుగూడ జేయదగునని యీ శ్లోకమున యజ్ఞాంతరముల కొన్నిటిని జెప్పుచున్నాడు.

“అవరే” కొందరు ద్రవ్యయజ్ఞా” నియమముగ సత్త్వాశ్రయందు ద్రవ్యనిజేనణమే మనకు యజ్ఞ మని తలచి ద్రవ్యవ్యయమునే చేయుదురు. అట్టివారు ద్రవ్యయజ్ఞులనబడుదురు. మరికొందరు— “తపోయజ్ఞా” చాంద్రాయణపాజ్ఞా పరోపశివాపాదిరూపమగునదియే యజ్ఞమనితలచి యట్టితపస్సును జేయు చుందురు. వీరు తపోయజ్ఞులనబడుదురు. మరికొందరు “యోగయజ్ఞా” అననపాచాయామాద్యంగము లతో గూడిన యోగమే (చిత్తస్థైర్యమే) యజ్ఞమని తలచి దాని ననుష్ఠించెదరు. అట్టివారు యోగయజ్ఞు లనబడుదురు. అట్లే మరికొందరు— “స్వాధ్యాయజ్ఞానయజ్ఞా” ఈపద మున యజ్ఞశబ్దము జేరుజేరుగ సంబంధించును. “తస్యవా ఏతస్య యజ్ఞస్య ద్వావనధ్యాయో యతాఽఽత్మాఽశుచి ర్యధేజః” అనుశుశ్రుక్తకారధ్యాయద్యయమును విడచి యెల్లపుడు వేదపారాయణమే మనకు కర్తవ్యమను యూహతో నధ్యయనవిధిని నియమముగ జేయుదురు. కాన వారు స్వాధ్యాయ యజ్ఞులనబడుదురు. మరికొందరు— జ్ఞానకాన్త్రపరిశీలనమే యజ్ఞమనితలచి అట్టి పరిశీలనమును జేయుదురు. అట్టివారు జ్ఞానయజ్ఞులనబడుదురు. ఈవిధముగ మోక్షమునిమిత్తమై యత్నశీలురు వారివారి నిష్ఠలగుం దతిత్తిష్ఠుమగువృత్త (నియమ) ముగలవా రక్కడక్కడ యనేకులు గలరు. ఈవిధముగ ద్రవ్యత్యాగమును, తపస్సును, యోగమును, స్వాధ్యాయవృత్తిని, కాన్త్రపరిశీలనమును యజ్ఞముగ పరిశీలించెదరు. ||౨౯||

నిలకంఠీయము:— ఇట్లు యజ్ఞవంచకమును మూడుశ్లోకములచేతచెప్పి “ద్రవ్యయజ్ఞా” అను శ్లోకముచే నయిదు యజ్ఞములను చెప్పుచుండెను.

(1) ద్రవ్యముచే సాధింపదగినయజ్ఞములు. అవియేవనిన?— శ్రాతయజ్ఞములు పూర్వమునందే చెప్ప

గీ॥ అపానే జహ్వతి పాణం పాణేఽపానం తథాఽపరే

పాణేపానగతి రుద్ధ్వా పాణాయామపరాయణాః ।

॥౨౯॥

వగవేభాగము: — అపానే = జహ్వతి = పాణం = పాణే = అపానం = తథా = అపరే = పాణాపాన
గతి = రుద్ధ్వా = పాణాయామపరాయణాః ।

॥౨౯॥

ః తిపద్యాను ; — అపరే = కొందరు; అపానే = అపానవృత్తియందు; పాణం = పాణవృత్తిని;
జహ్వతి = హోమము చేయుచుండిరి; (అనగా పూరకమనెడి పాణాయామమును చేయుచుండిరి) పాణే
= పాణవృత్తియందు; తథా = అట్లే; అపానం = అపానవృత్తిని; జహ్వతి = హోమము చేయుచుండిరి;
(అనగా రేచకమనెడి పాణాయామమును చేయుచుండిరి) పాణాపానగతి = పాణాపానములగుమనము
లను; రుద్ధ్వా = అరికట్టి; పాణాయామపరాయణాః = పాణాయామమునందాపక్తి కలవారై; తపన్తి
= (ఈవిధము వ్యాసో వ్రుము) అగుచున్నారు; (అనగా కుంభకమనెడి పాణాయామమును చేయుచుండిరి.)

శాంకరభాష్యమ్: —

కించ- అపానగతి । అపానేఽపానవృత్తౌ జహ్వతి ప్రక్షిపన్తి పాణం పాణవృత్తిం,
పూరకాఖ్యం పాణాయామం కుర్వన్తి త్యర్థః । పాణేఽపానం తథాఽపరే జహ్వతి, రేచకా
ఖ్యంచ పాణాయామం కుర్వన్తి త్యేతత్ । పాణాపానగతి ముఖనాసికాభ్యాం వాయోర్నిర్గ
మనం పాణస్య గతిః, తద్విప్రత్యయేణాధోగమనమపానస్య తే పాణాపానగతి ఏతే రుద్ధ్వా
విరుద్ధ్య పాణాయామపరాయణాః పాణాయామతత్పరాః కుంభకాఖ్యం పాణాయామం
కుర్వన్తి త్యర్థః ।

॥౨౯॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని: —

మరియు 'అపానే' అనుశ్లోకముచే పాణాయామమనెడి యజ్ఞము నుదాహరించు
చుండెను. కొందరపానవృత్తియందు పాణవృత్తిని హోమముచేయుచుండిరి. అనగా పూరక
మనెడి పాణాయామమును చేయుచుండిరిని యర్థము. అట్లే కొందరు పాణవృత్తియ
దపానవృత్తిని హోమము చేయుచుండిరి. అనగా రేచకమనెడి పాణాయామమును చేయు
చుండిరి యని యర్థము. ముఖమునుండియు, నాసికనుండియు వాయువుయొక్క నిర్గమనము
పాణగతి యనబడును అట్టిపాణగతికి విరుద్ధముగ వాయువుయొక్కయధోగమనమపానము
యొక్క గతియనబడును. (అనగా ముఖనాసికలచే వాయువును బయటకు వదలుట పాణము
యొక్క గతియనియు, తద్విరుద్ధముగ ముఖనాసికలచే వాయువును శరీరములోనికి పీల్చి
క్రిందుగా నడిపించుట యపానముయొక్క గతియని యనబడును. అట్టి పాణాపానగమన
ముల సరికట్టి పాణాయామతత్పరులై కుంభక మనెడి పాణాయామమును చేయుచుండిరిని
యర్థము (అనగా పాణాయామపరాయణులై రేచకము, పూరకమునుచేసి కుంభకమును
చేయుచుండి రని భావము.

॥ ౨౯॥

బిడులవలన నిచల ద్రవ్యకాఢ్యములగు యజ్ఞములు తీర్థమునందు వాపీకూవారామములు, బహిర్వేదికావాన
మని గోపింపవలయును. అట్టియజ్ఞముచేయువారు, అట్లే (2) తపస్సు, కృచ్ఛ్రవృత్తము, చాంద్రాయ
ణము, మానమువపానముండుట, ఇవి తపోయజ్ఞములు. ఇట్టితపోయజ్ఞములుకలవారు కొందరు, (3) అట్లే
సంధ్యోపాసనమొదలు నిర్వికల్పసమాధివర్జితమగు కర్మలను ఫలహరిత్యాగ మొనరించి యీశ్వరార్పణముగ
ననుష్ఠించుట యోగయజ్ఞమనబడును. ఇట్టియజ్ఞములుకలవారు కొందరు. లేక యమనియమాసనపాణా

గీ॥ అపరే నియతాహారాః పాణా న్నాప్రీణేషు జహ్వతి ।

సర్వేషాం యజ్ఞేషాం యజ్ఞక్షపితకల్మషాః ॥

॥30॥

పదవిభాగము:— అపరే— నియతాహారాః— సాచాన్— పాణేషు— జహ్వతి— సర్వే— అపి— ఏతే—
యజ్ఞవిదాః— యజ్ఞక్షపితకల్మషాః ।

॥30A॥

పరిపదార్థము:— అపరే = కొందఱు; నియతాహారాః = పరిమితమైన ఆహారము కలవారై;
పాణేషు = పాణినాయువిశేషములయందు; పాణాన్ = పాణివాయువిశేషములను; జహ్వతి =
హోమముచేయుచుండిరి; ఏతే = ఈ; సర్వేషాం = అందఱున్న; యజ్ఞవిదాః = యజ్ఞమును తెలిసినవారై;
యజ్ఞక్షపితకల్మషాః, యజ్ఞ = యజ్ఞముచే; క్షపిత = నశింపజేయబడిన; కల్మషాః = పాపముకలవారలై;
భవన్తి = (ఈపదమధ్యాహార్యము) అగుచుండిరి.

॥30B॥

శాంకరభాష్యమ్ —

కించ— అపర ఇతి । నియతాహారా నియతః పరిమిత ఆహారో యేషాం తే నియతా
హారా స్సన్తః పాణా న్నాయుభేదా న్నాప్రీణేష్యేవ జహ్వతి యస్య యస్య వాయోర్జయః
క్రియత ఇతరా న్నాయుభేదాం స్తస్మింస్తస్మి స్తహ్వతి తే తత్ర ప్రవిష్టా ఇవ భవన్తి సర్వేషాం
యజ్ఞేషాం యజ్ఞక్షపితకల్మషా యజ్ఞై ర్యథోక్తైః క్షపితో నాశితః కల్మషో యేషాం తే
యజ్ఞక్షపితకల్మషాః ।

॥30C॥

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని:—

మరికొందఱు— ఉచ్చాస్య సన్యాస నిరోధరూపమగు కుంభకము నాచరించి పరిమితము,
ఇష్టము, పవిత్రము నగు నాహారముకలవారై యేయేపాణినాయుజయ మాచరించెదరో
అట్టిపాణినాయువులయం దజితపాణినాయువులను హోమముచేయుచుందురు. (జితపాణి
వాయువులయం దజితపాణినాయువులు ప్రవిష్టములువలె నగుననుట) ఇట్టివీరందఱు యజ్ఞ
వేత్తలై యజ్ఞముచే నశింపజేయబడినపాపములు కలవారై యగుచుండిరి

॥30D॥

యామవృత్త్యాహారధ్యానధాః యమాధిరూపమగు నష్టాంగములతోగూడి. “యోగ శ్చిత్తవృత్తినిరోధః”
అను పాతంబునూతముచే చెప్పబడు చిత్తవృత్తినిరోధమే యిట యోగమనబడును. అట్టియోగమనెడి
యజ్ఞముకలవారుకొందరు. (4) నిత్యము వేదాధ్యయనము స్వాధ్యాయయజ్ఞ మనబడును. అట్టివేదాధ్య
యనమనం దాసక్తికలవారుకొందరు. (5) స్వాధ్యాయార్థముయొక్క పూర్వోత్తరమీమాంసా విచారము
జ్ఞానయజ్ఞము. అట్టిజ్ఞానయజ్ఞరతులుకొందరు. వీరందఱునుయతఃశీలరు. తెచ్చగ తీక్షమగు నహింసాది
కము కలవారు. అని ‘యతయః, సశితవ్రతాః’ అనియు యీ రెండువిశేషణములు వైయయిదుగురియందు
నన్వయింపవలెను.

॥౨౦॥

— † ౪వ అధ్యాయము — ౨౯-30-3౧ శ్లోకవ్యాఖ్యానవిశేషములు —

మధుసూదన రస్యతీయము:— పాణిణాయామయజ్ఞమును ౨౯శ్లోకము, ౩౦వ శ్లోకపూర్వార్థము
తోను చెప్పుచుండెను. “అపానే జహ్వతిపాణిం” కొందరు అపానవృత్తియందు పాణివృత్తిని హోమము
చేయుచుండిరి. (బాహ్యవాయువును శరీరాభ్యంతరమున బ్రేక్షపెట్టి పూరకమును పాణిణాయామము
జేయుచుండిరి) “పాణేషాం పానం తథాపరే” పాణివృత్తియం దపానవృత్తిని హోమముజేయుచుండిరి.
(శరీరస్థ వాయువును వెలువలకు విడచి రేచకాఖ్యప్రాణాయామమును జేయుచుండిరి) పూరక రేచకములతో
వవివాభూతముగనుండు కుంభకము ప్రత్యేకము చెప్పబడకపోయినను చెప్పబడినట్లయగును. కుంభకము—

గీ॥ యజ్ఞశిష్టామృతభుజో యాన్తి బ్రహ్మ సనాతనమ్ ।

నాయం లోకోఽస్త్రియజ్ఞర్య కుతోఽన్యః కురునత్తమ్ ॥

॥30॥

పదవిభాగము:— యజ్ఞశిష్టామృతభుజః- యాన్తి- బ్రహ్మ- సనాతనం- న- అయం- లోకః-

అన్తి- అయజ్ఞస్య- కుతః- అన్యః- కురునత్తమ్! ।

॥30॥

వృత్తిపదార్థము:— పేకురునత్తమ్ = ఓయర్జునా!; యజ్ఞశిష్టామృతభుజః- యజ్ఞ = యజ్ఞసంబంధముగు; శిష్ట = మిగిలిన; అమృత = అమృతరూపముగు నన్నమును; భుజః = అనుభవించువారు; సనాతనం = చిరంతనముగు; బ్రహ్మ = బ్రహ్మమును; యాన్తి = పొందుచుండిరి; అయజ్ఞస్య = ఈచెప్పబడిన యజ్ఞములలో నేదైన నొకదానినైన యాచరింపనివానికి; అయం = సర్వప్రాణిసాధారణముగు; లోకః = లోకము; నాన్తి = లేదు; అన్యః = యజ్ఞసాధ్యముగు లోకము; కుతః = ఎట్లుప్రాప్తించును? సాప్తింపదు ॥30॥

శాంకరభాష్యము:—

ఏవం యథోక్తాన్యజ్ఞాన్నిర్వర్త్య-యజ్ఞశిష్టామృతభుజో యజ్ఞానాం శిష్టంయజ్ఞశిష్టం యజ్ఞశిష్టం చ తదమృతంచ యజ్ఞశిష్టామృతం తద్భుంజంత ఇతి యజ్ఞశిష్టామృతభుజో యథోక్తాన్యజ్ఞాన్మౌత్వా తచ్చిప్తేనకాలేన యథావిధిచోదిత మన్నమమృతాఖ్యం భుంజంత ఇతి యజ్ఞశిష్టామృత

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

ఈ చెప్పబడిన యజ్ఞముల నాచరించిన పిమ్మట పాపము నశించుచుకదా! అటుపిమ్మట ఏమి జరుగును? అనిన-ఈపూర్వోక్తముగు యజ్ఞముల నాచరించినపిమ్మట పూర్వోపదేశితముగు యజ్ఞములనుచేసి మిగిలినకాలముచే యథావిధిచోదితముగు నన్నమమృతమునుపేరుగలదానిని భుజించువారు చిరంతనముగు బ్రహ్మమును పొందుచుండిరి. పూర్వోక్తయజ్ఞముల నాచరించి యజ్ఞశిష్టకాలమున విహితాన్నభోక్తలకెట్లు బ్రహ్మప్రాప్తి? యన్నచో నట్టివారు ముముక్షువులగుచో యథాశక్తివాయువును లోపలకుపీల్చి శ్వాసప్రశ్వాసముల నిరోధించుట యంతఃకుంభకమనియు, యథాశక్తిగా లోపలవాయువును వెలుపలకు విడిచి లోపలకు రాకుండ నిరోధించుట బహిఃకుంభకమనియు రెండు విధములు. ఈ ప్రాణాయామియనువాదపూర్వకముగ నాల్గవదయగు కుంభకమును “ప్రాణాపాన గతిర్యద్ధా” అనుదానిచే చెప్పుచున్నాడు. ముఖముయొక్కయు, నాసిక యొక్కయు లోపలచుండువాయువు వెలుపలకు వెడలుట ప్రాణగతియనబడును. బహిర్నిర్గమయేనవాయువు లోపలప్రవేశింపటంబు యపానగతియనబడును. పూర్వమున ప్రాణగతినిరోధము, రేచకమున యపానగతినిరోధము, కుంభకమునందు ప్రాణాపానగతుల నిరోధము అగునుగాన కర్మముగను యొకేపమయమునను శ్వాసప్రశ్వాసముల నిరోధించి ప్రాణాయామపరాయణులగుదురు. “అవరే” మరొకొందరు “నియతావారాః ప్రాణాన్ప్రణేమజుహ్యతి” అహోరాది యోగసాధనవిశిష్టతై శాహ్మంతరకుంభకాభ్యాసనిగృహీతములగు ప్రాణములయందు జ్ఞానేంద్రియకర్మేంద్రియరూపములగు ప్రాణములను హోమముచేయుచుండిరి (చతుర్థకుంభకాభ్యాసముచే దశవిధేంద్రియములను పశ్చినితాపనముచేయుచుండిరి) ఈ విషయమును సర్వమును పతాజి సుతేపముగను విస్తృతముగను సూత్రించిరి-అందు సంక్షేపసూత్రము:—తస్మిన్ప్రతిశ్వాసప్రశ్వాసయోగినిసావిచ్ఛేదలక్షణః ప్రాణాయామః” అననము స్థిరమైనతోడనేప్రాణాపానధర్మములగు శ్వాసప్రశ్వాసయొక్క గతి విచ్ఛేదరూపముగు (పురుషప్రయత్నమును విడచి స్వాభావికముగ ప్రవహించుట, కర్మముగను, యుగపత్తుగను

శాంకరభాష్యమే:—

భుజో యాన్తి గచ్ఛన్తి బ్రహ్మ సనాతనం చిరన్తనం ముముక్షువశే త్కాలాతిక్రమాపేక్ష
యేతి సామర్థ్యాద్దమ్యతే । నాయం లోక స్సర్వప్రాణిసాధారణోఽప్యస్తి యథోక్తానాం యజ్ఞా
నామేకోఽపి యజ్ఞో యస్య నాస్తి సోఽయజ్ఞ స్తస్య కుతోఽన్యో విశిష్టసాధనసాధ్యః కురు
నత్తమ ।

130॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

చిత్తశుద్ధిద్వారమున కాలాతిక్రమాపేక్షచే అనగా చిత్తశుద్ధిగలిగి దానివలన వివిదిషు. దానివలన
తృప్తణ మననద్వారమున నాత్మజ్ఞానమునుపొంది మోక్షమును పొందుదురని సామర్థ్యమువలన
తోచుచున్నది. ఈయజ్ఞములలో నేదోయొకయజ్ఞమునైన నాచరింపనివానికి సర్వప్రాణిసాధా
రణమగు నీలోకమే ప్రాప్తింపదు. విశిష్టసాధనసాధ్యమగు లోకాంతర మెట్లు ప్రాప్తింపుచును?
ప్రాప్తింపదు. ఇట 'కురునత్తమ।' అనుసంబుద్ధి-కురుకులప్రధానుడగు నర్జునున కీయర్థము
నందు బుద్ధిసమాధాన మనాయాసలభ్యమని చెప్పబడుటకు చెప్పబడెను.

131॥

వైరవచనోన్మేషితేఽమచే కర్తవ్యమైనచో నట్టి సిరోదరూపముగ) ప్రాణాయామము అనుష్ఠేయము. వివి
రిణ సూ.ము:— “బాహ్యభ్యంతరస్తభవత్తిరైశకాలసంఖ్యాభిః పరిదృష్టో దీర్ఘసూక్ష్మః” బాహ్యవృత్తి
బాహ్యోఽనిరోధరూపముగా న పు రకమనబడును. అంతరవృత్తి అంతరగతినిరోధరూపముగాన రేచకమున
బడును. ఈసూత్రమునందున బాహ్యకర్తవ్యముచే రేచకము, అంతరకర్తవ్యముచే బూరకము చెప్పబడునని కొంద
రిచే వ్యాఖ్యానింపబడెను ఒకే కేమయమైన బాహ్యభ్యంతరగతినిరోధము స్తభవత్తియై కూభక మనబ
డును విధారకమన స్త్రీయర్థమువలన క్వాసవృత్తికర్తవ్యములు రెండును యుగవత్తుగ లేకపోవుట సిద్ధింపును.
ఇయ్యది పూర్వమవలె యాపూరణక్రమమున భూమిధారకముగాని, రేచనస్థితమున భూమిధారకముగాని గానే
రదు. ఇకనేమి?— ఎట్లు కేవలము నందుంచబడినతలముకన్పించినదియై యంతటను సంకోచము పొదు
నోయిట్లే సహనీలమగు వాయువు బలవద్విధారకవ్యయత్నము చే నవర్తక్రియకలదై శరీరమునందే సూక్ష్మ
భూతమై యుండును. ఇయ్యది పూరించునది గాడగాన పూరకముగాదు. రేచించునదికాదుగాన కేవలరేచకము
కాదు. తవిధముగా ప్రాణాయామము మూడువిధములు. ఇది రేకమ చేతను, కారణముచేతను, సంఖ్యచే
తను. పరిక్షిప్తమై దీర్ఘమై త్వస్వకలదయై యుండును. అరగ ఘనీభూతము, స్థూలమునగు పిండము
(మద్య) ప్రచారమూలమై వల్చినై దీర్ఘము సూక్ష్మము నగును. అతే ప్రాణముకూడ రేశకాలసంఖ్యాధి
కృత్యముచే నభ్యసనమానమై దీర్ఘము సూక్ష్మమునగును. క్వాసము హృదయమునుండి బయలుపడలి నాసాగ్ర
ముఖమున ద్వారకాగులపరిమితదేశమున సమాప్తమగును. అక్కడనుండియే తిరిగి హృదయమునకు
ప్రవేశించునుగాన ప్రాణాపానగతి స్వభావసిద్ధము. అభ్యాసముచే గృహముగనాభివద్దనుండి యాధారచక్ర
ద్వారమున బయల్పెడలి నాసికాంతమునకు ఇరువదినాలుగుయంగుళముల పరిమితిగాని, లేకముప్పోయారం
గుళముల కిదిమితిగాని కలహారదేశమున పరిసమాప్తమగును. ఈవిధముగనె ప్రవేశముగూడ నంతపరిమితము
గనే యగును. నాసికమ నుండి కయలు వెడలువాయువు ప్రసరించు పరిదేశమును తెలిసికొనుటకు వాయువు
లేని ప్రవేశమున నాసికాంతమునకు కొంతదూరమున సూక్ష్మముగుదూదిని యుంచి దానిచలనముబట్టి యా
వరదేశపరిమితిని తెలిసికొననగును ఇట్లే లోకలకూడా పిషిలికా స్పర్శసదృశమగు స్పర్శచే నాపరిమితయునూ
పాఠనగను. ఇదిదేశఃరీతయనబడును. అట్లే రెప్పుటాటుకాలములో నాల్గవవంతు కాలము క్షణమనబడును.
ఈక్షణములయొక్క పరిమాణము నిశ్చయింపవగును, స్వజ్ఞానుమండలవర్తంతము మూడుమారులస్పృశించిన
య కాలము చోటికానచ్చిన్న కాలమగును. అదియే మాతృకాలము. అట్టి ముప్పదియారుమాతృకలచేనగు

కాలము ప్రథమోద్ధాత మను మందకాలము. అట్టి కాలమును ద్వైగుణీకృత మొర్పించో నాకాలము ద్వైతీయోద్ధాతమను మధ్యమకాలము. ఆకాలమే తిగిగుణీకృతమగుచో తృతీయమగు నాకాలము తీవ్రమనబడును. నాభిమూలమునుండి వేరికమైన వాయువు విరిచ్యమానమై శిరస్సునందభిహతమగుట నుద్ధాత మనబడును. ఇయ్యది కాలపరీక్ష యనబడును. పోణవజ్రపావృత్తిభేదముచేగాని, శ్వాసప్రవేశగణనచేగాని సంఖ్యాపరీక్ష జేయదగును. కుంభకమునందు దేశవ్యాప్తి తెలియబడకపోయినను కాంసంఖ్యావ్యాప్తి తెలియబడును, పై విధముగ నిరూపింపబడిన ప్రాణాయామము ఎంతిదిగ మభ్యసించబడినదియై, దివస మాసకర్మముచే దేశ కాల ప్రచయవ్యాప్తి యగుటచే దీప్తమై, పరమనైపుణ్యముగల సమాధిని పొందించునదగుటచే సూక్ష్మమని నిరూపింపబడెను. ఫలభూతమగు వాల్గనప్రాణాయామమును సూక్తింపుచుండెను. “బాహ్యోభ్యంతర విషయాపేక్ష శతృగః” బాహ్యవిషయమగు శ్వాసము రేచకము. ఆభ్యంతరవిషయమగు ప్రశ్వాస పూరకము ఆరెంటికంటె యుగవత్తుగ బలవద్విధారకప్రయత్నమువలన నగునది కుంభకము. ఇదియు బాహ్యోభ్యంతరభేదముచే రెండువిధములు. ఆరెంటిని (పూరక రేచకముల) యపేక్షింపక కేవల కుంభకాభ్యాస పాటవముచే ననేకమారు లాయా ప్రయత్నములచే నగునది వాల్గనదియగు కుంభకము. ఇయ్యది బాహ్యోభ్యంతరవిషయము నాతేపించునది గాన తదనపేక్షమనబడును. ఈసూక్తిమునకు వ్యాఖ్యాంతరము:— ద్వాదశాంగుల పరిమితశ్వాదికము బాహ్యవిషయ మనబడును. హృదయనాభిచక్రాదికము ఆభ్యంతర విషయ మనబడును. ఆరెంటిని యాతేపించి విప్రవృత్తమగు స్తంభరూపమగు గతివిచ్ఛేదము వాల్గనదియగు కుంభకమను ప్రాణాయామము మూడవదియగు కుంభకము బాహ్యోభ్యంతరవిషయములను సర్వాలోచన చేయు యే సంభవించును. ఇదియే నీరెంటికి భేదము. పైవిధముగ చతుర్విధమగు ప్రాణాయామము ‘అపానే జుహోతి పోణం’ అను సార్వజ్ఞోక్తముచే నిరూపించబడెను. ఇంతవరకునైన గ్రంథమున చెప్పబడిన ద్వాదశయజ్ఞచేత్రలకు కలుగు ఫలమును జెప్పుచున్నాడు. “సర్వే ప్రేతే యజ్ఞవిదః...బ్రహ్మచారతపః” వన్నెందువిధములగు యజ్ఞములను తెలుసుకొనినవారు, యజ్ఞములను చేసినవారును, యజ్ఞములచే నశింప జేయబడిన కల్మషముకలవారు, యజ్ఞములను జేయగామిగిలిక కాలమునయున్న యన్నమమృతమనబడును. అట్టి యన్నమును భుజించువారును, వీరందరును సత్త్వగుణద్విపూర్వజ్ఞానప్రాప్తిద్వారమున సనాతనమగు బ్రహ్మమును బొందెదరు. సంపారమునుండి ముక్తులగుదురని యర్థము. ఈవిధముగ యజ్ఞముల నాచరించిన వారికి ఫలమును చెప్పి యజ్ఞముల నాచరింపనివారికి దోషమును జెప్పుచున్నాడు—“నాఽయం..... కురునత్తమ” సరుక్ములగు యజ్ఞములలో నొక యజ్ఞమైన నాచరించనివాడు సర్వనింద్యుడగుట వలన నట్టివానికి స్వర్గానుభవముకల యీమనుష్యలోకమే ప్రాప్తింపదు అట్టిచోననేకమకృతసాధనములచే సాధింపదగిన స్వర్గాదిలోకము అట్టివారికి యెటులప్రాప్తింపును? ప్రాప్తింపనేరదు. ౩౦౧

శంకరాన దీయము:— పాపక్షయమును కోరుకట్టి ముముక్షువునకు ప్రాణాయామముగూడ యజ్ఞ రూపమే. కాన నదియు ముముక్షువునకు కర్తవ్యమని సూచించుటకు “అపానే జుహోతి” అనుశ్లోకముచే జెప్పుచుండెను.

కొందరు ముముక్షువులు వాయుప్రవేశనాడియందు పోణవృత్తిని హోమముచేయుచుండిరి. అనగా నాసికార్ద్రయమునందు తత్తత్కాలమును దెలిసికొని పూరకమనెడి ప్రాణాయామమును చేయుచుండిరిని యర్థము. అట్లే షటికొందరు వాయునిర్గమననాడియందు పానవృత్తిని హోమము చేయుచుండిరి. (రేచకమను ప్రాణాయామమును చేయుచుండిరిని యర్థము. మఖనాసి లచే వెలుపలకు వాయువుయొక్క గమనము ప్రాణగతియనియు, మఖనాసికలచే లోపలకు వాయువుయొక్క గమనము అపానగతియనియు జెప్పబడును. కొందరు అట్టి ప్రాణాపానగతులను నిరోధించి కేలము కుంభకమనెడి ప్రాణాయామమును చేయుచుండిరిని యర్థము.

లేక మఱికొందరు ప్రాణగతి యుగ ముఖాసకలచే వాయువుయొక్క నిర్గమనము (వెలువలకు వచ్చుట) ప్రాణగతియనియు, ముఖాసకలచే వాయువుయొక్క అంతఃప్రవేశ మపానగతియనియు, ఇట్టి ప్రాణాపాన తులన తిరికూటమునందు (భూమివ్యధిదేశమునందు, నిరోధించి పిదప హృదయమున ప్రాణమునం దపానమును అట్లే అపానమునందు ప్రాణమును హోమముచేయుచుండిరి) అనగా ప్రాణముతో అపానమును, అపానముతో ప్రాణమును ఎకీభావమును పొందించుచుండిరి. అట్లు పొందించుటచే సర్వనాడులయందుండు సర్వప్రాణములు భర్తృమగునని యర్థము.

మరికొందరు ముముక్షువులు స్వల్పాహారముకలవారై ఊరార్యల్పాహారముచే నంతర్యామివులయొక్క వ్యత్యవమును సంపాదించుట కంతర్యామివులను వాయుభేదములయందు హోమమును జేయుచుండిరి. అనగా వస్త్రీ, ధాతి మొదలగు క్రియలచే నంతశ్శోషనము జేయుచుండిరిని యర్థము. ఇట్లే వైవాదియజ్ఞముల నియతముగ నాచరించెడివారలకు ఫలమును “సర్వేషి” అనుదానిచే చెప్పించెను. ఈ జెప్పబడిన వారందరు వైవాదియజ్ఞముల ననుష్ఠించినవారును, యజ్ఞానుష్ఠానానంతరభావియగుటవలన పీరియన్నము యజ్ఞశిష్ట పునబడును, కనుకనే ఆయన్న మమృతమనబడును. అట్టి యన్నమును భుజించువారలు యజ్ఞశిష్టామృత భుక్తులనబడుదురు. లేక యజ్ఞానుష్ఠానముచే మిగిలినయన్నము నిత్యమగుటవలన భోజనసంబద్ధమగుటవలన నమృతశబ్దముచే జెప్పబడును. అట్టి కాలమునందు భుజించువారలై అనగా యజ్ఞానుష్ఠానముచే జ్ఞానప్రతిబంధకములగు నిఖిల పాపముల నశింపజేసుకొనివారై సద్గురువుయొక్క సక్రమపదేశ మాత్రముచేతనే సనాతనము, నిత్యము, సచ్చిదానందైకరసము నగు బ్రహ్మమును పొందుచుండిరి. ఎదోయొక ప్రతిబంధకవశమున జ్ఞానము కలుగనిచో క్రియముగ ముక్తులగుదురని యభిప్రాయము. ఈ చెప్పబడినయజ్ఞములలోనేదోయొకయజ్ఞమునైన నాచరించుటమశ్శీలుడు, దుర్భగుడు గనునట్టివానికి “నాయం” అనుశ్లోకముచే మోక్షనాశనమగు ఈచెప్పబడినయజ్ఞములలో నొకదానినైన నాచరించచి మోక్షవర్మ శూన్యడగుదుర్బద్ధికలవానికి మోక్షసంపాదనయోగ్యమగు యీమనుష్యజన్మమే ప్రాప్తించదు. అట్టి అధర్మనిష్ఠురకసాధారణకారణసాధ్యమగు రైవ (దేవలోక)జన్మముగాని, బ్రాహ్మ (బ్రహ్మలోక)జన్మముగాని, కైవ (శివలోక)జన్మముగాని యేకారణమువలన ప్రాప్తించును? ప్రాప్తించనేరదని యర్థము.

శ్రీధరియముః - “అపానే జుహ్వతిప్రాణం ప్రాణేషానం తథాపరే” పూర్వకరేచకములు ఆపత్త్యమానములగుచుండ “హంసఃసోహం” అని యన్నలోమముగను, ప్రతిలోమముగను యభివ్యజ్ఞమానమగు యజపామంత్రముచే దత్త్యంపదార్థరైక్యమును భావించుచుండి రని యర్థము. ఈ విషయము యోగశాస్త్రమున నీవిధముగ జెప్పబడెను “సకారేణ బహిర్భూతి హకారేణ విశేత్పురః । ప్రాణస్తత్రీ స ఏవాహం హంస ఇత్యనుచింతయేత్ ॥” (ప్రాణవాయువు సకారోచ్ఛారణమున బయలకు వెడలును. హకారోచ్ఛారణమున లోనికి బ్రవేశించును. ఆ సమయమున “స ఏవాహం సోహం” అని ధ్యానించవలెను.) “ప్రాణాయామపరాయణాః” అను శ్లోకముచే బ్రాణాయామయజ్ఞులు చెప్పబడుదురు. అనగా - “ద్యౌఃకాగో పూరయే దన్నైస్తోయేనైకం ప్రపూరయేత్ । మారుతస్య ప్రచారార్థం చతుర్థ మవశేషయేత్ ॥” (రెండుభాగములు అన్నముతోను యొకభాగము యుదకముతోను పూరించి మారుతప్రచారమునకు నాలుగవభాగమును మిగల్పవలెను) అనువచనోక్తమగు నియతాహారము కలవారు ప్రాణాపానతులనిరోధించి ప్రాణాయామపరాయణులై “ప్రాణాన్ ప్రాణేషు జుహ్వతి” ఇందియములను ప్రాణములయందు హోమము చేయుచుండిరి. అనగా కుంభకమునందు సర్వప్రాణములు ఏకీభావమును పొందునగాన నట్టికుంభకమున యిందియములు లీరములై యుండ దానిచే హోమముగ దలచెదరని యర్థము. ఈ విషయము యోగశాస్త్రమున యిట్లు చెప్పబడెను: — “యథాయథా సదాభ్యాసాన్మరణః స్థిరతా భవేత్ । వాయువాక్కాయదృష్టిచాం స్థిరతాచ తథాతథా” (సదాభ్యాసవశమునమనస్సునకు స్థిరత్వము

చేకూరినకొలది అట్టి ఉన్నతైర్మమునుబట్టి వాయువు, వాక్కు, దృష్టి, విటికి తైర్మము చేకూరుచుడును. ఈ విధముగ కిరూపించబడిన ద్వాదశయజ్ఞములకు ఫలమును జెప్పుచున్నాడు “స ర్యేష్ఠేతే... యాంతి బ్రహ్మ సనాతనం” ఈ యజ్ఞములను తెలిసికొనినవారును, లేక యజ్ఞములను జేయువారును, యజ్ఞములచే నశింపజేయబడిన పాపములు కలవారును, (యజ్ఞశిష్టాన్నమమృత మనబడును.) అట్టియన్నమును భుజించువారును జ్ఞానప్రాప్తిద్వారమున నిత్యమగు బ్రహ్మను పొందుదురు. ||౩౧||

పరిమార్చవలెను:— మరియు మూడు యజ్ఞముల సీల్లోకమున జెప్పుచున్నాడు-కొందరు “అపానే... పరాయణాః” యధోవృత్తియం దూర్వప్రీతిని పూరకమున హోమము జేయుచుండిరి. (అనగా పూరక కాలమున ప్రాణము పానముతో నేకమచేయుచుండిరిని యర్థము. అట్లే కుంభకముచే ప్రాణాపానముల సూక్ష్మాధోగతుల నిరోధిచి రేచక కాలమున యపానమున, జాగ్రములను హోమముచేయుచుండిరి. ఈ విధముగ రేచక పూరక కుంభకములచే ప్రాణవాాయువును వశముజేసుకొని ప్రాణాయామమే గతి కలివారగుదురు. వైవిధ్యముననే యాధర్వవల్లిశ్రుతియు నిట్లు జెప్పుచున్నది:— “ఆత్మా దేవానాం భువనస్య గర్భో యథావశం చరతి ఏష దేవః ఘోషా ఇదం యస్య శృణ్వీత రూపం తస్మై వాతాయ హవిషా విధేమ” దీనికి భాష్యము — “తస్మై వాతాయ ప్రాణమఖ్యాయ” వాయురైవ గౌతమ సూత్రిం, తథా వాయురైవ జేపిష్టా దేవతా, తథా వాయో త్వమేవ పితృతం బ్రహ్మసి” ఇత్యాది శ్రుతిః వాతాయ హి ణ్యగ్రాభ్యాయ హవిషా హవిర్బ్రహ్మణ యధోచితాహారూపేణ విధేమ పరిచరేమ తస్మై । తస్మై? యస్య ఇదమన భూయమానం రూపం ఘోషా అనాహతధ్వనయః శృణ్వీత శ్రవణ విషయాకర్షితః । అదైష ప్రాణలతతో దేవో వశంచరతి వశఃకీర్తిభవతి । కింభూతోదేవః దేవానామూత్మా అంతర్యామీ న కేవలం దేవానాం, భువనస్య గర్భో బీజరూపః” (యే ప్రాణా వాయువుయొక్క యనాహతధ్వని వినబడుచున్నదో, ప్రాణరూపుడైనదేవుడు వశఃకీర్తియగుచున్నాడో, సర్వదేవతలకు సంకర్యామియేగాక భువనమునకు బీజరూపుడో, అట్టి ప్రాణము ఖ్యుడు. హిరణ్యగర్భరూపుడునగు వాయువుకొరకు యధోచితాహారూపమగు హవిస్సుచే పరచర్య చేయుదుము. అని సముచితార్థము) ||౩౧||

నీలకంఠియము:— పదునొకొండవయజ్ఞము సీల్లోకమున జెప్పుచుండెను. మరియు రసానవృత్తి యందు ప్రాణవృత్తిని యుంచెదరు. అనగా పూరకమునెడి ప్రాణాయామము ననుష్ఠించెదరు. అట్లే ప్రాణవృత్తియం దపానవృత్తిని యుంచెదరు అనగా రేచకమునెడి ప్రాణాయామము ననుష్ఠించెదరు. ముఖమువలన, నాసికవలన వాయునిర్గమనము ప్రాణగతియనబడును. దానికి తల్లకిందుగ సధోనిర్గమన మపానగతియనబడును అట్టి ప్రాణాపానగతుల సరికట్టరవారు కుంభకప్రాణాయామతత్పరులగుదురు.

పంచద్రోణవయజ్ఞము సీల్లోకముచే చెప్పుచుండెను. మరియు విషయభోగములను నిగ్రహించిన వారై “ప్రాణాన్” మనస్సుతోగూడిన యింద్రియములను “ప్రాణేషు” మనశ్చిత్తాహంకారముల యందు ప్రవిలాపనమును జేయించుండిరి. పూర్వమునందు బుద్ధిని గ్రహించుటవలన నిచట బుద్ధిని గ్రహించ నవసరములేదు. కనుకనే యిచట “ప్రాణేషు” అనుశబ్దమునకు మనశ్చిత్తాహంకారములే యర్థము. అనగా నింద్రియములను సంకల్పాత్మక మనస్సునందు యింపజేసి యట్టిమనస్సును స్మరణాత్మక చిత్తమునందు, అట్టి తత్తము నహంకారమునందు దుఃఖసంహరించుదురు, అట్టి యభిమానరూపమగు నహంకారము- కత్తైల నన్నిటిని తగులబెట్టి భస్మమొనరించినయన్ని తగులబెట్టదగినదేదియు లేనితరి స్వయముగా క్షాతించినట్లు యభిమంతవ్యమేదియు లేనిందున స్వయముగ అయమును పొందును. అట్టి యహంకార అయమునందెవరికి సమాధిబుద్ధికలదో వారాభిమానికు లనబడుదురు. అట్టి యాభిమానికులు పూర్వము నందు చెప్పబడిన బుద్ధియోగులుకంటె నికృష్టులు (తక్కువవారు). ఇట్టి యాభిమానికుల నుద్దేశించి వాయవీయమునందు “సహస్రిం త్యాభిమానికాః” ఆభిమానికులు వెయ్యిమనస్వతరములు

ఏవం బహువిధా యజ్ఞ వితతా బ్రహ్మణో ముఖే ।

కర్మజా నిష్ఠి తా న్పర్వా నేవం జ్ఞాత్వా విమోక్ష్యసే ।

॥౩౨॥

వివరణము:— ఏవం=బహువిధాః- యజ్ఞాః- వితతాః- బ్రహ్మణః- ముఖే- కర్మజాన్- నిష్ఠి- తాన్- పర్వాన్- ఏవం- జ్ఞాత్వా-విమోక్ష్యసే.

వివరణము:— ఏవం=పూర్వమునందు చెప్పబడిన; బహువిధాః=అనేకప్రకారములైన; యజ్ఞాః=యజ్ఞములు; నిష్ఠాః=వేదముయొక్క; ముఖే=ద్వారమునందు; వితతాః=విస్తీర్ణమైనవి; తాన్=ఆ; పర్వాన్=విభజయజ్ఞములను; కర్మజాన్=కాయిక వాచిక మానసికకర్మలవలన జనించిన వాటి గు; నిష్ఠి=తెలిసికొనుము; ఏవం=ఇట్లు; (యజ్ఞములు కర్మలవలన జనించునవి. వేద వ్యాపార మున్నవనవి); జ్ఞాత్వా=తెలిసికొని, అనుభూత్= (ఈపరమధ్యాహార్యము) అనుభూతమగు సంసారము నుండి విమోక్ష్యసే=విడువబడగలవు.

॥౩౨॥

గాంకరభాష్యమే—

ఏవమితి । ఏవం యథోక్తా బహువిధా బహుప్రకారా యజ్ఞ వితతా విస్తీర్ణా బ్రహ్మణో వేదవ్య ముఖే ద్వారే వేదద్వారే గాంకరమ్యమానా బ్రహ్మణో ముఖే వితతా ఉచ్యంతే ।

తద్యథా — ‘వాచి హి ప్రాణం జహుమః’ ఇత్యాదయః । కర్మజా న్కాయికవాచికమానస

గాంకరభాష్యకత్వబోధిని:—

ఈ చెప్పబడిన యజ్ఞములను నీవూహించి చెప్పుచుంటివా? అనుశంకు తొలగించుటకు ఈయజ్ఞములు వేదమూలకములగుటచే నుత్పేక్షామూలకములు కావని ‘ఏవం’ అనుశ్లోకముచే చెప్పబడును.

వివరణములై యుండెదరని చెప్పబడినది. ఇచ్చట భౌతికమగు యాగము చెప్పబడలేదు. భౌతికయోగా నుష్ణాతల ముద్దేశించియే వాయవీయమునందు “భౌతికా స్తకతంపూర్ణం” భౌతికయోగానుష్ఠాతలు నూరు ముగ్ధంతరములు విగతజ్వరములై యుండెదరని చెప్పబడినది వీర్తందరును యజ్ఞానుష్ఠాతలే. యజ్ఞముచే కలహంజేయబడిన కిల్బిషము కలవారు నర్వయజ్ఞములు పాపనాశనముకొరకే సమర్థమైనవి. కాని సాక్షాత్తు మోక్షముకొరకు సమర్థమైనవికావని యజ్ఞము

ఈచెప్పబడిన యజ్ఞములలో నేదైన నొకయజ్ఞమునైన వాచరించుట కశక్తులనుకూర్చి చెప్పు చుండెను. పంచయజ్ఞ పంచయజ్ఞముల వాచరించగ మిగిలినయన్నము అమృతమనబడును. అట్టి యన్నమును యెవరుభుజించెనో వాయును చిత్తశుద్ధిద్వారమున ననాతనమగు బ్రహ్మమును పొందె నని పూర్వమునందు చెప్పబడిన 12 యజ్ఞములలో నేదోయొక యజ్ఞముకాని, పంచమహా యజ్ఞములు కాని తెలివాలి కిలోకమే లేదు. అవగా నీలోకమునందు పాప్తిండు సుఖమే లేదు. ఇక నాత్మలోక మెవలె పాప్తించును? ఎట్లును పాప్తించనేరదు.

॥౩౩॥

—† రవ అధ్యాయము — 32వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు —

మమ మాకరకర్మణీయము:— “ఈయజ్ఞము లన్నియు సూహకల్పితములుగావు. వేదప్రమాణ కములు అని యాశ్లోకమున చెప్పబడినది. “ఏవం.....ముఖే” పూర్వోక్తములు బహుప్రకారములు అని చెప్పబడినవి (పూర్వోక్తమునందు) వేదద్వారమున విస్తృతములైనవని తెలియబడినవి. (అవేర

కాంకరభాష్యమ్—

కర్మోద్భవాన్విద్ధి తా న్సర్వాననాత్మజాన్ | నిర్వాప్యపారో హ్యత్మా | అత ఏవం జ్ఞాత్వా
విమోక్ష్యసేఽశుభాత్ | న మద్యాప్యపారా ఇమే నిర్వాప్యపారోహ ముదాసీన ఇత్యేవం
జ్ఞాత్వాఽస్మా త్సమ్యగ్దర్శనాన్మోక్ష్యసే సంసారబంధనా దిత్యర్థః | 32॥

కాంకరభాష్యతత్త్వబోధసి—

ఈవిధముగ ననేకవిధములగు యజ్ఞములు వేదముయొక్క ముఖమునందు విస్తీర్ణమైనవి. అనగా (వేదద్వారమున తెలియబడుటవలన వేదముఖమున విస్తీర్ణమైనవి) అని చెప్పబడుచున్నది. అది యెట్లనిన “ఏతద్ధన్యం వే తత్పూర్వే విద్వాంస ఆహూః” (దీనిని ప్రాప్తవేద్యాంసులు చెప్పిరి, అని యుపక్రిమించి “వాచిహి ప్రాణం జహురుః” (వాక్కునందు ప్రాణమును హోమముచేయుచుంటిమి) అని జ్ఞానశక్తిగల విషయమునందు (వాక్కునందు) క్రియాశక్తిగల విషయప్రాణముయొక్క యుపసంహార మిశ్చుత్యయందు వివక్షితము. జ్ఞానశక్తిగల వాగాదులు, క్రియాశక్తిగల ప్రాణాదులు పరస్పర ముత్పత్తిప్రళయములుకలవగుటచే నవి లేనిచో యధ్యయనమే సిద్ధించదని యర్థము. కాయికవాచికమానసరూపముగు కర్మములవలన నీయజ్ఞములు జనించునని తెలిసికొనుము. అనగా కర్మము లనాత్మరూపములు. అట్టియనాత్మరూపములగు కర్మములవలననే నీయజ్ఞములు జనించును. ఆత్మయన్నచో వ్యాపారశూన్యము (క్రియారహితము) కాన ఁట్లు తెలిసికొనిన సంసారబంధనమువలన నీవు ముక్తుడవగుదువు. (అనగా “ఇవన్నియు నా వ్యాపారములు కావు. నేను నిష్క్రియుడను. ఉదాసీనుడను” అని తెలిసికొనినచో ఁట్టి సమ్యగ్దర్శనమువలన సంసారబంధమునుండి విడవబడుదువు.) ముక్తుడవగుదువనుట. 32॥

వాక్యమునీట గగి ధవివ్రతభీతిచే నుదాహరించుటలేదు.) “కర్మజ్ఞాన్విద్ధి తా న్సర్వాన్” అయజ్ఞములను కాయిక వాచిక మానసిక కర్మాలవలన జనించువానిగను, ఆత్మ నిర్వాప్యపారమైనది గాన యాత్మజన్యములు గావనియును తెలిసికొనము. ఁట్లేత్సత్వరూపుడనగు నే మదాసీనుడనని చెలిసికొనిన యీసంసారపాగరమునుండి విముక్తుడవు కాగలవు. 32॥

శంకరానందీయము : — పూర్వోక్తములగు యజ్ఞములన్నియు వేదప్రతిపాదితములు. “యజ్ఞవిదో యాంతిననాతనం” (యజ్ఞవేత్తలు బ్రహ్మమును పొందెదరు.) అను ప్రమాణవాక్యము ననుసరించి యజ్ఞములకుకూడ సాక్షాన్మోక్షసాధనత్వము ప్రతీయమానమగుచున్నది. కాన నిక జ్ఞానసాధనప్రయోగమెందులక? అను నాశంకమిద జెప్పుచున్నాడు. “కర్మజ్ఞాన్.....విమోక్ష్యసే” యజ్ఞాదికర్మలు— “న కర్మణా న ప్రజియా” అను బహుశ్రుతివిరోధము వాటిల్లును గావ నిత్యమగు మోక్షఫలమునిచ్చునని జెప్పటం యసంగతమగును. ఇక ననిత్యములగు యజ్ఞాదులు యనిత్యఫలమునే యొసంగును. “క్రియా కుర్వంతి కారకం” అను స్మృత్యనుసారము యజ్ఞములను కర్మాలవలనను, కర్మకారకములవలనను పుట్టునవిగా చెలిసికొనుము. “యజ్ఞములు వాగాదీంద్రియవ్యాపారజన్యములేయైనను యపూర్వము” అందువా? యవి యపూర్వములైనను, పూర్వములైనను కర్మలుగాన వాటినుండి కర్మత్వము తొలగనేరదు. కనుకనే యనిత్యఫలకములేగాని నిత్యఫలప్రసములు కానేరవు. అని వైవిధమున తెలిసికొని నిత్యఫలప్రదమగు జ్ఞానమును సంపాదించినచో సంసారబంధమునుండి ముక్తుడవు కాగలవు. 32॥

గీ॥ శ్రేయా ద్రవ్యమయా దృఙ్మా ద్జ్ఞానయజ్ఞః పరస్తప! ।

సర్వం కర్మాఖిలం పార్థ! జ్ఞానే పరిసమాప్యతే ।

133॥

పదవిభాగము:— శ్రేయాన్ ద్రవ్యమయాత్ యజ్ఞాత్ జ్ఞానయజ్ఞః పరస్తప! సర్వం కర్మ-
అఖిలం పార్థ! జ్ఞానే పరిసమాప్యతే ।

163॥

వర్తితార్థము:— హే పరస్తప! = శత్రువులను తపింపజేయు నోయర్జునా!; ద్రవ్యమయాత్ = ద్రవ్యమనేది సాధనములచే సాధించబడిన; యజ్ఞాత్ = యజ్ఞముకంటె; జ్ఞానయజ్ఞః = జ్ఞానమనేది యజ్ఞము; శ్రేయాన్ = పుణ్యతరము; హే పార్థ = ఓంకపుత్రుడనగు నోయర్జునా!; సర్వం = సమస్తమైన; అఖిలం = నిఖిలమగు; కర్మ = కర్మము జ్ఞానే = (అంతర్ముఖైవోదస్థానీయమగు) జ్ఞానమునందు; పరిసమాప్యతే = అంతర్ముఖమగుచున్నది.

1133॥

శాంకరభాష్యము:—

బ్రహ్మర్పణమిత్యాదిశ్లోకేన సమ్యగ్దర్శనస్య యజ్ఞత్వం సమాధితం, యజ్ఞాత్పానేక ఉపదిష్టానై స్సిద్ధపురుషార్థప్రయోజనైః జ్ఞానం స్థాయతే । కథం? శ్రేయానితి । శ్రేయాన్ద్రవ్యమయా ద్రవ్యసాధనసాధ్యా దృఙ్మా ద్జ్ఞానయజ్ఞః హే పరస్తప! ద్రవ్యమయోహి యజ్ఞః

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని:—

ఇంతవరకగు గ్రంథముచే కర్మయోగ మనేకధా చెప్పబడెను అది విని యర్జునుడు శ్రేయాసాధనమెల్ల కర్మమే యనుజ్ఞానముచే కేవల జ్ఞానము నాదరింపకుండెనని శ్రీకృష్ణపరమాత్మ యూహించి 'బ్రహ్మర్పణం' అను శ్లోకముచే సమ్యగ్దర్శనమునకు యజ్ఞత్వమును సంపాదించెను అనంతరమున ననేకయజ్ఞముల నుద్దేశించెను. ఆయజ్ఞములన్నిటికి పురుషార్థమనెడి ప్రయోజనము సిద్ధమే. అట్టి సిద్ధమైన పురుషార్థముకల యజ్ఞములచే సమ్యగ్జ్ఞానమును సుతించేయచుండెను. అది యెట్లనిన? ద్రవ్యము, స్వాధ్యాయము అనెడి సాధనములచే సాధింపబడిన యజ్ఞముకంటె ఓయర్జున! జ్ఞానయజ్ఞము శ్రేష్ఠతరము. ఎందువలననెడనా? ద్రవ్య సాధ్యమగు యజ్ఞము ఫలజనకము. జ్ఞానయజ్ఞమన్ననో ఫలజనకముగాదు. ఏది ఫలజనకమో అది ఫలమును పుట్టించి నశించును. ఫలమన్ననో జన్యమగుటచే ఏది జన్యమో యది యనిత్యమను వ్యాప్తిచే ఫలమున్ను యనిత్యమే. మోక్షమన్ననో స్వస్వరూపముగ నవస్థానము. అది నిత్యసిద్ధము. నిత్యసిద్ధమైనను యవిద్యచే గప్పబడినది. యట్టి ప్రతిబంధకమగు నవిద్యను తొలగించి నిత్యసిద్ధమగు స్వస్వరూపము నభివ్యక్తపరచుటచే జ్ఞానయజ్ఞ మభ్యంతరముకాని, మోక్ష

— ౪ వ అధ్యాయము — ౩౩శ్లోక వ్యాఖ్యానిశేషములు —

మధుసూదనసర్వతీయము:— అన్నివిధములగు యజ్ఞములకుతుల్యమన్ని ర్దేశమువలన కర్మజ్ఞానములకు సామ్యము పొందించుచుండ జ్ఞానమునకు పాశ్చాత్యుపాదనమునకై యీ శ్లోకమును జెప్పుచున్నాడు. శ్రేయాన్...—పరంకం" ద్రవ్యోపశాంతియను, జ్ఞానశూన్యము. సంసారఫలకమునగు యజ్ఞముకంటె పాశాన్మోక్షఫలము కలదగుటచే జ్ఞానయజ్ఞమే పుణ్యతరమైనది. అట్లగుటవలన 'సర్వంకర్మ' ఇట్టి

కాంక్షరభాష్యమ్—

ఫలస్వారమున జ్ఞానయజ్ఞోన ఫలారమునోపశ్చేయూ నృశస్యతః । కథం ? యతస్సర్వం కర్మ సమస్త మఖల మప్రతిబద్ధం పార్థ ! జ్ఞానే మోక్షసాధనే సర్వత స్సంప్లుతోదకస్థానీయే పరి సమాప్యతేనైవ సర్వవత్ప్రకారః । యథా కృతాయవిజితా యాధరేయా స్సంయన్త్యేవ మేనం సర్వం తదభినమేతి యత్కించి త్ప్రజా సాను కుర్వన్తి యస్తద్వేద యత్సవేద ! (ఛాం-4-1-4) ఇతిశ్రుతీః ।

133

కాంక్షరభాష్యతత్త్వబోధిని—

మును పుట్టించునదిగాదు. కాన ననిత్యఫలజనకమగు ద్వివ్యయజ్ఞముకంటె నిత్యసిద్ధమోక్షాభి వ్యంజకమగు జ్ఞానయజ్ఞము శ్రేష్ఠతరము. అదినిట్లనిన? ఓమహ్నా! అగ్నిహోత్రాది సమస్తకర్మము ‘అవిద్యమానం ఖలంశేషోనైవైత్యఖలం’ అను ప్రస్తావనతో సిద్ధమగు మహా త్తరకర్మము. అనగా ప్రతిబద్ధములుకాని యావత్కర్మములు సర్వత స్సంప్లుతోదకస్థానీయము, మోక్షసాధనము నగు జ్ఞానమునం దంతర్భవించుచున్నవి. ఈవిషయమై ఛాందోగ్యశ్రుతియే ప్రమాణము.

అశ్రుతియేదనిన ? “యథా కృతాయవిజితాయాధరేయా స్సంయన్త్యేవమేవ సర్వం త దభినమేతి యత్కించి త్ప్రజాసాను కుర్వన్తి యస్తద్వేద యత్సవేద” జానశ్రుతి యను యోగ రాజ సర్వదా అన్న దానరతుడై యొకానొక సమయమున “నేనీ యన్న దానమువలన కృతా ర్థుడను” అని గర్వించి పాపాదమున కూర్చుండియుండ యీయన్న దానమునకు సప్తమహ్నులు సంఠించి యీజానశ్రుతి యన్న దానమువలననే కృతార్థుడననుకొనుచుండెను. ఇంతమాత్ర ముచే నితడు కృతార్థుడై కానేరడని తలంచి యీజానశ్రుతిని కృతార్థునిగ జేయదలచి హంస రూపము నామహ్నులు దాల్చి జానశ్రుతి పాపాదము మీదుగ గరునము కలవారై “ఈజాన శ్రుతిరైక్యడా” అనిమాత్రము పలికి తామేగిరి. ఆనాశ్రమమున జానశ్రుతి విని నాకన్న గొప్ప వాడు రైక్యడను వాడొకడు కలడు ? అని చింతించుచు నారైక్యని వెదకి శిష్యభాసమును

పశుసోమచయనాది రూపమగు అఖల శ్రావకకర్మము, ఉపాసనాదిరూపమగు నఖిలస్మార్తకర్మముకూడ బ్రహ్మతైక్య సాక్షాత్కారరూపమగు జ్ఞానమునందు ప్రతిబంధకయద్వారమున వ్యర్థమనించును. “తమేకం వేదానువచనేన బ్రాహ్మణా వివిధన్తి యజ్ఞేన దానేన తవసానాశకేన, ధర్మేణ పాప మపనునతి” అను శ్రుతులుగూడ వై యభిప్రాయమునే చెప్పుచున్నవి. వైవిధ్యమునే “సర్వాపేక్షా చ యజ్ఞావిశ్రుతే రశ్వవత్” (అశ్వము దుక్కిడున్నట్ల కువ మోగించున దైనను యోగ్యతావశమున రథములొంట కువ మోగించబడునట్లు యజ్ఞ దానాద్యాశ్రమోచితకర్మలు జ్ఞానోత్పాదకమునకై యవేక్షితము లగుచున్నవి కాన జ్ఞానమున కాశ్రమోచిత కర్మాపేక్ష వైవిధ్యమునకలదు.) అను వ్యాఖ్యముకూడ చెప్పుచున్నది.

శంకరానందీయము:- అనిత్యఫలదములు, వ్యవహికసాధనము లకలవియు నగు నైవార్యముల కంటె సాక్షాన్మోక్షసాధనమగుటవలన “బ్రహ్మార్పణం” అను మంత్రముచే వర్ణించబడిన జ్ఞానయజ్ఞ మొక్క

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

పొంది యతనిని తాను దేవివలన కృతార్థుడగునో దానినుపదేశింపుమని వేడ నారై కృష్ణుడనుగ్రహింపఁ జూచుచు కలవాడై యాజానశ్రుతికి బ్రహ్మజ్ఞానము నుపదేశించి పైనుదహరించిన శ్రుతిని చెప్పెను. ద్యూతమునందుండొక యయఃఖండమునకు (నినుపగుండునకు) నాలుగు పలుకలుండును. ఒక పలకయందు నాలుగు గీటులుండును. అట్లు నాలుగు గీట్లుకల పలకకు కలియని పేరు. రెండవపలకయందు మూడుగీట్లుండును. మూడుగీట్లుగలపలకకు 'త్రేత' అనియు, అట్లే రెండు గీట్లుగల పలకకు 'ద్వాపర' అనియు, ఒక గీటుకల పలకకు 'కృత' అనియు పేరు. ద్యూతమాడువారాగుండును తిప్పి నేలవైచినచో నాలుగీట్లుకల పలక యెవరివలన పైకి కిరుగపడనో వారాద్యూతమునం దితరులను జయించినవారగుదురు. అదియెట్లునిన? ఒకటి రెండులోను, రెండు మూడులోను, మూడు నాలుగులో నంతర్భవించుటచే, మూడు, రెండు, ఒకటి యగునంకములు తీరిగినవారు జయించబడిన వారగుదురు. అట్టి కృతాయుమనెడి ద్యూతమునందు జయముకలవానికొరకు మూడు, రెండు, ఒకటి యంకములుకల త్రేతా, ద్వాపర కలియను సంజ్ఞలు కల ద్యూతములు మహాసంఖ్యయం దవాంతరసంఖ్య లంతర్భావమును తప్పక పొందుటవలన సంతర్భావమును పొందును. అట్లే జ్ఞానముకల పురుషుని నిఖలస్వజ్ఞ లేసాధుకర్మము నాచరించిరో యాసర్వము పొందుచున్నది. నిఖలస్వాని కృతపుణ్య కర్మ ఫల భాక్తగు జ్ఞాని యెవరనెదవా? ఆరై కృష్ణుడేతత్త్వ మును తెలిసికొనెనో ఆతత్త్వము నెవడు తెలిసికొనునో అట్టిపురుషుని ఇతరులచే నాచరించబడిన పుణ్యకర్మలు పొందునని శ్రుతికూడ బోధించుచున్నది. కాన జ్ఞానమునందు నిఖలకర్మము లంతర్భావమును పొందుచున్నవి ||33||

నదియని ఈశ్లోకమున జెప్పుచున్నాడు. ద్రవ్యమంత్రితంత్రక్రియాశ్చమసాధ్యము. అనిత్యాల్పస్వరూపి ఫలమునకు పాపపు నగు దైవాదియజ్ఞజాతముకంటె జ్ఞానయజ్ఞము. నిత్యనిరంతరానందరూపమోక్షఫలము నిచ్చునదిగుటకలన శ్రేష్ఠతరమైనది పురుషునకు కర్తవ్యమగు కౌతము, స్మారము, తాపకము నగు సర్వ కర్మ సిద్ధిపముగ జ్ఞానమునందు సమాప్తమగును. (నదినిదాటి అవలియెట్లునకు వెళ్లనిచ్చుగించువా డావలి యొడ్డువ జేరినచో వానికి వెళ్లదగిన బ్రదేశములేనటున జ్ఞానముపొందినవానికి చేయదగిన కర్మమేదియు లేదని యర్థము)

లేక, "జ్ఞానే సంపాప్తే" జ్ఞానము పాప్తింపగనే "సర్వం కర్మ" బ్రహ్మకల్పకతములనుండియు వార్జించినదియు సంచితరూపము, ఆగామిరూపము, వాప్యతత్త్వఫలకము, అప్రవృత్తఫలకమునగు సర్వకర్మము "అఖంఁ మ్యాతే" సూర్యవృథచే చీకటివలె జ్ఞానశక్తిచే నిశ్చేషముగ నిర్మూలించబడును.

లేక "యథా కృతాయ విజితాయాధరేయా స్సంయంతి" (జూదమునందు గెలుపొందినవానికి ఓడిన వారు ధనమునిచ్చునటుల) అనుశ్రుతిత్వరీతిని పుణ్యరీతిలచే చేయబడిన యజ్ఞదారతపోవృత్తాదిరూప మగు పవస్తపుణ్యము-జ్ఞానము పాప్తింపినచో నాజ్ఞానచే నిశ్చేషముగ పొందబడును. (జ్ఞానపాప్తిచే విద్వాంసుడు సర్వకర్మానుష్ఠాతయే యగునని యర్థము.)

గీ॥ తద్విద్ధి ప్రణిపాతేన పరిప్రశ్నేన సేవయా ।

ఉపదేశ్యన్తి తే జ్ఞానం జ్ఞానిన స్తత్త్వదర్శినః ।

13౪॥

పదవిభాగము:— తత్ - విద్ధి - ప్రణిపాతేన - పరిప్రశ్నేన - సేవయా - ఉపదేశ్యన్తి - తే - జ్ఞానం - జ్ఞానినః - తత్త్వదర్శినః ।

13౪॥

పరిపూర్ణము:— పోలెను! (ఈపద మధ్యాహ్నము) ఓయర్జునుడా! తత్త్వదర్శినః = బ్రహ్మముయొక్క యాథార్థ్యమును తెలిసికొనిన; జ్ఞానినః = జ్ఞానులు; తే = నీకొరకు; ప్రణిపాతేన = సాష్టాంగనమస్కారముచేతను; పరిప్రశ్నేన = బంధునగనేది? మోక్షమనగనేది? విద్యయనగనేది? అవిద్యయనగనేది? అనెడి ప్రశ్నచేతను; సేవయా = శుశ్రూషచేతను; తత్ = ఆ; జ్ఞానం = జ్ఞానమును; ఉపదేశ్యన్తి = ఉపదేశింపగలరు; ఇతి = ఇట్లు; విద్ధి = తెలిసికొనుము

13౪॥

శాంకరభాష్యమ్—

తదేత ద్విశిష్టం జ్ఞానం తర్హి కేన ప్రాప్యత ఇత్యుచ్యతే-తద్విద్ధితి । తద్విద్ధి విజానీహి యేన విధినా ప్రాప్యత ఇత్యాచార్యా నభిగమ్య ప్రణిపాతేన ప్రకర్షణ నీచైః పతనం ప్రణిపాతో దీర్ఘనమస్కార స్తేన, కథం బంధః, కథం మోక్షః, కా విద్యా? కా చా విద్యేతి? పరిప్రశ్నేన, సేవయా గురుశుశ్రూష యైవమాదినా ప్రశ్నయే గావర్జితా ఆచార్యా ఉపదేశ్యన్తి తే జ్ఞానం యథోక్త విశేషణం । జ్ఞానినో జ్ఞానవంతోఽపి కేచి ద్యుధావ తత్త్వ దర్శనశీలా అపరే నాతో విశిష్యంతే- తత్త్వదర్శిన ఇతి । యే నమ్యగ్దర్శిన సైరుపదిష్టం జ్ఞానం కార్యక్షమం భవతి । నేతర దితి భగవతో మతమ్ ।

13౪॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

ఇట్టిశ్రేష్ఠతరమగు జ్ఞాన మేయపాయముచే ప్రాప్తించును? అనుశంకను తొలిగించుటకు జ్ఞానప్రాప్తిపాయమును 'తద్విద్ధి' అనుశ్లోకముచే జెప్పచుండెను.

"తద్విజ్ఞానార్థం న గురు మేవాభిగచ్ఛే త్సమితాని శోభీతియం బ్రహ్మనిష్ఠమ్" అనుశ్రుతుక్రమకారము బ్రహ్మనిష్ఠుని కడకేగి ప్రకర్షణ నీచైః పతనము అనగా దండవ త్పరణామమును చేయవలెను. అటుపిమ్మట బంధునగ నెట్టిది? మోక్షమనగ నెట్టిది? విద్యయనగనేది? అవిద్యయనగనేది? అనునిట్టి ప్రశ్నములు చేయవలెను. అటుపిమ్మట గురు శుశ్రూష. అనగాపాదసంవాహనవస్త్రాక్షాశనాది శుశ్రూష నాచరించవలయును. ఇట్టి

— ౪ వ అధ్యాయము 3౪ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు —

మధుసూదనసరస్వతీయము:— "మోక్షఫలప్రదానసమర్థమగు జ్ఞానముకలుగుటకు (నన్నిహిత మగు) నుపాయమెద్ది?" అనునాశంకమీద జెప్పుచున్నాడు. "తద్విద్ధి—సేవయా" గురువుల యొద్దకువెళ్ళి ప్రణిపాత (దీర్ఘనమస్కార) పూర్వకముగ "నేనెవడను? ఎట్లుబుద్ధుడనైతిని? ఏ యుపాయముచే ముక్తుడగుచును?" ఇత్యాది ప్రశ్నపూర్వకముగను, నన్నివిధముల గురువుల సేవకల కార్యములను చేయుచు సర్వకర్మ విలక్షణము, సర్వఫలదమునగు జ్ఞానమును పొందుము. "ఉపదేశ్యంతి తే జ్ఞానం జ్ఞానిన స్తత్త్వదర్శినః" నై విధముగ భక్తిశ్రద్ధాతికయపూర్వకముగ ప్రణిపాతవిశేషముచే ప్రవన్నులై— పదవాక్యన్యాయ ప్రమాణనిపుణులు, కృతసాక్షాత్కారులునగు జ్ఞానులు పరమాశ్రయితులగుచుకనుగ జ్ఞానమును నీకై ఉపదేశింపగలరు. ఇట్లు అత్యవిషయకసాక్షాత్కారముగల జ్ఞానులచే నుపదేశింపబడినచే ఫలపర్యవసాయి యగును గాని కేవల పదవాక్యప్రమాణిపుణులచే చేయబడు యుపదేశము ఫలపర్యవసాయి కానేరదని భగవన్మతము.

శాంకరభావ్యతత్వబోధిని:—

గురుశుశ్రూష, దండవత్ప్రణామము. ప్రశ్నలు వీటిచే బ్రహ్మతత్త్వమును దెలిసిన జ్ఞానులగు గురువులు నీకు యథోక్తవిశేషణవిశిష్టజ్ఞానము నుపదేశించెదరు. ఈ విధముచేతనే యాజ్ఞానము పొందబడునని తెలిసికొనుము. జ్ఞానపంతులలో కొందరే యథావత్తత్త్వదర్శనమర్థులు, కొందరు కాదు. కనుకనే “జ్ఞానినః” అనువానికి “తత్త్వదర్శినః” అను విశేషణ మీరు బడెను. దీనివలన లిడేన యాశయమేమి? తత్త్వదర్శులు కాని జ్ఞానులుపదేశించినను నది సమ్యక్ జ్ఞానమనంబడదు. కార్యక్షమముగాదు. అట్లుకాక తత్త్వదర్శులగు జ్ఞానులుపదేశించిన నదిసమ్యక్ జ్ఞానమై కార్యక్షమమగును. అనిభగవన్నతము. అట్టిసమ్యక్ జ్ఞానము తత్త్వదర్శులగు జ్ఞాను లీయింపాయముచే స్వాధీనులై యుపదేశింతురని భావము.

‘ఇల “జ్ఞానినః తత్త్వదర్శినః” అనుబహువచనము ఆచార్యవిషయకము. అనగా అనేకులగు నాచార్యులవలన శ్రీభగవత్ విధము లాచరింపవలయునను యాశయముతో ప్రముఖము కాని యాత్మజ్ఞానము నుద్దేశించి యాచార్యబహుత్వము వివక్షితముకాదు. ఎందువలన ననిన? అట్టితత్త్వసాక్షాత్కారము తత్త్వసాక్షాత్కారపంతుడగు నొకయాచార్యుని యుపదేశ మాత్రమువలననే జనించునుకాన తత్త్వసాక్షాత్కారోపదేశమునకాచార్యులనేకులక్కరలేదు.

యూమతము ‘తద్విజ్ఞానార్థం స గురుమేవాభిగచ్ఛే శ్రమిత్వాణి శ్లోత్రిగుం బ్రహ్మనిష్ఠం’ అనుశ్రుతిసమ్యక్తము. ఈశ్రుతియందును “శ్లోత్రియం-అధీతవేదుడు; బ్రహ్మనిష్ఠం-బ్రహ్మపాక్షాత్కారము కలవాడు.” అనియే వ్యాఖ్యానింపబడెను. ఇది ‘తత్త్వదర్శినః’ అనుబహువచనము-ఆచార్యుడు ఒకడైనను గౌరవాత్మికయద్యోతనార్థము ప్రయుక్తము. అట్లుకాక యనేకాచార్యద్యోతకమే యన్నచో-తత్త్వసాక్షాత్కారముకల యొకయాచార్యులవలననే తత్త్వజ్ఞానోదయమగుచుండ నిక యాచార్యులైనరావేక్ష వ్యర్థమగును

శంకరానందీయము:— పూర్వోక్తవిధమున నుత్పష్టమగు తత్త్వజ్ఞానమునాకెట్లునిద్దించును? అను నాశంకమీద జెప్పుచున్నాడు. “తద్విద్ధి” ద్రవిద్ధియజ్ఞములకంటె నుత్పష్టము సాక్షాన్మోక్షఫలకమునగు జ్ఞానమును గురువులనుండి తెలిసికొనుము. (గురువులను బ్రసన్నులనుగ జేసికొని వారివలన దెలిసికొనుమని యర్థము) “గురువులేవిధమున బ్రసన్నులై నాకు జ్ఞానము నుపదేశింతురు.” అను నాకాంక్షమీద జెప్పుచున్నాడు- “ప్రణిపాతేన పరిప్రశ్నేనసేవయా” సాష్టాంగనమస్కారముచేతను, భక్తిశ్రద్ధాపురస్కరముగ యుక్తకాలములయందు చేయుశుశ్రూషచేతను, యోగ్యతమయమున నవినయముగ గురుసమీపముజేరి- “కథం బ ధః కథం మోక్షో విద్యాఽపిద్యేచ కే ఉభే క ఆత్మా కః పరాత్మా చ తయో రైక్యం కథం వదః” (బంధమెట్లుపొందించును? మోక్షమెట్లుపొందించును? విద్యావిద్యన జెప్పి? జీవాత్మయనగ నెవడు? పరమాత్మయన నెవడు? అజీవాత్మపరమాత్మలై క్యమెట్లు తెలియనగునో దెలియజెప్పుడు) అను నీవిధములగు ప్రశ్నములచేతను గురువులయొద్ద జాత్యజ్ఞానము నార్జించుము. వైవిధమున ప్రణిపాత, శుశ్రూష, వివేకప్రశ్నములచే నీయందు శ్రద్ధా, భక్తి, పాండిత్య ఉపదేశయోగ్యతములను గ్రహించి ప్రసన్నులై “జ్ఞానినః” కాస్త్రజన్మజ్ఞానసంపన్నులును ‘తత్త్వదర్శినః’ సాక్షాత్కారజన్మగు వస్తుయాథాత్మ్యజ్ఞానముకల గురువులు నీకై ‘జ్ఞానం’ బ్రహ్మత్వైకత్వానగమకము, నిశ్శేషపంసారభ్రమావరోదకమునగు జ్ఞానము నుపదేశింపగలరు. “శ్లోత్రియం బ్రహ్మనిష్ఠం” అను శ్రుతిసారము ‘జ్ఞానినః’ అనుపదముచే పర్యకాస్త్రార్థపరిజ్ఞానము, “తత్త్వదర్శినః” అనుపదముచే వస్తువిషయకావృత్తిబద్ధానుభవసంపత్తియు గురువుల

గీ

య ద్జ్ఞాత్వా న పున ర్మోహ మేవం యాస్యసి పాణ్డవ!
యేన భూతా న్యకేషేణ ద్రిక్ష్వ స్మాత్మ న్యథో మయి!

||౩౫||

పదవిభాగము:—యత్=జ్ఞాత్వా-న=పునః-మోహం=ఎవం-యాస్యసి-పాండవ-యేన-భూతాని-
అకేషేణ=ద్రిక్ష్వసి-ఆత్మని-అథో-మయి-

||౩౫||

ప్రతిపదార్థము:—పాపాండవ! = పాండురాజుకొడుడవగు నోయర్జునా! యత్ = ఏజ్ఞానమును;
జ్ఞాత్వా=పొంది; పునః=తిరిగి; ఎవం=ఈవిధముగు; మోహం=మోహమును; నయాస్యసి=పొందవు; యేన=
ఏజ్ఞానముచే; అకేషేణ=బ్రహ్మాదిస్తబ్ధవర్ణంతమగు; భూతాని=భూతములను; ఆత్మని=నీస్వరూపునందు;
అథో=మరియు; మయి=వాస్విరూపమునందును; ద్రిక్ష్వసి=చూడగలవు;

||౩౫||

కాంక్షరథాపిమ్—

తథాచ రతీద మపి సమర్థం వచనం- యదితి| య ద్జ్ఞాత్వా య ద్జ్ఞానం తైరుపదిష్ట
మధిగమ్య పాప్ర్య పున ర్భూయో మోహ మేవం యథేదానిం మోహం గతోఽసి పున
రేవం న యాస్యసి హేపాణ్డవ! ఇంచ యేన జ్ఞానేన భూతా న్యకేషేణ బ్రహ్మాదీని స్తస్మి
పర్వనైని ద్రిక్ష్వసి సాత్మాదాత్మని మత్సంస్థా నీమాని భూతానీతి అథో అపి మయి వాసుదేవే
పరమేశ్వరే చేమానీతి తేత్రాక్షేశ్వరై కత్వం సర్వోపనిషత్ప్రసిద్ధం ద్రిక్ష్వసీత్యర్థః|

||౩౫||

కాంక్షరథాపిత్వబోధిని:—

తత్పద్యులచే నుపదిష్టమై జ్ఞాన మజ్ఞాననాశకమగుచుండ “యద్జ్ఞాత్వా” అను
వచనముకూడ యోగ్యవిషయమై యర్థవత్తగును. కాన నీరంబంధముగు మోహమును పొంగొ
ట్టుటకు సమర్థమగునట్టి తత్త్వజ్ఞానమునందు నీవు నిష్ఠావంతుడవై కాదగియున్నది. ఓ
యర్జునా! ఏ జ్ఞానమును నీవు పొంది తిరుగ నీవిప్పుడెట్టిమోహమును పొందితివో యట్టిమోహ
మును పొందవు. మరియు బ్రహ్మాది తృణపర్యంతమగు సమస్తభూతముల ప్రత్యగాత్మస్వరూప
మగు నీస్వరూపమునందు సాత్మాత్మ జూడగలవు. మరియు వాసుదేవుడు పరమేశ్వరుడు అగు
నాయందుకూడ నీ నిఖిలభూతములను చూడగలవు. సర్వోపనిషత్ప్రసిద్ధమగు తేత్రాక్షేశ్వరై కత్వ
మును చూడగలవని యర్థము. ఈ చెప్పటవలన మూలమునజీవునియందు, ఈశ్వరునియందు భూత
ముల ప్రతిష్ఠితత్వరేతముచే జీవేశ్వరభేదానువాద మనుమతిమే యనుశంక తొలగించబడెను.

కుండవలెనని సూచించబడెను. ఇట్ల గురువిషయమగు బహువచనము- “బహుభ్యశ్శ్రోతవ్యం బహుథా”
అను న్యాయానుసారము గురువులననేకులనాశ్రియించినచో వారితో బ్రహ్మవేత్తయగు నొకగురువు
లభించిన యాగురువులన సంసారభ్రమావనోదకమగు జ్ఞానము లభించునని యభిప్రాయముతో చెప్పబడెనే
కాని అనేక గురువులనుండి జ్ఞానముసంపాది. పవలెనని చెప్పుటకాదు “శ్రోత్రియం బ్రహ్మనిష్ఠం” అను ఏక
గురుబోధకమగు శ్రుతికివిరోధము వాటిల్లును. మరియు ‘ఉపనీదేదేకమేవ సద్గురుం బ్రహ్మవేత్తమ్’ అను
న్యాయమొకగురువు నాశ్రియించవలెనని బోధించుచున్నది. కాన నొకేసద్గురువునాశ్రియించవలెను.

— † రవ అధ్యాయము — 3౫వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు —

మధసూదనసరస్వతీయము:—“పూర్వోక్తరీతిని శ్రమించి జ్ఞానమును సంపాదించినతరువాత నేమగును?”
అనుశంకకు సమాధానము నీశ్లోకమున తెప్పించువాడు. “యద్జ్ఞాత్వా...పాండవ!” ఓపాండవా! ఆచా

గీ॥ అపిచేదసి పాపేభ్య స్సర్వేభ్యః పాపకృత్తమః ।

సర్వం జ్ఞానప్లవేనైవ వృజయం సన్తరిష్యసి ॥

॥౩౬॥

పదవిభాగము:— అపి-చేత్-అసి-పాపేభ్యః-సర్వేభ్యః-పాపకృత్తమః-సర్వం-జ్ఞానప్లవేన-ఏవ-వృజయం-సన్తరిష్యసి ॥

॥౩౬॥

ప్రతిపదార్థము:— పా అర్జున! = (ఈపదమధ్యాహార్యము) అయర్జునుడా!; త్వం = (ఈపదమధ్యాహార్యము) నీవు; సర్వేభ్యః = సమస్తమైన; పాపేభ్యః = పాపముల నాచరించువారలకంటె; పాపకృత్త మోపి = పాపముల నాచరించువారలలో నుత్కృష్టుడవు; అపిచేత్ = ఆయినవాడనైనను; తత్ = (ఈపదమధ్యాహార్యము) ఆ; సర్వం = సమస్తమైన; వృజయం = పాపమును; జ్ఞానప్లవేనైవ = జ్ఞానమునెడి తెప్పచేతనే; సన్తరిష్యసి = దాటగలవు.

॥౩౬॥

రోహిపదిష్టమగు జ్ఞానమును తెలిసికొని (ఇట్ల జ్ఞానంజ్ఞాత్వా" అని జ్ఞానాధాతువునకు "ఒదనపాకం పచతి" అను స్థలమునందువలె నామాన్యవివక్షచేనైన ప్రయోగము) బంధువధాని కారణముగు నీ విధమగు మోహమును పొందనేరవు. కనుక "యే...మయి" ఇట్టిజ్ఞానముచే వితృపుత్రాదిరూపము. బ్రహ్మాది స్తంభవర్యంతము గగు స్వావిద్యావిజృంభములగు భూతములను త్వంపదార్థమగు నీయందును. అనంతరము తత్పదార్థము వరమార్థతః భేదరహితము, అధిష్ఠానభూతము నగు నాయందును (వాసుదేవునియందును) అధిష్ఠానాతిరేకముగ కల్పితమగునది యుండదు గాన యభేదరూపముగనే జూడగలవు. (భగవంతుడవగు) నన్ను సాక్షాత్కరించుకొనినచో సర్వాజ్ఞాన నాశ మగును. అందుచే తత్కార్యరూపములగు సర్వభూతములు లేకుండు నని భావము.

॥౩౬॥

శంకరానందీయము:— సద్గురూపదేశమున పాప్రిచి జ్ఞానముగకు ఫలము నీశ్లోకమున చెప్పుచున్నాడు. "యద్జ్ఞాత్వా.....పాండవ!" ప్రసన్నులగు గురువులచే నుపదేశింపబడిన జ్ఞానమును పొందిన నీవు "నేను, మీరునావారు" అని యద్విత్తియాత్మాయం దనేకత్వభేదమును పొందనేరవు. (నీవు, నేను, ఇది, అది) అనెడి మిథ్యాజ్ఞానము విడువగలవని యర్థము. దైత్యతజ్ఞాన హేతునగు భూతసముదాయముండ నాత్మకద్విత్తియత్వ మెట్లు పాప్రిచుననుశంకను "యేనభూతాని" అను నుత్తరార్థముచే దొలగించుచుండెను. ఘట, కలశ, శరానాదికమంతయు బుద్ధి సౌత్కర్యముచే మృచ్ఛాత్మమని యెట్లు గ్రహించెదవో అట్లే "ఆత్మైవేదంసర్వం" (ఈనిఖిల మాత్మస్వరూపమే) అని సర్వభూతసముదాయమున కాత్మ మాత్రత్వగ్రాహకము, సూక్ష్మబుద్ధిచేసగు సమధిగతజ్ఞానముచే బ్రహ్మాది స్తంభవర్యంతమగు నిఖిల భూతములను "సాక్షాదహమే వేదంసర్వం" (ప్రత్యక్షముగ నీ నిఖిలమునేనే) అని స్వస్వరూపముగ చూడగలవు. సర్వభూతములను నాస్వరూపముగ చూచుగాక "బ్రహ్మమసి, ఆత్మయసి" భేదము కలిగియుండ యెట్లు దైత్యము సిద్ధించును? అనుశంకను "అధోమయి" అనువాక్యముచే తొలగించుచుండెను. ఆభూతములను నిర్విశేషపరబ్రహ్మస్వరూపముగు నాయందు వెంటనే జూడగలవు. ఈవిధముగ నీకును నాకును సర్వాత్మకత్వమును జూచి యిద్దరకు నేకత్వమును "తత్త్వమసి" యనుశృతిచొప్పున జూడగలవని యర్థము. లేక సర్వభూతాత్మకమగు నాత్మనుజూచి ఆయాత్మను-నిర్విశేషము, సర్వాధిష్ఠానము, పరబ్రహ్మమునగు నాయందు జూడగలవు (ఆత్మను బ్రహ్మభిన్నము జూడగలవని యర్థము).

॥౩౬॥

— ౪వ అధ్యాయము — ౩౬వ శ్లోకవాఖ్యానిశేషములు: —

మఘసూదనసరస్వతీయము:— ఈశ్లోకమున జ్ఞానమాహాత్మ్యమును చెప్పుచున్నాడు— "అపి, చేత్" అను నిపాతములు అసంభావితార్థాభ్యుపగమ ప్రదర్శనార్థకములు— ఈచెప్పబోవుయర్థము సంభవింపనే సంభవింపదు. అట్లైనను జ్ఞానఫలమును చెప్పటకై అట్టి యసంభావితార్థము సంగీకరించి చెప్పబడు

శాంకరభాష్యమ్:—

కించైతస్య జ్ఞానస్య మాహాత్మ్యం.... అపీతి | అపి చే దసి పాపేభ్యః పాపకృద్భ్యః
స్పర్శేభ్యోఽతిశయేన పాపకృత్తమ స్వర్వం జ్ఞానస్త్వేనైవ జ్ఞాన మేవ స్థవం కృత్వా వృజినం
వృజినార్ణవం పాపం సంతరిష్యసి | ధర్మో పీహ ముముక్షోః పాప ముచ్యతే | 131

శాంకరభాష్యత్వబోధిని:—

మఱియు యీ జ్ఞానముయొక్క మాహాత్మ్య మేమని? ఓచుట్టన! పాపముల నాచరించెడి సర్వలకంటె నతిశయముగ పాపముల నాచరించునాడవైనను యానిఖిల పాపములను జ్ఞానమనెడి తెప్పనాధారముగ జేసుకొని నీవు తరించగలవు. పాపమును దాటినను ధర్మముండునుకదా? దానిఫల మవశ్య మనుభోక్తవ్యమగుచుండ జ్ఞాని కెట్లు మోక్షము పొందించుననెదవా? ఈ యధ్యాత్మశాస్త్రమునందు ముముక్షువునకు సంసారహేతువగుటఁజేసి ధర్మము కూడ పాపరూపమే యగును. కాన ధర్మాధర్మరూపమగు పాపార్ణవమును ముముక్షువు జ్ఞానమనెడి నాచే తరించునని చెప్పట సంకతమేయగును. పాపముల నాచరించెడి నిఖిలపాపలకంటె నతిశయముగ పాపముల నాచరించుట యొకనియందెట్లు సంభవమగునని శంకింపఁజనదు. జ్ఞానమాహాత్మ్యప్రసిద్ధినిమిత్త మట్లొకనియందు నిఖిలపాపకారిత్యము నంగీకరించి యభ్యుపగమవాదముచే నట్లు చెప్పటవలన విరోధములేదు. కాన నట్లు నుడువుట సమంజసమే. ||31||

చున్నది. నీవు పాపకారుల అందరికంటెను గూడ పాపకారివైనను — దుర్మరమగుటచే సముక్రమ్యకమగు సర్వపాపమును జ్ఞాన మను తెచ్చుచే లెప్పుగ దాటగలవు. ముముక్షువునకు పాపమువలెబుద్ధియుగూడ నవిష్టఫలసాధనమేగాన నిట వృజిన శబ్దముచే సంసారఫలకమగు ధర్మాధర్మరూపకర్మము వివక్షితము.

శంకరానందీయము:— పూర్వోక్తమగు నిట్టి జ్ఞానము బొందియు భీష్మదో)దాకిగు సర్వజనవధజనితమగు పాపమునండి ముక్తుడనుకానను శంకపై యర్జునుని జూచి యీశ్లోకముగ జెప్పుచున్నాడు. మహాపాపాపపాతక తత్సమపాపసంకరీకరణ మతినికరణాదీకములు, ఉక్తములు, అమక్తములు, భూతభవిష్యద్వర్తమానకాలీనములు నగు సర్వపాపములను జేసినవారికంటెగూడ నీవు పాపకృత్తమునవగుచో (అనగా నీవొక్కడవే యానమస్తపాపములను జేసినవాడవగుచో) నట్టి సర్వపాపములనెడి సముక్రమ్యు జ్ఞానమనెడి తెప్పతో “కూటస్థా సంగచిద్రూపి పుడవగుట క్రియ సంభవించదుగాన నేను కర్మలకు కర్తమగును, ఎల్లప్పుడు నిష్క్రియుడనే యైతిని” అను యవిక్రియాత్మజ్ఞానముచే సంతరించగలవు. ఇట్లుగుటచే దివదళనితమగు పాపమును తరించగలవని యేమి చెప్పవలెను. (అనగ నల్పమగు నీ హావము ననాయా తరింగలవని యర్థము)

పరమార్థచరీపా:— “సత్యంజ్ఞానమనంతంబ్రహ్మ” (బ్రహ్మము సత్యజ్ఞానానంతస్వరూపము శుక్తిచొప్పున జ్ఞానము పరమాత్మస్వరూపము. అదిసత్యము. దానికంటె నితరమగునది యనిత్యము విత్తుపుత్రసుహృద్భూధ్వాది సకలప్రపంచము మిథ్యయగుటవలన జ్ఞానైక నాశ్రయము. ఎట్లు స్వాప్నికః హత్య జాగ్రదవస్థయందు మిథ్యయగుటవలననే దానికి ప్రాయశ్చిత్తము విధించబడలేదో అట్లే జ్ఞానావస్థః సర్వప్రపంచము మిథ్యయగుటవలన యజ్ఞానావస్థయందాచరింపబడిన కర్మము అంట నేరదు.

గీ! య ధైరాంసి సమిద్ధోగ్ని ర్భస్మసాత్కురుతేఽర్జున ।

జ్ఞానాగ్ని సర్వకర్మాణి భస్మసాత్కురుతే తథా ।

132F

పదవిభాగము:— యథా = ఏథాంసి = సమిద్ధః = అగ్నిః = భస్మసాత్ = కురుతే = అర్జున = జ్ఞానాగ్నిః = సర్వకర్మాణి = భస్మసాత్ = కురుతే = తథా ।

132G

ప్రతిపదార్థము:— సాత్కురు! = ఓయగునా!; సమిద్ధః = అగ్నిః ప్రజ్వలింపఁజేయుబడిన; అగ్నిః = అగ్నిహోతృము; ఏథాంసి = కట్టెలను; యథా = ఎట్లు; భస్మసాత్ = భస్మభావమును; కురుతే = చేయున్నదో; తథా = అట్లే; జ్ఞానాగ్నిః = జ్ఞానమనెడి యగ్నిహోతృము; సర్వకర్మాణి = నిఖిలకర్మములను; (పార్శ్వార్థాంతరికనిఖిలకర్మములను) భస్మసాత్ = నిర్భజములను; కురుతే = చేయుచున్నది

132H

కా కరభాష్యమ్.—

జ్ఞానం కథం నాశయతి పాప మితి దృష్టాంత ముచ్యతే — యథేతి । యధైథాంసి కాష్టాని సమిద్ధస్సమ్యగిద్ధో దీప్తోఽగ్ని ర్భస్మసా దృష్టీభావం కురుతేఽర్జున! జ్ఞానమేవాగ్నిర్జ్ఞానాగ్నిసర్వకర్మాణి భస్మసా త్కురుతే తథా నిర్భజకరోతీత్యర్థః । సహ సాక్షా దేవ జ్ఞానాగ్నిః కర్మాణిధవద్భస్మీకర్తుం శక్నోతి, తస్మా త్సమ్యగ్దర్శనం సర్వకర్మణాం నిర్భజత్వే కారణ మిత్వ ఛిప్రాయః । సామర్థ్యా ద్యేవ కర్మాణా శరీర మారబ్ధం త త్ప్రపృత్యఫలత్వా దుప భోగేనైవ క్షీయతేఽతో యా న్యప్రపృత్య ఫలాని జ్ఞానోత్పత్తేః ప్రాకృతాని జ్ఞానసహ భావీనిచాతీతానేకజన్మకృతాని చ తాన్యేవ సర్వాణి భస్మసాత్కురుతే ।

132I

కాండకథాపక్షాత్ప్రబోధిని:—

జ్ఞానముండినను ధర్మాధర్మములు ప్రత్యక్ష సిద్ధమైయుండ జ్ఞానమెట్లు ధర్మాధర్మరూప మగు పాపమును నశింపఁజేయును? అనెదవా వినుమిమిషయమున దృష్టాంతమును చెప్పెన. ఓయర్జునా! ప్రతిబంధరహితమై ప్రజ్వలింపఁజేయుబడిన యగ్నియెట్లు యెండినకట్టెలను భస్మమొనరించునో, అట్లేజ్ఞానమనెడి యగ్నియు సర్వకర్మములను నిర్భజముల నొనరించును. అని యర్థము. జ్ఞానము సాక్షాత్తు కర్మములను దహింపఁజేయునని చెప్పక నిర్భజముల నొన రించునని చెప్పట యెందులకనెదవా? శుక్తిజ్ఞానము శుక్తివిషయకాజ్ఞాననివర్తకమై లోకమున యనుభవసిద్ధము. అట్లే యాత్మజ్ఞానము స్వవిషయాత్మాజ్ఞాననివర్తకమగును. కర్మబీజభూతా

— ర వ అధ్యాయము రం శ్లోకవ్యాఖ్యావిశేషములు —

మధుసూధనసరస్వతీయము:— వెనుకటిశ్లోకమున సముద్రోతరణమువలె పాపతరణము చెప్పబడెను. అట్లుగుటచే సముద్రోస్థానీయములగు కర్మలకు నాశముప్రతీయమానమగుటలేదనుయూహతో సిద్ధాంతమున మెరియొక దృష్టాంతమును జెప్పుచున్నాడు. “యధైథాంసి సమిద్ధోగ్ని ర్భస్మసాత్కురుతేఽర్జున!” (ఓయర్జునా! ఎట్లు ప్రజ్వలింపమగుయగ్ని కాష్టములను భస్మావశేషముగ జేయునో “జ్ఞానాగ్నిసర్వకర్మాణి భస్మసాత్కురుతేతథా” అట్లేజ్ఞానమనెడి అగ్ని పార్శ్వార్థభిర్ములగు పుణ్యపాపకర్మలనున్నిటిని, యాకర్మలకు కారణ మగు నజ్ఞానమును నశింపజేయునది యగుటచే భస్మముగ జేయును. దీనినే “భిర్యతే హృదయగ్రంధిచ్ఛి ర్భ్యంతే సర్వసంశయాః । క్షీయంతే చాస్య కర్మాణి తస్మిన్దృష్టే పరావరే” (పరమాత్మ తెలియబడినచో

శాంకరభాష్యత్వబోధిని:—

జ్ఞానజన్యకర్తృత్వభీమము నివర్తింపజేయును. అట్టి కర్తృత్వభీమ నివర్తింప కర్మములుండుటకు సమర్థములు గావు. కాన జ్ఞానమజ్ఞానమునే నివర్తింపజేయును. దీనివ్యాప్తివలన జ్ఞానము — కట్టెల నగ్ని భస్మముచేయునటుల కర్మములను సాక్షాత్తు నివర్తింపజేయును. అజ్ఞానము నివర్తింపనిచో తిరుగ కర్మము లుద్భవించును. అందువలన సమ్యక్జ్ఞానము మూలాజ్ఞాననివర్తక మైతద్వారమున సర్వకర్మలను నిర్మిజములుగ నొనరించును. అనియే యభిప్రాయము.

జ్ఞానము మూలాజ్ఞానవిపృత్తి ద్వారమున సర్వకర్మలను నిర్మిజమొనరించుచో సర్వకర్మాం తర్గత మగుప్రార్థకర్మముకూడ నివర్తింపవలసివచ్చును. అట్లుగచో జ్ఞానోదయసమకాలము నందే జ్ఞానికి శరీరపాతము సంభవించెడిది. అని శంకింపజనదు. జ్ఞానోదయ సమకాలమునందే జ్ఞానికి శరీరపాత మంగీకరించినచో “తత్కదమ్యులచేనుపదిష్టమగు జ్ఞానముఫలవత్తగును” అని చెప్పిన శ్రీకృష్ణపరమాత్మయొక్క వాక్య మనంతుంజన మయ్యెడిది. మరియొక విధమున తత్త్వదర్శియగు నాచార్యుడు లభింపనందున ప్రార్థకర్మసంపాదకమగు యజ్ఞసలేశము జ్ఞానమువలన నశింపదనియొప్పుకొనవలయును. కాన, ఏకకర్మముచే శరీరము ప్రార్థమైనదో యట్టి కర్మము ప్రసృతమైన ఫలము కలదగుట వలన నుపభోగము చేతనే నశించును.

హృదయగ్రంథి భేదింపబడును. సర్వసంశయములు ఛేదింపబడును. సర్వకర్మములు నశించును) అనుశ్రుతి సర్వకర్మయ వివాళము ను తెల్పుచున్నది. “తదధిగమ ఉత్తరపూర్వాభియో రశ్లేషవిరాళౌ తస్యపదేకాత్ తథాప్రమృదవ లాళలహిన శ్లిష్టంతపవమేవంవిదిపావంకర్మనశ్లిష్టతే” (తామరాకునందలి యుదకము బాయాయతోసంశ్లేష నెట్లు పొందనేరవో యట్లే బ్రహ్మచేత్రయందు పావకర్మ సంశ్లేషము పొందనేరదు) అను ఛాందోగ్యశ్లోకం యాగామి పావకర్మము బ్రహ్మచేత్రమబంధించదనియు. “తద్యధేషికాతూలమగ్నౌ పోతంపృథూయేతై వం హస్య సర్వే పాపానః పదూయంతే” (యెట్లు షష్టికాతూల మగ్నియందుంచబడినదై నశించుచో అట్లే ఈబ్రహ్మచేత్ర సర్వపాపములునశించును.) అనుశ్లోకబ్రహ్మచేత్ర యొక్క సంచితపావకర్మాన్నియుగళించుననియు. “ఇతరస్యాప్యేన మసంశ్లేషః పాతేతు” (పాపమునలేనే యాగామి పుణ్యకర్మయొక్క యసంశ్లేషము.) సంచితమగు పుణ్యకర్మయొక్క వివాళము యీసూత్రముచే చెప్పబడుచున్నది. వై నుదాహరింప బడిన శ్లోకసూత్రముల తెన్నగా విచారించినచో బ్రహ్మజ్ఞానియొక్క బుద్ధ్యపాపములునశించునని యోగము సంభవించుచున్నగాన యాగామిసంచితములకేయశ్లేషవివాళములనియు, ప్రార్థకర్మమునకుగాదనియు, యోగము సంభవించును. కాన జ్ఞానికి ప్రార్థకర్మముగూడ నశించుననుశంకను యీసూత్రము తొలగించుచున్నది “తస్య తావదేవ చిరం యావన్నవిమోక్షేత్యధసంపత్స్యే” అను శ్లోకబ్రహ్మచేత్ర యేకకర్మముచే శ్రీయఃప్రాప్తికి పాధనమగు జ్ఞానము ప్రాప్తించెనో యట్టి శరీరపాతసమకాలమునందు సత్సంపత్తికలుగునని చెప్పబడుటవలన శరీరపాతము ప్రార్థకర్మక్షయమునకు యవధిచేయబడెను. అందువలన బూర్వోద్దాహృత శ్లోకసూత్రము లనారబ్ధికార్య సుకృతదుష్కృత విషయములని స్పష్టమగుచున్నది అనగా పూర్వోద్దాహృతశ్లోక సూత్రములవలన యాగామిసంచితములగు పుణ్యపాపములకే యసంశ్లేషవివాళములనియు “ఆచారబ్ధికార్యే ఏవతు పూర్వే తదవదే” “తస్యతావదేవచిరం” అను శ్లోకమువలన “భోగేన త్వివరేక్షవయిత్యాసంపద్యతే” అనుటచేజ్ఞానియొక్క ప్రార్థకర్మములగు పుణ్యపావకర్మము భోగములచే నశించునని

గీ

సహి జ్ఞానేన సదృశం పవిత్ర మిహ విద్యతే ।

త త్వయం యోగసంసిద్ధః కాలే నాత్మని విన్దతి ॥

13౫

పదవిభాగము:—న-హి-జ్ఞానేన-సదృశం-పవిత్రం-ఇహ-విద్యతే-తత్-త్వయం-యోగసంసిద్ధః-కాలేన-ఆత్మని-విన్దతి !

13౫

వీరిపదార్థము:—ఇహ = ఈ వ్యవహారభూమియందు; జ్ఞానేన = జ్ఞానముతో; సదృశం = సమానమైన; పవిత్రం = పవిత్రీకరమగునది; సహి విద్యతే = లేదు; దా. తత్ = ఆజ్ఞానమును; యోగసంసిద్ధః = యోగ-కర్మయోగము చే; సంసిద్ధః = యోగ్యతను పొందిన ముముక్షువు; కాలేన = దీర్ఘకాలచే ఆత్మని = ఆత్మయందు; స్వయం = స్వయముగ; విన్దతి = పొందుచున్నాడు.

13౫

శాంకరభాష్యమ్.—

యత ఏవ మతః — సహితి సహి జ్ఞానేన సదృశం తుల్యం పవిత్రం పావనం శుద్ధీకరమిహ విద్యతే తద్జ్ఞానం స్వయమేవ యోగసంసిద్ధో యోగేన కర్మయోగేన సమాధియోగేన సంసిద్ధస్సంస్కృతో యోగ్యతా మాపన్నో ముముక్షుః కాలేన మహతాఽత్మని విన్దతి లభత ఇత్యర్థః ।

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని. —

పరిశుద్ధీకరమగు యశ్చ మేధాదియోగములచేతనే పరమపురుషార్థమగు మోక్షము సిద్ధించుచుండ జ్ఞానముచే నేమిప్రయోజనమని శంకింపజనదు. పూర్వోక్త విధమున జ్ఞాన ముత్పన్నమగు మహిమకలదగుట జ్ఞానముతో సమముగ శుద్ధీకరమగున దీవ్యవహారభూమియందు దింకొకటిలేదు.

అట్లగుచో నట్టి యాత్మజ్ఞాన మెందుచే సర్వలకు కలుగదనెదనా? అట్టిజ్ఞానమును కర్మయోగముచేతను, సమాధియోగముచేతను, సంస్కృతుడు అనగా యోగ్యతను పొందిన ముముక్షువు చిరకాలముచే నాత్మ విషయకముగ పొందును. అనగా నీశ్వరార్పణముగ కర్మల నాచరించినచో చిత్త శుద్ధిని పొందును. దానివలన ముముక్షు కలుగును. తీర్థముముక్షువలన

పన్నమగును కాని భుజింపదగినయిన్నిమును పెంపొత్తిజూచుట యెట్లు శక్యము కాదో అట్లే ఫలదానముకొరకభిమ ఖమైన పార్శ్వ కర్మముగూడ జ్ఞానమువలన నశింపనేరదు.

అజ్ఞానకార్యమగు పార్శ్వకర్మముగూడ నశించనిచో తత్కారణమగు నజ్ఞానముగూడ నుండవలసి వచ్చునని శంకింపజనదు. నిర్జలప్రదేశమునందు జలబుద్ధిః శించినను. తిరిగియచటనే జలాభాసప్రతీతి సంభవించుటవలనను ప్రతీత్యాప (నీడ) యందుసత్యత్వం ద్రిలేకున్నను, చేష్టాదివ్యవహారము సంభవించినట్లు దేహాదుల యందాత్మత్వ, సత్త్వత్వ మమత్వాదిది ద్రిలేకున్నను విద్వాంసునకు కర్మతత్ఫాలాభాసలు సంభవించును. కాన నీష్ట్రీయబ్రహ్మత్వవిజ్ఞానముకలవిద్వాంసునకుసమాధిచేసప్రతీతిబద్ధత్వమును పొందించబడినట్టివిద్వాంసు జ్ఞానమువలన నిశ్శేషముగ నజ్ఞానము నశించుట యుక్తమేయగును అట్లుకానిచో విద్వాంసునకు “ఇది ఘటము” అని చెప్పినంతమాత్రమున బ్రహ్మవరణజ్ఞానమే కూడ నుండవలసి వచ్చును. అట్లు ఘట యను భవవిరుద్ధము. కాన విద్వాంసునకు కలుగు “ఈనిఖ ప్రపంచము, నేనుబ్రహ్మస్వరూపమే” అనువిజ్ఞానము కార్యముతోగూడ నిఖలాజ్ఞానమును నిర్మూలించునని సిద్ధి చుచున్నది.

13౬

— ♦ ర వ అధ్యాయము — ౩౮ శ్లోక వ్యాఖ్యానిశేషములు —

మధునూదనసరస్వతీయము:— ‘సహిజ్ఞానేన...విద్యతే’ ఈలోకవ్యవహారమునగాని మేదమునగాని జ్ఞానముతో సమానమగు శుద్ధీకరమగునది పెరొంటిలేదు. జ్ఞానముకంటె భిన్నమగునది యజ్ఞాననిర్మలము కాదుకాన జ్ఞానముకంటె నితరమగునది కావములను నిర్మూలించ జాలదు. అజ్ఞానరూపకారణముండు

శాంకర భాష్య తత్త్వబోధిని. —

వైరాగ్యము అనగా నిహముత్య) ఫలభోగవిరాగము కలిగి సద్గురువు నాశ్రయించి ప్రశిషాత్మాదులచే గురువును స్వాధీన మొనరించుకొని వేదాంతశ్రవణ మొనరించును. అటువిమ్మట గురూపదిష్టార్థమును శ్రుతులచే సమన్వయముగ యుక్తులచే నాచరించును. ఇదియేయననము. ఈయన రూపమంతయు నూత్రీభాష్యమునందు స్పష్టము. కాన మననార్థమగుటచే నూత్రీ తద్భాష్యములు గొణివృత్తిచే మననరూపము లనబడును. అనంతరము నిదిధ్యాస మొనరించి క్రమక్రమమున ననేక జన్మములకు త్రిపుటిని నశింపజేసుకొని యశంపృజ్ఞాతసమాధినిష్ఠుడై యాత్మజ్ఞానమును పొందును. గాన సర్వులకు శీఘ్రముగా నాత్మజ్ఞానము కలుగనేరదు. అని భావము 135।

ఓచే బాపములు కలుగుచుండుటవలనను యట్టియజ్ఞానము జ్ఞానమువలన తొలగునదియగుటచే సమూహపాప నివృత్తి యగును గాన జ్ఞానముతో సమమగు పవిత్రస్థువువేరొందు లేరని యర్థము. అట్టియాత్మవిషయక జ్ఞానమందరకు నెండులక్షత్వరలోకలుగను” యనుయాశంకమీద జెప్పుచున్నాడు “తత్స్వయం... విందతి” అట్టిజ్ఞానమును చాలకాలమునకు కర్మయోగముచే సంస్కృతుడైనట్టివాడు యోగ్యతనుపొందికవాడై, స్వయముగ సంతోకరణమునందు పొందుచున్నాడు. భూగ్యతకలవాడు అర్హత మై జ్ఞానమును స్వలిప్తముగ గాని, లేక పరసిద్ధమైనదానిని స్వీయముగా గాని పొందనేరదని యర్థము. 136।

శంకరానందీయము: — “రాజసూయము, అశ్వమేధము మొదలగు కృతువులచేతను, కన్యాదానాదులచేతను, కృచ్ఛాచారాయణాదితపస్సులచేతను సర్వపాపములు నివర్తించుచుండ, సర్వసరిగ్రహత్యాగమూలకము, శబదమాదిపాదనపూర్వకము నగు సంఖ్యాపాశ్రమముబొంది యాత్మజ్ఞానమును సంపాదించుటచే నేమి ప్రయోజన” మనిశంకింపరాదు. ఏయేరోగమున కేయేయోషధము జెప్పబడునో యాయా యోషధసేవనమున నాయారోగములు మాత్రమే నివర్తించునట్లు “తరతి తరతి బ్రహ్మహత్యాం యోశ్న్యమేధేన యజతే” (ఎవ డశ్వమేధకృతువు నాచరించునో వారికి బ్రహ్మహత్యాపాపమునశించును) అను అట్టి శుశ్రీత్యాదులచే నేయేపాపమున నేయేపాప్రయశ్చిత్తమునిహితమో యట్టిరాజసూయము లట్టిపాపములగునివర్తకము లగునుకాని సంచితాగామివర్తమానములగు యనేకజన్మాంతరాజిత సర్వపాపములకు నివర్తకములుగానేరవు మరియు రాజసూయాదికి శ్రీత్వాదులుసర్వపాపములకు నివర్తకములైననుసంచితాగామివర్తమానరూపములు విహజన్మసంపాదకములునగు పుణ్యకర్మలపమాత్రము నివర్తకములు కానేరవు. ఆత్మజ్ఞానమన్ననో నికృష్టోత్కృష్టములగు పనేకజన్మలకు కారణములగు సంచితాగామి వర్తమానరూపములగు యనేకపాపపుణ్యకర్మలను విధ్వంసన మొనరించుటయందు పరమకారణము పవిత్రతమమునగును. ఇట్టిజ్ఞానముతో సమానమయినది షరియోః షేదియో ముముక్షువునకుప్రయత్నముతో సంపాదించదగినది లేదు” అని సూచించుట శ్లోకమును జెప్పుచున్నాడు — “న హిజ్ఞానేన... విందతి” అనేకవిధములగు యోగులయందు నానావిధజన్మమరణాది మహాదుఃఖపరంపరావ్యాపకములు పనేకకల్మషసంపాదితములునగు నిఖలపుణ్యపాపవికారాత్మకములైన నిఖలకర్మములను సమూలముగ నశింపజేయునదొకయాత్మజ్ఞానమే. కాన నట్టి జ్ఞానముతో — “సద్భక్తే” వైనచెప్పబడిన ధర్మములతో సమానము అత్యంతశుద్ధిరము, పరమపురుషార్థపాదన, తమము నగునదీలోకమునందుగాని, లోకాంతరములయందుగాని శాస్త్రము నందుగానిసంభవించదు ఆరాద్యవిద్యాతత్కార్యములను విధ్వంస మొనరించు నిట్టిజ్ఞానమును అధికారియగు యతి అనేకపర్యాయములు శ్రీవణమనననిదిధ్యాసముల నాచరించినవాడై దీర్ఘకాలమునకు జ్ఞానగయోగముచే నిత్యనిరంతరసమాధినిష్ఠుడై సత్సేవవిసత్సనర్వజాహ్వవాసనతారూపసిద్ధిని స్వయముగ దనయంతాకరణమునందె పొందును. అరగా జ్ఞానముచే నప్రతిజిడద్రమగుబ్రహ్మకారవృత్తిని తనబుద్ధి యందె పొందునని యర్థము. 137।

గీ॥

శ్రద్ధావా స్తథతే జ్ఞానం తత్పర సంయతేంద్రియః ।

జ్ఞానం లబ్ధ్వా పరాం శాన్తి మచిరేణాధిగచ్ఛతి ॥

13౯॥

పదవిభాగము:—శ్రద్ధావాన్-లభతే-జ్ఞానం-తత్పరః-సంయతేంద్రియః-జ్ఞానం-లబ్ధ్వా-పరాం-శాన్తిం-అచిరేణ-అధిగచ్ఛతి-

పరిశిష్టార్థము:— శ్రద్ధావాన్ = శ్రద్ధాకువై నట్టియు; తత్పరః = గురూపాసనశ్రీవచాదులయం దాసక్తిగల; సంయతేంద్రియః = సంయత = విషయములనుండి మరల్చబడిన; ఇంద్రియః = త్వక్ష్మకుశ్శ్రోత్రా జిహ్వోఘ్రాణాది రూపమగు నింద్రియములుగలవాడు; జ్ఞానం = జ్ఞానమును; లభతే = పొందుచున్నాడు; లబ్ధ్వా = పొంది; అచిరేణ = శీఘ్రముగ; పరాం = మోక్షమనెడి పేరుగల; శాంతిం = ఉరవతిని (మోక్ష మను); అధిగచ్ఛతి = పొందుచున్నాడు.

॥౩౯॥

కాంక్షరభాష్యమ్:—

యేనై కానేన జ్ఞానపాప్తి ర్భవతి స ఉపదిశ్యతే శ్రద్ధావానితి । శ్రద్ధావాం శ్రద్ధాలు ర్లభతే జ్ఞానం శ్రద్ధాలుత్వేపి భవతి కశ్చిన్మందపక్తిస్థా నేత ఆహ-తత్పరో గురూపాసనాదా వభియక్తో జ్ఞానలబ్ధ్యుపాయే శ్రద్ధావాం స్తత్పరోఽప్యజతేంద్రియ స్వాదిత్యత ఆహ-సంయ తేంద్రియ సంయతాని విషయేభ్యోనివర్తితాని యస్యేంద్రియాణి స సంయతేంద్రియః । యవపం భూతశ్శ్రద్ధావాం స్తత్పర సంయతేంద్రియశ్చ సోఽవశ్యం జ్ఞానం లభతే । ప్రశిషాతాదిన్తు

కాంక్షరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

కర్మయోగసమాధియోగములతో గూడినవానికి ఏయంతరంగసాధనముచే జ్ఞానపా ప్తియో అట్టిజ్ఞానోత్పత్తియం దంతరంగసాధనము 'యేన' అనుశ్లోకముచే నుపదేశింపబడు చుండెను. శ్రద్ధకలవాడు జ్ఞానమును పొందును. ఒకానొకడు శ్రద్ధాలువైనను గురూపాస నాదులయందు నిష్ఠలేనివాడగును. కాన 'తత్పరః' అనిచెప్పబడెను. శ్రద్ధాలువై జ్ఞాన పాప్ర్యుపాయమగు గురూపాసనాదులయందు నిష్ఠకలవాడై యుండవలెను. శ్రద్ధాలువైనను, నిష్ఠకలవాడైనను యజతేంద్రియ డగుచో జ్ఞానమునుపొందనేరదు. కాన'సంయతేంద్రియః' అనిచెప్పబడెను. శ్రద్ధాలువై, గురూపాసనాదులయందు నిష్ఠకలవాడై, శబ్ద స్పర్శరూపరస గంధములనెడి విషయములనుండి మరలించబడిన త్వక్ష్మకుశ్శ్రోత్రాజిహ్వోఘ్రాణము లను యిం ద్రియములుకలవాడై యుండవలెను. ఎవడు శ్రద్ధాలువై, గురూపాసనశ్రీవచాదులయందు నిష్ఠ కలవాడై శబ్దస్పర్శరూపరసగంధములనెడి విషయములనుండి యాయాయుంద్రియములను మరలించినవాడై యుండునో అట్టిపురుషుం డవశ్యము జ్ఞానమును పొందుచున్నాడు.

పరమార్థప్రసా:—“రాహు రదృశ్యోపి సదా శశిబింబస్తః ప్రకాశతేజగతి । తదృద్వికుద్ధాత్మా చిత్తే ప్రకాశమేతి స్వయం హ్యత్మా” యెల్లప్పుడు రాహువుయదృశ్యుడైనను చంద్రబింబసంబంధమున జగము నందు బ్రకాశించునట్లు కర్మయోగముచే బరిశుద్ధమైన యంతఃకరణమునందు వికుద్ధాత్మ స్వయముగ బ్రకా శించును. అనిపంచాశీతియు నీశ్లోకతాత్పర్యమునే తెల్పుచున్నది.

॥౩౯॥

— ర వ అధ్యాయము — రం శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు —

మధుసూదనసరస్వతీయము:— పూర్వమునందు జ్ఞానము పాప్తించుటకు “తద్విద్ధి ప్రశిషాతేన” అను

శాంకరభాష్యమ్.—

బాహ్యోఽనైకాత్మికోఽపి భవతి మాయావిత్యాదిసంభవా న్నతు తచ్ఛ్రద్ధావత్త్వాదా విత్యేకాన్తతో జ్ఞానలబ్ధ్యపాయః, కిం పునర్జ్ఞానలాభా త్స్వాదిత్యుచ్యతే- జ్ఞానలబ్ధ్యా పరాం మోక్షాభ్యాం శాన్తి ముపరతి మచిరేణ క్షిప్ర మేవాధిగచ్ఛతి । సమ్యగ్దర్శనా త్క్షిప్రమేవ మోక్షో భవతీతి సర్వశాస్త్రన్యాయప్రసిద్ధ సునిశ్చితబోధః ॥ 13౯॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

విచారింప 'తద్విద్ధి ప్రణిపాతేన' అనుశ్లోకముచేతనే సాష్టాంగ సమస్కారాదికము జ్ఞానహేతువుగ నుపదేశించబడెను. అయినను నాసాష్టాంగ సమస్కారాదికము వంచకునియందు గూడ సంభవించుటచే నవి బాహ్యసాధనములై నియమముగ జ్ఞానసాధకములుకానేరవు. శ్రద్ధా గురుపాసనాశ్రమణాదులయందు నిష్ఠ, విషయములనుండి యింద్రియములను మరలించుట యను నవి మాయావంతునికి సంభవములు కానందున సంతరంగసాధనములై నియమముగ జ్ఞానసాధనములగునని బహిరంగసాధనములకంటే వేరుగ నీయంతరంగసాధనము లుపదిష్టములు. ఇట్టి సాధన సంపన్నజ్ఞానికి జ్ఞానము ప్రాప్తించినచో నేమి ఫలము ప్రాప్తించు ననెదవా? వినుము చెప్పెద- జ్ఞానమునుపొంది మోక్షమునెడి యుపరతిని శీఘ్రముగనే పొందును. సమ్యగ్దర్శనము వలన మోక్షము శీఘ్రముగ ప్రాప్తించు నను విషయము సర్వశాస్త్రములయందును, న్యాయములయందును ప్రసిద్ధమై సునిశ్చితమగు విషయము.

అట్టి విషయమును బోధించు శాస్త్రమేదని? "శాస్త్రీతి శాస్త్రంవేదః" శాసించునది వేదము "తమేవ విదిత్వాఽతిమృత్యుమేతి" జ్ఞానా దేవ తు కైఽల్యం" అనునట్టి వేదములే జ్ఞానమువలన మోక్షము ప్రాప్తించునని బోధించుచున్నవి. మరియు జ్ఞానమువలన యజ్ఞాన నివృత్తి రజ్వాదులయందు ప్రసిద్ధమగుటవలనను, బ్రహ్మజ్ఞానమువలన నజ్ఞాన తత్కార్యనివృత్తి రూపమోక్షముకూడ సంభవించునను న్యాయమువలనకూడ బ్రహ్మజ్ఞానమువలన మోక్షము సిద్ధించుచున్నది 13౯॥

శ్లోకముచే గురువునకు సాష్టాంగసమస్కారమున్న సేవయు, ప్రశ్నయు అనెడి ఉపాయములు చెప్పబడెను. చాటికంటె అత్యాశ్చర్యతరము, నియమముగ జ్ఞానప్రాప్తి సాధనమునగు సుపాయ మిశ్లోకమునందు చెప్పుచుండెను. గురువాక్యములయందు, వెదాంతవాక్యములయందు "ఇదిఇట్లే" అను యద్వాయాపమేర యాప్తికల్పబుద్ధి శ్రద్ధయనిపించుకొనును. అట్టి శ్రద్ధకలిపురమును బ్రహ్మత్వైక్య జ్ఞానమును పొందును. ఇట్టి శ్రద్ధాహేతుడైన, యౌకానోక డలనుడైనచో వానికెట్లాత్మజ్ఞానము సంభవించుననుశంకమే "తత్పరః" అనుపదముచే దొలగించుచుండెను. శ్రద్ధావంతుడై గురుపాసనాదులయందు, జ్ఞానోపాయమునందు అత్యంతమాసక్తికలవాడై యుండవలెను. ఇట్టివాడైనను, ఒకానొక డజితేంద్రియుడైనచో వానికెట్లాత్మజ్ఞానము సంభవించుననుశంకమే "సంయతేద్రియః" అనుపదముచే దొలగించుచుండెను. శబ్దస్పర్శరూపసంగంభములనెడి సర్వవిషయములనుండి సర్వే ద్రియములను మరలించినవాడై యుండవలెను. "అనగా

(1) గురువేదాంతవాక్యములయందు విశ్వాసమనెడి శ్రద్ధయు, (2) గురుపాపనాదులయందు జ్ఞానోపాయమునందత్యాసక్తియు, (3) సర్వవిషయలనుండి సర్వోద్ధియములను మరలించుటయు అనెడి మూడు విశేషణములు కలవాడవశ్యము జ్ఞానమును పొందును. మాయావంతుడు (కపటి) కూడ గురువునకు నమస్కారాదుల నాచరించును. కాన జాహ్నుమగు నమస్కారాలు నియమముగ బ్రహ్మజ్ఞానమును కలిగించునని చెప్పఁబడినది. శ్రద్ధ, గురుపాపనాదులయందత్యాసక్తి, విషయములనుండి ఉద్ధియములను మరలించుటలను నీమూడును జ్ఞానమును నియమముగ గలుగజేయుటయందు దగు మహాయము. ఇట్టియుపాయముచే జ్ఞానమును పొంది శిష్యునిగ నవిద్యాతత్కార్య నివృత్తిరూపమును మోక్షమును పొందును. దీనియు తానుజనించినంత మాత్రముననే ఇతరకారణమునవేషించక యంధకారమును తొలగించినట్లు ఆత్మజ్ఞానము కూడ తానుజనించినంతమాత్రముననే మరయేముతరకారణము నవేషింపక యజ్ఞానమును దొలగించు నిభావము.

||౩౯||

శ.కరానందీయము: — ఇట్లు జ్ఞానమాహాత్మ్యమును దత్పిర్దిప్రకారమును బ్రతిపాదించి జ్ఞానయోగసిద్ధి కారణరంగ పాదములను “శ్రద్ధావాన్” అను శ్లోకముచే జెప్పుచుండెను—

“తత్త్వమసి” అనుశ్లోచితే బ్రహ్మత్వైకత్వము జెప్పబడెను అట్టి బ్రహ్మత్వైకత్వమే గురువుచే నుపదేశింపబడును. అట్టిశ్రుతివాక్యమునందు, గురువాక్యమునందు సత్యత్వబుద్ధి శ్రద్ధయరబడును ముముక్షువు అట్టి శ్రద్ధావంతుడై యుండవలెను. శ్రద్ధయేలేనిచో నేదియు సంభవింపనేరదు. కాన ప్రయత్నపూర్వకముగ శ్రద్ధను సంపాదించదగునని యర్థము. శ్రద్ధావంతుడైనను బహిర్ముఖునకు జ్ఞానము సిద్ధింపనేరదు. అందుచే మును డువెన్నడును బహిర్ముఖుడు కారాదని “సాయతేంద్రియః” అనుపదముచే జెప్పుచుండెను. శబ్దస్పర్శరూపరసగంధముల నెడి విషయములందు ప్రవృత్తుచు గుర్వత్తుకొప్పుకొని జిహ్వపూరితములనెడిపంచజ్ఞానేంద్రియములు—వక్తవ్య గంతవ్య, ఆదాతవ్య, విసర్జయితవ్య, ఆతానంద యితవ్యములనెడి యైహికవిషయములయందు బ్రసక్తింపని వాక్పాదపాణిపాయూపస్థలనెడి పంచకర్మేంద్రియములు కలవాడై బహిర్వృత్తి కూన్ముడై యెల్లపుడు యతిధర్మములు కలిగియుండువానికి జ్ఞానముసిద్ధించును. యాజ్ఞానము వానిచేతనే రక్షింపవలెను. లేనిచో నదియుండునేరదు. ఇట్లు శ్రద్ధావత్త్వసంయతేంద్రియత్వములు సిద్ధించినను లోపల విషయములను ధ్యానించుయతికి జ్ఞానము సిద్ధించును. కాన యతి లోపలగూడ విషయములను మరలచే ఎన్నడు చింతింపవలదని నియమించుటకు మూలమునందు “తత్త్వమసి” అను పదమును ప్రయోగించెను. యెల్లపుడు బ్రహ్మకారవిషయకమైన వృత్తిలోపలను, వెబుపలను బ్రహ్మకారత్వాపాదనమునందే యాసక్తమైనచిత్తముకలవాడై యుండవలెను. బ్రహ్మకారవృత్తి ప్రత్యక్షమే యుపాధానకారణము. దానిచేతనే విపరీతజ్ఞానమునిన్నియు నశించును. జ్ఞానమున కప్రతిబద్ధత్వము సిద్ధించును. కాన నట్టి బ్రహ్మకారత్వమునే మోక్షకామి సంపాదించదగును. కాన శ్రద్ధా సంయతేంద్రియత్వము, ప్రవృత్తమునెడి నియతవిశేషణత్రయముతోగూడిన యతియే “నేను బ్రహ్మస్వరూపుడనైతిని” అనెడి యప్రతిబద్ధునిగ జ్ఞానమునుబొందుచున్నాడు. అనేకవిధముల శ్రితశ్రితితవేదాంతములుకలవాడైనను మరియొకవిధ్యాంశుడెవడును యట్టి జ్ఞానమును పొందనేరదు ఇట్లు శ్రద్ధావత్త్వ, సంయతేంద్రియత్వ తత్పరత్వాది సాధనసంపత్తిచే దీప్తికాలికమగు నిత్యనిరంతరబ్రహ్మనిష్ఠచే నిష్క్రమైవత్తియు, జగత్తును తనను బ్రహ్మస్వరూపముగ నుపలభ్యమానత్వాపాదకమగు జ్ఞానమునుబొంది యతి యుత్తరక్షణమునందే సజయంపరీతభావనావినిర్ముక్తజ్ఞానావభాసితమగుటవలనను, వస్తుస్వభావమువలనను అవిద్యాతత్కార్యాభావకూర్మము, నిరతిశయ సుఖాత్మకము, బ్రహ్మత్వనా అవస్థాపలక్షణమునగు విదేహముక్తిని బొందుచున్నాడు.

||౪౦||

గీ:

అజ్ఞ శ్చాశ్రద్ధధానశ్చ సంశయాత్మా వినశ్యతి |

నాయం లోకోస్తి న పరో న సుఖం సంశయాత్మనః |

||౪౦||

పదవిభాగము:—అజ్ఞః=చ.అ.శ్రద్ధధానః=చ.సంశయాత్మా=వినశ్యతి=చ.అయం=లోకః=అస్తి=చ. పరః=చ.స.ఖం=సంశయాత్మనః=

వర్ణివదాగమము:—అజ్ఞశ్చ=అస్మజ్ఞానహితుండును; లేక అనాత్మ నాత్మరూపముగ తెలిసికొనిన వాడును; అశ్రద్ధధానశ్చ=శ్రద్ధలేనివాడును; సంశయాత్మా=సంశయాత్మకమగుచుండుకరణముకలవాడును; వినశ్యతి=నశించుచుచున్నాడు. (ఇట వినశ్యతి అను నేక వచనక్రియాపరమును వర్ణిత్వము “అజ్ఞశ్చవినశ్యతి అశ్రద్ధధానశ్చ వినశ్యతి, సంశయాత్మావినశ్యతి” అని యన్వయించుటచేత. “అజ్ఞః, అశ్రద్ధధానః, సంశయాత్మాచ ‘వినశ్యన్తి’ అని యుండవలెను. కాని ‘వినశ్యతి’ అని ఏకవచనాంతవ్యయోగ మెట్లువచ్చు మగునను శంక తొలగించబడెను.) సంశయాత్మనః=సంశయాంతకఃరణువకు; అయం=ఈపరదృశ్యమాన లోకము; నాస్తి=లేదు; సుఖం=ష ఖము; నాస్తి=లేదు

||౪౦||

కాంకరభాష్యమ్—

అత్ర సంశయో న కర్తవ్యః, పాపిష్ఠోహి సంశయః | కథముచ్యతే—అజ్ఞ శ్చేతి | అజ్ఞ శ్చానాత్మజ్ఞోఽశ్రద్ధధానశ్చ సంశయాత్మా చ వినశ్యతి | అజ్ఞశ్రద్ధధానా యద్యపి వినశ్యతే స్తథాపి న తథా యథా సంశయాత్మా, సంశయాత్మాతు పాపిష్ఠ స్సర్వేషాం | కథం, నాయం సాధారణోఽపి లోకోస్తి, తథా న పరో లోకో, న సుఖం-తత్కాపి సంశయోపపత్తే స్సంశ యాత్మన స్సంశయచిత్తస్య | తస్మా త్సంశయో న కర్తవ్యః || ౪౦ ||

కాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

పూర్వమునందు చెప్పబడిన సాధనములు గలవా డుపదేశమాత్రముచేతనే బ్రహ్మ మును సాక్షాత్కరింపఁజేసికొనును. ఎపుడు బ్రహ్మమును సాక్షాత్కరింపజేసికొనునో ఆక్షణ మునందే అనగా శీఘ్రకాలమునందే మోక్షమును పొందును. ఈవిషయమున సంశయింపవలదు. సంశయము పాపవృత్తము. ఎట్లనెదవా ! చెప్పెద వినుము. అత్మజ్ఞానములేనివాడు, శ్రద్ధాశుభ్ర కానివాడు, సంశయాత్మ వీరు నశించువారలు. యచారింప అజ్ఞుడు, శ్రద్ధారహితుడు వీరిరు

— * రవ అధ్యాయము — ౪౦వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు * —

మధుసూదనసరస్వతీయము:— “పై నచెప్పబడినవిషయమై సంశయింపరాదు. అని యీశ్లోకమున చెప్పచున్నాడు, “అజ్ఞశ్చ వినశ్యతి” అధీతముకాని శాస్త్రముకలవాడాత్మజ్ఞానశూన్యుడగును. అట్టివాడును, గురు, వేదాంతవాక్యార్థమునందు “ఇది యిట్లు కానెదరు” అను వివర్యయరూపమగు నాస్తికత్వబుద్ధి యశ్రద్ధయనబడను, అట్టియశ్రద్ధావంతుడును, “ఇది యిట్లుగా కాదా?” అను సంశయాకాంతచిత్తు డను వీరుస్వార్థమునుండి భ్రష్టులగుదురు. ఇట సంశయాత్మనికంటె యజ్ఞుడు, అశ్రద్ధావంతుడు తక్కువ వారు” అని తెల్పుటకై “అజ్ఞశ్చాశ్రద్ధధానశ్చ” అనిపదములతో ‘చ’ కారముతో బియోగించెను. సంశయాత్మ యందరికంటెనేల పాపాత్ముడనెదవా ? ధర్మాన్ధునాదులు లేమిఁజేసి సంశయాత్మ కిమనుష్యలోక ములేదు. ధర్మము లేమిఁజేసి స్వర్గాలోకములు లేవు. జ్ఞానము లేమిఁజేసి మోక్షమునభవముకాదు. అంతః ఉపాధియాకాంతచిత్తుడు కాని భోజనాదులవలెన పొప్తిచెడి సుఖము పొప్తించదు. అశ్రద్ధధానునకు ధర్మము లేమిఁజేసి పులోకము పొప్తించకున్నను విషవ్యలోకమున కలిగెడిసుఖముపొప్తించును. ||౪౦||

శ్రీ

యోగసంన్యస్తకర్మాణం జ్ఞానసంఛిన్నసంశయమ్ ।

అత్సవంతం స కర్మాణి నిబధ్నన్తి ధనజ్ఞయః ॥

||౪౧||

పదవిభాగము: — యోగసంన్యస్తకర్మాణం — జ్ఞానసంఛిన్నసంశయం — అత్సవంతం — స — కర్మాణి — నిబధ్నన్తి — ధనజ్ఞయః!

వ్యాఖ్య: — యోగసంన్యస్తకర్మాణం = యోగపరమార్థదగ్ధున (అత్సవత్సవజ్ఞాన) మనెడి యోగముచే; సంన్యస్త = సంన్యసింపబడిన; కర్మాణం = ధర్మాధర్మరూపసిద్ధిలకర్మములుకలిగింట్టియు; జ్ఞానసంఛిన్నసంశయం = జ్ఞాన = జ్ఞాపముచే; సంఛిన్నసంశయం = నశింపఁజేయబడిన సంశయములు కలిగినట్టి; అత్సవంతం = అత్సవజ్ఞానమునం దవిపత్తుడగు వానిని; పాదసంజయః = ఓ గుర్తువా!; కర్మాణి = పుణ్య పాపకర్మములు; స నిబధ్నన్తి = బంధించవు. (అనగా నట్టి జ్ఞానికి పుణ్యపాపకర్మములు భారంభకములై సుఖముఖమోహాత్మకముగు సంసారము నివృత్తవు.)

||౪౧||

అను మొదలుగు శ్రుతిస్మృతులుజ్ఞానమువలననే ముక్తిపాప్తింపవచ్చునని తెలుపుచున్నది. కాన “ముక్తిని గూర్చి కర్మలు కారణమా? లేక జ్ఞానము కారణమా?” అను సంశయగ్రస్తుడు సర్వశాస్త్రజ్ఞుడైనను సంశయాత్మయనబడును. అట్టివాడును యీ మువ్వరును జ్ఞానఫలమునుండి భ్రంశమునొందెరు. అనగా వీరు మువ్వరును యెప్పుడును ముక్తిని పొందనేరరని యర్థము. ఈమువ్వరిలోను దోపాధికృతముకలవాడగుటచే సంతోషాత్మకుని విశేషించి జెప్పుచున్నాడు: — “నాయం.....సంశయాత్మకః” సంశయాత్మకు మోక్షము సంభవింపకపోవుటయే కాదు. మరేమన భావిజన్మయందు మానవదేహముగూడ జాగ్రత్తింపనేరదు. మరియు స్వర్గాదుత్పత్తి లోకములుగూడ పాప్తింపనేరవు. పురుషునకు మహాపాపమువలన కలుగు సంశయమే పర్వానర్థములకు మూలమగును. ఏమన “ఈ వైదికకర్మయవశ్యముచేయదగును. దానిచే నేను తరించగలను” అని వైదికకర్మయందు శ్రద్ధసంభవించుచో నట్టి శ్రద్ధావైధర్మ్యముతో చేయబడిన కర్మలకు స్వఫలదానసామర్థ్యముండడగాన యాయాకర్మామగుణములగు లోకములు సంభవించనేరవు. కాన సంశయాత్మకు మోక్షము గాని, స్వర్గాలలోకములుగాని సంభవించనేరవని యాశయము. మరియు నట్టి సంశయిత్తున కాహారాదులయందుగూడ సంశయమే యుండుమగాన నరలోక పరలోక సుఖములుగూడ దూరమగునని యర్థము. ఈ చెప్పుటచే మునుమునగుయతి ప్రయత్నపూర్వకముగ నాత్మజ్ఞత్వమును, సంన్యాసగురువాక్యములయందు శ్రద్ధావత్సవమును పీఠిని సంపాదించదగునని సూచిత మయ్యెను

||౪౦||

— ౪ వ అధ్యాయము — ౪౧ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు —

మధుసూదనసరస్వతీయము: — సర్వానర్థమూలమగు నిష్ఠిసంశయమును నిరాకరించుటకై యాత్మ నిశ్చయరూపమగు సుపామమును జెప్పుచు ద్వితీయ తృతీయాధ్యాయములచే జెప్పబడినదియు. పూర్వ విధభూమికాభేదమున కర్మజ్ఞానరూపముగ ద్వివిధమునగు బ్రహ్మనిష్ఠను యీశ్లోకమున నుపసంహరించుచుండెను: — భగవద్రాధానరూపమగు సమత్వబుద్ధిచే భగవత్సమర్పితములగు కర్మములకలవాడు యోగసంన్యస్తకర్మ డనబడును. లేక పరమార్థ దర్శనరూపమగు యోగముచే సంన్యసింపబడిన కర్మములకలవాడు యోగ సంన్యస్తకర్మ డనబడును. అట్టివాడును, “సంశయమున్నచో యోగసంన్యస్తకర్మత్వ మెట్లువచ్చును” అను, యాశంకవై జెప్పుచున్నాడు. “జ్ఞానసంఛిన్నసంశయః” అత్సవత్సవజ్ఞానముచే విచ్ఛిన్న సంశయములుకలవాడును: — “విషయములయందుకల్గు పారవశ్యరూపమగు ప్రమాదములు సంభవించునపుడు జ్ఞానమెట్లుకలగును” అను నాశంకవై జెప్పుచున్నాడు. “అత్సవంతం” ప్రమాదరహితుడై యెల్లప్పుడు సావధానుడగునట్టివానిని “కర్మాణి” లోకసంగ్రహము నిమిత్త మాచరింపబడునవిగాని వృథాచేష్టారూపములు యగును కాని శరీరకర్మల “సనిబధ్నంతి” ఇష్టానిష్టమిశ్రితములనారంభింపవు.

గీ

దస్మా దక్షానసంభూతం హృత్స్థం జ్ఞానాసినాఽఽత్మనః ।

ఛిత్వైవం సంశయం యోగ మాతిష్ఠో త్తిష్ఠభారత!

॥౪౨॥

ఇతి శ్రీ మహాభారతే శతసాహస్యాం సంహితాయాం వైయాసిక్యాం భీష్మపర్వః

శ్రీమద్భగవద్గీతా నూపనిషత్సు బ్రహ్మవిద్యాయాం యోగశాస్త్రే శ్రీకృష్ణార్జున

సంవాదే జ్ఞానకర్మసంన్యాసయోగోనామ చతుర్థోఽధ్యాయః ॥

పదవిభాగము:— తస్మాత్ = అజ్ఞానసమ్భూతం = హృత్స్థం = జ్ఞానాసినా = ఆత్మనః = చిత్వా = ఏవం = సంశయం = యోగం = ఆతిష్ఠో = ఉత్తిష్ఠ = భారత! ॥౪౧॥

పరిశిషదార్థము:— హే భారత! = భరతాన్వయసంభూతుఁడగు నోయర్జునా!; త్వం = (ఈపద మధ్యాహార్యము) నీవు; తస్మాత్ = ఆ కారణమువలన; (అనగా జ్ఞానసంఛిన్నసంశయములవారు కర్మము లచే బంధింపఁబడినందున) అజ్ఞానసమ్భూతం = అజ్ఞాన = అవివేకమువలన; సంభూతం = జనించినట్టియు, హృత్స్థం = బుద్ధియందున్న; ఏవం = ఈ; సంశయం = సంశయమును; జ్ఞానాసినా = జ్ఞానమునెడి ఖడ్గముచే; చిత్వా = ఛేదించి; యోగం = సమ్యక్కర్మసోపాయముగు కర్మానుష్ఠానమును; ఆతిష్ఠో = చేయుము; ఇదానీం (ఈ. ప. అ.) ఇప్పుడు; యుద్ధాయ = (ఈ. ప. అ.) యుద్ధముకొఱకు; ఉత్తిష్ఠ = నర్పద్దుడవగుము. ॥౪౨॥

శాంకరభాష్యమ్—

యస్మాత్కర్మయోగానుష్ఠానా దశుద్ధిత్యహేతుక జ్ఞానసంఛిన్నసంశయో న నిబధ్యతే కర్మభిర్జ్ఞానాన్నిదగ్ధకర్మత్వాదేవ, యస్మాచ్ఛ్చ జ్ఞానకర్తానుష్ఠానవిషయే సంశయవా నివసత్కత్తి-

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని:—

కర్మయోగానుష్ఠానమువలన నశుద్ధినాశనమునకు హేతుఁడగు జ్ఞానముచే నశింపఁజేయ బడిన కర్మములు కల పురుషుండు జ్ఞానముచే దగ్ధమైన కర్మములు కలవా డగుటంబట్టి కర్మము లచే బంధింపబడ నందునను, జ్ఞాన కర్మానుష్ఠానవిషయమున సంశయముకలనాడు నశించుటవల నను, అవివేకమువలన జనించునట్టి, బుద్ధియందుండునట్టి యీ పాపిష్ఠుమగు సంశయ మాత్మ విషయ మగుటవలన స్వకీయమైన సంశయమును శోకమోహాది దోషములను హరించు సమ్యక్కర్మ సమనెడి ఖడ్గముచే ఛేదించును. ఇది స్థాణువా? పురుషుడా? అను దేవదత్తనిష్ఠసంశయము దేవదత్తనిష్ఠమగు 'నిది స్థాణువు' అను జ్ఞానముచేతనే నివర్తించినట్లాత్మనిష్ఠము, ఆత్మవిషయక

యాత్రామాత్రప్రయోజనములు దేహచేష్టారూపములు. యోగాన్ని నిర్లగ్ధమగుటవలన సిర్విద్యములునగు కర్మము లింధింపనేరవు (ఉక్తిజ్ఞానముచే దేవతజ్ఞానమువలె బ్రహ్మజ్ఞానముచే కర్మము నశించునని యర్థము.) ఈచెప్పుటచే— బ్రహ్మజ్ఞేయగు యతులు— కర్మము లింధకములు కాకుండుటకై యోగముచేసే సర్వకర్మ సంన్యాసము చేయదగునని సూచింపబడినది. ॥౪౧॥

— రవ అధ్యాయము — ౪౨ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు —

మద సూదనరసస్వతీయము:— 'అజ్ఞానసంభూతం' అవివేకమువలన బుట్టునదియు, 'హృత్స్థం' బుద్ధిస్థితమునగుజ్ఞానము ఆశ్రయమగు బుద్ధియు దెలియబడినచో సంశయోచ్ఛేదము సుకరమగునని కారణాశ్రయముల రెంటిని యుపసంహరించెను "ఎవంసంశయం" ఈసంశయమును "ఆత్మనోజ్ఞానాసినా" ఆత్మనిషయకమగు జ్ఞానమునెడి ఉత్తిష్ఠ ఛేదించి "యోగ మాతిష్ఠ" నిష్కామ కర్మయోగము నాచరించుము "ఉత్తిష్ఠభారత" కాన నోభరతవంశోద్భవ! యుద్ధమునకై నర్పద్దుడవుకమ్ము. (భరత

శాంకరభాష్యమ్.—

తస్మాదితి । తస్మాత్పాపిష్ఠ మజ్ఞానసమ్భూత మజ్ఞానా దవివేకా జ్ఞాతం హృత్స్థం హృది బుద్ధౌ
స్థితం జ్ఞానాసినాశోక మోహాదిదోషహరం సమ్యగ్దర్శనం జ్ఞానం తదేవాసిః ఖడ్గ స్తేన జ్ఞానాసినా
ఆత్మసస్పృశ్యాత్మవిషయత్వా త్సంశయస్య । సహ పరస్య సంశయః పరేణ ఛేత్రవ్యతాం
పాప్రస్తౌ యేన స్యస్యేతి విశేష్యతేత ఆత్మవిషయోఽపి స్వప్యైవ భవతి । చిత్వేనం సంశయం
స్వవినాశహేతుభూతం యోగం సమ్యగ్దర్శనోపాయకర్మానుష్ఠాన మాతిష్ఠ కుర్విత్యర్థః । ఉత్తి
ష్ఠేదాసీం యుద్ధాయ భారతేతి । ౪౨

ఇతి శ్రీమత్పరమహంసపరివ్రాజకాచార్యగోవింద భగవత్పూజ్యపాదశిష్య
శ్రీమచ్ఛంకరభగవతః కృతౌ శ్రీమద్భగవద్గీతాభాష్యే బ్రహ్మయజ్ఞ
ప్ర శం సా నా మ చతుర్థోఽధ్యాయః ।

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని.—

మునగు సంశయ మాత్మనిష్ఠజ్ఞానముచేతనే నివర్తించును. కాన విష్ణుదత్తునియందుండు సంశయ
ము దేవదత్తుడు ఛేదించుటకు వీలుకాదు. కనుకనే మూలమునందు “ఆత్మనః” అను విశేషణము
విన్యసింపబడెను. కాననాత్మవిషయకమగు సంశయ మాత్మసంబంధియే యగును. అట్టి స్వవినాశ
మునకు హేతుభూతమైన యీసంశయమును జ్ఞానాసినే ఛేదించి సమ్యగ్దర్శనోపాయమగు
కర్మానుష్ఠానమునాచరించునని యర్థము. అట్లగుచో నీయాజ్ఞచేఅగ్నిహోత్రాదికర్మములనాచ
రించెదను. యుద్ధమునుండి విరమించెదను. అనెదవా ? నీవు భరతాన్వయసంభూతుడవు.
అట్టిక్షత్రియులు నిత్యకర్మానుష్ఠానపరులు. యుద్ధమనునదిక్షత్రియులకు నిత్యకర్మము. అట్టి నిత్య
కర్మమును వదలుట నీకు దగదు. కాన నోయర్జునా ! యిపుడు యుద్ధము కొరకు లెమ్ము.

ఈయధ్యాయముచే యోగము కృత్రిమ మనుటయు, శ్రీకృష్ణుడగు భగవంతు డనీశ్వ
రుండనియు, అనెడి శంకను తొలగించి బహిరంగసాధనములగు సాహంగనమస్కార పరిపూర్ణ
సేవలవలసను, అంతరంగసాధనములగు శ్రద్ధా తత్పరత్వ సంఘతేంద్రియత్వములవలసను గలి

వంశోద్భవుని యుద్ధోద్యమము నిష్ఫలముకాదని భావము ‘శ్లో. స్యస్త్రి స్త్రిశక్తితోధేన భక్తిశక్తిర్దే దృశీ
కృతే ॥ ధీపాతుః కంఠనిష్ఠాప హర దేహోపపాదితా ॥ ఈయధ్యాయమునందు శ్రీకృష్ణపరమాత్మచే నను
పరమేశ్వరునిగా బోధించి, భక్తిశ్రద్ధా ర్థపరచబడెను. కర్మనిష్ఠయాత్మజ్ఞాన హేతువుగనువనన్యసింపబడెను.

ఇట్లు శ్రీమద్మనూదనసరస్వతివించిత శ్రీమద్భగవద్గీతాచతుర్థాధ్యాయగూఢార్థదీపికకు
“తర్కరత్న, న్యాయవేదాంతవిద్యాపారీణ, దర్శనాలంకార” బుఠును అప్పన్నకావ్య
వి ర చి త తా త ప ర ధ్ బో ధి ని స మా ప్త ము .

శంకరానందీయము: — “ఎట్లు జ్ఞానాంభి సుంశయముడగుటచే యోగవ్యస్తసర్వకర్ముడే
బ్రహ్మవిదవోష్టుడు, కర్మబంధ కనిర్ముక్తుడు నగుచుండెనో యట్లే నీవుగూడ జ్ఞానసంభిన్న సుఖయుములు

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

గిన సమ్యక్సర్వసముపలస నశేషానర్థ నివృత్తిపూర్వకముగజీవునకు బ్రహ్మభావమును బోధించి, సర్వోత్కృష్టమగు నాత్మస్వరూపమునందు సంశయములేనివాని కధికారముండుటవలన నశేష దోషసహిత సంశయములను వీడి యుత్తముడు, జ్ఞాననిష్ఠాపరుడు నగువానికి కర్మనిష్ఠ స్థాపించబడెను. ||౪౨||

ఇట్లు నూరువేలసంఖ్యగలిగి, వ్యాసప్రోక్షము, సంహితారూపము నగు మహాభారతము నందంతర్గతమైన భీష్మపర్వము నందున్న యుపనిషద్బ్రాహ్మము, బ్రహ్మవిద్యారూపమును, యోగశాస్త్రము నగు భగవద్గీతలయందున్న శ్రీకృష్ణార్జున సంవాదమునందుగల జ్ఞాన కర్మ సంన్యాసయోగమును పేరి చతుర్థాధ్యాయమునకు గౌతమసగోత్రుండగు “తర్కరత్న, న్యాయవేదాంత విద్యాపారిణ, దర్శనాలంకార” బులుసు అప్పన్నశాస్త్రిచే రచయింపబడిన యానందగిరియ వ్యాఖ్యానుసృత శ్రీభగవద్గీతా శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని సమాప్తము హరిః ఓమ్ తత్సత్ ! (శ్రీః శ్రీః శ్రీః)

కలవాడవై యోగముచే సర్వకర్మలనువిడచినవాడవై కర్మనిష్ఠుడవుకమ్ము” అని యీ శ్లోకమున జెప్పుచు వాడు:— సంశయములుకలవానికి కర్మజ్ఞానయోగములలో నొక దానియందును బ్రవృత్తిరంభంబును. కాన సుఖయభోష్టుడగును. అందుచే నోభరతివంశోర్భవుడవగు యర్జునా! నీవు అవిక్రియ బ్రహ్మత్వత్వాదవర్సరూపమగునజ్ఞానముచే బుట్టునదియు, నీహృదయమునందుండునదియునగుసంశయమును (“మోక్షసాధనము జ్ఞానమా? మరొకటియో? జ్ఞానమేయైన నది పరోక్షమా? కాక నపరోక్షమా? జ్ఞానముచేనవిద్యాతత్కార్యముల నిశ్చేషనివృత్తియగునా; కాదా? అను మొదలగుసంశయము) “బ్రహ్మనేనేను” అనడి బ్రహ్మత్వైక్యస్వరూపమగు జ్ఞానమునెడి ఖడ్గముచే ఛేదించి కర్మయోగమునాచరింపుము. (యుద్ధముచేయుము.)

ఇట్లు శ్రీశంకరానంద సరస్వతీవిరచిత శ్రీమద్భగవద్గీతా చతుర్థాధ్యాయగీతాతాత్పర్యబోధినికి “తర్కరత్న, న్యాయవేదాంత విద్యాపారిణ దర్శనాలంకార”

బులుసు అప్పన్నశాస్త్రిచే రచయింపబడిన

తాత్పర్యబోధిని సమాప్తము.

శ్రీధరీయము:—ఓభరతవంశోర్భవుడవగు యర్జునా! అజ్ఞానసంభూతము, హృదయసంస్థితము, శోకమోహాదికము నగు సంశయమును దేహాత్మవివేకరూపమగు ఖడ్గముచే ఛేదించి పరమాత్మజ్ఞానోపాయము గుకర్మయోగమునాచరింపుము. అందునను ప్రధమమున విస్తృతమగుయుద్ధము నాచరింపుము. (ఇట “భారత” అను సంబోధనముచే ఉత్తరీయుడవగు నీకుయుద్ధముచేయుట స్వనర్భమని సూచింపబడెను.) శ్లో! పుమశస్తాచిభేదేన కర్మజ్ఞానమయీ ద్విధా. నిష్టోక్తాయేన తవగంచేకారిం సంశయసంచివం” (ముముక్షువగుపురుషునియవస్థానభేదముచే (అధికారమునుబట్టి) రెండువిధములుగ (కర్మజ్ఞానరూపముగ) నిష్ఠనుపదేశించినసంశయవిచ్ఛిత్తి నొనరించిన శ్రీకృష్ణభగవవానునకు నమస్కారము)

ఇట్లు శ్రీధరస్వామికృత చతుర్థాధ్యాయసుబోధికి “తర్కరత్న, న్యాయవేదాంత విద్యాపారిణ దర్శనాలంకార” బులుసు అప్పన్నశాస్త్రి విరచిత తాత్పర్యబోధిని సమాప్తము.

సదానందియము:— శ్లో॥ స్వస్మిన్నీశత్యతోధా ద్భగవతి సుతనా భక్తి రాహిత్యా, ధీహిమః కర్మనిష్ఠా క్రితుభిరపి తథా జ్ఞానవిరోధాత్ । సత్యం బ్రహ్మైకైకతత్వం ప్రతిపద ముచితం శ్రీకృష్ణ మిథ్యాశ్వమేనం, యేన శ్రీకాంతిదామ్నా శమిహ మురరిపుం కృష్ణమేచారమే ॥ (యే శ్రీకృష్ణ పరమాత్మచే సూక్ష్మరూపుడగు (నిర్గుణస్వరూపుడగు) తనను పరమేశ్వరునిగ బోధించి కృతముగు భక్తిప్రతి పాదించబడెనో, మరియు ఫలాభిసంధి రహితముగ చేయబడిన యజ్ఞాదికర్మలు చిత్తనైర్మల్య జగదవ్వారమున జ్ఞానపాతువులగును. గాన కర్మనిష్ఠ వైవిధ్యమున జ్ఞానకారణమనియు, అధికారియగు ముముక్షువు కర్మలను సంవృతించి జ్ఞాననిష్ఠ వాళ్యియింపదగుననియు, ఇది సాక్షాత్క్షానసాధకముగాన యుత్తమనిష్ఠ యనియు, బ్రహ్మైకైకతత్వము సత్యమనియు, దృశ్యమగు కర్మము మిథ్యమనియు ముచితేకేనబడెనో యట్టి శ్రీకృష్ణపరమాత్మనే నేవాళ్యియించెదను.)

ఇట్లు శ్రీసదానందపరస్వతీవీరచిత చతుర్థాధ్యాయ భావప్రకాశకు

“తర్కరత్న, న్యాయవేదాంత విద్యాపారిణి, దర్శనాలంకార”

బులుసు అప్పన్నకాస్త్రివీరచిత తాత్పర్యబోధిని

స మా వ్ర ము.

భాష్యోత్కర్షదీపిక:— అశ్రుజ్ఞానము చిత్తశుద్ధిలభ్యమగునది యగుచలనను, సంశయాత్సనశించును కనుకను జ్ఞానసంచ్ఛిన్నసంశయము కర్మలచే బంధింపబడదు కావునను సంశయము అతిపాపిష్ఠము అజ్ఞాన సంభవమగు అట్టి సంశయమును శోక మోహాది దోషహరమగు సమ్యక్సృజనును బుద్ధమచే చేపించి యాశ్చ జ్ఞానోపాయభూతమగు కర్మయోగము నాచరింపుము. ప్రస్తుతము స్వధర్మమగు యుద్ధముచేయుటకై లెమ్ము (ఇట “భారత!” అను సంబోధనముచే యుద్ధముచేయుటకు తగుమని నూచింపబడెను.) ఈ చతుర్థాధ్యాయమున యోగము సంప్రదాయ సిద్ధమనియు, శ్రీకృష్ణభగవానుని సర్వజ్ఞునియు, పరమేశ్వరుడనియు పరిపాదించి యోగ్యతాసంపత్తికై కర్మనిష్ఠుడు, తత్కార్యమగు జ్ఞాననిష్ఠుడు అర్చ్యుత్వమనుగు దానిగను ప్రతిపాదించి జ్ఞాననిష్ఠావిషయమై పండితాధికారులను బహిరంగసాధకముగను శిష్యావీరము నంతరంగసాధకముగను నిరూపించి అజ్ఞాననిష్ఠకు సర్వాసర్వనిష్ఠుత్తిచేసగు బ్రహ్మభావమును విముగ జెప్పి సంశయము నతిపాపిష్ఠమగు దానిగ జెప్పి యట్టి యశేషదోష భూయిష్ఠమగు సంశయమును విడచి యుత్త మాధికారి జ్ఞాననిష్ఠవాళ్యియింపదగుననియు, అనధికారి కర్మనిష్ఠవాళ్యియింపదగుననియు నిరూపింపబడెను.

ఇట్లు శ్రీధనపతిసూరివీరచిత భాష్యోత్కర్షదీపికకు “తర్కరత్న న్యాయవేదాంత

విద్యాపారిణి, దర్శనాలంకార” బులుసు అప్పన్నకాస్త్రి

వీరచిత తాత్పర్యబోధిని స మా వ్ర ము.

పరమార్థప్రసా:— శ్లో॥ బాహ్యం కర్మాగమోక్తం ద్వివిధమపి విశిష్టతలం తద్వికర్మ

స్వాత్మచాపకర్మ యత్సాగ్ధ రమృతవల ముతః కర్మనైష్కర్మ్యయోస్తు ।

అనోన్యం సాహచర్యం భవతి తదఖిలం మామిహోద్దిగ్య కార్ణం

తద్వై బ్రహ్మర్పణంస్యా ద్విచిధయజుతః ప్రాహ పార్థం చతుర్థే ॥

వేదోక్తమగు బాహ్యమైన రెండువిధములగు కర్మలను నశించు ఫలముకలవై వికర్మ యనుమించును. కర్మయే యకర్మయగుచో మోక్షమే ఫలము కలదగును. కానకర్మనైష్కర్మ్యమువలనోన్యస్యము సాహచర్యము సంభవించుచున్నది. నిఖిల కర్మలనున్న ద్వేషించియనగింపి, అట్లుచేయుటయే నిఖిల యాగమునాచరించువానికిబ్రహ్మర్పణమనిపించుకొనునని ఈ యధ్యాయమునందర్బుమనకు శ్రీకృష్ణపరమాత్మ బోధించెను.

ఇట్లు పరమార్థప్రసాకు “దర్శనాలంకార” బులుసు అప్పన్నకాస్త్రి వీరచిత

తాత్పర్యబోధిని స మా వ్ర ము.

శుభము.

శ్రీభగవద్గీతా శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని

శ్రీ భ గ వద్గీ తా శాంకరభాష్యమ్.

పంచమోఽధ్యాయః

సంన్యాసయోగః

అర్జున ఉవాచ:—

శ్లో॥

సన్యాసం కర్మణాం కృష్ణ ! పున ర్యోగం చ శంససి ।

యచ్ఛేయ ఏతయో రేకం త న్నే బ్రూహి నునిశ్చితమ్ ।

పదవిభాగము:—అర్జునః ఉవాచ సంన్యాసం కర్మణాం కృష్ణ ! పునః యోగం చ శంససి యత్ శ్లో॥
శ్లో॥ యచ్ఛేయ ఏతయో రేకం త న్నే బ్రూహి నునిశ్చితమ్ ।

పరిశిష్టాద్ధామము:— అర్జునః అర్జునుడ; ఉవాచః అతః; (ప్రశ్నించెను.) పౌకృష్ణః ఓశ్రీకృష్ణ
పరమాత్మా!; కర్మణాం కర్మలయొక్క; సంన్యాసం పరిత్యాగమును; శంససి చెప్పుచుంటివి; చనః తిరిగి;
యోగంచ కర్మానుష్ఠానమును; శంససి (ఈపదమావృత్తము) చెప్పుచుంటివి; ఏతయోః ఈకర్మానుష్ఠాన,
కర్మసంన్యాసములలో; యత్ ఏది; శ్లో॥ యచ్ఛేయమైందో; తవ (ఈపదమధ్యాహార్యము) నీకు; నునిశ్చి
తం అభిప్రేతమైన; తత్ అ; ఏకం ఒకదానిని; మే నాకు; బ్రూహి చెప్పుము. ॥౧॥

— † గీ వ అధ్యాయము — ౧ వ శ్లోకవ్యాఖ్యావిశేషములు † —

మాధునూదనసరస్వతీయము:— ఇంతకబూర్వము తృతీయచతుర్థాధ్యాయములయందు కర్మ, జ్ఞాన
ములు నిర్ణయింపబడినవి. ప్రస్తుతము పంచమపాద్యధ్యాయములచే గర్భితత్వాగములు నిర్ణయింపబడుచున్నవి
తృతీయ ధ్యాయమున “జ్యాయసీచేత్కర్మణస్తే” అను మొదలగుదానిచే నర్జునుచే ప్రశ్నింపబడి శ్రీకృష్ణ
పరమాత్మ- జ్ఞాన, కర్మలు వికల్పముగ గాని, సముచ్చముగగాని, మోక్షకారణములు కానేరవు. కాన
యధికార భేదమునుఓట్టి జ్ఞానసిద్ధయ, కర్మసిద్ధయ నాశ్రయింపదగునని “లోకేస్మిన్ద్వివిధాన్విధాన్” అను
దానిచే నిర్ణయించెను. అజ్ఞానాధికారికమగు కర్మ జ్ఞానముతో సముచ్చయమును పొందనేరదు, (జ్ఞానము,
కర్మరెండునుకలసి మోక్షమునుగూర్చి కారణముకావనుట) యేమన ? జ్ఞానము కర్మాధికారపాతవగు
భేదబుద్ధిని పొంగొట్టునదగుటచే తేజస్తీమిరములవలె పంపురవిరుద్ధములగు జ్ఞానకర్మలు రెండును ఒకేమారు
పంభించుటకుదురదు గాన నారెండునుకలసి మోక్షమునకు కారణమునుట యనుపపన్నము. అజ్ఞానమువలె
కర్మ స్వతంత్రముగ కారణముకాదు. జ్ఞాన కార్యమగు సజ్జాననాశము కర్మలచే చేయుట యశక్యముగాన

శాంకరభాష్యమ్:—

నేన యోగం చక్ర కర్మానుష్ఠానలక్షణ మనుత్థితే త్యక్తవాన్ | తయోరుభయోశ్చ కర్మానుష్ఠానకర్మ సంన్యాసయోగస్థితిగతివ త్వరస్పరవిరోధాదేకేన సహకర్తు మశక్యత్వా త్కాలభేదేనచానుష్ఠాన విధానాభావా దర్థాదేతయో రన్యతరకర్తవ్యతాప్రాప్తౌ సత్త్వాం యత్రప్రశస్యతర మేతయోః కర్మానుష్ఠాన కర్మసంన్యాసయో స్తత్కర్తవ్యం నేతరదిత్యేవం మన్యమానః ప్రశస్యతరభుభత్స యోఽర్జున ఉవాచ 'సంన్యాసం కర్మణాం కృష్ణ !' (౧-౨-౧) ఇత్యాదివా |

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

చెప్పటవలన జిజ్ఞాసువునకు సర్వకర్మసంన్యాసము నూచింపఁబడెను. 'జ్ఞానాగ్నిః' అనుదానిచే- 'తద్విద్ధి ప్రణిపాతీన' అనుశ్లోకమునందు జ్ఞానప్రాప్త్యపాయమగు సాష్టాంగనమస్కారాదిక మును చెప్పి పొందబడిన జ్ఞానముచే నతిశయమాహాత్మ్యముకలవానిచే సర్వకర్మల నివృత్తియే యని సంపదగినదని చెప్పించుట జిజ్ఞాసువునకు శ్రీకృష్ణపరమాత్మచే జ్ఞానమును కొరెడువానికి సంన్యాసమునందే యధికారమని చూపఁబడెను. 'యోగసంన్యస్తకర్మాణం' అనుదానిచే-జ్ఞానముచే సంఘిన్నమైన నిజలసంశయములు కలిగినట్టియ, అట్టి జ్ఞానమువలననే సర్వకర్మలను సంన్యసించి నట్టియ, వశీకృత మగు కార్యకరణసంఘాతముకల పురుషుని ప్రాతిభాసికమగు కర్మములు బంధించవని రెండు విధములగు సంన్యాసములు శ్రీకృష్ణునిచే చెప్పఁబడెను.

అట్లగుచో కర్మసంన్యాసమే జిజ్ఞాసువుచేతను జ్ఞానిచేత నాచరణీయమైనదగుటవలన కర్మానుష్ఠానముపాదేయము కాదని శంకింపఁజనదు. "ఛిత్వైవం సంశయం యోగ మాతి ష్టోత్తమభారత!" అనుదానిచే కర్మానుష్ఠానరూపమగు యోగము ననుష్ఠింపుమని శ్రీకృష్ణపర మాత్మయే చెప్పెను.

ఇట్లు శ్రీకృష్ణపరమాత్మ కర్మ, కర్మసంన్యాసములను చెప్పినచో నారెండు నేకపురు షునిచే ననుష్ఠింపదగినవగుటవలన విరోధ మేమియు లేదని శంకింపజనదు. నారెండును యేక పురుషానుష్ఠేయములనగ (1) నొకసమయముననే యేకపురుషానుష్ఠేయములా? లేక (2) ముందుగ కర్మయోగము ననుష్ఠించి యనంతరమున కర్మసంన్యాసమునుష్ఠేయమా? కర్మానుష్ఠా నకర్మసంన్యాసము లనెడి రెండును స్థితిగతులవలె పరస్పరవిరుద్ధము లగుటవలన నొకపురుషు నిచే నేకకాలమున ననుష్ఠించుటకు శక్యము కానందున ప్రధమపక్షము సంభవింపదు. కర్మాను ష్ఠానానంతరమున కర్మసంన్యాసమనుష్ఠేయమని విధింపనందున ద్వితీయపక్షము సంభవింపదు.

వలెను. ఈ పక్షముననే "అమేతం వేదానువచనేన బ్రాహ్మణా ఓవిదిషన్తి యక్షైర దానేన తపసాఽ వాశకేన" (వేదాను: చరము:చేతను, యజ్ఞము:చేతను, దానము:చేతను, తపస్సు:చేతను, నిరశవృత్తముల చేతను బ్రాహ్మణులీయాత్మస్వరూపము నె తెలిసికొనుటకిచ్చగించుచుండిరి.) అని శ్లోతిబోధించుచుండెను. "సర్వంకర్మాఖిలంపార్థ జ్ఞానేహి:మాప్యతే" అను భగవద్వచనముగూడ నీవిషయమునే బోధించు చున్నది. ఈ పక్షముగనే సర్వకర్మలు జ్ఞానమునిమిత్తము, సర్వకర్మసంన్యాసము జ్ఞానార్థమనియు

శాంకరభాష్యమ్ —

నేన యోగంచక్రస్థానస్థానలక్షణ మనుత్థితేత్తుక్తవాన్ | తయోరుభయోశ్చక్రస్థానకర్మ సంన్యాసయోగస్థితిగతివ త్వరస్పరవిరోధాదేకేన సహకర్తు మశక్యత్వాత్కాలభేదేనచానుష్ఠాన విధానాభావా దధాదేతయో రవ్యతరకర్తవ్యతాప్రాప్తౌ సత్త్వం యత్రప్రశస్యతర మేతయోః కర్మానుష్ఠాన కర్మసంన్యాసయో స్తత్కర్తవ్యం నేతరదిత్యేవం మన్యమానః ప్రశస్యతరభుభత్స యోఽర్జున ఉవాచ 'సంన్యాసం కర్మణాం కృష్ణ !' (౩-౧-1) ఇత్యాదినా |

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని —

చెప్పటవలన జిజ్ఞాసువునకు సర్వకర్మసంన్యాసము నూచింపఁబడెను. 'జ్ఞానాగ్నిః' అనుదానిచే- 'తద్విద్ధి ప్రణిపాతీన' అనుశ్లోకమునందు జ్ఞానప్రాప్త్యపాయమగు సాష్టాంగసమస్కారాదిక మును చెప్పి పొందబడిన జ్ఞానముచే నతిశయమాహాత్మ్యముకలవానిచే సర్వకర్మల నివృత్తియే యని సంపదగినదని చెప్పచుండెడి శ్రీకృష్ణపరమాత్మచే జ్ఞానమును కొరెడువానికి సంన్యా సమునందే యధికారమని చూపఁబడెను. 'యోగసంస్యస్తకర్మాణాం' అనుదానిచే-జ్ఞానముచే సంఘిన్నమైన నిజలసంశయములు కలిగినట్టియూ, అట్టి జ్ఞానమువలననే సర్వకర్మలను సంస్యసించి నట్టియూ, వశీకృత మగు కార్యకరణసంఘాతముకల పురుషుని ప్రాతిభాసికమగు కర్మములు బంధించవని రెండు విధములగు సంన్యాసములు శ్రీకృష్ణునిచే చెప్పఁబడెను.

అట్లగుచో కర్మసంన్యాసమే జిజ్ఞాసువుచేతను జ్ఞానిచేత నాచరణీయమైనదగుటవలన కర్మానుష్ఠానముపాదేయము కాదని శంకింపఁజనదు. "చిత్త్వైవం సంశయం యోగ మాతి ష్టైష్ఠ్యభారత!" అనుదానిచే కర్మానుష్ఠానరూపమగు యోగము ననుష్ఠింపుమని శ్రీకృష్ణపర మాత్మయే చెప్పెను.

ఇట్లు శ్రీకృష్ణపరమాత్మ కర్మ, కర్మసంన్యాసములను చెప్పినచో నారెండు నేకపురు షునిచే ననుష్ఠింపదగినవగుటవలన విరోధ మేమియు లేదని శంకింపఁజనదు. నారెండును యేక పురుషానుష్ఠేయములనగ (1) నొకసమయముననే యేకపురుషానుష్ఠేయములా? లేక (2) ముందుగ కర్మయోగము ననుష్ఠించి యనంతరమున కర్మసంన్యాసమనుష్ఠేయమా? కర్మానుష్ఠా నకర్మసంన్యాసము లనెడి రెండును స్థితిగతులవలె పరస్పరవిరుద్ధము లగుటవలన నొకపురుషు నిచే నేకకాలమున ననుష్ఠించుటకు శక్యము కానందున ప్రథమపక్షము సంభవింపదు. కర్మాను ష్ఠానానంతరమున కర్మసంన్యాసమనుష్ఠేయమని విధింపనందున ద్వితీయపక్షము సంభవింపదు.

వలెను. ఈ పయమునే "అమేతం వేదానువచనేన బ్రాహ్మణా పిదిష్యన్తి యజ్ఞేన దానేన తపనాఽ వాశకేన" (వేదానుః చరముచేతను, యజ్ఞముచేతను, దానముచేతను, తపస్సుచేతను, నిరశవృత్తముల చేతను బ్రాహ్మణలీయాత్మస్వరూపము నెఱిసికొనుటకిచ్చుచుచుండిరి) అని శుక్తిబోధించుచుండెను. "అర్చంకర్మాఖిలపార్థ జ్ఞానేఽఃమావ్యతే" అను భగవద్వచనముగూడ నీవిషయమునే బోధించు చున్నది. ఈ ధముగనే అర్చకర్మలు జ్ఞానమునిమిత్తము, సర్వకర్మసంన్యాసము జ్ఞానాత్మమనియు

కాంకరభాష్యమ్:—

(2) నను చాత్మవిదో జ్ఞానయోగేన నిష్ఠాం ప్రతిపిపాదయిషుః పూర్వోదాహృతై ర్వచనై ర్భగవాన్సర్వకర్మ సంన్యాస మనోచ న్న త్వనాత్మజ్ఞ స్యాతశ్చ కర్మానుష్ఠాన, కర్మ సంన్యాసయో ర్భిన్నపురుషవివక్షయా దన్యతరస్యప్రశస్య తరత్వబుభుత్సయా ప్రశ్నోఽనుపపన్నః | సత్యమేవ, త్వదభిప్రాయేణ ప్రశ్నో నోపపద్యతే-ప్రశ్నః స్వాభిప్రాయేణపునః ప్రశ్నో యుజ్యత ఏవేతి వదామః | కథం ? పూర్వోదాహృతై ర్వచనై ర్భగవతా కర్మసంన్యాసరహ్య కర్తవ్యతయా వివక్షితత్వా త్రాప్తాశ్చ మన్తరేణచ కర్తారం తస్య కర్తవ్యత్వాసంభవాత్ | అనాత్మనిదపి కర్తా పక్షే ప్రాప్తోఽనూద్యత ఏవ, న పున రాత్మచిత్తైకత్వమేవ సంన్యాసరహ్య వివక్షిత మితి |

కాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

నేమిచేయవలెననిన అర్థాత్తు యీ కర్మయోగకర్మసంన్యాసములలో నేదోయొకటి కర్తవ్యమగునని యన్యతరమునకుకర్తవ్యత్వము ప్రాప్తించును. అదియెట్లుననిన? (తున్నివృత్తికి కారణములురెండు స్వతంత్రముగ నుండునపుడు అవి వై ద్యశాస్త్రముచే పరస్పరవిరుద్ధములైన, నారెంటిలో నొక దానినే స్వీకరించవలెను. అందుడేనిని స్వీకరించవలెననిన ? ఆరెంటిలో నేది ప్రశస్యతరమో యది స్వీకార్యమగునని ప్రశస్యతరమును తెలిసికొనుటకుప్రశ్నించినటుల) శ్రేయఃప్రాప్తికి సాధనములుగ శ్రీకృష్ణపరమాత్మచే నుపదిష్టమైన పరస్పరవిరుద్ధములగుటచే నొకేకాలముం దేక పురుషానుష్ఠేయములు కాని, విధిలేమింజేసి భిన్న కాలమునం దనుష్ఠేయములు కాని కానట్టి కర్మయోగ, కర్మసంన్యాసములలో నేది ప్రశస్యతరమో యది యనుష్ఠేయము, ఇతర మగునదనుష్ఠేయము కాదని తలచి ప్రశస్యతరమగుదానిని తెలిసికొనుచుచే నర్జునుడు 'సంన్యాసంకర్మణాంకృష్ణ పున ర్యోగంచ శంససి | య చ్రేచ్ఛేయ ఏతయో రేకం త న్మే బూరి హిసునిశ్చితమ్' అని ప్రశ్నించెను.

పూర్వపక్షము:— (2) ఆత్మవేత్తకు జ్ఞానయోగముచే నిష్ఠను చేప్పదలచినవాడై, శ్రీకృష్ణపరమాత్మ 'స యుక్తః కృత్స్నకర్మకృత్, జ్ఞానాగ్నిదగ్ధకర్మాణం" ఇత్యాది పూర్వోదాహృతవచములచే సర్వకర్మసంన్యాసమును జెప్పెను. అనాత్మజ్ఞాన కట్టి సంన్యాసమును చెప్పలేదు. కాన, కర్మానుష్ఠాన మజ్ఞానికి, కర్మసంన్యాసము జ్ఞానికి యగుటవలన (రెండు నొక పురుషునకు ప్రాప్తించనందున) కర్మ, కర్మసంన్యాసములలో నేదో యొకటి ప్రశస్యతరమగు దానినితెలిసికొను నిచ్చుచే యర్జునుడు ప్రశ్నించె నని చెప్పట యుపపన్నము కాదు.

సిద్ధాంతము:— సత్యమే. వాదవగు నీయభిప్రాయానుసారముగ యర్జునప్రశ్నము గరిపడదు. ప్రశ్నయనునది ప్రాశ్నికుని యభిప్రాయముచే నుడువబడునకాని వాది యభిప్రాయముచే ప్రాశ్నికుడు ప్రశ్నింపడు. ప్రాశ్నికుని యభిప్రాయముచే నగునో యీ యర్జున ప్రశ్న ముపపన్నమే యగును. ప్రప్రయోగ్గ యభిప్రాయ మెట్టిదనిన? పూర్వోదాహృతమగు

శాంకరభాష్యమ్—

(3) ఏవం మన్వానస్యాష్టసస్య కర్మానుష్ఠాన, కర్మసంన్యాసయో రవిద్యత్పురుషకర్తృ కత్వ మప్యస్తీతి పూర్వోక్తేన ప్రకారేణ తయోః పరస్పరవిరోధా దన్యతరస్య కర్తవ్యత్వే ప్రాప్తే ప్రశస్యతరంచ కర్తవ్యం నేతరదితి ప్రశస్యతరవిదిషయా ప్రశ్నో నానుపపన్నః ।

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని:—

సయుక్తః కృత్స్నకర్మకృత్, జ్ఞానాగ్నిదగ్ధకర్మాణంఽథిత్యాదులచే కర్మసంన్యాసము కర్తవ్యముగ భగవద్వివక్షితమగుటచే నట్టి కర్మసంన్యాసమునకు ప్రాప్తాన్యములేనిదే కర్తనుగూర్చి యాసంన్యాసము కర్తవ్యము కానందున జ్ఞాని అట్టిసంన్యాసమున కధికారియగు నట్లజ్ఞానికూడ కర్తగ పక్షమునందు ప్రాప్తించుచుండును. అట్టి యజ్ఞానికూడ నిట్లే యనువదించబడును. పూర్వోక్త వచనములచే నాత్మవిత్తే సంన్యాసమునకు గర్తగ వి. త్త చేయబడలేదు. ఆత్మవేత్తయే సంన్యాసమునకు కర్తగ పూర్వోక్త వచనములచే వివక్షచేయబడినచో కర్తృంతరపర్యుదాసయు సంన్యాస విధియు అని అర్థభేదముచే వాక్యభేదము సంభవించెడిది.

(3) కర్మానుష్ఠాన, కర్మసంన్యాసముల కవిద్యత్కర్తృకత్వముగూడ కలదని తలచుచున్న యర్జునుని ప్రశ్న (‘కర్మానుష్ఠాన కర్మసంన్యాసములకు పరస్పర విరోధమువలన నేక కాలమునం దేకపురుషాన్యథేయత్వము లేనందునను, భిన్నకాలమున ననుష్ఠానవిధి లేనందున నేకపురుషాన్యథేయత్వము సంభవింపనంగునను, కర్మానుష్ఠాన, కర్మసంన్యాసములలో నేదో యొక టన్యథేయమని ప్రాప్తించుచుండ నారెంటిలో నేది ప్రశస్యతరమో యది యన్యథేయము, ఇతరమగున దన్యథేయముకాదు’ అని ప్రశస్యతరమును తెలుసుకొనుచున్నచే నైన ప్రశ్న) మనుపపన్నము కాదు (యపపన్నమే యగును.)

“ఏత మేవ ప్రవాక్రజీవో లోకమిచ్ఛంతః ప్రవక్రజీవీ” ‘శాంతోదాంత ఉపరత స్తితితు స్సచూహితో భూత్వా త్మస్మేవాత్మానం పశ్యేత్” ‘త్యజతై వ హి త జ్ఞేయం త్యక్తుః ప్రత్య క్షరంవచం’ “సత్కాన్యతే సుఖదుఃఖే వేదా నిమం లోకమముంచ సరిత్యజ్యాత్మావమన్విచ్ఛేత్” ఇత్యాదిశ్లోకులు బోధించుచున్నవి. అందున ఆరాదువకారక, సన్నివత్కృతవకారక ప్రయాజానఘాతములకు సముచ్చయము సంభవించనట్లు విగుర్తములగుటచే యాగవద్యము సంభవించనందున కర్మ, కర్మసంన్యాసములకు సముచ్చయము సంభవించదు. ‘అతిరాత్రే’ పోడశినం గృహ్లాతి, నాతిరాత్రే పోడశినం గృహ్లాతి’ అని పోడశి గృహ్లాగృహణము లేకాగ్ధములగుటచే వాటి కతిరాత్రీయాగమునందు వికల్పము (కొందరు పోడశిగృహణముచేయుట, కొందరు చూచుట) సంభవించునట్లు కర్మ కర్మసంన్యాసములు రెండును ఆత్మజ్ఞానమేఫలముగా కలవగుటచే వికల్పము (కర్మాచరణముచేగాని, కర్మసంన్యాసముచేగాని, జ్ఞానమునుపొందవచ్చుననియు) చెప్పుటకు వీరుపడదు. ఎందువలననీ? కర్మకు పాపక్షయరూపమగు నదృష్టమే ద్వారము. కర్మసంన్యాసమునకు సర్వవిశేషరాహిత్యముగ వేదాంత విచారమునకు తగుసమయమునొసగుటయే, ఇదిదృష్టాంతము. ఇట్టి దృష్టాంతమే కర్మసంన్యాసమునకు జ్ఞానమును బొందుటయందు ద్వారము. కాన నవపూతాదు లారాదువకారకములైనను పండాపూర్వమునకు కారణ

శాంకరభాష్యమ్:—

(1) ప్రతివచనవాక్యార్థనిరూపణేనాపి ప్రస్తుత రిభిప్రాయ ఏవేతి గమ్యతే | కథం? “సంన్యాసకర్మయోగో నిశ్చేయసకరా తయోస్తు కర్మయోగో విశిష్యతే” (గీ. 22) ఇతి ప్రతివచన మేతన్నిరూప్యం కిమనేనాత్మవిత్కర్తృకయో సంన్యాసకర్మయోగయో నిశ్చేయసకరత్వం ప్రయోజన ముక్త్వా తయో రేవ కుతశ్చిద్విశేషా త్కర్మసంన్యాసా త్కర్మయోగస్య విశిష్టత్వ ముచ్యతే? అహోస్త్వి దనాత్మవిత్కర్తృకయో సంన్యాసకర్మయోగయో స్తదుభయ ముచ్యత ఇతి | కించాత్మో యద్యాత్మవిత్కర్తృకయో సంన్యాసకర్మయోగయో నిశ్చేయసకరత్వంతయోస్తు కర్మసంన్యాసా త్కర్మయోగస్య విశిష్టత్వ ముచ్యతే? యదినా నాత్మవిత్కర్తృకయో సంన్యాసకర్మయోగయో స్తదుభయ ముచ్యత ఇతి?

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధని:—

(4) అర్జునుని ప్రశ్నకు ప్రతివచనముగ చెప్పబడిన శ్రీకృష్ణునివాక్యముయొక్క యర్థ పర్యాయోచనచేగూడ ప్రవృత్తయగు యర్జునునియొక్క యభిప్రాయ మవిద్యత్కర్తృకకర్మయోగ, కర్మసంన్యాసములలో నేది శ్రేయస్సాప్సనమను ప్రశ్నయే తోచుచున్నది. శ్రీకృష్ణుని ప్రతివచనమేది? ఎట్లు తన్నిరూపణము? అనెదనా? “సంన్యాసకర్మయోగో నిశ్చేయసకరా తయోస్తు కర్మయోగో విశిష్యతే” అనునదియే శ్రీకృష్ణుని ప్రతివచనము. ఈ వాక్యముచే ఆత్మవిత్కర్తృక కర్మసంన్యాస కర్మయోగములకు నిశ్చేయసకరత్వమును ప్రయోజనమును చెప్పి యారెంటిలో నేదో యొక విశేషమువలన కర్మసంన్యాసముకంటె కర్మయోగమునకు గొప్పదనము చెప్పబడెనా? లేక యనాత్మ విత్కర్తృక కర్మసంన్యాస కర్మయోగములకు నిశ్చేయసకరత్వమును చెప్పి యేదో యొక విశేషమువలన నారెంటిలో కర్మయోగమునకుత్కృష్టత్వము చెప్పబడెనా? ఆత్మవిత్కర్తృకకర్మసంన్యాసకర్మయోగములకు నిశ్చేయసకరత్వమును చెప్పి యేదో యొకవిశేషమువలన కర్మసంన్యాసముకంటె కర్మయోగమునకే యుత్కృష్టత్వము చెప్పబడెను. లేదా యనాత్మోత్కర్తృకకర్మసంన్యాస, యోగములకు నిశ్చేయసకరత్వమును చెప్పి యేదో యొకవిశేషముచే కర్మసంన్యాసముకంటె కర్మయోగమునకే యుత్కృష్టత్వము చెప్పబడెను. అననేమి? యెటుల చెప్పిననేమి? దీనివలన నేమిప్రయోజనము అనెదనా?

మైనటుల కర్మ నియమాపూర్వమగుటచే దృష్టసమవాయయే యగుటవలన (కర్మసంన్యాసమునకు ద్వారమగు వేదాంతవిచారావసరదానరూపమగు దృష్టార్థమునకే కారణమగుటవలన) జ్ఞానమునకు సాధనము కానందున కర్మ, కర్మసంన్యాసముల కేకార్థత్వము సభవము కాదు. కాన కర్మవలననైనను, లేక కర్మసంన్యాసమువలన నైనను జ్ఞానముసంభవించునను వికల్పవక్షము సంభవించదు. మరియు ఆరాదుపకారకము సంపన్నిత్యోపకారకము ఇక ప్రధానార్థమైనను చాటికవికల్పము సంభవించదు. అట్లైనచో ఆరాదుపకారకసంన్నివిత్యోపకారకములగు ప్రయాజావఘాతములకుకూడ వికల్పముసంభవించవలసివచ్చును. అట్లెవరు నంగీరించుట లేదు. కాన కర్మ, కర్మసంన్యాసములు రెండును కృమముగ ననుష్ఠింపదగిరవి.

కాంక్షాభాష్యమే—

(5) అత్యోచ్యతే, ఆత్మవిత్కర్తృకయో ససంన్యాసకర్మయోగయో రసంభవా త్తయో నిశ్చేయసకరత్వః చనం, తదీయాచ్చ కర్మసంన్యాసా త్కర్మయోగస్య విష్టత్వాభిధాన మిత్యేత దుభయ మనుపపన్నమ్ | యద్యనాత్మవిదః కర్మసంన్యాస సత్ప్రతికూల త్స కర్మా నుష్ఠానలక్షణః కర్మయోగసంభవేతాం తదాతయో నిశ్చేయసకరత్వోక్తిః, కర్మయోగస్యచ కర్మసంన్యాసా ద్విశిష్టత్వాభిధాన మిత్యేతదుభయ ముపపద్యతే | ఆత్మవిదస్తు సంన్యాసకర్మ యోగయో రసంభవా త్తయో నిశ్చేయసకరత్వాభిధానం, కర్మసంన్యాసాచ్చ కర్మయోగో విశిష్టత ఇతి చానుపపన్నమ్ | అతాహ—కిమాత్మవిద ససంన్యాసకర్మయోగయో రప్యసంభవః? ఆహ—స్యి దన్యతరస్యాసంభవో? యదా చాన్యతరస్యాసంభవ స్తదా కిం కర్మసంన్యాసస్యోత కర్మయోగస్యే త్యసంభవే కారణంచ వక్తవ్యమితి |

కాంక్షాభాష్యతత్వబోధిని:—

ఈశ్వరయమున చెప్పెద వినుము. ఆత్మవిత్కర్తృకసంన్యాస, కర్మయోగములు సంభవించనందున కర్మసంన్యాస, కర్మయోగములకు నిశ్చేయసకరత్వమును జెప్పట, ఆత్మ విత్కర్తృక కర్మసంన్యాసముకంటె కర్మయోగమున కుత్కృష్టత్వమును జెప్పటయు యనుప పన్నమే. అనాత్మకత్వమునకే కర్మసంన్యాసము, తద్విరుద్ధమగు కర్మయోగము కర్మానుష్ఠాన రూపము సంభవించుచో నపుడారెంటికి నిశ్చేయసకరత్వమును జెప్పట కర్మసంన్యాసము కంటె కర్మయోగమున కుత్కృష్టత్వాభిధాన మనెడి యీ రెండును యుపన్నమగును. ఆత్మజ్ఞునకు, కర్మసంన్యాస కర్మయోగముల యసంభవ మింతకు పూర్వమునందు చూపించ బడెను. అందుయిదిఇట్లుండ ఆత్మవేత్తకు కర్మసంన్యాస, కర్మయోగములు రెండును సంభవించ వా? లేక ఈరెంటిలో నేదో యొకటి సంభవించదా? యేదోయొకటి సంభవించదనినచోఅందు కర్మసంన్యాసము సంభవించదా? లేక కర్మయోగము సంభవించదా? అసంభవమునందు కారణము కూడ జెప్పదగియున్నది

అందునను (1) కర్మసంన్యాసానంతరమున కర్మయాచరించదగినదా (2) కర్మానుష్ఠానానంతరమున కర్మసంన్యాసమా! కర్మసంన్యాసానంతరమున కర్మాచరణమన్నచో పరిత్యజించబడిన పూర్వాశ్రమముచు లెరుగి స్వీకరించుటచే నారూఢపతితుడగుటవలన కర్మానధికారిత్వము. పాపీచరమగు కర్మసంన్యాసమునకు వైయర్థ్యము పాపించును. కాన కర్మ దృష్టార్థముకానందున మొదటస్వీకరించిన సంన్యాసముచేతనే క్షానాధికారములభించుచుండ కర్మసంన్యాసానంతరము కర్మానుష్ఠానమువృద్ధము. మొదటనే భగవదర్పణ ఒప్పెచే సప్రాప్తకర్మానుష్ఠానమువలన సంతఃకరణభుద్ధిని పొంద తీవ్రవైరాగ్యముచే వివిదిష దృఢమగు చుండి శివీకరణమనారూపవేదాంత విచారముగొరకు సంన్యాసము కర్తవ్యమని శ్రీకృష్ణపరమాత్మమతము

ఈశ్వరయమే 'న కర్మకా మనారంభా వైషకర్మ్యం పురుషోక్తుతే' (కర్మలనాచరించనిదే పురు షుడు వైషకర్మ్యసిద్ధిపొంద) డని శ్రీకృష్ణపరమాత్మ చెప్పియుండెను. మఱియు "ఆరుక్షోర్మునేరోగం కర్మకారణ ముచ్యతే" యోగరూఢస్య తస్యైవ శమః కారణ ముచ్యతే" ఆరుకుపురకు యోగమును గూర్చి కర్మకారణమనియు, యోగరూఢుడగు యతనికి శమము కారణమనియు, శ్రీకృష్ణపరమాత్మ చెప్ప

కాంక్షా భాష్యమ్:—

(6) అత్యోచ్యతే, ఆత్మవిదో నివృత్తమిథ్యాజ్ఞానత్వా ద్విపర్యయజ్ఞానమూలస్య కర్మయోగ స్వాసంభవ స్వాస్య జ్ఞాన్మాదిసర్వవిక్రియారహితత్వేన నిష్క్రియ మాత్మాన మాత్మత్వేన యో వేత్తి తస్మాత్త్వవిద స్సమ్యద్గర్భనే నాపాస్తమిథ్యాజ్ఞానస్య నిష్క్రియాత్మ స్వ రూపావస్థానలక్షణం సర్వకర్మసంన్యాసముత్త్వా తద్విపరీతస్య మిథ్యాజ్ఞానమూలకర్తృత్వాభిమా నపురస్కరస్య సక్రియాత్మస్వరూపావస్థానరూపస్య కర్మయోగస్వేహ శాస్త్రే తత్ర తత్త్వాత్మస్వ రూపవిరూణప్రదేశేషు సమ్యగ్జ్ఞానమిథ్యాజ్ఞాన తత్కార్యవిరోధా దభావః ప్రతిపాద్యతే యస్తా త్ర స్మా దాత్మవిదో నివృత్తమిథ్యాజ్ఞానస్య విపర్యయజ్ఞానమూలః కర్మయోగో న సంభవతీతి యక్తముక్తం స్యాత్ । కేషు కేషు పున రాత్మస్వరూపనిరూపణప్రదేశే ష్వాత్మవిదః కర్మా భావః ప్రతిపాద్యతి ఇతి ? అత్యోచ్యతే, “అనినాశి తు తద్విద్ధి ” తి ప్రకృత్య “య ఏవం వేత్తి హంతారం” (గీ 2-9) “వేదావినాశినం నిత్యం” (గీ 2-21) ఇత్యాదా తత్ర తత్త్వాత్మవిదః కర్మాభావ ఉచ్యతే ।

కాంక్షరభాష్యతత్త్వబోధని:—

(6) ఇట జెప్పెద వినుము. నివృత్తమిథ్యాజ్ఞానుడగుటవలన నాత్మవేత్తకు భ్రమమూలక కర్మయోగము సంభవింపదు. షడ్భావవికార రహితమగుటచే నిష్క్రియ మగు నాత్మను యా త్మస్వరూపముగ నెఱుఁగు తెలిసికొనునో సమ్యద్గర్భనముచే నపాస్తమిథ్యాజ్ఞానము కల యా యాత్మవేత్తకు నిష్క్రియాత్మస్వరూపముచే నవస్థానరూపమగు సర్వకర్మసంన్యాస మును జెప్పి మిథ్యాజ్ఞానమూలక కర్తృత్వాభిమానపురస్కరముగా క లి గి న ట్టి యు, సంన్యాసవిరుద్ధమగునట్టి సక్రియాత్మస్వరూపావస్థానరూపమగు క ర్మ యో గ ము యొ క్క యభావ మీ గీతాశాస్త్రమునం దచ్చటచ్చట యాత్మస్వరూప నిరూపణప్రదేశముల యందు సమ్యగ్జ్ఞానమిథ్యాజ్ఞానతత్కార్యవిరోధమువలన జెప్పఁబడుచుండెను. కాన నివృ త్తమిథ్యాజ్ఞానముగల యాత్మజ్ఞానికి భ్రమజ్ఞానము కారణముగా కల కర్మయోగము సంభవించదని జెప్పట యక్తమే యగును. ఏయే యాత్మస్వరూపనిరూపణ ప్రదేశము లయం దాత్మవేత్తకు కర్మాభావము చెప్పబడెననెదవా? ఈవిషయమున ‘అనినాశితుతద్విద్ధి’ అబ్రహ్మ మవినాశిలని యాత్మస్వరూపమును ప్రకృతముగ జేసుకొని ‘య ఏవం వేత్తి హంతా రం’ “వేదావినాశినం నిత్యం” ఇత్యాది స్థలములయం దాత్మవేత్తకు కర్మాభావము జెప్పబడెను.

గేడు. యోగమనగా తివ్రవైరాగ్యపూర్వకమగు వివిధమయేయని గ్రహింపవగును. ఈవిషయమునే వార్షికాచార్యులు “ప్రకృత్యవిదిహస్సిదైవేదానువచనాదయః । బ్రహ్మచారిత్వైశ్చ తత్త్వాగ్ర మిష్కన్తితి శ్రుతిశ్శ్రోతాత్” (ఆత్మవిదిహి నిర్దించుటకు వేదానువచనము, యజ్ఞము మొరలగువాటినాచరించ వలయును. వివిధ దృఢమైనవిదవ కర్మపరిత్యాగమును శ్రుతిబలమువలన నిచ్చయించుచుండిన సృష్ట పరచెను. స్మృతియు “కషాయేవక్తిః కర్మత్యః జ్ఞానం తు వరమా గతిః । కషాయే కర్మభిః వక్తే తతో జ్ఞానం ప్రవర్తతే” (కర్మలవలన నంతఃకరణము పక్వమగును. దీనికి వరమగతి జ్ఞానమే. కర్మలవలన

శాంకరభాష్యమే:—

(7) నను చ కర్మయోగో వ్యాత్సర్యరూపనిరూపణప్రదేశేషు తత్ర తత్ర ప్రతిపాద్యతే
ఏవ, తద్యథా “తస్మాద్వ్యధ్యస్య భారత!” (గీ2-18) “స్వధర్మ మపి చావేక్ష్య” (గీ2-31)
‘కర్మణ్యేవాధికారస్తే’ (గీ2-47) ఇత్యాదా వతశ్చ కథ మాత్మవిషయ కర్మయోగస్యానుసృజ్య

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

(7) ఆత్మస్వరూపనిరూపణప్రదేశములయందు సంన్యాసము చెప్పబడుటవలన యాత్మ
జ్ఞానకీ సంన్యాసము వివక్షిత మగుచో నట్టి యాత్మస్వరూపనిరూపణప్రకరణములయందే యుచ్చ
టచ్చుట కర్మయోగముకూడ చెప్పబడెను. అదియెట్లునిన? “తస్మాద్వ్యధ్యస్య భారత!, స్వధర్మ
మపి చావేక్ష్య, కర్మణ్యేవాధికారస్తే” ఇత్యాది స్థలములయందు ఆత్మస్వరూపనిరూపణప్రకరణ
ములయందే కర్మయోగముకూడ చెప్పబడుటవలన ప్రకరణ మను ప్రమాణముచే నాత్మ
కర్తృ కర్మయోగము సంభవించుచుండ నాత్మవిత్తునకు కర్మయోగము సంభవము కాదని
నంతఃకరణము వ్యవస్థయెవరో జ్ఞానము పొందించును.) అనిబోధించుచున్నది. మోక్షధర్మములయందుగూడ
“పాపంపాచయత్వాతు శ్రోణీస్థానేషు చ తిర్తిం” ప్రవృత్తేషు సం స్థానం పారివ్యాజ్యమనుత్తమమ్”
భావైకారణై క్కాయం హాసంసారయోనిషు” అసాదయతి శుద్ధాత్మా మోక్షంవై ప్రధమాశ్రమే
మాసాద్యతు మత్తస్య దృష్టాద్యస్య వివక్షితః” తిష్ఠాశ్రమేషు కోన్యర్థో భవేత్పర మభిగృతః”
బ్రహ్మచర్య గార్హస్థ్యవానప్రస్థాశ్రమములయందు దంతఃకరణము పరివర్త మొనరించి ఉత్కృష్టమగు పారి
వ్యాజ్యమును పొందవలసివచ్చింది. అనేక సంసారయోగులయందు భావితమగు కారణములచే శుద్ధమైన యంతః
కరణము కలవాడు ప్రధమాశ్రమమునందే మోక్షము (వైరాగ్యము)ను పొందును. అట్టి విద్వాంసునకు
బ్రహ్మచర్య గార్హస్థ్య వానప్రస్థాశ్రమములతో నేమి ప్రయోజనము? అని బోధించుచున్నది. ఈ చెప్పుట
వలనలేని యాశయమేమి? కర్మమసంన్యాసమని. అకర్మమసంన్యాసమని, సంన్యాసములు రెండువిధములని
చూపబడెను. “బ్రహ్మచర్యం సమాప్య గృహీభవే ద్గృహో ద్వనీ భూత్వా ప్రవృత్తే ద్యది వేతరథా బ్రహ్మ
చర్యారేవ సంవృత్తే ద్గృహోద్వా వనాద్వా యదహారేవ విరజేత్త దహారేవ ప్రవృత్తేత్” (బ్రహ్మచర్యా
శ్రమమునుండి గార్హస్థ్యమును, దానినుండి వానప్రస్థాశ్రమమును, దానినుండి సంన్యాసమును స్వీకరిం
చవలెను.) అను సీశుక్తివాక్యము కర్మమసంన్యాసమును బోధించుచున్నది. లేక (బ్రహ్మచర్యమునుండియే
సంన్యాసము స్వీకరించవలెను. లేక గార్హస్థ్యమునుండియైన సంన్యాసమును స్వీకరించవలెను.) అనుశ్రుతి
వాక్యమకర్మమసంన్యాసమును బోధించుచున్నది (లేక వానప్రస్థాశ్రమమునుండియైన సంన్యాసమును
స్వీకరించవలెను) ఈవాక్యము మాత్రము కర్మమసంన్యాసబోధకము. (ఏదినసమునందు వైరాగ్యముప్రాప్తిం
చునో ఆ దినమునందే సంన్యాసంవలయును.) ఈవాక్య మకర్మమసంన్యాసమును బోధించుచున్నది. కర్మ
సంన్యాసమనగ బ్రహ్మచర్యాశ్రమము మొదలు మత్తరోతరాశ్రమకర్మముగ చివరకు సంన్యాస
మును స్వీకరించుటయే. అకర్మమసంన్యాసమనగ వానప్రస్థాశ్రమమువరకు ఏదైనా బ్రహ్మచర్యాద్యాశ్ర
మములయనంతరమే సంన్యాసమును స్వీకరించుట. కాన నజ్ఞాని వైరాగ్యము సంభవించనికాలమున
కర్మమసంన్యాసమును స్వీకరించవలయును. అవైరాగ్యము సంభవించిన శ్రవణాదుల కవకాళ మొసంగుటకై జ్ఞానా
ర్థము సంన్యాసమును స్వీకరించవలయును. కాలభేదముచే నజ్ఞాని నుద్దేశించియే కర్మయు, కర్మమసంన్యాసము

శాంకరభాష్యమ్:—

వస్వాదితి! అత్యంతే, సమ్యక్జ్ఞాన మిథ్యాజ్ఞాన, తత్కార్య, విరోధాత్ । ‘జ్ఞానయోగేన సాంఖ్యానాం’ (గీ-3) ఇత్యనేన సాంఖ్యానా మాత్మతత్త్వవిదామనాత్మవిత్కర్తృక కర్మయోగ నిష్ఠాతో నిష్క్రియాత్మస్వరూపావస్థానలక్షణాయా జ్ఞానయోగస్థాయాః పృథక్కరణా

శాంకరభాష్యత్వబోధిని:—

చెప్పట యెట్లుపొసగును. ఈవిషయమున చెప్పెద వినుము—సమ్యక్జ్ఞాన, మిథ్యాజ్ఞాన తత్కార్య ములకు : రోధమువలన నాత్మజ్ఞాని కర్మయోగము సంభవింపదు. అది యెట్లునిన? “జ్ఞానయోగేన సాంఖ్యానాం” అనుదానిచే నాత్మతత్త్వవేత్తలగు సాంఖ్యుల కనాత్మవిత్కర్తృక కర్మయోగముకంటె నిష్క్రియాత్మస్వరూపావస్థానరూపముగు జ్ఞానయోగవిష్టయొక్క పృథక్కరణము వలన నాత్మవేత్త కృతకృత్యుడగుటచే ప్రయోజనాంతరము లేనందున తస్య కార్యం నవిద్యతే,

అని వ్యాఖ్యానించుటకు సంవమాధ్యాయము, అరవియధ్యాయము లావంధి పరిబంధించుచుండెను. ఇంతవఱకు చెప్పబడిన సంన్యాసము వివిదిపాసంన్యాసము, విద్యసంన్యాసమున్నో జ్ఞానమువలననే యర్హాత్తు సిద్ధము. కాన దానివిషయమై సందేహము లేమిఁజేసి ఇచట విద్యకస్సంన్యాసము విచారించబడదు

జిజ్ఞాసువు, అజ్ఞాదు అగునొక యద్భుతునిగూర్చియే జ్ఞానార్థమై కర్మ, కర్మసంన్యాసములు విధించుట వలన నాకర్మ కర్మసంన్యాసములు ఏర్పడుములగుటవలన నొకనిచే నేక కాలముం దాచరించుట శక్యము కానందున జిజ్ఞాసువునకు నేను యిపుడు కర్మనాచరించవలయునా? లేక కర్మసంన్యాసము నాచరించ వలయునా? అని సందేహముకలవాడై యద్భుతుండు “సంన్యాసం” అని ప్రశ్నించుచుండెను.

“ఏతమేవ ప్రవాగ్జినో లోక మిచ్ఛన్తి” (ఈ యాత్మలోకమునే లోకెడివారై పరివాగ్జికులు కర్మసంన్యాసమును పొందుచుండిరినియు). “తమేశం వేదానువచనేన వాగ్మూఢా వివిదిషన్తియజ్ఞేన” వాగ్మూఢులు వేదానువచనము, యజ్ఞము మొదలగుకర్మలచేతనే యాస్మత్స్వరూపమును తెలిసికొనుట; చ్ఛయించుచు డిరినియు. వేదముఖముచేతనే యోగదానందరూప! భక్తదుఃఖార్థక! శ్రీకృష్ణ! యాసజ్జీవకుశ్రి చోదితమగు నిత్యనై మిత్తికకర్మల త్యాగరూపముగు సంన్యాసమును, అట్టి కర్మసంన్యాసమునకు విరుద్ధమగు కర్మయోగమును జిజ్ఞాసునకు యజ్ఞునకు దెలుపుచుంటివి. లేక “నిరాశి ర్యత.....కిల్బిషం॥” అను గీతా వాక్యముచే కర్మసంన్యాసమును, “ఛిత్రైవనం.....భారత!” అను గీతావాక్యముచే కర్మయోగమును జిజ్ఞాసునకు యజ్ఞునకే దెలుపుచుంటివి. ఒక యజ్ఞునిగూర్చియే కర్మ, కర్మసంన్యాసములు విధింపబడినవి. ఈ రె డును ఒక పురుషుడొక కాలమునందే యాచరించుట సంభవించదు. కాన నీకర్మ, కర్మసంన్యాసము లలో నేది ప్రకృతతరమో, అనుష్ఠానముకొరకు నీకు సమృతమో అట్టికర్మ యోగమునుగాని కర్మసంన్యాసమునుగాని యేదోయొకదానిని నాకొఱకు చెప్పుము.

[౧౬]

శంకరానందీయము:— “కర్మ ణ్యకర్మ” అను మొదలుకొని కర్మసంన్యాసము నుపక్రమించి ‘జ్ఞానా గ్నిదగ్గకర్మాణం, శారీరం కేవలం కర్మ. యదృచ్ఛాభావసంతుష్టః, సంస్కారాభిలం పార్థ! జ్ఞానాగ్ని స్సర్వ కర్తాణి, యోగనన్యస్త కర్తాణం’ అనువాక్యముచే బ్రహ్మవేత్త సర్వకర్మసంన్యాసమే చేయదగినదనిబోధించి, కర్మసంన్యాస కర్మయోగము లేకైక పురుషాననుష్ఠేయములనియు (అనగా కర్మయోగ మే పురుషా నుష్ఠేయము, కర్మసంన్యాస మన్య పురుషానుష్ఠేయము కావనియు), కర్మ, కర్మసంన్యాసముల కన్యవ హితవ్యవహితసాధనభావముచే నేశార్థిసయోగిత్యము, ఫలమేకమైనను కర్మ కర్మసంన్యాసములకు సాధ్య

కారణభాష్యము—

చిత్తాత్మకత్వత్వేనైతత్త్వవిద్యమయోజనాన్తరాభావాత్ 'తస్య కార్యం న విద్యతే' (గీ3-17) ఇతికర్తవ్యాన్తరాభావవచనాచ్చ | 'సకర్మణామనారమ్భాత్' (గీ3-4) 'సన్యసన్తమహాబాహూ దుఃఖమాప్తు మయోగతః' (గీ5-6) ఇత్యాదిరాచార్యాజ్ఞానాంగత్వేన కర్మయోగస్య విధానాత్ | 'యోగాదూశస్య తస్యైవ శమః కారణముచ్యతే' (గీ6-3) ఇత్యనేన చోత్పన్న కర్మగర్భకర్మ కర్మయోగాభావవచనాత్ |

కారణభాష్యతత్త్వబోధిని—

(అట్టివానికి చేయదగిన కార్యమేమియులేదు) అని కర్తవ్యాంతరము లేదనిచెప్పెడి వాక్యము. ఎందునను, 'సకర్మణామనారమ్భాత్, సంన్యాసస్తు మహాబాహూ దుఃఖ మాప్తు మయోగతః' ఇత్యాదివాక్యములచే జిజ్ఞాసువున కాత్మజ్ఞానాంగముగ కర్మయోగముయొక్క విధానము. ఎందునను "యోగాదూశస్య తస్యైవ శమః కారణముచ్యతే" అనుదానిచే సంపాప్తమైన సమ్యక్ కర్మముకలవానికి కర్మయోగాభావవచనమునలనను,

నికర్మకర్మకే పూర్వాకరభావిత్వము, కర్మమనెడి సాధనముచే పాధ్యమగు జ్ఞానము పొందించ బ్రహ్మ వేత్త. కర్మకర్మకేనాన్యాయమే చేయదగినది అను మొదలగువిషయనిరూపణముకొర కయినవయధ్యాయము పాఠాంతరము. ఇందు అందు మొదట 'లోకసంగ్రహ మేవాపి' అనుదానిచే విద్యా-సమకు లోకతపా తమా-వికర్మ కర్తవ్యమని కర్మయోగమునువక్కామించి 'వర్త ఏవచ కర్మణి' అనుదానిచేనువక్కాంతకర్మ యోగమునతననుకూల-తముగజెప్పి 'గుణా గుణేషు వర్తంతే' అను న్యాయముచేననుష్ఠానముచేయదగినదని చిన్మత్తావేశానియను సూచనచేసి, పూర్వైః పూర్వతరం కృతం' అనుదానిచే శిష్యులు యభ్యమజ్ఞులు చూప లోకయోగమే "కరు కర్తవ్యం కర్మయోగం" "యోగమాతిష్ఠోత్తిష్ఠ" అనువాటిచే సంన్యాసముతో గూడ నుపేక్ష్యైయుండ కర్మసంన్యాస కర్మయోగములు రెండును యేకకాలముననే కర్తవ్యములై పొందించు చుండ నేతముల యస్మింశ్చ నిమీలనములువలె వరస్పరవిరోధములవలన నేకపురుషునిచే నేకకాలమున ననుష్ఠించు కర్మకర్మగుటవలన నారెంటిలో నేదోయొకటి కర్తవ్యమైయుండ నారెంటిలో నేదిశ్రేష్ఠతరమో వర పార్థసాధనమో దానిని తెలిసికొని యొకటియే చేయుటకు శక్యమైదని ఆరెంటిలో శ్రేష్ఠమైనదానినినే తెలుసుకొను నిచ్చితే "సంన్యాసం" అని యర్థముడు పొందించుచుండెను.

ఇట్లు "కర్మసంన్యాస కర్మయోగములలో నేదిశ్రేష్ఠతరమో దానినినాకు జెప్ప" మనెడి యర్థముని విశేషము (1) విద్యతత్కర్మకర్మసంన్యాస కర్మయోగవిషయకమైనదా? (2) అవిద్యతత్కర్మక కర్మసంన్యాస కర్మయోగవిషయక మైనదా? (3) విద్యదవిద్యతత్కర్మక కర్మసంన్యాస కర్మయోగవిషయకమైనదా? విరూపకరమాధిమత్వముననుచే 'నేను బ్రహ్మమునే' అని నిష్క్రియమగు వరబ్రహ్మయనందే యాత్మభావమును పొంది యెల్లపుడు వరమాత్మరూపముచేనుండు బ్రహ్మవేత్తకు జ్ఞానమునకు విరుద్ధమగు వాత్సాజ్ఞానము కారణముగాని యనాత్మతాదాత్మ్యము సంభవించుమి అహంకారమే ముఖ్యకారణముగ కరి కర్మయోగ మెట్లును సంభవించు. తనకు విరోధియగు సమ్యక్జ్ఞానము విప్రంభించుచుండ సూర్యుడు విప్రంభించుచుండ తపస్సువలె జ్ఞానముసంభవించనందున విద్యాసనున కనాత్మతాదాత్మ్యము సంభవించదు. అట్టితరి తత్కారణమగు యహంకారము సంభవము కాదు కాన యహంకారమే ముఖ్యమగు నిబంధన ముగాని కర్మయోగము విద్యాసనునకు సుతరాం సంభవముకాదు. జాగ్రదవస్థను బొందినవానికి వ్యస్థాస్థిరసంభవించుటల బ్రహ్మవిద్యయందు మెలుకవగాంచిన బ్రహ్మవేత్త కనాత్మతాదాత్మ్యము.

శాంకరభాష్యమ్.—

(8) “శాశీరం.....కల్పిషమ్” (గీ4-41) ఇతి చ శరీరస్థితికారణాతివృత్త్య కర్మణో నివారణాత్ “నైవ కించిత్ తక్మరోమితియతో మన్యేత తత్త్వవిత్” (గీ5-8) ఇత్యనేనచ శరీరస్థితి మాత్రస్యైవ క్రేవ్యపి దర్శనశ్రీణాదికర్మ స్వాత్మయాథాత్మ్యవిడః కరోమితి పరిత్యయస్య సమాహితచేతస్తయా సదాకర్తవ్యత్వోపదేశా దాత్మసత్త్వవిద స్సమ్యుద్గర్భనవిరుద్ధో మిథ్యా జ్ఞానహేతుకః కర్మయోగ స్వప్నేపి న సుభావయితుః శక్యతే।

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని. —

“శాశీరంకల్పిషమ్” అనుదానిచే సమ్యుద్భాషికి కర్మము లేనిచో శరీరస్థితికిహేతు వగు కర్మముకూడ సంభవింపనందున అట్టివానికి శరీరస్థితి సంభవింపకపోవుటచే జీవన్ముక్తి సంభ వింపదు. జీవన్ముక్తి లేనిచో నుపదేశము జేయువాడు సంభవింపకపోయెడిది. అట్లుగుచో నుపదేశ ము లేమింజేసిజ్ఞానోదయ మెట్లు సంభించునను శంకను తొలగించుచు శరీరస్థితికి కారణమగు కర్మముకంటె భిన్నమగు కర్మము సంభవించదని చెప్పటవలసను, “నైవ కించిత్ తత్త్వవిత్” అనుదానిచే శరీరస్థితిమాత్ర ప్రాయక్తమగు దర్శనశ్రీణాదికర్మలయందాత్మజ్ఞాని సమాహితాం తఃకరణము కలవాడగుటచే నెల్లప్పుడు “నేను జేయుచుంటిని” అనుజ్ఞానముచేయదగినది కాదని యుపదేశించుట వలనను, అత్మజ్ఞానికి సమ్యుద్గర్భనవిరుద్ధము, మిథ్యాజ్ఞాన కారణకము నగు కర్మయోగము స్వప్నమునందైనను తలచుటకు శక్యముకాదు. కాన, అసాత్మవిత్కర్తృక కర్మ సంన్యాస, కర్మయోగములకు విశ్వేయసకరత్వమును చెప్పటయు, కర్తృకదేశము విషయముగా కలిగినట్టియు, పూర్వోక్తమగుసాత్మవిత్కర్తృక సర్వకర్మసంన్యాసముకంటె విలక్షణము నగు యనాత్మవిత్కర్తృకకర్మసంన్యాసము “ఆనృశంస్యం యమా సత్య మహింసా దమ ఆర్జవం।

యొక్కయు, తత్కార్యముయొక్కయు సంబంధము సంభవించదు. అట్టివాని కనాత్మచాదాత్మ్యతత్కార్య సంబంధమే యుండినచో కృతకత్వత్వయే సంభవించకపోయెడిది అట్టివాడు “బ్రహ్మైవాహమస్మీతి కృతకృత్యోభవతి” అను మొదలగు పురిష్కృతులకపాపిచూడ్చి ప్రకృతివలనను ప్రశ్నకువిరోధమునలరను, తొరటలు కలదని తెలిసినవాని కాస్థాణువులందు తిరుగ చోరత్వబుద్ధి కలుగనటుల తనను బ్రహ్మస్వరూప ముగ దెలిసికొని బ్రహ్మసంపదము సమభవించునట్టియు, “సద్యము బ్రహ్మమే” అని తెలిసికొనిన బ్రహ్మ వేత్త కనాశ్మతాదాత్మ్యోత్తియు కర్తృత్వబుద్ధియు, కామనయు, కర్మయందు బ్రహ్మత్తియు సంభవించదు. కాన ప్రథమమగు విద్యత్కర్తృకకర్మసంన్యాసకర్మయోగవిషయకప్రశ్నకానేరదు. విద్యత్కర్తృకవిద్యత్వ ములుపరస్పరవిరుద్ధములగుట నొకనికి సంభవించవు కాన విద్యనవిద్యత్కర్తృకవిషయకమగు తృతీయప్రశ్న ముకూడ సంభవించదు. పరిశేషన్యాయమున అవిద్యత్కర్తృకకర్మసంన్యాస, కర్మయోగములు రెండును యొక కామననే కర్తవ్యములయి యుండ నారె డును పరస్పరవిరుద్ధములగుటచే కూడ చేయుట, నీలు కానందున నారెంటిలో నేదోయొకటి ప్రశస్తతరమగుచో మునుము నాచరించుటకు శక్యమగునని శ్రేష్ఠతరమైన దేదియని యర్జునుడు “సంన్యాసం కర్మణాం క్షణ్ణ” అని ప్రశ్నించెను.

శాంకరభాష్యమ్—

యస్మాత్తస్మాద్దనాత్మవిత్కర్తృకయోరేవ సంన్యాసకర్మయోగయో ర్ని శ్రేయోరకరత్వవచనం, తదీయాచ్చ కర్మసంన్యాసా త్పూర్వోక్తాత్మవిత్కర్తృక సర్వకర్మసంన్యాసవిలక్షణా త్పత్యేన కర్తృత్వవిజ్ఞానే కర్తృక దేశవిషయా ద్యమనియమాదిసహితత్వేన చ దురనుష్ఠేయత్వా త్సుక రత్వేన చ కర్మయోగస్య విశిష్టత్వాభిధాన మిత్యేవం ప్రతిపచనవాక్యార్థనిరూపణేనాపి పూర్వోక్తః ప్రస్తుతభిప్రాయో నిశ్చయత ఇతి స్థితమ్ ।

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

ప్రసాదో మాధుర్య మకోధశ్చ యమా దశః॥ అను స్మృత్యుక్తమగు పదియమముల తోను, “దాన, మిజ్ఞా, తపో, ధ్యానం, స్వాధ్యాయోపస్థనిగ్రహా । ప్రతీపనాసా, మానంచ, స్నానంచ, నియమా దశః॥” అను స్మృత్యుక్తమగు, పదియమములతో కూడినదటటచే ననుష్ఠించుటకు శక్యముకాదు. కాన యట్టి యనాత్మవిత్కర్తృక కర్మసంన్యాసముకంటె యనాత్మ విత్తునకు కర్మయోగము సుకరము. అందుచే కర్మయోగమున కుత్సాప్తత్వముచెప్పటయున్ను అవి పరస్పరవిరుద్ధములు, సముచ్చిత్య అనుష్ఠానము చేయుట కశక్యములు అగు సంన్యాసకర్మ యోగములలో నేదో యొకటి కర్తవ్యమైయుండ ప్రశస్తతర మనుష్ఠేయమగుటవలన అట్టి ప్ర శస్యతరము పూర్వగ్రంథముచే నిర్ధారణ చేయనందున తన్నిర్ధారణచేయుచున్నచే ప్రశ్నము చేయవచ్చునని ప్రశ్నప్రతిపచన వాక్యార్థపర్యాయలోచనచే ప్రశ్నించువాని యభిప్రాయము అనగా అనాత్మవిత్కర్తృక కర్మసంన్యాసకర్మయోగములలో కర్మయోగముత్కృష్టమా ? యని ప్రశస్యతరబుభుత్సచే ప్రశ్నముపపన్నమే యని సిద్ధము.

నదానందరూపుడగుటవలన శ్రీకృష్ణుడు పరమాత్మయే. అతని సంబుద్ధి “హే శ్రీకృష్ణ” అని ఓశ్రీకృష్ణ ! పూర్వోక్త వాక్యములచే విద్యుక్తముగ, అవశ్యమాచరించదగిన కర్మలవరిత్యాగమును జెప్పుచుంటివి. తిరిగి “కరు కర్తృవత్సాత్త్విం” యోగమాత్మిన్” అను వాక్యములచే కర్మయోగమును దెల్పుచుంటివి. క్రియ చేతను, అధికారముచేతను. సాధనసంఘిచేతను, ఆశ్రమముచేతను పరస్పరవిరుద్ధములు కర్మసంన్యాసకర్మ యోగములు. అట్టికర్మసంన్యాస కర్మయోగము లేక కాలమున నొకడుజేయుట కశక్యములు. అట్టివానిని కర్తవ్యములుగ నాకొలకు విధించుచుంటివి. వాకివిషయమున కర్మయోగము కర్తవ్యమా ? కర్మసంన్యాస ముకర్తవ్యమా ? అని సంశయము. ఆరెండును యాశ్రమాదిభేదముచే విరుద్ధములగుటవలన నొకనిచే నేక కాలమున నాచరించుటకు వీలు కారందున నారెంటిలో నేది శ్రేయస్సాధనమో అదియే ఆచరించ దగినది. రెండును యాచరించదగినవి కావు. కాన నారెంటిలో మోక్షసాధనముగ నేది ప్రశస్తతరమో యట్టి యొకదానిని నీవు బాగుగ నిశ్చయించి నాకొల పకువదేశింపుము,

భాష్యోత్కర్ష దీపిక:— నిరాశీర్యతలత్తాత్మా త్యక్త సర్వపరిగ్రహః । శారీరం కేవలం కర్మ కుర్య న్నాప్నోతి కల్పిషమ్” “యద్యచ్ఛాలాభసంతుప్తః” అనునవి మొదలగు గీతావాక్యములచే సర్వకర్మ సంన్యా సమును, “చిత్రైవ సంశయం యోగ మాశ్రిష్టా త్త్విత్ భారత ।” అనుదానిచే కర్మయోగమును యద్దు నుండు విని యీ రెండును స్థితిగతులవలె పరస్పరవిరుద్ధములగుటచే నొకనిచే నొకపర్యాయ మనుష్ఠించుటకు శక్యముకానందున కాలభేదముచే విధివలదనందున నర్హాతు యా రెంటిలో నేదో యొకటి చేయదగియుండ నవిరుద్ధమైన యంతఃకరణగల యజ్ఞునకు సంన్యాసకర్మయోగములలో నేది శ్రేయస్కరమో దానిని తెలిసికొనునచ్చుచే నద్దునుడు “సంన్యాసం కర్మణాం కృష్ణ !” అని ప్రశ్నించు చుండెను.

కాంక్షాభ్యాసము:—

(9) “జ్ఞాయసీ చే త్కర్మణస్తే” (గీ.3-1) ఇత్యత్ర జ్ఞానకర్మణో స్సహసంభవేన “యచ్ఛ్చేయ ఏతయో రేకం తస్మే బ్రూహి” (గీ-5-1) ఇత్యేవం పుష్టోఽర్జునేన భగవా న్నా భ్యాసం సంన్యాసినాం జ్ఞానయోగేన నిష్ఠా, పునః కర్మయోగేన యోగినాం నిష్ఠా ప్రోక్తేతి నిర్ణయం చకార | “న చ సంస్యసనా దేవ కేవలా త్సిద్ధిం సమధిగచ్ఛతి” (గీ.3-4) ఇతి వచనా ద్జ్ఞానసహితస్య సిద్ధసాధనత్వ మిష్టం కర్మయోగస్య చ విధానాత్ |

కాంక్షాభ్యాసత్వభోధనము:—

(9) విచారింప “జ్ఞాయసీ చే త్కర్మణస్తే” అని తృతీయాధ్యాయమునందే జ్ఞానకర్మములు ఏకపురుషానుష్ఠేయములు కానందున “యచ్ఛ్చేయ ఏతయో రేకం తస్మే బ్రూహి ను నిశ్చితం” ఈజ్ఞానకర్మములలో నేదియుత్కృష్టమో దానిని చెప్పమని యరునునిచే ప్రశ్నింపబడ శ్రీకృష్ణపరమాత్మ “జ్ఞానయోగేన సాంఖ్యనాం కర్మయోగేన యోగినాం” సాంఖ్యులగు సంన్యాసులకు జ్ఞానయోగముచే నిష్ఠయు, యోగులకు కర్మయోగముచే నిష్ఠయు చెప్పబడె నని నిర్ణయము చేసెను. కాన సాంఖ్యయోగములు భిన్నపురుషానుష్ఠేయములుగ తృతీయాధ్యాయమునందు నిర్ణయింపబడుటవలన తిరుగ నిచట నావిషయము ప్రశ్నింపదగినది కాదు. మరియు “న చ సంస్యసనా దేవ కేవలా త్సిద్ధిం సమధిగచ్ఛతి” అని జ్ఞానసహితముగు సంన్యాసమునకే మోక్షసాధనత్వము, జ్ఞానరహితముగు సంన్యాసమునకు మోక్షసాధనత్వము లేదని భగవంతుని యభిప్రాయము ‘న చ సంస్యసనా దేవ’ అనుష్ఠలమునందుకల ఏవకారముచే నిశ్చయింపబడుచున్నది ‘చిత్త్యైవం సంశయం యోగ మాత్మితీ’ అని కర్మయోగముయొక్క విధానమువలన కర్మయోగమునకుగూడ మోక్షసాధనత్వ మిష్టము. అని నిర్ణయించుటవలన నిచట కర్మసంన్యాస కర్మయోగములవిషయమై ప్రశ్నమే సంభవించదు. అట్లుగుచో నేయభిప్రాయముచే నిట ప్రశ్నము సంభవించు ననెదవా ?

అష్టాష్టావిశేషరూపములగు శాస్త్రీయమైన కర్మల పరిత్యాగమును “ఏత మేవ ప్రవాగ్జినో లోక మిచ్ఛంతః ప్రవ్రజన్తి” అను శ్రుతి మూలకమగు గీతావాక్యములచే దెలుపుచుంటివి. తిరిగి యట్టి శాస్త్రీయమగు కర్మలయనుష్ఠానమును “తమేతం వేదానువచనేన” అను శ్రుతిమూలకము లగు గీతావాక్యములచే బోధించు చుంటివి ‘య స్త్వాత్మరతి రేవ స్యా దాత్మతృప్తశ్చ మానవః’ ‘సర్వం కర్మాఖం పాదా’ |’ అనునవి మొదలగు వాక్యములచే జ్ఞానికి కర్మసంన్యాసమును తెప్పుచుంటివి. “జ్ఞానానీనా సంశయం చిత్వా యోగ మాత్మితీ” (జ్ఞానభిగ్గముచే సంశయమును ఛేదించి కర్మయోగము నాచరించుము.) అని కర్మయోగమును బోధించుచుంటివి. విరుద్ధస్వరూపములగుట కర్మసంన్యాసము, కర్మయోగ మొకని కొక కాలమున సంభవించవు. కాన నీరెంటిలో ఒకటియే యాచరింపదగియుండ నాకేది సునిశ్చితమో దానిని బోధించుము.

శ్రీధరీయము:— “నివార్యసంశయంజిహ్విః కర్మసంన్యాసయోగయోః | జితేంద్రియస్య చ యతే పంచమే ముక్తి రబిషిత్” కర్మ, కర్మసంన్యాసయోగములవిషయమై యర్జునునకు కలిగినసంశయము పీఠంపమాధ్యాయమున నివారించి జితేంద్రియుడగు యతిః ముక్తిని శ్రీకృష్ణపరమాత్మ పంచమాధ్యాయమునందు తెచ్చెను.

శాంకరభాష్యము:—

(10) జ్ఞానరహిత సంన్యాస శ్రేయో నిష్కంవా కర్మయోగశ్రేయో విశ్లేషయో ర్విశేషబుభుత్సయా— సంన్యాసం పరిత్యాగం కర్మణాం శాస్త్రీయజ్ఞా మనుష్యేయవిశేషజ్ఞానం శంససి కథయసీ త్యేతత్ । పునర్యోగం చ తేషామేవానుష్ఠాన మవశ్యకర్తవ్యత్వం శంస స్యతో మే కతర చ్ఛ్రేయ ఇతి సంశయః కిం కర్మానుష్ఠానం శ్రేయః? కింవా తద్ధానం? ఇతి ప్రశస్య

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

(10) జ్ఞానరహితముగు సంన్యాసము శ్రేయస్కరమా ? లేక కర్మయోగము శ్రేయస్కరమా ? అని అవిద్యత్కర్తృక కర్మసంన్యాసకర్మయోగములలో విశేషమును తెలిసికొను విచ్ఛచ్ఛే ప్రశ్నము సంభవించును. ఓ శ్రీకృష్ణపరమాత్మ ! అనుష్ఠానవిశేషములగు శాస్త్రీయ కర్మముల పరిత్యాగమును తెలుపుచుంటివి, తిరిగి యాశాస్త్రీయముగు కర్మముల యవశ్య కర్తవ్యతను తెలుపుచుంటివి. కాన నీరెంటిలో నేది శ్రేయస్సాధనమని సంశయము. కర్మా

అజ్ఞానసంభూతముగు సంశయమును జ్ఞానరుసేడి ఖడ్గముచే ఛేదించి కర్మయోగము నాచరించు మని యింతకు. పూమునందు జెప్పబడెను, అందున పూర్వాపరవిరోధమును దలచిరవాడై యర్జునుడు “సంన్యాసం కర్మణాం కృష్ణ” అని ప్రశ్నించుచుండెను.

నీలకంఠీయము:— అప్రతీయాధ్యాయమున “లోకేఽస్మిన్వినిధానిష్ఠా” అనువాక్యముచే వినిన్నాధికారికములగు జ్ఞాననిష్ఠా, కర్మనిష్ఠలను ప్రస్తుతముగజేసుకొని “నకర్మణామచారంభావైష్కర్యంపునః శ్చ తే” అను మొదలగు వాక్యములచే కర్మనిష్ఠను జ్ఞాననిష్ఠాంగముగ ననేక నిగ్గుంధములచే నమృతముని చెప్పెను. మఱియు “కర్మజ్యేవాధికారస్తే” అనునది మొదలగు వాక్యములచే కర్మయందే నీధికారము కలదనియు చెప్పెను. చతుర్థాధ్యాయమందన్ననో జ్ఞానముచే కర్తృత్వము భాధిక మగుటవలన జ్ఞానంఘ్టముచే నాచరించబడిన కర్మము అకృతమే యగును కాన నట్టివారలు వృథాచేష్టవలె కర్మను చేయువలెను. లేక సంన్యాసమునైన నాచరించవలెనని యనావృతే జెప్పెను. ఈవంచము పఠాధ్యాయములయందు జ్ఞానార్థి యగు యజ్ఞాని వైరాగ్యోత్పత్తిః జ్ఞానమునందు కర్మనే యాచరించవలయును. వైరాగ్యము కలిగిపడవ చూడబడు విశేషముల నివృత్తికొరకు కర్మసంన్యాసమును స్వీకరించి జ్ఞానోత్పత్తినిమిత్తము యోగమును చేయవలెననిచెప్పుచుండెను. అందు చతుర్థాధ్యాయమునందు “త్యక్తసర్వవరిగ్రహః” అనుదానిచే సంన్యాసము “యోగమాత్మిష్ఠ” అనుదానిచే కర్మయోగము యొకనన్నుగూర్చియేవిహితములు. ఈరెంటును స్థితైశతుల వలె పరస్పరవిరుద్ధములగుటచే యుపపర్యాయమే నాచే ననుష్ఠించుటకు శక్యములుకావు. అని తలచి యర్జునుడు “సంన్యాసం కర్మాణం కృష్ణ” అని ప్రశ్నించెను.

“పాకృష్ణ!” అనుసంబుద్ధిచే భక్తలపాపముల నశింపజేయుపాదని సూచితమయ్యెను. ఓశ్రీకృష్ణ ! జ్ఞానమునుకొరెడి నాకొరకు సంన్యాసము కర్మయోగమునడి పరస్పరవిరుద్ధములగు నీరెంటిని యెట్లుజెప్పుచుంటివి. “పునః” అనిగీతయందు జెప్పుటచే పూర్వమునందుకూడ వేదకర్తవగు నీచేయూరెండును విహితములనియే తోచుచున్నది. అట్లే “ఏమేవ ప్రవాణినో లోక మిచ్ఛంతః ప్రవిజన్తి” (ఈయింతలలోకమునే సన్యాసులు కోరుచు సంన్యసించుచుండిరి.) “సంసారమేవ నిస్సారం దృష్ట్వా సాకదిదృఢయా! ప్రప్రసక్త్యకృతోద్వాహః పరం వైరాగ్యమాస్థితాః” (సంసారమును నిస్సారముగా దెలిసికొని సారమును దెలిసికొను నిచ్ఛచే పరమవైరాగ్యము నాశ్రయించి స్త్రీపరిగ్రహము చేయక సంన్యాసమును స్వీకరించు

శాంకరభాష్యమ్:—

తరం చానుష్ఠేయ మతశ్చ యచ్చేయః ప్రశస్యతర మేతయోః కర్మసంన్యాసకర్మానుష్ఠానయో ర్యదనుష్ఠానాచ్చేయోవాప్తి ర్మమ స్యాదితి మన్యసే తదేక మన్యతర త్సప్తైకపురుషాన్యై యత్వాసంధవా న్నే బ్రూహి సునిశ్చిత మభిప్రేతం తవేతి ।

104

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

నుష్ఠానము శ్రేయస్సాధనమా ? కర్మపరిత్యాగము శ్రేయస్సాధనమా ? అని (ఈరెంటిలో) ప్రశస్యతర మనుష్ఠేయము. కాన నీకర్మసంన్యాస కర్మయోగములలో నేని శ్రేయస్సాధనమో, ప్రశస్యతరమో, యేది యనుష్ఠించుటచే నాకు శ్రేయఃప్రాప్తి కలుగుననితలచెనో కర్మసంన్యాసకర్మానుష్ఠానము లేకాలమున నేకపురుషునిచే ననుష్ఠించుటకు శక్యముకానందున నారెంటిలో నీకభిప్రేతమగు నదేదోయట్టి యొకదానిని నాకు చెప్పము.

105

చుండిరి) ఈసంన్యాసమునే శుశ్రీష్టుతులు దెబుపుచున్నవి. అట్లే “తమతం వేదానువచనేన బాహ్మచా వివిదిమన్తి! యజ్ఞేనదానేన తపసానాశకే” (బ్రాహ్మణులువేదానువచనము, యజ్ఞ, దాన, తపోనిరకనవశ్రీ తములచేసి యాత్మనే దెలిసికొనుటకిచ్చగించుచుండిరి.) మహాయజ్ఞైశ్చ యజ్ఞైశ్చ బ్రాహ్మీయం క్రియతే తనుః”) వంచపాకయజ్ఞములచేతను, సోమయాగము మొదలగు మహాయజ్ఞములచేతను శరీరము బ్రహ్మజ్ఞానయోగ్యమైచేయబడును) అను శుశ్రీష్టుతులచే కర్మయుజెప్పబడెను. కాన కర్మ, కర్మసంన్యాసములు రెండును శుశ్రీష్టుతివిహితములగుటచే ప్రశస్తములు. అట్టి కర్మ కర్మసంన్యాసములలో నేది ప్రశస్తతరమో అట్టిదానిని నిశ్చితముగ జెప్పము.

గీతారహస్యవిమర్శనము:—“చతుర్థాధ్యాయమునందలి సిద్ధాంతముమీద సంన్యాసమార్గి యులు చేయ దగినశంక నర్జునునిచే నడిగించి దానికి స్పష్టముగ సమాధానమును భగవంతుడియధ్యాయమునందు చెప్పుచు న్నాడు. “అనిగీతారహస్యకారులు తమగీతారహస్యమునందు వంచమాధ్యాయ ప్రధమశ్లోకవ్యాఖ్యానవశ్రీ ప్రావమన మొదటనే వాగ్దానియుండిరి. యిచట కొంచెము విచారింపవలయు. గీతారహస్యకారుల దృష్టిలో చతుర్థాధ్యాయమునందు జ్ఞానికికూడ కర్మయోగమే జెప్పబడెననెయ్యరా. ఇట్లుగీతారహస్యకారులుభగ్గిమ జెందుటకు “తస్మాదజ్ఞాన.....అతిష్టోత్తిష్ట భారత!” అను చతుర్థాధ్యాయాంతిమశ్లోకమే కారణము. అందున యేమికలదనెదరా! జ్ఞానాశిచే, సంశయమును నశింపజేసుకొని కర్మయోగము నాచరించుము. యుద్ధముకొరకు లెమ్మ అనుటచే జ్ఞానికికూడ కర్మయోగమే చెప్పబడెనని వారి యభిప్రాయము.

గీతారహస్యకారులు చతుర్థాధ్యాయోపశ్రమోపసంహారములను జక్కగా గుర్తించిన నిట్లువాగ్దాయరు. ఉపకగ్గిమమున “ఇమం వివస్వతే ...రిజ్ఞానకవేబిత్” అని కర్మయోగము మువకగ్గిమించి ఆకర్మయోగమునే చతుర్థాధ్యాయాంతిమ శ్లోకమున “అతిష్టోత్తిష్ట భారత! అనువాక్యముచే ముసంహరించెను. ఇందు గీతాకారులదేమిపొరపాటు ఏమియు పొరపాటులేదు. ప్రధమమున మువకగ్గిమవయమును యంతిమభాగమున మువసంహరించుట యుపన్యాసకునికి న్యాయమే. కాని యీ యుపన్యాసమువలన దేలినదేమి కర్మయోగమే. అట్టి కర్మయోగమునే జ్ఞానికూడ నవలంబించవలయుననిచెప్పు గీతాకారులుదేమి పొరపాటు ? అంతయుపొరపాటే ? అదియెట్లుని? గీతాకారులువకగ్గిమించిన కర్మయోగమును కొంతవరకువస్యగించి మధ్యమార్గమున “నిరాశీర్యతచిత్తాత్మా.....నాహ్నితికిర్బిషమ్” అనుష్ఠానములయందు జ్ఞాని

విషయమును గీతారహస్యకారులు కప్పిపుచ్చుటయే వారిపొరపాటు. మరియు “శ్రేయో న్యవ్యభిచారాత్
జ్ఞానే పరిసమాప్యతే” అను నాల్గవయధ్యాయమునందు గల ముప్పదిమూడవశ్లోకము వీరిదృష్టిని
 పోషించుటయే అట్లు వాసిరి. జ్ఞానికూడ తప్పక కర్మయోగమునే యనుసరించుట భగవత్పత్రమగుచో
 శ్రీకృష్ణవరచూత్య “నిరాశః” “సర్వః.....పరిసమాప్యతే!” జ్ఞాననిష్ఠులకు తురీయాశ్రమము నుపపా
 దించి “అపిచే దసి పాపేభ్యః సర్వేభ్యః పాపకృత్తమః! సర్వజ్ఞానప్రవేనైవ వృజినం సంశరిష్యసి. యత్రైదాం
 పి” ఇత్యాదికముచేత జ్ఞానమును నుతించుట యెందులకు? జ్ఞానమువలన నజ్ఞానముతొలగి తత్కార్యము
 లగు సహంకారమమకారకర్తృత్వాదులు తొలగుననియేకదా? జ్ఞానమువలన సహంకారాదులు తొలగ
 నహంకారాదులవలన కలిగెడి ప్రొప్పుతిలేమింజేసి జ్ఞాని కర్మల నెటులాచరించును? ఆచరించడు. కనుకనే
 జ్ఞానికి కర్మల సంతపములు కావనియే శ్రీకృష్ణవరచూత్య “యోగసంన్యస్తకర్మాణం...నిబధ్నన్తి ధనం
 జయః?” (గీ-4-41) శ్లోకమునందు జ్ఞానికి సంన్యాసమునే జెప్పెను. అట్లుగచో “తస్మాదజ్ఞానసంభూతం
 హృత్తస్య జ్ఞానానినాత్మనః, చిత్రైవ సంశయం యోగ మాతిష్ఠాతిష్ఠభారత!” అని చతుర్థాధ్యాయాంతి
 మశ్లోకమున జ్ఞానికికర్మయోగ ముపదేశించుటయెట్లు పొంగును? చెప్పెదవినుము. “ఇమంవివస్వతే యోగం”
 అను మొదలుకొని కొంతవరకు కర్మయోగమును చతుర్థాధ్యాయమునందు మొదట యుపకరిమించెను.
 అకర్మయోగోపకరిమము ఉత్తరీయవరంసరయందే యుచట జూపఁబడెను. ఎందుకట్లుజూపబడె ననెదవా?
 ఉత్తరీయఃకు సంన్యాసము సం దధికారము లేమింజేసి కనుకనే యా యధ్యాయాంతిమమునందుగూడ
 ఉత్తరీయఃకు యర్జునునిగూర్చియే జ్ఞానమనెడి శ్లోకముచే నజ్ఞానసంభూతమగు సంశయమును ఛేదించి కర్మ
 యోగము నాచరించుమని బోధించెను. కనుకనే “అతిష్ఠ, ఉత్తిష్ఠ” అని మధ్యమపురుషప్రయోగముచెసెను.
 అట్లుచెప్పఁటలో నర్జునకే సంశయము కలుగవచ్చును. ఏమనిన? ప్రథమమున అంతిమమున కర్మయోగమును
 చెప్పెను. మధ్యమమున జ్ఞానికి సంన్యాసమును జెప్పెను. కాన కర్మయోగముకర్తవ్యమా? సంన్యాసము
 కర్తవ్యమా? అందున జ్ఞాని తత్త్వజ్ఞానప్రకాశమచేత కర్మత్వాదులు తొలగ కర్మయందు బ్రసరించడు.
 ఇక యజ్ఞానియే ప్రవర్తించును; అట్టి యజ్ఞానియగు ముముక్షువు కర్మయోగము నాచరించుట శ్రేయస్కర
 మా? లేక సంన్యాసము నవేళించుట శ్రేయస్కరమా యని యర్జునుకే స్వతః యీ సంశయము జరించి
 విశ్చించుచుండ సంన్యాసమార్గియు లీసంశయమును యర్జునునిచే యడిగించిరిని గీతారహస్యకారులువా
 యట యెంత పాపమో పాపకరే గ్రహింతురుగాక.

మఱియు పంచమాధ్యాయప్రథమశ్లోకవ్యాఖానసమయమందే గీతారహస్యకారులు “జ్ఞానమనునది
 సర్వకర్మలకును ఫలముగాన (౪-౩౩) జ్ఞానముచేతనే సర్వకర్మలను భస్మమగుటయు (౪-౩౭) ద్రవ్యమయ
 మగు యజ్జముకంటె జ్ఞానయజ్జమే శ్రేష్ఠమగుటయు (౪-౩౩) సత్యమయినచో రెండవయధ్యాయమునందు
 ‘ధర్మ్యమగయధ్మమచేయుటయే ఉత్తరీయమనకు శ్రేయస్కరము’ అని చెప్పెను. (౨-౩౩) కాన నీవు కర్మ
 యోగము వాళియించి యధ్మమనకు లెమ్ము (౪-౩౨) అని నాల్గవ యధ్యాయమున నేలయుపంహారము
 చేసెను.” అని మడిచియుండిరి. ఇట్టిసంశయము సంన్యాసమార్గియుల కెన్నడును కలుకదు. ఎందువలననిన?
 సంన్యాసమార్గియులు భగవద్గీతోపనిషత్తును “అశోచ్యాన్.....పండితాః” అను శ్లోకమును ఉపసంహార
 శ్లోకమగు “సర్వధర్మాన్పరిత్యజ్య.....మాకుచ” అను శ్లోకమును జక్కగబరికిలించినవారే. అట్టి యుప
 శామోపసంహారములను జక్కగబరికిలించినసంన్యాసమార్గియులు శ్రీభగవద్గీత జ్ఞానైకప్రధానమని యెరు
 గరా? ఎరిగియేయుండరు అట్లు భగవద్గీత జ్ఞానప్రధానమైనచో నట్టిజ్ఞానముకలుగుటకు మధ్యన శ్రీకృష్ణవర

మాతృ కర్మయోగము నువకగ్నిమించెనని యొనిర్ణయించరు? నిర్ధారణజేసిన సంన్యాసపక్షమున కేల వైసు డివిన సందేహము కలుగును! కలుగదనియే యెప్పుకొనవలయును మరిసందేహమెవరలకు అనిచెప్పినవా! గీతారహస్యకారులకే యని చెప్పకతప్పదు, ఏమయిన పీఠకర్మజ్ఞానసముచ్చయపక్షమునకొనువాని పీఠ కర్మజ్ఞానసముచ్చయ మెట్లుజూచినను సంభవించదని యిదివరకే మేము జెప్పియుంటిమి కర్మరక్షముగ జూచిన పీఠ యువకగ్నిమోపసంహరములు కుదరవని యిదివరకే నూత్నిగవచ్చి కాకా కరభాష్యకత్వబోధిని యుపోద్ఘాతమునందే జూపియుంటిమి.

వైవిధమున గలిగిన గీతారహస్యకారుల ప్రశ్నకు గీత యిట్లుత్తరమిచ్చుచున్నది. 'సర్వసంశయములు నశించి, మోక్షముగలుగుటకు జ్ఞానముయొక్కయు, మోక్షమునిమిత్తము గాకపోయినను నెప్పుడువదలుటకు సాధ్యము గాకపోవుటచే లోకసంగ్రహముకొరకు కర్మయొక్కయు, సముచ్చయ నెల్లప్పుడు నవే ఊపబడుచునేయున్నది. (౪-౩౦) అనియుకూడ గీతారహస్యకారులునుడిచిరి. ఇవటగూడ కొంచెము విచారితము. వైవాక్యములో కర్మములు మోక్షమునిమిత్తము గావని గీతారహస్యకారులే యొప్పుకొనిరి. ఇకకర్మలు జ్ఞానమునిమిత్తమనిన జ్ఞానముకలిగిన యారూఢున కదియూపొందదు. ఇట్లు ఎట్లుజూచినను యారూఢునకు కర్మలు పొసగకపోయినను మాటిమాటికి కర్మజ్ఞానసముచ్చయ ముచుచుండిరి. ఈకర్మజ్ఞాన సముచ్చయమెట్టిది. లోకమున నేరెంటికిసముచ్చయమ చెప్పెదరో. ఆరెండు నేకకార్యమునకు కారణములని యర్థము. ఆరూఢునిచే చేయబడిన కర్మలు జ్ఞానసహభావులైనను జ్ఞానమువలనకలిగెడి మోక్షమునకు కారణముకావని గీతారహస్యకారులే యొప్పుకొనియుండ సముచ్చయ మెట్లు పొసగునో వారికే గోచరము. కర్మలు యెప్పుడునువదలుటకు సాధ్యము కాకపోవుటచే లోకసంగ్రహముకొరకు కర్మయొక్కయు సముచ్చయ మెల్లప్పుడు నవేఊపబడుచునే యున్నది (౪-౩౧) అనుచుండిరి. పీఠకుభిప్రాయము కర్మలనగ శ్రావ్యసార్వకర్మలా! లేక చలనాత్మకముగూడనా? శ్రావ్యసార్వ కర్మలేయన్నచో యని బ్రహ్మరక్ష మ్మలా! కావు. యిప్పుడు యెంతమంది స్నానసంధ్యాసందనాదిక కర్మలను వదలుటలేరు! ఈ కర్మలను వదలినవారల నాకర్మల జేయమని యెవరుబాధించుచుండిరి. చలనాత్మకముగూడ కర్మయే. యిదివరకుకు శక్యముకాదందురా? "కారీరం.....కిన్మిషమ్" అనువాక్యముచే భిక్షాటనాదికర్మలు యతి కథనముజ్ఞాతములై యుండ వాటిని మానమని యెవరు చెప్పిరి. ఈచలనాదికర్మయూ లోకసంగ్రహమునిమిత్తము జేయదగినది. గీతలయందు బోధించబడుకర్మలు శ్రావ్యసార్వకర్మలేగాని. చలనాత్మకముగ ప్రతికర్మయుకాదు. చలనాత్మకకర్మస్వభావసిద్ధమే. మరియు "సంన్యాసం...చుశ్చితం" అనువాక్యముచేయుదును కర్మ కర్మ సంన్యాసములలో నేది మోక్షదాయకమైశ్రేష్ఠమగునో దానిని జెప్పుమని ప్రశ్నించెను. యీప్రశ్నకర్త మేమి? మోక్షమునిచ్చుట యందు కర్మశ్రేష్ఠమా! లేక కర్మసంన్యాసము శ్రేష్ఠమా? అనియేకదా! జ్ఞానికి కర్మమోక్షదాయకము కాదనిజెప్పు గీతారహస్యకారులీతిప్రశ్న మెవరివిషయమనెదరు! జ్ఞానివిషయమున్నచో అట్టివానికి మోక్షమును కూర్చి కర్మ కారణముకావలెనను మోక్షమునుకూర్చి కర్మశ్రేష్ఠకారణమా? సంన్యాసము శ్రేష్ఠకారణమా? యనుప్రశ్న మెట్లు పొసగును? యెట్లుజూచిన పొసగనేరదు. ఇక యజ్ఞానివిషయమేమని యొప్పుకొనవలయును. అట్లగుచో యజ్ఞానికి సాధనసంపత్తిలేక కేవల ప్రేక్షమాతో చ్చార్పణమాత్రమగు సంన్యాసముకంటె శ్రద్ధచే నావరించు కర్మయోగముశ్రేష్ఠమా. లేక యట్టిసంన్యాసము శ్రేష్ఠమా? యనియే యర్థునిని ప్రశ్న మనక తప్పదు. ఇందుకుదగినట్లు శ్రీకృష్ణపరమాత్మయు అట్టి యజ్ఞానివిషయముగనే కర్మ కర్మసంన్యాసములు రెండును మోక్షదాయకములైనను యజ్ఞుడు సాధన చతుష్టయసంపత్తి లేమింజేసి యారూఢపతితు డగునని యోచించి సంన్యాముకంటె కర్మయోగమే శ్రేష్ఠమని జెప్పెను. కాన గీతారహస్యకారుల యభిప్రాయమెట్లుజూచినను పరిపడదనిగ్రహింతుమగాక. (౧౬)

శ్రీభగవానువాచః—

||

సంన్యాసః కర్మయోగశ్చ నిశ్చేయసకరా వృథా ।

తయోస్తు కర్మసంన్యాసా త్కర్మయోగో విష్యతే ॥

|| ౧౬ ||

పదవిభాగము:— శ్రీభగవాన్ - ఉవాచ - సంన్యాసః - కర్మయోగః - చ - నిశ్చేయసకరా - ఉభౌ - తయోః - తు - కర్మసంన్యాసాత్ - కర్మయోగః - విష్యతే ॥ ౧౬ ॥

సంస్కారార్థము:— శ్రీభగవాన్ = శ్రీకృష్ణపరమాత్మ; ఉవాచ = సమాధానముచెప్పెను; సంన్యాసః = సంన్యాసము; కర్మయోగశ్చ = కర్మయోగము అను; ఉభౌ - రెండును; నిశ్చేయసకరా = మోక్షమును చేయునవి. తయోః = అకర్మసంన్యాస కర్మయోగములలో; కర్మసంన్యాసాత్ = జ్ఞానరహితముగు కర్మసంన్యాసముకలె; కర్మయోగః = కర్మయోగము; విష్యతే = ఉత్కృష్టమైనది. ॥ ౧౬ ॥

— * ౧౬ వ అధ్యాయము — ౨ వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు —

మధుమాదనసరస్వతీయము:— పూర్వశ్లోకోపపాదితమైన యర్జునపశ్చిమునకు సమాధానమునుజెప్పించుట— సంన్యాసము, కర్మయోగము నీరెండును జ్ఞానోన్నతి హేతువులగుటచే మోక్షోపయోగులు.

అందును యదిక రిక్తత సంన్యాసముకలె కర్మయోగము. అధికాసంపాదితముగుటచే శేషమైనది ॥ ౧౬ ॥

శంకరానందీయము:— కర్మసంన్యాసము, కర్మయోగము నీరెంటిని యొకే కాలమున యొకే వరుషము యనుష్ఠించుట కక్కము కానందన వారెంటిలో నొక దానిని యుత్కృష్టమని నిర్ణయించుటకై “దేశ కాల వయో స్థాబ్ధి కర్తవ్యమరూఢతః । ధర్మోపదేశో భైషజ్యం వక్తవ్యం ధర్మపారగైః” అను వ్యాయసూత్రము అధికార్థమరూఢమగు శ్రీకృష్ణసమాప్తమై యర్జునమునకు పితృత్వరమును జెప్పుచున్నాడు— “బ్రహ్మణి నితరాం అసం సంన్యాసః” చిత్తమును బ్రాణాదిషయములయందు వ్యవధిముగాకుండజేసి బ్రహ్మస్వరూపముగ నుండుట నిర్వికల్పకనమాధి యుండును. ప్రత్యగ్భువ్వితే ననాత్మప్రత్యయనిరాసము సకలకల్పకనమాధియనబడును. ఈరెండును ముఖ్యసంన్యాసములు. ఇట్టి సమాధిద్యయమునకును శ్రవణమననములకును నంగభూతము వీటికి ప్రతికూలములగు కర్మలను సరిత్యజించుటరూపమునగు సంన్యాసము మూడవది ఇట్లు సంన్యాసకర్తార్థము మూడవధములుగ నిర్వచించబడెను. ఇట్లప్రధానములగు సంన్యాసములు రెండు నవివక్షితములు. ఇకనేమనిన నిట యంగభూతముగు సర్వకర్మసంన్యాసము వివక్షితము.

అవిద్యతస్మృతవగు సర్వకర్మసంన్యాసమే. (వివిధసాసంన్యాసమే) శ్రీమదాదిజన్మజ్ఞానద్వారమున మోక్ష హేతువగును. ఇట్లే యవిద్యతస్మృతమగు కర్మయోగము స్వానుష్ఠానపాప్రచిత్తశుద్ధిజన్మజ్ఞానద్వారమున మోక్షహేతువగును ఈవిధముగ సంన్యాసము, కర్మయోగము ఈరెండును మోక్షహేతువులేయైనను యవి ద్వారమునకు నొకేకాలమున కర్తవ్యములుగ నుపపన్నములైన నీరెంటిలో నేది యదగునని గుణదోష విచారము చేసినచో సదవద్వివేకజన్యమగు తీవ్రవైరాగ్యము, తీవ్రమోక్షేచ్ఛ, యమ, నియమ, శమ, దమములు మొదలగు వంతరంగసాధన పాపకల్మషముతోకూన్యము, కేవల వైశిష్ట్యమాత్రోచ్చారణరూపమునగు సంన్యాసముకలె శ్రద్ధతో ననుష్ఠింపబడిన కర్మయోగము స్వానుష్ఠానజన్యములగు చిత్తశుద్ధ్యాది గుణములచే నుత్కృష్టమైనదగును. శ్రావ్యసాధనరూపమగు కర్మమునే అవిద్యానుకు పరమేశ్వరప్రీతిగ శ్రద్ధతో నాచరించినచో నతనికి ఋణాశ్రయవిముక్తియు, నందుచే నిందియదేవతా ప్రసాదము, ఈశ్వరానుగ్రహము, ఇంద్రియవైర్యము, చిత్తశుద్ధి మొదలగు జ్ఞానసాధనసంపత్తి సిద్ధించును. కాన తీవ్రవైరాగ్యధ్యంతరంగసాధనకూన్యముగు సంన్యాసముకలె శ్రద్ధాత్మకమగు కర్మయోగము శ్రేష్ఠతరము కాన జ్ఞానసాధనసంపత్తికూన్యమగు యవిద్యానుకు యవిచారితముగ తొంపరపడి పున్యనింపక శ్రద్ధతో నీశ్వరార్పణముగ కర్మనే చేయదగునని సిద్ధించుచున్నది.

శాంకరభాష్యమ్:—

స్వాభిప్రాయ మాచక్షాణో నిర్ణయాను-సంన్యాసః కర్మణాం పరిత్యాగః కర్మయోగశ్చ తేహ మనుష్ఠానం తా వ్రభావపి నిశ్చేయిసకరా నిశ్చేయిసం మోక్షం కుర్వతీ జ్ఞానోత్పత్తి హేతుత్వే నోభా యద్యపి నిశ్చేయిసకరా తథాపి తయోస్తు నిశ్చేయిసహేత్వోః కర్మ సంన్యాసా తేహల త్కర్మయోగో విశిష్యత ఇతి కర్మయోగం స్తుతి ।

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

శ్రీకృష్ణపరమాత్మ తన యభిప్రాయమును జెప్పుచు పరుని సంశయవృత్తిని తొలగి నిర్ణయమును చేసెను. శాస్త్రీయకర్మలపరిత్యాగము, అట్టి కర్మములయనుష్ఠానము అను నీరెండును జ్ఞానోత్పత్తి హేతువులగుటచే విచారింప మోక్షమును కలుగజేయునవి అయినను మోక్ష హేతువులగుటచే యాయవిద్యత్కర్మక కర్మసంన్యాసకర్మయోగములలో జ్ఞానరహిత కర్మసంన్యాసముకంటె కర్మయోగ ముత్కృష్టమైనదని కర్మయోగమును స్తుతించుచుండెను.

“న్యాసమేషాం తనసా మతీరిక్తమాహః” (తపస్సులో సంన్యాసమునే యుత్కృష్టమైన దానినిగ జెప్పుచుండిరి) అనుశ్రుతివ్రతసారము సంన్యాసమే యుత్కృష్టమని తెలియబడుచున్నను శ్రీకృష్ణపరమాత్మ తద్విరుద్ధముగ సంన్యాసమును ధిక్కరించి కర్మయోగమున కుత్కృష్టత్వమును జెప్పుటయుక్తముకాదు. అని శంకిపరచుచు నమన భగవంతుని పరీవృత్తి సర్వలోకముల ననుగ్రహించుటయే పరయోజనముగకలది. గాన పూర్వమునందు “నజాయతే మిరియతేచా” అనుమొదలగు వాక్యములచే విద్వాంసులకు ఆత్మతత్త్వమును, తత్పూర్వమునకు సర్వకర్మసంన్యాసమును యవదేశించి పరీవృత్తము “జ్ఞానం స్వీయమగు విద్యమపి జ్ఞానం స్వభావమును, సంసారపారగమనశక్తిని తెలిసికొనకయే యెదోయొక స్వల్పకారణముచే త్వరపడి సంన్యసించి యనంతరము పశితులగుచుండిరి. అట్టివారిని యుద్ధరించవలయు” నను సుద్దేశముతో నిట యపరీవృత్తమైనను కర్మయోగమును పరీవృత్తమగు దానినిగ జేసి యట్టిమూఢులకు కర్మయందే పరీవృత్తి కలుగుటకై కర్మయోగమును “కర్మయోగోవిశిష్యతే” అని స్తుతి చేయుచుండెనేగాని సంన్యాసమును నిరాకరించుటలేదు. “న్యాసఇతి బ్రహ్మ బ్రహ్మహివరః” అనియు, “న్యాస ఏవాత్మరేచయత్” అనియు, శ్రుతులు సంన్యాసముబ్రహ్మవ్యరూపమేయనియు, సర్వశ్రేష్ఠమనియు చెప్పుటలన “కర్మయోగోవిశిష్యతే” అను వచనము కర్మయోగస్తుతిపరమేయని నిశ్చయింపదగును.

శ్రీధరీయము:—శ్రీకృష్ణపరమాత్మ యద్భుతవర్గమువలన సమాధానము జెప్పుచున్నాడు. ఓయద్భుతా! వేదాన్ని వేద్యాత్మతత్త్వవేత్తకు కర్మవ్యముగ కర్మయోగమును నేను జెప్పుటలేదు. అట్లే చెప్పినచో బూరోక్తమగు కర్మసంన్యాసముతో విరోధము పొందినది. మరేమన? దేహాత్మాభిమానముకల నిన్ను జూచిబంధువధాదిలోకమోహాదికృతమగు నీసంశయమును దేహాత్మవివేకమనడి కత్తిచే ఛేదించి పరమాత్మ జ్ఞానోపాయభూతమగు కర్మయోగము నాచరింపుమని చెప్పుచుంటిని. కర్మయోగముచే చిత్తము శుద్ధమై యాత్మజ్ఞాన కలిగిన యనంతరము అట్టి జ్ఞానపరిపాకమునిమిత్తమై జ్ఞాననిష్ఠాంగముగ బూర్వము సంన్యాసము చెప్పబడెను. ఇట్లగుటచే నంగపరీధానములకు వికల్పము సంభవించదు, కాన సంన్యాసము కర్మయోగము నీరెండుభూమికాభేదముచే సముచ్చితములేయై నిశ్చేయిస్సును సాధించును. అట్లైనను యారెండింటిలోను కర్మసంన్యాసము కంటె కర్మయోగ ముత్కృష్టమైనదని భావము.

గీ! జ్ఞేయ స్స నిత్యసంన్యాసీ యో న ద్వేష్టి న కాంక్షతి ।

నిర్వన్ద్వో హి మహాబాహో! సుఖం బన్ధా త్ప్రముచ్యతే ॥

131

పదవిభాగము:— జ్ఞేయః- సః- నిత్యసంన్యాసీ యః- న- ద్వేష్టి- న- కాంక్షతి- నిర్వన్ద్వః- హి- మహాబాహో!- సుఖం- బన్ధాత్- ప్రముచ్యతే ॥

131

ప్రతిపదార్థము:— యః = ఎవడు; న ద్వేష్టి = ద్వేషించడో; న కాంక్షతి = కోరడో; సః = అట్టి కర్మయోగి; నిత్యసంన్యాసీ = నిత్యసంన్యాసిగ; జ్ఞేయః = తెలిసికొనదగినవాడు; హి = ఏకారణమువలన; నిర్వన్ద్వః = ద్వంద్వరహితుడు; మహాబాహో! = ఓ గొప్పబాహువులుకల యద్భుతా!; సుఖం = అనా యాసముగ; బన్ధాత్ = సంసారమునుండి; ప్రముచ్యతే = విడువబడుచున్నాడో!

131

శాంకరభాష్యమే—

కస్మా దిత్యాహ— జ్ఞేయ ఇతి । జ్ఞేయో జ్ఞాతవ్య స్స కర్మయోగీ నిత్యసంన్యాసీతి యో న ద్వేష్టి కించి న్న కాంక్షతి సుఖదుఃఖే తత్కారణే చైవంవిధోయః కర్మణివర్తమానోఽపి స నిత్యసంన్యాసీతి జ్ఞాతవ్య ఇత్యర్థః । నిర్వన్ద్వో ద్వంద్వవర్జితో హి యస్మా న్మహాబాహో ! సుఖం బన్ధా దనాయాసేన ప్రముచ్యతే ॥

131

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

కర్మ యనునది బంధకారణముగ ప్రసిద్ధము. అట్టికర్మ మేకారణమువలన మోక్షసాధన మగుననెదవా? ఎవడు దుఃఖమునందుకాని, తత్కారణమునందుకాని ద్వేషమును పొందడో, సుఖమునుకాని. తత్కారణమునుకాని కాంక్షింపడో అట్టి కర్మయోగి కర్మములయందు ప్రవ ర్తించుచున్నను నిత్యసంన్యాసిగ తెలిసికొనదగినవాడు, అనియర్థము. అట్టివాడు సుఖదుఃఖాత్మక ద్వంద్వరహితుడగుటవలన నోయద్భుతా! యట్టిపురుషుఁ డనాయాసముగ సుఖదుఃఖమోహ త్యక్తమగు సంసార మనెడి బంధమునుండి విముక్తుఁ డగుచున్నాడు.

131

—* ౫ వ అధ్యాయము — 3వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు —

మధుసూదనసంస్వతీయము:— ఆకర్మయోగమునే మూడుశ్లోకములచే స్తుతించుచుండెను, ఎవడు కర్మయందు బ్రవృత్తుడైనను భగవదర్పణబుద్ధితో జేయబడుకర్మలను నిష్ఫలములను యూహతో ద్వేషిం పడో, స్వర్గాదిఫలమును కాంక్షింపడో, రాగ ద్వేషరహితు డగునో యతని నెల్లప్పుడు సంన్యాసిగనే తెలిసి కొనదగును. ఓమహాబాహూ! అట్టివాడు అంతఃకరణాశుద్ధియావమగు జ్ఞానప్రతిబంధమునుండి యనా యాసముగ విడువబడి నిత్యానిత్యవస్తువివేకాది ప్రకర్షచే ముక్తుడగును.

131

శంకరానందీయము:— కర్మయోగిని 'జ్ఞేయః' అను గీతచే స్తుతించుచుండెను—ఎవ డకుశలమగు కర్మను ద్వేషించడో, (అనగా యకుశలమగు కర్మయందప్రీతినిచేయడో మరేమనిన కుశలకర్మ అకుశలకర్మ ఈరెండును కర్మలేయను బుద్ధిచే నాచరించునో) లేక, 'న ద్వేష్టి' (ద్వేషమనగ నప్రీతి) అట్టియప్రీతిని ఏపా్రి ణికోరకునుచేయడో (అనగా యేపా్రిణివిషయమైనను యప్రీతినిపొందడో) కర్మవలన జనించెడి ఫలమును కొంచమైన కోరడో, లేక పా్రిప్తించిన యనర్థముయొక్క నివృత్తిని, అపా్రిప్తమగు నర్థముయొక్క పా్రిప్తిని కోఁబడో, "నిర్వన్ద్వః" శీతోష్ణములు, సుఖదుఃఖములు, లాభాలాభములు మానావమానములు మొదలగు ద్వంద్వములనుండి నమబుద్ధిచే నిర్గతుడో అట్టివాడు నిత్యసంన్యాసి. నిత్యముసంన్యాసముకలవాడు అని వండితులు తెలిసికొనదగినది. రాగాదిదోషరహితుడు, పరివక్తచిత్తుడు, సమత్వబుద్ధ్యాదిగుణవిశిష్టుడు అగుటవలన నిట్టి గృహస్థుడు కర్మవిఘ్నఁడైనను పరిగ్రహిత్యాగ శీతవాతా ద్యుపద్రవ భిక్షాటనాది

గీ॥ సాంఖ్యయోగో పృథ గ్బాలాః ప్రవదన్తి న పండితాః ।

ఏక మప్యస్థిత స్సమ్యక్ గుభయో ర్విదత్తే ఫలమ్ ॥

॥౪॥

పదవిభాగము:— సాంఖ్యయోగో- పృథక్- బాలాః- ప్రవదన్తి- న- పండితాః- ఏకం- అపి-
అస్థితః- సమ్యక్- ఉభయోః- విదత్తే- ఫలమ్ ॥

॥౪॥

ప్రతిపదార్థము:— బాలాః- అజ్ఞానులు; సాంఖ్యయోగో- (సంఖ్యానూత్మసమీక్షామర్శ తీతి సాంఖ్యం సంన్యాసః) కర్మసంన్యాస కర్మయోగములను; పృథక్- భిన్న ఫలములు కలవిగ; ప్రవదన్తి- చెప్పుచున్నారు; పండితాః- జ్ఞానులు; తథా- (ఈపదమధ్యాహార్యము) అట్లు; నప్రవదన్తి- చెప్పరు; ఉభయోః- కర్మ సంన్యాసకర్మయోగములలో; ఏకమపి- ఒకదానినైన; సమ్యక్- తెన్నగ; అస్థితః- అమృతించువాడు; ఉభయోః- (ఈపదమావృత్తము) కర్మసంన్యాస కర్మయోగములయొక్క; ఫలం- ఫలమగు మోక్షమును; విదత్తే- పొందుచున్నాడు.

॥౪॥

దుఃఖరహిత మగునటల యనాయాసముగ సంసారమునుండి ముక్తు డగును. పూర్వమునందు జెప్పఁబడిన కర్మయోగానుష్ఠానముచే చిత్ర శుద్ధిని జ్ఞానమునుపొంది కాలాంతరమున ముక్తు డగును. కాని యపకృచ్చిత్తుడగుయతి ముక్తుడుకాదు. ఈచెప్పటవలన కర్మోపాసనచే పరివర్జ్యమగుచిత్తముకలవానికి సంన్యాసమునందధికారమని సూచింపబడెను.

॥౪॥

శీఘ్రరీయము:— ఎందువలన కర్మయోగ ముత్కృష్టమను శంకను తొలగించుటకు కర్మయోగము కలవారిని సంన్యాసిగ స్తుతించుచు కర్మయోగమున కుత్కృష్టత్వమును “జ్ఞేయః” అనుగీతచే చూపుచుండెను. రాగద్వేషాదిరహితముగ పరమేశ్వరార్థము యెవడు కర్మలనాచరించునో అట్టివాడు కర్మానుష్ఠానకాలమునందుకూడ సంన్యాసియేయని దెలిసికొనదగినది. అందులకుపాతువేదనినః అట్టివాడు రాగద్వేషాదిశూన్యుడై శుద్ధచిత్తుడై యనాయాసముగ సంసారమునుండి ముక్తుడగును. కనుకనే అట్టివాడు నిత్యసంన్యాసి యనిపించుకొనును.

॥౪॥

నీలకంఠీయము:— కర్మయోగులకు విశేషము ప్రత్యక్షసిద్ధమే. సంన్యాసులకైతే యట్టి విశేషశక్తి లేదు. కాన నెట్లు కర్మయోగముత్కృష్టమని చెప్పబడెను. అనుశంకను జ్ఞేయః అనుశ్లోకముచే తొలగించుచుండెను.

ఎవడు రాగద్వేషాదిరహితుడో అట్టివాడు కర్మలను స్వరూపతః పరిత్యజించినను, పరిత్యజించకున్నను నిత్యము సంన్యాసియేయని యనఁబడును. ఈచెప్పటచే సాధనభూతములగు సాంఖ్యయోగములకు రాగద్వేషాది రాహిత్యము సామ్యమని చెప్పబడెను. ఫలభూతములకు సర్వవికల్పరాహిత్యరూపమగు సామ్యము ముందు రెండు శ్లోకములచేతను చెప్పుచుండెను. అట్లైనను చిత్తస్వభావమువలన నొకానొక సమయమున వివిధిషాసంన్యాసికిని రాగము జనించి పతనశంక కలుగవచ్చును. కర్మయోగి కట్టి పతనశంక జనించదు. కాన కర్మయోగియే నివిదిషాసంన్యాసికంటె శ్రేష్ఠమైనవాడని భావము.

అట్లైనను నిర్వృంద్యుడు (అనగా సత్త్వానృతములు, ఆత్మానాత్మలమిధునీకరణము. (పరస్పరాధ్యాసము) ద్వంద్వశబ్దముచే చెప్పబడును. అట్టి పరస్పరాధ్యాసరహితుడగు సాంఖ్యుడు నిర్వృంద్యుడు) రాగద్వేషాదులు జనించుటకు పాతువగు నజ్ఞానము నశించుటచే కర్మల నాచరించుట యనెడి యాయాసము లేకుండగనే సంసారమునుండి కేవలజ్ఞానముచేతనే ముక్తుడగును అట్టివాడు కర్మలనపేక్షింపదు. “హి” ఈవిషయము లోకవేదవిసిద్ధమే.

లేక “ద్వంద్వం వై మిధునం తస్మాద్ద్వంద్వా నిధునం హిజాయతే” అను శ్రుతిచే బోధితంబగు స్త్రీపురుషుల మిధునమే ద్వంద్వశబ్దవాచ్యము. అట్టి ద్వంద్వరహితుడగు (స్త్రిప్రదిపరిత్యాగియగు) సంన్యాసి యనాయాసముగ ముక్తుడగును. కర్మయోగికి, సంన్యాసికి రాగాదులను జయించుట సమానమైనను సంన్యాసికటుంజుటోపాద్యమగుచు కాదు గాన ననాయాసముగ ముక్తు డగునని యర్థము.

శాంకరభాష్యము:—

(1) సంన్యాసకర్మయోగయో భిన్నపురుషానుష్ఠేయయో ర్విరుద్ధయోః ఫలేపి విరోధో యుక్తో నతూత్యయో ర్నిశ్చేయసకరత్వ మేవేతి ప్రాప్త ఇద ముచ్యతే—సాంఖ్యయోగా వితి ! సాంఖ్యయోగో పృథక్త్వభిన్నభూతా బాలాః ప్రవదంతి । న పండితాః । పండితాస్తు జ్ఞాని నః ఏకం ఫల మవిరుద్ధ ముచ్యంతి ఏక మేకమపి సాంఖ్యయోగయో స్సమ్యక్సాత్త సమ్యక్ గనుష్ఠితవా నిత్యర్థః । ఉభయో ర్విస్తతే ఫల ముభయో స్తదేవ హి నిశ్చేయసం ఫలమతో న ఫలే విరోధోస్తి ।

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

కర్మసంన్యాసకర్మయోగములు భిన్న (వేరువేరు) పురుషానుష్ఠేయములు , విరుద్ధమయిన ఫలములుకలవి. (అనగా సంన్యాసమునకు నిశ్చేయస్సఫలము, కర్మయోగమున కభ్యుదయము ఫలము,) అట్టి సంన్యాసకర్మయోగములకు ఫలమునందుకూడ విరోధము యుక్తము. ఆరెంటికి మోక్షసాధనత్వ మెంతమాత్రము ప్రాప్తించదను శంక ప్రాప్తించ నట్టి శంకను తొలగించుట కు “సాంఖ్యయోగో” అని చెప్పబడుచుండెను

శాస్త్రార్థము తెలియనట్టి యవివేకులు కర్మసంన్యాస కర్మయోగములు భిన్నమగు ఫలములు కలవని చెప్పచుండిరి. కాని, జ్ఞానులు, యోగులు కర్మసంన్యాసకర్మయోగములు భిన్న ఫలములు కలవని చెప్పరు. పండితులు (జ్ఞానులు, యోగులు,) కర్మసంన్యాస కర్మయోగముల కవిరుద్ధమగు ఫలమునే యిచ్చుచుండెదరు. అది యెట్లనిన ? కర్మసంన్యాస కర్మయోగములలో నేదో యొకదానిని తెన్నగ ననుష్ఠించినచో (అని యర్థము) ఆరెంటిలో నొకదానిననుష్ఠించినచో నొకదాని ఫలమునే పొందునుగాని, రెంటిఫలమునెట్లు పొందెదరనెదవా ? కర్మసంన్యాసకర్మయోగములు తత్త్వజ్ఞానద్వారమున మోక్షరూపఫల మొక్కటియే కలవగుటవలన నా రెంటియొక్క ఫలమగు మోక్షమునే పొందుదును. కాన నారెంటికి ఫలమునందు విరోధము

— † గీ వ అధ్యాయము — ర వ శ్లోకవ్యాఖ్యావిశేషములు † —

మధురూదనసరస్వతీయము:—కర్మసంన్యాసములకు స్వరూపములవలన విరోధము ప్రాప్తించుచుండ ఎవడు కర్మయందు వివృత్త్యో వాడు సంన్యాసియని యెట్లు తెలిసికొనదగినది ? (తెలిసికొనుటకువీలులేదు) స్వరూపమువలన విరుద్ధములైనవాటికి ఫలమునందుకూడ విరోధమే యుచితమగుటచేత కర్మ కర్మసంన్యాసములకు ఫలమొక్కటియేగాన కర్మానుష్ఠానపరుడు సంన్యాసియేయని చెప్పటకు వలనుపడదు. కాన “నిశ్చేయకరాచుభౌ” కర్మ కర్మసంన్యాసములు రెండును మోక్షదాయములేయని చెప్పట యెట్లు పొసంగునను శంక ము “సాంఖ్యయోగో” అనుగీతచే తొలగించుచుండెను.

“సాంఖ్యః” సంఖ్యయనగ తెన్నగజనించిన యాత్మవిషయకబుద్ధి, అట్టిదానిని జ్ఞానాంతరంగసాధనముగ వహించునదిగాన సంన్యాసము సాంఖ్యమనబడును. యోగమనగ కర్మయోగము. ఈరెండును విరుద్ధ ఫలములు కలవని శాస్త్రార్థ విశేషజ్ఞానకూన్యలు చెప్పెదరు. పండితులన్ననో అట్లుచెప్పరు. సంన్యాసకర్మయోగములు రెండింటిలో నేదోయొకదానిని స్వాధికారమునకు దగునటుల తెన్నగ యథా శాస్త్రముగ ననుష్ఠించువాడు సంన్యాసకర్మయోగములకు ఫలమగు మోక్షమును జ్ఞానోత్పత్తి ద్వారమున పొందుచున్నాడు.

శాంకరభాష్యమ్:—

(2) నను సంన్యాసకర్మయోగశబ్దేన ప్రస్తుత్య సాంఖ్య, యోగయోగ, ఫలైకత్వం కథమిహ ప్రకృతం బ్రవీతి? నైష దోషో యద్య ప్యర్జునేన సంన్యాసం కర్మయోగం చ కేవలచుభి ప్రేత్య ప్రశ్నః కృతో భగవాంస్తు తదపరిత్యాగేనైవ స్వాభిప్రేతం చ విశేషం సంయోజ్య శబ్దాంతరవాచ్యతయా ప్రతిపచనం డదా! సాంఖ్యయోగా వితి! తావేవ సంన్యాసకర్మయోగా జ్ఞానతదుపాయసమబుద్ధి త్వాదిసంయక్తో సాంఖ్యయోగశబ్దవాచ్యా వితి భగవతో మత మతో నాప్రకృతప్రకీర్తయేతి ।

[౮]

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

(2) “సంన్యాస, యోగశబ్దములచే కర్మసంన్యాస, కర్మయోగములను ప్రస్తుతముగ జేసుకొని సాంఖ్య, యోగములకు ఫలమొకటేయని యప్రకృతముగు ఫలైకత్వమును చెప్పుచుంటివేమి” యని యనెదవా (ఇట్లుప్రకృతార్థకథన మధ్వాంతరదోష మనెడి నిగిహస్తానమనబడును.) అప్రకృతార్థకథనమనెడి దోషము పాప్తించదు. విచారింప నర్హునిచే కర్మసంన్యాసమును, కర్మయోగము నుద్దేశించియే “సంన్యాసం కర్మణాం కృష్ణ” అని ప్రశ్నము చేయబడెను. శ్రీకృష్ణ

శంకరానందియము:- “కర్మణాం పితృలోకః” (కర్మచే పితృలోకము పొందించును) అను శుక్తి కర్మానుష్ఠానపరులకు పితృలోకము పొందించునని బోధించుచుండ “సుఖం బాధా త్పుణ్యవ్యతే” అని కర్మకు శాస్త్రవిరుద్ధమగు భవబంధమోక్షము కర్మఫలముగ నెట్లుచెప్పుడెనని శంకి పఠనము. కామరచే కర్మల ననుష్ఠించువారలకేకర్మఫలము పితృలోకము. నిష్కామ కర్మానుష్ఠానపరులకు కానని విరుద్ధఫల వాదిమతతిరస్కార పురస్కరముగ సంన్యాస కర్మయోగములకు ఫలమొకటియేయని నిశ్చయించి యారెండిటిలో నొకదాని నాశ్రియించినను రెంటిఫలము పొందించునని “సాంఖ్యయోగా” అనుదానిచే చెప్పుచుండెను.

“సాంఖ్యయోగా” సమ్యక్త్వపరత్వేన భూయతే ప్రతిపాద్యత ఇతి సాంఖ్యం = లెప్పుగా తెలుపుట చేయబడు పరబ్రహ్మము సాంఖ్యమనఁబడును, అట్టి పరబ్రహ్మపాప్తికి కారణ మగుటవలన జ్ఞానివిష్టాంగ మగు సంన్యాసముకూడ సాంఖ్యమనఁబడును. అట్టిసాంఖ్యము, కర్మయోగము క్రియచేతను, అధికారిభేదము చేతను యెట్లు భిన్నములో అట్లే ఫలముచేతకూడ భిన్నముని సాధనమువలన, ఫలమువలన భేదమును వేదాంతశాస్త్రాగ్రరహస్యమును తెలియని కొందరు విద్వాంసులు చెప్పుచుండిరి. “కర్మణాం పితృలోకః స్వర్గం వా పితే లోకంయన్తి” (కర్మచే పితృలోకమునుకాని స్వర్గలోకమునుకాని పొందెదరు) అనువాక్యములచే కర్మలకు పితృలోకపాప్తిని “సంన్యాసయోగాద్యతయశ్చుద్ధవత్వా” నైష్కర్మ్యసిద్ధి పరతూ సన్యాసే నాధిగచ్ఛన్తి” సంన్యాసముచే నైష్కర్మ్య సిద్ధిపొందుదును.) అను కృతించనములచే సంన్యాసమునకు నైష్కర్మ్యసిద్ధిని ఫలముగ జెప్పుచు సంన్యాసకర్మయోగములకు సాధనభేదమును, ఫలభేదమును జెప్పుచుండిరిని యర్థము. శ్రుతిస్మృతి పాప్రమాణ్యమువలన సంన్యాసకర్మయోగములకు ఫలభేదము యుక్తమేయను పండితమన్యనూనుల శంకను “నపండితాః” అను వాక్యముచే తొలగించుచుండెను. వేదాంత శాస్త్రపారంగతులు తద్రహస్యవేదులు నగు బ్రహ్మవేత్తలు సంన్యాసకర్మయోగుల కొకేఫలమని చెప్పుచుండిరి. ఆదియెట్లనిన? తత్త్వమస్యాది మహావాక్యములు సాధునకు చిత్తశుద్ధిలేనిచో బ్రహ్మతత్త్వమును బోధించుటకు శక్యములు కానేరవు. అట్టిచిత్తశుద్ధియు కర్మసావలన లేనిచో సిద్ధింపనేరదు. ఆకర్మోపాసనలయందు బ్రహ్మత్వయు కర్మయొక్కయు, ఈశ్వరునియొక్కయు, మహాశ్వమును సుతించినగాని సంభవించనేరదు. కాన “వశ్యతిపుత్రం” “ఏషనర్షేవ్యర ఏష సర్వజ్ఞః” ఇత్యాది శ్రుతి వాక్యము

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని:—

పరమాత్మయైతే యట్టి ప్రశ్నను విడువకుండగనే స్వాభిప్రేతమగు యోకానొక విశేషమును సమకూర్చియే శబ్దాంతరవాచ్యముగ సమాధానమును చెప్పెను. అట్టి శబ్దమేదనిన “సాంఖ్యయోగో” అనునదియే. ఇటు సాంఖ్యశబ్దము ‘సంఖ్యామాతృసమీక్షామర్శవీతి సాంఖ్యః’ అత్మసమీక్షకులగిన కర్మసంన్యాసమే సాంఖ్యశబ్దముచే చెప్పబడును. కాన ‘సాంఖ్యయోగో’ అను శబ్దమునకు కర్మసంన్యాసకర్మయోగములే యర్థము. అట్టి కర్మసంన్యాసకర్మయోగములు జ్ఞాన, తదుపాయ, సమబుద్ధిత్య శమదమాదులతో కూడి సాంఖ్యయోగశబ్దములచే చెప్పబడు నని శ్రీకృష్ణపరమాత్మయొక్క మతము. కాన నీయప్రకృతార్థకథనరూపమగు యప్రకృత ప్రక్రియ యను నిగ్రహస్థానరూపదోషమిందు సంభవింపదు.

||౪||

అచే కర్మయొక్కయు, నీశ్వరునియొక్కయు, మహత్త్వము ప్రతిపాదించబడినచో గర్మయందును యీశ్వరీపాసనయందును బిన్దత్తుడై వాటిచే శుద్ధమైన చిత్తముకలవానికే యుపదిష్టమగు తత్త్వజ్ఞానము ఫలమను (మోక్షమును) చేకూర్చును. కానజ్ఞానసిద్ధికి చిత్తశుద్ధి కారణము. తత్కారణమగు కర్మకుమోక్షమే ఫలము. జ్ఞానసాధనమగుటచే సంన్యాసమునకుకూడ మోక్షమే ఫలము. “విద్యాంచావిద్యాంచ యస్తద్వేదోభయగ్ంసహ అవిద్యయా మృత్యుం తీర్త్యా విద్యయాఽమృతమశ్నుతే” అను శ్రుతివృత్తరీతిని అవిద్యచే జ్ఞానప్రతిబింబము నతికగ్మించి జ్ఞానముచే మోక్షమును బొందును. కాన కర్మయోగము జ్ఞానమునకును జ్ఞానము సంన్యాసమునకును కారణములని తెలియబడుటచే జ్ఞానఫలమగు మోక్షమే కర్మయోగమునకుకూడ ఫలము ‘కాన సాంఖ్యయోగములకు మోక్షమే ఫలమని ఎండితులు తలచెదరు. అందుచే కారకాదులచే భేదముకాని సాంఖ్యయోగములకు ఫలమనుబట్టి భేదములేదని సిద్ధించుచున్నది. కనుక “ఏకమపి” అనుస్థలమునందుగల ‘అపి’ అనుపదమునకు ‘వా’ అనుకళార్థమును గ్రహించి సాంఖ్యయోగములలో నేదో యొకటియగు సాంఖ్యయోగమునుగాని, కర్మయోగమునుగాని లెప్పగ ననుష్ఠించు ముముక్షువు సాంఖ్యయోగములకు ఫలమగు మోక్షమును బొందుచుండెను. కాన సాంఖ్య, కర్మయోగములకు మోక్షమును గూర్చి యంతరంగ బహిరంగ భావమునుబట్టియు, కాలముచేనైన యల్పత్వానల్పత్వముల ననుసరించియు, సాధ్యసాధనభావమునుబట్టియు గజాశ్వములకువలె తారతమ్యమున్నను సమత్వప్రతిపాదనచే యనధికారి కర్మయే చేయదగినను కాని సంన్యసింపరాదని నూచితమయ్యెను.

నీలకంఠీయము:— సంన్యాసము శ్రేష్ఠమనెదమా! ఎన్నడైన నొకానొకసమయమందు రాగాదులు జనించునేని వతనశలక, కర్మయోగము శ్రేష్ఠమనెదమా! అందు కర్మనాచరించుటవలన గలిగెడి శ్రమ, కాన కర్మసంన్యాసకర్మయోగములలో నేదిశ్రేష్ఠమైనది? యనుశంకమీద ‘రెంటికి ఫలమొక్కటేయగుట వలన సావ్యము కలదని “సాంఖ్యయోగో” అనుశ్లోకముచే చెప్పుచుండెను.

“సాంఖ్యం” (సమీక్ష్యాకావే ఇతి యాస్కః “ఏకీభావే నాత్మానన్యత్వేన భ్రాతృయతే ప్రకాశ్యతేమస్తు స్వరూప మనయేతి సంఖ్యా” సం” అనుపద మేకీభావమునందు వర్తించునని యాస్కముని చెప్పెను. కాన ఆత్మానన్యత్వముచే నస్తుస్వరూపమును ప్రకాశింపజేయునట్టిది, “సంఖ్యా” అని చెప్పబడును. అదియేమనినకీ నిర్వికల్ప ప్రకృత్యాత్మయందు స్థూలసూక్ష్మకారణప్రపంచముయొక్క ప్రవిలాసన ద్వారమున పుట్టిన చిత్తవృత్తి. తత్సాధనభూతమగునది సంన్యాసము. అట్టి సంన్యాసము సాంఖ్యమనబడును. ఆసంన్యాసమెట్టిదనిన శార్య మొదలు బుద్ధివరకగువదార్థము లాత్మకంఠే వేరుకావని శార్యమొదలు బుద్ధ్యంతవదార్థముల వరిత్యాగము (ప్రవిలాసము) సంన్యాసమనబడును. యోగమనగ నగ్నివోత్రము, సంధ్యోపాసన మొదలునిర్వికల్పమాధ్యంత వసుష్ఠించుట. అందుముఖ్యమగు యోగలక్షణము ‘యోగశ్చిత్తవృత్తినిరోధః’ (యోగము ఏకచిత్తవృత్తినిరోధము) అనియోగమాత్రములయందువచ్చాడెనబడెను. వృత్తులు ప్రమాణ, విపర్యయ, వికల్ప

శ్లో

యత్సాంఖ్యైః పాప్యతే స్థానం త ద్యోగై రపి గమ్యతే ।

ఏకం సాంఖ్యంచ యోగంచ యః పశ్యతి స పశ్యతి ।

శ్లో

పదవిభాగము:— యత్-సాంఖ్యైః-పాప్యతే- స్థానం-తత్-యోగైః- అపి- గమ్యతే- ఏకం- సాంఖ్యంచ-యోగంచ-యః-పశ్యతి-స-పశ్యతి ।

ప్రతిపదార్థము:—సాంఖ్యైః=జ్ఞాననిష్ఠులగుసంన్యాసులచే; యత్=ఏ; స్థానం=మోక్షము; పాప్యతే=పొందబడుచున్నదో; యోగై రపి=(ఇచట అర్హ అదిభ్యో అచ) అను అచ్చ్యుత్యయముచేయుటచేయోగు అను యర్థముకలది) ఫలనిరక్షేషులై యీశ్వరార్థము కర్మములనాచరించు కర్మయోగులచేతను; తత్=ఆ మోక్షము; గమ్యతే=పొందబడుచున్నది. యః=ఎవడు; సాంఖ్యంచ=సంన్యాసమును; యోగంచ=కర్మయోగమును; ఏకం = ఒక మోక్షఫలమే కలవాటినిగ; పశ్యతి = తెలిసికొనునో; సః = వాడు పశ్యతి = తెప్పగ తెలిసికొనుచున్నాడు.

నిద్రా, స్మృతయః” ప్రమాణమని, వివర్యయమని, వికల్పమని, నిద్రాయని, స్మృతియని, యై రవిధములు. అందు ప్రశ్నమునని, అనుమానమని, ఆగమమని, ప్రాణములు మూడువిధములు. అందును (1) ప్రశ్నమునగ నిందియము. ఇందియమువలనగలిగిన శుక్తినిచూచి యిదిశుక్తి (ముత్యపుచిప్ప) అని యథార్థజ్ఞాన రూపమగువృత్తియు ప్రశ్నమునగ మనఃబడును. (2) వివర్యయమనగ ముత్యపుచిప్పనుచూచి యిదిరజితమని కలిగిన భ్రమరూపవృత్తియే. సంశయమనగ నిది శుక్తియా? రజితమా? (వెండియా?) అని నిర్ధారణలేని జ్ఞానరూపవృత్తియే. ఇట్టిసంశయముకూడ వివర్యయమునందే యంతర్భవించును. (అనగా సంశయముకూడ వివర్యయమేయనఃబడును) (3) వికల్పమనగ వస్తుకూన్యము, శబ్దిజ్ఞానానుపాతి. అది యెట్లని? పురుషుకు చైతన్యము వంధ్యాపుతుగడే అనునదియే వికల్పము. పురుషుకు. చైతన్యమునకు. తత్సంబంధమునకు భేదములేదు. చైతన్యము చూతగమే శబ్దిత్రయముచే (పురుషుడు, సంబంధము, చైతన్యము అనెడి మూడు శబ్దములచే) చెప్పబడుచున్నది. వంధ్యాపుతుగకు స్వరూపములేదు. అయినను వంధ్యాపుతుగకు అనుశబ్దముచే చెప్పబడుచుండెను. ఈవికల్పమే శబ్దిజ్ఞానానుపాతి వస్తుకూన్యమనబడును. ఒక దానియందనేకత్వ బుద్ధియు, లేనిదానియందు సద్బుద్ధియు వికల్పమనఃబడును. నిద్రాయు, స్మృతియు, లోకవర్సిద్ధములే. అట్టి యయిదువృత్తులను నిరోధించినచో నిర్వికల్పమగు ప్రశ్నగాత్మయే మిగులును, ఈ చెప్పబడిన రెండును ఫల భూతములగు సాంఖ్యయోగములనఃబడును. సాధనభూతములగు సాంఖ్యయోగములు సంన్యాసకర్మయోగములు. అందు సాధనభూతములగు సాంఖ్యయోగములకు సామ్యము “జ్ఞేయస్పృశిత్యసంన్యాసీ” అనుశ్లోకముచే సూచించబడెను. ఫలభూతములగు సాంఖ్యయోగముల కైక్య మివట చెప్పబడెను. ఈరెంటితో దేనిని యనుష్ఠించినను నిర్వికల్పాత్మస్వరూపముచే నవస్థాసమును పొందును. అని చెప్పబడెను.

—౫వ అధ్యాయము— ౫ వ శ్లోకవాఖ్యానిశేషములు:—

మధునూదనసరస్వతీయము:— సంన్యాసకర్మయోగములలో నేవోయొకదాని నాచరించిన రెంటి ఫల మెట్లు పొందునను శంకను “యత్సాంఖ్యైః” అనుగీతచే తొలగించుచుండెను.

జ్ఞాననిష్ఠులగు సంన్యాసు లైహికకర్మానుష్ఠానకూన్యమైనను సంన్యాసాశ్రమముగకు బూర్వమందాచరించబడిన కర్మలచే సంస్కృతమైన యంతఃకరణముకలవారై శ్రవణాదేహ్యుత్పాదకుగు జ్ఞాననిష్ఠులచే ప్రసిద్ధమైన మోక్షమనెడి యేస్థానమును పొందుచుండిరో (అనగా లేమింజేరి పొందబడుచున్నదివలె మోక్షము నిత్యప్రాప్తమగుటవలెయని గ్రహింపవగును) భగవదర్పణబుద్ధిచే ఫలాభిసంధిరహితముగ నాచరింపబడిన శాస్త్రీయమగుకర్మలు యోగము లనబడును. అట్టి కర్మల నాచరించువారులకూడ యోగశబ్దముచే తెప్పబడుదురు. యోగశబ్దము కర్మవరమైయుండ కర్మలనాచరించువారుకూడ యోగశబ్దముచేనెట్లు తెప్పబడెదరని

కాంక్షరభాష్యము:—

ఏకస్యాపి సమ్యగనుష్ఠానా త్కథ ముభయోః ఫలం విస్తృత ఇత్యుచ్యతే— యదితి । య త్సాంఖ్యైర్జ్ఞానవిష్టైస్సంన్యాసిభిః ప్రాప్యతే స్థానం మోక్షాఖ్యం త ద్యోగైరపి జ్ఞాన ప్రాప్తృపాయత్వే నేశ్వరే సమర్ప్య కర్మాణ్యత్మనః ఫల మనుభవంతి యే తేఽయోగినస్తైరపి పరమార్థజ్ఞానసంన్యాసప్రాప్తి ద్వారేణ గమ్యత ఇత్యభిప్రాయోఽత ఏకం సాంఖ్యం యోగంచ యః పశ్యతి ఫలైకత్వా త్స సమ్యక్పశ్యతీత్యర్థః ।

॥౫॥

కాంక్షరభాష్యతత్వబోధిని:—

కర్మసంన్యాసకర్మయోగములలో నేదో యొకదానియొక్క సమ్యగనుష్ఠానమువలన కర్మ సంన్యాసకర్మయోగములనెడి రెంటియొక్క ఫలమునెల్లు పొందును ? అని శంకించెదవా ? వినుము చెప్పెద. జ్ఞాననిష్ఠులచే పొందబడెడి మోక్షమనెడి యేస్థానముకలదో జ్ఞానప్రాప్తి కుపాయమగుటచే విజ్ఞానకర్మలను యీశ్వరునియం దర్పించి యాత్మ కాకర్మముల ఫలమును కోఱక యెవరు కర్మల నాచరించెదరో యట్టి యోగులచేతను పరమార్థజ్ఞానరూపమగు సంన్యాసముయొక్క ప్రాప్తి ద్వారమున నట్టి మోక్షమనెడి స్థానము పొందబడుచున్నదని యభిప్రాయము. కనుకనే కర్మసంన్యాసకర్మయోగములు రెండును మోక్షమనెడి ఫల మొక్కటియే కలవగుటవలన జ్ఞానమును, కర్మయోగమును నొక్కటిగ నెవడు తెలిసికొనునో యట్టివాడే తస్యగ (నాత్మను) తెలిసికొనుచున్నాడు.

శంకించెనడు, “అన్యథాభ్యో అచ” అనుసూత్రానుసారము యోగశబ్దము ‘అచ’ అను ప్రత్యయ మంత వేదకలది. అచ ప్రత్యయము వత్తీబవర్తమకలది. అనగ యోగశబ్దముచేతనే నిష్కామకర్మానుష్ఠాన పరిత్యక్తాడ జెప్పబడెదరు. కాన నిచటనుండు “యోగైః” అనుశబ్దమునకు నిష్కామకర్మానుష్ఠానపరు లర్థము. అట్టి యోగులచేగూడ సత్వశుద్ధిద్వారమున సంన్యాసపూర్వకశ్రీఘణాదురస్పరముగ వర్తమాన జన్మము నందుగాని, భవిష్యత్ (రాబోవు) జన్మమునంద గాని జనించు జ్ఞానస్థితే యామోక్షమనెడి ఫలము పొందబడును. కాన సంన్యాసకర్మయోగములు రెండును యొకఫలమే కలవి. కనుకనే సంన్యాసము కర్మ యోగ మొకఫలమే కలవని యెవడు తెలిసికొనునో వాడే తస్యగ తెలిసికొనినవాడు.

యిచట యశయమిది. ఎవరు సంన్యాసపూర్వకమగు జ్ఞాననిష్ఠయందుండిరో కార్యమనుకది కారణము లేనిదే సంభవించనందున వాఃజ్ఞాననిష్ఠకు కారణముగు భగవదర్పితకర్మనిష్ఠ వారిచే పూర్వజన్మము నందాచరించబడెనని యూహింపవగును. ఈవిషయమే “యాన్యతోఽన్యాని జన్మాని తేషు నూరం కృతం భవేత్” సశ్శృత్యం పురుషేదేవా నాన్యథా బహ్వాణి స్థితిః” ఎనడు బ్రహ్మానిష్ఠుడో వాడీజన్మమునకు పూర్వ ముందైన జన్మములయందు సశ్శృత్యముల నాచరించువాడే. అట్లాచరించనిచో బ్రహ్మమునందు స్థితియే సంతరించదని చెప్పబడెను. అట్లే యెవ రిజన్మమునందు భగవదర్పితకర్మనిష్ఠాపరులై యుండెదరో కారణ మనునది తప్పక కార్యమును వృట్టించుచుగాన నట్టివారలకు తప్పక సంన్యాసపూర్వక జ్ఞాననిష్ఠ కలుగునని యూహించవలెను. కాన నజ్ఞానయ గుముమ తువు యంతఃకరణపరిశుద్ధికింకు మెట్టమొదట కర్మయోగ మూచరించవలెను. కాని సంన్యాసమును స్వీకరించవలెను. సంన్యాసమనునది తీవ్రమైనవైరాగ్యము కల్గినవిధవ స్వయముగానే సంభవించును.

॥౫॥

శంకిరానందీయము:— సాంఖ్యకర్మయోగములు రెండును యొకే ఫలముకలవని పూర్వమునందు జెప్పబడిన విషయమునే యీశ్లోకమున స్పష్టముజేయుచు సాంఖ్యయోగముల కైకత్వ దర్శిస్తుచియు.

చున్నాడు:—సాంఖ్యమునగ వరబ్రహ్మము. దానిని యాత్మస్వరూపముగ తెలిసికొనువారు సాంఖ్యులు. బ్రహ్మసింధులగు యట్టియతులచే—“యత్ స్థానం వదై కరూపేణైవ తిష్ఠతి న క్వచిత్కించదపి వికరోతీతి స్థానం” (ఎల్లప్పుడు నొకేవిధముగనుండి యొకప్పుడును కొంచమైన వికారము పొందని కేవలభావాత్మకమగు స్వరూపము స్థానమనబడుచుండును,) ఎట్టిస్థానము పొందబడుచుండునో (స్వరూపముగతెలియబడునో) అట్టి మోక్షరూపమగు స్థానమే ఫలాభిసంధివర్జితముగ నీశ్వరపీఠ్యర్థము కర్మల జేయువారిచే పొందబడు చున్నది. (ఇటుయోగశబ్దమునకు మతుబర్థము. “అచ్” వ్రత్యయముచే యోగు లను యర్థము సంభవించును.) కర్మయోగులు యెల్లప్పుడు సమనుష్ఠియమానములగు కర్మలచే చిత్తశుద్ధిఃలిగి దానిచేజ్ఞానము కలిగి స్వస్వరూపమును తెలిసికొనినవారగుదురని భావము. “ఎష వంథా ఏక త్కరైత్రక ద్రహ్మ” అను శ్రుతిచొప్పున సాంఖ్య, కర్మయోగములు యొకే ఫలముకలవగుట వ్రమాణసిద్ధము కాన జ్ఞానయోగమును, కర్మయోగమును యొకమోక్షమే ఫలము కలవగుటచే యొకటిగనే (ఏకార్థముగనే) యెవడు తెలిసికొనునో యతడే సమ్యగ్దర్శి యగునుగాని మరియొకడు కానేరడు.

భాష్యోక్త్యర్థదీపిక:— సంన్యాస కర్మయోగములలో నేదోయొకదాని నాచరించిన రెండిటి ఫలమును యెట్లు పొందుదురను శంకను “యత్సాంఖ్యైః” అను దానిచే తొలగించుచుండెను. విశుద్ధమైన యంతః కరణముకల జ్ఞానసింధులగు సంన్యాసులచే తత్వసాక్షాత్కారమాత్రముచే మోక్షమనెడి యేస్థానము పొందబడునో (అనగా నదివరకు లేనిదానిని పొందుటయని యర్థముకాదు. మరేమనిన? కంఠమునందు ధరియించిన కంఠాభరణమును మరచినవాడు కాలాంతరమున మితునిచే స్మరింపజేయుబడి తిరిగి యాకంఠాభరణము దక్కిన దనుకొనినటుల లభిమైన మోక్షముయొక్క లాభమని గ్రహింపవగును,) అట్టివరమార్గజ్ఞానరూపమగు మోక్షము జ్ఞానప్రాప్త్యుపాయములు, శాస్త్రీయములు, వలాభిసంధివర్జితములగు కర్మలచేగూడ సంన్యాసప్రాప్తి ద్వారమున పొందబడును. “ఆయుర్యైః పుత్రం” (పుత్రమాయుస్స్వరూపము) అనిచెప్పినటుల సాధ్యమగు మోక్షమునకు, సాధనమగుజ్ఞానమునకు భేదముననుసరించి మొదట మోక్షమని, తరువాత వరమార్గజ్ఞానమని చెప్పబడెను.

సంన్యాసకర్మయోగములకు మోక్షమనెడి ఫలమొక్కటియే యగుగాక. ప్రావ్యమగు గాఢమొక్కటియైనను వరస్పరసాపేక్షలేని మార్గములువలె సంన్యాసకర్మయోగములకు వరస్పరసాపేక్షయుక్తముకాదను శంకను “యత్సాంఖ్యైః” అనుదానిచే తొలగించుచుండెను. (1) సంన్యాసకర్మయోగములు వ్యక్తులచే భిన్నములగుటవలన వరస్పరనిరపేక్షత్వమును జెప్పెదవా? (2) లేక యుభయమునకు కొరదగినది మరేమియులేనందున వరస్పరము నిరపేక్షత్వమును జెప్పెదవా? “సాంఖ్యైః” అనిబహువచనమువలన సంన్యాసము లని యర్థము. సంన్యాసమువలన తత్తిత్కర్మపరిత్యాగములు. అట్టి కర్మపరిత్యాగరూపములగు సంన్యాసము లెట్లు వరస్పరసాపేక్షగలిగి మోక్షమును సాధించుచున్నవో అట్లే భిన్నములగు సంన్యాస కర్మయోగములుగూడ వరస్పరసాపేక్షతములై సాధనములగునుగాన మొనటి యాశంక పొనగదు. పూర్వశ్లోకమునందు వరస్పరసాపేక్షత్వము జెప్పబడనందున ఈశ్లోకమునందుగలస్థానశబ్దముచే మోచకమగు జ్ఞానము జెప్పనివచ్చదు. కర్మయోగసాధ్యమగు నిరపేక్షమైన జ్ఞానమువలననే మోక్షము ప్రాప్తించినటుల శమదమాదులతోగూడిన సంన్యాసము కర్మసాధ్యమైనను అట్టిసంన్యాసముచే జ్ఞానము కలుగదలచియుండ కర్మాపేక్షలేనందున సంన్యాసకర్మయోగములకు సాపేక్షత్వము సిద్ధించదు. అట్టిసాపేక్షత్వము సిద్ధించినచో “ఏకం” అనుదానిస్థానమున “సాంఖ్యయోగంచ వరస్పరసాపేక్షం” అని గీతాకారులు చెప్పవలసివచ్చును. కాన సాక్షాత్తు గాని, పరంపరచే గాని యేకఫలజనకము లగుటచే “సాంఖ్యము, యోగము ఏకమే” అనియెవరూ తెలిసికొనునో అట్టివారు లెస్సగ తెలిసినవారని యర్థమే రమణీయము.

గీ॥

సన్యాసస్తు మహాబాహో దుఃఖమాప్తు మయోగతః ।

యోగయక్తో ముని ర్భ్రహ్మ నచిరేణాధిగచ్ఛతి ।

[౬౬]

పదవిభాగము:— సంన్యాసః-తు-మహాబాహో -దుఃఖ-అప్తు-అయోగతః-యోగయక్తః-మునిః-భ్రహ్మ-న-చిరేణ-అధిగచ్ఛతి.

[౬౬]

ప్రతిపదార్థము:— పేమహాబాహో? ఓగొప్పబాహువులుకలయర్జునా! అయోగతః = ఫలనిరపేక్షము. ఈశ్వరసమర్పితము నగు కర్మయోగములేనిదే; సంన్యాసస్తు = పారమార్థికసంన్యాసము; అప్తు = పొందుటకు; దుఃఖః = కష్టమైనది; యోగయక్తః = ఫలనిరపేక్షము. ఈశ్వరసమర్పితము నగు వైదికకర్మయోగముకల; మునిః = పరమేశ్వరస్వరూపమును మననము జేయువాడు; నచిరేణ = కిఘోముగనే; భ్రహ్మ = జ్ఞాననిష్ఠారూపమగు పరమార్థసంన్యాసమును; అధిగచ్ఛతి = పొందుచున్నాడు.

[౬౬]

శాంకరభాష్యమ్,—

(1) ఏవం తస్మి యోగా త్సంన్యాస ఏవ విశిష్యతే । కథం తస్మిన్ ముక్తం తయోస్తు కర్మసంన్యాసా త్కర్మయోగో విశిష్యత ఇతి । శుణు తత్ప్రకారణం । త్వయా పృష్టం కేవలం కర్మసంన్యాసం కర్మయోగం చాభిప్రేత్య తయో రన్యతరః క శ్చేయాన్ । తదనురూపం ప్రతిపచనం మయోక్తం కర్మసంన్యాసా త్కర్మయోగో విశిష్యత ఇతి జ్ఞాన మనపేక్ష్య జ్ఞానాపేక్ష్య సంన్యాస సాంఖ్య మితి మయాభిప్రేతః । పరమార్థయోగశ్చ న ఏవ ।

యస్తు కర్మయోగో వైదికః స తాదర్థ్యాద్యోగ సంన్యాస ఇతి చోపచర్యతే । కథం తాదర్థ్యమిత్యుచ్యతే —

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని:—

(1) జ్ఞానపూర్వకసంన్యాసద్వారమున కర్మలు కూడ శ్రేయస్సాధనములగుచో కర్మయోగముకంటె దేనిని ద్వారముగ నపేక్షించని సంన్యాసమే యుత్కృష్టము. ఇట్లు సంన్యాసమే యుత్కృష్టమైయుండ ‘తయోస్తు కర్మసంన్యాసా త్కర్మయోగో విశిష్యతే’ కర్మసంన్యాసముకంటె కర్మయోగమే యుత్కృష్టమైనదని చెప్పటకు కారణమును చెప్పెద వినుము. ఓఅర్జునా? నీవు జ్ఞానరహితకర్మసంన్యాసమును, కర్మయోగము నుద్దేశించి యీరెంటిలో నేది శ్రేయస్కరము? అని ప్రశ్నించితివి. జ్ఞానము నపేక్షింపక (జ్ఞానరహిత) కర్మసంన్యాసముకంటె కర్మయోగ ముత్కృష్టమైనదని ప్రశ్నమునకు దగు ప్రతిపచనమే (సమాధానమే) నాచేచెప్పెను.

— ౧ వ అధ్యాయము — ౯ వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు —

మధుసూదనసరస్వతీయము:— “సంన్యాస మనునది జ్ఞాననిష్ఠకు పాతువగుటచే నత్యావశ్యకము. కానపరిశుద్ధముకాని యంతఃకరణకలవాడుకూడ మొట్టమొదటనే యట్టిసంన్యాసమును యెందుకు స్వీకరించడు? ” అనుయాశంకను “సంన్యాసస్తు” అను శ్లోకముచే దొలగించుచుండెను. “అయోగతః” యోగమనగ నంతఃకరణపరిశోధకము, శాస్త్రీయమునగు కర్మము. అట్టికర్మ నాచరింపకయే హఠాత్తుగ సంన్యాసమునే స్వీకరింపనిచో నట్టి సంన్యాసము దుఃఖముకొలకే యగును. అనగానట్టి వాడపరిశుద్ధాంతఃకరణము కలవాడగుటచే తత్ఫలమగు జ్ఞాననిష్ఠ సుఖభించనందున, చిత్తశోధక మగు కర్మయం దధికారి

కాంకర భాష్యమే:—

(2) సంన్యాస స్తు పారమార్థికో దుఃఖ మాప్తం ప్రాప్త మయోగతో యోగేన వినా | యోగయక్తో వైదికేన కర్మయోగే నేత్వరసమర్పితరూపేణ ఫలనిరపేక్షేణ యక్తో ముని ర్మననా దీత్వరస్వరూపస్య ముని ర్బ్రహ్మ పరమాత్మజ్ఞానలక్షణత్వా త్ప్రకృత సంన్యాసో బ్రహ్మ

కాంకర భాష్యతత్త్వబోధిని:—

బడెను. జ్ఞానసహితసంన్యాసమే సాంఖ్యమని నాయభిప్రాయము. అట్టి జ్ఞానసహితసంన్యాసమే పరమార్థయోగము. వైదికమగు కర్మయోగమే పరమార్థసంన్యాసయోగము నిమిత్త మగుటవలన సంన్యాసమనియు యోగమనియు నుపచరించబడును. జీవజ్ఞాపకకర్మసంన్యాసకల్పముచే చెప్ప బడని కర్మయోగమును బోధించుటకు సంన్యాసకల్పము నుపయోగించుటే యాపచారికప్రయోగమనబడును. కర్మయోగము పరమార్థసంన్యాసయోగమిత్త మెట్లగుననెడవా?

(2) కర్మానుష్ఠానము లేనిచో నంతఃకరణము శుద్ధము కానేరదు. అంతఃకరణపరిశుద్ధి లేనిచో నవ్యక్తజ్ఞానరూపమగు సంన్యాసమును పొందుట శక్యము కాదని 'సంన్యాసస్త మహాబాహోదుఃఖమాప్త మయోగతః' అనుపూర్వార్థముచే వ్యతిరేకము నుపన్యసించి 'యోగయక్తః' అనుయత్తర్థముచే అన్వయము నుపన్యసించుచుండెను. ఫలనిరపేక్షముగ నీత్వరసమర్పిత మగువైదికకర్మయోగముతో గూడునట్టియు, ఈత్వరస్వరూపముయొక్క మననమువలన ముని యనబడువాడు — పరమాత్మజ్ఞానరూపమగుటవలన ప్రకృతసంన్యాసము 'బ్రహ్మ' అని యనబడును. మరియు 'న్యాస ఇతి బ్రహ్మ బ్రహ్మ హి పరః' అను శ్రుతివలనగూడ పరమార్థ సంన్యాసము బ్రహ్మమనబడును. అట్టి పరమాత్మజ్ఞాననిష్ఠారూపమగు సంన్యాసమును శీఘ్రముగనే పొందుచున్నాడు. కాన నాచే 'కర్మయోగో విశిష్యతే' కేవల కర్మసంన్యాసముకంటె కర్మయోగమే యుత్కృష్టమని చెప్పబడెను. ఇచట తత్త్వమిది. సంన్యాసము విద్వత్సంన్యాసమనియు, వివిదిషాసంన్యాసమనియు రెండువిధములు. అందు విద్వత్సంన్యాసము జ్ఞానికి సంభవించు పరమాత్మజ్ఞాన రూపసంన్యాసము. కనుకనే 'జ్ఞానం సంన్యాసలక్షణం' అని చెప్పబడెను. జ్ఞానికి కర్మయోగము మంచిదా? లేక కర్మసంన్యాసము మంచిదా? యనిన కర్మయోగము

కానందునను, కర్మబ్రహ్మోభయభీష్టుడగుటచే పరమసంకటమునే పొందునని యాశయము. కర్మయోగ ముతో గూడినవాడు పరిశుద్ధాంతఃకరణము కలవాడగుటవలన మననశీలు డగు సంన్యాసియై ప్రతిబంధకము లేమిఁజేసి శీఘ్రముగనే సత్యజ్ఞానాదిలక్షణ మగు యాత్మను సాక్షాత్కరింపఁజేసికొనును. ఈవిషయమే "న కర్మణా మహారంభా వైషమ్యార్థ్యం పురుషాన్నతే, న చ సంన్యసనా దేవ సిద్ధిం సమధిగచ్ఛతి" అను గీతావాక్యమునం దింతకు పూర్వమునందే చెప్పబడెను. కానసాంఖ్యయోగములు (సంన్యాసకర్మయోగములు) రెండునుయేకభేదముకలవైనను కర్మసంన్యాసముకంటె కర్మయోగమేయుత్కృష్టమని పూర్వమునందు చెప్పబడినవిషయము సమంజసము.

॥౬॥

శంకరానందీయమే:— సంన్యాసకర్మయోగములు రెండును పూర్వోక్తన్యాయముచే మోక్షే. ఫలకములుకాన నవకన్యగును నంతఃకరణముకల మోక్షార్థి కర్మనే యాచరించవలయును. సంన్యాసము స్వీకరింపవలదు అట్టివానికి సంన్యాసము దుర్బలమని యుపదేశించుచు కర్మలచే పక్వమగు నంతఃకరణకలవాడు సంన్యాసమును స్వీకరించవలయునని "సంన్యాసస్త" అను శ్లోకముచే నుపదేశించుచుండెను.

కాంకరభాష్యమ్:—

చ్యుతే 'న్యాస ఇతి బ్రహ్మ బ్రహ్మ హి పరః' ఇతి శ్రుతేః । బ్రహ్మ పరమార్థసంన్యాస రూపం పరమాత్మజ్ఞానవిష్టాలక్షణం న చిరేణ ఓప్ర మేవాధిగచ్ఛతి పాప్నోత్యతో మయోక్తం కర్మయోగో విశిష్యత ఇతి ।

కాంకరభాష్యతత్వబోధిని:—

వలన పాప్తించెడి చిత్తశుద్ధిని పొందియే జ్ఞాని యగుటవలన నట్టివిద్వాంసునకు కర్మయోగము వలన సాధింపడగినదేదియు లేనందున కర్మయోగమవసరములేదు. మరియుకర్తృత్వాభిమానము కలవాడే కర్మలయందు ప్రవృత్తు డగుటబట్టి విద్వాంసులకు కర్తృత్వాభిమానములు నష్టము లగుటచే కర్మమునందు ప్రవృత్తియే సంభవింపను. పారబ్రహ్మకేషముచే బాధితమగు నవిద్యానువృత్తిచే కర్మముల నాచరించినను నవి - అహంకారాభిసంధ్యాదులు లేమింజేసి కర్మాభాసములే యగును. అనగా జ్ఞానికృతమగు కర్మము కర్మమే కాదు, కర్మాభాసమే యగును. కాన నట్టికర్మ మజ్ఞానికి మోక్షము పాప్తించుటయందు జ్ఞానమునకు సహకారి కానందున కర్మసహకృతజ్ఞానమే మోక్షమునకు కారణ మనెడి సముచ్చయవాది యగు తిలక్పూర్వకయుని మతము నిరస్తము.

ఈయధ్యాయమునందు వివిదిపాసంన్యాసికే కర్మసంన్యాసము శ్రేష్ఠమా ? లేక కర్మయోగము శ్రేష్ఠమా ? యని వివిదిపాసంన్యాసివిషయముననే యర్జునునిచే ప్రశ్నింపబడెను. వివిదిపాసంన్యాసికి రాగాదులు సంపూర్ణముగ తొలగినందున నతడు కర్మసంన్యాసి యగుట కంటె కర్మయోగి యగుటయే శ్రేష్ఠమని శ్రీకృష్ణపరమాత్మ బోధించెను. ఏలయన ? వివిదిపాసంన్యాసి కర్మములనువదలినచో నతనికి విషయములందభిరుచి యవిద్యాసంబంధమువలన తప్పక కలుగును. అంతఃకరణము విషయాభిముఖమగుచో సంసారకూపపతనము తప్పదు. ఆశ్రమము భిష్టమగుట తప్పక సంభవించునని యతనికి కర్మసంన్యాసముకంటె కర్మయోగము శ్రేష్ఠమని బోధించెనని గ్రహింపనగును. ఈవిషయమే ముందుశ్లోకములయందు స్పష్టమగును. 121

"అయోగతః" కర్మయోగానుష్ఠానజన్యచిత్తశుద్ధి లేనిచో జ్ఞానవిష్టారూపమగు సంన్యాసము బొందుట దుర్బలము. ఎందువలననిన ? జ్ఞానవిష్టారూపమగు సంన్యాసము కేవలచిత్తశుద్ధిసాధ్యము కాన కారణము లేనిచో కార్యము సంభవించదు నన్యాయమున కర్మసంభావిత మగు చిత్తశుద్ధి లేనిచో కార్యమగు జ్ఞాన విష్టారూపమైన సంన్యాసము సంభవించదు. ఇట్లు సంన్యాసము కర్మయోగానుష్ఠానమువలన పాప్తించిన యొక చిత్తప్రసాదమువలననే లభ్యమని నిశ్చయించి కర్మయోగముచే వక్యమైన నంతఃకరణము కలముము శుభ సంన్యాసమును స్వీకరింపవలయునని యాశయముచే 'యోగయుక్తః' అనిచెప్పమొదలిడెను.

ఈశ్లోకముయొక్క యుక్తార్థముచే వివిదిపాసంన్యాసము చెప్పబడెను కర్మయోగానుష్ఠానమువలన కలిగిన చిత్తప్రసాదముతోగూడిన ముని (గృహస్థుడు) "న్యాస ఇతి బ్రహ్మ బ్రహ్మ హి పరః" అనుశ్రితి ననుసరించి యిచట బ్రహ్మశబ్దము సంన్యాసవాచకము. అనగా బ్రహ్మస్వరూపముగ నవస్థాపరూపమగు ప్రధానసంన్యాసమును పరిపక్వాంతఃకరణముకలవాడె యగుటవలన ముముక్షువువై యధికారియై శిష్యుము గనే పొందుచున్నాడు.

లేక "యోగయుక్తః" కర్మయోగసంభావితచిత్తశుద్ధియుక్తుడై స్వయముగ ముముక్షువై నిరుక్త లక్షణసంన్యాసియై తన్నిష్ఠచేతనే శిష్యుముగ "బ్రహ్మైవాహం" నేను బ్రహ్మస్వరూపమేయనెడి యసృతిబద్ధ

గీ॥ యోగయక్తో విశుద్ధాత్మా విజితాత్మా జితేంద్రియః ।
సర్వభూతాత్మభూతాత్మా కుర్వన్నపి న లిప్యతే ।

పదవిభాగము:—యోగయక్తః=విశుద్ధాత్మా=విజితాత్మా=జితేంద్రియః= సర్వభూతాత్మభూతాత్మా=కుర్వన్=అపి=న లిప్యతే;

ప్రతిపదార్థము:—యోగయక్తః = కర్మయోగముతో గూడినట్టియు; విశుద్ధాత్మా=పరిశుద్ధాంతఃకరణము కలిగినట్టియు; విజితాత్మా = జయించబడిన శరీరముకలిగినట్టియు; జితేంద్రియః = జయించబడినయింద్రియములు కలిగినట్టియు; సర్వభూతాత్మభూతాత్మా=సర్వభూత = బ్రహ్మాదిస్తంభపర్యంత భూతములకు; ఆత్మభూత = ఆత్మస్వరూపముగు; ఆత్మా = ప్రత్యగాత్మ కలవాడు; (సమ్యగ్జ్ఞానము కలవాడు) కర్మ= (ఈపదమధ్యాహార్యము) కర్మమును; కుర్వన్నపి = చేయువాడై నను; నలిప్యతే = కర్మలచే బంధింపబడడు ॥౭౩

వృత్తిచే తనను బ్రహ్మస్వరూపముగ దెలిసికొనును. ఈచెప్పుటవలన దేలిన యాశయమేమి? అనక్వాంతఃకరణము కలవాడు కర్మసంన్యాసమును స్వీకరించినను, ముఖ్యసంన్యాసము సిద్ధించదు. పరిపక్వాంతఃకరణము కలవానికి బాహ్యసంన్యాసము, అంతరసంన్యాసముకూడ సిద్ధించుటయే కాక తత్ఫలముగు సర్వాత్మత్వప్రతిపత్తికూడ సిద్ధించునని యీశ్లోకముచే సూచింపబడెను.

శ్రీధరీయము:—కర్మయోగము లేనిదే సంన్యాసము స్వీకరించుట దుఃఖపేతువు. అనగాచిత్తశుద్ధి లేనందున జ్ఞానస్థి లేమిఁజేసియు దుఃఖపేతువు. అనగా నశక్యమని యర్థము కర్మయోగముకుండన్నవో శుద్ధమైన చిత్తముకలవాడగుట సంన్యాసియై శిష్యునిగ నవరోక్షరూపముగు బ్రహ్మమును దెలిసికొనుచున్నాడు. అందువలన చిత్తశుద్ధిలేనివానికి ప్రథమమున సంన్యాసముకంటె కర్మయోగమే యుత్కృష్ట మని “తయోస్తుకర్మ సంన్యాసా త్కర్మయోగో విశిష్టతే” అని శ్రీకృష్ణపరమాత్మ చెప్పిపదియమే యిచటను సిద్ధము. ఈవిషయమునే “ప్రమాదినో బహిశ్చిత్తాః పిశునాః కలహోత్సుకాః । సంన్యాసినోఽసి దృశ్యతైరైవసంధూషితాశయాః॥” కొందరు సన్న్యాసులు ప్రమాదముకలవారై అనగా భాష్యప్రచనము మాయధీనమే యని యహంకృతిచే భాష్యకారులగూడ లెక్కింపక అనుశయశబ్దముల నన్యథా వ్యాఖ్యానించుచు నెవరైన భాష్యకారుల యాశయ మదియేనా యని శంకించినవారిని దూషించుటయే కాక భాష్యకారులెంత? నీగురువెంత? యని కోపావిష్టులై ప్రమాదమును పొందుచుందురు. మరియు నిషిద్ధముగు పాదరక్షలను యుద్ధభటులవలె స్వీకరించుచు కంచకతాంబూలచర్వణాదులయందు చిత్తముకలవారై పరునియందు లేనిదోషములను సూచించుచు దైవసంపద్విశిష్టశాస్త్రాణులయందు మతాధీశ్వరులయందాఙ్గావతిశ్రీకాప్రేషణద్వారమున తనఖిలరూపమును ప్రకటించుచు దైవదూషితాశయములు కలవారగు కొందరు సంన్యాసులు గలతని వార్తికకారు లీయనధికారిసంన్యాసులనే స్పష్టపరచిరి.

— † గీ వ అధ్యాయము — ౭ వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు † —

మధ సూదనసరస్వతీయము:— కర్మలు బంధపేతువులుకదా! అట్టి కర్మయోగముకలవాడచిరకాలముననే మోక్షము పొందునని చెప్పుట యెట్లు పొసగునను శంకను “యోగయక్తః అను శ్లోకముచే తొలిగించుచుండెను.

భగవదర్పణము, ఫలాభిధిరాపిత్యము మొదలగు గుణములతోగూడిన కాస్త్రియకర్మమేయోగమనుపించుకొనును. అట్టి కర్మయోగముతో గూడినపుడుప్రథమమున “విశుద్ధాత్మా” రజస్తమనస్సులచే నకలుపితమైన యంతఃకరణ కలవాడై, యంతరమున “విజితాత్మా” స్వాధీశ మొనరించుకొనిన దేహము కలవాడై, “జితేంద్రియః” స్వాధీన మొనరించుకొనిన సర్వతాప్యేంద్రియములుకలవాడై “వాగ్దండోభయవోదండః కాయదండస్తైలైవ చ యస్త్యైతే నియతా దండాస్సత్తిదండీతి కథ్యతే” అని మనువుచెప్పిన రీతిని

శాంకరభాష్యమ్:—

యదా పున రయం సమ్యగ్దర్శనప్రాప్త్యపాయత్వేన యోగేన యుక్తో యోగయుక్తో
: శుద్ధాత్మా విశుద్ధసత్వో విజితాత్మా విజితదేహో జితేంద్రియశ్చ సర్వభూతాత్మభూతాత్మా
పర్యేషాం బ్రహ్మాదీనాం స్తంబపర్యంతానాం భూతానా మాత్మభూత ఆత్మా పృత్యక్సేతనో
యస్య స సర్వభూతాత్మభూతాత్మా సమ్యగ్దర్శిత్యర్థః । స తత్రైవం పరమానో లోకసంగ్ర
హాయ కర్మ కుర్వన్నపి స లిప్యతే న కర్మభి ర్బధ్యత ఇత్యర్థః ।

121

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని:—

సంన్యాసమును గ్రహించి శ్రీపరామహంసనిధిధ్యాసనరూపాదిసాధనముల ననేకసారు లను
ష్ఠించి సమ్యగ్దర్శనమును పొందినవాడుగూడ పూర్వమునందువలె కర్మముల నాచరించుచునే
యుండును. అట్టివాని కాకర్మములు బంధపాతువు లేందుకు కావు? అని శంకింపవలదు. ఎపుడు
సమ్యగ్దర్శనప్రాప్త్యపాయముగ నిత్యనైమిత్తికకర్మల నాచరించునో అట్టివాని యంతఃకరణము
విశుద్ధకర్మముల నాచరించుటవలన రజస్తమనస్సులచే కలుషితము కాదు. కనుక అట్టి పురుషుడు
పరిశుద్ధమైన యంతఃకరణము కలవాడగును కనుకనే దేహమును జయించువాడగును. అనగా
దేహదులయందు మమత్వాద్యభిమానము లేనివాడగును. కనుకనే జితేంద్రియుడగును. కను
కనే బ్రహ్మాదీన్తంబపర్యంతమగు భూతముల కాత్మభూతుడగు పరమాత్మ కలవాడగును.
అనగా సమ్యగ్దర్శియగుననుట. అట్టి సమ్యగ్దర్శననిష్ఠుడగువాడు లోకసంగ్రహము నిత్యనైమి
త్తికకర్మముల నాచరించువాడై నను కర్మములచే వాడు బంధింపబడఁడని యర్థము.

121

త్రిండియై “సర్వభూతాత్మాభూతాత్మా సర్వభూత ఆత్మభూతశ్చ ఆత్మా స్వరూపం యన్యసః” జడాజడా
త్వైవగు నిఖిలమును ఆత్మమాత్రముగ చూచువాడై (ఇచట “పర్యేషాం భూతానామాత్మభూతః
ఆత్మా” సర్వభూతముల కాత్మభూతమైన యాత్మైవవాడై యని కొందరు వ్యాఖ్యానించిరి. ఇట్టి వ్యాఖ్య
నాదరించినచో “సర్వభూతాత్మా” అమనంతమాత్రముచేతనే వైయర్థము లభించుచుండ “ఆత్మభూత”
అనునద మధికము (వ్యర్థము) కావలెనవచ్చును. సర్వపదము, ఆత్మపదము జడాజడపర మన్నచో సమంజస
మగును) అనగా పరమార్థదర్శియై పరిదృష్టిచే కర్మల నాచరి చుచున్న స తనదృష్టిచే కర్మలు లేనందున
వాకర్మలచే బంధింపబడడు.

122

శాంకరానందీయము:— సత్కారానుష్ఠానశుద్ధచిత్తుడు, సర్వాత్మభావావన్నుడు నగు బ్రహ్మనిష్ఠు
కారీరకమగు యత్కించిత్కర్మమును జేసినను లేవమును పొందనేరడని యీశ్లోకమున జెప్పుచున్నాడు—
“యోగయుక్తః” చిరానుష్ఠితమగు కర్మయోగముకలవాడు లేక బ్రహ్మనిష్ఠారూపమగు సంన్యాసయోగ
మ తో కూడినవాడు (అనగా చిరానుష్ఠితసమాధియోగుడని యర్థము.) కనుకనే “విశుద్ధాత్మా” రాగ
ద్వేషాదోషములే నిశ్చేపముగ వియక్తమగు వనస్సుకలవాడు. కనుకనే “జితేంద్రియః” క్షయగ్రహ
ణమునందు విముఖములుగా జేయబడిన జ్ఞానేంద్రియములు, కర్మేంద్రియములుకలవాడు; ఇట్టి విశుద్ధాత్మ
త్వము, జితేంద్రియత్వము చిరకాలవనస్పితసమాధిలభ్యములు) కనుకనే “విజితాత్మా” నిర్ద్విమైన
తావ్యవానరూపమగు స్వభావముకలవాడు; (సమాధిచే నిర్మూలితమగు అనాత్మవాసన కలవాడని
యర్థము.) కనుకనే “సర్వభూతాత్మభూతాత్మా” బ్రహ్మాది స్తంబపర్యంతమగు సర్వభూతములకు స్వరూ
భూతమగు పశ్యగ్రాహి బ్రహ్మమ స్వాత్మగ కలవాడు “ప్రాణోష్ఠాస సర్వభూతైర్విభాతి” “అహ
మేదేదం సర్వం” ఇత్యాదిశ్రుతిశ్రుతానుభవముచేతను, స్వానభవము చేతను సర్వాత్మత్వమును పొందినట్టియు
పూర్వోక్తవిశేషముతో గూడినవాడగు బ్రహ్మనిష్ఠు — “కుర్వన్నపి స లిప్యతే” విధివిహి

శ్లో॥ నైవ కించిత్కరోమీతి యక్తో మన్యేత తత్త్వవిత్ ।
 పశ్య స్పృహ్య స్పృశన్ జఘ్న్స్నశ్చ స్పృష స్వస్థనః ।
 ప్రలప స్విస్మజ స్తప్తహ్న మ్మిష మ్మిష మ్మపి ।
 ఇన్ద్రియా ణీంద్రియార్థేషు వర్తంత ఇతి ధారయన్ ॥

పదవిశాగము:— న- ఏవ- కిం- చిత్- కరోమి- ఇతి- యక్తః- మన్యేత- తత్త్వవిత్- వశ్యన్-
 శృణ్వన్- స్పృశన్- జఘ్న్- అశ్నన్- గచ్ఛన్- స్వస్థన్- శ్వస్థన్ । ప్రలపన్- విస్మజన్- గృహ్యన్-
 ఉన్మిషన్- నిమిషన్- అపి- ఇన్ద్రియాణి-ఇన్ద్రియార్థేషు- వర్తంతే-ఇతి- ధారయన్ ॥

వర్తనదార్థము:— యక్తః = సమాహితాంతఃకరణముకల; తత్త్వవిత్ = ఆత్మయాథాత్మ్య
 మును తెలిసికొనినవాడు; వశ్యన్ = చూచువాడైనను; శృణ్వన్ = వినుచుండినవాడైనను; స్పృశన్ = స్పృశిం
 చువాడైనను; జఘ్న్ = అఘ్రాణించువాడైనను; అశ్నన్ = భక్షించువాడైనను; గచ్ఛన్ = నడచు
 వాడైనను; స్వస్థన్ = నిందించువాడైనను; శ్వస్థన్ = నిట్టూర్పుచుచువాడైనను; ప్రలపన్ = మాట్లాడు
 వాడైనను; విస్మజన్ = విస్మనచేయువాడైనను; గృహ్యన్ = గ్రహించువాడైనను; ఉన్మిషన్ = కనురెప్ప
 లను తెరచువాడైనను; నిమిషన్నపి = కనురెప్పలను మూయువాడైనను; ఇన్ద్రియాణి = ఇన్ద్రియములు;
 ఇన్ద్రియార్థేషు = విషయములయందు; వర్తంతే = వర్తరించుచున్నవి; ఇతి = ఈవిధమున; ధారయన్ =
 నిశ్చయము కలవాడై; కించిత్ = కొంచెమైన; నైవ కరోమీతి = చేయువాడనుకానని; మన్యేత = తలచును.

తమైనట్టిదాని. విధివిహితముకానట్టిది కాని, యెట్టి కర్మను జేసినను కర్మమునం దకర్మత్వజ్ఞానము కల
 వాడగుటచే బుద్ధ్యకర్మచేగాని, పాపకర్మచేగాని లేపమును బొందడు.

“లోకసంగ్రహమేవాపి” అనువాక్యముచే కర్తవ్యములుగ బ్రావ్రనులగు కాష్ఠీయకర్మములనే
 బ్రహ్మచేత్త జేయదగియుండ శరీర యాత్యార్థముగు కర్మముజేసినను బ్రహ్మచేత్త లేపమును బొందనేరదని
 చెప్పటకాస్త్రవిరుద్ధముకాదా’ యని శంకింపవలదు. బ్రహ్మచేత్త— స్వీయగు అవిశ్రియబ్రహ్మత్వ
 జ్ఞానముచే నిశ్చేదవినష్టమిథ్యాజ్ఞానము కలవాడుకాన బ్రహ్మత్వజ్ఞానమునకు విపరీతముగుయజ్ఞానమే
 కారణముగా కల కర్మయోగము బ్రహ్మచేత్తకు సంభవింపనేరదు. అనిష్ఠాదుగు కూటస్థాంగచిద్రూప
 మునే యాత్మనుగ తెలుసుకొనిన విద్వాంసునకు తద్విపరీతముగు అనాత్మతావాత్మ్యము సంభవింపదు కాన
 యనాత్మతాదాత్మ్యాభివేషనిష్పాద్యముగు కర్మయోగము న్యష్టుచుండునను సంభవింపనేరదు. మఱియు
 విధివాక్యము విధానము మొదలగు నన్నిటిని మిథ్యగా దెలిసికొనిన బ్రహ్మచేత్తకు విధేయులగు కర్మ
 యోగము సంభవింపనేరదు; మరియు “యోగయుక్తో ముని ర్భ్రాహ్మధిగచ్ఛతి” అను వాక్యముచే సర్వ
 కర్మసంన్యాసమే యవగతమగుటచేగూడ కర్మయోగము బ్రహ్మచేత్తకు సంభవింపనేరదు. “పశ్యన్
 శృణ్వన్” అనుస్థలమున కర్మక్రియ పదమూడు విధములుగ స్మృయమాణ మగుచున్నను దీనిని వైదిక
 మనుటకు వీలులేదు. ఏలన వైదికకర్మ పదమూడువిధములుగ జేయుటకు సంభవింపదు. కాన “పశ్యన్
 శృణ్వన్” అనుస్థలమున చెప్పబడినది వైదికము కానేరదు. ఇక బ్రహ్మచేత్తకు అహారాదికమునందు అట్టి
 పదమూడువిధములై కర్మ సంభవించుచుగాని విధివిహితకర్మలేకముచే లేపము కల్గునని యూహించుటకు
 వీలులేదు. కనుకనే “తస్యకార్యం న విద్యతే” అని చెప్పబడెను. గాన నిట కాస్త్రవిరోధ మేమియు లేదు.

—॥ ౫ వ అధ్యాయము — ౮-౯ వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు ॥—

మధుసూదనసరస్వతీయము:—

బ్రహ్మచేత్తకర్మలచే లేపమును బొందడనువిషయమునే రెండుశ్లోకములచే వివరించుచున్నాడు. చతు
 రాదిజ్ఞానేంద్రియములు, వాగాదికర్మేంద్రియములు, పాణిణాదిపాయువులు, అంతఃకరణవశుష్టయము
 వీటిచే నాయాచేష్టలు చేయబడుచుండగ “ఇంద్రియా ణీంద్రియార్థేషు ఇంద్రియములు మొదలగు న
 వన్నియు వాటివాటి విషయములయందు వర్తరించుచున్నవి. గాని సేమగర్తరించుట లేనని నిశ్చయించి

శాంకర భాష్యమ్:—

నచాసా పరమార్థతః కరో త్యతః—నైవ కించిత్కరోమితి యక్తః సమాహిత స్సన్యత్యేత చింతయే తత్త్వవిదాత్మనో యాథాత్మ్యం తత్త్వంవేత్తితి తత్త్వవిత్పరమార్థదర్శిత్యర్థః । కదా కథం వా తత్త్వ మవధారయన్మన్యేతేత్యుచ్యతే—మన్యేతేతి పూర్వేణ సంబంధః । యస్యైవంతత్త్వవిదః సర్వకార్యకరణచేష్టాసు కర్మ స్వకర్తృవ పశ్యతః సమ్యగ్దర్శినఃస్య సర్వ కర్మసంన్యాస ఏవాధికారః కర్మణోఽభావదర్శనాత్ । సహి మృగత్వస్థి కాయా ముదకబుద్ధ్యా పానాయ ప్రవృత్త ఉదకాభావజ్ఞానేపి తత్రైవ పానప్రయోజనాయ ప్రవర్తతే । 1౮-౯ ।

శాంకర భాష్యతత్వబోధిని:—

ఇంతకు పూర్వమునందు విద్వాంసునకు కర్మల సంగీకరించి యట్టికర్మములు విద్వాంసునకు బంధకములు కావని చెప్పబడెను. ఈశ్లోకమునందు ఇస్తుతః విద్వాంసునకు కర్మములే లేవని చెప్పబడుచుండెను.

సమాహితచిత్తముకల : ద్వాంసుఁడుఆత్మయాథార్థ్యము తెలిసినవాడు. అనగా పరమార్థదర్శి. రూపమును చూచుచున్నను, శబ్దమును వినుచున్నను, వస్తువులను స్పృశించుచున్నను, గంధము నాఘ్రాణించుచున్నను, ఫలాదులనుభక్షించుచున్నను, నడచుచున్నను, నిద్రించుచున్నను, నిట్టూర్పుడుచుచున్నను, మాటలాడుచున్నను, పాల్పించియాదులచే విసర్జనము చేయుచున్నను, హస్తములచే గ్రహించుచున్నను, ఉన్మేషనిమేషములను చేయుచున్నను, అనగా త్వక్చక్షుశ్శోత్రాజిహ్వఘ్రాణరూప జ్ఞానేంద్రియపంచకము చేతను, వాక్పాదపాణి పాయూపస్థరూపమగు కర్మేంద్రియపంచకముచేతను, ప్రాణాపాన వ్యానోదాససమాసములచేతను, తత్తచ్ఛేష్టలను చేయుకాలమందుకూడ నాయాఽషయములయం దిందిరియాదులే ప్రవర్తించుచున్నవి అను నిశ్చయము కలవాడై నేనేమియు చేయుటలేదని తలచును. సర్వకార్యకరణచేష్టారూపమగు కర్మములయం దకర్మమును చూచునట్టి సమ్యగ్దర్శి యగు నట్టివానికి కర్మల యభావదర్శనమువలన సర్వకర్మసంన్యాసమునందే యధికారము. మృగత్వస్థికాయందుదకబుద్ధిచే పానముకొఱకు ప్రవృత్తుడైనవా డుదకాభావజ్ఞానము కలిగినపిమ్మట నామృగత్వస్థికాయందు పానప్రయోజనమునకు ప్రవర్తించడు. (సర్వజగము మిథ్యాభూతమను జ్ఞానము కలవానికి కర్మమునందు ప్రవృత్తి సంభవించనందున సంన్యాసమునందే యధికారము నిశ్చితము. 1౮-౯ ।

“నైవ కించిత్కరోమితి యక్తో మన్యేత తత్త్వవిత్” పరమార్థదర్శియగు సమాహితచిత్తుడు నేనేమియు చేయుట లేదని తలచును. లేక “యక్తః” కర్మయోగయక్తుడై యనంతర మంతఃకరణకుద్ధిద్వారమున దత్త్వవేత్తయై నేనేమియు చేయుటలేదని తలంచునని సంబంధము. ఇట్ల దర్శనశ్రవణస్పర్శనాఘ్రాణనాశనములు కృమముగా చతుష్కౌత్రిత్యవ్యతిరేకరూపములగు పంచజ్ఞానేంద్రియములయొక్క వ్యాపారములు. ఇట్టివ్యాపారములు “వ్యూహన్ స్పృశన్ శృణ్వన్ జిఘ్రన్ శ్మశన్” అనుపదములచే చెప్పబడెను. గమపము పాదములయొక్కయు, ప్రాణమువాగిందియముయొక్కయు, విసర్గముపాయూపస్థలయొక్కయు, గ్రహణము హస్తముల యొక్కయు వ్యాపారములు. వీటిని ‘గచ్ఛన్ ప్రళపన్ నిశ్పృజన్ నహ్నన్’ అనుపదములచే తెప్పెను. “శ్మశన్” అనుపదముచే ప్రాణాదిపంచక వ్యాపారము ఉపలక్షణవిధముగ గ్రహింపవలయును.

గీ॥ బ్రహ్మ జ్ఞానధాన్య కర్మాణి సంగం త్యక్త్వా కరోతి యః ।

లిప్యతే న స పాపేన పద్మపత్ర మివాన్భసా ।

॥౧౦॥

పదవిభాగము:— బ్రహ్మణి- ఆధాన్య- కర్మాణి- సంగం- త్యక్త్వా- కరోతి- యః- లిప్యతే- న- సః- పాపేన- పద్మపత్రం- ఇవ- అన్భసా । ॥౧౦॥

వృత్తిపదార్థము:— యః = ఏయజ్ఞాని; సంగం = ఫలమును; త్యక్త్వా = విడచి; కర్మాణి = సర్వ కర్మములను; బ్రహ్మణి = బ్రహ్మమునందు; ఆధాన్య = ఉంచి; కర్మాణి = (ఈపదనూపృత్తము) సర్వ కర్మములను; కరోతి = చేయునో; సః = అట్టివాడు; అన్భసా = ఉదకముచే; పద్మపత్రమివ = తామరాకు వలె; పాపేన = ధర్మాధర్మరూపముగు పాపముచే; లిప్యతే = బంధించబడు.

॥౧౦॥

“ఉన్మిషన్నిమిషన్” అనుపదములచే నాగకూర్మాదిపంచవాయువులయొక్కయు, “స్వప్న్” అనుపదముచే అఃతఃకరణవత్సప్తయముయొక్కయు వ్యాపారము గ్రహింపనగును. ఈశ్లోకము అర్థకృమమును బట్టి పాతకకృమమును విడదీసి వ్యాఖ్యానింపబడెను. బ్రహ్మవేత్త సర్వవ్యాపారములయందును తన నకర్తనుగా తెలిసికొనును గాన శరీరనిర్వర్తకర్మను జేసినను నాకర్మచే లేపమును పొందడని భావము.

శంకరానందీయము:— యోగయత్నశ్రమము మొదలగు నైదు విద్యుల్లక్షణములతో గూడిన బ్రహ్మ వేత్త యాహారాదికమునందు ఏకైకత్వమునకు దర్శనాదీంద్రియవ్యాపారములయందు “నేను కర్తను గాను” అను బుద్ధితో నుండదగునని శంకరానందీయములచే చెప్పుచున్నాడు. “తత్త్వవిత్” ఆత్మయాథా త్యక్షణుడగు బ్రహ్మవేత్త; “యత్కః” తాను కూడ స్వత్వాసంగత్వాంతర్భూతాన్తర్భూతజ్ఞానరూపముగు ప్రజ్ఞితో కూడినవాడై, స్వయముగ వ్యాపహారికదృష్ట్యా “పశ్యన్— నిమిషన్నపి” చూచుచున్నను, భక్షించుచున్నను, నిద్రించుచున్నను, శ్వాసించుచున్నను ఉన్మేషనిమేషముల జేయుచున్నను, “ఇంద్రియా దీంద్రియాత్మేషు వర్తంత ఇతి ధారయన్” చతురాదీంద్రియములు తత్త ద్విషయములయందు ప్రసరించు చున్నవిగాని “నేనుప్రజ్ఞను శోతను, స్పృష్టను, స్పృశను, కర్తను గా” నను యఃతఃకరణవృత్తిని సర్వధా ధరించుచు “నైవ కించి త్కరోమితి— మన్యేత్” అయీర్జుల నాయా యింద్రియములే చేయు చున్నవిగాన నేను నిష్క్రియుడ నగుట నేమియు చేయుటలేదు ఇక నేమన— నాయి క్రియలకు సాక్షి మాతృకనై నిష్క్రియాత్మవ్యరూపముగ నూరక యందు నని తలచును. తనను ఆయాకర్మలయందు నిష్క్రియనిగనే జూచును. దేహేంద్రియవ్యాపారములయందు “నేను, నాది” యను భావనను విడచి బ్రహ్మవేత్త యుదాసీనుడుగ నుండవలయును. ఈవిధముగ తననుగూడ బ్రహ్మనుగ దెలిసికొనిన బ్రహ్మ వేత్తకు దుష్టదుష్టాన్నస్వీకారమువలన పొందించెడు పాపపుణ్యలేషముండ దని భావము.

॥౧॥

—: గీత ఆధ్యాయము — ౧౦వ శ్లోకవాఖ్యానిశేషములు : —

మధుసూదనసరస్వతీయము:— నిరుక్తవిధమున బ్రహ్మవేత్త “కర్మత్వాభిమానకూమ్యుడగుటచే గర్వలేపమును బొందుకుండునుగాని యవిద్యాంసుడు కర్మత్వాభిమానము కలవాడగుటవలన కర్మలేప మును బొందుచుకదా! అట్టివానికి సంన్యాసపూర్వకముగు జ్ఞాననిష్ఠ యెట్లు పొసగును?” అను నాశంకమీద చెప్పుచున్నాడు—భృత్యుడు ప్రభువునిమిత్త మాచరించినట్లు ఫలమునందుకోరికను వీడి పరమేశ్వరార్థ మే వడు లోకకైదికకర్మల వాచరించునో పద్మపత్రముయొక్క పై భాగమున కెంతమాత్ర ముదకమంటనట్లు యట్టివానిని యాపుణ్యపాపకర్మలు బంధించనేరవు. ఫలము నపేక్షించక ఈశ్వరార్పణబుద్ధితో ననుష్ఠించిన కర్మలు బుద్ధికుద్ధిని కలుగ జేయును.

॥౧౦॥

శంకరానందీయము:— అవిక్రియ మగు పరబ్రహ్మమును దెలిసికొనిన బ్రహ్మవేత్తకు కర్మసంబంధము లేకపోవుగాక, కర్మలయందు ప్రవృత్తుడు, ముముక్షువునగు యవిద్యాంసునకు కర్మబసంధము సంభవించును. అట్టి వాని గతి యేమి? అను శంకను ‘బ్రహ్మ జ్ఞానధాన్య’ అను శ్లోకముచే దొలగించుచుండెను. అత్యజ్ఞాన కూన్య డగు ముముక్షువు కర్మబలమునందు దుఃఖము పొందించినను దాని నివృత్తియందుకూడ కోరికను

శాంకరభాష్యమ్.—

యస్తు పున రతత్త్వవి త్పవృత్తశ్చ కర్మయోగే—బ్రహ్మణీశ్వర ఆధాయ నిశ్చయ తదర్థం కరోమీతి భృత్యుశ్చ స్యామ్యర్థం సర్వాణి కర్మాణి మోక్షేషి ఫల సంగం త్యక్త్వా కరోమి య స్సర్వకర్మాణి, లిప్యతే న స పాపేన న సంబధ్యతే పద్మపత్ర) మివాంభసోదకేన । 1001

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

అట్లు గుచో 'విద్వాంసుండువలె నవిద్వాంసుండుకూడ పాపము సంభవించునని కర్మల యందు ప్రవర్తించకుండెడిని' అని శంకింపవలదు. ఎవడు కర్మల నీశ్వరునియందుంచి అనగా భృత్యుడెట్లు తనప్రభువునిమిత్రము కర్మలనాచరించుచు తత్ఫలమునుకోరడో అట్లే యేయజ్ఞాని మోక్షఫలమునందుకూడ సక్తినివదలి భగవదర్థమై సర్వకర్మముల నాచరించునో, అట్టివాడు పద్మపత్రముదకము చేతవలె ధర్మాధర్మాత్మకముగు పాపముచే లేపమునుపొందడు. అనగా ధర్మాధర్మసంబంధ మట్టి వానికి సంభవింపదు. 1001

సరమేశ్వరడను నగు నాగుండు సర్వకర్మలనుంచి, అనగా కర్మత్వమును, కారయిత్యత్వమును, భోక్తృత్వమును, భోజయితృత్వమును నాయందే స్థాపనజేసి వరమేశ్వరాశ్రయబుద్ధిచేతను, శ్రద్ధచేతను, భక్తిచేతను సత్యవైషిత్తిక కర్మల నెవడాచరించునో అట్టి నాభక్తుడు—(పాపమెట్లు జన్మాదికాంక్షమగునో అట్లే పుణ్యముకూడ జన్మాదులకు కారణమగుటచే బంధకము కాన వైదికకర్మరూపమగు పుణ్యముకూడ పాపమే యగును.) ఆపుణ్యపాపరూపమగు కర్మలచే బంధింపఁబడదు. 1002

పరమార్థప్రసా:— ఎవడు కర్మత్వాభిమానము మ విడిచి దర్శనశ్రవణస్పృశాదీకర్మల నర్థప్రసాది రూపమగు బ్రహ్మయం దారోపించి (అనగా యీదర్శన శ్రవణస్పృశాదీకర్మల నన్నిటిని పరబ్రహ్మమే జేయువాడని నిశ్చయించి) చేయువాడో యట్టివాడు బంధహేతువుగా పాపపుణ్యాత్మకమైన కర్మలచే బంధింపఁబడదు. "వదన్యాక్, వశ్యం శ్చతుః శ్చన్య స్యోత్యం, మన్యనో మనః తాన్యన్యైతాని కర్మా నా మాని" అను శతపథబ్రాహ్మణముకూడ వదన దర్శన శ్రవణ మననాదు లాత్మకర్మలని స్పష్టపరచెను. మఱియు ఋగారణ్యకమునఁడగుడ "2. యమాత్మేతి వయ ముపాస్మహే తతర స్స ఆత్మా యేన వా శ్చతి, యేన వా శ్చణోతి, యేన వా గంధా నాజిమ్యతి, యేన వాచం బ్యాకరోతి, యేన వా స్పృశు చాస్పృశు విజానాతి, యదేత ద్ద్వందయం మనశ్చైత త్సంజ్ఞాన వజ్ఞానం ప్రజ్ఞానం మేథా ధృతి ర్స్థితి హి జ్యోతి స్స్మృతి స్సంకల్పః కృతు రనుః కామో వశ ఇతి సర్వా జ్యేతాని ప్రజ్ఞానస్య నామధేయానిభవన్తి" ఈయాత్మ వేత్తదని మన ముపాసించవలెను? ఆయాత్మయెట్టివాడు? అని వర్ణించి దేనిచే చూచుచుండెనో, దేనిచే వినుచుండెనో, దేనిచే గంధముల నాఘ్రీణించుచుండెనో, దేనిచే వాక్కును వలుకుచుండెనో, దేనిచే రుచికలవానిని రుచిలేని దానిని తెలుసుకొనుచుండెనో, అట్టిప్రజ్ఞానమునకు హృదయమని, మనస్సుని, సజ్జానమని, అజ్ఞానమని విజ్ఞానమని, ప్రజ్ఞానమని, ధృతియని, మనీష యని, జ్యోతిస్సని, స్మృతియని, సంకల్పమని, కృతువని, అనువని, కామమని, వశమనియు నామధేయములు. "వశ్య స్మృత్యాన్" అనుష్ఠలమున వ్యావసాగ మనస్సున కింద్రియరహితవర్జితమందు స్థితియే. అట్టి స్థితి అకస్మాత్తుగ సంకల్పరహితముగనే సంభవించును. అట్లే శ్వాసయు, ఉచ్ఛ్వాసయు, నిమేషము. (రెప్పపాటు) ఉన్మేషము (కమరెప్పలతెరచుట) సంకల్పరహితముగనే అకస్మాత్తుగ సంభవించును. అట్లే దర్శనస్పృశనాదులుగూడ సంకల్పరహితముగ నకస్మాత్తు సంభవించు నని తత్త్వవేత్త నిశ్చయించుకొనును. బుద్ధిప్రాణకర్మలచట కర్మత్వాభిమానకూన్యత్వమునందు దృష్టాంతముగ జెప్పఁబడెను. కనుకనే "తత్త్వవేత్" అని విశేషణ మీయబడెను. కాన దర్శన శ్రవణాదిలొకకర్మలన్నియు నాత్మనే యని నిశ్చయించువానికి పద్మపత్రమునం దుదకముంచినను యాయుదకసంబంధ మాపద్మపత్రమునకంటనటుల కర్మసంబంధముండదు. అనగా నట్టివానికికర్మ బంధకము కానేరదని యాశయము. 1003

గీ

కాయేన మనసా బుద్ధ్యా కేవలై రిందియై రపి ।

యోగినః కర్మ కుర్వంతి సంగం త్యక్త్వాత్మశుద్ధయే ।

||౧౦||

పదవిభాగము:— కాయేన-మనసా-బుద్ధ్యా-కేవలై-ఇందియై-అపి-యోగినః-కర్మ-కుర్వంతి-సంగం-త్యక్త్వా-ఆత్మశుద్ధయే ।

౧౧

ప్రతిపదార్థము:—యోగినః=కర్మానుష్ఠానవరులు; కేవలై=మమతాజ్ఞానశూన్యముగు; కాయేన-శరీరముచేతను; కేవలై=మమతాజ్ఞానశూన్యముగు; మనసా=మనస్సుచేతను; కేవలయా=మమతాజ్ఞానశూన్యముగు; బుద్ధ్యా=నీశ్వర్యాత్మకజ్ఞానముచేతను; కేవలై=మమతాజ్ఞానశూన్యములగు; ఇందియైరపి=ఇందియములచేతను; ఆత్మశుద్ధయే=అంతఃకరణపరిశుద్ధికొరకు; సంగం=ఫలవిషయకవాంఛను; త్యక్త్వా=విడిచి; కర్మ=కర్మము; కుర్వంతి=చేయుచున్నారు.

||౧౧||

శాంకరభాష్యమ్:—

కేవలం సత్త్వశుద్ధిమాత్రీఫలమేవ తస్య కర్మణ స్సాన్యత్, యస్మాత్—కాయేన దేహేన మనసా బుద్ధ్యాచ కేవలై ర్మమత్వవర్జితై రిక్ష్వరాయైవ కర్మ కరోమి స మమ ఫలాయేతిమమ త్వబుద్ధిశూన్యై రిందియై రపి । కేవలశబ్దః కాయాదిభి రపి ప్రత్యేకం సంబధ్యతే । సర్వవ్యాపారేషు మమతావర్జనాయ । యోగినః కర్మణః కర్మకుర్వంతి సంగం త్యక్త్వా ఫలవిషయ మాత్మ శుద్ధయే సత్త్వశుద్ధయ ఇత్యర్థః । తస్మాత్తతైవ తవాధికార ఇతి కురు కర్తృవ ।

||౧౧||

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

ఏకారణమువలన-కర్మానుష్ఠానతత్త్వము-మమతాబుద్ధిశూన్యముగు దేహముచేతను, మమతాబుద్ధిరహితంబగు మనస్సుచేతను, మమతాబుద్ధిపహీనముగు బుద్ధిచేతను, మమతాబుద్ధిశూన్యములగు నిందియములచేతను, అని యీశ్లోకమునందు కల కేవలశ బ్ద ము “కాయేన, మనసా, బుద్ధ్యాచ, ఇందియైరపి” అనుశబ్దములతో ప్రత్యేకప్రత్యేక మన్వయింపనగును. అట్లన్వయించుటచే సర్వవ్యాపారములయందు మమత్వమువర్జితమని చెప్పినట్లగును. అట్టిదేహదులచే నీశ్వరునికొఱకే కర్మనాచరించుచుంటిని. నాదుఫలముకొఱకుకాదని ఫలవిషయకకామనను విడిచి యంతఃకరణశుద్ధికొఱకే కర్మను చేయుచుండిరో, అందుచే నజ్ఞానిచే నాచరించబడిన కర్మము కేవలసత్త్వశుద్ధికొఱకే యగును. అందువలన నోఅర్జునా! నీకాకర్మయందే యధికారము కలదు. కాన నీవు కర్మమునే చేయుము.

||౧౧||

—శ్లో ౧౧వ అధ్యాయము — ౧౧ వ శ్లోక వ్యాఖ్యానికేషములు —

మధుసూదనసరస్వతీయము;— కనుకనే కర్మయోగులుచిత్తశుద్ధికొరకు కేవలశరీరముచేతను, కేవలమనస్సుచేతను, కేవలబుద్ధిచేతను, కేవలఇందియములచేత, (అనగా మమతాశూన్యమైన శరీరాదులచేతను) ఈశ్వరునికొరకే నేనీకర్మల నాచరించుచుంటిని. నానిమిత్తము కాదు. అనికర్మలఫలమునందు సంగమునువదలి కర్మము జేయుచుండిరి. “కేవలై:” అనుపదము ‘కాయేన, మనసా, బుద్ధ్యా, ఇందియై:’ అనుపదములకు విశేషణముగటచే నిట్టియర్థము పొందించుచున్నది.

||౧౧||

శంకరానందీయము:— కామనారహితముగా గర్మల నాచరించువారల కేమి ఫలము పొందించునను శంకరై యట్టి వారలకాత్మంతికసంసారవిధ్వంసక విజ్ఞానమును జనింపఁజేయు చిత్తశుద్ధియే ఫలముగ పొందించు నని జ్ఞానవార్త మీశ్లోకముచే ముముక్షువు చిత్తశుద్ధికై కర్మల నాచరించెదరని చెప్పుచుం

గీ॥ యుక్తః కర్మఫలం త్యక్త్వా శాన్తి మాప్నోతి నైష్ఠికీం ।

అయుక్తః కామకారేణ ఫలే నక్రో నిబధ్యతే ॥

॥౧౭॥

పదవిభాగము;—యుక్తః-కర్మఫలం-త్యక్త్వా-శాన్తి-మాప్నోతి-నైష్ఠికీం-అయుక్తః-కామకారేణ-ఫలే-నక్రో-నిబధ్యతే ।

॥౧౭॥

వర్తితదార్థము;—యుక్తః-“ఈశ్వరునికొఱకు కర్మలనాచరించుచుంటిని, నాకుఫలముకొఱకు కాదు” అని సమాహితాంతఃకరణము కలవాడు; కర్మఫలం = కర్మఫలమును; త్యక్త్వా = విడిచి; నైష్ఠికీం = నిష్ఠాయందగు; శాన్తిం = మోక్షమనెడికాంతిని; ఆప్నోతి = పొందుచున్నాడు; అయుక్తః = చిత్తసమాధానములేనివాడు; కామకారేణ = కామప్రేరితుడగుటచే; ఫలే = కర్మఫలమునందు; నక్రో = అసక్తుడై (కోరికలవాడై) నిబధ్యతే = బంధింపబడుచున్నాడు.

॥౧౭॥

కాండకథాపద్యమ్.—

యస్మాచ్చ-యుక్త ఈశ్వరాయ కర్మాణి న మమ ఫలాయేత్యేవం సమాహితస్ససక్త కర్మ ఫలం త్యక్త్వా పరిత్యజ్య శాన్తిం మోక్షాభ్యా మాప్నోతి నైష్ఠికీం నిష్ఠాయాంభవాం సత్త్వగుణైశ్చానప్రాప్తి సర్వకర్మసంన్యాసజ్ఞాననిష్ఠాకృమేణేతి వాక్యశేషః । యస్తుపున రయ్యుక్తోఽసమాహితః కామకారేణ కరణం కరః కామస్యకారః కామకారస్తేన కామకారేణ కామప్రేరేతయేత్సర్వః । మమ ఫలాయేదం కరోమి కర్మేత్యేవం ఫలే నక్రో నిబధ్యతే తస్త్వంయుక్తోభవేత్సర్వః । కాండకథాపద్యతత్వబోధిని:—

ఏకారణమువలన ‘నీశ్వరునికొఱకు కర్మములు ఫలముకై కాదు’ అని సమాహితమై కర్మఫలములు పరిత్యజించి కర్మల నాచరించునో అట్టివాడు కర్మయోగమువలన సత్త్వబుద్ధిని పొంది తద్వారమున జ్ఞానమును పొంది యటుపిమ్మట సర్వకర్మలను పరిత్యజించి జ్ఞాననిష్ఠాకృమముచే మోక్షమనెడి కాంతిని పొందుచున్నాడు. ఎవడసమాహితచిత్తుడై కనుకనే కామప్రేరితుడు. అట్టివాడగుటచే నాయొక్కఫలముకొఱ కీకర్మము నాచరించుచుంటినని ఫలము నందాసక్తుడగునో అట్టివాడు కర్మలచే బంధింపబడుచుండును. అందువలన నోఅర్జునా! నీవు యుక్తుడవగు మనియర్థము (అనగా ఫలమును కోరక నీశ్వరార్థ మీకర్మల నాచరించుచుంటినని, కర్మల నాచరించుము అని భావము.)

॥౧౭॥

దెను. దెనిచే పురుషుడు కర్మఫలములయందు కట్టబడునో యట్టికామమే సంగ.. మమికొనును. కర్మయోగులగు మమకుపులు ఫలవిషయక కామమునువిడిచి పరమేశ్వరప్రీతికొరకు శరీర మన ఇంద్రియములచేతను ఆత్మబుద్ధికొరకు (సత్త్వశోధనకారకే) నియమముగ వైదికకర్మల నాచరించుచుండిరి.

లేక:- చేయదగిన కర్మను మనస్సుచే సంకల్పించి, దానినే రాగద్వేషవివర్జితములైన యింద్రియముల చేతను, శరీరముచేతను చేయుచుండిరి.

లేక—బుద్ధిచే నిశ్చయించబడిన విష్ణుదిదేవతలను మనస్సుచే ధ్యానించుట కేవలశాస్త్రోత్తరీయముచే విష్ణుదుల కథాశ్రవణము, కేవలచతుస్సుచే మహాత్ముల దర్శనము, కేవలవాక్కుచే వేదవఠనము, పాదములచే తీర్థాటనాదికము మొదలగు వైదికకర్మలను పరమేశ్వరప్రీతినిమిత్త మాచరించుచుండిరి. ॥౧౮॥

పరమార్థవ్రస:-“బ్రహ్మ ధ్యాధాయ కర్మాణి” అను శ్లోకమునందు కర్మయోగమునకు బంధకత్వము లేదనిచెప్పి సదాచారముచే మోక్షపాతుత్వము నీశ్లోకమునందు తెప్పించెను.

శరీరముచే ప్నానము, ఉపవాసాదులను, మనస్సుచే, ధ్యానాదులను, బుద్ధిచే తత్త్వనిశ్చయాదులను, కర్మలయం దభినివేశముతో శూన్యములైన యింద్రియములచే శ్రవణకీర్తనాదిరూపముగు కర్మను కర్మయోగులు ఫలమునందు కాంతను (కోరికను) విడిచి చిత్తశుద్ధికొరకై చేయుచుండిరి.

॥౧౮॥

గీ॥ సర్వకర్మాణి మనసా సంన్యస్యాస్తే సుఖం వశీ ।

సవద్వారే పురే దేహీ నైవ కుర్వన్ స కారయన్ ।

1౧౩1

పదవిభాగము:— సర్వకర్మాణి- మనసా- సంన్యస్య- ఆస్తే- సుఖం- వశీ- సవద్వారే- పురే- దేహీ- న- ఏవ- కుర్వన్- న- కారయన్ ।

1౧౩2

ప్రతిపదార్థము:— వశీ = జితేంద్రియుడగు; దేహీ = శరీరసంబంధముకలజీవుడు; మనసా = కర్మాదుఃఖయం దకర్మదర్శనమనెడి వివేకబుద్ధిచే; సర్వకర్మాణి = నిఖలకర్మలము; సంన్యస్య = పరిత్యజించి; సవద్వారే = తొమ్మిదిద్వారములుకల; పురే = పట్టణసదృశమగు నీడేహమునందు; నైవ కుర్వన్ = దేనివి చేయనివాడై; న కారయన్ = దేనినిచేయించనివాడై; సుఖం = సుఖముగ; ఆస్తే = ఉంటున్నాడు. 1౧౩3

— ౧ రవ అధ్యాయము - ౧౨ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు -

మధుసూదనసర్వస్వతీయము:— ముముక్షువునకు, తదితరునకు కర్మకాఙ్గభిమానము సమానమైనను ముముక్షువు కర్మచే ముక్తుడగును; ఇతరుడు కర్మచే బద్ధుడగు సమటయం దేని కారణ మనెనవా?

నేనాచరించు కర్మలు యీశ్వరార్థమే. నాకు ఫలముకొఱకు కావను యభిప్రాయముకలవాడు యుక్తు డనుపించకొనును. అట్టి యుక్తుడు కర్మఫలమును వదలి కర్మానులనాచరించుచు సత్త్వశుద్ధి, దానివలన నిత్యానిత్యవస్తువివేకము, దానివలన సంన్యాసము, అనంతరమున జ్ఞాననిష్ఠ, దానివలన ప్రాప్తమగు మోక్షమనెడి కాఠిని పొందుచున్నాడు. ఎవడు "నేను చేయు కర్మలు యీశ్వరార్థమే, నాకు ఫలముకొఱకు కావను యభిప్రాయము లేనివాడో" అట్టివా డయిక్తు డనుపించకొనును. అట్టివాడు కామమువలన ప్రవృత్తిచే నాఫలముకొర కీకర్మానాచరించుచుంటి వని ఫలమునందు సక్తుడై కర్మచే బంధింపబడుచున్నాడు. అనగా శత్యంతము సంసారబంధమును పొందుచున్నాడు. కాన నోయర్జునా! నీవు కూడ యుక్తుడనై కర్మలనాచరింపుము.

1౧౩4

శంకరాచార్యము:— శ్రద్ధచేతను, భక్తిచేతను, ఈశ్వరప్రీతికొరకే నిష్కామనచే కర్మల నాచరించువారలకు వైని శెప్పబడిన రీతికి వ్యతిరేకముగ కర్మల నాచరించువారలకు ఫలవిశేషమును 'యుక్తః' అనుశ్లోకముచే శెప్పచుండెను. సదసద్వివేకముగల యెవఁడు మోక్షేచ్ఛచే తనకే నాచరించబడు కర్మల ఫలము నశేషించక యుక్తుడగునో అనగా లాభాలాభములయందు, సిద్ధ్యనిద్ధ్యయందు సముదై యెవఁడు పరిమేశ్వరప్రీతికొఱకు కర్మల నాచరించునో; అట్టివాడే కర్మనిష్ఠవలన జనించిన చిత్తశుద్ధిని పొందుచున్నాడు. లేక కర్మనిష్ఠవలన చిత్తశుద్ధియు, దానివలన జ్ఞానమును పొంది యట్టి జ్ఞానప్రకాశిత మగు ముక్తిని పొందుచున్నాడు. ఏయవివేక కామనచే కర్మఫలమునం దాసక్తుడై అయుక్తు డగునో అనగా వైన చెప్పిన విధమున కర్మల నాచరించడో అట్టివాడు జ్ఞానకూన్యూ డగుటంజేసి జన్మమరణరూపమగు బంధమును పొందుచున్నాడు.

ఈచెప్పటవలన దేలిన యాశయ మేమి? కామన లేకుండగ నాచరించబడిన కర్మ మోక్షముకొఱకు సమర్థమగును. కామనచే నాచరించబడిన కర్మ బంధకమగును అని నూచించబడెను.

1౧౩5

— ౨ వ అధ్యాయము - ౧౩వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు -

మధుసూదనసర్వస్వతీయము:— పరిశుద్ధముకాని యంతఃకరణముకలవానికి కేవలకర్మసంన్యాసము కంటె కర్మయోగమే శ్రేయస్కరమని పూర్వమునందు చెప్పినదానినే విస్తారముగ శెప్పి ప్రస్తుతము పరిశుద్ధాంతఃకరణునకు సర్వకర్మసంన్యాసమే శ్రేయస్కరమని "సర్వకర్మాణి మనసా" అను శ్లోకముచే శెప్పచుండెను.

ప్రవాసము వెళ్లువాడు పరగృహమునందు గృహపతిపూజానులచే సంతోషము, తిరస్కారాదులచే నవమానము లేనివాడై అహంకారమహాకారకూన్యూడై యెట్లు కాలమును వెళ్లుచున్నో అట్లే దేహము

శాంకరభాష్యము:—

(1) యస్తు పరమార్థదర్శి సః సర్వాణి కర్మాణి సర్వకర్మాణి సంస్యస్య పరిత్యజ్య నిత్యం నైమిత్తికం కావ్యం ప్రతిషేధ్యం చ సర్వకర్మాణి తాని మనసా వివేకబుద్ధ్యా కర్మాదా వకర్మ సందర్శనేన సంత్వక్ష్మత్వార్థః । ఆస్తే తివృత్తి । సుఖం త్యక్తవాఙ్మనఃకాయచేష్టా సిరాయాశః సృశన్న చిత్త ఆత్మనోన్యత్ర నివృత్త బాహ్యసర్వప్రయోజన ఇతి సుఖ మాస్త ఇత్యుచ్యతే । వశీకరణేంద్రియ ఇత్యర్థః । క్వ కథ మాస్త ఆత్మచ్యుతే—విజితేంద్రియ ఇత్యర్థః । క్వ కథ మాస్త ఇత్యహ సవద్యారే పురే సప్తశీర్షద్యాత్మత్వ ఉపలబ్ధిద్వారా ణ్యర్వాద్యే మూత్ర పురీషః సర్వార్థే తై ద్వాదైర్నవద్వారం పు ముచ్యతే, శరీరం పుర మివ పురమాత్మైకస్వామి కం తదర్థప్రయోజనై శ్చేంద్రియమనోబుద్ధివిషయై రనేకఫల జ్ఞానస్యోత్పాదకైః పార్శ్వరివాధి స్థితం తస్మిన్నవద్వారే పురే దేహే సర్వం కర్మ సంస్యస్యాస్తే ।

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

(1) అట్లగుచో నెల్లరు కలమును పరిత్యజించి కర్మలనే యాచరించుగాక. సంస్యస్య మతో నేమిప్రయోజనమని శంకింపజనదు. పరమార్థదర్శి (ఆత్మదర్శి) జితేంద్రియుడై కర్మాదులయం దకర్మదర్శనమనెడి వివేకబుద్ధిచే నిత్యనైమిత్తిక కావ్యప్రతిషేధ్యములగు నిఖలకర్మలను పరిత్యజించి, వాఙ్మనఃకాయచేష్టలను పరిత్యజించి, ఆయాసరహితుడై, ప్రశన్నమైన చిత్తము కలవాడై, శరీరమునందు యేడుద్వారములు, అధోభాగమునందు మూత్రపురీష విసర్జననిమిత్త మగు ద్వాదైర్ములు యేడుమొత్తము తొమ్మిదిద్వారములుకల శరీరమనెడిది పురము. ఈపురము ఆత్మైకస్వామికము. తదర్థమగు ప్రయోజనములు గలిగినట్టియు అనేకఫలవిజ్ఞానోత్పాదకములైన యింద్రియమనోబుద్ధివిషయములచే పారులచేతను వలె నధిష్ఠించబడిన శరీరమునందు—ప్రవాసి పరగృహమునందువలె పూజాపరిభవాదులచే సంతోషవిషాదరహితుడై, వ్యామోహాదిహూన్యుడైయుండును.

కంటె నేను వేచు జ్ఞానముకలవాడై స్వేచ్ఛగల కార్యకరణములనుస్వాధీన మొనరించుకొనవా డగుచే వాయాసహేతువగు కాయవాఙ్మనస్సులవ్యాపారముతో శూన్యగుటవలన ననాయాసముగ నవశ్యకములు కలదేహమునందు నిత్యనైమిత్తిక కావ్యప్రతిషేధ్యరూపములగు సర్వకర్మలను “కర్మ ఇక్యకర్మ యః వశ్యేత్” అనుష్ఠలమలనందు జెప్పబడినతీరున నకర్తృత్వదర్శనముచే పరిత్యజించి యహంకారాదిశూన్యుడై, పార్శ్వైకర్మవశమున నుండును. అజ్ఞానియన్ననో దేహతాదాత్మ్యాభిమానమువలన దేహమునందే యుండును. కార్యకరణసః ఘాతవ్యతిక్రొత్తదర్శియగు దేహి యట్లు కాదు. అజ్ఞుడు దేహతాదాత్మ్యాభిమానము కలవాడగుటవలన దేహాధికరణమే తనకు కూడ యధికరణమని అలచిదేహము గృహమునందుకాని; అసనమునందుకాని, యండినచో “నేను గృహమునందుకాని, అసనమునందు కాని యుంటిని అని తలచును. కాని కార్యకరణసః ఘాతాతిక్రొత్త దర్శనము లేమింటేని “దేహమునందుంటి” అని మాత్రము తలచును. సర్వకర్మసంన్యాసి యగు కార్యకరణసః ఘాతవ్యతిక్రొత్తదర్శి యన్ననో కార్యమగు దేహముకంటెను కరణములు నిందియాదులకన్నను నేను వేరని భేదజ్ఞానము కలవాడగుటవలన “నేను దేహమునందుంటి” అని శెలిసికొనును. కనుకనే యకీయమగు వాఙ్మయఃపదవిద్యచే నారోపితములగు దేహాదివ్యాపారములకు విద్యచే బాధయే సర్వకర్మసంన్యాస మనబడును. ఇట్టియజ్ఞానినైలక్షణ్యముచే తొమ్మిదిద్వారములు కల పురమునందు దేహి యుండును. అను విశేషణము యుక్తమే యగును. నావ ముందుడు వ్యాపారములు తీరస్థములగు వృక్షములయం దారోపించబడి విద్యచే వాటికి బాధకలిగి

శాంకరభాష్యమ్:—

(2) కిం విశేషణేన? సర్వో హి దేహీ సంన్యాస్య సంన్యాసీ వా దేహ ఏవాస్తే, తతా సర్థకం విశేషణమితి । ఉచ్యతే, యస్తస్త్వజ్ఞో దేహీ దేహేంద్రియసంఘాతమాత్రాత్మదర్శి స సర్వో గేహీ భూమా వాసనేవాఽనభితి మన్యతే । సహి దేహమాత్రాత్మదర్శినో గేహ ఇవ దేహ ఆస ఇతి ప్రత్యయ స్సంభవతి । దేహాదిసంఘాతవ్యతిరక్తాత్మదర్శినస్తు దేహ ఆస ఇతి ప్రత్యయ ఉపపద్యతే । పరకర్మణాం చ పరస్మిన్నాత్మ వ్యవిద్యయాఽధ్యారోపితానాం విద్యయా వివేకవిజ్ఞానేన మనసా సంన్యాస ఉపపద్యతే । ఉత్పన్నవివేక జ్ఞానస్య సర్వకర్మసంన్యాసినోపి గేహ ఇవ దేహ ఏవ నవద్వారే పుర ఆసనం పార్శ్వభ్రమకర్మసంస్కారకేషామవృత్త్యా దేహ ఏవ విశేషః జ్ఞానోత్పత్తేర్దేహ ఏవాస్త ఇ త్యన్వయ విశేషాభలం విద్య దవిద్య త్ప్రత్యయభేదాపేక్షత్వాత్ ।

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

(2) సంన్యాసియగు దేహీయ, అసంన్యాసియగు దేహీయ, నందరు దేహమునందే యుండెదరు. కాన దేహమునందుండుట సర్వసాధారణమైయుండ “విద్వాంసుడు సంన్యసించి దేహమునందుండును” అను విశేషణముచే నేమి ప్రయోజనము? అనిన చెప్పెన వినుము.

అజ్ఞానినిగూర్చి యీవిశేషణము వ్యర్థమనదవా? లేక జ్ఞానినిగూర్చి వ్యర్థమనదవా? అజ్ఞానియగు దేహీ దేహేంద్రియసంఘాతము నాత్మగ దెలిసికొనువాడు. అట్టి సర్వులు గృహమునందుగాని, భూమియందుకాని, ఆసనమునందుకాని యుంటిమి అని తలచెదరు. కాన నజ్ఞానినిగూర్చి యీవిశేషణమును వ్యర్థమే, దేహేంద్రియాదులకంటె యాత్మ లే డను జ్ఞానము కలవానికై తే “నేనుదేహమునందుంటిని” అను జ్ఞానము సంభవించును. శరీరేంద్రియాదుల యందు కల కర్మలు శరీరేంద్రియాదులకంటె భిన్నమగు నాత్మయం దవిద్యచే నధ్యారోపితములు. కర్మములకు వివేకవిజ్ఞానరూపమగు విద్యచే మనస్సుచే సంన్యాస ముపపన్నము. కలిగిన వివేకజ్ఞానముకల సర్వకర్మసంన్యాసికి గృహమునందువలె నవద్వారములుకల పురసదృశమగు దేహమునందు స్థితి పార్శ్వభ్రమకర్మసంస్కారవిశేషానువృత్తిచే సంభవించును. దేహమునందే విశేషవిజ్ఞానము జనించుటవలన “విద్వాంసుడు దేహమునందే యుండెను.” అను విశేషణము విద్యదవిద్య త్ప్రత్యయ భేదాపేక్షకలదగుటవలన విద్వాంసునిగూర్చి యర్థవత్తు అగును.

పిటుల నవిద్యచే నాత్మయందారోపించబడిన దేహాది వ్యాపారములకు విద్యచే శాశ్వతాప్రసంగమున యాత్మ వ్యాపారము నందాత్మకు కర్తృత్వము. దేహాది వ్యాపారములందు కారయిత్యత్వము తప్పదని శంకింపవలదు. దేహి దేహమునందు కర్తృత్వాదులు లేనివాడై మిథ్యముగనే పార్శ్వకల్పితమున నుండును.

శంకరానందీయము.—కామనారహితునకు కర్మయోగముచేతనే ముక్తి పొందెనుచో సర్వులు “కామనారహితులై కర్మమునే యాచరించుగాఁ” యని శంకింపవలదు. “సిత్యనై మిత్యై రేవ కుర్యాత్” దురితక్షయం । జ్ఞానం చ విమలీకు ర్వ న్న శ్లాసేన చ వాసయాత్ । అభ్యాసా త్పక్వ విజ్ఞానః కై నర్థం లభతే సతః” (నిత్యనై మిత్యై కములచే పాపక్షయమొసరించి తద్వార్తమున చిత్తశుద్ధినిబొంది నద్వారలన వై రాగ్యాదులను దృఢపరచి జ్ఞానమును పొందవలెను. అట్టిజ్ఞానమును అభ్యాసముచే విమలమొసరింప వలయును. అభ్యాసమువలన వక్యమైన విజ్ఞానముకలవాడై మోక్షమును పొందును) న్యాయముచే ననేక జన్మార్జిత సుకృత పరిపాక సంపాద్య చిత్తశుద్ధికలవానికి పరావర్తకత్వవిజ్ఞానము పొందెను. అట్టి సర్వాత్మదర్శియగు బ్రహ్మ వి ద్య ర్భు న కు కారణము లేమిటేని ఈ స వ్యా త్మ

కాండకథామృతము:—

(3) యద్యపి కార్యకరణకర్తాణ్యవిద్యయాత్మ స్యధ్యారోపితాని సంస్యస్యాన్ ఇత్యుక్తం. తథా ప్యాత్మసమవాయి తు కర్తృత్వం కారయితృత్వం చ స్యా దిత్యాశంక్యాహ-నై వకుర్వ న్స్వయం కార్యకరణాని కారయన్తియాను ప్రవర్తయన్ । కింయత్ తు-ర్కర్తృత్వం కారయ- తృత్వంన దేహీన స్సాన్విత్మసమవాయి న తస్మాన్వాసా న్న భవతి యథా గచ్ఛతో గతి ర్గమనవ్యా పారపరిత్యాగే న స్యాత్తద్వత్ । కింవా స్వతవవాత్మనో నాస్తీతి? అత్రోచ్యతే-నాస్త్యైత్మన స్సృతః కర్తృత్వం, కారయితృత్వంచ । ఉక్తంహి- ‘అవికారోఽయముచ్యతే’ గీ2-25 ‘శరీరస్థోఽపి కాంతే యః కరోతి న లిప్యతే’ ఇతి గీ18-31 ధ్యాయతీవ లేలాయతీవ ‘బృ4-3-7 ఇతి చ శ్రుతేః । ౧౩1

కాండకథామృతత్వబోధిని:—

(3) విచారింప శరీరేంద్రియనిష్ఠకర్మ లవిద్యచే నాత్మయం వారోపితములు. అట్టి కర్మ లను సంస్యసించి దేహమునం దుండును. అని చెప్పబడెను. అయినను ఆత్మసమవాయులగు కర్తృత్వము, కారయితృత్వము దేహికి సంభవించునను శంకను తొలగించుటకు “నై వ కుర్వ న్న కారయన్” అని చెప్పెను. స్వయముగ తా నేకర్మయును చేయనివాడై, శరీరేంద్రి యములను క్రియలయందు ప్రవర్తింపజేయనివాడై దేహమునందే సుఖముగ నుండును. అని యాశయము. న డ చు న ట్టి పు రు ఘ న కు గమనవ్యాపారముయొక్క యుపరమమగుచో నాగమనము సంభవింపనట్లు దేహికి కర్తృత్వకారయితృత్వములు స్వాత్మసంబంధమై సంన్యాస మువలన సంభవింపవనియా? లేక స్వతః ఆత్మకు కర్తృత్వకారయితృత్వములు లేవనియా? ఈ విషయమున చెప్పెద వినుము. ఆత్మకు స్వతః కర్తృత్వకారయితృత్వములు లేవు. ఈవిషయమే యుపక్రమమునం దీగీతలయందే ‘అవికారోఽయముచ్యతే’ ఈ యాత్మ వికారి కాడని చెప్పబడుచుండెను. అని కర్తృత్వాదివికారము లాత్మయందు నిషేధింపబడెను. ఈవిషయమే యుపసంహారమునందుగూడ ‘శరీరస్థోఽపి కాస్తేయ! న కరోతి న లిప్యతే’ ఆత్మ శరీరమునందుండి నను దేనిని చేయడు, ఏకర్మవలన లేవమును పొండడని చెప్పబడెను. ఈవిషయ మీగీతయందే కాక బృహదారణ్యకశ్రుతియందుగూడ “ధ్యాయతీవ లేలాయతీవ” అని ఇవ శబ్దములవలన కర్తృత్వాదిక మాత్మయందు నిషేధింపబడెను. 1౩1

మైనను కర్మ సంభవించదు అట్టి బ్రహ్మవిద్వర్యుడుసంస్కర్మలను సంస్యసించియవిక్రియబ్రహ్మస్వరూపముచే మరచినముగ నుండునని “సర్వ కర్మాణి మనసా” అవశ్లోకమున చెప్పచుండెను. నిత్య నిరతంరసమాధి నిష్ఠచేసిర్మూలింపబడిన సర్వవాసవావటలముగలవా డగుటచే సువ్రసన్నమగు జాహ్న్యభ్యంతరకరణములు కల వాడు. అట్టివాడగుటవలననే “వశి” కర్మాణి మనసా” స్వాధీనమొనరించుకొనిన సర్వేంద్రియములుకల వాడు అట్టిబరిశుద్ధమైన యంతఃకరణము గల బ్రహ్మవేత్త “సర్వకర్మాణి” నిత్యములు, నై మిత్తి కములు, కామ్యములు. నిషిద్ధము లనెడి శాస్త్రీయ శాస్త్రీయము లగు సర్వకర్మలను “మనసా” అధిష్టానందర్శన మున జనించిన యారోపిత నిజలదృశ్యవస్తు మిథ్యాత్వజ్ఞానముతోగూడిన మనస్సుచే “సంస్యస్య” కర్మా- క-కర్త, తత్పాధనము, తత్ఫలము, ఇదంతయు మిథ్యయే యను విజ్ఞానముచే బరిత్యజించి దేహమునందు సుఖముగ నుండును. ఇచట “సర్వకర్మాణి మనసా” అని చెప్పుటచే సర్వకర్మలకు మనస్సుచే బరిత్యాగమే కావి విహితములకు బరిత్యాగము సంభవించునందున బహిః క్రియలచే గర్మలకు పరిత్యాగములేదు. అనగా

మనస్సుచే కర్మలను బరిత్యజించియు బహిఃకరణములచే కర్మలను జెయుచునే యుండవలెనని శంకింపజనదు. “వికల్పో న హి వస్తులః” అను న్న్యాయమున మరుస్వరూపమును దెలి కొనినవారికి మరుప్రదేశమునందు జనించిన జలజ్ఞానవిషయమగు జలము మిథ్యయగునట్లు జలపానవిధివాక్యముగూడ మిథ్యయేయగును. అట్లే “మాయామాత్ర” మిదం దైవతం” అని సర్వమునందు మిథ్యాత్వజ్ఞాపము గల విద్వాంసునకు “అహ రహ స్సంధ్యా ముపాసీత” అను విధివాక్యము గూడ దృశ్యాంతర్గతంబగుటజేసి కర్మవలెనే కర్మనిధియు సంభ వింపనేరదు. కాన బ్రహ్మవేత్త బహిఃకరణములచే కర్మలనాచరించునని జెప్పటకు వీలులేదు.

మరియు అట్టిబ్రహ్మవేత్త సర్వము మిథ్యయే యని కర్మలయందు ప్రార్థించుగాక, అనియుశంకింప జనదు, సర్వమిథ్యాత్వబుద్ధి, ప్రవృత్తులకు బంధురవిరోధమువలన యేవురుమనకు సర్వమిథ్యాత్వబుద్ధి జనించు నోఅట్టిబ్రహ్మవేత్తకు ప్రవృత్తి సభవింపదు.

బ్రహ్మవేత్తయు సంతాకరణమున సర్వము మిథ్యయే యని నిశ్చయముగలవాడైనను, బహిష్కృత్యత్వజ్ఞానముచే కర్మలనాచరించుగాక యనియు శంకింపజనదు.

మరుప్రదేశమును జూచినవారికి జామిథ్యాత్వ జలసత్యత్వజ్ఞానములుసంభవినవట్లు సర్వదృశ్యమిథ్యా త్వజ్ఞానము, తత్సత్యత్వజ్ఞానము వరస్పరవిరోధమువలన నొకేపురుషునకు సంభవింపవు. కానసర్వవదార్థసత్య త్వజ్ఞానమువలన ప్రాప్తించెడి ప్రవృత్తి సర్వమిథ్యాత్వదర్శికి ప్రాప్తించదు “యద్ది మనసా ధ్యాయతి తద్వాచా వదతి తత్కర్మణా కరోతితి” వా గాదీంద్రియప్రవృత్తి మనోవాగ్దేహపూర్వకమగుటచే మన స్సుచే కర్మలను పరిత్యజించినవానికి వాగాదీంద్రియములచే కర్మల నాచరించుటయు సంభవింపదు. కాన బ్రహ్మవిద్యర్థుడు సర్వదృశ్య మిథ్యాత్వనిశ్చయ పూర్వకముగ సర్వకర్మలను మనస్సుచే బరిత్యజించి తాను అవిక్రియ బ్రహ్మస్వరూపముచే నుండును. యెచటనుండును? “నవద్వారే పురే దేహే” రెండునేత్ర ములు, రెండుశ్రోత్రములు, రెండునాసికలు, ముఖము, పాయూపస్థలు అనేడివి తొమ్మిదిద్వారములు ఈ తొమ్మిదిద్వారములు సూర్యాద్యధిదైవతములచే రక్షింపఁబడుచున్నవి. అట్టిసవద్వారములు గలిగినట్టియు, ప్రత్యేకాత్మయే రాజుగా గలిగినట్టియు, బుద్ధియే మంత్రీగా గలిగినట్టియు, పంచకర్మేంద్రియములు పంచ జ్ఞానేంద్రియములు, మనస్సు అనేడివరిచారకలతో గూడినట్టియు, ప్రాణాపానాదిదశ వాయువులనెడి గాఢ మపాలకులతో గూడినట్టియు, బ్రహ్మవిష్ణుదేవసర్వదేవ కాయకనఁబగు యీదేహమునందు “సుఖమాస్తే” స్వసుఖావిర్భావ మగునట్లు సుఖస్వరూపమున నుండును.

విద్వాంసుడు, అవిద్వాంసుడు, యతియు, యతికానివాడును, “నేను దేహమునందుంటి”నను యను భవమువలన దేహమునందే యుండ విద్వాంసుడే దేహమునందుండు నని జెప్పట యెట్లు పొసగునని శంకింపఁజనదు.

యెవడు దేహమాత్రమునం దాత్మబుద్ధికలవాడో యట్టిమూఢతమునకు “నేనుగేహమునందు, దేహి (గడప) యందునుంటిని” అనుజ్ఞానము సంభవింపదు. బ్రహ్మవేత్తకన్ననో బ్రహ్మాండమునందు జంగమస్థావ రాత్మకమగు నిఖిలప్రపంచమును తనతేజస్సుచేసూర్యునివలె ప్రకాశింపజేయుచున్నట్టియు, అనాత్మకంబగు బుద్ధ్యాదిసర్వదృశ్యమును తనకాంతిచే ప్రకాశింపజేయునట్టియు, స్వప్రకాశము, ఏకరసము, సర్వసాక్షి, అనంగము, ఉదాసీనము, నిత్యశుద్ధమక్షయభావము, అనందఘనము నగు అత్మను స్వాత్మరూపముగ “సాక్షాత్తు ఈయాత్మయే నేను” అని యెవడు తెలిసికొనునో వాడే దేహవ్యతిరేకాత్మదర్శియు, విద్వాంసుడు అనిపించుకొనును అట్టివాడే అజ్ఞాని యగు దేవదత్తుడు గృహముందుండునట్లు దేహమునందు నిష్క్రియబ్రహ్మస్వరూపముచే సుఖముగనుండును. ఇతరు డట్లుండజాలడు. కనుకనే శ్రీకృష్ణవరమూత్రచే “సర్వ కర్మాణి మనసా సంస్మర్యాస్తే సుఖం వశీ” నవద్వారే పురేదేహే” అని చెప్పబడెను. లేక “వశీ” నిత్యనిరం తరబ్రహ్మనిష్ఠచేవశీకృతమగు బాహ్యభ్యంతరకరణములుగల నిశ్చలబ్రహ్మవిద్యర్థుడు “సర్వకర్మా

జ్ఞానావస్థానిహితములు, కాస్త్రనిషిద్ధములు, తద్విలక్షణములు, దేహచేష్టారూపములు నగు సర్వకర్మలు అతీతానేక కల్పములయందును, వర్తమానమునందును, సర్వావస్థలయందు యెల్లపుడు దేహేంద్రియ వ్యాపారరూపముగ బరిణమించిన ప్రకృతిచేతనే చేయబడినవి. కూటస్థాసంగచిద్రూపమగు వాచే జేయబడ లేదు. అని ఆత్మానాత్మల స్వరూపవిజ్ఞానముగల మనస్సుచే స్థూలమగు పుర్యష్టకముచే “నవద్వారే” తొమ్మిది ద్వారములుగల “పురే” పూర్ణమగుటచే పురసదృశమగు “దేహే” కారణమునందు అనగా దేహాశ్చోష లక్షితమగు ప్రకృతియందే ‘సంన్యస్య’ జననమరణాది వికారములు, కర్తృత్వభోక్తృత్వసుఖత్వదుఃఖత్వాదులు, జాగ్రదావ్యవస్థావిశేషములు ప్రకృతిధర్మములే కాని కూటస్థాసంగచిద్రూపమగు నావి కావు అని తలచి అనాత్మాధ్యానము లెన్నగ బరిత్యజించి తాను నిష్కలనిష్క్రియనిత్యశుద్ధబుద్ధవిరంతరానందైకరసాద్విశీయబిప్రాయస్వరూపముచే స్వాత్మయందే తూష్టింభావముచే సుఖముగ నుండును. ఇంచుకేని వికారమును పొందడు.

గృహమధ్యయందుండు ప్రదీపమునకు వాయువు మొదలగువాటివలన సంభవించెడి క్రియ సంభవింపకున్నను దీపము తైలమును స్వీకరించెడి క్రియ దీపమునకు సంభవించునట్లు గజము నధిష్టించి వెళ్లెడి వృక్షువునకు గజకర్తృక గమనక్రియ సంభవింపకున్నను వృక్షనిష్ఠమగు చలనాదక్రియ గజపేరణాదిక్రియ సంభవించినట్లు, జపాక సుమసాన్నిధ్యమువలన స్ఫటికమునందు రక్తిమ భాసించినట్లు అనాత్మసాన్నిధ్యము వలన ఆత్మయందు ప్రతీయతూనములగు యవాత్మకర్తృకములగు నన్నిటిని ప్రకృతియే జేయుచున్నది. నేను జేయుటలేదు అనెడి విద్యుదే స్వయముగ బిప్రాయభావమును బొంది విద్వాంసుడుండుగాక, అయినను అట్టివిద్వాంసునకు అన్యకర్తృకక్రియ సంభవింపకున్నను స్వాశ్రయక్రియ సంభవించుటచే నిష్క్రియాత్మ స్వరూపముగ నుండుట సంభవింపవని శంకింపజనదు.

వృక్షువు సావయవడగుటంజెట్టి స్వాశ్రయక్రియ సంభవింపవచ్చును. ఆత్మయన్నచో “నిష్కలం నిష్క్రియం కాంతం” ఇత్యాది శ్రుతివలన పరమాత్మకు నిరవయవత్వోష్క్రియత్వములు శూన్యమాణము లగుటంజేసి యాత్మయందు క్రియ సంభవింపదు. అట్లు క్రియ సంభవించునటు సర్వవాదివిరుద్ధము. అట్లు క్రియయే సంభవించు ననినచో శ్రుతివిరోధముగూడ పాఠింపచునుగాన నెట్టిక్రియయు నాత్మకు సంభవింపదని “నైవ కర్తవ్యకారయన్” అను వాక్యముచే బోధించుచుండెను.

సర్వగతము, నిరవయవము నగు ఆకాశమునందు క్రియ సంభవించనట్లు ‘నిత్య స్సర్వగత స్థాణుః’ ఇత్యాది శ్రుతిలచే పరమాత్మకు నిత్యత్వము సర్వగతత్వము జెప్పబడుటవలన నిరవయవము, పరిపూర్ణము నగు పరమాత్మయందు క్రియను కల్పించుట శ్యమము కాదు. అట్లు కల్పించిన విరోధము పాఠింపచును. కాన పరమాత్మ దేని చేయదు; దేనిచేతను చేయించడు. అనగా పరమాత్మకు కర్తృత్వము, కారయితృత్వము లేదన్నమాట.

పరమాత్మకు కర్తృత్వకారయితృత్వములు లేనిచో “సర్వాధిపత్యం కురుతే మహాత్మా । ఏష ఏవ సాధుకర్మ కారయతి । ఏష త ఆత్మాఽన్తర్భాగ్యమృతః” ఇత్యాది కర్తృత్వ కారయితృత్వబోధకము లగు శ్రుతిల కపాఠమాణ్యము పాఠింపచునని శంకింపజనదు.

సూర్యునిసాన్నిధ్యమాత్రమున చీకటి నివర్తించుచుండ సూర్యుడు చీకటిని పొంగొట్టుచుండెను. అయస్కాంతసాన్నిధ్యమువలన అయస్సు (ఇనుము) చలించుచుండ నయస్కాంతము ఇనుమును చలించ జేయుచున్నదని సాన్నిధ్యమాత్రమువలననే కర్తృత్వకారయితృత్వము లారోపించినట్లు ఆత్మసాన్నిధ్య మాత్రమువలన ప్రకృతి విజృంభించుచుండ తద్విజృంభణము, సర్వాధిపత్యము “పరమాత్మ జేయుచున్నది, చేయించుచున్నది” అని అవికారియగు పరమాత్మయం దౌపచారికముగ జెప్పబడుచున్నది. అట్లే ఆత్మ సాన్నిధ్యమువలన బుద్ధ్యాదులు ప్రకర్తించుచుండ బుద్ధ్యాదుల వాత్మ ప్రకర్తించజేయుచుండెనని బుద్ధ్యాదుల ప్రకృతిని యపిక్రియమగు వాత్మయం దౌపచారికముగ పెట్టుచుండిరి. కాని పరమార్థముగ పర

మాత్మకు ఇట్టి బౌద్ధచారిక కర్తృత్వకారయితృత్వములేకాని, వాస్తవికములగు కర్తృత్వకారయితృత్వములు లేవు. ఇట్టి యిరోపిత కర్తృత్వాదుల నవలంబించియే పాక్షిణి కస్వాతంత్ర్యము సిద్ధించియుండ వర మాత్మకు కర్తృత్వకారయితృత్వములను శ్రుతులు జెప్పుచుండెను. అందుచే నారోపితకర్తృత్వాదుల నవలంబించియే వరమాత్మకు సృష్ట్యాదిక్రియలను జెప్పెడి శ్రుతులకు పాక్షిమాణ్యము చెప్పగలుగు. అట్లు కాక వాస్తవికకర్తృత్వాదులే వరమాత్మ కున్న వన్నచో వరమాత్మకు నిర్వికారిత్వప్రతిపాదక మగు 'నిష్కలం నిష్క్రియం శాంతం, న తదక్షాతి కించ న, న తదక్షాతి కశ్చన' ఇత్యాదిశ్రుతులకు వ్యాఖ్యోపము (అపాక్షిమాణ్యము) పాప్రించెడిని. కాన యాత్మ కర్తయుకాదు. కారయితయు కాడని స్పష్టము. ||౧౩||

భాష్యోత్కర్షదీపిక:— 'వశీ' వివేకవైరాగ్యసంపన్నుడు 'వపద్వారే పురే' మనుష్యదేహమునందు 'సుఖం ఆస్తే' సుఖముగ నుంటున్నాడు. అని యర్థము.

విచారింప శునకమాష్టారాది దేహములుగూడ నవద్వారములు గలవి. అయినను ఇచట 'వశీ' అను శబ్దసంబంధమువలన మనుష్యశరీరము లభ్యమగుచున్నది. 'సుఖం' అనునది క్రియావిశేషణము, సుఖముగ నుంటున్నాడని యర్థము. ఈచెప్పటచే నంతఃకరణకు హృద్లోకాదిపరిణామములు లేవని స్పష్టమగుచున్నది. 'వశీ' అను స్థలమున వైరాగ్యము చెప్పబడుటచే రాగాద్యవరపర్యాయమగు కామము, తదవస్థావిశేషమగు శ్రోద్ధరూపము నగు సంతకరణపరిణామములు నిరాకృతములు (లేవని స్పష్టమగుచున్నది.) "వశీ" అను స్థలమునందే వివేకము చెప్పబడటచే అహంకారాధ్యాస, తన్నిబంధనమగు మమకారాధ్యాస, చింతనాత్మక మగు చిత్తపరిణామము లేవని స్పష్టపరచుచు విశుద్ధచిదాకారస్వరూపముగ నుండుట చెప్పబడెను. దీనిచే నిష్కల్మషశుద్ధచిదాకారపరిణామము "వశీ" అను శబ్దముచే చెప్పబడెను. వివేకవైరాగ్యసంపన్నుడేమిచేసి సుఖముగనుండును? అనుశంకవై 'మనసా సహ సర్వకర్మాణి సంన్యస్య' అని చెప్పబడెను. ఇచట సంన్యాస శబ్దార్థమగు త్యాగముచే జ్ఞానముకూడ చెప్పబడుచుండెను. అందుచే సర్వోత్థము సంన్యసించి ఆత్మను తెలిసికొని సుఖముగ నుండునని గ్రహింపవలెను. వివేకవైరాగ్యసంపన్నుడెట్టివాడై యుండును? "అదేహీ" లింగదేహశూన్యుడై యుండును అనగా పోడశకలలు కలవాడు పురుషుడు. అందు భూతేంద్రియపాక్షిణములు ప్రవర్త్యములు. అందు బుద్ధి సంకల్పించినచో సంతకరణము భూతేంద్రియపాక్షిణములకు ప్రవర్తకమగును. ప్రతివాడును బుద్ధిచే నిశ్చయించి మనస్సుచే సంకల్పించి ప్రకర్తించును. అందు మనస్సుతోకూడ సర్వకర్మలను సంన్యసించి" అని చెప్పటచే మనస్త్యాగము చెప్పబడెను. అట్టి మనస్త్యాగముచే విజ్ఞానకర్మత్యాగము సంభవించుచున్నది. అందుచే లింగదేహాలయము స్పష్టమగుచున్నది. శిరస్సును ఛేదించిన మిగిలిన కబంధము దేహరూపము కానేరదు. అట్లే లింగదేహమున బ్రధానమగు మనస్సుయొక్క త్యాగమును చెప్పటచే లింగదేహానంత్యము స్పష్టమగునని "మనసా సహ" అని చెప్పబడెను. బుద్ధియైతే సర్వాకారపరిత్యాగపూర్వకముగ చిన్మాత్రమునం దుపసంకాంతము. వివేకముచే నహంకారాదుల మాట చాలదూరము తోసివేయబడెను. అని కొందరు యీశ్లోకమును వ్యాఖ్యానించిరి.

ఇచట కొంచము విచారితము. "వశీ" అను శబ్దసంయోగము లేకున్నను "సర్వకర్మాణి" అను శబ్దసంయోగముచేతను, ప్రకరణమువలనను ఇచట "దేహీ" అను శబ్దముచే మనుష్యశరీరమే లభించుచుండ "సర్వకర్మాణి సంన్యస్య" అనుదానివలన నిషిద్ధకర్మ మననరూప మానసకర్మత్యాగము లభింప నర్థానివలన మనస్త్యాగము సిద్ధించుచుండ "సంన్యస్య" సంన్యసించి, అని చెప్పుటచే దేనిచేతను? అను కరణాశంక జనింప తన్నివృత్తికొలుకు "మనసా" మనస్సుచే అని కరణమును జెప్పవలసియుండ "సహ" అను శబ్దము మూలయందు లేకున్నను యెట్లో క్లిప్తపడి "సహ" అనుశబ్దము నధ్యాత్మ్యతముచేసి 'మనసా సహ' మనస్సుతోకూడ సర్వకర్మలను విరత్యజించి అనియర్థమును వర్ణించుట యసంగతము.

మఱియు మనస్తాగమనగ మనస్సు వివేకయుక్తమగుటయే కాన “వివేకయుక్తుడై సర్వకర్మలను బరిత్యజించి” అనునంతమాత్రమే సరిపడుచుండ “వశి” అనుశబ్దమునకు “వివేకవైరాగ్యయుక్తుడు” అని యర్థమును వర్ణించుట యయుక్తము. మరియు “వశి” అనుశబ్దము స్వాతంత్ర్యమును జెప్పునగుటచే జితేంద్రియత్వము ప్రశీయమానమగుచుండ “వివేకవైరాగ్యసంపన్నుడై” అని యార్థికాత్మమును జెప్పుటయు నసంగతమే.

మఱియు “దేహీ” అనునది దేహశబ్దముపై ఇనిప్రత్యయముకలది. దేహశబ్దమునకు దేహమర్థము. ఇని ప్రత్యయమునకు తత్సంబంధము కలవాడని యర్థము. ఈ “దేహీ” అనుశబ్దమువలన దేహముకంటె వేరగు వాత్సల్యమును యర్థములభించును. ఇట్టి యర్థమును వర్ణించుటయే “నవద్వారే పురే ఆస్తే” అను వాక్యసంబంధముచే స్వార్థసికమైయుండ “నవద్వారేపురేదేహీ” అనుచోట “పురేదేహీ” అని అకార ప్రత్యయమును జేర్చి క్లిష్టకల్పనచే యర్థమును వర్ణించుట యన్యాయము. ఇట్టి యస్వరసలనే మనస్సునం దిడుకొని యీర్వాశ్యాత్మక మరియొకవిధముగ యీ శ్లోకమున కర్థము వర్ణించెనని గ్రహింపవగును.

మఱియు:— “వశి” జితచిత్తుడై సమాధిస్థుడైన యోగి “నవద్వారే” అయిదు జ్ఞానేంద్రియములు, ప్రాణములు బుద్ధి, అహంకారము, చిత్తము అనునీతొమ్మిదియు పురవతీయగు జీవునకు భోగార్థము విషయ ప్రవేశస్థానములుగాన ద్వారములవంటివి. ఇవట పంచజ్ఞానేంద్రియములచేతనే తత్ప్రవర్త్యమగు కర్మేంద్రియములకు గ్రహణముగాన వేరుగ జెప్పబడలేదు. అట్టి ద్వారములు గల “పురే” విచిత్రవాసనా కల్పితానంత విషయములగల కర్మలనెడి యనేక సచిపులచే నిర్దిష్టమైనట్టియు, సుఖముఖాదిసానాపజ్ఞా వస్తువుతోగూడినట్టియు, శరీరమనెడి పట్టణమునందు సర్వద్వారోద్ఘాటనసమర్థకుంచీకాన్వయాపవగు మనస్సుతోగూడపురవతీ రాజ్యకర్మలను వదలి సుఖముగ కూర్చుండినట్లు సర్వకర్మలను సన్ధించి ముఖముగ నిర్వికల్పసంవిష్టాత్మక స్వరూపముగ నుండునని కొందరు వ్యాఖ్యానించిరి.

ఇట్టి వ్యాఖ్యానముగూడ యసంగతమే. “వశి” అనుశబ్దమునకు జితచిత్తుడగు సమాధిస్థుడైన యోగి యని యీ వ్యాఖ్యాత మొట్టమొదట వ్యాఖ్యానించి “మనసా సహకర్మాణి సంన్యస్య” మనస్సుతోగూడ కర్మలను బరిత్యజించి అని ‘సహ’ శబ్దాధ్యాహారపూర్వకముగ వర్థమును వర్ణించెను. ఇచట మనస్సును బరిత్యజించుట యనగానేమి? ప్రస్తావించునవలె బరిత్యజించి యనియా? లేక వృత్తినిరోధమా? వస్త్రాదులవలె మనస్సును బరిత్యజించుట సంభవించదు. కాన వృత్తినిరోధమే మనస్సును బరిత్యజించుట యని యర్థము జెప్పవలెను. యీ యర్థమును ‘వశి’ అనుశబ్దమువద్ద జితచిత్తుడై అనగా వృత్తినిరోధముకలవాడై అని వర్ణించి తిరుగ “మనసాసహ సర్వకర్మాణి సంన్యస్య” అనుచోట వర్ణించుట పునరుక్తియగును. కాన నిట్టియర్థమును వర్ణించుట యసంగతమే. మృతశరీరరూపమగు పురముండినను యీ వ్యాఖ్యాతవర్ణించిన పంచజ్ఞానేంద్రియములు, ప్రాణము, బుద్ధిహంకార చిత్తమనెడి నవద్వారములు కాన్పింపనందున ద్వారశబ్దమునకు ప్రాయర్థము వర్ణించుటయు నసంగతమే. మఱియు “వశి” అనుచోట నిర్వికల్పసమాధినిష్ఠుడు అనియర్థము వర్ణించినపుడట్టి సమాధినిష్ఠునకు భోగప్రాప్తి ద్వారము లయగుటంబట్టి “నేను దేహము కంటె భిన్నుడను” అనుభావముగూడ లేమింజేసి “నవద్వారే పురే ఆస్తే” అనిచెప్పటయు వర్థమగును. కాన నీవ్యాఖ్య యిన్ని దోషములతోగూడినది కాన గ్రహింపదగినదికాదు.

నీలకంఠీయము:— అవిద్వాంసుడు ఫలమునం దాసక్తికలవాడై కర్మల వాచరించినచో వాడట్టి కర్మలచే బద్ధుడగుననియు, ఫలమునం దాసక్తుడు కానిచో కర్మలచే బంధింపబడదనియు యింతవరకు చెప్పబడెను. విద్వాంసుడవిద్వాంసునికంటె విపరీతుడని “సర్వకర్మాణి” అను శ్లోకముచే చెప్పుచుండెను.

జయించబడినచిత్తముకల సమాధిస్థుడగు యోగి “నవద్వారే” పంచజ్ఞానేంద్రియములు, ఆరవది ప్రాణము, ప్రాణముచేతనే ప్రవర్తించుచున్న కర్మేంద్రియములు గ్రహింపబడుచుండ కర్మేంద్రియము

శ్రీ!

న కర్తృత్వం న కర్మాణి లోకస్య సృజతి ప్రభుః ।

న కర్మఫలసంయోగం స్వభావ స్తు ప్రవర్తతే ।

1081

పదవిభాగము:— న-కర్తృత్వం-ని-కర్మాణి-లోకస్య-సృజతి-ప్రభుః-న-కర్మఫలసంయోగం-స్వభావః-తు-ప్రవర్తతే ।

1082

ప్రతిపదార్థము:— ప్రభుః = ఆత్మ; లోకస్య = లోకమునకు; కర్తృత్వం = స్వతః; చేయుము అనెడి కర్తృత్వమునుకాని; కర్మాణి = ఇష్టములగురథఘటపాప్రాదాదులనుకాని; నసృజతి = సృజింపడు; కర్మఫలసంయోగం = రథఘటపాప్రాదాదిరూపకర్మఫలసంబంధమునుకాని; నసృజతి = సృజింపడు. స్వభావస్థు = అవిద్యాస్వరూపమగు ప్రకృతియనబడుమాయయైతే; ప్రవర్తతే = ప్రవర్తించుచున్నది.

1083

శాంకరభాష్యము—

న కర్తృత్వమితి । న కర్తృత్వం స్వతః కుర్వతి నాపి కర్మాణి రథఘటపాప్రాదాది శీఘ్రతమాని లోకస్య సృజ త్యుత్పదయతి ప్రభురాత్మా, నాపి రథాది కృతవత స్తత్ఫలేన

శాంకరభాష్యత్వబోధిని:—

ఆత్మ, లోకమునకు స్వయముగ 'నిపు చేయుము' అని కర్తృత్వమునుకాని, శీఘ్రతములగు రథఘటపాప్రాదాదులనుకాని సృజింపడు. రథఘటాదులను నిర్మించినవానికారథఘటాది

లను వేరుగ గ్రహింప నవసరము లేదు. బుద్ధ్యహంకారచిత్తములు మూడు మొత్త మివియే తొమ్మిది ద్వారములు వంటివి. శరీరమునెడి పురమునకు ప్రభువగుజీవునకు భోగార్థము విషయప్రవేశస్థానములు. ఇట్టిసవద్వారములకల శరీరమనెడి పట్టణమునందు— మరియు యీ పట్టణమెట్టిది? వీచిత్రవాసనాకల్పితా నంతవిషయములు కలది అనేకకర్మలనెడి మంత్రులచే నధిష్ఠితము. సుఖదుఃఖములనెడి కొనదగిర వణ్యవస్తు పరిపూరితము. ఇట్టి దేహమునందు సర్వద్వారోద్ఘాటనసమర్థమగు తాళముచెవియగు మనస్సుచే పురపతి రాజకార్యములను వదలివేటుల పర్యవర్తనను నన్యసించి సుఖముగ నిర్వికల్పసంచినాత్మకస్వరూపముచే నుండును. కర్మలు జ్ఞేతృసంబధమైనధర్మములు. ఆత్మధర్మములుకావు. జ్ఞేతృమునందు సర్వకర్మలు విడుచుటకు శక్తివైనవి. ఈవిషయమునే "శరీరే పాపమో హిత్యా" (శరీరమునందు పాపములను విడిచి) అను శ్లోతియు బోధించుచున్నది. దేహియై యుండియు దేహభిమానకాలమునందు వ్యుత్థానమునందుమంత్రుల యందుంచబడిన భారముకలవాడై యుండినటుల జ్ఞేతృముతో నాత్మకు సంబంధాభావజ్ఞానముకలవాడగు టవలన కర్మలను చేయనివాడై చేయించనివాడై యుండును.

లేక "పవద్వారాణి" చతురింద్రియబిలములురెండు, శోత్రేంద్రియబిలములురెండు, నాసికాబిలములురెండు. మొత్తమారు, ముఖమొకటి, కిందనుండునవి రెండుబిలములు, మొత్తమిలములు తొమ్మిది ద్వారములు. ఈపక్షమున నింద్రియములు పరిచారకస్థానీయులు బుద్ధి మంత్రీస్థానీయుడు హంకారము యువరాజు, ఇట్లేయూహింపనగును. విద్వాంసునకు కర్మసంబంధమే లేదు తత్ఫలార్హకానిసంబంధముగాని చూరతః నిరస్తములు.

1084

— ♦ ౫ వ అధ్యాయము — ౧౩వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు ♦ —

మధుసూదనసరస్వతీయము:— దేవదత్తుడు నడచుచువుడు తనయందు గమనక్రియయుండి నడవనపు డాగమనక్రియ సంభవింపనట్లు యాత్మకుకూడ కర్తృత్వకారయితృత్వములుండి సంన్యసించిపుడార్యత్వకారయితృత్వములు సంభవింపవా? లేక వస్తుగతిచేతనే యాకాశమునందు తలచులినతాములు సంభవింప

శాంకరభాష్యమ్:—

సంయోగం న కర్మఫలసంయోగమ్ । యది కించిదపి స్వతో న కరోతి న కారయతి చ దేహీ క

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని:—

ఫలసంబంధమును కూడ సృజింపడు. (రథఘటాదిఫలభోక్తృత్వముకూడ నాత్మకు లేదనుట) దేహీ యగు నాత్మ దేహికూడ చేయనిచో, చేయించనిచో మరేది చేయుచు, చేయించుచు.

సత్త్వాత్మకుకూడ కర్మత్వకారయితృత్వములు సంభవంపవా? అను సందేహమును 'నకర్మత్వం' అను శ్లోకముచే దొలగించుచుండెను

స్వామియగు అత్మదేహీదులకు కర్మత్వమును సృజింపడు. "నీవుచేయుము" అను నియోగముచే: దేహీదులకు కారయితయుగాదు. లోకమున కత్యంతాభీష్టమగు ఘటాదులను సృజించడు. కర్మచాచరి చిన వానికి ఆయా కర్మఫలసంబంధమును కలుగజేయదు. అనగా భోక్తృత్వముకాదు. భోజయితయుగాదు. ఈవిషయమునే "మానస్య మ్నృణౌ లోకా ననుసంచతి" "ధ్యాయతీవ లేలాంతీ" అనునవి మొదలుగాగల శ్లోకులు బోధించుచున్నవి. "శరీ స్థాపి కాన్తేయ న కరోతి న లిప్యతే" అనుచోటను, యిచటను "అత్మ కించిత్తయి న చేయదు. చేయించదు" అని చెప్పబడెను. ఇక యెవడు కర్త? యెవడు కారయిత? అను శంకను "స్వభావస్తు ప్రవర్తతే" అను వాక్యముచే దొలగించుచుండెను. అజ్ఞానాత్మకము దైవీమాయ యగు ప్రకృతియే యిట్టివిధమున ప్రవర్తించుచున్నది.

100B

శంకరానందీయము:—అత్మ నిరవయవమగుటచే కీయ యాత్మయందు సంభవించనందున కర్మత్వ మాత్మకు సంభవించకున్నను అయస్కాంతమునకయశ్చాలకత్వమెట్లుకలదో అట్లే యాత్మకు కారయితృత్వ మెందులకు సంభవించదని శంకింపఁజనదు. అట్లు కారయితృత్వ మాత్మకున్నచో పాణిలకును, అత్మకు పాస్తిధ్యము నిత్యమగుటనెల్లప్పుడు సర్వులకు ప్రవృత్తియే సంభవించెడిని. అట్లు కాన్పించనందున నాత్మకు కారయితృత్వముకూడ యపార్మాణికమే యని "న కర్మత్వం" అనుశ్లోకముచే బోధించుచుండెను.

"ప్రభుః" ప్రకర్షగ తానే స్వస్థలములయందు భాసించువాడు గాన ప్రభువనిపించుకొనును. లేకసర్వమును ప్రకర్షగ భాసించుకొనువాడు గాన ప్రభువు. లేక సర్వాత్మగ తానే భాసించువాడు గాన ప్రభువు. అట్టియాత్మ "లోకస్య" ప్రాణికి కర్మత్వమునుగాని, కర్మయందు ప్రవృత్తిని గాని సృజింపడు. అనగా యేపార్మాణిని ప్రవర్తించజేయదు. అట్లే "కర్మాణి" కర్మయనగా కర్త కత్యంతము క్రియచే బొండుట కష్టతమగునది. అట్టి ఘటఘటాదిరూపముగు కర్మలను, అనగా యిష్టప్రకారము, అనిష్టప్రకారము క్రియచే బొందటంక యోగ్యమగునట్టి కస్త్యులను సంపాదించుడు. అయా పాణిలచే శుభాశుభకర్మ ఫలముగు సుఖదుఃఖముల ననుభవించజేయదు.

అత్మకు కారయితృత్వము, భోజయితృత్వములు లేనిచో నిక కారయిత, ప్రాప్రయిత, భోజయిత, యెవడను శంకింప "స్వభావస్తు ప్రవర్తతే" అనువాక్యముచే దొలగించుచుండెను.

స్వయముగనే సర్వమును భావనచేయునది గాన స్వభావమనబడును. లేక తానే భావనచేయించునది గాన స్వభావమనిపించుకొనును. వాసనామయమగు ప్రకృతియే ప్రవర్తించజేయును. అనగా కర్మరూప మగు ప్రకృతియే ఇష్టానిష్టములను సంపాదించి పాణిలచే సుఖదుఃఖముల ననుభవించజేయును. అత్మయన్న వో స్వయముగ నవికీరియడై పాణిని ప్రకృతి తచ్చేష్టాత్మకుమఃభానుభూతులకు సాక్షియే యగును. 100C

శ్రీధరీయము:— "ఏవఏవ సాధు కర్మ కారయతి తం యమేభ్యో లోకేభ్య ఉన్నిసిషతే । ఏవఏవ సాధు కర్మకారయతి తం య మేభ్యో లోకేభ్యోఽధోనిసిషతే" వరమేశ్వరు డీలోకమునుండి యెవరిని యూర్జ్యముగ తీసుకువెళ్ళుట కిచ్చయించునో వానిచే పుణ్యకర్మలను చేయించును. యెవరినిలోకములనుండి క్రిందకు తీసుకువెళ్ళుట కిచ్చయించునో వానిచే పాపకర్మలను చేయించును, అనుశ్రుతిచే శుభాశుభకర్మలందు

కాంకరభాష్యమ్:—

స్తర్మి కుర్వ నాకరయంశ్చ ప్రవర్తత ఇత్యుచ్యతే—స్వభావస్తు స్వ భావస్వభావోఽవిద్యా లక్షణా ప్రకృతి ర్నాయా ప్రవర్తతే దైవీ హేత్యాదిరా వక్ష్యమాణా । ౧౮౧

కాంకరభాష్యతత్త్వతోధిని:—

ప్రవర్తించుచున్నది? అనెదవా? చెప్పెద వినుము. స్వభావము అనగా అవిద్యారూపము “దైవీహేతూ” అనినవ మాధ్యాయమున చెప్పబడు ప్రకృతి శబ్దవాచ్యమగు మాయయే కర్తృత్వ కారయితృత్వ రూపమున బ్రవర్తించుచున్నది. ౧౮౨

పరమేశ్వరునిచే కర్తృగ ప్రయిక్తుడగు పురుషుత్వతంతుడు కాదు. అట్టి యశ్వతంతుడు వాడెట్లు శుభా శుభకర్మల బరిత్యజించును? పరిత్యజించలేడు. మఱియు పరమేశ్వరునిచేతనే జ్ఞానమార్గమునందు ప్రయిక్తమైనట్లు శుభాశుభకర్మలను బరిత్యజించుననెదవా? అట్లుగనో వైషమ్య వైర్వ్యాయులచే నీశ్వరుడు ప్రయోజకకర్త యగుటవలన నీశ్వరునకు కూడ పుణ్యపాపసంబంధముండవలసివచ్చునను శంకను “న కర్తృత్వం” అనునదిమొదలగు రెండ శ్లోకములచే తొలగించుచుండెను.

ఈశ్వరుడు జీవలోకమునకు కర్తృత్వాదికమును పృజింపడు. మరేమన జీవస్వభావమగు యవిద్యయే కర్తృత్వాదిరూపమున బ్రవర్తించును. అనాద్యవిద్యాకామవశము బ్రహ్మత్విస్వభావముగల జీవలోకమును యీశ్వరుడే కర్మలయందు నియాగించును కానిస్వయముగ యీశ్వరుడే జీవునకు కర్తృత్వాదికమును పృజించడు. కాన యీశ్వరునకు వైషమ్యవైర్వ్యాయులు లేవు. కనుకనే ప్రయోజకకర్తృత్వముగూడ పంఖవింపడు. కనుకనే పుణ్యపాపసంబంధము గూడ సంఖవింపవలసివచ్చునను శంకయుతొలగింపబడెను ౧౮౩

భాష్యోత్కర్షదీపిక:— “స్వస్థిస్థాన ఆరోపితా సతా అస్థేతి స్వభావః” తనయందారోపితమగు సత్తగల యంతఃకరణమే స్వభావము అట్టి యంతఃకరణమే కృత్యములకొఱసి, ముక్తికొఱప ప్రవర్తించు చున్నది. అని కొందరువ్యాఖ్యానించిరి. అంతఃకరణముగూడ ప్రకృత్యధీరమగు బ్రహ్మత్విగలది కాన కాంక్షితమగు నిట్టి స్థిప్తకల్పన యన్యాయముగాన నిట్టివ్యాఖ్యానము గ్రహింపదగినది కాదు. ౧౮౪

పరమార్థప్రసా:— “జానామి ధర్మం నచ మే ప్రవృత్తిః జానా మ్యధర్మం. న చ మే నిర్వృత్తిః” ధర్మము నెరుగుదును కాని నాకాధర్మమందు ప్రవృత్తిలేదు అధర్మమునుగూడ నేనెరుగుదును కాని నాకా యధర్మమునందు నిర్వృత్తియు లేదు. అని చెప్పబడుటచే అస్వతంతుడుగు పురుషునకు “నైషమస్యచ్ఛకావ యన్” ఇత్యాదికముచే స్వాతంత్ర్యమెట్లు చెప్పబడెను. పురుషునకు స్వాతంత్ర్యములేదు. ఈశ్వరునకే ప్రయోజకకర్తృత్వ మనెదవా? “ఈశ్వరుడు సదసత్కార్య ప్రవర్తకుడగుటచే నస్మదామలసవత నీశ్వరునకు కూడ విషమత్వము పొందెడిని” అనుశంకను తొలగించుటకు “నకర్తృత్వం” అని చెప్పబడెను.

ఈశ్వరుడు ను జీవలోకమునకు కర్తృత్వమును, కర్మలను, కర్మఫలసంయోగమును సమూహ్యప. మతేదని? అనాద్యవిద్యాగుణోత్పన్నరదస్వస్థస్కార రూప మగు స్వభావమే లోకములందు బ్రహ్మత్వి జనకమగుచున్నది. అట్టిస్వభావమే యీశ్వరానుగ్రహ, నిగ్రహరూపమని కల్పింపబడుచున్నది. ౧౮౫

నీలకంఠీయము:— శృత్యునివలె నాత్మకు కర్తృత్వముకాని, ప్రభువునలె కారయితృత్వముకాని లేకుండుగాక, వికారములే, యే యయస్కాంతము లోహమునందు చలనాదులకు కలగజేయుటలు మ వికారియగు నాత్మ కర్తాది ధర్మములుకల యహంకారాదులకు ప్రవర్తకమగుగాక యను యాశంకను “నకర్తృత్వం” అను శ్లోకముచే తొలగించుచుండెను. కర్తృత్వ మహంకారనిష్ఠము. పచనాదావినశ్శరూపము శ్రీనందర్శనాదులు యింద్రియనిష్ఠధర్మములు. “లోక్యతే ప్రకాశ్యతి ఇతి లోకః” జడనగ్గము. సూర్యు డెట్లన్మదాదులకు ప్రకాశకుండైనను కర్మాదులయందు ప్రవర్తకుడు కాడో, అట్లే చిదాత్మయు జడ వర్గమునకు ప్రకాశకుండైనను ప్రవర్తకుడు కాదు. ఈలోకమునకు కర్మఫలసంయోగమునుకూడ సృజించుచు. మరేమని? స్వభావానుగుణముగ వాడు ప్రవర్తించును. సూర్యోదయమయినచో కమలమునకు వికా

గీ! నాదైవతై కస్యచి త్వాపం నచైవ సుకృతం విభుః ।

అజ్ఞానే నావృతం జ్ఞానం తేన ముహ్యన్తి జన్తవః ।

1021

పదవిభాగము:— న- దైవతై- కస్య- చిత్- పాపం- న- చ- ఏవ- సుకృతం- విభుః- అజ్ఞానేన-

అవృతం- జ్ఞానం- తేన- ముహ్యన్తి- జన్తవః ।

1022

వీరివిభాగము:— విభుః = పుష్కలము; కస్య చిత్ = ఏకత్వనియొక్కయు; పాపం = పాపమును; నాదైవతై = స్వీకరించడు; సుకృతం = (భక్తసమర్పితముగు) పూజాదిమును; నాదైవతై = (ఈనడమూ వృత్తము) స్వీకరించడు; అజ్ఞానేన = అజ్ఞానముచే; జ్ఞానం = వివేకజ్ఞానము; అవృతం = కప్పబడినది; తేన = అయజ్ఞానముచే; జన్తవః = సంసారులు; ముహ్యన్తి = నేను చేయుచుంటిని, నేను నడచుచుంటిని, నేను భోజనము చేయుచుంటిని అని మోహమును పొందుచుండిరి

1023

శాంకరభాష్యము:—

పరమార్థతత్వం— నాదైవతై నచ గృహ్యంతి భక్తస్యాపి కస్యచిత్వాపం నచైవాదైవతై సుకృతం భక్తైః ప్రయత్నం విభుః । కిమర్థం తస్మి భక్తైః పూజాదిలక్షణం యాగదానహోమాదికం చ

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని:—

కర్తృత్వభోక్తృత్వాదు లాత్మ కవిద్యాకృతములని చెప్పబడెను. ఇప్పుడు ఈశ్వరుని యందు సంస్కృతమగు సమస్తవ్యాపారములు కలిగినట్టియు, ఈశ్వరుడే శరణగా గలిగినట్టి భక్తునియొక్క దురితమునుకాని, సుకృతమునుకాని, భగవంతుడు మదేశరణుడై మత్ప్రీతి నయు కలువలకు ముక్తిభావము స్వభావము. అట్లే యాత్మ ప్రకాశించుచుండ పూటాదులు చలించవు. ననుష్ఠానములు చలించును అత్మయైతే దేవిని ప్రవర్తకుడును కాదు నివర్తకుడు కాదు. అది యెట్లునని? అనుస్కాంత మప్రవర్తక మగును. అయస్కాంతసాన్నిధ్యముచే నయస్సు (ఇనుము) చలించును అట్లే శాస్త్రవాత్మలకు సంబంధము లేనందున నాత్మ ప్రవర్తకము కాదు. అత్మ ప్రకాశించుచుండ జడమలకు క్రియలేకుండుటయు, మనుష్ఠాదులు చలించుటయు స్వభావమని గ్రహింపవలెను ॥౧౦౪॥

— : గీత అధ్యాయము— ౧౧వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు : —

సుధుసూదనసంస్కారము:— “ఏవ ఉపేక్ష్య సాధు కర్మ కారయతి తం య మున్నినీవతే । ఏవ ఏవాపాధు కర్మ కారయతి తం య మథో నినీవతే । ఇత్యాదిశ్లోకులు, “అజ్ఞో జంతు రనీశోయ మాత్మన మ్ముఖదూఃఖయోః । ఈశ్వరప్రేరితో గచ్ఛేత్ స్వర్గంవా శ్వభి మేవ వా” అజ్ఞానగు జీవుడు తన సుఖదుఃఖముల కనమర్థుడై యాశ్వరప్రేరితుడై స్వర్గమును కూర్చుకొని, నరకమును కూర్చుకొని వెళ్ళును. అనెడి స్త్రోతులు జీవేశ్వరులకు కర్తృత్వకారయితృత్వములను, భోక్తృత్వ భోజయితృత్వములను బోధించుచున్నవి. అట్టి కర్తృత్వకారయితృత్వములవలనను, భోక్తృత్వభోజయితృత్వములవలనను జీవేశ్వరులకు పాపపుణ్యలేవము సంభవించుచుండ “స్వభావస్తు పరకర్తే” స్వభావము ప్రవర్తించుచున్నది. అని చెప్పట యెట్లు సమంజసమగును అను శంకను “నాదైవతై” అను శ్లోకముచే తొలిగించుచుండెను.

పరమార్థమువలన జీవునకు కర్తృత్వము లేమింజేసి పరమేశ్వరునకు కారయితృత్వము లేమింజేసి పరమేశ్వరుడు పరమార్థముగ నేజీవులయొక్కయు పాపములను, పుణ్యములను స్వీకరించడు.

అట్లగుచో వైమధువారించబడిన శుద్ధిస్థితులు, వ్యవహారము లెట్లు విగ్రహణములగునను శంకను “అజ్ఞానేన” అను వాక్యముచే తొలిగించుచుండెను. అవరణ విశేషకర్త గలిగినట్టియు, మాయ యను పేరు గల యన్యుతిమగు తమమ్మచే జీవేశ్వర జగద్దేవ భగవాధిపానము, నిత్యము, స్వప్రకాశము, సచ్చిదానంద సూపము, అద్వితీయమునగు పరమార్థవత్వము కప్పబడినది. అట్టి స్వరూపావరణముచే జననశీలగు వస్తు

శాంకరభాష్యమ్.—

సుకృతం ప్రయుజ్యత ఇత్యాహ— అజ్ఞానే నావృతం జ్ఞానం వివేకవిజ్ఞానం తేన ముహ్యంతి కరోమి కారయామి భోక్త్యేభోజయామి త్యేవం మోహం గచ్ఛం త్యవివేకిన స్సంసారిణోజంతవః

శాంకరభాష్యత్వబోధిని:—

నిమిత్తము కర్మమును చేయుచున్నాడు కాన నీభక్తుడు నాచే యనుగ్రహింపదగినవా” డను జ్ఞానముకలవాడై భక్తానుగ్రహార్థము స్వీకరించును. అనిన పరమార్థమువలన నాపరమేశ్వరుడును యిక్ష్మీయుడై యగుటవలన భక్తునియొక్క పాపమునూ గ్రహించడు. భక్తులచే నాచ రింపబడినపూజాదికమునూ గ్రహింపడు.

అట్లగుచో భక్తులు పూజాదికమును, యాగదానహోమాదికము నెందుల కాచరించె దను ? అనుశంకను “అజ్ఞానేన” అను యత్తార్థముచే దొలగించుచుండెను. వివేకజ్ఞానమజ్ఞా నముచే గప్పబడెను. అందుచే సంసారులు నేను చేయుచుంటిని, నేనుచేయించుచుంటిని, నేనుభోజనముచేయగలను, నేనుభోజనముచేయుచుంటిని అని మోహమును పొందుచుండిరి.

స్వరూపజ్ఞానములేనట్టి జీవులు “ముహ్యంతి” ప్రమాత, ప్రమేయము, ప్రమాణము, కర్త, కర్మ, కరణము, భోక్త, భోగ్యము, భోగము అనెడి నవవిధసంసారరూపముగు మోహమును (అది లేనిదానియందు తదవ భాసరూపముగు విక్షేపమును) పొందుచుండిరి. అకర్త, అభోక్త, పరమానందరూపము, అద్వితీయము. నగు ఆత్మయొక్క స్వరూపాదర్శనమువలన జీవేశ్వరజగద్భేదభ్రమ మూఢులకు ప్రతీయమానమగుచున్నది. అట్టి యవస్థయందే మూఢప్రత్యయము ననువదించుచు వైశ్రుతిస్మృతులు వాస్తవదైవతబోధకవాక్యములకు శేషభూతములై ప్రమాణములగును. కాన వాశ్రుతిస్మృతుల కప్రామాణ్యము పొందించదు. ౧౫

శంకరానందీయము:— “ఏషఏవసాధు కర్మకారయతి, సత్త్వస్వేషప్రవర్తకః । ఈశ్వరస్సర్వభూతా వాంసర్వాధిపత్యంకురుతేమహాత్మా । ధర్మావహంపాపమహంభగేశం, వరదం దేవమీద్యం । ప్రభుఃప్రీడాతి విశ్వభుక్ ।” ఇత్యాదిశ్రుతిస్మృతులచే పరమాత్మకు కర్తృత్వ, కారయితృత్వ, ధర్మావహత్వ, పాపనోద కత్వము, పూజాదులచే సంతోషించుట చెప్పబడుచున్నవి. ఇట్లు పరమాత్మకు కర్తృత్వాదులు చెప్పబడుచుండ “నకర్తృత్వం నకర్తాణి” అనుశ్లోకముకే శ్రుతిస్మృత్యుక్తధర్మాకావ మెట్లు చెప్పబడెనని శంకింపజనదు. శ్రుతి స్మృతులచే ఆత్మయందుపాధికృతమగు కర్తృత్వాదికము నారోపించియే చెప్పబడెను. అట్లుందుకు చెప్పబడె నందువా: మమ శువులకు సత్వగుణ్రిషిత్వమై పరమేశ్వరోపాసరయందు ప్రవృత్తిసిద్ధిచుటకై జెప్ప బడెను. కాని పరమేశ్వర యాథార్థ్యము మాత్రము చెప్పబడలేదు. వస్తుగతినివిచారించిచో పరమాత్మ కూడినట్లు, అసంగుడు, చిద్రూపుడు, నగుటవలన సతనియందు కర్తృత్వముకాని, కారయితృత్వముకాని, ఆదానము (స్వీకరించుట) కాని సంభవింపదు. ఈవిషయమునే “నాదత్తే” అను శ్లోకము స్పష్టపరచుచున్నది. పరమాత్మనిరవయవుడు, నిష్క్రియుడునగుటవలన సర్వస్వావకుడు. అట్టిపరమాత్మ భక్తునియొక్కగాని, యితరునియొక్కగాని, పాపమును తాగివ్రాణుడు సాలగామమును గ్రహించునట్లు గ్రహింపడు. “హరి ర్హరి పాపాని దుష్టచిత్తై రపి స్మృతః” అనేకజన్మార్జితపాపవనంచయం హరత్యశేషం స్మృతమాత్యోగవ” ఇవ్యాదివాక్యములు భక్తులచే చేయబడిన పాపములను భగవానుడు హరించునని బోధించుచుండ పరమేశ్వరు డెవనిపాపములనూ స్వీకరింపదని చెప్పుట యెట్లుపొసగును! సత్యమే వైమదహరింపబడిన వాక్యములు నీవుచెప్పిట్లు బోధించుచున్నవి. కాని వాటిఅభిప్రాయము వేరు. అదేదని? పాపాత్ముడు పరమేశ్వరా మోచ్చారణము జేసిన అట్టి నామోచ్చారణమే వాడాచరించిన పాపములకు పోయశ్చితమై వానిచే నాచరించబడిన పాపములను తొలగించునని యభిప్రాయము. అంతియేకాని అట్టిపాపముల నన్నిటిని విచారియై పరమేశ్వరుడు స్వీకరించునని యాశయముకాదు. “తస్మా త్సంకీర్తనం శంభో ర్జగన్మం

గల మంహసామ్ । మహతా వపి కారవ్య విద్వైకాన్తి కనిష్కృతిమ్” “ఏవా వినిష్కృతి శృంభో నృకృ దేవ హి కీర్తనమ్” ఇత్యాదివాక్యములచే వై జెప్పిన విషయము స్పష్టమగుచున్నది. అట్లుకాక పరమేశ్వరుడు భక్తుని పాపములనే గ్రహించుననిన పరమేశ్వరునకు నిర్వికారిత్వప్రతిపాదకానేకశ్రుతిలకు విరోధము పోల్పించెడిది. మరియు భక్తిచే నమర్పించిన యేకత్వనియొక్కయు శాతస్పాతకర్మానుష్ఠానజన్యమగు పుణ్యముగూడ అగ్నిహోతుగ్రాహుతిని గ్రహించుట్లు పరమేశ్వరుడు గ్రహింపడు. “అట్లగుచో ధర్మా వహం పాపనుదం పరదం దేవమీధ్యమ్” ప్రభం పీఞాతి” “వశం పుష్పం ఫలం తోయం యోమే భక్త్యా పోయచ్ఛతి । దదహం భక్తుప్రహృత మక్వామి పోయతాత్మనః” ఇత్యాదివాక్యముల కప్రామాణ్యము పోల్పించెడినని శంకింపజనదు సత్త్వశుద్ధిని కోరెడి ముముక్షువునకు పరమేశ్వరోపాసనయందు రుచినికలిగిం చుటయే ఆవాక్యములకు తాత్పర్యము. వాయవ్యపశ్చాతంభనమందు రుచిపుట్టించు “వాయుర్వై తేవిష్టా దేవతా” ఇత్యాదర్థవద వాక్యములు వాయవ్యపశ్చాతంభనము శ్రేష్ఠమని విధేయప్రాశస్త్యప్రతిజ్ఞనన ద్వారా ప్రమాణములగునట్లు వైమదహరింపబడిన వాక్యములుగూడ పరమేశ్వరోపాస్తియందు తన్మ వాత్మప్రతిపాదవాద్యారా యభిరుచిని గలిగించుటవలన ప్రమాణములే యగును.

పరమేశ్వరుడే పుణ్యమును గ్రహింపనిచో విద్వాంసులు అవిద్వాంసులుగూడ తమచే నాచరించబ డిన స్నానసంధ్యానుష్ఠానయజ్ఞ దావాదికమువలనజనించిన ఫలమును పరమేశ్వరున కర్పించుచుండిరి. దానిని పరమేశ్వరుడు గ్రహించుచుండెను. అనువిషయమెట్లుహాసగునని శంకింపజనదు. అట్టివారు వేదాంతవిచార మువలన జనించెడి జ్ఞానములేనివారు. కనుకనే యట్లుచేయుచుండిరి. అనువిషయమును “అజ్ఞానే నావృతం జ్ఞానం” అనువాక్యముచే స్పష్టపరచుచుండెను.

“జ్ఞానం” “అత్మ దేహేంద్రియాదులకలె భిన్నము, అవిక్రియము, చిద్రూపము, పరిపూర్ణము, అఖండానందై కరసస్వరూపము” అని తెలిసికొనుటయే జ్ఞానము. తద్విపరీతమజ్ఞానము. అట్టి యజ్ఞానముచే వైనిజెప్పబడిన జ్ఞానము రాహువుచే సూర్యబింబము కప్పబడినట్లు కప్పబడెను. కాన సర్వప్రాణులు పర మాత్మతత్త్వమును తెలిసికొనకపోవుటచేతనే “నేను” నాసంబంధమైనది.” అను యహంకార ముకారము లచే నేనొసగినదాచే పరమేశ్వరుడు సంతోషించును; సంతోషించి నేను కోరినదానిని నాకిచ్చును. దానిని నేను భజించగలను; భజింపజేయగలను” అనిమోహమును జెందుచు పరతత్త్వము నెఱుంగనివారై సంసార సముద్రమునందు మునుగుచుండిరి.

శ్రీధరియము:— భక్తుల ననుగ్రహించునట్టియు, అభక్తులను నిగ్రహించునట్టి పరమేశ్వరునకు వైష మ్యము సంభవించుచున్నది. అట్టి పరమేశ్వరున కాప్రకామత్వమెటుల పోల్పించునను శంకను “అజ్ఞానేన” అనువాక్యముచే తొలగించుచుండెను.

“నిగ్రహముకూడ దండరూపమగు నీశ్వరానుగ్రహమే” అను అజ్ఞానముచేతను “పరమేశ్వరుడు సర్వసముడు” అను జ్ఞానమును కప్పిపుచ్చి యాహేతువుచేతనే జీవులు భగవంతునియందు వైషమ్యమును తలచుచుండిరి.

నీలకంఠియము:—“ఏవ పౌర్వ సాదుకర్మ కారయతి తం య మేభ్యో లోకేభ్య ఉన్ని నీషతే ఏవ పౌర్వపాపాదు కర్మ కారయతి తం యమభో ని నీషతే” (ఈయాత్మయే యెవరిని యూర్ధ్వలోకములను పొందించుచున్నచక్కలవాడగునో అట్టివానిచే పాపకర్మలను చేయించును) అను శ్రుతి పరమేశ్వరుని యందు కారయితృత్వము బోధించుచుండ “స్వభావస్తు ప్రవర్తతే” స్వభావమే ప్రవర్తించుచున్నదనిపట్లు చెప్పెదవనుశంకను “నాదత్తే” అను శ్లోకముచే తొలగించుచుండెను.

పరమాత్మ విభువు నిష్క్రియ డగుటవలన కారయితృత్వము లేమింటేని యెవనియొక్క పాప మును కాని, పుణ్యమునుకాని స్వీకరింపడు సక్రియుడే బివర్తకుడగును. అట్టివాడే తదీయమగుపుణ్యము ముకాని పాపమును కాని పొందును. ఈయాత్మయట్టివాడుకాదు. సూర్యుని వలె ప్రకాశించునుకాని

గీ | జ్ఞానేన తు తదజ్ఞానం యేషాం నాశిత మాత్మనః |

తేషా మాదిత్యన ద్జ్ఞానం ప్రకాశయతి తత్పరమ్ |

||౧౬||

పదవిభాగము:—జ్ఞానేన- తు- తత్- అజ్ఞానం- యేషాం- నాశితం- అత్మనః-తేషాం- ఆదిత్యవత్- జ్ఞానం- ప్రకాశయతి- తత్- పరమ్ || ౧౬ ||

వృత్తిపదార్థము:— యేషాం = యెవరియొక్క; అత్మనః = అత్మవిషయకమైన; తత్ = ఆ; అజ్ఞానం = అజ్ఞానము; జ్ఞానేన = అత్మజ్ఞానముచే; నాశితం = నశింపజేయబడెనో; తేషాం = వాల్లకు; జ్ఞానం = ఆ తత్మజ్ఞానము; ఆదిత్యవత్ = సూర్యుడువలె; తత్ = ఆ; పరం = పరమార్థతత్త్వమును; ప్రకాశయతి = ప్రకాశింపజేయుచున్నది || ౧౬ ||

తచే ప్రకాశింజేయబడు కర్మల కర్మచే సంబంధించబడదని భావము. ఈయొక్క కారయిత్యత్వము కూడ సూర్యునివలె సత్రామాత్రముచేతనే యనిగ్రహింపవగును. (సూర్యుడుప్రకాశించుచుండ పొగలు తమతమకృత్యములను నెరవేర్చుకొనెదరు, అట్టి కర్మలయందు సూర్యునకు కారయిత్యత్వముకలదా? లేదు. అయినను సూర్యప్రకాశ యున్నప్పుడే కర్మల నాచరించుటచే సూర్యునకు కారయిత్యత్వము కలదనెదరు. అది సూర్యుని సత్రామాత్రముచేతనే కాని వాస్తవికముగ సూర్యునికి కారయిత్యత్వము లేదు. అట్లే యాత్మకూడ స్వసత్రామాత్రముచేతనే కారయిత్యత్వమని గ్రహింపదగును. కాన వైశ్రుతికి విరోధములేదు.

అట్లగుచో యీశ్వరారాధనార్థము కర్మల నెందులకు చేసెదరు? ఈశ్వరారాధనార్థము కర్మల నాచరింపనిచో భయపడెదరు. అనుశంకను “అజ్ఞానే నావృతం” అనుదానిచే తొలగించుచుండును.

సార్వభౌముడుగు మహారాజునకు “నేనుసర్వేశ్వరుడను” అనుజ్ఞానము నిద్రాసంబంధమగు నజ్ఞానముచే నావరించబడు నపుడు అట్టిసార్వభౌముడు వివిధమగు పరరాజ్యములను గొప్ప సంకటశతములను చూచును. ఎంత ఆశ్చర్యము ! “నేను దీనుడనైతిని, దుఃఖతుడనైతిని” అనిమోహపడును, అట్లేయాశీపులును తనకు “అహంబిహ్వస్మి” అను ప్రమాదముచే నిద్రించెడిబ్రహ్మభావమును యెరుంగనివారై యీశ్వరుని కంటెతనను పేరుగతలచువారై ‘యీశ్వరుడు నేవురుడు, నేను నేనకుడను’ అని యీశ్వరునకు తనకు నేవ్వ నేవకభావమును చూచుచు మోహపడుచుండిరి. ఈవిషయమునే “అథ యోగ్యాం దేవతా ముపాస్మైఽవ్యోఽసావనోహమస్మి తి న పేదయథా పశురేవ పదేవానాం ” ఎవడు నేనువేరు దేవతవేరని యభిప్రాయము కలవాడై యన్యదేవత నుపాసించునో వాడౌత్సాహ్యమును తెలిసినవాడుకాదు. అట్టివాడు మనచే వొసగబడు తృణజలాలను స్వీకరించి పశువెట్లు సంతసించునో అట్లేదేవాదులచే నివ్వబడు యాహారాదులను స్వీకరించి యంతమాత్రముచే తృప్తుడై సంతసించును. అనగా నట్టి యాత్మస్వరూపానభిజ్ఞుడుకూడ పశుతుల్యుడని శుశ్రీయు బోధించుచున్నది. “ఏష పౌవ” అను శుశ్రీయు భ్రాంతజనవ్యవహారవిషయమే. ||౧౭||

— ౧౭వ అధ్యాయము — ౧౬వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు —

మధుసూదనసంస్వృతీయము:— అజ్ఞానముచే జ్ఞానమావరింపబడినచో సర్వులు అనాద్యజ్ఞానావృతమగుటంజేసి యెవరికిని సంసారనివృత్తి లేకపోయెడిననుశంకను “జ్ఞానేన” అనుశ్లోకముచే తొలగించుచుండును

అవరణవిఘ్నశక్తులు కలది, అనాది, అనిర్వాచ్యము, అనృతము, అనర్థసమాహమునకు కారణము అత్మయే యాశ్రయముగాగలది. అత్మవిషయకము అజ్ఞానము. అట్టియజ్ఞానము అవిద్య, మాయా అనుశబ్దములచే జెప్పబడును. అట్టియజ్ఞానము జ్ఞానేన గురూపదిష్ట వేదాంత మహావాక్యజ్యము, శ్రీవరాహహరినిధిశాస్త్ర సనపరిపాకమువలన నిర్మలమైన యంతఃకరణవృత్తిరూపము. నిర్వికల్పకసాక్షాత్కారరూపముశోధితతత్త్వం పదార్థాభేదరూప శుద్ధసచ్చిదానందాఖండైకరసస్వమాత్రవిషయకమునగు జ్ఞానముచే “యేషాం” సాధనం పఞ్చములు, భగవదనుగ్రహీతులునగు యేముముతువుల “తదజ్ఞానం” యాయజ్ఞానము శుక్తియందు రజ

శాంకరభాష్యమ్.—

జ్ఞానేనీతి । జ్ఞానేన తు యేనాజ్ఞానేనావృతా ముహ్యంతి జంతవ స్తదజ్ఞానం యేషాం జంతూనాం వివేకజ్ఞానే నాత్మవిషయేణ నాశిత మాత్మనో భవతి తేషా మాదిత్యవ ద్యథాదిత్య స్సమస్తం రూపజాత మవభాసయతి తద్వదజ్ఞానం జ్ఞేయం వస్తు సర్వం ప్రకాశయతి తత్సరం పరమార్థతత్త్వమ్ ।

[౧౬]

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

ఏ యజ్ఞానముచే నావరింపబడినవారై సంసారులు మోహమును పొందుచుండిరో, అట్టి వారల యాత్మవిషయకాజ్ఞాన మాత్మజ్ఞానముచే నశింపచేయబడునో అట్టివారలకు నూర్చుడు విఖలరూపజాతమును ప్రకాశింపజేయునటుల యాత్మజ్ఞానము జ్ఞేయమగు విఖలవస్తువును, అనగా ప్రసిద్ధమగు పరమార్థతత్త్వమును ప్రకాశింపజేయును.

[౧౬]

శక్తియందు రజతమువలె కాలత్రయమునం దసత్తుయై, అసత్తుగుటచే నధిష్ఠానచైతన్యమాతృత్వమును పొందించబడి శక్తిజ్ఞానముచే శుక్తజ్ఞానము నశించునో అట్లే నశించును. నూర్చుడు తానుదయించుచు మాతృముచేతనే నిరవశేషముగ తమస్సును నిర్మింపజేయును. ఏనహాయంతరము నపేక్షింపడు. అట్లేశుద్ధ తత్త్వవేదామరూపమగుటజేసి బ్రహ్మజ్ఞానముకూడ వ్యాపకప్రకాశరూపము, తానుదయించినంతమాత్రముననే సహకార్యంతరము నపేక్షింపకయే కార్యమతోగూడిన యజ్ఞానమును నివర్తింపజేయుచు సత్యజ్ఞానానంతాదిరూపము, విజాతీయ విజాతీయ స్వగతభేదశూన్యము నగు పరమాత్మకత్త్వమును ప్రతిఛాయాగ్రహణనూత్రరూపమగు కర్మాంతరముచేతనే అభివ్యక్తము జేయుచున్నది.

ఇచట “అజ్ఞానం” అను శబ్దమునకు జ్ఞానాభావమని యర్థమా? లేక యజ్ఞానమనగా సవిషయకము, భావరూపము నగు నొకానొకపదార్థమని యర్థమా? అభావరూపమే యన్నచో నట్టి యభావము దేనిని యావరింపలేదు. మఱియు జ్ఞానాభావరూపమగు యజ్ఞానము స్వభావముచే నాశరూపమగుటజేసి జ్ఞానముచే నశింపదు. కార సవిషయకమగు భావరూపమే యజ్ఞానమని యొప్పుకొనవలయును. దీనినే “అజ్ఞానే నావృతం, జ్ఞానేన నాశితం” అనువాక్యద్వయచే స్పష్టపరచెను. అభావరూపమగునది దేనిని అవరకము కాదు. జ్ఞానముచే నశించునదియు కాదు. “అజ్ఞానే నావృతం” అనిచెప్పుటవలన జ్ఞానమునకజ్ఞాన మావరకమని చెప్పుటచేతను “జ్ఞానేన నాశితం” అని చెప్పుటచే జ్ఞానముచే నశించునది యని చెప్పుటవలనను అజ్ఞాన మభావరూపము కాదు. సవిషయకమగు భావపదార్థమేయనిస్పష్టమగుచున్నది. ఇదియే భగవన్మతము. దీనిని విస్తారముగ దెలిసికొనవలసినవారు నాచే రక్షింపబడిన యద్వైతసిద్ధిని గమనింపుడు.

“యేషాం” అని బహువచనముచే యట్టిజ్ఞానము సర్వులకు కలుగదు. యేవరికో కొందఱికో కలుగు నను నియమముచూపబడెను. ఈవిషయమునే “తద్యో యో దేవానాం ప్రత్యబుద్ధ్యత స ఏవ త దభవ త్తద్ధర్మిణాం తథా మనుష్యాణాం తదిద మప్యేతర్హి య ఏవం వేదాహం బ్రహ్మస్మితి స ఇదం సర్వం తవతి” ఈశ్వరియమ బోధించుచున్నది. మరియు నీశ్వరియే యజ్ఞానము యద్విషయకము యేది యాశ్రయముగా కలదో తద్విషయకము తదాశ్రయకము నగు ప్రమాణజన్యజ్ఞానమువలన నట్టి యజ్ఞానము నశించునను న్యాయపార్శ్వమగు నియమమును సూచించుచున్నది.

అందజ్ఞానగతమగు యావరణము— సత్తున కసత్త్వాపాదకమనియు, భాసించుదానికభావాపాదకమనియు రెండువిధములు. ఆరెంటితో సత్తునకసత్త్వాపాదకమగు యావరణము పరోక్షావరోక్షసాధారణ ప్రమాణజ్ఞానమాతృమువలన నివర్తించును. ధూమముచే పర్యతమునందు వహ్నిసూహించుట యమమితి యనబడును. అట్టి యమమితి కలవానికి “పర్యతమునందువహ్నిలేదు అను భ్రమ తొలగును. అట్లే “సత్యం

కాంక్షాభావము—

జ్ఞాన మనంతం బ్రహ్మాస్మి” అనుచానిచే ఒరోక్షజ్ఞాన ముండినను “బ్రహ్మలేతు” అను భ్రమ నివర్తించును బ్రహ్మము కలదు కాని భాసించుటలేదు అనేది భ్రమజనకము రెండవదియగు అభావావరణము అదిబ్రహ్మ పాక్షాత్కారమువలననే నివర్తించును. అట్టి నిర్వికల్పకసాక్షాత్కారము వేదాంతవాక్యములచేతనే జనించును. అను నిట్టివిషయముల నదైవ్యతసిద్ధియను గ్రంథమునందు చెలియవలెను. [౧౬]

శంకరానందీయము:— సర్వులు నజ్ఞానముచే నావరింపబడిన జ్ఞానము కలవారై ముండ ముముక్షువుల కాత్మజ్ఞానావిర్భావ మెట్లు సంభవించును? యెట్లు వారలకు ముక్తి సంభవించును? అని శంకింపజనదు. ఈశ్వర ప్రీతికొఱ కాచరించబడిన నిత్యనైమిత్తికకర్మల యనుష్ఠానముచే నెపుడు చిత్తపరిపాకము సంభవించునో అట్టితరి సమ్యక్జ్ఞాన ముదయించును. ఆసమ్యక్జ్ఞానమే యజ్ఞానమును నశింపజేసి పరకత్వస్వమును ప్రకాశింపజేయును. అపుడు వారు ముక్తిని పొందుదురని “జ్ఞానేన తు” అనునది మొదలుగా గల రెండు శ్లోకములచే జెప్పబడినది.

జ్ఞానవ్యతిరేక మన కజ్ఞాననాశకత్వము సంభవించదని సూచించుటకిచ్చట “తు” అనివోయోగివలెదెను. కర్మోపాసనలచే పరివర్తమైన చిత్తముకలవారలకు శ్రవణాదులచే జనించిన యాత్మవిషయజ్ఞానముచే “అత్యంతః” జ్ఞానాజ్ఞానములు బుద్ధిధర్మములగుటవలన బుద్ధిసంబద్ధము, బుద్ధిచ్ఛేదము నగునది యజ్ఞానము. పటలముచే (పొంచే) ఆవృతి, అనావృతి చతుస్సుకేకాని ఘటమునకు కాదు. అట్లే జ్ఞానాజ్ఞానములు బుద్ధిధర్మములేకాని యాత్మధర్మములు కావు. అట్లుగుచో “అహం” అనువ్యక్త్యయమే లేకపోయెడిది. యే యజ్ఞానముచే ప్రాణులు మోహపెట్టబడినవారై సంసారమును బొందుచునడిరో అట్టి బుద్ధిసంబంధి సర్వానర్థబిజము నగు యజ్ఞానము సూర్యోదయముచే చీకటివలె నశింపజేయబడునో అట్టి కుద్ధాత్మకు జనించిన యాయాత్మజ్ఞానము ఉదయించిన సూర్యుడు పదార్థములస్థితి ప్రకాశింపజేయునో అట్లే సర్వవేదాంతప్రసిద్ధము, సత్యజ్ఞానాదిస్వరూపము, ప్రత్యగభిన్నమునగు పరబ్రహ్మమును ప్రకాశింపజేయును సూర్యప్రకాశచే నిది “స్థాణువే” అని జ్ఞానము కలిగినట్లు జ్ఞానప్రకాశచే “బ్రహ్మైవాహం” నేను బ్రహ్మస్వరూపుడనే అని తనను బ్రహ్మముగ చెలిసికొందురు. [౧౭]

పరమార్థప్రకటన:— జ్ఞానులై మోహమును పొందరని ‘జ్ఞానేన తు’ అనుశ్లోకముదే బోధించుచుండెను. పూర్వమునందు జ్ఞానావరక మజ్ఞానమని చెప్పబడిన అట్టియజ్ఞానము యెరరికి పరమేశ్వరవిషయకమగు జ్ఞానముచే తేజస్సుచే తమస్సభిభూతమగునట్లజ్ఞానము నశించునో వారల జ్ఞానము సూర్యుడువలె పరమేశ్వరుని ప్రకాశింపజేయును. ఎట్లాదిత్యతేజస్సు నిఖిలతమస్సును తిరస్కరించి ఆవిత్తుని ప్రకాశింపజేయునో అట్లే జ్ఞానము అవరకమగు యజ్ఞానమును తొలిగించి పరమేశ్వరుని ప్రకాశింపజేయును.

లేక సూర్యకిరణములే మెఘరూపమై సూర్యునే కప్పివుచ్చును. కాని సూర్యునిచే నిచ్చేయబడు దివ్యమన కుండు దినత్యమునుమాత్రము పొంగొట్టనేరవు. ఈవిషయమే “ఘనచ్ఛన్న దృష్టిర్వ్యవచ్ఛన్న మర్థం యథా నిష్ప్రభం మన్యతే చాతిమాధః” (మెఘచ్ఛన్నదృష్టిగల మూఢుడు మెఘచ్ఛన్నమగు సూర్యుని కాంతిరహితునిగ తలచును) అని యీవాక్యమునందు జెప్పబడినది. వైవిషయమే యజ్ఞానమునందు డానరణశక్తికి యుదాహరణము. ఇట్లే యాత్మవిషయకమగు యజ్ఞాన మాత్మకే యావరకమగును. కాని యనుభూయమానమగు చిత్తసంవిత్తుభూతత్వమునకుమాత్ర మభిభావకముకాదు. ఇదియే జ్ఞానోపాయము. వాజసనేయసంహితయందుండు “ఈశాపాశ్చ మిరగ్ం సర్వం యత్కించ జగత్యాం జగత్ । తేన త్యక్తేన భుంజీథాః మాగృధః కస్య స్విద్దనమ్ ॥ అను శ్రుతియు యీయర్థముచే స్పష్టపరచుచున్నది. ఈశునియందు శుక్తిరజితమువలె కాన్పించుచున్నట్టియు, నశ్వరము నగు నామరూపకర్మాత్మకమగు జగత్తును సత్యత్వాదైశ్వర్యములుగల పరమేశ్వరస్వరూపముచే నాచ్ఛాదించవలెను. అగగా తిరస్కరింపవలెను. ఈశ్రుతియును

గీ తద్బద్ధయ స్తదాత్మాన స్తన్నిష్ఠా స్తత్పరాయణాః ।

గచ్ఛన్త్యపునరావృత్తిం జ్ఞాననిర్ధాతకల్మషాః ॥

102B

వదవిభాగము:— తద్బద్ధయః— తదాత్మానః— తన్నిష్ఠాః— తత్పరాయణాః— గచ్ఛన్తి— అపునరావృత్తిం— జ్ఞాననిర్ధాతకల్మషాః ।

102B

ప్రతిపదార్థము:— తద్బద్ధయః = అపరమాత్మవిషయః జ్ఞానముకలవారై; తదాత్మానః = అపరబ్రహ్మవేయ్యాత్మగాకలవారై; తన్నిష్ఠాః = అబ్రహ్మమనందేయవస్తానముగలవారై; తత్పరాయణాః = అపరబ్రహ్మమెయత్కుప్తమైనగతికలవారై యుండెదరో; తే = వారు; జ్ఞాననిర్ధాతకల్మషాః = జ్ఞాన = జ్ఞానముచే; నిర్ధాత = నశింపజేయబడిన; కల్మషాః = సంసారకారణమైన దోషముకలవారై; అపునరావృత్తిం = పునరావృత్తి రాహిత్యమును (మోక్షమును); గచ్ఛన్తి = పొందుచున్నారు.

102B

శాంకరభాష్యము:—

యత్పరం జ్ఞానం ప్రకాశితం తస్మిన్గతా బుద్ధి ర్యేషాం తే తద్బద్ధయ స్తదాత్మాన స్తదేహ పరం బ్రహ్మాత్మా యేషాం తే తదాత్మాన స్తన్నిష్ఠా నిష్ఠాభివేష స్తత్పర్యం సర్వాణి కర్మాణి సంస్యన్త్య బ్రహ్మణ్యేవాపస్థానం యేషాం తే తన్నిష్ఠా స్తత్పరాయణాశ్చ తదేవ పర మయనం

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

యత్పరమగు జ్ఞానము ప్రకాశితమో అట్టి బ్రహ్మమునందనేకసార్ల నుష్ఠింపబడిన శ్రవణ మనననిర్భాగ్యసములచే ప్రవృత్తమగు సాక్షాత్కారముకలవారు. అట్లుగుచో తెలిసికొనువా ఙ్గోకడు, తెలియబడువా ఙ్గోకడు అని చెప్పటవలన జీవబ్రహ్మములకు భేదము సిద్ధించునుకాని, జీవబ్రహ్మ భేద మెట్లు సిద్ధించు నని శంకింపవలదు. జీవునియందుండు బోధ్యత్వము, బ్రహ్మము నందుండు బోధ్యవ్యత్వము కల్పితములు. ఇస్తుతః భేదము లేదని చెప్పటకే “తదాత్మానః” అని చెప్పబడెను. అపరబ్రహ్మమే ఆత్మగాకలవారు. దేహదులయందాత్మాభిమానమును వదలి బ్రహ్మ మునందే ‘నేను బ్రహ్మస్వరూపమైతిని’ అని యవస్థానము అనుష్ఠియమానతత్త్వ త్కర్మప్రతిబంధ

గల ‘ఈశా’ అనుశబ్దముచే తింస్కాంము ద్యోతితము. అదెట్లు తిరస్కరింపవలెననిన దివముచే తమస్సు తిరస్కరింపబడును. కాని ఇవమ్ముచే దీపము తిరస్కరింపబడదు. అట్లే యని గ్రహింపవగును. దూరముగ తారదోలిన జగదాభాసచేతను అనగా జగత్తును పరమేశ్వరిరూపముచే నాచార్యున చేసినచో జగత్తు త్యక్త మగును. అట్టిజీవుల జగత్తునుచేసి యవశిష్టమగు “కన్య” పరబ్రహ్మముయొక్క “ధనం” సుఖమును “భుం కీతాః” ఆమృతమును. ‘స్వీత’ విషయసుఖమునుమాత్రము ‘మాగృధః’ కోరికము అని యర్థము. ॥౧౬॥

— ౧౬ వ అధ్యాయము — ౧౬వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు —

మధుసూదనసరస్వతీయము:— జ్ఞానముచే పరమాత్మతత్త్వ ప్రకాశ గతిగియిండ నట్టిజ్ఞానబ్రహ్మ తము, పరమాత్మతత్త్వము నగు సచ్చిదానందమనమునందే తాహ్యసర్వవిషయపరిత్యాగపూర్వకముగ పాధనపరిపాకమువలన పర్యవసితమగు సాక్షాత్కారస్వరూపమైనట్టి యంతఃకరణవృత్తిగలవారు “తద్బద్ధయః” అని యనిపించుకొనెదరు. యెల్లప్పుడు నిర్విజనమాధిని పొందినవారు.

తెలిసికొనెడివారు జీవులు, తెలియబడునది బ్రహ్మతత్త్వ మగుచో బోధ్యబోధ్యరూపమగు భేదము కలుదుకదా అను శంకను తొలిగించుటకు “తదాత్మానః” అని చెప్పబడెను. అపరబ్రహ్మమే యాత్మగా కలవారని యర్థము. ఈచెప్పటచే బోధ్యబోధ్యభావము మాయావిజృంభితము. అట్టిది వాస్తవికాభేద విరోధి కావేరదని యాశయము.

శాంకరభాష్యమ్:—

పరా గతి ర్యేషాం భవతి తే తత్పరాయణాః కేవలాత్మరతయ ఇత్యర్థః । యేషాం జ్ఞానేన నాశిత మాత్మనోఽజ్ఞానం తే గచ్ఛంత్యేవంవిధా అపునరావృత్తి మపునర్దేహసంబంధం జ్ఞాన నిర్ఘాతకల్మషా యథోక్తేన నిర్ఘాతో నాశితః కల్మషః పాపాదిసంసారకారణదోషా యేషాం తే జ్ఞాననిర్ఘాతకల్మషా యతయ ఇత్యర్థః ।

1౧౭1

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

మువలన సిద్ధింపదను శంకను తొలగించుటకు ‘తన్నిష్ఠాః’ అని చెప్పబడెను. నిష్ఠయనగ నభి నివేశము. అనగా తాత్పర్యము. సర్వకర్మలను సంన్యసించి బ్రహ్మమునందే స్థితి కలవారని యర్థము. అట్లే నను మరియొకపురుషార్థమునం దపేక్ష యనడి ప్రతిబంధమువలన బ్రహ్మము నందే స్థితిని పొందుటకు సమర్థులు కారను శంకను తొలగించుటకు ‘తత్పరాయణాః’ అని చెప్పబడెను. ఆ పరబ్రహ్మమే యుత్కృష్టమైన గతిగా కలవారు తత్పరాయణులనంటడుదురు. అనగా నొక యాత్మయందే రతి కలవారు అని యర్థము. తద్బుద్ధులు, తదాత్ములు, తన్నిష్ఠులు, తత్పరాయణులు అయినను ఇట్టివారల కీ దేహపాతాసంతరమున దేహాంతరపరిగ్రహ్యవ్యగు) లగుటచే ఎట్లు బ్రహ్మమునం దవస్థానము సంభవించు ననెదవా? ఎవరలకు జ్ఞానముచే నాత్మ యొక్క యజ్ఞానము నశింపచేయబడెనో అట్టియతులు సన్యాసులు జ్ఞానముచేనశింపజేయ బడిన పాపాదిరూపసంసారకారణము కలవారగుటచే (పునరావృత్తికి హేతువగు పాపాదికర్మము జ్ఞానముచే నప్తమగుటచే) అపునరావృత్తిని (తిరిగి దేహసంబంధములేమిని) అనగా మోక్ష మును పొందుచున్నారు.

1౧౭1

“తదాత్మానః” అను విశేషణము రెండర్థములు గలది. అవిద్యద్వాన్యవర్తకమగును. విద్యద్విశేషణ మగును. అనగా అవిద్వాంసులు తదాత్ములు కారనియు, విద్వాంసులు తదాత్ములనియు బోధించును. వస్తుగతిని విచారించిన యవిద్వాంసులుగూడ బ్రహ్మమే యాత్మగగలవారై యుండ “తదా త్మానః” అనువిశేషణ సుజ్ఞానులనెట్లు వ్యావర్తింపజేయునని శంకింపవలదు. ఈవిశేషణమున కితరాత్మత్వ వ్యావృత్తి యందు తాత్పర్యము. అనగా అజ్ఞు లనాత్మలగు దేహాదులం దాత్మాభిమానము గలవారుకాన తదాత్ములు కారని గొణివృత్తిచే చెప్పబడెదరు. విజ్ఞు లన్ననో దేహాభిమానము లేనివారు) అట్లుగు టచే ‘తదాత్ములు’ (అబ్రహ్మమే యాత్మగా గలవా) రని చెప్పబడుచుండరి. అందుచే “తదాత్మానః” అను విశేషణము సరియైనదే యని గ్రహింపవలగును.

కర్మానుష్ఠానమునందు విశేషశక్తి కలిగియుండ దేహమలయం దభిమానమెట్లు నివర్తించునను శంకను తొలగించుటకు “తన్నిష్ఠాః” అని చెప్పబడెను. సర్వకర్మానుష్ఠానవిశేషనివృత్తిపూర్వకముగ అపరబ్రహ్మ మునందే స్థితిగలవారని యర్థము. అనగా సర్వకర్మసంన్యాసపూర్వకముగ బ్రహ్మైకవిచారపరులని యర్థము. ఫలమునందు కోటికయుండ యాఫలసాధనమగు కర్మలను బరిత్యజించుట యెట్లు పొసగును? అనుశంకను తొలగించుటకు “తత్పరాయణాః” అనువిశేషణము చెప్పబడెను. “తదేవ” అపరబ్రహ్మమే పొందదగిన ముఖ్యస్థానముగా గల వారు తత్పరాయణులనంటడుదురు. అన్నిటియందు విరక్తులని యర్థము.

ఈశ్లోమునందు “తద్బుద్ధయః” అను పదముచే బ్రహ్మసాక్షాత్కారము చెప్పబడెను. ‘తదాత్మానః’ అను దానిచే అనాత్మాభిమానరూపవిపరీత భావనానివృత్తి ఫలముగా గలనిదిధ్యాసన పరిపాకము, తన్నిష్ఠాః’ అనుదానిచే సర్వకర్మ సంన్యాసపూర్వకము, ప్రిమాణప్రమేయగతాసంభావనానివృత్తి ఫలకమునగు శానడ.

మనవరిపాకరూపమగు వేదాంతవిచారము చెప్పబడెను. “తత్పరాయణాః” అనుదానిచే వైరాగ్యస్థితి చెప్పబడెను. ఇంద్రత్వరోత్తరము పూర్వపూర్వమునకు పాతువును. అనగా తత్పరాయణులు కనుకనే తన్నిష్ఠులు, తన్నిష్ఠులు కనుకనే తదాత్ములు, తదాత్ములు కనుకనే తద్బుద్ధులు. అనగా వైరాగ్యముచే శ్రవణమననరీపాకరూపమగు వేదాంతవిచారము. అద్వానివలన నిదిధ్యాసనము, దానివలన బ్రహ్మసాక్షాత్కారము కలుగునని యాశయము. వైసచెప్పబడినవిశేషణములుగల యతులు పునర్దేహసంబంధాభావరూప మగు ముక్తిని పొందుచున్నారు.

సకృత్కుత్తులకు పునర్దేహ సంబంధ మేకారణములవలన సంభవింపదు? అను శంకను “జ్ఞాననిర్మాత కల్మషాః” అనుపదముచే తొలిగించుచుండెను జ్ఞానముచే అనాద్యజ్ఞానమునివర్తింప అట్టియజ్ఞాన కార్యముగు పునర్దేహగ్రహణములకు కారణమగు పుణ్యపాపాత్మకకర్మ నశించును. అట్టి కర్మ నశింప తన్మూలకమగు పునర్దేహ గ్రహణమెట్లు సంభవించును? సంభవింపదని యాశయము. ॥౧౩॥

శంకరానందీయము:— “తేన త్యక్తేన భుజీథాః మాధుః కస్యస్విద్దనమ్” అను శ్రుత్యుక్తరీతిని విదేహ కైవల్యార్థులు తమకకలిగిన యాత్మజ్ఞానమును రక్షింపవలయును. సదాత్మనిష్ఠతోనుండి బాహ్య మగు దేనిని తెలిసికొనరాదని “తద్బుద్ధయః” అను శ్లోకముచే బోధించుచుండెను.

“తద్బుద్ధయః” మూర్ఖునిచే రూపమును ప్రకాశింపజేసినట్లు శ్రవణాదిజన్మజ్ఞానముచే ప్రకాశించు అట్టియు, సర్వవేదాన్తప్రసిద్ధము, సచ్చిదానందైశ్వర్యము, సర్వాత్మకము నగు పరబ్రహ్మమే విషయముగా గల జ్ఞానముకలవారు “తద్బుద్ధయః” అని చెప్పబడుదురు అనగా సర్వత్ర బ్రహ్మమునే చూచువాడ. ముముక్షువులు కట్టతమగు భేదమును గ్రహింపక చతుస్సుచే రూపమును గ్రహింపనట్లు ప్రత్యగ్బుద్ధిచే నెల్లపుడు అంతటను బ్రహ్మమునే తెలిసికొనవలయునని యర్థము.

‘సర్వము బ్రహ్మమే’ అని సర్వత్ర బ్రహ్మమే గ్రహింపబడుచున్నను గ్రహించువాడు, గ్రహింప బడనది అను భేదమే సత్యమనిచెడిని. అట్లగుచో “తస్మిన్నదర వస్తరం కరుతే । అథ తస్య భయం భవతి” అనుశ్రుతి భేదద్రవ్య భయమును బోధించుటచే అభేదముగనే బ్రహ్మమును తెలిసికొనవలయునని “తదాత్మానః” అనుపదముచే తెప్పించెను. అపరబ్రహ్మమే అహంప్రత్యయార్థముగాగలవారు “తదాత్మానః” అనబడుదురు. “బ్రహ్మైవాహం” అని స్వాత్మచే పాక్షాత్కృతమగు బ్రహ్మమునందే “అహం” అను ప్రత్యయముగలవారు. కాని దేహమునం దహంప్రత్యయముకలవారు కారని యర్థము.

బాహ్యధ్వనిచే నాదధ్వని సృజించినట్లు విద్యానునకు సమాధిదశయందు “నేను బ్రహ్మనే” అని యహంప్రత్యయమున్నను సమాధిప్రత్యానదశయం దాహారాదలయందు, దేహమునందు యహంప్రత్యయ ముండను. అట్టి చిరకాలికము, ప్రబలము, స్థూలము నగు దేహాత్మప్రత్యయముచేబ్రహ్మాత్మప్రత్యయ ము నశించును. కాన బాహ్యసర్వకర్మలను సంవృంపించి సర్వావస్థలయందును దృశ్యమగు బాహ్య వరార్థము లవగహించని బ్రహ్మాత్మబుద్ధిచేతనే యుండవలయునని “తన్నిష్ఠాః” అనుదానిచే బోధించుచుండెను. బ్రహ్మమనం దాత్మా కారప్రత్యయకరణమే తన్నిష్ఠ. అనగా బ్రహ్మమునందహంద్విధి నిశ్చలత్వము. అనిశ్చలత్వము కలవారు తన్నిష్ఠులననబడుదురు. తనకు బ్రహ్మాత్మచే నవస్థితత్వదర్శులగు స్థిరీభూత వృత్తులుకలవారు అని యర్థము.

ప్రహ్మాత్మత్వదర్శనమునందు స్థిరీభూతచేతవృత్తులు కలవారై నను యొకానొకదానియందు ప్రయోగ అవాంఛిరాజేత యుండినచో ఏదానిచే బ్రహ్మాత్మత్వదర్శననిష్ఠ ప్రతిబంధింపబడి బ్రహ్మాత్మత్వము సంభవించెడిని. కాన మమమవు బాహ్యమగు నేకార్థము సవేషింపక నెల్లపుడు బ్రహ్మాత్మత్వదర్శనపరుడై యుండవలెనని “తత్పరాయణాః” అనుదానిచే బోధించుచుండెను. తనచే తెలియబడి, ట్టియు అస్వేతి యము, చిదానందైశ్వర్యము నయిన చతుస్సునకు రూపమువలె లోపల వెలువల బుద్ధివృత్తి నియతమైన యాబ్రహ్మమే గతిగాగలవారు తత్పరాయణులనబడుదురు. చిదాకారవృత్తిచే నెల్లపు డాహారవిహారాదుల

గీ॥ విద్యావినయసంపన్నే బ్రాహ్మణే గవి హస్తిని ।

శుని చైవ శ్వపాకే చ పండితా స్సమదర్శిణః ।

॥౧౮॥

పదవిభాగము:— విద్యావినయసంపన్నే- బ్రాహ్మణే- గవి- హస్తిని- శుని- చ- ఏవ- శ్వపాకే- చ- పండితాః- సమదర్శిణః ।

॥౧౮॥

వృత్తిపదార్థము:—పండితాః = అత్యుజ్జనులు; విద్యావినయసంపన్నే = విద్య (వేదార్థవిజ్ఞానముతో) ను, వినయము (నిరహంకారము) తోగూడిన; బ్రాహ్మణే = బ్రాహ్మణునియందును; గవి = గోవునందును; హస్తిని = గజమునందును; శునిచైవ = శునకమునందును; శ్వపాకేచ = పశుని (మాదిగవాని) యందును; సమదర్శిణః = ఏకము, అవిక్రియము నగు బ్రహ్మమునే చూచు స్వభావము కలవారు.

॥౧౮॥

శాంకరభాష్యమే—

యేషాం జ్ఞానేన నాశిత మాత్మనోఽజ్ఞానం తే పండితాః కథం తత్త్వంపశ్యంతీత్యుచ్యతే- విద్యేతి । విద్యావినయసంపన్నే విద్యాచ వినయశ్చ విద్యావినయా, వినయ ఉపశమస్తాభ్యాం విద్యావినయభ్యాం సంపన్నే విద్యావినయసంపన్నే విద్యా వినీతశ్చ యో బ్రాహ్మణ స్తస్మి బ్రాహ్మణే గవి హస్తిని శునిచైవ శ్వపాకేచ పండితా స్సమదర్శిణో విద్యావినయసంపన్న ఉత్తమసంస్కారవతి బ్రాహ్మణే సాత్త్వికే మధ్యమాయాంచ రాజస్యాం గవి సంస్కారహీనాయా మత్యంతమేవ కేవలతామసే హస్త్యాదాచ సత్త్వాదిగుణై స్తజ్జైశ్చ సంస్కారై స్తథా రాజస్యై స్తథా తామసైశ్చ సంస్కారై రత్యంత మేవాస్పృష్టం సమ మేక మవిక్రియంబ్రహ్మదృష్టం శీలం యేషాం తే పండితా స్సమదర్శిణః

॥౧౮॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

ఏవరియొక్క యాత్మజ్ఞానముచే నజ్ఞానము నశింపజేయబడునో, అట్టిపండితులు తత్త్వము నెట్లు తెలిసికొనెదరు? వినుము చెప్పెద. విద్యయనగ, వేదార్థవిజ్ఞానము. వినయమనగ నిరహంకారము. అట్టి విద్యావినయములతోగూడిన బ్రాహ్మణునియందును, గోవునందును, గజమునందును, శునకము నందును, శ్వపాకునియందును, పండితులు సమదర్శులు. (అనగా) విద్యావినయసంపన్నుడు, ఉత్తమసంస్కారముకలవాడు, సాత్త్వికుడు నగు బ్రాహ్మణుని యందును, మధ్యమము, రాజసము, సంస్కారవిహీనమునగు గోవుయందును, అత్యంతము కేవల తామసమగుహస్త్యాదులయందును, సత్త్వ రజస్త మోగుణములచేతను సత్త్వాదిగుణజన్య సంస్కారములచేతను, అత్యంత మసంస్పృష్టము, అద్వితీయము, కూటస్థము, అసంగము నగు బ్రహ్మమును తెలిసికొనుస్వభావము కలవారు పండితులు.

॥౧౮॥

యందు బ్రహ్మత్వదర్శనమును విషవనివారు. అనగా యెల్లప్పు డాత్మపరాయణులని యర్థము. ఇట్టిరీతిగ నంతలను బ్రహ్మదర్శనము, బ్రహ్మాయండాత్మత్వదర్శనము, తన్నిష్ఠత్వము, తత్పరాయణత్వము అను నీ నాలుగింటిని యెవరనుష్ఠించెదరో అట్టి జ్ఞాననిర్దూతకల్పములు, అనగా పై నచెప్పబడిన యంతరంగసాధన చతుష్టయానుష్ఠానముచే నప్రతిద్రవ్యముగ పొందిన బ్రహ్మజ్ఞానముచే నిశ్శేషముగ తొలగించబడిన జగద్రహ్మభేదము. జీవబ్రహ్మభేదము కలవారగుదురు అట్టివారై పునః దేహసంబంధరాహిత్యరూపముగు ముక్తిని పొందెదరు అనగా బ్రహ్మస్వరూపముగు స్థితిదశయందే వర్తమానదేహము పతితమైనను బ్రహ్మమునందు వృత్తి లీనమైయుండ బ్రహ్మకారమగుచే యుండెదరని యర్థము.

॥౧౯॥

— : గీవ అధ్యాయము — ౧౮వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు : —

మధునూదనసరస్వతీయము:— జ్ఞానికి వర్తమానదేహపతనానంతరమున జ్ఞానఫలమగు విదేహ

గీ॥

ఇహైవ తే ర్జిత స్సర్గో యేషాం సామ్యే స్థితం మనః ।

నిర్దోషం హి సమం బ్రహ్మ తస్మాద్బ్రహ్మణి తే స్థితాః ।

॥౧౯॥

పదవిభాగము:—ఇహ=ఏవ=తే=జితః=సర్గః=యేషాం=సామ్యే=స్థితం=మనః=నిర్దోషం=హి=సమం=బ్రహ్మ=తస్మాత్=బ్రహ్మణి=తే=స్థితాః ॥౧౯॥

ప్రతిపదార్థము:—యేషాం=ఎవరియొక్క; మనః=మనస్సు; సామ్యే=సర్వభూతములయందు సమ భావములకబ్రహ్మమునందు; స్థితం=ఉండినదో; ఇహైవ=ఈలోకమునందే, (జీవించియున్నట్టియే) తే=ఆనమదర్శులగుపండితులచే; సర్గః=జన్మము; జితః=జయింపబడినది, హి=ఏకారణమువలన; బ్రహ్మ=బ్రహ్మము; నిర్దోషం=దోషరహితము; సమం=అద్వితీయమో; తస్మాత్=ఆకారణమువలన; తే=ఆనమదర్శులగుపండితులు; బ్రహ్మణి=బ్రహ్మనందు; స్థితాః=ఉండిరి. ॥౧౯॥

తైవల్యముపూర్వ శ్లోకముచేజెప్పి పార్థకర్మవశమున నీదేహమున్నను జీవన్ముక్తిపొందించునని “విద్యా విషయసంపన్నే” అను శ్లోకముచే జెప్పుచుండెను.

చేదార్థపరిజ్ఞానముకాని, బ్రహ్మవిద్యకాని, “విద్యా” అనుశబ్దముచే చెప్పబొప్పును. విషయమనగనహం కారము లేకపోవుట. అనగా బాధ్యత్యరాహిత్యము. అట్టివిద్యావినయములతో గూడినట్టియు, బ్రహ్మవేత్తయు, విశిష్టుడు, సాత్వికుడు, సర్వోత్తముడు అగునట్టి బ్రాహ్మణునియందును, సంస్కారవిహీన మైనట్టియు, రాజసమైనట్టియు, మధ్యమమగు గోచయందును, అట్లే శత్యంతతామసము. సర్వాధమము అగునట్టి గజమునందు, శునకమునందు, శ్యపాకుని (షష్ఠుని) యందును సత్త్వరజస్తమోగుణములచేతను, చాటివలన జనించెడి సంస్కారములచేతను స్పృశింపబడని బ్రహ్మమును చూచునట్టి స్వభావముకలవారు పండితులు. అనగా గంగోదకమునందు, తటాకోదకమునందు, మధ్యమునందు, మూత్రమునందును, పశ్చిమింబించిన మూర్ఛనకు ఉపాధిభూత గంగోదకాది, గుణదోష సంబంధము లేనట్లు. చిదాభాసద్వారమున ప్రతిబింబించిన బ్రహ్మమునకును ఉపాధిసంబంధమగు గుణదోషములసంబంధము లేదని తెలిసికొనినవారై అంతటను బ్రహ్మమునే తెలిసికొని రాగద్వేషరహితులగుటచే పరమానందస్ఫూర్తిచే జీవన్ముక్తిని యనుభవించుచుండిరి. ॥౧౯॥

శంకరానందీయము:—“తద్బుద్ధయ స్తదాత్మానః” అనుశ్లోకముచే బ్రహ్మవేత్తలగు యతులు కల్పితమగు నామరూపాత్మక ఏకవంశకమును తెలిసికొనక యెల్లప్పుడు అంతట బ్రహ్మమునే చూచుచుండవలె నని విధించి అట్టి బ్రహ్మదర్శనమునే “విద్యావినయసంపన్నే” అను శ్లోకముచే స్పష్టపరచుచుండెను.

నిఖలవేద శాస్త్రాధ్యయనము, లేక తదర్థ జ్ఞానముకాని, విద్యయనబడును. విషయమనగ నమృత్యము, లేక ఉపశాంతి, ఇట్టివిద్యావినయములచేతను, స్వధర్మపరత్వము, ప్రతిగ్రహవిముఖత్వము, సత్యము, శాచము, దయామొదలగు సుగుణములచేతను, కూడినట్టి జగత్కూఞ్చుడగు బ్రాహ్మణుని యందును, జాతిచేతను, గుణముచేతను, ధర్మముచేతను, పరమనికృష్టతచే బ్రతుకుటకు శునకమునైన పచనముచేయునట్టి లేక రేపటికైన ఆహారమునకుండునని వంటచేయునట్టి చండాలురయందును; జాతిచేతను, సంచారముచేతను, ఊర్రాదులచేతను జగత్పాపనియగు ధేనువులయందును, జాత్యాదులచే అతినికృష్టము తుచ్ఛపదార్థములను భుజించెడి శునకమునందును, రాజపూజ్యమగు భద్రగజమునందు, చకారపాప్తమగు లోష్ఠాశ్మకాంచనాదులయందును, అంతటను తత్తద్ధర్మములచేతను, తత్తద్గుణములచేతను, తత్తద్ధర్మములచేతను, తత్తత్కర్మలచేతను, అసంస్పృష్టమైనట్టియు, ఎల్లప్పుడు ఆకాశమువలె నేకరూపమున సమరసముచేసుండు పరబ్రహ్మమును చూచు స్వభావముగలిగి ఆరోపితమగు నామరూపాదులను గ్రహింపక యేఅంతటను అధిష్ఠానభూతబ్రహ్మమాతృదర్శనపరులు పండితులని యర్థము. పరావరైకత్వ విజ్ఞానముచే పుష్కలలగు పండితులు సర్వాదా సమదర్శులే యగుదురు. ఒకానొకప్పుడును విషమదర్శులుకారు. ॥౧౯॥

—॥ ౫వ అధ్యాయము — ౧౯ వ శ్లోక వ్యాఖ్యానికేషములు —

మధుసూదనసరస్వతీయము:—సాత్విక, రాజస, తామస, రూపములైనట్టియు, స్వభావముచే క్లిష్టము

శాంకరభాష్యమ్:—

సన్వభోజ్యాన్నాస్తే దోషవంతః 'సమాసమాభ్యాం విషమసమే పూజాతః' ఇతి స్మృతే ర్నతే దోషవంతః! కథం-ఇహేతి! ఇహైవ జీవద్భి రేవ తై స్సమదర్శిభిః పండితై ర్జితో వశీకృత స్సర్వోజస్మ యేషాం సామ్యే సర్వభూతేషు బ్రహ్మణి సమభావే స్థితం నిశ్చలీభూతం మనోస్తావరణం నిర్దోషమ్! యద్యపి దోషవత్సు శ్వపాకాదిషు మూఢే స్తద్దోషే రోషవదివ విభావ్యతే, తథా తద్దోషే రస్పృష్ట మితి నిర్దోషం దోషవర్జితంహి యస్మా న్నాపి స్వగుణభేదభిన్నం నిర్గుణత్వా

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

'సమాసమాభ్యాం విషమసమే పూజాతః' అని గౌతమనూత్రిము. అధ్యయనాదులచే సమాసధర్మము కలవారలకు అనగా నొకగృహనుయింటికి యొక వేదమును మాత్రము చదివిన మువ్వున పురుషులు వచ్చినపుడాపురుషులకు వస్త్రాలంకారాదిపూజచే హెచ్చు తగుగ నా మువ్వురిపురుషులను యజమానిగౌరవించినచో, లేక, అసమాసధర్మములుకల యతిథులు ప్రాప్తిం చినపుడు అనగా బ్రహ్మవేత్త, పడంగాభ్యాం, చతుర్వేదవిత్తు, త్రివేదవిత్తు, ద్వివేదవిత్తు, ఏకవేద విత్తు ప్రాప్తించినపు డాయతిథులకు వస్త్రాలంకారాదిపూజచే సమాసగౌరవము గావించినపుడా యజమాని పౌత్యవాయము కలవాడగును. అందుచే నట్టి గృహస్థుని యన్నమునెవరును భుజిం పరాదు. అనగా నట్టి యజమాని పంక్తిబాహ్యుడగుననుట. అని గౌతమనూత్రిము బోధించు లగు పాణ్డలయందు సమత్వదర్శనము ధర్మశాస్త్ర నిషిద్ధము. గౌతమస్మృతియందు "సమాసమాభ్యాం విషమ సమే పూజాతః" ఒక గృహస్థునియింటికి చతుర్వేదపారగులు, సదాచారసంపన్నులు యిద్దరు ప్రాప్తించినపుడు వారిరువురికి పూజచేయు సమయమున ఒకనికి అధికపూజ రెండవవానికి తక్కువపూజచేసి నను, చతుర్వేద పారగుడగు సదాచారసంపన్నుడొకడు, ఒక వేదముమాత్రమే చదువుకున్న పురుషుడొకడు ప్రాప్తించిననాడు వారిరువురికి పూజచేయునపుడు ఒక వేదముచదువుకున్నవాని కధికపూజయు. చతుర్వేద పారగునకు తక్కువపూజయు చేసినచో అట్టిపూజ నొనరించిన యజమాని యన్నమును యెవరును భుజింప రాదు. అట్టియజమాని ధర్మహీనుడు, ధనహీనుడునగునని ఘోషించుచుండ వై ననుడివిన సమత్వదర్శనము శాస్త్రనిషిద్ధమైయుండ యెట్లు సమంజసమగును? యతులకు తాము నిర్వర్తించుపాకము, ధనములేదుకదా? వారలకివిషయము అనగా సమదర్శనము సంభవించవచ్చుననెదవా? వారలకు పాకము ధనములేకున్నను ధర్మహానిరూపమగు దోషము ప్రాప్తించునుకదా? మరియు అభోజ్యాన్నత్వమనగా అకుచిత్వము. అట్టియకు చిత్వము, తపోధనులకు తపస్సేధనము. అట్టి తపోధనహానిత్వముకూడ యతులకు సమదర్శిత్వమున్నచో సంభవించునుకదా? ఇట్టిదోషములు ప్రాప్తించుచుండ "అంతటను సమదర్శులు పండితులు జీవన్ముక్తులు" అని చెప్పటయెట్లు పొసగునను శంకను "ఇహైవ" అను శ్లోకముచే తొలిగించుచుండెను.

యెవరియొక్క మనస్సు విషమములగు సర్వభూతములయందుండునట్టి బ్రహ్మయొక్క సమభావమునం దుండునో అట్టిసమదర్శులగు పండితులచే బ్రతికియుండగనే ద్వైతవ్రపంచమతిక్రమింపబడెను. దేహపతనా నంతరమతిక్రమింపబడును ద్వైతవ్రపంచమని వేరుగ చెప్పనవసరలేదు. ఎందువలననిన? బ్రహ్మము సర్వ వికారశూన్యము, కూటస్థనిత్యము, ఏకము. కాననట్టి బ్రహ్మము నుత్తమమధ్యమాధమరూపోపాదులయందు చూచు సమదర్శులు బ్రహ్మమునందేయుండిరి అనగా బ్రహ్మనిష్ఠులేయియు జీవన్ముక్తు లగుదురనియర్థము.

ఈశ్లోకమునకు నిష్కృష్టాశయమేమన; అదుష్టమగుచానికి దుష్టసంబంధమువలన సంభవించెడి దుష్టత్వ మొకటి. స్వభావముచేతనే దుష్టమగుట దివిధము. గంగోదకము స్వతఃసవిత్ప్రమైనను మూత్రగర్తమునందు

శాంకరభాష్యమ్—

జ్ఞైత్యన్యస్య । వక్ష్యతిచ భగవా నిచ్ఛాదీనాం జ్ఞేతృధర్మత్వ మనాదిత్వా నిర్గుణత్వా దితిచ ।
నాన్యంత్యా విశేషా ఆత్మనో భేదకా స్సంతి ప్రతిశరీరం తేషాం సత్త్వే ప్రమాణానుపపత్తై రత
స్సమం బ్రహ్మైకం చ తస్మా ద్బ్రహ్మజ్యేష్ఠ తే ఫితా స్తస్మా న్న దోషగంధమాత్రానుపి తా
స్పృశతి దేహాదిసంఘాతాత్మదర్శనాభిమానాభావాత్ । దేహాదిసంఘాతాత్మదర్శనాభిమాన

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

చున్నది. కాన సాత్త్వికుడగు బ్రాహ్మణుని యందును, రాజస మగు గోవు నందును, తామస
మగు గజ శునక శ్వపాకుల యందును సమదర్శులు దోషవంతులు కాన వారభోజ్యాన్నులు
అని శంకింపవలదు. వాకు దోషముకలవారు కారు. ఎందుల కట్టివారికి దోషము పొందించ
దనెదవా?

ఎవరి మనస్సు సర్వభూతములయందు సమానముగకల బ్రహ్మము నందుండునో జీవించి
యున్నయట్టి సమదర్శులగు నట్టి పండితులచే జన్మము వశీకృతము. ఎందువలననైన, నద్వితీ
యము కూటస్థము నగు బ్రహ్మము దోషవర్జితము. కాన నట్టి బ్రహ్మనిష్ఠులు జన్మమును
స్వాధీనమొనరించుకొనిరి. అసగా వారికి 'సమానమాభ్యాం' అను నూతనోక్తమగు ప్రత్య
వాయము పొందవలదు.

దోషవంతులగు శ్వపాకాదులయందుండు బ్రహ్మమునకు కూడ శ్వపాకాదిదోషము
లుపలభ్యమానములగుటచే నిర్దోషము బ్రహ్మమని చెప్పటయనంగతమనెదవా? దోషముకల
శ్వపాకాదులయందు బ్రహ్మము మూఢులచే శ్వపాకాదిదోషములచే దోషము కలవాడుగ
తలవబడుచుండెను. అయినను విచారింప బ్రహ్మము శ్వపాకాదిదోషములచే నసంస్పృష్టమే
యగునుకనుకనే బ్రహ్మము దోషవర్జితమనబడును. దోష వ త్త్వ మ న గ స్వ గుణ
విశేషముచే భిన్నమగుటకదా! ఆత్మచైతన్యము నిర్గుణమగుట వలన త న య రి దు గుణ
విశేషమే లేనందున స్వగుణవిశేషముచే వేరగుటయను దోషవత్త్వమాత్మకు ప్రాప్తింపనేరదు.
ఈవిషయమునే శ్రీకృష్ణపరమాత్మయు ఆత్మ యనాదియు, నిర్గుణమగుట వలన నిచ్ఛాదులంతః
కరణ ధర్మములని (జ్ఞేతృధర్మములని) మున్నందు చెప్పగలడు.

నందు ప్రశ్నించుటచే దుష్టమగును. మూర్ఖమిష్టతఃదుష్టము. అందు దుష్టమగు శ్వపాకాదులయందున్న
బ్రహ్మము శ్వపాకాది దోషములచే దుష్టమగునని మూఢులు తలచినను బ్రహ్మము ఆకాశమువలె అసంగ
మగుటవలన ఏదోషములచేతను సంస్పృష్టము కాదు. ఈ విషయమునే "అసంగోహ్యాయంపురుషః" ఆత్మ
దేనితోటి సంబంధము లేనిది. "సూర్యోయథా సర్వలోకస్య చతు ర్మలిప్యతే చాక్షుషైః బాహ్యోదోమైః"
ఏకస్తథాసర్వభూతాంతరాత్మా నలిప్యతే లోకదుఃఖేనబాహ్యైః" సూర్యుడు సర్వలోకములకు చతుపై
యెట్లస్త్రాదిచతుస్సంబంధములైన బాహ్యదోషముల సంబంధములేనివాడగునో అట్లే ఒక పరమాత్మయే
సర్వభూతంతరాత్మయై లోకదుఃఖముల సంబంధము లేనివాడగును. అని శుక్రులు ఘోషించుచున్నవి.
ఈచెప్పుటవలన యితరప్రయుక్తదోషము లాత్మకు సంభవించవని దేలినది. కామనాదిక మంతఃకరణధర్మ
మని "కామ స్సంకలోపి విచీకిత్వా" ఇత్యాదిశుక్రులు బోధించుటచే స్వతఃదోషములుకూడ లేనందున
మూర్ఖులవలె స్వతఃదుష్టముకాదు. ఇట్టి రెండువిధములగు దుష్టత్వము లాత్మకు లేనందున ఆత్మ

కాంకరభాష్యమ్:—

వద్విషయం తు తత్సూత్రం 'సమాసమాభ్యాం విషమసమే పూజాతః' ఇతి పూజావిషయత్వ విశేషణాత్ । దృశ్యతే హి బ్రహ్మవిత్తడంగవి చ్చతుర్వేదవిదితిపూజాదానాదా గుణవిశేషసంబంధః కారణం, బ్రహ్మతు సర్వగుణదోషసంబంధవర్జిత మిత్యతో బ్రహ్మణి తే స్థితా ఇతి యుక్తమ్ । కర్మవిషయంచ సమాసమాభ్యా మిత్యాదీదం తు సర్వకర్మసంన్యాసివిషయం ప్రస్తుతం సర్వకర్మాణి మనసేత్యారభ్యాం యథాయపరిసమాప్తేః ।

106

కాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

ఆత్మకు స్వగుణ విశేషమువలన భేదము లేకున్నను, అంత్యవిశేషమువలన భేదము సిద్ధించునని శంకింపజనదు. ప్రతిశరీరమునం దాత్మభేదము సిద్ధించినచో తద్ధేతువులుగ నంత్యవిశేషములు సిద్ధించును. అంత్యవిశేషములు సిద్ధించినగాని ప్రతిశరీరమునం దాత్మభేదము సిద్ధించదు. వెక్కిరించినకాని పెండ్లి కాదు పెండ్లియైనకాని వెక్కిరించుదరులయనోన్యాయశ్రేయ దోషము ప్రాప్తించును. కానఅట్టి అంత్యవిశేషములు ప్రతిదేహమునం దుండుటయందు ప్రమాదము లేమింజేసి ప్రతిదేహమునం దాత్మభేదసిద్ధికి హేతువగు నంత్యవిశేషములు సంభవింపవు. కాన బ్రాహ్మణాది నిఖిలోపాధులయం దద్వితీయకూటభ్రహ్మదర్శనలగు పండితులను దేహాది సంఘాతమునం దాత్మదర్శన రూపమగు యభిమానము లేనందున దోషలేకమైన స్పృశింపదు.

సర్వజీవులయందు సమత్వదర్శనమే యిష్టమగుచో 'సమాసమాభ్యాం విషమసమే పూజాతః' అను గౌతమనూత్రము వ్యర్థమేయగునా? అని శంకింపజనదు. దేహాదిసంఘాతమే యాత్మయను జ్ఞానాభిమానము కలవారివిషయమై 'సమాసమాభ్యాం' అను గౌతమనూత్రము చెప్పబడెను. ఎందువలననిన? ఆనూత్రమునందు "పూజాతః" అని పూజావిషయత్వ విశేషణము కలదు. పూజాదానాదులయందు 'ఇతడు బ్రహ్మవేత్తయనియు, షడంగవేత్తయనియు, చతుర్వేద వేత్తయనియు గుణవిశేష సంబంధము కారణముగ చూడబడుచున్నది. అతిథులందరు చతుర్వేదులగుచో వారలకు పూజచే వైషమ్యము ప్రాప్తించినచో, లేక, చతుర్వేదులు, షడంగవేత్తలు, బ్రహ్మవేత్తలు ప్రాప్తించినపుడు వారలకు పూజచే సామ్యముండినను వారలలో నెవరి

'నిర్దోషం' అని చెప్పబడెను. అట్టినిర్దోష బ్రహ్మరూపమును తెలిసికొనిన యతులును నిర్దోషబ్రహ్మరూపులే. అట్టివారు కనుకనే జీవన్ముక్తులు. అట్టివారు "అభోజ్యాన్నాది దోషపశ్చుబ" అనిచెప్పుట యసంగతము.

అట్లగుచో "సమాసమాభ్యాం విషమసమే పూజాతః" అనుస్మృతి గతి యే సుననవా? 'తస్యాన్న మభోజ్యం' అనిమొదటను, "పూజాతః" అని మధ్యను, అట్టి విషమపూజచేసినవాడు 'సాన్యాధ్యర్మాచ్యహియతే' అని యంతిమభాగమున దోషాంతరము శూన్యమాణ మగుటచే యీ పూజాదికర్త గృహస్థుడే యనితేలుచున్నది. కానవైమరహరించబడిన స్మృతిగృహస్థవిషయముకాని యతివిషయము కాదు. అనియూహయము.

శంకరానందీయము:— ఎల్లప్పుడు సర్వావస్థలయందును బ్రహ్మమునే చూచువారై బ్రహ్మస్వరూపము చేతనే యుండెదరో అట్టివారలకే విదేహముక్తి. ఇతరులకు విదేహముక్తి సంభవించరని సూచించుటకు బ్రహ్మసిద్ధులగు యతులకు బ్రతికియున్నపుడే ముక్తి సాధించునని "ఇత్రైవ" అనుశ్లోకముచే చెప్పుచుండెను.

పరావరై కత్వ విజ్ఞానము, తద్బుద్ధిత్యాద్యంతరంగసాధనములు గలిగినట్టి సర్వకర్మసంన్యాసులగు యే బ్రహ్మవేత్తల మనస్సుఎల్లప్పుడు "సామ్యే" సమరసమగు పరబ్రహ్మయనందే నిశ్చలముగ నుండుకో, ఎవరు

కాండకథామృతత్వబోధిని.—

కై న మనస్సు వికారమును పొందినయెడల పూజ చేయు గృహస్థు ప్రత్యవాయమును పొందునని యానూత్రీ ఋషిద్వద్విషయముగ సమన్వయించుకొనవలయును. బ్రహ్మము సర్వ గుణదోషవర్జితము. కాని గుణదోషములు లేని బ్రహ్మమునందు స్థితికలవారు సమదర్శులగు విద్వాంసులు. కాన బ్రహ్మోత్పదరూపభిమాన వంతులకు గుణదోష సంబంధము లేమిం జేసి “సమాసమాభ్యాం” అను నూత్రీము జ్ఞాని విషయము కాదు. “సమాసమాభ్యాం” అను నూత్రీము కర్మ విషయము. ఈప్రస్తుతముగు సమత్వ దర్శనమన్ననో ‘సర్వకర్మాణి మనసా’ అని యారంభించి యధ్యాయ పరిసమాప్తి కరకు నచటచట సర్వకర్మమే చెప్పుటవలన సమత్వదర్శనము సర్వకర్మ సంన్యాస విషయము. కాన నిరహంకారి యగు సమదర్శివిషయమై “సమాసమాభ్యాం విషయసమే పూజాతః” అను నూత్రీము నిరవకాశము.

సర్వకర్మ బ్రహ్మమునే చూచెదరో; మాచియు తదాత్మత్వమునే బొంది బ్రహ్మమునందే నిష్ఠమ చేయుదురో, అనగా తదాత్మతాపన్నమగు వృత్తిచే కాలమును వెళ్ళబుచ్చెదరో అట్టి లక్షణములుగల బ్రహ్మవేత్తలచే బ్రతికియుండగనే భవిష్యద్దేశాసంబంధరూపమగు జన్మ పరిహరింపబడుచున్నది. అవిద్యాకామకర్మలు శరీరారంభకములు. అద్వితీయ బ్రహ్మమునందు జగదుద్భి, దేహదులయందు అహంమమాభిమానముద్భి, వంపాదించు వాసనయే యవిద్య యనబడును. అట్టియవిద్యవలననే కామములు, అట్టి కామములవలననే కర్మములు సంభవించును. అట్టియవిద్యాకామకర్మలు నిశ్చలనిరంతరబ్రహ్మనిష్ఠచే నిశ్చేషముగ నశించుచుండ “కారణనాశముచే కార్యము నశించు” నను న్యాయముచే నవిద్యాకామకర్మల కార్యమగు భావి దేహసంబంధముకూడ నశించునని “ఇహైవ తైర్జితస్యగ్గః” అనుదానిచే జెప్పుచుండెను. బ్రహ్మవేత్తలకు యేదోయొకచోట తాహ్యలంబనము లేనిదే యెల్లపుడు బ్రహ్మనందే బ్రహ్మస్వరూపముచే నవస్థానమెట్లు సంభవించును? అని శకింపజనదు. వారల మనస్సు అతినిర్మలమగుటవలనను బ్రహ్మమభిమానభూతిరనికమగుట వలనను, అట్టి బ్రహ్మనిష్ఠను సంపాదించు పుణ్యసంపత్తి కలదనుటవలనను, సదానందైకరసస్వరూపమగు బ్రహ్మమునందుస్థితి సంభవించునని సూచించుటకు బ్రహ్మకానందరూపత్వమును ‘నిర్దోషంహి’ అనుపదముచే జెప్పుచుండెను. ఇచట దోషశబ్దముచే దుఃఖముచెప్పబడును. ఏకారణమువలన బ్రహ్మము దుఃఖలేశముకూడ లేదో? అనగా ఆనందరూపమోయని యర్థము. ఈఆనందరూపత్వమునే ‘ఆనందో బ్రహ్మ విజ్ఞాన మానందం బ్రహ్మ! స్వప్రకాశమానందఘనం’ ఇత్యాదిశ్లోకులు బోధించుచున్నవి.

బ్రహ్మ మానందరూపమైనను అన్యతఃకదదూర్భాత్మకమగు ప్రపంచసంబంధముకూడ సంభవించుటచే ఒకావొకప్రదేశమున బ్రహ్మమునకు దుఃఖలేశముకూడ సంభవించుననిశంకింపజనదు. “మాయామాత్రమిదం ద్వైతం । అసత్త్వాదస్వస్య నహస్తి ద్వైతసిద్ధిరాత్మేవసిద్ధోద్దితీయః । ఏకామేవాద్వితీయం । అద్వయో హ్యయమాత్మైకఃసవ” ఇత్యాదిశ్లోకులుచే జగత్తున కసత్త్వము, బహ్మమున కద్వితీయత్వము బోధింపబడుచున్నది. మరుప్రదేశమునకు జలసంబంధమువలె బ్రహ్మమునకు మిథ్యాభూతప్రపంచముసంభవించదు కాన (మిథ్యాప్రపంచరూపదుఃఖముయొక్క లేశముకూడ సంభవించదు) కాన యెల్లపుడు అంతటను బ్రహ్మమేకరసమేయని “సమం” అను పదముచే బోధించుచుండెను. “స్వనోయంచద్వైత ఆనందఘన ఏకరసః” ఇత్యాదిశ్లోకులుచే నంతటను పరిబ్రహ్మము ఎల్లపుడేకస్వభావమే యగుచున్నది. లనణింపడము వలె పమరసమగుటవలన సజాతీయ విజాతీయ సృగతి భేదకూన్యమై యగుచున్నది. కాన సదానందైకరసమే పరిబ్రహ్మము. కాని అవిద్యాతత్కార్యతద్దర్శ తత్కర్మలేకసంపృక్తముకాదు. కాన బ్రహ్మవేత్తలమనస్సు బ్రహ్మనిందామృతరసాస్వాదాపత్తిచే బ్రహ్మమునందే యుండును. యెల్లపుడు యేబ్రహ్మవేత్తలగు యతీశ్వరుల మనస్సు ఆనందఘనమగు బ్రహ్మమునందే యుండునో అట్టిరవాలే విదేహముక్తిని బొందుదురు ॥౧౯॥

శ్లో॥ న ప్రహృష్యే త్ప్రియం వాప్ర్య నోద్విజే త్ప్రాప్ర్య చాప్రియం ।

స్థిరబుద్ధి రసంమూఢో బ్రహ్మవి డ్భ్రువ్వాణి స్థితః ।

1౨౦॥

పదవిభాగము:—న-ప్రహృష్యేత్-వి-యం-ప్రాప్ర్య-చ-ఉద్విజేత్-ప్రాప్ర్య-చ-అప్రియం-స్థిరబుద్ధిః-అసంమూఢః-బ్రహ్మవిత్-బ్రహ్మణి-స్థితః ।

1౨౦॥

ప్రతిపదార్థము:—బ్రహ్మణి=బ్రహ్మమునందు; స్థితః=అవస్థాసముకల; (బ్రహ్మనిష్ఠుఁడు) బ్రహ్మవిత్ = బ్రహ్మజ్ఞానముకలయతి; స్థిరబుద్ధిః=స్థిర=సందేహరహితమైన; బుద్ధిః=నిశ్చయాత్మకజ్ఞానము కలవాడై; అసంమూఢః = సంమోహములేనివాడై; వి-యం=ఇష్టమైనవస్తువును; ప్రాప్ర్య=పొంది; నప్రహృష్యేత్= సంతోషించరాదు; అప్రియంచ = ఇష్టముకానివస్తువును; ప్రాప్ర్య=పొంది; నోద్విజేత్ = భేదమును పొందరాదు.

1౨౦॥

శాంకరభాష్యము:—

యస్మాన్నిర్దోషం సమం బ్రహ్మత్వా తస్మాత్—న ప్రహృష్యేన్న ప్రహర్షం కుర్యాత్ప్రియ మిష్టం ప్రాప్ర్య లభ్యా నోద్విజే త్ప్రాప్రియ మనిష్టం లభ్యాదేహమాత్రాత్క దర్శనాం హి ప్రియాప్రియప్రాప్తి హర్షవిషాదస్థానే, న కేవలాత్మదర్శన స్తస్య ప్రియాప్రియ ప్రాప్త్యసంభవాత్ । కించ సర్వభూతే ష్చైవ సమా నిర్దోష ఆత్మేతి స్థిరా నిర్విచిక్త్యాబుద్ధి ర్యస్యసః స్థిరబుద్ధిరసంమూఢస్స, స్మృహవర్జిత శ్చ స్యాద్యథోక్త బ్రహ్మవిద్బ్రహ్మణి స్థితోఽకర్మ కృతస్సర్వకర్మసంన్యాసీత్యర్థః ।

1౨౦॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

ఇష్టప్రాప్తిచే హర్షమును, అనిష్టప్రాప్తిచే విషాదమును పొందుచున్న విద్వాంసుడుకూడ నెట్లుదోహరహితమగు బ్రహ్మమునందు స్థితినిపొందును? (పొందడని) శంకింపవలదు. పరమాత్మ దోహరహితము, అద్వితీయము. కాన అట్టి యాత్మజ్ఞాన నిష్ఠావంతుడు ప్రియముచుపొంది హర్షమునుచేయడు అప్రియమును పొంది యుద్వేగముచు పొందడు. విద్వాంసునకుకూడ హర్ష

— ౧౫ వ అధ్యాయము — ౨౦వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు ।

మధుసూదనసరస్వతీయము:—నిర్దోషము, సమము బ్రహ్మము. అట్టియాత్మను సాక్షాత్కరింపజేసిన కొనువాడు 'దుఃఖములయందనుద్విగ్ను మగుమనస్సుకలవాడై, సుఖములయందుకోరికలేనివాడై' అనుశ్లోకము వందే యీశ్లోకపూర్వార్థము వ్యాఖ్యానించబడెను. ప్రియము ప్రాప్తింపింపవుమంతోషవడకపోవుట, అప్రియము ప్రాప్తింపింపవు డుద్వేగమును పొందకపోవుట జీవన్ముక్తుల స్వాభావిక చరితమే. ఇక మునుకున్న ప్రయత్నపూర్వకముగ ప్రియము ప్రాప్తింపచుండు సంతోషవడకపోవుట, అప్రియము ప్రాప్తింపింపవు డుద్వేగమును పొందకపోవుట, నభ్యసించవలెనని చెప్పుటకు "ప్రహృష్యేత్, ఉద్విజేత్" అని లిఖింప ప్రయత్నములిచట ప్రయోగింపబడెను. అద్వితీయాత్మ దర్శనశీలురకువ్యతిరిక్తమగు ప్రియాప్రియములు ప్రాప్తింపవందున తన్నిమిత్తములు హర్షవిషాదములుకావని యర్థము. అట్టి యద్వితీయాత్మ దర్శనమునే "స్థిరబుద్ధి" అనుదానిచే వివరించుచుండెను.

"స్థిరబుద్ధిః" నిశ్చలమైనబుద్ధికలవాడు. అనగా సర్వకర్మసంన్యాసపూర్వక వేదాంతవాక్య విచార పరిపాకముచే సర్వసంశయములు లేనివాడగుటచేత బ్రహ్మమునందు నిశ్చితమైననిర్విచిక్త్యాత్మకమగు బుద్ధి కలవాడు. పొందబడిన శ్రీవణ మనన ఫలముకలవాడు అనినిష్క్రమ్యతాయము. అట్టివానికి శ్రీవణమనములచే సంశయాసంశాపనలు సంభవించకున్నవి వివరిత భావనారూపప్రతిబంధము వలన సాక్షాత్కారము సంభవించదు. కాన అట్టి ప్రతిబంధమును తొలగించుటకు నిదిధ్యాసము "అసంమూఢః" అను పదముచే తెప్ప

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని:—

విషాదప్రాప్తికి హేతువులగు ప్రియాప్రియములు ప్రాప్తించుచుండ హర్షవిషాదములను విద్వాంసుఁడు పొందదని కాష్టట యెట్లు సమంజసమగునని శంకింపఁజనదు. దేహమాత్రము నాత్మగజాచువారల కీప్రియాప్రియములు ప్రాప్తించును. అట్టి హర్షవిషాదము లాదేహమాత్రాత్మదర్శికి హర్షవిషాదములకు హేతువు లగును. కేవలాత్మదర్శియగు బ్రహ్మనిష్ఠునకు ప్రియాప్రియ ప్రాప్తియే సంభవింపనందున నట్టిబ్రహ్మనిష్ఠుడు హర్షవిషాదములను పొందడు. అసగా నద్వితీయ బ్రహ్మజ్ఞానము కలవానికి బ్రహ్మముకంటె వేరుగ నేదియు లేనందున బ్రహ్మవ్యతిరక్త ప్రియాప్రియ ప్రాప్తి సంభవింపదు. హేతువులగు ప్రియాప్రియములు సంభవించనిచో తత్కార్యము లగు హర్షవిషాదములు శకవిషాదములే యగును.

మరియు సర్వభూతములయందు సముడు, అద్వితీయుడు, దోషరహితుడు బ్రహ్మమొక్కడే. అని నిర్దోష బ్రహ్మమునందు దృఢమగు జ్ఞానము కలిగినట్టియు, హర్షవిషాదములకు హేతువగు సంసారము లేనట్టి యాత్మనుఁడు అశేషదోషశూన్యమగునట్టి యాబ్రహ్మమునందే స్థితికలవాడై, బ్రహ్మస్థిత్యనుబంధమువలన కర్మలను సహింపనివాడై సర్వకర్మసంన్యాసి యైయుండ నట్టివానికి హర్షవిషాదములు తలచుటకైన శక్యములు కావు. ||౨౦||

చూడెను నిది భాగవతమనగ విజాతీయ పృథ్వీయములు శేకుండగనుండు సజాతీయ పృథ్వీయప్రవాహము. అట్టి నిదిభాగవతయొక్క పరిపాకముచే విపరీతభావనయనెడి సమ్మోహములేనివాడు. అట్టి నిదిభాగవతము వలన సర్వప్రతిబంధములు తొలగుట వలన బ్రహ్మసాక్షాత్కారము కలవాడు. సమాధి పరిపాకముచే నిర్దోషము, సమమునగు బ్రహ్మమునందే స్థితుడై జీవన్ముక్తుడై స్థితప్రజ్ఞుడగును. అని యర్థము. ఇట్టివానికి ద్వైతదర్శనము లేనందున ప్రహర్షము, ఉద్వేగము సంభవించవు అనిచెప్పట న్యాయమే. సావకుడనైచో ద్వైతదర్శనము సంభవించినను విషయములయందు దోషదర్శనాదులచే హర్షవిషాదములను నిడువ వలయునని భావము.

||౨౧||

శంకరానందీయము:— విదేహముక్తి కాముడు. బ్రహ్మచేత్ర సర్వమును సాన్యసింది యెల్లిప్పుడు బ్రహ్మమునందే బ్రహ్మస్వరూపముచే నుండునట్టి యతికి భావిజన్మహేతువులు అనిష్టములు నగునని సర్వకామములు, సర్వవాసనలు. వాటినివృత్తియే సర్వవాసనా సంక్షయము, సర్వకామప్రమోక (త్యాగ)ము సర్వకర్మప్రవిలయ మనెడి యీమూడును. అతే బ్రతికియున్న కాలమునందు దృష్టదుఃఖానుపరిత్యయ, పదానందానుభూతియు, విదేహకైవల్య ప్రాప్తియనెడి ఇష్టముయొక్క ప్రాప్తి యిట్టిపురుషార్థము సిద్ధించును. కాన శ్రీవచాదులచే లెస్సగ దెలియబడిన ఆత్మతత్వముగల ముముక్షువగు యతికి బ్రహ్మనిష్ఠ అశక్య కర్తవ్యమని సూచించుటకు బ్రహ్మయోగము నాచరించువానికి కర్తవ్యమని 'సప్రహృష్టేత్ప్రియం' అను శ్లోకముచే బోధించుచుండెను.

“బ్రహ్మణి స్థితః” సర్వత్ర బ్రహ్మత్వదర్శన మనెడి సమాధియందు ప్రవృత్తమైన బ్రహ్మచేత్రయగునట్టి యతి “ప్రియం ప్రాప్య” క్షిణుటవాదికమునందు యదృచ్ఛచేగాని, ప్రార్థనార్థవశము వలనిగాని ప్రాప్తమైన ఇష్టవస్తువును పొందిగాని, ఇష్టమగు వాక్యమును వినిగాని, పూజాదిరూపమగు ఇష్టకర్మను చూచిగాని, స్పృశించి కాని, ఇష్టమనెడి బుద్ధిచేగాని సంతోషమును పొందరాదు. ఎందువలననైన ప్రహర్షమనునది యనాత్మధర్మము. అట్టి యనాత్మధర్మమగు ప్రహర్షమును పొందిన తన కనాత్మకాదాత్మ్యము సంభవించును అట్టి యనాత్మకాదాత్మ్యము సంభవించిన అసదారోపణము సంభవించెడిని వస్తువుయొక్క వాచరూప గుణవిశేషముల విమర్శనలేనిదే సమీచీనత్వబుద్ధి ఇష్టతాబుద్ధిసంపద సమీచీనత్వబుద్ధి

గీ॥

బాహ్యస్పర్శే వ్యసక్తాత్మా విదృత్యాత్మని య త్సుఖమ్ ।

స బ్రహ్మయోగయక్తాత్మా సుఖ మక్షయ మశ్ను తే ॥

॥౨౦॥

పదవిభాగము:—బాహ్యస్పర్శేషు-అపక్తాత్మా-విదృతి-ఆత్మని-యత్-సుఖం-స-బ్రహ్మయోగయక్తాత్మా-సుఖం-అక్షయం-అశ్ను తే॥ ॥౨౦॥

పరిశీలనార్థము:—ఆత్మని = ఆత్మయందు; యత్ = ఏ; సుఖం = సుఖము; వర్తతే = (ఈపదమధ్యాహార్యము) ఉంటున్నదో, తత్ = (ఈపదమధ్యాహార్యము) అనుభవము; బాహ్యస్పర్శేషు = బాహ్యములగు శబ్దస్పృశ్యరూపరసగంధములనెడి విషయములందు; అపక్తాత్మా = అపక్త = తగుబుకొననట్టి; ఆత్మా = అంతఃకరణముకలవాడు; విదృతి = పొందుచున్నాడు. సః = అట్టి; బ్రహ్మయోగయక్తాత్మా = బ్రహ్మ=బ్రహ్మమునందు; యోగ = సమాధిచే; యక్త = కూడిన; ఆత్మా = అంతఃకరణముకలవాడు; అక్షయం = నాశరహితమగు; సుఖం = సుఖమును; అశ్ను తే = పొందుచున్నాడు ॥౨౦॥

లేనిదే పరహర్షము కూడ జనించదు. దృష్టయందు, భోక్తయందు ఆత్మత్వాభినివేశములేనిదే దివారక్షణము సంభవించదు. కాన నీట్టితీరున పదార్థ విమర్శనము అనర్థమునకు కారణమగును. వస్తువునందు రమ్యతాబుద్ధియు, ఇష్టత్వబుద్ధియు జనించదు. కాన పరిత్యగ్యప్తినిఁ దచి పదార్థవిమర్శనమును, రమ్యతాబుద్ధిని, ఇష్టత్వాదిబుద్ధిని, పరహర్షమును బ్రహ్మవేత్త చేయరాదు. మరేమనిన అంతటనుపరిత్యగ్యప్తిచేతనే యుండవలయునని యర్థము.

మఱియు “అపీయం ప్రాప్య నో ద్విజేత్” ఆధ్యాత్మికమగు జ్వరాదికారణములను, అధిభౌతికమగు సర్పచోరాదికారణములను, అధిదైవిక వర్షవాతాద్యనర్థకారణములను పొందియు అదైర్యమును, భయమును పొందరాదు. అనగా యోపాధికానర్థమునకు తాను విషయుకు కాకూడదని నిశ్చితార్థము.

మఱేమనిన? “భవితవ్యం భవత్యేన” (కాదలచినది తప్పక యగును.) అను దృఢబుద్ధిచే ఉపాధిని ప్రారబ్ధముకొనుటకు సమర్థుడచేసి తాను ఆధ్యాత్మికావ్యవస్థావిషయకమగు నిర్విశేషబ్రహ్మకారముతో నుండవలయును. ఆత్మదృష్టితో నుండువానికి ముక్తికెన్నడు ప్రమాదములేదు. బాహ్యదృష్టిచేసేడువానికి ఉపాధియు నశించదు. ముక్తియుసంభవించదు. కాన పరిత్యగ్యప్తినివిడచి బాహ్యములను గ్రహించుటను, బాహ్యములయందు యిష్టతాబుద్ధిని, తనకనర్థవిషయకమును, ఉద్వేగమును విద్వాంసుడు చేయరాదని యర్థము.

ఇష్టానిష్టములు ప్రాప్తించినపుడు హర్షోద్వేగములను చేయక యెట్లుండవలయు నను శంకను “అసంమూఢః” అనుదానిచే తొలిగించుచుండెను. సంమూఢుడనగా విపరీతగ్రాహియని యర్థము. విపరీతగ్రాహికానివాడసంమూఢుడని గ్రహింపవలయును. అనగా ఆత్మసాక్షాత్కారముకలవాడే అసంమూఢుడు. బ్రహ్మమునందే ఆత్మప్రత్యయముకలవాడై “బ్రహ్మైవాహం మస్మి” అను ప్రత్యయముకలవాడై దానియందే స్థిరబుద్ధికలవాడై అనగా బ్రహ్మకారత్వమును విడువని నిశ్చలమైన బుద్ధికలవాడై “బ్రహ్మైవాహం మస్మి సర్వం ఖర్తివదం బ్రహ్మ” అనెడి బ్రహ్మమాతృదర్శకమునందే యుండవలెనని యర్థము. ॥౨౦॥

పరమార్థప్రసః— బ్రహ్మమునందు స్థిరీభూతునకు పరీక్షను “స ప్రహృష్ట్యేత్” అను శ్లోకముచే బోధించుచుండెను. బ్రహ్మవిత్తయి బ్రహ్మమునందే యెవడుండునో అట్టివాడు ప్రియముప్రాప్తించిన హర్షమును పొందదు. అట్లే అపీయము ప్రాప్తించినను ఉద్వేగమును పొందదు. కనుకనే స్థిరబుద్ధికలవాడు, అసంమూఢుడు. ప్రియాపీయత్వములు లేనివాడు. ॥౨౦॥

— ౧ వ ఆధ్యాయము — ౨౧ శ్లోకవ్యాఖ్యానితేషములు —

ధునూదనసరస్వతీయము:— బాహ్యములగు విషయములందు ప్రీతి అనేకజన్మానుభూతమగుటచే అతి ప్రబలమగుటవలన తదానంతమగు చిత్తమునకు దృష్టనర్వసుఖరహితము అలౌకికమునగు బ్రహ్మమునందు స్థితి

శాంకరభాష్యమే:—

కించ బ్రహ్మణి స్థితః— బాహ్యస్పర్శేషు బాహ్యేషు తే స్పర్శాశ్చ బాహ్యస్పర్శాః
స్పృశ్యంత ఇతి స్పర్శా శ్చబ్దాదయో విషయాస్తేషు బాహ్యస్పర్శేష్వసక్త ఆత్మాంతఃకరణం
యస్య సాయ మసక్తాత్మా విషయేషు ప్రీతివర్జితః సన్విద్యతి లభత ఆత్మని యత్సుఖం తద్విందతీ
త్యేతత్ । స బ్రహ్మయోగయుక్తాత్మా బ్రహ్మణి యోగ సమాధి ర్బ్రహ్మయోగ స్తేన బ్రహ్మ
యోగేభియుక్త స్సమాహిత స్తస్మిన్వాస్యపృత ఆత్మాంతఃకరణం యస్య స బ్రహ్మయోగ
యుక్తాత్మా సుఖ.మత్యయ మశ్నుతే వ్యాప్నోతి । తస్మాద్బ్రహ్మవిషయప్రీతేః త్వాణికాయా
ఇంద్రియాణి నివర్తయే దాత్మ న్యత్యయసుఖాస్థిత్యర్థః ।

||౨౧||

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని:—

శబ్దాదివిషయములయందు ప్రీతియనెడి ప్రీతిబంధమువలన నెవనికిని బ్రహ్మమునందు స్థితి
స్థితింపదని శంకింపజనదు. కేవలము పూర్వోక్తమగు విధానముచేతనే బ్రహ్మమునందు స్థితికల
వాడు హర్ష విషాదరహితుడు కాడు. మరేమనిన? మరియొక విధానముచేగూడ హర్షవిషాద
రహితుడగును. అట్టి విధానమేది? అనిన బ్రహ్మనిష్ఠుడై బాహ్యములగు స్పర్శలయందు ఆ గా
స్పృశింపఁబడునవి స్పర్శలనఁబడును. అట్టి బాహ్యస్పర్శలు శబ్దస్పర్శరూపరస గంధములు. అట్టి
శబ్దాదివిషయముల యందసక్తమగు సంతోకరణము కలవాడు. (అనగా) విషయములయందు
ప్రీతివర్జితుడైన వాడాత్మయం దేసుఖముకలదో దానిని పొందుచున్నాడు. విషయముల
యందెంతవరకు రాగరూపమగు యావరణము నివర్తించునో ఆత్మస్వరూపసుఖ మంతంత
యావిర్భవించుననుట.

కేవలము విషయముల యందసక్తమగు సంతోకరణము కలవాడై, శమమువలననే సుఖ
మును పొందడు మరేమన బ్రహ్మమునందు సమాధి యనెడి యోగముచే వ్యాపృతమగు సంతో
కరణముకలవాడత్యయమగు సుఖమును పొందుచున్నాడు. అనగా బ్రహ్మమునందు చిత్తసమా
ధానాధీనమగు సమ్యక్జ్ఞానద్వారా నిరతిశయ సుఖమును (మోక్షమును) పొందుచున్నాడనుట.

కాన నాత్మయం దత్యయసుఖమును కోరువాడు త్వాణికమగు బాహ్యవిషయముల
యందైన ప్రీతినుండి యింద్రియములను మరలింపవలయును. అనగా శబ్దాదివిషయముల కనంత
సుఖము ప్రాప్తించుటవలన నట్టి సుఖార్థిచే ప్రయత్నపూర్వకముగ విషయవైముఖ్యము
చేయదగినదని శిష్యశిక్షార్థము చెప్పఁబడెను.

||౨౧||

యెట్లు సంభవించును? పరమానందరూపముగాన సంభవించుననెదవా? అట్టి పరమానందము అననుభూత
ప్రాయముగాన చిత్తస్థితికి హేతువుకానేరదు. ఈ విషయమే "అప్యానందఃకృతస్యాజ్ఞానానే నావిషయీ
కృతః । దృష్టానంతాభిలాషస్య న వన్దిర్మమవ్యలమ్" అను వార్తికముచే స్పష్టపరుపబడుచున్నది. అను
యాశంకను "బాహ్యస్పర్శేషు" అను శ్లోకముచే దొలిగించుచుండెను.

ఇంద్రియములచే స్పృశింపబడు శబ్దస్పర్శరూపరసగంధములు స్పర్శలనఁబడును. అట్టి శబ్దాదులనాత్మ
ధర్మములుగాన బాహ్యములు. అట్టి బాహ్యములగు శబ్దస్పర్శాదులయందు తృప్తారహితుడగుటచే అనాసక్త
మగు చిత్తముకలవాడై (విరక్తుడై) అంతఃకరణమునందే బాహ్యవిషయనిరపేక్షమైన ఉపశమనమనెడి
మఖమను నిర్మల సత్త్వవృత్తిచే బొందుచున్నాడు. ఈ విషయమే మహాభారతమున "యచ్ఛకామసుఖం

లోకే యచ్చ దివ్యం మహత్సుఖమ్ । తృష్ణాక్షయసుఖస్యైతే నార్హతః షోడశీం కలామ్ (లోకమునందుండు కామసుఖము, స్వర్గమునందుండు మహత్సుఖమును ఈరెండున్ను తృష్ణాక్షయముచే పొందించు సుఖము యొక్క పదువారవ కలనైన పొందుటకు తగవు) అని స్పష్టముగ జెప్పబడెను.

లేక, త్వంపదార్థమగు ప్రత్యేకాత్మయందు స్వరూపభూతమగు యేసుఖము సుచుప్తి యందనుభూయ మానమై బాహ్యవిషయాసక్తి ప్రతిబంధమువలన అలభ్యమాన మగుచున్నదో ఆసుఖమే బాహ్యవిషయప్రతి బంధము లేమివలన పొందబడుచున్నది. ఒకత్వంపదార్థసుఖమే పొందబడుటలేదు. మఱేమనిన? తత్పదార్థై క్యముచే సంపూర్ణస్థితిని కూడ పొందబడుచున్నదని “స బ్రహ్మయోగయక్తాత్మా” అను దానిచే చెప్పుచుండెను.

“సః” తృష్ణాకూన్మదై “బ్రహ్మయోగయక్తాత్మా” పరమాత్మయందు సమాధిచే వ్యావృతమైన యంతఃకరణ కలవాడు. లేక, తత్పదార్థమునందు వాక్యార్థానుభవరూపమగు సమాధిచే నై క్యమును పొందిన త్వంపదార్థస్వరూపముకలవాడు అంతము, స్వస్వరూపమునగు సుఖమును పొందుచున్నాడు. ఎల్లప్పుడు సుఖానుభవస్వరూపుడగుచున్నాడు. నిత్యమగు నాత్మయందు అవిద్యానివృత్త్యభిప్రాయముచే యజ్ఞ థా త్వర్థ సంబధ మోపచారికము. కాన ఆత్మయందు దక్షయ సుఖానుభవార్థియై మహాసరకానుబంధియు, ఊణిక ము నగు బాహ్యవిషయ ప్రతితినుండి నిందియములను మరలించవలెను. ఇంతమాత్రముచేతనే బ్రహ్మము నందు స్థితి సంభవించునని యభిప్రాయము. ॥౨౦॥

శంకరానందీయము;— “స బ్రహ్మప్రే శ్చిప్రియం పాప్ర్య” అనిచెప్పటచే విషయసుఖము పరిత్యజించగలనదిని సూచించబడెను. అట్లు విషయసుఖమును పరిత్యజించినచో బ్రహ్మవేత్తకు సుఖమే లేనందున బ్రహ్మవేత్త యొక్క స్థితి పిచ్చివానిస్థితివంటిది కాదాయనిశంకింపజనదు ‘రసన్ హృదాయం లబ్ధానందీ శవతి’ అను శ్లోకముకీర్తిని బ్రహ్మనిష్ఠయందున్నవానికి నిత్యనిరంతరనిరంజిత బ్రహ్మసుఖము కలదని “బాహ్యస్పర్శేషు” అను శ్లోకముచే జెప్పుచుండెను.

సమాధినిష్ఠుడు మూఢులచే నాత్మకంటె బాహ్యములుగ కల్పించబడినట్టియు, శ్లోకాద్రిదులచే గ్రహించబడునట్టి శబ్దస్పర్శరూపరసగంధాదులయందు తుచ్ఛత్వబుద్ధిచేతను, బంధకత్వబుద్ధిచేతను యస్కమగునంతఃకరణకలవాడై తీవ్రవైరాగ్యముచేత మనస్సుచే విషయములను గ్రహింపక గుహాయందుకాని, మరియొక రహస్యస్థలమందుగాని గూర్చుండి సమాపాతుడై బుద్ధ్యాదిసాక్షియగు ప్రత్యేకాత్మను సాక్షాత్కరింపజేసుకొని ఆత్మసాక్షాత్కారమువలన పాప్రించెడి యేసుఖమును పొందునో బ్రహ్మవేత్త యట్టి పరిపూర్ణము, అనందైకరసమునగు బ్రహ్మమును చూచువాడై (బ్రహ్మమాతృదర్శనపరుడై) సదానందుడై యగును.

అనగా గుహామలయందు సమాధిని జేయువానికి సమాధికాలమునందే ఆత్మానందానుభవము. సర్వత్ర సర్వదా ఆత్మానందానుభవ మట్టివానికి లేదు. బ్రహ్మవేత్త కన్ననో సర్వదా సర్వత్ర బ్రహ్మ నందానుభవము పొందించునని యాశయము. ॥౨౧॥

భాష్యోత్కర్షదీపికః— విషయసుఖము బ్రహ్మనందముకంటె, యతితుచ్ఛమగుటవలన బ్రహ్మ నిష్ఠుడై శబ్దాది విషయములయందు ప్రీతిలేని యంతఃకరణకలవాడై త్వంపదలక్ష్యమునందెట్టి సుఖమును పొందునో వాడై తత్పదలక్ష్యమగు మారమాత్మయందు త్వం పదలక్ష్యమును తత్పదలక్ష్యముతో ఏకత్వా పాదనమును పొందిన యంతఃకరణకలవాడై అనగా అఖండ సాక్షాత్కారంతఃకరణస్థితి కలవాడై అక్షయ్యమగు బ్రహ్మనందరూపసుఖమును పొందుచున్నాడు. కాన జీవించియుండగనే ఆత్మయందక్షయసుఖము మగోరువాడు ఊణికమగు విషయప్రీతినుండి నిందియములను మరలించవలయునని యాశయము. ॥౨౧॥

గీ॥ యే హి సంస్కర్మజా భోగా దుఃఖయోనయ ఏవ తే ।

అద్యస్తవస్తః కాస్తేయః ! న తేషు రమతే బుధః ।

[౨౨]

పదవిభాగము:— యే హి సంస్కర్మజా భోగాః దుఃఖయోనయః ఏవ తే అద్యస్తవస్తః కాస్తేయః ! న తేషు రమతే బుధః ।

[౨౨]

పరిశిష్టపదార్థము:— హి = ఏకారణమువలన; యే = ఏ; సంస్కర్మజాః = విషయేంద్రియసంబంధమువలన జనించిన; భోగాః = భోగములు; (అనుభవములు) విద్యస్తే = (ఈవదమధ్యాహార్యము) కలవో; తే = అభోగములు; దుఃఖయోనయ ఏవ = దుఃఖములకు కారణములే యగుచున్నవి; హే కాస్తేయః ! = ఓ కున్నీపుతుగడవగు యర్జునా!; తే = (ఈవదమధ్యాహార్యము) అవిషయేంద్రియసంయోగములు; అద్యస్తవస్తః = ఉత్పత్తి పినాశములు కలవి; తేషు = అట్టిభోగములయందు; బుధః = పరమార్థతత్త్వజ్ఞునము కలవాడు: న రమతే = ఆసక్తిని పొందదు.

[౨౨]

కాంకరభాష్యము:—

ఇతశ్చ వివర్తయేత్ — యేహి యస్మా త్సంస్కర్మజా విషయేంద్రియసంస్పర్శభ్యోజాతా భోగా భుక్తయో దుఃఖయోనయ ఏవ తే విద్యాకృతత్వాత్ । దృశ్యం తే హ్యధ్యాత్మికాదీని దుఃఖాని తన్నిమిత్రాన్యేవ । యథేహ లోకే తథా పరలోకేపితి గమ్యత ఏవశబ్దాత్ । న సంసారే సుఖస్య గంధమాత్రీ మప్యస్తీతి బుద్ధ్యా విషయమృగతృప్తికాయా ఇంద్రియాణి

కాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

ఈ చెప్పబోవు కారణమువలనకూడ నింద్రియములను విషయములనుండి మరలింపవలెను. శబ్దస్పర్శరూపరసగంధములనెడి విషయములకు, త్వక్చక్షు శ్రోత్రీ జిహ్వహృదయములనెడి యింద్రియములకు నగు సంబంధమువలన కలిగెడివి భోగములు (విషయానుభవములు). అట్టి భోగము లవిద్యాకృతములుకాన దుఃఖమునకే కారణము లగుచున్నవి. (లోకమున) దుఃఖము లవివేకాత్మకములై యవివేకమువలననేజ నించుచున్నట్లుల చూడబడుచునే యున్నవి. ఇహలోకమునందు భోగములు దుఃఖహేతువులై నను, పరలోకమునం దట్లు కానేరవని శంకింపవలదు. ఈలోకమునందెట్లు భోగములు విషయేంద్రియ సంపర్కజనితములై యవిద్యాత్మకము లగుటచే దుఃఖహేతువులలో అట్లే పరలోకమునందుకూడ విషయ భోగములు విషయేంద్రియ సంబంధజనితములగుటచే దుఃఖహేతువులే యగును. ఈవిషయమును శ్రీకృష్ణపరమాత్మ ఈగీతయందే 'దుఃఖయోనయఏవ' అను స్థలమునందుగల నిశ్చయార్థకమగు 'ఏవ' అను పదముచే స్పష్టపరచెను. కాన సంసారమునందు సుఖముయొక్క లేకమైనలేదని తెలిసికొని విషయము

— : గీవ, అధ్యాయము — ౨౨వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు : —

మధుసూదనసరస్వతీయము:— బాహ్యమగు విషయములయందు ప్రీతి తొలగిన ఆత్మయం దక్షయ సుఖము పొందించును. ఆత్మయం దక్షయసుఖానుభవ మాత్మానుగ్రహమువలన పొందించు బాహ్యవిషయములయందు ప్రీతి నివర్తించును. ఇట్లుగలచో అన్యోన్య్యాశ్రయదోషము పొందించుటచే వై రుటిలో నొకటియు పొందించకపోయెడిది? అనుయోశంకపై విషయదోషదర్శనాభ్యాసముచేతనే బాహ్యములగు విషయములయందు ప్రీతి నివర్తించునని "యే హి సంస్కర్మజా భోగాః" అను శ్లోకముచే తెప్పుచుండెను.

ఈలోకమునందు కాని, పరలోకమునందు కాని, విషయేంద్రియసంబంధమువలన జనించెడి తుదగిసుఖ లేకానుభవములెన్ని కలవో అవన్నియు రాగద్వేషాదిదోషవ్యాప్తములగుటచే బ్రహ్మలోకవర్యంతము దుఃఖ

శాంకరభాష్యమ్—

వివర్తయేత్ । కేవలం దుఃఖయోనయ ఆద్యంతవంతశ్చాఽఽది ర్విషయేంది)యసంయోగో భోగానా మస్తశ్చ తద్వియోగ ఏవాత ఆద్యంతవంతోఽనిత్యా మధ్యక్షణభావిత్వా దిత్యర్థః । కాస్తేయ! స తేషు రమతే బుధో బోగేషు వివేక్యవగతపరమార్థతత్త్వోఽత్యస్త మూఢానా మేవ హి విషయేషు రతిర్ద్విత్యతే యథా పశుప్రభృతినామ్ । ౧౨౨

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

నుండి యింది)యములచు మరల్చువలయును. విషయేంది)య సంబంధమువలన జనించినభోగముల యందు జీవుల కభిరుచి కనపడుటవలన భోగములెల్లు దుఃఖకారణమగును? అని శంకింపజనదు. కేవలముభోగములు దుఃఖకారణములేకాదు. మరేమన విషయేంది)యసంబంధములుకాని, భోగ ములుకాని ఆద్యంతవత్తులు. (ఉత్పత్తివినాశనములుకలవి.) అనగా మధ్యక్షణభావులు. కనుక నే యనిత్యములు. అట్టి ఆధివ్యాధిజరామరణదులతోగూడినట్టియు, సమాగమాదిక్లేశముతోగూడి నట్టి విషయేంది)యసంబంధములవలన జనించెడిభోగములు సుఖలవానుభవరూపములై జనించును. కాన, అట్టిభోగములు దుఃఖహేతువులే యగును. కాన నోయట్లునా! పరమార్థతత్త్వ మును తెలిసికొనిన విద్వాంసు డాభోగములయం దాసక్తికలవాడుకాదు పశువు మొదలగు తిర్యగ్జంతువులకు విషయములయం దాసక్తియున్నటుల మూఢులకే విషయములయం దాసక్తి గన్పట్టుచున్నది. ౧౨౩

హేతువులే యగును. ఈవిషయమే విష్ణుపురాణమునందు “యావంతః పురుతే జంతు స్సంబంధాన్మృతాః పి'యాన్. తావంతోఽన్య నిఖ్యంతై హ్యౌరయే శోకశంకహః” (జీవుడు మనస్సునక్లిష్టమగు యెన్నిసంబంధము లను సమకూర్చుకొనునో అన్నిదుఃఖశంకువులు హృదయమునందు నాటబడుచున్నవి.) అని జెప్పబడెను. భోగములిట్టివైనను స్థిరములు కానేరవు. మరేమనిన ఆద్యస్తవత్తులు (అదియనగ విషయేంది)యసంయో గము, అన మనగతద్వియోగము యీరెండుకలవి) పూర్వావరములయందు లేమి జేసి మధ్యయందు స్వస్థ మువలె యావిర్భూతములు, తుణికములు, మిథ్యాభూతములు. యీ విషయమే గౌడపాదాచార్యులవారిచే “అదా వస్తేచ యన్మాన్తి వర్తమానేఽపి తత్తథా” అను కారికచే స్పష్టపరపబడెను. కాన నిట్టిభోగముల యందు వివేకి భోగములు ప్రతికూలవేదనీయము లగుటచే పీఠిని పొందడు. ఈ విషయమునే వతంజలి పరిణామతావసంస్కారదుఃఖైర్గుణవృత్తివిరోధాద్దుఃఖమేవ సర్వం వివేకినః” (విద్వాంసుడు నేత్రేంది)య గోశనదృశుడు. కనుకనే నేత్రేంది)యగోళమున సాలిపురుగుచే నిర్మించబడిన తంతువు తాకినను సహించ లేడు. అట్లే వివేకి నిఖలభోగసాధనములు కాత్రయమునందు క్లేశానువిద్వమగుటచే విషసంవృక్తార్నభోజన మువలె దుఃఖరూపమే యగును. అనేవిధములగు దుఃఖములను సహించు యజ్ఞానికి సాలతంతువు యితరా వయవములయందు లౌకిక దుఃఖప్రదము కానట్లు దుఃఖప్రదములు కానేరవు.) అని స్పష్టపరచెను.

అందు విషయనుఖము భూతభవిష్యద్వర్తమానకాలములయందున్న దుఃఖానువిద్వమగుటంజేసి యో పాధిక దుఃఖమనఁబడునని “పరిణామతావసంస్కారదుఃఖైః” అను పరముచే జెప్పబడుచున్నది. “గుణవృత్తి విరోధాచ్చ” అను సూత్రశేషముచే విషయనుఖము స్వరూపముచేగూడ దుఃఖరూపమే యని చెప్పబడెను. ఈసూక్తిమున “పరిణామశ్చ, తావశ్చ, సంస్కారశ్చ ‘పరిణామతావసంస్కారాః, త ఏవ దుఃఖా ని-పరిణామతావసంస్కారదుఃఖాని’ అనివిగ్రహము. ఈవిగ్రహమురకర్త మేమనిన పరిణామము, తావము

సంస్కారము లనెడి దుఃఖములు సూత్రస్థమగు “దుఃఖైః” అను తృతీయాంశక్రికి వైశిష్ట్య మర్థము. అనగా పరిణామతాపసంస్కారములనెడి దుఃఖముతోగూడిన సర్వము దుఃఖరూపమే యని విషయసుఖము నకు యోపాధికదుఃఖరూపత్వము చెప్పబడెను. ‘గుణవృత్తివిరోధాచ్చ’ అను సూత్రోపదముచే విషయ ముఖము స్వరూపము చే కూడ దుఃఖరూపమే యని చెప్పబడెను అది యెట్లున? సర్వసుఖానుభవములురాగముతోగూడినవి. అట్టి సుఖానుభవములయందు రిక్తుడే యగును. అట్టి సుఖానుభవములచే సుఖవంతుడును యగును. కాని రాగము మొట్టమొదట జనించినదై విషయ (గంధాది) పొందిచే సుఖరూపమున బరిణమించి పోతిత్వము వృద్ధిని బొంది స్వ(రాగ) విషయముయొక్క యపాప్తిచే దుఃఖముపొందిచి దుఃఖరూపమే యగును. పరితృప్తివలన నిందియములకు భోగములయం దుపశాంతియే సుఖము. ఇందియ తోలత్వముచే భోగములయం దుపశాంతి లేకపోవుటయే దుఃఖము. భోగాభ్యాసముచే ఇందియములకు తృప్తి లేకపోవుట సంభవించదు. భోగాభ్యాసము వనునరించి రాగములు, కాళల్యములు, స్మృతి యిందియములకు వృద్ధినిొందను. ఈవిషయమే “న జాతు కామః కామానా ముపభోగేన శామ్యతి” పరీక్షందన వనితాః భోగము లనుభవించుటచే కామడు శాంతించడు అని చెప్పబడెను. కాన దుఃఖస్వరూపరాగపరిణామరూపమగుటంజేసి కార్యకారణముల కభేదమగుటంజేసి విషయసుఖమున్న దుఃఖస్వరూపమే. అందుచే విషయ సుఖమున్న పరిణామదుఃఖమే. అట్లే సుఖానుభవకాలమున దానికి విరుద్ధమగు దుఃఖసాధనములను ద్వేషించును. భూతములను హింసించనిదే యుపభోగము సంభవించదని భూతములను హింసించును. దుఃఖసాధనము లన్నియు నాకు న భవించకుండు గాక యనెడి సంకల్పిశేషమే ద్వేషము. దుఃఖసాధనములన్నిటిని పరిహరించుకొనుట కెవడను నవర్థుడు కాదు. కాన సుఖానుభవకాలమునందుకూడ సుఖానుభవమునకు విరోధి యగ దానిగూర్చి ద్వేషము సర్వదా ఉండుటచే తాపదుఃఖము అవశ్యంభావి. తాపమనగ ద్వేషమే. ఇట్టిదుఃఖసాధనములను పరిహరించుట కకర్తుడై మోహమును చెందును. దీనికే మోహ దుఃఖమనిపేరు. ఈవిషయమే యోగభాష్యకారులచే “సర్వస్య ద్వేషానుద్వేషశ్చేతనాచేతనసాధనాధీనస్తాపానుభవః” (చేతనాచేతనాధీనమగు తాపానుభవము సర్వములకు ద్వేషానుద్వేషమని) చెప్పబడెను. అందు ద్వేషమువలన గలిగెడి కర్మాశయ మొకటి. అట్టి కర్మాశయము సుఖసాధనములను పొందించుచు శరీరము చేతను, వాక్కుచేతను, మనస్సుచేతను చలించును. అట్టి చలనమువలన పరుని యనుగ్రహించును. మరియు పరుని హింసించును అట్టి పరానుగ్రహపీడలచే ధర్మాధర్మములను వృద్ధినిొందించును. అట్టి కర్మాశయము లోభమువలన, మోహమువలనను సంభవించును. కాన నిదియే తాపదుఃఖత యని యనుపించుకొనును.

ఇప్పుడు గలిగెడి సుఖానుభవము తాను నశించుకాలమున సుఖసంస్కారమును కలుగజేయును. అట్టి సంస్కారమువలన సుఖస్మరణ సంభవించును. దానివలన రాగము, రాగమువలన మనఃకాయవాక్చేష్టలు, వాటివలన వృణ్యపాపకర్మాశయములు, వాటివలన జన్మాదులు సంభవించును. దీనినే సంస్కారదుఃఖతయని యందురు. ఇట్లే తాపమోహములకుగూడ సంస్కారములు వ్యాఖ్యానించుకొనవలెను. ఇట్లు కాలత్రయము నందు దుఃఖానుద్వేష వగుటచే విషయసుఖము దుఃఖస్వరూపమే యని చెప్పి విషయసుఖము స్వరూపము చేయుకూడ దుఃఖస్వరూపమే యని “గుణవృత్తివిరోధాచ్చ” అను సూత్రోపదముచే చెప్పబడుచున్నది. సత్త్వ రజస్తమస్సులు గుణము లనబడును. అవి సుఖదుఃఖమోహోత్పత్తికములు, పరస్పరవిరుద్ధ స్వభావములు కలవైనను తైలము, కర్పూరము, అన్నము, దీపమునకు హేతువగునటుల పురషభోగప్రయోగములగుటచే తిగుతాత్మకమగు నేకకార్యము వారంభించును. ఆ మూటిలో నొకదానికి ప్రాధాన్యము, మిగిలిన రెండింటి కప్రాధాన్యము (గుణభావము) సంభవించుటచే ప్రాధాన్యగుణమునుబట్టి సాత్త్వికము, రాజసము, తామసము అని కార్యము తిగుతాత్మకమైనను ఒక్కొక్కగుణముచే వ్యవహరించబడును. అందు సుఖోపభోగరూపమైన వ్యక్తియము (అమభవము) ఉద్భూతసత్త్వకార్యమైనను అనదృశ్యతరజస్తమఃకార్య మగుటంజేసి.

గీ: శక్తోతీ హైవ య స్సోధుం పాశ్చరీరవిమోక్షణాత్ ।

కామకోరోద్ధవం వేగం స యుక్త స్స సుఖీ నరః ।

|| ౨౩ ||

పదవిభాగము:— శక్తోతి- ఇహ- ఏవ- యః- సోధుం- పాశ్చ- శరీరవిమోక్షణాత్- కామ-
కోరోద్ధవం- వేగం- సః- యుక్తః- సః- సుఖీ- నరః ।

|| ౨౩ ||

ప్రతిపదార్థము:—యః = ఎవడు; కామకోరోద్ధవం = కామకోరిధములవలన జనించెడి; వేగం =
వేగమును; శరీరవిమోక్షణాత్ = మరణముకంటె; పాశ్చ = పూర్వమునందే; సోధుం = చూపించుటకు;
ఇహైవ = బ్రతికియుండగనే; శక్తోతి = నమర్చుకగున్నాడో; సః = ఆ; నరః = మనుష్యుడు; యుక్తః
= యోగియై; సుఖీ = సుఖవంతుడై; భవతి = (ఈవదమధ్యాహార్యము) అగుచున్నాడు.

|| ౨౩ ||

తిగ్రిణాత్మక మే యగును. అందుచే మఖానుభవము ఉద్భూతసత్త్వకార్య మగుటచే సుఖాత్మకమగునటుల
యనుద్భూతరజస్తమకార్యమగుటచే దుఃఖాత్మకము, విపాదాత్మకము నగును. అందుచే జ్ఞానికి సర్వము
దుఃఖస్వరూపమే. ఇట్టి జ్ఞానము (ప్రకృత్యయము) “చలించ గుణ్యతం” (క్షిప్రచలించుచు చెప్పు
బడుటచే) స్థిరము కాదు.

ఒక ప్రకృత్యయమే ఏకకులమునందు పరస్పరవిరుద్ధములగు సుఖదుఃఖమోహోత్పత్త్యములను యెటుల
బోందునని శంకింపఁజనదు. లబ్ధివృత్తికములగు ధర్మ, జ్ఞాన, వైరాగ్యైశ్వర్యములు, లబ్ధివృత్తికములగు
యదర్మజ్ఞానావైరాగ్యానైశ్వర్యములతో విరోధముకలవి కాన “ప్రధానము ప్రధానముతో విరోధించును
కాని, యప్రధానముతో విరోధించదు” అను న్యాయమున గుణత్యయ ముద్భూతమైనపుడే విరుద్ధములగును
కాని ఒకటి యుద్భూతము, మిగిలినరెండును యనుద్భూతములైనపుడు విరోధము లేమిఁజేసి ఒక ప్రకృత్య
యమునకే తిగ్రిణకార్యములగు సుఖదుఃఖమోహోత్పత్త్యములు సంభవించును. ఈ చెప్పటవలన పరిణామ,
తాప, సంస్కార, దుఃఖములకు యేక కాలమున గుణత్యయకార్యమగు రాగద్వేషమోహోత్పత్త్యము జెప్ప
బడెను. సూ॥ “అవిద్యాఽస్మితా రాగద్వేషాభినివేశాః పంచ క్లేశాః, అవిద్యాతేజోముత్తరేషాః ప్రసవస్తతః
విచ్ఛిన్నోదారాణాం, అనిత్యాకుచిదుఃఖానాత్మమ నిత్యకుచిదుఃఖాత్మభ్యాతిరవిద్యా, దృగ్ధర్మకక్లృప్తే
కాత్మతైవాస్మితా, సుఖానుభూయినీ రాగః, దుఃఖానుభూయినీ ద్వేషః, స్వరసవాహీ విదుషోపతథా రూఢో
ఽభినివేశః. తే ప్రతిప్రసవపేయా సూక్ష్మాః, ధ్యానపేయా స్తద్వృత్తయః, క్లేశమూలః కర్మాకయో
ద్భృష్టాదృష్టజన్మవేదనీయః, సతిమూలే తద్విపాకో జాత్యాయుర్భోగాః” అని వతంజలి చెప్పి యుండెను.

క్లేశములు— 1 ప్రసవము, 2 తనువు, (సూక్ష్మము) 3 విచ్ఛిన్నము 4 ఉదారము అనెడి వాల్చి
యవస్థలు కలవి. అది యెట్లని? 1 అవిద్య, 2 అస్మితము, 3 రాగము, 4 ద్వేషము, 5 అభినివేశము, అని
క్లేశములయిదువిధములు. అందవిద్య- ప్రసవ, తను విచ్ఛిన్న, ఉదారములకు తేత్రము. అవిద్యయరగ
నదికాని దానియందది యను బుద్ధి దీనినే వితర్కయమని, మిథ్యాజ్ఞానమనియు ననెదరు. అట్టి యవిద్యా
విశేషమే సంసారకారణము. అందు అనిత్య మగు పృథివియందు (ధృవా పృథివీ) అని నిత్యత్వబుద్ధి (ధృవా
స చంద్రితారకా ద్యో) చంద్రీనతోను, నక్షత్రములతోను గూడియున్న యాకాశము నిత్యమనుబుద్ధి,
దేవతలు మరణము లేనివారు అని యనిత్యులగు దేవతలయందు నిత్యత్వబుద్ధి యవిద్య, మరియు అపరి
త్రము, అతిభీత్యము నగు శరీరమునందు పవిత్రము అనుబుద్ధి. అది యెట్లనిన నూతనమైన చంద్రలేఖవలె
మందరమైన దీకన్యక అమృతావయవనిర్మితమువలె, చంద్రుని భేదించుకొని బయలువెడలినదివలె నున్నది.
మరియు నల్లకలువరేకులవలె వికాలమైన నేత్రములుకలది. హావగర్భితమగు నేత్రములచే జీవలోకము
నూరటించుచున్నదివలె నున్నది. అని. ఇచ్చట దేనికి దేనితో సంబంధమున్నది? దేనికిని దేనితోటియు సంబంధ
ములేదనుట. ఏమనిన “స్థానా ద్భీజా దుపప్లంథా నిష్పంధా నిష్ఠనా దపి । కాయ మాధేయశాచత్యా
త్పండితా హ్యకుచిం విదుః” పండితులు- శరీరమును స్థానమువలన, కారణమగు బీజమువలన, చలింపక

పోవుటవలన) వరణమువలన, చేయదగిన శుద్ధికలదగుటవలనను యవనిత్రో మని దెలిసికొనుచున్నాను. అని వ్యాసమహర్షి జెప్పియుండెను. ఈచెప్పటచే పాపమునందు పుణ్యబుద్ధియు, అనర్థమునం దర్థబుద్ధియు యవి ద్యయే యని గ్రహింపవలెను. దుఃఖమునందు సుఖభ్యాతి “పరిణామతాపసంస్కారదుఃఖైః...దుఃఖమేవ సర్వం వివేకినః” అను పతంజలి మాత్రముచే నిదివరకే జూపబడెను. శరీరమునందు ‘మనుష్యోఽహం’ నేను మనుష్యుడను అనునది యవాత్మయం దాత్మభ్యాతి యనిపించుకొనును. ఈచెప్పటవలన దేలిక యాశయ మేమిని! సర్వక్లేశములకు కారణమగు యవిద్యయే తమస్వని చెప్పనొప్పును. బుద్ధిపురుషులక భేదాభిమానమే యస్మిత మనబడును. సాధనసంపత్తి లేనివానికిపూడ “సర్వం సుఖజాతీయం మే భూయాత్” సర్వసుఖ జాతీయము నాకు సంభవించుగాక ఆను అనురాగమే మహామోహమనబడును. దుఃఖసాధన మున్నను యే దుఃఖము నాకు పొందెనుచుండుగాక యను భగ్నిమ (వివర్యయ) విశేషమే ద్వేషము. అట్టి ద్వేషమే తామిన్రమనబడును. ఆయువు లేకున్నను శరీరేంద్రియాదు లనిత్యమైనను పీటితో వియోగము నాకు లేకుండుగాక అనెడి విద్వాంసులు మొదలు స్త్రీలు బాలురు వర్యంతము స్వాభావికమగు మరణతాగ్ని రూపమగు వివర్యయ (భగ్నిమ) విశేషరూపమైన యభినివేశము అంతతామిన్రము. ఈక్లేశము సుప్తావస్థ, తన్వవస్థ, విచ్ఛేదావస్థ ఉదారావస్థ యనడి నాలుగవస్థలు కలది. అందు అత్తుయొక్క యనుత్పత్తివలన యనభివ్యక్తరూపముచే నవస్థాసము సుప్తావస్థ, అభివ్యక్త మైనదానికి సహకారిలాభము లేమిఁజేసి కార్యా జనకత్వము తన్వవస్థ, జనిత కార్యమునకు బలవంతమగు నొకానొకదానిచే యభిభవము విచ్ఛేదావస్థ అభివ్యక్త మైనదానికిసంపాప్త సహకారినంపత్తివలన నవగ్రతిబంధముగ న్వకార్యకర్తృత్వము ఉదారావస్థ ఇట్టి నాలుగ వస్థలతోగూడిన వివర్యయరూపమగు నాలుగువిధములైన యస్మితాది క్లేశములకుప్రసవభూమి (క్షేత్రము) అవిద్యయే. అందుచే నవిద్య నిఁజెల్పించిన సర్వక్లేశములు నిఁజెల్పించును. అట్టి క్లేశములు ప్రకృతియందు విలీనమగువాటి క్లేశములువలె ప్రసుప్తము అనియు, యోగుల క్లేశములవలె ప్రతిరక్షభావముచే తనూత్సవ ములై శనివులతోయు చెప్పబడను. అట్టి రెండువిధములగు మాత్మములైన క్లేశములు ప్రతివగ్రసవమగు మనోవిరోధరూపమైన నిర్విజనమాధిచే హేయములు. మాత్మవృత్తులు, తత్కార్యములగు స్థూలములు విచ్ఛిన్నములనియు, ఉదారములనియు రెండువిధములు. విచ్ఛేదమును పొందిపొంది ఆయా స్వరూపముచే మద్భవించుటవలన విచ్ఛిన్నము లనబడును. అది యెట్లనిన? అమరాగకాలముక క్రోధమున్నను యట్టి క్రోధము పొందుకొనించనందున విచ్ఛిన్న మనబడును. చైత్రుడొక స్త్రీయం దనురాగము కలవాడైనపు డితఃస్త్రీలయందు విరాగుడు కాడు. మరేమనిన? ఒకస్త్రీయం దనురాగము పొందబడిన వృత్తి కలది. ఇతర స్త్రీలయందు వృత్తి మున్నందు జనించగలదు. కాన నట్టి రాగము విచ్ఛిన్నమనబడును. ఎపుడు యే రాగములు విషయములయందు పొందబడిన వృత్తులకలవో అపుడారాగములు సర్వాత్మనా పొందుబాటు ములు కాన యవి యుదారములనబడును. ఇట్టి రెండువిధములగు విచ్ఛిన్నోదారరూపములగు రెండు రాగము లకిష్టాలము లగుటవలన శుద్ధసత్త్వముయమగు భగవద్భ్యాసముచే హేయములు. మనోనిరోధముచే హేయములు (తొలిగింపదగినవి) కావు. మనోనిరోధముచే తొలిగింపదగినవి మాత్మములే. ఈచెప్పటవలన దేలిక యాశయమేమిని? సర్వక్లేశములు— పరిణామతాపసంస్కారములయందు ప్రసుప్త. తను, విచ్ఛిన్న రూపమున నెల్లపుడు కలవు. వాటిలో యొకానొకదానికే యుచారత్వము పొందెను. ఇదియే విశేషము. ధర్మాధర్మములనెడి కర్మాశయము క్లేశమూలకమగుట. ఇవి బాధనరూపమగు దుఃఖమును కలగ జేయుచు క్లేశములనబడును. మూలభూతమగు క్లేశమున్నపు డట్టి కర్మాశయవిపాకములగు ఫలభూతమైన జన్మ, ఆయువు, భోగము తప్పక సంభవించును. ఇట్టి కర్మాశయము ఇహలోకపరలోకములయందు తన ఫలము నారంభించునది యగుటచే దృష్టాదృష్ట జన్మలచే తెలిసికొనదగినది. ఇట్లే క్లేశసంతతి ఘటియంతము వలె యెల్లపుడు తిరుగుచుండును కాన “యేహ సంస్పర్శజా భోగా దుఃఖయోనయ ఏవ తే” అని తెన్నగ

చెప్పబడెను. కాన సంస్కర్మవలన జనించెడి భోగములకు పరిణామాదులచేతను, గుణవృత్తివిరోధమువలన దుఃఖయోనీ (కారణ) త్వము, గుణవృత్తము చల మగుటవలన అద్యంతవత్త్వమని యోగిమతానుసార మిట్టి శ్లోకము నమన్వయింపవగును.

వేదాన్నిమతానుసార మన్ననో అవిద్య యనునది యనాదిభావరూపము. అదియే యజ్ఞానమనబడును. అహంకారధర్మాధ్యానమే యస్మిత్త యనఁబడును. రాగద్వేషాభినివేశములు యస్మికావృత్తివిశేషములు. కాన వీటియన్నిటికి నవిద్య మూలమగుటంజేసి యివన్నియు యవిద్యాత్మకములే. మిథ్యాభూతములే, రజ్జుఃస్పృహధ్యానవలె మిథ్యాభూతములైనను దుఃఖయోను (కారణము) లే. స్వప్నమువలె దృష్టిపృష్టిరూపాశ్రయములగుటచే వాద్యంతవత్తులు. ఇట్టివాటియందు అధిష్ఠానసాక్షాత్కారముచే నివృత్తమగు భృగు కల విద్వాంసుడు మృగత్వస్థికాస్వరూపజ్ఞానముకల యుదకార్థి మృగత్వస్థికలయందు పగిలర్పించనట్లు పగిలర్పింపడు. సంసారమునందు ముఖలేశమైన లేదని తెలిసికొని సంసారమునుండి సర్వేంద్రియములను విద్వాంసుడు మరలించునని యర్థము.

శంకరానందీయము:— బ్రహ్మచేత్తకు బ్రాహ్మసుఖము కలదు. ఒకానొకకాలమందు బాహ్య సుఖముకూడ సంభవించుగాక, కాన “బాహ్యస్పర్శే స్వపసక్తాత్మా” విషయములయందు దనకత్తమగు నట్టియంతకరణము కలవాడై యుండవలె నని చెప్పట యనంగతమను శంకను తొలగించుటకు విషయసుఖమాద్యంతవత్తగుట చేతను, తుచ్ఛమగుటచేతను తత్త్వజ్ఞాని దానియందు పగిలించదని “యే హి” అని జెప్పుచుండెను. విషయేంద్రియసంవర్కజన్య విషయసుఖములు ఉత్పత్తివినాశములు కలవి. కనుకనే ఊణికములు. ఇట విషయసుఖములు జన్యములు కనుకనే యనిత్యములని సిద్ధించుచుండ తిరిగి “అద్యంతవత్తులు” అని చెప్పట నిరర్థకము కాదా యని శంకింపజనదు. తార్కికమతమున ప్రధ్వంసాభావము జన్యమైన నిత్యము మీమాంసకమతమున చాతుర్థ్యాస్థయాగజన్యమైన సుకృతము నిత్యము. అట్లే విషయేంద్రియజన్య సుఖముకూడ నిత్యమేల కాదను శంకను తొలగించుటకు వైషయికసుఖ మాద్యంతవత్తు అని చెప్పబడెను. విషయేంద్రియసంయోగమునకు పూర్వమునందును విషయేంద్రియసంయోగనాశానంతరమునందును అవి లేనందున భోగరూపములగు సుఖములు దుఃఖపేతువులే. కాన విషయసుఖము పాపేక్షము, ఊణికము, అల్పము, దుఃఖము నిచ్చునది అని తెలిసికొని విద్వాంసుడు బాహ్యసుఖములయందు పీరిని పొందడు. భుక్తిదశయందు కూడ స్వయముగ తన దృష్టిచే బ్రహ్మసందామృతమునే పానము చేయును. బాహ్య సుఖము నెంతమాత్రము స్మరింపడు.

॥౨౨॥

శ్రీధరీయము:— మోక్షదశయందు యిష్టమైనవిషయభోగములుకూడ నివర్తించిన మోక్షముపురుషార్థ మెట్లగును? అను శంకను “యేహి” అనుశ్లోకముచే తొలగించుచుండెను.

విషయములవలన కలిగెడి సుఖములు తత్కాలమునందుకూడ స్పృహసూయాదులచే వ్యాప్తమగుటంజేసి దుఃఖకారణములే యగుచున్నవి. మరియు అద్యంతవత్తులు. అందుచే వాటియందు వివేకముకలవాడు. కీడించడు.

॥౨౩॥

సదానందీయము:— బాహ్యరుచిత్యాగ ముండినకాని యాత్మసుఖానుభవము పొందించదు. ఆత్మ సుఖానుభవ ముండినకాని బాహ్యరుచిత్యాగము సంభవించదు. ఈ విషయమును విచారించిన వెరికికుదిరిన కాని పెండ్లికానేరదు పెండ్లియయిన కాని వెరికికుదరదను నట్లన్యోన్యాశ్రయదోషము పొందించునని శంకింపఁజనదు, బాహ్యరుచిత్యాగమునందు దోషజ్ఞానము కారణము. ఇహలోకమున, పరలోకమున సంభవించెడి సుఖాంశానుభవరూపములగు భోగములు రాగద్వేషాదిదోషవిద్యములగుటంజేసి దుఃఖపేతువులు. విషయేంద్రియ సంయోగమువలన జనించుటచే అది కలవి. విషయేంద్రియవియోగమువలన అంతవత్తులు. స్వప్నమువలె మధ్యకాలమున పొగ్గద రూపములు, మృషాత్మకములు. “అదావస్తే చ యన్నాస్తి వర్త

శాంకరభాష్యమ్:—

అయం చ శ్రేయోమార్గప్రతిపత్తి కష్టతమో దోష స్సర్వానర్థప్రాప్తిపేతు ధ్వని వార్య శ్రేష్ఠి తత్పరిహారే యత్నాధిక్యం కర్తవ్య మిత్యాహ భగవాన్-శక్నో త్యుత్సహత ఇహైవ జీవన్మేవ య స్సౌఖ్యం ప్రసహితం ప్రా క్షూర్వం శరీరవిమోక్షణా దామరణాత్ । మరణానీమాకరణం జీవతోఽవశ్యంభావీ హి కామకోరోద్భవో వేగోఽనంతనిమిత్తవా నిహ స ఇతి । యావన్మరణం తావ న్న విసంభవీయ ఇత్యర్థః । కామ ఇన్ద్రియగోచరప్రాప్త ఇష్టే

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

ఏకామకోధములవలన జనించుడి వేగముచే తల్లినికూడ పరిభవించునో, తండ్రిని కూడ సంహరించునో అట్టి యీకామకోరోద్భవమగువేగము మోక్షమార్గమునకు ప్రతిపత్తి, (శత్రువు) సర్వానర్థ ప్రాప్తికి పేతువు. కనుకనే కష్టతమమగు దోషమనంబడును. నివారించుటకుకూడ శక్యమైనదికాదు. అందుచే నట్టి కామకోరోద్భవవేగమును పరిహరించుట కధిక యత్నము చేయదగినదని శ్రీకృష్ణపరమాత్మ యీశ్లోకమునందు చెప్పచుండెను.

మరణముకంటె ప్రాక్కాలమునందే ఎవఁడు బ్రతికియుండగనే కామకోరోద్భవమగు వేగమును సహించుటకు సమర్థుడగుచున్నాడో, ఇట్ల మరణమును హద్దుగచేయుట యెందులకనినః కామక్రోరోద్భవమగు వేగము పుట్టుట కనేకకారణములు కలవు. కాననట్టి వేగము జీవించి యున్నవాని కవశ్యము సంభవించును. అందుచే మరణమునకు ప్రాక్కాలమునందే యెవ డా

మానేఁపి తత్తథా” (అదియందు అంతమునందు యేది లేదో వర్తమానకాలమునందుకూడ యది లేనిదే) అను న్యాయమున మిథ్యాక్షణికానందకారులు. కాన నట్టి సుఖములయందు విద్వాంసుడు పీఠిని పొందడు. భోగములు రజ్జునర్పమువలె యధ్యస్తములు, స్వప్నమువలె దృష్టిసృష్టిరూపములగుటచేసే మిథ్యాభిమాకారములు, అవిద్యామూలకములు. జడములు. అధిష్ఠానసాక్షాత్కారముచే నష్టమయిన యవిద్యాభిమాకల విద్వాంసుడు-మరుమరీచికల యాధార్థ్యము తెలిసినవాడు ఊషరవారియందు బ్రవర్తించనట్లు వైషయికసుఖములయందు రతిని పొందడు. మరేమిచేయు ననెదవా ? బాహ్యసుఖములయందు పై నచెప్పిన విధమున దోషజ్ఞానముకలవాడె సంసారమునందు సుఖలేశమైనలేదని బాహ్యభోగములయందు రుచిని వదలి యాత్మసుఖానుభవము కలవాడగును. ||౨౨||

పరమార్థప్రసా:— “లోక ఏష విషయానురంజనం దుఃఖగర్భమపి మన్యతే సుఖమ్ । ఆమిషం బడి శగర్భ మవ్యహో ! మోహతో గృహితి యద్వ దండజః” గాలము గర్భమునందుగల మాంసఖండమును మోహమువలన మత్స్యము మింగినటుల దుఃఖము గర్భమునందుగల విషయానురంజనమును సుఖరూపముగ నీలోకము తలచుచున్నది. అట్టి భోగములను దుఃఖకారణముగ, లేక దుఃఖము కారణముగాకలవాటిని గనో, అద్యంతవత్తులుగను తెలిసికొని విషసంస్పృక్తాన్నమునువలె విద్వాంసుడు పరిత్యజించును. ||౨౩||

—: గీవ అధ్యాయము — ౨౩ వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు :—

మధుసూదనసరస్వతీమము:— సర్వానర్థప్రాప్తికి పేతువు, శ్రేయోమార్గప్రతిబంధకము నగు దోషము వారించుటకు శక్యము కానిది. అట్టి దోషమును ముముక్షువు గొప్ప ప్రయత్నముచే నివారించవలయునని “శక్నోతి” అను శ్లోకముచే ప్రయత్నాధిక్యమును బోధించుచుండెను.

శాంకరభాష్యమ్:—

విషయే శ్రూయమాణే స్మర్యమాణే వాఽనుమితే సుఖహేతౌ యా గర్భి స్తృష్టా స కామః, కోధ త్పాత్మనః ప్రతికూలేషు దుఃఖహేతుషు దృశ్యమాణేషు, శ్రూయమాణేషు, స్మర్యమాణేషు వా యో ద్వేష స్స కోధస్తే కామకోధా పుద్భవో యస్య వేగస్య స కామక్రోధోద్భవో వేగః, రోమాఞ్చనహృష్టనేత్రవదనాదిలింగోఽంతఃకరణప్రత్యోభయాపః కామోద్భవో

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

వేగమును సహించునో అని మరణమును హద్దుగ చేప్పవలసిన యవసరము కలిగినది. అనగా మరణపర్యంతము కామకోరోద్భవముగు వేగము నమ్మదగినది కాదని యర్థము.

కామమనగ నిందియగోచరమై పాప్తమైన యిష్టవిషయము శ్రూయమాణమైనను, స్మరింపఁబడినను, అనుభూతమైనను, అట్టి సుఖహేతువునం దేర్పల్లకలదో అది కామమనఁబడును. కోధమనగ తనకు ప్రతికూలముగు దుఃఖహేతువులు చూడఁబడుచుండినను, శ్రూయమాణములైనను స్మరింపఁబడుచుండినను అట్టి దుఃఖహేతువులయందు యే ద్వేషము కలదో అదియే కోధమనఁబడును. అట్టి కామకోధములే కారణముగా కలది వేగము. (అనగా అట్టి కామకోధముల వలన వేగము జనించుననుట) అందు కామోద్భవముగు వేగమెట్టిదననః రోమాంచము (గరి పొడుపు) ప్రహృష్టమగు నేత్రవదనాదులే చిహ్నముగాకల యంతఃకరణ ప్రత్యోభము కామోద్భవవేగమనఁబడును. అనగా కామమువలన సంతఃకరణమునకు త్తోభ సంభవించును. అది యే వేగమనఁబడును. అట్టి వేగము పాప్తించినపుడు గరిపొడుపు, నేత్రములు, ముఖము

అత్మ కమకూలమైన సుఖహేతువులు దృశ్యమానములైనను శ్రూయమాణములైనను, స్మర్యమాణములైనను, తదగతగుణానుసంధానాభ్యాసముచే రతిరూపము, గర్వమునగు అభిలాషరూపమైన తృప్తి లోభము కామమనఁబడును. కామశబ్దము స్త్రీపురుషుల వరస్పరవ్యతికరాభిలాషయం దత్యంతరూఢము. ఈ యభిప్రాయముచేతనే “కామః క్రోధస్తథా లోభః” అనుస్థలమున ధనతృప్తి లోభమనియు, స్త్రీపురుష వ్యతికరతృప్తి కామమనియు కామలోభములు వేరుగ జెప్పబడెను. ఇచట తృప్తిసామాన్యాభిప్రాయముచే కామశబ్దమే ప్రయోగింపబడెను. లోభము వేరుగ జెప్పబడలేదు. ఇట్లే తనకు ప్రతికూలముగు దుఃఖహేతువులు దృశ్యమానములైనను, శ్రూయమాణములైనను, స్మర్యమాణములైనను వాటి రోపానుసంధానాభ్యాసముచే ప్రజ్వలనాత్మకమగు ద్వేషరూపమైన యేమన్యపుకలుగునో అదియే కోరోధము. అట్టి కామకోధముల యుత్కటావస్థ లోకవేదవిరోధప్రతిసంధాన ప్రతిబంధకమగుటచే లోకవేదవిరుద్ధప్రవృత్తున్ముఖ త్యరూపమై నదీవేసామ్యముచే వేగమని చెప్పబడుచున్నది. ఎట్లు నదీవేగము వర్షకాలములయం దతివృద్ధిల మగుటచే లోకవేదవిరోధప్రతిసంధానముచేయుచు అనగా ప్రబలముగ ప్రవహించుచున్న నదియందు దిగిన మునిగిపోవుదురు. అను జ్ఞానముకలవాడైనను, “వర్షాను న నదీం ప్రవిశేత్” వర్షకాలమున నదినిప్రవేశించరాదు. అను వేదవాక్యమును స్మరించుచున్నవాడైనను, మన గతికిపుడు విరద్ధమైన గతికలది నదియని విరోధమును స్మరించువాడైనను నదిని ప్రవేశించుట కిచ్ఛగించనివాడైనను, నదిని ప్రవేశించినవానిని నదీ వేగము సుడిలోపారవై చి ముంచివేయును. మఱియు అడుగు శాగమునకు లాగుకొనిపోవును.) అట్లే కామకోధములవేగముకూడ వర్షాకాలస్థానియమగు శబ్దప్రకృరూపరసగంధరూప మగు విషయముల యభిధ్యానాభ్యాసముచే నతిప్రబలమైన లోకవేదవిరోధప్రతిసంధానముచే (అనగా కామకోధములు కలవాడు చెడి పోవును. అను లోకజ్ఞానము కలవాడైనను. కామకోధవశుడు కాకూడదను వేద

శాంకరభాష్యమ్—

వేగః, గాత్రప్రకంపప్రస్వేదసంకష్టాప్తపుటరక్తనేత్రాదిలింగః కోరోద్భవో వేగస్తం కామ కోరోద్భవం వేగం య ఉత్పన్నతే ప్రసూతే సోధుం ప్రసహితుం స యక్తో యోగీ సుఖ చేహ లోకే నరః |

1.౨31

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

మొదలగు నవయవములు ప్రహృష్టమైయుండుట సంభవించును. ఇట్టిప్రహృష్టనేత్రాదుల చేతను, గరిపొడుపుచేతను కామోద్భవముగు నంతఃకరణప్రత్యోభరూపవేగ మూహింపనగును.) కోరోద్భవవేగమననేమి? అదియు నంతఃకరణ ప్రత్యోభరూపమే. అట్టి వేగము పొంది నపుడు శరీరము కంపించుట, శరీరమున బ్రకృష్టముగ చెమటపట్టుట, పెదిమలను కొరకుట, నేత్రములు యెర్రినగుట మొదలగునవి సంభవించును. ఇట్టిచిహ్నములు కల యంతఃకరణ ప్రత్యోభము కోరోద్భవవేగ మనబడును. అట్టికామోద్భవ వేగమును, కోరోద్భవవేగము నెవడు మరణమునకు పూర్వమునందే జీవించియుండగనే సహించుటకు సమర్థుడగునో వాడీ లోకమునందే యోగియు సుఖవంతుడును అగును.

1.౨31

జ్ఞానము కలవాడైనను కామకోధములు పరాధకోటియందు ప్రవిష్టములు. అనివిరోధజ్ఞానముకలవాడైనను అట్టి జ్ఞానముచే కామకోధముల నిచ్చగించని వానినిగూడ విషయములనెడి గోతులయందు పాపవైచి నెసార నముద్రమున ముంచివేయును. మరియు మహానరకమును పొందించును అని సూచించుటకు “వేగం” అనుపదము పోయోగించబడెను. ఈవిషయము “అథ కేన ప్రయక్తోఽయం పాపం చరతి పూ రుషః” అనుచోట వివరింపబడెను.

స్త్రాబస్వేదాద్యనేకశావాన్యవికారములచే నూహింపదగినట్టియు, అంతః కరణప్రత్యో భరూపము నగు నిట్టి కామకోధోద్భవముగు వేగమును “అశరీరవిమోక్షణాత్” శరీరవిమోక్షణవర్జనము అనేక నిమిత్తములవలన యెల్లప్పుడు సంభావ్యమాన పగుటచే లోపల జనించినంతమాత్రముననే యీలోక మున బహిరిందిర్య వ్యాపారమును జనింపజేయును. అదియే గర్తవతనము. అట్టి గర్తవతనమునకు ముందుగనే ధీరుడగు యేయతి తిమింగిలము నదీవేగము పెదుర్కొనునట్లు విషయములయందు దోషదర్శన ముయొక్క యభ్యాసముచే జనించిన వశీకరణమును పెరుగల వైరాగ్యముచే “సోధుం” దానికనురూపముగు కార్యముల యనఁపాదనచే కామకోధోద్భవ వేగమును నిరర్థకము చేయుటకు సమర్థుడగునో అట్టివాడే యోగి; వాడే సుఖి; వాడే పురుషార్థసంపాదనములవలన “పుమాన్” అని అనిపించుకొనును. ఇతడు అవార నిద్రాభయమైధునాది పశుధర్మవ్రాత్రీ రతుడగుటచే మనుష్యాకారముగు పశువే యనబడును.

“పాక్యశరీరః మోక్షణాత్” అనువాక్యము మరియుక తీరునగూడ వ్యాఖ్యానింపదగును. మరణిం చినపిమ్మట దుఃఖించుచున్న శ్రీలచే యాలింగన చేసుకొనబడుచున్నను, పుత్రాదులచే తగులబెట్టబడుచున్న ను, పాపిణకూన్ముడగుటవలన కామకోధోద్భవ వేగము వెట్లు సహించునో అట్లేమరణమునకు పూర్వమునం దున్న జీవించియుండగనే యే యతి కామకోధోద్భవవేగమును సహించునో యాయతియే “యుక్తః” యోగి యనబడును. వాడే సుఖయు నగును.

1.౨౩1

శంకరానందీయము:— నిఖలప్రపంచమును బ్రహ్మస్వరూపముగ దెలిసికొనునట్టియు, బ్రహ్మ నిష్ఠచే జాతన చేయబడిన నిఖలపాపపుణ్యసంస్కారములు కలిగిన యాత్మారాము డగు పిద్దునకు సుఖేచ్ఛ, విషయములయందు ప్రవృత్తి లేకుండగాక, అభ్యాసము జేయు ముముక్షువునకు యిష్టమైన దానియందు కామము, దానివలన ప్రవృత్తి అనిష్టమునందు ద్వేషము, దానివలన నిష్పత్తియు సంభవించుగాక యని యా శంకింపజనదు. అట్టిమ ముక్షువుగూడ ప్రయత్నపూర్వకముగ కామకోధములను పరిహరింపవలయును.

గీ! యోఽన్తస్సుఖోఽన్తరారామస్తథాఽన్తర్జ్యోతిరేవ యః ।

స యోగీ బ్రహ్మవిర్యాణం బ్రహ్మభూతోఽధిగచ్ఛతి ।

||౨౪||

పదవిభాగము:— యః- అన్తస్సుఖః-అన్తరారామః-తథా-అంతర్జ్యోతిః- ఏవ- యః- సః- యోగీ- బ్రహ్మవిర్యాణం- బ్రహ్మభూతః-అధిగచ్ఛతి ।

వృత్తిపదార్థము:— యః = ఏపురుషుడు; అన్తస్సుఖః = ఆత్మయందేసుఖముకలవాడో; అన్తరారామః = ఆత్మయందే కీర్తిడకలవాడో; యః-ఎవడు; తథా = అట్లే; అన్తర్జ్యోతిరేవ = ఆత్మయే వృత్తాకముకలవాడో; సః = అట్టి; యోగీ = యోగి; బ్రహ్మవిర్యాణం = బ్రహ్మమునందు నిర్బృతినిఅనగా మోక్షమును; బ్రహ్మభూతః = బ్రహ్మస్వరూపుడై; అధిగచ్ఛతి = పొందుచున్నాడు. ||౨౪||

ఎందువలనని? కామకోధమల జయించుటచే శమము మొదలగువి పొందించును. వానివలన వినిదిష్ట, దానివలన శ్రవణము, మననము, నిదిధ్యానము వీటివలన జ్ఞానవిష్టాగరిష్టత, దానిచే మోక్షము తత్పుణము సిద్ధించును. మరియొకతీరున సిద్ధించదను యాశముచే “శక్నోతి” అను శ్లోకముచే జెప్పుచుండెను.

భోగ్యపదార్థము స్పృశమైనను, కృశమైనను, దృష్టమైనను, పొందించినను తొందరతో కూడిన భోగేచ్ఛ కామ మనిపించుకొనును. అపీయమగునపుడు స్పృశమైనను కృశమైనను దృష్టమైనను మనస్సును తోభపెట్టెడి ద్వేషపరిపాకము కోధమనిపించుకొనును. ఈద్వేషము సదాచారసంపన్నుని భగిష్టుని గను, వృద్ధుని నిందునిగను, తాపములేనివానిని తాపముగలవానిగను జేయును. మరియు తన యాశ్రయమును యగ్నివలె దహింపజేయును. గురువును హింసింపజేయును. అట్టి కామకోధములచే జనించిన యుదేగమును యీదేహముండగనే అనగా యావనకాలముం దే ముముక్షువు తీరగ్రమోక్షేచ్ఛచే జనించిన తితిక్షచే సహించుటకు సమర్థుడగునో అట్టివాడు కామకోధములను జయించి కాంతుడు, దాంతుడు నగుటకు తగినవాడు. అట్టి మోక్షార్థి, శ్రవణాదులచే జ్ఞానమును సంపాదించి బ్రహ్మనందము కలవాడగుటకు సమర్థుడగును. ఈశ్లోకాభిప్రాయమేమనిన, “దుర్లభో మామహి దేహో బ్రాహ్మో దేహస్సు దుర్లభః॥ బ్రాహ్మణదేహం సమాపాద్య యేన ముక్త్యై నయత్యజే, సుమేరో రగ్రామాపాద్య స్యదేహంపాతయత్యధః, తమేవ పతితం విద్యు ర్జాతిభగ్నిష్ట మహర్షయః” మనుష్యదేహ ము దుర్లభము. అందునను బ్రాహ్మణదేహ మతిదుర్లభము. అట్టి బ్రాహ్మణదేహమును పొందియు నెవడు ముక్తికొలకు వ్రయత్నించడో అట్టివాడు సుమేరువు యగ్రము నధిష్ఠించి యచట నిలువకాలక తనదేహమును క్రిందుకు పడవై చిరవాడె యగును. అట్టివానిని మహర్షులు జాతిభగ్నిష్టుడని తెలిసికొ నద రను న్యాయమున మోక్షసంపాదనకు యోగ్యమగు బ్రాహ్మణదేహమును పొందియు కామకోధ పరవశుడై పతితుడగుచో తిరిగిముట్టిబ్రాహ్మణదేహము పొందించుట దుర్లభము. కాన ముముక్షువు వివేకవైరాగ్యములచే పూర్వసమస్థునందే కామకోధాది శత్రువులను జయించి వ్రయత్నపూర్వకముగ నీ దేహమండగనే మోక్షము సంపాదించదగినది.

లేక యే ముముక్షువు మోక్షేచ్ఛచే గార్హస్థ్యమును విడవక గార్హస్థ్యమునందే (సంన్యాసమునకు పూర్వమునందే) వివేకవైరాగ్యములచే కామకోధములవలన జనించెడి వేగమును సంహించునోయట్టి ముముక్షువు శ్రవణమననములచే జ్ఞానమును సంపాదించి బ్రహ్మయోగయుక్తుడై, బ్రహ్మనందము కలవాడగుటకు తగినవాడగును. కామకోధములను జయింపనివాడు నవ్యసించినను శ్రవణాదులచే జ్ఞానమును, తత్పులమగు బ్రహ్మజ్ఞానమును, మోక్షసుఖమును పొందుటకు సమర్థుడు కాడు. ||౨౫||

శ్రీధరీయము:— కాన మోక్షమే పరమపురుషార్థము. అట్టి మోక్షమునకు కామకోధముల వేగము విరోధి. అందువలన కామకోధవేగములను సహించుటకు సమర్థుడే మోక్షమునుపొందునని “శక్నోతి” అను శ్లోకముచే జెప్పుచుండెను. కామకోధములవలన జనించెడి మనోనేత్రాదితోభరూపమగు వేగమును ‘ఇహైవ’ అట్టి వేగోద్భవనముకాలమునందే యేమనుష్యుడు సహించునో అంతియేకాదు. “శరీరవిమోక్షణాత్పాక్” దేహతనవర్జ్యంతము సంహించునో యట్టివాడే సమాహితుడు. సుఖము యగును. ఇతరుడు కానేరడు. ||౨౬||

శాంకరభాష్యము—

కథంభూతశ్చ బ్రహ్మణి స్థితౌ బ్రహ్మ పాప్నోతీత్యాహ- యోస్తస్సుబోధంతరాత్మని మఖం యస్య సోఽస్తస్సుఖస్తథాఽస్తతే వాత్మ న్యారామ ఆకీడా యస్య సోఽస్తరా రామ స్తథైవాస్తరాత్మైవ జ్యోతిః ప్రకాశో యస్య సోఽస్తర్జ్యోతిరేవ । య ఈదృశ స్స యోగీ బ్రహ్మనిర్వాణం బ్రహ్మణి నిర్వృతిం మోక్ష మిహ జీవన్మేవ బ్రహ్మభూత స్సన్నధిగచ్ఛతి పాప్నోతి ।

1281

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని—

బహ్మమాత్రానిరతుడైయుండుట జ్ఞానమున కత్యంత మంతరంగము అని యాశ్లోక మునందు చూపుచుండెను. ఎట్టివాడై బ్రహ్మమునందుండి బ్రహ్మమును పొందును? అను నాశంకమీద చెప్పుచుండెను. ఎవడాత్మయందే సుఖముకలవాడో, అనగా బాహ్యవిషయ ప్రయుక్తసుఖము లేనివాడో, స్త్రీలు మొదలగు విషయప్రయుక్త కీడానిరపేక్షుడై ఆత్మ యందే కీడ కలవాడో, చతురింద్రియాది ప్రయుక్త ప్రకాశమునందు నిరపేక్షుడై ఆత్మయే ప్రకాశముగా కలవాడగునో అట్టి యోగి జీవించియుండగనే బ్రహ్మభూతుడై బ్రహ్మమునందు నిర్వృతిని (మోక్షమును) పొందుచున్నాడు. అనగా యథోక్తవిశేషణసంపన్నుడు జీవించి యుండగనే సర్వాసర్థసమృత్తితో గూడిన నిరతిశయానందావిర్భావ రూపమగు మోక్షమును పొందుచున్నాడు (జీవన్ముక్తు డగుననుట)

1282

— ౧. ౧వ అధ్యాయము ౨౨ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు —

మధునూదనసంస్పృతీయమః— కామకోపధముల వేగమును సహించుటమాత్రముచే ముక్తుశుకాడు. మరొకొన్నిసాధనము లుండవలెను. అవియేవి యనుకలను “యోస్తః” అను శ్లోకముచే తొలిగించుచుం డెను. బాహ్యవిషయముల యపేక్షలేని తపస్వరూపమగు సుఖముకలవాడై (అనగా బాహ్యమగు శబ్దస్పర్శ రూప రసగంధాత్మకమగు విషయములవలన జనించెడి సుఖములేనివాడై) బాహ్యవిషయజనిత సుఖశూన్యు డెట్లగునని? “అంతరారామః” బాహ్యసుఖసాధనములగు బాహ్యవిషయములందు ప్రీతిలేనివాడు కనుకనే యాత్మయందే కీడకలవాడు. అట్టివాడు విడచిపెట్టబడిన సర్వవరిగ్రహములు కలవాడగుటచే బాహ్యసుఖ శూన్యుడై యిట్టిపెట్టబడిన సర్వవరిగ్రహము లుకల యతికి యాదృశ్యముగ పాప్నోతీంచిన యారణ్యక మగు కోకిలాది మధురశబ్దశ్రవణము చేతను, మందవాయుస్పర్శచేతను, చంద్రోదయ మయూరనృత్యాది దర్శనముచేతను, అతిమధురశీతలగఁదోదక పానముచేతను, కేతకీ కుసుమ సౌరభాదుల యవఘ్రాణముల చేతను సుఖోత్పత్తికలుగుచుండ బాహ్యసుఖతత్సాధన శూన్యత్వమెట్లుల సంభవించును? అనుశంకను తొల గించుటకు “తథాస్తర్జ్యోతిరేవ” అని చెప్పెను. ఎట్లు ఆత్మయందే సుఖమో బాహ్యవిషయాలచే సుఖము పాప్నోతీంచదో అనగా శోభితాగ్రాదీంద్రియ జన్యశబ్దాదివిషయ విజ్ఞానరహితుడై ఆత్మవిజ్ఞాన మాత్రుడై యుండునో (అనగా సమాధికాలమున శబ్దాదివృత్తిభాసయే లేనందునను, సమాధివృత్తానందశయందు శబ్దాదుల యందు మిథ్యాత్వనిశ్చయమువలన, బాహ్యవిషయముల వలన సుఖోత్పత్తి సంభవముకాదనియూహయము.) అట్టివాడు యోగి (సమాహితుడు). “బ్రహ్మైవ సస్సర్వహృచ్చ్యేతి” అను శుక్తిప్రకరణిని బ్రహ్మభూతుడు. వాడే “బ్రహ్మనిర్వాణం” వశమానందరూపము, కల్పితదైవతోపశమరూపమగుటచే నిర్వాణ (పరమసుఖ) రూపము. కల్పితముయొక్క యథావసధిష్ఠారూపమగుటవలన అవిద్యా నివృత్తిచే నిట్టి పరమ సుఖరూప మగు నిర్వాణమును పొందుచున్నాడు. నిత్యపాప్రమగు నట్టిబ్రహ్మనిర్వాణమును యవిద్యానివృత్తిచే పొందుటవలన వెల్లపుదట్టివాడు బ్రహ్మభూతుడే.

1283

గీ॥ లభస్తే బ్రహ్మనిర్వాణ మృషయః క్షీణకల్మషాః ।

ఛిన్నద్వైధా యతాత్మాన స్సర్వభూతహితే రతాః ।

౧౨౫

పదవిభాగము:— లభస్తే— బ్రహ్మనిర్వాణం— ఋషయః— క్షీణకల్మషాః— ఛిన్నద్వైధాః— యతాత్మానః— సర్వభూతహితే— రతాః ।

పోతిపదార్థము:— క్షీణకల్మషాః = క్షీణ-నశించి; కల్మషాః = పాపములుకలిగినట్టియు; ఛిన్నద్వైధాః = నశింపజేయబడిన సంశయములు కలిగినట్టియు; యతాత్మానః = సంయతమగు నిందిర్యములు కలిగినట్టియు; సర్వభూతహితే = సర్వభూతములయొక్క అనుకూల్యమునందు; రతాః = ఆసక్తిగల; ఋషయః = జ్ఞానులు; బ్రహ్మనిర్వాణం = బ్రహ్మమునందునిర్వృత్తిని; (మోక్షమును) లభస్తే = పొందుచున్నారు.

శ్లోకరూపదియము:— నిత్యానిత్యవస్తువివేకము, వైరాగ్యము తివ్రమాక్షిచ్చి విటిచే స్వాముచు వ్యసించి శమదమాది రూపముగు యంతరంగపాధన సంపత్తిచే “శ్రోతవ్యోబుంతవ్యః” అనుశ్రుతిహిత శ్రవణమననములనాచరించి వాటిచే నించిన యాత్మవిజ్ఞానముకల యతి విదేహకై వల్క్యర్థియై బ్రహ్మనిష్ఠ తోనుండిన ముక్తినిపొందును. మరియొ విధమున ముక్తినిపొంద నేరడని సూచించుటకు “యోఽన్తః” అని చెప్పమొనరించెను.

“యోగీ” శ్రవణమననములచే జనించినయాత్మజ్ఞానముయొక్క పరిపాకముకొలుచు సమాధినిష్ఠ యందు ప్రవృత్తుడైన బ్రహ్మవేత్తయగు సంన్యాసి “అన్తర్బొత్తిరేవ” ఆత్మయందే మనస్సుకలవాడై యుండువలెను ఇచట అంతః అనుశబ్దము “సర్వస్వాదంతరతమం యదయమాత్మా” అనుశ్రుతిచే నాత్మవాచకము “జ్యోతిః” అను శబ్దము “మనో జ్యోతిః” అను శ్రుతిచే మనోవాచకమని తెలిసికొనదగును. ఎన్నడును బాహ్యములయందు మనస్సుకలవాడై యుండరాదు. అనగా సర్వదా యాత్మనే మాచుచుండవలెను. బాహ్యములనెన్నడు చూడరాదని యర్థము. “అన్తరారామః” ఆత్మయందే బుద్ధి క్రిడించుచుండవలెను. ఎన్నడును యనాత్మయందు బుద్ధిక్రిడించరాదు అనగా నెల్లపు డాత్మయందే యహంబుద్ధి కలవాడై యుండవలెను. “యోస్తస్యఖః” యెల్లపుడాత్మయందే సాధనాపేక్షలేని సుఖముము కలవాడు. అనగా నెల్లపుడాత్మచేసే సంతసించువాడు. అట్టియోగి స్వయముగనే నిత్యనిరంతర బ్రహ్మనిష్ఠచే బ్రహ్మభూతుడై నిశ్శేషముగ దేహాత్మభావమును పరిత్యజించి బ్రహ్మయందే యాత్మభావమును పొందినవాడై విదేహకై వల్క్యమును పొందుచున్నాడు. వైనతెప్పిన లక్షణములుకల యతియే విదేహ ముక్తిని పొందునని యర్థము.

౧౨౬

—† ౫వ అధ్యాయము — ౨౫వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు —

మధుమూదనసరస్వతీయము:— ముక్తికి హేతువగు జ్ఞానమువకు మరికొన్ని సాధనములను వివరించుచు “లభస్తే” అనుశ్లోకముచే జెప్పచుండెను.

మొట్టమొదట యజ్ఞాదులచే నశించిన పాపములు కలవారై యనంతరమున యంతఃకరణ పరిశుద్ధిచే మోక్షవస్తువివేచనచే సంన్యాస్తులై, యనంతరమున వేదాన్త శ్రోగణానుభవ పరిపాకముచే నివృత్తమైన సర్వసంశయములు కలవారై, యనంతరమున నిదిధ్యాసపరిపాకముచే పరమాత్మయందే కాగ్రచిత్తిముకల బ్రహ్మవేత్తలు దైవతజ్ఞానము లేమిఁజేసి సర్వభూతములయందు హింసారహితులై బ్రహ్మనిర్వాణమును పొందుచున్నారు. ఈవిషయమున “యస్మిన్సర్వాణి భూతాన్యాత్మైవా భూద్విజ్ఞానతః తత్కీకో మోహః కశ్చోక ఏకత్వ మనుషశ్యతః” అను శ్రుతియే ప్రమాణము. ఇచట “ఋషయః” అనిబహువచనము “తద్వోదేవానాం ప్రకృబుధ్యత” అను శ్రుతివ్యక్తనియును ప్రదర్శనార్థము. అనగా వైశ్రుతి దేవతలలో యెవడెవడాత్మజ్ఞానముకలవాడో వాడె ముక్తుడని భోధించుటచే నాత్మజ్ఞానియే ముక్తుడగును కాని ఇతరుడు కానేరడని నియమము ప్రదర్శింపబడెను.

౧౨౭

శాంకరభాష్యమ్.—

కించ- లభస్తే బ్రహ్మనిర్వాణం మోక్ష మృషయః క్షీణకల్మషాః క్షీణపాపాదిదోషా
శ్చిన్నదైవధా శ్చిన్నసంశయా యతాత్మాన స్సంయతేద్వియా స్సర్వభూతహితే రతా
స్సర్వేషాం భూతానాం హిత అనుకూల్యే రతా అహింసకా ఇత్యర్థః । ౧౫ ।

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

మక్తి కీహేతుమగు జ్ఞానమునకు సాధనాంతర మీక్షోకమునం దుపదేశించుచుండెను. మఱియు పంచపాక యజ్ఞాది నిత్యకర్మానుష్ఠానమువలన పాపాదిరూప కల్మషమును నశింపజేసుకొని (వివిధవలన) వేదాంత శ్రీవణమనేకసారులొచరించి, అనేక పర్యాయములు మనననిది భ్యాసముల నొనరించి పోయిన సంశయములు కలవాడై త్వక్ష్మకుశ్చోత్త్రీహృహ్మణము లనడి యిందియములను శబ్దస్వరూపరసగంధములనెడి విషయములయందు ప్రవేశింప కుండగ నియమించుకొని సర్వభూతములయొక్క అనుకూల్యమునం దాసక్తి కలవారై అనగా అహింసకులై న ఋషులు మోక్షమును పొందుచున్నారు.

(అనగా మోక్షసాధనమగు జ్ఞానమునకు సాధనము శ్రీవణాదులు. అట్టి శ్రీవణాదులు సిద్ధింప వలెననిన పాపతయమపేక్షితము. అట్టి పాపతయమును కూర్చి నిత్యనైమిత్తిక కర్మానుష్ఠాన మవశ్య కర్తవ్యము. అట్టి కర్మానుష్ఠానము కర్మనాశద్వారా శ్రీవణాదులను సిద్ధింపజేసి జ్ఞాన మును కలుగజేయును. అట్లే శ్రీవణాదులచే సంశయములు నివృత్తమై కార్యకరణ నియమన మొనరించి దయాభువై అహింసకుడగును కాన, అహింసయు జ్ఞానప్రాప్తికి సాధనమే యని గ్రహింపనగును.)

1౫1

శంకరానందీయము:— ఎవరు నశించిన పాపముకలవారై దైవతభావమును వీడి, నియమితాంతరకరణులై యెల్లపు డాత్మయందే కీడ కలవారో యట్టివారే విదేహముక్తు లగుదురని ఈక్షోకముచే తెల్పుచుండెను.

“యతాత్మానః” అన్నివిధములచే నిరోధించబడిన మనస్సుకలవాడై “కదేతత్ప్రేయః పుత్రాత్ప్రేయో విత్తాత్ప్రేయోఽన్యస్మా త్సర్వస్మాదంతరతమం యదయమాత్మా” అనుకుశ్చింతన, అనన్తరూపమగుట వలన బ్రహ్మాదిస్తంభవర్తస్త మిగు నిఖలపాపిణులకు (భూతములకు) ఆత్మప్రేయము. కాన సర్వభూతము లకు హితమైనది, పాపత్యభూతమునగు బ్రహ్మమునందే నిరతులై ఋషులు యెల్లప్పుడు సదాత్మయందే కీడింతురో అట్టివారు యెల్లపుడాత్మనిష్ఠులగుటచే “క్షీణకల్మషాః” నిశ్శేషముగ నశించిన వాసనాశబ్దితము, మనః కషాయరూపమునగు కల్మషముకలవారు. అనగా బ్రహ్మయోగనిష్ఠులే జ్ఞానికముయన యంతఃకరణ దోషముకలవారు. కనుకనే జనించిన యాత్మయాథాత్మ్య విజ్ఞానముచే “చిన్నదైవధాః” వస్తువుయొక్క దేవధాత్వ జ్ఞానము ననుసరించి వట్టివని. “దైవధాః అని యనిపించుకొనును. అని సంశయములు. అది యెట్లనిన చీకటియందు ఒకవస్తువును చూచిన తోడనే స్థాణుత్వబుద్ధియు, పురుషత్వబుద్ధియు, తత్త్వద్వర్తజ్ఞాన మువలన జనించును. అటునిమ్మట ఇదిస్థాణువా ? పురుషుడా ? యనిసంశయము కలుగును. అట్లే ఆత్మవిషయమున కూడ సంశయములు కలుగును. ఆత్మచిద్రూపమా ? అచిద్రూపమా ? చిద్రూపమై నను నిత్యమా యనిత్యమా ? నిత్యమైనను దేహేంద్రియాదిభిన్నమా ? అభిన్నమా ? దేహేంద్రియభిన్నమైనను దేహదులతోసంస్పృష్టమా ? అసంస్పృష్టమా ? దేహేంద్రియాద్యసంస్పృష్టమైనను స్వయంకర్తృత్వాది ధర్మవిశిష్టమా ? లేక కర్తృత్వాదిధర్మరహితమా ? కర్తృత్వాది ధర్మరహితమైనను యనంగమా కాదా ? అసంస్పృష్టమైనను దేహాదికృతకర్మసంబంధముకలదా ? కాదా ? కర్మలేపము లేకున్నను స్వయముగ బ్రహ్మభిన్నమై

గీ. కామకోధవియుక్తానాం యతీనాం యతచేతసామ్ |

అభితో బ్రహ్మనిర్వాణం వర్తతే విదితాత్మనామ్ |

[౨౬]

పదవిభాగము:— కామకోధ వియుక్తానాం- యతీనాం-యతచేతసాం-అభితః-బ్రహ్మనిర్వాణం- వర్తతే-విదితాత్మనామ్.

[౨౬]

పరివర్తము:— కామకోధవియుక్తానాం = కామకోధములచే విడవబడినట్టియు: యతచేతసాం = సంయతమైనయంతఃకరణ లింగి ట్టియు; విదితాత్మనాం = తెలియబడినయాత్మస్వరూపము కలిగినట్టి; యతీనాం = సంన్యాసులకు; అభితః = అంతటను; (జీవించియున్నపుడు; సిద్ధినిపొంది (మరణించి)వపుడు;) బ్రహ్మనిర్వాణం = మోక్షము; వర్తతే = ఉంటున్నది.

[౨౬]

కాంకరభాష్యమ్:—

కించ- కామకోధవియుక్తానాం కామశ్చ కోధశ్చ కామకోధా తాభ్యాం వియుక్తానాం యతీనాం సంన్యాసినాం యతచేతసాం సంయతాస్తాకరణానా మభిత ఉభయతో జీవతాం మృతానాం చ బ్రహ్మనిర్వాణం మోక్షో వర్తతే, విదితాత్మనాం విదితో జ్ఞాత ఆత్మా యేషాం తే విదితాత్మాన సేషాం విదితాత్మనాం సమ్యగ్దర్శినా మిత్యర్థః |

[౨౬]

కాంకరభాష్య త్వత్పదోధిని:—

కామకోధములవలన జనించెడి వేగము సహింపదగినదని పూర్వశ్లోకమునందు చెప్పబడెను. అంతమాత్రమేకాదు, మరేమనిన కామకోధములే విడువదగినవని యీశ్లోకమునందు చెప్పబడెను. కామకోధములచేవిడవబడినట్టియు, (కామకోధములను విడచినట్టి) (విషయ పర్యాలోచనలేకుండగ) నియమింపబడిన యంతఃకరణము కలిగినట్టియు, తెలియబడిన యాత్మ కలిగినట్టి (ఆత్మజ్ఞాన సంపన్నులైన) సంన్యాసుల కంతటను అనగా జీవించియున్నవారలకు, మృతులైనవారలకు. (అనగా అట్టి సంన్యాసులు జీవించియున్నను మృతులైనను అట్టివారలకు) మోక్షము పొందజుచ్చును. అనగా కామకోధరహితులై, విషయముల పారవశ్యమును పొందకుండగ సంతకరణమును నియమించిన బ్రహ్మజ్ఞానులగు సంన్యాసులు ప్రారబ్ధకర్మ వశమున జీవించియున్నచో జీవన్ముక్తులగుదురు. ప్రారబ్ధకర్మ నశించి ప్రారబ్ధకర్మాయత్తమగు భౌతికదేహము నశించిన విదేహకైవల్యమును పొందుదురు. ఉభయతః వారు ముక్తులగుదురని యాశయము.

[౨౭]

మా ? కాదా ? బ్రహ్మభిన్నమైనను బ్రహ్మత్రైకవ్యజ్ఞానము మనోజన్యమా ? కాదా ? మనోజన్యమైనను అజ్ఞానము యథార్థమా ? కాదా ? అట్టిజ్ఞానము యథార్థమైనను ముక్తికి సాధన మగునా ? కాదా ? ముక్తిసాధనమైనను నాకు జీవన్ముక్తి కలదా ? లేదా ? జీవన్ముక్తి యుండినను విదేహముక్తి సిద్ధించునా ? సిద్ధించదా ? ఇట్టిసంశయము లనేకములు కలవు. పూర్వోక్తాత్మయాథాత్మ్య జ్ఞానముచే నిట్టి సంశయము లన్నింటిని నశింపజేసుకొనినవారై విదేహకైవల్యమును పొందుచున్నారు.

[౨౮]

— † గీ ప అధ్యాయము — ౨౬వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు †

మధుసూదనసరస్వతీయము:— పూర్వశ్లోకమున కామకోధములు జనించినను వాటి వేగము సహింపవలయునని చెప్పబడెను. ఇప్పుడు “కామకోధ వియుక్తానాం” అనుశ్లోకముచే కామకోధముల యుత్పత్తి నే పరిహరింపవలయునని చెప్పబడెను.

గీ॥ స్పర్శా స్పృశ్యా బహిర్బాహ్యం శృణ్వైవానరే భువోః ।

పాణిపానా సమా కృత్యా నాసాభ్యంతరచారిణౌ ।

॥౨౨॥

పదవిభాగము:—స్పర్శాన్ - కృత్యా - బహిః - బాహ్యన్ - చతుః - చ - ఏవ - అనరే - భువోః - పాణిపానా - సమా - కృత్యా - నాసాభ్యంతరచారిణౌ ।

వ్యతిపదార్థము:—బాహ్యన్ = వెలుపలివగు; స్పర్శాన్ = (స్పృశ్యంత ఇతి స్పర్శా శృణ్వదివిషయాః) శబ్దస్పృశ్యరూప రసగంధములనెడి విషయములు; బహిః = వెలుపలివాటినిగణేసి; చతుశ్చైవ - చతురిందియమునైతే; భువోః = కనుబొమ్మలయొక్క; అనరే = మధ్యభాగమునందు; కృత్యా = (ఈవదమను వృత్తము) చేసి; పాణిపానా = పాణిపానములను; నాసాభ్యంతరచారిణౌ = నాసికయొక్క మధ్యయందు సంచరించువాటినిగ; సమా = సమానముగ కృత్యా = చేసి ।

శాంకరభావ్యమ్:—

సమగ్దర్శనవిష్టానాం సంన్యాసినాం సద్యోముక్తి రుక్తాః కర్మయోగ శ్చేశ్వరార్పితసర్వ

శాంకరభావ్యతత్వబోధిని:—

పూర్వగ్రంథమునం దాత్మజ్ఞానవిఘ్నలగు సంన్యాసులకు సద్యోముక్తి చెప్పబడెను. (మరియు) ఈశ్వరునియం దర్పించబడిన దేహేంద్రియమనస్సుల చేష్టావిశేషముచే ఈశ్వరుడగు బ్రహ్మమునం దర్పించి చేయబడు కర్మయోగము సత్త్వశుద్ధి, జ్ఞానప్రాప్తి, సర్వకర్మసంన్యాసము

కామకోధముల యత్పత్తియే లేనట్టిన్ని, కనుకనే సంయతమైన చిత్తముకలవారై నట్టిన్ని సాక్షాత్కృత పరమాత్మకల, యశ్చకీలరగు సంన్యాసులకు “ఉభయతః” బ్రతికియున్నపుడు శరీరపరిత్యాగము చేసి నపుడున్న మోక్షము సిద్ధమే. మోక్షము సత్యమగుటవలనను, సాధింపదగినది కానందునను పుట్టునది కాదని యాశయము.

శంకరానందీయము:— కామకోధరహితులై సదా ఆత్మనిష్ఠచే నుండువారలకే జీవన్ముక్తి, విదేహముక్తియు పొందెను. ఇతరులకు పొందెనచదని “కామకోధ వియుక్తానాం” అను శ్లోకముచే చెప్పుచుండెను.

కామమనగ యిచ్ఛావిశేషము. అది వస్తువులయం దిష్టబుద్ధిచే మనస్సుయొక్క బహిఃప్రవృత్తికి హేతువు కామమునకు వ్యాపూతము (ఉడ్డు) పొందెనపుడు వస్తువునందనిష్టబుద్ధిచే మనస్సుయొక్క బహిఃప్రవృత్తికి హేతువగు బుద్ధివిశేషము కోధ మనఁబడును. ఈ కామకోధములే శ్రవణమననసమాధుల విచ్ఛిత్తికి పరమ కారణములు. ఈ కామకోధములు కలవారలకు జ్ఞానము, సమాధియు సిద్ధింపవు. ఇట్టి కామకోధములచే సమాధి విచ్ఛిన్నమగుచో ననేకపార్లు శ్రవణమొనరించినను సమ్యక్జ్ఞానము సిద్ధించదు. సమ్యక్జ్ఞానమే సిద్ధించనిచో మోక్షము సిద్ధించదు. అందువలన ముముక్షువగు; సమాధియందిచ్చగల యతి ఆవశ్యము కామకోధరహితుడై యుండవలెనని సూచించుటకు మాటిమాటికి కామకోధపరిత్యాగమును తద్విస్తరణకొఱకు “కామకోధవియుక్తానాం” అని స్మరింపజేయుచుండెను.

ఈచెప్పబడిన లక్షణములుగల కామకోధ వియుక్తులును, శాంతులును, సర్వాత్మయు, ప్రశక్యగ భిన్నమునగుబ్రహ్మమునందే స్థాపించబడిన చిత్తిముకలవారను, కనుకనే “అయమహమస్మి” అని సాక్షాత్తు ప్త్యాత్మగ సర్వాత్మకము, నిర్విశేషమే అగు పరమాత్మను తెలిసికొనిన బ్రహ్మచేతలు బ్రతికియుండగను, విదేహదశయందును కూడ బ్రహ్మనందానుభూతి కలవారగుదురు.

ఈ చెప్పబడిన విశేషకారణముగు కామకోధాదులను దూరముగ విడచి సమాధినిష్ఠయందే యుండిన యతికే సమ్యక్ జ్ఞానము, తత్ఫలము, మోక్షము సిద్ధించునని సూచింపబడెను.

॥౨౩॥

గీ॥ యతేంద్రియమనోబుద్ధి ర్ముని ర్మోక్షపరాయణః ।

విగతేచ్ఛాభయకోరో య స్సదా ముక్త ఏవ సః ॥

190

పదవిభాగము:— యతేంద్రియమనోబుద్ధిః- మునిః- మోక్షపరాయణః- విగతేచ్ఛాభయకోరో- సదా- ముక్తః- ఏవ- సః !

190

వర్తిపదార్థము:— యః = ఏ; మునిః = మననములవలన ముని యనఁబడును, అట్టిసంన్యాసి; సదా = ఎల్లప్పుడు; యతేంద్రియమనోబుద్ధిః = విషయములయందు ప్రవేశింపకుండ నియమింపఁబడిన యింద్రియములు బుద్ధి కలవాడై; మోక్షపరాయణః = మోక్షమే యుత్కృష్టమగు గతిగా కలవాడై; విగతేచ్ఛాభయకోరో = విగత = పోయిన; ఇచ్ఛా = కోరికయు; భయ = భయము; కోరో = కోరినముకలవాడై; భవతి = అగుచున్నాడో; సః = ఎట్టిచరుఁడు; ముక్త ఏవ = ముక్తుడే యగుచున్నాడు. 190

కాంక్షరభావ్యమ్—

భావే నేత్వరే బ్రహ్మణ్యధాయ క్రియమాణ స్సత్త్వశుద్ధిజ్ఞానప్రాప్తి సర్వకర్మసంన్యాస క్రమేణ మోక్షా యేతి భగవా న్పదేపదేబ్రవీ ద్వత్యుతి చ । అథేవాసిం ధ్యానయోగం సమ్యగ్దర్శన స్వాంతరంగం ఽంతరేణ వత్సామీతి యస్య నూతనస్థానీయాన్ శ్లోకా నుపదిశతిస్స- స్ఫుర్యాన్మబ్ధాదీనకృత్వా బహి ర్భావ్య శ్శ్రోతాన్తద్వారే నాన్తర్బుద్ధౌ ప్రవేశితా శ్శబ్దా దయో విషయా స్తా నచింతయతో బాహ్య బహి రేవ కృతా భవన్తి తానేవం బహిః కృత్వా చక్షుశ్చైవాన్తరే భువోః కృత్వే త్యనుషజ్యతే । తథా ప్రాణాపానా నాసాభ్యన్తరచారిణౌ సమాకృత్వా ।

191

కాంక్షరభావ్యతత్త్వబోధిని—

అను నీకృమముచే మోక్షముకొరకు సమర్థ మగుచున్నదని మాటిమాటికి శ్రీకృష్ణపరమాత్మ చెప్పెను. ఈ విషయమునే ముందుకూడ చెప్పగలడు. ఇట్లు చెప్పినపిమ్మట యిపుడుసమ్యగ్ దర్శనమున కంతరంగమగు ధ్యానయోగమును విస్తారముగ చెప్పెదనని ఆ ధ్యానయోగమునకు నూతనస్థానీయములగు మూడుశ్లోకముల నుపదేశించుచుండెను.

— గీవ అధ్యాయము — ౨౭ వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు :—

మధుమాదనసరస్వతీయము:— ఇంతకుపూర్వమునం దీశ్వరార్పిత సర్వభావములు కలవానికి కర్మ యోగముచే నంతఃకరణవృత్తియు, దానివలన సర్వకర్మసంన్యాసము, దానివలన శ్రీవణాదీవరుడగువానికి మోక్షసాధనమగు తత్త్వజ్ఞానము జనించునని చెప్పఁబడెను ఇపుడు “సయోగీ బ్రహ్మనిర్వాణం” అనుచోట నూచింపఁబడిన సమ్యగ్దర్శనమున కంతరంగసాధనమైన ధ్యానయోగమును విస్తారముగ జెప్పటకు నూతన స్థానీయమగు మూడు శ్లోకములను శ్రీకృష్ణపరమాత్మ చెప్పుచుండెను. ఈ మూడుశ్లోకములకు వ్యాఖ్యాస్తానీయము ఆరవఅధ్యాయము. ఈ మూడుశ్లోకములలోను మొదటి రెండుశ్లోకములచేతను సంగ్రహముగ యోగము చెప్పబడెను. మూడవ శ్లోకముచే యోగఫలమగు పరమాత్మజ్ఞానము చెప్పఁబడెను.

“స్ఫుర్యాన్కృత్వా బహిర్యాహ్యోన్” శబ్దాదివిషయములు బాహ్యములైనను శ్రోతాదిద్వారమున తత్తదాకారాంతఃకరణవృత్తులచే నంతఃప్రవిష్టము లగును. అట్టితీరున నంతఃప్రవిష్టములగు శబ్దాదులను తిరిగి బాహ్యములుగ జేయవలెను. అనగా పరమవైరాగ్యముచే శబ్దాద్యాకారవృత్తులను కలుగనీయకుంధగ జేయవలెను. శబ్దాదులు ఆన్తరములే యగుచో నుపాయసహస్రముచేతనైన న్యభావభంగము ప్రాప్తించుచు కాన బాహ్యముల నొర్పుటకు వీలుకాదు. బాహ్యములే యగుచో రాగవశమున నంతఃప్రవిష్టములు కావచ్చును అట్టివాటిని వైరాగ్యముచే బాహ్యముల నొనరించుటయు యుక్తమగునని చెప్పటకిట “బాహ్యోన్” అను విశేషణమీయబడెను.

శాంకరభాష్యమ్—

యతేంద్రియ ఇతి । యతేంద్రియమనోబుద్ధి ర్యతాని సంయతా నీంద్రియాణి, మనో బుద్ధిశ్చ యస్య స యతేంద్రియమనోబుద్ధి ర్మననా న్మనీ స్సంన్యాసీ మోక్షపరాయణ ఏవం దేహసంస్థానో మోక్షపరాయణో మోక్ష ఏవ పర మయనం పరా గతి ర్యస్య సోఽయం మోక్ష పరాయణో ముని ర్భవేత్ । విగతేచ్ఛాభయక్రోధ ఇచ్ఛా చ, భయంచ, క్రోధశ్చేచ్ఛాభయ క్రోధా స్తే విగతా యస్మా త్స విగతేచ్ఛాభయక్రోధః । య ఏవం వర్తతే సదా సంన్యాసీ ముక్త ఏవ స న తస్య మోక్షో దన్యః కర్తవ్యోఽస్తి ।

||౨౦||

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని:—

శ్రోత్రాదీంద్రియాంతర్వార్తములచే లోపల నుండు బుద్ధియందు ప్రవేశపెట్టబడిన శబ్దాది విషయముల నాలోచించకపోవుటయే బాహ్యమగు విషయములను బహిష్కరణము చేయుట. అట్టి బాహ్యములగు శబ్దాదివిషయములను పైన చెప్పిన విధమున బహిఃకృతములుగ చేసి, చక్షుస్సును కనుబామ్మలమధ్యనిలిపి, ప్రాణాపానములను నాసికాభ్యంతరమున సంచరించు వాటిగజేసి ।

||౨౧||

విషయప్రవణతను పరిత్యజించి, విశేషపరమార్థము చక్షురిందియనును కనుబామ్మల మధ్యయందు నిలిపి, ప్రాణాపానములను న్యూనాధికభావము లేకుండగ నాసికాభ్యంతరమున సంచరించునటుల చేసి అనగా కుంభకముచే ప్రాణాపానములను నిరోధించి, సర్వేంద్రియము లను విషయములయందు ప్రవేశింపకుండగ నిరోధించి ప్రాణాయామపరుడై యుండవలయు నని పూర్వశ్లోకమున చెప్పబడెను. అట్లు ప్రాణాయామపరుడై యేమి చేయవలె నని? విషయములయందు ప్రవేశింపకుండగ నిందియమనోబుద్ధులను నియమించినవాడై దేహము నందున్నవాడై నను, సర్వదా మోక్షమే యుత్కృష్టమగు గతిగా కలవాడై, ఎల్లప్పుడు కోరికను, భయమును, క్రోధమును విడిచినవాడై యేమునియగు సంన్యాసి యెల్లపు డిట్లుండునో అట్టి సంన్యాసి ముక్తుడే యగుచున్నాడు. అట్టివానికి మోక్షముకంటె యన్య మేదియు కర్తవ్యముగ సంభవింపదు.

||౨౨||

ఈశ్లోకవర్ధిమపాదముచే వైరాగ్యముమచెప్పి యభ్యాసమును ముందుపాదములచే జెప్పుచుండెను. భూమి ధృత్యాగమున దృష్టిని నిలుపవలెను. అత్యంతము నేత్రములను మూసివేసినచో నిద్రయనెడి అయాత్మకమగు వృత్తిజనించును. నేత్రములను బహిఃప్రచారణమొనరించిన 1 ప్రమాదము, 2 విపర్యయము, 3 వికల్పము 4 స్మృతి లోపి విశేషాత్మకమగు వృత్తులు సంభవించెడిని. ఇట్టి యయిదువృత్తుల నరికట్టి అర్థనిమీలనముచే భూమిధ్యాయందు చతుస్సు నుంచి ప్రాణాపానములను సమానముగజేసి అనగా ఊర్ధ్వాథోగతి లేనివాటిగ నొనరించి నాసాభ్యంతరమున సంచరించువాటినిగజేసి కుంభకమనెడి ప్రాణాయామముచే నిందియమనో బుద్ధుల నరికట్టి మోక్షపరాయణుడై సర్వవిషయవిరక్తుడై విగతేచ్ఛాభయక్రోధుడై మననశీలుడు కావలెను. ఇట్టి సంన్యాసి ఎల్లప్పుడు ముక్తుడే. వానికి మోక్షము కర్తవ్యము కాదు. లేక ఇట్టి సంన్యాసి జీవిం చియున్నపుడు కూడ ముక్తుడే.

||౨౩|| ||౨౪||

శంకరానందీయము:— “నియమితాంతఃకరణులకు” అని పూర్వమునందు జెప్పుటచే సమ్యక్జ్ఞాన సిద్ధికి తత్ఫలసిద్ధికి సమాధిపరమకారణమని సూచించబడెను. అట్టి సమాధినిపాదనములతోగూడ నుపదేశింప

దలచి దానికి సూత్రభూతములగు మూడుశ్లోకములను జెప్పుచుండెను. అమూడు శ్లోకములలోను మొదటి రెండుశ్లోకములచేతను నిదిధ్యాసచేయదలచినవానికి యంతరంగ సాధనములగు వారికిని కర్తవ్యములుగ ముపదేశించుచుండెను. 1 భాగ్యవ్రతే వాత్మకంతు వేసుగ కల్పింపబడినని బాహ్యములనణిచును అట్టి బాహ్యములగు శబ్దాదివిషయములను బహిష్కరించుననందే స్థాపనజేసి అనగా శబ్దాదివిషయములలో చేనినైనను మనస్సుచే స్మరింపకుండుట యొకసాధనము. 2 ఇటునటు దృష్టివ్రసరింపకుండగ భూమిమధ్యయందు దృష్టిని నిలుపుట రెండవసాధనము. 3 పాపాపానములను వాసాశ్శయంతరమునందు పంచరించునటుల జేసి సామ్యావస్థావస్థముగ హృదయమునందుంచుట. అనగా మనోనైర్మల్యము నిమిత్తము పాపక్షయార్థము ముముక్షువున కవశ్యమాచరణీయమగుకుంభకము మూడవసాధనము. 4 ఇందియములచే విషమములను గ్రహించకుండుట. మనస్సుచే విషయములను చింతించకుండ, బుద్ధిచే నావేశములన పాపిస్తించిన అర్థములను గ్రహించకుండుట అయదవసాధనము. 5 ఇచ్ఛాభయకోపధములను బుద్ధినుండి పారదోలుట, ఇచ్ఛగలిగినచో సమాధి సిద్ధించదు. పగలుకాని, రాత్రికాని, అణ్యమునందుకాని, గుహయందుకాని, పాపిణులన భయముండినచో సమాధి సిద్ధించదు. అపకారులగు మళకవిపీలికాదులయందు హృదయమున కోపముండినచో సమాధి సిద్ధించదు. కాన నిదిధ్యాసన చేయదలచినవాడు ఇచ్ఛాభయకోపధములను పరిత్యజింపవలెను. ఇట్టి యాదుధర్మములుకలవాడు, వ్యయక్షురార్యకముగ కర్తవ్యముగు కార్యజాతమును పరిత్యజించి తీవ్రమోక్షార్థమే మోక్షసాధనైక నిష్ఠుడై ముముక్షువై, సర్వమును సంస్మరించి వస్తుధ్యానమును నియమముగ నాచరించుమునియే ముక్తుడగును. ఇతరుడు అన్తధాముక్తుడుకాజాలడని యాశ్లోకద్వయమున కర్థము ౨౭ || ౨౮

భాష్యోక్తార్థదీపిక:—“స్మర్యాన్కృత్యా బహిర్భాగ్యాన్...మోక్షవరాయణః” అనుపదములచే నైరాగ్యవంతుడగు ముముక్షువే యధికారియనియు, “చక్షుశ్చైవాంతరే భువోః” అను పదములచే అననజయ పూర్వకమగు లయవిజ్ఞేయరాహిత్యము, “పాపాపానౌ సమౌ కృత్యా వాసాశ్శయంతరచారిణౌ” అను వాక్యముచే పాపాపానములు చెప్పబడెను. “స్మర్యాన్కృత్యా బహిర్భాగ్యాన్” అనుదానిచేతనే “అహింసాసత్త్వానస్త్రేయ బ్రహ్మచర్యావరిగ్రహా యమాః” అను సూత్రోక్తముగు అహింస, సత్యము, అస్త్రేయము, (అవహరించకపోవుట) వృత్తిగ్రహములేకపోవుట అను యమములు, “కాచసంతోష తపస్త్వాధ్యాయేశ్వర ప్రజిధానాని నియమాః” అను సూత్రోక్తముగు కాచము, సంతోషము, తపస్సు, స్వాధ్యాయము, ఈశ్వర ప్రజిధానము అను నియమములు జెప్పబడెను. “యతేందియమనోబుద్ధిః” అనుపదములచే వృత్త్యాహారము “యతమనాః” అనుదానిచే ధారణధ్యానములు, “యతబుద్ధిః” అనుదానిచే సమాధియు చెప్పబడెను. “విగతేచ్ఛాభయకోపః” అనుదానిచే మోక్షవరాయణుడగు యతియొక్క స్వరూపముచెప్పబడెను. ౨౭ || ౨౮

పరమార్థవ్రస:—“స్మర్యాన్” అను శ్లోకద్వయముచే పూర్వోక్తమగు యోగమునే జెప్పుచుండెను రూపరసాది విషయములను స్మరింపక దూరముగ విసర్జించి భూమిమధ్యయందు దృష్టిని నిలిపి నేత్రములను పూర్తిగముసికొనిన నిద్రాస్థితిచుననియు, పూర్తిగ చూచిన రూపాదివిషయములను గ్రహించుననియు, తలచి యట్టి యభయదోషములు పాపిస్తించకుండగ నర్థనిమిత్తముచే భూమిమధ్యయందు దృష్టిని యుంచవలెనని చెప్పెను. ఈవిషయమే “భువోరంతర్గతా దృష్టిర్ముద్రా భవతి భేదరీ, న రోగో మరణం తత్త్ర న నిద్యాకుత్త్రీడాదయః” దృష్టిని భూమిమధ్యయందు నిలిపినచో అది భేదరీముద్రా యనుపించుకొనును. అట్టి భేదరీముద్రాను వహించినవానికి నిద్రాయు, ఆకలియు, దప్పికయు, రోగము, మరణము మొదలగునవి పాపిస్తించవని యోగమార్తాండమునందు చెప్పబడెను. నాసాశ్శయంతరములయందు పంచరించు పాపాపానములను సమానముగ జేసి- ఈయపాయముచేతనే కృమముగ విద్యాయమనోబుద్ధులను నియమించిక

ముని మోక్షవరాయణుడు కావలెను. అట్టివాడు కనుకనే ఇచ్ఛాభయకోధములు లేనివాడై జీవించియున్నను. మృతుడైనను ఎల్లపుడను ముక్తుడై యగుచున్నాడు.

సీలకఠియము:—ఇట్లు సమ్యగ్దర్శననిష్ఠులకు సద్బోధముక్తి చెప్పబడెను. కర్మయోగముకూడ ఫలవరీత్యాగ పూర్వకముగ సిద్ధిరప్రీత్యర్థ మనుష్ఠింప బడినదై సత్త్వకుద్దిద్వారమున మోక్షముకొనుట సమర్థమగునని చెప్పబడెను. ఇప్పుడు సమ్యగ్దర్శనమునకంతరంగ సాధనమగు ధ్యానయోగమును విస్తారముగ చెప్పెదనని తత్పూతఃసాధనములగు మూడు శ్లోకముల నుపదేశించుచుండెను.

ఈ శ్లోకముయొక్క యత్తరార్థముచే పాఠిజ్ఞానము చెప్పబడెను. “స్మరాన్కృత్యా బహిర్భావోన్” అనుదానిచే వ్యక్త్యాహారము చెప్పబడెను. “భృవో రంతరే చక్షుః కృత్యా” అనుదానిచే భారణ చెప్పబడెను. “విగతేచ్ఛాభయ” అనుదానిచే సాధనభూతములు, ఫలభూతములగు రెండువిధములైన సయమములు, నియమములు చెప్పబడెను. “యతేంద్రియః” అను దానిచే వితర్కమును పేరుగల సంపృజ్ఞాతము చెప్పబడెను ‘యతనాః’ అనుదానిచే విచారము సంపృజ్ఞాతము జెప్పబడెను. “యతకుద్దిః” అను దానిచే నానందము అస్మితము, చెప్పబడెను “మోక్షవరాయణః” అనుదానిచే అసంపృజ్ఞాత సమాధి చెప్పబడెను. మిగిలినదానిచే యోగఫలము చెప్పబడెను. విభాగము చూచుకొనవగును. “పాతక్యిమా దర్శక్యిమో బలీయాన్” (పాతక్యములు కంటె ఎర్లక్యములు బలవత్తర మైనదను న్యాయమున నక్షరార్థము వృష్టము చేయబడెను.

అందు “విగతేచ్ఛః, విగతభయః విగతకోధః” అని మూటికి సంబంధము. ఎవడు యిచ్చకలవాడో వాడు యిష్టసిద్ధి మిత్రము హింస, అన్యతమును, చౌర్యమును స్త్రీవరిగ్రహమును చేయ నిచ్ఛగించును. కావ “విగతేచ్ఛః” అనుపదముచే తద్విరుద్ధమగు నహింస సత్యము, అస్త్రేయము, (చౌర్యము లేకపోవుట) బిగ్నాచర్యము, ఆకరిగ్రహములు యవమలనెడి సూత్రోక్తమగు యమములు లక్షితమగు చున్నవి. అల్లేభయమనగ స్వోచ్ఛేదకంక. అట్టిభయముచే నుద్విగ్నుడు కానివాడు “కావ సంతోష తపస్యాధ్యా యేశ్వరప్రసాదానాని నియమాః” (కావము, సంతోషము తపస్సు, స్వాధ్యాయము, ఈశ్వరప్రసాదము) అనెడి సూత్రోక్తనియమములను స్వీకరించుటకు యచ్ఛగించును. కావ “విగతభయః” అను పదముచే వైమదహరింపబడిన నియమములు గోహింసబడును. అల్లే కోధాకాంక్షకుడు మైత్రిగ్రుడులను తలచుట కశక్తుడై చిత్త కాఠిని పొందుట కసమర్థుడు, “మైత్రికరుణా ముదితో వేషాణాం సుఖ దుఃఖ పుణ్యాఽపుణ్యా విషయాణాం భావవాతశ్చిత్తప్రసాధనమ్” అను సూత్రమువలన మైత్రిగ్రులు చెప్పబడెను. అందు కోధము లేనివాడు కాంతమగు ప్రకృతికలవాడగుటవలన సుఖము కలవారి యందు మైత్రిని వరుసఁబుష్టముచే నాకే యీయిష్టము సంపాద్య మైనదని తలచును. అల్లే దుఃఖము కలవారివిషయమై కరుణను. పుణ్యాత్ముల విషయమై సంతోషమును పాపాత్ములవిషయమై యుపేక్షను తలచును. ఇట్టి ప్రసాధనము లేనిచే చిత్తమనెడి యాదర్శమునకు నిర్మలత్వము సంభవింపదు. ఇట్లు సాధనావస్థయందు యమ నియమ చిత్తప్రసాధనముల సిద్ధినిమిత్రము విగతేచ్ఛాభయక్రోధత్వ మిష్టము. ఇట్లే ఫలావస్థయందుకూడ విగతేచ్ఛాభయ కోధత్వము యిష్టము. అది యెట్లనిన? సంపృజ్ఞాతసమాధికి ఫలభూతమైనది మధుమతి యనుపేరుగల యోగభూమి. అట్టి యోగభూమియందుండిన యోగిని గూర్చి దివ్య కామములు సంపాద్యకుగును అట్టి కామములయందు గూడ విగతేచ్ఛుడు కావలెను. అది యెట్లనిన? “స్థాన్యపనిమంత్రేణ సంగమ్యయాకరణం పునరవిష్టవోపగాత్” మధుమతీ యోగభూమి యందుండిన యోగిని దేవతలు—ఓ యోగి పరేణ్య! ఈ అవస్థనునందు కూర్చుండును. ఇదిమంచి గృహములు, ఈ స్త్రీలు బహుసందర మైనవాడు. ఈరహస్యములు జరామరణములను హరించునని. మేమందరము నీకింకరులమే, నీ

ముచే నీస్తాన మార్జించ బడినది. ఈసర్వమును నీవనుభవించు మని పార్థింపెదరు. ఇట్లు దేవతలు పార్థించినను వాటియందెంతమాత్రము కోరిక చేయరాదు. సంగము, గర్వము భ్రాంతి పాపపులు కాన ఇట్టి భోగములు పార్థింపుటవలన తనను గొప్ప వానినిగ తలవరాదు. దేవతలకూడ నన్ను పార్థించుచుండి రని గర్వమును పొందరాదు. అని వై యోగసూత్రము తెలుపుచున్నది. అట్లే భయము కూడ యోగాంతరాయముని, వితర్కముని రెండు విధములు. అందు యోగాంతరాయమగు భయము “వ్యాధి, స్థాన, సంశయ, ప్రమాదాలస్య, విరతి, భ్రాంతిదర్శన, నాశబిభ్రామిక, త్యాగస్థిత్యాని చిత్తవిక్షేపాస్తేఽస్తరాయాః” వ్యాధియు, కర్మలు చేయక పోవుట (అకర్మణ్యత్వము) సంశయము, ప్రమాదము, అలస్యము, వైరాగ్యము లేకపోవుట, భ్రాంతిదర్శనము, భూమికనుపొందక పోవుట, ఒకదానియందును స్థితిలేకపోవుట ఇవి చిత్తవిక్షేపము లనియు, ఇవియే అంతరాయములని వై యోగసూత్రము బోధించుచున్నది. “దుఃఖదోర్మన, సాంగమేషయత్వ, శ్వాస, ప్రస్వాసా విక్షేపసహభువః” దుఃఖము, దుర్మనస్కత్వము. కషాయపు, శ్వాస, ప్రశ్వాసలు విక్షేపముతోగూడ సంభవించునని వై సూత్రమే బోధించుచున్నది ఇట్టి సూత్రద్వయముచే చెప్పబడిన భయము యోగాంతరాయము మనబడును. వితర్కము హింస మొదలగు వాటివలన జనించిన భయము వితర్కము మనబడును. మొదటిదగు యోగాంతరాయములయ మిక్కిలవచ్చి ధానము (ఈశ్వరసేవ)చే తొలగును. ఈవిషయమునే “తతః ప్రతిపక్షభావనాధిగమోఽస్తరాయాభావః” (ఈశ్వరసేవలన పరమాత్మసాక్షాత్కారమగును. అంతరాయ (విఘ్న)ములు తొలగును) అని వై యోగ సూత్రమే బోధించుచున్నది. ద్వితీయమగు వితర్కముభయము వితర్కమునకు విరోధి యగుదానిని భావనచేయుటచే తొలగును. ఈవిషయమునే “వితర్కశాధనే ప్రతిపక్షభావనమ్” (వితర్కముపోవుట యందు ప్రతిపక్షభావనము సమర్థమైనది) అను యోగసూత్రమే తెలుపుచున్నది.

“వితర్కాహింసాదయః కృతకారిణానుమోదితా లోభకోధమోహమూలా మృదుమధ్యాదిమా త్రాదుఃఖాజ్ఞానాస్తఫలదా ఇతి ప్రతిపక్షభావనమ్” ఈసూత్రమున “హింసాదయః” అను చోటగల అది షడమువలన యన్యతమును, చోర్యాదులను గ్రహింపనగును. హింసాదులు కృతకారిణానుమోదితభేదముచే మూడువిధములు. అనగా 1 తనచే చేయబడిన హింస కృతహింసయనబడును. 2 పరునిచే చేయింపబడిన హింస, కారితహింస యనియు, 3 ఇతరుడు హింసనాచరించుచుండ దానినంగీకరించుట యనుమోదితహింసయని హింస మూడువిధములు. అట్లే తానన్యతము వలకుట 1 కృతాన్యతమనియు, 2 మరియొకనిచే నన్యతమును పలికించుట కారితాన్యతమనియు, 3 ఇతరు డన్యతమును వలకుచుండ దాని నంగీకరించుట యనుమోదితాన్యతమనియు అన్యతము మూడు విధములు. తాను స్వయముగ చోర్యమును చేయుట (1) కృతచోర్యమనియు, యితరునిచే చోర్యమును చేయించుట (2) కారితచోర్యమనియు, ఇతరుడు చోర్యమునునాచరించుచుండ దాని నంగీకరించుట (3) అనుమోదితచోర్యమనియు, హింసయు, అన్యతమును, చోర్యము, మొదలగునవి కృతకారిణానుమోదితభేదముచే నొక్కొక్కటి మూడు మూపువిధములు. అట్టి హింసాన్యతచోర్యములు లోభకోధమోహములు కారణముగా కలవై ప్రత్యేకము మూపు మూడువిధములు. అది యెట్లనిన? లోభమువలన చేయబడిన హింస 1 లోభమూలకకృతహింస యనియు, లోభమువలనచేయించిన హింస 2 లోభమూలకకారితహింసయనియు, పరునిచే చేయబడుచున్న హింసను లోభముచే నంగీకరించిన నది 3 లోభమూలకానుమోదితహింస యనియు, లోభమూలకహింస మూపువిధములు. కోధమువలనతానాచరించు హింస 1 కోధమూలకకృతహింసయనియు, కోధమువలన పరునిచే చేయించుహింస 2 కోధమూలక కారితహింసయనియు, పరుడు హింస నాచరించుచుండ కోధముచే నాహింసనంగీకరించిన 3 కోధమూలకానుమోదితహింస యనియు, కోధమూలకహింస మూపు విధములు. మోహమువలన తానాచరించు హింస 1 మోహమూలకకృతహింసయనియు, మోహమువలన పరునిచే హింసనుచేయించిననాహింస

(2) మోహమూలక కారితహింస యనియు, పరుడు హింసనాచరించుచుండ నద్దానిని మోహమువలన తానంగీకరించినచో నట్టిహింస (3) మోహమూలకానుమోదితహింస యనియు, మోహమూలకహింస మూడువిధములు. లోభములు. లోభమువలనవలకు యన్యతము (1) లోభమూలకకృతాన్యతమనియు, లోభమువలనపరునిచేసన్యతమును పలికించిన నట్టియన్యతము (2) లోభమూలకకారితాన్యతమనియు పరు డన్యతమునువలకుచుండ నద్దానిని లోభమువలన నంగీకరించినచో నది (3) లోభమూలకానుమోదితాన్యత మనియు, లోభమూలకాన్యతము మూడువిధములు. కోర్కెమువలననన్యతమును పలుకుట (1) కోర్కె మూలకకృతాన్యతమనియు, కోర్కెమువలన పరునిచే నన్యతముపలికించుట (2) కోర్కెమూలకకారితాన్యత మనియు, పరు డన్యతమును పలుకుచుండ కోర్కెమువలన నద్దానినంగీకరించుట (3) కోర్కెమూలకానుమోది తాన్యతమనియు, కోర్కెమూలకాన్యతము మూడువిధములు. కోర్కెమువలన తానున్యాయముగ చౌర్యము వాచరించుట (1) కోర్కెమూలకకృతచౌర్యమనియు కోర్కెమువలన చౌర్యమును పరునిచే చేయించుట (2) కోర్కెమూలకకారితచౌర్యమనియు, పరుడు చౌర్యమును చేయుచుండ నద్దానిని కోర్కెమువలన నంగీక రించుట (3) కోర్కెమూలకానుమోదితచౌర్యమనియు, క్రోధమూలక చౌర్యము మూడువిధములు. మోహ మువలన చేయహింస (1) మోహమూలకకృతహింస యనియు, మోహమువలన పరునిచే చేయించు హింస (2) మోహమూలక కారిత హింస యనియు, పరుడు హింసచేయుచుండ మోహమువలన నద్దానిని యంగీకరించుట (3) మోహమూలకానుమోదితహింస యనియు మోహమూలక హింసమూడు విధములు. అవియు మృద్ర పులనియు, మధ్యములనియు, అతిమాత్రికులనియు ప్రత్యేకము మూడు విధములు మూల భూతములగు వితర్కములు ఒకపక్షమున మూడువిధములు. ఒకపక్షమున నాల్గువిధములు. ఒకపక్షమున వయద విధములు. షరి యధికముకూడ నుండును. మూడుతిగుణితములై యెనుబడియొకటి, నూట యెనిమిది, ముప్పదిలయుదులై యధికము, నూరు, అధికముగాని యగును. (ఈసంఖ్యానము యోగ శాస్త్రమునందు చూడనగును) కాథాపర్వీతికాథాభేదముచే ననంతమగును, ఇవన్నియు దుఃఖరూపములు, అజ్ఞానరూపములు, అనంతసంసారఫలకములనితలచుటయే విపరీతభావన. అట్టిభావనచే వితర్క భాధనమగును.

ఇట్లుయమముచేతను, నియమముచేతను, చిత్తప్రసాదనముచేతను, ప్రతిపక్షభావనచేతను, విఘ్నములు లేకుండగ మృదుకృతిమగు చిత్తముకల యోగి జనరహితమగు రహస్యప్రదేశమునందు “అసీన స్వభవాత్” అను బిహ్వమూతాగ్నిసారము స్థిరమగు సుఖకరమగు నానందమునందు కూర్చుండవలెను. తీర్థవియమున ప్రదేశము, అననము. “నమే శుచే శర్కరపహ్ని వాలుకావిదగ్ధే శబ్దజలశ్చాయాదిభిః । మనోమకులే నతు నేత్రపీడనే గుహాని వాతాశ్చయజే ప్రయోజయేత్ ॥ తిరున్నతం స్థావ్య సమం శరీరం హృదీంద్రియాణి మనసా సన్నిరుద్ధ్య బ్రహ్మాదుషేవ ప్రతరేత విద్వాన్యోతాంసి సర్వాణిభయా వహాని ॥ సమానమైనట్టియు, పవిత్రమైనట్టియు, గువ్వరాళ్లు దావాగ్ని మొదలగు నగులు, ఇసుక మొదలగువి లేనట్టియు, శబ్దముచేతను, జలముచేతను, ఆశ్చర్యాయదులచేతను, మనోమకులమైనట్టి గుహమొదలగు దైర్ఘవాయురహితమగు ప్రదేశమునందు కూర్చుండవలయును. చతురింద్రియమునకు పీడలగుగ జేయు ప్రదేశమునందు కూర్చుండరాదు. ఎట్లు కూర్చుండవలెనని? కటిప్రదేశమును, వక్షస్థలమును, కంఠమును ఉన్నతమగునట్లు శరీరమును సమానముగ నిడుపుగనుంచి సర్వేంద్రియములను మనస్సుచే హృదయమునందు లెప్పగనిరోధించినవాడై విద్వాంసుడు బ్రహ్మమునెడి నావచే భయంకరమగు సాంసారికమహాసముద్రప్రవాహముల నెన్నిటినితరించ వలెను. (దాటవలెను) అనగా జితాననుడై పాపాచారమును నశ్యసించవలెను. అట్టి పాపాచారముచే పాపము మందమైనగమనముకలదగును. అట్లు పాపము మందగమనముకలదై యుండ పాపము సమనరించి యుండు మనస్సుకూడ చాంచల్యమును బరిత్యజించును. అట్లుకానిచో ప్రాణ వాయు విశేషముచే మనస్సుకూడ విశేషము కలదగును. అని శ్రుతియందే దేశవిశేషము, ఆననవిశేషము చెప్పబడెను. అశ్రుతియందే పాపాచారము ప్రమాణముకూడ చెప్పబడెను. “పాచార్యసీద్ధ్యేహ సంయక్త చేష్టే ఊడే పాపే వాపిక యోచ్యవేత (స్థిమైన యాననమునందుండి పాపములను పీడించవలెను.

“అనగా పూరకరేచకములచే పాప్రీణాయామపదుఁ డవవలెను. అట్లు పాప్రీణాయామముచే పాప్రీణము ఊడించ నుచ్చాస్వనను మాత్రము విడువవలెను అనునదికూడ శ్రుతిచే చెప్పబడినదానినే గ్రహించుచున్నది.

“పాప్రీణాపానా సమా కృత్వా నాసాభ్యంతరచారిణా” పాప్రీణాపానమును. సమానముగ చేసి, అనగా సూక్ష్మాధోచ్ఛాస్వనల నరికిట్టి పాప్రీణాపానములను నాసికయొక్క యభ్యంతరమున తిరుగుఁట్లుచేసి అనగా కుంభకమునడి పాప్రీణాయామపరాయణుడై యనంతరమున నిత్యము యింద్రియద్వారమున సంత ర్భుద్ధియందు సన్నిహితమునయిట్టి విషయసంబంధములను, యోగి యింద్రియములను విషయముల నుండి మరలించి వెలువలనుండు వాటిగనే చేయవలెను. అనగా విషయసంబంధములు యింద్రియ ద్వారమున బుద్ధియందు వ్రేవేళింపకుండగ నింద్రియములను విషయములనుండి మరలించవలెను. అని యాశయము. అనంతరమున కరణముల (యింద్రి యముల) ను విషయములనుండి మరలించి స్వప్న కాలమునందువలె యంతర్మనోమాతృడై యుండవలెను. ఇట్టి యింద్రియప్రత్యాహారమునుచేయుట కశక్తుడు. అవిరక్తుఁడు అగువానికి గతియేరై నకలదా? యనుశంకను తొలిగించుటకు “చక్షుశ్చైవాంతరే భువోః” అని చెప్పెను. ఇదట నుండు “చ” అను శబ్దము వికల్పార్థకము. చక్షుస్సునైనను కనుబొమ్మల మధ్యనుంచవలెను, అనగా భేచరీముద్ర నభ్యసించవలెను. అని యర్థము. అట్టి భేచరీముద్ర యోగ సారమనెడి గ్రంథమునందు “లంఛితోర్ధ్వస్థిరే గర్తే జిహ్వం వ్యావృత్తం ధారయేత్ | దృఢాచన శ్చిరం తిష్ఠే న్ముద్రైషా భేచరీ మతా | భూమిధ్యర్ధస్థిరశ్చైషా మహాదేవేన కీర్తితా” ల ఖిక యనగ కొండనాలుక, దానియొక్క యూర్ధ్వభాగమునందుగల బొత్తయందు జిహ్వను (నాలుకను) మరలించి యుంచవలెను. అట్లు ధారణచేసి చిరకాలముదృఢమగు నాసనము కలవాడై యుండవలెను ఇదియే భేచరీముద్ర యను పించుకొనును. లేక, కనుబొమ్మల మధ్యయందు దృష్టినినిలపుటయు భేచరీముద్రయని మహాదేవునిచే చెప్ప బడెను. ఇంద్రియములను విషయములనుండి మరలించుట కశక్తులు భేచరీముద్ర నభ్యసించవలయును. ౨౭॥

౨౮శ్లో. నీలకఠీయము:— ఏదోయొక స్థూలవిషయమునందు (ప్రతిమాదులయందు) కాని, సూర్యునియందుకాని, సూర్యకిరణములయందుకాని, విష్ణుప్రతిమయందుకాని, అనాహతధ్వనియందుకాని, లేక యేదోయొకదానియందుకాని చక్షురాదీంద్రియములలో నేదోయొక యింద్రియద్వారమున మనస్సును ధారణ చేయవలెను. అట్టి మనస్సు అవిషయాకారత్వమును పొంది యావిషయమునందే స్థిరా భ్యాసముచే విశ్రాంతమై తన దేహమునుకూడ గుర్రెరుగదు. ఇదియే మహావిదేహ మనెడి ధారణా యోగము. ఇట్టి మహావిదేహమనెడి ధారణ సిద్ధించిన యెడల యింద్రియసముదాయము తమ తమ విషయములగు శబ్దస్పృశ రూపరసగంధములను గ్రహింపనేరవు ఇది బహిర్విషయప్రత్యాహార మనఁబడును. పూర్వశ్లోకమున చెప్పబడిన దాంతరప్రత్యాహారము. ఇదియే యీరెంటికి కలభేదము. కనుకనే బహిర్వి షయ ప్రత్యాహారమునకు, అంతరవిషయప్రత్యాహారమునకు ఫలమునందు సామ్యము సూత్రమునందు చెప్పఁబడెను. “తతః క్షీయతే ప్రకాశావరణమ్” అభ్యంతరప్రత్యాహారమువలన మనోవృత్తి బహిర్విషయ ములయం దకల్పితమై మహావిదేహ మను పేరుకలరై బహిర్విషయముల సంయమమువలన ప్రకాశావరణ ఊయమగు నని వైసూత్యార్థము. ఏకమయమున చిత్తము దేహమును మరునకయే హతాత్తు ముందుండు మూర్త్యాకారము చేయబడునో అట్టి సమయమునందు చిత్తమునకు మూర్త్యాకారతావృత్తి కల్పిత మగును. ఎప్పుడు నిరవశేషముగ దేహమును మరచి చిత్తము ధ్యేయాకారమాత్రమగునో అపుడది మహావిదేహమనెడి ధారణ యనుపించుకొనును. ఇట్టి ధారణకుకూడ ఖము ప్రకాశావరణఊయమే యని గ్రహింపవగును. విషయసంయమమున్నను, ఇట్టి ధారణ యందు చిత్తముయొక్క నిగ్రహమువలనను ప్రకాశావరణ ఊయమగును. దీనినే జాన్యానిషయ సమాధియని యందురు.

వితర్కమునడి సమాధి సవితర్కమనియు. నిర్వితర్కమనియు రెండువిధములు. అందు సవితర్క సమాధికి ‘శబ్దార్థజ్ఞానవికలై యస్పృశీర్థా సవితర్కా’ (శబ్దార్థజ్ఞానవికల్పములచే నకీర్ణమగు సమాధి సవితర్క

సమాధి) యని లక్షణము సూత్రముచేతనే చెప్పబడెను. ఎప్పుడు విష్ణుస్మృతిమాదులయందు పూర్వార్థపరామ సంధానపురస్కరముగ “ఇది విష్ణుస్వరూపము” అని శబ్దార్థోల్లేఖనపూర్వకముగ భావన ప్రవర్తించునో అట్టి భావనయే సవితర్క సమాధియని యనుపించుకొనును. అట్టివిష్ణుది ప్రతిమయందే పూర్వపరామసంధాన పురస్కరముగ శబ్దార్థోల్లేఖన లేకుండగనే భావన ప్రవర్తించినచో అట్టిభావన నిర్వితర్కమునెడి సమాధి యని పించుకొనును. ఈవిషయమునే “స్మృతిపరిశుద్ధై స్వరూపకూన్యేనాగ్రమాత్రా నిర్మాసా నిర్వితర్కా” శబ్దార్థస్మరణలేకుండగనే భావనచేయువారికి “నేను దీనిని భావన చేయుచుంటిని” అనెడి యా కా ర ము కం వృత్తియు భావనచేయువానికి లేకట్లువలె యంతఃకరణవృత్తి కానించును. ఎందువలనని? “అగ్రమాత్రా నిర్మాసా” ధ్యేయమగు నర్థముమాత్రమే యీవృత్తియందు భానించును ఇతరమేదియు యీ వృత్తి యందు భానింపదు. అని మాత్రం బోధించుచున్నది. ఇట్టి వృత్తి సిద్ధించిన యోగి జితేంద్రియుడు.

అత్యంతరవిషయ ప్రకారావలంభాగ్రహకముగ నెప్పుడు మనఃకల్పితమగు సూక్ష్మవిషయమునందు పూర్వమువలె శబ్దార్థోల్లేఖనపూర్వకముగ మనస్సు యొక్క భావన ప్రవర్తించునో అట్టి సమయముననుండు సమాధి సవిచారసమాధి యనుపించుకొనును. ఈభావనయే శబ్దార్థోల్లేఖనకూర్మ మగుచో నిర్విచారసమాధి యనిపించుకొనును. ఈవిషయమునే “ఏతయైవ సవిచార, నిర్విచారా చ సూక్ష్మవిషయా వ్యాఖ్యానా” ఇవట “సూక్ష్మవిషయా” అని చెప్పుటవలన పూర్వసమాధియందు స్థూలవిషయత్యముండునని స్పష్టమగు చున్నది. “ఏతయైవ” రెండువిధములగు వితర్కసమాధులచే సవిచారసమాధి, నిర్విచార సమాధి యు, వ్యాఖ్యానింపబడెను. అను సూత్రమే బోధించుచున్నది. నిర్విచారసమాధి దృఢమైనచో అట్టియోగి జిత మనస్కుడనిపించుకొనును.

ఏనమయమున మనస్సు మూర్త్యాకారత్వమును విడిచి సత్త్వోద్రేకమువలన సమప్తిమనోమయవిషయ కమై “నేనీపరస్వరూపమయితని” అను నాకారముకల భావన ప్రవర్తించునో ఇదియే అనందమనెడి సమాధియని యనుపించుకొనును. ఎప్పుడట్టి భావననుకూడ పరిత్యజించి విషయనేదనను విడచియే ‘అస్మి’ ఇంక మాత్రమే యాకారముకల భావన ప్రవర్తించునో, అది అస్మితారూపసమాధియని యనుపించుకొనును. అస్మిత కు అహంకారమునకు భేదము విషయవైముఖ్యవిషయాభిముఖ్యకృతము. అహంకారము విషయాభిముఖ్యముకలది. ఒకడే తూర్పు కలిముఖుడు. వాడే పశ్చిమాభిముఖుడు. అనుచోట ఒకనికేపూర్వాభి ముఖత్వ పశ్చిమాభిముఖత్వమెట్టిదో అట్టి భేదమీ అస్మితాహంకారములకు కలదని తెలిసికొననగును. అస్మితా రూపసమాధ్యవస్థయందు యోగి-జుద్ధివలన పేరుపరుచబడిన త్వంపదార్థమును సాక్షాత్కరింప చేసు కొనినవాడగుటవలన “జితబుద్ధి” అని యనుపించుకొనును. ఈవిషయమే “జితేంద్రియమనోబుద్ధి” అను నీ గీతావాక్యముచే చెప్పబడెను, ఈప్రసాధనములే గుణపర్యులని చెప్పబడెను. ఈవిషయమునే “విశేషవిశేష లింగమాత్రానింగాని గుణపర్యాణి” (విశేషములవగ స్థూలభూతములు ఏకాదశేంద్రియములు, అవిశేషము లవగ వంచతస్మాత్రాలు, అహంకారము. లింగమాత్రమునగ మహత్తత్త్వము. అలింగమన ప్రాధానము. అందు విశేషము. (స్థూలభూతములు, ఏకాదశేంద్రియములు) వలననవిశేషమును (వంచతస్మాత్రలను, అహం కారమును) వివక్షజేయదలచిన యోగికి ప్రతిదినము లయాభ్యాసమువలన మనస్సుతోగూడ నింద్రియ ములు లయమును పొందును. లేక, యింద్రియములు బహిర్ముఖములైనను కావచ్చును. ఇంద్రియములు బహిర్ముఖములగుటయే తేషము. ఇట్లే యవిశేషములగు వంచతస్మాత్రాలు, అహంకారమువలన లింగమాత్రా (మహత్తత్త్వ) మును వివిక్షజేయనట్టి యోగికి వంచతస్మాత్రాలు లయించును. లేక, విశేషమైన పాప్తిం చును. (మహత్తత్త్వముకంటె పరమగు పురుషుని వివక్షజేయు యోగిని లయవిశేషములుకలవు. అవి విభవదగినవని “లయవిశేషరహితం మనః కృత్వా మనిశ్చలమ్. యదాయా త్యున్ననీభావంతదాతత్పరమం పదమ్” (మనస్సును లయవిశేషరహితముగాను సునిశ్చలము గాను చేసి యెప్పుడున్నవిభావమును

గీ॥ భోక్తారం యజ్ఞతపసాం సర్వలోకమహేశ్వరమ్ ।

సుహృదం సర్వభూతానాం జ్ఞాత్వా మాం శాన్తి మృచ్ఛతి ।

||౨౯||

ఇతి శ్రీమహాభారతే శతసాహస్యాం సంహితాయాం నైయా

సిక్త్యాం భిష్మపర్వణి శ్రీమద్భగవద్గీతానూపనిషత్సు

బ్రహ్మవిద్యామాం యోగశాస్త్రే శ్రీకృష్ణార్జున

సంవాదే సంన్యాసయోగో నామ

పంచమోఽధ్యాయః ।

వగవిభాగము:— భోక్తారం- యజ్ఞతపసాం- సర్వలోకమహేశ్వరం- సుహృదం- సర్వభూతానాం- జ్ఞాత్వా- మాం- శాన్తి- మృచ్ఛతి ।

||౨౯||

పృథివీదార్థము:— యజ్ఞతపసాం = యజ్ఞములను, తపస్సులను; భోక్తారం = కర్తృరూపముచే ననుభవించునట్టియు; సర్వలోకమహేశ్వరం = సమస్తలోకములకు గొప్ప యీశ్వరుడైనట్టియు; సర్వభూతానాం = సమస్తసౌంధ్యములకు; సుహృదం = ప్రత్యక్షపరకారమునవేడించక సుపశ్చితి వొనరించునట్టి; మాం = నన్నును; జ్ఞాత్వా = తెలిసికొని; శాన్తి = సర్వసంసారోపరతిరూపమోక్షమును; మృచ్ఛతి = పొందుచున్నాడు.

||౨౯||

పొందునో అట్టి సమయమునందే పరమపదమును (మోక్షమును) పొందును) అను శుక్రియు చెప్పుచున్నది. వైముడిలో లీనమైనవారలలో మొదటివాడు సుప్రుడనియు, రెండవవాడు విగతదేహసంకారము కలవాడగుటవలన విదేహుడనియు, మూడవవాడు ప్రకృతిలయు డనియు నామములు కలవారు. ప్రథమ ద్వితీయల (విదేహునియొక్కయు, ప్రకృతియందు లయముకలవానియొక్కయు) సమాధి గౌణము. కనుకనే “భవప్రత్యయో విదేహప్రకృతలయానాం” (విదేహునియొక్కయు, ప్రకృతి లయముకలవానియొక్కయు సమాధి జన్మాంతరమునకు హేతువగును) (లేక పదుల కాకాశగమనమెట్లు జన్మసిద్ధ మోట్లా విదేహులకు. ప్రకృతిలయములకు జన్మమాత్రముచేతనే సమాధి సిద్ధించును.) అను సూత్రముకూడ నీయర్థమునే దృఢపరచుచున్నది! ఎటు చూచినను వారలకు సద్బోధముక్తి లేదనిసిద్ధమగుచున్నది.

ఎపుడస్మికమాత్రమునకు నిర్వికల్పమగు చిన్మాత్రమునందు లయము సంభవించునో, అపుడవిద్యాం ముడు సమాధియను పేరుగల కైకల్యధర్మమునే యనుభవించుచున్నాడు. ఏవిద్యాంను ముద్దేశించి “క్షణమేకం కౌతుకతస్య చతుస్సప్తశ్చాష్ట యశ్చలం తదవాప్నోతి” ఒకక్షణమాత్రముననే డెబ్బదినాలుగు కౌతుకతముల ఫలమేదికలదో, దానినే విద్యాంను డనుభవించుచున్నాడు. అనగా సనంతకృతుఫలముల నొకక్షణ మాత్రమున ననుభవించును అనిశుక్తి విద్యాంనునకనంతకృతుఫలమును బోధించుచున్నది. ఇట్టి మోక్షమనెడి యుక్త్యుష్టమగు పాప్రవృత్తసముకలముని మోక్షవరాయణుడని యనునించుకొనును. ఈ యశస్థయందే యోగి జీవన్ముక్తుడని చెప్పవచ్చును. “విగతేభ్యాశయకోభిః” అను పదమును పూర్వశ్లోకమునంచే వ్యాఖ్యానించితిమి. ఏ యోగి యిట్టివాడో వాడు యెల్లపుడు ముక్తుడే. అనగా బంధప్రతికూలమునందు కూడ వాడు ముక్తుడైన వాడయి యుంటున్నాడు. ముక్తి! యజ్ఞానమాత్రవృత్తధానము కాని, ఎల్లపుడు ముక్తుడౌచుని యనదగును. ఈ చెప్పటవలన నహంకారాది బంధము కాలత్రయమునందుండదని చెప్పటవలన నహంకారాది బంధమువకు మిథ్యాత్వము చూపబడెను

||౨౯||

—: గీవ ఆధ్యాయము — ౨౯ వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు :—

మధుమాదనసరస్వతీయము:— ఇట్టి యోగముతో గూడినవాడు దేనిని తెలిసికొని ముక్తుడగును? అను ప్రశ్నను “భోక్తారం” అను శ్లోకముచే తొలగించుచుండెను.

సకలయజ్ఞములకు, తపస్సులకు కర్తృరూపముచేతను, దేవతారూపముచేతను భోక్తయయినట్టియు,

ఏవం సమాహితచిత్రేన కిం విజ్ఞేయ మిత్యుచ్యతే— భోక్తారం యజ్ఞానాం, తపసాం చ కర్తృరూపేణ చ సర్వలోకమహేశ్వరం సర్వేషాం లోకానాం మహాస్త మిశ్వరం సర్వ లోక మహేశ్వరం సుహృదం సర్వభూతానాం సర్వప్రాణినాం ప్రత్యుపకారనిరపేక్షతయా ఉపకారిణం సర్వభూతానాం హృదయేశం సర్వకర్మఫలాధ్యక్షం సర్వప్రత్యయసాక్షిణం మాం నారాయణం జ్ఞాత్వా, శాంతిం సర్వసంసారోపరతి మృచ్ఛతి ప్రాప్నోతి । ౧౯।

ఇతి శ్రీమత్పరమహంసపరివ్రాజకాచార్య గోవింద

భగవత్పూజ్యపాదశిష్య శ్రీమచ్ఛంకరభగవతః

కృతౌ శ్రీమద్భగవద్గీతాభాష్యే

సంన్యాసయోగో నామ

పంచమాధ్యాయః ।

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

పూర్వమునందు చెప్పబడిన యధికారికి కర్తవ్యమేమియు లేనిచో నట్టి యధికారిచే తెలిసికొనదగినది మాత్రమేమి కలదు ? అనిశంకింపవలదు. అట్టిపురుషుడు యజ్ఞములను, తపస్సులను కర్తృరూపముచే ననుభవించునట్టియు, సర్వలోకములకు గొప్ప యీశ్వరుడై నట్టియు, సర్వప్రాణులకు ప్రత్యుపకారము నపేక్షింపక యుపకారము నొనర్చునట్టియు, సర్వభూతముల హృదయముల కీశ్వరుడైనట్టియు, సర్వకర్మ ఫలాధ్యక్షుడై నట్టియు, సర్వజ్ఞానసాక్షియగు నారాయణ స్వరూపుడైన నన్ను తెలిసికొని సర్వసంసారోపరతిరూపానర్థనివృత్తి స్వరూప మగు మోక్షమును పొందుచున్నాడు.

(లేక పాఠకడై నట్టియు) సర్వలోకములకు మహేశ్వరుడైనట్టియు, అనగా హిరణ్యగర్భానులకుకూడ నియామకడైనట్టియు, సర్వప్రాణులకు ప్రత్యుపకారము నపేక్షింపక యుపకారమును చేయునట్టియు సంవాంతర్యామియు, సర్వభాషకము, పరపూర్ణ సచ్చిదానందైకరస్వరూపము. పరమార్థతత్త్వము, సర్వాత్మ యగు నారాయణస్వరూపమగు నన్ను ఆత్మగ సాక్షాత్కరింపజేసుకొని సర్వసంసారోపరతిరూపమగు ముక్తిని పొందును. అట్లగుచో యో శ్రీకృష్ణ! నిన్ను నేను చూచుచుంటినిగాదా! నేనెందులకు ముక్తుడను కాలేదని యర్జునుని శంకకు సమాధానము వై విశేషములీయబడెను. ఓ అర్జునా! నీవునన్ను జూచుచున్నను, నీదృష్టి నేను బంధువుడను, దేవకీపుత్రుడను, గోగోపగోపికాసమేతుడననియేకాని వైశ్లోకమున జెప్పినతీరున నన్నాత్మగ నీవు దెలిసికొనుటలేదు. అందుచే నీవు ముక్తుడవు కాలేదు. ఇటువైన వైశ్లోకమున జెప్పినతీరున నీవు తెలిసికొనుము, అట్లైన నీవు ముక్తుడ వగుదువని భావము. ౧౯।

ఇట్లు శ్రీమద్భూషాదనసరస్వతీవిరచిత శ్రీమద్భగవద్గీతా పంచమాధ్యాయ

గూఢార్థదీపికకు “తర్కరత్న న్యాయవేదాంతవిద్యాపారిణి, దర్శనాలంకార”

బులుసు అన్నన్న కాశ్రి విరచిత తాత్పర్యబోధిని

సమాప్తము.

శంకరానందీయము:—పూర్వముందైన రెండు శ్లోకములచేతను ధ్యానించువానికి సాధనమున్ను, ధ్యానముచెప్పి “భోక్తారం” అను యీమూడవశ్లోకముచే ధ్యానించువానికి ధ్యేయమగు వస్తువును నిరూపించుచుండెను.

ఇట్లయజ్ఞములను, తపస్సులను కర్తృరూపముచే ననుభవించువాడు హిరణ్యగర్భుడేల కాడను శంకను తొలగించుటకు 'మహేశ్వరం' అనువిశేషణము విన్యసింపబడెను. ఈవిశేషణమున 'మహాన్' అని. ఈశ్వరునకు విశేషణము జూపబడెను. కాన ఈశ హిరణ్యగర్భవ్యావృత్తియగుచున్నది. తన పరివారమునకు ప్రత్యుపకారము నపేక్షించి యుపకార మొనరించు దేశపృథువు వ్యావృత్తికై 'సుహృదం' అను విశేషణము చెప్పబడెను. ప్రత్యుపకారము నపేక్షింపక యుపకృతిని చేయువాడని యర్థము. దేశపృథువు ప్రత్యుపకారము నపేక్షించియే యుపకృతి నొనరించు వాడగుటచే యీవిశేషణముచే దేశపృథువ్యావృత్తిసంభవించును. "సర్వభూతానాం హృదయేశం" అని చెప్పటచే నీశ్వరునికి తాటస్థ్యము తొలగించబడెను. ఈశ్వరునరు తాటస్థ్యము లేనిచో నచ్చటచ్చటనుండు కర్మతత్ఫల సంబంధము సంభవించెడిది. అను శంకను తొలగించుటకు 'సర్వకర్మ ఫలాధ్యక్షుడు' అని చెప్పబడెను. పరమేశ్వరునకు బుద్ధి, తద్వృత్తి సంబంధముకూడ వస్తుతః లేదని చెప్పటకు "సర్వప్రత్యయసాక్షి" అని చెప్పబడెను.

ఈయధ్యాయమునందవిద్యత్కర్తృక కర్మసంన్యాస ముఖ్యసంన్యాస మనియు దానికంటె కర్మయోగమే యవిద్యాంసునకు ప్రశస్త మైనదని మొదట నిరూపించి అట్టి కర్మయోగము కంటె విద్యత్కర్తృక కర్మసంన్యాసము ముఖ్యసంన్యాసమనియు అదియే అధికమైనదనియు, అట్టి సంన్యాసముతో కూడినట్టియు, అంతఃకరణ పరిశుద్ధ్యాదులతో కూడినట్టియు, జీవించియుండగనే కామక్రోధోద్భవ వేగములను నహించునట్టియు, శమదమాదిగుణ సంపత్తిగలిగినట్టియు, యోగాధిశ్చతుడగునట్టియు త్వంపదార్థాభిజ్ఞుడైనట్టియు, పరమాత్మను ప్రత్యగూహముగ దెలిసికొనునట్టివానికి ముక్తియవశ్యము బ్రతికియుండగనే ప్రాప్తించునని నిరూపింపబడెను. 1991

ఇట్లు నూరు వేల సంఖ్యగలిగి, వ్యాసప్రోక్తము, సంహితారూపమునగు. మహా

భారతమునందంతర్గతమైన భీష్మపర్వమందున్న యుపనిషద్బ్రాహ్మణము,

బ్రహ్మవిద్యారూపమును, యోగశాస్త్రమునగు! భగవద్గీతలయం

దున్న శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదమునందుగల సంన్యాసయోగమను

పేరిపంచమాధ్యాయమునకు గౌతమసశాస్త్రుడగు, 'తర్కరత్న

న్యాయవేదాంత విద్యాపారిణ దర్శనాలంకార' బులును అప్పన్న శాస్త్రిచే

రచియింపబడిన యానందగిరీయ వ్యాఖ్యానరూపత

శ్రీభగవద్గీతా శాంకరభాష్య తత్త్వబోధిని

సమాప్తము. హరిః ఓం తత్సత్.

ॐ ॐ ॐ

పూర్వమునందు చెప్పబడిన సాధనసంఘముడగు నిదిధ్యానమాచరించు యత్ని శాస్త్రస్మార్తాది నిఖిల కర్మలయొక్క, సత్కర్మశ్రుతకావ్యాధి నిఖిలతపస్సులయొక్క ఫలముల ననుభవించునట్టియు, ఉపాధి తర్గర్మ రహితుడైనట్టిన్ని, బ్రహ్మాదిస్తంబవర్తన మగు సర్వభూతముల కాత్మస్వరూపమగుటవలన సర్వభూతములకు సుహృత్తముడైనట్టి లేక సర్వభూతముల హృదయములయందుండునట్టిన్ని, అన్యక్షములగా యతు స్థూల విత్వంతమగు వాటికంటె మహత్తమమున్ను అనగా తనసన్నిధిమాత్రముచే సర్వము చలించుచున్నదో

జట్టివాడునర్వాకము. ఏచ్చిదానిందైకరసస్వరూపమునగు పరమాత్మరూపమైన నన్ను తెలిసికొని (తనను పరిబ్రహ్మస్వరూపమగు నున్నను తెలిసికొని) ధ్యానించి సర్వసంసారోపశమరూపమగు పరిబ్రహ్మభావమును పొందుచున్నాడు.

లేక “యజ్ఞతపసాం భోక్తారం” లింగదేహోపాధికుడగుత్వంపదార్థమును, “సర్వభూతానాం సుహృదం, పరస్వలోకమపేక్ష్యరం” మాయోపాధికుడు తత్పదార్థమును, “అథాత ఆదేశో నేతి నేతి” ఇత్యాది కుక్రితలన యుపాధిద్యయమును నిరసించి మైనచెప్పబడిన వారిరువురిని చైతన్యమాత్రస్వరూపులుగను, అట్టివారిని అధిష్ఠానభూతము, సర్వజ్ఞానాంతరూపము, చిదానందైకరసస్వరూపము, నిర్వికేషపరిబ్రహ్మస్వరూపము నగు నన్నుగ “వేను పరిబ్రహ్మస్వరూపుడను” అని తెలిసికొని (అనగా పరిబ్రహ్మమునే తనయాత్మగ తెలిసికొని) ధ్యానించి విదేహముక్తిని పొందుచున్నాడు. 12F1

ఇట్లు శ్రీశంకరానంద పరస్పత్తి విరచిత శ్రీమద్భగవద్గీతా పంచమాధ్యాయ
తాత్పర్యబోధినికి “తర్కరత్న, న్యాయవేదాంత విద్యాపారిణ దర్శనాలంకార”

బులుసు అప్పన్న శాస్త్రిచే రచియింపబడిన

తాత్పర్యబోధిని

సమాప్తము.

శ్రీధరీయము:—ఇందిరియ సంయమముమాత్రముచేతనే ముక్తి పొందెను. మరేమనిన? జ్ఞాన ద్వారమున ముక్తిపొందెనునని “భోక్తారం” అను శ్లోకముచే చెప్పుచుండెను.

వాభక్తులచే సమర్పించబడు యజ్ఞములను, తపస్సులను స్వేచ్ఛచే ననుభవించునట్టియు, లేక నాభక్తులచే వాచరించబడు యజ్ఞములకు తపస్సులకు పాలక డైనట్టియు, సర్వలోకములను మపేక్ష్యుడనైనట్టియు, సర్వభూతములకు పోష్యవకారము నపేక్షింపక నుపకార మొనర్చునట్టియు, అంతర్యామియగునన్ను తెలిసికొని నాయనుగ్రహముచే యతి మోక్షమును పొందుచున్నాడు. 12F2

ఇట్లు శ్రీధరస్వామికృత శ్రీభగవద్గీతా పంచమాధ్యాయ సుబోధినికి “తర్కరత్న న్యాయ
వేదాంత విద్యాపారిణ దర్శనాలంకార” బులుసు అప్పన్న శాస్త్రి

విరచిత తాత్పర్యబోధిని

సమాప్తము.

సదానందీయము:—నిష్కామః కర్మయోగ స్పృహది రతికరాయైస్య పాదారవిన్దే జ్ఞానం వై రాగ్య యుక్తం భవతి చ సులభం యస్య భిక్త్యా సరాణాం । కామకోధా నిరస్య స్థిరమతి రమితే లభ్యతే యత్ప్రసాదా త్తం ప్యారాక్ష్యక పాతం నవజలదరుచం కృష్ణమేవానతోఽస్మి ॥

యెవ్వనియొక్క భక్తిచే మనుష్యులకు నిష్కామకర్మయోగము, యెవనిపాదారవిందములయందు ప్రీతికరమగు క్రియలు, వైరాగ్యయుక్తమగు జ్ఞానము సులభముగ గలుగుచున్నవో, యెవని యనుగ్రహమువలన కామకోధములు తొలిగి సర్వవ్యాపక మరమేశ్వరజ్ఞానము సంపదించుచున్నదో ముక్తికిపాతువగు నవమేధు శ్యాముడగునట్టి శ్రీకృష్ణపరిబ్రహ్మమునే నమస్కరించుచుంటిని. 12F3

ఇట్లు శ్రీసదానందసరస్వతీ విరచిత పంచమాధ్యాయ భావప్రకాశకకు
“తర్కరత్న, న్యాయవేదాంత విద్యాపారిణ దర్శనాలంకార” బులుసు అప్పన్న శాస్త్రి విరచిత

తాత్పర్యబోధిని

సమాప్తము.

భాష్యోత్కర్షదీపిక:—ఇట్లు రెండశ్లోకములచేతను ధ్యానయోగమును సూచించి యిట్టి ధ్యానయోగ విష్ణుడే ముక్తుడనిచెప్పబడెను. ధ్యానయోగముజ్ఞానమునువిడిచి సాక్షాత్తు మోక్షసాధనమా? లేక జ్ఞానద్వారమున మోక్ష సాధనమా? అను సలకయనివృత్తికొలుకు “తమేవ విధిత్వాదతిమృత్యుమేతివాన్యః పంథా

విద్యతేఽయనాయ, జ్ఞానాదేవతు కైవల్యం, ఋతే జ్ఞానాన్న మోక్షః" ఇత్యాది కృతిబలమువలన జ్ఞాన ద్వారముననే ధ్యానయోగము మోక్షసాధనమును ద్వితీయపక్షమునే "భోక్తాః" అను తృతీయశ్లోకముచే సిద్ధాంత పరచుచుండెను.

యజ్ఞములకు, తపస్సులకు, కర్మరూపమున దేవతారూపమున భోక్తయు, బ్రహ్మాదిస్తంభసర్వంశము సర్వులకు మహేశ్వరుడును, సర్వభూతములకు ప్రత్యుపకారము నపేక్షింపక మహాకారమొనరించునట్టిన్ని సర్వభూతహృదయస్థుడును నారాయణుడగు నన్ను ఆశ్చర్యం చెనడు తెలిసికొనునో వాడు సర్వసంసారోపశాంతి రూపముగు కాశిని (మోక్షమును) పొందుచున్నాడు.

కొండలు 25, 26 శ్లోకములలోనే ముక్తుఁడు చెప్పబడెను, ముముక్షువులు మూడువిధములు. 1 శ్రీవణరతుడు, 2 మననరతుడు, 3 నిదిధ్యానరతుడు అని. అందు "లభంతే బ్రహ్మనిర్వాణ మృషయః...క్షణకల్మషాః" అను శ్లోకముచే శ్రీవణరతుండు చెప్పబడుచుండెను. "కామకోగ్ర వియ క్రానాం యతినాం యతేతసామ్" అభిహే బ్రహ్మనిర్వాణం వర్తతే విదితాత్మనాం" అను శ్లోకముచే మనన రతుడు చెప్పబడెను. తరువాతయుండు రెండు (27, 28) శ్లోకములచే నిదిధ్యానరతుడు చెప్పబడెను. అని చెప్పదరు. ఈ విషయము విచారించదగినది. 'లభన్తే బ్రహ్మనిర్వాణం' అను శ్లోకముచే శ్రీవణరతురగు శ్రీవణమాశ్రమముచే మోక్షము సంభవముకాదు. సాక్షాత్తు శ్రీవణము మోక్షసాధనము కాదు. మరేమనిన శ్రీవణము కించిద్వారమున మోక్షసాధన మందుమేని ఆద్వారమునకే మోక్షసాధనత్వము సంభవించుచుండ శ్రీవణమునకు గౌడశ్చక్రల్పన యన్యాయము. 'విదితాత్మనాం' అను వారికి వృష్టాధ్యాయ సూత్రస్థానియు, "సాధిచాసానగతీః" ఇత్యాదికముచే ప్రతీయమానము నగు ధ్యానయోగమునకు బాధ సాగిప్రించుటవలన సాక్షాత్తు శ్రీవణము మోక్షసాధనముకాదు.

ఈపంచమాధ్యాయముచే నవరిశుద్ధ చిత్తముకలవారిచే స్వీకరించబడిన జ్ఞానవిష్టారహితముగు సంన్యాసముకంటె చిత్తశుద్ధ్యాది సంపాదకముగు కర్మయోగమే శేష్మమని చెప్పి శుద్ధమై చిత్తముకల శమదమాదినంపన్నుడగు నట్టియు, కామాదులచే పుట్టిన వేగమును నహించుటకు శక్తుడైనట్టియు, యోగాధి కృతుడైనట్టియు, త్వంవదాద్వాభిజ్ఞుడైనట్టి పరమాత్మను ప్రత్యగూహముగ తెలిసికొనునట్టి సంన్యాసికి ముక్తి చేకూరు నని చెప్పబడెను.

౨౯౯

ఇట్లు శ్రీధనపతి సూరివచిత శ్రీభగవద్గీతా పంచమాధ్యాయ ఖండోక్తి
తర్కదీపికకు తర్కరత్న. న్యాయవేదాంత విద్యారేణి,
దర్శనాలంకార బులుసు అప్పన్నశాస్త్రి విరచిత
తాత్పర్యబోధిని సమాప్తము.

పరమార్థప్రసాదః— మహాత్కార్యవిషయమున విఘ్నము లనేకములు సంభవించును కాక మనో బుద్ధింద్రియనిగ్రహమాశ్రయము లేనిదే చేయుట శక్యముకాదు. అని యట్టి యాశ్రయమును 'భోక్తాః' అను శ్లోకముచే చెప్పబడుచుండెను.

సర్వభూతములకు పరమప్రేమాస్పదమై నట్టిన్ని, అంతర్యామి యగునన్ను తెలిసికొని మోక్షమును పొందుచున్నాడు.

శ్లో॥ జ్ఞానం సంపాద్య సమ్యక్క్రమవిరమతో కర్మణోయా సమాప్తి స్సంన్యాసః కర్మయోగ స్సయరమ అధియః కర్మకానల్య మాఖ్యామ్, బ్రహ్మ చాభిధీయతే యత్కుక్కుతశతజుషః కర్మ న రేన్ద్రియోక్తం ప్రాణాయామేన చిత్తం వశిజతి పరపదంపంచమే పోక్త మేతత్" జ్ఞానమును సంపాదించి కర్మమును క్రమముగ

విరమించు వాని కర్మల సమాప్తియే సంన్యాసము. నిర్మలమైన బుద్ధికలవానియొక్క కర్మలయందుకల యేకాశ్రయము కలదో (అనగా యీశ్వరార్పణముగ ఫలనిరపేక్షతో కర్మల నాచరించుట) యదికర్మయోగ మనబడును. ఇట్టి కర్మసంన్యాసకర్మ యోగములచే ననేకవేల సుకృతములు కలవానియొక్క సర్వేంద్రియ ముచే చేయబడినకర్మను ప్రాణాయామముచే చిత్తమును యెవడు బ్రహ్మమునందుంచునో యట్టివాడు మోక్షమును పొందుచున్నాడని యాపంచమాధ్యాయమునందు జెప్పబడెను.

12F

ఇట్లు పంచమార్గప్రవక్తు—

‘తర్కరత్న, న్యాయవేదాంతవిద్యాపరీణ, దర్శనాలంకార’

బులుసు అప్పన్నశాస్త్రి విరచిత తాత్పర్యబోధిని

సమాప్తము

నీలకంఠియము:—ఇట్లు సమాపితచిత్తునిచే విజ్ఞేయము (తెలిసికొనదగినది) ఏకమనకను “భోక్తారం” అను శ్లోకముచే తొలగించుచుండెను. సోపాధికరూపముచే యజ్ఞములను యనుభవించుచున్నట్టియు, కర్మరూపముచేతను, దేవతారూపముచేతను, తపస్సుల ననుభవించుచున్నట్టియు, హిరణ్యగర్భాది సర్వభూతములకు వ్యాపకము, నియామకుడు, అంతర్యామియు, సర్వప్రాణులకు ప్రత్యుపకారము నవేక్షించక మహాకారముచేయునట్టియు, సర్వప్రత్యయసాక్షియు నారాయణస్వరూపము అగునట్టి నన్నును ప్రత్యగ్యాత్మ స్వరూపముగ దెలిసికొని మద్యావమను పాండి నిరుపాఖ్యమను పేరుకల యనుపార్థవస్త్రావమగుకై వల్క్యమును పొందుచున్నాడు

ఈచెప్పబడిన సోపాధిక (సగుణ) బ్రహ్మప్రాప్తిపూర్వకముగనే నిరుపాధిక (నిర్గుణ) బ్రహ్మప్రాప్తి యని యూహింపవగును, ఈవిషయమే “సోపాధి ర్నిరుపాధిః చ్యేధా బ్రహ్మవిదుఃచ్యతే! సోపాధిస్సాధ్యః పర్యాత్మా నిరుపాధోఽనుపాధికః ॥ జటన్కిరీడ సంతిం పాత్ర ఇతి సోపాధికస్యతు । ఛాందోగ్యోహ్యై కామాప్తి స్సార్యాత్మ్యా త్సప్తమీరితా ॥ ఆహున్నం తథాన్నాద శ్లోకకార్యవ్యహో అహమ్ । ఇతి తస్త్వవిద పాప్నవ గానే సర్వాత్మతాకుళితా ॥ అతాపి చకర్దృష్టాంతా తస్సోపాధి స్తత్త్వవిచ్ఛృతః । అపూర్వా సవరద్యుక్త్యా శ్రోష్టతే నిరుపాధికః ॥ (సోపాధిః కడనియు, నిరుపాధికుడనియు బ్రహ్మవేత్త రెండవధములు. సోపాధికుడు సర్వాత్మయని యనిపించుకొనును. నిరుపాధికుండు నిరుపాఖ్యుఁ (సిర్గుణుఁ) డని యనిపించుకొనను, ఛాందోగ్యమునందు సర్వకామప్రాప్తి సోపాధికుడు సర్వాత్మస్వరూప మగుటవలన ప్రాప్తించును. కనుకనే సోపాధికుడు భక్షణచేయుచు, కీడించుచురతిని పొందునని స్పష్టముగ జెప్పబడెను. తైత్తిరీయకమునందుకూడ “ఏతత్సామగాయన్నాప్తే” అనుస్థలమునందుగల సామగానమున “నేను అన్నస్వరూపుడను, నేను అన్నమును భక్షించువాడను, నేను శ్లోకకృత్తును (అనగా అన్నాన్నాదముల సంబంధకర్తను అని బ్రహ్మవేత్తయగు సోపాధికునకు సర్వాత్మత్వము చెప్పబడెను. ఈ స్థలమునందుకూడ చకర్దృష్టాంతముచే తత్త్వవేత్త సోపాధికుడని చెప్పబడెను. కార్యకారణ విలక్షణుడని చెప్పబడిచే బ్రహ్మవేత్త నిరుపాధిక స్వరూపుడనియు ముందు చెప్పబడును) అని వారికసారము వాడు చెప్పబడెను

12F

ఇట్లు శ్రీభగవద్గీతా పంచాధ్యాయ నీలకంఠవ్యాఖ్యకు బులుసు

అప్పన్నశాస్త్రి తమాభివ్రుదును, శ్రీ సత్యాంబాగర్భ

కుక్తిమక్తా ఫలాయమానుడను, గౌతమసగోతు

డునగు బులుసు వెంకటశాస్త్రి విరచిత

తాత్పర్యబోధిని

సమాప్తము

శ్రీభగవద్గీతా శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని

షష్ఠాఽధ్యాయః.

శ్రీభగవానువాచః—

సీ! అనాశ్రితః కర్మఫలం కార్యం కర్మ కరోతి యః ।

స సంన్యాసీ చ యోగీ చ న నిరగ్ని ర్న చాక్రియః ।

॥౧॥

పదవిభాగము:— శ్రీభగవాన్— ఉవాచ— అనాశ్రితః— కర్మఫలం— కార్యం— కర్మ— కరోతి— యః— సః— సంన్యాసీ— చ— యోగీ— చ— న— నిరగ్నిః— న— చ— అక్రియః ॥ ౧ ॥

వృత్తిపదార్థము:— శ్రీభగవాన్ = శ్రీకృష్ణ పరమాత్మ; ఉవాచ = పలికెను; యః = ఎవడు; కర్మఫలం = కర్మఫలమును; అనాశ్రితః = ఆశ్రియించనివాడై; (కోరనివాడై) కార్యం = చేయదగిన; కర్మ = నిత్యనైమితి కర్మలను; కరోతి = చేయునో; సః = వాడు; కేవలం = (ఈవదమధ్యాహార్యము) ఒక; నిరగ్నిః = కర్మసాధనమగుదున్నులులేనివాడే; నచ = కాదు; అక్రియః = తపోదానాదిక్రియారహితుడే; నచ = కాదు; పరఃతు = (ఈవదమధ్యాహార్యము) మరేమనిన; సంన్యాసీచ = పరిత్యాగియు; యోగీచ = చిత్తసమాధానముకలవాడు; భవతి = (ఈవదమధ్యాహార్యము) అగుచున్నాడు ॥౧॥

శాంకరభాష్యమ్—

(1) అశీతానన్తరాధ్యాయాస్తే ధ్యానయోగస్య సమ్యగ్దర్శనం పృత్యన్తరజన్య సూత్రభూతాః శ్లోకాః 'స్మర్మాన్కృత్వా బహిః' ఇత్యాదయ ఉపదిష్టాస్తేపాం వృత్తిస్థానీయోఽయం షష్ఠోఽధ్యాయ ఆరభ్యతే । తత్రధ్యానయోగస్య బహిరంగం కర్మేతి యావద్ధ్యానయోగారోహణశాంకరభాష్యతత్త్వబోధినిః—

(1) పంచమాధ్యాయాంతమున సమ్యగ్దర్శనమున కంతరంగమగు ధ్యానయోగమునకు సూత్రభూతములగు 'స్మర్మాన్కృత్వా బహిః' అనునది మొదలగు మూడుశ్లోకము లుపదేశించబడెను. అట్టి సూత్రభూతములగు మూడుశ్లోకములకు వివరణస్థానీయముగ నీ యారవ యధ్యాయ మారంభింపబడుచుండెను. (వివిదిషాద్వారమున) సంన్యాసహేతువగు కర్మయోగ

— † ౬వ అధ్యాయము — ౧వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు —

మధుసూదనసరస్వతీయము:— పంచమాధ్యాయాంతమున మూడుశ్లోకములచే యోగసూత్రము చెప్పబడెను. విస్తరముగ అట్టి యోగసూత్రవ్యాఖ్యానము కొల కారవ యధ్యాయము ప్రాధిభింపబడుచు డెను.

అందు సర్వకర్మపరిత్యాగముచే యోగమును చెప్పదలచెను. కర్మ పరిత్యాగముగుఱిచే హి మైవదను శంకను తొలిగించుటకు 'అనాశ్రితః' అను శ్లోకముమొదలు రెండు శ్లోకములచే కర్మను వైచియచుచు డెను.

శాంకరభాష్యమ్:—

సమర్థస్తావద్భూషే నేవాధిక్యతేన కర్తవ్యం కర్మేత్యత స్తత్త్వేతి । నను కిమర్థం ధ్యానయోగా రోహణసీమాకరణం యావత్తానుష్ఠేయ మేవ విహితం కర్మ యావజ్జీవమ్ । న, “ఆరురుక్షో ర్భూనే ర్యోగం కర్మ కారణ ముచ్యతే” ఇతి విశేషణా దారూఢ్య చ శమేనైవ సమృద్ధకరణాత్ । ఆరురుక్షో రారూఢస్య చ శమః, కర్మ చోధయం కర్తవ్యత్వేనాభిప్రేతం చేత్వాన్య త్రదా౭౭ రురుక్షో రారూఢస్య చేతి శమకర్మవిషయభేదేన విశేషణం విభాగకరణం చానర్థకం స్వాత్ ।

(2) తతాశ్రమిణాం కశ్చి ద్యోగ మారురుక్షు ర్భవ త్యారూఢశ్చ కశ్చి దన్యేనాదు రుక్షనో నచారూఢాస్తా నపేక్ష్యురురుక్షో రారూఢస్య చేతి విశేషణం విభాగకరణం చోపపద్యత

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని:—

మునకు హద్దును చూపించుటకును, అంగసహితమగ యోగమును విచారించుటకున్న యీ యధ్యాయము పవృత్తమై యుండ ధ్యానయోగమునకు కర్మ బహిరంగసాధనము కాన నెంతవరకు ధ్యానయోగారోహణమునం దసమర్థుడో అంతకాలమువరకు కర్మలయం దధిక్రతుఁ డగు పురుషుఁడు కర్మల నాచరింపవలయునని కర్మలను స్తుతించుచుండును.

—† వృత్తికారపూర్వపక్షము †—

ధ్యానయోగారోహణపర్యంతము కర్మల ననుష్ఠింపవలయు నని ధ్యానయోగారోహణ మును కర్మలకు హద్దుగా నేర్పరచుట యెందులకు. ‘యావజ్జీవ మగ్నిహోత్రం జాహుయాత్’ అను శ్రుతివిహితమగు నిత్యనైమిత్తిక కర్మములు యావజ్జీవ మనుష్ఠేయములే అని శంకింపవలదు.

—† శ్రీభగవత్పాదుల సిద్ధాంతము †—

“ఆరురుక్షో ర్భూనే ర్యోగం కర్మ కారణ ముచ్యతే” ధ్యానయోగమును పొందనిచ్చగల మునికి కర్మమే కారణమని విశేషణమువలనను. ఆరూఢునకు శమముతోటి సంబంధముచేయుట వలనను కర్మలకు ధ్యానయోగారోహణము హద్దుగా చేయుబడెను. ఆరురుక్షువునకు, ఆరూఢు నకుకూడ శమము, కర్మము అనెడి రెండును కర్తవ్యములేమని శ్రీకృష్ణపరమాత్మ కభిప్రేత మగుచో అత్తరి ఆరురుక్షువునకు కర్మయని, ఆరూఢునకు శమమని శమకర్మవిషయభేదముచే విశేషణము, విభాగకరణమున్న అనర్థకమయ్యెడిది.

—† వృత్తికారపూర్వపక్షము †—

(2) వ్యవహారావస్థయం దాశ్రమిణులలో నొకడు యోగము నధిష్ఠించుట కిచ్ఛకలవాడు (ఆరురుక్షువు.) మరియొక దారూఢుడు. వీరిరువురికంటె భిన్నులగునా రారురుక్షువులు కారు. ఆరూఢులును కారు. అట్టి యనారురుక్షువులను అనారూఢులను అపేక్షించి యారురుక్షు నకు కర్మ కారణమనియు, ఆరూఢునకు (శమము) సంన్యాము కారణ మనియు, విశేష ణము, ఆరురుక్షువు, ఆరూఢుడు అని విభాగకరణ ముపపన్నమే యగు నని శంకింపవలదు.

ఫలాభిసంధిరహితుడై శాస్త్రముచే విధింపబడిన నిత్యమగు యగ్నిహోత్రాధికమును యేవ దాచ రించుచో యట్టివాడు కర్మియైనను సంన్యాసి యోగి యనబడునని స్తుతించబడుచుండెను. సంన్యాస మనగ

కాంకరభాష్యమ్.—

ఏవేతి చేన్న, తస్యేవేతి వచనాత్! పునర్యోగగ్రహణాచ్చ యోగారూఢస్యేతియ ఆసీత్పూర్వం యోగ మారుదుడు సైస్యేవారూఢస్య శమ ఏవ కర్తవ్యం కారణం యోగఫలం ప్రత్యుచ్యత ఇతి! అతో న యావజ్జీవం కర్తవ్యత్వప్రాప్తిః కస్యచిదపి కర్మణః, యోగవిభిష్టత్వ వచనాచ్చ! గృహస్థస్య చే త్కర్మణో యోగో విహిత మ్మహాభ్యాయే న యోగవిభిష్టోఽపి కర్మగతిం

కాంకర భాష్యతత్త్వబోధినః.—

—: భగత్పాద సిద్ధాంతము :—

“యోగారూఢస్య తస్యైవ అని “తస్యేవ” అను వచనమువలనను, యోగారూఢునకు తిరిగి యోగగ్రహణమువలనను పూర్వోక్తాశంక సంభవింపదు. (అనగా) పూర్వము నందెవ డారుదుడుడై యుండెనో యోగారూఢుడైన వానికే యోగమును, యోగఫలమునుగూర్చి కారణముగ శమము కర్తవ్యమై చెప్పబడెను. అందుచే ఆరుదుకువ్రువేరు, ఆరూఢుడువేరనియు, ఆరూఢునకు శమము యోగఫలమునుగూర్చి కారణమైనను, ఆరుదుడువునకు యోగమునుగూర్చి కర్మయే కారణ మగుటచే “యావజ్జీవ మగ్నిహోత్రము చేయవలయును” అను శ్రుతి యుప పన్నమే అను శంక ఆరుదుడు, ఆరూఢుడు నొకడే అయినను ప్రథమమున ఆరుదుడువు, అనంత రమున ఆరూఢుడు అగుటచే ఆరుదుడువగు నపుడు కర్మ నాచరించినను ఆరూఢావస్థయందు సంన్యాసమే యగుటఁ జేసి నిత్యనైమిత్తిక కర్మలలో దేనికైనను బ్రతికియున్నంతకాలము కర్త వ్యత్వము ప్రాప్తింపదు. కాన పూర్వమునందు చెప్పిన రీతిని కర్మకర్మసంన్యాసములకు విభాగ ముపపన్న మగుచుండ “యావజ్జీవ మగ్నిహోత్రం జహుయాత్” అను శ్రుతి యన్యవిషయ (క్షత్రియాదివిషయ) మగుచుండ యోగారూఢుడగు ముముక్షునకు నిత్యనైమిత్తిక కర్మత్యాగమే సిద్ధించుచున్నది.

ఈముందు చెప్పజోవుకారణమువలనకూడ యావజ్జీవముకర్మకు కర్తవ్యత్వముప్రాప్తింపదు. ఆకారణమేమన ? యోగవిభిష్టవచనమేయని చెప్పనగును. అనగా కర్మ యోగరోహణ యోగ్యుడైనను గృహస్థుడే యోగము విహితమగుచో వృష్టాభ్యాసమునందు అట్టిగృహస్థుడు కర్మగతి యగు కర్మఫలమును పొందుచున్నాడు. కాన వానికి ‘కచ్చిన్నోభయవిభిష్టశ్చిన్నాభిమివనశ్యతి’ అని నాశాశంక యుపపన్నము కాకపోయెడిది. ఎందువలననిన ? మోక్షము నిత్య గుటచే జన్యముకాదు. అందువలన కర్మవలన మోక్షము పుట్టనేరదు. కాన తనచే నాచరింప బడిన కర్మము కామ్యమైనను నిత్యమైనను తన ఫలము నవశ్యము జన్మింపచేయును. కాన తనచే నాచరింపబడిన కర్మవలన ఫలము జన్మించుచుండ కచ్చిన్నోభయవిభిష్టశ్చిన్నాభిమివ నశ్యతి’ అని కర్తయుగు గృహస్థునకు నాశము సంభవించునా ? సంభవింపదా? అని యర్జునుడు ప్రశ్నించుట యసంజనమే యగును. అందుచే కర్మలను యావజ్జీవము చేయుట సంభవింపదు. మరేమనిన ? ఆరుదుడువైనపుడు యోగమునుగూర్చి కారణ మగు కర్మానుష్ఠాన మవశ్య త్యాగము, చిత్త విక్షేపాభావము, ఫలత్యాగమువలన సంన్యాసము ఫలత్తిష్ఠారూపచిత్తవిక్షేపాభావము వలన యోగము యెవనికి కలవో వాడు సన్యాసియోగి యని యనిబడుదును. ఇటకర్మఫలత్యాగ

శాంకరభాష్యమ్:—

కర్మఫలం ప్రిప్సోతీతి తస్య నాశాశంకాఽనుపపన్నా స్యాత్ | అవశ్యంహి కృతం కర్మకామ్యం
నిత్యం వా మోక్షస్య నిత్యత్వా దవారభ్యత్వే స్వం ఫలమారభత ఏవ |

(౧) నిత్యస్య చ కర్మణో వేదప్రమాణపబుద్ధత్వా త్పలేన భవితవ్య మిత్యావోచా
మాన్యథా వేద స్వానర్థారత్వ ప్రసజ్గా దితి | సచ కర్మణి సమ్యుభయవిభిష్టవచన మర్థవ
త్కర్మణో విభింశకారణానుపపత్తేః |

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని:—

కర్తవ్యము. అట్టి పురుషుడే కర్మానుపానమువలన యోగారూఢుడైనచో అట్టి ఆరూఢునకు
యోగఫలమగు జ్ఞానమునుగూర్చి శమము (సంన్యాసము) కారణము అనియే సిద్ధించుచున్నది.
అట్లగుచో యోగమునుగూర్చి కర్మల నాచరించి యోగారూఢుడై శమము నాశ్రయించి
యుండ అట్టివాడు యోగభిష్టుడైయుండ వానికి జ్ఞానము లేమింజేసి మోక్షము సిద్ధింప
దనియు, కర్మలను పరిత్యజించుటచే కర్మఫలము సంభవింపదనియు, అట్టివాని నుద్దేశించి “కచ్చి
న్నోభయవిభిష్ట శ్చిన్నాభి మివ సశ్యతి” అని యర్జునుడు నుడివిన నాశాశంక యుపపన్నము.

(౨) ముముక్షువు కామ్యప్రతిషిద్ధకర్మల నాచరించడు. మరియు నిత్యనైమిత్తికకర్మలనే
యాచరించును. అట్టి నిత్యనైమిత్తికకర్మలు ఫలమును పుట్టించవు. కాన యోగభిష్టునిచేనాచ
రించబడిన కర్మలకు ఫలజనకత్వము లేమింజేసి యోగభిష్టుని విషయమై “చిన్నాభి మివ
సశ్యతి” అని నాశాశంక యుక్తమే యని శంకింపఁజనదు. నిత్యనైమిత్తికకర్మలు ఫలజనకములు
కానిచో నిష్ప్రయోజన మగు నిత్యనైమిత్తికకర్మలను విధించెడివేద మనర్థము నిమిత్తమగును.
కాన వేదప్రమాణముచే నవబుద్ధ మగుటవలన నిత్యనైమిత్తికకర్మలకు ఫల మవశ్యమంగీకరింప
వలయు సని మేము చెప్పియే యుంటమి. కాన, అనుష్ఠింపబడిన కర్మకు ఫలజనకత్వము నిశ్చిత
మగుటవలన గృహస్థు యోగభిష్టుడైనను వానిచే ననుష్ఠింపబడిన కర్మయొక్క గతిని పొందు
చున్నాడు. అందువలన గృహస్థువిషయమై “కచ్చిన్నోభయ విభిష్ట శ్చిన్నాభి మివ సశ్యతి”
అని నాశాశంక యుక్తము కాదు. కనుక, ఆదురుక్షువగు గృహస్థు యోగమునిమిత్తము నిత్య
నైమిత్తికకర్మల నాచరించి యోగారూఢుడై శమమును (సంన్యాసమును) పొందియుండ, అట్టి
వాడు యోగభిష్టుడయినచో ఇట్లు సంన్యాసించుటచే కర్మదూరుడు. అట్టి యోగభిష్టుడు
యగుటవలన “కచ్చిన్నోభయవిభిష్ట శ్చిన్నాభి మివసశ్యతి” అనియుభయభిష్టత్వవచనము,
అందువలననే నాశాశంకయు సమంజస మగును.

మరియు యావజ్జీ ము కర్మల నాచరించవలె నను పక్షమునను గృహస్థు కర్మకలవాడై
యుండ యోగభిష్టుడైనను కర్మనాశనమునకు కారణము లేమింజేసి యుభయవిభిష్టవచన
మర్థవత్తు కానేరదు.

తృప్తాశ్లాగములు గౌణివృత్తిచే సంన్యాసయోగశబ్దములచే చెప్పబడుచున్నవి. ఈచెప్పటవలనకోరికకలవారి
కంటె యిట్టివాడు శ్రేష్ఠుడనితేలినయాశయము. నిష్కామకర్మామస్తాతకు ముఖ్యమగు సంన్యాసయోగము
అవశ్యంభావులని యీచెప్పుట సమంజసమే విచారింపగ నిట్టివాడు అగ్ని సాధ్యకౌతకకర్మశాస్త్రము కాదు.

కాంక్షరభాష్యమ్.—

(4) కర్మ కృత మీశ్వరే సంస్యస్యేత్యతః కర్తరి కర్మఫలం వారభత ఇతి చేత్ । నేశ్వరే సంస్యాసన్యాధికతరఫలహేతుత్వోపపత్తేః । మోక్షాయైవేతిచేత్సర్వకర్మణాం కృతానా మీశ్వరే న్యాసో మోక్షాయైవ స ఫలాస్తరాయ యోగసహితో, యోగశ్చ విభిష్ట ఇత్యతస్తం ప్రతి నాశాశంకా యుక్తే వేతిచేత్ స, “ఏకాకీ యతచిత్రాత్మా నిరాశీ రపరిగ్రహః, బ్రహ్మ

కాంక్షరభాష్యతత్త్వబోధిని.—

(4) ముముక్షువు తనచే నాచరింపబడిన కర్మను పరమేశ్వరార్పణము చేయును. కాన, కర్మ నాచరించు ముముక్షువునం దాకర్మము ఫలజనకము కానేరదు. అట్టి ముముక్షువు యోగ భిష్టుడైనచో నత డుభయభిష్టుఁ డగునా? యని యర్జునుని శంక యుక్తమే యగునని శంకిం పజనదు. కర్మము స్వతః ఫలజనకము. అట్టి కర్మమును పరమేశ్వరార్పణ మొనరించినచో నాకర్మము— ప్రభువు నారాధించు బుద్ధితో ధనధాన్యాదికమును ప్రభువునకు సమర్పించిన నధికఫలప్రాప్తి యొనటలు కర్మవలన పుట్టు ఫలముకంటె నధికఫలజనక మగునుకాన పూర్వోక్త శంక సంభవింపదు. సత్యమే, పరమేశ్వరార్పణ మొనరించిన కర్మవలన నధికఫలము జనించును. అట్టి ఫలమును కర్మ పుట్టించుటకు సహకారికారణమును కూడ నపేక్షించును. అట్టి సహకారి కారణము యోగమే. అనగా యోగసహితమై పరమేశ్వరార్పితమగు కర్మవలన నుత్కృష్ట మగు మోక్షరూపఫలము సంభవింపును. కాని యితరఫల మేదియు సంభవంపదు. ముముక్షువు తనచే నాచరింపబడిన కర్మమును పరమేశ్వరార్పణము చేసినను, మోక్షమును పుట్టించు యా కర్మమునకు సహకారికారణమగు యోగముతో యాముముక్షువు భిష్టుడైనచో మోక్షము సంభవింపదు. మోక్షమే ఫలముగా కల యీశ్వరార్పితమగు యాకర్మ మాముముక్షువునకు ఫలాంతరారంభకము కానేరదు. కాన నట్టి ముముక్షువు నుద్దేశించి “కచ్చిన్నోభయవిభిష్ట శ్చిన్నాభిమిష నశ్యతి?” అని యర్జునుఁడు శంకించుట యుక్తమే యని శంకింపవలదు.

యోగమనగ ధ్యానము. పరమేశ్వరునియందు కర్మసమర్పణము అట్టి ధ్యానసహిత మగుచో మోక్షప్రయోజక మగు ననుటయందు ప్రమాణము లేమింజేసి పరమేశ్వరార్పణముగ కర్మలనాచరించు గృహస్థు యోగభిష్టుఁడు కానేరడు. మరియు “ఏకాకీ యతచిత్రాత్మా నిరాశీ రపరిగ్రహః, బ్రహ్మచారి వ్రతే స్థితః” అను నుత్తరగ్రంథములచే చెప్పబడునట్టి యేకా కీత్య, నియమితాంతఃకరణత్వ, నిరాసీప్య, అపరిగ్రహత్వ, బ్రహ్మచారివ్రతస్థత్వములనెకి విశేషణము లెన్నడును గృహస్థునకు సంభవింపవు. కాన గృహస్థు నుద్దేశించి ధ్యానము విధింప బడుట లేదు. అందుచే గృహస్థునకు ధ్యానయోగమే ప్రసక్తము కానందున గృహస్థు యోగ భిష్టుడని చెప్పట యప్రసక్తప్రతిషేధమగును. కాన గృహస్థు యోగభిష్టుడైన యోగి యని యనుట యనుచితమే యగును. ఏకాకియై యుండవలెనని చెప్పట గృహస్థునకు కూడ

అగ్నినిరపేక్షమగు స్మారకకర్మత్వాగ్నియు కాదు. మరేమిని సాగ్నికుడు, సకిరీయుడు నగును. అట్టివాడు విష్ణుమకర్మానుష్ఠాతయైన నుత్తినిమిత్తము సంవాసి, యోగి యని తలపవలెను.

శాంకరభాష్యమ్:—

చారిత్రావ్రతే స్థితః” ఇతి కర్మసంన్యాసవిధానాత్ । నచాత్ర ధ్యానకాలే స్త్రీసహాయత్వశంకాయేనైకాకిత్వం విధియతే ।

(5) సచ గృహస్థస్య నిరాశీరపరిగ్రహః” ఇత్యాది వచనమనుకూలం । ఉభయవిభిష్టప్రశ్నానుపపత్తేశ్చ । ‘అనాశీతః’ ఇత్యనేకకర్మణ ఏవ సంన్యాసిత్వం యోగిత్వం చోక్తం ప్రశిషిద్ధంచ । నిరగ్నే రక్రియస్యచ సంన్యాసిత్వం యోగిత్వం చేతి చేత్ న, ధ్యానయోగం ప్రతిబహిరంగస్య సతః కర్మణః ఫలాకాంక్షా సంన్యాసస్తుతిపరత్వాత్ । నకేవలం నిరగ్నిరక్రియ ఏవ సంన్యాసీ యోగీచ, కింతర్హి? కర్మనివి కర్మఫలాసంగం సంన్యాస్య కర్మయోగ మనుశ్చిష్ట

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని:—

ధ్యానకాలమునందు స్త్రీసహాయత్వమును నిరాకరించుటయే యనియు శంకింపవలదు. అగ్నిహోతాదుల యందువలె ధ్యానము స్త్రీసహాయము నపేక్షింపనందున ధ్యానమునకు స్త్రీసహాయత్వశంకయే సంభవింపదు. కాన ధ్యానకాలమునం దప్రీత్యుగం స్త్రీసహాయత్వమును “ఏకాకీ” అను వాక్యముచే నిషేధించుట యప్రసక్తప్రతిషేధమే యగును. కాన “ఏకాకీ యతచిత్రాత్మా” అను స్థలమునందుకల “ఏకాకీ” అను పదముకూడ గృహస్థపరము కాదు.

(5) మరియు, నిరాశీప్స్వ, అపరిగ్రహత్వరూప విశేషణములు సుతరాం గృహస్థున కనుకూలములు కావు. కాన, ‘ఏకాకీ’ అనుశబ్దము గృహస్థపరము కానేరదు.

మరియు, గృహస్థునకే యేకాకిత్వాదికమును వివక్షచేసి గృహస్థునకే ధ్యానయోగము విధింపబడెననినచో గృహస్థ జ్ఞానమునుండి భిష్టుడైనను, అనుష్ఠీయమానకర్మభ్రంశ కలిగినను పూర్వమునం దనుష్ఠింపబడిన కర్మవశమున ఫలము పొందించుచుండ గృహస్థునకు జ్ఞానమునుండి, కర్మనుండి భ్రష్టత్వ మంగీకరించి ‘కచ్చి న్నో భయవిభిష్ట శ్చిన్నాద్ర మివ నశ్యతి’ అని నాశము నాశంకించుటయు యుపపన్నము కాదు. (సరిపడదు) కాన నట్లును ‘కచ్చి న్నో భయవిభిష్ట శ్చిన్నాభి మివ నశ్యతి’ అను ప్రశ్నను పర్యాయలోచన చేసినచో గృహస్థునకు ధ్యానయోగవిధానము సంభవింపదు.

‘స సంన్యాసీ చ యోగీ చ’ కర్మయోగవిష్టాదగు గృహస్థుడే సంన్యాసి యని, యోగి యని గృహస్థునకే సంన్యాసిత్వము, యోగిత్వము శ్రీకృష్ణపరమాత్మచే చెప్పబడెను. మరియు ‘న నిరగ్ని ర్నచాక్రియః’ నిరగ్నికుడు, కర్మయోగనిరతుడు కానివాడు ‘స’ సంన్యాసియు కాడు. యోగియు కాడని నిరగ్నికునకు అక్రియకు సంన్యాసిత్వమును, యోగిత్వమును, శ్రీకృష్ణ పరమాత్మయే నిషేధించుటచే గృహస్థునకే యోగము విధింపబడినది. అట్టి యోగము నుండి చలించిన గృహస్థుడే యోగభిష్టుడగునని శంకింపజనదు. ధ్యానయోగమును కూర్చి కర్మ బహిరంగసాధనమైయుండ అట్టి కర్మఫలము సందానక్తిని పరిత్యజించుటయొక్క స్తుతిపరము.

ఇచట “అక్రియః” అను శబ్దముచేతనే సర్వకర్మసంన్యాసి యని లభించుచుండ “నిరగ్నిః” అని చెప్పుట వ్యర్థమని శంకింపజనదు. అగ్నిశబ్దముచే సర్వకర్మలను స్వీకరించి నిరగ్నిశబ్దముచే సంన్యాసియనియు, క్రియాశబ్దముచే చిత్తవృత్తులను స్వీకరించి “అక్రియః” అను శబ్దముచే నిర్దుచ్చిత్తవృత్తులకల యోగిని స్వీకరించిన వైశబ్ధివ్యయములో నొంటి వ్యర్థమను శంక తొలగును. దీనివలనతేలిక యాశయమేమి? ‘నిరగ్నిః’

శాంకరభాష్యమ్:—

సన్మత్వశుద్ధ్యర్థం సంన్యాసీచ యోగీచ భవతీతి స్తూయతే । నచైకేన వాక్యేన కర్మఫలానంగ
సంన్యాసస్తుతి శ్చతుర్థాశ్రమప్రతిషేధోచ్చేద్యతే । నచ ప్రసిద్ధం నిరగ్నే రక్రియస్య పరమార్థ
సంన్యాసిన శ్చుతిస్య త్రిపురాణేహిహాసయోగశాస్త్రవిహితం సంన్యాసిత్వం యోగిత్వం చ ప్రతి
షేధతి భగవాన్ ।

శాంకరభాష్యత్వబోధిని:—

“స సంన్యాసీచ యోగీచ స నిరగ్ని ర్నచాక్రియః” అను వాక్యము నిరగ్నికున కక్రియ
నకు సంన్యాసిత్వ యోగిత్వముల విషేధపరముకాదు. అనగా కర్మఫలమును కోరక కర్మలనాచ
రించువాడు కేవలము నిరగ్నికుడు. అక్రియఁడేకాడు. మరేమనిన? కర్మలనాచరించువాడైనను
కర్మఫలమునందాసక్తి వి వదలి అంతఃకర పరిశుద్ధినిమిత్రము కర్మయోగము నాచరించువాడు
సంన్యాసి యనియు, యోగియనియు స్తుతింపబడుచుండెను. ‘స సంన్యాసీచ యోగీచ స నిరగ్ని
ర్నచాక్రియః’ అనువాక్యముచేతనే కర్మఫలపరిత్యాగముయొక్క స్తుతియు, సంన్యాసాశ్రమప్రతి
షేధము చేయబడెననిచో అదియు పొసగదు. అట్లగుచో నొకవాక్యముచేతనే కర్మఫలపరి
త్యాగమైతి, సంన్యాసాశ్రమప్రతిషేధము అని రెండు విధింపబడుటవలన విధేయ భేదముకే వాక్య
భేదమనుదోషము ప్రసక్తమగును. (కాన ‘స సంన్యాసీచ యోగీచ స నిరగ్ని ర్నచాక్రియః’
అను వాక్యముచే కర్మఫలపరిత్యాగమే సుతింపబడెను. చతుర్థాశ్రమము విషేధింపబడుటలేదని
గ్రహింపనగును.) వాక్యభేదమనగ నొకవాక్యముచే రెండువిషయములను బోధించుట. ఇట్లు
వాక్యభేదము శాస్త్రమునందు మహాదోషము ఈ విషయమునే ‘గుణానాంచ పరార్థత్వా
దసంబంధ స్సమత్వాచ్చ’ అను జైమినిమాత్రీము స్పష్టపరచుచున్నది. మరియు, నిరగ్నికుడు,
అక్రియఁడునగు పరమార్థసంన్యాసికి శ్చుతిస్య త్రిపురాణేహిహాసాదులచే ప్రసిద్ధమగు సంన్యా
సిత్వం, యోగిత్వములను శ్రీకృష్ణపరమాత్మ యొన్నడును, ఎచ్చటను నిషేధింపడు

సంన్యాసి మంజవ్యః” సంన్యాసి యని యతలవరాదు. “చాక్రియః యోగీ చుత్వః” యోగి యని
తలవరాదు. అని యథాసంఖ్యముగ నుభయవ్యతిరేకము చూడనగును ఇట్లు చెప్పుటచే నభిద్వయ
మువపన్నమగును.

101

శంకరానందీబుము:— పంచమాధ్యాయాంతమున “స్వర్ణానృత్వా బహిర్భూయోన్” అనువది
మొదలు మూడశ్లోకములచే నాత్మచేత్రయగు యతికి శ్రీవచాది జన్మ జ్ఞానమునకు ప్రతిబంధము
లేకుండుటనిమిత్ర మవశ్యకరణీయమగు ధ్యానయోగమును సూచించి, అంతరంగ బహిరంగసాధనములను,
దానిలధికరణమును, తల్లితనమును, తన్మిత్రమును నిరూపించుటకు పష్టాధ్యాయముప్రాగంభివబడుచుండెను
ప్రబోధమును చిత్తశుద్ధియున్నచో శ్రీవచము, మననము, నిదిధ్యాననము తజ్జగ్యజ్ఞానము సిద్ధిం
చును. అట్టి చిత్తశుద్ధికి కారణము కర్మయోగము కర్మయోగమున్నపుడే సత్తశుద్ధి కలుగును ఇట్టి సత్త
శుద్ధిచేతనే శ్రీవచాది కార్యము సిద్ధించును. కాన యమ నియమాదులవలె కర్మయోగముకూడ శ్రీవచా
దులకు బహిరంగసాధనము. అందుచే ముముక్షువు తప్పక వైదికకర్మను నియముక శ్రద్ధచేతను,
యీశ్వర భక్తిచేతను చేయవలయునని కర్మయోగము కలవారిని, వాని కర్మయోగమును స్తుతించుటకు
శ్రీకృష్ణపరమాత్మ “అనాశ్రితః” అని చెప్పమొదలిడెను.

వేదవేదాంగాధ్యయన మొనరించి, వేదార్థమును తెలిసికొనిన ముముక్షువుగను బ్రాహ్మణుడు స్వర్గకామ
శ్చిన్విత యః కుకామః, పశ్యతిపుత్రం’ ఇత్యాదికుగ్రీతి వాక్యములచే బోధింపబడు పుత్రీవకు స్వర్గప్రాప్తి

శాంకరభాష్యమ్:—

(3) స్వవచనవిరోధాచ్చ । “సర్వకర్మాణి మనసా సంన్యస్య” “నైవ కుర్వన్న కారయన్” ఆస్తే మానీ సంతుష్టో యేన కేనచి దవికేతస్థిరమతిః” “విహాయ కామా న్యస్సర్వాన్పుమాం శ్చరతి నిస్పృహః” “సర్వారంభపరిత్యాగీ” ఇతిచ తత్త్రతత్త్రభగవతా స్వవచనాని దర్శితాని । తైర్విరుద్ధైత చతుర్థాశ్రమపరిపేథః । తస్మా న్మనో ర్యోగ మారుదుత్తేః పృతి పన్నగార్హస్థ్య స్యాన్నిహోత్రాదిఫలనిరపేక్ష మనుష్ఠీయమానం ధ్యానయోగారోహణసాధనత్వం సత్త్వశుద్ధిద్వారేణ ప్రతిపద్యత ఇతి సంన్యాసీ చ యోగీ చేతి స్త్రాయతే —

శాంకరభాష్య త్పరబోధిని:—

(6) అట్లునిషేధించినచో స్వవచనవిరోధమే వాటిల్లును (అదియెట్లువివ?) “సర్వకర్మాణి మనసా సంన్యస్య” “నైవ కుర్వన్న కారయన్” “ఆస్తే మానీ సంతుష్టో యేన కేనచి దవికేతస్థిరమతిః” “విహాయ కామాన్య స్సర్వాన్పుమాం శ్చరతి నిస్పృహః” “సర్వారంభపరిత్యాగీ అని అచ్చటచ్చట యోగీతలయందే శ్రీకృష్ణపరమాత్మ స్వవచనములతోనే పారమార్థిక సంన్యాసమును చెప్పియండెను. అట్లు సంన్యాసమును చెప్పియు, ఇచట ‘న నిరగ్ని ర్న చాక్రియః’ అనువాక్యముచే సంన్యాసమును నిషేధించినచో శ్రీకృష్ణపరమాత్మవాక్యములకే విరోధము వాటిల్లును. కాన, “న సంన్యాసీ చ యోగీ చ న నిరగ్ని ర్న చాక్రియః” అను వాక్యము సంన్యాసనిషేధపరము కాదు. కాన, యోగారోహణేచ్ఛ కలిగి పొందబడిన గార్హస్థ్యము కల వానియొక్క యగ్నిహోత్రాదికము ఫలనిరపేక్షమై యనుష్ఠింపబడినచో అట్టి యగ్నిహోత్రాదికము సత్త్వశుద్ధిద్వారమున ధ్యానయోగారోహణసాధనత్వమును పొందుచున్న దని ‘స సంన్యాసీ చ యోగీ’ చ అని స్తుతింపబడుచుండెను.

రూపమగు కర్మఫలము నాశ్రయింపక (కోఅక యే మోక్షైకకామనచే సర్వకర్మలను యోగ్యరార్థంబు చేసి నిష్కాముడై యెవడు నిష్కామముచే కర్తవ్యమగు నిత్యవైమిత్తికములను కార్యవర్జితమగు అగ్నిహోత్రాదికములను శ్రీర్థచేతను, భక్తిచేతను, లెస్సగు ననుష్ఠించునో అట్టివాడు కర్మఫలకామనాపరిత్యాగరూపసంన్యాసము కలవాడగుటంజేసి ‘సంన్యాసీ’ అనియు కర్మయోగమునందు చిత్తపమాధానము కలవాడగుటచే ‘యోగీ’ అనియు చెప్పబడుచున్నాడు. ఇట “న నిరగ్ని ర్న చాక్రియః” అనుచోట అవధారణార్థకమగు “ఏవ” అనుపద మధ్యాహార్యము. అనగా ‘నిరగ్ని రేవ న, అక్రియ ఏవన’ అనిసమన్వయింపవలెను. దేలిన యాశయమేమి! ‘నిరగ్ని రేవ న’ అనగా సంన్యాసియేకాడు. మరేమనిన? ఫలకామపంకల్పత్యాగముచేశను, చిత్త నిశ్చలత్వము చేశను, మరేక (పరమేశ్వరైశ) భక్తిచేతను యెవడు కర్మనాచరించునో గృహస్థుగ నుట్టివాడు సంన్యాసియే, యోగియే యని యర్థము.

“నిరగ్నిః” అను ప్థలముగల అగ్నిశబ్దముచే అగ్నిపూర్వకమగు నిఖరికర్మలు చెప్పబడును. అని చోలోపనయనము మొదలు బ్రాహ్మణులకు వాగ్మియ కాతన్యారాదికర్మలు. అట్టి కాతన్యారాది విఖరి కర్మలను సాధనములతోకూడ నెవడువివిధవచే హత్యజించునో వాడు ‘నిరగ్నిః’ సంన్యాసి, వాడేగ్రిన వాడులచే సంప్రాప్తమగు విజ్ఞానముకలవాడై జ్ఞానయోగమునందు పరిష్కృత్యై దేహేంద్రియాదవేష్టారూపములగు పరవశేష్టలను విడచువాడగుచో “యోగీ” యోగియై యగుచున్నాడు.

కాంక్షరథావ్యయము, —

(7) అనాశ్రితో నాశ్రితోఽనాశ్రితః కిం కర్మఫలం కర్మణః ఫలం యత్త దనాశ్రితః కర్మఫలతృష్ణారహిత ఇత్యర్థః । యో హి కల్మషలతృష్ణావా స్స కర్మఫల మాశ్రితో భవ త్యయంతు తద్విపరీతోఽతోఽనాశ్రితః కర్మఫల మేవంభూత స్స న్కార్యం కర్తవ్యం నిత్యం కామ్యవిపరీత మగ్నిహోతాదికం కరోతి నిర్వర్తయతి । యః కశ్చి దీదృశః కర్మ స కర్మవృత్త రేభ్యో విశిష్యత ఇత్యేవ మర్థ మాహ స సంన్యాసీ చ యోగీ చేతి । సంన్యాసః పరిత్యాగ స్స యస్యాస్తి స సంన్యాసీ చ యోగీ చ । యోగ శ్చిత్తసమాధానం స యస్యాస్తి స యోగీ చేత్యేవం గుణసమృహ్నయం మంతన్యో స కేవలం నిరగ్ని రక్రియ ఏవ సంన్యాసీ యోగీ చేతి మతంవ్యః । నిర్గుతా అగ్నయః కర్మాంగభూతా యస్మాత్స నిరగ్ని రక్రియ శ్చాప్సగ్నిసాధనా అస్య విద్యమానాః క్రియా స్తపోదానాదికా యస్యాసా ఎక్రియః ।

1౧1

కాంక్షరథావ్యయతత్వతోధిని: —

(7) కర్మఫలము నాశ్రయింపక, అనగా నెవడు కర్మఫలమునం దాసక్తి కలవాడో వాడు కర్మఫలము నాశ్రయించినవా డనిపించుకొనును. తద్విరుద్ధుడు, కర్మఫలతృష్ణారహితుడు కర్మఫలము నాశ్రయింపనివాడు. అట్టివాడై చేయదగిన కామ్యవ్యతిరిక్తమగు నిత్యవైమిత్తిక మగు యగ్నిహోతాదికార్యముల నెవడు నెరవేర్చునో ఎవడిట్టి కర్మయోవాడితరకర్మలకంటె విశిష్టుడను యర్థమును ‘స సంన్యాసీ చ యోగీ చ’ అను వాక్యముచే శ్రీకృష్ణపరమాత్మ చెప్పుచుండెను. సంన్యాస మనగ పరిత్యాగము. అట్టి పరిత్యాగముకలవాడు సంన్యాసి యని యనుపించుకొనును. యోగ మనగ చిత్తసమాధానము. అట్టి చిత్తసమాధానము కలవాడు యోగి యనిపించుకొనును. పూర్వోక్తవిధమున ఫలతృష్ణాపరిత్యాగపూర్వకముగ నిత్య వైమిత్తికకర్మల నాచరించువాడు అక్రియుడు, నిరగ్ని కుడుమాత్రమే కాదు. మరేమనిన? సంన్యాసియు; యోగియు యని తలపగిదన వాడు. కర్మాంగభూతములగు ఆవహనీయ గార్హ పత్య దక్షిణాగ్ను లెవరినుండి తొలగునో వాడు నిరగ్నికుడు. అగ్నిసాధనముకానట్టి తపో దానాదిక్రియ లెవనికి లేవో వా డ క్రియింపనిపించుకొనును. ‘అక్రియః’ అను పదమునకు అగ్నిహోతాసాధనసాధ్యమగు క్రియలకంటె భిన్నమగు క్రియలని యర్థము చెప్పుటవలన ‘క్రియ లగ్నిసాధ్యములు కదా! అట్టి యగ్నియే లేనితరి అక్రియత్వము సిద్ధించుచుండ తిరిగి ‘అక్రియః’ అని చెప్పుట పునరుక్తి కాదా యను శంక తొలగింపబడెను.

1౧1

శ్రీధరీయము: — ఉత్తే శుద్ధేఽపి న ధ్యానం వినా సంన్యాసమాశ్రయః । ముక్తి స్సాస్య దతి షష్టైస్త్వ స్థానయోగో వికన్యతే” చిత్తశుద్ధి కలిగెను సంన్యాసమాశ్రయమువలన ధ్యానము లేనిచో ముక్తి సంభ వింపదని యీషష్టాధ్యాయమున ధ్యానయోగము క్రిస్తారముగ తెల్పుచుచున్నది. “సర్వకర్మాణి మనసా” అనునది మొదలుకొను గర్విధముచే సంన్యాసపూర్వకజ్ఞాపనిష్ఠ శాశ్వర్యముచే చెప్పుటవలనను కర్మ దుఃఖ రూపమగుటవలనను ఒకానొకడు తొందరచే సంన్యాసమును స్వీకరించెడిని. అట్టివానిని నివారించుటకు సంన్యాసముకంటె కర్మయోగము శ్రేష్ఠమైనదని కర్మయోగమును “అనాశ్రితః” అనుదానిచే స్తుతించు చుండెను

1౧1

పరమార్థప్రభు: — పంచమాధ్యాయమునందలి ‘తయోస్తు కర్మసంన్యాసా త్కర్మయోగో విశిష్యతే’ ఇత్యాదికముచే పరమార్థమోచితమగు కర్మయోగముచే పరిశుద్ధమైన యంతఃకరణకలవానికి ధ్యానయోగ

॥ యం సంన్యాసమితి ప్రాప్తం రోగం తం విద్ధి పాణ్డవ! ।

స హ్యసంన్యాస్త సంకల్పో యోగీ భవతి కశ్యప ।

॥ ౨ ॥

పదవిభాగము:— యం— సంన్యాసం— ఇతి— ప్రాప్తం— యోగం— తం— విద్ధి— పాణ్డవ!— న— హి— అసంన్యాస్త సంకల్పః— యోగీ— భవతి— కః— చ— న ।

॥ ౨ ॥

వృత్తిపదార్థము:— పాణ్డవ!— ఓయర్జునా!; యం— ఏ సర్వకర్మతత్ఫలపరిత్యాగమును; సంన్యాస మితి— పరమార్థసంన్యాసముగ; పండితాః— (ఈవదమధ్యాహార్యము) శ్రుతిస్మృతివేత్తలు; ప్రాప్తాః— చెప్పుచుండిరో; యోగం— నిత్యనైమిత్తికకర్మానుష్ఠానమును; తం— ఆపరమార్థసంన్యాసముగను; విద్ధి— తెలిసికొనుము; అసంన్యాస్త— విడిచిపెట్టబడని; సంకల్పః— ఫలవిషయమగు సంకల్పముకల; కశ్యప— ఏ కర్మియు; యోగీ— చిత్తసమాధానముకలవాడై; న భవతి— కాదు.

॥ ౨ ॥

సాధనమగు వాయుధారణారూపమైన కర్మయోగమును నిరూపించు నిచ్చకలవాడై సింహావలోకనన్యా యముచే తిరిగి కర్మసంన్యాసకర్మయోగముల కుపపత్తిపూర్వకముగ సాపాచర్యమును “అనాళింకః” అను శ్లోకము మొదలు రెండుశ్లోకములచే శ్రీకృష్ణపరమాత్మ చూపించుచుండెను.

కర్మఫలము నపేక్షింపక అవశ్యము కర్తవ్యముగ విహితమగు కర్మల నెవ డాచరించునో నాడె సంన్యాసి, యోగియు నని యనబడును. కర్మఫలము నపేక్షింపకపోవుటయే సంన్యాసము. విహితమగు కర్మలనాచరించుటయే కర్మయోగము. ఇట్టితరుగ కర్మల నాచరింపకపోవుటను ‘స నిరగ్ని ర్న చాక్రియః’ అనువాక్యముచే నిషేధించుచుండెను.

దీని కర్థ మేమనిన? ఎవడు అపరిశుద్ధాంతఃకరణముకలవాడై “తత్త్వమసి” ఇత్యాదివాక్యముల మాత్రముచే కలిగిన శబ్దప్రతితిమాత్రముచే “నేను ముక్తుడను” అనితలంచి యగ్నిహోత్రాదికమును పరిత్యజించునో, అదేవిధమున నెవడవశ్యతాంతఃకరణముడై కరచరించేష్టాపహతుడై, కపటముగ నేత్రములను మూసుకొని మిథ్యాచారుడై యుండునో అట్టివాడు సంన్యాసియు కాదు, యోగియు కాదు.

॥ ౧ ॥

—: ౬వ అధ్యాయము — ౨ వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు : —

మధుసూదనపరశ్రుతియుము:— అసంన్యాసమునందు సంన్యాసపదప్రయోగము గౌఢము. అట్టిగౌఢ ప్రయోగమునకు కారణమగు గుణసంబంధమును చూపుటకు “యం సంన్యాసం” అని చెప్పుమొదలిడెను.

“న్యాస ఏవాత్యరేచయత్. బ్రాహ్మణాః పుత్రేషుత్రాయాశ్చ విత్తేషుత్రాయాశ్చ పుష్ట్యాత్రాయాశ్చ భిక్షాచర్యం చంన్తి” ఇత్యాదిశ్రుతులు యే సర్వకర్మతత్ఫలపరిత్యాగరూపసంన్యాసమును బోధించుచున్నవో ఓయర్జునా! ఫలతృష్ణాకర్తృత్వాభిమానముల పరిత్యాగముచే విహితకర్మానుష్ఠానమును అట్టి సంన్యాసముగ తెలిసికొనుము, “అబ్రహ్మదత్తుని బ్రహ్మదత్తునిగ తెప్పించుడిరి అట్టి వాడు బ్రహ్మదత్తుడు కానందున బ్రహ్మదత్తసన్మకునిగ మేముతలచెదము అనున్యాయమున యొకనిని బోధించు శబ్దము ఇతరునియందు ప్రయుజ్యమానమై గౌడీవృత్తిచేతనుకాని తద్భారావశ్యతచేతనుకాని సాదృశ్యమును బోధించును ప్రకృతము నందు ముఖ్యసంన్యాసమును బోధించు శబ్దమును కర్మయోగమునందు ప్రయోగించుటయందేమి సాదృశ్యము కలదో అట్టి సాదృశ్యమును చెప్పుచుండెను. పరిశీలించని ఫలసంకల్పము కలవాడెవడును యోగి కాదు. ప్రతియోగియు పరిత్యక్తఫలసంకల్పము కలవాడే యగును. కాన సంన్యాసికి, యోగికి ఫలత్యాగసామ్యము వలనను శృష్టారూపచిత్రవృత్తి నిరోధ సామ్యమువలనను, గౌడీవృత్తిచే కర్మియే సంన్యాసియు, యోగియు యగుచున్నాడు. అదియెట్లనిన? “యోగశ్చిత్తవృత్తినిరోధః” యోగ మనగ చిత్తవృత్తి నిరోధము. ‘ఏనిమాణపర్యవితకల్పనిద్రాస్మృతయః’ ప్రమాణము, విపర్యయము, నిద్ర, స్మృతి యని చిత్తకృత్తులందు విధములు. అందు ప్రత్యక్షము, అనుమానము, ఆగమము, ఉపమానము, అర్థావత్తి, అనువలబ్ధియని ప్రమాణము లాసు విధములని వైదికులు, ప్రత్యక్షము, అనుమానము, ఆగమము అని మూడువిధములే

శాంకరభాష్యమ్:—

(1) ననుచ విరగ్నే రక్రియస్యైవ శ్రుతిస్మృతి యోగశాస్త్రీషు సంన్యాసిత్వం, యోగిత్వం చ ప్రసిద్ధం, కథమహ సాగ్నే స్పృకియస్య సంన్యాసిత్వం యోగిత్వం చాప్రసిద్ధముచ్యత ఇతి। నైష దోషః, కయాచి ద్ధుణవృత్త్యోభయస్య సంపిసాదయిషితత్వాత్। తత్తథం? కర్మఫలసంకల్పసంన్యాసా త్సంన్యాసిత్వం, యోగత్వేన చ కర్మానుష్ఠానాత్కర్మఫలసంకల్పస్య వా చిత విక్షేపహేతోః పరిత్యాగా ద్యోగిత్వం చేతి గౌణ ముభయం న పున ర్ముఖ్యం సంన్యాసిత్వం యోగిత్వం చాభిప్రేత మిత్యేత మర్థం దర్శయితుమాహ-యమితి।

శాంకరభాష్యం త్త్వబోధని:—

(1) శ్రుతిస్మృతి యోగశాస్త్రములయందు విరగ్నికుడు, అక్రియకుడు నగువానికి సంన్యాసిత్వము, యోగిత్వము ప్రసిద్ధము. అట్టి ప్రసిద్ధమును విడచి యిచట సాగ్నికుడు, కక్రియకుడగువానికి శ్రుతిస్మృత్యాదులయం దప్రసిద్ధమగు సంన్యాసిత్వము, యోగిత్వ మెట్లు చెప్పబడుచుండె ననెదవా? ఇట్లు దోషము పోల్పింపనేరదు.

ఏదో యొక గౌణవృత్తి నవలంబించి యిచట సాగ్నికుడు కక్రియకుడగువానికి సంన్యాసిత్వము యోగిత్వము సంపిసాదయిషితము. అది యెట్లనిన? కర్మఫలసంన్యాసమువలన సంన్యాసిత్వము, యోగాంగమగు కర్మానుష్ఠానమువలన లేక చిత విక్షేపహేతువగుకర్మఫలము యొక్క పరిత్యాగమువలనకాని యోగిత్వము అని యిచట సంన్యాసిత్వయోగిత్వములు రెండును గౌణములు. ముఖ్య మగు సంన్యాసిత్వము, యోగిత్వమనభిప్రేతము కాదను యర్థమును చూపుటకు “యం సంన్యాసం” అని చెప్పటకు మొదలిడెను.

ప్రమాణములని యోగులు చెప్పెందు. ఇరువురకిట్టి భేదములేందులకనిన? వైదికులు ఉపమానము అర్థావత్తి, అను పేర్లులు యోగులు చెప్పిన ప్రమాణశ్రయముకంటె బహిర్భూతములని యూహప్రమాణములుగ చెప్పిరి. యోగులు ఉపమానము, అర్థావత్తి, అనుపేర్లులు ప్రత్యక్షానుమానాగమములో అంతర్భావములే యని చెప్పిరి. కానిక నే తార్కికాదులు మతభేదముననుసరించి ప్రత్యక్షానుమానోమానపక్షబ్ధిములు నాలుగే ప్రమాణము అనిరి. వివర్ణయమనగ విధ్యాజ్ఞానము. అది అవిద్య, అస్మిత, రాగ, ద్వేష, అభినివేశము లన అయిదు విధములు. ఈయయిదే పంచక్షేపము లనబడును శబ్దజ్ఞానము ననుసరించి వస్తుకూల్యమై భౌమ ప్రమాణవిజ్ఞానమైన అనదర్శవ్యవహారము వికల్పమనబడును. అదియెట్లనిన “శకవిషాణము, అనశ్చరుషుని చైతన్యము” అనునవి మొదలగు అనదర్శవ్యవహారములు. అభావప్రత్యయయాలంబనముగా గల వృత్తియే నిద్రాయనబడును. అవగా ప్రమాణవివర్ణయ వికల్పస్మృతి రూపములగు నాలుగు వృత్తులు యథావమునకు కాంక్షము తమోగుణము. అట్టితమోగుణ మాలంబనముగా గల వృత్తియే నిద్రాయని యర్థము. జ్ఞానాద్య భావముమాత్రము నిద్రా కాదు. అనుభూతవిషయాసంప్రమాణమే స్మృతి యనబడును. అట్టి స్మృతి పూర్వానుభవసంస్కారజన్యజ్ఞానము. ఈస్మృతి నర్వవృత్తిజన్యమగుటంజేసి మాత్రమున చివర జెప్పబడెను. లజ్జాదివృత్తులు వైజెప్పబడిన అయిదువృత్తులలో నంతర్భవించుచే వృత్తు అయినవిధములే యని యోగి సిద్ధాంతము. ఇట్టి యయిదువిధములగు ప్రమాణ వివర్ణయ, వికల్ప నిద్రా, స్మృతిరూపవృత్తినిరోధమే యోగమని, సమాధియని చెప్పబడును. రాగమనెడి ఫలసంకల్పము మూడవది యగు వివర్ణయవిశేషము. అట్టిరాగనిరోధముకూడ గౌణవృత్తిచే యోగమనియు, సంన్యాసమనియు చెప్పబడును కాన యోగము పంచాన్యసమని చెప్పుటలో నిరోధ మేమియు లేదు.

కాంకరభాష్యమే—

(2) యం సర్వకర్మతత్ఫలపరిత్యాగలక్షణం పరమార్థసంన్యాస మితి పాశ్చాత్యుక్తి స్మృతివిదో యోగం కర్మానుష్ఠానలక్షణం తం పరమార్థసంన్యాసం విద్ధి జానీహి హేపాండవ! కర్మయోగస్య ప్రవృత్తిలక్షణస్య తద్విపరీతేన నివృత్తిలక్షణేన పరమార్థసంన్యాసేన కీడ్వశం పామన్య మంగీకృత్య తద్భావ ఉచ్యత ఇత్యపేక్షయా మిద ముచ్యతే । అస్మి పరమార్థ సంన్యాసేన సాదృశ్యం కర్తృద్వారకం కర్మయోగస్య ।

కాంకరభాష్యకర్తవోధిని:—

(2) శ్రుతిస్మృతియోగశాస్త్రవేత్తలు సర్వకర్మతత్ఫలపరిత్యాగమును యే పరమార్థ సంన్యాసముగ చెప్పుచుండిరో సమాహితచిత్తముకలవాడగుటచే ఫలత్పష్టనువదలి యాచరించిన కర్మానుష్ఠానమును యోషునా! అపరమార్థసంన్యాసముగ దెలిసికొనుము. కర్మయోగము ప్రవృత్తిరూపము. అట్టి కర్మయోగమునకు నివృత్తిరూపము, కర్మయోగవిరుద్ధము నగు పరమార్థసంన్యాసముతో యెట్టి సాధారణధర్మము నంగీకరించి కర్మయోగము పరమార్థసంన్యాస రూపమగునని చెప్పబడుచుండె నను యపేక్షయం దీనిషయము చెప్పబడుచుండెను. కర్మయోగమునకు కర్తృద్వారమున పరమార్థసంన్యాసముతో సాదృశ్యము కలదు. అది యెట్లుని?

కంకరానందీయము:— అనాత్మజ్ఞులిచే చేయబడు సర్వరక్మలపరిత్యాగరూపమే సంన్యాసిత్వయోగీ త్వములు. అదియే సర్వకాస్త్రీ ప్రసిద్ధమైన బ్రహ్మవిద్ధర్మము. అట్టి సంన్యాసిత్వయోగిత్వరూపమై బ్రహ్మ విద్ధర్మము- ప్రవృత్తిధర్మవంతుడు, అనాత్మజ్ఞుడు దారాగ్నిహోతాదిసాధనవంతుడు నగు గృహస్థున కెట్లుపోగునని శంకింపబడు. ధర్మలగు బ్రహ్మవిద్గృహస్థులకు తద్ధర్మములకువరసరభేదమున్నను సంన్యాసికర్మయోగములకు ఫలము మోక్ష మొక్కటయే యగుటంజేసి ఫలము ననుసరించి భేదములేమిఁజేసి సంన్యాసి కేధిఫలమో ఆఫలమే కర్మయోగికికూడ పొందించును కాననుభయములకు ఫలసామ్యముసంభవించునని మోచించుచు సంన్యాసమువలె కర్మ కూడ మోక్షమునకు వరమసాధనము కాన ముముక్షువునకు కర్మ య వశ్యము కర్తవ్యమని కర్మను స్తుతించుటకు సంన్యాసికర్మయోగములకు “యం సంన్యాసం” అనుదానిచే నభేదమును చెప్పుచుండెను.

బ్రహ్మవేత్తలు- కర్మిత్వాదర్శనమునే సంన్యాసముగ జెప్పుచుండిరి. యిట్లునా? నీవాసంన్యాస మునే కర్మయోగముగ దెలిసికొనుము. అదియెట్లుని? “సర్వకర్మాణి మనసా సంన్యస్యాస్తే నుఖంవశీ” అను వాక్యముచే తనను కూటస్థానంగచిదుగ్రహముగ దెలిసికొనుటచే తాను చేయదగిన కర్మలేవియు లేవని తెలిసికొనుటయే సంన్యాసము దానికలమగు మోక్షము. కర్మానుష్ఠానము వలన పాపిన్తించు చిత్తశుద్ధివలన కలిగెడి జ్ఞానముచే పాపిన్తించును. కాన సంన్యాసమునకు కర్మ అంగము. అంగాంగులగు కర్మయోగసంన్యాసము లేకకార్యాన్వయములగుటచే నేకమోక్షంలకములగుటవలన సంన్యాసికర్మయోగ మిల కేకత్వము సంభవించును. అందుచే వారెంటి కభేదమును తెలిసికొనుము.

లేక, శ్రీవరాధిజన్యజ్ఞానము లేమింజేసి “నేను కర్మిని” అనెడిజ్ఞానములేకున్నను అవిక్రియాత్మస్వరూ పముగ నవస్థానరూపమగు మోక్ష మెట్లు సిద్ధింపదో యట్లే విహితకర్మల నాచరించనిచో చిత్తశుద్ధికలుగదు. చిత్తశుద్ధి లేనిచే యాత్మ స్వరూపజ్ఞానము కలుగదు. ఆత్మస్వరూపజ్ఞానము కలుగనిచో వ్యవస్థరూపముచే నవస్థానరూపమగు మోక్షము సిద్ధింపదు. కాన మోక్షమును గూర్చి సంన్యాసికర్మయోగము లసాధారణ కారణమగుటయందు విశేషము లేమిఁజేసే సంన్యాసికర్మయోగము లేక కక్తికము లగుటవలన, నేక కార్య ఫలకము.లగుట చేసి భేదము లేనందున వారెంటి కేకత్వ మువచ్చును.

కాంక్షాభావము—

(3) యోగి పరమార్థసంన్యాసి కర్మకర్తృత్వసాధనము సర్వకర్మతత్ఫలవిషయం సంకల్పం ప్రవృత్తి హేతుకామకారణం సంస్కర్యతీ, అయి మపి కర్మయోగీ కర్మ కుర్వాణ ఏవ ఫలవిషయం సంకల్పం సంస్కర్యతీ తేష్టే మర్థం దర్శయి న్నాహ-నహి యస్మా దసంస్కర్య సంకల్పోఽసంస్కరోఽపరిత్యక్తః ఫలవిషయ సంకల్పోఽభిరన్ధి క్షేప సోఽసంస్కర్య సంకల్పః కశ్చన కశ్చి దపి కర్మయోగీ సమాధానవా నృపతి స సమ్భవతీత్యర్థః । ఫలసంకల్పస్య చిత్త విక్షేపహేతుత్వాత్ । తస్మా ద్భ్యః కశ్చన కర్మ సంస్కర్య ఫలసంకల్పో భవే త్స యోగీ సమాధానవా నపిక్షిప్తచిత్తో భవే చ్చిత్తవిక్షేపహేతోః ఫలసంకల్పస్య సంస్కర్య త్వా దిత్యభిప్రాయః । ఏవం పరమార్థసంన్యాసకర్మయోగయోః కర్తృత్వారకం సంన్యాససామాన్య మపేక్ష్య “యం సంన్యాస మితి ప్రామా ర్థ్యం తం విద్ధి పాండవ” ఇతి కర్మయోగస్య స్తుత్యర్థం సంన్యాసత్వ ముక్తమ్ ।

1.91

కాంక్షాభావత్యభోధనం—

(3) ఏవం పరమార్థసంన్యాసియో, వాడు విడిచిపెట్టబడిన సర్వకర్మ తత్సాధనములు కలవాడగుటచే ప్రవృత్తి హేతువగునట్టి కామమునకు కారణమైన సర్వకర్మవిషయకమగు సంకల్పమును, సర్వకర్మఫలసంకల్పమును సంస్కరించును. ఈ కర్మయోగియు కర్మము నాచరించువాడైనను ఫలవిషయక మగు సంకల్పమును సంస్కరించును. అది ఇట్టి యర్థమును చూపుచు శ్రీకృష్ణపరమాత్మ చెప్పుచుండెను. విఫలవిషయక మగు సంకల్పము చిత్తవిక్షేపహేతువు. కాన నెవడైనను ఫలవిషయకసంకల్పమును విడవనిచో నట్టి కర్మ చిత్తసమాధానము కలవాడు కాదు. అందువలన యే కర్మ ఫలవిషయకసంకల్పమును పరిత్యజించునో వాడు చిత్తవిక్షేపము నకు హేతువగు ఫలసంకల్పముయొక్క పరిత్యాగమువలన యోగి (సమాధానముకలవాడు) విక్షేపములేనిచిత్తముకలవా డగు నని యభిప్రాయము. పరమార్థసంన్యాసకర్మయోగమునకు కర్తృత్వారకమగు ఇట్టి పరిత్యాగరూపసాధారణధర్మము నవలంబించుకొనియే “యం సంన్యాస మితి ప్రామా ర్థ్యం తం విద్ధి పాండవ” అని కర్మయోగముయొక్క సుతినిమిత్తము కర్మయోగమునకు సంన్యాసరూపత్వము చెప్పబడెను.

1.91

లేక “సర్వసంకల్పసంన్యాసి” అను వచనముచుట్టి సంకల్పము లన్నిటిని వదలుటసంన్యాసము. అంతటను బ్రహ్మదృష్టినుంచి బ్రహ్మవిద్యార్థభావనను విడచుట యతిధర్మము ఈర్ష్యను బుద్ధివృత్తిచే గ్రహయోగమునకు సంభవించునన్నను కర్మఫలసంకల్పసంన్యాసరూపతనము సంభవించును గాన ఫలసంకల్పపరిత్యాగరూపగోచరృత్తిచే సంన్యాసకర్మయోగముల కేకత్వము సంభవించును కాన సంన్యాసమే కర్మయోగము అని యారెంటికి నభేదమును తెలిసికొనుమని యర్థము. “యం సంన్యాస మితి ప్రామా ర్థ్యం తం విద్ధి” అని చెప్పుటచే కర్మఫలసంకల్పసంన్యాసోపలక్షకమగు కర్మయోగమే మోక్షసమర్థమగును అనినూచితమైనది. కర్మయోగము కర్మఫలసంకల్పసంన్యాసైకప్రధాన మగుటచే ముముక్షువగు గృహస్థుడు కర్మఫలసంకల్పమును విడువదగునని బోధించుచున్నాడు. మోక్షైక కామనచే ఫలవిషయకకామనను విడచి వాడు సంస్కర్య సంకల్ప దనబడును, తద్విలక్షణమగునట్టివాడు కర్మగు ధూతభవిష్యత్సర్వమూ ముఖండు కర్మఫలమునే కలచుచు కర్మమచేయును. అట్టివాడు బ్రాహ్మణుడుకాని, ఇతరుడుకాని యెట్టివాడైనను

గీ! అరురుక్షో ర్మునే ర్మౌగం కర్మ కారణ ముచ్యతే ।

యోగారూఢస్య తస్యైవ శమః కారణ ముచ్యతే ।

13.

పదవిభాగము:— అరురుక్షోః మునేః యోగం కర్మ కారణం ఉచ్యతే యోగారూఢస్య తస్యైవ శమః కారణం ఉచ్యతే ।

18.

ప్రతిపదార్థము:— యోగం = ధ్యానయోగమును; అరురుక్షోః = పొందుటకీచ్యకల; మునేః = కర్మఫలసంన్యాసికీ; కర్మ = నిత్యనైమిత్తికకర్మ; కారణం = సాధనమై; ఉచ్యతే = చెప్పబడుచున్నది; యోగారూఢస్య = ధ్యానయోగారూఢుడగు; తస్యైవ = అరురుకువునకే; శమః = ఉపశమము; (కర్మమంద నివృత్తి) యోగారూఢస్య = (ఈపదమధ్యాహ్నము; యోగారూఢత్వమునకు; కారణం = కారణమై; ఉచ్యతే = చెప్పబడుచున్నది.

19.

యోగి కానేడు. యోగమునగ కర్మఫలాపేక్షారాహిత్యపురస్కరముగ పొందబడిన చిత్తనైర్మల్యము. అవికలవాడు యోగి. ఎవడు కర్మఫలాశాసంఖాపితచిత్తవిక్షేపవంతుడోవాడు యోగికానేర డని యర్థము.

లేక “యోఽసన్వస్త సంకల్పః స యోగీ న” ఎవడు కర్మఫలసంకల్పమును విడువడో వాడుమోక్ష యోగార్హుడు కాడు. మరెవనినః జన్మాదిహఃఖయోగీయే యగునని యర్థము. “కామాయోః కామయతే మన్యమానః స కామభి ర్జాయతే తత్సౌ తత్సౌ” “ఉపాసతే పురుషం యే హ్యేకాయా నై కుకృ మేక దతి వర్తన్తిధీరాః” అనుకుృ (ప్రసిద్ధాద్భ్యుత్తకము “హి” శబ్దము)

1.9.

భాష్యోక్త్యర్థదీపిక:— గౌఢప్రయోగమున నిమిత్తభూతమగు గుణసంబంధము నీళ్లొకమునఱాపుచు వ్వాడు—కుఠిత్స్యతీతిహసపురాణములు సర్వకర్మతత్ఫలశ్వాగమును పరమార్థసంన్యాసమునుగ తెప్పచున్నవి ఫలవిషయకసంకల్పశ్వాగరూప మగు గుణసంబంధముకల దగుటచే ఫలాభిసంధిరహితకర్మానుష్ఠాన మను గూడ నట్టి పరమార్థసంన్యాసముగ నీవు దెలిసికొనుము. నిజమునకు నీ విందగ్నిపుత్రుడవై ననుపాదుకేతకృజాతుడవగుటచే పాండవశబ్దవాచ్యుడ వయితివి. అట్లే గుణసంబంధముచే ఫలాభిసంధిరహి కర్మానుష్ఠానమును పరమార్థ సంన్యాసముగ దెలిసికొనుమని సూచించుటకై ‘పాండవ’ అని సంబోధించెను ॥౩॥

పరమార్థహంస:— ఇట భగవభిమతమగు సంన్యాసశబ్దార్థమేమనిన:— “సమ్యక్ప్రకారేణ న్యనసం చిత్తశుద్ధి ద్వారా జ్ఞాన ముత్పాద్య స్వతః పవ కర్మోపరమః కర్మసంన్యాసో నకు కర్మశ్వాగః” తెప్పగ చిత్తశుద్ధి ద్వారమున జ్ఞానమును కలుగజేసి స్వతః కర్మల యుపరమమే (కర్మసమాప్తి) కర్మసంన్యాస మనబడును కాని కర్మపరిశ్వాగమాత్రము కర్మసంన్యాసశబ్దార్థము కానేరదు. ఈ విషయము అధ్యాత్మ మిమాంసయందు “సమజ్ఞాన్య సమాప్తిర్విమలతరధియః కర్మణాం సంవిధాప్తా సంన్యాసో యద్య రధ్యా స్వయ ముపరమతి గ్రామక్త్రిం ప్రచేశ్య. రంభా తావ ద్విపృద్ధిం భజతి ఫలభరం యావదుచ్చైః పమాతే హాసం పశ్చాత్తరై వామృతమభివతో జ్ఞానముత్పాద్య కర్మ” మార్గము పథికుని గావు ద్వారమను ప్రచేశ పెట్టి స్వయముగ నుపరమించును. (సమాప్తమగును) అంతియేకాని యోమార్గమా ! వేమ గావుమను పొందినాను నీవిక మఱిపామ్మ అని మార్గము విడువబడదు. మరేమనిన మార్గము పథికునకు గావుద్వారమను మాపించి స్వయముగనే యుపరమించును (కాంతించును) అట్లే మరీయు అరటిచెట్టుగెంచేమునంతవరకు వృద్ధినిపొంది గెలవేసిపిమ్మట కృమముగ తానే ఓడించును. అట్లే మోక్ష యము కోరెడివాని కర్మయు జ్ఞానమును కలుగజేసి స్వయముగనే కాంతించునని చెప్పబడెను.

1.9.

— ౬వ అధ్యాయము — 3వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు —

మధమాదనసరస్వతీయము:— ప్రశస్త మైనదగుటచే యోజ్జీవము కర్మయోగమే యనుష్ఠేయమౌ అట్లు కాదని “అరురుక్షోః” అను శ్లోకముచే తెప్పచుండెను.

అంతఃకరణపరిశుద్ధిరూపమగు వైరాగ్యమును పొంద నిచ్చగల భవిష్యత్మునికి అనగా కర్మఫల అలయందాన్వితని వదలిన వానికి భగవదర్పణబుద్ధిచే వాచరించబడిన శాస్త్రసహితమగు నిత్యనైమిత్తికాది

కాంక్షరక్షామ్—

ధ్యానయోగస్య ఫలనిరపేక్షః కర్మయోగో బహిరంగసాధన మితి తం సంన్యాసత్వేన
స్తుత్వాఽథునా కర్మయోగస్య ధ్యానయోగసాధనత్వం దర్శయతి-అరుదుతో రాహుడు
మిచ్చానతోఽనారాధస్య ధ్యానయోగేఽవస్థాతు మశక్తస్యైవేత్యర్థః । కన్యాదురుతో దృవః
కర్మఫలసంన్యాసిన ఇత్యర్థః । కిమాదురుతో ర్యోగం కర్మ కారణం సాధన ముచ్యతే । యోగా
రూఢస్యపున స్తస్యైవ శమ ఉపశమ స్సర్వకర్మభ్యో వివృత్తిః కారణం యోగారూఢస్య సాధన

కాంక్షరక్షాత్వత్తోధనిః—

ఫలము నపేక్షింపక చేయునట్టి కర్మయోగము ధ్యానయోగమునకు బహిరంగసాధనము.
కాన, అట్టి కర్మయోగమును సంన్యామముగ స్తుతించి యాశ్లోకమున కర్మయోగమునకు ధ్యాన
యోగసాధనత్వమును చూపించుచుండెను.

ధ్యానయోగము సధిష్ఠించు నిచ్చగతిగినట్టివానికి, కనుకనే ధ్యానయోగానారాధుడు,
ధ్యానయోగమునందుండుట కశక్తుడని యర్థము. అట్టి కర్మఫలసంన్యాసియగునట్టి యారు
దురువునకు ఫలమును కోరిక నాచరించునట్టి నిత్యనైమిత్తికకర్మము ధ్యానయోగారోహణము
నుకూర్చి సాధన మని యర్థము. అరుదుడువే యోగారూఢుడైనచో అట్టివానికి సర్వకర్మల

కర్మ అంతఃకరణపరిశుద్ధి వైరాగ్యమనెడి యోగమును పొందుటకోరికను సాధనముగా నిమిషేయమని నాచే
వేదద్వారమున చెప్పబడెను. అంతఃకరణపరిశుద్ధిహవమగు వైరాగ్యమును పొందినట్టియు పూర్వము కర్మ
నాచరించినట్టివానికై తే సర్వకర్మసంన్యాసమే జ్ఞానపరిపాకసాధనముగ నమిషేయమని చెప్పబడెను. ౩౩.

శంకరానందీయము:— పూర్వమునందు చెప్పబడిన రీతిని ముముక్షువులకు కర్మయోగముయొక్క
అవశ్యకర్తవ్యత్వము సిద్ధించుటకోరికను కర్మయోగమును సంన్యాసముతో సమానముగను, కర్మయోగా
మస్థానరూపి సంన్యాసితో సమానముగను స్తుతించి ప్రస్తుతము కర్మయోగమును జ్ఞానసాధనముగ జెప్పుచు
యట్టికర్మయోగ మెంతవర కాచరించవలెనో అట్టి వాడును మోచించుచు ఆరాధురకు వివేకముక్తికి
కారణమును “ఆరుక్షః” అను శ్లోకముచే చెప్పుచుండెను సమర్థగ్ధననిష్ఠను పొంద నిచ్చగతిగినట్టియు.
ముక్తికోరిక జ్ఞానమును పొందునిచ్చగతి (ఇతల మునిశబ్దమునకు మని యర్థముకాని భవిష్యమ్మని యని
యర్థమెటుల పొసగుననెదరా “గృహస్థః స్త్రీయశ్చద్యపేత్” అనుష్ఠలమున వివాహసంకరముపొందెను
గార్హస్థ్యమును పురస్కరించుకొని యుద్వాహారార్థమునందే బ్రహ్మచారి యందు గృహస్థశబ్దమును
ప్రయోగించి గృహస్థవివాహమును చేసుకొనవలయు ననినటుల భవిష్యత్సంన్యాసము నవలంబించి ముని
శబ్దప్రయోగము గొణివృత్తిచే నుపసన్నమే యగును) భవిష్యమ్మనికి—కర్మను విడిచి మరేమియు చిత్త
శుద్ధికి కారణము లేనందున కర్మయే చిత్తశుద్ధిని సంపాదించి పురుషుని జ్ఞానయోగారూఢునిగ జేయును
గాక కర్మయే జ్ఞానయోగపాస్తికి కారణమని మంత్రిములయందు చెప్పబడుచున్నది ఆమ త్రిమలేవ
నిన? “కర్మాణి కవయో యాన్యవశ్యం స్తాని తేప్రకాయాం బహుథా సంతకాని తా న్యాచరథ నియతం
పశ్యకామాః” ఇత్యాదిశుక్తిలే యని గ్రహింపవగును. ఎవరికి చిత్తశుద్ధికోరిక కర్మయోగము విహితమో
అట్టివానికి నిత్యనైమిత్తికకర్మానుష్ఠానమువలన చిత్తశుద్ధి పాస్తింప జనించిన వివేకవైరాగ్యశమదమాది
సాధనసంపత్తిచే సంభవించిన శ్రినామనవాదిజ్యజ్ఞానముచే జ్ఞానయోగారూఢుడు. వివేకవైరాగ్యశమదమాది
యగునట్టియనికి “శమ ” బాహ్యకర్మోపరమమే వేదముచేతను స్మృతుచేతను చెప్పబడుచున్నది ఆశుక్తి
లేవనిన? “తమేవైకం జ్ఞానథ ఆత్మాన మన్యా వాచో విముచధః ఓ మిత్యేవం ధ్యాయథ ఆత్మారం త
మేవధీరోవిజ్ఞాయః కాంతో దాంత ఉపరత స్తితిశు స్సమాహితో భూత్వాఽఽశ్రమేనైవాత్మానం వశ్యేత్”
అత్మరతి రాత్నకిరీడః” ఇత్యాదిశుక్తిలును “నైకాదృశం బ్రాహ్మణస్యాస్తి చిత్తం యదైకకా

శాంకరభాష్యమే—

ముచ్యత ఇత్యర్థః । యావ ద్భావ త్కర్మభ్య ఉపరమతే తావత్తావ న్నిరాయాసస్య జితేంద్రియస్య చిత్త సమాధీయతే । తథాసతి స యుడితి యోగారోఢో భవతి । తథాచోక్తం వ్యాసేన— “నై తాదృశం బ్రాహ్మణస్యాస్తి చిత్తం యథైకతా సమతా సత్యతా చ । శీలం స్థితిర్దండ నిధాన మార్జవం తతస్తతశ్శోభనముః క్రియాభ్యః” ఇతి ।

131

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని—

నుండినివృత్తి యోగారూఢత్వమునకు సాధనమై చెప్పబడుచున్నదని యర్థము. ఎంతెంత కర్మల నుండి నివృత్తుడగునో అంతంత నిరయాసుడగును. అట్టి జితేంద్రియమునకు చిత్తము సమాధానమునం దుంచబడును. అట్లగుచో నట్టివాడు శీఘ్రముగ యోగారూఢు డగును. ఈ విషయమే శ్రీవేదవ్యాసునిచే “నై తాదృశం.....క్రియాభ్యః । “ఏకతా” సర్వభూతము ందు వస్తుతః ద్వైతాభావమే యని తెలిసికొనుట. “సమతా” సర్వభూత ములయం దుపాధిప్రయుక్త విశేష ముండినను స్వతః విశేషము లేదను జ్ఞానము. “సత్యతా” సర్వభూతములకు హితమగు వాక్యములను పలుకుట. “శీలం” స్వభావసంపత్తియు, ‘స్థితిః’ స్థైర్యము, ‘దండనిధానం’ యేభూతమును హింసించకపోవుట, ‘ఆర్జవం’ ఏభూతములయందు కుటలత్వము లేకపోవుట, ‘తతస్తతశ్శోభనముః క్రియాభ్యః’ ఆయాక్రియలనుండి యుప రతియు అనేడి ధనముకంటె భిన్నముగ పురుషార్థసాధన మగు ధనము బ్రాహ్మణునకు లేదని వేదవ్యాసునిచే చెప్పబడెను. కాన బ్రాహ్మణునకు నిరతిశయము పురుషార్థసాధనము నగు ధన మాయాక్రియలనుండి యుపరతియే యని భావము.

132

“నై తాదృశం బ్రాహ్మణస్యాస్తి చిత్తం యథైకతా సమతా సత్యతా చ । శీలం స్థితి ర్దండనిధాన మార్జవం తతస్తతశ్శోభనముః క్రియాభ్యః । నైవ ధర్మః చాధర్మీ నచైవ హి శుభాశుభిః । య స్సాస్య దేశాననే లీన స్తాష్ట్రీ కించి దచింతయన్” ఇత్యాదిశ్లోకులున్న యోగారూఢుడు విదేహకైవల్యాద్రి యగువానికి బ్రహ్మయఃకారోపితవామరూపాద్యగ్రహణరూపము శమకర్తృత్వము అట్టి శమ రూపమగు సర్వకర్మసంన్యాసమే విదేహమక్తికి పరమకారణ మని బోధించుచున్నది కాన ముముక్షువు అశక్యము చిత్తశుద్ధికోటకు వైదికమగు కర్మలనే యాచరించవలయును అట్టి వైదికకర్మల నాచరించుటచే పాపప్రమేన చిత్తశుద్ధిచే తదేకపరత్వమువలన తస్యగ నాచరి చబడిన శ్రవణాదులవలన సంపాద్య మగు జ్ఞానము కలిగినట్టి సమాధిస్థునకు సర్వకర్మసంన్యాసమే కర్తవ్యము అని యభిప్రాయము.

అరుద్ర శువునకు కర్మకారణము, ఆరూఢుడైనవానికి శమము కారణ మని. చెప్పుటచే ప్రయాణము చేయువానికి గమనము సమద్రోశర్యంతమే. అటు పిమ్మట గమనమునకు పరిసమాప్తి యెట్లొ ముముక్షువునకు జ్ఞానము సిద్ధించువరకే కర్మకర్తవ్యము. జ్ఞానము సిద్ధించినపిమ్మట సర్వకర్మసంన్యాసమే కర్తవ్యమని సూచింపబడెను.

ఈచెప్పటచే. “యాశ్చ జీవ మగ్నిహోత్రం హవోతి, కుర్వ స్నేహేహ కర్మాణి జిజీ షే సుతగ్ం సమాః । ఇత్యాదిశ్లోకులు యాశ్చ జీవము కర్మలు కర్తవ్యము అని బోధించుట యజ్ఞానికేయనియు, జ్ఞానికి కాదని గోపించునగును. జ్ఞానికి కూడ కర్మలు కర్తవ్యములే యగుచో. “యదహరేవ విరజే త్తదహరేవ ప్రోవోకేత్” “శిఖం సవనం కృత్వా బహి స్సూక్తిం త్యజేద్దుధః । తే హ స్మ పుత్రైషణాయాశ్చ పిత్రైషణాయాశ్చ లోకైషణాయాశ్చ పృథ్వాయాథ భిజాచర్యం చరన్తి” యథా తు విదితం తత్త్వం మం బ్రహ్మ సనాతనమ్ । తదై కదండం సంగమ్య వ్య సోపవీతాం శిఖాం త్యజేత్” జ్ఞానికి సంన్యాసబోధః ములగు నై మదహరించబడిన శుక్రములకు విరోధము వాటిల్లును. కాన అజ్ఞాని యగు ముముక్షువునకు

గీ॥ యదాహి నన్ద్రియార్థేషు స కర్మ స్వనుషజ్జతే ।
సర్వసంకల్పసంన్యాసే యోగారూఢ స్తదోచ్యతే ॥

1౪1

పదవిభాగము:— యదాహి- స- ఇంద్రియార్థేషు- స- కర్మసు- అనుషజ్జతే- సర్వసంకల్పసంన్యాసే-
యోగారూఢః- తదా- ఉచ్యతే ॥

1౪1

ప్రతిపదార్థము:— యదాహి = ఏనమయమునందు; యోగీ = (ఈపదమధ్యాహార్యము) సమా
హితాః తాకరణముకలయోగి; ఇన్ద్రియార్థేషు = శబ్దస్పృగ్సూరూపరసగంధరూపములగు విషయములయందు;
వానుషజ్జతే = కర్తవ్యత్వబుద్ధిని చేయడో; కర్మసుచ=నిత్యనై మిత్తిక కామ్యవృత్తిపిద్ధకర్మలయందు; నాను
షజ్జతే = కర్తవ్యత్వబుద్ధినిచేయడో; తదా- అట్టిసమయమున; సర్వసంకల్పసంన్యాసే = ఇహోముశార్థకామ
పాతువులగు నిశలసంకల్పములను సంన్యసి-చుస్వభావముకల; సః = (ఈపదమధ్యాహార్యము) అట్టియోగి;
యోగారూఢః = పొడబడిన యోగముకలవాడని; ఉచ్యతే = చెప్పుచున్నాడు.

1౪1

కర్మలను బోధించునవి యావజ్జీవమగ్నిహోతృమునుబోధించు శుశ్రీతులు. అరూఢునకు సంన్యాసమును
బోధించునవి సంన్యాసబోధక శుశ్రీతులని వ్యవస్థ గ్రహించినగును. 'యదహారేవవిరజేత్తతహారేవప్రసజ్జేత్'
ఇత్యాదిశుశ్రీకవిహితసంన్యాసమునం దధికారలు వైదికకర్మానధికారులగు జదులు, జాత్యంధులు, మూగవా
రలు, వారల నుద్దేశించియే సంన్యాసమును ప్రేశ్రుతులుబోధించుచున్నవి. విద్వాంసునకు సంన్యాసము
వాశుశ్రీతులు బోధించుటలేదు. మరేమనిన? 'విద్వాన్యజ్జతే' ఇత్యాదిశుశ్రీతులు విద్వాంసునకు కర్మలనే
విధించుచున్నవి. కాన సంన్యాస విధాయక శుశ్రీతులు జడజాత్యంధమూకాది పశుములు. "యావజ్జీవ
మగ్నిహోతృం జహోతి" ఇత్యాది శుశ్రీతులు విద్యవృత్తిరములుగ సమన్వయించిన యుభయ శ్రుతులకు
విరోధమువాటిల్లనందున విద్వాంసునకు సంన్యాసము నంటకట్టుట యుక్తము కాదని శంకింపజనదు.

వేదకాస్త్రాధ్యయనము లేని జడజాత్యంధమూకాదులకు "పరీక్ష్య లోకా న్యర్కవితా న్నాప్రహ్లాణో
నిరేక్షదమాయాత్" అను శుశ్రీతుక్తరీతిని లోకములు కర్మసంపాదితములు, అనిత్యములు, స్వల్పఫలములు
కలవి. మిథ్యాభూతములు అను జ్ఞానము సంభవించినందున యిట్టి జ్ఞానము కల "బహి స్సూత్రం త్యజే
ద్భుధః" అని శుశ్రీతుక్తరీతిగ విద్వాంసునకే సంన్యాసమునం దధికారము గన్పట్టుచున్నందున సంన్యాస
విధాయకశుశ్రీతులే జెప్పబడు సంన్యాసము విద్వాంసునకే (బ్రహ్మచేత్తకే) యని యొప్పుకొనవలయును.
అట్లగుటచే సంన్యాసము, కర్మయోగము ఉభయము విద్వాంసునకే యగుచో యారెడను యొకనికే
పొసగనందున సంన్యాసకర్మయోగములను బోధించు శుశ్రీతులకు విరోధము తప్పరని శంకింపజనదు. "విద్వా
న్యజ్జతే" ఇత్యాది శుశ్రీకబోధితవిద్వాంసుడు వేదకాస్త్రార్థతప్రయోగప్రాయశ్చిత్తములు తెలిసినవాడు.
అట్టివాడగు విద్వాంసునకే కర్మవిధి "జ్ఞాత్వా వైష్కర్మ్య మాచరేత్" తస్మాద్జ్ఞానం
పురస్కార్య స న్యసే దిహ బుద్ధిమాన్ । అహ మేవాక్షరం బ్రహ్మ వాసుదేవాఖ్య మవ్యయమ్ ॥ ఇతి
భావో ధ్యవో యస్య తదా భవతి భై శుభక్ । యదా తు విదితం తత్త్వం" ఇత్యాది శుశ్రీకస్మృతిశతముచే
బ్రహ్మచేత్తకే సంన్యాసము కర్తవ్యమని సిద్ధమగుచున్నందున సంన్యాస, కర్మవిధాయక శుశ్రీతులు భిన్నపురు
షాధికారికములగుటచేపి యారెండుశుశ్రీతులకు విరోధము వాటిల్లదను యాశయముచేతనే శ్రీకృష్ణ
పరమాత్మ అరురుతువునకు కర్మయోగమును, అరూఢునకు సంన్యాసమును 'ఆరురుక్షో ర్భునే ర్యోగం కర్మ
కారణ ముచ్యతే । యోగరూఢస్య తస్మై శ్రవ శమః కారణ ముచ్యతే ।" అని బోధించెను.

1౪1

పరమార్థప్రపాః— శుద్ధముకాని చిత్తము విశేషజనకమగుటవలన కర్మవలన చిత్తశుద్ధి సంభ
వించుటచే యమనియమాది సోపానకర్మమును ఊర్ధ్వగతిని పొందనిచ్చయించిన పురుషునకు కర్మ చిత్తశుద్ధి
జనకము. అట్టి వా డారూఢావస్థను పొందినచో ధ్యానవిష్ణునకు జ్ఞానపరిపాకము నిమిత్తము శమము
(విశేషోపరమము) కారణము.

1౪1

శాంకరభాష్యమ్:—

(1) అభేదానీం ఓదా యోగారూఢో భవతీత్యుచ్యతే । యదా సమాధీయమానచిత్తో యోగీ హీద్వియాభేషు ఇంద్రియాణా మర్థాశ్చబ్దాదయస్తే ప్సిందియాభేషు కర్మసు చ నిత్య నైమిత్తికకామ్యప్రతిషిద్ధేషు ప్రయోజనాభావబుద్ధ్యా నానుషజ్జతేనుషంగం కర్తవ్యతాబుద్ధిం సకరోతీత్యర్థః । సర్వసంకల్పసంన్యాసీ సర్వా సంకల్పా నిహముత్యార్థకామహేతూ సంన్యసి తుం శీలమస్మేతి సర్వసంకల్పసంన్యాసీతి యోగారూఢః పాప్తయోగ ఇ త్యేత త్తదా తస్మిన్కాల ఉచ్యతే । సర్వసంకల్ప సంన్యాసీతివచనా త్సర్వాంశ్చ కామాన్సర్వాణిచ కర్మాణి సంన్యసే దితిత్యర్థః ।

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

(1) ఇంతకు పూర్వమునందు యోగప్రాప్తి కుపాయము చెప్పబడెను. అనంతరమున నిపుడేసమయమున యోగారూఢుడగు నను శంకను తొలగించుటకు శ్రీకృష్ణపరమాత్మచెప్ప మొదలిడెను. ఏసమయమున యోగి సమాహితాంతఃకరణుడై శబ్దస్పర్శరూపరసగంధములనెడి విషయములయందును, నిత్యనైమిత్తిక కామ్యప్రతిషిద్ధ కర్మలయందును, ప్రయోజనము లేదు. అను బుద్ధిచే కర్తవ్యతాబుద్ధిని పొందడో అనగా శబ్దాదివిషయములు ప్రయోజనకారులు కావ నియు, నిత్యనైమిత్తికాదికర్మలవలన ప్రయోజనములేదనియు, జ్ఞానమున్నచో నాకర్మములు చేయ దగినవనియు, శబ్దాదివిషయములు తెలిసికొనదగినవనియును జ్ఞానము కలుగదు. అట్టి జ్ఞానము లేనివాడై (యందునో) అట్టిసమయమున నిహముత్యార్థకామములకు హేతువులగు సర్వసంకల్పములను సంన్యసించు స్వభావముకలవాడై యోగారూఢుడని (పొందబడినయోగముకల వాడని) చెప్పబడుచున్నాడు. ఈ శ్లోకమున “సర్వసంకల్పసంన్యాసీ” అని చెప్పబటవలన అన్ని కోరికలను, సర్వకర్మలను సంన్యసించు (పరిత్యజింప) వలెనని యర్థము సిద్ధించుచున్నది. అనగా సర్వకార్యములకు కారణము కామము. అట్టికామమునకు మూలము సంకల్పము. అట్టిమూల మగు సంకల్పమును ఛేదించినచో కాముడు జనించడు. కాముడుజనించినచో కామకార్యమగు కర్మప్రవృత్త్యాదు లప్రయత్నముగనే సిద్ధించునని భావము.

— † ౬వ అధ్యాయము — రవ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు † —

మధుసూదనసరస్వతీయము:— ఎపుడు యోగారూఢుడగునను శంకను తొలగించుటకు ‘యదాహి’ అని చెప్ప మొదలిడెను.

ఏచిత్తసమాధానకాలమున శబ్దస్పర్శరూపరసగంధాదులయందు, నిత్యనై మిత్తికకామ్యతౌకికప్రతిషిద్ధ కర్మలయందు “నానుషజ్జతే” అభినివేశమును పొందడో, అనగా శబ్దాదులు నిత్యనై మిత్తికాది కర్మలు మిథ్య యను జ్ఞానముచేతను, అత్మ అకర్త. అభోక్త. పరమానందాద్వయస్వరూపము అను జ్ఞానముచేతను శబ్దాదులయందు, నిత్యనై మిత్తికాదికర్మలప్రయోజనము లేదను బుద్ధిచే “నేను నిత్యనై మిత్తికాదికర్మలకు కర్తను, నా శబ్దాదులు భోగ్యములు” అను యభినివేశమును పొందడో అట్టి సమయమున శబ్దాదులందు నిత్యనై మిత్తికాదికర్మలయందు దభినివేశము లేమింటేని “ఈకర్మ నాచే జేయదగినది. ఈఫలము నాచే న మభవింపదగినది.” అనెడి సంకల్పరూపమగు మనోవృత్తలను త్యజించువాడగును. అట్టి సమయమున యట్టి త్యాగి సమాధ్యారూఢుడని చెప్పబడును.

శంకరానందీయము:— కాహోపరమణ మనెడి యొక శమమునే సాధనముగ గైకొని యోగారోహణ

శాంకరభాష్యమ్.—

(2) సంకల్పమూలా హి సర్వే కామాః— ‘సంకల్పమూలాః కామా వై యజ్ఞా స్సంకల్ప సమ్భవాః । కామ ! జానామి తే మూలం సంకల్పాత్త్వం హి జాయసే । నత్వాం సంకల్ప యిష్యామి తేన మే న భవిష్యసి’ ఇత్యాదిస్మృతేః । సర్వకామపరిత్యాగే చ సర్వకర్మసంన్యాస సిద్ధిం భవతి ‘స యథాకామో భవతి తత్క్రతు ర్భవతి యత్క్రతు ర్భవతి తత్కర్మ కురుతే’ ఇత్యాది శ్మృతిభ్యః, ‘యద్యద్ధి కురుతే కర్మ తత్తత్కామస్య చేష్టితమ్’ ఇత్యాది స్మృతిభ్యశ్చ న్యాయాచ్చ. న హి సర్వసంకల్పసంన్యాసీ కచ్చి త్స్పందితుమపి శక్తః । తస్మాత్సర్వసంకల్పసంన్యాసీతి వచనా త్సర్వా నామా స్పర్వాణి కర్మాణి చ త్యాజయతి భగవాన్ । 181

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

“సంకల్పమూలాః కామా వై యజ్ఞా స్సంకల్పసంభవాః । కామ ! జానామి తే మూలం సంకల్పాత్త్వం హి జాయసే । నత్వాం సంకల్పయిష్యామి తేన మే న భవిష్యసి” కాముడు సంకల్పమువలన జనించును. యజ్ఞములు సంకల్పమువలన జనించును. ఓకాముడా । నీవు జనించుటకు కారణము నేనెరుగుదును. నీవు సంకల్పమువలననే జనించెదవు. నిన్ను నేను సంకల్పించును. అందుచే నీవు(నాకు) జనింపవు. అనెడి స్మృతివలన కాముడు సంకల్పమువలనజనించునని స్పష్టమగుచున్నది. సర్వకామములను పరిత్యజించినచో సర్వకర్మసంన్యాసము సిద్ధించును. “స యథాకామో భవతి తత్క్రతు ర్భవతి యత్క్రతు ర్భవతి తత్కర్మ కురుతే” అజ్ఞానియెట్టి కొరిక కలవాడగునో అట్టి కొరిక కనుగుణముగు సంకల్పముకలవాడగును. ఎట్టి సంకల్పము కలవాడగునో అట్టికర్మల నాచరించునని బోధించు శ్మృతివలనను, “యద్యద్ధి కురుతే కర్మ తత్తత్కామస్య చేష్టితమ్” ఏ యే కర్మల నాచరించునో అదంతయు కాముని చేష్టితమే అనుస్మృతివలన కామమువలననే కర్మలను చేయునని సిద్ధించుచున్నది. సుషుప్తియం దేసంకల్పము లేమిఁజేసి యెవడును చలించుటకు సమర్థుడుకాడు. కాన లౌకిక, వైదిక, కర్మాభావము సిద్ధింపవలయుననిన సర్వసంకల్పసంన్యాసమే హేతువు. అను న్యాయమున కర్మమూత్రము కామచేష్టిత మనుట యందు ప్రమాణము. కాన, శ్రీకృష్ణపరమాత్మ ‘సర్వసంకల్పసంన్యాసీ’ అను వాక్యమువలన సర్వకామములను, సర్వకర్మలను విడిపించుచుండెను. అనగా యోగారూఢు డేకామములు, ఏకర్మలు లేనివాడై యుండవలెనని యాశయము. 181

— మ జేయు యితః యెబ్బడు యోగారూఢత్వము సిద్ధించును? అను శంకను ‘యదాహ’ అను శ్లోకముచే తొలగించుచుండెను ‘ద్రీవ్యగుణకర్మాదులు మించి’ అను బుద్ధులనెడి సత్త్వవిషయకసంకల్పములను పరిత్యజించుస్వభావముకలవాడు “సర్వసంకల్పసంన్యాసీ” అని యనిపించుకొనును. అనగా “సంకల్పమూలాః కామా వై యజ్ఞాస్సంకల్పసంభవాః” కామములు సంకల్పమువలన జనించును. (యజ్ఞములు సంకల్పసంభవములు) అను స్మృతివలన యే సంకల్పములవలన వైషయికకామములు జనించునో అధిష్ఠాతమగు యాత్మ యాథాత్మ్యజ్ఞానముచే ఆరోపితము కనుకనే విధ్యాభూతములు కుక్తిరజకాదులవలె యవధాననములు వగు ద్రీవ్యాదులయందు సమీచీనత్వబుద్ధు లనెడి అట్టిసంకల్పములు జనింపవు. అట్టివాడు ప్రత్యగ్దృష్టిచే-వర్తము బ్రహ్మమాత్రావ్యరూపమగుటవలన ఆశ్రయరహితమగు సర్వసంకల్పములను వర్తనించుచు. అట్టి “సర్వసంకల్పసంన్యాసీ” అను సర్వత్ర బ్రహ్మదర్శనశీలుడు. బ్రహ్మచేత్ర యగు యతి యేకాజమునందు ఇంద్రియార్థములగు భిక్షాటనాదులయందు, దృష్ట మగు శబ్దస్పర్శరూపాదులందు, ఒకానొక పూర్వసంకల్పముచే

గీ! ఉద్ధరే దాత్మనాఽఽత్మానం నాత్మాన మవసాదయేత్ ।

ఆత్మైవ హ్యత్మనో బంధు రాత్మైవ రిపు రాత్మనః ।

1౫1

పదవిభాగము:— ఉద్ధరేత్ - ఆత్మనా - ఆత్మానం - న - ఆత్మానం అవసాదయేత్ - ఆత్మా - ఏవ - హి - ఆత్మనః - బంధుః - ఆత్మా - ఏవ - రిపుః - ఆత్మనః ।

1౫1

వ్యాఖ్యదార్థము:— సంసారసాగరే నిమగ్నం = (ఈపదము లధ్యాహరణములు) సంసారసముద్రము నందు మునిగియున్న; ఆత్మానం = ఆత్మను; ఆత్మనా = ఆత్మచేతనే; (తనచేతనే) ఉద్ధరేత్ ఉత్ హరేత్ = మీదుగ లేవజేయవలెను.) అనగా యోగారూఢమైనదానినిగ చేయవలెను; ఆత్మానం = ఆత్మను; నావ పాఃయేత్ = (సంసారసాగరమునందు) మునుగుదానినిగ చేయరాదు; హి = ఏకారణమువలన; ఆత్మైవ = ఆత్మయే; ఆత్మనః = ఆత్మకు (తనకు); బంధుః = బంధువు; ఆత్మైవ = ఆత్మయే; ఆత్మనః = తనకు; రిపుః = శత్రువు.

1౫1

కర్తవ్యముగ పాపమైన స్వావశాదాదికర్మలయందు “భోక్తృభోగ్యభోజనములు, కర్తృకారణకార్యములు మిథ్య” అను బుద్ధిచే ఆసక్తిని చేయదు. అనగా నేను భుజించుచు టిని, నేనుచేయుచుంటిని అనెడి భోక్తృకర్తృకారణకార్యవృత్తిని చేయదు. మరేమి చేయు ననినః అశంగుడై, ఉదాసీనుడై, అంతట సాక్షిభూతుడై యుండును.

లేక పాపివసంస్కారాదురూపవృత్తిరూపానుపక్తిని చేయదు. అనగా వృత్తి కామమువలన జనించును. కామము సంకల్పమువలన జనించును. శబ్దాద్యాశ్రయములయందు మిథ్యాత్వదగ్ధసముచే సర్వసంకల్పములు సంస్కృతమగుటవలన కారణములేనిచో కార్యము సంభవింపదను వ్యాయముచే విద్వాంసునకు శబ్దస్వరూపరసగంధములయందు, కర్మలయందున్న అనుపంగము లేకుండుటయుక్తమే.

లేక - అధిష్ఠానాజ్ఞానదోషముచే శుక్తియందు రజశజ్ఞానమువలె నిర్విశేషము అద్వితీయము నగుపరబ్రహ్మమందు ఆత్మాజ్ఞానముచే ఘటపటాదివిపరీతప్రత్యయములు సంభవించును. అట్టి విపరీతప్రత్యయముల నన్నిటిని చిద్రూపి చే బ్రహ్మమునందు లయించేడికొనుటకు తగు స్వభావముకలిగి బ్రహ్మజేత “సర్వసంకల్పసంవ్యాసీ” అని యనుపించుకొనును. అనగా విజాతీయప్రత్యయములను ప్రవిలాసన జేయుచు సజాతీయప్రత్యయావృత్తిని చేయు బ్రహ్మజేత “సర్వసంకల్పసంవ్యాసీ” అని యనుపించుకొనునని యర్థము.

సర్వత్ర బ్రహ్మమాత్రగ్రహణస్వభావముకల బుద్ధివృత్తియొక్క స్థితికావడవలయుండు ఆభావ మాత్రమువలన ప్రతీయమానము లగు నిషయములయందు, కర్మలయందు, చతురాదీంద్రియములచే ఆయావిషయగ్రహణ కర్మలయందు దనుపక్తిని చేయడో, (అనుపక్తి యనగ ఆకస్మాత్తుగ దృష్టార్థానురూపముగ తిరిగి వృత్తియొక్క పరిణతియే) దానిని చతురాదీంద్రియములచే గ్రహింపకుండ దృష్టవిషయములను, తద్రూపిదృష్టను తిప్పి బ్రహ్మమునందు ప్రవిలాసనచేయుచు దృష్ట్యధర్యదృశ్యభేదభిన్నమగు సర్వప్రపంచమును బ్రహ్మమాత్రముగ నవుడుచూచుచో అపుడు యోగారూఢుడని చెప్పబడును. సర్వమునకు, తనకును సప్రతిబద్ధమగు బ్రహ్మమాత్రాకావృత్తి యోగమనఁబడును. అట్టి యోగమునం దారూఢుడు యోగారూఢు డనఁబడును. ఇట్టివాడే స్థితప్రజ్ఞుడు. జీవన్ముక్తుడు అని పండితులు పరస్పరము చెప్పుకొనెదరు. “విజ్ఞాన నిర్వ్యాన్ భవేత నాతివాదీ ఆత్మకీడ ఆత్మరతిః కిరీయావాన్” అను శుద్ధిప్రసిద్ధుడీ స్థితప్రజ్ఞుడే యని సూచించుట కిక్లొకమున “హి” అను శబ్దము ప్రయోగింపబడెను.

1౫1

పరమార్థప్రసా:— “యదా హి” అను క్లొకముచే యోగారూఢుని స్వరూపమును జెప్పుచుండెను. ఏకాలమున శబ్దాదివిషయములయందు, కర్మలయందును అప్రయత్నముగ ననుపక్తిని పొందడో కేవలము కర్మేంద్రియనిరోధమాత్రమే కాక సర్వవిషయభోగములకు కారణమగు సర్వసంకల్పములను ఎవడు పరిత్యజించునో అట్టిపమయమున వాడు యోగారూఢు డని చెప్పబడును. ఇతరుడు యోగారూఢుడు కాదు. 1౫1

కాంకరభాష్యమ్:—

యదైవం యోగారూఢస్తదా తేనాత్మాఽఽత్మనోద్భవో భవతి సంసారా దనర్థజాతా జతః— ఉద్ధరే త్సంసారసాగరే నిమగ్న మాత్మనాఽఽత్మానం తత ఉత్ ఊర్ధ్వసంహరే దుద్ధరే వ్యోగారూఢతా మాపాదయే దిత్యర్థః । వాత్మాన మవసాదయే న్నాథో నయే న్నాథో గమయేత్ । ఆత్మైవ హి యస్మా దాత్మనో బద్ధః । నన్యన్యః కశ్చి ద్భిన్న ర్య ససంసారముక్తయే

కాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

పూర్వోక్తవిధముగ నెపుడు యోగారూఢుడగునో యపుడు అనర్థసంకులముగు సంసారము నుండి తనచేదానుద్ధరింపబడును. కానసంసారసాగరమగును డగుతననుతానేయుద్ధరించుకొనవగును. (అనగా దనకు యోగారూఢత్వమును సంపాదించుకొనవలెనని యర్థము.) ఆత్మావసాదనమును చేయరాదు. (అనగా యాత్మను అధోగతిపాలుచేయరా దని యర్థము.) సంసారమునుండి విని

—: ౬వ అధ్యాయము — ౫ వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు : —

౬వ శేషమయమున యోగారూఢు డగునో అట్టి సమయమున నట్టివానిచే యాత్మ సంసారాన్తరముదాయమునుండి ముద్దృశముగును. కాన వివేకయుక్తముగు మనస్సుచే సంసారసంకుర్యుడందు ముగిస జీవన రూపముగ తనమనసంసారసమద్రోసుమాడి యుద్ధరించుకొనవలెను. అనగా విషయానక్తిచరిత్యాగక పూర్వకముగా యోగారూఢత్వమును పొందించుటయు, కాని విషయానక్తిచే జీవ్యరూపమగు తనమనసాగరమున మునుగునటులు జేయరాదు. మనస్సే సంసారబంధనమునుండి మోచకమగుటచే తనకు బంధువు. ఇతరుడుకానేరడు తొక్కిబంధువు స్నేహబంధువుచే బంధపాతువేకాని బంధమోచుడు కాను వట్టుకాయయందు ప్రవేశించి యచటనేయుండి బంధింపబడు వట్టువుగుగురలె మనస్సే విషయబంధక మగుటంజేసి తనకు శత్రువు. బాహ్యశత్రువులూడ మహాప్రయుక్తుడగుటచే మనస్సే శీఘ్రమ శత్రువు ॥౫॥

శంకరానందీయము:— ముముక్షువు దుర్లభమగు మనుష్యదేహమునుపొంది, చుట్టయు సరసద్వివేక యోగ్యమగు దుర్లభమైన బ్రాహ్మణదేహమునుపొంది తన యభిప్రాయానుసారమనుష్ఠింపబడిన కా తస్మాత్తాది సకలకర్మలచేతను, భక్తిచేతను, ప్రసన్నునిగ జేసుకొనిన పరమేశ్వరునియొక్క యనుగ్రహముతో గూడి, శమదమాదిసాధనసంపత్తిచే సద్గురువునలన శ్రీరణమరణముల నాచరించి “బిహ్వైవా గాం” అనిపాశ్చర్యచే బ్రహ్మస్వరూపమును దెలిసికొని యోగారూఢుడైనవాడై చిదేకరబ్రహ్మస్వరూపముచే నెఱుగు డునో అపుడతడు సంసారదుఃఖనముర్యమున మునిగి తననుతానే యుద్ధరించి మోక్షసామాన్యమును మనందు తనను స్థాపన జేసినవా డగును కాన బ్రాహ్మణాదులకు తమమగు మనుష్యత్వముయొక్కయు బ్రాహ్మణత్వముయొక్కయు, వివేకముయొక్కయు, సాధుత్వముకొనున సర్వమును సంస్మరించి ప్రాయ త్నపూర్వకముగ సంసారసాగరనిమగ్నమగు ఆత్మయొక్కసముద్దగణ మవశ్యముకర్తవ్యమని ఉద్ధరే దాస్త్వ వాత్మానం” అను శ్లోకముచే జెప్పుచుండెను. పుత్రోమిశ్రీకళతాగ్రదివిషయకమహామోహ ముండి యావర్త శతములతో వ్యాకులమైనట్టియు, కాసుకోగ్రధలోభాహంకారాదినిత్యచికారము లనెడి మహాగాహుల (మొనళ్ల)తో సముజ్జ్వలితమైనట్టిన్ని, అనేక విధములగు మహారోగములనెడి తిమితిమింగిములికిట్లచే విరాజిల్లనట్టిన్ని, అశవాపిపావలనెడి మహాకాలునిచే నుద్దేర్చితమైనట్టిన్ని, ఆధ్యాత్మికాధిదైవికాధిభౌతికము లనెడి తావతాగ్రయరూపంబైన నిర్విరబదబావలముయొక్క జ్వాలామాలికలచే చుట్టువారుకొనబడినట్టిన్ని, స్వేచ్ఛజననాశముచే బయలు వెడలిర ప్రలాపములనెడి మహాకర్మచే విఘాత కంఠైట్టిన్ని, నిత్యనిరంతరమ రాష్ట్రసాక్షాతవాలవటలముచే చాల్చినమైట్టిన్ని విషయములనెడి విషముచేపరపూర్ణమైన సంసారార్థరమంగు “నిమగ్నం” జన్మమృత్యుజరాదిమూఢముచే “హోఽన్మిత్ర” అని అనోళకముగు జేయుచున్న తనకు శ్రద్ధా భక్తులచే సమారాధితమైన పరమేశ్వరునియొక్క యనుగ్రహము కలిగినట్టిన్ని, సరపది

శాంకరభాష్యమ్—

భవతి । బంధురసి తావ న్మోక్షంప్రతి ప్రతికూల ఏవ స్నేహాదిబంధనాయతనత్వాత్తస్మాద్భక్త్యుత్తమవధారణ మాత్మైవ హ్యేత్యనో బంధురీతి । ఆత్మైవ రిపు శ్చతుర్వ్యోమోఽన్యోఽపకారీ బాహ్య శ్చతుర్వ్యోఽపాత్యత్మప్రియైకవేతి యుక్తమేవావధారణ మాత్మైవ రిపు రాత్మన ఇతి ।

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని:—

ర్ముక్తుడగుటకై తనకు తానే బంధువగును. కాని యితరుడెవడును బంధువు కానేరడు. తాకిక బంధువు కూడ స్నేహాదిబంధనమునకు కారణమగుటవలన మోక్షమునిషయమై ప్రతికూలుడే యగును. కాన “ఆత్మైవ హ్యేత్యనో బంధుః” అను స్థలమున యవధారణార్థకమగు “ఏవ”

వేకము శమము ధమము మొదలైన సాధనములు గలిగినట్టిన్ని. శ్రవణములచే జనించిన యాశ్చర్యముకల తనచేతనే ఉద్ధరింపఁ యును. జనయద్ధరణయందు వైశిష్ట్యబడిన లక్షణములగల తానే యుక్తమమైన సాధనము. మరి యిదిసాధన మేమియు లేదు. వైశిష్ట్యబడిన సాధకతమును సిద్ధించివుండే సాధనాంతరము, కార్యము సిద్ధి చును సాధకతమమే సిద్ధించనిచో సాధనాంతరము కార్యము సుతరాం సిద్ధింపదు. కాన నేర్పరి యగు ముముక్షువు వైనవైశిష్ట్యబడిన లక్షణముగల తనచేతనే స్వోద్ధరణము చేయవగును. మహాజ్ఞా దివ్యచంద్రోగదుఃఖము నడముగిని తనను ప్రతికూలమైన యవధారులను విడిచి దివ్యోపధాభ్యసేవననిర తుడై స్వయముగతానే ప్రయత్నపూర్వకముగ రోగమునుండి ఎట్లు యుద్ధరించుకొనుచో అట్లే ఆపస్తంబును వార్చిచే వైశిష్ట్యబడిన కోరికాదిదుఃఖములను తత్కార్యములను వదిలి ప్రతికూలసర్వకర్మలను సన్యసించి, ఆమానీత్యాదాంభిక త్యాద్యాత్మగుణముల సేవచే సద్గుణసన్నిధియందు శ్రీసత్యముల నాచరించి దానిచే వాత్సాజ్ఞానమునుపొంది యోగార్హుడుడై తననుతానే సంసారసాగరమునుండి యుద్ధరించుకొనవలెను.

ఆత్మోద్ధరణమనగ అవిద్యాతత్కార్యసంబంధలేకరహితమగు సచ్చిదానందైకరసస్వరూపముచే నవ స్థానమే. ఇదియే స్వస్వరూపముచే నవస్థానరూపమగు యిత్యయైక్య మోక్షము. అట్టిస్వస్వరూపేణా స్థాన రూపమగు మోక్షమునే నిరంతరబ్రహ్మయోగనిష్ఠచే ముముక్షువు సంపాదించవలయును. అట్లు కాక అనాద్యవిద్యావాసనావశంబియై బహిర్ముఖుడై రోగి జిహ్వదోషవేగవశంబియై తన యారోగ్యమునకు విరుద్ధ మగునట్టి యపథ్యసమృథులను సేవించి తనను తానే నశింపజేసుకొనుట బాహ్యవాసనలచే ఆత్మ తరణప్రతికూలమగు బహిఃప్రవృత్తి నవలంబించి తనను తానే నశింపజేసుకొనును. అట్లు నశింపజేసుకొనక “వాచం యచ్చ మనో యచ్చ యచ్చ పాణేన్ద్రియాణి చ । ఆత్మాన మాత్మనా యచ్చ నకూయః కల్పేషేఽధ్యసః” అను న్యాయముచే వాగాదిర్వేంద్రియములను, మనస్సును, పాణిమును నియమనముచేసి అనగా వాగాదిర్వేంద్రియములు శబ్దాదివిహిర్విషయములయందు ప్రవేశింపకుండగ జేసి స్వోద్ధరణమునే జేయవలయును.

బురదయందు దిగబడిన గజము మొదలగు వస్తువులను యితరగజాదు లుద్ధరించినటుల తన భాష్య వుత్తాదిబంధువులే కన్యాయాదానము. శ్రద్ధాదులు మొదలగువాటిచేతనే యుద్ధరించెదరు. తనకు ప్రయాస యెందులక? అను శంకను “ఆత్మైవ” అను దానిచే తొలిగించుచుండెను.

తన యజ్ఞానముచే జననమరణదుఃఖప్రవాహమునందు మునిగి యాధ్యాత్మికాదితావత్రయాగ్నిచే సంతప్తమానమైన తనకు (ఆత్మకు) తానే (ఆత్మయే) “బంధుః” “అనగా బిడ్డాతిబంధుః” సంసారదుఃఖ మునుండి విడిపించి నిరతిశయమోక్షమగుచే బంధించునది గాన ఆత్మయే “బంధుః” అని యనుపించు కొనును. ఆత్మయే సంసారదుఃఖసముద్రతారకమని యాశయము. రోగి తాను పథ్యాదిసేవచేయక యితర కృతకథ్యాపధసేవచే తనరోగ మెటుల నివర్తించెడి అట్లే పుత్రాదీకృతకన్యదానాదుల కవిషయుడు కాన

కాంక్షరభాష్యతత్త్వబోధనః—

కారములేగును. అపకారియగు బాహ్యశత్రువుగూడ యాత్మప్రయుక్తుడే గాన తననుద్ధరించు కొననిచో తానే తనకు శత్రువుగనునని “అత్మైవ రిపురాత్మనః” అని స్థలమునం దవధారణార్థక మగు “ఏవ” కారమును యుక్తమే.

178

తాను స్వయముగ శ్రమణమననవిదిధ్యాసనలనాచరింపనిచే పుత్రాదీకృతకర్మలచే తాను తరింపడు తాను తరింపకపోవుటయే కాక పుత్రాదులు స్నేహస్పృహలగుటచే బంధపేతువులే యగుదురు ముక్తిపేతువులు కారు. కనుకనే గీతయందు “అత్మైవ హ్యత్మనో బంధుః” అనుచోట “అత్మైవ” అని అవధారణార్థకముగ “ఏవ” అను శబ్దము ప్రయోగింపబడెను. ఇట్లు ఏవకార మవధారణార్థ మగుటనిలన ఆత్మయే (తానే) ఆత్మకు (తనకు) బంధువు. ఇతరుడెవడును కాడని తేలివ యాశయము. తన శుద్ధిపాపాదులు యితరుల భక్షణోదకపానాదులచే నివర్తింపక తనచే నాచరింపబడిన భక్షణోదకపానాదులచే నివర్తించి నటుల తనచే నాచరింపబడిన శ్రవణాదులచేతనే తాను తరించునుకాని, యితరులచే నాచరింపబడిన స్పృత విశేషములచే తాను తరింపడని యాశయము. కనుకనే “ఏతై రుపాయై ర్యతతే యస్తు విచ్యాంస్తస్మై స్త్వ ఆత్మా విశతే బ్రహ్మధామ” శ్రవణమననాద్యుపాయములచే నెవడు ఆత్మస్వరూపమును తెలిసికొనునో వాడే ముక్తుడగునని యీ గీతయందు “హి” అను శబ్దము ద్యోతన చేయుచున్నది.

ఆత్మనుగూర్చి యాత్మయే బంధువగుచో తనకంటె నితరమగు వారందరూ శత్రువులే యనియు ఆత్మ యెపుడను బంధువే యనియు సిద్ధమగుచున్నది. అట్లగుచో బంధువగు తాను తనకెన్నడు నవకారి కాడు. అట్లయిన యందరికి ముక్తి సిద్ధమే యని శంకింపజరదు. తన యుద్ధరణకొరకు యత్నమును జేయని బహిర్ముఖుడు తనకు తానే శత్రువుగ నని “అత్మైవ రిపు రాత్మనః” అని చెప్పుచుండెను.

‘కాస్తో దాస్తః’ ఇత్యాదిగుళితివిహితమగు కాంత్యాదులచే ఆత్మోద్ధరణకొర కేయతి సమాధినిష్ఠ నను సరింఁడో జిహ్వాదోషముచే నవభ్యమను జేయు రోగి తనకు తానే శత్రువుగ నుండుట ఆయతి కూడ తనకు తానే శత్రువు. అనగా శమదమాదిసాధనసామగ్రి నవలంబింపక స్వోద్ధరణసాధనమగు బ్రహ్మయోగనిష్ఠయందుండక అనాద్యవిద్యావాసనావేగములన విదేహముక్తిపేతువగు జ్ఞానమును నశింపజేయు బాహ్యమునే యేవ డవలంబించునో అట్టి యతి తనకు తానే మారకు డగును. పరుడు బాహ్యకార్యములను కూర్చియే యవకారకుడు కాని ముక్తిని కూర్చి యవకారకుడుకాదు. కనుకనే ‘అత్మైవ రిపురాత్మనః’ అనుచోట నిశ్చయార్థముగ “ఏవ” అనునది ప్రయోగింపబడెను. ముక్తిపేతువగు సర్వాత్మకత్వసిద్ధికి బాహ్య లంబనత్వము విరోధి. అభ్యమును నేవించు రోగి తనకు తానే నాశకుడైనటుల బాహ్యలంబన కలవాడు తనకు తానే శత్రువు. యిది ప్రసిద్ధమే యని ద్యోతన చేయుట కిట “హి” అనువకము ప్రయోగింపబడెను.

శ్రీధరీయము:—విషయములం దాసక్తిని విడచిచో మోక్షము పొప్తించును. విషయములం దాసక్తుడగుచో బంధము పొప్తించును. కాన నీరెండువిషయములను జక్కగ బిశీలించి రాగాదిస్వభావమును బరిత్యజింపవలెనని “ఉద్ధరేత్” అను శ్లోకముచే జెప్పుచుండెను.

వివేకయుక్తమగు నాత్మచేతనే తమ సంసారమునుండి యుద్ధరించుకొనవలెను. క్రిందికి తొక్కివేయ రాదు ఎందువలననని! మనస్సాంగత్యమును త్యజించిన యాత్మయే ఆత్మకు (తనకు) బంధువు. మనస్సాంగ త్యముగల యాత్మయే తనకు శత్రువు.

179

పరమార్థప్రపా:—విషయములను పరిత్యజించిన మోక్షము. విషయములయందు దాసక్తి యున్నచో బంధము కాన యీరెంటిని లెప్పగ నాలోచించి రాగాదిస్వభావమును త్యజింపవలెనని ‘ఉద్ధరేత్’ అను శ్లోకముచే జెప్పుచుండెను. వివేకయుక్తమగు మనస్సుచేతే దేశావన్నుడగు తననుసంసారమునుండి యుద్ధరింపవలెను

గీ.

బంధు రాత్మాఽత్మన స్తస్య యేనాత్మే వాత్మనా జితః ।

అనాత్మనస్తు శత్రుత్వే వరే తాత్మేవ శత్రువత్ ।

121

పదవిభాగము: — బంధుః- ఆత్మా- ఆత్మనః- తస్య- యేన- ఆత్మా- ఏన- ఆత్మనా- జితః- అనాత్మనః- తు- శత్రుత్వే- వరేత- ఆత్మా- ఏన- శత్రువత్ ।

121

వర్తివదాగ్రము: — యేన = యే; ఆత్మనా = ఆత్మచే; ఆత్మా = కార్యకరణసంఘాతము; జితః = వశ్యమౌ. సః = అట్టి; ఆత్మా = ఆత్మ; ఆత్మనః = తనకు; బంధుః = బంధువు; అనాత్మనస్తు = కార్యకరణసంఘాతమును వశీకరణమొనరించుకొనని నానికి; అత్రైవ = తానే; శత్రువత్ = బహిష్కృతుఁడవు; శత్రుత్వే = శత్రుభావమునందు; వరేత = ఉండెడిది.

121

శాంకరభాష్యమ్. —

అత్రైవ బంధు రాత్మైవ రిపు రాత్మన ఇత్యుక్తం, తత్ర కిం లక్షణ ఆత్మనో బంధుః కిం లక్షణో వాత్మనో రిపు రిత్వ్యచ్యుతే — బంధు రాత్మాత్మన స్తస్య తస్మాత్మనః స ఆత్మా బంధుర్యేనాత్మనాత్మైవ జిత ఆత్మా కార్యకరణసంఘాతో యేన వశీకృతో జితేంద్రియ ఇత్కర్థః । అనాత్మన స్తజితాత్మనస్తు శత్రుత్వే శత్రుభావే వరేతాత్మైవ శత్రువద్యథానాత్మా శత్రురాత్మనోపకారీ తథాత్మాత్మనోఽపకారే వరే తేత్కర్థః ।

121

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని: —

ఆత్మయే బంధువు, ఆత్మయే తనకు శత్రువు అని చెప్పబడెను. అందు యేలక్షణములు కలయాత్మ యాత్మకు బంధువు? యే లక్షణములుకలయాత్మ యాత్మకు శత్రువు? అను శంకను తొలగించుటకు “బంధుః” అని చెప్పిమొదలిడెను.

యెవడు శరీరేంద్రియసముదాయమును స్వాధీనమొనరించుకొనునో అట్టి తానే తనకు బంధువు. శరీరేంద్రియసంఘాతమునెవడు స్వాధీన మొనరించుకొనఁడో అనగా నెవడజితేంద్రియఁడో అట్టివానికి ప్రసిద్ధశత్రువువలె తానే శత్రుభావము నందుండును.

ఇంతియేకాని యధఃపతః మాచరించరాదు. ఎందువలననిన ‘మనవన మనుష్యాణాం కారణంబు మాత్రయోః, అనున్యాయమున మనస్సే వివేకయ క్తమగుచో మోక్షదాయకమై బంధువగును. మనస్సే రాగాదిస్వభావము కలదగుచో బంధదాయకమై శత్రువగును.

121

— † ౬వ అధ్యాయము — ౬వ శ్లోక వ్యాఖ్యానికేషములు —

షడ్గుహాదనసరస్వతీయము: — ఎట్టిలక్షణములుకల యాత్మ తనకు బంధువు? ఎట్టిలక్షణములుకలయాత్మ తనకు శత్రువు? అను శంకను “బంధుః” అను శ్లోకముచే తొలగించుచుండెను.

వివేకయ క్తమగు మనస్సుచే నెవచేత కార్యకరణసంఘాతము జయింపబడెనో అనగా శస్త్రాదులచే కార్యకరణసంఘాతమును జయించినను అట్టి జను మనర్థదాయకమేకాని మోక్షదాయకము కాదు. కాన ఎట్లుకాక వివేకయ క్తమగు మనస్సుచే నెవడు కార్యకరణసంఘాతమును జయించుకో వాని స్వరూపము ఉచ్చృఖిలవృత్తినిరోధకమై తనకు హితవును సమకూర్చున దగుటచే బంధు వనబడును. యెవని మనస్సుచే కార్యకరణసంఘాతము జయింపబడెనో వాని స్వరూపము హింసాశత్రువువలె ఉచ్చృఖిల వృత్తిచేత కనలేతనే తన కనిష్ట మాచరింపబడుటవలన శత్రు వనబడును

121

శంకరానందీయము: — ఛందః శ్లోకమునందు తనకు తానే బంధువనియు, శత్రువనియు చెప్పబడెను. అనిషయముచే “బంధుః” అను యీ శ్లోకమునందు స్పష్టపరచుచుండెను.

ఎవడు బంధకగుణములగు అవాద్యవిద్యావాసనలచేతను, రాగ ద్వైపాదులచేతను ఇంద్రియవరవకుడై దేహేంద్రియాది ప్రవృత్తి నే స్వాభావిక మైనదానినిగను, తన కిష్టమైనదానినిగను తలచి సంసారనిమగ్నుడగునో అట్టిహానికైనదనద్వైపాదుల కలిగినట్టిన్ని, తీవ్రవై రాగ్యము కలిగినట్టిన్ని, మోక్షచ్చేతే శ్రవణాదుల వాచరించినట్టిన్ని, తెలియబడినయాత్మ తత్వముకలిగినట్టిన్ని, అమానిత్యాదిగుణములతోఁబూడిన తనచే రాగ ద్వైపాదులను తిరస్కరించి కార్యకరణసంఘాతము (శరీరేంద్రియాదులు) జయించబడినవైన తనకుతానే బంధువుగను, కార్యకరణసంఘాతజయము కార్యకరణప్రవృత్తికి నిరోధియగు గుణముల వాళ్యయించియే చేయనగును. అదియెట్లనిన

(1) దేహము, శిరస్సు కలతము వీటిని సమానముగ ధరించుటచేతను, దైర్ఘ్యముచేతను దేహప్రవృత్తి జయింపబడును.

(2) పాఠిదాయాదుముచేతను, తాంకిచేతను, పాఠిప్రవృత్తి జయింపబడును.

(3) వై రాగ్యముచేతను, కాంకిచేంను, ఇంద్రియప్రవృత్తియు, మనఃప్రవృత్తియు, జయింపబడును

(4) సదస్విజ్ఞానవిజ్ఞానము చేతను, తీవ్రమోక్షచ్చేతను, బుద్ధిప్రవృత్తి జయింపబడును.

(5) బ్రహ్మమునందాత్మభావము చే సహంకారప్రవృత్తి జయింపబడును ఇట్టి తీరుని దేహేంద్రియాది సంఘాతరూపమగు యాత్మ యెవనిచే వశీకృతమో అట్టివాడుకార్యకరణసంఘాతమును జయించియాత్మ యనబడును. ఇట్టియాత్మ-పూర్వమునందు చెప్పబడిన సహంకారమును కారానిష్ఠుడైన సంరణ శీలుడైన యాత్మకు (బంధువు) (కారకుడు). యెట్లు కారకుడని? తనతరణమునకుసాధ్యమైన జ్ఞానమునకు ప్రతి బంధకము లేకుండుటల తనచే నాచరింపబడు సమాధినిష్ఠకు ప్రతికూలమైన పూర్వవాసనాకృతమగు కార్యకరణసంఘాతప్రవృత్తిని నిరోధించి సమాధియందే ప్రవర్తించుటవలన బంధువు అనబడును.

ఈచెప్పటవలన దేహేంద్రియమనోబుద్ధ్యాదు లనుకూలమగుచో సమాధి, జ్ఞానము, మోక్షము సిద్ధియగును. ప్రతికూలమగుచో సమాధి జ్ఞానము మోక్షము, సిద్ధింపవు కాదేహేంద్రియమనోబుద్ధ్యాదుల ప్రవృత్తికి నిరోధియగు వై గుణముల వాళ్యయించి ముముక్షువగు యతి యవశ్యము దేహేంద్రియాదిజయము చేయనగునని సూచింపబడెను.

ఎవడు దేహేంద్రియాదులను జయింపడో అట్టివాడు తనకుతానే శత్రువునగునని "అనాత్మ స్తుశత్రుశ్చే" అను యత్తరార్థముచే తెప్పించెను.

రోగముకలవాడు రోగమునకు నిరోధియగు యవశ్యమును జేసిన తనకుతానే శత్రువునగునటుల దేహేంద్రియాదులు తమతమవాసనామరూపమగు ప్రవృత్తిచే సమాధినిష్ఠకు ప్రతికూలమగుచో నింద్రియ ప్రవృత్త్యనుసారాత్మయు స్వోద్ధరణక్రియకు ప్రతికూలమగు దేహాద్యనుసారియగుటవలనతనకుతానే శత్రువునలెయగును. అనగా అట్టివాడు "నావిరతో దుశ్చరితాత్. యచ్చే ద్యాజ్ఞానసీ పాక్షిః వాచం యచ్చ" ఇత్యాదిఖుశిస్త్వైక్యాద్యుక్త మోక్షమార్గమును తిరస్కరించి వాసనామరూపముగ స్వముక్తికి విరోధియగు బహిఃప్రవృత్తి వాళ్యయించుటవలన తనకుతానే శత్రువునగుట యుక్తమే. కాన శ్రవణాదిజన్మజ్ఞానముకల ముముక్షువగు యతి విదేహకైవల్యసిద్ధికొఱకు "కర్మకరణభోక్తృభోగ్యాదినర్వృత్త్యములు మిథ్య" అను బుద్ధిచేతను తీవ్రవై రాగ్యముచేతను బంధకారియగుమిథ్యావిషయకమగు బాహ్యప్రవృత్తిని యరికిట్టి బ్రహ్మయోగనిష్ఠనే యనుసరించి ప్రయత్నపూర్వకముగ అత్యోద్ధరణ మవశ్యము చేయదగును.

"ఉద్ధరే దాత్మనాఽఽత్మానం" అని తననుతానే యుద్ధరింపవలెనని చెప్పుటచే తనకే కర్మత్వము తనకే కర్మత్వము చెప్పిపట్లగును. ఇట్లు చెప్పుట లోకశాస్త్రవిరుద్ధము. ఎవడైన తనభుజములపై తానే యెక్కువా! ఇది విరుద్ధముకాదా? యని శంకింపజనదు. గుణభేదమువాళ్యయించి యొకనికి కర్మత్వము, కర్మత్వము సంభవించును. అదియెట్లని? అజ్ఞానముచే నిర్ణనారణ్యమునందు కాని హృదయమునందుకాని, బురదయందుకాని దిగబడిన తనను వివేకియు, చతురుడు యగు తానే స్వయముగ తనకాభామలను

యుపాయముచే కట్టుకొని వాటినుండి యుద్ధరించుకొనునటుల స్వాజ్ఞానముచే సంసారమునందు నిమగ్నమైన తనను తానే శమదమనన్యవాదిసాధనసంపత్తిచే శ్రీవణమనననిదిధ్యాననాదుల నాచరించి వాటివలన కలిగిన క్షూణస్థానంగచిద్రూపత్వవిజ్ఞానముచే దేహేంద్రియాదిసంబంధరహితునిగ తనను తెలిసికొని తనను కర్తృత్వబోక్తృత్వాది బంధమునుండి విడిపించుకొనును. కాన ఇట్లు ఒకనికే కర్తృత్వకర్మత్వములు గుణ భేదముచే పొందించుచుండ విరోధ మేమున్నది? ఏమియు లేననియే స్పష్టమగుచున్నది. ౬౨

భాష్యోత్పన్నదీపిక:— అత్మయే అత్మకు బంధువు. అత్మయే అత్మకు శత్రువు అని చెప్పబడెను. యెట్టి లక్షణములుకల అత్మ బంధువు? యెట్టి లక్షణములుకల యాత్మ శత్రువు అనుశంకచై “బంధు.” అని చెప్ప మొదలిడెను. “యే నాత్మనాఽఽత్మైవ జితః. తస్మాత్తన స్స ఆత్మా బంధుః” యెననిచే కార్య కరణసంఘాతము జయింపబడునో అసగా జితేంద్రియుడై యెనడు శ్రీయోభిముఖుడో యట్టి తానే తనకు బంధువు. “అనాత్మన స్తు” కార్యకరణసంఘాతము నెనడు జయింపబడి అట్టివానికి “ఽత్మైవ” తానే తనకంటె యితరుడు తనకెట్లవకారయో యట్లే “శత్రుత్వే వరైత” శత్రుభావమునందుండును. ఇట్టి యభి ప్రియముచేతనే మాటిమాటికి యాత్మశబ్దస్వార్థస్వము నలనను “ఉద్ధరే దాత్మనాఽఽత్మానం” అనుచోట గూడ తనకు తానే బంధువు. తనకు తానే శత్రువు అగుటవలన తానే అనమద్ధరించుకొనవలెనని బోధించెను.

కొంద టీరెండుల్లోకముల కన్యథా వ్యాఖ్యానము వాసియుండిరి. అది యెట్లనిన?

౧. ద్రియార్థములయం దానక్తి లేనిచో అట్టి సర్వసంకల్పసన్యాసి కేమి ప్రయోజన మను శంకచై “ఉద్ధరేత్” అని చెప్ప మొదలిడెను.

ఇట యుత్తరార్థమునందుండు “ఆత్మా” అను పదమును పూర్వార్థసమన్వయముకొల కనుషంగము చేయవలెను. అట్లగుచో “ఆత్మా” పూర్వపూర్వానేకజన్మపార్థివపుణ్యపుంజవరిపూర్ణ మగు యంతఃకరణము “ఆత్మానం” అంతఃకరణ మనెడి జడాశయమున నిమగ్న మగుటచే సర్వావర్తకారియగు కర్లను ‘అత్మనా’ వివేకవైరాగ్యాదిసంపన్నునిచే ‘ఉద్ధరేత్’ జడాశయమునుండి వేరుపరచవలెను. కానిస్వధర్మములగు కర్తృత్వాదులచే తిరస్కారము చేయరాదు తనయొక్కయు, తనధర్మములయొక్కయు స్థితి ప్రత్యగధీనమగుట వలన తనజీవనభూతము, ఇట్టి యు. కారము నాచరించెడి యంతఃకరణ యుద్ధరణము, తిరస్కారకరణము న్యాయమే ఇంద్రియార్థములయం దానక్తుడగుచో “నావిషా కృష్ణవర్తైవ” (అగ్ని నావిస్సుచే తృప్తి పడనటుల) కామములు కాంతించనందున ఆయాకామములకు విఘ్నము పొందించినచో నాకామమే శోధరూపమును దాల్చుచుండుటచే నెన్నడును సంసారనిష్పత్తి కాజాలదు. కాన ‘ఇంద్రియార్థే వ్యనానక్తి’ ఇ ద్రియార్థములయం దనానక్తుడై అని చెప్పట యుక్తమే.

లేక ‘ఆత్మా’ ప్రత్యగాత్మయగు యంతర్యామి “అత్మనా” వివేకాదిగుణసంపన్నమైన యంతఃకరణ ముచే ‘ఆత్మానం’ పాదమునందు తగులుకొనిన కంటకమును కంటకముచేతనే యుద్ధరించినటుల కర్తృత్వాద్యభిమానకలుషితమైన యంతఃకరణము “ఉద్ధరేత్” కర్తృత్వాద్యభిమానకాలువ్యర్థరహితముగ జేయవలెను. యెందుల కిటుల చేయవలె నను శంకను తొలిగించుటకు ‘నాత్మాన మవసాదయేత్’ అని చెప్పెను. యంతవరకంతఃకరణమును కర్తృత్వాద్యభిమానకాలువ్యర్థరహితముగ జేయడో అంతవరకు తాను పర మాత్మతో విభక్తమయియే గోచరించును. యెపుడు యంతఃకరణమును కర్తృత్వాద్యభిమానకాలువ్యర్థరహిత మొనరించునో అప్పుడే తనను పరమాత్మకంటె వేరుగ కెయనివాడగును. కాన పరమాత్మకంటె తనను వేరుచేయరాదు. అంతఃకరణమును కర్తృత్వాద్యభిమానకాలువ్యర్థరహితముగ జేయవలెననియోగ యము. అట్లగుచో నొకయంతఃకరణమే యాత్మ కువకారకము, అవకారకమెట్లగునని శంకింపబడదు. ఒక విషమే (నాభియే) వ్యభావమువలన మరణకారియు, గోమూత్రాదివిశేషములచే కుద్ధిజేయబడి యితరపదార్థ ములతో సమకూర్చబడి యోషధహాసమై జీవనసేతుపెట్లగుచున్నచో అట్లే యొకమనస్సే వ్యభావసహకార

సంపన్నమై వేరగుచు నుపకారకము, అపకారకమునగును. ఈవిషయమునే “అత్మైవ హ్యత్మనో బంధుః” అను యుక్తార్థముచే స్పష్టపరచెను. “అత్మైవ” అంతఃకరణమే వివేకాదిగుణసంపన్నమై “అత్మనః” జీవునకు “బంధుః” బంధధ్వంసము చేయును. అట్లే “అత్మైవ రిపు రాత్మనః” వివేకాదిగుణకూన్యముగు యంతఃకరణమే స్వభావము వలన జీవునకు సర్వానర్థబంధహేతు వగుటవలన “రిపుః” శత్రువు అగుచున్నది. ‘అత్మైవ’ బంధుః, “అత్మైవ రిపుః” అను రెండుస్థలములందు ఏవకారములను బ్రయోగించు భగవంతుని ఆశయమేమన! యెచట దేవదత్తునకు యజ్ఞదత్తుడు బంధువని చెప్పబడునో, యెచట చైత్రునకు మైత్రుడు వైరియని చెప్పబడునో అచట మిత్రత్వ శత్రుత్వములు చైతన్యమునకా? లేక అంతఃకరణముకా? చైతన్యవరీణామిగాన చైతన్యమునకు బంధుత్వము, రిపుత్వము సంభవింపవు. కాన నారెండును యంతఃకరణమునకే యని చెప్పవలయును. యెందులకనిన: అంతఃకరణము రాగమనెడి వృత్తిరూపమునవరిణమించినపుడు బంధుత్వము, త్వేషమనెడి వృత్తిరూపమున వరిణమించినపుడు శత్రుత్వము, కాన నంతఃకరణమునకే బంధుత్వమును శత్రుత్వమును, ‘బంధుః’ అనుశ్లోకముచే స్పష్టపరచుచుండెను.

“తస్మాత్త్మనః” అట్టిజీవునకు “ఆత్మా” ఏజీవునిచే పూర్వమందు చెప్పబడిన సహాయసంపత్తితోగూడిన యంతఃకరణద్వారా ఇంద్రియములతోగూడిన శరీరము “జితః” స్వాధీన మొనరించుకొనబడెనో యట్టి జీవుని యంతఃకరణము వానికి బంధువు. ఎపు డంతఃకరణము రిపు వనుపించుకొనును అను శంకను తొలగించుటకే ‘అనాత్మనస్తు’ అని చెప్పమొదలిడెను. పూర్వము నందాత్మశబ్దముచే జెప్పబడిన దేహము యెపుడు స్వాధీనము కాదో అపు డంతఃకరణమే శత్రువునలె నుండునని తెలియనగును. అని కొందఱు యీరెండు శ్లోకములను వ్యాఖ్యానించిరి. ఈశ్లోకములయందు మాటిమాటికి అత్మపరమగు వాత్మశబ్దప్రయోగస్వారస్యము ననుసరించి అత్మశబ్దమును దేహదేహముగ జెప్పినవైవాఖ్య యుపేక్షణీయము. అట్లుకానినో అత్మశబ్దము ముఖ్యముఖ్యవృత్తులు కలదగుటచే మరియొక తీరునకూడ ననేకార్థముల నిట కల్పించుటకు శక్తి మగను. అదియెట్లనిన; ‘అత్మనా’ ఈశ్వరునిచే “ఆత్మానం” జీవుని “ఉద్ధరేత్” సంసారమునుండి యుద్ధరింపవలెను. “నాత్మానమవసాదయేత్” జీవుని సఃసారవంకనిమిగున్నిగ చేయరాదు. “అత్మైవ” ఈశ్వరుడే ‘అత్మనః’ జీవునకు “బంధుః” బంధువు. “అత్మైవ” ఈశ్వరుడే ‘అత్మనః’ జీవునకు “రిపుః” శత్రువు. ఈశ్వరునికే బంధుత్వము శత్రుత్వము. “బంధు రాత్మాఽఽత్మనః స్తస్య” అను శ్లోకముచే స్పష్టపరచుచుండెను. “తస్య” అజీవునకు “ఆత్మా” పరమేశ్వరుడే “బంధుః” ఉద్ధారకుడు. “యేనాత్మనా” భక్తియంత్రముగు యేమనెనుచే “ఆత్మా” ఈశ్వరుడు “జితః” వశీకృతుడో స్వాధీన మొనరించుకొనబడెనో “అనాత్మనస్తు” స్వాధీనమొనరించువానికి యీశ్వరుడే, “శత్రుత్వే వరైత” శత్రువునలె నుండును. అనగా ఎవడు భక్తియంత్రముగు మనెనుచే నీశ్వరుని స్వాధీనమొనరించుకొనునో వానికి భవబంధనాశకు డీశ్వరుడే యగును. యెవడట్టి మనెనుచే నీశ్వరుని స్వాధీనమొనరించుకొనడో అట్టివాని కీశ్వరుడు భవబంధదాయి యగును.

లేదా మరియొకతీరున గూడ వ్యాఖ్యానింపనగును. అది యెట్లనిన: “అత్మనా” అనేక జన్మాన్విత పుణ్యపుంజముచే పాపింజన మనుష్యదేహముచేతనే “ఆత్మాన ముద్ధరేత్” తననుద్ధరింపవలెను. ఎందువలనని? మనుష్యదేహమే తనకు బంధువు. మనుష్యదేహమే తనకు శత్రువు. మనుష్యదేహమున మనకుంగల బంధుత్వమును, శత్రుత్వమును “బంధుః” అను శ్లోకముచే స్పష్టపరచుచుండెను. యెవనిచే వివేకయంత్రముగు మనోద్వారమున దేహము జయింపబడునో అట్టివానికి మనుష్యదేహమే బంధువు. ఎవడు దేహమును వివేకయంత్రముగు మనెనుచే జయింపడో అట్టివానికి దేహమే శత్రువునలె నుండును.

లేదా యీశ్లోకములను మఱియొక విధమునకూడ వ్యాఖ్యానింపనగును. అదియెట్లనిన? అఖండాచారబుద్ధిరూపముచే నహంకారమును “ఉద్ధరేత్” దేహమునందహంకారమును తొలగించి బహ్యమునిండే

గీ॥ జితాత్మనః ప్రశాంతస్య పరమాత్మా సమాహితః ।

శీతోష్ణసుఖదుఃఖేషు తథా మానావమానయోః ॥

12॥

గీ॥ జ్ఞానవిజ్ఞానతృప్తాత్మా కూటస్థః విజితేంద్రియః ।

యక్త ఇత్యుచ్యతే యోగీ సమలోష్ఠాశ్శకాంచనః ॥

1౩॥

పదవిభాగము:— జితాత్మనః— ప్రశాంతస్య— పరమాత్మా— సమాహితః— శీతోష్ణసుఖదుఃఖేషు— తథా— మానావమానయోః ॥

12॥

ప్రశాంతదాగ్ధము:— జితాత్మనః— జయించబడిన కార్యకరణసంఘాతముకల; ప్రశాంతస్య—ప్రశాంతమగునంతఃకరణముకల సంవాదసిక్తి; పరమాత్మా— పరబ్రహ్మము; సమాహితః— సాక్షాత్తు ఆత్మభాసముచే నుంటున్నాడు; కించ— (ఈవదమధ్యాహార్యము) మరియు; శీతోష్ణసుఖదుఃఖేషు— శీతోష్ణసుఖదుఃఖముల యందును; తథా— అట్లే; మానావమానయోః— మానావమానముల యందును; సమస్పృశ్— (ఈవద మధ్యాహార్యము) సముదై యగును.

12॥

పదవిభాగము:— జ్ఞానవిజ్ఞానతృప్తాత్మా— కూటస్థః— విజితేంద్రియః— యక్త— ఇతి— ఉచ్యతే— యోగీ— సమలోష్ఠాశ్శకాంచనః ॥

1౩॥

ప్రశాంతదాగ్ధము:— జ్ఞానవిజ్ఞానతృప్తాత్మా— జ్ఞానవిజ్ఞానముచేతను; విజ్ఞాన— జ్ఞానము వలన తెలియబడిన పదార్థముల శక్త్యముయొక్క స్వామభవము (అపరోక్షము) చేతను; తృప్త— జనించిన అలంపిత్యయము (చాలును అనెడివృత్తి) కల; అత్మా— అంతఃకరణకలిగినట్టియు; కూటస్థః— కంపింప జేయుటకు శక్యము కానట్టియు; (అనగా వార్ష విపాద కామకోధాది రహితుడు) విజితేంద్రియః— జయించబడిన ఇంద్రియములు కలిగినట్టియు; సమలోష్ఠాశ్శకాంచనః— సమానమగు లోష్ఠాశ్శకాంచనములు కల; యోగీ— యోగి; యక్త— యక్తుడని; (సమాహితుడని) ఉచ్యతే— చెప్పబడుచున్నాడు.

“అహం బ్రహ్మస్మి” అని యోజన చేయవలెను. “నాత్మాన మవసాదయేత్” పరిచ్ఛిన్న మగు దేహమును దేహభిమానముచే నిండించరాదు. యెందువలె నని? అహంకారమే బ్రహ్మమునందు ‘అహం బ్రహ్మస్మి’ అని సీయోజితమై తీవునకు బ్రహ్మభేదసంపాదనద్వారా బంధనివర్తక మగుటవలన బంధు వగుచున్నది. ఆయహంకారమే పరిచ్ఛిన్నమగు దేహాదులయందు వీడితమై జన్మమరణావస్థానర్థముదాయము నిచ్చున దగుటవలన శత్రువు. అహంకారమునకు బంధుత్వమును, శత్రుత్వమును “బంధుః” అను శ్లోకముచే స్పష్ట పరచుచుండెను. యెవనిచే నఖండాకారబుద్ధిరూపముచే నహంకారము జయించబడునో అనగా స్వాధీన మొనరించుకొనబడి బ్రహ్మకారత్వమును పొందించబడెనో అట్టివాని కహంకారము బంధనివర్తక మగుట వలన బంధువు. యెవనిచే నహంకారము స్వాధీనమొనరించు కొనబడలేదో అట్టివాని కహంకారము శత్రుభావమునం దుండును. యెట్లులైనను అనానక్తుఃచే సంసారనివృత్తి సంపాదించదగినదని యర్థము. కాన అత్మ శబ్దమునకు గౌణముఖ్యార్థముల నాశ్రయించిన యనేకవిధముల వ్యాఖ్యానింపవచ్చును. ఇట్టి లుప్తకృతవ్యాఖ్య తెలుల యుపేక్షణీయములో అట్లే కొందరు వైవిధ్యమున వ్యాఖ్యించిన వ్యాఖ్యయు యుపేక్షణీయమే. ప్రకృతానుసారియగు భాష్యకారులచే జెప్పబడిన వ్యాఖ్యానమే శరణ్యము.

1౬॥

స్వాభిప్రాయము:— శ్రీ భాష్యకారులవ్యాఖ్య ప్రకృతానుసారికాన యదియే శరణ యని భాష్యోత్కర్షదీపికాకారుల వాగ్దళన మరికొందరివాగ్దళనపై కాము వ్యాఖ్యని యాపత్తివాగ్దళనకూడ మరికొందరి వాగ్దళనపై ప్రకృతానుసారములు కావనియు, తమ యాపత్తివ్యాఖ్య లుపాదేయములు కాన టులమరికొందరి వాగ్దళనకూడ యుపాదేయములు కావనియు స్పష్టమగుచున్నది. భాష్యోత్కర్షదీపికా కారుల కింతయనూయ యెందులకో తెలియకున్నది. భాష్యకారులవ్యాఖ్య ప్రకృతానుసారము కాదని యెవరన్నది? భాష్యకారులవ్యాఖ్యనలె కొందరి వ్యాఖ్యలు, కానువ్రాసినవ్రాతలు యెందులకు ప్రకృతాను సారులు కావు? ప్రకృత మాతౌద్ధరణముకదా! అట్టి యాతౌద్ధరణ కుపాయము లనేకులు ముఖ్యగౌణ

కాంకరభాష్యమ్:—

జితాత్మన ఇతి | జితాత్మనః కార్యకరణసంఘాత ఆత్మా జితో యేన స జితాత్మా తస్య జితాత్మనః ప్రకాశస్తస్య ప్రసన్నాంతఃకరణస్య సత స్సంన్యాసికః పరమాత్మా సమాహిత స్సాక్షాదాత్మభావేన వర్తత ఇత్యర్థః | కించ శీతోష్ణసుఖదుఃఖేషు తథా మానేషు వమానేషు మానావమానయోః పూజాపరిభవయోః |

121

కాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

శరీరేంద్రియ సఙ్ఘాతమును జయించిపట్టి ప్రసన్నమైన యంతఃకరణముకల సంన్యాసిక పరమాత్మ సాక్షాదాత్మభావముచే నుండును. అసగా విక్షేపములచే మాటిమాటి కనభిభూతుడై యెల్లపుడు చిత్తమునందు సాక్షాత్కరించును. మఱియు నీయతి శీతోష్ణములయందు, సుఖదుఃఖములయందు, మానావమానములయందును సముండగును. అసగా నట్టి సంన్యాసి శీతోష్ణాదిద్వంద్వములచే చలించుకడదని భావము.

122

భేదము ననుసరించి శబ్దవ్యారస్యమువలన పర్జించుటలో తప్పేమి యున్నది? తాను ముఖ్యగౌణభేదముచే వ్యాఖ్యానించిన పద్ధతులన్నియు ప్రకృతానుసారలే యగుచుండ తన వ్యాఖ్యలన్నియు ప్రకృతానుసారములు కావని చెప్పట తనకుంగల యమాయనే ప్రకటించుచున్నది. కాన కొందరివ్యాఖ్యలు, భాష్యోత్తర దీపికాకారుల వ్యాఖ్యలును యుపాదేయములేయని మాయాశయము.

123

— ౧వ అధ్యాయము — 2-౮వ శ్లోక వ్యాఖ్యానికేషములు —

మధుసూదనసరస్వతీయము:— యెవడు జితాత్మయో వాడు తనకు తానే బంధువని పూర్వము నందు జెప్పబడెను. అట్టి తనకు గల బంధుత్వమును “జితాత్మనః” అను రెండుశ్లోకములచేతను స్పష్టపరచుచుండెను చిత్తవిక్షేపమును కలుగజేయు శీతోష్ణసుఖదుఃఖములు ప్రాప్తించినను, అట్లే చిత్తవిక్షేపములకు హేతువులగు పూజాపరిభవములు ప్రాప్తించినను వాటియందు సమత్వముచే జితేంద్రియుడై నట్టిన్ని. అతట సమబుద్ధిచే రాగద్వేషములు లేనట్టివాడు స్వప్రకాశజ్ఞానస్వభావముకల యాత్మసమాధివిషయు డగును. యోగారూఢు డగును. లేదా “పరమాత్మా” అనుచోట “పరం ఆత్మా” అని పదవిభాగము జేయవగును. జితేంద్రియుడైన ప్రకృతానుకే కేవలము ఆత్మ యోగవిషయు డగును. ఇతరునికి కాడినియు యాశయము వర్జింప నగును. కాన జితేంద్రియుడు ప్రకృతానుడు కావలయు నని యర్థము.

124

మరియు “జ్ఞానవిజ్ఞానతృప్తాశ్లా” జ్ఞాన మనగ గురూపదేశమువలన ప్రాప్తించిన కాస్తోక్తపదార్థ జ్ఞానము. విజ్ఞాన మనగ నట్టి జ్ఞానము యథార్థమా? అయథార్థమా? అను సంశయమును తొలగించు విచారముచే గలుగు కాస్తోక్తపదార్థముల యవరోక్షీకరణము. అట్టి జ్ఞాన విజ్ఞానములచే జరిగించిన “అం” చాలును. అను జ్ఞానముకల యంతఃకరణముతో గూడినవాడై శబ్దస్పృశరూపరసగంధములనెడి నిషయముల సాన్నిధ్య ముండినను యేమనోవిచారములేనివాడై, కనుకనే రాగద్వేషపూర్వకమైన విషయగ్రహణము నుండి మరలించిన ఇంద్రియములు కలవాడు కనుకనే “ఇది స్వీకరింపదగినది. ఇది సరిత్యజింపదగినది” అను జ్ఞానము లేనివాడగుచే మృత్పిండపాపాణికాంచనములు సమానముగాకల పరమహంసవలె ప్రాజకుడు తీవ్రవైరాగ్యయుక్తుడై యోగారూఢు డని చెప్పబడును.

125

శంకరానందీయము:— సమాధికి ప్రతికూలమగు దేహేంద్రియాదిప్రవృత్తి సరికట్టి సమాధినిష్ఠ వాచరించు యతికి ఫలము ‘అహ మేవేదం సర్వం’ (సర్వము నేనే) అను యప్రతిబద్ధాత్మావరోక్ష్యమే యని ఊహించుచు, చెప్పబోవు లక్షణములుకలవాడై యెవడు సమాధినిష్ఠుడే సంపాదించిన విజ్ఞానబలముచే విపరీత

శాంకరభాష్యమ్—

జ్ఞానేతి । జ్ఞానవిజ్ఞానతృప్తాత్మా జ్ఞానం శాస్త్రోక్తపదార్థానాం పరిజ్ఞానం, విజ్ఞానం తు శాస్త్రతో జ్ఞాతానాం తద్వైవ స్వానుభవకరణం, తాభ్యాం జ్ఞానవిజ్ఞానాభ్యాం తృప్త స్సంజాతా లంప్రత్యయ ఆత్మాఽస్త్రః కరణం యస్యస జ్ఞానవిజ్ఞానతృప్తాత్మా మాటస్థోఽప్రకమోవ్యభవతీ త్యర్థః । విజ్ఞేద్ద్వియశ్చ । యశ్చక్షుకో యక్త స్సమాహిత ఇతి స ఉచ్యతే కథ్యతే । స యోగీ సమలోష్టాశ్చ కాంచనో లోష్టాశ్చ కాంచనాని సమాని యస్య స సమలోష్టాశ్చ కాంచనః । ౧౮

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని—

చిత్త సమాధానమేవీశేషఫలమగుచో నెట్టివాడు సమాహితుడని వ్యవహరింపబడును. అను శ్లోకము “జ్ఞానవిజ్ఞానతృప్తాత్మా” అను శ్లోకముచే తొలిగించుచుండెను. జ్ఞానమునగ శాస్త్రోక్తపదార్థముల పరిజ్ఞానము, అది పరోక్షరూపము. విజ్ఞానమునగ శాస్త్రమువలన తెలియ బడిన పదార్థముల యథార్థస్థితిగ స్వానుభవమొనరించుకొనుట. ఇది యపరోక్షరూపము. అట్టి పరోక్షాపరోక్షరూప జ్ఞానవిజ్ఞానములచే అలంప్రత్యయముకలవాడు (దేనియందు కొకలేని వాడు) అప్రకంపుడు. అనగాహర్షవిషాద కామక్రోధాదిరహితుడు, ఇంద్రియములను జయించినట్టియు, షట్టిని, సామానమును, బంగారమును, సమానముగ చూచునట్టి పరమహంసపరివార్తి జకుడు సమాహితుడని చెప్పబడును. 1౮

(విద్య జ్ఞానములచే) చలించకుండునో యట్టివాడు యోగారూఢు డని “జితాశ్మః” అనునది మొదలగు రెండు శ్లోకములచే బోధించుచుండెను.

విశేష వైరాగ్యము లచేతను తీవ్రమోక్షేచ్ఛనేతను. ఈశ్వరానుగ్రహమువలనను. గుర్వనుగ్రహము వలనను శ్రవణమననము లాచరించి యాత్మను లెస్సగ దెలిసికొని శరీరేంద్రియన భూతమును స్వాధీన మొనరించుకొని యెవడు సమాధిస్థుడు డగునో అట్టి జితాత్మకు అనగా సమాధిచే సర్వవాసనావలలము నశింప వివరీతజ్ఞానము కలుగకుండునటుల వివరీతజ్ఞానవైముఖ్యమును పొందించబడిన మనస్సుకల నిర్వికల్ప యతికి “పరమాత్మా” పరమశ్శాసా వాత్మా చ పరమాత్మా” అని విగ్రహము. అనగా నిరతిశయానంద స్వరూప మగుటవలనను, నిరవధికమహిమకలవాడగుటవలనను పరమాత్మ యనబడి సమాహితు డగును. అనగా చతుర్విద్యయమునకు రూపము ప్రత్యక్షవిషయ మగునటుల వివరీత (విద్య) ప్రత్యయ (జ్ఞాన) వినిర్ముక్తుడై బుద్ధివృత్తికి బహిష్కారదేశమున లోపల విషయ డగును. “నేను కర్తను, భోక్తను, ముఖపాతకుడను” అనునట్టి వివరీతజ్ఞానములచే సంసారియగు యాత్మకు సమాధిస్థితే జనించిన విజ్ఞానబల ముచే యా యా వివరీ. జ్ఞానసంబంధము లేకుండ జేయుటయే సమద్ధరణ మనిపించుకొనునని “పరమాత్మా వమాహితుః” అను పదములచే నూచింపబడెను.

‘ఉద్ధరే దాత్మనాత్మాఽఽనం’ అనుదాశే ఆత్మోద్ధరణప్రకారమును నిరూపించి యిట్టి లక్షణములు కల యోగారూఢుడు జీవన్ముక్తుడని యోగికి యోగారూఢత్వమును సూచించు యి “శితోష్ణగ్రఖిమభేదుః” అని చెప్పమొదలిడెను. అట్టివానికి యోగనిష్ఠాస్థితి కసాధారణకారణమును “విజ్ఞేద్ద్వియః” అనుదానిచే చెప్పుచుండెను. సదసద్వివేచనముచే జనించిన తీవ్రమోక్షేచ్ఛనేతను విశేషముగ విషయగ్రహణవైముఖ్య మును పొందించబడిన బాహ్యభ్యంతరములుకలవాడై యోగనిష్ఠయందు ప్రవృత్తుడైన బ్రహ్మవేత్తయగు యతి “జ్ఞాన విజ్ఞానతృప్తాత్మా” జ్ఞానమునగ-త్యోతిశ్శాస్త్రముచే కలిగిన సూర్యగ్రహణనిశ్చయమువలె పర్యవసానమును వాషరూపప్రకృత్యయనిరాకార్యకార్యముగ నియమముగ బ్రహ్మమాతృత్వమును బోధించు “సర్వం భర్తృదం బ్రహ్మ, తజ్జలాని, ఆయ మాత్మా బ్రహ్మ, తత్త్వమసి, బ్రహ్మైవేదం సర్వం”

స్మృతివాక్కులనువలన నవోపాసముగ సర్వము బ్రహ్మమాతృస్వరూపము అను విశ్వయము. విజ్ఞాన మనగా - చతురింద్రియముచే రాశుగగ్రస్తమార్యబలమును ప్రత్యక్షముచేసికొనినట్లుండు కుశిస్మృతులచే శ్రీధారణమైనట్టి నిర్వికేషాత్మచే సగృహీతమైన పరబ్రహ్మమును చిదేకమే విషయముగా గల బుద్ధి వృత్తిచే “నేను, ఈజగత్తు బ్రహ్మస్వరూపమే” యని సాక్షాత్తు ప్రత్యక్షముచేసుకొనుట ఇట్టి జ్ఞానవిజ్ఞాన ములు సర్వత్ర (అంతట) పర్యమునకు బ్రహ్మమాతృస్వరూపావగాహలు. అప్రతిబద్ధము లగు జ్ఞానవిజ్ఞాన ములచే ‘తృప్తాత్మా’ విఃకల్పాంతరముల యవకాశములేని యంతఃకరణముకలవాడు. కనుకనే ‘సమలో ష్టాశ్మ కాంచనః’ చిదాకారవృత్తిచే లోష్టాశ్మకాంచనములను బ్రహ్మమాతృస్వరూపముగ సమానముగ చూచువాడు. అనగ సర్వమును బ్రహ్మమాతృముగ చూచువాడు (తెలిసికొనువాడు) ఈ చెప్పటచే బ్రహ్మపదార్థజ్ఞానరాహిత్యము; హేయోపాదేయశ్రుతిబుద్ధికూర్వత్యము సూచింపబడెను.

ఆధిభౌతికాద్యుపద్రవములు పొగ్గించినచో వాటిని చూచుట, వాటి సమసంధానము చేయుట వలన యోగారూఢుడగు బ్రహ్మవేత్తకు బ్రహ్మార్థ్యవ్యాపూతము సంభవించుచుండ పర్యదా సర్వత్ర బ్రహ్మార్థ్యవము బ్రహ్మవేత్తకు సంభవించదని శంకింపజనదు. బ్రహ్మవేత్త తీతేంద్రియుడగుటవలనను నిశ్శబ్దముగ నశించిన బ్రహ్మవాసనలు కలవాడగుటవలన ఆధ్యాత్మికాధిభౌతికాద్యుపద్రవములు పొగ్గించి నను బ్రహ్మదృష్టి కలవాడయియే యుండును. యెన్నడును బ్రహ్మదృష్టినుండి చలించదని “శీతోష్ణసుఖ దుఃఖేషు” అనుదానిచే బోధించుచుండెను.

స్తుతిపూజోపచారములుకాని, నిందాతిరస్కారాదులు కాని పొగ్గించినను, అట్లే “శీతోష్ణసుఖ దుఃఖేషు” ఇచట శీతోష్ణపదము ఆధిభౌతికాధిదైవకముల కుపలక్షణము. అనగా శీతోష్ణపదముచేతనే శీతోష్ణములు ఆధిభౌతికములు అధిదైవికములు గ్రహింపవలయుననుట. సుఖదుఃఖపదము ఆధ్యాత్మికముల కుపలక్షణము. ఉపలక్షణమనగ తెప్పదగినవిషయములలో నేకదేకమును చెప్పుట. అనగా అచటనుండు పదముచేతనే చెప్పదగిన విషయములన్నిటిని గ్రహింపవలయుననుట. కాన “సుఖదుఃఖ” అనుపదముచే సుఖదుఃఖాత్మకములను, అట్లు గ్రహించిన శీతోష్ణాధిభౌతికాధిదైవికసుఖదుఃఖాద్యాధ్యాత్మికములు ప్రాప్తించినను అనగా శీతోష్ణవ్యాప్తుసర్వదావాగ్నాద్భుతు, వృష్టియు, ఆశనిపాతాదులు జ్వరాదులు, మృష్టాన్నాదులు పొగ్గించినను బ్రహ్మవేత్త సమదర్శియే యగును. నామరూపకీయాతత్పరములు బ్రహ్మ యందు ప్రవిలాసితములు కాన ప్రవిలాసితనామరూపకీయాదులు తిరిగి యంతఃకరణవృత్తి విషయములు కానందున ఆరోపితనామరూపకీయాతత్పరమునింధానపరము కాదు. బ్రహ్మదృష్టి కలవాడయియే యుండును. యెన్నడును బ్రహ్మదృష్టి నుండి చలించదు.

ఈవిషయమునే “మహాత్పదం జ్ఞాత్వా పృథక్మూలే వనేత్ । కుచేలోఽసహాయ ఏకాకీ సమాధిస్త ఆత్మకామ అప్తకామో నిష్కామో జీర్ణకామో వ్యాఘ్రే ॥ వాస్తవి సింహ దంశే నకులే సర్పే యశ్చ రాక్షసే గర్భశ్చై మృతోరూపాణి విదిత్వా న విభేతి కుతశ్చు” “పృథక్ ఇవ తిష్ఠానే చ్చిద్యమానో న కుచ్యేత న కమ్యేత । ఉపల ఇవ తిష్ఠానే చ్చిద్యమానో న కుచ్యేత న కమ్యేత । అకామిర తిష్ఠానేత్” బ్రహ్మవేత్తవరమపదమును తెలిసికొని కుచేలుడై, ఏకాకియై సమాధిస్థుడై ఆత్మకామడై. కనుకనే అప్త కామడై, కనుకనే నిష్కామడై, కనుకనే జీర్ణకామడై వ్యాఘ్రము, గజము, సింహము, దంశము. మహాకము, నలకము, సర్పము, యక్షుడు, రాక్షసుడు, గంధర్వుడు, మొరగు నవి పొగ్గించిరపుడు మృత్యువు యొక్క రూపములని తెలిసికొని దేనినలను భయపడదు. భేదింపబడుచున్ననుపృథక్ మునలెను. రాయితలను, అకాశమునలెను యుండవలెను. కంపింపరాదు. సత్యరూపముచే నుండువలెనని కృతులు బోధించుచున్నవి. విపరీత ప్రత్యయపాశువులు పొగ్గించినను బ్రహ్మవేత్త కూటమునలె నిర్వికారుడై విపరీత ప్రత్యయములచే నకమ్యుడై యెపుడనునీ అపుడట్టివాడు పండితుగచే యోగారూఢుడగుచును.

గీ॥ సుహృన్మిత్రాన్యదాసీనమధ్యస్థద్వేష్యబంధుః ।
సాధుష్యపి చ సాపేష సమబుద్ధి ర్విశిష్యతే ॥

182

పదవిభాగము:— సుహృన్మిత్రాన్యదాసీనమధ్యస్థద్వేష్యబంధుః—సాధుష్య—అపి—చ—సాపేష—సమ
బుద్ధిః—విశిష్యతే ॥

183

వృత్తిపదార్థము:—సుహృన్మిత్రాన్యదాసీనమధ్యస్థద్వేష్యబంధుః— సుహృత్; పృథ్వీపకారము
నపేక్షింపక నుపకరించేయుట వారలయందును, మిత్ర—స్నేహముకలవారలయందును; అరి—‘శత్రువుల
యందును; ఉదాసీన—వాదివృత్తివాడు—లో నేపశ్యమునవలంబించనివారియందును; మధ్యస్థ—విరోధముకల
యుభయులకు హితవునుకోరెడివారలయందును; ద్వేష్య—తనకష్టములయందును; బంధుష్య—తనన బం
ధులయందును; సాధుష్యపిచ—కాస్త్రానిసూరము వర్తించువారలందును; సాపేష—కాస్త్రానిపిద్యకర్మలవాడ
రించువారలయందును; సమబుద్ధిః—వీడేజాతికలవాడు, ఏగోత్రముకలవాడు. ఏవ్యాపార కర్మముకలవా
డను విషయమునందువ్యాప్యతము (సంబంధము)కాని బుద్ధికలవాడు; విశిష్యతే—పరులకంటె మత్కృష్టుడగు
చున్నాడు; (ఇట “విశిష్యతే” అనుచోట “విముచ్యతే” అని కొన్నిగ్రంథములయందు పాఠాంతరము; అందు
ఈపాఠమున “విముచ్యతే” = సర్వపాపములనుండి విముక్తుడగుచున్నాడు అని యర్థము 184

కాండభాష్యము:—

కించ—సుహృద్మిత్రాన్యదాసీనాం మేకం పదమ్! సుహృదితి పృథ్వీపకారమునపేక్ష్యోపకర్తా!
మిత్రం సేహవాః! అరిః శత్రుః! ఉదాసీనో న కస్యచి త్పక్షం భజతే! మధ్యస్థో యో విరు
ద్ధయో రుభయో ర్హితైషీ! ద్వేష్య ఆత్మనోఽప్రియః! బంధు స్సంబంధీ త్యేతేషు సాధుషు

కాండభాష్యతత్వబోధిని:—

యోగారుదునకు ప్రశస్తత్వము సంగీకరించి యోగమునకు మరియొక యంగమును
“సుహృత్” అను శ్లోకముచే చెప్పించెను. పృథ్వీపకారము నపేక్షింపక నుపకారము
చేయువాడు సుహృత్తని యనబడును. అట్టి సుహృత్తులయందును, స్నేహముకలవారలయం
దును, పరోక్షమున నపకృతి నొనరించువాడరి యనుపించుకొనును. అట్టి యరులయందును,
విరోధముకలవారిలో యెవరి పక్షము నాశ్రయింపకుండువాడుదాసీనుడు, అట్టి యదాసీనుల
యందును, విరోధము కల యిరువురి హితమును కోరెడివాడు మధ్యస్థుడు. అట్టి మధ్యస్థులయం

— : ౬వ అధ్యాయము — ౯ వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు : —

మధుసూదనసరస్వతీయము:— సుహృన్మిత్రాన్యదాసీనమధ్యస్థద్వేష్యబంధుః— సాధుష్య—అపి—చ—సాపేష—సమ
బుద్ధిః—విశిష్యతే ॥

ఉపకారము నపేక్షింపక పూర్వస్నేహము, సంబంధము లేనిదే యుపకారము చేయువాడు
“సుహృత్తు” అని చెప్పబడును. స్నేహముతో నుపకారము చేయువాడు “మిత్రః” అని చెప్పబడును.
తనచేతయబడిన యుపకారమేదియు లేనిదే స్వభావకార్యముచేసకారమాచరించువాడు “అరిః” అనిచెప్ప
బడును. ఇరువురు వివాదపడుచుండ యెవరివక్షముకూడ నాశ్రయింపనివాడు ‘ఉదాసీనః’ అనిపిచుకొనును.
వివాదపడుచుండెడి యుభయుల హితమును కోరువాడు “మధ్యస్థః” అని పిలువబడును. తనచేతయబడిన
యుపకారము నాశ్రయించి తిరిగి పోత్యుపకారము నాచరించువాడు “ద్వేష్యః” అని పిలువబడును. తన
సంబంధముచే తన కుపకారమాచరించువాడు “బంధుః” అనిపిలువబడును. ఇట్టివారలయందు కాస్త్రవిహిత
కర్మల నాచరించు సాధువులయందు, మరి పిదలకంటె యితరులయందు “వీడెనడు, వీడికర్మ యెట్టిది” అని
వాచరించు, వారి కర్మలయందు వ్యాప్యతమైన (అసక్తమైన) బుద్ధి వడలినవాడు అనగా వై యెవరి

శాంకరభాష్యము:—

శాస్త్రానువర్తివ్యపిచ, పాపేషు ప్రతిషిద్ధకారిషు సర్వే ష్యేతేషు సమబుద్ధిః కః? కిం? కర్మేత్యవ్యాపృతబుద్ధి రిత్యర్థః । విశిష్యతే విముచ్యత ఇతివా పాతాన్తరం । యోగారూఢానాంసర్వేషామయ ముత్తమ ఇత్యర్థః ।

శాంకరభాష్యత్వతోధిని:—

దును, ఆత్మ (తన) కప్పియులయందును, తనబంధువులయందును, శాస్త్రానుసారముప్రవర్తించు వారలయందును, శాస్త్రప్రతిషిద్ధమగు కార్యముల నొనరించువారలయందును, సమబుద్ధికలవాడు అనగా 'వీడేబాతిగోత్రములుకలవాడు. వీడే మేరుకర్మలు చేయుచుండె'నను విషయములందు ప్రసక్తముకాని బుద్ధికలవాడు యోగారూఢు లగువారల యందరిలో నుత్కృష్టుడగుచున్నాడు. ఈశ్లోకమున 'విశిష్యతే' అనుచోట 'విముచ్యతే' అని పాతాంతరము కలదు. అట్టి పాఠమున సమబుద్ధికలవాడు ముక్తు డగుచున్నాడని యర్థము చూచుకొనవలయును. IFI

ములు లేనివా డన్ని విధముల యుత్కృష్టుడు; ఈశ్లోకమున "విశిష్యతే" అను స్థలమున "విముచ్యతే". అని పాతాన్తరము కలదు. అట్టి పాతాన్తరమున చైనచెప్పిన సమబుద్ధికలవాడు; ముక్తుడగునని యర్థము విర్ణయపెను.

IFI

శంకరానందీయము:—జ్ఞానవిజ్ఞానపూర్ణత్వము, బాహ్యవదార్థవిచేకరాహిత్యము, హేయోపాదేయబుద్ధికూన్యత్వము విరేచితజ్ఞానమైచే చలింపకుండట యివి యోగారూఢుని లక్షణములని చెప్పి యిప్పుడు కూడ నంతట సమదర్శనము బ్రహ్మవేత్త. యోగారూఢుడు నగు జీవన్ముక్తుని లక్షణమని చెప్పిన జీవన్ముక్తుని లక్షణమునే "సుహృత్" అను శ్లోకముచే దృఢపరచుచుండెను.

ప్రత్యుపకారము నవేక్షింపకయే యుపకార ముచరించువాడు "సుహృత్" అని చెప్పబడును. "దదాతి ప్రతిగృహ్లాతి" అను వ్యాయానుసారము ప్రత్యుపకారము నవేక్షించి యుపకారమును చేయువాడు "మిత్రం" అని పిలువబడును. ఃరోజావరోక్షమయం దుపకార మొనరించెడివాడు. 'అరి:' అని పించుకొనును. అప్రియమైన పలుకువా డగుటవలన ద్వేషించుటకు దగినవాడు. "ద్వేష్య:" అని యనుపించుకొనును వాది ప్రతివాదులయెడ సమానముగ సంచరించువాడు. "మధ్యస్థ:" అనియనిపించుకొనును. వాదిప్రతివాది విషయమై సర్వవిషయముల నువేక్ష కలవాడు. "ఉదాసీన:" అని చెప్పబడును. తన బంధువులే "భాందవా:" అని చెప్పబడుదురు, ప్రాణము పోవుసమయమునందుకూడ యెవరు స్వధర్మమును వదలక శాస్త్రమార్గముననే యనుసరించెదరో అట్టివారు "పాధన:" అని యనుపించుకొనెదరు. శాస్త్రానిషిద్ధకర్మల నాచరించు దురాచారరతులు "పాపా:" అని పిలువబడెదరు. సంవ్యాసీసంన్యాసమునకు పూర్వమునందు అపాతతః (శత్రువిచారణకు పూర్వమునందు) మృత్యుయందు ఘటబుద్ధి జనించునటుల సుహృదాదులయందు "వీడు సుహృత్తు వీడు మిత్రుడు, వీడు శత్రువు" అనునట్టిబుద్ధులు జనించునను శత్రువిచారణానంతరము ఘటమునందు మృద్బుద్ధి జనించునటుల సుహృదాది పాపాన్తజనులయందు శత్రువిచారణానంతరము సుహృదాదిపాపాంతజీవులయందుదయించిన సుహృదాదిబుద్ధిని కాధించి సర్వకృ బ్రహ్మబుద్ధియే యుత్కృష్టమై స్థిరమగుచున్నది "సమబుద్ధి ర్విముచ్యతే" అను పాతాంతరమున "సమా" సమాకారమును పొందడిక అనగా నెల్లప్పుడు అంతటను. బ్రహ్మమాత్రమును గ్రహించుబుద్ధికలవాడు. సుహృదాదిపాపాన్తజనులయందు సర్వకృ యెల్లప్పుడు బ్రహ్మమునే తెలిసికొనువాడు ముక్తుడగునని యర్థము.

గీ॥ యోగీ యుంజీత సతత మాత్మానం రహసి స్థితః ।

ఏకాకీ యతచిత్రాత్మా నిరాకీ రహసిగ్రహః ।

॥౧౦॥

పదవిభాగము:— యోగీ-యుంజీత-సతత-అత్మానం-రహసి-స్థితః-ఏకాకీ-యతచిత్రాత్మా-నిరాకీ-
-అహసిగ్రహః । ॥౧౦॥

పరిశిషడాత్మము:—యోగీ=ధ్యానముచేయువాడు; రహసి=రహస్యమునందు; (చర్యతగుహాదుల
యందు) స్థితః=కూర్చుండినవాడై; ఏకాకీ=అనాహాయుడై; యతచిత్రాత్మా=నియమింబడినట్టియంకరణము,
శరీరములవాడై; నిరాకీ=శృష్ట లేనివాడై; అహసిగ్రహః=పరిశిగ్రహములేనివాడై; సతతం=ఎల్లప్పుడు;
అత్మానం=అంతఃకరణమును యుంజీత=సమాధానముచేయవలెను. అనగా చిత్తసమాధాన మొనరింప
వలయుననుట. ॥౧౦॥

శాంకరభాష్యమ్,—

అత ఏవ ముత్తమఫలానాప్తయే యోగీ ధ్యాని యుంజీత సమాధ్యా త్నతతం
సర్వదా౭౭త్మాన మస్తఃకరణం రహస్యేకాస్తే గిరిగుహాదౌ స్థితః స్పృన్నేకా క్షసహాయః ।
రహసి స్థిత ఏకాకీ చేతి విశేషణ త్సంన్యారం కృత్వే త్యర్థః । యతచిత్రాత్మా చిత్త మస్తః
కరణ మాత్మాదేహశ్చ సంయతో యస్య స యతచిత్రాత్మా నిరాకీ ర్హితత్వప్రోపగ్రహశ్చ
పరిగ్రహరహిత ఇత్యర్థః । సంన్యాసిత్వే౭౭పి త్యక్త సర్వపరిగ్రహ స్స న్యుంజీతేత్యర్థః । ॥౧౦॥

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని:—

‘జితాత్మనః’ అను శ్లోకముమొదలుకొని యింతవరకు చెప్పిన విశేషణములుకలవాడు
యోగారూఢులలో నుత్తమః డై నచో యోగానుష్ఠానమువిషయమై ప్రయత్నము చేయవలసి
నది. కాన యోగాంగములను చెప్పినపిదప ప్రధానమగు యోగానుష్ఠానమును చెప్పించుచున్నాడు.

శ్రీధరియము:—సుహృదాది పాపాన్తజీవులయందు “నమబుద్ధిః” సమా-రాగ ద్వేషాదికూన్యా బుద్ధిః
యస్య సః” రాగ ద్వేషాదులు లేనిబుద్ధి కలవా డుక్కుండ్లుగు ॥౧॥

— : ౩వ అధ్యాయము — ౧ వ శ్లోకవ్యాఖ్యానివిశేషములు :—

మధుసూదనసరస్వతీయము:—యోగారూఢునకు అక్షణమును ఫలమును చెప్పి యాయోగారూఢు
నకే సాంకమగయోగమును “యోగో” అను శ్లోకము మొదలుకొని “స యోగీ పరమో మతః” అను
ముప్పదిరెండవ శ్లోకమువరకు ౨౩ శ్లోకములచేత విధించుచున్నాడు.

ఉత్తమఫలప్రాప్తికొరకు యోగారూఢుడు యోగమునకు ప్రతిబంధకమైన దుర్జనాదిరహితమైన గిరి
గుహాదులయందుండి, ఏకాకియై (విడచిన సర్వగృహపరిజనములు కలవాడై) అనగా సంన్యాసియై అంతః
కరణమును శరీరమును యోగప్రతిబంధకవ్యాపారకూన్య మొనరించినవాడై వైరాగ్యదార్ద్రముచే తృప్తా
పరిత్యాగియై, కాస్త్రాగ్రభ్యనుజ్ఞాతపరిగ్రహము యోగప్రతిబంధక మగుచో దానినికూడ పరిత్యజించినవాడై
చిత్తము : ల్లప్పుడు ఉత్తమూఢభూములబరిత్యజించి ఏకాగ్రనిరోధభూమికలచే సమాహితమొనరింపవలయును.

శంకరానందీయము:— యోగారూఢునకే యప్రతిబంధకమగుజ్ఞానము, సర్వత్ర బ్రహ్మార్పణము,
ముక్తియు పొందించును. యితగునకు పొందించదు. కాన శ్రీనాథమనఃములచే నాత్మతత్వమును తెలిసి
కొనిన మును శుభగు యతి ఇంతమాత్రముచే నేమ కృతార్థుడ వైతినను అస్మితము (అహంభావమును)
వదలి తనకు కలిగిన జ్ఞానమునకు ప్రతిబంధకము లేకుండుటకొరకు సమాధి యవశ్య మాచరింపవలయును.
కాన సమాధి వాచరించు వానికి సమాధ్యంగములను మోచించు అట్టి యతికి సమాధిని “యోగీ” అను
దానిచే విధించుచున్నాడు.

“సంన్యాసయోగాద్యతయ శ్శుద్ధవత్త్వాః” అను శ్లోకముసారము సంన్యాసి లేక బ్రహ్మమునందు

కాంకరిభాష్యతత్త్వబోధని:—

యోగి రహస్యమునందు (గిరిగుహాదులయందు) కూర్చుండినవాడై, ఇతరసహాయము లేనివాడై, సంన్యసించి నియమింపబడినట్టి యంతఃకరణము, శరీరము కలవాడై, తృష్ణారహితుడై (కోరికలేనివాడై) దేనినిగ్రహింపనివాడై (ప్రతిగ్రహములేనివాడై) యెల్లపుడు సంతఃకరణమును సమాధాన మొనరించుకొనలెను. చిత్తసమాధానముకలవాడై యోగాభ్యాసమునే యొనరింపవలెను. ఇటు 'రహసి స్థితః' అని చెప్పటవలన యోగమునకు నైరంతర్యము, 'సతతం' అని చెప్పటవలన యోగమునకు దీర్ఘకాలమనుష్ఠానము, 'ఏకాకీ' అని చెప్పటవలన యోగమునందాదరము నూచింపబడెను. గిరిగుహాదులయందు దని వ్యాభ్యాసించుటవలన యోగప్రతిబంధకదుర్జనశూన్యదేశమనియు నూచింపబడెను. సంన్యాసియై యని చెప్పినంతమాత్రముననే పరిగ్రహము లేనివాడై యని యర్థము పొందించుచుండ తిరిగి "అపరిగ్రహః" అని చెప్పటచే అర్థమువలన పునరుక్తి పొందించునని శంకింపవలదు. సంన్యాసియైనను కాపీనాచ్ఛాదనాదులయందు కూడ నాసక్తిలేనివాడై యుండవలెనని విశేషమును చెప్పటకు "అపరిగ్రహః" అని చెప్పబడెను. కాన పునరుక్తిదోషము పొందెను.

1౧౦౧

చిత్తమును స్థాపించు స్వభావముకల యోగి అనగా యోగాశ్వసంశీలుడు ఒంటరియై, యీ చెప్పటవలన "ఏక స్తపో ద్విరధ్యానా" అను న్యాయముచే నిదిధ్యానువు తనకంటె యితరులగు జనులనంటి ధముండ రాదని వివక్షచేయబడెను. జనాంతర ముండినచో వాగ్వాప్తపారాదులు సంభవించిన ధ్యానిష్ఠాభంగమగును. కాన నొంటరియై యుండవలెను. మరియు తీవ్రమోక్షాచ్యా వైరాగ్యములచే విషయభోగాశలమండి నిర్గతుడై, (అనగా విషయభోగాశలను వదలినవాడై "ఏకాంతవాసో లఘుభోజనాది మౌనం నిరాకారం చావరోః" మునే రసో స్పందయమనం షడేతే చిత్తప్రసాదం జవయన్తి శిఘ్రిమ్" 1 ఏకాంతవాసము 2 లఘుభోజనాదికము, 3 మౌనము, 4 నిరాశ, 5 ఇంద్రియనియమము, 6 ప్రాణవాయువు బంధించుట. (ప్రాణాయామము) ఈయారును శిఘ్రిముగ చిత్తప్రసాదమును కలుగజేయు నను న్యాయముచే నిదిధ్యానువు దేహజీవనాదులందుకూడ యాశను వదలవలయు నని నూచింపబడెను. మఱియు కాపీనము, కంఠభ్రంశము తదగ్నితాపస్కాయము కలిగెడిని. అట్లుగుచో సమాధి సిద్ధింపకపోయెడిని. కాన యతి కాపీనకంఠాదులను మాత్రమే స్వీకరించుచు తపితరములను పరిగ్రహింపకుండ నుండవలెను

ఇట్లు యోగవిహరంగపాధనసంపత్తి కలవాడైనను అంతరంగపాధనసంపత్తి లేనిచో యోగముసిద్ధింపదు. కాన సంతరంగపాధనసంపన్నుడు యోగి కావలయు నని "యతఃచిత్తాత్మా" అను దానిచే భోధించుచుండెను.

పూర్వసంస్కారవశమున పొందించిన ఆయా యింద్రియవ్యాపారములవలన నరికట్టబడినదేహాద్యియ మనోబుద్ధిచిత్తములు కలవాడై ముముక్షువు (నిదిధ్యానువు.) పర్వతగుహాదులందుండి అజ్ఞానతత్కార్యములయందు మనస్సు పోనియక నెల్లపుడు నిత్యకర్మబుద్ధముక్తవత్సరమానంద రూపమగు స్వాత్మయందేతన మనస్సు ననుసంధింపవలెను "బ్రహ్మైవాహం" అని యనుసంధానము చేయవలెను.

భాష్యోక్తార్థదీపిక:—

ఈశ్లోకమున 'ఏకాకీ' అను విశేషణమువలన సంన్యాసమును స్వీకరించి స్వాధిసహ మరహితుడై యని యర్థము. "యతఃచిత్తాత్మా" చిత్తమునకు అను భూతార్థదీపన లేకుండుట, దేహమునకు యతశ్చ

గీ శుచౌ దేశే ప్రతిష్ఠాప్య స్థిర మానస మాత్మనః ।

నాత్యుచ్చిత్రం నాతినీచం చేలాజినకుశోత్తరమ్ ॥

1001

పరవిభాగము:— శుచౌ- దేశే- ప్రతిష్ఠాప్య- స్థిరం- అననం- అత్మనః- న- అత్యుచ్చిత్రం- చ- అతినీచం- చేలాజినకుశోత్తరమ్ ।

1002

ప్రతిపదార్థము:— శుచౌ = (స్వభావమువలన కాని, సంస్కారమువలనకాని), పరిశుద్ధము రహస్యమునగు; దేశే = స్థానమునందు; స్థిరం = స్థిరమగునట్టియు; నాత్యుచ్చిత్రం = అత్యంతమున్నతము కానట్టియు నాతినీచం = అత్యంతమువల్లముకానట్టియు; చేలాజినకుశోత్తరం = చికాగీసము, కృష్ణాజినము, దర్బాస నము మీదుకలుగునట్టి అత్మనః = తనకు; అననం = ఆననమును; ప్రతిష్ఠాప్య = స్థాపనజేసి.

1003

మనగ ముఖికాదంశపీఠికాదులవలన బాధ పొందించినను చలించుకుండ చిరకాలము పద్మాసనాదులయందుండుటచే పొందించెడి బాధ లేకుండుట “నిరాశః” ఫలకృష్ణారహితుడు “అపరిగ్రహః” సంన్యాసియైనను చోరభయజనకపుస్తకాదులనుకూడ గ్రహించనివాడై ముముక్షువగు యతి యంతఃకరణమును వృత్తి నిరోధముచే నరికట్టవలయును. అది “ప్రమాణవివర్ణయవికల్పనిదాస్యస్మృతయః” అను మాతోక్తప్రకార మయిదు విధములు. ప్రత్యక్షానుమానావాగమములని ప్రమాణములు మూడువిధములని సాంఖ్యాదులు, ప్రత్యక్షానుమానోపమానాగమములని గోతమీయిలు చార్మికులు, ప్రత్యక్షానుమానోపమానాగమాధ్యాపత్యమువలబ్ధు లనెడి యారుప్రమాణము లని పూర్వమీమాంసకులు, ఉత్తరమీమాంసకులు (వేదాంతులు) చెప్పెదరు. ప్రత్యక్షానుమానోపమానాగమాధ్యాపత్యమువలబ్ధు లనెడి యారున్ను. సంభవము, విశిష్టము అనెడి రెండున్ను మొత్తము ప్రమాణము లేమిది యని పౌరాణికుల యభిప్రాయము.

అది కాని దాని యందదియే యను బుద్ధి (శుక్తి రజితమనెడి బుద్ధి) విసర్జయ నునబడును.

ప్రమాణగుణవిలక్షణమగుబుద్ధి వికల్పము. నిదాస్మృతులు లోకప్రసిద్ధములే. ఇంకను యితర మగు వృత్తు లున్నచో నవి యన్నియు వైని చెప్పిన వృత్తులలోనే యంతర్భావమును చూచుకొనుడు. ఇట్టి యన్నియంతఃకరణవృత్తులను నిరోధించి చిత్తమును సమాధియందు నిలువవలెను.

1004

పరమార్థప్రపంచ:— యోగశాస్త్రమున పాదాపానయోగమని, మనఃవననయోగమని, జీవబ్రహ్మ యోగమని యోగశత్రయ ముపదిష్టము. ఇట్టియోగశత్రయమును కృమముగ, పొందుటకు యిచ్ఛకలవాడు యెల్లప్పుడు మనస్సును సమాహితముగ జేయవలెను.

1005

— ౩వ అధ్యాయము — ౧౧వ శ్లోక వ్యాఖ్యానికేషములు —

మధుసూదనసరస్వతీయము:— “శుచౌ దేశే” అను శ్లోకము మొదలుకొని రెండుశ్లోకములచే యోగమున కుపయోగించు ఆనననియమమును చెప్పుచుండును.

స్వభావమువలనకాని, సంస్కారమువలనకాని పరిశుద్ధమైనట్టియు, జననముదాయము లేనట్టియు, భయరహితమైనట్టియు, గంగాతటగిరిగుహాదులయందు గల పశుమైన ప్రదేశమునందు మృదువస్త్రము, మృదు వగు వ్యాఘ్రచర్మము, కుశాసనముపై నుండునటుల అనగా ముందు దర్బాసనము, దానిపై వ్యాఘ్రాసనము, దానిపై మృదువస్త్రము నమర్చబడిన తన యాసనమును అదియు యెత్తుగాక వల్లము గాక మధ్యభాగమునం దమర్చవలెను.

ఇచట పరుని యాసనముకాదని చెప్పుటకు “అత్మనః ఆననం” (తన యాసనముని చెప్పుడెను. పరుని యిచ్ఛ నియమము లేనందున పరాసనముకూడ విశేషకారియే యగును. కాన అట్లు చెప్పుట సమంజసమే)

శంకరాచార్యీయము:— పూర్వమునందు యోగమునకు బహిరంగసాధనమును, అంతరంగ సాధన మును సంక్షేపముగ జెప్పి యిప్పుడు యోగమునకు బహిరంగసాధనములగు దేశము, ఆననము, శరీరధారణ మొదలగువాటిని, అంతరంగసాధనములను విశేషరూపముగ బోధించుటకు మొదలిడి మొట్టమొదట ఆసన లక్షణమును “శుచౌ దేశే” అను దానిచే చెప్పుచుండును.

కాంక్షానిర్మూలము:—

అభేదానీం యోగం యుంజత ఆరణాహరవిహారాదీనాం యోగసాధన త్వీన నియమో
వక్తవ్యః, పాప్తయోగలక్షణం తత్ఫలాది చేత్యత ఆరభ్యతే | తత్కాననమేవ తావ త్ప్రథమ
ముచ్యతే-శుచా శుద్ధే వివికై స్వభావత స్సంస్కారతో వా దేశే స్థానే ప్రతిష్ఠాప్య స్థిర మచట
మాత్మన ఆసనం నాత్మ్యచ్ఛితం నాతీవోచ్ఛితం నాప్యతీచం తచ్చ చైలాజనకుశోత్తరం
చైల మజనం కుశా శోత్తరే యస్మిన్నాసనే తదాసనం చైలాజనకుశోత్తరం పాతాళక్రమా
ద్విపరితోఽప్ర క్రిమ శ్చైలాదీనామ్ |

||౧౧||

కాంక్షరభావ్యతత్వబోధిని:—

యోగస్వరూపమున, కొన్ని యోగాంగములను చూపి (చెప్పి) యోగాభ్యాస
మొనరించువారికి ఆసనము, ఆహారము, విహారములు, యోగసాధనములుగ నియమముచెప్ప
దగియున్నది. మఱియు పొండబడిన యోగముకలవాని లక్షణము, యోగఫలమగు సమ్య
జ్ఞానము. సమ్యజ్ఞానఫలమగు మోక్షము, యోగశ్రద్ధా కత్యంతము వినాశము లేకపోవుట
చెప్పదగియున్నది. కాని నందునిమిత్తముత్తరగ్రంథ మారంభింప బడుచుండెను. ఇదియిట్లుండ
యోగానుష్ఠానమునకు ప్రధానమైన యాసనమును “ఆసీన స్సంభవాత్” అను నూత్రానుసా
రముగ ముందుగ చెప్పుచుండెను. ఈ చెప్పటవలన యోగాభ్యాసము కూర్చుండి చేయవలెనా?
పరుండియా? నిలుచుండియా? నడచుచుండియా? ఏదియైన కార్యమును చేయుచుండియా?
అను శంక తొలగింపబడెను. స్వభావమువలనకాని, గోమయాడిసంస్కారమువలనకాని, పరిశుద్ధ
మైన రహస్యప్రదేశమునందు ఆత్మన్నతముకానట్టియు, అతీనీచము (పల్లము) కానట్టియు
“చిత్రాననము, కృష్ణాజనము. దర్భాసనము ఉత్తరోత్తరమునందు గల” అను పాతక్రిమమునకు
విపరీతముగ గ్రహించిన దర్భాసనమును ముందుగ నమర్చి దానియందు కృష్ణాజనమును దాని
యందు చిత్రాసనమునుకాని, పట్టువస్త్రముకాని, యంచి చలనరహితమగు నాసనమును
తనకు యేర్పరచుకొని, ఈశ్లోకమునందు “ఆత్మనః” అని చెప్పటవలన యోగాభ్యాస మొనరిం
చువానికంటెయితరున కీయాసనము కాదని స్పష్టపరచబడెను. “నాత్మ్యచ్ఛితం” అని చెప్పట
వలన పతనశంక తొలగింపబడెను. “నాతీనీచం” అని చెప్పటవలన భూతములనందుండు పాప
కాదుల స్మర్యకలిగినచో వాతతోభవలన నగ్ని మాండ్యము సంభవించు నను శంక తొలగింప
బడెను. “స్థిరం” అని చెప్పటవలన ఆసనము స్థిరముకానిచో నచట కూర్చుండి యోగాను
ష్ఠాతకు సమాధానము సంభవింపనందున యోగముసిద్ధింపదను శంకతొలగింపబడెను. ||౧౧||

మార్గసంక్షోభాదికాదికల్యణములచేగాని, స్వభావమువలనగాని, శుద్ధమైట్టియు; జనశూన్యమైన ప్రదేశము
నందు, అనగా నదీతీరగిరిగృహదులయందు ఆత్మన్నతము కానట్టియు, అతీనీచము కానట్టియు, (ఆత్మ
న్నత మగుచో నొకానొకసమయమున పారవశ్యముచే చలనవశవాదవిఘ్నముపొందెడిది. అట్లుకాకుండు
టకు “నాత్మ్యచ్ఛితం” అని చెప్పబడెను. అతీనీచమగుచో శైత్యోష్ణపాపాదాదిఘ్నణచే క్షేణముప్రాప్తిం
చెడిది. అట్లు క్షేణప్రాప్తి కాకుండుటకు “నాతీనీచం” అని చెప్పబడెను. చైలాజనకుశోత్తరం” మొదటదర్భా
సనము, దానియందు వ్యాఘ్రాసనముకాని కృష్ణాజనమునుకాని దానియందు మృదువస్త్రమును కల యాసన
మును తనకు

గీ. తత్రైకాగ్నిం మనః కృత్వా యతచిత్రేన్ద్రియక్రియః ।

ఉపవిశ్యానసే యుంజ్యా ద్యోగ మాత్మవిశుద్ధయే ।

||౧౨||

పదవిభాగము:— తత్రై- ఏకాగ్ని- మనః- కృత్వా- యతచిత్రేన్ద్రియక్రియః- ఉపవిశ్య- అనసే-

యుంజ్యాత్- యోగం- ఆత్మవిశుద్ధయే ।

||౧౨||

వ్యాఖ్య:— తత్రై=అట్టి; అనసే=అననమునందు; ఉపవిశ్య=కూర్చుండి; మనః=మనము; ఏకాగ్ని=ఏకాగ్నిమైనదానినిగ; కృత్వా=చేసి; యతచిత్రేన్ద్రియక్రియః=యత=నియముచేయబడిన; చిత్ర=చిత్రముయొక్కయు; ఇంద్రియ=ఇంద్రియములయొక్కయు; క్రియః=వాహనములవలన; అనసే=అననమునందు; అత్మ=అంతఃకరణముయొక్క; విశుద్ధయే=పరిశుద్ధికి; యోగం=యోగము; యుంజ్యాత్=అభ్యసించవలెను.

||౧౨||

శాంకరభాష్యము:—

ప్రతిష్ఠాప్య కిమ్?— తత్రై తస్మిన్నాసన ఉపవిశ్య యోగం యుంజ్యాత్ । కథం? సర్వవిషయేభ్య ఉపసంహృత్యైకాగ్నిం మనః కృత్వా యతచిత్రేన్ద్రియక్రియః, చిత్రం చైన్ద్రియాణాం చ చిత్రేన్ద్రియాణాం తేషాం క్రియా స్సంయతా యస్య స యతచిత్రేన్ద్రియక్రియః । స కిమర్థం యోగం యుంజ్యా దిత్వాహోఽత్యై శుద్ధయేఽన్తఃకరణస్య విశుద్ధ్యర్థ మిత్యేత్ । ||౧౨||

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

పూర్వోక్తమగు నాసనమును సంపాదించి యేమి చేయవలె ననడవా? అట్టి యాసనమునందు కూర్చుండి యేకాగ్నియనునది చేయవలెను. ఎట్లు యోగము నాచరింపవలెను? శబ్దరూపరసగంధాది సర్వవిషయములనుండి మనస్సును మరలించి యొక్క ధ్యేయవస్తువునందే మనస్సును నిలిపి, చిత్రముయొక్క, ఇంద్రియములయొక్క బాహ్యక్రియల సంయమనమును జేసినవాడై, అనగా చిత్రమును, ఇంద్రియములను బాహ్యక్రియలయందు ప్రవర్తింపకుండగ జేసినవాడై యోగానుష్ఠానపరుడు కావలెను. పూర్వమునందు చెప్పబడిన యాసనమునందు కూర్చుండి వైన చెప్పిన విధమున యోగము ననుష్ఠించిన సేమిఫలము పొందెను? అది ప్రశ్నించెదవా? వినుము. చెప్పెద. అంతఃకరణపరిశుద్ధికొరకు పూర్వమునందు చెప్పబడిన విధమున నాసనము నేర్పరచుకొని అందు కూర్చుండి వైన చెప్పిన విధమున యోగము ననుష్ఠించిన అంతఃకరణము పరిశుద్ధ మగునని యాశయము.

||౧౨||

యేర్పరచవలెను. “వస్త్రం దారిద్ర్యదుఃఖాయ దాయ రోగాయ చోపలః” వస్త్రముపై కూర్చుండి ధ్యానించిన దారిద్ర్యదుఃఖము, దారుమయమగు పీటయందు కాని, రాయియందు కాని కూర్చుని ధ్యానించిన (జపించిన) రోగము పోవచ్చునని స్మృతి బోధించుచుండ అసననియమములలో వస్త్రమును తెప్పట యనంతముకాదా యని శాకించినది. వైస్మృతివాక్యము గృహస్తునకు వస్త్రము పనికిరాదని బోధించును కాని యతివిషయము కాదు. ధ్యానించు యతి వైన చెప్పిన విధమున యాసనమును నిశ్చల మగుటకుం కల్పించుకొని, ఇట్ల వైశ్లోకముతో నన్వయము

||౧౨||

— + ౩వ అధ్యాయము ౧౨ శ్లోకవ్యాఖ్యావిశేషములు. —

మధుసూదనవరస్వరీయము:— ఇట్టి యాసనమును ప్రతిష్ఠించి యేమిచేయవలయు నను శంకపై కర్తవ్యమును ‘తత్రై’ అను శ్లోకముచే తెల్పుచుండెను. అట్టి యాసనమున నిలుచుండి ధ్యానముచేయరాదు. అట్లగుచో కఠిరము యిహోపునేమో యని మనస్సు విడిచి మగును. వయండియు ధ్యానింపవలదు. అట్లగుచో విద్య పోవచ్చునని ధ్యానచ్యుతుడగును. మిమిచేయవలె నను? ‘ఉపవిశ్య’ అట్టి యాసనముపై

గీ॥ సమం కాయశిరోగ్రీవం ధారయన్ న చలం స్థిరః ।

సంప్రేక్ష్య నాసికాగ్రిం స్వం దిశశ్చానవలోకయన్ ॥

1031

పదవిభాగము:—సమం=కాయ శిరోగ్రీవం=థా=యన్=అచలం=స్థిరః=స ప్రేక్ష్య=నాసికాగ్రిం=స్వం దిశః=చ=అనవలోకయన్ ।

1032

ప్రతిపదార్థము:—కాయశిరోగ్రీవం = శరీరమును; శిరస్సును, కంఠమును; సమం=సమానమగునటుల అచలం=చలనము లేకుండునటు; ధారయన్ = ధరించువాడై; స్థిరః = స్థిరుడై; స్వం = తనవలంబుగ; నాసికాగ్రిం = నాసిక యొక్కయగ్రభాగమును; సంప్రేక్ష్య= లెప్పగ చూచువాడునలెను ది; అంతరా= (ఈవ దమద్వాహార్యము) మధ్యమధ్య; దిశః = దిక్కులను; అనవలోకయన్ = చూడనివాడై;

1033

కాంక్షంభావ్యమే—

బాహ్యమాసన ముక్త మధురా శరీరధారణం కథ మిత్యుచ్యతే సమం కాయశిరోగ్రీవం కాయ శ్చ శిర శ్చ గ్రీవాచ కాయశిరోగ్రీవం తత్సమం ధారయన్ న చలం చ సమం ధారయత శ్చలనం సంభవ త్యతో విశిన వ్యవల మతి । స్థిరోభూత్వేత్సర్థః స్వం నాసికాగ్రిం సంప్రేక్ష్య సమ్యక్ ప్రేక్షణం దర్శనం కృత్వేవేతీవభో బుద్ధో దృష్టవ్యః సహి స్వనాసికాగ్రిసం కాంక్షంభావ్యత్వబోధిని:—

ఇంతకు పూర్వమునందు బాహ్యమగు నాసనమును చెప్పి యిప్పుడు శరీరధారణ మెట్లు చేయవలె ననుశంకకు సమాధానమును 'సమం' అను శ్లోకముచే చెప్పుచుండెను. శరీర మధ్యభాగమును, శిరస్సును, కంఠమును, ఋజువుగ (తిన్నగను) చలనములేనిదానినిగ ధరించు వాడై, ఇటశరీరమును శిరస్సును, కంఠమును సమానముగ ధరించునపుడు శరీరమునకు చలనము గూర్చుండి (ఘోర్చుండవలయునను ఈవిషయమునే "అసీక స్సంఖివాత్" అను బ్రహ్మసూత్రముకూడబోధి: చున్నది) "దృశ్యతే త్వగ్గ్రీవాయా ద్ర్యా సూక్ష్మయా సూక్ష్మగర్భిణి" అను శుత్రముసారము అంతఃకరణము సర్వవిశేషరహితమగుచో నది సూక్ష్మమగును. అట్టి తీరునయతిసూక్ష్మమైన యంతఃకరణమే బ్రహ్మ సాక్షాత్కారయోగ్యమగును. అట్టి తీరున బ్రహ్మసాక్షాత్కారయోగ్యతయే యాత్మవిశుద్ధి అట్టి యంతఃకరణవిశుద్ధికొఱకు చిత్తముయొక్కయు, ఇంద్రియములయొక్కయు, క్రియావృత్తులు బయటచెడలకుండుగ జేసినవాడై రాజసతామసవృత్తావము లనది భూమికాశ్రయ పరిత్యాగపురస్కరముగ నేకవిషయక ధారావాహికానేకవృత్తులు కలదానినిగను, అతిశయించిన సత్త్వగుణము కలదానినిగను మనస్సును దృఢ భూమికాపురస్కరముగ ప్రయత్నపూర్వకముగజేసి ఏకాగ్రతవృద్ధిపొందునిమిత్తము సంప్రజ్ఞాతసమాధి వశ్య సింపవలయును, 'బ్రహ్మకారమనోవృత్తి ప్రవాహోఽహంకృతిం నినా । సంప్రజ్ఞాతసమాధి స్వాధ్యాయా శ్శాశ్వతకర్షణః" ధ్యానాశ్శాన్త మత్యుష్టమైవచో నహంకృతినివిదచి బ్రహ్మకారమనోవృత్తి ప్రవాహము బయలుదేరును. అదియే సంప్రజ్ఞాతసమాధి యనబడును. ఇట్టి యభిప్రాయముచేతనే శ్రీకృష్ణరమాత్మ "యోగీ యుఃక్షిత సతతం, యుఃజ్యా దోగ మాత్మవిశుద్ధయే యుక్త అసీక మత్సరః" అని యనేకసార్లు ధ్యానాశ్శాశ్వతకర్షణే విధించుచుండెను.

1034

శంకరానందీయము:— మై లక్షణములు కల యతికి అవిద్యాతత్కార్య కేహేంద్రియానుల గుండు "నేను, ఇదివాది" అనునట్టివి మొదలుగాగల అన్యత్వకృత్యములు తత్కార్యవాసనలు విశేషముగనశించుటయే యంతఃకరణముయొక్క విశుద్ధి, అట్టి విశుద్ధికొఱకు బ్రహ్మమునం రాత్మభావముచే పురుషుని యోజనముచేయును గాన యోగమనబడును. అదియే సమాధి. అట్టి యోగరూపమగు ప్రత్యక్షప్రత్యయ సంతాపమును చేయవలయును.

1035

శాంకరభాష్యమ్—

సోక్షణ మిహ విధిశ్చితం, కిం తర్హి ? చక్షుషో దృష్టిసన్నిపాతః । సచాంతఃకరణసమాధానా
పేక్షో వివక్షితః స్వనాసికాగ్రసంప్రేక్షణమేవ చే ద్వివక్షితం మనస్తత్రైవ సమాధీయేత
నాత్మని । ఆత్మని హి మనస స్సమాధానం వత్సతి 'ఆత్మసంస్థం మనః కృత్వా' ఇతి । తస్మా
దివశబ్దలోపేనాత్మో దృష్టిసన్నిపాత ఏవ సంప్రేక్ష్యత్యచ్యతే । దిశశ్చానవలోకయన్ దిశాం
చావలోకన మస్తరాఽకుర్వన్ నిత్యేతత్ ।

॥౧౩॥

శాంకరభాష్యోత్పాదనం—

సంభవించును. కాన నట్టిచలనము కలదని "అచలం" అని చెప్పబడెను. స్థిరుడై (శరీరేంద్రి-
యములను విషయపారవశ్యమును పొందనివాటిగ జేసినవాడై,) తననాసికాగ్రమును చూచు-
చున్నవాడువలె ఇట "సంప్రేక్ష్య" అనియే యున్నది కాని "ఇవ" అను శబ్దము కానరాదే.
'చూచువాడువలె' అను యర్థ మెట్లు ప్రాప్తించు నని శంకింపజనదు. ఇవశబ్దము లుప్తము.
లుప్తమగు 'ఇవ' అనుశబ్దమును స్మరించుకొని తదర్థగ్రహణ మావశ్యకము అంతియే కాని
స్వనాసికాగ్రసంప్రేక్షణ ఖట విధింపబడుటలేదు. మరేమనిన చక్షురింద్రియముయొక్క సన్ని-
పాతము చక్షురింద్రియమునకు రూపాదివిషయప్రవృత్తిరాహిత్యము వివక్షితము (అదియే
విధింపబడుచున్నది) సమాధానమిచ్చట ప్రధానముగ వివక్షితేయబడుటవలన చక్షురింద్రియము
జూర్విషయముకలదగుటచే చిత్తసమాధానము భంగమునొందవలసినప్పునని చక్షురింద్రియ-
మును విషయములనుండి మరలించి యాత్మయందే సంన్నిపాతము వివక్షితము. అట్లు కాక
స్వనాసికాగ్రసంప్రేక్షణమే వివక్షితమగుచో మనస్సు స్వనాసికాగ్రమునందే సమాధానమును
పొందెడిని. ఆత్మయందు చిత్తసమాధానము లేకపోయెడిని. అట్లుగచో "ఆత్మసంస్థం" మనః
కృత్వా" అని ఆత్మయందు చిత్తసమాధానమును చెప్పచుండెను. దానికి విరోధము ప్రాప్తిం-
చెడిని. కాన నీ శ్లోకమునందు ఇవశబ్దలోపముచే దక్షిణోత్తరచక్షుస్సుల యేదృష్టికలదో
ఆదృష్టికి బాహ్యవిషయవైముఖ్యముచే నాత్మయందే సంన్నిపాతము 'స్వం నాసికాగ్రం సం-
ప్రేక్ష్య' అను దానిచే వివక్షితము. అని చెప్పబడుచుండెను. యోగానుష్ఠానమధ్యయందు
దిక్కుల నవలోకించనివాడై.

॥౧౩॥

— ౬వ అధ్యాయము — ౧౩వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు —

మధుసూదనసరస్వతీయము:— యోగమునిపిత్రము బాహ్యమైన యాసనమును చెప్పిశరీరధారణ
మెటుల చేయవలయు నను విషయమును "సమం కాయశిరోగ్రీవం" అను దానిచే బోధించుచు డెను.

శరీర మధ్యభాగమును, శిరస్సును, కంఠమును, మూలాధారము మొదలు మూర్ధాతీతవర్యంతము-
వంకరలేకుండగ, ధరించి అనగా నేకతత్వాభ్యాసముచేత వివేకమునకు సమాభావి (కూడయుండెడి) యో-
గచలవాదులు లేకుండగ జేసి, దృఢప్రయత్నముకలవాడై తన నాసికాగ్రమును చూచువాడువలె అనగా
విషయ వివేకరాహిత్యముకొరకు విషయప్రవృత్తిరహితుడై యర్థసిమిలితనేకుండై ధ్యాననిష్ఠాకాలమున
సమధ్య యోగప్రతిబంధకమగు దిక్కులను చూచుటను వదలి.

॥౧౩॥

శంకరానందీయము:— తిరిగి యాంతరంగికమగు యోగాంగములనే యుపదేశించుచు నిట్టి
జ్ఞానములు గల యతి సమాధిని చేయవలెనని "సమం" అను రెండుశ్లోకములచే బోధించుచుండెను.

శ్రీ పాశాన్తా విగతభీ ర్భ్రహ్మచారిప్రతే స్థితః ।

మన స్పృహయమ్య మచ్చితో యుక్త ఆసీత మత్పరః ।

॥०४॥

పదవిభాగము:—ప్రకృత్యా-విగతభి: - బ్రహ్మచారివృత్తే: స్థిత: - శున: - సంయమ్య - మచ్చిత్త: -
య: - అసీత - మత్సర: ॥

ప్రిపదార్థము;—ప్రికావ్రాత్వా = ప్రికాన్త = ప్రికర్షకకాంతమై, ఆత్మా = అంతఃకరణము కల
వాడై = విగతభీః = విగత = పోయిన, భీః = భయముకలవాడై; బ్రహ్మచారివృత్తి = బ్రహ్మచారి = బ్ర
హ్మచారియొక్క, వృత్తి = వృత్తమును బ్రహ్మచర్యమువందు; (గురుశుశ్రూష, భిక్షాన్నభోజనము, మూడు
కాలములందు స్నానముచేయుట, కాచాచమనము మొదలగు వ్రాజమలయందు) స్థితః = ఉండినవాడై;
మనః = మనస్సును; సంయమ్య = నియమించి (అనగా మనోవృత్తులను నిరోధించి) యోగవిష్టః = (ఈపద
మధ్యావోర్థము) యోగవిష్టుడై; భవేత్ = (ఈపదమధ్యావోర్థము) కావలయును; మచ్చిత్తః = పరమేశ్వ
రునియందు చిత్తముకలవాడై; యుక్తః = సమాహుతడై; మత్పరః = పరమేశ్వరుణ్ణి పరమగా కలవాడై;
అనీత = కూర్చుండవలయును.

కటి వై భాగము శిరస్సు కంఠము వీటిల బుజువుగా (తిన్నగ) నుండునటుల ధరియించినవాడై
కాయశిరోగ్రీవములను బుజువుగా ధరియించిన పాశ్చ్యములయందు వెనుకభాగమునందు చూచుటకుస్పృశిం-
చుటకు శక్యముకాదు అయినను మళకపిపీలికామల యువదోషము పొందించిన చలనకు పొందించును.
అందునిమిత్తము "అచలం" అని చెప్పెను అనగా చలించకుండగ కాయశిరోగ్రీవములను ధరించినవాడై,
యని యర్థము. స్థాణువువలె నిశ్చలుడై తన నాళికాగోమును చూచుచున్నవాడై "చక్షుషా నాళికాగ్రి-
సంపేక్ష్య" అనిచెప్పుట చక్షురిందియముచే రూపము గోహింపరాదని నియమమునిమిత్త మని గోహింప
నగును; ఇంతేయేకాని నాళికాగ్రిదృశ్యనార్థము కావని గోహింపవలెను. ఇవట నాళికాగ్రిదర్శనమే వివక్షి-
తమగునో మనస్సు నాళికాగ్రికారమున యుచటనే యుండును. అందుచే చిత్తమునకు బ్రహ్మయం దవ-
స్థానము సంభవింపదు. బ్రహ్మమునందు చిత్తము యొక్క స్థాపననిమిత్తముకదా సమాధి. అందులకే 'ఆత్మ-
సంస్థం మనః కృత్యా' అని చెప్పి బడచున్నది అందుచే చక్షుస్సుచే నాళికాగ్రిదర్శనవిధి రూపాగ్రిహణ-
సూచననిమిత్తమై చక్షుస్సుయొక్కయచాంచల్యము నిమిత్తము. దీనివలన దేలివయాశయమేమి? చక్షుస్సు
యెట్లు రూపమును గోహింపకుండునో అట్లే శోకాగ్రిదీందియములు కూడ శబ్దాలను గోహింపకుండగ
జేయవలెనని వివక్షితము. చక్షుస్సునకు రూపాగ్రహణ విధివలననే "దిశ్చానవలోకయన్" అని నిదిధ్యా-
నించును నియమించుచున్నాడు. పిచారింప నాళికాగ్రిదర్శన. ధిచేతనే దానికన్న వ్యతిక్రమగు దర్శనము
అన్నియు, నిషేధింపబడుచున్నవి. అయినను కృపిత ముండువెనుక పాశ్చ్యములయందు వివరితశబ్దములయ-
లువెడలినను ప్రాచ్యాదిక్కులను, తనశరీరము చూడనివాడై యుక్తుడై కూగుచుండవలెనని యుత్తరశ్లోక-
ముతో యీశోకమునకు సంబంధము.

పరమార్థవోషః—యోగకాస్త్రప్రకార మానసమున కూర్చుండి ఓచో గుదలింగమధ్యమన్న ఆధార చక్రమువలన మూలబంధాది బంధత్రయము సిద్ధించి ఆధివ్యాధిమనోవేగము లుపశమించును. దానివలన కాయగీర్వశిరస్సులకు ఋజత్వము స్థాపింపు వలె సంభవించును.

— ♦ ౬వ అధ్యాయము — ౧౮వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికీషములు ♦ —

మధ సూదనసరస్వతీయము:—నిదాన (కారణ) నివృత్తిచోకర్ణచే కాశించిన రోగాదిరోషములు కల
యంతఃకరణము కలవాడై, కాస్త్రియదార్ధ్యముచే నశించిన యక్తత్వా యుక్తత్వశంక (సంశయము) కల
వాడై, బ్రహ్మచర్యగురుశుకూఠాపాఖిణాభోజనాదులుకలవాడై: మనస్సును విషయాకారవృత్తి శూన్యముగ
నొనరించి పశిత్యగ్రాహిణన గు పా మేక్ష్మరునియందు అనగానగుణమునందుకాని నిర్గుణమునందుకాని చిత్తము
నునిలిపి, పరమేశ్వరీషయికధాగావాహి. చిత్తవృత్తికలవాడై యనియర్థము. పీయమైన పుత్రపౌత్రాదులు.

శాంకరభాష్యమ్.—

కించ— పృథానాత్మా ప్రకర్షణ కాన్త ఆత్మానన్తకరణం యస్య సోఽయం పృథానాత్మా విగతభీ ర్విగతభయో బ్రహ్మచారివ) తే స్థితో బ్రహ్మచారిణో వ్రతం బ్రహ్మచర్యం గురుశుశ్రూషాభిక్షాభుక్త్యాది స్తస్మింస్థిత స్తదనుష్ఠాతా భవే దిత్యర్థః । కించ మన స్సంయమ్య మనసో వృత్తి రుపసంహృత్యే త్యేతే స్మచ్చిత్తో మయి పరమేశ్వరే చిత్తం యస్య సోఽయం

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని:—

మఱియు రాగద్వేషాదిదోషములు తత్కారణము లేనట్టి యంతఃకరణముకలవాడై పోయిన భయముకలవాడై (సర్వకర్మపరిత్యాగమునందు శాస్త్రీయనిశ్చయవశమున నిస్సం దిగ్ధమగు బుద్ధికలవాడై) బ్రహ్మచారివ్రతములగు గురుశుశ్రూష, భిక్షాన్నాశనము, మూడుకాల ములయందు స్నానముచేయుట, శౌచాచమనము మొదలగు వాటి నాచరించువాడై, మనో వృత్తుల సరికట్టినవాడై యోగనిష్ఠుడై యుండవలెను.

ఋషినియులై యుండ వం మెక్కరునిచింతింపదగినవాడని చెప్పుట యెట్లు పొంగునను శంకరై 'మత్పరః' అని తెప్పుచుండెను. పరమానందరూపమగుటనలనే నేపురుషార్థము (ప్రీయము) గా కలవాడై, ఈ విషయ మునే 'తదేతత్ప్రీయః పుత్రాత్ప్రీయోఽత్రాత్ప్రీయోఽన్యస్యాత్పర్యస్యా దాన్తరం యయ మాత్మా' ఈ యాత్మ యనునది యన్నిటికంటె యాంతరమగుటవలన 'ప్రేయోరూపము (ప్రీయము) పుత్రునింటె విత్తముకంటె యితరములన్నిటికంటెప్రీయమనికుఁగియే ఘోషించుచున్నది. ఈప్రకారమున విషయాకార పరవృత్తి నిరోధపురస్కరముగ భగవదేకాకారచిత్తవృత్తికలవాడై సంప్రజ్ఞాతనమాధికలవాడై పూర్వోక్త మగు యావనమున శక్తిసతికిమించకుండగ కూర్చుండవలెను. ఆననమునుండి స్వేచ్ఛచే లేవరాదు.

లోకమున ఒకానొక రాగి శ్రీచిత్తుడగును. కాని వాడు శ్రీనే పురుషార్థముగను, ఆరాధనచేయ దగిన దానినిగను గ్రహింపడు. మరేమి చేయుననిన రాజునుగాని, దేవునిగాని పరుని ఉత్కృష్టునిగను ఆరా ధ్యునిగను గ్రహించును. యోగి యన్ననో మచ్చిత్తుడై మత్పరుడై పరమేశ్వరుడనగు నన్నే సర్వా రాధ్యునిగతలచును. అనునది కీశంకరభగవత్పాదుల భాష్యము. "వ్యాఖ్యాతృత్వేఽపి మే వాతగీ భావ్య కారేణ తుల్యతా గుంజాయాః కిం పామైక్ష తులారోపేఽపి తుల్యతా" గురువిందగింజలను బంగార ముతో కూడ తామ్రమునందు తూచుటనిమిత్తముంచినను గురువిందగింజలకు బంగారిముతోసామ్యము సంభ వించదు. అట్లే నేను వ్యాఖ్యాతనైనను ఈ విషయమై శ్రీభగవత్పాదులతో సామ్యములేదు. 1088

శంకరానందీయము:— శరీరము, శిరస్సు, కంఠములను సమానముగనుంచుట, స్థిరముగ (చలింప కుండగ) నుండుట. వాసికాగ్రమునందు దృష్టినిలుపుట ఇవి యోగికి యోగసిద్ధినిమిత్తము అంగములని సూచించి, పిటికంటె యోగసిద్ధి కారకరంగములగు అపాఢారణకారణములను సూచించుచు యీ చెప్ప బడిన సాధనములతోగూడిన యతి సమాధిని చేయవలెనని "పృథానాత్మా" అను శ్లోకముచే చెప్పుచుండెను:

ప్రకర్షగ కాంతమైన మనస్సుకలవాడై, (అంతఃకరణకు కాంతియగ రాగద్వేషాదులు పుట్టకుండు. టయే, అట్టి కాంతికి ప్రకర్ష యనగ రాగద్వేషాదులక్షుత్తికి పాకువులగునట్టి విషయములయందు సమీచి నతావమీచినత్వ ప్రీత్యప్రీతిష్టసాధనత్వానిష్టసాధనత్వ బుద్ధుల నివృత్తియే.) పృథాంతమైన యంతఃకరణము కలవాడై "దిగతభీః" అన్నము సేకరించుట దానిని భజించి మలరూపమున విసర్జించుట కాక "యితర మగు కాశ్చియమైన దంతధావన ముఖసౌజ్ఞానాది కర్మలను విడచుటచే కిష్టులు నిండించెదరు" అను భీతిపడలినవాడై స్వాధ్యాయమును. సర్వకర్మలను "వేదా నిమం లోక మనుంచ పరిత్యజ్యాత్మాన మన్విచ్ఛేత్" త్యజ్య ధర్మ మధర్మంచ, నైవ ధర్మి నచాధర్మి నచైవహి శుభాశుభి" ఇత్యాది శుభిక్తుక్త ప్రకారము పరిత్యజించి నిర్భకుడై "బ్రహ్మచారివ్రతే స్థితః" ఇవట 'బ్రహ్మచారివ్రతమనగ భిక్షామాతగమే గ్రహింపనగును. బ్రహ్మచారిధర్మములగు తిగ్విషణస్సానాదికమును గ్రహింపరాదు. ఎందువలననిన? తిగ్వి

కాంక్షరథాపహ్నః—

మచ్చిత్తో యక్త స్సమాహిత స్స న్నా సీతోపవిశే నృత్పరోఽహం పరో యస్య సోఽయం మత్పరః | భవతి కశ్చి దాగ్రీ ప్రీచితో నతు స్త్రియ మేవ పర్వతేన గృహ్లాతి, కిం? తస్మిన్ భావం మహాదేవం వా, ఆయం తు మచ్చిత్తో మత్పరశ్చ | ౧౪ |

కాంక్షరథాపహ్నత్వతోధిని:—

ధ్యానమనగ మనోవృత్త్యావృత్తియే కదా. అట్టి మనోవృత్తుల నరికట్టినచో ధ్యానమే సంభవింప దను శంకను తొలిగించుటకు 'మచ్చిత్తః' అని చెప్పెను. విషయాంతరములువిషయముగాగల మనోవృత్తుల నరికట్టి నాయంజే యుంచబడిన చిత్తముకలవాడై యుండవలెనని దాని యర్థము పరమాత్మయే పరుడుగా కలవాడై కూర్చుండవలెను. పరమేశ్వరునియందు చిత్తము

వణిష్టానాదికము సమాధిచే వశభావితమైన యిది క్రియబోహృత్తభిన్నత్వజ్ఞానధ్వంసకమగుటవలనను "యోగం యుంతిత సతతం" అనుస్మృతివలన నిత్యనిరంతర కర్తవ్యముగ పొందవలెన సమాధ్యనుష్ఠానమునకు ఓరోధింపుగుటవలనను బ్రహ్మచారివృత్తములగు తిషవణిష్టానాదికమును త్యజించి యితరమైన భిక్షాటనసమాత్రము బ్రహ్మచారివృత్తపదముచే గ్రహింపవలెను. అట్టి బ్రహ్మచారివృత్తముగు మధుకరభక్షణమునే యతి చేయవలెను. కాని పాక్షిణీకాదులనవలంబింపరాదు. ఎందువలననైన పాక్షిణీకమునగ తాను భిక్షాటనకు బయలుదేరుటకు ముందుగనే యితరులచే తీసుకురాబడిన యన్నము, అయాచికమునగ తాను యాచించుకుండగ తీసుకురాబడిన యన్నము, తాత్కాలికమునగ భోజనసమయములకు పొందవలెన యన్నము. ఈ మూడురకములు ద్రోవ్యగురుత్వము, అకాలికత్వము, న్యూనాతిరిక్తత్వము పక్షిణియునెడి దోషములు కలవగుటచే సమాధివిఘ్నకారు లగును. కాన నిట్టి యన్నమును గ్రహింపక భిక్షాశనమునే చేయువాడై విషయసంబంధము లేకుండునటుల మనస్సునునిగ్రహించి బుద్ధికదర్శనాత్మికసాక్షియు, చిదేశ్వర సము, ప్రకృత్య గ్రామీ మునగు బ్రహ్మమునందు చిత్తమును నిలిపినవాడై, ఇతడు "మచ్చిత్తః" అనుటచే అస్మచ్ఛబ్దార్థము చిత్తస్థాపనాధికరణముగు బ్రహ్మము, చిత్తమును బ్రహ్మమునందు స్థాపించువాడు తదితరుడు. కాన వారిరువురికి భేదము పోప్తించుచున్నది. అట్లుగుచో "ఉదరమంతరం కురుతే అథ తస్యభయం భవతి" అను శుశ్రుతనుసారము భేదదర్శికి మోక్షము సంభవింపదని "మత్పరః" అని చెప్పెను. "అహ మేవ పరం ఆత్మా యస్యహః" అని విగ్రహము. "బ్రహ్మైవాహం మస్మి" అని తనకు బ్రహ్మభావమును గ్రహించు వృత్తిచే కూడుకొనినవాడై "అసీత" తనను బ్రహ్మమునుగ భావన చేయుచు నుండవలెను ౧౪ |

ప. మార్గప్రసా:— "ప్రశాంతాత్మా" అను శ్లోకముచే మనోధారణను చెప్పుచుండెను. సంకల్ప, హితమైన యంతఃకరణ కలవాడై, భయమును విడిచినవాడై, నిర్జనమైన ప్రదేశమున యెటుల భయముకూర్చుండై యుండవలెను? అను శంకను తొలిగించుట "విగతభీః" అనుపద మువలక్షణమని గ్రహింపవలెను. ఉపలక్షణమునగ తెప్పవగిన విషయములలో కొంతయే చెప్పట. దీనివలన జేలిన యాశయమేమి? "హృద్ధిరత్యేవం సర్వం మనవచ" అను శుశ్రుతెచ్చిన మనోధర్మములన్నిటిని విడచి, సంన్యాసమును గ్రహించుటకు పూర్వము అవసరమగు బ్రహ్మచారుల వృత్తమును గ్రహించి ఆశ్రమవ్యతిరేకముగ నిట్టి మహాకార్యమునందు ప్రవృత్తమైనవానికి విఘ్నవాశన మెటులగునని? నిరంతరము నన్నే స్మరించువాడై నన్నే స్మరించుటే వాప్రయోజనము కాదు. మరేమని? నేనే పొందదగిన స్థానముగకలవాడై, యుక్తుడై కూర్చుండవలెను. ఈవిషయమే అక్షలాగమమునందు తెప్పలడెను.

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

కలవాడు పరమేశ్వరుడే పరుడుగా కలవాడుకదా తిరిగి 'మత్పరః' అని చెప్పటం యెందులకవిన? ఒకానొక యనురాగి స్త్రీయందే చిత్తముకలవాడై యుండును. కాని ఆస్త్రీనిమాత్రమేపరముగ గ్రహింపడు. మరి యెవని పరునిగ గ్రహించును? రాజునుగాని, మహాదేవునికాని పరునిగ గ్రహించును. ఈయోగి యైతే నాయందే చిత్తముకలవాడై, నన్నేపరునిగ గ్రహించునని చెప్పటకు 'మత్పరః' అని చెప్పబడెను. 108

"సఖాననై సమాసిన వ్రత్త్యాభ్యానం సమాచరన్ । సదాభ్యాసేన త త్కుర్యా త్పరతత్త్వప్రకాశనమ్ ॥" సుఖాననమున కూర్చుండి తత్త్వాభ్యాసము వాచరించుచు నెల్లపుడట్టి యభ్యాసముచే పరతత్త్వప్రకాశన మొనరింపవలయును. "ఆననం ప్రాణసంరోధః ప్రకాశహరోఽథ ధారణా । ధ్యానం సమాధి రేతాని యోగాంగాని వరాననే! 1౨౩ ఓపార్యతి! ఆనము, ప్రాణాయామము, ప్రకాశహరము, ధారణ, ధ్యానము, సమాధి యాయాదులు యోగాంగములు.

"ఏకాస్తే విజనే రమ్యే గుహాయాం పుణ్యభూమికే । రహితే మళకై ర్దంతై ర్దేవాయతనకేఽపి వా ॥౩॥ సిద్ధతేత్రే వహతీర్థే ధ్యానసిద్ధిః ప్రజాయతే । తత్ర సిద్ధాననం బద్ధ్యా ఋజుకాయం తు కారయేత్ ॥౪॥ రహస్యమైన, జనరహితమైన గుహాయందుకాని, పుణ్యభూమియందుకాని ఈగలు, దోమలు మొదలైనవి లేని దేవాలయమునందు కాని, సిద్ధతేత్రమునందు కాని, మహాతీర్థమునందు కాని ధ్యానించిన ధ్యానసిద్ధి కలుగును. వైస తెప్పిన యేదో యొకస్థలమున సిద్ధానమును బంధించి ఋజువుగ (తిన్నగ) శరీరమును ధరింపవలెను. ౩, ౪ "ఊర్ధ్వం మేధాగ్రధో వాఘే శస్త్రో గ్గింధి రివ స్థితః । తత్ర నాడ్య స్సముత్పన్నా స్సహస్రాణి ద్విసప్తతిః 1౨॥ మేధామునకు వైన నాభికి యధఃప్రదేశమున గ్గింధివలె 'కన్ఠః' దుంపకలదు. దానినుండి డెబ్బదిరెండువేల నాడులు బయలుపడలినవి. ఈవిషయమునే "హతానామ నాడ్యో ద్వాసప్రతి స్సహస్రాణి హృదయా త్పురితత వభివృత్తిర్హస్తే" అనుశతకభాష్యార్థానుకూలీతియ బోధించుచున్నది. పురితతమునగ హృదయాకాశమునందునాడులచే నిర్మింపబడిన స్థానము ఇదా. పింగళా, సుషుమ్నాసినీ వాలీ, అనువతి పూషా, యశస్విని, ఆలంబుకా, కుహలా, శంఖినీ, అనిప్రాణమునువహించుప్రధాననాడులు పది కలపు ఇది నాడీచక్రము. అందు ప్రాణకాశికలగు ఇదా పింగళా, సుషుమ్నా అను మూడునాడులలోను 'ఇదా' అనువాడి నామ (ఎడమ) భాగమునందును "పింగళా" అనువాడి దక్షిణ (కుడి) భాగము నందును, "సుషుమ్నా" అనువాడి రెండింటిమధ్యప్రదేశమునందును యుండి యీమూడును ప్రాణమార్గములని చెప్పబడుచున్నవి. ఎడమభాగమునందుండు "ఇదా" అను నాడిచే వాయువును పూరించి, కుడి భాగమునందుండు "పింగళా" అను నాడిచే పూరింపబడిన వాయువును రేచన చేయవలెను. (నెలువలికి విడువవలెను.) ఇట్లే ఇడచే వాయువును పూరించుచు పింగళచే వాయువును వెలువలికి విడుచుచుండిన నాడీకర్దియగును. శరీరమున ఎడమభాగము చంద్రాంగము, కుడిభాగము సూర్యాంగము అని చెప్పబడును. కాన చంద్రాంగమున "ఇదా" అను నాడీద్వారమున ప్రాణవాయువును పూరించి, సూర్యాంగమున "పింగళా" అను నాడీద్వారమున ఆపానము నధ్యనింపవలయును. పింగళాద్వారమున వాయువును బయటకు విడువవలెను. అనగా ఎడమముక్కుద్వారా వాయువును పూరించికుడిముక్కుద్వారా వాయువును విడువవలెను. దీనినే "పూరకము రేచకము" అనిఅందురు. ఈఇడచంద్రానాడి యనియు, పింగళసూర్యనాడి

యసియు పిలువబడును. చంద్రనాడిద్వారా వాయువును పూరించి ఇడాపింగళ మధ్యయందున్న సుషుమ్నా నాడిమధ్యగతంబైన చిద్రూప్తమగువశమేశ్వరుని ధ్యానింపవలెను యోగులును సుషుమ్నానాడిమధ్యగతంబగు పోణవరూపంబైన తారకబ్రహ్మమును నిత్యము ధ్యానించెదరు.

సుషుమ్నానాడిమధ్యగముగ తారకబ్రహ్మమును ధ్యానించినయెల తత్క్షణమే సిద్ధి కలుగును. సంకయ మెంతమాత్రము లేదు, ప్రణవాభ్యాసమువలన నాతో సమాను డభ్యాసకు డగును. యచి శిశింక చంద్రు గారికి బోధించెను.

యోగమార్గాండమునందు:—యోనిస్థానమును కాలిమణవచే గట్టిగా నొక్కిపెట్టి మేఢశ్రమునందు పాదమునుంచి నొక్కిపెట్టి శరీరమను తిన్నగ నిలిపి స్థానివునలె చలింపకుండగ నుడి యిదిగ్రీయమునరికట్టి చలింపని దృష్టిచే భూమిమధ్యభాగమును చూచుచుండిన యిది సిద్ధాంత మనిపించుకొనును. ఇట్టిసిద్ధా సము మోక్షక వాటభేదకమని చెప్పబడెను.

ఎడమతొడయందు క్షిణి (కుడి) పాదమును కుడితొడయందు దెడలపాదమును యుంచి రెండుకాస్త ములచేతను పాదముల రెండు బొటనవేళ్ళను ఒట్టుకుని చుబకమును (గడ్డమును) హృదయమునందుంచి నాళికాగ్రమును చూచువానివలె యుండిన యిది వద్మానన మనిపించుకొనును. యీవద్మాననముయోగు లకు స్వవ్యాధివికారములను నశింపజేయును.

1 అధారచక్రము, 2 స్వాధిపృథ్వీచక్రము. ఈరెండిటిమధ్యయందు కామస్వరూపమైన యోనిస్థా నము ప్రాణానపామల కైక్యము చేసినచో మూత్రవిరేషములు నశించును. మూలబంధమువలన వృద్ధుడు కూడ యెల్లివుకు పడుచుచాడగును. మూలబంధనమనగ కాలిమణవచే యోనిని నొక్కిపెట్టి గురభాగము ముడుచుకొనునట్లు చేసి అపానమూలమును ఆకర్షించి గురభాగము ముడుచుకొనునట్లు చేసిన నది మూలబంధ మనిపించుకొనును. ఉదరముయొక్క పశ్చిమ (ఎడమ)భాగమునందు నాళికి ఊర్ధ్వమునందు యీ బంధము చెప్పబడుచున్నది. దీనికి “ఉడ్డియానబంధ” మనిపేరు. ఈ యుడ్డియానబంధము కంతము నందు ప్రాప్తించు దుఃఖముదాయమును నశింపజేయును.

శిరస్సునందుగల జలసమూహమును బింధించిన నభోజలము క్రిందుగ ప్రసరించును ఇది జాలం ధరబంధ మనిపించుకొనును, ఇది కంతసంకోచము స్వభావముగా గలది. ఇట్టి కంతసంకోచరూపమగు జాలాంధర బంధమువలన అమృతము జాడరాగ్నియందు పడదు. వాయువ్యోకోపము సంభవించదు.

తల్లికిక్రిందుగ కపాలకహరమునందు జిహ్వను ప్రవేశపెట్టి భూ (కనుబొమ్మల) ఘర్షణభాగమున దృష్టిని నిలిపిన భేదరీము ద్రయనిపించుకొనును.

ఏకాస్తమున తగిన యాసనములవాడై, శిరస్సును శరీరమును సమముగ నుంచి నానాదృష్టికల వాడై సోమనూర్యాగ్నులు దేవతలుగాకల భూలోక, భువర్లోక సువర్లోకములు యే ఓకాంతముయొక్క మాత్రులగు అకార ఉకారమకారముల యందుండెనో యట్టి ఓకామును వసంతోత్థిరూపముగజపింపవలెను

అసనముచే రోగమును పోగొట్టుకొనును. ప్రాణాయామముచే పాపమును నశింపజేయుకొనును. ప్రత్యాహరముచే యోగి మానసవికారమును త్యజించును. మనోధైర్యమును ధరించుటగొరకు నిశ్చలమైన ధ్యానము చెప్పబడెను. సమాధివలన పుణ్యపావకర్మలనుశ్యజించి మోక్షమును పొందును. పదిరెండు ప్రాణాయామములు ప్రత్యాహర మనబడును. పదిరెండు ప్రత్యాహరములు శుభమగు ధారణయగును పది రెండు ధారణలు ధ్యానమనుపించుకొనును. పదిరెండు ధ్యానములు సమాధి యనబడును

గీ యుంజ స్నేహం సదాఽఽత్మానం యోగీ నియతమానసః ।
కాంతిం నిర్వాణపరమాం మత్సంస్థా మధిగచ్ఛతి ।

[౧౫]

పదవిభాగము:— యుంజన్-ఏవం-సదా-అత్మానం-యోగీ-నియతమానసః-కాంతిం-నిర్వాణపరమాం-మత్సంస్థాం-ధిగచ్ఛతి ।

[౧౫]

వృత్తిపదార్థము:— యోగీ-యోగి (సంన్యాసి); ఏవం పూర్వమునందు చెప్పబడినవిధమున; అత్మానం = మనస్సును; సదా = ఎల్లప్పుడూ; యుంజన్-సమాధానమునుచేయుచు; నియతమానసః-నియత=సంయతమైన (విషయములయందు బ్రోవేళిపకుండగ నరికట్టబడిన); మానసః-మనస్సు కలవాడై; మత్సంస్థాం = నాయధీంమైన; నిర్వాణపరమాం = మోక్షమే యుత్కృష్టమైన నిష్ఠాకల; కాంతిం = ఉపరతిని; అధిగచ్ఛతి = పొందుచున్నాడు.

[౧౫]

— ౧౫ అధ్యాయము ౧౫ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు. —

మధుసూదనసరస్వతీయము:— ఇట్లు సంప్రజ్ఞాతనమాధినిష్ఠుః కేమిఫలము పొందించునను శంకవై “యుంజస్నేహం” అని చెప్పుచుండెను.

యెల్లప్పుడు యోగి రహోపస్థానాదిరూపముగు పూర్వోక్తనియమానుసారము అభ్యాసవైరాగ్యములచే మనస్సును సమాహిత మొనరించి యెల్లప్పుడు యోగాభ్యాసపరుడై అభ్యాసాతిశయముచే నిరుద్ధమైన మనోవృత్తిరూపముగు వికారముకలవాడై సర్వవృత్తులపరతిరూపమైన ప్రాప్తివాహితమైన తత్త్వసాక్షాత్కారోత్పత్తిద్యారమున సకారాఽవిద్యానివృత్తరూప ముక్తిపర్యవసాయము. మత్స్వరూపపరమానంద రూపనిష్ఠను పొందుచున్నాడు. అనాత్మవిషయసమాధి ఫలములగు సాంసారిక మగునట్టి యైశ్వర్యములను పొందడు. ఇట్టి సాంసారికైశ్వర్యములు మోక్షోపయోగిమాధికి విఘ్నకరములు కాన నట్టి యైశ్వర్యములను పొందదని భావము.

ఈవిషయమునే భగవత్స్వరూపుడగు పతంజలి “తే సమాధా పుషకర్ణావృత్తానే సిద్ధయః, స్థాయుశచి వ్యవ్రజేత సంకల్పయాకరణం పున రనిష్ఠవ్యసంగాత్” అను సూత్రముచే స్పష్టపరచెను. ఈ విషయమునే విశిష్టమహర్షి ఉద్ధారకుడుదేవతలచే విలసబడి దేవతలయందును గర్వమునందున్ను యాదరముంచక దేవతలను తిరస్కరించి తిరిగి యనిష్ఠవ్యసక్తినివారణకొఱు నిర్వికల్పసమాధినిష్ఠు డాయోగో స్పష్టముగ జెప్పెను.

ముముక్షువులు విడవడిగిన సమాధి పతంజలియొక్కండ్రసూక్తిములచే స్పష్టపరచెను. “వితర్కవిచారా నందాస్మితానుగమా సంప్రజ్ఞాతః” యే సమాధిచే సంశయవిపర్యయానద్యవసాయరహితముగ భావ్యస్వరూపము విశేషరూపముగ తెలియబడునో యాసమాధి సంప్రజ్ఞాతసమాధి యనబడును. (భావనాశేషము) భావనయనగ విషయాంతరపరిహారపురస్కరముగ చిత్తమునందు తిరిగి తిరిగి భావ్యమును స్థాపించుటయే తాత్పర్యమని, గృహణమని; గృహీతయని భావ్యము మూడువిధముల అందుస్థలమని మాత్మ్యునిగ్రాహ్యం రెండువిధములు. ఈ విషయమునే “క్షీణవృత్తే తథిజాతస్యేవ మజే ర్గృహీత్యగృహణగాప్రేమ్యం తత్స తాతదంజనతానసమాఽత్తిః” అను సూత్రముచే స్పష్టపరచెను. క్షీణమైన రాజన తామసవృత్తులుకల చిత్తమునకు అశ్లేషిండ్రియ విషయములయందు “తత్తతా” వాటియందే తదేకాగ్రత, “తదంజనతా” తన్మయత్వము అనగా న్యగూభృతమై చిత్తమునందు భావ్యమానముయొక్క యుత్కర్షణముగల ‘సమాఽత్తిః’ తదగ్రావముగు పరిణామము చిత్తమునకు సంభవించును. ఎట్లనిన? నిర్మలమైన స్పటికమునకు ఆయావస్తువు నాశ్రయించుటవలన యా యావస్తు స్వరూపావృత్తి యెట్లు సంభవించునో అట్లే నిర్మలమగు చిత్తమునకు భావించుటగల తత్తద్వస్తూపరాగమువలనతత్తదగ్రావృత్తి అనగా

కాంక్షరభాష్యమ్:—

అథేవానీం యోగఫల ముచ్యతే— యుంజ స్వమాధానం కుర్వ స్నేహం యథోక్తేన విధానేన సదాఽఽత్మానం యోగీ నియతమానసో నియతం సంయతం మనో యస్య సోఽయం

కాంక్షరభాష్యకత్వబోధిని:—

యోగస్వరూపమును, యోగాంగము లగునట్టి యాసనద్వయమును, యోగానుష్ఠాన పరున కుండవలసిన విశేషణములను చెప్పి, యిప్పుడు యోగఫలమును చెప్పించుచును. సంన్యాసి పూర్వమునందు చెప్పబడిన యాసనాదివిధానపురస్కరముగ నెల్లప్పుడు పూర్వోపద్యోత విశేషణత్రయము కలవాడై, యోగాభ్యాసరతుడగుచు, నియతమగు మనస్సు కలవాడై (విష సమానత్తి (సమాధి) సంభవించును. సమానత్తియన్నను సమాధియన్నను రెండును ఏకాద్యములు మొట్ట మొదట సమాధి గాఢ్యానిష్ఠము, అనంతరము గ్రహణానిష్ఠము, అటుపిమ్మట గ్రహీత్యానిష్ఠము కాన వర్ధమా భూమిక గాఢ్యానిష్ఠము, రెండవ భూమిక గ్రహణము. మూడవభూమిక గ్రహీతయై యుండినందున సూత్ర మున “గ్రహీత్య గ్రహణ గాఢ్యానిష్ఠ” అని భూమికాకర్మము నతిక్రమించి యెక్కిండులుగ చెప్పినను భూమికాకర్మమానుసారము గాఢ్యానిష్ఠ మొదట రెండుగ్రహణము, 3 గ్రహీతకమనియె గ్రహీతవనగును. ఇంతవరకు తెలిస యాశయమేమి? 1 సవితర్క, 2 సవిచార, 3 సానంద, యని 4 సాన్మిత పంచోజ్జాతసమాధులు వాలుగువిధములనియు అందు సవితర్కసమాధియనగ నెపుడు స్థూలము పంచమహా భూతములు పంచకర్మేంద్రియములు పంచజ్ఞానేంద్రియము లను పమనారువికారరూపములగు విషయముల ననుసరించి పూర్వావరాసంధానపురస్కరముగ శబ్దార్థోల్లేఖనముగ భావన చేయునో అపుడు సవితర్క సమాధి యనుపించుకొనును.

పూర్వమునందు చెప్పబడిన పదునారువికారరూపములైన విషయముల ననుసరించి పూర్వావరాసంధానము, శబ్దార్థోల్లేఖనము లేకుండ నెపుడు భావన ప్రవర్తించునో అపుడు నిర్వికర్కసమాధి యనుపించు కొనును. ఈరెండుసమాధులు వితర్కసమాధు లనుపించుకొనును.

తన్మాత్రాంతఃకరణము, మాత్స్యము అయిన విషయమున నవలంబరముగ జేసుకొని అట్టి విషయ మునకు దేశకాలము లఽచ్యేదకములు. అనగా ఒకదేశమునందు ఒకకాలమునందు అది కలదనియెపుడుభావన ప్రవర్తించునో అపుడు సవిచారసమాధి తన్మాత్రాంతఃకరణమౌచును. మాత్స్యము నగు విషయము నవలం బరము జేసుకొని దేశకాలములనెడి యఽచ్యేదమును విడిచి యెపుడు ధర్మమాత్రమును భాసివజేయుభావన ప్రవర్తించునో అపుడు నిర్విచారసమాధి. ఈ రెంటిని విచారసమాధులందురు. ఈవిచారసమాధులే గాఢ్యా సమాధులు. అనిపించుకొనును.

యెపుడు అంతఃకరణము సత్త్వరజస్తమోలేకానువిద్యమై భావన చేయబడునో అగుచు చిచ్ఛక్తి గుణ భావనమును పొందుటవలన భావనావిషయమైన సుఖప్రకాశమయమైన సత్త్వముయొక్క యుద్దేశము వలన సానందసమాధి పొందెను.

ఈసమాధియందే యెవరు ధైర్యముకలవారై ప్రధానపురుషరూపమగు తత్త్వాంతరమును చూడరో అట్టివారుదేహమునంద హంకారములేనివారగుటవలన విదేహు లనిపించుకుందురు. ఇదియే గ్రహణసమాధి.

అటుపిమ్మట రజస్తమోలేకముచే నభిభూతమకానట్టి శుద్ధసత్త్వము నవలంబరముగ జేసుకొనియేభా వన ప్రవర్తించునో ఆభావనయందు గాఢ్యానిష్ఠమగు సత్త్వముయొక్క, న్లగ్నావము (తిరోధానము) వలన చిచ్ఛక్తియొక్క యుద్దేశమువలనను సత్త్వామాత్రమున జేపించి దగుటచేతను అది సాన్మితసమాధి యని బడును. ఎచట వంతఃకరణము “అహం” అను యుల్లేఖనముచే విషయములను తెలిసికొనునో యది యహంకార మనబడును. ఎచట యంతర్ముఖు డగుటచే ప్రతిలోమపరిణామముచేత చిత్తముప్రకృతియందు

శాంకరభాష్యమ్—

వియతమానస శ్వాంతి ముపరశిం నిర్వాణపరమాం నిర్వాణం మోక్ష స్తత్పరమా నిష్ఠా యస్యాశ్చ శ్వానే స్సా నిర్వాణపరమా తాం నిర్వాణపరమాం మత్సంస్థాం మడధీనా మధిగచ్ఛతి ప్రాప్నోతి |

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని:—

యమలయందు మనస్సు ప్రవేశింపకుండగ నరికట్టినవాడై) నాస్వరూపమగునట్టి యు, బ్రహ్మ స్వరూపముచే నవస్థానరూపమగు మోక్షమే యుత్కృష్టముగా కల శాన్తిని పొందుచున్నాడు.

తీనమై సత్తామాత్రమును భాసింపజేయునో అప్పుడు “సాన్మిత” అని యనుపించుకొనును. కాన నహం కారాస్మితత్వకభేదమని శంకింపజను. ఈనమాధియందే యెవరు సంతోషముకలవారో అట్టివారు పరమపురుషుని చూడనివారై ప్రకృతీయందు లీమలగుటవలన “ప్రకృతీలయును” అని చెప్పబడును ఈ నమాధి స్మితామాత్రరూపమగు గ్రహీతయందే యున్నదగుటచే గ్రహీత్యనమాపత్తియనుపించుకొనును.

యెవరు కేవలపరమపురుషుని వివేచన చేసి భావనయందు పోవరెంచెదరో వారల వివేకభ్యాతి కేవల పురుషోపయోగ మగుటచే యానమాధి గ్రహీతనమాధి యనుపించుకొనును. వివేకముచే నన్నితాత్వాగ ములైన సాన్మితనమాధి కాదు. అందు గ్రహీత్యభావపూర్వకమే గ్రహణభావము గ్రహణభావపూర్వకమే మాత్మగ్రహ్యభావము. సూక్ష్మగ్రహ్యభావపూర్వకమే స్థూలగ్రహ్యభావము. కాన స్థూలవిషయక మగు రెండు విధములగు వితర్కము గ్రహీత. గ్రహము. సూక్ష్మము. స్థూలమున నెకి నాలిగింటిగనుసరించినది

రెడదది యగు సవిచారనమాధి వితర్కము లేనిదగుటచే తీతయానుగతము, సాందనమాధి వితర్కవిచారములు లేనిదగుటచే ద్వితయానుగతము సాన్మితనమాధి వితర్కవిచారానందవికలమై అస్మితా మాతమగును. కాన ఇటు సంప్రజ్ఞాతనమాధి నాలుగుయవస్థలు కలరై యగుచున్నది.

ఇట్లు, సవితర్క, సవిచార, సానంద, సాన్మిత రూపములు నాలుగువిధములగు సంప్రజ్ఞాతనమాధులు అంతర్భావాదిద్వైపేతువు లగుటచే ముక్తికి పేతువగు నమాధికి విరోధులగుటవలన ముముక్షువులచే విదుర దగిలెవి. గ్రహీత్యగ్రహణములు చిత్తవృత్తి విషయమై సకాలమున ఆరెండును గ్రాహ్యోక్తియందే ప్రవృత్తి ములగుటచే సేయోపాదేయకథనముకొరకు గ్రాహ్యసమాపత్తియే సూత్రకారులుచే వివరింపబడెను

ఇట్లు నాల్గవిధములగు గ్రాహ్యసమాపత్తి స్థూలగ్రాహ్యగోచరమై సవితర్కనమాధియని. నిర్వితర్కనమాధి యని రెండువిధములు. సూక్ష్మగ్రాహ్యగోచరమై సవిచారనమాధియని, నిర్విచారనమాధియని రెండు విధములు. అందు శబ్దార్థజ్ఞానవికల్పములచే సక్తిర్ణ, సవిత్కమై శబ్దార్థజ్ఞానవికల్పములతో గూడి మూలార్థానవ భాసరూపమై, సవితర్కనమాధి స్థూలము విషయముగాగల సవికల్పవృత్తి యనుపించు కొనును. స్మృతి పరిశుద్ధి యైనచో స్వరూపము లేనిదివలె యర్థమాత్రనిర్భాసనమై నిర్వితర్కనమాధి యని పించుకొనును. ఈమూలాలంబనమందు శబ్దార్థస్మృతి ప్రవీలయమగుచో తిరిగి జనించిన స్పష్టకా హ్యకార ప్రతిభాని యగుటచే న్యగూతజ్ఞానాంశ కలదగుటచే స్వరూపము లేనిదివలె నిర్వితర్కనమాధి స్థూలగోచరమై నిర్వికల్పవృత్తి యగును. ఈచెప్పటచే సూక్ష్మవిషయమైన సవిచార నిర్విచారనమాధులువివృతములు.

శబ్దార్థజ్ఞానవికల్పసహితముగ దేశకాలధర్మాద్యవచ్చిన్నమై సూక్ష్మార్థము చేనియందు భాసించునో యది సవిచారనమాధి యనబడును. శబ్దార్థజ్ఞానవికల్పసహితమై సూక్ష్మార్థముచేనియందు భాసించునో అది నిర్విచారనమాధి యనబడును. సవిచారనిర్విచారనమాధిలు సూక్ష్మవిషయత్వవికేపణములు కలవగుటవలన, సవితర్క నిర్వితర్కనమాధులు స్థూలవిషయకము లగుటవలన భిన్నములని స్పష్టమగుచున్నది. “సూక్ష్మవిషయత్వం చాపలంగవర్తనసానం” అనుయోగ సూత్రము సవిచారనమాధికి నిర్విచారనమాధికి సూక్ష్మవిషయత్వమునే బోధించుచున్నది. ఈవిషయము అలింగవర్తంతము చూడవగును. ఈచెప్పటచే సానందనమాధి, సాన్మితనమాధిరూపములైన గ్రహీత్యగ్రహణనమాధులు రెండున్ను గ్రాహ్యసమాధియందే యంతర్భావ

చున్నది. అది యెట్లనిన: పార్థివాణువునకు గంధకన్యాత్రము సూక్ష్మము. జలాణువునకు రసకన్యాత్రము సూక్ష్మము, తైజసాణువునకు రూపకన్యాత్రము సూక్ష్మము. వాయువీయాణువునకు స్పర్శకన్యాత్రము సూక్ష్మము. అకాశమునకు శబ్దకన్యాత్రము సూక్ష్మము. ఈసూక్ష్మముల కన్నిటికి అహంకారము సూక్ష్మము. అహంకారమునకు లింగమాత్రముగు మహత్త్వము సూక్ష్మము. మహత్త్వమున కలింగముగు ప్రధానము సూక్ష్మముగు విషయము. శబ్దస్పర్శరూపరసగంధాత్మకముగు పంచకన్యాత్రము, అహంకారము. మహత్త్వము అనేది యెదు పోకృతులకు ప్రధానమునందే సూక్ష్మత్వ విశ్రాంతివలన శబ్దాది పంచకన్యాత్రము, అహంకారము, మహత్త్వము, ప్రధానము ఇవి సూక్ష్మములనందును విచారింప ప్రధానముకన్నను పురుషుడు సూక్ష్మమే అయినను వైచాటిక పురుషుడనయికారణము కాకపోవుటవలనను, ప్రధానము సర్వమున కన్వయికారణ మగుటవలనను ప్రధానమే నిరతిశయసూక్ష్మముగ వ్యాఖ్యానింపబడెను. పురుషుడు నిమిత్తకారణమైనను అన్వయికారణత్వముచే సూక్ష్మత్వమునకు తగడు. యేదోయొక కారణత్వమాత్రముచే సూక్ష్మత్వమును వివేక జేయుచో ప్రధానము కన్నను పురుషుడు సూక్ష్మరూపమే యగును. ఈనాలుగు సమాధులు గా'వ్యాయువముగు బీజము నలంబనముగ జేసుకొని ప్రవర్తించునది కాన పబీజసమాధులనందును. వితర్కము, విచారము, ఆనందము, అస్మితముల ననుసరించుటవలన సంప్రజ్ఞాత సమాధు లనికూడ చెప్పవచ్చునని స్థూలవిషయమునందు సవికర్కమని, నిర్వికర్కమని సూక్ష్మవిషయమునందు సవిచారమని, నిర్విచారమని పూర్వమునందే జెప్పబడెను. అందు చిరవది (నాల్గవది) యగు నిర్విచార సంప్రజ్ఞాతసమాధికి ఫలమేమని? “నిర్విచారవైకారద్యైకధ్యాత్మప్రసాదః.” సవితర్క నిర్వితర్క సమాధులు స్థూలవిషయక మగుటలో సమానమైనను సవితర్కసమాధి శబ్దార్థజ్ఞానవికల్పసంకీర్ణము. కాన దానికంటె శబ్దార్థవికల్పరహితమగు నిర్వితర్కసమాధి ప్రధానము. అట్టి నిర్వితర్కసమాధికన్నను సూక్ష్మ విషయకము, సవికల్పకప్రతిభాసరూపము నగు సవిచారసమాధి ప్రధానము. అట్టి సవిచారసమాధికన్నను సూక్ష్మవిషయకము నిర్వికల్పకప్రతిభాసరూపము నగు నిర్విచారసమాధి ప్రధానము. ఈనాల్గింటిలో మొదటివగు సవితర్క నిర్వితర్క సవిచారసమాధులు మూడున్న నిర్విచారసమాధినిమిత్త మగుటవలన నిర్విచారసమాధిఫలముచేతనే ఫలవత్తులు. నిర్విచారసమాధికి ఫలమేమని? నిర్విచారసమాధిని యుత్కృష్టముగ నభ్యసించుటవలన దానిబలముచే వైకారద్యము పోషించును. వైకారద్యమువలన సత్త్వము రజస్తమస్సుల నభిభూతముగాక యుద్భిక్తమగును సత్త్వోద్భిక్తమువలన నధ్యాత్మప్రసాదము దానివలన క్లేశ వాసనారహితమైన చిత్తమునకు భూతార్థవిషయకము, కప్రమానురోధి యగు స్ఫుటమైన ప్రజ్ఞాలోకము పొందుకొనించును. ఈవిషయమునే “ప్రజ్ఞాప్రసాద మారుహ్యోశోచ్య శ్శోచతో జనాన్ । భూమిష్ఠం నివ శ్శైలస్త స్పర్శా న్ప్రజ్ఞోఽనుపశ్యతి” పర్యతమునందున్న వాడు భూమి యందున్న వారలనుగూర్చినలె ప్రజ్ఞా ప్రసాదము నధిష్ఠించినవాడు యజ్ఞానమువలన దుఃఖించుచున్న జనులను జూచి దుఃఖింపదగినవాడు కాదు. (దుఃఖింపడు) అని భాష్యము స్పష్టపరచుచున్నది. ప్రజ్ఞాప్రసాదము పోషించ సమాహితచిత్తముకల యోగికి యేప్రజ్ఞ జనించునో యాప్రజ్ఞ “ఋతంభరా” అని యనుపించుకొనును. “ఋతంభరా” అనగా ‘ఋతం=సత్యం; భిభర్తితి ఋతంభరా’ అని విగ్రహము. సత్యమునే భరించుచది. ఆప్రజ్ఞయందు వివర్యాన లేకమైన యుండదుకనుక “ఋతంభరా” అని యాగికార్థమే సంభవించును. ఈ ఋతంభరా ప్రజ్ఞా యోగమే యుత్తమమైనది. ఈ విషయమే “అగమేనామమానేన ద్యావాభ్యాసరసేన । త్రిధా ప్రకల్పయన్ ప్రజ్ఞం లభతే యోగ ముత్తమమ్” శ్రీనాథముచేతను, మననముచేతను, నిదిధ్యాసంచేతను, మూడు విధములుగ ప్రజ్ఞను కల్పనచేయువాడై యుత్తమమైన యోగమును పొందుచున్నాడని భాష్యము స్పష్టపరచుచున్నది. ఆ ఋతంభరాప్రజ్ఞ విశేషార్థ విషయకమగుటవలన శ్రీతానుమాన ప్రజ్ఞలన్న భిన్నమైన విషయము కలది శ్రీతమనగ అగమిక విజ్ఞానము. అనగా శ్రీత్యర్థపరికిలనచే జనించు విజ్ఞానము. అది

విషయకమే. ఏకబ్ధమునకు విశేషముతో కూడ సంబంధము గ్రహించుటకు శక్యముకాదు. అట్లే అనుమాన ప్రమాణముకూడ సామాన్యవిషయకమే. విశేషముతోకూడ చేసికని వ్యాప్తిని గ్రహించుటకు శక్యము కాదు. కాన శ్రుతిశాస్త్రమున విషయము విశేష మెన్నటికిని కాదు. సూక్ష్మవ్యవహికవిప్రకృష్టవస్తువులోక ప్రకృష్టముచే గ్రహించుటకు శక్యముకాదు, మరేమని? సమాధి వక్షిచేతనే గాగ్రామ్యమై భూతసూక్ష్మ గతమై కాని, పురుషగతమై కాని సవిశేషమగును. కాన శ్రుతిశాస్త్రమునవిలక్షణమైనట్టియు, సూక్ష్మవ్యవ హిక విప్రకృష్ట వర్ణవిశేషవిషయక మైనట్టియు, నిర్విచార వైకారద్యముచే జనించు ఋతంథరావృజ్ఞానిష యమై యోగి గొప్ప ప్రాయత్నము చేయవలయును.

ఓవ్ర మూఢవిఘ్నములనెడి వ్యుత్థాన సంస్కారములయొక్క యేకాగ్రత యుండినను సవితర్క నిర్వితర్క సవిచారసమాధులవలన జనించెడి సంస్కార ములుండిన నట్టి సంస్కారములచే జనించేయజకు చున్న చిత్తమునకు నిర్విచారవైకారదృశ్యపూర్వమైన నధ్యాత్మ ప్రసాదమువలన లభించెడి ఋతంథరా వృజ్ఞ యెట్లు సస్థిరమగునని శంకింపజనదు. ఋతంథరావృజ్ఞ వలన జనించినసంస్కారము తత్త్వవిషయకమగు వృజ్ఞచే జనించినదగుటచే ప్రబలమైనది. వ్యుత్థానము వలన, సవితర్క నిర్వితర్క సవిచారరూపసంప్రకృత సమాధులవలన జనించిన సంస్కారములు అతత్త్వవిషయ ప్రజ్ఞాజనితములగుటచే దుర్బలములు. ప్రబలములు దుర్బలములను ప్రతిబంధించును కాన ఋతంథరావృజ్ఞజన్యసంస్కారము దుర్బలమగు వ్యుత్థానజన్యములు సంప్రకృతసమాధిజన్యములు నగు సంస్కారములను ప్రతిబంధించుటచే ఋతంథరావృజ్ఞయే సుప్రతిష్ఠిత మగును. అనగా నట్టి దుర్బరసంస్కారముల తిరోభావమువలన వాటివలనజనించు ప్రత్యయములు జనింపవు. అందుచే సమాధి సంభవించును. దానిచే ఋతంథరావృజ్ఞయే, దానివలన సంస్కారములు ఉదేవిధమున మాతనసంస్కారాశయములు వృద్ధిపొందును. దానివలన ప్రజ్ఞయే, దానివలన సంస్కారములు జనించును.

అతత్త్వ విషయప్రజ్ఞవలన జనించిన వ్యుత్థానసంస్కారములకు తత్త్వమాత్రవిషయ సంప్రకృత సమాధిప్రజ్ఞవలన జనించిన సంస్కారములచే ప్రతిబంధముండుగాక, తత్త్వమాత్రవిషయసంప్రకృతసమాధి ప్రజ్ఞాజన్యసంస్కారములకు ప్రతిబంధకము లేమింకెని ఏకాగ్రభూమియందే సఖిజసమాధియే సంభవించుగాక, నిరోధభూమియందు నిర్భిజసమాధి సంభవించకపోయెడి నని శంకింపజనదు "తస్మాప్రి నిరోధే సర్వనిరోధాన్నిర్భిజ స్సమాధిః" ఏకాగ్రభూమిజన్యమైన సంప్రకృతసమాధి ఓవ్ర మూఢవిఘ్నములు యోగ ప్రాయత్న విశేషముచే లయముపొందించిన సర్వనిరోధమువలన సమాధియొక్కయు, సమాధిజన్య సంస్కారము యొక్కయు నిరోధమువలన నిరాలంబమైన అసంప్రకృతసమాధి పొందించును. అట్టి అసంప్రకృతసమాధి సోపాయముగ పూర్వమునందే సూత్రముచే జెప్పబడెను. అసూత్ర మేదియన "విరామప్రత్యయాభ్యాస పూర్వః సంస్కారవిశేషోఽన్యః "విరామప్రత్యయాభ్యాసపూర్వః" "విరమ్యతే అనేనేతివిరామః, తస్య ప్రత్యయః కారణం వరం వై రాగ్ధం" వితర్కవిచారానందాస్మికాది రూపచింతావరిత్యాగమునకు కారణము వరమవై రాగ్యము. అట్టివై రాగ్యాభ్యాసము అనగా ఆవై రాగ్యమును మాటిమాటికి చిత్తమునందు నెలకొల్పుట. అట్టి యభ్యాసమే కారణముగకలిగినట్టిన్ని, అట్లే సంస్కారమాత్రవిశేషరూప మగుపూర్వము నందు చెప్పబడిన సఖిజముకంటె విలక్షణమైన నిర్భిజమైనది అసంప్రకృతసమాధి అని వై సూత్రాశ్రియము. అసంప్రకృతసమాధి పొందించుటకు అభ్యాసము, వై రాగ్యము అనెడి రెండు ఉపాయములు చెప్పబడినవి. అందు అభ్యాసము సాలంబనముకాన నిరాలంబనసమాధికి పేతువు కానందున నిరాలంబనమగు వరమవై రా గ్యమే నిరాలంబనమగు అసంప్రకృతసమాధికి పేతువుగ జెప్పబడుచున్నది. అభ్యాసమన్ననో సంప్రకృత సమాధిద్వారా "ప్రత్యాధ్యా" ఉపయోగపడును. ఈ విషయమే "త్రయమంతరంగంపూర్వేశ్వః"ధారణా భ్యాససమాధులనెడి మూడుసాధనములున్న యమనియమాసన ప్రాణాయామప్రత్యాహరణసాధనముల

కంటె బీజసంప్రజ్ఞాతనమాధి కంతరంగసాధనములు. యమనియమాసన ప్రాణాయామ ప్రత్యాహారధ్యాన ధారణసమాధులనెడి వాక్యమునందుగల సమాధిశబ్దముచే అభ్యాసమే చెప్పబడుచున్నది. ముఖ్యమగు సమాధి సాధ్యమగుటవలన యీ సాధనకోటియందు ప్రవిష్టమైన సమాధిశబ్దమునకు అభ్యాసమే యర్థమని గోహింపవగును. “తదపి బహిరంగం నిర్బీజస్య” ధ్యానధారణసమాధిరూపములగు మూడున్న నిర్బీజ సమాధికి (అసంప్రజ్ఞాతనమాధికి) బహిరంగసాధనములు. అనగా అసంప్రజ్ఞాతనమాధికి పరంపరయో కారణములు. పరమవై రాగ్యముమాత్రము నిర్బీజసమాధికి (అసంప్రజ్ఞాతనమాధికి) అంతరంగసాధనము. అనగా సాక్షాత్తు కారణము. ఈ సమాధియు భవప్రత్యయమని, ఉపాయప్రత్యయమని రెండువిధములు. “భవ ప్రత్యయో విదేహప్రకృతిలియానాం” సానందులకు పూర్వమునందు చెప్పబడిన ప్రకృతిలియముకల సాస్త్రి తులగు దేవతలకు జన్మనిశేషమువలన కాని, ఓషధినిశేషమువలనకాని, మంత్రనిశేషమువలనకాని తపోనిశేషమువలనకాని అత్యానాత్మవివేకాన్యరూపమైన భవమును కారణముగ జేసుకొని యేసమాధి పొందించునో అసమాధి భవప్రత్యయ మనబడును. ఈ భవప్రత్యయరూపసంప్రజ్ఞాతనమాధి పడుల కాకాశగమనమువలె మాటిమాటికి జన్మమాత్రమునకు పాతువగుటవలన దీనిని ముముక్షువులు విడువనగును “శ్రద్ధాపీఠ్య స్మృతిసమాధిప్రజ్ఞాపూర్వక ఇతరేషాం” జన్మోపదిమంత్రితవస్సిద్ధులకంటె వేరైనట్టి యాత్మానాత్మవివేక జ్ఞానముకలవారలకు పొందించెడి సమాధి శ్రద్ధాదిపూర్వకమైనది. అనగా శ్రద్ధాను లుపాయముగా కలది. శ్రద్ధయనగా యోగవిషయమైన చిత్తముయొక్క ప్రసాదమే. ఈశ్రద్ధ తల్లివలె యోగిని రక్షించును. శ్రద్ధకలవాని కుత్సాహము కలుగును. ఉత్సాహము కలవానికి యనంతరభూమిఃలయందు స్మృతి జనించును. అట్టి స్మరణమువలన చిత్తము వ్యాపిలతను పొందక యేకాగ్రతను పొందును. సమాహితచిత్తులకు భావ్యవిషయమైన ప్రజ్ఞ వివేకముచే జనించును. దాని యభ్యాసమువలనను పరమవై రాగ్యమువలనను ముముక్షువుల కసంప్రజ్ఞాతనమాధి పొందించును. “ప్రతిక్షణపరిణామినో హి భావా ఋతే చితి శక్తేః” ఎట్లు సమిత్తులు, అజ్ఞము, హవిస్సు మొదలగువాటి నన్నియందుంచినపు డాయగ్ని ప్రజ్వలించి వాటిని మోసినపుడాయగ్ని క్రమక్రమముగ కాలించునో అట్లే నిర్మలమైన చిత్తముకలవాని కుత్తరోత్తరాధికమైన ప్రోమము (కాంతి) కలుగును (ప్రవహించును) అందు పూర్వపూర్వప్రోమజనితసంస్కార ముత్తరోత్తర ప్రోమమునకు కారణము. ఇట్టి చిత్తము నిరంధనాగ్నివలె క్రమముగ నుపశమించును. ఉత్థానసమాధి నిరోధసంస్కారముతో గూడ తనప్రకృతియందు లీనమగును. అపుడు సమాధిపరిపాకమువలన, వేదాంత వాక్యశ్రవణమువలన జనించిన సమ్యగ్దర్శనముచే యవిద్య తొలగ నవిద్య కారణముగాగల దృష్ట్యశ్రవణ సంయోగము నశించి అయిదువిధములైన వృత్తులు నివర్తించి స్వరూప ప్రతిష్ఠారూపమగు పురుషుడు కేవల ముక్తుడగునని చెప్పబడుచున్నాడు. ఈవిషయమే “తదా ద్విష్టు స్వరూపేనస్థానం” సర్వవృత్తినిరోధ మైయుండ ద్విష్టు స్వరూపమునందే యవస్థానము సంభవించునని వైమాత్రము చెప్పుచున్నది. వృత్తిదశ యందు నిత్యాపరిణామిచైతన్యరూపమగుటచే నది సర్వరూపమైనను అనాదియు అవిద్యకము నగు దృశ్యసంయోగముచే నంతఃకరణతాదాత్మ్యాధ్యానమువలన నంతఃకరణవృత్తి సారూప్యమును పొందుచు అభోక్తయైనను దుఃఖముల ననుభవించువాడువలె నగును. ఈవిషయమే “వృత్తిసారూప్యమితరత్రా” అను సూత్రముచే స్పష్టపరచెను. చిత్తము ద్విష్టుదృశ్యోపరక్తమైసర్వార్థస్వరూపమై విషయవిషయనిర్భాస రూపమై చేతనాచేతనస్వరూపావన్నమై విషయాత్మకమైనను అవిషయాత్మకమువలె అవేశమైనను చేతనము వలె స్ఫటికమణిసమానమై సర్వార్థరూపమగునని చెప్పబడుచున్నది. ఈచిత్తసారూప్యముచే కొందరు భాగింతులై చేతనమే యని యెఱుకుచుండిరి. అసంఖ్యేయవాసనలచే చిత్తముకూడ పరార్థము సంహత్యకారి యగుటవలన యేవని భోగావపర్ణార్థము చిత్తమో వాడు పరమైన చేతనడు, వాడనంహతుడు, పురుషుడు. ఘటాదులవలె సంహత్యకారి యగు చిత్తము చేతనము కాదు. విశేషదర్శికి అత్మభావ భావనానివృత్తి

యగును. అట్లే యెవడంతఃకరణపురుషుల విశేషమును తెలిసికొనునో వానికి పూర్వము నందంతఃకరణము యందు గలిగిన యేయాత్మభావన కలదో యది నిశ్చించును. భేదదర్శనము కలిగిన యభేదభావము తొలగుట న్యాయమే. సత్త్వపురుషుల భేదదర్శనము భగదర్శిత నిష్కామకర్మవలన సిద్ధించును. ఇట్టివాని లింగము యోగిభాష్యమునందు చెప్పబడెను. వర్తాకాలమున పృథాంకురములు పుట్టుటచే తద్వీజసత్త యెట్లూహింప బడుచున్నదో యట్లే మోక్షమార్గశ్రవణముచే సిద్ధాంతరుచితమున నేవనికి రోమహర్షము అశ్రుగ్రాతము సంభవించునో (చూడబడునో) వానియందు కర్మాభినివర్తితమగు మోక్షమార్గీయమగు విశేషదర్శన బీజముకలదు. అని యూహింపవగును. యెవని కట్టి కర్మబీజము లేదో యట్టివానికి మోక్షమార్గశ్రవణము నందు పూర్వపక్షయక్తులయందభిరుచి కలుగును. సిద్ధాంతయుక్త్యాయం దభిరుచియు జనించును. అట్టివానికి “నేనెవడను, నేనెట్లయితిని” అనుకది మొరలగు స్వాభావికమైన యాత్మభావన ప్రసక్తించును. ఇట్టి యాత్మభావన విశేషదర్శిక (ఆత్మతత్త్వము తెలిసినవానికివర్తించును) అపుడుచిత్తమువివేకనిమ్ముమై కైవల్య పాగ్భావమై (పాగ్భావమనగ నీవదేశము.) నిమ్ముమై జలపానహణయోగ్యమై సర్వదా కర్తమానవృత్తి ప్రవాహముచేత ప్రవహించు జలకుల్యమై పూర్వముసందాత్మాసాత్మావివేకరూప విమార్గవాహినిషయ భోగవర్తనము యిట్టివానికయి యిపుడాత్మాసాత్మ వివేకమార్గవాహి కైవల్యవర్తనము యగుచున్నది. ఈవివేకవాహియగు చిత్తమనం దేయంతరాయములు (విఘ్నములు) కలవో యట్టియంతరాయములన్నియు సకారణముగ దొలగింపదగినవని “తచ్చిచ్చేషు ప్రత్యయంతరాణి సంస్కారేభ్యః” హాన మేషాం క్లేశవ రుక్తం” అను రెండ మాత్రములచేతను బోధించుచున్నది. వివేకవాహియగు చిత్తమునందు చిద్రముల యందు (మధ్యమధ్యన) వృత్తానరూపమగు “అహం, మమ” అనెడి ప్రత్యయములు వృత్తానానుకవజన్మ మగు సంస్కారములవలన యట్టిసంస్కారములు క్షీయమాణములైనను పుట్టుచుండును. ఈ సంస్కార ములు క్లేశములు వలె పరిత్యజింపదగివి. అవిద్యమొదలగు క్లేశములు జ్ఞానాగ్నిచే దగ్ధబీజభావములుకలవై తిరిగి చిత్త భూమియందు మొలకలెత్త నేవు. జ్ఞానాగ్నిచేదగ్ధబీజముభావముకల సంస్కారము ప్రత్యయంత రములను మొలిపించుటకు సమర్థములు కావు. జ్ఞానాగ్నిసంస్కారములన్నవో చిత్తమన్నంతవర్తంత మనుసరించియే యుండును.

అట్లగుచో ప్రత్యయంతరము జనింపకపోవుచే వివేకవాహియగు చిత్తము స్థిరమై యుండ “ప్రసం భ్యానైవస్యకస్యిదస్య సర్వదావివేకభ్యాతే ర్ధర్మమేషు స్వమాధిః” ప్రసంభ్యానమనగ శుద్ధాత్మవిజ్ఞానము. అట్టి విజ్ఞానమునందు బుద్ధికిసాత్విక పరిణామమై యుండ సంయమము చేయువారికి నిఖిలగుణపరిణామము యొక్క ఆక్రమణము అనగా సర్వాధిష్ఠాత్మత్వముయై కాంతోదితావ్యవదేశ్యధర్మి యుండుటచే యధావద్వి వేకవిజ్ఞానము, సర్వజ్ఞత్వము, వివేకమనెడిసిద్ధి యనుభవము, వైరాగ్యమువలన కైవల్యము పొందించును. ఈవిషయమునే “సత్త్వపురుషాన్యథాభ్యాతిమాత్రస్య సర్వభావాధిష్ఠాత్మత్వం సర్వజ్ఞాత్మత్వం చ “తద్వై రాగ్యాదపి దోషబీజయై కైవల్యమ్” అను సూత్రములచే స్పష్టపరచెను. అనగా ప్రసంభ్యానముపొందింప ఫలమును కోరనివానికి ప్రత్యయంతరములు జనింపనందున సర్వవిధముల వివేకభ్యాసినలన పరిశేషస్వాయ మున ధర్మమేషుమను సమాధి సంభవించును. “ఇజ్ఞాచారదామాహింసాదానస్వాధ్యాయకర్మణాం । ఆయం తు పరమో ధర్మో యద్యోగే నాత్మదర్శనమ్ ॥” యాగము, ఆచారము, అహింసా, దానము, స్వాధ్యాయము అను కర్మలలో యాగముచే నాత్మదర్శనమను ధర్మ ముత్కృష్టధర్మమని స్మృతి బోధిం చుచున్నది. (1) ధర్మమేషుః=ధర్మం ప్రత్యగ్భూతైక్యసాక్షాత్కారం మేవాతి సంచతీతిధర్మమేషుః, ధర్మ మేషుము తత్త్వసాక్షాత్కారమునకు హేతుననియర్థము. ధర్మమేషుమనెడి సమాధివలనకాని ధర్మమువలన కాని క్లేశముయొక్క అవిద్యాస్మృతరాగద్వేషాభిసవేశము అనెడి అయిదువిధము లగు కర్మలయొక్కయు, అవిద్యామూలకమైన రక్తకుల్లములనెడి మూడింటియొక్క యాత్యంతికనివృత్తి అవిద్యాక్షయమగుచో

బీజక్షయమువలన ఆత్మంతికనివృత్తిరూపతైవల్యము పొందించును. కారణనివృత్తివలన నాత్మంతికకార్య నివృత్తి యుచితమే. ఇది యిట్లుండ “యుంజన్మేవం సదాశ్చానం” అనుదానిచే నేకాగ్రీభూమియందు సంప్రజ్ఞానమాధి చెప్పబడెను. “నియతమానసః” అనుదానిచే సంప్రజ్ఞానమాధికి ఫలభూతమైన యశం ప్రజ్ఞానమాధి నిరోధభూమియందు చెప్పబడెను, “శాంతిం” అనుదానిచే నిరోధసమాధివలన జనించు సంస్కారమునకు ఫలభూతమైన ప్రాంతవహికాయు “నిర్వాణవరమాం” అనుదానిచే ధర్మమేఘరూప సమాధికి తత్త్వజ్ఞానద్వారా తైవల్యపాతుత్వము, “మత్సంస్థాం” అనుదానిచే బాంధవ్యదళి బృతతైవల్యము చెప్పబడెను. యోగము మహాశలము కలదగుటవలన నట్టి యోగమును గొప్పచర్యయత్నముచే సంపాదించవలయునని యభిప్రాయము.

||౧౫||

శంకరానందీయము; — “యోగ మాత్మవిశుద్ధయే” అను వచనమువల్ల యోగానుష్ఠానమునకు ఫల మాత్మవిశుద్ధి, ఆత్మవిశుద్ధికి ఫల మసౌతిబద్ధజ్ఞానసిద్ధిద్వారా బ్రహ్మానిర్వాణమే యని మూచించుటకు యోగియగు బ్రహ్మవేత్తకు జీవించియుండగనే ముక్తిఫలము పొందించునని “యుంజన్” అను శ్లోకముచే చెప్పుచుండెను.

యోగనిష్ఠావరుడగు యతి యేకాకిత్వ, నిరాశీప్త్య, అవరిగ్రహత్వ, సమకాయశిరోగ్రీవత్వ, స్థిరత్వ నాసికార్ద్రస్థత్వ, దిగనవేషిత్వత్వ, విగతతయత్వ, బ్రహ్మచారివ్రతస్థత్వ ప్రాంతాత్వాది విశేషణ విశిష్టతైవూర్వమునందు చెప్పబడిన యాసనమునందు వివిష్టతైవంతఃకరణము బ్రహ్మమునందే యనుసంధానము చేయువాడై శరద్ధచేతను తీవ్రముముడచేతను చిగకాలము నిత్యనిరంతర సమమస్థిత సమాధ్యభ్యాస బలముచే బాహ్యపానవలన్నియు నిశ్చేదిముగ నశించుటవలన విపరీతవృత్తయములు పుట్టరందున నిర్వికారాత్మనాస్థితమైన మనస్సు కలవాడై అనగా “మనసైవానువృష్టవ్యం” అను శుగ్రీవతలన “ఇదమేవాహమస్మి” అని ప్వాత్మచే బ్రహ్మము దేనిచే సాక్షాత్కరింపజేయబడెనోయని మరయు మనస్సే. మానసము అని చెప్పబోవును. అనగా నసౌతిబద్ధాత్మవిజ్ఞానముకలవాడై శరీరసంబంధరహితమగు వరమపు సపార్థలక్షణముగ తైవల్యమును పొందించు శాంతిని పొందుచున్నాడు.

లేక మోక్షరూపముగు నింతికయనుభము దేనియందు కలదో యట్టి నానాబంధముగు స్థితి కలశాంతిని పొందుచున్నాడు.

లేక నాస్వరూపముగ స్థితిని పొందించు శాంతిని పొందుచున్నాడు.

లేక మద్భవాపత్తిరూపముగు బ్రహ్మాత్మరాస్థితిరూపమైన శాంతిని (సర్వోపరతిని) పొందుచున్నాడు. అనగా నాత్మంతికసంసారనివృత్తిరూపముగు శాంతిని పొందుచున్నాడు. ఈచెప్పుటచే యోగముయొక్క ఫలము భోజనమునకు తృప్తివలె స్వప్రత్యక్షము కాన ముముడువగు యతి శ్రీపదమాతృసంభావిత ముక్తత్వభాగిని విడచి యవశ్యము విదేహముక్తికొరకు సమాధిని చేయవలెను. అని మూచింపబడెను. ||౧౫||

వరమార్థప్రసా: — ‘యుంజన్’ అనుశ్లోకముచే యోగాభ్యాసఫలమును చెప్పుచుండెను. పూర్వము నందు చెప్పబడినరీతిని యోగాభ్యాసరతుడై మనస్సును సమాహితమొనరించి స్వాధీరమైన మరయు కలవాడై, సంసారోపశమమును పొందుచున్నాడు. వరమము పాప్రస్థానముగా కలదియు, మదాకారసంస్థానముగనట్టి శాంతిని పొందును. ఈవిషయమే తైత్తిరీయమునందు గల “యుంజానః ప్రథమ మనంతత్వాయ సవితాధియః” పాగ్రంథమున మనస్సును స్వాధీరమొనరింపకొని ఆరంతరమున యాత్మ ప్రాప్తికొనుటకు బుద్ధులను వినియోగించు పురుషుడు “సవితా” స్వయముగ యాత్మయే యగుచున్నాడు. అని చెప్పబడెను.

||౧౫||

గీ॥ నాత్యశ్చ తస్మై యోగోఽస్తి న చైకాంత మనశ్చతః ।
న చాతిస్వప్నశీలస్య జాగ్రతో నైవ చార్జున !

1060

పదవిభాగము:— న- అత్యశ్చతః- తు- యోగః- అస్తి- న- చ- ఏకాంతం- అనశ్చతః- న-
చ- అతిస్వప్నశీలస్య- జాగ్రతః- న- ఏవ- చ- అర్జున !

వ్రతీపదార్థము:— అత్యశ్చతః = శరీరపరిమితముగ నన్నముకంటె నధికముగ నన్నమును భక్షించు
వానికి; యోగః = యోగము; పాస్తి = సంభవింపదు; ఏకాంతం = అత్యంతము; అనశ్చతః = భక్షింపనివానికి;
యోగః = (ఈషదమనువృత్తము) యోగము; నాస్తి = సంభవింపదు; అతిస్వప్నశీలస్య-అత్యంతము నిద్రాపోవు
వానికి; యోగః = (ఈషదమనువృత్తము) యోగము; నచ = సంభవింపదు; హే అర్జున? = ఓయర్జునుడా?;
జాగ్రతః = నిద్రానుమాని మేలుకొనువానికి; యోగః = యోగము; నచ = సంభవింపదు.

కాంకరభాష్యమ్:—

ఇదానీం యోగిన ఆహారాదినియమ ఉచ్యతే— నాత్యశ్చ తస్మై సమిత మన్నపరి
మాణ మతీత్యాశ్చ తోఽత్యశ్చ తో న యోగోఽస్తి, న చైకాంత మనశ్చ తో యోగోఽస్తి
“యదు హ వా ఆత్మసంమిత మన్నం తదవతి త న్న హి నస్తి, యద్భూయో హి నస్తి త ద్య

కాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

ఈశ్లోకమున యోగికి ఆహారాదినియమమును చెప్పచుండెను. ఉదరసంమితముగ నన్నము
ముకంటె నధికముగ భక్షించువానికి యోగము సంభవింపదు. అత్యంత మన్నమును భక్షింపని
వానికిని యోగము సంభవింపదు. ఈషదయమే శతపథబ్రాహ్మణమునందు “యదు హ వా
ఆత్మసంమిత మన్నం త దవతి త న్న హి నస్తి, యద్భూయో హి నస్తి తద్య త్కనీయో న త
దవతి” ఉదరమునకు సరిపడిన యన్నమును భక్షించినచో నది రక్షించును. (మనుష్యుని) చంపనే

— ౧౬వ అధ్యాయము ౧౬ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు. —

పదమూదనసరస్వతీయము:— “నాత్యశ్చ తస్మై” అను శ్లోకము మొదలుకొని రెండుశ్లోకములచే
యోగాభ్యాసనిష్ఠున కాహారనియమమును చెప్పచుండెను

ఎంతయన్నము భుక్తమై జీర్ణమైనదగుచు శరీరమునకు కార్యక్షమత్వమును సంపాదించునో యాయన్న
మాత్యసమ్మితమైన యన్నము. అపరిమాణమునుదాటి లోభముచే యధికాన్నమును భుజించినచో యజీర్ణాది
రోగములు జనించి శరీరము పీడితమగుటవలన నతనికి యోగముసంభవింపదు. ఆహారమును భుజింపకున్నను,
అల్పాహారమును భుజించినను రుచిపోవణలేమిటేనే శరీరము కార్యక్షమము కానేనందున నతనికి యోగము
సంభవింపనేరదు. ఈ షదయమునే “యదు హ వా ఆత్మసమ్మితమన్నం తదవతి తన్న హి నస్తి యద్భూయో
హి నస్తి తద్యత్కనీయో న తదవతి” అను శతపథబ్రాహ్మణియు బోధించుచున్నది. కాన యోగి యాత్మ
సమ్మితమగు యన్నముకంటె నధికముగ యన్నమునుకాని తక్కినయన్నమునుకాని భుజింపరాదు.

లేక “పూరయే దశనేనార్థం తృప్తియ ముదీకేనతు । వాయో స్పంచరణార్థంశు చతుర్థ మవ
శేషయేత్” ఉదరమున సగముభాగమును అన్నముచేత పూరింపవలెను. మూడవభాగము మనకముచే
విడిచవలెను. నాల్గవభాగము వాయుసంచరణార్థము మిగల్చవలెను. యోగశాస్త్రోక్త పరిమాణముకన్న
యధికముకాని, తక్కువకాని భుజించువానికి యోగము సంభవింపదు అని యథ్యము.

కాంక్షరభాష్యమ్:—

“త్కనీయో న త దవతి” ఇతి శ్మితేః । తస్మాద్వ్యోగీ నాత్మసంయతా ద్వా దధికం న్యూనం వాఽశ్నీయాత్ । అథవా యోగినో యోగశాస్త్రే పరిపరితా దన్నపరిమాణా దతిమాత్ర మశ్నతో యోగో నాస్తి । ఉక్తం హి “అర్థ మశనశ్చ సవ్యంజనస్య తృతీయ ముదకశ్చ తు । వాయో స్సంచరణార్థం తు చతుర్థ మవశేషయేత్” । ఇత్యాది పరిమాణమ్ । తథా న చాతిస్య ప్నశ్నీలస్య యోగో భవతి. నైవ చాతిమాత్రం జాగ్రితో యోగో భవతి చార్జున ! 1౧౬।

కాంక్షరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

రదు. ఉదరమున కధికముగ భక్షించినచో యట్టియన్నము మానవుని చంపుచున్నది. ఉదర పరిమాణమునకు తక్కువగ నన్నమును భక్షించినను అట్టియన్నము మానవుని రక్షింపనేరదు. అని చెప్పబడెను. కాన యోగి యుదరప్రమాణమునకు తగునటులనే భక్షింపవలయునుకాని యధికముగకాని, తక్కువగకాని భక్షింపరాదు.

లేక, యోగశాస్త్రమునందు చెప్పబడిన యన్నపరిమాణముకంటె నధికముగ, న్యూన ముగ భక్షించు యోగికి యోగము సంభవింపదు, అది యెట్లునిన? ఈవిషయమే యోగశాస్త్ర మునందు “అర్థ మశనశ్చ సవ్యంజనస్య తృతీయ ముదకశ్చ తు । వాయో స్సంచరణార్థం తు చతుర్థ మవశేషయేత్” (శాకాది వ్యంజనములతో గూడిన యన్నముచే నుదరమున సగముభాగ మును, మూడవభాగమును జలముచేతను పూరించి నాల్గవభాగమును ప్రాణవాయుసంచారము నిమిత్తము మిగల్చవలయును) అని చెప్పబడెను. మరియు స్థలాంతరమునందుగూడ “పూరయో దశనేనార్థం తృతీయ ముదకేన తు । వాయో సంచరణార్థాయ చతుర్థ మవశేషయేత్” అని చెప్పబడెను. (ఈశ్లోకముకూడ పైయర్థమునే చెప్పుచున్నది) ఇదియే పరిమాణము. అట్లే యతినిద్రాప్రవానికి, అతిగ మేలుకొనువానికి నిద్రాప్రకాలమునందు నిద్రింపక మేలుకొను వానికిని యో యర్జున! యోగము సంభవింపనేరదు. నిద్రించుకాలము, మేల్కొనుకాలము ధర్మశాస్త్రమునందు స్పష్టముగ చెప్పబడెను. 1౧౬।

అట్లే ఓ యర్జున! అతినిద్రాశీలునకు, అతిగ మేలుకొనువానికి యోగము సంభవింపదు ఈ శ్లోకమున రెండు చకారములు కలవు. అందొక చకారము చెప్పబడిన యాహారాతిక్రమసముచ్చాయకము. రెండవ చకారము దోషసముచ్చాయకము. మార్కంఢేయపురాణమునందు “నాధ్మాతః కుథిత శ్శాస్త్రో నచ వ్యాకులచేతనః । యుంజితయోగం రాజేంద్రయోగీ సిద్ధర్థమాత్మరః । నాతిశీతే నచైవోద్వే న ద్వంద్వే నానిలాన్వితే । కాలేష్వేతేషు యుంజిత న యోగం ధ్యానతత్పరః” అథాత్మడు శాంతుడు, వ్యాకల మనస్కుడు అగు యోగి తనయోగసిద్ధినిమిత్తము యోగాభ్యాసమును చేయరాదు. అతిశీతమునందు, ఉష్ణ మునందు, ద్వంద్వప్రాప్తియందు, వాయువుతోకూడిన కాలమునందు యోగాభ్యాసము కూడదు. ధ్యాన తత్పరుడగు యోగి వైకాలములయందు యోగాభ్యాసమును చేయరాదని చెప్పబడెను.

శంకరానందీయము;—“యోగీ యుంజిత సతతం” అను శ్లోకము మొరలుకొని “యుంజన్నైవం సదాత్మానం” అను శ్లోకాంతగ్రంథముచే యోగమును, యోగాంగములను, యోగాసకమును, యోగి యొక్క యోగమునకు ఫలమును చెప్పి “వాత్సక్యతస్తు” అనుశ్లోకముచే యోగాభ్యాసమాచరించువానికి కాహారాది బహిరంగసాధనమును, యోగానందమును చెప్పుచుండెను.

గీ॥ యుక్తాహారవిహారస్య యుక్తచేష్టస్య కర్మసు ।

యుక్తస్వస్నానబోధస్య యోగో భవతి దుఃఖహః ॥

1౧21

పదవిభాగము:— యుక్తాహారవిహారస్య- యుక్తచేష్టస్య- కర్మసు- యుక్తస్వస్నానబోధస్య- యోగః- భవతి- దుఃఖహః । 1౧21

ప్రతిపదార్థము:— యుక్తాహారవిహారస్య=యుక్తమగు వాహారవిహారములు కలిగిగట్టియు; కర్మసు =కర్మలయందు; యుక్తచేష్టస్య=తగిన చేష్టకలిగినట్టియు; యుక్తస్వస్నానబోధస్య=యుక్తమగు నిద్రయు; మెలుకువయు కలిగినట్టివానికి; యోగః= యోగము; దుఃఖహః= దుఃఖమును పొంగొట్టునది; భవతి=అగుచున్నది. 1౧21

“యదాత్మసంమిత మన్నం తదపతి న హిన్తి య ద్భూమోహిన్తి తద్య త్కనీయో తదపతి” స్వోదరపరిమాణముగ యన్నమును భుజించిన యాయ్నమును రక్షించును. ధర్మమాచరించు కొఱు సమర్థమగును. భోక్తను నశింపజేయదు. అనగా ధాతువైషమ్యమును కలుగజేసి భోక్తను బాధింపదు. స్వోదరపరిమాణముకన్న యధికమగు యన్నమును భక్షించిన యది శూలానికిమును పుట్టించి పురుచుని బాధించును. ధర్మమును నశింపజేయును. అత్కల్పముగ నన్నమును భక్షించిన నాయన్నము పురుచు రక్షింపదు. అనగా తున్నివృత్తికొఱకు, ధర్మమాచరించుకొఱకు సమర్థముకాదు. కాని స్వోదరపరిమిత మగు నన్నమునే భక్షింపజలయును. అని శ్రుతిచే బోధింపబడుచున్న యర్థమునే శ్రీకృష్ణపరమాత్మయు “నాత్యక్ష్ణః” అను శ్లోకముచే బోధించుచుండెను

స్వోదరపరిమాణము నతిక్రమించి జీర్ణింపజేసుకొనుటకు శక్యముకాని యన్నమును భక్షించు యతికి యోగనిష్ఠ సిద్ధిః పద. అట్టిశ్రుమగు యతికి శ్రీవణ, మనన బ్రహ్మచర్యములు సిద్ధిపవు నియమముగ భుజింపని వానికి. అత్కల్పముగ భుజించు యతికి శ్రీవణము, మననము సిద్ధిపవు. స్వోదరపరిమితము, మెదోవృద్ధికరము కానట్టి యన్నమును భుజించు యతికి యోగము, శ్రీవణము, మననము. బ్రహ్మచర్యము. దివాస్వాపాదిదోషరాహిత్యమున్న సిద్ధించును.

లేక “పూరయే దశనేవార్థం తృప్తియ మదకేన తు । వాయోస్సంచరణార్థాయ చతుర్థ మనశేష యేత్” అను శాస్త్రపరిమాణము నతిక్రమించి భుజించువానికి నిరళనము కలవానికి యెట్లు యోగము సిద్ధిపదో అట్లే అతినిద్రాిలువునకు, సర్వదా మెలుకొనువానికి యోగము సిద్ధింపదు. 1౧౨1

— ౬వ అధ్యాయము — ౧౨వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు —

మధు సూదనసంస్కృతీయము:— ఇట్లాహారాది నియమములు శేవివానికి యోగము సంభవింపద చెప్పి యాహారాది నియమముకలవానికి యోగము సంభవించునని ‘యుక్తాహారవిహారస్య’ అనుశ్లోకముచే జెప్పుచుండెను.

“అహీయత ఇత్యాహారః” అను వ్యుత్పత్తిచే ఆహారశబ్దముచే నన్నము జెప్పబడును. అన్నము, “విహారః” పాదశోను (నడచుట) యీ రెంటియందు నియతపరిమాణముకలవాడై నట్టియు, అట్లే నియత కాలమునందు ప్రాణమును జపించునట్టియు, నియతకాలమునం దుపనిషత్పారాయణచేయునట్టియు నియత కాలమునందు నిద్రించునట్టియు, నియతకాలమున మెలుకువగాంచునట్టివానికి సాధనపాటవమువలన యోగము (సమాధి) సిద్ధించును. యితరునకు సిద్ధింపదు. ఇట్టి ప్రాయత్నవిశేషమువలన సంపాదించబడిన యోగమునకు ఫలమేమనిన ? ఇట్టి సాధనవిశేషమువలన సమాధివలన సర్వసంసారిదుఃఖకారణముగు యవిద్య యొక్క యుమ్మాలనకు పాతువగు బ్రహ్మవిద్యజనించినదానివలన సమూల సర్వదుఃఖనివృత్తియగును. ఇచట యాహారమునకు “అర్థమశనస్య సవ్యంజనస్యద్వితీయ మదకస్యతు । వాయోస్సంచరణార్థాయ చతుర్థమనశేష యేత్” అనిపూర్వశ్లోక వాఖ్యానావసరమున చెప్పిన విధమేయని గ్రహింపవగును. నియత విహారమునగ “యోజనా న్న పరం గచ్ఛేత్” యోజనముకన్న యధికము నడవరాదను వాక్యబోధిత విహారమే

కాంక్షరభాష్యమ్.—

కథం పున ర్వ్యోగో భవతీత్యుచ్యతే యుక్తాహారవిహారస్యాఽహీయత ఇత్యాహారోఽ
 ప్నం విహరణం విహారః పాదకృమస్తా యుక్తా నియతపరిమాణా యస్య, తథా, యుక్త చేష్టస్య
 యుక్తా నియతా చేష్టా యస్య కర్మసు, తథా, యుక్త స్వస్నావబోధస్య యుక్త స్వప్న బోధస్య
 తో నియతాకారా యస్య తస్య, యుక్తాహారవిహారస్య యుక్త చేష్టస్య కర్మసు యుక్త
 స్వస్నావబోధస్య యోగినో యోగో భవతి దుఃఖహా సర్వసంసార దుఃఖక్షయకృ ద్యోగో
 భవతీత్యర్థః ।

1౧౭1

కాంక్షరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

అహారమునకు నియతత్వ మనగ నుత్తరమున నర్థాంశము నన్నముచే పూరించుట.
 విహారమునకు నియతత్వ మనగ యోజనము (ఆచుడ) కంటె నెక్కువ నడవకుండుట. కర్మల
 యందు (చేయుటకు) నియతత్వమనగ వాఙ్మయమాధులు నిద్రకు, మేల్కొనుటకు నియత
 కాలమనగ రాత్రిని మూడుభాగములు చేసి న నొక్కొక్క భాగముకు పదిపదిఘటికలు పాస్తిం
 చును. అందు మొదటిఘటికలు మేల్కొనుట, మధ్య పదిఘటికలయందు నిద్రించుట, అంత్య
 మగు పదిఘటికలయందు జాగరణము సేయుట. ఇట్లు యుక్తాహారవిహారములు కలిగినట్టియు,
 కర్మలయందు నియతమగు చేష్ట కలిగినట్టి, నియతకాలములయందు స్వప్నప్రబోధములు కలిగి
 నట్టి (సంన్యాసికి) వానికి యోగమాధ్యాత్మికాదిదుఃఖములను పొంగొట్టునడగును. నిద్ర యందు
 కూడా నాధ్యాత్మికాదిదుఃఖములు పాస్తింపవుకదా ! యోగమునకు నిద్రకంటె విశేషమేమి
 కలన నడవా? ఇట్టివానియొక్క యోగము సర్వసంసారదుఃఖములను నశింపజేయున ధగును.
 నిద్ర యట్టిది కానేరదని యర్థము.

1౧౭1

కర్మలయందు చేష్టకు నియతత్వమనగ వాగాడింద్రియముల దావలపరిత్యాగమే. నిద్రకు మెలుకువకు
 నియతకాలమనగ “రాత్రే ర్విభాగత్రయం కృత్వా బోధమాన్త్యయో త్జాగరణం మధ్యే స్వప్నవం” రాత్రిని
 మూడుభాగములు చేసి మొదటిభాగమునందు చివరిభాగమునందు మేలుకొనుట. మధ్యభాగమునందు నిద్రిం
 చుట యని గ్రహింపవలగును. ఇట్లే ఇతరములగు యోగకాస్తోక్త లిమములు గ్రహింపవలగును. 1౧౭2

శంకరానందీయము:— అట్లగుచో నట్టివానికి యోగము సిద్ధించునను యాంశము “యుక్తాహార
 విహారస్య” అను శ్లోకము చే తొలగించుచుండెను.

“పూరయే దశనేవార్థం” ఉపరమున సగముభాగము నన్నముచే నిండింపవలయును. “న గవ్యూతేః
 పరంగచ్ఛే న్నగ్రామే నగరే వశేత” గవ్యూతియనగ రెండుకోసులు. యతి రెండుకోసుఃపూరముకన్న
 యధికదూరము నడవరాదు గామిమనందు. పట్టణమునందు నివసించును. అను కాస్త్రు యచే తెప్పరిడిన
 నియమములతో గూడినట్టియు అన్నాదాన విసర్జకీయలయందు యుక్తమైన చేష్ట కలిగినట్టియు అనగా
 యెట్టి చేష్టచే కార్యసిద్ధి యగునో విశ్పంఖలవృత్తిని విడిచి అంతమాత్రమున చేష్టకలిగినట్టియు, “జాగ్ర
 యార్థశనాద్యస్త్ర నిద్రాతు దశనాడికాః । వశ్నాజ్ఞాగరణం తత్సర్వధశనాద్యస్త్ర యోగినః” (యోగికి రాత్రి
 భాగమున మొదటి పదిఘటికలు జాగరణము తరువాత పదిఘటికలు, నిద్ర, తరువాత పదిఘటికలు జాగర
 ణము చెప్పబడుచున్నది.) అను కాస్తోక్త రీతిని నియతమగు నిద్రా జాగరణకుల యతికి అనగా వైన
 చెప్పబడిన యన్ని లక్షణములుగల యతికి సమాధి ఆధ్యాత్మికాదిదుఃఖత్రయమును, జర్మానివర్తదుఃఖములను
 సమాధ్యస్తమిస్తానముచే జనించిన యప్రతిబద్ధప్రబోధముచే నశింపజేయునది యగును అనగా నట్టిసమాధి రుచే
 పాముక్తిని సంపాదించునని యర్థము.

1౧౭2

గీ॥ యదా వినియతం చిత్తమాత్మ న్యనావత్థితే ।
నిస్పృహ స్వర్వకామేభ్యో యక్ ఇత్యుచ్యతే తదా ॥

1001

పదవిభాగము: — యదా=వినియతం=చిత్తం=ఆత్మని=నన=అవత్థితే=నిస్పృహః=స్వర్వకామేభ్యః=యక్=ఇతి=ఉచ్యతే=తదా॥ 1001
వ్రోతపదార్థము:—యదా=ఏకాలమున; చిత్తం=చిత్తము; వినియతం=లేస్సగ నియమింపబడినదే; అవత్థితే=కేవలాత్మయందే; ఉంటున్నదో; తదా=ఆకాలమునందు; స్వర్వకామేభ్యః=దృష్టాదృష్ట విషయములనుండి; నిస్పృహః=చిగ్గతమైన తృప్తికలవాడైన; యోగి= (ఈపదమధ్యావార్యము) సోహృది; యక్ ఇతి=సమాహితుడని; ఉచ్యతే=చెప్పబడుచున్నాడు. 1001

కాండరథావ్యమః—

అథాదునా కదా యుక్తో భవతీ త్యుచ్యతే—యదా వినియతం చిత్తం విశేషేణ వినియతం సంయత మేకాగ్రతా మాపన్నం చిత్తం హిత్యా బాహ్యచింతా మాత్మన్యవశేన ౨వత్థితే స్వాత్మని స్థితిం లభత ఇత్యర్థః॥ నిస్పృహ స్వర్వకామేభ్యో నిర్గతా దృష్టాదృష్టవిషయేభ్య స్పృహ తృప్త్యా యస్య యోగిన స్స యక్ సమాహిత ఇత్యుచ్యతే తదా తస్మిన్నాత్మే ॥ 1001

కాండరథావ్యతత్వబోధిని:—

యోగి యేనమయమున యుక్తుడగునో చెప్పుచున్నాడు. ఏ సమయమున యోగి యొక్క చిత్తము లేస్సగ నియమింపబడినదై యస్యచింతను విడిచి కేవలాత్మయందే సంస్థితమై యుండునో ఆసమయమున యోగి సమస్తమగు దృష్టాదృష్ట విషయములనుండి నివృత్తమైన తృప్తికలవాడై యక్తు (సమాహిత) డని పిలువబడును. 1001

— ౧౨వ అధ్యాయము — ౧౨వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు —

మధుసూదనసరస్వతీయము:— ఇట్లేకాగ్రీభూమియందు సంపృజ్ఞాతనమాధిని చెప్పి నిరోధభూమియందు సంపృజ్ఞాతనమాధిని చెప్పటకు “యదా వినియతం” అను శ్లోకముచే నుపకామించుచుండెను.

ఏసమయము, దు పరమవై రాగ్యమువలన సర్వవృత్తి శూన్యత్వమును పొందించబడిన చిత్తము (తొలిగి పోయిన రీతి స్థమములు కల యంతఃకరణవత్త్వము) స్వచ్ఛమైనదగుటవలన సర్వవిషయాకారగ్రహణసమర్థమైనను అంతట వరిఃట్టబడిన వృత్తి కలదగుటవలన నాత్మరూపము, అనాత్మానుపరక్తము అగు వ్యత్యక్తి హృదయ నందే వృత్తి రహితమైనను స్వతస్సిద్ధమైన ఆత్మాకారవృత్తిని వాఙ్మించుట కశక్యమగుటవలన చిత్తే ప్రధానమగుటవలన న్యగూతమైయుండునో (నిశ్చలమైయుండునో) అట్టి సర్వవృత్తి నిరోధకాలమునందట్టి వాడుసమాహితుడని చెప్పబడును. అట్టివాడెవడని? ఎవనికి దోషదర్శనముచే నిఖిలదృష్టాదృష్టవిషయముల మండిప్పుహతొలగునోవాడు నిస్పృహుడు. ఈచెప్పటచే అసంపృజ్ఞాతనమాధికంతరంగసాధనమగు పరమవై రాగ్యము చెప్పబడెను. పూర్వశ్లోకములయందు పరమవై రాగ్యముసంపృజ్ఞాతనమాధికంతరంగసాధనమనియే వ్యాఖ్యానింపబడెను. 1001

శంకరానందీయము:— “యదాహి నేన్ద్రియార్థేషు” “కూటస్థో విశితేంద్రియః” అనుచోటయోగి యోగారూఢత్వము లేస్సగ నిరూపింపబడెను. అయినను బ్రహ్మచేతలక్షణము తెలియబడినచో ముముక్షువులు దానిని యారాధించి, దానిని నాశ్రయించి జ్ఞానమును, ముక్తిని పొందుటకు శక్యమగు నని ఆఖి వ్యాచేతలక్షణమునే తిరిగి “యదా” అను శ్లోకముచే న్నపరచుచుండెను.

పూర్వమునందు చెప్పబడిన బహిరంగాంతరంగసాధనసంపత్తిచేతను తీవ్రమోక్షేచ్ఛచేతను, వై రాగ్య ముచేతను నిత్యముయోగము నశ్యసించుయతికి ఏకాలమునందువిషయసంబంధము లేకుండగ నిరంతరాభ్యాస

గీ

యథా దీపః నివాతస్థో నేంగతే సోపమా స్మృతా ।

యోగినో యతచిత్తస్య యుంజతో యోగ మాత్మనః ।

1౧౯

పదవిభాగము:— యథా- దీపః- నివాతస్థః- న- ఇంగతే- సా- ఉపమా- స్మృతా- యోగి-
యతచిత్తస్య- యుంజతో- యోగం- ఆత్మనః ।

వీరివచార్యము:— ఆత్మనః = పరమాత్మయొక్క; యోగం = పమాధిని; యుంజతో = అనుష్ఠించు
నట్టియు; యతచిత్తస్య = పంచతమైన యంతఃకరణముకల; యోగినః = యోగియొక్క; చిత్తస్మై ర్యస్య
= (ఈపదమధ్యాహార్యము) చిత్తస్మై ర్యమునకు; యథా = ఎట్లు; దీపః = ప్రదీపము; నివాతస్థః = వాయు
రహితమైన ప్రదేశమునందున్నదై; నేంగతే = చలించిపో; తత్ర వేతి = (ఈ పదమధ్యాహార్యము) అట్లే
అని; సా = ఎట్లుచలించకపోవుట; ఉపమా-ఉదాహరణసాధనముగ; యోగజ్ఞైః = చిత్తప్రసాదదర్శులైన
స్మృతా = తలచబడెను.

కాంక్షరభాష్యమ్:—

తస్య యోగిన స్సమాహితం యచ్ఛిత్తం తస్యోపమాచ్యతే — యథా దీపః ప్రదీపో
నివాతస్థో నివాతే వాతవర్జితే దేశే స్థితో నేంగతే న చలతి సోపమాపమీయతేన యేతస్య
పమా యోగజ్ఞైః శ్చిత్తప్రచారదర్శిభిః స్మృతా చింతితా । యోగినో యతచిత్తస్య సంయ
తాంతఃకరణస్య యుంజతో యోగ మనుశిష్ఠత ఆత్మసస్సమాధి మనుశిష్ఠత ఇత్యర్థః । 1౧౯

కాంక్షరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

ఆత్మానుసంధానము జేయుటకై నియమితాంతఃకరణమైన యోగియొక్క చిత్తము
వాయురహితమైన ప్రదేశమునందుండు దీపమువలె చలనరహితమై స్థిరమైయుండును.

జలముచే నేకాగ్రతను పొందించబడిన చిత్తము నిత్యానందైకంబము, ప్రత్యగభిన్నము అగు బ్రహ్మము
నందే యుండునో అనగా సర్వవాసనాక్షయముచేతను, సర్వకామములు నశించుటచేతను స్వయముగ సిద్ధా
పనాపనితమై సర్వదా స్వరూపమునందే యుండునో ప్రయత్నము చేతగూడ బ్రాహ్మము నవలంబించిపో ఈ
విషయమునే “విస్మయః” అనుదానిచే స్పష్టపంచుచుండెను. ప్రయత్నమువలనకాని, అప్రయత్నమువలన
కాని శబ్దాదిసర్వవిషయములయెడ నిస్పృహకై అనగా శబ్దాదినైవిషయములందు మిథ్యాత్వబుద్ధిచే నిండి
యాదులను ప్రసరింపజేయడో అట్టి సమయమున పండితులచే యితడు యోగారూఢుడని చెప్పబడును

నీలకణ్ఠియము:— మోక్షమే యుత్కృష్టముగా కల కాంతిని పొందినవానిలక్షణములను ‘యథా’
అను శ్లోము మొదలు ఆరుశ్లోకములచే బోధించుచుండెను. విశేషముగ నేకాగ్రతాభూమిను దిగూడ
నిర్గుణమై మనస్సు ప్రత్యగాత్మయందే యుండునో, అస్మికారూపముచేగూడ నుద్దేశమును పొందకుం
డునో, అట్టి సమయమున యోగి జాగృత్సురందును స్వప్నమునందును, సజ్జనమాధులందు యవస్థిత
(స. ప్రాప్త) ములైనట్టి విషయములయెడ నిస్పృహకై నిర్వికల్పకు డని చెప్పబడును.

— ౧౩వ ఆధ్యాయము ౧౯ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు —

మధుసూదనసరస్వతీయము:— సమాధియందు వృత్తింహితమైన చిత్తమున కుపమానమును ‘యథా’
అను శ్లోకముచే జెప్పబడుడెను.

దీపవలనమునకు కారణమైన వాయువులేని ప్రదేశమున నున్న దీపమెటులచలనకారణము లేమిఁజేసి
చలించిపో అట్టి దీపమే వృత్తిరహితచిత్తమున కుపమాన మని యోగజ్ఞులచే యూహింపబడెను. ఏకాగ్ర
భూమియందు సంప్రీక్షితసమాధికలవాఁ కథ్యాపపాటవమువలన సరికట్టబడిన సర్వవృత్తులు కలిగినట్టియు
యసంప్రీక్షితసమాధిరూపమగు యోగమును నిరోధభూమియం దనుష్ఠించువాని యంతఃకరణమునకు నిశ్చ
లత్వముచేతను సత్వోద్దేశముచేతను ప్రకాశక మగుటచేతను నిశ్చలదీపము దృష్టాంశము.

గీ! యతోపరమతే చిత్తం నిరుద్ధం యోగసేవయా ।

యత్రైవాత్మనాత్మానం పశ్యన్నాత్మని తుష్యతి ।

1.90

పదవిభాగము:— యత్ర- ఉపరమతే- చిత్తం- నిరుద్ధం- యోగసేవయా- యత్ర- చ- ఏవ- ఆత్మనా- ఆత్మానం- పశ్యన్- ఆత్మని- తుష్యతి ।

1.90a

వ్రతీపదార్థము:— యత్ర = ఏకాలమున; చిత్తం = చిత్తము; ఉపరమతే = ఉపరమమును పొందుచున్నదో; నిరుద్ధం = అంతటనుండి నివారించబడిన ప్రచారముకలదై; యోగసేవయా = యోగానుష్ఠానముచే; యత్రచైవ = ఏకాంశమునందు; ఆత్మనా = సమాధి పరిశుద్ధమగు సంతోకరణముచే; ఆత్మానం = చైతన్యజ్యోతిస్స్వరూపమగు పరమాత్మము; పశ్యన్ = చూచుచున్నవాడై; ఆత్మని = ఆత్మయందే; యోగీ = యోగి; తుష్యతి-ఆనందమును పొందుచున్నాడో; తస్మిన్కాలే సిద్ధిర్భవతి = (ఈ పదమధ్యాహ్నము) ఆ కాలమున సిద్ధి యగుచున్నది.

1.90a

కాంక్షరభాష్యమ్:—

ఏవం యోగాభ్యాసబలా దేహగ్రీభూతం నివారప్రదీపకల్పం సత్ — యత్ర యస్మిన్కాల ఉపరమతే చిత్తముపరశిం గచ్ఛతి, నిరుద్ధం సర్వతో నివారితప్రచారం యోగసేవయా యోగానుష్ఠానేన యత్ర చైవ యస్మింశ్చ కాల ఆత్మనా సమాధిపరిశుద్ధేనాంతోకరణేనాత్మనం పరం చైతన్యజ్యోతిస్స్వరూపం పశ్యన్నుపలభమాన స్స్వ ఏవాత్మని తుష్యతి తుష్టిం భజతే ।

1.90

కాంక్షరభాష్యతత్వబోధిని:—

పైన జెప్పిన విధముగ యోగాభ్యాసబలముచే చిత్తము వాయురహితప్రదేశమునందుండి దీపమువలె నిశ్చలమైనదై (ఏకాగ్రీభూతమై) ఏకాలమున సర్వమునుండి యోగసేవచే నుపరమమును పొందునో, ఏకాలమున సమాధిపరిశుద్ధమగు సంతోకరణముచే జ్యోతిస్స్వరూపమగు పరమాత్మను చూచువాడై యోగి స్వరూపాత్మయందు సంతోషమును పొందునో ఆకాలమున యోగము సిద్ధించును.

1.90

“ఆత్మనో యోగం యుంతః” అను వ్యాఖ్యానమునందు దార్ఢ్యాంశికము లభింపదు. మరియు సర్వావస్థమైన చిత్తము సర్వదా ఆత్మాకార మగుటచే ఆత్మపదమునకు వైయర్థ్యము పొందించును. యోగముచే చిత్తమున కాత్మాకారత్వము సంపాదించబడదు. మరేమనిన? స్వతః ఆత్మాకారమయిన చిత్తమునకుఆనాత్మాకారత్వము నివర్తింపజేయబడదు కానదార్ఢ్యాంశికసంపాదనార్థమేఆత్మపదమనిగ్రహింపనగును. ‘యతచిత్తస్య’ అనునది భావప్రధానవిధేశము. లేక ‘యతస్య చిత్తస్య’ అని కర్మధారయము ।౧౯।

శంకరానందీయము:— యోగము నిర్దిష్టించిన యోగియొక్క చిత్తమెటులుండు నను శంకరయందు యోగి చిత్త స్థితికి— తదనుష్ఠితయోగమున కసంపజ్ఞాతసమాధితత్వమును సూచించుటకొల కువమానమును “యదా” అను శ్లోకముచే జెప్పుచుండెను.

‘ఆత్మనః’ అనునది ‘కర్మణి యస్మి’ ఆత్మను విషయముగా జేసుకొని ప్రవర్తితమైనదియోగము లేక ఆత్మసంబంధమైన సర్వోపలబ్ధిసిద్ధిసాధనమగు సమాధిని సాధరముగ నిత్యము నిరంతర మనుష్ఠించుకట్టియు బ్రహ్మమునందే బ్రహ్మోకారముగ నిశ్చలముగ స్థాపింపబడిన చిత్తముకల అనగా బ్రహ్మమునందే స్థితిభూతమైన మనస్సుకలవరమహంసునకు వాయురహితమైన గృహమధ్యమన్న ప్రదీపము దృష్టాంతము. అనగా గృహమధ్యస్థ మగు దీపము యెట్లు చలించదో అట్లే బ్రహ్మయందు స్థాపితమైన బ్రహ్మచేత చిత్తము

చలిండు. బ్రహ్మమునందే బ్రహ్మస్వరూపముచే నిశ్చలమై యుండును. ఇదియే యసంపృజ్ఞాతసమాధ్యవస్థ యేసి యనబడును. ఈవిషయమే “మనో వృత్తిశూన్యస్య నిర్వికారాత్మవా స్థితిః । అసంపృజ్ఞాతవామాసా రమో ధి ర్భోగివాం పీయః” వృత్తిశూన్యమగు మనస్సు యొక్క నిర్వికారస్వరూపముతో స్థితియే యోగు లకు పీయమైన యసంపృజ్ఞాతసమాధి యనబడును.

1000

—: ౬వ అధ్యాయము — ౨౦వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు :—

మధుమాదనసరస్వతీయము:— ఇట్లు సామాన్యముగ సమాధిని చెప్పి నిరోధసమాధిని విప్రసముగ వివరించటానికి “యతోవరమతే” అని పార్థింఛించుచుండెను.

పరిచామవిశేషము యోగాభ్యాసపాటవముచే అనిచినదైయుండ చిత్తము— ఏకవిషయకవృత్తి పోనాహరూపమగు యేకాగ్రతను విడచి నిరోధనాగ్నివలె మహామించుచు నిర్వృత్తికమగుటచే సర్వవృత్తి నిరోధరూపముగ పరిణమించునో, పరిచామము సంభవించియుండ రజస్తమస్సులచే నభిభూతముకావట్టి కర్మజ్వలమునూత్ర మగు యంతఃకరణముచే తనను సచ్చిదానందఘనము; అనంతము, అద్వితీయమునగు పరమాత్మతో నిశ్చిన్నముగ చూచుచు వేదాంతప్రకాశవ్యమైన వృత్తిచే సాక్షాత్కార మొనరించు కొనుచు దేహేంద్రియాదిసంఘాతమునందుకాని, తదోగ్రమునందుకాని తుష్టిని పొందక పరమానందఘన మైన యాత్మయందే తుష్టినిపొందునో, పరమాత్మసాక్షాత్కార మగుచో తుష్టిపొనుచే లేనందున సంతోషించువానివలె యుండునో, అట్టి యంతఃకరణ పరిచామమును సర్వచిత్తవృత్తినిరోధరూపమగు యోగ మునుగ తెలిసికొనవలయును. “యత్” అను పదమునకు ఏకకాలమునందు అని వ్యాఖ్యానించుట “తం విద్యాత్” అను యత్తరళి యుండు తచ్చర్తార్థముతో నన్వయింపవలెననునంతము.

1001

శంకరానందీయము:— ఇట్టి లక్షణములతో గూడిన యే చిత్తపరిపాకవిశేషముకలదో అదియే యోగ మని తెలిసికొనవలయునని చెప్పుటకు యోగలక్షణములను “యతోవరమతే” అను శ్లోకము మొదలు మూడు శ్లోకములచే చెప్పుచుండెను.

బహిరంగసాధనసిద్ధిచేతను, తీవ్రమోక్షచ్ఛేదతను విజృంభితమైన యోగసేవచేయు యోగాంగనని కల్పనమాధి- విజాతీయ ప్రత్యయరహితముగ కేవలచిత్ప్రత్యయరూపముగ నుదయించును. అట్టి సవికల్ప సమాధియొక్క సేవచే నిరంతరావృత్తిచే విపరీతవృత్తి జనింపకుండగ నిరుద్ధమైనట్టిన్ని, చిరకాలము బ్రహ్మప్రత్యయావృత్తియందే స్థాపితమైన చిత్తము- స్వయముగ నిశ్చేదవిసప్తసర్వభాగ్యవాసనాసముదాయము కలదై తనకు కేవలశుద్ధసత్త్వాంశ మాత్రాగ్రశేషరూపమగు దళ పాప్తింఛించియుండ యువకమ మును పొందునో అనగా వృత్త్యంతరపరిచామమును విడచి ధ్యేయస్వరూపముగ నివాతస్థప్రదీపమువలె నిష్కలపముగ నుండునో.

మరియు “యత్” యే చిత్తపరిపాక దళయందు యీ బ్రహ్మవిదుత్తముడు నిర్మలాంతఃకరణము నందు “ఆకాశమునందు రాకాచంద్రబింబమువలె ప్రకాశమానమైన వృత్త్యారూఢమై చిదానందైకరస స్వరూపమైన పరిబ్రహ్మమును స్వాత్మచే (తనయంతఃకరణముచే) “బ్రహ్మైవాహం” అని స్వస్వరూపముగ సాక్షాత్కరింపజేసుకొనుచు ముక్తుడగును. “కృతార్థోస్మి” అని సంతోషించును. ఈ విషయమునే “స మోదతే మోదనీయగ్ం హి లభ్యా” అను శ్లోకము బోధించుచున్నది. ఈ చెప్పుటవలన యోగా రోహణమును చేసిన మహానుభావునకు ఆత్మసంసారమోక్షణము, తత్పుణము ప్రత్యక్ష మగుటవలన శ్రీవ చాదులచే తెలియబడిన యాత్మతత్త్వము కల యతికి యోగారోహణముచేతనే ఆత్మోద్ధరణము సిద్ధించును. అదియే యవశ్యకర్తవ్య మని సూచింపబడెను.

1002

సఖ మాత్మంతికం యత్ దుష్టద్విగాహ్య మతీంద్రియం ।

వేత్తి యత్ర సచై వాయం స్థిత శ్చలతి తత్త్వతః ।

120

పరవిభాగము:— సఖం- ఆత్మంతికం- యత్- తత్- బుద్ధిగాహ్యం- అతీంద్రియం- వేత్తి- యత్ర- న- చ- ఏవ- అయం- స్థితః- చలతి- తత్త్వతః ।

120

పరిశిష్టార్థము:— ఆత్మంతికం-అనంతమైనది; యత్-ఏ; సఖం- సుఖమో; యత్- ఏ-సుఖము; బుద్ధిగాహ్యం- స్వానుభవగాహ్యమో; అతీంద్రియం- ఇంద్రియగోచరమో; తత్- అట్టి సుఖమును; యోగి-యోగి; వేత్తి-అనుభవించుచున్నాడో; యత్ర- ఏకాలమున; ఆత్మస్వరూపేన- (ఈరదమధ్య) ఆత్మస్వరూపమునందు; స్థితః- ఉన్న వాడై; నైవ చలతి-చలింపడో; తస్మిన్ కాలే- ఆకాలమున- 120

శాంకరభావ్యమే:—

కించ—సుఖ మాత్మంతిక మత్యంత మేవ భవతీత్యాత్మంతిక మనంత మిత్వర్థః । యత్ దుష్టద్విగాహ్యం బుద్ధై వేద్ధ్రియనిరపేక్షయా గృహ్యత ఇతి బుద్ధిగాహ్య మతీంద్రియ మింద్రియగోచరాతీత మవిషయజనిత మిత్వర్థః । వేత్తి తదీదృశం సుఖ మనుభవతి యత్ర యస్మిన్ కాలేనైవాయం విద్యా నాత్మస్వరూపే స్థిత స్త స్మాన్నైవ చలతి తత్త్వతః తత్త్వస్వరూపా న్న పృచ్ఛవత ఇత్వర్థః ।

120

శాంకరభావ్యతత్వబోధిని:—

ఏసుఖము అనంతమో అట్టిసుఖము స్వానుభవ వైకవేద్యము, ఇంద్రియగోచర మగుదాని కంటె యతీ-మునగును. (విషయజనితము కాని దని యర్థము.) యోగి ఇట్టి సుఖము నేకాల మున యనుభవించునో, యాత్మస్వరూపమునందె యున్నవాడై తత్త్వస్వరూపమునుండి చ్యుతిని పొందడో ఆకాలమున యోగిసిద్ధి యగునని ముందుగ్రీధముతో సంబంధము. 120

— * ౩వ అధ్యాయము — ౨౦ వ శ్లోక వ్యాఖ్యానికేషములు —

మధుసూదనసరస్వతీయము:— ఆత్మయందే న తోషము పొందించుటయందు పాతువును 'సుఖం' అను శ్లోకముచే చెప్పుచుండును.

ఏ యవస్థావిశేషమునందు "ఆత్మంతికం" అనంతము, నిరతికయము, బిహ్వస్వరూపము అయి నట్టియు, "అతీంద్రియం" విషయేంద్రియసంయోగముచేః శిష్య గృహకానట్టియు "బుద్ధిగాహ్యం" రజస్త మోషలరహితమైన సత్త్వమాతృవాహయగు బుద్ధిచేతనే గాహ్యమగు సుఖమును యోగి యనుభవించునో, దేనియందున్న వాడై విద్వాంసుడు 'తత్త్వతః' ఆత్మస్వరూపమునుండిచలింపడో దానినే యోగముగ దెలిసికొనవలయును. అని యత్తరవాక్యముతో ననయము.

ఈ శ్లోకమున "ఆత్మంతికం" అను పదముచే బిహ్వసుఖస్వరూపము చెప్పబడుచున్నది. "అతీంద్రియం" అనుపదముచే విషయ సుఖము విషయేంద్రియసంయోగముగుఱిచే విషయసుఖము వ్యాపరించ బడెను. 'బుద్ధిగాహ్యం' అని చెప్పబడిన సమస్తయందు బుద్ధియమగుటవలన సామస్తసుఖము వ్యాపరించ బడెను. సమాధియందు నిర్వృత్తికమైన బుద్ధి యుండుటవలన వాత్సల్యసుఖము బుద్ధిగాహ్యమగును. ఈవిషయమే 'లియతేను సమస్తా తన్నిగృహీతృ నీలియతే' అని గౌడపాదాచార్యులవారిచే చెప్పబడెను. 'సమాధి నిర్మాతమలస్య చేతనో నివేశిత స్వాత్మని య త్పుఖం భవేత్ । న శక్యతే వర్జయితుం గిరా తదాయ దేశ దం డిరణేరగృహ్య తే' సమాధిచే జాళితమైన రజస్తమస్సులు కలిగి యాత్మయందులగ్నమైన చిత్తమున (అంతఃకరణము) కేసుఖము ప్రాప్తించునో. యేసుఖ మంత కరణముచే గ్రహింపబడునో యాసుఖము వాగింద్రియముచే వర్జింప నేవికాదు. అని శ్రుతియు బోధించుచున్నది. ఇవల అంతఃకరణ మనగ నిరుద్ధసర్వవృత్తులు కల

శ్లో

యం లభ్యా చాపరం లాభం మన్యతే నాధికం తతః ।

యస్మిన్ స్థితో న దుఃఖేన గురుణాపి విచార్యతే ।

1౨౨

పదవిభాగము:—యం-లభ్యా-చ-అపరం-లాభం-మన్యతే-న-అధికం-తతః-యస్మిన్-స్థితః-న-దుఃఖేన-గురుణా-అపి-న-విచార్యతే ।

1౨౨

వర్ణితపదార్థము:—యోగి = జ్ఞానయోగి: (ఈవరమధ్యా)యం = ఏకతత్వలాభమును; లభ్యాచ=పొంది; అపరం=మరియొకటగు లాభాంతరమును; తతః=ఆ యాతత్వలాభముకంటె; అధికం=శ్రేష్ఠమైనది; అస్మిన్-కలిదని; (ఈవరమధ్యా)భావవ్యతే = తలవడి; యస్మిన్ = ఏ యాతత్వకత్వమునందు; స్థితః = ఉన్నవాడై; గురుణాపి = గొప్పదైవము; దుఃఖే = శత్రునిపాతాదిదుఃఖముచే; నవిచార్యతే=వలించకపోవడతో; తం యోగం విచార్యతే = (ఈవరమధ్యా) దానిని యోగముగ దెలిసికొన దగును.

1౨౨

చిత్త మని గ్రహింపవగును. వృత్తిచే సుఖాస్వాదన మట్టింశయము సంభవించదని గౌడపాదాచార్యులుచూపుచెప్పియుండిరి. “నేను సమాధియం దీనుఁగు ననుభవించుచుంటిని” అని పరకల్పవృత్తిరూపమగు వృజ్ఞ యే సుఖాస్వాదము వుత్థానరూపమగుటచే సమాధినిరోధి యగుటవలన దానినియోగి చేయరాదు. కనుకనే యిట్టి వృజ్ఞతోగూడ సంగమును త్యజించవలెను. అట్టి వృజ్ఞము నిరోధించవలెనని యర్థము. నిర్వృత్తికమగు చిత్తముచే స్వరూపసుఖానుభవము “స్వస్థం శాంతం స నిర్మాణ మకథ్యం మఖ్యుత్తమం” అని గౌడపాదాచార్యులవారిచే చెప్పబడెను. మున్ముందివిషయమును స్పష్టపరచెనము.

1౨౩

శంకరానందీయము:—బుద్ధికి కేవలశుద్ధసత్త్వభావము పొందించిన యేకయందు బ్రహ్మనిష్ఠుడైన బ్రహ్మచేత్రయగు యతి—సప్తత్రైకగమ్యము కనుకనే ఇందియవిషయసంబంధరహితులుగా నజన్యము కనుకనే యాస్థంతంహితము. కనుకనే “ఓషోఽవ్య సరమానందః” ఇత్యాదికుశ్లిషోద్ధము నగు ఆనందరూపమును “సదానందోఽహ మస్మి” అని యాత్మానందము ననుభవించుచుండెనో ఏదశయమ యోగి స్వయముగ చిదేకవృత్తిచే స్వస్వరూపము, సచ్చిదానందై కరసము. నగు బ్రహ్మమునందున్నవాడై వరమార్థస్వరూపము నుండి చలించడో అనగా శతభాభాహ్మభ్యంతరపక్షేరములు పొందించినను కొంచమైన వివరీకభావనను పొందడో అట్టిదానిని అని “తం విచార్యతే” అను యిరువదిమూడవశ్లోకముతోసమన్వయము

వరమార్థవిహిత:—అత్యసుఖము విషయసుఖాతిరక్తము సత్తు. ఉత్కృష్టము అని “సుఖ” అను శ్లోకముచే తెల్పుచుండెను.

ఈయోగి యేకమయమున సర్వోత్కృష్టమగు సుఖము ననుభవించుచుండెనో అసుఖము బుద్ధిగ్రాహ్యము. అనగా కేవలత్వాకారమైన బుద్ధిచేతనే యనుభవించవగినది. కాని విషయేంద్రియస్పంద్యోగజన్యవృత్తి గ్రాహ్యమునంటిది కాదనియాయము. అట్లే యవిద్యావృత్తిచే సుషుప్తియం దనుభవించబడు సుఖమునంటిది కూడ కాదని “బుద్ధిగ్రాహ్యం” అను పదముచే స్పష్టపరుపబడెను. “అత్యనికం” అను పదముచే సర్వోత్కృష్ట మని స్పష్టపరుపబడెను. అట్టి సర్వోత్కృష్టత్వమునే యతేత్యాది గ్రంథముచే స్పష్టపరచుచుండెను. వరమానందమునందు తుదానందములం దంతర్భూతము లగుటవలననే సుఖమునందు నిశ్చయముగ స్థిరీభూతుడై మరియొక సుఖము నపేక్షించడో ఈ విషయమే అధ్యాత్మమీమాంసయందు “జాగ్రత్త్వా షస్తరాత్మా విషయసుఖకృతేనైకేయత్నాంశ్చ కుర్వ న్నాగ్నియ్య త్సర్వేంద్రియేంద్రిగతమపి సుఖం విస్మర న్యాతి నిదామి । విశ్రామా యాత్యరూపే త్యతితరసుఖం తేన చాతీంద్రియం హి సౌఖ్యం సర్వోత్తమం స్యాత్పరిణతివిరహా దింద్రియోత్థా త్సుఖా చ్చ ।” జాగ్రదవస్థయ, దంతరాత్మ విషయసుఖములనిమిత్త మనేకవర్ణయత్నముల జేయుచు శ్రమ నొంది సర్వేంద్రియములవలనను పొందబడిన సుఖమును మరచిపోయి పొందు విశ్రాంతికొరకు అత్యర్థరూపమునందేనిదిగించును, దానిచేతపరిణతినిగనమై యింద్రియజన్యసుఖముకన్న సర్వోత్తమమైనట్టి యతీంద్రియమైన సుఖమును పొందుచున్నాడని స్పష్టముగ తెల్పుడెను.

శాంకరభాష్యమే—

కించ—యం లభ్యాయ మాత్మలాభం లభ్యై శాస్త్ర్య చాపర మన్య ల్లాభాంతరం తతోఽధిక మస్తీతి న మన్యతే న చింతయతి | కించ యస్మిన్నాత్మతత్త్వైస్థితో దుఃఖేన శాస్త్ర్య విపాతాదిలక్షణేన గురుణా మహతాపి న విచ్యాల్యతే | 1.౨౨

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

జ్ఞానయోగి యేయాత్మలాభమును పొంది దానికంటె సధికమగునది మరియొక లాభము కలదని తలవడో, మరియు నేయాత్మతత్త్వమునం దున్నవాడై దుర్భరమగు శస్త్ర్య విపాతాదిదుఃఖముచేగూడ చలించడో యట్టి దానిని యోగముగ తేలిసికొనడగును. 1.౨౨

— ౧ వ అధ్యాయము — ౨౨ వ శ్లోక వ్యాఖ్యానికేషములు —

మధుసూదనసర్వతీయము:— “యత్ర న చైవాయం స్థిత కృతి తత్త్వతః” అని పూర్వశ్లోక ముచే చెప్పబడినదానినే విశేషముగ “యం లభ్యై” అను శ్లోకముచే చెప్పుచుండెను.

ఏ నిరతిశయాత్మక సుఖాభివ్యంజకమగు నిర్వృత్తిక చిత్తవస్థా విశేషమును పొంది (సంతతాభ్యాస పరిపాకముచే సంపాదించి) దానికంటె వేరుగ నితరమైన యధికసఖము కలనని తలవడో “కృతం కృత్యం పాత్రం పాత్రీయ మిత్యాత్మలాభాన్నవరం విద్యతే” చేయదగినది చేయబడెను. పొందవగి ది పొంద బడెను. అని ఆత్మలాభముకంటె వేరులేదు. అను స్మృత్యనుసారము ప్రవర్తించువాడో, ఇట్లే విషయభోగ వాసనచే సమాధిపలన చలనము లేదనిచెప్పి శీతవాతమశకాద్యుపదగిన నివారణార్థము కూడ చలనము లేదని “యస్మిన్” అను సుత్తరార్థముచే తెప్పుచున్నారు.

పరమాత్మసఖమయ మగు నిర్వృత్తికచిత్తావస్థావిశేషమునం దుండిన యోగి శస్త్ర్యవిపాతాదికము కారణముగాకల గొప్ప దుఃఖముచేతను చలించజేయబడదని చెప్పవలెనా? చెప్పవలసరములేదు. 1.౨౩

శంకరానందీయము:— ఆత్మసాక్షాత్కారమే పరమలాభము. ఆత్మసాక్షాత్కారమున కసాధారణ కారణముగు యోగసిద్ధికూడ పరమలాభమే యని తలచి కార్యమగు నాత్మసాక్షాత్కారముకు, తదసాధారణ కారణమగు యోగసిద్ధికిన్ని “యం” అను శబ్దముచే యభేదముగ నిర్దేశము చేయబడెను సదానందైకరస స్వరూపమగు నాత్మయొక్క సాక్షాత్కారమునకు పరమకారణమగు యే నిర్వికల్పకనమాధిని, తత్కార్య మగు నాత్మలాభమును పొంది యోగారూఢుడగు యతి కృచిత్రావస్థము. అనాత్మనిషయకమగు లాభ మును సర్వము బ్రహ్మమాతృస్వరూపము అనెడి యుపలబ్ధిని కలుగజేయు నిర్వికల్పకనమాధి కంటెను, అట్టి సమాధికి ఫలమగు నాత్మలాభముకంటెను యత్కృష్టమనితలవడు. ఆత్మవ్యతిరిక్తమైన సర్వపదార్థములు మాయికములగుటచే యనతులు, తుచ్ఛములు, సోపదగ్ధములు, దుఃఖబీజములు, మిథ్యాభూతములు కనుకనే ధర్మాదుల లాభమును సత్పురుషులు లాభమని తలవగు.

విద్యానునకు బ్రహ్మవిష్ణ్వైరోక పావ్రిలాభమే కదా యని శంకింపబడదు. బ్రహ్మవిష్ణ్వైరోక ములకూడ (సత్యవైకుంఠావైరోకములు) కూడ మాయికములగుటవలన చెప్పబడిన దోషములు కలవే. అందుచేననియు మిథ్యాభూతమలే కాన నాలోకములు లభించుట, ఆలోకములకు ప్రభుత్వలాభము యలా భమే కాని లాభము కాదు. “ఆత్మలాభాన్నవరం విద్యతే” అను స్మృతిచేతనే యాత్మలాభాతిరిక్తలాభ మనకు లాభవృత్తి నివేదించుటవలన నిత్యనిరతశయానందరూపమగు నాత్మలాభమే లాభమగును. కాన బ్రహ్మవేత్త ఆత్మసాక్షాత్కారకారణమువలన నీయోగమునే పరమలాభముగ తలచును. దీనికంటె నితర మైనదానిలాభమును లాభముగ తలవడు.

గీ

తం విద్యా ద్దుఃఖసంయోగవియోగం యోగసంజ్ఞితం ।

స నిశ్చయేన యోక్తవ్యో యోగోఽనిర్విణ్ణచేతసా ।

[౨౨]

చదవిభాగము:— తం=విద్యాత్=దుఃఖసంయోగవియోగం=యోగసంజ్ఞితం=సః=నిశ్చయేన=యోక్త

వ్యో=యోగః=అనిర్విణ్ణచేతసా

[౨౩]

వృత్తివదార్థము:—దుఃఖసంయోగవియోగం=దుఃఖ = దుఃఖములతో వైస; సంయోగ = సంయోగ ముయొక్క; వియోగం=వియోగమును; తం = అట్టి; యోగసంజ్ఞితం = యోగ మను పేరుగలదిగ; విద్యాత్=తెలిసికొనదగును; సః = ఆయోగము; నిశ్చయేన = నిశ్చయముతోటి; అనిర్విణ్ణచేతసా = నిర్విద రహితమగు మనస్సుతోటి; యోక్తవ్యో=సమకూర్పదగును.

[౨౪]

కాంక్షరభాష్యమ్—

యత్రోపరమత ఇత్యాద్యారభ్య యావద్వి ర్విశేషణై ర్విశిష్ట ఆత్మావస్థావిశేషో యోగ ఉక్తః— తం విద్యా ద్విజానీయా ద్దుఃఖసంయోగవియోగం దుఃఖై స్సంయోగో దుఃఖసంయోగ స్తేన వియోగో దుఃఖసంయోగవియోగ స్తం దుఃఖసంయోగవియోగం యోగ ఇత్యేవ సంజ్ఞితం విపరీతలక్షణేన విద్యా ద్విజానీయా దిత్యర్థః । యోగఫల ముపసంహృత్వ పున

కాంక్షరభాష్యతత్త్వబోధని:—

“యత్రోపరమతే” అనునది మొదలుకొని యంతవరకు గ్రంథభాగముచే చెప్పబడిన యన్ని విశేషములతో గూడిన యాత్మావస్థావిశేషము యోగమనబడును. దుఃఖములతో నైన సంయోగముయొక్క వియోగముచే (లేమిచే) యోగమను సంజ్ఞకల ఆయాత్మావస్థావిశేషము నుగ తెలిసికొనదగును. (ఈయోగావస్థా సముత్థాతనిఖలదుఃఖభేదముకలదికాన దుఃఖసంయోగ

మరియు నేయంతఃకరణవిరూపకవిశేషమునందు— బాహ్యభ్యంతరములను మరచి సద్భావావస్థ మైన వృత్తిచే పూర్ణానందై కరణబ్రహ్మరూపముచే నున్న యతి ఖడ్గపాతాదిజనితము, యికరబాధాత్మకము నగుదుఃఖముచే న్వరూపమునంది చలించజేయుటకు శక్యముకాదో, అనగా బాహ్యభ్యంతరవిశేషకతములచే విపరీతభావమును పొందుటకు శక్యముకాదో, అని యర్థము.

[౨౫]

వరమాగ్ధవృష:—యేషుఖమునుపొంది అదియు నిరతిశయమగుటవలన దానికంటె యితరమైనలాభ మధికమని తలవడో, యెట్లన; సుషుప్తిసుఖమును పొందినవాడు వృత్తవాచము పాప్తించుటవలన భోజనము నిమిత్తములేవదగినవాడుకాదు. ఈవిషయమునే “తస్మా దాయతం న భోధయేత్ దుర్బిషజం హస్య భవతి” భాష్యం—యస్మా త్సుషుప్తా నిరతిశయసుఖం భవతి తస్మా త్కారణా దాయతం విస్తృత హస్తపాదనిద్రితంపురుషం న బోధయే జ్ఞాగరం నపాప్రియేత్” సుషుప్తియందు నిరతిశయసుఖముపాప్తిం చును. కాన పాద = అను, హస్తములను చాచుకని నిద్రించువానిని మెలుకవ కలవానినిగ జేయరాదని శుక్రియు బోధించుచున్నది. “భాష్యం— హి యతోఽస్య జాగరం పాప్రితస్య దుర్బిషజ మప్రీతీకారం దుః ఖం భవతి” మెలుకవను పొందింపబడిన యితనికి ప్రీతీకారము లేవిదుఃఖము పాప్తించును.

మరియు యేషుఖమునందుండినవాడై స్థిరీభూతుడైనవాడై గొప్పదగు రోగకోశాది దుఃఖములచే తన యవస్థను పొందింపబడడో,

[౨౬]

—, ౩వ ఆధ్యాయము ౨౩ శ్లోకవ్యాఖ్యావిశేషములు, —

మధుమాదససరస్వతీయము:— “యత్రోపరమతే” అనునది మొదలుకొని యనేక విశేషములచే నివృత్తికము. వరమానందాభివ్యంజకము అగునట్టి యే చిత్రావస్థావిశేషము చెప్పబడెనో అట్టి చిత్రస్మృతి మయస్వరూపుఃఖములను నిరోధించున దగుటచే దుఃఖవియోగరూపమై యుండినను వియోగవదవా

కా శాంకరభాష్యము:—

రన్వారంభేణ యోగస్య కర్తవ్యతోచ్యతే నిశ్చయానిర్వేదయో ర్విగ్రహసాధనత్వవిధానార్థం ।
స యథోక్తఫలం యోగో నిశ్చయేనాధ్యవసాయేన యోక్తన్యోఽనిర్విణ్ణచేతసా న నిర్విణ్ణ మని
ర్విణ్ణం కిం తచ్చేత సేన నిర్వేదరహితేన చేతసా చిత్రేనేత్యర్థః । 1.31

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

రాహిత్యమే యోగసంజ్ఞ కర్త మగు నని యర్థము.) సైవిధముగ యోగఫలము నుపసంహరించి నిశ్చయానిర్వేదములు యోగసాధనములని చెప్పటకై ప్రకారాంతరముగకర్తవ్యత్వోపచార్యమైనను విరోధలక్షణముచే యోగపదవాచ్యమని తెలిసికొనవలెను. యోగశబ్దానురూపమువలన యత్కించితృప్తిబంధమును తెలుపుదు చేయనేరదు. ఈవిషయము పద్మదైవ్యర్యసంగమ్ము డగు పతంజలి “యోగ శ్చిత్తస్మృత్తినిరోధః” చిత్తస్మృత్తినిరోధము యోగశబ్దవాచ్య మని చెప్పియుండెను. “యోగో భవతి దుఃఖహా” అని పూర్వమునందు చెప్పబడిన యోగమివట “యోగసంజ్ఞితం” అను దానిచే సుపసంహరింపబడెను. ఇట్టి యోగమునందు నిశ్చయము, అనిర్వేదము అను రెండుసాధనములుగ నిధించు నిమిత్తము “సః” అని చెప్పి మొదలిడెను, పూర్వమునందు చెప్పబడిన లక్షణములు కల యోగము “సాస్త్రాచార్యవచన తాత్పర్యవిషయమగు నట్టి యర్థము నత్యమే” అను నిశ్చయముచేత నత్యసంపదగిరది. యంతకాలము యోగ మత్యసంబిడెను. యంతకాల మత్యసించినను యోగము సిద్ధింపలేదు. ఇంతకన్న కష్టమేమున్నది. అను అనుకాపము నిర్వేదము. అట్టి నిర్వేదము లేని మనస్సుచే ఈజన్మమునందుకాని, జన్మాంతరమునకాని, యోగము సిద్ధించును. తొందరపడనే అను ప్రైర్యయుక్తమగు మనస్సుచే నత్యసంపదగిరది. ఈవిషయమునే గౌడాపాదాచార్యులవారు “ఉత్తేష ఉదధే ర్యద్యత్కుశాగ్రేదైకఖిందునా మరసో నిగ్రహస్తద్యద్యవే దవరోధతః” ఒకజలబిందువుమాత్రమునే ధరించుటకు వీరిగు కుశాగ్రముచే సముద్రముయొక్క ఉత్తేషకమువలె అనగా కుశాగ్రముచే సముద్రగత జలమును తీసివేసి సముద్రమును యెండింపజేసిన నను నిర్చయముచే సముద్రజలమును కుశాగ్రముచే మె కకు చిమ్మింటుల భేదములేకుండ మనస్సును నిగ్రహింపవలెనని చెప్పిరి.

ఈవిషయమై సంప్రదాయజేత లొక యాఖ్యానికను జెప్పుచుండిరి. ఒకానొక పక్షి సముద్రతీరమున గుడ్డుపెట్టుచుండ నాగుడ్డును తరంగములద్వారమున సముద్రగతపహరించెను. అంతట యాపక్షి “సముద్రుడు నాగుడ్డు నవహరించుటా నేను యూరకుండుటా” అని కోపావేశమున యీసముద్రుని శోషింపజేసెద నని తనముక్కుతో సముద్రజలబిందువు నొక్కొకదానిని తీసుకువచ్చి యొడ్డునచిమ్ముచుండగా యితరపక్షులూ విషయమును చూచి యోవెరిచానా! యీసముద్రశోషణ మిట్లునా? చాలించు మీయద్యమమును యని బోధించినను నట్టుదలతో యట్లే చేయుచుండెను. అంతట నారదమహర్షి యచట కేగి యోపక్షి రాజమా ! నీవీసముద్రము నెంతకాలమున కిట్లు చేసి శోషింపజేయుగలవు? నీకల్యముకాదు. నీవీయద్యమమును వివరింపుము. అనిన నావాక్యములను విని యాపక్షి ఓనారదమహర్షి! యీజన్మమున కాని మరియొకజన్మమునకాని యిట్లే చేయుచు మరియొక యుపాయముచే కాని సముద్రమును శోషింపజేసెద. నావృత్తిజ్ఞు యిదియే యని పలుక దై వానుకూల్యమువలన దయానంతుడగు నారదుండు గరుడుని కడకేగి ఓపక్షి రాజమా! సముద్రుడు నీజ్ఞాతిద్రోహముచే నిన్నవమానించుచుండె నని పలుక తక్షణమే గరుత్మాంతుడు తనరెక్కలచే వాయువును పేరెణచేయ నావాయువువలన సముద్రుడు యెండిపోవుచు భీతుడై గుడ్డును పక్షికిచ్చెను. ఇట్లే భేదము లేకుండగ పరమధర్మమైన మనోనిరోధమునందు ప్రవర్తించు యోగిని పరమేశ్వరుడనుగోపించును. అందువలన పక్షివలె నట్టి యోగికి యభిమతము సిద్ధించును. 1.31

కాంతరంశ్యతత్వబోధిని —

దేశమును జేయుచుండెను. యథోక్తఫలముకల యోగము ఈజన్మమునందుకాని, లేకజన్మాంతరమునందుగాని తప్పక సిద్ధించు నను నిశ్చయముతో, నిర్వేదరహితమగు మనస్సుతో సమష్టింప దగును.

1931

శంకరానందీయము:— ఇంతకు పూర్వమునందు యోగమునకు లక్షణములను చెప్పి యిప్పుడు “తం విద్యాత్” అనుదానిచే పూర్వోక్తలక్షణలక్షణమునే యోగముగ దెలిసికొనవలయునని చెప్పుచుండెను.

కావ్యోపరతత్వాదిచిత్తపరిపాకవిశేషవిశిష్టమైన యే యంతఃకరణానస్తాశేషముకలదో దానినే యోగశబ్దవాచ్యముగ గ్రహింపవలయును. చెప్పబడిన యోగలక్షణమునే విస్పష్టార్థమై “దుఃఖసంయోగ వియోగం” అను పదముచే తిరిగి చెప్పుచుండెను. ఇచట దుఃఖపదముచే దుఃఖానుబంధియగు వైయిషక ముఖమును కూడ గ్రహింపవలయును. ఆధ్యాత్మికదుఃఖములయొక్కయు, వైషయికముఖములయొక్కయు సంస్కారతో వియోగము కల యపి కాళితబాహ్యముఖదుఃఖప్రత్యయము కల యంతఃకరణస్థితివిశేషమునే యోగముగ దెలిసికొననగును

ఇట్టి యోగలక్షణమును, యోగమును యాత్మయందు చూచుచు యోగి సంతోషించును. అది యోగఫలమును చెప్పి సంసారనిమగ్నుని యద్దరణము యోగమును విడచి యితరమైనదానిచే చేయుట శక్యముకాదని (సిద్ధించదని) విజ్ఞాతమైన యాత్మకత్త్యము కల యతికి విదేహామక్తికొరకు సమాధి యవశ్యకర్తవ్యమని నూచించుటకు తిరిగి “సః” అనుదానిచే చెప్పుచుండెను.

అత్మసమద్దరణమునందు పరమసాధనమైనది చెప్పబడినలక్షణములు కల యీ యోగమే ఈ యోగముచేతనే యాత్మ యుద్ధరింపబడును. ఇది కామ్రుగ్గోస్థిద్ధము. అను నిశ్చయముచే చిత్తదార్ధ్యముచేతను, “వానాగ్నిదర్శనము, ఇంద్రియనిరోధము, సామ్యైవకాయస్థాపనము, మనోనిగ్రహము క్లేశదాయకములు నేమి చేయుటకు నవద్దుడను కాను” అని సమాధికరణమునం దేయలనత్వము కలదో అదియే దోషము. అట్టి దోషముతోగూడిన చిత్తము నిర్విషణ్ణమని చెప్పబడును. తీవ్రమోక్షావృత్తిచే నట్టి దోషరహితమైన చిత్తమనిర్విణ్ణమనబడును. అట్టి యనిర్విణ్ణచిత్తముచే ముముక్షు వగు యతికిచెప్పబడినలక్షణములు గల యోగము (సమాధి) విదేహామక్తికొరకు లెప్పగ చేయదగినది

1932

నీలకంఠీయము — “యతోపరమతే చిత్తం” ఇత్యాది శ్లోకముచే చెప్పబడిన లక్షణములు కలదానిని అంతఃకరణసంబంధముయొక్క వియోగము కలదైనను విరుద్ధలక్షణముచే యోగమనడిపేరు కలదానినిగ దెలిసికొనవలెను. యోగఫలము మహంహరించి తిరిగి “శతకృత్యోఽపి వధ్యం వదితవ్యం” అనేకసార్లు శత్రువుగను దానిని చెప్పవలె నను న్యాయమున నిశ్చయానిర్వేదములకు సాధనత్వవిధానపూర్వకముగ “స నిశ్చయేన” అనుదానిచే విధించుచుండెను

ఆయోగము నిశ్చయముచే నిర్వేదరహితమగు చిత్తముచే నత్యసంపదగినది లేక, “కాంతో దాంత ఉపరత స్తితికు స్వమాహితో భూత్వాఽతత్మ స్వేవాత్మానం వశ్యేత్” అనెడి కుగ్రివిహితము కుగ్రిత్యంతరదృష్టము, శ్రద్ధాచిత్తవదోపేతము నగు శమాదిచక్కు మిచట శ్రమముగ విధింపబడుచుండెను. అందు “నిశ్చయేన” అను పదముచే గురువేదవాక్యదులయందు ఫలావశ్యంభావనిశ్చయరూపమగు శ్రద్ధ గ్రహింపనగును. అట్లే “అనిర్విణ్ణచేతసా” అనుదానిచే వైరాగ్యముచే ద్వంద్వసహిష్టుత్వరూపమగు తితిత విధింపబడెను. అని తెలిసికొననగును.

1933

గీ॥ సంకల్పప్రభవా న్నామాం స్త్యక్త్వా సర్వా సకేషతః ।
మనసై వేంద్రియగ్రామం వినియమ్య సమంతతః ।

గీ॥ శనై శ్చనై రుపరమే ద్బుద్ధ్యా ధృతిగృహీతయా ।
ఆత్మసంస్థం మనః కృత్వా న కించపి చింతయేత్ ।

పదవిభాగము:— సంకల్పప్రభవాన్ - కామాన్ - త్యక్త్వా - సర్వాన్ - ఆకేషతః - మనసా - ఏవ - ఇంద్రియగ్రామం - వినియమ్య - సమంతతః ।

ప్రతిపదార్థము:— సంకల్పప్రభవాన్ - సంకల్ప=శోభనాధ్యాసరూపమగు సంకల్పము; ప్రభవాన్ = కారణముగాకల; సర్వాన్ = సమస్తములగు; కామాన్ = కోరికలను, ఆకేషతః-(నిర్లెపముతో) శేషము లేకుండగ; త్యక్త్వా = విడచి; మనసైవ = (వివేకయుక్తమగు) మనస్సుతోటియే; ఇంద్రియగ్రామం = ఇంద్రియసముదాయమును; సమంతతః = అన్నివిషయములనుండి; సంనియమ్య = నియమనమును జేసి (నివర్తించజేసి.)

పదవిభాగము — శనై : - శనై : - ఉపరమేత్ - బుద్ధ్యా - ధృతిగృహీతయా - ఆత్మసంస్థం - మనః - కృత్వా - న - కించిత్ - అపి - చింతయేత్ ।

ప్రతిపదార్థము:— ధృతిగృహీతయా - ధృతి-ధైర్యముచే; గృహీతయా=గ్రహించబడిన; బుద్ధ్యా=బుద్ధిచే; శనై శ్చనై : = మెల్లి మెల్లిగా; ఉపరమేత్ = ఉపరమమును చేయదగును; మనః = మనస్సును; ఆత్మ సంస్థం = ఆత్మయందున్న దానినిగ; కృత్వా = చేసి; కించిదపి = దేనినీ; న చింతయేత్ = చింతించరాదు.

—: ౬వ అధ్యాయము— ౨౪, ౨౫వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు :—

మధుసూదనసరస్వతీయము — ఏమిచే? యోగ మభ్యసించదగినది యను యాశంకపై “సంకల్ప ప్రభవాన్” అను శ్లోకముచే చెప్పుచుండెను.

సంకల్పమనగ దృష్టమగు విషయములయం దశోభనాదభ్యాసముచే శోభనాధ్యాసయే సంకల్పమన బడను. అట్టి యధ్యాసాత్మక మగు సంకల్పమువలన “ఇదం మే స్యా దిదం మే ప్లాత్” అనేడి కోరికలు జనించును. అట్టి శోభనాధ్యాసశాస్త్రమైన విషయాభిలాషలను విచారమువలన జనించిన నశోభనతత్వనిశ్చయ ముచే శోభనాధ్యాసశాస్త్రవలన దృష్టమగు సక్రందనవనితాదులయందు, అదృష్టములగు యింద్రోత్పాది జాతావృణఃప్రభృతులందు-శునకవాంతపాయసమునందువలె యశోభనతత్వనిశ్చయముచే బ్రహ్మలోకవర్గంత ముండు వాననాఃపాతమై యన్నిటిని విడచి కనుకనే ఇంద్రియప్రసృత్తి కామపూర్వకమగుటవలన కోరిక నివర్తించినచో వివేకయుక్తమగు మనస్సుచేతనే చతురాదికరణసమూహమును సర్వవిషయములనుండి మరలించి మెల్లి మెల్లిగ నుపరమించవలెను అని ముందు శ్లోకముతో నన్వయించవగును

ధైర్యముచే గృహీతమైన యవశ్యకరైవ్యకానిశ్చయరూపమైన బుద్ధిచే (యెఘడో యొకప్పుడవ శ్యము యోగము (సమాధి) కాగలదు. తొందరచే నేమిచేయొజగ మను బుద్ధిచే) మెల్లి మెల్లిగ గురూప దిష్టమార్గముచే మనస్సును యరికట్టవలెను. ఈ చెప్పబడిన పూర్వమునందు చెప్పబడిన యనిర్యేద, నిశ్చయ ములు చెప్పబడెను. ఈవిషయమునే ‘యచ్చే ద్యాజ్ఞానీ పాఙ్క్తిః...ద్యచ్చే చ్చాంత ఆత్మని’ అను శ్రుతియు బోధించుచున్నది. తాకికవాక్కును, వైదికవాక్కును వ్యాపారముకల మనస్సునందు నియమించవలెను “నానుధ్యాయా దృహలాం శ్చుద్ధా న్వాచోవిగ్లావనం హి తత్” అనేకశబ్దముల మచ్చరించరాదు. అటుల మచ్చరించుట వాగింద్రియవిగ్లావనమే యగు నను శ్రుతియు యావిషయమునే బోధించుచున్నది. వాగ్యుత్తరనిరోధముచే మనోవృత్తి మాత్రముకలవాడై యుండవలె నని యర్థము. ఈ భూమికయందు చతురాదింద్రియనిరోధము చేయవలయు నని తెలిసికొనవగును.

కాంకరభాష్యమ్.—

కించ— సంకల్పప్రభవా స్సంకల్పః ప్రభవో యేషాం కామానాం తే సంకల్పప్రభవాః కామాస్తాం స్తత్త్వస్య పరిత్యజ్య సర్వా నశేషతా నిర్లేపేన । కించ మనసైవ వివేకయా కై నేంద్రియగ్రామ మింద్రియసముదాయం వినియమ్య నియమనం కృత్వా సమంతత స్సమంతాత్ ।

కాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని.—

మరియు శోభనాధ్యాస రూపమగు సంకల్పమువలన కల్గు సమస్త కామములను నిర్లేపముతో నిరవశేషముగ విడిచిపెట్టి మఱియు వివేకయక్తమగు మనస్సుచే నింద్రియసముదాయమును నియమించి, (ముందుశ్లోకముతో నన్వయము)

రెండ్రొందుజ్ఞానేంద్రియసహకారము, వానాపధవికల్పసాధనము నగునట్టి యామనస్సును “జ్ఞానేజ్ఞానాతీతి జ్ఞానం” అను వ్యవృత్తిచే జ్ఞాతయగు యాత్మాయందు అనగా జ్ఞాతృత్వోపాధియగు యహంకారమునందు నియమింపవలెను. అనగా మనోవ్యాపారములను పరిత్యజించి యహంకారమాత్రమును మిగల్పవలయును అజ్ఞాతృత్వోపాధియగు యహంకారమును “ఆత్మని మహతి” సర్వవ్యాపకమగు మహత్త్వమునందు నియమింపవలెను. అహంకారము విశేషరూపమని, సామాన్యరూపమని రెండువిధములు, “అయ మహ మేతస్య పుత్రః” ఈ నేను యితనియొక్క పుత్రుడను అని వ్యక్తముగ యభిమన్యమాన విశేషరూపము వ్యవృత్తహంకారము. ‘అస్మి’ అని యేకావస్థాత్ర మభిమన్యమానసామాన్యరూపము సమవృత్తి హంకారము. ఈసమవృత్తిహంకారమే హిరణ్యగర్భుడని. మహదాత్మయని సర్వానుస్మృత మగుటవలన చెప్పబడును. అట్టి వ్యవృత్తిహంకారసమవృత్తిహంకారములకంటె భిన్నమగు నిరుపాధికమైన కాంతాత్మ సర్వాంతరము చిదేకరసము. దానియందు సమష్టిబుద్ధిరూపమగు హిరణ్యగర్భుని నియమింపవలెను. అనంతరమున నిరుపాధికము, త్వంవదలత్వము, శుద్ధము నగు యాత్మ సాక్షాత్కృత మగును

శుద్ధము, చిదేకరసము నగు పోత్యగాత్యయందు జడశక్తిరూపము అనిర్వాచ్యము, అవ్యక్తమునగు ప్రకృతి యుపాధి, ఆప్రకృతియే మొదట సామాన్యహంకారరూపమై మహత్త్వత్వ మనెడి నామమును పొంది వ్యక్తమగుచున్నది అనంతరమున బహిష్కేష మహంకారరూపముచే వ్యక్త మగుచున్నది. పిరవ బహిర్మనోరూపముచే వ్యక్తమగుచున్నది అనంతరమున బహిః వాగాదీంద్రియరూపమున వ్యక్తమగుచున్నది. ఈవిషయమే “ఇంద్రియాణి పరా ద్యాహ రింద్రియైశ్చః పరం మనః మనఃస్తు పరా బుద్ధి ర్బుద్ధే రాత్మా మహాన్సరః । మహతః పర మవ్యక్త మవ్యక్తా త్పురుషః పరః పురుషా న్న పరం కించి త్సా కాష్టా సా పరా గతిః” అను శ్లోతి బోధించుచున్నది. అందు గవాదులయందువలె వాణ్నిరోధము ప్రథమ భూమిక బాలముగ్ధులవలె నిర్లసస్త్వము రెండవభూమిక, అలసనియందు గల యలసత్త్వమునందువలె యహంకారరాహిత్యము మూడవభూమిక సుషుప్తియందువలె మహత్త్వత్వరాహిత్యము నాల్గవభూమిక. ఈ నాల్గభూమికల ననుసరించి మెల్లిమెల్లిగ నుపరమింపవలెనని చెప్పబడెను.

విచారింప మహత్త్వత్వశుద్ధాత్మలమధ్య మహత్త్వత్వోపాదానమగు ఆవ్యాకృతమనెడి తత్త్వము శుక్రితే చెప్పబడెను. అయినను యామహత్త్వత్వమునకు న్యోసాచారమగు యవ్యాకృత మనెడి తత్త్వము నందు నియమనము శుక్రితే చెప్పబడలేదు ఎందులకుచెప్పబడలేదని శంకింపజగదు మహత్త్వత్వమునకు సుషుప్తియందువలె స్వరూపలయప్రసక్తివలన కర్మక్షయమగుచో పురుషప్రయత్నము లేరండగనే మహాతత్త్వమునకు లయము స్వతస్సిద్ధమగుటవలన లయము తత్త్వరస్యసము కువయోగము కారందునను అట్టిలయము చెప్పబడలేదు “దృశ్యతే త్వగ్ద్రియా బుద్ధ్యా మాత్మయా సూక్ష్మరశ్మిః” అని హ్యోగసూత్రంను

శాంకరభాష్యమ్—

శనై శనై ర్న సహసోపరమే దుపరశిం కుర్యాత్ । కయా బుద్ధ్యా । కిం విశిష్టయా
ధృతిగృహీతయా ధృత్యా ధైర్యేణ గృహీతయా ధృతిగృహీతయా ధైర్యేణ యుక్తయో
త్సర్గః । ఆత్మసంస్థ మాత్మని సంస్థిత మాత్మైవ సర్వం న తతోఽన్యత్కించి దస్తీ త్యేవ మా
త్మసంస్థం మనః కృత్వా న కించదపి చింతయేత్ । ఏష యోగస్య పరమో విధిః । 1౨౫

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని—

ధైర్యయుక్తమగు బుద్ధిచే శీఘ్రముగ గాకుండ నమ్మదిగ విషయములనుండి నుపరమము
ను సంపాదించవలెను. (అట్లుగాక శీఘ్రముగనే విషయములనుండి మనస్సున కుపరమ మగుచో
స్వాస్థ్యము సంభవింప దను అభిప్రాయముతో “శనై శ్చనైః” అనుపదము విన్యస్తము) ఇట
బుద్ధియొక్కయపరమ మనగ భూమిమొదలుకొని ప్రకృతివ్యవస్థితమగు యెనిమిదింటిలోపూర్వ
పూర్వమునందు ధారణము జేసి, యత్తరోత్తరకృషణముగ ప్రవిలాపము చేయవలె నని భావ
ము. అవ్యక్తమును ఆత్మయందు ప్రవిలాపనము జేసి, మనస్సును ఆత్మమాత్రమునందున్న
దానినిగ జేసి చింతింపదగిన దేదియు లేదుగాన అత్యంతము స్వస్థుడు కాదగునని చెప్పచు
న్నాడు. మనస్సును ఆత్మసంస్థమగు దానిగ జేసి (సర్వము ఆత్మస్వరూపమే, ఆత్మకంటె వేరే
దియు లేదని తలచి) వేరొకదానిని చింతింపరాదు. ఇదియే (మనోనైశ్చల్యమే) యోగము
యొక్క పరమవిధానము. 1౨౫

చెప్పి ను త్త్వాసిద్ధికొఱచు నిరోధసమాధియొక్క చెప్పడమువలన యా నిరోధసమాధి తత్త్వదివ్యమగునను
దర్శనసాధనమగుటచేతను, దృష్టతత్త్వముకలవానికి జీవన్ముక్తికి ప్రతిబాధకమగు క్లేశముల తయగునిమిత్త
మే పేక్షితము * ద్రాత్మయందఃసర్వమైన చిత్తము వృత్తిరహితమగుటచే నుమిత్తయందునలె దగ్ధ పాతువు
కానేదని శంకింపజనదు.

దర్శనము స్వతస్సిద్ధ మగుటచే నివారించుట కళకళము ఈవిషయమే ‘ఆత్మా నాత్మాకారం స్వభావతో
ఽస్థిః సదా చిత్తమ్ । ఆత్మైకాకారతయా తిరస్కృతానాత్మదృష్టింవిదధీత్’ ఘట ముత్పద్యమానమై
స్వతః ఆకాశముచే నిండింపబడియే జనించును. ఉత్పన్నమైనవిదప ఎరువప్రయత్నముచే జలకండులా పులచే
నిండింపబడిన దగును అందుండు జలకండులాదులు నిస్సారితమైనను యాకాశముమాత్రము నిస్సారితముగ
జేయుటకు శక్యముకాదు ఘటముయొక్క ముఖమును మూసివేసినను తోస నాకాశ మట్లే యుండును.
కాని నిస్సారితము కాదు అట్లే చిత్తము జనించుచు చైతన్యపూర్ణమై జనించుచు చిత్తమట్టి తీరుర
జనించినవిదప మూషానిపిక్త దృతతామ్రమువలె (అనగా తామ్రముమకరగి మూసయం దుంచిన యా
తామ్రమేటుల మూసయొక్క ఆకారమును పొందునో) అట్లే భోగపాతు వగు ధర్మాధర్మసహకృతసా
మగ్నివలన ముఖదుఃఖాదిరూప మగును అందు విరామవృత్తయము (అసంపృజ్ఞాతసమాధి) యొక్క యథ్యా
సమ చే ఘట ముఖ దుఃఖాద్యనాత్మాకారము తొలగింప నిర్నిమిత్త మగు చిదాకారము నివారించుటకు
శక్యముకాదు. కాని నిరోధసమాధి కల నిర్వృత్తిక మగు చిత్తముచే సంస్కారమాత్ర మిశిష్టమగుటవలన
వతిమాత్మ మగుటచే నిరుపాధికచిదాత్మమాత్రాభిముఖమగుటవలన వృత్తి లేక యే నిర్విఘ్నముగ యాత్మ
యనుభవింపబడును. ఈవిషయమునే “ఆత్మసంస్థం మనః కృత్వా న కించిదపి చింతయేత్” అని కృష్ణభగ
వానుడు చెప్పెను. వృత్తిగూర్తమగు నిరుపాధికాత్మయందు సమాప్తికలదానినిగ, సర్వాకారనివృత్తి
రూప్యముగ, స్వభావసిద్ధాత్మాకారమాత్రాస్వప్రముగ మనస్సునుచే ససంపృజ్ఞాతసమాధిస్థుడై అనాత్మమ
కాని, ఆత్మమకాని వృత్తివిషయము చేయరాదు అనాత్మాకారవృత్తి జనించిన సమాధివృత్తానమే ప్రాప్తిః

చను. అయాత్మాకారవృత్తి జనించిన సంపృజ్ఞాతనమాధియే యగును. కాన యసంపృజ్ఞాతనమాధిపై ర్థముకొరకు యేవృత్తిని పుట్టింపరాదు.

శంకరానందీయము— సమాధి నెటుల నాచరింపవలయునో యారీతిచే “సంకల్పవృత్తవాన్” అను రెండుశ్లోకములచే బోధించుచుండెను

పదార్థములయందు సమీచీనత్యక్తలైనమే సంకల్పమనబడును. దానివలన జనించెడి సర్వపదార్థాభిలాషలను పరిత్యజించి, తైలపాత్రయందు దు తైలమంతము పరిత్యజించినను యాపాత్రయందు తైలవిశేషముండునటుల సర్వకామములను పరిత్యజించినను విషయములయందు రంజనారూపముగ కామశేషముండును. అట్టికామశేషముకూడ లేనటుల సర్వకామములను పరిత్యజింపవలయునని యాశయము. కామశేషమున్నచో అట్టి కామశేషముచే యాకృష్టమైన మనస్సు సమాధియందుండనేరదు. కాన యోగి దేహజీవనాధికమునందుకూడ నిరచేతుడై యుండవలెను

యోగసిద్ధి కంతరం మైన బలవత్పాధనమునుచెప్పి “మనసా” అనురానిచే సాధనా తరమును చెప్పించుండెను. సమాధి చేయబడినచో సమ్యక్జ్ఞానము జనించును. దానిచేతనే మోక్షముసంభవించును. మరియొక విధమున మోక్షపాపి కానేరదను నిశ్చయము కలవానిచే కామసంకల్పములకు దూరముగానుండు మనస్సుచేతనే చక్షురాదిజ్ఞానేంద్రియముల వాగాదికర్మేంద్రియముల యొక్కయు, వృత్తలన్ని నిగ్రహించి యింద్రియమనస్సులకు సంయోగము లేకుండగ జేయుటయే ఇంద్రియనియమరమని‘మనసా’ అనుపదముచే సూచింపబడెను ఇంద్రియమనస్సులకు సంయోగము లేకుండునటుల యుండవలెనని యభిప్రాయము. ౧౨౪

బ్రహ్మవేత్త చెప్పబడిన లక్షణములుకల యాసనమున లెస్సగ కూర్చుండి శరీరమును బుజువుగా స్థాపించి దిక్కులను చూడక. నాసాగ్రమున దృష్టిని విడిచి. సర్వకామసంకల్పపరిత్యాగ పూర్వకముగ పర్వేంద్రియముల సరికట్టి మెల్లిగ మవరమించవలెను. అని ‘శనై’ అను వాక్యముచే తెప్పించుండెను.

శక్తిమముగ బాహ్యవిషయములనుండియు, అంతరము యింద్రియములనుండియు, అంతరము లోనల జనించు విపరీతవృత్తయములనుండియు, మెల్లిమెల్లి నంతఃకరణము నువరతముగ జేయవలెను. అనగా మోక్షైకకామనచే విషయములతోటి, ఇంద్రియములతోటి, అసత్పృథ్వయములతోటి సాబంధము లేకుండునటుల మనస్సుయొక్క బహిఃప్రవృత్తిని నిరోధింపవలయును. “యచ్చే ద్యాజ్ఞానసీ పాజ్ఞాన్తద్యచ్చే జ్ఞాన ఆత్మని, జ్ఞాన మాత్మని మహతి నియచ్చేత్త ద్యచ్చే చ్ఛాంత ఆత్మని” అనుశుక్రుష్టక్రతితి వాచన లక్షితముగు సర్వేంద్రియములను తత్తద్విషయములతో గూడ మనస్సునందు ప్రవిలాసన చేయవలెను. ప్రపంచకారణమగునట్టి మనస్సును అవామాత్మికముగు బుద్ధియందు ప్రవిలాసనము చేయవలెను. అనామాత్మికబుద్ధిని మహత్తత్త్వమునందు ప్రవిలాస మొనరింపవలయును. అమహత్తత్త్వమును అవ్యాకృతమునందు అవ్యాకృతము, సర్వప్రపంచోప శమము, నిర్విశేషమునగు పరబ్రహ్మమందుప్రవిలాసనమొనరింపవలయును

ఇట్లు సర్వమును బ్రహ్మమునందు ప్రవిలాసన మొనరించి ‘బ్రహ్మైవేదం సర్వం’ ఇత్యాదిరూపిశ్చర్మావస్థంబముచే జనించిన నిశ్చయముకల దృఢగృత్తియే దృతి. అదియే ధైర్యమరబడును అట్టిధైర్యముచే నిగ్రహితమైన బుద్ధిచే అనగా పూర్వోక్త ప్రవీణాపముచే నంతట బ్రహ్మమాతాశ్రయశేషత్వ సంస్కారబాముచే సర్వము ఆత్మయే, అంతకంటె వేరుగ నేదియు లేదను ప్రత్యయముకల బుద్ధిచే మనస్సును చైతన్యరూపమగునట్టి యాత్మయందే నిశ్చలముగ నొనరించి సర్వమాత్మస్వరూపముగనే చూచుచు విద్వాంసుడు స్వయముగ బాహ్యవస్తువునుగాని, అంతరవస్తువునుగాని తలపరాదు. మరేమనిన? సర్వమును బ్రహ్మముగనే భావన చేయవలెను. ఈ చెప్పుటచే బ్రహ్మకారవృత్తిచేత మనస్సున కవ్యభావన లేకపోవుటయే యోగమని సూచింపబడెను. ౧౨౫

పరమార్థప్రసః— పూర్వమునందు చెప్పబడినరీతిని యభ్యాసయోగమును చెప్పి “సంకల్పవృత్తవాన్” అను దానిచే రాజయోగమును చెప్ప నారంభించుచుండెను.

సంకల్పమునలన జనించెడి సర్వమునులను వాటికి మూలముగు వాసనతోపాడ పరిత్యజించి, వాటిని పరిత్యజించుటకు కారణమును “మనసా” అనుదానిచే చెప్పుచుండెను. అంతటను ప్రసరించుచుండిన జ్ఞానేంద్రియ కర్మేంద్రియ సమూహమును మనస్సుతోగూడ నియమనముచేసి, ఇంతియే కాని వాయుధార చాది ప్రయాసములేమాత్రము మనస్సును నిగ్రహింపరాదు. యానిషయమే “న యాహి చేత స్త్యమిత ప్రతోఽపి దేహేంద్రియాదై ర్మకురువ్య కర్మ । త్వం యత్ర కుతాప్రసవశ్చ నిత్యం విచారయన్యః స్వనిదాన మస్తః” ఓ చిత్తమా! నీవు యిటునటు వరుగులిడకుము, దేహేంద్రియాదులచే కర్మను చేయకుము. నీ వెచటనో యొకచోట కూరుచుండి నిత్యము లోలోపల నీనిదానమును విచారింపుము. అని చెప్పబడెను.

“శనైః శనైః” అనుదానిచే యారాజయోగనిర్వాహమును తెచ్చుచుండెను. దైర్య నియమికబుద్ధిచే సకల్పరూపమనస్సును బలాత్కారముగ నాశ్మసంస్థ మొనరించి, యాత్మాతిరిక్తమైనదేనిగూడ చింతింపవలదు. ఇట్లే మెల్లిమెల్లిగ నభ్యాసకర్మముచే జాహ్నవప్రసంగమునుండి యుపరతిని పొందవలయును. హతాత్తుగమాత్రముపరతిని పొందవలదు. దీనినే యోగసారా. లియందు “అసమర్థో యదాఽభ్యాసేరాజయోగం తదాచతేత్ । యేన స్యాత్పరియావస్థా స వక్ష్యేవోన్మనీభవేత్ । ప్రసవ్యా సంకల్పవరంబరాణాం పఞ్చేదనే సంతతసావధానః । అలంబనాశా దిషచీయమానః శనైశ్చనై శ్చాన్తి ముత్తైతి చేతనః । ప్రకాశమానే పరమాత్మకానౌ నశ్య త్వవిద్యాతిమిరే నమస్తే । అహో బుధా నిర్మలదృష్టయోఽపి కించిన్నవశ్యన్తి జగత్ పరూషమ్” ఎవడనవంజ్ఞాత సమాధ్యభ్యాసమునం దసమర్థుడో అపుదురాజయోగము నాచరింపవలయును. రాజయోగముచే తురియావస్థ పొంది యదియే వ్యక్తమై ఉన్నది యగును. బలాత్కారముగ సంకల్పవరం పరలయొక్క పఞ్చేదమునందు యెలపుడు సావధానుడైన అలంబనాశమునలన క్షీణించుచున్న మనస్సు కా తిని పొందును. సంమాత్మ యినెడి సూర్యుడు ప్రకాశించుచుండ నిఖిలా విద్యారూప తిమిము నశించుచుండ నిర్మలమైన దృష్టికల విద్యాంసులు జగత్స్వరూపమును కొంచమైన చూడను.

నీలకంఠియము:— ఈశ్లోకము మొదలు రెండశ్లోకములచే శమదమోపరమసమాధానములను విధించుచుండెను. సకల్పమనగ “ఇది నాకు పొందించుగాక” అనెడి చిత్తవృత్తి. అట్టి చిత్తవృత్తివలన ఓ గెడి కోటికలలో కవయములగు సృష్టందనవనితా దిక్షిణవిషయములను వాసనాపరిత్యాగపూర్వకముగ విడిచి, (ఈచెప్పుటవలన యంతరింద్రియనిగ్రహరూపముగ శమము చెప్పబడెను) “మనసైవ” అను మత్తరార్థముచే జాహ్నవేంద్రియనిగ్రహరూపముగు దమమును చెప్పుచుండెను. సృష్టందనవనితాదులయందు బోషమును గ్రహించుచుండెడి మనస్సుచే నన్నివిధముల శోచితాదీంద్రియసముదాయమును సర్వవిషయములనుండి నియమము చేసి, యుపరతిని పొందవలయునని యత్తరశ్లోకముతో నన్వయము. 1.23

నీలకంఠియము:— భూమికాజయకర్మమద్యారమున దివ్యాదివ్యోషయములనుండి నివృత్తుడు కావలెను. అది యెట్లనిన? ధృతిగృహీతముగు బుద్ధిచేతను (ధృతియనగ ప్రాయత్నవిశేషము) “ధృత్యా యయా ధారయతే మనఃప్రాణేంద్రియకిరీయాః । యోగే నావ్యభిచారిణ్యా ధృతి స్సా పార్థ సాత్వికీ” (యోగముచే నవ్యభిచారియగు నేప్రాయత్నముచే మనస్సుయొక్కయు, ప్రాణములయొక్కయు, యింద్రియములయొక్కయు వ్యాపారము లరికట్టబడునో. ఓయర్జునా యాధృతి (ప్రాయత్నము) సాత్విక మనఃబడును.

ఇది వదునెనిమిదవ యధ్యాయమునందున ముప్పదిమూడశ్లోకముచే చెప్పబడు సాత్వికీధృతియే. అట్టి సాత్వికీధృతిచే వశీకృతమగు బుద్ధిచే మెల్లి మెల్లిగ మపరనిని పొందవలెను ఇట్లుపరతిని పొందినమనస్సును స్వరూపమునందున్దితి కలదానినిగ నొనరింపవలెను దృశ్యమునందుకాని, ద్రిష్టయందుకాని, స్థితికలదానినిగ నొనరింపరాదు. అసగా అత్మైకాకారముగ (ఏకాగ్రముగ) నొనరింపవలెను. “దక్షిణదృశ్యోపరక్తం చిత్తం సర్వార్థం” “సర్వార్థతైకాగ్రతయోః తయోరయో చిత్తవైకాగ్రతా పరిణామః” సర్వార్థమునగ “అపా మిదం స్యామి” (నేను దీనిని చూచుచుంటిని) అను అనుభవమునందు ద్రిష్టయు, దృశ్యము దర్శనము ఈమూడను భాసించును. అందు దర్శనాభావము తప్పనిదే. అట్టియనుభవము ద్రిష్టదృశ్యవిషయక మగుటచే అట్టి చిత్తము సర్వార్థ మనుపించుకొనును.

గీ॥ యతో యతో నిశ్చరతి మన శ్చంచల మస్థిరమ్ ।

తత స్తతో నియమైత దాత్మన్యేన వశం నయేత్ ।

[౨౬]

పదవిభాగము:— యతః॥ యతః॥ నిశ్చరతి॥ మనః॥ చంచలం॥ అస్థిరం॥ తతః॥ తతః॥ నియమ్య-
ఏతత్॥ అత్మని॥ ఏవ॥ వశం॥ నయేత్ ।

[౨౬]

వర్ణితదార్థము:— యోగీ = యోగాభ్యాసి; (ఈ పదమధ్యాహార్యము) చంచలం = చంచలమైన
దియు; అస్థిరం = స్థైర్యములేనిదియునగు; మనః = మనస్సు; యతో యతః = నిమిత్తభూతములగు ఏ
ఏ విషయములవలన; నిశ్చరతి=అయిత్వమునో; తతస్తతః=అయావిషయములనుండి; ఏతత్=ఈమనస్సును;
నియమ్య = నియమించి; అత్మన్యేన = అత్మయందే; వశం = పాక్షిణవత్వమును; నయేత్ = పొందింపవలెను.

యము. కేవల దర్శనము భాసించినపుడుకూడ వాచిత్రము సర్వార్థమని చెప్పటకు వీలుకాదు. అట్లగుచో
ఏకాగ్ర మనగ దర్శనము కూడ భాసించనిదని యర్థము చెప్పవలెను. దర్శనము కూడ భాసించినపుడు
చిత్రమునకు నాశమే సంభవించును. కాన దృష్ట్యదృశ్యదర్శనత్రయము భాసించినపుడే సర్వార్థమని చెప్ప
వలెను. దృష్టయు, దృశ్యము భాసించినపుడు యేకార్థము చిత్రమనఁబడును. అదియెట్లనిన? స్వప్నము
నందు దృశ్యము లేదని పామరలకు కూడ దెలిసినవిషయమే “అత్యేంద్రియమనోయుక్తం భోక్తేకావృ
త్సంపీడః” అను శ్రుత్యనుపారము ఇంద్రియ మనస్సులతో గూడిన యాత్మయే భోక్త యనుమించుకొను
నని వైకృతి బోధించుచున్నది. స్వప్నమునం దింద్రియములు లేమిఁజేసి భోక్తయు లేడు. మరే మున్న
దనిన? దృష్ట్యదృశ్యవాసనావాసితము చిత్రపటవదృశము నగు నొక మనస్సుమాత్రమే కలదు. అట్టి
మనస్సు స్వయంబోధిరూపమగు వాత్సలే వ్రాళింపఁబడి జాగ్రదవస్థయందువలె స్వప్నమందును దృష్ట
దృశ్యవాసనావాసితమగుటవలన దృష్టను, దృశ్యమును వ్రాళింపజేయుచుండెను. పర్యవసిత మే మనిన?
ఎప్పుడు సర్వార్థవత్వముజేరిచి యేకార్థవత్వముదయించునో అపుడు చిత్రమున కేకాగ్రతసంభవించును. ‘అత్మ
సంస్థం’ అనుదానిచే సంవృజ్ఞాత సమాధి చెప్పబడెను. అందును హార్యాభ్యాసవశమున చిత్రమునకు దృష్ట
దృశ్యవరక్తవత్వము సంభవించును. అట్టి దృష్ట్యదృశ్యోపరక్తవత్వనివారణపురస్కరముగ నసంవృజ్ఞాతసమా
ధ్యవస్థను “నకించిదపి చింతయేత్” అను వాక్యముచే జెప్పుచుండెను. ధ్యాతృధ్యానధ్యేయవిభాగమునుకూడ
స్మరింపరాదు. అఖండైకరససంవిత్స్వరూపముగ నుచుప్రస్థావయమందువలె నుండవలెను. అని యర్థము [౨౬]

— ౧౬వ అధ్యాయము ౧౬ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు —

మనఃసూత్రసంస్కరణము:— ఇట్లు నిరోధసమాధి వాచరించు యోగి చిత్రవిశేషపాతులగు
శబ్దాలలో నేదో యొకటగు నిమిత్తమువలన అనగా శబ్దాదివిషయములవలన గాని, రాగమువలన గాని,
ద్వేషమువలనగాని విశేషాభిమతి మైనదై మనస్సు విషయాభిమతిమైన ప్రమాణవిపర్యయవికల్పస్మృతు
లలో సమాధినిరోధి యగు యేదో యొక వృత్తిని పుట్టించును. అట్లగుచో లయపాతునగు నిద్రాశేష
బహ్యాన శ్రీమాదులలో యేదోయొక కారణమువలన లయాభిమతిమైన మనస్సు లీనమైన సమాధినిరోధి
యగు నిద్రా యను వృత్తిని పుట్టించును అయా విశేష నిమిత్తమువలన లయనిమిత్తమునుండి నియ
మనముచేసి యీ మనస్సును నిర్వృత్తిక మొనరించి వ్యసౌఖ్య పరమానందభువనమగు యాత్మయందే
యెట్లు విశేషలయములను పొందదో అట్లు యరికట్టవలెను. ఇందుగల ఏవకారముచే సమాధి యనాత్మ
విషయకము కాకూడదని స్పష్టపరుపబడెను. ఈవిషయమే గోడపాదాచార్యులచేసికిందివిధమునచెప్పబడెను.

“ఉపాయేన నిగృహ్ణీయా ద్విశిష్టం కామభోగయోః । సుప్రసన్నం లయే చైవ యథా కామో
లయస్తథా । అట్లు కామము విషయగోచరప్రమాణాదివృత్తుత్పాదనద్వారమున సమాధినిరోధియో అట్లే
సుమస్తమునందు మన స్పాయాసవర్జితమైనను సుమస్తము (లయమందు) కూడ నిద్రా యనెడి వృత్తుత్పా
దనద్వారమున సమాధినిరోధి యగును. కాన కామభోగములందు ప్రమాణ విపర్యయవికల్పస్మృతులలో
నేదోయొక వృత్తిచే పరిణతమైన మనస్సును, లయమున, దామనవర్జితమైనను సమాధినిరోధినికా ఖ్య

కాంక్షరభావ్యతత్వబోధిని:—

పరిణామముచే (విషయములు నశించెడి స్వభావము కలది; దుఃఖగంధిశ్చితములు. అను మొదలగు ఆలోచనముచేతను వైరాగ్యభావనచేతను) ఆభాసమాత్రములుగ జేసి, ఈమనస్సును ఆత్మ వశ్యము జేయవలెను. ఇట్లు యోగాభ్యాసఫలముచే యోగి మనస్సు తన (ఆత్మ)యందే యుప శమించును.

1౨౬

విషయములనుండి వ్యావర్తితమైనను చిత్తము పను (బ్రహ్మ) ప్రాప్తముకానిచో రాగద్వేషాది ప్రబలవాసనా వశముచే స్తద్విభావ మనెడి కషాయరూపమగు దోషముచే చిత్తము కూడుకొనినదని సమాహితచిత్తమువలన తెలిసికొనవలయును. అనంతరమున చిత్తము సమాహితము కాకదని తెలిసికొని లయవిశేషములనుండి యరికట్టినట్లే కషాయమునుండి గూడ చిత్తమును యరికట్టవలెను. లయవిశేషకషాయములు పరిహృతము లగుచో పరిశేషవ్యాయమువలన చిత్తముచే బ్రహ్మము పొందబడును. అట్టి బ్రహ్మపాప్రాప్తమగు చిత్తమును కషాయలయభాగించిచే విషయాభిముఖము చేయరాదు. మరేమి చేయవలెననిన ధృతిగృహీతమగు బుద్ధిచే లయకషాయపాప్రాప్తి నుండి వేరుపరచి యా బ్రహ్మపాప్రాప్తియందే స్థాపింపవలయును.

“నాస్యానయే త్పుఖం తత్ర నిస్సంగః పశ్చియా భవేత్ । నిశ్చలం నిశ్చర చ్చిత్త మేకీకుర్యా త్ప్రయత్నతః ॥ ౧౩ ॥ అట్టి నిర్వృత్తిక (ఆనందచిక్షాత) సమాధి పరమసుఖాభివ్యంజకమైనను “ఇంతకాలము నేను సుఖవంతుడను” అని సుఖాస్వాదరూపమగు వృత్తిని పమాధిభంగవల్లినంగమువలన కలుగచేయరాదు. (అని పూర్వమునందే వ్యాఖ్యానించబడెను.) ప్రజ్ఞచే సుపరిత్యజమానమగు సుఖముకూడ నశిద్వానరికత్వము. ‘మృషయే’ అను భావవచే పరమసుఖములయందు నిప్పువూడై యుండవలెను. లేక— సవికల్పసుఖాకార వృత్తితో గూడ సంగమును పరిత్యజింపవలెను. కాని స్వభావపాప్రాప్తమగు స్వరూపసుఖము వారించుటకు శక్యముకానందున, నిర్వృత్తికచిత్తముచే స్వరూపసుఖము వసుభవింపరాదని కాదు. ఇట్లన్నింటినుండి మరలించి ప్రయత్న తతముచే నిశ్చలమై చేయబడిన చిత్తము స్వభావచాంచల్యమువలన విషయాభిముఖముగ బయలుపెడలినచో నట్టి చిత్తమును ప్రయత్నముతో విరోధప్రయత్నముచే బ్రహ్మమునం దేకత్వమును పొందింపవలయును.

1౨౭

“యదా న లీయతే చిత్తం న చ విక్షిన్యతే పునః । అనింగన మనాభాసం నిష్పన్నం బ్రహ్మ త త్తదా” ॥ ౧౪ ॥ బ్రహ్మపాప్రాప్తమైన చిత్త మెట్టితీరుగ నుండు ననిన? విపచయమున చిత్తము స్తంభభావ మును పొందదో (ఇటు లయశబ్దము కామనత్వసామ్యముచే స్తద్విభావమున కుపలక్షకము) “న చ విక్షిన్యతే పునః” శబ్దాద్వాకారశృత్తిని యనుభవింపదో, సుఖము వాస్వాదింపదో (ఇటు విశేషశబ్దము రాజవత్సవామ్య ముచే సుఖాస్వాదన కుపలక్షకము) పూర్వమునందభేదవిర్దేశము వృధకృత్తయకరణముకొఱకే యని గ్రహింపవగును. ఇట్లు లయకషాయములతోటి, విశేషసుఖాస్వాదనములతోటికూన్యమై నివాతవ్రదీపము వలె చలనరహితమై (లయాభిముఖ్యరహితమై) జీవాతవ్రదీపవమానమై అనాభాసమై అనగా యేషవిషయా కారముచే నాభాస్యము కానట్టిరై, బ్రహ్మమును పొందినరై యగుచున్నది. కషాయసుఖాస్వాదముల కుఖయాంతర్యావము యుక్తమే. ఎపుడట్టి దోషచతుష్టయరహితము చిత్తమగునో అపుడే యాచిత్తము బ్రహ్మమును పొందిన దగును.

1౨౮

ఇట్టి యోగమునే “యదా వచావతిష్ఠన్తే జ్ఞానాని మేనసా నివా । బుద్ధి శ్చ న విచేష్టేత తామోహుః పరమాం గతిమ్ ॥ కాం యోగ మితి మన్యన్తే స్థిరా మిద్ధియధారణామ్ । అప్రమత్త స్తదా భవతి యోగో హి ప్రభవాప్యయా” అను శ్రుతియు బోధించుచున్నది. ఈశ్రుతిమూలకమే “యోగ శ్చిత్త వృత్తినిరోధః” అను సూత్రము. కనుకనే “తత స్తతో నియమ్యైత దాశ్మన్యేన వశం నయేత్” అను నడియు యుక్తమే.

11-౨౬౬

శంకరానందీయము:— విషయవాసనలచేతను, రాగాదులచేతను మనస్సు విషయప్రవృత్తికై స్వస్వభావము కలదగుటవలన విషయలంఘనమైన మనస్సున కాత్మయందు సంస్థితి సంభవింపదు. “స్వభావో దురతి క్రిమః” అను వ్యాఖ్యముచే స్వభావమువలన ప్రవృత్తి మైన ప్రవృత్తి యొక్క నిరోధము సిద్ధింపదు. వృత్తి నిరోధము సిద్ధింపనిచో యాత్మయందు సంస్థితి యెటుల యని శంకింపబడదు. విషయములయందు సత్యత్వ పరిమితమైన తేజస్వసాధనత్వ బుద్ధైర్గతబలమువలన మనస్సునకు ప్రవృత్తి కలుగును. సత్యత్వపరిమితతేజస్వసాధనత్వబుద్ధికి హేతువులు రాగాదులు “వికల్పో న హి వస్తు । మాయామాత్రా మిదం ద్రైశికమ్ । త్రియ మేత త్సుమస్తం స్వన్నం మాయామాత్రమ్” ఇత్యాదికుశలచేతను కుక్తిరణితమువలె యీ సగ్యసౌఖ్యం చము కల్పితము గాన విధ్యయను యుక్తులచేతను విషయములకు మిథ్యాత్వము సిద్ధింప విషయముల యందు సత్యత్వపరిమితతేజస్వసాధనత్వబుద్ధులు, రాగాదులు నశించును. అట్టిది వశింప మనస్సునకు ప్రవృత్తి వశించును. ఒకానొక స్థలమున పూర్వసంస్కారముచే మనస్సునకు ప్రవృత్తి జనించినచో విషయమిథ్యాత్వ బుద్ధిచే యాప్రవృత్తిని మరలించి వ్యూహమునందే మనస్సును స్థాపింపవలయు నని “యతో యతః” అను వాక్యముచే చెప్పబడినది.

వాసనావేమువలన చలము, రాగాదిదోషగ్రస్తమగుటవలన వన్యస్థము నగు మనస్సు స్వవిషయ మగు యాత్మ వాదరణచేసి వాసనచేతనుకాని, రాగాదికముచేకాని, హతాత్తుగాకాని, జ్ఞాతము యజ్ఞాతము యైయే యేవిషయము మధ్యేంచి బయలుపెడలునో ఆయావిషయమునుండి నియమనముచేసి యాయా విషయములయందు మిథ్యాత్వమును, దుఃఖప్రదత్వమును, బంధకత్వమును, అత్మవ్యతిరేకముగ నవత్త్వ మును యుద్ధాటనచేసి (ప్రకటించి) వైరస్థమును పొందించియే యీ మనస్సును తిరిగి యాకర్షించి చిద్భావమును పొందించి యాత్మయందు నిత్యత్వచిద్భావత్వాఖండానందైకరచస్వరూపత్వాదిగుణప్రకాశనద్వారా దుచిని సంపాదించి సీయమముగ వాత్మసంస్థముగ చేయవలెను. ౧౭౬

పరమార్థప్రసవ:— ఇంతమాత్రముచేగూడ రక్షిగుణప్రచురమైన మనస్సు యాత్మప్రపంచము కానిచో ప్రకారముచే స్వాధీన మొనరించుకొనవలయునని “యతో యతః” అను శ్లోకముచే చెప్పబడినది. స్వభావముచే చలము, అనివీచితమైనమంబిక (ఆనవాదాయబుత్త) వలె బలాత్కారముగ ధరించుచున్నను యస్థిరమగు మనస్సు యే యే విషయమునుగూర్చి బయలుపెడలునో ఆయావిషయము నుండి నియమనము చేసి (ప్రకారముచేసి) అత్మయందే వశమును పొందింపవలయును. ఈ విషయము “హస్తం హస్తేన సంపీడ్య దవైర్దంతా నియమార్థ్య చ । అంగా న్యంగై స్సమాకర్ష్య యే దాదౌ స్వకం మనః । చిత్త మేకం న శక్నోతి జేతుం స్వాకన్త్యైవర్జితమ్ । ధ్యానవారాం వద న్మూఢ స్స కిం లోకే న లజ్జతే । మనస్సు స్వాధీనమున లేనితరి ఒక హస్తమును మరియొక హస్తముచే నలిపి (పీడించి) దంతములచే దంత ములను పటుపటుకొఱికి, (చూర్ణముగవోనరించి) శరీరాయవములచే వనశునముల వాకర్షించి మొట్ట మొదట తన మనస్సును జయింపవలెను. స్వాతంత్ర్యము లేని యొక చిత్తమునే జయించుటకు నమర్తుమ కాదు. అట్టి మూఢుడు ధ్యాన మనగ యిటువంటిది. దాని నభ్యసించవలయు నని వలకుచు లోకమున యెందుకు లజ్జ పొందడు? అని వాసిష్ఠమున చెప్పబడినది.

ఈ విషయమే “విషయేభ్య స్సమాహృత్య విజ్ఞాతాత్మా మనో మునిః । చిన్తయే మృక్తయే తేన బిహృతూతం పరేశ్వరమ్” అత్మభావం నయత్యేనం తద్బిహృతాయైశం మునే । విచార్య మాత్మన శృక్త్యా లోహ మాకర్షకో యథా” తెలియబడిన యాత్మకల యోగి భుజస్సును విషయములనుండి యాకర్షించి అట్టి మనస్సుచే ముక్తికొఱకు బిహృతస్వరూపమగు పరమేశ్వరుని చింతింపవలయును. విచార్య మగు లోహమును యాత్మకర్షితచే అకర్షకు డెట్లు స్వాధీన మొనరించుకొనునో అట్లే యామనస్సు బిహృత మును ధ్యానించువానిని యాత్మభావమును పొందించును. అని విష్ణుపురాణమునందు చెప్పబడినది. ౧౭౭

గీ! ప్రశాంతమననం హ్యేకం యోగినం సుఖ ముత్తమమ్ ।

ఉపైతి శాంతరజనం బ్రహ్మభూత మకల్మషమ్ ।

1౨21

పదవిభాగము:— ప్రశాంతమననం- హి- ఏనం- యోగినం- సుఖం- ఉత్తమం- ఉపైతి- శాంత- రజనం- బ్రహ్మభూతం- అకల్మషమ్ ।

1౨౨2

ప్రతిపదార్థము:— ప్రశాంతమననం = అత్యంతము ఆత్మయందే లీనమైన మనస్సు కలిగినట్టియు; శాంతరజనం = శాంతించిన మోహాదిక్లేశములు కలిగినట్టియు; బ్రహ్మభూతం = జీవన్ముక్తుడైనట్టియు; అకల్మషం = ధర్మాధర్మ వివర్తితుడైన; ఏనం = ఈ; యోగినం = యోగిని; ఉత్తమం సుఖం = నిరతిశయ శుఖము; స్వయం = స్వయముగనే; ఉపైతి = పొందుచున్నది.

1౨౨౩

శాంతరజావ్యవస్థ:—

ప్రశాంతమననం ప్రశాంతం మనో యస్య స ప్రశాంతమనా స్తం ప్రశాంతమననం హ్యేకం యోగినం సుఖ ముత్తమం నిరతిశయ ముపై త్యుపగచ్ఛతి । శాంతరజనం ప్రక్షీణమోహాదిక్లేశరజన మిత్యర్థః । బ్రహ్మభూతం జీవన్ముక్తం బ్రహ్మైవ సర్వ మిత్యేవం నిశ్చయవంతం బ్రహ్మభూత మకల్మష మధర్మాదివర్జితమ్ ।

1౨21

శాంతరజావ్యవస్థ తత్వోధిని:—

తెన్నగ శాంతించిన మనస్సుకలిగినట్టియు, కనుకనే నశించిన మోహాదిక్లేశములు కలిగినట్టియు, కనుకనే “ఈసర్వము బ్రహ్మస్వరూపమే” అను నిశ్చయము కలిగినట్టియు, కనుకనే జీవన్ముక్తుడైనట్టియు కనుకనే ధర్మాధర్మవివర్తితుడు నగు యీయోగిని ఆత్మానందరూపమగు నిరతిశయసుఖము స్వయముగనే పొందును.

1౨21

—† ౬వ అధ్యాయము — ౨౭ వ శ్లోక వ్యాఖ్యానికేషములు —

మధుసూదనసరస్వతీయము:— యోగియొక్క మనస్సు యిట్లు యోగాభ్యాసమువలన వాత్మయందే శాంతిని పొందును. అనంతరము నిర్వృత్తికముగ నిరుద్ధమైన సంసారమాతావశిష్టమైన మనస్సు కలిగినట్టిన్ని అనగా వృత్తిశూన్యమగుటచే నిర్మలస్కృడైనట్టిన్ని, “శాంతరజనం, అకల్మషం” అను విశేషణ ద్వయము నిర్మలస్కృత్వమునందు పాతుగర్భితము. అనగా శాంతరజస్కృడు, అకల్మషుడై కనుకనే యమనస్కుడని భావము. విశేషకరమైన రక్షోగుణకూన్యమైన అనగా విశేషకూన్యమై, అట్లే లయపాతువగు తమోగుణకూన్యమగు. ఇచట శ్రీధరస్వామి “శాంతరజనం” అను పదము ఉపలక్షణము. కాన నట్టి పదము చేతనే తమోగుణకూన్యమని యర్థము లభించుచుండ “అకల్మషం” అను పదమువకు సంసారపాతువగు ధర్మాధర్మాదులచే వర్జితమగు అని వ్యాఖ్యానించిరి. సర్వము బ్రహ్మమే యను నిర్భయముచే బ్రహ్మమును పొందినవాడై జీవన్ముక్తుడై నిరతిశయసుఖమును పొందుచున్నాడు. మనస్సు, తద్వృత్తి లేరందున సుచుష్టి యందు స్వరూపమభివర్ణనమును “హి” అనునది ద్యోతన చేయుచున్నది. అట్లే “సుఖ మాత్యంతికం” అనుచోట వ్యాఖ్యానింపబడెను.

శంకరానందీయము:— మాటిమాటికి విషయగతదోషోద్ధాటనపురస్కరముగ విషయ ముండు మనస్సును యాకర్షించి యాత్మయందే నిలిపి యత్యంతశ్రద్ధచే చిరకాలము నిత్యనిరంతరము చిత్ప్రీత్యయా వృత్తి నే చేయి యతికి విషయభావనలు, విషయప్రీత్యయములు, నిశ్చేషముగ నిశించిపోయియుండ ఎపుడు బ్రహ్మమునందు మనస్సు ప్రశాంతిని పొందునో యపుడు బ్రాహ్మ్యము, అమృతము (శ్రేష్ఠము) ఆ సుఖ ముని మాదిర్చించును. అని “ప్రశాంతమననం” అను శ్లోకముచే తెల్పుచుండెను.

గీ॥ యంజ స్నేహం సదా౭౭ త్యానం యోగీ విగతకల్మషః ।

సుఖేన బ్రహ్మసంస్పర్శ మత్యంతం సుఖ మశ్నుతే ।

॥౨౧౯॥

పదవిభాగము:— “యంజన్- ఏవం- సదా- ఆత్మానం- యోగీ- విగతకల్మషః- సుఖేన- బ్రహ్మ సంస్పర్శం- అత్యంతం- సుఖం- అశ్నుతే ।

॥౨౧౯॥

వ్యాఖ్య:— యోగీ = యోగాభ్యాసకుడు; ఏవం = వైవిధ్యముగ; ఆత్మానం = వరమాత్మను; యంజన్ = సమాధిచే కలుసుకొన్నవాడై; విగతకల్మషః = విగత = పోయిన; కల్మషః = పుణ్యపాపములు కలవాడై; సుఖేన = అనాయనముగ; బ్రహ్మసంస్పర్శం = బ్రహ్మతోనైన తాదాత్మ్యముకల; అత్యంతం = సరికొనియరూపమైన; సుఖం = సుఖమును; అశ్నుతే = పొందుచున్నాడు.

॥౨౧౯॥

“ప్రళాంతరజసం” అనుచోట నుండు రజశ్శబ్దము తమోగుణమున కుపలక్షణము. ఉపలక్షణమనగ చెప్పదగినదానియందేక దేశమునే చెప్పట. అనగా రజశ్శబ్దముచేతనే రజోగుణము, తమోగుణముకూడ చెప్పుబడునటుల నశించిన రజోగుణము, తమోగుణకార్యములగు కామకోపిధలోభమోహంకారమమకారాదులతోగూడ నశించిన తమోగుణము కలిగినట్టిన్ని, కనుకనే “అకల్మషం” సత్త్వమిశ్రీభూత భౌతికరాజస్ తామసభేదవాసనలు లేనట్టి చిత్తముకలవాడై, కనుకనే “ప్రళాంతమనసం” విశేష విపరీత భావములకు కారణమగునట్టి కార్యసహితమైన రజస్తమోగుణములు నిశ్శేషముగ నశించుటవలన వృత్తి సూన్యమగుటచే విషయాకారమును పొందని మనస్సుకలవాడై, కనుకనే ‘బ్రహ్మైవాహం’ అనెడి యుపాధ్యోగపరిచ్ఛిత్తిని పరిత్యజించి పూర్ణాత్మగ నుండిన యీ బ్రహ్మవేత్తను- దేనికంటె యుత్తమము లేదో యది యుత్తమ మనఁడును. అట్టిదియు నిత్యము, సాధనాపేక్షలేనట్టియు, అయత్నసిద్ధము, అక్షయ్యము, అత్యభూతము. అత్యైకవేద్యము నగు బ్రహ్మస్వభూతి సుఖము నపుడు పొందుచున్నాడు. ముచ్చియందు సాధన నిరపేక్షాపార మభావిరాగము సర్వప్రత్యక్షమే “ఏవో౭౭స్యవరమానందః” అనుకురితి పొసిద్ధము అని పొసిద్ధిద్యోతనార్థము. “హి” అను శబ్దము ప్రయోగింపబడెను.

॥౨౨౧॥

నీలకఠీయము:— ఇట్లామనస్సు అశ్వువశమైయుండ నేమిఫలము పొందెనునను శంకను “ప్రళాంతమనసం” అను శ్లోకముచే తొలిగించుచుండెను. ఏకర్షగ మవరతిమగు మనశ్చుకల యోగిని యేకాగ్రతా భూమియందు సంప్రీక్షాకనమాధిభూతమగు సత్త్వసుఖము పొందును. (అనగా సట్టియోగి సంప్రీక్షాకనమాధి భూతమగు సత్త్వసుఖమును పొందునని యాశయము.) అట్టి యోగి భౌతికము, బాహ్యము కోరబడెడి విషయమను, అంతరంగికమగు సుఖాదివిషయములను పరిత్యజించుటవలన శాంతరజస్సుడు. మఱయు నశించిన మోహాది సర్వక్షేపములు కలవాడు కాక బ్రహ్మభూతమగు సద్వస్తుస్వరూపము, ధర్మాధర్మాదివిజ్ఞతుడు నగును. ఈవిషయమే యోగభాష్యమునందు “య స్త్రైకాగ్రే” చేతని సమ్మత మర్థం ప్రద్యోకయతి కర్మబంధవాని శ్లథయతి నిరోధమభిముఖిరోతి క్షీణోతి చ క్షేపాన్ సంప్రీక్షాతో యోగ ఇతా, భ్రాతృయతే” ఎవఁడు చిత్తము నేకాగ్రత పొందించి యాత్మరూపమును ప్రళాంతమనసేయునో అట్టివాడు కర్మలనెడి బంధములను త్రొచి యాత్మ సుఖముఖముగ జేసుకొనును. సర్వక్షేపములను నశింపజేసుకొనును. అదియే సంప్రీక్షాకయోగమనఁబడునని చెప్పబడెను. ఈచెప్పటచే “అత్య సంస్థం మనః కృత్యా” అను వాక్యము వ్యాఖ్యానింపబడెను.

॥౨౨౨॥

—† ౬వఅధ్యాయము— ౨౦ వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు —†

మధుసూదనసరస్వతీయము:— చెప్పబడిన సుఖమును యోగికి “యంజస్నేహం” అను శ్లోకముచే పృష్టవరమయ్యెను.

“మనసై శ్చింద్రియగాఢం” ఇత్యాదుఃక్రక్తిమమ చే మనస్సును యెల్ల డు శమయక్రముగజేయు యోగి (యోగమతోనిత్యంబుది) సంపాదపేతుగు ధర్మధర్మహిత యనాయాసపూర్వక

శాంకరభాష్యమ్—

యుంజన్సితి । యుంజ స్నేహం యథోక్తేన కృమేణ యోగీ యోగాంతరాయవర్జిత
స్వదాఽఽత్మానం విగతకల్మషో విగతపాప స్సుఖేనానాయాసేన బ్రహ్మసంస్పర్శం బ్రహ్మణా
పరేణ సంస్పర్శో యస్య తద్బ్రహ్మసంస్పర్శం సుఖ మత్యంత మంత మతీత్య వర్తత ఇత్యత్యంత
ముత్కృష్టం నిరతిశయ మశ్నుతే వ్యాఖ్యాతి ।

120

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

పైన జెప్పిన విధముగ యోగాభ్యాసకుడు యోగాంతరాయవర్జితమై యెల్లప్పుడు
ఆత్మానుసంధానము చేయువాడై, ధర్మాధర్మవివక్షితుడై బ్రహ్మతావాత్మ్యము (బ్రహ్మోకర
స్వము) కల విషయానుస్పృహమగు నిరతిశయసుఖమును పొందుచున్నాడు.

121

పూర్వముగ ఈశ్వరప్రేరేపణమువలన నిఖిలవిఘ్ననివృత్తిచే “బ్రహ్మసంస్పర్శం” విషయసంస్పర్శ లేని
బ్రహ్మస్వరూపమును నిరతిశయసుఖరూపానందమును నిర్వృత్తికచిత్తముచే చలనిజీవనిలక్షణముగు యానం
దమును యమశబ్దించుచున్నాడు. విశేషమునందు వృత్తియుండుటవలన లయమునందు మనస్సు స్వరూప
ముచే నుండకపోవుటవలన సర్వవృత్తి శూన్యమైన మాత్మబుద్ధిచే సమాధియందే సుఖానుభవముపొందెను.

ఈశ్లోకమున “సుఖేన” అనుపదమున కనాయాసముగ అని వ్యాఖ్యానించుటచే అంతరాయనివృత్తి
చెప్పబడెను. అంతరాయములు యీక్రిందియోగసూత్రముచే చెప్పబడెను.

“వ్యాధి స్త్యాన సంశయ ప్రమాదాని స్యావిరతి భాన్తిదర్శనాల్పభూమికత్వవ సత్తత్వాని
చిత్తవిశేషాస్తేనైవరాయాః”

వ్యాధి, స్త్యానము, సంశయము, ప్రమాదము, అలస్యము, అవిరతి, భాన్తిదర్శనము, అల్పభూమి
కత్వము, అనవస్థిత్యము అనెడి తొమ్మిదియు చిత్తవిశేషకరములగు అంతరాయములు యోగవిరోధులు.
అందు సంశయము, భాన్తిదర్శనము అను రెండున్న వృత్తిరూపముగుటవలన వృత్తినిరోధరూపయోగము
నకు సాక్షాత్త విరోధులు. వ్యాధ్యాదులు యేమిన్న వృత్తిసహచరికములగుటచే యోగవిరోధులు. వ్యాధి
యనగ ధాతువైషమ్యము కారణముగాగల జ్వరాదులు. స్త్యానమునగ ఆకర్మద్యత్వము. అసగా గురువుచేత
శిక్షింపబడుచున్నను అసనాదికర్మానర్హత్వము. సంశయమనగ = యోగము సాధనీయమా? అసాధనీయమా?
అను సాధనీయత్వ, అసాధనీయత్వ రూపకోటిద్వయవిషయకవిజ్ఞానము. ఏకదర్శ (కోటి) ప్రతిష్ఠ కానిదగు
టచే విచార్యాంతర్గమైనను వివర్యణ మేకకోటిపుష్కరముగుటవలన సంశయ ముఖకోటిపుష్కరముగుటవల
నను యట్టి యవాంతరవిశేషవివక్షచే వివర్యయముకంటె వేరుగ తెప్పబడెను. ప్రమాద మనగ = సమాధి
సాధనానుష్ఠానసామర్థ్య మున్నను వాని ననుష్ఠింపకపోవు స్వభావము. అసగా విషయాంతరములయందు
వ్యాపృతు డగుటచే యోగసాధనములయం దాదాసీద్యము. అలస్యమనగ జాదాసీద్యప్రచ్యుతి యున్నను
కఫాదులచేతను, తమస్సుచేతను శరీరచిత్తములకు గురుత్వము. అట్టి యాలస్యము వ్యాధి యని ప్రసిద్ధము
కాకున్నను యోగవిషయమునందు ప్రవృత్తివిరోధి యగును. అవిరతి యనగ విషయవిశేషమునందు చిత్త
మునకు వికాంతికమయిన యభిలాష. భాన్తిదర్శన మనగ = యోగసాధనమునందు యోగసాధనత్వబుద్ధి.
అట్లే యోగసాధనమం దసాధనత్వబుద్ధియు భాన్తిదర్శనము లనబడును. అల్పభూమికత్వ మనగ =
సమాధిభూమికయొక్కయు, ఏకాగ్రతయొక్కయు యలాభము. ఓప్తమూఢచిత్తరూపత్వ మనిశ్చితము.
అనవస్థితత్వమనగ = సమాధికూమిక పొందబడినను ప్రయత్నశైలియువలన నచట చిత్తము ప్రతిష్ఠి
తము కాకపోవుట. ఇవి చిత్తవిశేషకరములు. యోగములములు, యోగాంతరాయము లని యనబడును.

‘దుఃఖదోర్మన స్యాంగమేజయత్వక్వానప్రక్వాసావిశేషసహభువః’ దుఃఖము, దోర్మనస్యము, అంగమే
జయత్వము, క్వాన, ప్రక్వాన యీ అయిదున్న విశిష్టచిత్తునకు కలుగును. దుఃఖమనగ = చిత్తముయొక్క

కాధనాలక్షణములుకల రాజుపరిణామము. అది ఆధ్యాత్మికమని, అధిభౌతికమని, అధిదైవికమని మూడు విధములు. ఆధ్యాత్మికము శారీరమని, మానసికమని రెండు విధములు. అందు శారీరము వ్యాధ్యాదుల వలనను, మానసము కామాదులవలనను సంభవించును. అధిభౌతికమనగ వ్యాఘాదిజనితము. అధిదైవిక మనగ గ్రహపీడాదినితము. ఇట్టి దుఃఖములు ద్వేష మనెడి విషయపాతువులగుటవలన సమాధివిరోధులు. దౌర్మనస్యమనగ ఇచ్ఛావిఘాతాదిబలవద్దుఃఖానుభవజనితమైన చిత్తముయొక్క తామసపరిణామ విశేషము. దీనికే ఊభము అని, స్థబ్ధిభావమని పేరు. ఇది కపాయస్వరూపమగుటవలన లయమువలె సమాధికి విరోధి యగుచున్నది అంగమేజయత్యమనగ అంగచలనము. ఇది అసన్త సైర్యవిరోధి యగును. ప్రాణముచే తాహ్యవాయువునకు శరీరములోపల ప్రవేశనమే శ్వాస యనబడును. ఈశ్వాస సమాధ్యంగమగు రేచకమునకు విరోధి. ప్రశ్వాసయన ప్రాణముచే లోనయున్న వాయువునకు బహిర్నిస్సరణము. ఇట్టి ప్రశ్వాససమాధికింగమగు పూరకమునకు విరోధి. సమాహతచిత్తముకలవానికిది సంభవింపవు. విక్షిప్తచిత్తువకే సంభవించును. కాన విక్షేపనపాథువములని చెప్పబడుచున్నది. ఈయంతరాయములు అభ్యాసవైరాగ్యములచే నిరోధింపదగినవి ఈశ్వరప్రణిధానముచేగాని నిరోధింపవలయును. తీవ్రవేగముకలవారలచ ప్రస్తుత సమాధిలాభ మానన్న మైయుండ “ఈశ్వరప్రణిధానాద్వా” అని చెప్పి ప్రణిధేయమగు నీశ్వరుని ‘క్షేకకర్మ విపాకాశయై రవరామృష్టపురుషవిశేష ఈశ్వరః’ క్షేకకర్మవిపాకాశయములచే న్సృజింపబడని పురుషవిశేషమే యీశ్వరుడు. “తత్ప్రీతిరతిశయం నన్వజ్ఞ బీజం” అతనియందు నిరతిశయసర్వజ్ఞ బీజము కలదు. “సర్వేషామపి గురుః కాలేనానవచ్ఛేదాద్” అతడు కాలపరిచ్ఛిన్నుడు కాలందున యందరికి గురువు. అని మూడు మాతృములచే శిష్య తత్ప్రణిధానమును “తస్య వాచః ప్రణవః” అతనిని చెప్పునది ప్రణవము. “తత్తవ వ్రదర్థభావనమ్” ప్రణవజపము, తదర్థభావనము ప్రణిధానమని రెండుసూత్రములచేతను చెప్పెను. “తతః ప్రత్యక్షే నాధిగమోఽవ్యస్త రాయాభావశ్చ” ప్రణవజపమువలన, ప్రణవార్థధ్యానమువలనను ఈశ్వర ప్రణిధానము, దానివలన ప్రత్యక్షేతను డగుపురుషునియొక్క ప్రకృతివివేక పురస్సరముగ నధిగమము (స్వీయము) అనిగా సాక్షాత్కారము సంభవించును. చెప్పబడిన యంతరాయములు సంభవింపవు. అభ్యాస వైరాగ్యభ్యాసములచే యంతరాయములు నివర్తింపజేయవలసియుండ యభ్యాసదార్ద్రమనునిమిత్తము చెప్పించెను. “తత్ప్రీతిపేధార్థ మేకతత్త్వాభ్యాసః” అట్టి యంతరాయములను తొలగించుటనిమిత్తము తన కిఖిమతమగు నేదోయొక తత్త్వమునందు చిత్తమును మాటి మాటికి నిలుపుట నాచరింపవలెను అట్లే “మైత్రీకరణాముఠోఽక్షణాం సుఖదుఃఖపుణ్యాపుణ్య విషయాణాం భావనాత శ్చిత్తప్రసాదనమ్” మైత్రీ = సాహర్ద్యము; కరుణా = కృపా; ముదితా = వార్షము; ఉపేక్షా = జౌదాసీన్యము; సుఖాదికల్పములచే సుఖాదులు కలవారు చెప్పబడును. సర్వపాణులు సుఖసంభోగావన్నులై యుండ నామకుల సుఖముకలవారు. ఇది బాగున్నది అని మైత్రీని తలవవలయును. ఈర్ష్యనుమాత్రము తలవరాదు సర్వ ప్రాణులు దుఃఖతులైయుండ యెట్లు వీరలకు దుఃఖనివృత్తి యగును. అని కృపనే భావనచేయవలెను. ఉపేక్షను కాని ఈర్ష్యను కాని తలవరాదు. పుణ్యవంతులవిషయమే పుణ్యానుమోదముచే హర్షమును చేయవలెను, ద్వేషమును చేయరాదు. ఉపేక్షను చేయరాదు. అపుణ్యవంతులవిషయమై జౌదాసీన్యమునే భావించవలయును. అనుమోదమును కాని, ద్వేషమును కాని భావించరాదు. ఇట్లు భావింపువానికి శుద్ధ ధర్మము జనించును. దానివలన రాగద్వేషములు తొలగి చిత్తము ప్రసన్నమైనదై యేకాగ్రతాయోగ్యమగును. ‘మైత్ర్యాది చతుష్టయము అభయతత్త్వ సంకుర్హ్యాదులకు. అమానిత్వాదంభిత్యాదుల కుపలక్షణము. అనిగా వీటినికూడ గ్రహింపవగునట. ఈ ధర్మములన్నియు శుభవాసనారూపములు కాన మలిన వాసనానివర్తకము లగుటవలన వీటినిన్నిటిని గ్రహింపవగును. రాగద్వేషములు రెండుసూ మహేశకురువులు, సర్వపురపార్థ ప్రతిబంధకములు; గోషుప్రయత్నముచే పరిహరింపదగినవని యీ సూత్రార్థము. ఇట్లే యితరమగు ప్రాణాయామాదులు చిత్తప్రసాదముకొల కపాయములుగ యోగశాస్త్రమున ప్రదర్శింపబడెను. ఇట్టి చిత్తప్రసాదము భగవద్గీతామహాచే నెఱికి జనించునో అట్టివానిని గూర్చియే యీ ‘మఃభేన’ అను భగవద్వచనము. మఱియొకటిః మనఃప్రశాంతమే సంభవింపదు.

శ్లో॥ సర్వభూతస్థ మాత్మానం సర్వభూతాని చాత్మని ।

ఈక్షతే యోగయక్తాత్మా సర్వత్ర సమదర్శనః ।

194

పదవిభాగము:— సర్వభూతస్థం- ఆత్మానం- సర్వభూతాని- చ- అత్మని- ఈక్షతే- యోగ

యక్తాత్మా సర్వత్ర- సమదర్శనః ।

195

సోతపదార్థము:— యోగయక్తాత్మా = సమాహితాంతఃకరణము కలవాడై; సర్వత్ర = బ్రహ్మది
ష్టావరాంతవిషయములయందును, సర్వభూతములయందును; సమదర్శనః = నిర్వికేషబ్రహ్మత్వైకత్వజ్ఞానము
కలవాడై; యోగి = (ఈపదమధ్యాహర్యము) యోగి; ఆత్మానం = తనను; సర్వభూతస్థం = సర్వభూతముల
యందున్న వానిగను; సర్వభూతాని = సర్వభూతములను; అత్మని = తనయందు; స్థితాని = (ఈపదమధ్యా
హర్యము) ఉన్న వాటినిగను; ఈక్షతే = చూచుచున్నాడు.

196

శంకరానందీయము:— ముముక్షు వనశ్యము ముక్తి సుఖలాభముకొఱకు యోగమువేయవలసినప
వలయును. అది సూచించుటకు యోగముననుష్ఠించియే యోగి కృతార్థుడగును. యెల్లప్పుడు బ్రాహ్మ్యము,
అక్షయ్యము నగు సుఖమునే పొందును. దుఃఖలేశమునైన పొందడని చెప్పబడిన యోగమునకు యోగి
యొక్క సుఖలాభమునే “యుంజన్” అను శ్లోకముచే ప్రకాశించుచుండెను.

“దృశ్యం సర్వం మితై శ్చ” అని దృశ్యమిశ్వాత్మ్యమును దృఢముగ నిశ్చయించి, అంతట కాను
సంకల్పజరిత్యాగపూర్వకముగ సర్వేంద్రియములను నిగ్రహించి, బహిరంగాంతరంగసాధనసంపన్నుడై,
సమాధినిష్ఠయందు ప్రవృత్తుడైన యతి యథాశాస్త్రముగ చెప్పబడిన లక్షణములు కలిగినట్టి, చిదానందైక
రసము, పరిపూర్ణము, అద్వితీయము నగు పరబ్రహ్మమును యనుసంధాన మొనరించువాడై “ఈసర్వము,
నేను బ్రహ్మమే” అను యఖండవృత్తిచే సర్వమును బ్రహ్మముగనే చూచువాడై, నిశ్శేషముగ విసప్తమైక
కల్పవ్రము కలవాడై అనగా పాపసాకృతభేదదర్శనము లేనివాడై అప్రయత్ననిర్దమ; సాధననిరపేక్షము,
అకృతీసుము నగు బ్రహ్మసంస్పర్శను అనగా బ్రహ్మస్వరూపముచే తెలియబడునది బ్రహ్మసంస్పర్శ
మననదును. బ్రహ్మజ్ఞునిమగు చిదేశ్వరసమును అనుభవించుచున్నాడు. లేక— “సంస్పృశ్యతే గృహ్యతే
అశేషేతి సంస్పర్శః” స్వరూపమగు బ్రహ్మము దేనికో యది బ్రహ్మసంస్పర్శమనబడును. బ్రహ్మత్వకము.
కనుకనే పరిణామము నతిక్రమించియుండునది. అపారము, అక్షయము, నిత్యము, కాళ్యకము. నగు
బ్రాహ్మ్యసుఖము ననుభవించుచున్నాడు. జీవించియుండగనే ముక్తుడై ముక్తి సుఖము ననుభవించు
చున్నాడు.

197

నీలకంఠీయము:— యోగబలమును “యుంజన్” అను శ్లోకముచే చెప్పుచుండెను. ఈచెప్పిన విధ
మున యోగి మనస్సును సమకూర్చువాడై తొలగింపబడిన నవిద్యాప్రాయుక్తక్షేపములు కలవాడై (అవిద్య
వలన కలిగెడి సర్వక్షేపములు లేనివాడై) యనాయాసముగ స్థూలమాత్మకారణరూపమగు త్రివిధోపాధుల
లయమువలన బ్రహ్మమతోగూడ నైకరూపమగు నిర్వికేషత్వమును పొందుచున్నాడు. ఎట్టి బ్రహ్మ
సంస్పర్శమును పొందుచున్నాడు? దృష్టదృశ్యభావముచే సంభవించెడి యేవరిచ్చేదము కలదోదాని నతిక్ర
మించినది. అనగా దృష్టదృశ్యభావరహితమని యర్థము. అట్టి నిర్వికేషమగు పరమానందైకరసస్వరూప
మగు సుఖమును పొందుచున్నాడు. ఈచెప్పుటచే “న కించి దపి చింతయేత్” అను చతుర్థపాదము
వ్యాఖ్యానింపబడెను

198

— • తేన అధ్యాయము ౨౯ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు —

మధుసూదనసరస్వతీయము:— ఇట్లు నిరోధనసాధించే తత్వంపదలక్ష్యము, తత్పదలక్ష్యమునకు శుద్ధ
చిద్రూపము సాక్షాత్పూతమైయుండ తత్వంపదలక్ష్యం తత్పదలక్ష్యముల యైక్యమువిషయముగాగల “తత్త్వ
మసి” అను వేదాంతవాక్యజన్య నిర్వికల్పకసాక్షాత్కారమునకు వృత్తి బ్రహ్మదర్శయనే నిరుగలది జరించును.

కాండరథావ్యతత్వము:—

ఇదానీం యోగస్య యత్ఫలం బ్రహ్మైకత్వదర్శనమే సర్వసంసారవిచ్ఛేదకారణం తత్ప్రదర్శయతే— సర్వభూతస్థం సర్వేషు భూతేషు స్థితం స్వమాత్మానం సర్వభూతాని చాబల్యం బ్రహ్మాదీని స్తంబపర్వంతాని చ సర్వభూతా న్యాత్మ స్వేకతాం శతా నీక్షతే పశ్యతి యోగ

కాండరథావ్యతత్వబోధిని:—

ఇప్పుడు సర్వసంసారవిమర్శకారణము, బ్రహ్మైకత్వదర్శనరూపము, ఉత్కృష్టము నగు నిరతిశయఫలము యోగమునకు కలదని చెప్పుచున్నాడు.

యోగి- సమాహితాంతరణముకలవాడై బ్రహ్మాద్విస్థావరాంతము నగు విషయ దానివలన నవిద్య, యవిద్యాకార్యముతో గూడ నివర్తింప అశ్శాంతము బ్రహ్మసుఖము ననుభవించునని మూడు శ్లోకములచే తెప్పుచుండెను. అందు మొదటిదగు “సర్వభూతస్థం” అను శ్లోకముచే త్వంవదంక్ష్యోప స్థితివి చెప్పుచుండెను.

స్థావరజంగమాత్మక సర్వశరీరములయందు భోక్తృగమండిన ఒకవాడు నెత్తుడు. విభువు, ప్రత్యక్షే తనము, పాక్షి, పరమార్థపత్యము, ఒకడు, అనందఘనము నగువాత్మను అన్యతజడపరిచ్ఛిన్నదుఃఖరూపము లగు పాతులకంటె వేరగ చూచునో, (పాతాత్మగింప చేసుకొనునో) అట్టి యాత్మరూపమగు పాక్షియందు పాత్యరూపమగు పర్యభూతములు— పాక్షిపాత్యములకు సంబంధాంతరము సంభవించనందున యాధ్యాసిక సంబంధముచే భోగ్యములగు కల్పితములు అనగా మిథ్యాభూతములు. పరిచ్ఛిన్నములు, జడములు, దుఃఖ రూపములు అగు సర్వభూతములు పాక్షియొక్క యవివేకముచే కల్పితములు అని తెలుసుకొనునో నిర్విచారవైకారద్యరూపమగు యోగముతో గూడినట్టి యంతఃకరణము కలిగినట్టిన్ని ఈ విషయమే “నిర్విచార వైకారద్యైర్దాత్యప్రసాదః” “ఋతంభరా తత్ర ప్రజ్ఞా” క్రితానుమాన ప్రజ్ఞాభ్యా మన్యవిషయా విశేషపార్థక్యాత్” నిర్విచారవైకారద్యము ప్రాప్తించునో చిత్తప్రసాదము ప్రాప్తించును. అట్టిది ప్రాప్తించిన ఋతంభరాప్రజ్ఞా సంభవించును. యీ ఋతంభరాప్రజ్ఞా క్రితానుమానప్రజ్ఞలకంటె విశేషవిషయకముగాన నన్యవిషయము. కాన, శబ్దానుగోచరమగు యథార్థవిశేషవస్తువు విషయముగా గల ఋతంభరయను పేరుగల యోగప్రత్యక్షముచేతనే యొక్కమారుగ నూక్ష్మము. వ్యవహితమే, విప్రకృష్టము నగు సర్వమును నమానముగనే చూచును. కాన “సర్వత్ర సమం దర్శనం యస్య” అను విగ్రహముననుసరించి యంతట సమమగు దర్శనముకలవాడై యోగముతోగూడిన యంతఃకరణ కలవాడై అత్మను, అనాత్మను యథావస్థితముగ చూచును.

తేక, ఎవడు యోగయుక్తాత్మయో, ఎవడు సర్వత్ర సమదర్శియో వారిరువు రాత్మను చూచెదరు. కాన యోగియు, సమదర్శియు యిరువురు యాత్మేక్షణమునం దధికారులు. ఎట్లు చిత్తవృత్తినిరోధము పాక్షిపాతాత్కారపేతునో అట్లే జడవివేకముచే సర్వానున్యూతచైతన్య పృథక్కరణముకూడ పాక్షిపాతాత్కారపేతు వగును. అపశ్యము పాక్షి పాతాత్కారమునుగూర్చి యోగమే యచేక్షితము కాదు. కనుకనే వసిష్ఠమహర్షి శ్రీరామునిగూర్చి యిట్లు చెప్పెను.

“ద్యౌ క్రియో చిత్తనాశస్య యోగో నంచ రాఘవ । యోగో వృత్తినిరోధో హి జ్ఞానం సమ్యగవేక్షణమ్ । అపాధ్యః కస్యచిద్యోగః కస్య చిత్తత్వ నిశ్చయః । ప్రకారో ద్యౌ తతో దేవో జగదపరమ భిషః” ౬ రామచంద్ర ! పాక్షియొక్క పక్షివమునుండి పాక్షి కుపాధియగు చిత్తముయొక్క పృథక్కరణమువలన చిత్రాదర్శనమున కుపాయ మొకటి యపప్రజ్ఞాతనమాధి. ప్రజ్ఞాతనమాధియందాత్మకారవృత్తి ప్రహవాముతోగూడిన యంతఃకరణతత్వము పాక్షిచే యనుభవించబడును. అనప్రజ్ఞాతనమాధి

కాంక్షరహిత్యమ్—

యత్తత్కా సమాప్తాకాలంబంధ సర్వత్ర సమదర్శన స్పర్శేషు బ్రహ్మాద్విస్తావరాంశేషు విషయేషు సర్వభూతేషు సమం నిర్విశేషం బ్రహ్మత్వైకత్వవిశేషం దర్శనం జ్ఞానం యస్య స సర్వత్ర సమదర్శనః ।

1౨౯

కాంక్షరహిత్యత్వబోధనః—

ములయందును, సర్వభూతములయందును నిర్విశేషబ్రహ్మత్వైకత్వదర్శియై, తనను (ఆత్మను) సర్వభూతములయందున్నదానిగను, సర్వభూతములను తనయందు (ఆత్మయందు) ఉన్నవాటినిగను చూచుచున్నాడు.

1౩౦

యొన్ని సంవత్సరసర్వవృత్తికై మై యంతఃకరణసత్వ ముపకాంతమగుటవలన నమభవింపదు. ఇదియే సంవృజ్ఞాతా సంవృజ్ఞాతనమాధులకు గల విశేషము. పాక్షియందు కల్పితము. పాక్ష్యము. అపృతము కాన పాక్ష్యము లేదు. కేవల పాక్షియే పరమార్థసత్యము కలదు. అనునదియే విచారము. రెండవయుపాయము. ఆ రెంటిలో యోగమనెడి యుభాయమును వ్రేపంచపరమార్థతావాదులగు ప్రాణ్యగర్భములు పొందిరి. వారలకు పరమార్థమగు చిత్తము యొక్క యదర్శనముచే పాక్షి దర్శనమునందు నిరోధముకంటె యతిరిక్తమగు యుపాయముసంభవింపనందున ప్రాణ్యగర్భములు వ్రేమోపాయమునే పొందిరి. శ్రీమచ్ఛంకర భ వత్పూజ్యపాదమహావీరీపులు, బౌద్ధవిధులు అగు వ్రేపంచాన్యతత్వవాదులు రెండవయుపాయమునే పొందిరి. వారల కధిష్ఠానదార్ధ్య మున్నచో యధిష్ఠానమునందు కల్పితము కాధితము నగు చిత్తగృహ్యము యొక్కయు, యదర్శన మనాయాపముగనే యుపపన్నమగుననియు, కనుకనే భగవత్పూజ్యపాదులు యెచటను బ్రహ్మైత్యలకు యోగాపేక్షను చెప్పియుండలేదు. కాన బౌద్ధవిధులగు పరమహంసలు శ్రావకముగు వేదాంతవిచారమునందే గురుసమీపమునకేగి బ్రహ్మ పాక్షాత్కారముకొలక వ్రేవర్తించుచుండిరి. విచారముచేతనే చిత్తదోషము నిరాకృతమగుటచే యోగమన్యధాసంద్యము (వ్యర్థము) అని యోగమునందు వ్రేవర్తించుట లేదు. ఇక యధికముగ తెప్పుట చాలును.

1౩౧

కంకరానందీయముః— యోగమునకు ఫలము ప్రతిబద్ధముకాని ఆత్మైకత్వదర్శనము, ఆత్మానందానుభూతియు అనునవి రెండు. అందు క్రమము వివక్షచేయక రెంటికి ఆత్మానందానుభూతియే ఫలముగ చూపబడెను. ఇప్పుడు సర్వసంపారదుఃఖనిర్మూలన కారణమగు ఆత్మైకత్వదర్శనము “సర్వభూతస్థం” అను శ్లోకముచే చెప్పబడుచుండెను. పురుషుని పరమపురుషార్థముతో సమకూర్చునది యోగ మ న ం దు మ. బహుజన్మకృతపుణ్యపుంజపరిపాకమువలన జనించిన ప్రత్యగ్దర్శకము, యేని యుండిన పురుషునకు మోక్షము సంభవించునో అట్టి సమ్యగ్దర్శనముచేతనే కూడికొనిన యంతఃకరణము కలవాడు. బ్రహ్మకారాకారతాంతఃకరణము కలవాడు కనుకనే “సమదర్శనః” సమభావావన్నము. విశేషగ్రహణనిర్మూలము చిరకాల యోగాభ్యాసవశము సంపాదనస్థాగ్రహణశీలమయిన దర్శనముకల బ్రహ్మైకత్వముడు అధిష్ఠానాగ్రహణదోషముచే పృథక్పత్త కలవిగ ప్రతీయమానములైన యవ్యాకృతాదులు, బ్రహ్మాద్విస్తంబ పర్యంతముకలవో అట్టి సర్వభూతములయందు బ్రహ్మాంతమునందు సూర్యుడువలె గృహమునందు దీపమువలె, ఘటాదులయందాకాశమువలె అవికారస్వరూపముగ మండువాడు కా సర్వభూతస్థుడు. అట్టి యాత్మను ఈకార్యకరణసంఘాతమునందు దేపాందియ ప్రాణమనోబుద్ధ్యాదులకు సద్దర్శకత్వార్థక దవస్థలకున్న సర్వప్రకాశకముగ అహమర్థముగ విరభిమానముచే నేను యుంటిని. అట్లే సర్వభూతములయందును భూత తదవస్థా తద్దర్శకత్వగ్భామలకు ప్రకాశకముగ, అహమర్థముగ సర్వభూతమాప అగ నేనే ఏకరూపముగు చైతన్యస్వరూపముచే యుంటున్నాను. అను అంశుట తనకియట్టి స్థితి ముందునున్నవేయు యనుభూతిచేతను తనస్థితిని యంతట నిశ్చయించి

సర్వభూతములయందు ప్రత్యగూహముచే నుండినట్టి యొక్కటియే యగు స్వరూపముగు యాత్మను చూచును. (తెహగ యనుభవించును.) ఇట్లు సర్వభూతముల యందాత్మైకత్వమును తెలిసికొని కావ్యా నిర్మితికల్పనమాధిచిష్టచే నిష్పన్నమైన యధిష్ఠాన యాథాత్మ్య శిక్షానముయొక్క జలముచే ప్రవిహ్వము, సజ్జిరానందైకరసము, నిర్వికల్పము, నిరాకారము, నిర్విశేషము నగు స్వస్వరూపమునందు ఆత్మాత్మకత్వము మొదలు స్థూలాంశముగు కార్యములతోగూడిన సర్వభూతములను యాత్మమాత్రముగనే చూచును. యెట్లధిష్ఠాన వివేకవిజ్ఞానముచే ఘటకరావాదలను మృద్యాత్మములుగను, ఇలతరంగ చేనబుచ్చుకూడులను, మరుద్రదేశముగను, సర్వరక్షరఃపుచ్చాదులను, రజ్జుమాత్రములుగను వివేకముకల పురుషుడు చూచునో అట్లే బ్రహ్మవేత్తయు యోగావస్థానముచే జనించిన యప్రతిబద్ధాదైవతాత్మవిజ్ఞానబలముచే అధిష్ఠానాక్షాంశమువలన కల్పితమైన సర్వభూతములను “అహమేదం, పర్వం” అని సర్వము నాత్మస్వరూపముగనే పాక్షాత్త్ర యనుభవించుచున్నాడు. ఆ భూతములకు తనకంటే పేరునత్తను చూడడు. ఇట్లాభారాధేయో భయస్వరూపముగ ప్రతీతము నిత్యశుద్ధబుద్ధ ముక్తస్వభావము, అద్వితీయము, నిష్కలము, నిష్క్రియము, కాంతము, అనంతము, అపాంసుఖస్వరూపము, సర్వసంసారదుఃఖనిర్ముక్తము నగు నాత్మను చూచుచున్నాడు కాన “నీ దర్శనమే ముక్తికి పరమకారణము, అని సూచించబడెను. యోగముకాని, పాఞ్డ్యముకాని, కర్మకాని, స్తోత్రముంత్ర జపాధికముకాని ముక్తికి పరమకారణములు కావు. ఈవిషయముచే “సర్వభూతము చాత్మానం సర్వభూతాని చాత్మాని । సంవ్యాప్తిహృద్ధ పరమం యాతి నాన్యేన హేతువా” అను శ్లోనియు బోధించుచున్నది. ఈ చెప్పటచే సఽసారసాగర నిమగ్నాత్మోద్ధరణనిమిత్తము విదేహతైవల్యార్థి యగు ముముక్షువు అవశ్యము సమాధి వాళియింపవలెను.

॥౨౯॥

నిలకఠీయము:— సంపాజ్ఞాతసమాధియని, అసంపాజ్ఞాతసమాధియని యోగము రెండువిధములు. అట్టి రెండువిధములగు యోగములకు ‘సర్వభూతస్థం’ అను శ్లోకముచే ఫలమును చెప్పుచుండెను. ‘సోపాధిర్నిరుపాధిశ్చ ద్వేదా బ్రహ్మవిదుచ్యతే । సోపాధిక స్పృహ్య తస్మాత్సర్వాత్మా నిరుపాఖ్యోఽనుపాధికః’ సోపాధియని (సంపాజ్ఞాతమని) నిరుపాధియని (అసంపాజ్ఞాతమనియు) రెండువిధములు. అట్టి రెండువిధములగు సమాధులభేదముచే బ్రహ్మవేత్తలుగూడ రెండువిధములు. సంపాజ్ఞాతసమాధినిష్ఠుడగు బ్రహ్మవేత్త సర్వాత్మ యగును. అసంపాజ్ఞాతసమాధినిష్ఠుడగు బ్రహ్మవేత్త నిరుపాఖ్య శుద్ధబ్రహ్మస్వరూపుడు అని వార్తీకమునందు చెప్పబడిన విధమున సంపాజ్ఞాతసమాధియందు యోగి సర్వాత్మస్వరూపము ననుభవించు వాడై సర్వభూతములయందుపాదానస్వరూపముచే నిమిడియున్న యాత్మస్వరూపమును చూచును. అట్లే యసంపాజ్ఞాత సమాధియందు యోగి యోగముచే సమాహితమైన యాత్మకలవాడై రజ్జువు నందధ్వస్తమైన సర్పాదికము రజ్జువునం దేకత్వమును పొందినట్లు తెలిసికొనినవిధమున బ్రహ్మాదిస్తంభ పర్యంత నిఖల భూతము లాత్మయం దధ్వస్తమై యాత్మయందే యేకత్వమును పొందినవాటినిగ తెలిసికొనును. ఇట్టి యోగి సమాధినుండి లేచిన యవస్థను “సర్వతశ్చిన్మదర్శనః” అను వాక్యముచే చెప్పుచుండెను. బ్రహ్మాదిస్తంభపర్యంతభూతములయందునిర్విశేషబ్రహ్మైకత్వమును చూచునట్టివాడు. ఈవిషయముచే “యస్త సర్వాణిభూతా న్యాత్మ స్వేవానువక్ష్యతి । సర్వభూతేషు చాత్మానం తతో న విజాగుప్సతే । సర్వ స్యాత్మా భవతి । బ్రహ్మదకా బ్రహ్మదాసా బ్రహ్మే మే కితవా ఉత ।” ఇత్యాది శ్లోకులు బోధించుచున్నవి.

—* పూర్వపక్షము :—

ఎవడు యోగము కలవాడో, లేక అంతటను బ్రహ్మైకైక్యమును చూచువాడో అట్టి వారిరువురూత్మను తెలిసికొనెదరు కాన యోగియు, సమదర్శియు యాత్మను తెలిసికొనుటయం దధికారులు. ఎట్లు చిత్తవృత్తినిరోధరూపముగ యోగ మాత్మసాక్షాత్కారహేతువో అట్లే జడప్రపంచవివేకపూర్వముగ సర్వానున్యూతచైతన్యపృథక్కరణము కూడ స్వతంత్రముగనే అత్మసాక్షాత్కారహేతువుకాని యోగము నచేక్షింపదు. అని కొందరు చెప్పెదరు.

గీ॥ యో మాం పశ్యతి సర్వత్ర సర్వం చ మయి పశ్యతి ।

తస్మాహం న ప్రణిశ్యామి స చ మే న ప్రణిశ్యతి ॥

1301

పదవిభాగము:— యః= యో మాం పశ్యతి= సర్వత్ర= సర్వం= చ= మయి= పశ్యతి= తస్య= అహం= న= ప్రిణిశ్యామి= యః= చ= మే= న= ప్రణిశ్యతి ।

ప్రణిపదార్థము:— యః=ఎవడు; సర్వత్ర=సర్వభూతములందును; మాం=నర్వాత్మనగు నన్నును; (వామదేవుని) పశ్యతి=చూచుచున్నాడో; సర్వం=చ=బ్రహ్మవిసర్వభూతజాలమును; మయి=నర్వాత్మనగు నాయనడు; పశ్యతి=చూచుచున్నాడో; తస్య=అట్టి యాత్మైకత్వదర్శియగువానికి; అహం=ఈశ్వర యౌపుడనగు నేను; న ప్రిణిశ్యామి=నశించను; (పరోక్షభావమును పొందను) న చ=అట్టి విద్వాంసుడును; మే=నాకు; న ప్రణిశ్యతి=ప్రణాశమును పొందడు. (పరోక్షభావమును పొందడు.)

— సీ థో త ము:—

‘సమాహితో భూత్వాత్మవైవాత్మానం పశ్యతి’ తతస్తు తం పశ్యతి నిష్కలం ధ్యానమానః ఇత్యాదిశ్లోకులు సమాధి, ధ్యానముల కవరపర్యాయమగు యోగమే యాత్మదర్శనమునందు కారణమని బోధించుచున్నవి. మఱియు “తత్కారణం సాంఖ్యయోగాభివన్నం విద్యా మేతాం యోగవిధిః చ కృత్స్నం” అను స్థలమున “సాంఖ్యయోగాభివన్నం” అనియు “యోగవిధిః” అనియు చెప్పుట స్పష్టముగ చెప్పుటవలన లింగమనెడి ప్రమాణమువలన జ్ఞానయోగములకు నముచ్చయ మవగతము. కాన నెవడు యోగియో, ఎవడు సమర్థియో వారిరువు రాత్మను తెలిసికొనుట కధికారులు కాన వాత్ససాక్షాత్కారమును కూర్చి యోగియ్యుననుదర్శిత్యము స్వతంత్రముగనే కారణము లనెడి మతము తొలిగింపబడెను.

సోపాధికమగు భృమి యుపాయనివృత్తికానిదే నివర్తించదు. కాన యుక్తివలన కలిగెడి వివేక మాత్రమువలన బాహ్యరూపముగు దేహాత్మయొక్క శుభ్ర నిర్మలగు పునర్జన్మము సంభవించదు. అట్లుగనో నుపాధి భూతమగు దర్పణాదుల నివృత్తిలేకున్నను ప్రతిబింబముల భృమినిరర్తించెడివి అట్లు నివర్తించుట లేదని యాశయము. యోగములేనిదే యధిష్ఠాన జ్ఞానము సంభవించనందున యధిష్ఠానజ్ఞానము దృఢముగ మండిన నిధిష్ఠానమునందు కల్పితమగు చిత్తగుయొక్కయు, చిత్తదృశ్యములయొక్కయు యదర్శనమనాయాసముగ సంభవించును. అనెడి మతము తొలిగింపబడెను. స్త్రీ స్త్రీసుఖమును తెలిసికొను నట్లు బ్రహ్మము స్వసంవేద్యము. జాత్యంధుడు ఘటాదులను తెలిసికొననట్లు యోగహితుడట్టి బ్రహ్మమును తెలిసికొనలేదని దక్షుడు “స్వసంవేద్యం హి తద్బ్రహ్మ కుమారీ స్త్రీసుఖం యథా । అయోగీ వై వజానాతి జాత్యంధో హి యథా ఘటమ్” అను వాక్యముచే స్పష్టముగ తెప్పియుండెను.

భగవద్బ్రాహ్మమునందెవటను బ్రహ్మచేతకు యోగాపేక్ష కలదని చెప్పియుండలేదని కొందరు ప్రశ్నించెదరు. “అథాతో బ్రహ్మ తిజ్ఞాసా” అను సూక్తమునందుగల “అథ” అను శబ్దముచే సూచితమగు ముముక్షువునకు విశేషణమగు సాధనచతుష్టయమునం దంతర్గతమగు శమాద్యుపేత సమాధిని గుర్తెరుగక నటుల చెప్పుచుండిరి కాని మఱియేమియు కావని తెలిసికొనెదరు గాక “ద్వైకగ్రహ” అశ్వసంయమయోగమునుట యందు రెండు మార్గములని బోధించు వసిష్ఠవాక్యము వరసృకమపేక్షలేనిదే సమదర్శియై, యోగము అను రెండు మార్గములని వ్యాఖ్యానించినచో “నాన్యవంథావిద్యతేఽయనాను” మోక్షముకొని కాత్మజ్ఞానముకన్న మఱియొక మార్గము లేదను శుభ్రానికి విరోధము ప్రాప్తించుచు కాన నా వసిష్ఠవాక్యము ప్రవృత్తికృమిభేదపరమని (జ్ఞానకృమిభేదము బోధించునని) పూర్వమునందే మాచే వ్యాఖ్యానింపబడెను. మఱియు యోగవృత్తికరణమునందు యోగానపేక్షమార్గాంతర ప్రతిపాదన మసంగతము అట్టి మార్గాంతర సూచకమగు శబ్దమేదియు యిచట కానరాదు. అట్టి శబ్దము “సమదర్శనః” అనునది కలదన్నను ‘యోవాసమదర్శనః’ అని లేని “వా” అనుశబ్దము నధ్యాహారముచేయుటయు ససంగతమే.

శాంకరభాష్యము—

ఏతస్మాత్తైకత్వదర్శనస్య ఫలముచ్యతే—యో మాం పశ్యతి వాసుదేవం సర్వస్యాత్మానం సర్వత్ర సర్వేషు భూతేషు సర్వం చ బ్రహ్మాదిభూతజాలం మయి సర్వాత్మని పశ్యతి తస్యైవ మాత్మైకత్వ దర్శనోఽహ మిశ్వరో న ప్రణశ్యామి నపరోక్షతాం గమిష్యామి! సచ మే నప్రణశ్యతి సచ విద్వాన్మమ వాసుదేవస్య న ప్రణశ్యతి నపరోక్షీభవతి తస్య చ మమచైకాత్మకత్వాత్ స్వాత్మాహినామాత్మనః ప్రియ ఏవ భవతి యస్తాచ్ఛాహమేవ సర్వాత్మైకత్వదర్శి!

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

ఈ యాత్మైకత్వదర్శనమునకు ఫలమును జెప్పుచున్నాడు — ఎవడు సర్వమునకు నాత్మస్వరూపుడ నగు నన్ను (వాసుదేవుని) సర్వభూతములయందుచూచునో, మరియు బ్రహ్మాదిస్తంబపర్యంతమగు సర్వమును సర్వాత్మ నగు నాయందు జూచునో అట్టి బ్రహ్మవేత్త నాకు పరోక్షుడు కాడు. వానికి నేనును పరోక్షుడను కాను. ఏమనః అట్టి బ్రహ్మవేత్తకును నాకును ఆత్మైకత్వమే యందులకు కారణము. తన యాత్మ తనకు ప్రియముకదా! 130

— + ౩వ అధ్యాయము 30 శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు + —

మధుసూదనసరస్వతీయము:—ఇట్లు శుద్ధమగు త్వం పదార్థమును నిరూపించి శుద్ధమగు తత్పదార్థమును “యోమాం” అను శ్లోకముచే నిరూపించుచుండెను.

ఏ యోగి— ఈశ్వరుడు, అశేషప్రపంచకారణ మాయోపాధికుడ నగు నన్ను ఉపాధివివేకముచే నిఖిలప్రపంచమునందు సమ్యావముచేతను, స్ఫురణరూపముచేతను అనుమ్రాతుడనుగను, సర్వోపాధివినిర్ముక్తునిగను, సరమార్థపత్యమగును, అనందభునునిగను, అనంతునిగను, యోగజప్రత్యక్షముచే సాక్షాత్కరింపజేసుకొనునో, అట్లే సర్వప్రపంచమును మాయచే నాయం దాదోపితమై వాకంతు పేరుగ మృతాత్మముచే చూచునో అట్టి వివేకదర్శికి తత్పదార్థము భగవంతుడ నగు నేను “న ప్రణశ్యామి” “ఈశ్వరుడనువాడు వాకంతు పేరుగ కలడు” అను పరోక్షజ్ఞానవిషయడను కాను. మరేమనిన యోగజాపరోక్ష విషయడ నగుదును. విచారింప తత్త్వమస్మాదివాక్యజన్యాపరోక్షజ్ఞాన విషయత్వము త్వం పదార్థాభేదముగనే సంభవించును. అయినను కేవల తత్పదార్థమనకు యోగజన్యాపరోక్షజ్ఞానవిషయత్వ మువనన్నమే యగును. ఇట్లు యోగజప్రత్యక్షముచే నన్ను పరోక్షముగ జేసుకొను యోగియు “మే న ప్రణశ్యతి” వాకు పరోక్షుడు కాడు. అట్టి విద్వాంసుడు నాయాత్మస్వరూపుడై నా కతిప్రియు డగుటవలన “యే యథా మాం ప్రణశ్యతే తాం ప్రధైవ భజామ్యహం” అను భగవద్వక్తి వలన యెల్లప్పుడు నా యపరోక్షజ్ఞానగోచరుడగును. అట్లే శరణయ్యాస్త భీష్మధ్యానము ధర్మరాజును కూర్చి శ్రీకృష్ణపరమాత్మచే చెప్పబడెను.

అవిద్యాంనుడనవునో సా త్యస్వరూపమైయున్నను భగవంతుని చూడడు. అందువలన భగవంతుడును “న చ ను యట్టి యవిద్యాంసుని చూడడు. “న ఏవ మవిదితో న భువతి” అను కుశితియు వైవిషయకత చుచ్చుకొని డన్ననో యెల్లప్పుడు నిన్నుహితుడై భగవదనుగ్రహ ప్రాప్తు డగును 130

శంకరానందీయము:— చెప్పినవివరమున స్వాత్మకు సర్వభూతస్థత్వమును, సర్వభూతాధారత్వమును బ్రహ్మజేత్రకు, తనకు స్వరూపముచే నైశ్చల్యమును బోధించుటకొరకు తనకు సర్వభూతస్థత్వమును, సర్వభూతాధారత్వమును సూచించుచు యట్లే యీశ్వరునికి తనకు స్వరూపముచే నేతత్వమునే యవగతింధ్రవృత్తిచే చూచుచున్న బ్రహ్మవిద్యునికి యట్టి దర్శనమునకు ఫలము 'యః' అను శ్లోకముచే బోధించుచుండును.

చెప్పబడిన సాధనసంపత్తిచే యే యోగారుడుడగు బ్రహ్మవిద్యుతి సచ్చిదానందైక రసస్వరూపమగు పరబ్రహ్మమును బ్రహ్మాదిస్తంభవర్యంత భూతములయందు ప్రత్యేకగాత్మవ్యర్థాపముగ నుండిన వానినిగ తెలుసుకొనునో అట్లే చెప్పబడిన లక్షణములుకల పరబ్రహ్మవ్యర్థాపుడగు నాయందే అవ్యాకృతాది స్థూలాంత సేఖలజగత్తు యాకాశమునందు గంధర్వనగరమువలె యాకాశమాత్ర్యము, సత్తాపాకము, అని చూచునో అట్టివానికి వాకు సమంతమగు సర్వభూతస్థత్వ సర్వాధారత్వ లక్షణములచేసేను, శుశ్రీ యక్తి బలమువలనను స్వరూపముచే నేతత్వముచే యెల్లప్పుడు చూచు బ్రహ్మవిత్తమునకు సచ్చిదానందైక రసమగు పరబ్రహ్మ వ్యర్థాపమైన సేమ "న ప్రణాళ్యమి" వృత్తి కనిపయుడను కాదు. మరేమని? అట్టివాడు నిలుచుండి నట్లు విడచుచుండినను, కూర్చుండినను, పరుండినను, నేత్రములు తెరచినను, మూసినను, భుజించుచుండి నను యథేచ్ఛగనుండినను అట్టివాని బుద్ధివృత్తికి యెల్లప్పుడు చక్షుస్సవకు రూపమువలె పరమానందమును సమకూర్చువాడనై విషయుడ నగుదును.

ఎట్లు ఘటము తనమచూచువానికి స్వయముగ, వేరయియే విషయమగునో అట్లే బ్రహ్మయు యంతటను బ్రహ్మమునే చూచు బ్రహ్మచేత్రకు స్వయముగ భిన్నమయియే విషయ మగునా? అట్లగునో "ఉదర మంతరం కురుతే అథ తస్య భయం భూతి" అను శుశ్రీవలన భేదదృష్టికలవానికి మోక్షము లేక పోవలయును. కాన భేదదృష్టిని పరలివేయుటకు "న ఛ" అని చెప్పుచుండును.

అ బ్రహ్మచేత్రయు చిదేకరసము, విర్వికేషము, బ్రహ్మవ్యర్థాపము అగు నాని "న ప్రణాళ్యమి" విద్యాంసునకు ప్రణాళమనగ అనాత్మతాదాత్మ్యావృత్తియే. ఎట్లు పురుషునకు వైదర్భ్యావృత్తి పరకాద్యర్థగ్రహేతువగునో అట్లే బ్రహ్మచేత్రకు వివరితభావనావృత్తియే అవ్యాద్యనర్థమునందు హేతువు. కాన నిట్టి బ్రహ్మచేత్రయే యనాత్మ యందాత్మభావమును చేయుడు. మరేమని? దేవతత్తుడు స్వదేహమునందువలె బ్రహ్మచేత్ర "బ్రహ్మైవాహం" అని స్వస్వరూపముచే విషయ మొనరించుకొనిన నిర్వికేషవరబ్రహ్మము నందే యెల్లప్పుడు "అహం" అను వృత్తిచే ముందును.

1801

నిలకంఠీయము:— ఈయాత్మైకత్వదర్శనమునకు కూడ ఫలమును "యోమా" అను శ్లోకముచే చెప్పుచుండును. ఈశ్లోకమునందుగల అపృచ్ఛబిమ్మ ప్రత్యేకగాత్మపరము. ఏ యోగి బ్రహ్మాదిస్తంభవర్యంత భూతములయం దాత్మవ్యర్థాపమును చూచునో బ్రహ్మాదిస్తంభవర్యంత భూతముల నాత్మయందు చూచునో అట్టి యోగికి నకృత్త సప్తమైన మూలాజ్ఞానము తిరిగి సంభవించనందున జ్ఞాతమగు నాత్మతిరిగి తిరోపాతుడు కాదు. బుద్ధికత్వ పక్షపాతి యగుటవలన శుక్తిరూప్యమువలె బ్రహ్మమునం దధ్యస్తమైన కార్య కరణ సలభాతాభిమానిచే తదభిమాన పరిత్యాగపూర్వకముగ జ్ఞాతము, స్వాధిష్ఠానము అగు బ్రహ్మము తిరోపాతము కాకుండు గాక. బ్రహ్మదృష్టిచే ముక్తజీవునకు నిరస్వయోచ్ఛేదము సంభవించునను శంకను "నచ మే న ప్రణాళ్యమి" అను వాక్యముచే తొలిగించుచుండును. ఆ విద్యాంసుడు నా స్వరూపుడే కాన వాకును తిరోపాతు డావిద్యాంసుడు కాదు. విద్యాంసుడు నాయం దధ్యస్తమైనను, నావికారమైనను, నిరస్వయోచ్ఛేదము (స్వరూపదృశ్యము, లేక స్వరూపానాళము సంభవించెడిని. అట్లు కాక విద్యాంసుడు నా స్వరూపుడే. ఈ విషయముచే "తత్త్వమసి" "అహంబ్రహ్మాస్మి" "అయమాత్మా బ్రహ్మ" జ్ఞాత్యాది ఘనవాక్యములు బోధించుచున్నవి. విద్యాంసుడు నా స్వరూపుడే యగుటవలన నిరస్వయోచ్ఛేదము ప్రాప్తింపదు. "నచ మే న ప్రణాళ్యమి" అని చెప్పు యుక్తమే.

1802

గీ॥ సర్వభూతస్థితం యో మాం భజ త్యేకత్వ మాస్థితః ।

సర్వభా వర్తమానోపి స యోగీ మయి వర్తతే ।

1301

పదవిభాగము:— సర్వభూతస్థితం—యః—మాం—భజతి—ఏకత్వం—ఆస్థితః—సర్వభా—వర్తమానః—

అపి—సః—యోగీ—మయి—వర్తతే ।

1302

వ్యాఖ్యపదార్థము:— యః = ఎవడు. ఏకత్వం = స్వాత్మాభేదమును; ఆస్థితః = పొందినవాడై; సర్వభూతస్థితం = సర్వభూతములందును; భజతి = పొందుచున్నాడో; (మాచుచున్నాడో); సః = అట్టి; యోగీ = యోగి; సర్వభావర్తమానోపి = నైవరప్రవృత్తితోనేవిధముగనున్నవాడైనను; మయి = నాయందు, వర్తతే = ఉంటున్నాడు

1303

† ౩వ అధ్యాయము — 3౧ వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు —

మధ్యమాదనసరస్వతీయము:— ఇట్లు త్వంపదార్థము, తత్పదార్థము అను కుద్ధమును నిరూపించి “తత్త్వపసి” అను వాక్యార్థమును “సర్వభూతస్థితం” అనుదానిచే నిరూపించుచుండెను.

సర్వభూతములయందుఁ దధిష్ఠానరూపముగ నున్నట్టి అనగా సర్వానుసూతనస్మాత్ప్రసూపము, తత్పద అర్థము ఈశ్వరుడు అగు నన్ను త్వంపద అర్థముగు తనతోకూడ నత్యంతాభేదమును పొందించినవాడై అనగా ఘటాకాశము ఉపాధియగు ఘటనిరాకరణమొనర్చి మహాకాశమే యని నిశ్చయించినటుల తత్త్వం పదార్థోపాధి నిరాకరణముచే నిశ్చయించుచు “అహం బ్రహ్మాస్మి” అని వేదాంతవాక్యజన్య తత్త్వ సాక్షాత్కారముచే నెవడు నన్నుఁ రోక్షముగ జేసుకొనునో యట్టివా డవిద్యాతత్కార్యనివృత్తిచే జీవమ్ముకుడై కృతకృత్యుడై యగును.

ఎంతవరకట్టివానికి భాధికానువృత్తిచే శరీరాది దర్శన మనువర్తించునో యంతవరకు ప్రాకృతికర్మ ప్రాకృతికమున యాజ్ఞవల్క్యుడలవలె సర్వకర్మత్యాగముచేతగాని, జనకాదులవలె విహితకర్మచేతగాని, దత్తాత్రేయాదులవలె ప్రకీపిద్ధ కర్మచేతగాని, యేదోయొక రూపముచే మండినను (వ్యవహరించుచుండినను) ఆ యోగి “బ్రహ్మాహ మస్మి” అను జ్ఞానముకలవాడు పరమాత్మయందే యభేదముగ నుంటున్నవాడు. యేవిధముగనైన యతికి మోక్షమును కూర్చి సంశయము లేదు. “తస్య హం దేవాశ్చ నాభూత్వా ఈశత ఆత్మాప్యేషాం సంభవతి” మహాప్రభావముగల దేవతలుగూడ యట్టి యాత్మదర్శికి మోక్షము ప్రాప్తింపకుండగ జేయుటకు నవధులు కారు. ఇతర ముదుర్లు నవధులు కారని చెప్పనవసరము లేదు. అనుకుంతియు బోధించుచున్నది. నిషిద్ధకర్మయందు ప్రవర్తకముగు రాగద్వేషములు బ్రహ్మచేతకు సంభవించవండున బ్రహ్మచేత నిషిద్ధకర్మల నెంతమాత్రము చేయడు అయినను దత్తాత్రేయాది దృష్టాంతము ననుసరించి కొందగు బ్రహ్మచేతకు కూడ నిషిద్ధకర్మాచరణము సంభవించునను వాదమును “తువ్యతు ముత్తనః” అను వ్యాయముచే నంగీకరించి జ్ఞానస్తుత్యర్థమై “సర్వభావర్తమానోపి” “హత్వాపి స ఇమాం భ్రోకాన్నహన్తి న నిబధ్యతే” అనువాక్యమువలె ఇదికూడ చెప్పబడెను

శంకరానందీయము.— అంతట బ్రహ్మమాప్రీత్యము నవగహించునట్టిన్ని యోగానుష్ఠానమువలన జనించు సమ్యగ్దర్శనమునకు ఫలమును, యెల్లప్పుడు సర్వత్ర బ్రహ్మదర్శనమును బ్రహ్మమునందే యాత్మత్వదర్శనమును యెల్లప్పుడు బ్రహ్మానందానుభూతిని సూచించి యిపుడిట్టి అజడములుకల బ్రహ్మచిత్తముడు తన ప్రాకృతానురూపముగ దేహము నావావిధ ధర్మములు కలదైనను తాను తన జ్ఞాననిష్ఠచేతనే యున్నవాడై ముక్తిని పొందగలడని “సర్వభూతస్థితం” అను శ్లోకముచే చెప్పుచుండెను

“ఏకమేవాద్వితీయం బ్రహ్మ నేహ వానాస్తి కిం చ న । సర్వం హ్యేకదృష్టమ్ ॥ అయమాత్మా బ్రహ్మ । అహం బ్రహ్మాస్మి” ఇత్యాది శుశ్రుత్వ విచారనసాత్త జ్ఞానబలముచేతను, యోగానుష్ఠానముశ్చన్న ప్రాప్తవశాతిబలమ చేలమ యేకత్వమ. పొందినవాడై ‘సర్వవిదమహంచ బ్రహ్మైవ’ (ఈసర్వప్రపంచము నేనే

కాంక్షరభాష్యమ్:—

ఇత్యేతత్పురస్కారార్థం సమ్యగ్దర్శన మనూయ్య తత్ఫలం మోక్షః ॥ 130 ॥
సర్వభా సర్వప్రకారై ర్వర్తమానోపి సమ్యగ్దర్శి యోగి మయి వైష్ణవే పరమే పదే వర్తతే నిత్యముక్త ఏవ స స మోక్షం ప్రతి కేనచిత్ప్రబధ్యత ఇత్యర్థః ।

130

కాంక్షరభాష్యతత్ప్రబోధని:—

పూర్వశ్లోకార్థమైన సమ్యగ్దర్శనము నీశ్వరసూర్యార్థముచ ననువదించి, ఆసమ్యగ్దర్శన ఫలముగు మోక్షమును చెప్పుచున్నాడు— ఎవడు స్వాత్మాభేదముతో నన్ను పొందుచున్నాడో అట్టియోగి— రాగాదిరహితుడు, యమనియమాదిసంస్కారవంతుడు నగును. గాన చానికై స్వైరప్రవృత్తి సంభవింపనే సంభవింపదు. ఒకవేళ స్వైరప్రవృత్తి యథాప్రారబ్ధముగ సంభవించినను జ్ఞానోత్పత్తిపర్యంతమే శాస్త్రనియమము గాన అట్టివాడేవిధముగ నున్నను, సర్వ వ్యాపకముగు పరమపదము నందుచున్నాడు. (అనగానట్టి సమ్యగ్దర్శి నిత్యముక్తుడే యగును. మోక్షవిషయమై దేనిచేతను ప్రతిబంధింపబడ దని యర్థము) 130

130

బ్రహ్మస్వరూపమే) అని యెల్లప్పు డేర్పమున పొందినవాడై “సర్వం బ్రహ్మైవ” అను భృథవిశ్వయ యుక్తుడై యేబ్రహ్మచేత్రయగు యతి— అయి: పిండమున అంతర్భూతి: ప్రదేశములయందు వ్యాపించి యున్న యగ్నివలె మహారాది స్థూలవర్తనై సర్వభూతజాతమును బహిరంత:ప్రదేశములయందు యెల్లప్పు డేకరూపముగ నుండువాడు సర్వభూతస్థుడని యనువించుకొనును. అట్టి నిర్వికేషము, వరబ్రహ్మము వగు నన్ను “భవతి” “బ్రహ్మైవాహ మస్మి” అను ప్రత్యగ్భూతిచే దనను నన్నుగ పాశాత్తు తెలిసికొని నా భావము నెవడు పొందునో అట్టిమధ్యావమును పొంది బ్రహ్మచేత్ర యగ్నివిధములచే నుండువాడై నను అనగా స్వప్రారబ్ధానుపారముగ వివిధచేష్టావత్తుగు దేహచేష్టచేత లోకదృష్టిచే కాలుదువలె, మూఢుడువలె, ఉన్మత్తుడువలె, కష్టుడువలె, అశిష్టుడువలె కవలడుచున్నను తనదృష్టిచే నిర్వికార బ్రహ్మస్వరూపముగ నున్న బ్రహ్మచిత్తముడు యీశ్వరము పతితమైయుండ (నశించివదైయుండ) నాస్వరూపముగ వాయంచే యుండును. లేక “మయి” అనునది తృతీయార్థము ప్రయుక్తము. బ్రహ్మస్వరూపముగ నుండును. విదేహముక్తిని పొందునని యర్థము.

130

పరమార్థప్రస:— అనంతరము సర్వదృశ్యజాతమును ఆత్మాకారముగ చూచునని “సర్వభూత స్థితం” అను దానిచే చెప్పుచుండెను.

ఎవడు సర్వభూతాకారముగ నున్న నన్ను ఏకత్వమును పొందినవాడై యనువర్తించునో అట్టివాడు. నామరూపాకారముగ నున్నవాడై నను “మయివర్తతే” నాయాకారుడగుచున్నాడు. ఈవిషయమునే “యస్మిన్పర్యాణి భూతా వ్యాతై స్త్రవాభూ ద్విజానశః తత్ప్రకౌ మోహాః శ్శోక ఏకత్వ మనువశ్యతః” భాష్యమ్— విజ్ఞానముకల ఏపురుషురకు వంచభూతాత్మకముగు నిఖిలప్రసంచము ఆత్మస్వరూపమే యయ్యెనో, అనగా భూతభావన లేకపోవుటచే యాత్మాకారమే యయ్యెనో, అట్టి యదై న్నతజ్ఞానము కలవానికి మాయావిలాసరూపముగు యజ్ఞాన మెచ్చట? అట్లే మాయావిలాసరూపముగు యజ్ఞానమువలన పొందెడి శోకము దేనివలన? దేనివలనను యట్టి యజ్ఞానము, అట్టి యజ్ఞానమువలన పొందించు శోకము పొందించదని యర్థము.

130

ఏకంతియము:— సర్వాత్మైకత్వరర్పి వారూపమే. కాన వతనికి మోక్షము పొందించుటయం దేవప్రతిబంధము సాధించదని “సర్వభూతస్థితం” అనుశ్లోకముచే చెప్పుచుండెను.

సర్వోపా రూపముచే బ్రహ్మైకత్వంబవ్యంక సర్వభూతములయందు సత్తాస్వరూపముచేతను, మృగదూ చే ను యు దిన నన్ను (పరమాత్మను) శీఘ్రవృత్తై కర్మము వాక్రమించినవాడై నిర్వికల్ప

కాదు. కాని ద్వైపము యెల్లపుడు హృదయమును దహించెడియును యెసమయమున “తనకువతె యిశగు లందరికిని దుఃఖము సంభవించకపోవుగాక” అని కరుణాగును దుఃఖము కలవారల విషయమై భావనచేయునో యట్టి నమయమున, వైరాదిద్వైపము నివర్తించును. ద్వైపము నివర్తించ చిత్తము వ్యర్థమై మృగును. ఈ విషయమే “పాగిణా యథాఽతత్సంఘీష్టా భూతావా మపితే తథా । ఆత్మావమ్యేన భూతేషు దయాం కురన్తి పాదవః” అను సృతియు బోధించుచున్నది. “ఆత్మావమ్యేన సర్వతః” అనుశ్లోకముచే శ్రీకృష్ణ మరనూత్మయు వైవిషయమునే బోధించెను. అట్లే పాగిణులు స్వభావమువలననే పుణ్యము ననుష్ఠించరు. పావమునైతే యనుష్ఠించెదరు. ఈ షయమునే “పుణ్యవ్య ఫల మిచ్ఛన్తి పుణ్యం నేచ్ఛన్తి మానవాః । న పావఫల మిచ్ఛన్తి పాపం కురన్తి యత్నతః” (మానవులు పుణ్యముఫలమును మాత్రము కోరెదరు. పుణ్యమునుమాత్రము కోరరు. పావఫలముమాత్రము కోరరు. వ్యయత్నముతో పావముచేయుచురు) అను సృతియు బోధించుచున్నది. పుణ్యమాచరింపబడనిదై, పావమాచరింపబడినదై వశ్యతావమును జనింప జేయును. ఈవిషయమునే “కిం మహాం సాధు నాకరవమ్ । కి మహం పావ మకరవమ్” అను శ్లోక బోధించుచున్నది పుణ్యపురుషులయందు ముదితమ భావించినచోయా నాననానంతుడు స్వయముగనే యవగ్ర మత్తుడై పుణ్యకర్మయందు వ్యవర్తించును, ఈవిషయమే ‘కర్మాక్షక్లకృష్ణం యోగిర స్త్రివిధ మితరేషాం’ ఆయోగులకు శుభకర్మమని, యశుభకర్మమని, శుభాశుభకర్మమని కర్మము మూమవిధములు. అట్లే పావ పురుషులయందు దుష్టతను భావించుచు స్వయముగ తానుకూడ యట్టి వాసన కలవాడై పాపములమండి నివర్తించును. దానివలన శుభాకరంబు పాపకరణములవలన జనించు వశ్యతావము సంభవించును. వశ్య తావము లేమింజేసి చిత్తము వ్యసన్న మగును. ఇట్లే సుఖవంతులయందు మైత్రిని భావించు వానికి రాగమే నివర్తించదు మరేమనిన? అమాయేర్పాదులుకూడ నివర్తించును. పరగుణములయందు దోషాన్వికరణ మసూయ యనబడును. పరగుణములను సహించలేకపోవుట యీర్ష్య యని యనబడును. యెపుడు మైత్రి వశమున పరసుఖము స్వీయసుఖ మగునో అపుడు పరగుణముల యందసూయాధిక మెట్లు సంభవించును? సంభవముకాదు. అట్లే దుఃఖవంతులయందు కరుణను భావించువానికి శత్రువధాదుల వాచరించు ద్వైప మెపుడు నివర్తించునో యపుడే దుఃఖత్వవిరోధియగు స్వసుఖత్వ వ్యయిక్త దర్పముకూడ నివర్తించును. ఇట్లే దోషాంతరవృత్తికూడ యూహించనగును. వానిష్టరామాయణాదులయందు దీ విషయము స్పష్టముగ తెప్పబడెను. ఇట్టి తత్త్వజ్ఞానము, మనోనాశనము, నాననాశయమనెడి మూడున్ను యభ్యసంపదగిరివి. అందు యేదోయొక ద్వారముచే మాటిమాటికి తత్త్వానుసారముతత్త్వజ్ఞానాభ్యాస మనబడును. ఈ విషయమే “తచ్చింతనం తత్కథన మన్యోన్యం తత్ప్రబోధనమ్ । ఏతదేకపరత్వంచ బిహృత్భ్యాసం విదు ర్నిధాః ॥ సర్గాదావేవ నోత్పన్నం దృశ్యం నాస్త్యేవ సర్వదా । ఇదం జగ దహం చేతి బోధాభ్యాసం విదుఃపరమ్” (తత్త్వచింతనము అన్యోన్యము తత్త్వకథనము, అన్యోన్య తత్త్వప్రబోధనము యనెడి తదేకపరత్వమునే బిహృత్భ్యాసమునుగ విద్వాంసులు తెలుసుకొనుచున్నారు స్వర్గాదియందే యుత్పన్నము కాదు. యెల్లపుడు దృశ్యములేదు. ఈజగత్తు నేనే అని దానిని యుత్కృష్టమైన బోధాభ్యాసమునుగ తీరిసి తొనుచున్నారు. అని చెప్పబడెను. మనోనిరోధాభ్యాసము దృశ్యాభ్యాసవిరోధి యాగాభ్యాసమే యని ‘అత్యవ్రాభావసంపత్తౌ జ్ఞాతుర్జ్ఞేయస్య వస్తునః । యక్త్యా కాస్త్రైర్వృత్తస్తే యే తే వ్రత్యాభ్యాసస్త్రితాః’ జ్ఞాతృజ్ఞేయములయందు మిథ్యాత్వబుద్ధియే యభావసంపత్తి యనబడును. సర్వస్వరూపముచే గూడ అపరితీతి ఆత్యంతభావసంపత్తి యనబడును. దానినిమిత్రము యోగముచేతను, కాస్త్రములచేతను యెవరు యత్నించెదరో వారును యభ్యాసము అని చెప్పబడెను. “దృశ్యాసంభవ బోధేన రాగద్వేషాది రాగినీ । వృత్తి (రతి) ద్వనోదితా యాఽసౌ బిహృత్భ్యాసస్త్వ ఉచ్యతే” దీనిచే రాగద్వేషాది ఊహకారూప నాననాశయాభ్యాసము చెప్పబడెను. కాన నేత తత్త్వజ్ఞానముచేతను, మనోనాశవారనాశయాభ్యాసముచేత నే రాగద్వేషకూన్మదగుటచే యె డు స్వహృదభావతయందు నమదృష్టికలవాడో యట్టి గామవరమయోగి.

గీ: యోయం యోగ స్వయా పోక్త స్సామ్యేన మధుసూదన !

ఏతస్యాహం న పశ్యామి చంచలత్వాత్ స్థితిం స్థిరామ్ ।

1321

పదవిభాగాలు:— య: ఆయం-యోగ: త్వయా-పోక్త: సామ్యేన-మధుసూదన-ఏతస్య-
అహం-న-పశ్యామి-చంచలత్వాత్-స్థితిం-స్థిరామ్ ।

1322

ప్రతిపదార్థము:— హేమధుసూదన-ఓశ్రీకృష్ణ: త్వయా-నీచే: యో-యం=ఏ ఈ: యోగ:
-యోగము; సామ్యేన-సామ్యముతోనూడ; ఉక్త: చెప్పబడినో; ఏతస్య-అయి-యోగమునకు;
స్థిరాం-స్థిరమైన; స్థితిం-ఉనికిని; మనసి- (ఈపదమధ్యాహార్యము) మనస్సు; చంచలత్వాత్-చంచల
మైనదగుటవలన; అహం-నేను; న-పశ్యామి-చూడను.

1323

కాంక్షరథావ్యమ:—

ఏతస్య యథోక్తస్య సమ్యగ్దర్శనలక్షణస్య యోగస్య దుఃఖసంపాద్యతా మాలత్య
శుశ్రూష ర్థవం తత్ప్రాప్త్యపాయమ్ — యోయం యోగం స్వయా పోక్త స్సామ్యేన
సమత్వేన హేమధుసూదన! ఏతస్య యోగస్యాహం న పశ్యామి నోపలభే చంచలత్వా
న్మనసః కిం స్థిరా మచలాం స్థితిం ప్రసిద్ధ మేతత్ ।

1324

కాంక్షరథావ్యతత్వబోధిని:—

సమ్యగ్దర్శనరూపము, పూర్వోక్తము నగు యోగము దుస్సంపాద్యమని యూ
హించి, తత్ప్రాప్త్యపాయమును వినగోరినవాడై యర్జునుడు యిట్లు పలికెను— ఓమధు
సూదనా! సమ్యగ్దర్శనరూపమగు యోగమును నీవుపడేశింపితివి. కాని మనస్సు స్వభావముచే
చంచలమైన దగుటచే నీయోగమునకు స్థిరమైన స్థితి సంభవింప దని యూహించుచుంటివి. 1324

కంకరానందీయము:— “సర్వభూతసుహృచ్చాంత. జ్ఞాన ముత్పర్యతే పుంసాం జయా శ్చావస్య
కర్మణి” అనుస్మృతివలన సర్వభూత సుహృత్తుగనుండి మనోక్మాయకర్మల నేర్పాటులకు పీడచేయని
వానికే శ్రవణము, మననము, తత్వవ్యజ్ఞానము, జ్ఞానఫలమగు మోక్షము సిద్ధించును. మరియొకనికి సిద్ధించదు.
కాన శ్రవణాదినిష్ఠుడైన ముముక్షువగు యతి- తనసామ్యముచే సర్వప్రాణుల సుఖదుఃఖములను తెలిసికొని
వారల కుపద్రావ మెటులను చేయరాదని బోధించుటకు “అత్మావమ్యేన” అని చెప్పుచుండును.

సర్వప్రాణి సుఖదుఃఖవేదన కర్మలచుందు తనసామ్యముచే సర్వప్రాణులయందుకల సుఖదుఃఖములను
సమముగ నెవడు చూచునో అనగా యెట్లు తనకు సుఖమిష్టము, దుఃఖమిష్టము యగునో యట్లే సర్వ
ప్రాణులకు సుఖమిష్టము, దుఃఖమిష్టమని తెలిసికొని వాఙ్మనఃకియలచే వరులకు కొంచమైన యెరుగైన
యెటులైన విశేషము చేయడో, ఇట్టి లక్షణములుకల యా యతియుత్కృష్టుడని సమ్మతుడు.

లేక, నిత్యముక్తస్వరూపముచేతనే యెటుల నేను దేహాద్ధర్మకర్మసుఖదుఃఖాది సంబంధరహితుడనో
అట్లే యీసర్వదేహులు దేహాద్ధర్మకర్మ సుఖదుఃఖాది సంబంధరహితులే యని యాత్మ సామ్యముచే
విచారించ నందరకు నిత్యముక్తత్వమును ప్రత్యగ్దృష్టిచే తెలిసికొనినవా డైనను శాస్త్రార్థప్రసేప సుఖమును,
దుఃఖమును తనతో సమముగ యెరుగిహృదేన సర్వభూతములయందు చూచునో “కింవద్విచరే నృహిం”
కిటకమువలె భూమిని (యందు) సంచరింపవలెను. అనునది మొగలగు స్మృతిప్రాప్త్యామువలన నేను
ముక్తుడను; కాన నాకు పాపలేక మోక్షమాత్రము లేదను యభిమానమును విడచి యంతట యాత్మబుద్ధిచే
ప్రాణిమాత్రమునకు విశేషము నెవడు చేయడో ఇట్లు సర్వప్రాణులయందు స్వబుద్ధిచే యమకూలవర్తియగు
యోగి (యోగసిద్ధుడు) అను బ్రహ్మవిత్తుగు యతి సర్వజ్ఞానులతో యుక్తముడని యభివక్తము. 1325

కాంక్ష భాష్యమే—

మనిష్టం యథా తథా సర్వప్రాణినాం దుఃఖ మనిష్టం ప్రతికూల విశేషన మాత్మోపమేషన సుఖదుఃఖే అనుకూలప్రతికూలే తుల్యతయా సర్వభూతేషు సయం పశ్యతి వ కస్య చిత్ప్రతికూల మాచరత్వహింసక ఇత్యర్థః । య ఏవ మహింసక స్సన్యగ్దర్శనవిష్ణు స్స యోగీ పరమ ఉత్కృష్టో మతోభిప్రీత స్సర్వయోగిరాం మధ్యే ।

13.91

కాంక్ష భాష్యతత్త్వబోధిని:—

యనిష్టము అను యివిధముగా స్వాత్మసాక్ష్యముతో సుఖదుఃఖములను అనుకూలప్రతికూలములుగా సమముగ సర్వభూతములయందు నెవడు చూచునో అట్టి యోగి యెవనికని ప్రతికూల మాచరింపడుగాన యహింసకుకని యర్థము అహింసకుడును, స్సన్యగ్దర్శనవిష్ణుడు నగు యట్టియోగి యోగు లందరిలో శ్రేష్ఠుడుగా జెప్పబడును.

13.91

బోధుః । యోవేదసహితం గుహాయాం ఐరమే వ్యోమన్ । సోఽశ్నుతే సర్వా హ్యమాన్యహా । బోధుః పాపభీతేః । తమేవ విదిత్వాఽతి మృత్యుమేతి । యస్తు విజ్ఞానవా న్నివత్కమనస్క పృథా కుచిః । సతు తత్పర మాబ్జీతి యస్మా ద్భూయో వ జాయతే । తు ఏవం వేదాహం బ్రహ్మన్యైః । ఇదగ్ సర్వం భవతి" ఇత్యాది క్రితులు జ్ఞాని సర్వజ్ఞత్వనిష్ఠుత్తి ఫలమును బోధించుచున్నది. ఈవిదేహముక్తి దేహ మున్నమ జ్ఞానము జనించిన కాలమునందే సంభవించు నని తెలిసికొనవలయును బోధ్యయం దవిద్యా భ్యారోపిత మగు యాబంధములు యవిద్యతో వెంటనే తిరిగి జనింపవలయునని వివరించి తైర్ధ్యపాతువు లేనందున తత్త్వజ్ఞాన మేతనికి యమవర్తించును. మనోవాచవాసనాకయములన్ననో దృఢాభ్యాసము లేనందున భోగపరోక్షగు ప్రాంతికర్మచే కావ్యమానము లగుటవలన వశావప్రదేశవ్యధీవమునలె సహసా నివర్తించును. కాన యాదానింతమదగు తత్త్వజ్ఞాన తత్త్వజ్ఞానము మొట్టమొదట నిర్దిష్ట ప్రాప్తివ్యవస్థ తత్త్వ జ్ఞానవిషయమై ప్రాయశ్చాపేక లేదు. మరి యేమనిన మనోలయవాసనాకయముచే యతనికి ప్రాయశ్చాపాధ్యములు. అందుమనోవాచ మసంప్రజ్ఞాతసమాధినిరూపణముచే పూర్వమునందే నిరూపింపబడెను. ఇప్పుడు వాసనాకయము నిరూపింపబడుచుండెను. అందు వాసనాకయమును వసిష్ఠుడు "దృష్టవాసనయా త్యక్త వూర్వా సరవిచారణమ్ । యదాదానం సదాద్వ్య వాసనా సా వోక్తిర్నితా" దృష్టవాసనచే వూర్వాసర విచారణను వదిలి సదాద్వ్యముయొక్క యాదానమే (స్వీకారమే) వాసన యని చెప్పెను. ఈవిషయమై తమతమ దేవాచార, కులధర్మ, స్వభావభేద, తద్గతావశత్వాదులయందు బాండు కలిసిచేకమే సామాన్యముగ వాసన కుదాహరణము. అవాసన మతినమనియు, కర్తవ్యమనియు రెండు విధములు. కుర్తవా స తై వీవంతు కాస్త్రసంస్కారప్రాంబల్యమువలన తత్త్వజ్ఞాన సాధన మగుటచే నేకరూపమే. కావ్యోత్పన్న ర భేదముచే వలినవాసన రెండువిధములు. వాహ్యమతినవాసన, లోకవాసన, కాస్త్రవాసన, దేహవాసన యని మూడు విధములు. "సర్వజములు యెట్లు నన్ను నిందించరో యటుల నడచుకొనెదను" అను శక్త్యము కాని విషయమునందభినివేశము లోకవాసన "లో లోక మారాధయతుల సమర్థః" ఎవడు లోకమునంత వారాధించుటకు నవర్తుడు? ఎవడును కాదు అను న్యాయముచే యట్టి సర్వలోకారాధన యెవనికి హేచరించుటకు శక్యము కానందున, పరమపురుషార్థమున కుపయోగము కానందున యీ లోకవాసన మతినమని చెప్పబడుచున్నది.

కాస్త్రవాసన- పాత్యవ్యసనమని, బహుకాస్త్రవ్యసనమని, అనుష్ఠానవ్యసనమని మూడు విధములు. అందు మొదటి దగు తాతవ్యసనము భరద్వాజునకు, రెండవది యగు బహుకాస్త్రవ్యసనము దూర్వాసునకు మూడవది యగు అనుష్ఠానవ్యసనము నిరమునకు కలదని తెలిసికొనవలయును. ఈ మూడువిధములగు కాస్త్రవాసనలు క్షేణకాలముగలవలెనను, పురుషార్థానుపయోగు లగుట వలనను, దర్శనపాతువు లగుట వలనను అన్న పాతువు లగుటవలనను మతినవాసన అనంబడును.

దేహవాసవయు, అత్మత్వభాగిణియునియు, గుణాధానభాగిణి యనియు, దోహదనయ భాగిణి యనియు మూడువిధములు. అందు దేహమున సార్వతాకిమై యాత్మత్వభాగిణి విరోచనామలయందు పోసిద్దము. గుణాధానము తాకిక మని, శాస్త్రీయ మని రెండువిధములు. మంచిబాధివిషయసంపాదనము తాకికము. గంగాన్ననసాలాగ్రామాదితీర్థాదిసంపాదనము శాస్త్రీయము. దోహదనయనము గూడ తాకిక మని శాస్త్రీయమని రెండువిధములు. వైద్యునిచే చెప్పబడిన యాషధములచే వ్యాధ్యాద్యవనయనము తాకికము. వైదికస్నానాచమనాదులచే ఆశాచార్యవనయనము శాస్త్రీయ మని యవలంబును. ఇన్నివిధము లగు దేహవాసలు అపామాణికములగుటవలనను, అశక్యము లగుటవలనను, పురుషార్థమున కుపయోగములు కాకపోవుటవలనను, జన్మహేతువులగుటవలనను మతనములే యని శాస్త్రీయునందు పోసిద్దములు.

కాన యీలోకవాసన, శాస్త్రీవాసన, దేహవాసన అను వాసనాత్రయము యవివేకుల కుపాదేయములగుటచే పరిశ్రాంతమానమైనను వివిధవిషయములకు జ్ఞానోత్పత్తివిరోధి యగుటవలనను విద్వాంసులకు జ్ఞాననిష్ఠాః రోధియగుటవలనను వివేకులు యీలోకశాస్త్రీదేహవాసనాత్రయమును పరిత్యజింపవలయును. ఇట్లు మూడు విధములగు తాహ్యవాసన నిరూపింపబడినవి.

అభ్యంతరవాసన యన్ననో కామకోర్ధ దశ్యుదర్శాద్యామరసంపదూప్రము, సహ్యవర్తమాఅము, మానసీదాపనా అవి చెప్పబడుచున్నది. ఇట్లు తాహ్యభ్యంతరవాసనాచమత్వయమునకు ఉచితము శుద్ధవాసనచే సంపాదించినగును. ఉచితయమే వసిష్ఠమహర్షి "మానసీదాపనా, హృదయం త్యక్త్యా విషయభావనా, మైత్ర్యాదివాసనా రాను గృహాదామలవాసనా, అని మున్నెన్నది చెప్పెను. ఈలోకమునందు గల విషయవాసనాశబ్దముచే హృదయమునందు చెప్పబడిన లోకవాసన శాస్త్రీవాసన, దేహవాసన అనెడి మూడువాసనలను గ్రహింపవలయును. మానసవాసనాశబ్దముచే కామకోర్ధదశ్యుదర్శాద్యామరసంపదూప్రము గ్రహింపవలయును. లేక శబ్దస్పృహూపరసగంధములు, విషయములు, వాల్మయొక్క భుజ్యమానత్వదశవలన జనించు సంస్కారము. విషయవాసన యని యవలంబును. శబ్దస్పృహూపరసగంధములయొక్క శామ్యమూనత్వదశవలన జనించిన సంస్కారము మానసవాసన యవలంబును. యీ సమస్త హృదయమునందు చెప్పబడిన లోకవాసన, శాస్త్రీవాసన, దేహవాసన, అభ్యంతరవాసన అనెడి నాలుగువాసనలు తాహ్యభ్యంతరవాసనలకంటె వేరే వాసనలు లేవందున వైచిత్ర్యముచే చెప్పబడిన "మనవాసన, మానసవాసన" అను రెండు వాసనలలోనే యంతర్భవించుచున్నది. అట్టివాసనల పరిత్యాగమనగ నట్టి వాసనలకు విరుద్ధమైన మైత్ర్యాదివాసనలను పుట్టించుటయే. ఆ మైత్ర్యాదివాసనలు భవంతుడగు పతంజలిచే సూత్రితములు. పూర్వమునందు సంక్షేపముగ నాచే వ్యాఖ్యాతమైనను తిరిగి యిచట వ్యాఖ్యానించుచుంటిని.

చిత్తము రాగద్వేషపుణ్యపాపములచే కలుషమై చేయబడును. మోహమువలన ననుభవంపబడుచుండిన సుఖము నమనరించి బయలు వెడలు. "సర్వం సుఖజాతీయంమే భూయాత్" (నిజమిసుఖజాతీయము నాకు సంభవించుగాక) అను రాజసమగు మోక్షానోక వృత్తిచిశేషమే రాగము. అది సుఖానుకూలము. అట్టి సుఖము దృష్టాదృష్టపామాగ్రి లేమింకేటి సంపాదించుటకు శక్యముకావందున నారాగము చిత్తమును కలుషముగ క్షేయమును, ఎప్పుడు సుఖవంతులగు పాపిణులయందు "నర్వే ప్రేక్షే సుఖినో మదీయా" (సుఖవంతులగు ఈనర్వులు నావారలే "అని మైత్రిని భావన చేయునో అప్పుడు వారల సుఖములు స్వకీయముగనే సంపన్నములు అనిభావించువానికి తనకు రాజ్యము నివర్తించినను పుత్రాదుల రాజ్యమును స్వకీయముగ భావించువానికి రాజ్యమునందు రాగము నివృత్తమైనటుల సుఖమునందు రాగము నివృత్తమగును. రాగము నివృత్తమైయుండ చిత్తము నిర్మల మగును. "ఇట్టి దుఃఖ మెప్పుడు నాకు పొందెనెడకుండుగాక" అనెడి తమోనుగత రజః పరిణామ మగు దుఃఖముననుసరించి బయలు వెడలిన యొకానోక భీష్మవృత్తిచిశేషమే ద్వేష మనబడును. అది దుఃఖానుకూలము. ఆ దుఃఖము శత్రువ్యాఘాతములుండు తరి నివాచించుటకు శక్యము కాదు. దుఃఖహేతువులగు శత్రువ్యాఘాతములన్నిటిని సంహరించుట యెవరికిని శక్యము

గీ. ఆత్మోపమ్యేన సర్వత్ర సయం పశ్యతి యోర్జున! ।

సుఖం వా యది వా దుఃఖం స యోగీ పరమో మతః ।

13.౨౬

తదవిభాగము:— ఆత్మోపమ్యేన- సర్వత్ర- సయం- పశ్యతి- యః- అర్జున!- సుఖం- వా- యది- వా- దుఃఖం- సః- యోగీ- పరమః- మతః ।

13.౨౭

ప్రతిపదార్థము:— పే-ర్జున = ఓ అర్జునుడా; యః = ఎవడు; సర్వత్ర = అంతట; ఆత్మోపమ్యేన = తత్వసాదృశ్యముతో; సుఖం-వా-సుఖమునుగాని; దుఃఖం-వా-దుఃఖమునుగాని; సయం = తుల్యముగా; పశ్యతి = చూచునో; సః = అట్టి యోగి; సర్వయోగినాం మధ్యే = సర్వయోగులలోను; (ఈవదమధ్యాహార్యము) పరమః = ఉత్కృష్టుడుగా; మతః = అభివేషిడు.

13.౨౮

పరమాధిచే నేవించునో, ఆయోగి సమాధివృత్తానదశయందు (సమాధినుండిలేచినకాలమునందు) బాధితమగు ననిద్యయొక్క యమవృత్తిచే దేహరూఢుడై యాజ్ఞవల్క్యుడులవలె కర్మపరిత్యాగముచే కాని, పసివ్వు జవకాదులవలె విహిత కర్మచేకాని, దత్తాత్రేయాదులువలె నిషిద్ధకర్మచే కాని వ్యవహరించినను వాయందే యుండినవాడగుచున్నాడు. అనగా వానుండిచ్యుతుడు కాదు. “యతోదేవేభ్యోపి వాప్య భయం” (ఇట్టి యోగికి దేవతలవలనగూడ భయములేదు.) అని శ్రుతిబోధించుచున్నది. “తస్యా హ న దేవా శ్చ వా భూత్యా ఈయత ఆత్మాప్యేషాం స భవతి” ఈశ్రుతియారు “తస్య హ న” అను స్థలమునందుగల “స” అను అన్యయము “అపి” అను అన్యయముయొక్క యర్థము కలది. దేవతలకూడనట్టి బ్రహ్మవేత్తల యైశ్వర్యముకొరకు పమర్థులుకారు. ఎందువలననిన? ఈబ్రహ్మవేత్త దేవతలకుకూడ వాత్మవ్యరూపమే. అనగ పూర్వమునందువలె బ్రహ్మవేత్త తిరిగి సంపాదికాడని యర్థము.

13.౨౯

— † ౬వ అధ్యాయము — 3 ౨వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషముల † —

మధుసూదనసరస్వతీయము:— ఇట్లు తత్త్వజ్ఞాన ముత్పన్నమైనను ఒకానొకడు మనోనాశవాసనాక్షయములు లేనందున జీవన్ముక్తి సుఖము ననుభవించడు. చిత్తవిశేషముచే దృష్టదుఃఖము ననుభవించుచున్నాడు. అట్టి యోగి దేహపాతానంతరము తైవల్యమును పొందువాడగుటవలన దేహముందువరకు దృష్టదుఃఖానుభవమువలన, తత్త్వజ్ఞాన మనోనాశవాసనాక్షయములయొక్క యుగపదభ్యాసములవలన, దృష్టదుఃఖనివృత్తిపూర్వకముగ జీవన్ముక్తి సుఖముననుభవించుచు ప్రాగ్భక్తకర్మవశమున సమాధివృత్తానకాలమున వాత్మదృష్టాంతముచే సర్వప్రాణులయందు సుఖమును కాలి, దుఃఖమునుకాని సమముగ నెవడు చూచునో అట్టివాడు నిర్వాసన కలవాడగుటచే మనకాంతమనస్కుడై బ్రహ్మవేత్తయై ఆవరయోగికంటె శోభింపజేసెనని సమ్మతమగును. కాన నో యర్జున! తత్త్వజ్ఞాన మనోనాశవాసనాక్షయములయొక్క యభ్యాసముకొరకు గొప్ప ప్రయత్నము చేయదగినది.

అందు యీదైవతజాతమంతయు అద్వితీయమగు చిదానందాత్మయందు మాయచే కల్పితమగుట వలన మృషయే. ఒకయాత్మయే పరమార్థసత్యము. అట్టి ‘సచ్చిదానందాద్వయ స్వరూపుడను నేను అయితిని’ అనుజ్ఞానముతత్త్వజ్ఞానము. ప్రాచీనజ్ఞానానంతరవలె వృత్తి సంతానరూపముగ పరిణమించు అంతఃకరణద్రవ్యము మననాత్మకమగుటవలన “మనస్సు” అని చెప్పబడుచున్నది. అట్టి మనస్సుయొక్క వాశనమనగ వృత్తి రూప పరిణామమును పరిత్యజించి సరస్వతీ విరోధియగు నిరోధాకారముగ పరిణామము పూర్వ పర పరామర్శ లేకుండగ శీఘ్రముగ జనించు కోరిధాదివృత్తినికేషమునకు పాతునగు చిత్తగతమగు సంస్కారవికేషము పూర్వపూర్వాభ్యాసముచే చిత్తమునందు వాస్యమగుటవలన వాసనయన బదును, అట్టి వాసనయొక్క క్షయమనగ విచేకజన్యచిత్తప్రళమవాసన దృఢమైయుండ బాహ్యనిమిత్తము ప్రాప్తించి

కాంక్షరభావ్యమ్:—

కిం చాన్యత్ — ఆత్మైపమ్యేవాత్మా స్వయ మేనోపమీయతే అనయా ఇత్యుపమా తస్యా ఉపమాయా భావ బోధమ్యం తేనాత్మైపమ్యేన సర్వత్ర సర్వభూతేషు సమం తుల్యం పశ్యతి యోజ్యున సచ కిం సమం పశ్యతీత్యుచ్యతే యథా మమ సుఖ మిష్టం తథా సర్వ పాణినాం సుఖ మనుకూలమ్ | వాశబ్ద ఇచ్చరే | యది వా యచ్చ దుఃఖం మమ ప్రతికూల

కాంక్షరభావ్యతత్త్వబోధిని:—

మరియు నింకొక విషయమేమనఁ ఓయద్భుతా! ఏయోగి యాత్మసాదృశ్యముతో సర్వ భూతములయందు సుఖమునుగాని, దుఃఖమునుగాని తుల్యముగాజూచునో అనగా “ఎట్లునాకు సుఖము అనుకూలమై యిష్టమో యట్లే సర్వపాణులకుగూడసుఖము అనుకూలమై యిష్టము. ఎట్లు నాకు దుఃఖము ప్రతికూలమై యవిష్టమో అట్లే యందరకును దుఃఖము ప్రతికూలమై నను కోధాద్యమత్తియే. తత్త్వజ్ఞానముండిన మిథ్యాభూతమగు జగత్తునందు ఎరవిషాదముననువలె ధీవృత్తి జనించకపోవుటవలన ఆత్మదృష్టమగుటచే తిరిగి వృత్త్యవయోగము లేరందున నిరూపవాగ్నివలె మనస్సునశించును. మనస్సునశించినదై యుండ సంసారోద్వేదకమగు జాహ్నానిమిత్రము పొప్పింపరందున వాచన ఓడించును. వాచనఓడించినదై యుండ పాతువు లేమింటేని కోధాదివృత్తి జనింపనందున మనస్సు నశించును అందుచేకమదమాదినంపత్తిచే తత్త్వజ్ఞానము జన్మించును. ఇట్లు తత్త్వజ్ఞానము జనించిన రాగద్వేషా దిరూపమగు వాచనఓడించును. వాచనఓడించిన ప్రతిబంధకము లేమింటేని తత్త్వజ్ఞానము జనించును. ఇట్లు తత్త్వజ్ఞాన మనోనాశవాసనాక్షయములకు పరస్పరకారణత్వము చూడవగును. కనుకచే వశమృతిట్లు చెప్పెను “తత్త్వజ్ఞానం మనోనాశో వాసనాక్షయ ఏవచ | మిథః కారణతాం గత్వా దుస్సా ధ్యాని స్థితాని హి | తస్మాద్భాషున యత్నేన పౌరుషేష వివేకివా | భోగేచ్ఛాం దూరతస్త్వక్త్వా త్యయి మేత త్వనూచర |” అని మున్నెన్నడో వైవిషయముచే చెప్పియుండెను. పౌరుషమనగా యత్నము. అనగా “యేదో యోగ యుపాయముచే నవశ్యము సంపాదించగలను” అనునట్టి యుత్సాహ రూపమైన నిర్బంధము. వివేక మనగా— పేరువరచెడి నిశ్చయము. తత్త్వజ్ఞానమునకు శ్రీవచాదికము సాధనము. మనోనాశనమునకు యోగము సాధనము. వాసనాక్షయమునకు ప్రతికూల వాసనోత్పాదనము సాధనము. ఇట్లు వివేకయుక్తమగు ప్రయత్నముచే “వావిషా కృష్ణవర్జైవ” వావిమ్మచే యగ్నిహోతుగ్రీడు తృప్తి పడనటుల స్వల్పమైన భోగేచ్ఛకూడ వాసనావృద్ధి పాతుపగుటవలనను దూరముగ దానిని విడువవలెను. అని చెప్పబడెను.

విద్యాధికారి— కృతోపాసనుడు అకృతోపాసనుడు అని తెండువిధములు. అందు పౌన్యసాక్షాత్కార పర్యంత ముపాసనను చేసి తత్త్వజ్ఞానము కొరకెనడు ప్రవృత్తుడో అట్టివానికి వాసనాక్షయమనోనాశన ములు దృఢతరమగుటచే జ్ఞానము కలిగినవిమ్మట జీవన్ముక్తి వ్యయముగనే సిద్ధించును. ఇప్పటివా డన్ననో కరచుగ యుపాసన చేయునివాడే అయినను ముముక్షువై బాత్సుక్య మాత్రమునలన సహపా విద్యయందు ప్రవర్తించుచున్నాడు. మరియు యోగమును విడచియే చిజ్జడవివేకమాత్రముచేతనే మనోనాశవాసనాక్షయములను కాత్కాలికముగ సంపాదించి కమదమాదినంపత్తిచే శ్రీవచమనననిదిధ్యాపనలను సంపాదించు చున్నాడు. దృఢముగ నశ్యసంపబడిన శ్రీవచమనననిదిధ్యాపనచే సర్వబంధములను విశేషముగ ఛేదించు కట్టి తత్త్వజ్ఞానము కలుగును. అట్టి జ్ఞానమువలన నవిద్యాగ్రంథియు, అబ్బివ్యాకృత్యము, హృదయగ్రంథి, సంశయములు, కర్మలు, అపర్యకామకళ్యము, మృత్యువు, పునర్జన్మము అనేది అనేకవిధములైన బంధములు దివర్తించును ఈవిషయముచే “యోజేననిహితం గుహాయాం నోఽవిద్యాగ్రంథిం వికిరితీహసోఽప బ్రహ్మేద బ్రహ్మో భవే | భద్రతే హృదయాగ్రంథిర్భద్రనే సర్వసంశయాః ఓయనే రాస్యకర్మాణి తస్మిన్సప్తమై పరామరే

౧౬

చంచలం హి మనః కృష్ణ ! ప్రమాథి బలవ ద్భృథం ।

తస్యాహం నిగ్రహం మన్యే వాయో రివ సుదుష్కరమ్ ।

1౩౮

భద్రవీభాగము:— చంచలం- హి- మనః- కృష్ణ- నిగ్రహం- బలవత్- భృథం- తస్య- అహం- నిగ్రహం- మన్యే- వాయో- ఇవ- సుదుష్కరం.

పరీక్షింపదాత్మము:— పౌకృష్ట = ఓకృష్ట భగవానుడా; మనః = మనస్సు; చంచలం = చంచలమైనది యు; ప్రమాథి = మంథిచేడివ్యభావముకలదియు; బలవత్ = బలము కలదియు; భృథం = భృథమైనదియు; భవతి (ఈవదమధ్యాహారము) అగుచున్నది; అహం = నేను; వాయోరివ = వాయువుకంటెపొడ (ఇటువలె) వశబ్దముతోవర్ణకము)తస్య = అనునన్నుయొక్క; నిగ్రహం = నిగ్రహమును; సుదుష్కరం = చేయుటకళకష్టమైనదిగ; మన్యే = తలచుచుంటని.

1౩౮

— † ౬వ అధ్యాయము — 33 వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు —

మధుమాదనసరస్వతీయము:— చెప్పినయర్థము వాక్షేపించుచు యర్థముడు 'యోఽయం యోగః' అని చెప్పుచుండెను.

సర్వభగవదృష్టి స్వరూపమగు యే యాయోగము పరమయోగమో అనగా సమత్వముచే-విషమ దృష్టిపాతువులగు చిత్తగతమైన రాగద్వేషాదుల నిరాకరణపూర్వకమైన యేయోగము సర్వజ్ఞుడవగు నీచే తెప్పబడెనో సర్వవైదికకర్మ ప్రవర్తకుడవైన యోశ్రీకృష్ణ ! నీచే చెప్పబడిన పరవ్యవృత్తినిరోధయావమగు యో ముయొక్క దీర్ఘ కాలానువర్తియగు స్థితివికలము. నేను కాని, నావంటివాడు కాని యోగాభ్యాస నిపుణుడు తలవడు. యెందునిమిత్తము స్థితినికలం తపోవా? మనస్సు చంచలమగుటవలన నట్టి యోగము నకు స్థితినికలవడు.

1౩౯

శకరానందీయము:— 'అత్మసంస్థం మనఃకృత్వా నకించి-చి చింతయేత్' "యథాదీపా నివాతస్థో నేజ్జితే సోపమాస్మృతా" ఇత్యాది శ్లోకములచే మనస్సున కాత్మ సంస్థత్వము, నివాతస్థ ప్రదీపమువలె నిశ్చలత్వము యోగులచే యోగసిద్ధికోరకు సంపాదించ దగినదని యంతఃకరణ కాత్మసంస్థితత్వ స్థితత్వ ముల సిద్ధి కపాయజ్ఞానచే "యః" అను దానిచే యర్థముడు చెప్పుచుండెను.

"యోగీ యుంతీక సతతం" ఇత్యాదికముచే చెప్పబడిన ముముక్షువు కైవల్యార్థియగు యతికి కర్తవ్యముగ యే ధ్యానయోగము నీచే చెప్పబడెనో అట్టి ధ్యానయోగము మనోనిరోధ పాధననిరూపణ పురోగముగ నీచే చెప్పబడలేదు. కాన మనస్సు చంచలమైనదగుటచే యీప్రతిపాదితమైన యోగము యొక్క స్థితిని అనగా బ్రహ్మమునందంతఃకరణ స్థిరీభావమునకు పాతునను (పాధనమును) నేనుయెరుగను.

— : ౬వ అధ్యాయము 3౩ వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు : —

మధుమాదనసరస్వతీయము:— సర్వలోక ప్రసిద్ధమగుటచే మనస్సుయొక్క చాంచల్యమునే 'చంచలంహి' అను శ్లోకముచే సువపాదనము చేయుచుండెను.

మనస్సు యెల్లప్పుడు చలనస్వభావము కలదని ప్రసిద్ధమే. ఇటు "హి" అనుపదము ప్రసిద్ధాంతము. "భక్తానాం పాపాదీదోషా స్సర్వధా నివారయతుం కృపతి=నివారయతి తేషామేవసర్వధా ప్రాప్తు మళ కృపిషి పురుషార్థానాకర్షతి=పాపయతితివా కృష్ణ." ఎన్నివిధములచేతను నివారించుట కళకష్టమైన భక్తుల పాపాదీదోషములను నివారించువాడు కాన "కృష్ణః" అని చెప్పుచున్నాడు లేక, యెన్నివిధములచేతనైన నొందుటకు కళకష్టముకాని పురుషార్థములను భక్తులకు పొందించువాడు కాన "కృష్ణః" అని చెప్పబడుచున్నాడు. అట్టి కృష్ణపదముచే సఙ్కోచించుటవలన చిత్తచాంచల్యము దుష్ప్రవృత్తమైనను అట్టి చిత్తచాంచల్యమును నివారించి పొందుట కళకష్టమైనను సమాధిసుఖమును నీచేపొందుటకు సమర్థుడవని మంచి పదము పొమ్మ కేవలము చంచలమేకాదు. మరేమనిన ? "ప్రమాథి" శరీరమును ఇంద్రియమును జోరట వలె భావముకలది. జోరక మగుటచే శరీరేంద్రియ సంఘాతమునకు వివేకతాపాతువు. మరియు 'బలవత్' అనే మైత్ర్యయమునుండి యే యుపామచేతమకూడ నివారించుటకళకష్టమైనది. మరియు 'భృథం

కాంకరభాష్యమ్—

చంచల మితి । చంచలం హి మనః కృష్ణైశ్చి కృష్ణతే ర్విలేఖనార్థస్య రూపమ్ । భక్తజనసాపాదిదోషాకర్షణా త్కృష్ణః । స కేవల మస్మార్థం చంచలం, ప్రమాధిచ ప్రమథనశీలం ప్రమథాతి శరీర మింద్రియాణిచ విక్షిపతి పరవశీకరోతి । కించ బలవ న్న కేనచి న్నియంతం శక్యమ్ । కించ దృఢం తంతునాగవ దచ్ఛేద్యం తస్యైవంభూతస్య మతసోఽహం నిగ్రహం నిరోధం మన్యే వాయో రివ । యథా వాయోః దుష్కరో నిగ్రహస్తతోపి మనసో దుష్కరం మన్య ఇత్యభిప్రాయః ।

||౩౮||

కాంకరభాష్యతత్త్వబోధనిః—

భక్తుల పాపాదిదోషముల నాకర్షించు యో కృష్ణ! మనస్సు చంచలమైనది. మరియు శరీరమును, ఇంద్రియములను తోటింపజేయును. ఎవనిచేతను నియమింపబడునట్టిది కాదు. కాన బలివత్తమైనది. (అభిప్రేతవిషయమునుండి మరలించుటకు శక్యముకానిది.) మరియు దృఢమైనది. అనగా తంతునాగము (వరుణపాశ మనెడి జలచరము) వలె దృఢమైనదగుటచే ఛేదించుట కశక్యమైనది. కాన యట్టి మనస్సును నిగ్రహించుట వాయువును నిగ్రహించుటకంటె గూడ దుష్కరమైనదిగ నేను తలంచెదను.

||౩౯||

విషయవాసనా సహస్రానుస్మృతమగుటచే ఛేదించుట కశక్యము. శ్రీమద్భాష్యకారులు “తంతునాగవ దచ్ఛేద్యం” అని దృష్టాంతమొసగిరి. తంతునాగమనగ నాగపాశము. నాగపాశమువలె దృఢమైనదని గ్రహించనగును. లేక తంతునాగమనగ మహాహృద నివాసీయగు జాతు విశేషము. (అగుడు) అది అతి దృఢమగుటచే బలముకలది. అట్టి బలము కలదానికంటె బలము కలదగుటచే ప్రమథనశీలముకలవాటిని కూడ తరిమార్చున దగుటచే నతిచంచలము. మహామత్త వనజగమును బంధించుట యెటుల శక్యముకాదో అట్లే ఇట్టిమనస్సుయొక్క నిగ్రహము (నిర్వృత్తికముగ స్థాపనము) సర్వదా చేయుటకశక్యము. అని తలచెదను? ఆకాశమున దోధూయమానమైన వాయువునకు నిశ్చలత్వమును సంపాదించి నిరోధించుట యెట్లశక్యమో యట్లే మనోనిగ్రహమశక్య మని యర్థము.

తత్త్వజ్ఞానము కలిగినను ప్రార్థనార్థభోగముకొఱకు జీవించియున్న పురుషునియొక్క కర్మత్వ భోక్తృత్వముఖదుఃఖరాగద్యేషాది స్వరూపము చిత్తధర్మము క్లేశసేతువగుటవలన బాధితానువృత్తిచేత బంధ మగును. చిత్తవృత్తినిరోధరూపముగ యోగముచే యాబంధనివారణమే జీవన్ముక్తి యనబడును. యే జీవన్ముక్తి సంపాదనచే “స యోగీ పరమో మతః” అని చెప్పబడెనో యట్టి జీవన్ముక్తి యోగముచే బంధనివారణమే. ఇవట యొకవిషయము ప్రశ్నింపవలసియున్నది. అదియేమనిన? యోగముచే బంధము సాక్షివలన నివారించబడునా? చిత్తమువలన నివారించబడునా? తత్త్వజ్ఞానముచేతనే సాక్షివలన బంధము నివారించబడియుండ యోగముచేసాక్షివలన బంధము నివారించబడునని చెప్పటశుభవము కాదు. స్వభావ విపర్యయము సంభవించనందునను, బంధనివృత్తికి విరోధియగు ప్రార్థకర్మ యుండుటవలనను బంధము చిత్తమునుండి నివర్తించు నను రెండవవత్తము సంభవము కాదు. జలమునుండి అర్ధగ్రీవమును, అగ్నినుండి యష్టత్వమును నివారించుట యెవనికిని శక్యము కాదు. “ప్రీతిక్షణవరిణామి నోహి భావాబుతే చితి శక్తేః” అను వ్యాయముచే చిత్తము ప్రీతిక్షణము పరిణామస్వభావము కలదగుటవలన ప్రార్థకర్మ భోగముకల కర్మచే నిఖిలాపద్రావతకార్యనాశ మగుచుండ ప్రవృత్తమైన తత్త్వజ్ఞానముకు కూడ ప్రీతిబంధమునుచేసి (స్వప్రార్థకర్మ) ఫలదానముకొఱకు దేహేంద్రియాదిక మవస్థాపితము. కర్మచే వ్యభిచారముఖదుఃఖాదిభోగము చిత్తవృత్తుల లేనిదే సంపాదించుటకు శక్యము కాదు కాన, విచారింప స్వాభావిక

శ్రీభగవానువాచః—

॥ అసంశయం మహాబాహో! మనో దుర్నిగ్రహం చలమ్ ।

అభ్యాసేన తు కాంతేయ! వైరాగ్యేణ చ గృహ్యతే ।

13౫౬

పరవిభాగము:— అసంశయం— మహాబాహో!— మనః— దుర్నిగ్రహం— చలం— అభ్యాసేన— తు—
కాంతేయ! వైరాగ్యేణ— చ— గృహ్యతే ।

13౫౭

ప్రతిపదార్థము:— హేమహాబాహో! = దీప్తు బాహువులుకల యోధుడుడా!; చలం=చంచలమైన; మనః = మనస్సు; దుర్నిగ్రహం = నిరోధించుటకు శక్యముకానిది; ఇత్యత్ర = (ఈపదమధ్యాహార్యము) ఈ విషయమునందు; అసంశయం = సంశయములేదు; హేకాంతేయ = కుంతీపుత్రుడవగు నోయిద్దనా!; తత్ = (ఈపదమధ్యాహార్యము) ఆమనస్సు; అభ్యాసేతు = అభ్యాసముచేతను; వైరాగ్యేణచ = వైరాగ్యము చేతను; గృహ్యతే = నిగ్రహింపబడుచున్నది. (నిరోధింపబడుచున్నది)

13౫౮

మైనను చిత్తవృత్తుల యభిభవ మతికష్టముగ యోగముచే శక్యమయ్యెడిని. కాని తత్త్వజ్ఞానమువలె యోగముకంటెపూడ పారబ్రహ్మముకల కర్మయొక్క పారబ్రహ్మమువలన చిత్తమునకు చాంచల్య మవశ్యం భావియై యుండ యోగముచే చిత్తరాంచల్యనివారణ మశక్యమని వాబుద్ధ్యనుసారము నేను తలచెదను. కాన “అత్యైవమ్యేవ సర్వత్ర సమదర్శి పరమో యోగీ మతః” అని చెప్పుట మంచిదికాదని యర్థమని యాశ్చేషము.

13౫౯

శంకరానందీయము:— పూర్వమునందు చెప్పినవిషయమునే సవిశేషముగ “చంచలం” అను శ్లోక ముచే జెప్పుచుండెను.

“కృషి ర్భూవాచక శృణో ణ్చ నిర్వృత్తివాచకః । తయోరైక్యం పరం బ్రహ్మ కృష్ట ఇత్యభి ధీయతే” కృష్ణధాతువు భూవాచకము. ణకారము నిర్వృత్తివాచకము. భూనిర్వృత్తులకై కృష్టమే పరం బ్రహ్మ. అట్టిపరంబ్రహ్మయే “కృష్ట” అని చెప్పబడును. సదానందరూపమగుటవలన పరమాత్మ శ్రీకృష్ణు డని చెప్పవచ్చును. అతనికి సంబుద్ధి “హేకృష్ట!” అనునది. ఓకృష్టపరమాత్మ! మనస్సు చంచలమైనది. విచారింప కనురెప్పులు చలమైనదే కాని వానివలన గునర్థమేమియులేదు. మనస్సట్టిదికాదు. మరెమనిన? “పరీమాధి” తత్త్వద్విషయవాసనలచేతను, తత్కార్యములగు రాగద్వేషలోభాదిదోషములచేతను, ధీరపురు మనిగూడ విజ్ఞానము కలవానినిగ జేయును. ఏమిచెప్పవలయును? పండితునిగూడ పరవశునిగ జేయునది. విచారింప సర్వవిపాదికము గూడ ప్రమథవస్యభావముకలదే అయినను మంత్రాములచే వాచిషము నిగ్ర హించుటకు శక్యునుగును. అట్టి మనస్సు బలవత్తుగుటవలన, పారవత్తుగుటవలన. మహావేగముకలదగుటవలన స్వకీర్తిచే వేగముకలదగుటవలన మంత్రాదులచే యరికట్టుటకు సాధ్యము కాదు. యెట్లు మహావేగముకల బాణములు సాధనాంతరముచే ఛేదించుట శక్యములో అట్లు మనస్సును ఛేదించుటకు వీలుపడదు. ఎందు వలనననిన “దృఢం” వజ్రసారము కలది, చూడ్కుమైనది. కాన ఛేదించుటకు వీలుపడదు. ఇట్టి లక్షణములు కలది మనస్సు. కాన, యీమనస్సుయొక్క నిగ్రహము— అకాశమువ మహావేగముకల వాయువుయొక్క నిగ్రహమువలె కోటి యుసాయములచే గూడ సుతరాం శక్యముకాదు “అవ్యభిసావా స్మహత స్సుమే రూన్మూలనా దపి । తపి వహ్ని శ్చనా త్సాధో! విషమ శ్చిత్తనిగ్రహః” పముద్రమును మింగుటకంటెను, గొప్పదగు మేరుపర్వతమును పెల్లెగించుటకంటెను, వహ్నిని మింగుటకంటెను చిత్తనిగ్రహము విషమమైనది. (కష్టమైనది) అను వాస్త్రప్రసాదిని “హి” అనుకల్పము ద్యోతన చేయుచున్నది.

13౬౦

— ౬వ అధ్యాయము — 3౫వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు —

మధుసూదనసరస్వతీయము:— అర్జునుని యాశ్చేషమును పరిహరించుచు శ్రీకృష్ణపరమాత్మ “అసం

కాంకరభాష్యమ్.—

ఏవ మేతత్తత్తా బ్రహ్మి— అసంశయం నాస్తి సంశయో మనో దుర్నిగ్రహం చల మిత్యత్ర హేమహాబాహా! కింత్వభాష్యేన త్వభ్యాసోనామ చిత్తభూతా కన్యాయాం చిత్తమాన ప్రత్యయావృత్తి శ్చిత్తస్య । వైరాగ్యం నామ దృష్టాదృష్టేష్టభోగేషు దోషదర్శనాభ్యాసా ద్వైత్యుత్థ్యం, తేనచ వైరాగ్యేణ గృహ్యతే విక్షేపరూపః ప్రచార శ్చిత్తస్యైవం తస్యనో గృహ్యతే నిగృహ్యతే నిరుధ్యత ఇత్యర్థః ।

1371

కాంకరభాష్యతత్పరీధినిః—

దీర్ఘబాహువులుకలయోయర్జునా! చంచలమైన మనస్సును నిగ్రహించుట కష్టసా ధ్యము. నీవు చెప్పినమాటనిజమే. ఇటు సందేహములేదు. కాని ఈచిత్తభూమియందు సమాన ప్రత్యయావృత్తిరూపమైన యభ్యాసముచేతను, దృష్టములు, అదృష్టములునైన ఇష్ట భోగముల యందు దోషదర్శనాభ్యాసముచే గలిగిన తృష్ణారాహిత్యము వైరాగ్యమనబడును. అట్టివైరా గ్యముచేతను విక్షేపరూపముగు చిత్తప్రచారము నిరోధింపబడును. ఈవిధముగ మనస్సు నిరోధింపబడును.

1371

శయం" అని చెప్పుచుండెను. నీయ్యుక్త చిత్తచేష్టికము ల్పున తెలియబడెను కాని చిత్తము నిగ్రహించుటకు నీవు సమర్థుడవు కాకవు. అను సంబంధముచే "హేమహాబాహా!" అని అర్జునుని సంబోధించుచుండెను. సాక్షాన్మహాదేవునిచే గూడ చేయబడినప్రహరణములు కల బాహువులుకల యోయర్జునా! అని నిరతిశయముగు యుక్తుర్జు యర్జునకు సూచింపబడెను. ప్రారబ్ధకర్మప్రాబల్యమువలన యసంయతాత్మచే దుఃఖముచేగూడ మనస్సు నిగ్రహించుటకు శక్యముకానిది. అను "ప్రమాథి, బలవత్, దృఢః" అని విశేషణ త్రయము కలిపిచెప్పబడెను. స్వభావముచే చంచలమైనది మనస్సు అని యనుటయందు సంశయము లేదు ఈవిషయమై సత్యమునే వలకుచుంటివి. ఇట్టిదైనను సమాధిమాతోపాయముకల యోగిచే యభ్యాసముచేతను, వైరాగ్యముచేతను, ఇట్టి మనస్సు సర్వవృత్తిశూన్యముగ చేయబడును. ఇచట "తు" అను శబ్దము నిగ్రహములేని యసంయతాత్మకంబు నిగ్రహముకల సంయతాత్మకు విశేషము కలదని సూచించుటకు ప్రయోగింపబడెను. కేవల వైరాగ్యముచేతను కాని, లేదా యభ్యాసముచేతను కాని మనో నిగ్రహముసాధ్యముకాదు. మరేమిని? వైరాగ్యము, అభ్యాసము యీరెండును "సముచ్చిత్య" (కలిసియే) మనోనిగ్రహమునకు సాధనములని సూచించుటకు సముచ్చయార్థక మగు "చ" అను శబ్దము ప్రయోగింపబడెను. "హేకాన్తేయ" అను సంబుద్ధిచే నీవు నాతండ్రి తోబుట్టువగు కుంతికుమారుడవు. అవశ్యము నాచే నీవు సుఖవంతుడవుగ జేయదగినవాడవని స్నేహసంబంధసూచనచే యూరడించుచుండెను.

ఈశ్లోకచ్ఛార్వార్థముచే చిత్తమునకు హతనిగ్రహము సంభవింపదని, ఉత్తరార్థముచే కృమనిగ్రహము సంభవించునని చెప్పబడెను. మనోనిగ్రహము— హతనిగ్రహమని క్రమనిగ్రహమని రెండువిధములు. అందుచమశ్శోకాగ్నిది జ్ఞానేంద్రియములు, వాక్పాచ్ఛాది కర్మేంద్రియములును వాటి గోలకమాత్ర విధానముచే హతాత్మ నిగ్రహింపబడును. అదృష్టాంతముచే మనస్సునుకూడ నిగ్రహించెదవని మూఢుకినిభ్రాంతి కలుగును. మనోగోలకమైన హృదయకమలము నిరోధించుటశక్యముకాన గోలకనిరోధద్వారా జ్ఞానేంద్రియకర్మేంద్రియములను నిగ్రహించుటలు మనస్సు నిగ్రహించుటకు శక్యము కాదు. కనుకనే కృమనిగ్రహము యుక్తము. ఈవిషయముచే వసిష్ఠుడు క్రిందివిధముగ జెప్పెను. "ఉపవిశోభవైత్తైస్త్వ చిత్తజ్ఞేన ముహూర్తహః । శక్యతే న మనో జేతుం వినా యుక్తి మనిన్దితామ్ ॥ అంకుశేన వినా మత్తో

యథా దుష్టమతంగజః । అధ్యాత్మ విద్యాధిగమః సాధుసంగమ ఏవ చ ॥ వాసనాసంపరిత్యాగః పాణిస్సన్ధి నిరోధనమ్ ॥ ఏకా స్త్రా యుక్తయః పుష్టా స్సన్ధి చిత్తజయేకిల ॥ సతిమయుక్తి ష్వేతాసు హతాన్నియమయన్తి యే ॥ చేత స్తే దీప ముత్సృజ్య నిశిఘ్నన్తి తమోంజనైః” అంకుశమును విడిచి దుష్టమతంగమును జయించుట కెట్లు వీలుపడదో యట్లే చిత్తస్మృతానమును దెలిసినవాచే మాటిమాటికి కూర్చుని కూర్చుని యనిందితలగు యుక్తిని విడచి మనస్సును జయించుటకు శక్యము కాదు అధ్యాత్మవిద్యను పొందుట, (తెలిసికొనుట) సాధుసంగత్వము, వాసనాపరిత్యాగము పాణిసంధినిరోధము అను యీ నాలుగును పరిపూర్ణమై చిత్తజయమునందు సాధనము లగుచున్నవి. ఈనాలుగు యుక్తులుండ వీటిని విడచి యెవరు హతాత్తు చిత్తమును నిగ్రహించుటకు యత్నించెదరో వారు దీపమును విడచి యంజనములచే (కాటుగచే) చీకటిని తొలగించువారే యగుదురు. అగగా చీకటిని తొలగించువోదీపమును విడిచి యంజనముచే చీకటిని తొలగించెదనను వాడెట్టి హస్తాస్పృశుడో అట్లే చిత్తనిగ్రహమునకు తగు సాధనములు, అధ్యాత్మవిద్యాధి గమము, సాధుసంగత్వము, వాసనాపరిత్యాగము, పాణిస్సంధినిరోధము, అను నాలుగు ముఖ్యసాధనము లుండ వాటిని విడిచి హతాత్తు యుక్తిని నిగ్రహించెడ నని మాటిమాటికి కూర్చుండిన చిత్తజ్ఞుడు హస్తాస్పృశు డగును.

క్రమగ్రహమునందధ్యాత్మవిద్యాధిగమ మొక్కటియే యుపాయము. ఆ యధ్యాత్మవిద్య యన్ననో దృశ్యమునకు మిథ్యాత్వమును, దృశ్యస్తువునకు పరమాద్విత్యపరమానందస్వరూపత్వమును బోధించును. అట్లగుచో యీమనస్సు మనోగోళములగు దృశ్యములయందు మిథ్యాత్వముచే ప్రయోజనా భావమును, ప్రయోజనముల పరమాద్విత్యపరమానందరూపమగు దృశ్యస్తువునందు స్వాగోచరత్వమును (మనస్సున కవిషయమగుటను) తెలిసికొని నిరింధనాగ్నివలె స్వయముగనే యుపశమించును. ఎవడు తత్త్వము బోధితమైననులెప్పగ దెలిసికొనలేదో ఎవడు తెలిసికొనినను తత్త్వమును మరచునోవారిరువురకు సాధుసంగతియేయసాయము. శత్పురుషులన్న నోమాటిమాటికి బోధించెదరు. మాటిమాటికప్పురింపజేసెదరు.

ఎవడు విద్యాటదాది దుర్వాసనచే పీడింపబడి, సాధువుల ననుసరించుట కుత్సాహమును పొందడో అట్టివానికి పూర్వమునందు కెప్పుడొని వివేకముచే వాసనాపరిత్యాగమే చిత్తనిరోధమునందపాయము. ఎవడు వాసన లెవేప్రళయమగుటవలన వాటిని త్యజించుటకు నమర్చుడు కాడో అట్టివానికి పాణిస్సంధి నిరోధమే మనోనిగ్రహమునందపాయము. పాణిస్సంధిము, వాసన యీరెండున్న చిత్తప్రేరకము లగుటవలన వారెంటి నిరోధముండినచో చిత్తనిరోధము (చిత్తకాంఠ) సంభవించును. ఈవిషయమునే వసిష్ఠమహర్షి యాకిరించివిధమున చెప్పెను.

‘ద్యే బీజే చిత్తవృక్షస్య పాణిస్సన్ధి వాసనే, ఏకస్మిం శ్చ తయోః షీణే షిప్రం ద్యే అపి నశ్యతః ॥’ చిత్తమనెడి వృక్షమునకు పాణిస్సంధిమని, వాసన యని రెండబీజములు కలవు. ఆరెంటిలో నేదో యొకటి నశించిన రెండును శిఘ్రిమగ నశించును. “పాణిణాయామ దృఢాభ్యాసై ర్యుక్త్యాచ గురు దత్తయా । ఆసనానయోగేన పాణిస్సంధి నిరుధ్యతే । పాణిణాయామమును దృఢముగ నభ్యసించుట చేతను, గురువసాదిత యుక్తిచేతను, సిద్ధాసనాది యోగములచేతను, “ఆర్థమోదనేన” అమరితిని యశనాది సంబంధముచేతను పాణిస్సంధిము నిరోధంపబడును.

“అసంగవ్యవహరిత్యా ద్భవభావనవృక్షాత్ । శరీరవాశదర్శిత్యా ద్వాసనా న ప్రవర్తతే ॥” వ్యవహారములతో సాగత్యములేనివాడగుటవలనను, సంసారభావనను వర్జించుటవలను, శరీరము నశించునదే యని తెలిసికొనుటవలనను వాసన ప్రవర్తించదు.

“వాసనాసంపరిత్యాగా చ్చిత్తం గచ్ఛ త్యచిత్తతామ్ । పాణిస్సన్ధినిరోధాచ్ఛ యథేచ్ఛసి తథా కురు ॥ వాసనను లెప్పగ విసర్జించుటవలన చిత్తమచిత్తత్వమును పొందును. పాణిస్సన్ధినిరోధమువలనను

చిత్త మచిత్తత్వమును పొందును. ఓరామచంద్ర! చాసనాపరిత్యాగపాణిణ్యున్దపరిత్యాగముల నడి రెండింటిలో దేనిని నీవు కోరెనవో దానిని యాచరింపుము.

“ఋతావన్మాత్రాకం మన్యే రూపం చిత్తస్య రాఘవ । యద్భావనం వస్తునోఽన్తర్వస్తు త్వేవ రసేవ చ ॥ యదా న భావ్యతే కించిద్దేయోపాదేయరూపి యత్ । స్థీయతే సకలం త్యక్త్వా తదాచిత్తం న జాయతే । అవాసనత్యా త్సకతం యదా న మనుతే మనః । అనునస్తా తతోదేతి పరమాత్మ పదప్రదా” వస్తువు యంతర్వస్తువుగను, రసస్వరూపముగను యే భావముకలదో, దేనిని హేయోపాదేయ రూపము కలదానినిగ తలవదో చిత్తముయొక్క రూపమింతమాత్రమే యని నేను తలచెనను. ఎట్టిరమయమున సకలమును విడచియుండునో అట్టి సమయమున చిత్తము జనింపదు. యెల్లప్పుడు వాసనలేనిదగుటచే మనస్సు యెప్పుడు దేనిని తలవదో యప్పుడు పరమాత్మపదము నిమ్మ యమనస్కృత జనించును.

ఇచట సామ్యంధనిరోధార్థము యభ్యాసము, వాసనాపరిత్యాగార్థము వైరాగ్యము అను రెండు యుపాయములే పర్యవసితములు. సాధుసంగతి, యధ్యాత్మ విద్యాగమ మన్ననో అభ్యాస వైరాగ్యోప పాదకములగుటచే యన్యథాసిద్ధములై అభ్యాసవైరాగ్యములలోనే యంతర్వహించుచున్నవి. కనుకనే శ్రీకృష్ణపరమాత్మచే “అభ్యాసే వైరాగ్యే” అని అభ్యాసవైరాగ్యములు రెండే చెప్పబడెను. కనుకనే పతంజలియు “అభ్యాసవైరాగాభ్యాం తన్నీరోదః” అభ్యాస వైరాగ్యములచేతనేమనోనిరోధము సంభవించునని వైమానీకుచే చెప్పెను. పూర్వమునందు చెప్పబడిన ప్రమాణ, వివర్యయ, వికల్ప నిద్రా, స్మృతులనెడి యయిదు విధములగు వత్తులయొక్కయు, ఆకురములగుబడే క్లిష్టమగు యశంతవృత్తులయొక్కయు, దైవములగుటచే యక్లిష్టములగు సర్వవృత్తులయొక్కయు, నిరోధము నిరింధనాగ్నివలె యుత్తమమనెడు పరిణామము అభ్యాసవైరాగ్యములనెడి రెంటిచేతనే కలుగును. యీరెండును సముచ్చిత్యకారణములు. ఈవిషయమే యోగభాష్యమునందు “చిత్తమను నది యుభయతఃప్రవాహములుకలదై ప్రవహించుచున్నది. కల్యాణముకొఱకు ప్రవహించుచున్నది. పాపముకొఱకును ప్రవహించుచున్నది అందు యే చిత్తనదీప్రవాహము కైవల్యప్రాగ్భరమై, వివేకనిమ్నమై, ప్రవహించునో అచిత్తనదీప్రవాహము కల్యాణప్రవాహమగును ఏది యవివేకనిమ్నమై సంసార పాగ్భరమగునో యది పాపప్రవాహము. అందు వైరాగ్యముచే విషయోత్థిక్తస్సు ఖలుగుగ చేయబడును. వివేకదర్శనాభ్యాసముచే కల్యాణప్రాగ్భరము ఉద్ధాటన చేయబడును. (తెరువబడును) ఆరెంటియధీరమే చిత్తవృత్తినిరోధము. అభ్యాసవైరాగ్యధీరమే చిత్తవృత్తినిరోధమగుట అని చెప్పబడెను. పాగ్భర నిమ్న పదములు “తదా వివేకనిమ్నం కైవల్యప్రాగ్భరం చిత్తం” అను సూత్రమువద్ద వ్యాఖ్యానింపబడెను. యెట్లు తీవ్రవేగముతోగూడిన నదీప్రవాహమును నేనుబంధించి (ఆరకట్టచే) మరలించి చిన్న కాలపలు తగ్గి వాటిద్వారమున క్షేత్రాభిముఖముగ తిర్యక్ ప్రవాహోత్థర్ముఖముగ కల్పింపబడునో అట్లే వైరాగ్యముచే చిత్తనదీప్రవాహమును మరల్చి సమాధ్యభ్యాసముచే ప్రశాంత వాహిత సంపాదింపబడును. కాన ద్వారభేరముచే యభ్యాసవైరాగ్యములకు సముచ్చయమే.

అభ్యాసవైరాగ్యములలో నేదోయొకటియే చిత్తనిరోధమునకు ద్వారమన్నచో వీహియవలసలె వికల్పము పాగ్భరించును. “అనగా వీహిభిర్బుహోతియవైర్వా” అనుచోట వీహిలచేతను కాని, లేదా యవలచేతను కాని హోమముచేయవలెను. అనుష్ఠలమున వీహియవలకు హోమమును కూర్చి వికల్పము పాగ్భరించినటు లచటను యభ్యాసవైరాగ్యములకు వికల్పము పాగ్భరించెడివి. అట్లునుచో క్రియారూపము లగు మంత్రజప, దేవతాధ్యానముల కావృత్తిరూపమగు యభ్యాసము సంభవించును. సర్వవ్యాపారోపరమమగు సమాధియొక్క యభ్యాసమననేమి? అను శంకను నివారించుటకు అభ్యాసమనెట్టిదో సూత్రముచే చెప్పుచుండెను. “తత్స్థితౌ యత్నోఽభ్యాసః” అని స్వరూపావస్థితము, దగ్ధ, కుద్ధము, అల చిదాత్మ

యందు అవృత్తికచిత్తముయొక్క ప్రకాశవాహితాదావ నిశ్చలత్వమే స్థితి. అట్టి స్థితినిమిత్రము మానసికోత్పాదము స్వభావచాంచల్యమువలన బ్రహ్మప్రవాహస్వభావముకల చిత్తమును అన్ని ప్రకారముల చేతను నిరోధింపగలనను యుత్పాదము యావత్తత్వమానమై యథ్యాస మనబడును. “సమదీర్ఘకాలైరైవైర్య సత్కారైః సేవతో దృఢభూమిః” అ యథ్యాసమును దీర్ఘకాలము భేదములేకుండగ నేవించిన విచ్ఛేదముండదు. విచ్ఛేదము లేమిఁజేసి నిరంతరము అనేవితమగును. శ్రీద్వితీయముచే నేవించబడిన దృఢభూమియై విషయవాసనేచే చలించజేయుటకు శక్యముకాదు. అదిర్ఘకాలమయినను “విచ్ఛిద్య విచ్ఛిద్య” అని నేవిఁచినచో శ్రీద్వితీయము లేకుండుటవలన యవశేషకవాయ సుఖాస్వాదనములు పరిపాలించుటకు శక్యముకావు. అట్లగుచో వృత్తాననంస్కారప్రాబల్యమువలన యథ్యాసము అదృఢభూమియై ఘమకొరకు సమర్థముకాదు. అందుచేదీర్ఘకాలము వైరన్తర్యము సత్కారము అని మూడునుచెప్పబడెను. వైరరాగ్యము — అపరమని, పరమని రెండువిధములు అందు అపరవైరాగ్యము యతమానసంజ్ఞా వ్యతిరేకసంజ్ఞా ఏకేంద్రియసంజ్ఞాః పశీకారసంజ్ఞా. అనుభేదములచేనాలుగువిధములు. అందుపూర్వపూర్వభూమికాయముచే నత్రైతర్య భూమికా సఘాదన వివేకచేనాల్గవదియగు వశీకారసంజ్ఞావైరాగ్యము నే సూత్రముచే సూత్రకారులు చూపిరి. “దృష్టానుశ్రావిక విషయ విత్పష్టస్య వశీకారసంజ్ఞా వైరాగ్యమ్” స్త్రీలు; అన్న పానములు, ఐశ్వర్యము, మొదలగునవి దృష్టమైన విషయములు మూడు. స్వర్గము విచేహత, ప్రకృతిలయము, మొదలగునవి వైదికములుగ అనుశ్రావికవిషయములు. అట్టి యుభయ విధములుగు దృష్టానుశ్రావిక విషయములందు తృప్తయన్నచో వివేకతారతమ్యముచే యతమానసంజ్ఞావైరాగ్యము, వ్యతిరేకసంజ్ఞా వైరాగ్యము, ఏకేంద్రియసంజ్ఞావైరాగ్యము సంభవించును. ఈజగత్తునందు వీడిసారవత్తు వీడియ సారము అని గురుశాస్త్రముచే తెలిసికొనగలనను యుద్యోగమే. యతమానసంజ్ఞా వైరాగ్యము. తన చిత్తమునందు పూర్వమునందుండిన దోషములలో యథ్యస్యమాన వివేకముచే యీదోషము లుడీవణములు, ఈదోషములు మిగిలియున్నవి. అని వైద్యనివలె వివేచనము వ్యతిరేకసంజ్ఞా వైరాగ్యము. దృష్టానుశ్రావిక విషయ ప్రవృత్తి దుఃఖాత్మకము అను జ్ఞానముచే తృప్త బహిరింద్రియ ప్రవృత్తిని పుట్టింపక పోయినను బౌత్సుక్యమాత్రముచే తృప్త మనస్సునందుండుటయే ఏకేంద్రియసంజ్ఞా వైరాగ్యమని యనబడును మనస్సునందు తృప్తలేమిఁజేసి యన్నివిధములచేతను వైతృప్త్యము అనగా జ్ఞానప్రసాదరూపము తృప్తావిరోధియగు చిత్తవృత్తి పశీకారసంజ్ఞా వైరాగ్యమనబడును. ఇట్టి వశీకారసంజ్ఞా వైరాగ్యము సంప్రజ్ఞాతనమాధి కంతరంగసాధనము. అసంప్రజ్ఞాతనమాధికి బహిరంగసాధనము. అసంప్రజ్ఞాతనమాధి కంతరంగసాధనము పరమవైరాగ్యమే యని గోహింపవగును. ఈవిషయమునే సూత్రకారులు “తత్పరం పురుషఖ్యాతే భుజవై తృప్త్యమ్” సఘాతనమాధిపాటనముచే సత్త్వరజస్తమోగుణత్రయాత్మకమగు ప్రధానమునుండి వేరుపరుపబడిన పురుషునికి సాక్షాత్కారత్వము జనించును. దానివలన నిఖలగుణత్రయ వ్యవహారములయందు వైతృప్త్యము కలుగును. అట్టి వైతృప్త్యమే ఫలభూతమైన పరమవైరాగ్య మనబడును. దానివలెపాకమువలన చిత్తోపశయపరిపాకము, దానివలనశీఘ్రముగ వైతల్యము సిద్ధించును. 18x1

శంకరానందీయము :— ఏ నోనిగ్రహసాధనములను బోధించుచుండెను. విచారింప మనస్సుచంచలమగుటవలనను, ప్రమాధిమగుటవలనను, బలవత్తమగుటవలనను, దృఢమగుటవలనను, మర్చిగ్రహమనుటయందు సందేయములేదు. అయినను తన్నిగ్రహోపాయమును చెప్పెద వినుము. శుశ్రిష్టృతియుక్తలేచే పూర్వమునందు చెప్పిన రీతిని నిఖల ప్రపంచమునకు మిథ్యాత్వముతెలిసికొనిన వాని కిషయములయందనత్వ తుచ్ఛత్వ బంధకత్వబుద్ధి లెన్నగ జనించును. అట్టి వైరాగ్యముచే మనోనిగ్రహము సంభవించును. పదార్థ మిథ్యాత్వజ్ఞానముచే రాగద్వేషాది దోషములు, రాగద్వేషచేగపాటువులు మరలిపోవును. వానివృత్తిచే మనస్సు వశపరియై నిశ్చలమగును.

రాగద్వేషాదులులేని బాలాదులయందు మనశ్శాంతియే చూడబడుచున్నదే యెట్లు రాగద్వేషాదులు లేకపోవుటచేసెను, వై రాగ్యమాత్రముచేతను మనస్సునకు నిశ్చలత్వమునిద్దించును? అని యీశాంకింపజనండు బాలురకు పదార్థ మిథాత్వజ్ఞానము, రాగాద్యభావము సంభవింపదు. కాన మనోవైశ్యల్యము సంభవింపదు. అయినను అంగి లేమింజేసి అంగమాత్రముచే కార్యము నిద్దించదు. కాన అంగిని ప్రధానముగ సంపాదించ వలయునను యీశాంకిచే శ్రీకృష్ణచరమాత్మ “అభ్యాసే” అని చెప్పుచుండెను.

అభ్యాసమునగ విజాతీయ ప్రత్యయ తిరస్కారపూర్వకముగ సజాతీయ ప్రత్యయావృత్తియే అట్టియ భ్యాసముచేతనగా తీవ్రమోక్షేచ్ఛా తీవ్రవై రాగ్యమాత్రసాధనముచే చిరకాలము నిత్యనిరంతరభావియుగు “విప్రైవాహవాం” అను బ్రహ్మప్రత్యయాభ్యాసముచే విజాతీయ ప్రత్యయములు నిశ్శేషముగ నశించ తద్బాసనలు నిశ్శేషముగ నశించుటవలన “నిమిత్తాపాయే నైమిత్తిక స్వాప్యవృత్తయః” కారణములేనిచో (నశించినచో) కార్యముకూడ నశించినను న్నాయముచే మనశ్చలననిమిత్తములగు వాసనలు నశించ మనస్సు స్వయముగనే నిశ్చలమగును. కాన తీవ్రమోక్షేచ్ఛానై రాగ్యములతో గూడిన సత్ప్రత్యయాభ్యాసమే మనోనిగ్రహమునందు, మనోవైశ్యల్యమునందు పరమకారణము. లెస్సగ ననుష్ఠితమగు యభ్యాసముచేతనే మనస్సు నిశ్చలమగునని యగ్ధము.

12X1

పరమార్థప్రవః—రెండువిధములగు మనోనిగ్రహోపాయముల నుపదేశింపవలచి “అనంశయం” అని చెప్పుచుండెను. చాంచల్యాదివ్యభావముకల మనస్సు నిరోధించుటకు శక్యముకానినని నీవు చెప్పిన విషయము సందేహము లేనిదే. అయినను యభ్యాసముచేతను వై రాగ్యముచేతను స్వాధీనముచేసుకొనబడును.

అందు అభ్యాసముగ నిరంతర మాత్మానుసంధానము వై రాగ్యమునగ విషయవైరస్యము. ఈ మనస్సు నిగ్రహించబడినచో అభ్యాసముకాని, వై రాగ్యముకాని నిద్దించును. అట్లే యభ్యాసవై రాగ్యము చేతనే మనోనిగ్రహమునిద్దించును. కానపిచ్చికుదిరిన పెండ్లియగును. పెండ్లిఅయిన పిచ్చికుదురును అనునట్లు అన్యోన్యాశ్రయము సంభవించును. అభ్యాసవైర్యములు విచారాధీనములగుట అన్యోన్యాశ్రయము సంభ వింపదు. అట్టి ప్రశ్నకుత్తరము “శనైశ్చనై రుపరమేత్” అసిహ్వ్యమునందే శ్రీకృష్ణచరమాత్మచేప్ప బడెను “అభ్యాసేనచ కాలేయ వై రాగ్యేణచ గృహ్యతే” అను దానిచే స్ఫూరింపము. అది యెట్లనిన? పర మార్థప్రాప్తియందు అత్మవిచారమే శంభుమన “దృష్టవ్య శ్శోభవ్యో నిదిభ్యాసితవ్యః” అనుకురితియే బోధించుచున్నది. “వేదాహమేతం” ఇత్యాదిశ్రుతులు యీవిషయమునే బోధించుచున్నవి. అందు నాత్మ దేహేంద్రియాదిదృష్టయగుటవలన ఘటకృష్ట ఘటము కావటం దేహేంద్రియాలకంటె వేరు. అట్టి యాత్మ యెట్టిదని విచారింప రూపరసాది గాఢకావ్యమునందు ప్రతీక్షణము యన్వేషింపదగినది. అట్టి యన్వేషణమే వస్తుతమగు యభ్యాసము. అట్లే యుత్పత్త్యంతరము ననంశకాలము వాచే సుఖములలో నేది యధికముగ ననుభూతము? అని పరామర్శింప బాల్య, పౌగండ, కైశోర, యౌవన, వార్ధక్యావ స్థాయందు విస్తారముగ దుఃఖమే యనుభూతముగ స్మరింపబడుచున్నది. అట్లే విషయలాభార్థము గొప్ప ప్రయత్నము పాఠిణాంతకమగునది చేయబడెను. కాన అది దుఃఖరూపమే. భోగనమయ ముక్కునో నిమేష మాత్రమే అట్టి సుఖముకూడ మత్స్యామిషన్యాయమున పరిణతియందు విరసమగుటవలన దుఃఖవర్ధన సాయియే. అని విచారముచే వై రాగ్యముయొక్క రీతి సంభవించును.

మఱియు మనస్సు విషయలోలుపమైనను అభ్యాసము, విరాగముసంభవించును. ఈవిషయమే యోగ శాస్త్రమందు “యత్రైవ యాతి చపలం నమ చిత్తమేత, తత్రైవ భాతి పరమేశ్వర ఏవ సాక్షాత్ । పాఠ్యుభిర్దేవై విరమే విరసః పదార్థ, స్వాత్మా చిరం సుఖం ఇత్సనిశం విచింత్య ॥” చపలమగు చిత్త మెచట కిగునో యచటనే సాక్షాత్తు పరమేశ్వరుడే భాసించుచుండెను. పదార్థము మొట్టమొదట దుఃఖ ప్రసవమైనను అనంతరమున విరమమునందువిరసమే యగును. కాన “అత్మ యొగ్మటియే చిరకాలముసుఖ ప్రదమని యెల్లప్పుడు విచారించి” అని చెప్పుబడెను.

గీ॥ అసంయతాత్మనా యోగో దుష్ప్రిప ఇతి మే మతిః ।

వశ్యాత్మనాతు యతతా శక్యోఽవాప్తు ముపాయతః ।

॥౩౬॥

పదవిభాగము:— అసంయతాత్మనా- యోగః- దుష్ప్రిపః- ఇతి- మే- మతిః- వశ్యాత్మనా-తు-
యతతా- శక్యః- అవాప్తు- ఉపాయతః ।

॥౩౬౬॥

పరిశిష్టార్థము:— అసంయతాత్మనా= అసంయత = నియమింపబడని; ఆత్మనా = అంతఃకరణము కలవానిచే; యోగః = యోగము; దుష్ప్రిపః = పొందుటకు శక్యముకానిది; ఇతి = ఇట్లు; మే = నా యొక్క; మతిః = అభిప్రాయము; వశ్యాత్మనాతు = వశ్యమైనయంతఃకరణకలవాడును; యతతా = ప్రియత్నముచేయువాడును అగు యోగిచే; ఉపాయతః = ఉపాయముచే; అవాప్తుః = పొందుటకు; శక్యః = శక్యమైనది

॥౩౬౭॥

ఋతుక నె 'కాస్త్రేయ! మహాబాహో!' అని సంబుద్ధిచే వివేకత్యాగములు గృహింపనగును. మేమన్ననో పాపాత్మభావమునందుండినవారలమైన నీకు సాహాయ్యమును చేయగలము. అని యర్థము. ॥౩౬౮॥
నీలకంఠీయము:— మనస్సునకుడగ్గర హృత్వము (విషయములందు పోకుండగనరికట్టుటశక్యముకాకపోవుట) నంగీ కరించి శ్రీకృష్ణపరమాత్మ ముందు విధమున చెప్పుచుండెను. విచారించ మనస్సు విషయములయందు ప్రవేశింపకుండగ నరికట్టుట శక్యమైనది కాదు. అయినను సముచితమగు నభ్యాసవైరాగ్యములచే నిగ్రహమున కశక్యమగు మనస్సును సగ హింపవచ్చును. అభ్యాసమనగ నొకానొకచిత్త మనెడి భూమియందు వహనమగు పరిత్యయావృత్తి. అది యెట్లనిన ఇతరవృత్తిచేక తైలధారవలె "బిగ్నైవాహా మస్మి" అను చిత్తవృత్తియొక్క యావృత్తి. వైరాగ్య మనగ దృష్టభోగములగు సృష్టందరవనితాదులయందు అవృష్టములగు స్వర్గాభోగములయందును, తత్సాధనములయందును దోషజ్ఞానపురవ రముగత్యవస్థలేకుండుట. వ్యవసాయము. (కృషి) చేయువాడు ఊతగిమునందు కాన్వనీరును పెట్టుచు ఒకఊతగిముయొక్క ద్వారమును మూసివేసి రెండవఊతగిముయొక్క ద్వారమును తెరచును అట్లే వైరాగ్యముచే విషయప్రవాహము నరికట్టి యభ్యాసముచే శాశ్వతప్రవాహము తెరనబడను. కాన నభ్యాసవైరాగ్యములు రెండును యావశ్యకములు. ఈవిషయమునే "అభ్యాసవైరాగ్యాభ్యాం తన్నిరోధః" అను యోగసూత్రముకూడ బోధించుచున్నది

— ♦ ౬వ అధ్యాయము — ౩౬వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు —

మధమాదనసరస్వతీయము - పా' ర్జిభోగముకలిగినట్టిన్ని తత్త్వజ్ఞానముకన్న వ్రీబలమైన కర్మచేత స్వఫలదానముకై మనస్సుయొక్కవృత్తులు జనించుచుండ నావృత్తుల నిరోధించుట యెటుల శక్యమగును. అనినీవు పలికిన విషయమై చెప్పెదవినుము. అని "అసంయతాత్మనా" అని శ్రీకృష్ణపరమాత్మ చెప్పి మొదలిడెను.

తత్త్వసాక్షాత్కారము జనించినను వేదాంతవ్యాఖ్యానాది వ్యాసంగమువలన కాని, అలస్యాది, దోషమువలన కాని, అభ్యాసవైరాగ్యములచే నిరుద్ధముకాని మనస్సు కలవాడు "అసంయతాత్మనా" అని చెప్పబడను. తత్త్వసాక్షాత్కారము కల యట్టివాఁడే మనోవృత్తి నిరోధము పొందగల్గకలవృత్తచిత్తచాలచల్యమువలనదుఃఖము (కష్టము) చేకూడ పొందుటకు శక్యము కాదు. అని నీవు పలికెను. అందు విషయమై నాయభిప్రాయముకూడ నదియే

అట్లగుచో యే యుపాయము చే మనోవృత్తినిరోధము పొందించును? అని ప్రశ్నించెదవా? చెప్పెద వినుము. వైరాగ్యనిరపాకముచే వాసనాక్షయమైయుండ విషయపారతన్యగ్రహాన్య మంతఃకరణముగును. అట్టివాడు వశ్యాత్మ అనగా స్వాధీనమొనరించుకొనిన యంతఃకరణకలవాడు. ఇట "తు" అనుశబ్దము అసంయతాత్మవైరక్షణ్యద్యోతనార్థము. అనగా అసంయతాత్మకంటె సంయతాత్మ విలక్షణుడని యాశయము. లేదా "తు" అను శబ్దము అవధారణార్థము. అనగా సంయతాత్మయే యని భావము. అట్టి ప్రియత్నించు వానిచే విషయప్రోతస్సు భుక్తికృతమైనను ఆత్మప్రోతస్సుయొక్క యుద్ధాటనార్థము పొగ్గకత్తమగు

శాంకరభాష్యమ్:—

యః పునః సంయతాత్మా తేన— అసంయతాత్మనాఽభ్యాసవైరాగ్యాభ్యా మసం
యత ఆత్మాస్తతఃకరణం యస్య సోయ మసంయతాత్మా తేనాసంయతాత్మనా యోగో
దుష్పాప్తో దుఃఖేన ప్రాప్యత ఇతి మే మతిః । యస్తు పునర్వశ్యాత్మాఽభ్యాసవైరాగ్యాభ్యాం
వశ్యత్వమాపాదిత ఆత్మా మనో యస్య సోయం వశ్యాత్మా తేన వశ్యాత్మనాతు యతతా
భూయోపి ప్రయత్నం కుర్వతా శక్యోఽవాప్తుం యోగ ఉపాయతో యథోక్తాదుసాయాత్ ।

శాంకరభాష్యతత్త్వతోధిని:—

అభ్యాస వైరాగ్యములతో సంతకరణమును స్వాధీన మొనరించుకొననివానికి
యోగము పొందశక్యము కానిదని వాటిల్లిపోయియున్నది. అట్లు కాక యెవ డంతఃకరణమును అభ్యా
సవై రాగ్యములచే స్వాధీనమొనరించుకొనునో వాడు వైరాగ్యపూర్వకమగు మనోవిరోధముచే
యోగమును పొందుటకు సమర్థుడగును.

||౩౬||

యథ్యాన మొనరించువానిచే పర్యచిత్తవృత్తసరోధము చిత్తచాంచల్యకారణమగు ప్రారబ్ధకర్మలను తిరస్కరించి పొందుటకు శక్యమైంది.

అతిబలవంతమగు ప్రారబ్ధకర్మల యభిభవమెటుల సంభవించు ననిన ఉపాయమువలన ప్రాప్తిం
చును. అసగా పురుషకారమున ప్రాప్తించును. తాకికము కాని, వైదికము కాని, యుపాయము ప్రారబ్ధ
కర్మాపేక్షచే ప్రబలమగుటవలన పురుషకారమహాపాపాయమే యోగప్రాప్తికి సాధనము. అట్లు కానిచో
తాకికుల కృపాగ్రాహి వ్రాయత్నమునకు వైదికుల జ్యోతిష్టోమాది వ్రాయత్నమునకు వైయర్థ్యము ప్రాప్తిం
చెడిని. ప్రారబ్ధకర్మ యున్నచో దానివలననే ఫలముప్రాప్తించుచుండ వ్రాయత్నముచే నేమి ప్రయోజ
నము? ప్రారబ్ధకర్మలేనిచో యెన్నివిధములైనను ఫలముప్రాప్తించనందున పురుషకారముచే నేమి ప్రయో
జనము? అను ప్రారబ్ధకర్మకు సదసత్త్వవికల్పన ప్రాప్తించ పురుషకారము వ్యర్థము కావలసివచ్చును.

స్వయముగ సదృష్టరూపమగుకర్మ దృష్టపాదనసంపత్తిలేనిచే ఫలమును పుట్టించుటయం దసమర్థ
మగుటవలన కృపాగ్రాహియందు పురుషవ్రాయత్నమపేక్షితమే యవసరమా? యోగాభ్యాసమునందును, యోగా
భ్యాసముచే పాధింపదగిన జీవన్ముక్తికిన్ని సుఖాతిశయరూపమగుచే ప్రారబ్ధకర్మ ఫలాంతర్యాకమగుటవలన
పురుషవ్రాయత్నము నపేక్షించునదియే యగుటంజేసి శమాధానము సమానమే.

లేక, ప్రారబ్ధకర్మమగు కర్మ దృష్టమగుటవలన తత్త్వజ్ఞానముకంటె ప్రబలమని కల్పించుచో అట్లే
శాస్త్రీయమగు వ్రాయత్నము యంతటను ప్రారబ్ధకర్మకంటె ప్రబలమై చూడబడుటవలన ప్రారబ్ధకర్మ
కంటెను యోగాభ్యాసము ప్రబలము. ఈవిషయమునే వసిష్ఠమహర్షి యీక్కిందివిధమున పేర్కొనెను.

‘పర్యమేవేహ హి సదా సంసారే రఘునందన । సమ్యక్ప్రియుక్తా త్వర్వేణ పౌరుషా త్వమచావ్యతే’
ఓరారుచంద్ర! ఈసంసారమునం దెల్లపుడు పర్యము- త్వగ ప్రయోగింపబడిన పౌరుషమువలన నందరిచే
పొందబడుచున్నది.

‘ఉచ్ఛాత్రం శాస్త్రితం చేతి పౌరుషం ద్వివిధం స్మృతం । తతోచ్ఛాత్ర మనర్థాయ పరమార్థాయ
శాస్త్రితమ్ ।’ పౌరుషము ఉచ్ఛాత్రమని, శాస్త్రీకమని రెండువిధములు. ఉచ్ఛాస్త్రీకమనగ శాస్త్రనిషిద్ధ
మని యర్థము. శాస్త్రీకమనగ శాస్త్రనిహితమని యర్థము. శాస్త్రనిషిద్ధపౌరుషము నరకాది ప్రాప్తికి
పాటువు. శాస్త్రనిహితము- ధర్మార్థకామమోక్షములనెడి బాల్గ పురుషార్థములలో మత్కుష్టమగు
మోక్షమునుగూర్చి యంతఃకరణకుద్దిద్వారా పాటువగును.

“శుభాశుభాభ్యాం మార్గాభ్యాం వహన్తి వాసనాసరిత్ । పౌరుషేణ వ్యయత్నేన యోజనీయా శుభే వధి” వాసనయనెడి నది శుభాశుభములనెడి మార్గముల వ్యవహించుచున్నది. అట్టిదానిని పౌరుష రూప మగు వ్యయత్నముచే శుభమార్గమున సమకూర్చవలెను.

“అశుభేషు సమావిష్టం శుభే ష్యేవావతారయ । స్వమనః పురుషార్థేజ బలిన బలినాం వరః” బలనం తులలో శ్రేష్ఠుడవగు యోరామచంద్ర! అశుభములయందు కూరుచుండిన నీమస్సును బలమైన పురుషార్థముచే శుభములయందే వ్యవేశపెట్టుము. “దాగ్ గభాగ్నవహ ద్యాతి యదా తే వాసనోదయమ్ । తదా భ్యాసస్య సాఫల్యం విద్ధి శ్చ మరీచ్యుతః” శత్రుసంహారకుడవగు ఓ రామచంద్ర! అభ్యాసవహమున నీమనస్సు శీఘ్రముగ నెప్పుడు వాసనోదయమును పొందునో అప్పుడే నీవు అభ్యాసము సఫలమని తెలిసికొనుము. ఇచటవాసన యనగ శుభవాసన యని యర్థము.

“సందిగ్ధాయామపి భృశం శుభామేవ సమాహర । శుభాయాం వాసనావృద్ధౌతాత! దోషో న కశ్చన ।” సందిగ్ధమైనదానివిషయమైగూడ నత్యంతము శుభవాసనే సమకూర్చుము. వాసనావృద్ధి శుభమగుచో దోష మేమియు లేదు

“అవ్యున్నమనా యావ ద్భవా నజ్ఞాతతత్పరః । గురుశాస్త్రప్రమాదై స్త్వం నిర్ణీతం తావ దాచర ।” ఓ రామచంద్ర! నీవవ్యున్నమనస్కుడవై పరమతత్త్వమును తెలిసికొననివాడవగుచో గురుశాస్త్రప్రమాదములచే నిర్ణీతమునే యాచరింపుము.

“తతః పక్షకపాయేణ నూనం విజ్ఞాతవస్తునా । శుభోవ్యసౌ త్వయా త్యాజ్యో వాసనోఘో నిరోధినా ।” అనంతరము పక్షకపాయము, తెలియబడిన యాత్మతత్త్వముకల నీచే శుభమగునట్టి యీవాసనా సమూహము కూడ నిరోధసమాధిచే విడువనగును. అని చెప్పెను. కాన నవివేక నిబంధనమైన సాక్షిగతమగు సంసారము వివేకసాక్షాత్కారమువలన తొలగినను ప్రార్థకర్మపర్యవస్థాపితములగు చిత్తముయొక్క స్వాభావికమగు వృత్తులు యోగాభ్యాసప్రయత్నముచే శౌలగ జీవన్ముక్తుడై పరమయోగి యగును. చిత్తవృత్తినిరోధము లేనిచో తత్త్వజ్ఞానవంతుడైనను అపరమయోగియే యని సిద్ధము. మిగిలినట్టి యధిక విషయములు జీవన్ముక్తివివేకమున సవిస్తరముగ చూడనగును. [౩౬]

శంకరానందీయము:— మరియు తీవ్రమోక్షేచ్ఛా వైరాగ్యములు లేనట్టియు, ఆత్మతత్త్వము జ్ఞాతమైనను తత్త్వ ద్విషయ వాసనలచే విషయములయందే ప్రవృత్తికాన చిరకాలము నిత్యము, నిరంతరము; అత్యంతాస్థచే బ్రహ్మమునందు స్థాపింపబడిన చిత్తముకల అనగా సమాధియోగము ననుష్ఠింపని యతిచే జ్ఞానయోగము అనగా శుక్తికాదర్శనముచే శుక్తిప్రత్యయమువలె బ్రహ్మమాతృదర్శనలక్షణము. అసృతి బద్ధము అగు అధిష్ఠాన (బ్రహ్మదర్శన సముత్పన్న సత్తత బ్రహ్మప్రత్యయము) నిత్యనిరంతరాభ్యాస దుఃఖములేనిదే పొందుటకు శక్యము కాదు. అని పరమేశ్వరుడవగు వానిశ్చయము. కోటి శ్రమములు చేసినను యతికి సమాధి లేనిదే సమ్యగ్దర్శనము సిద్ధించదని యర్థము.

ముముక్షువగు యతికి సమాధిచేతనే సమ్యజ్ఞానము, మోక్షము సిద్ధించును. కాన సమాధియేచేయ దగినదని సూచించుటకు “వశ్యాత్మనా” అని చెప్పెను. అసంయతాత్మకంబు వశ్యాత్మకు వైలక్షణ్య ద్యోతనార్థము “తు” అనుశబ్దము ప్రయోగింపబడెను. తీవ్రమోక్షేచ్ఛాతీవ్రవైరాగ్యములచే సుతరాం విషయములయంద వ్యవృత్తమైన యంతఃకరణము, ఇంద్రియములుకల వానిచేతనైతే అత్యంతశ్రద్ధచే యథాకాలము, యథాలక్షణము యోగసిద్ధికోరిక యశ్చముచేయు యోగిచేతనే చెప్పబడిన లక్షణములు కల యోగ మీయుపాయముచేతనే పొందుటకు శక్యమగును. మరి యితర యేయుపాయములచేతను పొందుటకు శక్యము కాదు. [౩౭]

అర్జున ఉవాచ:—

గీ! అయతి శ్శ్రద్ధయోపేతో యోగా చ్చలితమానసః ।

అపాప్య యోగసంసిద్ధిం కాం గతిం కృష్ణ గచ్ఛతి ।

1321

పదవిభాగము:— అయతిః- శ్రద్ధయా- ఉపేతః- యోగాత్- చలితమానసః- అపాప్య- యోగ సంసిద్ధిః- కాం- గతిం- కృష్ణ- గచ్ఛతి ।

1322

వ్యాఖ్యపదార్థము:— అర్జునః = అర్జునుడు; ఉవాచ = పలికెను; అయతిః = వ్యయత్నములే ట్టియు; శ్రద్ధయా = యోగమార్గమునందు అస్తిక్యబుద్ధితో; ఉపేతః = కూడినట్టియు; యోగాత్ = యోగమార్గ మునుండి; చలితమానసః- చలిత = చలించి; మానసః = మనస్సుకలసాధకుడు; యోగసంసిద్ధిం = సమ్యక్ దర్శనరూపమగు యోగఫలమును; అపాప్య = పొందక; హేకృష్ణ = ఓకృష్ణభగవానుడా?; కాం = ఎట్టి; గతిం = గతిని; గచ్ఛతి = పొందును?

1323

— † ౬వ అధ్యాయము — 32వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు —

మధుసూదనసరస్వతీయము:— ఇంతవరకగు గ్రంథముచే ఉత్పన్నతత్త్వజ్ఞానియై యనుత్పన్న జీవ మ్ముక్తికలవాడవరమయోగియనియు ఉత్పన్నతత్త్వజ్ఞానియై యుత్పన్నజీవమ్ముక్తికలవాడు పరమయోగి యని సమ్మతమని చెప్పబడెను. వారిరువురికి జ్ఞానమువలన నజ్ఞానము నశించినను యెంతవరకు ప్రాబ్ధి భోగము కల కర్మ యుండునో యంతవరకు దేహాంద్రియసంఘాత ముండుటవలన ప్రారబ్ధభోగకర్మ నశింప వర్తమానదేహేంద్రియ సంఘాతము పోవుటవలన, తిరిగి శరీరేంద్రియోక్త్యాదకము లేకుండున యట్టి యిరువురికి విదేహతైవల్యము ప్రాప్తించుటయందు యేసంశయము లేదు.

ఎవడు ప్రాకృత కర్మలచే పొందబడిన వివిధపాపకర్మలచే చిత్తకర్మకలవాడై కృతకార్యుడగుటవలన సర్వకర్మలను పరిత్యజించి పొందబడిన పరమహంసపరివ్రాజక భావముకలవాడై ఆత్మసాక్షాత్కారముచే జీవన్ముక్తుడు, పరప్రబోధనదత్తుడు, పరమహంసపరివ్రాజకుడు నగు గురువుయొక్క సమీపమున కేగి వాని వలన వేదాన్తమహావాక్యోపదేశమును పొంది యా యుపదేశమునం దనంభావనా విపరీతభావనలనెడి ప్రతి బంధములను తొలగించుటకు “అథాత్ బ్రహ్మజిజ్ఞాసా” అను సూత్రముమొదలుకొని “అనావృత్తి శృద్ధా దనావృత్తి శృద్ధాత్” అను సూత్రమువరకు నాలుగధ్యాయములు కల యుత్తరమీమాంసా శాస్త్రముచే శ్రవణమనననిధిధ్యాననలను గురుప్రసాదమువలన చేయుట కారంభించునో వాడు శ్రద్ధాకులైనను ఆయు వల్లమగుటచే నల్పప్రయత్నముకలవాడగుటవలన నప్రాప్తజ్ఞానపరిపాకముకలవాడై శ్రవణమనననిధి ధ్యాననలు చేయుచుండనే మధ్యయందు మృతిని పొందుచో, అట్టివాడు కర్మలను యుపాసనలను విడచుట వలన జ్ఞానపరిపాకకూన్యుడు కాన నజ్ఞానము నశించినవాడై ముక్తిని పొందడు. ఉపాసనాసహితకర్మఫల మగు దేవలోకమును యర్పిరాది మార్గముచే ననుభవించును. కేవల కర్మఫలమగు పితృలోకమును ధూమాది మార్గముచే ననుభవించును. కనుకనే యిట్టి యోగశ్రద్ధుడు అజ్ఞుడగుటంజేసి దేవయాన పితృయాన వంశం ధములేనివాడగుటవలన వర్ణాశ్రమాచారభిష్టుడువలె కీటకాచిభావముచే కష్టదశను పొందునా? లేక శాస్త్ర నిందితకర్మ కూన్యుడుగాన వామదేవునివలె కష్టదశను పొందడా? ఇట్లు సంశయపర్యాకులమనస్కుడై యర్జునుడు “అయతిః” అని చెప్పించుట.

“అయతిః” న యతిః, అయతిః, అల్పార్థే నత్ “అయతిః” అనుచోట యల్పార్థమున నత్ ప్రయుక్తము. అల్పప్రయత్నముకలవాడై గురువేదాన్త వాక్యములయందు విశ్వాసబుద్ధిరూపమగు శ్రద్ధతో కూడినవాడై ఇచట “శ్రద్ధయా” అను పదము శమదమాదుల కుపలక్షణము. అనగా శ్రద్ధతోటి, శమదమాదులతోకూడినవాడై దానిచే నిత్యానిత్యవస్తువివేకము, ఇహముత్యఫలభోగవిరాగము,

శాంకరభాష్యమ్—

తత్ర యోగాభ్యాసాంగీకరణేన పరలోకేహలోక పాప్తినిమిత్తాని కర్మాణి సంస్యస్తావి యోగసిద్ధిఫలంచ మోక్షసాధనం సమ్యగ్దర్శనం న పాప్తిమితి యోగీ యోగ మార్గాస్మరణకాలే చలితచిత్త ఇతి తస్య నాశ మాశంక్య — అయతి రప్రియన్నవా న్యోగ

శాంకరభాష్యశత్రుబోధిని:—

ఇట సాధకుడు యోగము నభ్యసించుచుండుటచే నిహలోకపరలోకపాప్తిసాధనము లగు కర్మలను సన్యసించును. మరియు నట్టిరమయమున నింకను యోగసిద్ధికి ఫలము, మోక్షసాధనమునగు సమ్యగ్దర్శనము కలుగ లేదనుకొనుము. అట్టి మరణసమయమున యోగి యోగమార్గమునుండి చలించిన మనస్సు కలవాడగుచో వాని కధోగతి (ఉభయభిప్రత్యము)కదా! యని శంకరమోహరతి తితితా శ్రీద్వాదినఃతి. మమృతత్వము అనడి సాధనచతుష్టయసంపన్నుడు అయి గురు సన్నిధి కేగి వేదాంత వాక్యశ్రవణాదులను చేయువాడైనను తన యాయువు అల్పమగుటచే మరణకాలము సందు యింద్రియములు వ్యాకులమగుటచే సాధనానుష్ఠానము సంభవించవందున శ్రవణాది పరిపాకము నుండి పొందబడిన తత్త్వసాక్షాత్కారమునుండి చలిత మనస్కుడై, అనగా తత్ఫలమును పొందని మనస్సు కలవాడు. యోగనిష్పత్తి లేకపోవుటచే యోగసిద్ధిని పొందక తత్త్వజ్ఞానము కారణముగాగల యజ్ఞాన తత్కార్యనిష్పత్తిని అపునరావృత్తిసహితమైన దానిని పొందక తత్త్వజ్ఞుడు కాకయే మృతుడై ఓ కృష్ణా! ఏగతిని పొందును. అనగా కర్మపరిత్యాగమువలన, జ్ఞానము జనింపవందున శాస్త్రోక్త మోక్షసాధనముల ననుష్ఠింపవందున, శాస్త్రనిండితకర్మల నాచరింపని వాడగుటవలన అట్టివాడు సుగతిని పొందువా? లేక దుర్గతిని పొందువా?

||౩౭||

శంకరానందీయము:— ఇట్లు యోగ పాప్తిస్త్వపాపమును తెలిసికొని తిరిగి ఇహపరలోకముల యందు సుఖకారణములైన శౌతస్మారకర్మలను సంస్కరించి యోగనిష్ఠయందు వ్రేవృత్తుడై యోగసిద్ధి సంభవించకుండగనే మృతుడై స్వర్గావవర్గసాధనములులేని యతికి యేగతి పాప్తింపగలదు? అను శంకచే యోగిని తెలుసుకొనగారి యర్థముడు “అయతి:” అను దానిచే వ్రేల్పించుచుండెను.

యోగానుష్ఠానముచేతనే సమ్యగ్దర్శనము. దానిచేతనే మోక్షము పాప్తించును. అను నిశ్చయ పూర్వకమగు యాస్తిక్యబద్ధిచే కూడుకొనినవాడైనను, ‘అయతి:’ యోగసిద్ధికోరికు యత్నమును చేయని వాడై, అనగా “శ్రీయాంసి బహువిఘ్నాని భవన్తి మహతా మివి” అను న్యాయముచే వ్రేలిబంధకర్మ నశమున సంపాప్తివచిత్ర విఘ్నవిశేషములచే సమాధిప్రసక్తుడు. కనుకనే “యోగా చ్చలితమానసః” “బిప్రైవాహం” అని బిప్రైవామునందే యాత్మచే ధీనైశ్చల్యము యోగ మనబడును. అట్టియోగము నుండి యంతకాలమునందు బాహ్యవాసనచేతను దుష్కర్మచేతను విపరీతభావమును పొందిన మానసము కలవాలై నశించిన స్మృతికల యతి. విచేహముక్తితో పురుషుని కూర్చునది కాన సమ్యగ్దర్శనము యోగ మనబడును. అట్టిసమ్యజ్ఞానముయొక్క సంసిద్ధి యనగ నిరంతరసమాధ్యనుష్ఠానముచే యప్రతిబద్ధత్వము. “సర్వ మిద మహం చ బిప్రైవ” అను యవ్రేలిబద్ధబిప్రైవాజ్ఞానమే యోగసంసిద్ధి యనబడును. సమాధిఫలమగు అట్టి దానిని పొందకయే స్వయముగ మరణించి యేగతిని పొందును? అని యర్థముడు వ్రేల్పించెను. ఇచట “కాం” అను కింశబ్దము అవిజ్ఞాతపదార్థజ్ఞానార్థకముకాని, యాక్షేపార్థకము మాత్రము కాదు. “గమ్యత ఇతి గతి:” అట్టి వానిచే పొందదగిన యర్థమేది? అని యర్థము.

అట్టి యతికి స్వర్గసంపాదకమగు కర్మానుష్ఠానము లేనందున స్వర్గపాప్తి లేదు. విష్ణాదిదేవతోపాసన లేనందున వైకుంఠపాప్తియు లేదు. సమాధిసంభావితతత్త్వసాక్షాత్కారము లేనందున ముక్తియు పాప్తిం

కాంకరభాష్యమ్:—

మార్గే శ్రద్ధయాఽఽస్తి కృబుద్ధ్యా చోపితో యోగా దంతకాలేపి చలితం మానసం మనో
యస్య చలితమానసో భ్రష్టస్మృతిస్సాఽప్రాప్య యోగసంసిద్ధిం యోగఫలం సమ్యగ్దర్శనం
కాం గతిం హేకృష్ట గచ్ఛతి ।

132

కాంకరభాష్యతత్త్వజోధిని:—

యాశంకించుకొని యర్జునుడు పలుకుచున్నాడు— యోగ ప్రయత్నరహితుడైనచో నాత
డెంత శ్రద్ధా (ఆస్తిక్య) వంతుడైనను మరణకాలమున యోగముచుండి విచలితమైన చిత్తము
కలవాడై యగును. అందుచే యోగఫలమగు సమ్యగ్దర్శనమాతనికి సంభవింపనేరదు. ఓ
శ్రీకృష్ణా! అట్టియెడ నాతడేగతిని (ప్రసూత్యము) పొందును.

132

పమ. పాపాచరణ లేనందున దుర్యోని, దుర్గతియు పొందెను. కాం నప్రాప్త యోగసంసిద్ధి డగు యతికి
యేగతి పట్టగలదో దానిని చెప్పుచుని “కాం గతిం కృష్ట గచ్ఛతి” అను యర్జునవాక్యమున కాశమును

యోగసంసిద్ధిని పొందకపోయినను ఇట్టి యతికి పూర్వజన్మములయం దాచరితపుణ్యకర్మ యుండుట
వలన నాయతికి యాకర్మచే స్వర్గాదిలోకపొంది కలుగుచుండ “కాం గతిం కృష్ట గచ్ఛతి” అని యర్జునుని
ప్రశ్నయే యసంగత మని శంకింపజనదు.

అట్టి పూర్వజన్మకృతపుణ్యకర్మలు చిత్తశుద్ధిని కలుగజేసి నశించుటవలన స్వర్గాదిప్రాప్తకర్మ లేమిం
జేసి యర్జునుని “కాం గతిం కృష్ట గచ్ఛతి” అను ప్రశ్న యుపపన్నమే యగును. అనగా “జన్మాంతర
సహసేషు యజ్ఞదానతపోధ్యరైః । నరాణాం ఊపాపానాం కృష్టే భక్తిః ప్రజాయతే । జన్మాంతర
సహసేషులయం దాచరించిన యజ్ఞదానతపోధ్యరములచే నశించజేయబడిన పాపముకల మనుష్యులకే
శ్రీకృష్ణపరమాత్మయందు భక్తి జనించును. “స్వవర్ణాశ్రమధర్మేణ తపసా హరితోపకాత్ । పాధసం
ప్రభవే శుంసాం వైరాగ్యేన చతుష్టయమ్” స్వవర్ణాశ్రమవిహితధర్మముచేతను, తపస్సుచేతను శ్రీహరి
సంతసించును. అట్టి హరితోపకమువలన పురుషులకు వైరాగ్యాదిపాధసచతుష్టయసంపత్తి పొందించును.

‘నిత్యనైమిత్తికై రేవ నియమే నేక్యర్యాపితైః । బహుజన్మకృతైర్విప్రైః సత్త్వశుద్ధిం సమశ్నుతే’
నియమముచే యాశ్వర్యాపితములు, అనేకజన్మకృతములు నగు నిత్యనైమిత్తికకర్మలచేతనే బ్రాహ్మణుడు
సత్త్వశుద్ధిని పొందుచున్నాడు. “స్వకర్మణా తమభ్యర్చ్య సిద్ధిం వింతతి మానవః” మనుష్యుడు తన వర్ణా
శ్రమవిహితకర్మచే పరమేశ్వరుని పూజించి యంతఃకరణపరిశుద్ధిని పొందుచున్నాడు. అని చెప్పుటవలన
నీత్యర్యాపితమగు పూర్వజన్మోపార్జితపుణ్యకర్మలకు చిత్తశుద్ధియే ప్రయోజన మగుటవలన చిత్తశుద్ధికల
అయితికిని, యోగచలితమనస్కుడగు యతికి స్వర్గపొందికి హేతు వగు కర్మ లేమింజేసి యర్జునుని
“కాం గతిం కృష్ట గచ్ఛతి” అను ప్రశ్న ముపపన్నమే.

అట్లగుచో సంన్యాసముమహాత్మము స్వీకరించిన యతికి “సంన్యాసా ద్భ్రహ్మణ స్థానం” అను
స్మృతివర్గసిద్ధసంన్యాసక్రియామాతృమువలన బ్రహ్మలోకపొంది సంభవించుచుండ యర్జునుని “కాం గతిం
కృష్ట గచ్ఛతి” అను ప్రశ్న యసంగతమే యని శంకింపవలదు. అట్టివాని సంన్యాసమన్యధాసిద్ధ మగుటవలన
యర్జునుని “కాం గతిం కృష్ట గచ్ఛతి” అను ప్రశ్న ముపపన్నమే. అనగా “ఏతమేవ ప్రాచీనో లోక
మిచ్ఛంతః ప్రవ్రజన్తి” “సంన్యస్య శ్రీపదం కుర్వాత్” ఇత్యాదిశ్రుతిస్మృతివిహితసంన్యాసము శ్రుత్యంగ
మగుటచే శ్రీపదాదిరూపార్థసిద్ధియందే యుపక్షేప మగు శక్తికల దగుటవలన సంన్యాసమునకు బ్రహ్మలోక
ప్రాప్తకర్మ ముపపన్నము. కాన యర్జునుని “కాం గతిం కృష్ట గచ్ఛతి” అను ప్రశ్న ముపపన్నమే. ఎట్లన?
‘జ్యోతిష్టోమేన స్వర్గకామో యజేత’ అను శ్రుతివిహితజ్యోతిష్టోమయోగము స్వర్గమును పొందించుటయందే

క్లుప్త సంకల్పముకలదగుటవలన స్వర్గమును పొందించుటయందే యాయాగమునకు సామర్థ్యము. ఫలాంతరమును పొందించుటయందు సామర్థ్యము లేదు. ఇందుకు “స యథాకామోభవతి తత్కర్మ ర్భవతి యత్కర్మ ర్భవతి తత్కర్మ కురుతే త దభిసంపద్యతే” అను శ్లోతియే ప్రమాణము. కాన శ్రీవచాంగముగ స్వీకరించినవివిధసాంస్యాసము శ్రీవచాదులయందే యుపక్షిణమగుటవలన యతికి దానికంటె మేరగు పుణ్యకర్మ కనుపించనందునను యద్భుతిని “కాం గతిం కృష్ణ గచ్ఛతి” అను ప్రశ్న సమంజసమే.

అట్లగుచో “సంన్యాసా ద్భ్రహ్మణ స్థానం” అను స్మృతివాక్యములకానర్థకమని శంకింపవలదు. “సన్యాసా ద్భ్రహ్మణ స్థానం” అను స్మృతి సంన్యాసమువలన బ్రహ్మలోకము పొందించునని చెప్పుచున్నది సత్యమే. యేసాన్యాసమువలన బ్రహ్మలోకము పొందించునని చెప్పుచున్నది? అనగా విద్యత్సాన్యాసమువలన బ్రహ్మలోకపాప్తి యనియా? వివిధసాంస్యాసమువలన బ్రహ్మలోకపాప్తి యనియా? అవత్సాన్యాసమువలన బ్రహ్మలోకపాప్తియనియా? “స తస్యపాదా ఉత్కాశిషన్తి” విద్యత్సాన్యాసికి పాదోత్కాశిషణమే లేదని బోధించుచుండ విద్యత్సాన్యాసమునకు బ్రహ్మలోకపాప్తి ఫలము కానందున ప్రధమపక్షము సంభవించదు.

వివిధసాంస్యాసము శ్రీవచామననాదిసిద్ధియే ఫలము కలదగుటవలన బ్రహ్మలోకపాప్తిరూప ఫలాంతరము కల్పించుటకు సంభవింపదు. కాన “సంన్యాసా ద్భ్రహ్మణ స్థానం” అను స్మృతి వివిధసాంస్యాసవిషయము కానందున రెండవపక్షము కూడ సంభవింపదు. విద్యత్సాన్యాస వివిధసాంస్యాస పక్షములు సంభవింపనందున పరిశీలనాయమున ‘సాన్యాసా ద్భ్రహ్మణ స్థానం’ అను స్మృతిచే బోధింపబడు బ్రహ్మలోకపాప్తి అవత్సాన్యాసవిషయమే యగుటవలన సార్థకమగుటచే యేయమనవత్తియు సంభవింపదు. ఈవిషయమునే “ఆపద్యపి చ కురీత సంన్యాసం బ్రహ్మణోత్తమః । యదనుష్ఠానమాతేణ ప్రయోజి బ్రహ్మణః పదమ్” ఏ సంన్యాసస్వీకారమాత్రమచే బ్రహ్మపదమును పొందుచో అట్టి సంన్యాసమును అపత్తుపదై నను బ్రహ్మణుడు స్వీకరింపవలయును. అని బోధించుచున్నది.

అపత్తునందు సంస్కరించినను తిరిగి జీవించి వివేకి శ్రీవచామననములచే జ్ఞానమును పొంది ముక్తుడగును. కాన నావత్సాన్యాసమునకు బ్రహ్మలోకై క ఫలమెట్లు సంభవించు ననెదవా? వినుము. జన్మాంతరమున మోక్షేచ్ఛచే సంస్కరించి శ్రీవచాదుల నొనరించినవానికి ప్రతిబంధవశమున జ్ఞానము కలుగకుండినచో తిరిగి యీజన్మమునందు ఆపద్యపదేశమున పూర్వస్కారమువలనను సంస్కరించి శ్రీవచామననములచే జ్ఞానమునుపొంది ముక్తుడగును. అని యాయర్థమునే శ్రీకృష్ణవరమాత్మయు “కుచీనాం శ్రీమతాం గేహ యోగభోష్టోఽభిజాయతే” అని చెప్పగలడు. కాన విరోధ మెమియు పాప్తింపదు.

పొందబడని యోగసంసిద్ధి కల యతియొక్క సంన్యాసము శ్రీవచాదిమాత్రఫలక మగుటచే మపక్షిణమైనను అట్టి యతి “భిక్షాటనం జప శౌచం స్నానం ధ్యానం సురార్చనమ్ । కర్తవ్యాని వడేశాని యతీనాం నృపదండవత్” భిక్షాటనము, జపము, శౌచము, స్నానము, ధ్యానము, సురార్చనము అను నీ యారును నృపదండమువలె నాచరింపవలయు నని స్మృతి బోధించుటచే నట్టి వాటి నాచరించు యతికి వ్యర్థాదిపాప్రకమగు మంత్రజపాదులవలన స్వర్గము పొందించుచుండ యద్భుతిని ప్రశ్ని యెట్లు పొసగునని శంకింపజనదు. ప్రోత్సాహంతోజపాదికము భేదప్రత్యయ ఘటితమగుటచే వివేకితపాపభావనాపాపగుట వలన బ్రహ్మవిద్విషయము కానేరదు. “నై తాదృశం బ్రహ్మణస్యాస్తి చిత్తం” “ఉపరతిః క్రియాభ్యః” నైవ ధర్మో నచాధర్మో తూష్టిం కించి దచిన్తయేత్” అని యతికి సర్వకర్మోపరమము స్మరింపబడెను. “ధ్యానయోగవరో నిత్యం” అను ఫలమున నిదిధ్యానువునకు క్రియాంతరావపకాశము నిమిత్తము “నిత్యం” అను పదమిచట నివేశింపబడెనని శ్రీభాష్యకారులచేతనే వ్యాఖ్యానింపబడెను. నిరంతరయోగనిష్ఠాపరుడగు యతికి మంత్రజపాది పుణ్యకర్మానష్టానము సంభవింపనందున తస్మాత్మక మగు పుణ్యలోకము సంభవింపదు. కాన నద్భుతుడు “కాం గతిం కృష్ణ గచ్ఛతి” అని ప్రశ్నించుట సమంజసమే యగును. ॥౩౪॥

గీ॥ కచ్చిన్నోభయవిభిష్టః క్చిన్నాభి మివ నశ్యతి ।

అప్రతిష్ఠో మహాబాహో! విమూఢో బ్రహ్మణః పథి ।

13౮॥

పదవిభాగము:— కచ్చిత్ - న - ఉభయవిభిష్టః - చ్చిన్నాభి - ఇ - నశ్యతి - అప్రతిష్ఠః - మహాబాహో! - విమూఢః - బ్రహ్మణః - పథి ।

13౮॥

ప్రతిపదార్థము:— పేమహాబాహో! = గొప్పబాహువుల కల యో అర్జునా!; యోగి=పూర్వోక్త యోగి; (ఈపదమధ్యాహార్యము) అప్రతిష్ఠః = నిరాశ్రయుడై; బ్రహ్మణఃపథి = బ్రహ్మపాపి మార్గము నందు; విమూఢస్యన్ = విమూఢుడై; ఉభయవిభిష్టస్యన్ = కర్మమార్గ, యోగమార్గములనుండి భిష్టుడై; చిన్నాభిమివ = చిన్న=విడిపోయిన; అభిమివ = మేఘమువలె; నశ్యతికచ్చిత్ = నశించడా ఏమి. 13౮॥

కాంకరభాష్యమ్:—

కచ్చిదితి॥ కచ్చిత్కిం నోభయవిభిష్టః కర్మమార్గా ద్యోగమార్గాచ్చ విభిష్టః సంచ్చిన్నాభిమివ నశ్యతి కిం నా న నశ్య త్యప్రతిష్ఠో నిరాశ్రయో హే మహాబాహో! విమూఢస్సప్రహ్మణః పథి బ్రహ్మపాపి మార్గే ।

13౮॥

కాంకరభాష్యతత్త్వబోధని:—

గొప్పబాహువుల కల యో శ్రీకృష్ణా! యోగి కర్మమార్గమునుండియు, యోగమార్గము నుండియు భ్రంశమును పొందినచో నిరాశ్రయుడై, బ్రహ్మపాపి మార్గమునందు విమూఢుడై విడిపోయిన మేఘమువలె నశింపడుకదా?

13౮॥

---: ౩వ అధ్యాయము 3౮ వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు :—

మమనూదనసరస్వతీయము:— ఈసంభాషణము (కారణము) నే “కచ్చిత్” అను దానిచే వివరించుచుండెను. ఇచట “కచ్చిత్” అను శబ్దము సాఖిలాపప్రకారము. “హే మహాబాహో!” సర్వభక్తుల పర్యవసరనివాంఛ సమర్థములు, లే; పురుషార్థ చతుష్టయ దానసమర్థములగు నాలుగుబాహువుల కల యో శ్రీకృష్ణ! ఈచెప్పబడిన విడిట్లు నన్ను ప్రశ్నించునా? అని ప్రశ్నిమిత్రకమగు కోధము శ్రీకృష్ణునకు లేననియు, అట్టి ప్రశ్నకు సమాధాన మిచ్చుటయందు సహిష్ణుత్వము కలదనియు సూచింపబడెను. ‘బ్రహ్మణః పథి’ బ్రహ్మపాపి మార్గమగు జ్ఞానమునందు చిత్తభ్రంశముకలవాడు, అతగా బ్రహ్మత్రైక్యసాక్షాత్కారము జని పనివాడు. ఉపాసనలతోగూడిన సర్వకర్మలను పరిత్యజించుటవలన దేవయూర పితృయూరమార్గ గమనపాతువులగు నుపాసనాకర్మలనెడి సాధనములులేనివాడై. కర్మమార్గమునుండి, జ్ఞానమార్గమునుండి, విభిష్టుడై వాయువుచేపూర్వమేఘమునుండి విశకలితమై యుత్తరమేఘముతో కలిసికొనని మేఘ మెటుల వర్షమునకు యోగ్యము కాక యంతరాళమున నశించునో యట్లే పూర్వకర్మమార్గమునుండి విచ్చిన్నుడై యుత్తరజ్ఞానమార్గమును పొందక యంతరాళమునందు కర్మఫలముగాని, జ్ఞానఫలముకాని, పొందుట కయోగ్యుడై నశించునా? లేక నశించడా? యని యర్థమని ప్రశ్న. ఈ చెప్పబడిన జ్ఞానకర్మసముచ్చయ పక్షమున ఇట్టివానికి జ్ఞానఫలము సంభవింపకున్నను, కర్మఫలము సంభవించుటవలన నుభయభిష్టత్వము సంభవింపవలెన జ్ఞానకర్మసముచ్చయము సంభవింపదు. అట్టి వానికి కర్మఫలము సంభవించినను కర్మఫల కామనా పరిత్యాగమువలన తృప్తిభ్రంశ కలుగునా? కలుగదా? యని ప్రశ్నించుట సమంజసమే యని శంకింపజనదు. నిష్కామకర్మలకు కూడ ఫలము కలదని యాపస్తంబవచనాదుల నిదివరకే చాలబోట్ల మే ముదహరించియే యుంటిమి. కాన యనర్థపాప్రిశంక జనించుటవలన సర్వకర్మత్యాగివిషయమే యీ యర్థమని ప్రశ్నియనియే నిర్ధారణ చేయవగును.

13౮॥

గీ॥ ఏతం మే సంశయం కృష్ణ! ఛేత్తు మర్హ స్యశేషతః ।

త్వదస్య సంశయస్యాస్య ఛేత్తా న హ్యుపద్యతే ॥

॥౩౯॥

పదవిభాగము:— ఏతం- మే- సంశయం- కృష్ణ- ఛేత్తుం- అర్హసి- అశేషతః- త్వదస్యః- సంశయస్య- అస్య- ఛేత్తా- న- హి- ఉపపద్యతే ।

॥౩౯॥

ప్రతిపద్యము:— పౌకృష్ణ = ఓశ్రీకృష్ణభగవానుడా; ఏతం = పూర్వోక్తమగు; మే = నాయొక్క; సంశయం = ఉభయభిప్రేత్య ప్రయక్తమగునాశంత్యాఽన్త్యైకయతోటికమగు సంశయమును; అశేషతః = నిశ్చేషముగ; ఛేత్తుం = ఛేదించుటకు; త్వం = నీవు; (ఈవదమధ్యాహార్యము) అర్హసి = తగుదువు; అస్య = ఈ; సంశయస్య = సంశయమును; త్వదస్య = నీకంటెనితరుడగువాడు; ఛేత్తా = ఛేదించెడివాడు; నహ్యుపపద్యతే = లేడు.

॥౩౯॥

శాంకరభాష్యమే:—

ఏతన్నితి । ఏతం మే మమ సంశయం కృష్ణ! ఛేత్తు మపశేతు మర్హ స్యశేషత స్త్వదస్య స్త్వత్తోస్య ఋషి ద్వేవో వా ఛేత్తా నాశయితా సంశయస్యాస్య నహి యస్మాదుపపద్యతే సంభవ త్యత స్త్వమేవ ఛేత్తు మర్హసీత్యర్థః ।

॥౩౯॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

ఓ కృష్ణప్రభూ! పూర్వోక్తమగుయతివిషయకమగు యుభయభిప్రేత్య ప్రయక్త నాశాసత్త్వసత్త్వరూపమగు సంశయమును నీవే నిశ్చేషముగ తొలగించుట కర్హుడవు. నీకంటె వితరుడగు దేవుడుగాని, ఋషిగాని, వేరొకడు యీసంశయమును తొలగించుటకు సమర్థుడు లేడు. కాన సర్వజ్ఞుడవగు నీవే యీసంశయనివారణార్హుడవని యర్థము.

॥౩౯॥

గీతారహస్యవిమర్శనము:— శ్రీబాలగంగాధరతీలజ్ఞహాళియులు కర్మజ్ఞానసముచ్చయమును విహంగ మన్యాయము ననుసరించి యగీకరించిరి. అట్లు కర్మజ్ఞాన సముచ్చయమే యగీకరించినచో యోగ భిష్టునకు అన్తఃకాచి మహర్షులు మొదలగువారిచే నగీకరింపబడిన నిష్కామకర్మఫలము పొందించుచుండ “కచ్చిన్నోతయ విభిష్ట శ్చిన్నాభి మిన నశ్యతి” అను యుభయభిప్రేత్యపక్షి యనువపన్న మగును. కాన తీలజ్ఞహాళియుల కర్మజ్ఞానసముచ్చయ మీ గీతావచనమునకు విరుద్ధమగును. కాన కర్మజ్ఞానసముచ్చయ మెటుల చూచినను పొనగదు.

॥౩౯॥

— ♦ ౬వ అధ్యాయము — ౩౯వ శ్లోకవ్యాఖ్యావిశేషములు ♦ —

మధునూదనసరస్వతీయము:— వెనుకచూపబడిన సంశయమును తొలగించుట కర్హుడు శ్రీకృష్ణ పరమాత్మను “ఏతం మే” అను శ్లోకముచే పొర్పించుచుండెను.

ఓ కృష్ణపరమాత్మ! నీవు నిశ్చేషముగ సంశయమూలమగు యధర్మమును నశింపజేయుట ద్వారముర వీనశయమును తొలగించుటకు తగుదువు. నాకంటె వితరుడగు ఋషికాని, దేవుడుకాని, నీసంశయమును తొలగించకలడనెదవా? పరమేశ్వరుడు, వేదకర్త, పరమగురువు కారుణికుడు అగు నీకంటె వితరుడు అగు వా డనిశ్చరుడగుటచే అనర్హుడు, అట్టి ఋషికాని, దేవుడుకాని, యోగభిష్టుని పరతోకగతి విషయమగు సంశయమును తొలగించుట సమాధాన ప్రధానపూర్వకముగ తొలగించువాడు సంభవింపడు. కాన, ప్రత్యక్షుడర్పి, పరమగురుడవు నగునీవే యీసంశయమును ఛేదించుటకు తగుదువు.

॥౩౯॥

శంకరానందీయము:— ఓశ్రీకృష్ణ! సదానందస్వరూప! పరమాత్మ! సర్వజ్ఞుడవు, పరమేశ్వరుడవు. అగు నీవే నా యీసంశయమును నిశ్చేషముగ కుగ్రితి స్మృతియుక్తులచే ఛేదించుటకు సమర్థుడవు. యీసంశయము తొలగించినచో ముముక్షువులు భయములేనివారై సర్వకర్మలను సంన్యసించి యోగనిష్ఠయందు ప్రవర్తించెదరు. సర్వజ్ఞులు, మహామహావులు అగు దేవతలుకాని, ఋషులుకాని నీసంశయమును తొలగించె

శ్రీభగవానువాచ—

గీ॥ పార్థ! నైవేహ నాముత్య వివాళ స్తస్య విద్యతే ।

న హి కల్యాణకృత్ కృత్స్న దుర్గతిం తాత! గచ్ఛతి ।

1౪౦1

పరవిభాగము: — పార్థ! న- ఏవ- ఇహ- న- అముత్య- వివాళః- తస్య- విద్యతే- న- హి- కల్యాణకృత్- కృత్- దుర్గతిం- తాత- గచ్ఛతి ।

1౪౦2

వ్రతీపదార్థము: — మే పార్థ! = కుంతీపుత్రుడవగు నో అర్జునా!; తస్య = అట్టి యోగభీష్టునకు; ఇహ = ఈ లోకమునందుకాని; అముత్య = పరలోకముందుకాని; వివాళః = హీనజన్మస్థాప్తి రూపమగు వివాళము; నవిద్యతే = లేదు; తాత! ఓతఁడీ; కల్యాణకృత్ = యోగరూపమగు పరమశుభమును జేయువాడగు; కృత్ = ఒకానొకడును; దుర్గతిం = చెడుపలికమును; నగచ్ఛతి = పొందడు

1౪౦౩

దరు. వారలనడుగుమనెదవా? దేవతలఁ బుష్కలము నీవే ఆదిపురుషుడవు, స్వజ్ఞుడవు. కాన నీకంటెనితరు డగు, దేవతకాని, ఋషికాని యీనలకమును నివర్తింపజేయువాడులేడు. “మేఘావీచిర్నసంశయః” అని నీకే సర్వసంశయచేత్తృత్వము శక్రప్రోద్ధము. అని వసిష్ఠిద్యోతనార్థము “హి” శబ్దముచట నివేశింపబడెను.

1౪౦4

— ♦ ౬వ అధ్యాయము — ౪౦వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు ♦ —

మధుసూదనసరస్వతీయము: — ఇట్లు యర్జునునిచే చేయబడిన “యోగభీష్టుకు నశించునా? నశింపదా? యను యాశంకను తొలగించుటకు శ్రీకృష్ణపరమాత్మ “పార్థ” అను శ్లోముచే చెప్పుచుండెను.

“ఉభయః శ్రీష్టుడగు యోగి నశించును” అనుదాని కర్థ మేమి? ఉచ్చృంఖలవృత్తికలవాడవలె వేదవిహిత కర్మపరిత్యాగమువలన శిష్టులచే నిందింపదగిన వాడగు ననియా? లేక శరీరపాతానంతరమున నికృష్టగతినిపొందుననియా? అనగా “అదైతయోః పథోఽన్న కతరేణ చ న తే కీటాః పతంగా య దిరం దందకూకమ్” అను శుగ్రీవుక్తరీతిని కీటపతంగదందకూకాదిజన్మలను, “వాస్తాశ్చుల్కాముఖః ప్రేతో విప్రో ధర్మా త్వక్తకర్మణాచ్ఛృతః” అని మనువుచెప్పినరీతిని జాగ్రహ్మణుడు స్వధర్మమును పరిత్యజించినచో మరణించినపిమ్మట ఉల్కాముఖుడై వాంతాళియై జన్మించునా?

ఓ యర్జునా! యథాశాస్త్రముగ పర్యవర్తన సంస్కరించునట్టిన్ని. పర్యవర్తన విరక్తుడై నట్టిన్ని. గురు సన్నిధికేగి శరీరపాదల నాచరించినట్టిన్ని. యోగము నిర్దిష్టమందగ మధ్యనే మరణించి యోగభీష్టున కిహలోకమున పరలోకమున వివాళము లేదు. ఎందువలనని? శాస్త్రవిహితకారి యెవడైనను యీ లోకమున యపఖ్యాతినిగాని, మరణించినపిదప కీటకాదిజన్మములనుకాని పొందడు. ఈ యోగభీష్టుడన్ననో సర్వోత్కృష్టుడు కనుక దుర్గతిని పొందడని చెప్పవసరములేదు. యెంతమాత్రము దుర్గతిని పొందడనియే యాశయము. “తనోత్యాత్మానం పుత్రరూపేణేతి పితా తత ఉచ్యతే స్వార్థకేఽడి తత ఏవ తాతః” తండ్రి తన స్వరూపమునే పుత్రరూపముగ జేయునుగాన తండ్రియే “తాత” అని పిలువబడును. తండ్రియే పుత్రరూపమున నుండుటచే కుమారునకు కూడ “తాత!” అను శబ్దము వర్తించును. శిష్టుడుకూడ పుత్రస్థానీయుడగుటంజేసి శిష్టుడగు యర్జునునియందలి కృపాతిశయమును తెలుపుడుచేయుటకు యర్జునుని “తాత” అని శ్రీకృష్ణపరమాత్మ యిచట సంబోధించెను.

స్వధర్మభీష్టుడవలె యోగభీష్టుకు దేవయాన, పితృయాన సంబంధము లేనివాడగుటవలన కష్ట గతిని పొందును. అను అనుమానమునం దీయబడిన దేవయాన పితృయాన సంబంధము లేనివాడగుటవలన అను పాశుపదసిద్ధము. ఎందువలనని? పంచాగ్నివిద్యయందు “య ఇత్థం విదు ర్మేచామీ అరణ్యే శరీధ్రాం పత్యముపానతే తేఽర్చి రభిసంభవన్తి” అను శ్రుతి పంచాగ్నివిద్యోపాసకులవలె పంచాగ్నివిద్యోపాసకులు కాని శరీధ్రానత్యవంతులగు ముముక్షువులకు దేవయానమార్గముద్వారా బ్రహ్మలోకపాప్తిని బోధించుట

శాంకరభాష్యము:—

సాధేతి | హేపార్థ నై వేహ లోకే నాముత్యే పరస్మిన్వా లోకే వినాశ స్తస్య విద్యతే నాస్తి | నాశో నామ పూర్వస్మా ధీనజన్మ పాప్తిః | స యోగభ్రష్టస్య నాస్తి | సహ యస్మా శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

ఓకాస్తేః! అట్టి యోగభ్రష్టుడగు యోగి ఇహలోకమున హీనజన్మపాప్తిరూపము, పరలోకమున నారక్కాది ప్రాప్తిరూపము నగు వినాశమును పొందజేరడు. ఓతండ్రి! అట్టివాడు శ్రద్ధ, ఇంద్రియసంయమము, కొంతవరకు నాచరించి, శ్రీవరాధికము కలవాడు గాన వలనయాహేతు వసిద్ధమే యగును శ్రీవరాధిపరాయణుడు అగు యోగభ్రష్టునకు “శ్రద్ధాన్వితో భూత్వా” అనుకురితిబోధిత మగు శ్రద్ధయు, “కాంతోవాంః” అనుకురితి బోధితమగు అన్యతభావరూపవాగ్యాపార నిరోధరూపమగు సత్యము పాప్తిములు. దమమనగ జహిరిందియముల యుచ్ఛంభలవాగ్యాపార నిరోధమే యోగకాస్త్రమున “అహింసా సత్యాస్త్రేయ బ్రహ్మచర్యవరిగ్రహో యమాః” అహంస, సత్యము, చౌర్యము లేకుండుట, బ్రహ్మచర్యము, పరిగ్రహము లేకుండుట యమములు. ఈయమములు యోగాంగముగ తెప్పబడెను సత్యశబ్దముచే బ్రహ్మమే చెప్పబడినను వేదాంతశ్రీవరాధికము సత్యబ్రహ్మచింతనరూప మగుటవలన యోగులు వంచాగ్నివిద్యోపాసకులుకావన్నమ వారికి వంచాగ్నివిద్యోపాసకులమవలె బ్రహ్మలోకముపాప్తించుట విస్మయము. ఈవిషయమునే “సంన్యాసా ద్బ్రహ్మజన్మామ్” అను స్మృతి యు బోధించుచున్నది. అట్లే ప్రతిదివసము వేదాంతవాక్యవిచారము చేయువానికి యెఱుంగి కృచ్ఛ్రవ్రతములు జేయు వా ని ఫలము పాప్తించునని స్మృతి బోధించుచున్నది. ఈ చెప్పుటవలన దేలిన యాశయమేమనిన? సంన్యాస, శ్రద్ధ, సత్య, బ్రహ్మవిచారములలో నేదో యొకదాని నవలంబించినను బ్రహ్మలోకము పాప్తించునని దేలిన యాశయము నాలిగింటి నవలంబించినవానికి బ్రహ్మలోకము పాప్తించుటలో చిత్రమేమున్నది. చిత్రమేమియు లేదు కనుకనే యోగిచరితము సగ్గముకృతరూపమని “తస్య హ వా ఏనం విదుషో యజ్ఞస్య” అను కురితే తైత్తిరీయులు చెప్పుచుండిరి. ఈవిషయమునే స్మృతియు “స్నానం తేన సమస్తకర్మలితే సర్వాఽపి దత్తాఽనని. రక్షానాం చ కృతం సహస్రే షుఖలా దేవాశ్చ సంపూజితాః | సంసారాచ్చ సమర్థృతా స్పృహికర స్తైలోక్యపూజ్ఞోహ్యసౌ, యస్య బ్రహ్మవిచారణే క్షణమపి స్తైర్వ్యం మనః పాప్తిన్నయాత్” ఎవని మనస్సు క్షణకాలమైనను బ్రహ్మవిచారణయందు స్థిరత్వము పొందునో వాడు సమస్తపుణ్యనదులయందు స్నానమాచరించినవాడు అసేతు హిమాచలమధ్యమందు నిఖాభూమిని దానము చేసినవాడు, సహస్రే యజ్ఞము లాచరించినవాడు నిఖల దేవతలను పూజించినవాడు యగును. వాని ఏత్యదేవతలు సంసారమునుండి యుద్ధరింపబడినవారగుదురు. వేయేల అట్టివాడు ముల్లోకములయందుండువారలచే పూజగడని బోధించుచున్నది. 1801

శంకరానందీయము:— “న్యాస ఇతి బ్రహ్మ బ్రహ్మ హి వరః పరో హి బ్రహ్మ తాని. వా ఏతా న్యవరాణి తపాని న్యాస ఏవాత్యరేచయత్” అను కురితి సంన్యాసమునకు బ్రహ్మస్వరూపత్వమును, పర్వతవస్సుకంటె యుత్కృష్టత్వమును బోధించుచున్నది. అట్లే ‘వేదాంతవిజ్ఞానసునిశ్చితార్థా స్సంన్యాసయోగా ద్యతయత్కృద్దస్తత్వాః’ అను శ్రుతియు సంన్యాసయోగముగలయతులకు కుద్దసత్త్వమును, వేదాంతార్థ విజ్ఞాత్వత్వమును బోధించుచున్నది ‘ఋకం తపస్సత్గం తపస్కుశలం తపశ్శాంతం తపః’ ‘శమేన కాంతా శ్శివమాచరన్తి శమేన నాకం మునయోఽన్వఃసన్తన్’ | తస్మా చ్చమం వరమం వరన్తి దమేనదాన్తాః, కిత్తిష మన ధూన్యన్తి దమేన బ్రహ్మచారిణస్సువరగచ్ఛన్ | దమోభూతనాం దురాధర్షమ్ | పత్యం పరం పరం సత్యం పత్యేన ననువర్గాల్లోకాచ్ఛవన్తే కదావన సకాల హి సత్యం” ఇత్యాది కురితివాక్యములచే ముముక్షు.

శాంకరభాష్యమ్—

తత్కారణకృత్పుణ్యకృత్కృత్సద్గుణాః కున్పితాం గతిం హేతాః। తతోక్త్యాత్మానం పుత్రయాశీ
జేతి పితా తాత ఉచ్యతే పితైవ పుత్ర ఇతి పుత్రోపి తాత ఉచ్యతే। శిష్యోపి పుత్ర ఉచ్యతే
గచ్ఛతి ।

1౪౦1

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధనిః—

శుభకృత్తు (మంచినిచేసినవాడు) అగును అట్టివాడు దుర్గతిని పొందనేరడు. (ఇట తాత అను
శబ్దము కేవలము తండ్రినే చెప్పనది యైనను “అత్మావై పుత్రానామాసి” అనుశ్రితివోష్యన
తాత శబ్దముచే బుత్తుడుకూడ జెప్పబడును. కనుక పుత్రసాసీయుడగు శిష్యునిగూడ “తాత”
అనుశబ్దముచే బిలుచుట యవిరుద్ధము.

1౪౦1

ధర్మములగుఱుముతపిత, శ్రిశాస్త్రాదులకు తపస్వముచప్పబడుచు న్నిది ‘మానవై పాశ్చాత్యం’ “మనశ్చే
న్ద్రియాణాంచ వ్రాకాగ్ధ్యంప మంతపః ॥ అశ్వమేధసహపాణివాజిపేయశతానిచ, ఏకస్యధ్యానయోగస్య
కలాం నార్హన్తి షోడశీం” అను శ్రితిస్మృతులు సమాధికి వరమౌపన్యమును బోధించుచున్నవి. “అథ య
ద్యజ్ఞ ఇత్యాచక్షతే । బ్రహ్మచర్యమేవ బ్రహ్మలోకం నిఃచ్యతి బ్రహ్మచర్యైకనిష్ఠ యా అహి సావరమో
ధ ర్మో య యా యా తి త్రి విష్ఠ సమ్” త స సా మ పి స ర్వే షాం వై రాగ్యం వరమంతపః”
“సత్కర్తృం క్షమాతీర్థం తీర్థ మిన్ద్రియవిగ్రహః సర్వభూతదయాతీర్థ తీర్థమార్జవ మేవచ” ఇత్యాది శ్రితి
స్మృతులు ముముక్షుధర్మములగు బ్రహ్మచర్యాదులకు వరమహత్వమును బోధించుచున్నవి. విష్ణుముచే
విహతమైన యోగముకల జడభరతివీత హవ్యాదులకు జన్మాంతరమున యోగపారంగతత్వము విష్ణుపు
రాణమునందు, నాసిష్ఠాదులయందు ప్రసిద్ధమే. ఇట్లు నిరుక్తలక్షణములచేతను సంన్యాస ఋకసత్య శమద
మాద్యుత్తమ తపస్సులచేతను. బ్రహ్మచర్యాదుత్తమ ధర్మలక్షణములచేతను కూడుకొనిన యతికి యొకానొక
దుష్కర్మవశమున యోగభగ్నింశ సంభవించినను అట్టి బ్రహ్మజేతకు యిహలోకముకాని, పరలోకముకాని
యే యనర్థము కాని లేదని “పార్థ” అను శ్లోకముచే శ్రిష్టస్థరమాత్మ చెప్ప మొదలిడెను.

తనచే సమర్పించబడిన బ్రహ్మవిద్యను శిష్యవశిష్యద్వారమున వివరింపజేయువా డగుటవలన యర్జు
నుని “హేతాత” అని సంబోధించెను. ఓ యర్జున! సమాధి, స్థయండు ప్రసృతమైన సంన్యాసఋకసత్యశ
మదమాద్యుత్తమతపోవిశిష్టుడైన, బ్రహ్మచర్యాహింసాదివిశేషధర్మములు కల యతికి దుష్కర్మవశమున
బ్రహ్మమార్గప్రవృత్తి సంభవించినను యీ భూలోకమున “వినాశః” శిష్యగర్హణ పాప్తమైన ప్రతిష్ఠాభంగ
రూ. వినాశము “నై నాప్తి” లేదు. అుగా అట్టి యతి బ్రహ్మవిద్యయందు శ్రద్ధా మొదలగు విశేషగుణ
ములు లభివాడగుటవలనను బ్రహ్మచర్యాదుత్తమధర్మములు కలవాడగుటవల ను శిష్టులు నింది చుట
సంభవింపనందున నాశము లేదని యాశయము. శాస్త్రము నతికగ్నిమింపకుండగ సంకల్పపూర్వకముగయజ్ఞ
శాలను ప్రవేశించి యగ్నిహోమీయాంతకృతువుల నాచరించి దైవవశమున మిగిలిన కఠిన్వశనమునకువిఘ్న
ముపొప్పింప శ్రద్ధావంతుడగునట్టి యజమానుని శోశిత్రియులు నిందింపటల వై జెప్పబడిన యతికి యీ
లోకమున ప్రతిష్ఠాభంగరూపమగు వినాశము సంభవింపదు. అట్లే పరలోకమునను యీ యతి కల్యాణకృత్తు
గుటవలన దుర్యోని దుర్గతి పొప్పిరూపమగు వినాశము పొప్పింపదు. శుభము నాచరించువాడెవడును
దుర్గతిని పొందడు. సర్గతినే పొందును. ఈవిషయమునే “తద్య ఇహ రమణీయచరణా అభ్యాసో హ
యత్రై రమణీయాం యోని మాపర్యోగన్ బ్రాగ్మూణ యోనిం వా క్షత్రియయోనిం వా వై శ్యయోనిం
వా” అను శ్రితియు బోధించుచున్నది.

లేక. 'అతికల్పాణరూపత్వాన్ని త్యక్త్యాణసంశ్రియాత్' । స్మరత్వాణాం వరదత్వాచ్చ బ్రహ్మతర్క
గలవిదుః, 'మంగలానాంచ మంగలమ్' "పవిత్రం మంగలం వరమ్" ఇత్యాది వాక్యములు వరబ్రహ్మము
నకు మంగలస్వరూపత్వమును బోధించుటవల మంగళస్వరూపముగు బ్రహ్మమును స్వస్వరూపముగ సాక్షాత్తు
తెలిసికొనువాడు కల్పాణ్యుత్తు అట్టి బ్రహ్మచిత్తుకు బ్రాహ్మణుడుకాని, క్షత్రియుడుకాని యితరుడు
కాని యోగభ్యాశమును పొంది నరకమును పొందడు. జడభరతాదుల యందీవిషయము ప్రసిద్ధమే యని
"హి" అను శబ్దము దోషతనచేయుచున్నది.

ధ్యానయోగమునందు ప్రవృత్తమైన యతి బ్రహ్మవేత్త కాడు. బ్రహ్మవేత్తయే యగుచో ధ్యానా
భ్యాసక్రియయే సంభవింపదు. ధ్యానయోగాభ్యాసముకూడ స్వాధ్యాయాభ్యాసమువలె క్రియయే యగును.
"అప్య కార్యం న విద్యతే" "వైవాస్వి కించి త్కర్తవ్యం" అను వాక్యములు బ్రహ్మవేత్తకు కర్తవ్యా
భావమును బోధించుచున్నవి అని యనెనవా? సత్యమే. బ్రహ్మవేత్తకు కర్తవ్యము లేదు. వాడు కృత
కృత్యుడు, వానికి చతురింద్రియమునకు రూపమువలె విహారంతః బ్రహ్మోపలబ్ధియే అయినను యీవిష
యమున నిన్నొకటి యడుగదగియున్నది. "అత్మావారే దృష్టవ్య శ్శోకవ్యో మంకవ్యో నిదిధ్యాని
తవ్యః" అను శుక్రిత్యుక్తనిదిధ్యాన శ్శ్రవణ మొనరింపనివాని కనెదవా? లేక శ్రవణ మొనరిం
చినవాని కనెదవా? ప్రథమపక్షమున వేదాంతాభిప్రాయమున కాత్మానాత్మావివేకిభాగజ్ఞానము లేమింజేసి
అట్టివానికి నిదిధ్యానయే యుపపన్నము కాదు. శ్శ్రవణ మొనరించువారికే నిదిధ్యాన యని యనెనవా?
అట్లగుచో శ్శ్రవణాదులచే తెలియబడిన యాత్మతత్త్వముకలవానికి నిదిధ్యాన యనెదవా? శ్శ్రవణాదులచే
నాత్మతత్త్వము తెలియబడినవానికి నిదిధ్యానయనెదవా? శ్శ్రవణాదులచే నవిదితాత్మతత్త్వముకలవానికి
నిదిధ్యానయే సంభవింపనందున రెండవ పక్షము సంభవించును. నిదిధ్యానయనగ విజాతీయప్రత్యయతిరస్టార
పూర్వకముగ నజాతీయప్రత్యయావృత్తియే కదా. అట్టి నిదిధ్యాన లెస్సగ తెలియబడిన యాత్మతత్త్వము
కలవానికే సిద్ధించుచున్నది. ఎట్లనె? "ఘటప్రత్యయమునకు విజాతీయము పటప్రత్యయము" అను జ్ఞానము
ఘటపటముల స్వరూపలక్షణజ్ఞానానంతరమే కలుగును. ఘటపటముల సందర్భముకలవానికే ఘటపట
విజ్ఞానము సిద్ధించును. యితరునకు సిద్ధించుటలు ఆత్మానాత్మప్రత్యయములు విజాతీయములు అను జ్ఞాన మా
త్మానాత్మలస్వరూపమును, లక్షణములు తెలిసినవానికే సిద్ధించును. తత్సాక్షాత్కారము కలవానికే యట్టి
విజ్ఞానము కలుగును. యితరునకు కలుగదు. లోకమున యెవడును గండభేరండమును చూడనివాడు దృష్ట
మగు గరడాదులవలె భావించుటకు శక్యుడు కాడు. అట్లే యవిజ్ఞాతమైన యాత్మతత్త్వము కల తదనుభవ
కూన్యుడు స్వానుభవము లేనందున యనాత్మనువలె యాత్మను భావన చేయుటకు సమర్థుడు కాడు. కాన
అనాత్మవలె తద్విలక్షణముగ నాత్మస్వరూపమును లెస్సగ తెలిసినవానికే నిదిధ్యానరూపముగు సమాధి కర్త
వ్యమగును. "తమేవ ధీరో విజ్ఞాయ ప్రజ్ఞాం కురీత బాహ్మణః" "త మేవైకం జానథ ఆత్మాన మన్యా
నాచో విముంచథ" అని చెప్పి నిరుక్తలక్షణములుకల యాత్మ తెలిసినవానికే "ఓమిత్యేనం ధ్యాయథ
ఆత్మానమ్" అను శుక్రితి యాత్మధ్యానమును విధించుచుండెను.

అత్మజ్ఞానికి ధ్యానమతోగాని, సమాధితోగాని యేమి ప్రయోజనమని తలవలదు. ధ్యానసమాధు
లాత్మజ్ఞానాప్రతిబంధపాశువులు. "సర్వమిద మహం చ బ్రహ్మైవ" అని సర్వమునకు తనకు బ్రహ్మ
మాతృత్వ విజ్ఞానము బ్రహ్మమునందే యాత్మత్వజ్ఞానమున్ను యప్రతిబద్ధమై శుక్రితిమాతృముచే ధ్యాన
సమాధులు లేనిదే సిద్ధింపదు. "సమాహితో భూత్వాఽత్మ నేవాత్మానం వ్యతి సత్య మాత్మారం
వశ్యతి" అని బ్రహ్మవేత్తకు బ్రహ్మమునందే యాత్మత్వవిజ్ఞానము సిద్ధించుటకు నిదిధ్యాసాధిక మవశ్యము
కర్తవ్యమని వర్ణనసతము.

గీ॥ పాప్య పుణ్యకృతాం లోకా నుషిత్యా శాశ్వతీ స్సమాః ।

శుచీనాం శ్రీమతాం గేహా యోగభ్రష్టోఽభిజాయతే ।

1801

పదవిభాగము:— పాప్య- పుణ్యకృతాం- లోకాన్- ఉషిత్యా- శాశ్వతీః- సమాః- శుచీనాం- శ్రీమతాం- గేహా- యోగభ్రష్టః- అభిజాయతే ।

1802

వర్ణిపద్యము:— యోగభ్రష్టః = యోగమునుండి భ్రంశము పొందినవాడు; పుణ్యకృతాం = ఆశ్వమేధాది పుణ్యకర్మల జేసినవారియొక్క; లోకాన్ = పుణ్యలోకములను; పాప్య = పొంది; శాశ్వతీః = అనేకములైన; సమాః = సంవత్సరములు; ఉషిత్యా = నివసించి; శుచీనాం = వేదోక్త కర్మకారులగు; శ్రీమతాం = ఐక్యర్థవంతుల; గేహా = గృహమునందు; అభిజాయతే = పుట్టుచున్నాడు.

1803

కాంక్షరభాష్యమ్:—

కిం త్వస్య భవతి— యోగమార్గచే ప్రవృత్త స్సంన్యాసీ సామర్థ్యా త్పాప్య గత్యా పుణ్యకృతా మశ్వమేధాదియాజ్ఞానం లోకాం స్తత్ర చోషిత్యా వాస మనుభూయ శాశ్వతీ ర్నిత్యా స్సమా స్సంవత్సరాం స్తద్భోగక్షయే శుచీనాం యథోక్త కారణం శ్రీమతాం విభూతి మతాం గృహే యోగభ్రష్టోఽభిజాయతే ।

1804

కాంక్షరభాష్యత్వజోధిని:—

యోగమార్గమునందు ప్రవర్తించుచుతి యోగమార్గము నుండి భ్రష్టుడగుచో నాతడు అశ్వమేధాది యోగముల ననుష్ఠించినవా రేలోకములను పొందెనో యాలోకములనే పొంది యట యనేకసంవత్సరములు నివసించి యాభోగక్షయము కాగానే యథాకాస్తోక్త కర్మ కారులగు శ్రీమంతుల ఇంటిలో బుట్టును.

1805

— • ౬౪ అధ్యాయము రంగ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు • —

మదుచూడనసరస్వతీయము:— యోగభ్రష్టుడు శుభమునాచరించువాడగుటచే లోకద్వయమునం దతనికి నాశములేనిచో నేమి పొందించును. అను శంకవై “పాప్య” అని చెప్పుచుండెను.

సర్వకర్మసంన్యాసి యోగమార్గవర్జివృత్తుడై వేదాంత శ్రవణాదికము చేయుచుండగ సంతరాశమున మరణించి యొకానొకడు పూర్వోపచితభోగవాసనాప్రాసూర్యమునలన విషయమును కోరుచు మరి యొకడు వైరాగ్యభావనాచార్ద్యమువలన విషయములను కోరడు. వారిరువురిలో మొదటివాడగు విషయములను కోరువాడు అశ్వమేధ కృతులను జేసినవారలు పొందు పుణ్యలోకములను యర్హిరాడి మార్గముచే పొంది (ఇట “లోకాన్” అని బహువచనము భోగభూమి భేరముల ననుసరించి వ్రయోగింప బడెను) బ్రహ్మసరిమాణముచే నక్షయముగు సంవత్సరములు నివసించి తదంతమున (కల్పాంతమున) ఐక్యర సంచస్పల్లన వరమశుద్ధులైన మహారాజ చక్రవర్తుల కులమునందు భోగవాసనా కేషము నుండుటవలన నజాతశత్రుజనకాదులవలె యోగభ్రష్టుడు జనించును. అనగా భోగవాసనా ప్రాబల్యమున బ్రహ్మ లోకాంతమునందు సర్వకర్మ సంన్యాయోగుడై మహారాజై జనించును.

1806

శంకరానందీయము:— పూర్వమునందు చెప్పిన విధమున సమాధి నాచరించు బ్రహ్మవేత్తకు దుష్కర్మవశమున సమాధివిఘ్నము పొందించి మధ్య మరణము పొందెనచో నాయతికి దుర్గతి లేదు. మరియు సర్గతియే పొందెనని “పాప్య” అను శ్లోకముచే చెప్పుచుండెను.

యోగమార్గమునందు ప్రవృత్తుడైన బ్రహ్మవేత్తయగు యతి యోగసిద్ధిని పొందనివాడై మరణించి ‘వాజిమేధ సహస్రాణి రాజమాయితకానిచ । వాజిపేయసహస్రాణి యశ్వమేధకతాని చ । ఏకస్య జ్ఞాన యోగస్య కలాం నార్హన్తి పోడఁపి’ అనేకవేల వాజిమేధములు, అనేక రాజమాయ యోగములు, వాజిపేయ

గీ అథవా యోగినా మేవ కులే భవతి ధీమతామ్ ।

ఏతద్ధి దుర్లభతరం లోకే జన్మ యదీదృశమ్ ।

18-21

పదవిభాగము:— అథ- వా- యోగినాం- ఏవ- కులే- భవతి- ధీమతాం- ఏతత్- హి- దుర్లభతరం- లోకే- జన్మ- యత్- ఈదృశమ్ ।

18-22

పరిపదార్థము:— అథవా = అట్లుకానిచో; ధీమతాం = బ్రహ్మవిద్యావేత్తలగు; యోగినాం = యోగులగుదరిద్దోయొక్క; కులేవేవ = కలమునందే; జన్మ = పుట్టుక; భవతి = యగుచున్నది; లోకే = లోకమునందు; ఏతద్ధి = ఈ; జన్మ = పుట్టుపు; ఈదృశం = యిట్టిదై; దుర్లభతరం = మర్లభమైనదికదా.

18-23

పహస్యములు అశ్వమేధ శతములు ఒక జ్ఞానయోగముయొక్క పనునారవలకు సరిపడవు “మనశ్చేంద్రియాణాంచ ప్రాప్త్యాకాగ్ర్యం పరమతపః” మనస్సునకు యింద్రియముల కేకాగ్రత పరమతపస్సు అని యశ్వమేధాది కృతుకోటులకంటె ధ్యానయోగము మహత్తరపుణ్యకర్మయనియు, పరమతపస్సనియు స్మృతిబోధించుటవలన యట్టి పుణ్యకర్మ మహిమచేతనే స్వయముగ నశ్వమేధాది మహాకృతుల నాచరించిన వారల మహాలోకములను పొంది యనేకసంవత్సరములు యచట భోగముల వసుభవించి యనంతరమున యీ లోకమున యోగిభీకరమగుచే శుద్ధులైన భాగ్యవంతులగు గృహస్థులవంశమునందు యోగభోక్తుడు జనించును. కర్మభోక్తుడై మాత్రము జనింపడు. కర్మల నాచరించువానికిమాత్రము కర్మభోగప్రాప్తిచిరచో తెలపాకమువలె సాంగకర్మలవలనే ఫలమనశ్శంభావి యగుటవలన పుణ్యలోకప్రాప్తియు, శుచిశ్రీమంతల వంశమున జనించుట సంభవించును. అట్లు కాక, యోగికి దేవతాదర్శనమువలె సంతోషయోగానుష్ఠానమో అంత తపలము ప్రాప్తించును. కనుకనే యోగ భోగప్రాప్తించును యోగికి పుణ్యలోకప్రాప్తి, శుచిశ్రీమంతల వంశమున ప్రసూతి సంభవించునని యర్థము.

18-24

— ౧౩వ అధ్యాయము — ౧౩వ శ్లోకవ్యాఖ్యానించేషములు —

మహానూదనపరస్వతియము:— వైరాగ్యభావనాదార్థ్యమువలన సెవడు విషయములను కోరడో యట్టి వానిగూర్చి “అథవా” అను శ్లోకముచే తెగ్గుచుండెను.

శ్రీధృవైరాగ్యాది కల్యాణగుణము లధికమైయుండ భోగవాసన లేమింజేసి పుణ్యూచరించు వారలలోకమును పొందక దరిదుర్లు, బ్రహ్మవిద్యావంతులు నగు బ్రహ్మణులకులమునందే యోగభోక్తుడగు యోగి జనించును. శ్రీమంతలగు ఊత్తియులకలమున జన్మించుడు. “యోగినాం” అని చెప్పటచేత కర్మల గృహమున కాదని స్పష్టపరపబడెను. విత్తులైన శ్రీమ తులగు ఊత్తియుల గృహమునందు జన్మముకూడ ననేక సుకృతసాధ్యమగుటవలనను మోక్షపర్యవసాయి యగుటవలనను దురభిమే

పవిత్రియ. దరిదుర్లు, బ్రహ్మవిద్యావంతులు నగు బ్రహ్మణుల కులమునందు జన్మించుట దుర్లభమైనదానికంటె దుర్లభము. సర్వప్రమాద కారణశూన్యమైన యట్టి జన్మము దుర్లభము. అని రెండవవాడు భోగవాసన శూన్యమగుటచే సర్వకర్మ సంన్యాసార్హమగుటవలన స్తుతింపబడుచుండెను. 18-25

శంకరానందీయము:— “మనోహరాణాం భోక్తృణాం యవతీనాంచ వాససామ్ । విత్తరస్మావీచ సాన్నిధ్యా చ్చలేచిత్త సతాపిషి క్షిప్తాన్నిధ్యం తతస్త్యక్తా ముముక్షుర్దారతో వసేత్” మనోహరమగు భోక్తృమైన శ్రీమయొక్కయు, వస్త్రముల యొక్కయు, ధనముయొక్కయు, సాన్నిధ్యమువలన సత్పురషులయొక్కయు చిత్తము చలించును. కాన, నిత్యము వాటిసాన్నిధ్యమును విడచి ముముక్షుహృదయమున నుండలెనను న్నాయమిచే విషయసాన్నిధ్యమే విక్షేపకరమైయుండ శ్రీమంతుని గృహమునందు జన్మించిన యతఃమ భక్తుడగు యోగికి విషయభోగానుపక్తిచే రాగద్వేషాదులచే మనస్సుయొక్క ఊభను విడచి తిరిగి విచేత వైరాగ్యాది విజ్ఞాన యోగము శీఘ్రముగ సంభవించదని యోగసిద్ధికి కాలవ్యవధానమును సహించనివాడై శ్రీకృష్ణపరమాత్మ “అథవా” అని పక్షాంతరమును చెప్పుచుండెను.

శాంకరభాష్యమ్:—

అథేతి | అథవా శ్రీమతాం కులా దన్యస్మిన్ యోగినామేవ దరిద్రాణాం కులే భవతి జాయతే ధీమతాం బుద్ధిమతామ్ | ఏతద్ధి జన్మ యద్దరిద్రాణాం యోగినాం కులే దుర్లభ తరం దుఃఖలభ్యతరం పూర్వ మపీష్య లోకే జన్మ యదీదృశం యథోక్తవిశేషణ కులే | 18 ౨

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

ఓ అష్టనా! పూర్వోక్త విధముగా గానిచో నట్టి మోగభ్రష్టుడు బ్రహ్మవిద్యావేత్తలు జరిదుర్లునగు వారివంశముననే జన్మించును. లోకమున యిట్టి యోగభ్రష్టుడు శ్రీమతులవంశ మున బుట్టుటకంటె బ్రహ్మవిద్యావేత్తలగు జరిదుర్లుముద్దులలో జన్మించుట దుర్లభము | 1831

శ్రీమతులకంటె విలక్షణులగు దరిదుర్లు, వనితులు, ధీమతులు అగు యోగులకుమునందు అట్టి యోగభ్రష్టు జన్మించును. లేక. బ్రహ్మవేత్త! మరణకాలమున ప్రాచీనకర్మవశమున హృదయమునందు విషయభోగేచ్ఛా వేగముకలవాడై నచో పుణ్యాత్ముల లోకముల ననుభవించి శేషానుభూతి కొఱచు శ్రీమం తుల గృహమునందు జన్మించును. హృదయమునందు చిత్తకోధక సత్కర్మ విశేషవశమున తివ్రమోషేచ్ఛా వైరాగ్య ముండినచో అట్టి పమయమున నాయోగి “అథవా” ఇట “అథవా” అని వదర్శయము. వాశ్చి మవధారణార్థకము. దేహపాతానంతరమునందే జ్ఞానులు అందువను జ్ఞానయోగనిష్ఠులగువారల కులము నందే జన్మించును. ఇట్టి వైరాగ్య మోషేచ్ఛా వేగమున కనుభూపనుగు బ్రహ్మనిష్ఠులై జ్ఞానుల కులము నందు యీశరీరపాతానంతరమునందే జన్మమే దుర్లభతరము గృహస్థులకు జ్ఞానమే దుర్లభము. అంతటి బ్రహ్మనిష్ఠ కలవారల కులమునందు లోకాంతరమును, యోగ్యంతరమును, పాండక కాలవ్యవధానము లేకుండగనే జన్మించుట దుర్లభతరము. అట్టి జన్మము గొప్పతనముచే లభ్యము కాదు. కనుకనే యట్టి జన్మము దుర్లభతరమని చెప్పబడుచున్నది.

శమదమ వైరాగ్యసంన్యాసార్థసాధనములులేని అహిష్కరులగు గృహస్థులకు జ్ఞానోత్పత్తి కథి కారమే సంభవించునందున శ్రీవచాదులచే వారల కవరోక్షజ్ఞానమే సంభవించదు. అవరోక్షజ్ఞానము పరమా మానసలకే ప్రాప్తించును కదా. కాన జ్ఞానులగు గృహస్థులకులమునందు యోగభ్రష్టుడు జన్మించునని చెప్పుట యెట్లు పొనుగునని శంకింపజనదు.

ముఖ్యాధికారియగు పరమహంసకే వేదాంతశ్రీవచాదులచే బ్రహ్మత్వైకత్వవిజ్ఞానము జనించును. అశ్రీమాంతరనిష్ఠునకు జనించదు. కాన గృహస్థులకు జ్ఞానమే లేనిచో వారలకు జ్ఞాననిష్ఠ యెక్కడ? అని యనదవా? అట్లగుచో “ధీమతాం” కర్మకాస్త్రార్థజ్ఞానవంతులగు “యోగినాం” కర్మయోగుల కులము నందు యోగభ్రష్టుడు జన్మించును. అని చెప్పెదవా? అట్లగుచో శ్రోత్రియలకులమున జన్మించుట సత్కర్మ కలవారికికూడ సాధారణమగుటవలన నెవరెవరు సత్కర్మవంతులో వారందరు రమణీయ చరణాః” అను శ్రుతివలన శ్రోత్రియకులమునందే జన్మించెదరు. యోగభ్రష్టున కట్టి జన్మమునకు దుర్లభతరత్వానువనంతి వ్రీమాతార్థాంతిచే నీశ్వరానుగ్రహముకల కొందరుగృహస్థులకు కూడ శుద్ధాత్ములగువారలకు జ్ఞానము, జ్ఞానయోగిత్వము యంగీకరించవలయును. అట్లంగీకరించనిచో ప్రాచీను లగు వసిష్టాకప్యాయుకు, జనకాశ్వినశ్యాదులకు, అధు కులగు వాచస్పతిఖండన కారాదులకు అనాత్మజ్ఞత్వము సంభవించెడిది. అట్ల గుచో “అథాత్ బ్రహ్మజ్ఞానా” అను మాతృస్థమగు “అథ” అనుశబ్దముచే సూచితమైన శ్రీవచాసాధన ముగు సాధనవత్తుప్తయనంతి లేకున్నను శ్రీవచాదులచే జ్ఞానము సిద్ధించుచో “అథ” అనుశబ్దమునకాన జ్ఞానము సంభవించు నని శంకింపజనదు. అట్టి గృహస్థులకు కూడ యీ జన్మమున జనించిన జ్ఞానముచే అన్యానంతరమునందు శమదమసంన్యాసాదిసాధనములుకలవని యూహించుటవలన ‘అథ’ అను శబ్ద మర్థవత్తే యగును. అట్లగుచో శమదమసంన్యాసాదుర్లభమసాధనములు కలవాతల శ్రీవచాదులచేజనించిన జ్ఞానముచే

గీ॥ తత్ర తం బుద్ధిసంయోగం లభతే పార్వదైహికం ।

యతతే చ తతో భూయ స్సంసిద్ధౌ కురునందన ।

॥౪౩॥

పదవిభాగము:— తత్ర-తం-బుద్ధిసంయోగం-లభతే-పార్వదైహికం-యతతే-చ-తతః-భూయః-

పంసిద్ధౌ-కురునందన

॥౪౩౩॥

ప్రతిపదార్థము:— తత్ర = బ్రహ్మజేతలగు దరిదులి వంశమునందు; పార్వదైహికం = పూర్వ దేహసంబంధముగు; తం = ఆ; బుద్ధిసంయోగం = ఆశ్మవిషయకబుద్ధితో సంబంధమును; సః = ఆయోగ భీష్టుడు; (ఈపదమధ్యాహార్యము) లభతే = పొందుచున్నాడు; తతః = ఆ పూర్వకర్మసంసారము వలన; భూయః = ఎక్కువగా; సంసిద్ధౌ = మోక్షవిషయమై; యతతే = ప్రియత్నించుచున్నాడు. ॥౪౩౩॥

వారల కాజన్మమందే ముక్తి సిద్ధించుచుండ తిరిగి జనించుట యట్టివారల కెటుల పొసగుననెవవా? వారల కట్టిసాధనసంపత్తి పూర్వజన్మమందున్నను ప్రతిబంధకవశమున సమ్యక్జ్ఞానము జనింపలేదు. కనుకనే పూర్వ జన్మమందట్టివారలకు మోక్షము సంభవము కాదు. జన్మాంతరమునందు ప్రతిబంధము నివర్తింప సమ్యక్జ్ఞానము, యోగసిద్ధి, పరమోపకాన్తియు సంభవించును. “కర్మాత్మస్వాపి జాయతే” అను స్మృతివాక్యవిశేషమువలన “కర్మాత్” ఆశ్రమకర్మమున లేక జన్మకర్మమున లేక చిత్తపరిపాకకర్మమున “తస్యాపి” ఆశ్రమాంతరునకు కూడ జ్ఞానము జనించును. అట్టి గృహస్థులకు-విషయానుభవము భావకకర్మచే సమాధివృత్తాన నిరోధము సంభవించుటవలన సమాధివృత్తానము సంభవించుననుశంకయు తొలగింపబడెను. కానిట్టి నిరంతర బ్రహ్మనిష్ఠులు, నిత్యానందామృతపాయలు అగునట్టి గృహస్థులకు సంన్యాసముచే సాధింపదగిన దేదియు లేదు. అట్టివానిదృష్టిచే విషయానుభూతి యాశానరూపమగుటవలన స్వప్నవద్ధాగమవలె మిథ్యయగుటంజేసి విషయానుభూతి, బ్రహ్మనుభూతి లోకానికి సంభవము కావను శంక తొలగింపబడెను. అట్టివారలగు సర్వ మిత్యాత్మదర్శులకు ప్రత్యపాయానర్థము చేసెందున ఒకానొక సమయమునందు వానిచే కర్మ చేయబడును. ఒకానొకసమయమునందు కర్మచేయబడదు. కాన నట్టివానికి వ్యవహారలోపము పొందించునను శంకయు సంభవించదు. “కాచమాచమనం స్నానం నతు చోదనయి-చరేత్ । అన్యాం శృనియమాన్ జ్ఞానీ యదాఽహం లీలయేశ్వరః॥” పరమేశ్వరుడ నగు నేను లీలచే యెటులజేయుచుంటినో యశ్చేజ్ఞానియు లీలచేతనే కాచము, ఆచమనము, స్నానము మరి యితరకర్మలను యాదరించును. విధివిహితమని మాత్రమాచరించదు. అని యాశ్చర్యునికవలె జ్ఞానికిని విధి, తన్నియనుభంగమువలన దోషములేదని స్మృతి బోధించుచున్నది.

— : ౬వ అధ్యాయము ౪౩ వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు:—

మధుసూదనసర్వస్వతీయము:— ఏకారణమైన నట్టి జన్మద్వయము దర్శనమున శంకపై “తత్ర”

అని చెప్పుచుండెను.

పూర్వదేహమునందైన-సర్వకర్మసంన్యాస, గురూపసదన, శ్రవణ, మనన, నిదిధ్యాసలలో నేదేది యవస్థింపబడెనో అంతవరకు బ్రహ్మత్వైక్య విషయకముగు బుద్ధిచే తత్సాధనకలాపమును యీరెందు విధములగు జన్మమందు పొందుచున్నాడు అంతమాత్రమే కాదు. అట్టి సాధనకలాపముచే తిరిగి యిది వరకు పొందబడిన భూమికకంటె సరికమగుభూమికను సంపాదించుటకు మోక్షమునిమిత్తము ప్రయత్నించుచున్నాడు, అనగా మోక్షము పొందించువరకు భూమికలను సంపాదించుచున్నాడు. ఓకురునందన! నీకుమా వనితులగు శ్రీమంతులకులనునందు యోగభోగజన్మ పొందించినది. పూర్వవాసనావశమున వనాయాసముగనే నీకు జ్ఞానలాభము కాకలదని మూచించుటకు షహప్రభావముకల కరువుయొక్క కీర్తనము “కురువందన” అని చేయబడెను. ఈవిషయమే భగవద్వసిష్టవచనమునందు “శ్రీరామో వాచ, ఏకా మధ ద్వితియోం వా తత్వతీయోం భూమికా ముత్త । ఆరూఢస్య మృతస్యాధ కీదృశీ భగవ న్నతిః” పూర్వమునంజేడు భూమికలు వ్యాఖ్యానింపబడెను. అందు సిత్యాధివ్యవస్థవిచేకమువలన నివాముకార్మభోగవైరా

కాంతరభాష్యమే:—

యస్మాత్ — తత్ర యోగిరాం కులే తం బుద్ధిసంయోగం బుద్ధ్యా సంయోగం బుద్ధిసంయోగం లభ్యే పార్వదైహికం పూర్వస్మిదేహే భవం పార్వదైహికంయతతే చ ప్రయత్నం కరోతి తతస్తస్మాత్పూర్వకృతా తస్మాత్తా ద్యుయోబహుతరం సంసిద్ధాసంసిద్ధినిమిత్రం హే కురునందన ।

1౪౩1

కాంతరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

యోగభ్రష్టుడు యథోక్తకర్మకారులు, శ్రీయంతులునగువారి కులమునబుట్టుటకంటె దరిదులగు బ్రహ్మజ్ఞానుల కులమున బుట్టుటలో బ్రాశస్త్యము నీశ్లోకమున చెప్పుచున్నాడు. కురువంశోద్భవడవగు నోయర్జున! యోగభ్రష్టుడు దరిదులు, బ్రహ్మజ్ఞానులునగువారికులమున బుట్టిన పూర్వదేశాసంబంధమును జ్ఞానముకలవాడగును. అందుచే నాతడు పూర్వజన్మసంస్కారముచే లెస్సగు మోక్షవిషయమై శ్రీవరాధ్యనుష్ఠానరూపముగ ప్రయత్నించును. 1౪౩1

గ్యము. దానిని శిష్యులకర్తవ్యముగాఁ జూపించుటకు సాధ్యమైనదిగాఁ జూపించును. యామునియే శుభే. ఇయే సాధనచతుష్టయ సాక్షిరూపముగ వేదవేదాంతముగ విధిపూర్వకముగ దానిని గురునన్నది శిష్యుల చేయు వేదాంతవాక్యవిచారణయే రెండవ భూమిక (శ్రీవరాధ్యునన సంపత్తు). అంతరమున శ్రీవరాధ్యునన సంపత్తునై తత్త్వజ్ఞానమునకు నిర్విచిత్రతారూపమే “తనుమానసా” అను మూడవభూమిక (నిర్విధ్యాసంపత్తు). తత్త్వసాక్షాత్కారమే నాల్గవభూమిక యనఁబడును. అయిదు ఆరు యేనుభూమికలు జీవన్ముక్తియొక్క యంతరభేదములు అని తృతీయాధ్యాయమున వివరింపబడినవి. అందు నాల్గవభూమికను పొంది మరణించినవానికి జీవన్ముక్తి లేకున్నను విదేహకైవల్యము తప్పక పొందెను. సంశయము లేదు. అయిదు, ఆరు, యేను భూమిలను పొందినవాడు జీవించుచున్నను ముకుటే చతుర్థభూమికయందు విదేహుడా? అను సంశయము లేదు. సాధనభూమిక భూమికాత్రయమునందు కర్మత్యాగమునైన జ్ఞానము లభింపవలయునను శంక సంభవించును. పశ్చిమ సాధనభూమిక భూమికాత్రయమునందే. ఈ విషయముననే వశిష్ఠమహర్షిచే “యోగభూమిక యోగ్యాంతరజీవిత్య శరీరణః । భూమికాంకానుసారేణ ధీయతే పూర్వదుష్కృతమ్ । తతస్సురేమానేషు లోకపాలపురేషు చ । మేరూపవనకుంజేషు రమతే రమణీసఖః । తవ స్మృత్యంతసంభారే దుష్కృతేన వరాకృతే । భోగక్షయా త్పరిక్షితే జామినై యోగినో భువి । కుచీనాం శ్రీమతాం గేహే గుప్తే గణనతాం నితామ్ । జనిత్వా యోగమేవై తే సేవనై యోగవాసితాః । తత్ర ప్రాగ్భావనాభ్యస్తం యోగభూమిక్రమం బుధాః । దృష్ట్వా పరివికం త్యజ్యై రుత్తరం భూమికాత్రయమ్” అని పాగ్భావన భోగవాసనా పాబ్ధ్యమున నల్పకాలాభ్యస్త వైరాగ్యవాసనా దౌర్బల్యముచే పాగ్భోక్త్యాగ్నిమయమున పాగ్భూమిక భోగస్పృహలవాడైన సర్వకర్మసంన్యాసియే చెప్పబడినది. మరియు వైరాగ్యవాసనాపాబ్ధ్యమున పశ్చిమ పుణ్యవృక్షిత పరమేశ్వర పాపవశముచే పాగ్భోక్త్యాగ్నిమయమున ననుద్భూతభోగ స్పృహకల సంన్యాసి భోగవ్యవధానము లేకుండగనే బ్రహ్మవిద్బ్రాహ్మణులయొక్క కులమునందెవడు సముత్పన్నుడో అట్టివానికి పాగ్భూమిక సంస్కారాభివ్యక్తి వలన అనాయాసముగనే మోక్షము లభించుటచే వెనుకటివానివలె మోక్షమునుగూర్చి యాశంక లేదు. అని చెప్పెను. పరమకారుణికుడైన భగవంతునిచే నైతే “అథవా” అని పరాంతరము నలంబించి చెప్పబడినది. 1౪౩1

శంకరానందీయము:—శిరోంఘవృత్తాపరిశుష్టచిత్తో. ధర్మంమహాన్తం విరజంజుపాదః । మయ్యర్చితాత్మా గృహ పవ తిష్ఠ, న్నాతివజ్ర శ్చమునై తికానిమ్” (శిరావృత్తిచేతను, ఉంచువృత్తిచేతను సంతోషించినయంతఃకరణముకలవాడై శిష్టముగు గొప్పధర్మము నాచరించువాడై పరమేశ్వరునియందే యర్చి

గీ! పూర్వాభ్యాసేన తేనైవ హియతే హ్యవశోపి సః ।

జిజ్ఞాసురపి యోగస్య శ్రద్ధబ్రహ్మతివర్తతే ।

1౪౪

పదవిభాగము:— పూర్వాభ్యాసేన- తేన- ఏవ- హియతే- హి- అవశః- అపి- సః- జిజ్ఞాసుః- అపి- యోగస్య- శ్రద్ధబ్రహ్మ- అతివర్తతే ।

1౪౪

పరిశిష్టార్థము:— సః = దరిద్రయోగికులమునందు బుట్టిన యోగభగ్నిష్టులు; అవశోపి = అశక్తుడైనను; తేనైవ = అట్టి; (బలవత్తరమై) పూర్వాభ్యాసేన = పూర్వజన్మకృతాభ్యాసముచేతనే; హియతే = యోగాభ్యాసముగూర్చి తీసుకు వెళ్ళబడినను; సః = అట్టివాడు; యోగస్య = యోగమును; జిజ్ఞాసురపి = తెలిసికొనునిచ్చుకలవాడైనను; శ్రద్ధబ్రహ్మ = పేరపరిపాదితకర్మము; అతివర్తతే = అతిక్రమించుచున్నాడు. తమైన యంతఃకరణము కలవాడై యెవడు గృహమునందే యుండి విషయములయందు దరిపొనకుడుకాడో యట్టివాడు కాంతిని తెచ్చుగ పొందుచున్నాడు. అను వచనపా"మాణ్యమువలన లక్షకోటి గృహస్థులలో యొకానొక గృహస్థుడు యాశ్వరానుగ్రహమునకు పాతుగడై జ్ఞానియు, జ్ఞానయోగియునై జనించును. కాన జ్ఞానులు, జ్ఞానయోగులు నగు గృహస్థుల గృహమునందు యోగభగ్నిష్టులకు శీఘ్రిముగ యోగసిద్ధి కౌఱుకు జన్మ మంగీకరింపవలయును. ఈ విషయమునే స్పష్టపరుచుటకు "తత్" అని చెప్పుచుండును.

జ్ఞానవంతులగు యోగుల కలమునందు జన్మమును పొంది యా యోగి పూర్వజన్మానుష్ఠిత శోచనాదులచే ప్రాప్తమైనట్టియు జ్ఞానులు, యోగులు నగు పితృదులచే నుద్భవమైన "తం బుద్ధిపూయోగం" తాద్రీ యేధర్మముకలవాడో యాధర్మమునే కొమరునికొఱకుపడేశించును. ఇదిలోకప్రసిద్ధమే. బ్రాహ్మణ్యముందనుష్ఠితమగుటవలన నన్నివలె నంతర్లికమై బ్రహ్మవేత్తయగు తండ్రిచే వేదాంతవాక్యములచేత వ్యక్తికృత మగు పరావలై కత్వ పరివేషనరూపము మిక్కిలిదిక పరమోపాయమునగు జ్ఞానయోగమును పూర్వజన్మము నందేనాటబడిన దగుటవలన స్వల్పవిదేశముచేతనే యల్పకాలముననే పొందుచున్నాడు. జ్ఞానమునకు సమ్యక్త్వమును సంపాదించినదే యంతమాత్రముచే భగవదు కృతార్థుడుకాడు. కాని ముముక్షు వవశ్యము జ్ఞానసమ్యక్త్వమును సంపాదించవలయునని సూచించుటకు 'యతతే' అని చెప్పుచుండును. పితృదులవలన జ్ఞానయోగమును పొందినపిమ్మట జ్ఞానముయొక్క సమ్యక్త్వసిద్ధికొరకు తిరిగి యాజన్మమునందు కూడ యుత్తించును. లేక, ఆ సంస్కారవేగమువలననే తిరిగి అధికతరముగ జ్ఞానముయొక్క యప్రతిబద్ధత్వసిద్ధి కొరకు పూర్వమువలె నియమముగ గురూపదిష్టరీతిచే నిత్యము నిరంతరము సమాధి వాచరించును.

1౪౫

— ౬వ అధ్యాయము — ౪౪వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు —

మధుసూదనపరస్వతి శుము:— ఏయోగభగ్నిష్టు బ్రహ్మవేత్తలగు బ్రాహ్మణుల కలమునందు పుట్టుకొ" అట్టివానికి మధ్యయందు విషయభోగపరివధానము లేనందున నవ్యహితపా గ్జన్మయందు దగు సంస్కారము యొక్క యుద్బోధవలన తిరిగి సర్వకర్మసంస్కారపూర్వకమగు జ్ఞానసాధనలాభము సంభవించుగాక. ఏ యోగభగ్నిష్టు శ్రీమంతులగు మహారాజచక్రివర్తుల గృహమునందు (కులమునందు) యనేకవిధములగు విషయభోగముల వ్యవధానముచే జన్మించునో అట్టివానికి విషయభోగవాసనాప్రాబల్యమున ప్రమాద కారణములు సంభవించుటవలన యవ్యవహితజ్ఞానసంస్కారోద్బోధము యెటుల సంభవించును? కత్తియుడు కాన సర్వకర్మసంస్కారసాధనార్థమగువానికి జ్ఞానసాధనలాభమెటుల సంభవించును? అనుశంకను "పూర్వాభ్యాసేన" అను శ్లోకముచే తొలగించుచుండును.

అచిరవ్యవహితజన్మోపచిత మైన పాగ్జన్మార్జితజ్ఞానసంస్కారముచేతనే మోక్షసాధనకొరకు యుత్తించనివాడును హతాత్మగ భోగవాసనలను వదలి మోక్షసాధనోద్దేశ్యుడై చేయబడును. ఎందువలననిన స్వల్పకాలాభ్యస్తజ్ఞానవాసన వస్తువిషయక మగుటచే తనవస్తు విషయకములగు భోగవాసనలకంటె ప్రబల మగుటచేనని గ్రహింపవగును. అది యెట్లని? ఓయద్దనా? యుద్దమునందు ప్రవృత్తమైన నీవే జ్ఞానము కొఱకు ప్రయత్నింపనివాడవైనను పూర్వసంస్కారప్రాబల్యమున హతాత్మగ రణభూమియందు జ్ఞానో

శాంకరభాష్యమ్—

కథం పూర్వజేహబుద్ధిసంయోగ ఇతి, తదుచ్యతే—యః పూర్వజన్మవి కృతోఽభ్యాస శ్చపూర్వాభ్యాస స్తేనైవ బలవతా హి మతే హి యస్మా దవశోప స యోగభ్రష్టో న కృతం చే ద్యోగాభ్యాససంస్కారా ద్బలవత్తర మధర్మాదిలక్షణం కర్మ తదా యోగాభ్యాసజనితేన సంస్కారేణ హి యతే అధర్మశ్చేచ్ఛలవత్తరః కృతస్తేన యోగజోపసంస్కారోఽభిభూయతవిన

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

దరిదుర్బలు, యోగులు నగువారి కులమున బుట్టిన యోగభ్రష్టుడనకుడైనను బలవత్తర మగు పూర్వజన్మకృత యోగాభ్యాసపాటవముచేతనే యాకర్షింపబడును. (అనగా నట్టివాడు పూర్వజన్మమునం దాచరించిన యోగాభ్యాసము వల్ల బుట్టిన సంస్కారముకంటె బలవత్తర మగు యధర్మరూపమగు కర్మనాచరింపనిచో నపుడు యోగాభ్యాస జనిత సంస్కారమూనినది తిరిగి యోగమార్గమునందు ప్రవర్తింపజేయును, ఒకవేళ యధర్మమే బలవత్తరమైనచో నాయ ధర్మముచే యోగజమగు సంస్కార మభిభూయమానమై యుండును. కాని నశింపను.) మృఖుడువైన నీవే యీవిషయమున యాయతికి దృష్టాంశము. కనుకనే “నేహాభిక్రియనాకోఽస్తి” అని పూర్వమువందు చెప్పబడెను. అనేక జన్మసహస్ర వ్యవహితమైనను జ్ఞానసంస్కారము సర్వవిరోధినాశద్వార మున తనకార్యము నవశ్యము సెరవేర్చునదియే యని యభిప్రాయము.

ఉత్థియనకు సర్వకర్మ సంస్కారము లేకున్నను జ్ఞానాధికారముమాత్రము కలదు. అది యెట్లనిన? అనేకరక్షకల మధ్యనున్నను యశ్వాదివస్తువు దొంగచానిచే స్వయముగ నిచ్చయింపకున్నను రక్షకులందరిని తి స్కరించి తనసామర్థ్యవిశేషమువలన నవహరింపబడును. అనంతరమున నాచోటలకు యీయశ్వాదిక మెప్పుడవహరింపబడెనని విమర్శించబడుచును. అట్లే యనేక జ్ఞానప్రతిబిధకముల మధ్యయును యోగభ్రష్టు డుండినను తాను స్వయముగ నిచ్చగించనివాడైనను ప్రబలమగు బలవత్తరమయిన జ్ఞానసంస్కారముచే స్వసామర్థ్యవిశేషము వలననే నిఖిలప్రతిబిధకములను తిరస్కరించి యాత్మవశము చేసుకొనబడును. అని “హ్యయే” య తుప్రయోగముచే సూచించుచుండెను.

కనుకనే సంస్కార ప్రాబల్యమువలన జిజ్ఞాసువుకూడ మోక్షసాధనజ్ఞానమునకు విషయమైన ప్రథమ భూమికయందున్న సంస్కాసియు యా ప్రథమభూమికయందే మృతుడై మర్యాకాయు నందనేకవిషయముల ననుభవించిమహారాజచక్ర ర్తికులమునందు జన్మించినవాడైనను అట్టియోగభ్రష్టుడు పూర్వమునందు నలపాదించబడిన జ్ఞానసంస్కార ప్రాబల్యమువలన నాజన్మమునందే కర్మప్రతిపాదకమగు వేదము వతిక్రమించుచున్నాడు. అనగా కర్మాధికారాతిక్రమముచే జ్ఞానాధికారియగునని యర్థము. ఈచెప్పుటచే జ్ఞానకర్మ సముచ్చయపక్షమున జ్ఞానికి కర్మకాండాతిక్రమము సంభవించనందున కర్మజ్ఞానముచ్చయవాచము నిరాకృతమని తెలిసికొనవగును.

||అం||

శంకరానందీయము:—యెల్లవిప్పుడు సమాధ్యనుష్ఠానమునందు కాగడమును “పూర్వాభ్యాసే” అను శ్లోకముచే జెప్పుచుండెను.

పూర్వజన్మమునందు శోధ్యచేతను, తీవ్రమోక్షేచ్ఛచేతను, ఆత్మంతవైరాగ్యముచేతను; చిరకాయు విత్యము నిరంతర నియమముచే చేయబడిన సమాధ్యవృత్తిచేతనే సంస్కారరూపముగబుద్ధివృద్ధియైన యాత్మ వేగముచేసర్వకర్మలను యథాశాస్త్రముగవిడిచివెట్టి యోగభ్రష్టుడగు యతి స్వయముగనవకుడైననుబాహ్య

౪ అంకరభాష్యమ్.—

తత్త్వయే తు యోగజస్సంస్కారస్వయమేవ కార్యమారభతే । న దీర్ఘకాలస్థస్యాపి వినాశస్తస్యాస్తీ త్యర్థః । జ్ఞానురపి యోగస్య స్వరూపం జ్ఞాతుమిచ్ఛన్యోగమార్గేప్రవృత్తస్సంన్యాసి యోగభ్రష్టస్సామర్యా తోసి శబ్దబ్రహ్మ వేదోక్తకర్మానుష్ఠానఫల మతివర్తతేనాకరివ్యతి । కిముత బుద్ధ్యా యో యోగం తన్నిష్ఠో అభ్యాసం కుర్యాత్

[౪౪]

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

అయధర్మము నశింపగనే యోగజమగు సంస్కారము స్వయముగ కార్యము నారంభించును. కాన యోగస్వరూపమును తెలిసికొన కోరినవాడైనను (ఇదివరకు యోగమును తెలిసికొననివాడైనను ప్రస్తుతము యోగమార్గమున బ్రవృత్తుడగు సంన్యాసి వేదోక్తకర్మానుష్ఠానఫలము నతిక్రమించుచున్నాడు. అనగా వేదోక్తకర్మఫలమును నశ్వరమగు దానినిగ నెంచి యంత కంటె నుత్కుప్తమగు మోక్షమును పొందుచున్నాడని యర్థము. ఇక యోగమును దెలిసికొని తన్నిష్ఠుడై యభ్యాసము జేయువాని విషయమేమి చెప్పవలెను. [౪౪]

శ్లోకముగ యోగనిష్ఠయందె స్థాం పబిడును. కర్మనిష్ఠయందు స్థాపింపబడును. విషయభోగవిష్టమందు స్థాపింపబడును కాన సంసిద్ధినిమిత్తము తిరిగి పూర్వముకంటె నధికతరముగ యత్నించును. అని పూర్వముతో నన్వయించవలయును.

“అవారహ స్సంధ్యాముపాసీతి” “ఉదితే సూర్యే శాశ్వత ద్భవోతి” “ధర్మపూర్ణమాసాఖ్యాంగ శేతి” “యాజ్ఞీవ మగ్నిహోతరి జహోతి” అను మొదలగు శు శులయువదేశమును, “కౌతంబాపి తథా స్మార్తం కర్మాణిబ్య వసేద్విజ్ఞః । తద్విహీనః తత్తేన హ్యలంబరిహితాం వత్” అలంబనములేని యందునివలె శాశ్వత్సార్వాది కర్మరహితుడగు ద్విజుడు వశితు డగును. కాన ద్విజుడు శాశ్వత్సార్వాది కర్మలనాచరించుచునే యుండవలనను స్మృతు పదేశమును తిరస్కరించి శాశ్వత్సార్వాది కర్మల నన్నిటిని నన్వసించిన యోగభ్రష్టుడు యెటుల యోగనిష్ఠయందే ప్రవర్తించును? అని శంకింపజుడు “జన్మాంతర సహసేషు బుద్ధిర్యా భావితా పురా । తామేవతతతే జ తు రుపదేశో నిరర్థకః” అను వ్యాయమచే జన్మాంతరమన కర్మయగుచో కర్మంతుప, ధర్మయగుచో ధర్మంతుడు పాపయగుచో పాప రతుడు క్షుద్రుడగుచోక్షిరతుడు. జ్ఞానియగుచో జ్ఞానరతుప, యోగియగుచోయోగరతుప తనసంస్కార మరూపముగ నగును. సంస్కారము లేనిదే యెవడును యువదేశత వుడు కాదు అట్లే యీ యోగభ్రష్టుడను నిజలక్షణస్థా దిక్షము సధ్యయన మొనరించి “నకర్మణా న ప్రాప్నోతి” ఇత్యాది శ్రుతివాక్యము లచే కర్మలు మోక్షసాధనములు కావని నిశ్చయించి పాపింపగు జ్ఞానయోగాభ్యాససంస్కార వేగము వలన వైదికములగు నిఖిలకర్మలను నన్వసించి బ్రహ్మనిష్ఠయందే యుండునని చెప్పవలెను ముముక్షువుకుడ సర్వకర్మలను త్యజించి శ్రీరామాయందే యుండు నని “జిజ్ఞాసుః” అను శ్లోకముచే చెప్పుచుండెను.

“యోగ్య శ్శ్రీరామ నిజాత విజ్ఞానైస్తం యోగినం స్వభావం బ్రహ్మభావం యోజయతి గమయతితి యోగో నిర్విశేషః సకమాత్మా” శ్రీనరాయణవలన జనించిన విజ్ఞాన సుకల యోగినిబ్రహ్మభావమును పొందించు నిర్విశేషమాత్మయే యోగమనిబడును. అట్టి బ్రహ్మమును దెలిసికొనుచుచుగల ముముక్షువు మోక్షైకకామనచే వేగమును, తదుపదేశమును తత్పరిపాద్యుక్తము— “ఏతమేవ ప్రాప్నోజినో లోక మిచ్ఛన్తః । వేదా నిమం లోక మముంచ పరిత్యజ్యాత్మాన మన్విచ్ఛేత్” ఇత్యాది శ్రుతిస్మృతిబలమువలన పరిత్యజించి శ్రీనరాయణయందే ప్రవర్తించునని యర్థము.

గీ॥ ప్రయత్నాద్యతమానస్తు యోగీ సంశుద్ధకిల్బిషః ।

అనేకజన్మసంసిద్ధ స్తతో యాతి పరాం గతిమ్ ।

1౪౫1

పదవిభాగము:— ప్రయత్నాత్ = యతమానః, తు = యోగీ, సంశుద్ధకిల్బిషః = అనేకజన్మసంసిద్ధః, తతః = యాతి, పరాం = గతిమ్ ।

1౪౬1

ప్రతిపదార్థము:— ప్రయత్నాత్ = గొప్పప్రయత్నమువలన; యతమానః = ప్రయత్నము చేయుచున్న; యోగీ = బ్రహ్మజ్ఞాని; సంశుద్ధకిల్బిషః = నశించినపాపముల కలవాడై; (ఇటు సంశుద్ధి యనగ పూర్తిగ నశి చుటయే) అనేకజన్మసంసిద్ధః = అనేకజన్మకృతముచే గల్గిన సంసిద్ధికలవాడై; తతః = దానివలన; పరాం = ఉత్కృష్టమగు; గతిం = మోక్షరూపగమనమును; యాతి = పొందుచున్నాడు

1౪౭1

శాంకరభాష్యము:—

కుతశ్చ యోగిత్వం శ్రేయ ఇతి— ప్రయత్నాద్యతమానోధికం యతమాన ఇత్యర్థః । తత్ర యోగీ విద్వాన్సంశుద్ధకిల్బిషా విశుద్ధకిల్బిషస్సంశుద్ధపాపోఽనేకేషు జన్మసు కించిత్కించిత్సంస్కారజాత ముపవిశ్య తేనోపవితే నానేకజన్మకృతేన సంసిద్ధోఽనేకజన్మసంసిద్ధ స్తతో లబ్ధసమ్యగ్దర్శన స్స న్యాయాతి పరాం ప్రకృష్టాం గతిమ్ ।

1౪౮1

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

ఈయాత్మసంయమయోగము శ్రేష్ఠమనుటకు కారణాంతరము నీశ్లోకమున జెప్పచున్నాడు— యోగవిషయమై యధికముగ ప్రయత్నము చేయు బ్రహ్మజ్ఞాని నిర్భూతనిఖిల పాపుడై యనేకజన్మములనుండి కొద్ది కొద్దిగ సంపాదించబడిన యోగవిషయమున సంస్కారముల నముదాయము నభివృద్ధి నొందించుచున్నట్టి జన్మార్జితసంస్కారజాతముచే సంసిద్ధుడై అందుచే గల్గిన సర్వోత్కృష్టమగు మోక్షరూపపరమపురుషార్థమును పొందుచున్నాడు,

1౪౯1

— ౬వ అధ్యాయము — ౪౫వ శ్లోక వ్యాఖ్యానిశేషములు —

మధునూదనసర్వత్రియము:— పౌథమభూమికయందు మృతుడైనవాడైనను అనేక ప్రమాద కారణములకల మహారాజకులమున యనేకభోగవాసవావ్యవహితమైన జన్మము పొందియు యోగశ్రమము పూర్వమునందు సంపాదించబడిన జ్ఞానముయొక్క సంస్కారపాపిబలముచే కర్మాధికారము నతిక్రమించి జ్ఞానాధికారి యగును. ఇక రెండవభూమికయందుకాని మూడవభూమికయందుకాని మృతుడై విషయభోగోన్మత్తమున మహారాజకులమున జన్మించినవాడై లేక భోగము ననుభవించుచు బ్రహ్మవిద్వాసాననుడగు బ్రాహ్మణుని కులమునందు జన్మించి యోగ శ్రమము కర్మాధికారము నతిక్రమించి జ్ఞానాధికారియై జ్ఞానసాధనములను సంపాదించి జ్ఞానఫలభాగమున సంసారబంధమునుండియుక్తుడగునని చెప్పవలయువా? తప్పకముక్తుడై యగును. ఈ విషయమునే “ప్రయత్నాత్” అను శ్లోకముచే చెప్పుచుండెను.

పూర్వమునందు చేయబడిన ప్రయత్నముకంటె నధికప్రయత్నమును చేయువాడై యోగి పూర్వమునందు సంపాదించబడిన సంస్కారములకలవాడై యా యోగప్రయత్నపుణ్యముచేతనే జ్ఞానప్రతిబంధ నిఖిలపాపములను జాలనచేసుకొని, కనుకనే సంస్కారాభివృద్ధిగలనను పుణ్యాభివృద్ధివలనను యనేకజన్మలచే సంసిద్ధుడై సంస్కారాతిశయముచేతను, పుణ్యాతిశయముచేతను, చివరజన్మమునుపొంది దానినుండి సాధన పరిపాకమువలన మోక్షమును పొందుచున్నాడు. ఈ విషయమున నందియము లేదు.

1౫౦1

శంకరానందీయము:— తివ్రమోక్షేచ్ఛావైరాగ్యబలముచే యోగవిషయమై యధికతరప్రయత్నముచేసిన యతికి ఫలమును “ప్రయత్నాత్” అను శ్లోకముచే చెప్పుచుండెను.

గీ॥ తపస్విభ్యోఽధికో యోగీ జ్ఞానిభ్యోపి మతోధికః ।

కర్మిభ్యశ్చాధికో యోగీ తస్మా ద్యోగీ భవాన్తున ।

॥౪౬॥

పరవిభాగము:— తపస్విభ్యః- అధికః- యోగీ- జ్ఞానిభ్యః- అపి- మతః- అధికః- కర్మిభ్యః- చ- అధికః- యోగీ- తస్మాత్- యోగీ- భవ- అర్జున ।

॥౪౬॥

ప్రతిపదార్థము:— యోగీ = ఆత్మసంయమయోగి; తపస్విభ్యః = తపశ్శాలురకంటె; అధికః = శ్రేష్ఠుడు; జ్ఞానిభ్యః = శాస్త్రార్థపాండిత్యము కలవారికంటె; అధికః = శ్రేష్ఠుడని; మతః = తలవదిడెను; కర్మిభ్యశ్చ = అగ్నిహోతాది కర్మకారులకంటె; అధికః = శ్రేష్ఠుడు; తస్మాత్ = అకారణమువలన; త్వం = (ఈపదనాధ్యాహార్యము) నీవు; యోగీ = యోగివై; భవ = అగుము.

॥౪౬॥

ఉత్కృష్టముగు ప్రయత్నమువలన సంస్థికోటకు యతమానుడై అనగా తత్పరత్వముగ నిత్యము నిరస్తరము నియమముగ సమాధినిష్ఠ నాచరించువాడై కాలాంతరఫలసిద్ధికల మందప్రయత్నముకల భిక్షువుకంటె యితడు వేరని చెప్పుటకు “ఐ” అను శబ్దము ప్రయోగించబడెను. ప్రకృష్టప్రయత్నము కలిగినట్టి తీవ్రమోక్షేచ్ఛకల బ్రహ్మచేత్ర యగు యతి “సంకుర్వ కిర్విహః” నిత్యనిరస్తరసమాధినిష్ఠచే తెన్నగ నిర్వాపితమైన (పొంగొట్టబడిన) అజ్ఞానతత్కార్యములు కలవాడై, అనగా నిశ్చేషముగ వివక్షమైనపాపాన్య వాసనాతత్కార్యకామ్యకర్మఫలములు కలవాడై “అనేజన్మసంసిద్ధః” కపింజలాభిరణవ్యాయమున యొకటికాని దనేకము, మూటియందు కూడ బహువచనము వర్తనసాయి కార యొకటి రెండు మూడు అన్యంబు సమ్యగ్దర్శనము కలవాడై అనగా యప్రతిబద్ధవిజ్ఞానము కలవాడై వినిష్టాఖిలభేదప్రకృత్యయై పరమపురుషార్థ మగు “గతిం” తనచే పొందబడునది గతి యనిపించుకొనును. స్వస్వరూపమగు పరమావస్థా రూపమైన విదేహమక్తిని “యాతి” పొందుచున్నాడు అనగా నిర్విశేషనిత్యగుర్వబద్ధముక్త సత్యపరమా నందాద్వితీయ బ్రహ్మస్వరూపమగు స్వస్వరూపముచే నుండునని యర్థము.

ఈ చెప్పుటచే తీవ్రమోక్షేచ్ఛకల యతి శ్రీవణయరస నిదిధ్యాన సమాధులయందు క్రియాంతరమున కవకాశము లేకుండునటుల యధికప్రయత్నముచే నుండవలయును. అల్పప్రయత్నము కలవానికి మాత్రము చిరకాలము నకే ముక్తి సంభవించునని సూచింపబడెను

॥౪౭॥

నీలకంఠీయము:— ఇట్లు యోగభ్రీష్టులకు గతిని చెప్పి యెవడు శబ్దప్రకృతరూపరసగంధము లనెడి విషయములచే లాగవడుచుండినను ప్రయత్నముచే యోగమునే యశ్వనించుటకు ప్రవర్తించునో అట్టి వాని గతిని “ప్రయత్నాత్” అను శ్లోకముచే చెప్పుచుండెను. వాయునిరోధాదిరూపమగు హతయోగము వలన, భేదర్యాది ముద్రాభ్యాసమున నెరడు ప్రయత్నము చేయుచు పాపరహితు డగునో, (ఈవిషయ మునే “ప్రాణాయామై ర్దహే దేనః” ప్రాణాయామముచే పాపమును దహింపజేయవలెను అని మనువు చెప్పెను.) నిఖిలహతయోగములు పాపనివృత్త్యపాయములే కాని తత్త్వసాక్షాత్కారమునందు సాక్షాత్కారధనములు కావు. కనుకనే అట్టి యోగి యనేకజన్మలచే ప్రాప్తమైన యోగము కలవాడై యనంతరమున మోక్షమును పొందును. ఈచెప్పుటచే “వత్స వైవాంతరే భువిహః” అని పంచమాధ్యాయాంత సూత్రీత విషయము వ్యాఖ్యానింపబడెను.

॥౪౮॥

— ౬వ అధ్యాయము ౪౬ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు —

ష ధునూదనసరస్వతీయము:— అర్జునునిగూర్చి శ్రీధర్మశయోత్పాదనపూర్వకముగ యోగమును విధించుటకొరకు యిపుడు యోగి “తపస్విభ్యః” అను శ్లోకముచే ప్రతింపబడుచుండెను.

యోగి కృత్యచూడాద్రాయణాది తపః పరాయణులకంటె యుత్కృష్టుడు. ఎందువలనన? తత్త్వ జ్ఞానానంతరము మహావాక్వాసనాక్షయకారియగుటవలన యని గ్రహింపవగును. మరియు “విద్యయా తదారోహంతి యత్ర కామాః పరాగాతాః, న తత్ర దక్షిణా యాన్తి నావిద్వాంస ప్రపస్విహః” యేస్తాసమున నిఖిలకామములు పరాగతములో యాస్తాసమును జ్ఞానము విద్యచే నధిష్ఠించుచుండిరి. కానికర్ములు మొదలగు

కాంక్షరం వ్యమః—

యస్మాదేవం తస్మాత్ - తపస్విభ్యోఽధికో యోగీ జ్ఞానిభ్యోఽపి జ్ఞానమత్రాశాస్త్రసాం
డిత్యం తద్వద్భ్యోఽపి మతో జ్ఞాతోధికః శ్రేష్ఠఇతి కర్మిభ్యోఽగ్నిహోత్రాదికర్మ తద్వద్భ్యో
ధికో యోగీ విశిష్టో యస్మాత్తస్మా ద్యోగీ భవద్భవః! 1౪౬!

కాంక్షరం భావ్యతత్త్వబోధిః—

ఈయోగము పరమపురుషార్థప్రాప్తిపకము గాన యీయోగి తపశ్శాఖలురకంబు నధికుడు,
శాస్త్రార్థపరిజ్ఞానము కలవారికంటె నధికుడుగా తలవబడుచున్నాడు. మరియు నగ్నిహోత్రాది
కర్మకారులకంటె నధికుడు. ఓ యద్భుతా! నీవట్టి యోగిని కమ్ము. 1౪౬!

వారు పొందరు. అను శ్రుతివలనను యోగి యుక్త్యుష్టుడని చెప్పినొప్పును. ఇందు నే దక్షిణానహితజ్యోతిష్తో
మాది కర్మానుష్ఠాతలకంటెను యోగి యుక్త్యుష్టుడు. ఎందులనని? కర్ములు తపస్సుల అజ్ఞానమునకుచే
మోక్షాన్వయముకాన. యిని గ్రహించునగును. ఇతరులజ్ఞానవలతులకంటెను యువరోక్షజ్ఞానముకలవాడధికుడు.
ఇట్లే మనోనాశవాసనాతయములు లేమింజేరి జీవన్ముక్తుడగు యోగి యధికుడు కాక నోయద్భుతా! యోగభిక్షుకవగు
నీవును యిపుడధి ప్రయత్నమునవలన యుగవత్సంసారత తత్త్వజ్ఞానమనోనాశవాసనతయములచే సాధన
పరిపాకమువలన జీవన్ముక్తుడగుము. ఇతరుల “అర్జున” అను నుద్ధిచే శుద్ధుడనని సూచించబడెను. 1౪౬!

శంకరానందీయము:— శమదమసంన్యాసామ్యుత్తమసాధనసంపత్తి కలిగినట్టియు అధికశరవ్రతుడు
సమపితనమాధినిష్ఠాన-భావితాదైవ్యతవిజ్ఞానవలతుడ అగు నట్టి యోగిచే పొందదగినది మోక్షము కాన
అదైవ్యతవిజ్ఞానముకల యోగికి అన్యసాధనానుష్ఠానము కలవారలకంటెను యాధిక్యమును “తపస్విభ్యః”
అను శ్లోకముచే చెప్పచుచుండెను.

కృచ్ఛ్రాచందాయచాదిసంచాగ్నిమహ్యస్థత్యాది తపోనిరతులైన ముముక్షువులకంటె వైనచెప్పి
బడిన లక్షణములుకల బిహ్వవేత్తయగు యతి యధికుడు అనగా ‘తపసా కల్మషం హన్తి’ తపస్సుచే కల్మష
మును (పాపమును) నశింపజేయుచున్నాడు అను స్మృతివలన వారి తపస్సు పాపనివృత్తియే పోయోజన
ముగా కలదగుటచే నల్పఫలము కలదగుటవలన స్వప్నయోజనముకల ప్రాజ్ఞాపత్నాది లోకగాములగు
తపశ్శీలురుకంటె జ్ఞాననిష్ఠచే పునరావృత్తిరహితపదేశముక్తిపథగామియగు బిహ్వవేత్తయుత్తముడని
యాశయము మిథ్యాసాపాస్త్రార్థజ్ఞానము ధర్మానుష్ఠానానుష్ఠాననైకబిహ్వయోజనము కలదగుచే నల్ప
ఫలముకలది. కాన నట్టివారలకంటె బిహ్వవేత్త యధికుడని భావము.

విచారింప “యస్తు వ్యాకులతే యస్తు మీరూపతే గిరం । తా వుభౌ పుణ్యకర్మాణౌ పంక్తిపావన
పావనౌ” ఎనడు వాక్యము వ్యాఖ్యానించునో యెగుడు వాక్యము విచారణచేయునో అనగా మీరూప
సాది శాస్త్రముల నధ్యయనముచేయునో ఎనడు వాటిని విచారణ చేయునో వారిరువురు పుణ్యకర్మ కల
వారలు; పంక్తిపావన పావనము లని యాశయము. అట్టివారలైనను దానిచే పుణ్యలోక పొందియు,
పునరావృత్తియు సంభవించును. కాన వారలకంటెను వైన చెప్పబడిన యోగి యధికుడు

మరియు నగ్నిహోత్రాది వైదికర్మవిష్టలకంటెను యోగి యధికుడును విచారింప “అపామరీమ
మమృతా అభూమ” “అత్యుష్ణం హ వై చాతుర్థ్యాన్యయాజీర మ్మృతం భవతి” అను శ్లోకులు కర్మల
కమృతత్వమును, సుకృతమున కత్యుత్తమును బోధించుచున్నవి. అయినను చాతుర్థ్యాస్లాది కర్మల
వలన జనించుపుణ్యమున కగ్నిహోత్రాది జిత పుణ్యాపేక్షచే నత్యుత్తము కాని, యాయత్యుత్తము
ప్రాధానికముకాదు. అట్టివారల కమరత్వము మర్యాదపేక్షచే మరణరాహిత్యమే. “నాకన్యవృష్టే కే సుకృ

గీ

యోగినా మపి సర్వేషాం మద్గతే అంతరాత్మనా ।

శ్రీధావా నృజతే యో మాం స మే యుక్తమో మతః ।

1౪౭౩

ఇతి శ్రీమహాభారతే శతసాహస్యాం సంహితాయాం వైయాసిక్యాం

భీష్మపర్వణి శ్రీమద్భగవద్గీతాసూపనిషత్సు బ్రహ్మవిద్యాయాం

యోగశాస్త్రే శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదే

ధ్యానయోగో నామ

షష్ఠోఽధ్యాయః 1౬1

— —

పదవిభాగము:— యోగినాం-అపి-సర్వేషాం-మద్గతే-అంతరాత్మనా-శ్రీధావాన్-నృజతే. యః
-మాం-స-మే-యుక్తమో-మతః: 1౪౭౩

పరిశీలనదాగ్తము:— యః = ఎవడు; శ్రీధావాన్ = శ్రీధర్మకలవాడై; మద్గతే; నా (నామదేవుని)
యందుఁచబడిన; అంతరాత్మనా = మనస్సుతో; మాం = నన్ను; నృజతే = నేవించుచున్నాడో; సః = అట్టి
వాడు; మే = నాకు; సర్వేషాం = సమస్తముగు; యోగినాం = రుద్రాదిత్యాదివరాయణులగు యోగులలో;
యుక్తమః = అత్యంతముయ్యుక్తుడుగ; మతః = అభిప్రేతుకు; 1౪౭౩

తేనుభూత్యైమంలోకం హీనతరం నా విశన్తి” అనుశ్రుతి కర్మలకు పునరావృత్తిని బోధించుచున్నది కాన
కర్మలకంటెను నిరుక్తలక్షణముకల యోగి యధికుడు. ఇట “చ” అను పదమువలన ఉక్తానుక్తము
లగు సాంఖ్యయోగాది మతవిష్టులకంటెను జ్ఞానశ్రేష్టుడగు బ్రహ్మోత్తయే శ్రేష్టుడని జ్ఞాపనచేయవలెను.
కాన నో యర్జునా! నీవు ముముక్షువగుచో యోగివగుము. యోగనిష్ఠః శాంతిమయజ్ఞాననిష్ఠాఽముచే పునరా
వృత్తిరహితమగు విదేహకైవల్యమును పొందగలవు 1౪౭౪

— : ౬వ అధ్యాయము ౪౫ వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు: —

మధుమాదనసరస్వతీయము:— సర్వయోగిశ్రేష్ఠుడైన యోగిని చెప్పుచు “యోగినాం” అను
శ్లోకముచే యాయధ్యాయము నుపసంహరించుచుండెను.

వసురుద్రాదిత్యాది శుద్ధిదేవతాభక్తులలో నెవడు భగవంతుడను. వామదేవుడను, అగు నాయందు
పుణ్యపరిపాక విశేషముచే ప్రీతివిశేషమువలన వివిష్టమైన యంతఃకరణచే పాగ్గన్మమందైన సాస్కార
పాటవము వలనను సాధుసంగతివలనను నన్ను నేవించుటయం దతిశయముగ శ్రీధర్మకలవాడై “యీవాను
దేవుడు మమస్యుడు. యీశ్వరాంతరసాధారణుడు” అను యభిప్రాయమును వదలి నన్ను సగుణుడైన
నారాయణునిగనో, యీశ్వరునిగనో, లేక నిర్గుణునిగనో, చింతించునో అట్టివాడే నాభక్తుడు. మరియు
సమాహితః కర్తులగు యక్షు (యోగు) లలో శ్రేష్ఠుడు అని పరమేశ్వరుండను. సర్వజ్ఞుడను అగు నాయొ
క్కనిశ్చితము. యోగాభ్యాసశ్రేణీశము సమానమైనను భజనాయాసము సమానమైనను మద్భక్తికూన్మ్యలకంటె
మద్భక్తుడై శ్రేష్ఠుడగుటవలన నీవు నాభక్తుడవు. యుక్తముడవు అనాయాసముగ యగుటకు సమర్థుడవు.
అనిభావము.

యాయధ్యాయముచే నంతఃకరణకుద్ధికి హేతువగు కర్మయోగులయొక్క మర్యాదయు, అనంతర
మున సర్వకర్మసంన్యాసికి సాంగముగ యోగమును వివరించుచు, ఆతేససమాధాన పూర్వకముగ

శాంకరభాష్యమ్:—

యోగినా మితి । యోగినా మపి సర్వేషాం రుద్రాదిత్యాదిభ్యాసపరాయణానాం చ భ్యే
మద్గతేన మయి వాసుదేవే సమాహితే నాంతరాత్మనాఽన్తఃకరణేన శ్రీధ్రావా నృద్ధధాన స్స
వృజితే సేవతీ యో మాం స మే మమ యుక్తమోఽతికయేన యుక్తో మతోఽభి
ప్రేత ఇతి ।

1౪౭

ఇతి శ్రీమత్పరమహంసపరివ్రాజకాచార్య గోవిందభగవత్పూజ్య
పాదశిష్య శ్రీమచ్ఛ్రీభగవత్కృత
శ్రీభగవద్గీతాభాష్యేభ్యాసయో
గోనామ షష్ఠాధ్యాయః ।
హరిః ఓమ్ త త్సత్ ।

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

ఎవడు శ్రీధ్రావంతుడై నా (వాసుదేవుని) యందు సమహితాంతఃకరణముకలవాడై,
వన్ను సేవించునో యట్టియోగి రుద్రాదిత్యాదిపరాయణులగు యోగులందరిలో అతిశయించిన
యోగము కలవాడుగ నాకు అభిమతము.

1౪౮

ఇట్లు నూరువేల సంఖ్యకలిగి, వ్యాసపోక్తము, సంహితాపాదము నగు మహాభారత
మునం దంతర్గతమైన భీష్మపర్వమునందున్న యుపనిషత్సూత్రము, బ్రహ్మవిద్యా
రూపమును, యోగశాస్త్రమును, నగు భగవద్గీతలయందున్న శ్రీకృష్ణార్జునసంవా
దమునందు గల ఆత్మసంయమయోగ మను పేరి షష్ఠాధ్యాయనకు 'గౌత
మసగోతు'డగు 'తర్కరత్న', న్యాయవేదాంతవిద్యాపారిణ, దర్శనాలంకార" బులును
అప్పన్న శాస్త్రిచే రచింపబడిన, ఆనందగిరియవ్యాఖ్యానుస్మృత
శ్రీభగవద్గీతాశాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని
స మాప్త ము.
హరిః ఓమ్, తత్సత్.

మనోనిగ్రహోపాయము నుపదేశించియు, యోగభగవద్గీతకు పురుషార్థకూర్యతాశంకను తొలగించియు,
శ్రీకృష్ణపరమాత్మ కర్మకాండను, త్వంపదార్థ నిరూపణమును సమాప్తిని పొందించెను. అటుపిమ్మట "శ్రీర్థ
వాన్మతేయోమాం" అనుదానిచే సూచింపబడిన భక్తి యోగమును, భజనీయుడు, భగవంతుడు, వాసుదేవ
రూపము అగు తత్పదార్థమును నిరూపించుటకొరకు ముందుదియగు యథ్యామృతట్క మారంభించు
చుండెను. "ఇతి శివమ్"

1౪౯

ఇట్లు మధుసూదన సరస్వతీ విరచిత శ్రీభగవద్గీతా
షష్ఠాధ్యాయ గూఢార్థ దీపికకు "తర్కరత్న,
న్యాయవేదాంతవిద్యాపారిణ, దర్శనాలంకార" బులును
అప్పన్న శాస్త్రి విరచిత తాత్పర్యబోధిని
స మాప్త ము.

శంకరానందీయము:— విదేహముక్తి కసాధారణకారణముగు సమ్యగ్దర్శనముయొక్క సిద్ధికొలుకు పమాధి సధిష్ఠించిన యోగి పరమపురుషార్థసాధకుడగుటవలన వాని కితరతాపములకంటె యధికత్వమును చెప్పి, యెల్లప్పుడు సమాధిసమష్ఠించనిచో శ్రీపణ్డారాణ కోటులచేగూడ సమ్యగ్దర్శనము సిద్ధి పడు. సమ్యగ్దర్శనములేనిచో విదేహముక్తియు సిద్ధింపదు. కాన ముముక్షువునగు యతి కవశ్యము సమాధి కర్తవ్యమని జ్ఞాపకము చేయుటకు వానికి సమాధిశ్రమకంటె యితరమైన బాహ్యముగు దేశ, కాల మూలబిన్దవసనియమాది శ్రమరహితముగు సమాధిని సూచించుటకు స్వేచ్ఛచే సమాధినిష్ఠను శ్రీకృష్ణపరమాత్మ "యోగినాం" అను శ్లోకముచే స్తుతించుచుండెను.

"సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ । సర్వం హ్యేతద్బ్రహ్మ । బ్రహ్మైవేదం సర్వమ్" ఇత్యాది ఖగ్నితీతముల చేతను "సోఽహం స చ త్వం స చ సర్వమేతత్" "భూతాని విష్ణుర్భువనాని విష్ణు," "వాసుదేవస్సర్వం" ఇత్యాదిస్మృతినహామలచేతను, "ప్రపంచమంతయు మరణమునలె బ్రహ్మవివర్తముగాన బ్రహ్మ స్వరూపమే" అను యక్తికోటులచేతను అర్థము నిర్ధారితమైయుండ సర్వము బ్రహ్మమాత్రమగుటయందు శ్రద్ధకలవాడై (శ్రద్ధ యనగ విచీతభావనలేకుండగ నిశ్చితార్థానువృత్తబుద్ధివృత్తివిశేషము.) యే ముముక్షువునగు బ్రహ్మవిద్యుతి "వద్గతేన" కుగితము, స్పృష్టము, వేతము, విజ్ఞాతము సర్వము బ్రహ్మమే" అని పూర్వోక్త శ్రుతిస్మృతీయ క్తులచే నిర్ధారితమైన సచ్చిదానందైక రసస్వరూపుడను అద్వితీయుడను అగు వాయందు స్థాపితమైనట్టిన్ని, బహిరంతస్సర్వశ్రీ మత్సత్తానువర్తియగు యంతరాశ్వస్వరూపమైన చిత్తముచే నిరక్త లక్షణములు కల నన్న సేవించునో, అనగా "సర్వమిదమహంచ బ్రహ్మైవ" "నేను యీ జగత్తు సర్వము బ్రహ్మమే" అని చూచునో అనగా ఆహారవిహార శయ్యాసనాదులయందు సర్వావస్థలయందును సర్వదా వృత్త్యంతరము లేకుండగ పరమాత్మ స్వరూపముగు నన్న తన యాత్మగ ననుసంధాన మొనరించునో అట్టివాడు విరాడ్విద్యుత్తగ్గై శ్వరాదుగృహపక్షులగు సర్వయోగులకంటెను యక్తతముడు. విరాడాద్యుపాసకులగు యోగులు అవిద్యాపటలవ్యవహితదృష్టిచే యుపాసోపాసకాదిభేదము నవలంబించి విరాడాదుల నుపాసించెదరు. యీ యోగియన్ననో శ్రీపణ్డారాణనృజ్ఞానాగ్నినిర్దగ్ధదైవితభగ్నిమంటలుడై తనను, నిఖిలజగత్తును బ్రహ్మమాత్రముగనే చూచుచున్నాడు. కాన నితడత్యమయోగి యనబడును. అని పరమేశ్వరుడనగు నాకళిమతము.

ఈచెప్పటచే నెవడు బ్రహ్మేత్తయో వాడు యెల్లప్పుడు బ్రహ్మనిష్ఠకలవాడయియే యుండవలెను. అని బోధింపబడెను. వృత్త్యంతరము లేకుండగ సర్వగ్రంథిచే "సర్వము బ్రహ్మమాత్రమే" అను దర్శనమే సుకరమగు సమాధి అని సూచితము.

1828

ఇట్లు శ్రీశంకరానందసంస్కృతి విరచిత శ్రీమద్భగవద్గీతా పష్టాధ్యాయవాక్య తాత్పర్యబోధినికి "తక్కురన్న, న్యాయవేదాంత విద్యాపారీణ, దర్శనాలంకార" బులుసు అప్పసామ్రాజ్యచే రచయింపబడిన తాత్పర్య బోధిని సమాప్తము.

శ్రీధరీయము:— యమనియమాదిపరులగు యోగులమధ్య నాశక్తుడే శ్రేష్ఠుడని "యోగినాం" అను శ్లోకముచే చెప్పుచుండెను

వాయం దాంక్షమైన మనస్సుచే నెవడు పరమేశ్వరస్వరూపుడను వాసుదేవుడను అగునన్న శ్రీధ్రా యుక్తుడై సేవించునో అట్టివాడు యోగయక్తులలో శ్రేష్ఠుడని నాకు సమ్యక్తము. కాన నో యద్దునకేమిపు కూడ నాశక్తుడ వగు మని భావము.

ఆత్మయోగ మనోచ ద్యో భక్తియోగ శిరోమణిమ్ ।

తం వన్తే పరమానందం మాధవం భక్తిశేషధిమ్ ॥

॥౪౭॥

ఇట్లు శ్రీధరస్వామివిరచిత శ్రీభగవద్గీతా పఠాధ్యాయ టీకకు “తర్కగత్న. న్యాయవేదాంత
విద్యాపారీణ, దర్శనాలంకార” బులుసు అప్పన్నశాస్త్రి

విరచిత తాత్పర్యబోధిని

స మా ప్ర ము

భాష్యోత్కర్ష దీపిక:— యీ యారవయధ్యాయముచే సంన్యాసపాతునగు కర్మయోగము యొక్క
యోధాధ్యాయము, మనోనిగ్రహోపాయమునగు అంగముతోగూడిన ధ్యానయోగమును, యోగభిష్టు
నకు దుర్గతి లేకపోవుటచే సుగతిచేత మోక్షపాపిప్తిని, వాసుదేవభజనకు శ్రేష్ఠత్వమును బోధించుచున్న
యీ సాధనముచే శుద్ధతత్వంపదార్థాభిజ్ఞునకు వాక్యార్థజ్ఞానమువలన మోక్షమని ప్రసాదితము.

ఇట్లు ధనపతి సూరివిరచిత శ్రీ భగవద్గీతా పఠాధ్యాయ భాష్యోత్కర్ష దీపికకు

“తర్కగత్న. న్యాయవేదాంత విద్యాపారీణ, దర్శనాలంకార”

బులుసు అప్పన్నశాస్త్రి విరచిత తాత్పర్యబోధిని

స మా ప్ర ము

పరమాగ్రహణ:— యమనియమపరాయణులగు యోగులలో నా భక్తుడు శ్రేష్ఠుని “యోగి
నాం” అను శ్లోకముచే చెప్పబడినది.

నాయం దానకృతుగు మనస్సుచే నెగడు పరమేశ్వరుడనగు నన్ను శ్రీధాతుకుడై సేవించునో
వాడు యోగయుక్తులలో శ్రేష్ఠుడు అని నామతము. కాన నోఅర్థునా! నీవు వాభక్తుడవగునుని భావము.
వాభక్తుడు నాయనుగ్రహముచే సకలసాధనములతో స్వయముగనే యొక్కసారియే కూడుకొనిన
వాడై యగును. ఈవిషయమునే “యోగే యోగే తవస్వరం వాణే వాణే హవామహే” పాణి
పానముల యోగము, మనఃపతనముల యోగము దుస్సాధ్యమైయుండ విఘ్నకర్తలగు క్రియకొరతము
అతో మాటిమాటికి సంగ్రామము ప్రాప్తించుచుండ మేము పరమాత్మ నానోనించుచుంటిమి. ఎందునిమిత్త
మనిన? “ఊతయే” రక్షణనిమిత్తము. పరమాత్మ యెట్టివాడు “తవస్వరం” రక్షించువాడు. మేమెట్టివార
లము “సఖాయః” పరమేశ్వర ప్రేమాస్పృహలనుగుటచే యమగాహ్యాలము అని ఊహించు, బోధించు
చున్నది.

ఎహ్యేహి బుద్ధే భవభీతికాంతై గచ్ఛాశు గోవిందపదావిందమ్ । యగ్యంతరా త్యాం విషయా ని
హమ్యః కోశ త్వ మన్మోగుహలోచనేతి “హేబుద్ధే! సంసారభీతికాంతికొరకు గోవిందపదావిందమును
గూర్చి రమ్మ రమ్మ, మధ్యమార్గమున విషయములు నిన్ను బాధించినచో ఓ యంభోరుహలోచన శ్రీకృష్ణ!
అని గోలపెట్టుము. అని యాయూర్వోక్తియు వైవిషయమునే బోధించుచున్నది.

॥౪౮॥

—, పఠాధ్యాయ తాత్పర్యము, —

“హ్యేహి విజ్ఞానయోగ స్థిరమనసి సదాత్మానుసంధానరూపః; నోచే దభ్యాసయోగో బహిరుప
విశతే చానవాదికృమేణ । అన్తర్మోగానువృత్తై స్వయ ముపరమతే దృశ్యతః ప్రాప్త్య తోషం, వైరాగ్యా
భ్యాసయోగా త్పరిహాతి శనైశ్చైవ మిత్యాహ పృష్టే ॥”

యీయారవయధ్యాయమునందు స్థిరమనస్సుకలవాని విషయమై సదాత్మానుసంధానరూపమగు
విజ్ఞానయోగము చెప్పబడినది. లేదా బహిరుందియముచే చలించు వానివిషయమై యారవాది కృయముచే

యథ్యాసయోగము చెప్పబడెను. తోడలయోగానువృత్తి సంభవించు సంతోషమును పొంది దృశ్యముల మండి స్వయముగ నువరతుడగును. వైరాగ్యాభ్యాస యోగమువలన మెల్లిమెల్లిగ వేగమును పరిహరించుచువ్వాడని చెప్పెను.

182

ఇట్లు దైవజ్ఞు పండితసూరి విరచిత శ్రీభగవద్గీతా పష్టాధ్యాయ పరమార్థసప్తమకు తర్కరత్న, న్యాయవేదాంత విద్యాపారీణ, దర్శనాలంకార, బులసు అప్పన్నశాస్త్రి విరచిత (అగతార్థ గ్రహణరూప మగు) తాత్పర్యబోధిని సమాప్తము.

నీలకంఠియము:— కగ్రప్రధానమగు త్వంపదార్థవివేకము సమాప్తము. ఇటువైన ఉపాసనా ప్రాధాన్యముచే తత్పదార్థమును నిరూపణ చేయదలచినవాడై తదుపాసనను మహాఫలమును కలదానినిగ “యోగినాం” అను శ్లోకముచే స్తుతించుచుండెను.

“దైవ మేవావతే యజ్ఞం” ఇత్యాదిశ్లోకములచే చతుర్థాధ్యాయమునందు చెప్పబడిన వన్నెండు యోగములలో నెవడు వామదేవస్వరూపమగు నానుందు పొందిన (సమర్పితమగు) చిత్తముచే శ్రద్ధ కలవాడై నన్ను సేవించునో వాడు మిక్కిలి శ్లాఘ్యుడై యభిప్రేతుడగును. కాన నో అర్జునా! నీవు నా భక్తుడవగువని యాశయము.

ఇట్లు నీలకంఠాచార్యవిరచిత శ్రీమద్భగవద్గీతాపష్టాధ్యాయ భారత భావదీపమునకు బులసు వెంకటేశ స్త్రీచే రచియింపబడిన తాత్పర్యబోధిని

సమాప్తము.

